

KAREL KNĚŽOUREK

VELKÝ PŘÍRODOPIS PTÁKŮ

VELKÝ
PŘÍRODOPIS PTÁKŮ

SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM KU

PTACTVU ZEMÍ ČESKÝCH A RAKOUSKÝCH.

NAPSAL

KAREL KNĚŽOUREK,

ŘÍDÍCÍ UČITEL VE ŽLEBECH U ČÁSLAVĚ.

DÍL DRUHÝ.

S ČETNÝMI OBRAZY ČERNÝMI I BARVOTISKOVÝMI A JAKO PRŮVODCE KU „VELKÉMU ATLASU PTÁKŮ“.

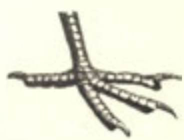
V PRAZE.

NAKLADATEL **I. L. KOBER** KNIHKUPECTVÍ.

1912.

Řád holubovitých (Gyrantes).

Ptáci sem náležející se vyznamenávají velmi krátkými běháky, jež zpravidla ze předu jsou kryty řadou štítků, jinak jsou lysy nebo síťkovány; čtyři tenké, krátké, úplně volné (nespojené) prsty s krátkými drápky; zadní prst (palec) je právě tak vysoko vkloubeu či nasazen jako prsty přední a zároveň je kratší prstu druhého; zobák je krátký, rovný a tenký, ku konci poněkud dolů zahnutý; koncová jeho polovina jest pokryta tvrdou rohovinou, kdežto polovice kořenová je opatřena měkkou blanou; nozdry jsou štěrbinovité a zhusta pod jakousi lištkou (zduřeninkou) ukryté. Jest jich známo na celém světě na 400 druhů a náležejí sem i druhy v době historické vyhynulé, jako b l b o u n (Didus ineptus), ještě v XVII. století na ostrově Mauritiu a Bourbonu žijící a tou dobou vyhynulý, mimo některé jiné ještě druhy (Columba rodericana M. Ed.) a j.

Obr. 1. **Noha holubí.**

Dle Fürbringerovy »Morphologie und Systematik der Vögel« 1888. vyskytují se mezi holuby a stepokury (následující řád) bližší příbuzenské vztahy a shody v útvaru lebky, páteře, normálních žeber, kosti hrudní, lopatek, kosti vidličné, četném svalstvu, žlazách kostrčných, jakož i ve struktuře vajec a v přítomnosti vole.

Délkové míry jsou uvedeny bez zobáku.

Obr. 2. **Blboun nejapný.**

1. čeleď: Holubi (Columbidae).

Běhák tak dlouhý nebo kratší středního prstu, na horní polovici jemně opeřený anebo u některých druhů celý holý či lysý. Zobák domácích druhů našich je poměrně slabý, vzadu vyšší než širší, nahoře před špičkou poněkud zvýšen, vyklenut, tvrdý a hákovitě zahnut, u kořene shora měkký a hrbolovitě zduřený,

u mnohých odrůd zvláště nápadně bradavičnatý; spodní čelist je u kořene spíše širší než čelist horní, na bradě jsou dlouhá pírka; nozdry leží téměř uprostřed zobáku; čelo pěkně klenutě stoupavé a od zobáku přesně oddělené, omezené; letky tvrdé (tuhé), přední tři v délce dosti shodné, 2. je však nejdelší; ručních letek mívají 10. ramenních 11—15; ocas většinou 12perý (někdy 16perý) a jen u některých odrůd — ku př. pávků — jest počet jich výjimečně dvojnásobný. Drobné peří po těle je tuhé, husté a hladce přiléhavé; ve zbarvení našich druhů převládá příjemná modrá šeď, která nad to je zdobena na krku, hrudi a krovkách křídelních kovově se lesknoucími partiemi zelenými a purpurovými, kteréž příkrasy doplňují pěkné pásky či příčky křídelné. Tropičtí holubi honosí se živými, nádherně třpytnými barvami kovovými.

Holubi divocí obývají zvláště lesy, mnohé druhy i krajiny skalnaté a to druhdy u velikých společnostech. Na postavě jejich zvláště nápadnou se jeví široká hruď a malá hlava. Žijí v jednoženství a párky po celý rok se druží po spolu. Hnízda staví si z větviček a samice (holubice) snášívá dvě bílá, úplně ovální vejce, jež průměrně za 17½ dne vysezuje. Samec (holub) béře podíl na této funkci a to dopoledne asi od 10 hod. do 3 hod. odpoledne, mezi tím si holubice shání potravu. Hnízdí se dva i vícekrát za rok. Při hnízdění se nemívají na břiše lysých míst, jako shledáváme u mnohých ptáků. Holoubata se líhnou vlasovitým puchem pokrytá; toto chmýří ještě po nějaký čas na pučícím peří bývá viditelné. Zůstávají několik dní slepými, při čemž je staří pečlivě zakrývají a zahřívají, krmíce je oba střídavě z vole jemnou rozmělněnou kaší. K tomu konci je jícen rozšířen v dokonalé vole, jehož stěny v době hnízdění se ztloustnou, pokrývajíce se mimo to uvnitř síťnatými záhyby a to vše proto , aby se docílilo u rozšířených buněk krevních zvýšené činnosti ku vylučování mléčné šťávy, jíž samotnou mláďata v prvých třech dnech jedině krmí. Po té směšují s ní i jinou rozmělněnou a změklou potravu. Celkem se pak u holubů jeví veliká a známá lhostejnost ku vejcím, jakož i ku mláďatům. Divocí holubi většinou zanechávají vajec i při sebe nepatrnějším vyrušování a děje-li se tak častěji a opětovně opustí i svoje mláďata.

Naše domácí druhy holubů živí se výlučně semením a zrním, zejména vikvovitým, hlízkami, také sbírají drobné hmyzy, hlemýždě i s ulitami, patrně za účelem získání vápnitých součástí potravy. Semena i větší polykají celá, tobolkami a lusky o zem tlukouce, aby je otevřeli. Naproti tomu se vyskytují rody holubů cizích, jež se živí bobulemi a měkkými plody, které hlavně se stromů sbírají a tudíž na zem málokdy sletují.

Holubi zvláštním a jim vlastním způsobem pijí; ponořujíce zobák do vody, nozdry uzavrou a nyní do sebe vtahují vodu bez přestávky, pokud žízeň neuhasí. Rádi se ve vodě koupají nebo na sebe dávají pršeti

(i pod vodotrysky), při čemž větrají křídly; popeliti se, jako kurovití ptáci činívají, nikdy holuby nevídáme, ačkoli tak mnozí tvrdí.

Holubi se navzájem nevábí jako mnozí jiní ptáci; slýcháme od nich dušené vrčení (při hnízdě) a známé vrkání čili houkání, pak jemné pištění mladých; toť všechny jejich zvuky. Nikdy neslyšeti od nich daleko se nesoucích hlasů nápadných, nýbrž jest to jakýsi přirozený způsob břichomluvectví, praví Gloger. Proto mnozí ornithologové pro tuto skupinu ptáků zvolili latinské pojmenování Gyrantes (Giratores).

Litají vytrvale, hbitě a lehcę, udržujíce namnoze přímý směr při mocném mávání křídly, ačkoli i rychlé obraty dovedou prováděti, čímž se druhdy zachrání před břitkými spáry dravčími. V bobě námluv či jiného veselého vzrušení poletujíce narážejí tvrdými konci letek o sebe, čímž vyvozují slyšitelné tleskání.

Po zemi kráčejí, cupají ne rychle, ale něžně a ladně, lehce při tom hlavou pokyvujíce a blátu se opatrně vyhýbajíce; jsouť vůbec čistotnými ptáky.

Z této čeledi je známo na 170 druhů, z nichž se u nás toliko 4 druhy zdržují.

1. rod: Turtur, Selby.

Ocas zaokrouhlen, stupňovit, poněkud delší než u jiných holubů; letky jsou po celé délce skoro stejně široky, vnější prapory jejich u konce buď nejsou vůbec zúženy nebo nenápadně; 1. a 2. letka jsou nejdelší, běhák zpravidla celý lysý; ve zbarvení jejich není žádných lesklých per, druhy Starého Světa mají černý obojek či pásek po každé straně krku, druhy Nového Světa kratičkou, černou pásku pod ušima. Jsouť menší ostatních holubů, těla štíhlejšího, o kratších nožkách, obývají všeliké lesy, veliké parky, sady, remisy a stěhují se v noci. Hnízdí se na stromech a obě pohlaví společně se dělí o práci s vysezováním vajec, krmením a voděním mláďat.

Hrdlička divoká (Turtur turtur, L. = T. vulgaris = aurites = communis L.).

Hrdlice divoká, cukruška (Mor.). — Rus.: Krasnyj golubok, gorlenka, gorlica; pol.: Golab. turkawka; chor. a srb.: Grlica; luž. srb.: Marijank, tujavka, kuzkava; slov.: Grlica; něm.: Die Turteltaube.

Druhový znak: Kromě obou středních per jsou všechna ostatní pera rýdovací anebo alespoň čtyři nejkrajnější s obou stran na konci bílá; ocas silně zaokrouhlen; zahnědlá nebo žlutočervená pera ramenní (lopatková) mají tmavohnědé nebo černé osténkové skvrny; 2. letka = 1. — Délka 30 cm, křídlo 18 cm, ocas 11.4 cm, zobák 1.8 cm, běhák 2 cm. Tab. XVII obr. 137.

Hlava se záhlavím pěkně modrošeda, se stran pak příjemně narudle šedá; obě strany krku jsou zdobeny několika řádkami černých pírek, jež mají bělostné špičky (límeček); horní hřbet je popelavý, tmavěji skvrnit a rezavohnědě lemovaného peří; kostřec šedomodrý, vzadu

často do hněda nadechnutý; krk a prsa vínově růžová fialového lesku; spodek je bílý; ostatní krovky křídelní, mimo ony na lopatkách, s prostředními letkami jsou světle šedomodré ruční letky černohnědé; pera rýdovací břidlicově šedá, obě prostřední černošedá, nejkrajnější na vnějším praporu bílá. Zobák černý, duhovka starých ptáků ohnivě oranžová, ml. ptáků hnědošedá, oční kroužky bledě růžové, běháky červené. — ♀ je o poznání menší a ne tak živých barev, zejména na volátku není růžové zbarvení tak pěkné. — Mladé mají peří popelavé a černohnědě skvrnité, vše uzounce, bledě hnědě lemované a límeček jim schází. Pelichají (doma chované) již v červnu a to nejprve na středních letkách.

Velice blízce příbuzné druhy nebo barevné formy jsou: h r d l i č k a v ý c h o d n í (T. turtur orientalis, Lath. = rupicollus, Pall. = gelastes, Temm. = meena, Sykes). Je větší naší a konce rýdovacích per má š e d é (až na dvě prostřední); spodek má ohnivější a spodní ocasní krovky popelavé. Obývá Asii, zejména východní a byla už ve východ. Evropě častěji ulovena. H r d l i č k a s i b í ř s k á (T. turtur ferrago, Evers.) líší se od předešlé tím, že spodní ocasní krovky, konce rýdovacích per a vnější prapor nejkrajnějšího pera ocasního jsou bílé. Žije ve vých. Sibiři a v okolí Tomska je velice hojná (Johannsen). H r d l i č k a j i ž n í n e b o e g y p t s k á (T. senegalensis, L. = aegyptiaca, Lath. = pygmaea et ruficans Rchb.), jest menší (asi 26 cm), má hlavu, krk a prsa vínově červeny, límeček černý a rezavý; hřbet, ramena a zadní křídelní krovky rudohnědy; přední krovky a dolní hřbet šedy, břicho se řiti bílé; střední rýdovací pera šedohnědá, krajní s polovic černá, vně bílá. Obývá vých. Afriku, záp. Asii a nezřídka i v Turecku a někdy i v Řecku se objevuje a u Damašku je ptákem stálým.

Naše divoká hrdlička obývá Evropu a záp. Asii až po 58° s. š. a ještě v Persii je obecnou, dále na východ jsou shora uvedené formy. Na jihu Evropy se hojně vyskytuje od Španěl až do Levanty, jsouc místy obyčejným lesním ptákem, zejména v Podunají, v Bosně, Srbsku, Turecku a Řecku; tuto zvláště na tahu je velmi hojnou, ne tak za doby hnízdění se. V severozáp. Africe je rovněž hojnou a na Kanárech všeobecně a četně zastoupena, za to v severových. Africe je už řídším zjevem. Na severu Evropy byla sice pozorována až na 70° s. š., avšak nehnízdila se tu. V Německu je místy vzácnou, už ku př. v severních územích; vůbec se hnízdí nejdále na sever v již. Švédsku a již. Anglii. V našich vlastech se zdržuje velmi hojně v lesích jako v krajinách bezlesích a není takřka místa, kde by se nevyskytovala, jsouc všech holubovitých nejobecnějším ptákem. Jako pravý pták stěhovavý objevuje se u nás na jaře v dubnu (obyčejně v jeho druhé půli) i počátkem máje někdy a opouštívá nás koncem srpna, nejčastěji v září, ba v říjnu.

Bydlištěm jsou jí krajiny lesnaté, obzvláště porosty jehličnaté promíšené listnáči, kde je dosti hustého mlází i vyšších tyčkovin; blízkost čisté vody, jakož i polí a luk kolkolem jsou — řekl bych — druhou pod-

mínkou jejího bydliště. Proto se také ráda usazuje v krajinách bezlesích, ale za to jinými porostlinami opatřených, jako parky, polními remisy, hřbitovy a j. Hnízdí se také v močálovitých krajinách, kde pilně sbírá ostřicové semeno.

Ráda se hnízdí v hustém a vyšším podrostu a prozrazuje svoji domácnost častým v místech oněch houkáním (vrkáním), jež sameček horlivě provozuje, jakož i tleskáním křídel, když kolem ♀ zamilovaný galán zakrouží, aby se pak s vysoko pozdviženými perutěmi k ní snesl anebo poblíž pohodlně zapadl. Také tyčkoviny smrkové, jedlové nebo borové ráda si za hnizdiště volívá, ale hnízdo můžeme nalézti i na dubcích, bucích, břízách, zřídka na trní nebo v křoví, a ačkoli i tu se místy hojně usazuje, jak Janda v okolí Lednice na Moravě a já v polních remísech na Čáslavsku jsme pozorovali.

Bývá umístěno v hustých haluzích mladých stromů a dosti skryto ($2^1/_2$ — 7 m, leč třeba ani 1 m vysoko od země) a jest to výrobek nedbalý, chatrný, z větviček a stonků spletený, ale tak řídce, že je průhledné a vejce zdola v něm bývají viditelna, někdy i celý sedící pták. Jest ještě ledabyleji stavěno než hnízdo řivnáčovo, leč později trusem mláďat dohromady stmeleno a s podložkou slepeno.

V polovici nebo koncem máje snáší 2 bělоučká, krátce oválná vejce, na nichž oba staří střídavě 16—17dní (dle jiných jen 14 dní) sedávají. Průměrná velikost 29 vajec je 29.9 × 22.8 mm, váha 0.525 g. Podruhé snášívá 2 vejce v červenci, ačkoli Otto v dolním Porýní nalézal stále ještě v září mladé hrdličky ve hnízdě. (Zool. Beobachter 1907). Zaplašíme-li ji s vajec, skoro vždy jich zanechá, což Schuster vysvětluje tím, že rozbořením a opuštěním takového mizerného hnízda ničeho neztrácí, jednak je velice plodnou ve snášení vajec, takže ztráta takové malé násady (2vajec) může zase býti brzo nahrazena. Ku mláďatům už přece projevuje větší lásku a neopouštívá jich tak lehce. Hnizdoši klapáním zobáků způsobují podivnou muziku. Chceme-li je vybrati, jest si nám pospíšiti brzo, neboť při dost malém vyrušení vypadují z hnízda a odtřepetají se. Mladé hrdličky teprv po měsíci jsou s to vrkati.

Pěkný a roztomilý tento holub kráčí lehce a půvabně po zemi, hlavou při každém krůčku pokyvuje a čiperně na svět pohlíží, dbaje svrchovanou měrou svého bezpečí. Lítá snad ze všech holubů nejrychleji a člověk žasne nad střelhbitým a obratným její proletováním koši hustě olistěných stromů a jen rychlosti té může častokrát děkovati svému zachránění před ostrými spáry sokolími. Kdo viděl někdy takovou štvanici sokola s hrdličkou, nikdy toho nezapomene. Těch prudkých útoků a nárazů lovce a těch obratných kliček hrdliččiných! Jakmile dosáhne lesa, je zachráněna, avšak venku v poli obyčejně ztracena, neboť na konec ztrácí rozvahu.

Houkající ♂ sedává obyčejně na vršku stromu, nadýmá hrdlo, sklání trochu hlavu se zobákem a vydává svoje »turrturr«, jež často se opakuje

a zhusta i v různých modulacích. Kratičké přestávky mezi tím vyplňuje zvláštními zvuky hrdelními, které pocházejí od vdechování; bývá je slýchati jen jsme-li zcela na blízku. Za krásných jarních dnů z rána houkávají tito troubadouři často nepřetržitě, zakončujíce svůj lásky zpěv známým tleskavým poletováním. Kde se hnízdí více párů poblíž, oživují les velice příjemně těmito svými zvuky a pak — ono se tak sladce a mile dřímá a usíná v lese za houkání hrdliček a při jemném ševelu lupení za parného dne měsíce července! —

Hlavní její potravou jsou semena jehličnanů. Kde je hodně hrdliček, tam dříve škodívaly sbíráním vysetého semene na pasekách, čehož při moderním hospodářství lesním, setí semene do lesních školek na záhony, více není a o škodě s této strany nelze mluviti. Mimo to ale sbírají semeni všelikého plevele (velmi rády semeno pryšce chvojky); na polích hledají semenec, řepku, proso, hrách, vikev, čočku, pšenici a p. Jednoho roku na jaře kolik set hrdliček jsem pozoroval u Starkoče po kolik dní v zeleném osení (lánu žita), do něhož byl právě před jich příchodem naset jetel; zdá se, že jetelové semínko jim jde také náležitě k duhu.

V zajetí se jim dává podobné semeno a jsou-li z mládí vychované brzy velmi zkrotnou a jsou z nich docela milí ptáci. Musíme jim dávati rozmočenou vikev, čočku, proso, smrkové nebo borové semeno, jež béreme do úst a jazykem je do otevřeného zobáku jejich vtlačujeme, napodobujíce přírodu. Také se v zajetí rozmnožují se sobě rovnými, leč s hrdličkou chechtavou skoro ještě snadněji, plodíce míšence, kteří jinak houkají, skoro jakoby cukrovali. Kromě veliké klece, možno je také uvyknouti na holubník, ale v tom případě musí býti mladé vysezeny buď krotkými nebo chechtavými hrdličkami doma, aby nepoznaly lesa, zlaté svobody; pak je to podívaná, když jako holubi vyletují a domů se vracejí. Avšak naší zimy nesnášejí a musí býti před ní chráněny. Nemusím snad podotýkati, že se takovéto hrdličky přece někdy zapomenou vrátiti.

Hrdlička chechtavá (Turtur risorius L. = Columba risoria, L.).

Hrdlička indická; něm.: Die Lachtaube.

Druhový znak s popisem: Celkové zbarvení něžně isabellově žluté (plavé), vespod světlejší; letky a pera rýdovací jsou nášedě naběhlá; v zadu na krku černý poloviční obojek, který mladým schází; 2. letka = 1.; slemeno zobáku zdélí hlavy. — Délka 36 cm, křídlo 17.7 cm, ocas 13 cm, zobák 1.8 cm, běhák 1.8 cm. **Tab. XVII obr. 130**

Ocas zespod je zpola bílý, zpola černý, zobák u kořene je načervenale bílý, u konce načernalý, duhovka červenožlutá, běháky krvavě červené. — ♀ je nepatrně menší a světleji zbarvena proti ♂. Mladým schází obojek, který teprve po prvém pelichání se objeví. Také se hojně pěstují čistě bílé hrdličky (albini) bez jakéhokoli obojku nákrčního; nabízejí je v ptáčnických obchodech v Praze a j.

Blízká příbuzná této hrdličky, je hrdlička checht. východní (T. risorius decaocto, Frivald.), která je o něco větší (až 33 cm) a v celku tmavšího zbarvení; hlavu má šedou, rudového nádechu; povrchu je žlutavě šedá, na hrdle bílá; krk, vole a hruď jsou růžovy, do šeda se měnící; boky, břicho a kostřec krásně modrošedy, černý obojek je shora bíle, zdola žlutavohnědě zalemován. Obývá Nubii, severových. Afriku, záp. Asii a časem se vyskytuje i v Turecku, Řecku, Bulharsku (Reiser), na Černé Hoře (Führer). I hlasem a chechtotem se od hrdličky chechtavé liší; slýchati v něm lze slabiky decaocto a po těch ji pokřtili.

Původní, pravou vlastí tohoto roztomilého a všude známého ptáka je severových. Afrika, již. Arabie a Indie. V Africe obývá u velikém mnozství stepní lesy. Už do střed. Nubie dále na jih jest hojnou a v nitru Afriky pak jest praobyčejným ptákem. Jakmile člověk putuje Saharou nebo některou stepí nitrozemskou (píše Brehm) z každého téměř keře ozývá se chechtot a cukrování tohoto holuba a v jistou dobu roční, počátkem suchého období, shromažďují se jich v mnohých lesích vskutku ohromná hejna. Zdá se, že nedostatek potravy je příčinou tohoto shromážďování, v němž po celé týdny zůstávají, přeletujíce ve stepech.

U napojišť se jich objevuje v dopoledních hodinách a s večerem na milliony, ne sice najednou, leč často nepřetržitě po celé hodiny přeletují. Barva jejich peří zdá se, že souvisí s jich pobytem na poušti, stepi. Schrader ji nalezl u Aidinu v M. Asii jako stálého ptáka, který se tu hnízdí skoro ve všech dvorech městských domů, na citronících a oranžovnících.

Ze své původní vlasti dostaly se hrdličky tyto do celé Evropy, ba do celého světa a jsou oblíbenými domácími klecovými ptáky a u nás rovněž je zná skoro každé dítě. Na boromejských ostrovech v jezeře »Lago maggiore« v sev. Italii je chovají úplně volně jako holuby a žijí tu jako v původní domovině docela po divoku. Staví si tu na jehličnanech hnízda a ačkoli na svobodě žijí, jsou přece přítulnými, tvoříce roztomilou stafáž tamní bujné vegetaci.

O její pěstování v kleci pomlčíme a jen tolik povíme, že v našich osadách se jim věnuje péče ta nejmenší z malých; trochu zadní pšenice nebo prosa, někdy čerstvá voda a dost toho a hladu zkusí často dosti, v době pilné práce polní jich často zapomínají a horlivé cukrování sameěkovo z hladu vykládají pak za znamení brzkého deště! O čištění klece se pak vůbec nedbá. Ve městech arci jináče. —

Také jim sem tam popřávají svobody a často se pak takové hrdličky i v holubích krbech usazují. Nedaří se to však u ptáků příliš krotkých, zdomácnělých, neobratných a tudíž nesamostatných. Jsou choulostivy před silnými mrazy a jest je tudíž na zimu umístiti v teplé světnici nebo chlévě, ačkoli při dobré a výdatné potravě a teplé vodě ku pití snesou také několik stupňů zimy. Poletují-li venku, rády usedají na stromy.

Jsou to tvorové mírní, tiší a snášeliví. Párek lne k sobě věrně a není-li násilně rozveden, jen smrt je pak odloučí od sebe. V noci sedá ♂ vždy těsně u ♀ a mimo to ji za dne bavívá svým zvláštním chechtáním. Velice rády mají místečko sluncem ozářené, tu se usazují a libují si velice, a jest viděti zrovna blahý pocit, jaký paprsky tepla a světla v nich vzbuzují. Jsou rovněž ptáky čistotnými a třeba jim dno klece posypávati čerstvým říčným pískem, jehož větší zrnka pro lepší trávení polykají; kdo písku toho nemáš, použij trochu drnovky, zahradní nebo lesní země.

Vrkání ♂ je známé cukrování »kuk rú, kuk rú!«, které se 4 až 12krát po sobě opakuje a někdy i po celou minutu se ozývá. ♀ pak cukrování toto opětuje jemným, vyšším a slabším »kukrú!«. Některé ♀♀ jsou zrovna posedlé vrkáním, že se svým mužíčkem svádějí pravé závody a jedině snášení vajec bývá rozhodující známkou druhého pohlaví, any se jinak nerozeznávají. Při dobrém hledění vydrží až 10 let, a jak bezpečně ujištěno, dosáhla i 73 let (Deut. Jäg. Ztg. 1908).

Trpívají otokem běháků a také mladé pocházejí často na hnízdě od boláků ve voleti. Všecky podobné nemoci odvozují mnozí od nedostatku čerstvé vody a ovšem i od špatného krmení.

2. rod: Columba, Linné.

Nosní hrbolek je dosti vyvinut; krátké červené běháky jsou poněkud delší než u hrdliček a prostředně dlouhý ocas přímo zastřižen; běháky u kořene obyčejně trochu opeřeny; hlavní zbarvení jest známá šedá modř (modrá šeď) s červeným nebo zeleným leskem na krku. Do rodu tohoto náležejí největší druhy holubů, jež jsou roztroušeny po celém světě. Také sem patří prarodičové domácích holubů.

Řivnáč (Columba palumbus, L.)

Řivnáč, hřivnáč, hřebnáč, haluzník (Mor.) velký holub (u myslivců). Rus.: Lesnoj golub; pol.: Golab grzywacz; chorv. a srb.: Golub grivnjaš.; slovin.: Grivar; luž. srb.: Grimlak, hrivnac; něm.: Die Ringeltaube, grosse Holztaube.

Druhový znak: Celkové zbarvení modrošedé, po obou stranách u kořene krku mají s t a ř í b í l o u skvrnu, která však m l a d ý m schází; na křídle, blíže ohbí je veliká, bílá skvrna. — Délka 42 cm, křídlo 23 cm, ocas 17 cm, zobák 2.4 cm, běhák 3.3 cm. **Tab. XVII obr. 132.**

Hlava s krkem krásně šedomodrý, na stranách krku u kořene a na šíji je krásně zeleně lesklý, mimo to na každé straně krku je veliká poloměsíčná bílá skvrna; horní hřbet a křídla šedomodry, kostřec světlejší; ocas na konci břidlicově černý, u kořene zřetelná světlejší příčka; ruční letky tmavošedé a zdobené ostře omezenými bílými obrubami, ostatní letky jsou barvy břidlicově šedé; na křídelním ohbí je zdaleka patrna

1. Sýkora koňadra. — 2. Modřinka. — 3. Uhelníček. — 4. Babka obecná. — 5. Parukářka. — 6. Modřinka sibiřská. — 7. Mlynařík obecný. — 8. Mlynařík růžový.

široká bílá podélná prouha; vole šedomodré, příjemně purpurově naběhlé a měňavé, ostatní tělo vespod je namodrale bílé. Zobák u kořene červený, ku konci žlutý; duhovka čistě bleděžlutá, běháky červené jako krev. — ♀ je šedivější než modřejší, o málo menší a jinak nesnadno rozeznatelná. Holoubatům schází bílá skvrna nákrční i zeleně lesklé partie kolem ní; celkové zbarvení není tak pěkné jako u starých.

Shledalo se, že nemívají všichni řivnáči stejně vytvořené čelo, neboť se vyskytují jedinci s čelem vysokým, prostředně vysokým a nízkým, což však není známkou ku tvoření zvláštních odrůd.

Na ostrově Madeiře mají příbuzného, stříbrokrkého řivnáče (Columba trocaz, Heinek.), který je téměř jednobarevně tmavě šedomodrý a na konci ocasu má tmavou, nápadně do očí bijící černou pásku; na krku tvoří stříbrobílé konečky per pásku čili obojek.

Řivnáč, náš veliký holub divoký, je také jednou z evropských specialit, neboť nikde hranic její daleko nepřekračuje. Až po 65° s. š. nalezneme ho ve Švédsku a to v severní části této země hojněji než v jižní; v Anglii není řídkým a severní usedlíci tamní přezimují na jihu a v Irsku, panujeť tu mírné zimní klima. V Španělích, Francii, Německu, Švýcarsku, naší monarchii a dále v již. Rusku je to všeobecně známý a místy i docela hojný, lesní pták. Jako obecného ptáka znají ho i v Portugalsku, na Sardinii a východně od Černého moře; na Kavkaze byl pozorován až ve výši 2400 m.

Mimo v Anglii byli řivnáči pozorováni v zimě i v Dánsku, Belgii, Hollandsku a Francii, často i v Německu a také u nás. Hristovič je vídal v zimě v Bulharsku, Führer na Černé Hoře. Za tahu objevuje se ve všech jihoevropských zemích, aby tu přezimoval, mnozí však přeletují moře a objevují se v severozápadní Africe. V Řecku jen spoře se hnízdí v létě v nejodlehlejších lesích na horách, za to v zimě se jich tu vyskytuje velice mnoho, zrovna tak i v Turecku a M. Asii. Schrader jej zaznamenal pro okolí Damašku jako stálého ptáka. Tavier a Loche ho uvádějí z Marokka a Alžíru.

Za bydliště si řivnáči volívají všeliké lesy druhu jakéhokoli, přednost dávajíce však spíše lesům jehličnatým než čistým porostům listnatým, ale také se rádi usazují ve smíšených lesích. Rozdílu mezi rovinou a pahorkatinou nečiní. Neurodí-li se semeno jehličnanů, pak jej spíše nalezneme v listnatých lesích a rozbíjí svůj stánek kolikrát i v malých hájcích polních, je-li tam trochu silných, statných stromů, na nichž se rád hnízdívá. Ale i mimo to nalezeni byli hnízdící se řivnáči v alejích, divokých parcích i ozdobných krasosadech, ve skupinách stromů u osad a měst, ba dokonce i v hlučných městech, ku př. na Brühlově terrase v Drážďanech zcela klidně houkají i při koncertě. Ve Vídni skoro ve všech městských sadech se hnízdí a z nepochopitelných příčin tyčemi mu rozdělaná hnízda shazují. Janda jej vídal v známém parku Kroměřížském, kde taktéž se hnízdí. Původně plachý, lesní pták

po příkladu kosově touží se usaditi mezi lidmi. I ve »Volksgarten« uprostřed Vídně se hnízdí a zcela klidně se prochází po trávnících, nevšímaje si ruchu lidského, často na komínech sedává a houkává. Tak v VIII. okresu tamním je Kubíček slýchal a vídal. Rovněž ve Vratislavi nalezl jej Saxenberger na osamělém stromě v jedné dosti živé ulici a to zcela nízko, tak že bylo možno holí hnízda dosíci. Friedrich r. 1879 viděl uprostřed Štuttgartu řivnáče mezi domácími zdivočelými holuby skoro po celý rok v dobrém přátelství žíti, s nimi na náměstí kolem tržnice zelenářské se procházel, hledaje potravu a také s nimi na »Starém zámku« hřadoval.

Řivnáč se hnízdívá na různých lesních stromech ve výši od 3—35 m., nejraději v tyčkovinách, ale i níže 2 m. v křovinách byl již nalezen. Hnízdo spočívá obyčejně na několika postranních větvích těsně u kmene, leč i v samém vrcholu stromů. Je to naprosto neumělá »holubí« stavba, plochá, okrouhlá nebo oválni, sotva trochu prohloubená a tak lehce a ledabyle provedená, že nezřídka jest skrz ně vejce viděti. Také někdy používají zanechaných hnízd vraních, sojčích nebo veverčích. A vskutku na mnoha místech v Německu shledali, že odstřelováním vran a veverek množí se počet hnízdících se řivnáčů. Oba tito tvorové jsou totiž dobří konsumenti holubích vajec. Něco podobného pozorováno na ostrovech tichomořských, kde, jako na souostroví Papua, nežijí žádní ssavci stromoví (opice), až na něco málo vačnatců; všude se zde hemží různými holuby. Neméně zajímavé je, že se řivnáč hnízdívá nezřídka poblíž poštolky obecné; Hocke nalezl dokonce ve hnízdě poštolčím 2 vejce její a 1 řivnáčí.

Dvě bílá vejce, jež dlužno ve hnízdě tohoto holuba hledati poprvé uprostřed dubna, jsou tenké skořápky, zřetelně porovité a nevalně lesklé. Podruhé se hnízdí v červnu a ještě po třetí (jako v dolním Porýní) snášívá 2 vejce až v září; mluví se dokonce i o čtyrech násadách za rok. Že se skutečně třikrát hnízdívá, dokazují nálezy holoubat 23. IX., jinde 11. X. několik dní staré mládě, nebo 17. IX. 1905. Také místo dvou i tři vejce byla nalezena a 3 mláďata vychována. Průměrná velikost 36 vajec je 40.3×29.4 mm., váha 1.341 g. Na vejcích sedí (dle různých udání) 16—18 dní. Při dost malém vyrušování zanechávají vajec, dost často i mláďat, neboť jsou to tuze bázliví ptáci, než aby se opět ku hnízdu vrátili. Naproti tomu ani řivnáči v městech usazení nejeví pražádné plachosti, což učinila vše si podmaňující »kultura«. Jednou sletujíc holubice s hnízda pitvořila se, stavíc se ochromenou jako koroptev, pěnice, kos a j. (Sehlbach v Ornit. Monatsschr. 1908.) Mladé krmí rozměklými semeny jako druzí holubi z vole; zprvu husté chmýří jejich jest bledě žlutavé barvy, později bývá zatlačeno pučícím peřím. Způsoby mají jako domácí holoubata.

Krásný tento holub je hbitý, opatrný, chytrý a plachý pták. Nic mu neujde, každé nebezpečí se blížící zdaleka už čije a pozoruje a hledí se

mu v čas vyhnouti. Nedůvěřuje nikomu, ani dítěti, ani dospělému člověku, rolníku nebo myslivci a dlužno to opravdu pokládati za zvláštní zjev, že v mnohých krajinách hollandských je zase tak tuze důvěřiv. Pěkně a bystře si vykračuje po zemi a lítá mocně, obratně a rychle; při odletování možno slyšeti několikeré zatleskání křídly, jež provází hvízdavý svist perutí, jako »vich, vich, vich«. Tak družným není, jako ostatní holubi; na jaře se k nám přistěhuje po párech a toliko na podzim za tahu lze vídati houfce větší i menší, 20—100 kusů pohromadě. Od ostatních holubů se stále oddaluje, ne snad z nějaké nesnášelivosti. Führer jich pozoroval velice mnoho od září do března na černohorském pobřeží, kde se často připojovali ku holubům skalním (Ornis balc. IV.).

V době páření bývá holub velmi nepokojným, často vzletuje šikmo do výše, tleská křídly o sebe, až to daleko slyšeti, rozkládá ocas a sletuje s pozdviženými křídly ku své holubici, která »dvoření« toto přijímá s přívětivým kýváním hlavou a i sama provázívá nápadníka při tanečku do kola, potleskávajíc rovněž perutěmi. Manželství obou trvá pevně. Záhy z rána vrkává či houkává holub svoji ranní píseň, načež se odbude toileta a sluneční lázeň, po které se letí na snídání. Kolem 10 hod. se vrací na své stromy, kde opět maličký koncert a siesta, po té se odebírají zavlažiti vyprahlé hrdlo a opět až do 3 hod. odpoledne se odpočívá. Svačinu spojují vždy s večeří, takže od 5—7 hod. jsou opět doma, houkají — rozumí se — zase a než se odebéřou na odpočinek, ještě nějaký doušek ve známé »pivnici« na noc a konečně jdou už opravdu na hřád. A tohle to je denní rozvrh pracovní téměř všech holubů divokých, ač-li nějakým násilím nebo jiným zlovolným skutkem nebyl přerušen.

Vrkání řivnáčovo je houkavé »rukukuku kú!« několikrát se opětující (3—4krát), jež také »ahu ku ku rú« překládají. Jsme-li hodně blízko, můžeme zaslechnouti při tom zvláštní kratičké a drsné vrčení. Mně se líbí lépe, než všecko to slabikování a znázorňování jeho hlasu, které nic nepovídá a neznačí, lidové říkání, jež se takto poslouchá: »Sedláčku chudý, chudý, chudý — nasej hrachu všudy, všudy, všudy — jenom nesej bobů, bobů, bobů — ty já nerad zobu, zobu, zobu.« A zkuste si to říkat, až budete slyšeti velikého holuba houkati a uvidíte!

Při koncertě sedá holub pevně na větvi a volátko silně nadýmá. Wolf se domnívá, že řivnáč při vrkání či houkání na jaře pokud houká, je hluchým jako tetřev v toku (Deut. Jäg.-Ztg. 1908).

Živí se výhradně semenem jehličnanů; mimo to sbírá zrní obilné a jiných plodin polních, semeno plevele (luštinatého); ale také bobule, jako borůvky, dále žaludy. (Jelínek střelil u Malšovic řivnáče, z jehož vole vyňal 13 žaludů (Lov. Obzor VI. 1906) a podobného cosi 1907 nalezeno i v Uhrách), bukvice, pupeny stromů a jehnědy a na jaře lupínky mladého jetele. Bau nalezl ve volatech dvou mladých, sotva vzletných

holoubat skoro samé drobné hlemýždě i s ulitkami v průměru 16 mm i výšce 12 mm. (Helix hortensis, fruticum, ericetorum a hispida Ornith. Jahrb. 1903). Ley zastřelil řivnáče právě v době pohromy obaleče dubového (Tortrix viridana) a nalezl jeho vole naplněné housenkami tohoto škůdce. Podobně Hammer z hejna asi 100 kusů sestřelil jednoho a ten rovněž měl ve voleti chumáč sbalených housenek obaleče. (Deut. Jäger-Zeitung 1907.) Czatáry nalezl v žaludku řivnáčově pijavku (Vadaszlap 1907.).

Semeno lesních stromů sbírá na světlinách, pasekách, okrajích lesních, mimo to zaletuje do polí i dost daleko od lesa vzdálených, vždy však na místa volná s rozhledem, aby již z daleka mohl prchati před možným nebezpečím. Druhdy zabíhá i do houští za potravou anebo pod hustými stromy ji vyhledává.

Vedle užitku (viz nahoře) může také škoditi, jestliže jich houfec denně zaletuje na jistá místa, ku př. brachová pole. Sbírá netoliko zrna na zemi vytroušená, ale i klíčící ze země vytahuje, jako ječmen, pšenici, pohanku a jest s podivením, jak mnoho zrní se mu vejde do jeho roztažitelného vole. Obtížená stébla plnými klasy prostě ohýbají, přitlačují k zemi anebo zlámou a čile hodují. Tím nikterak nemíním řivnáči míru jeho hříchů přeplňovati, ani snad nabádati ku jeho vyhubení a zbaviti se tím pěkného a příjemného ptáka našich lesů.

V zajetí zkrotne a docela se páří s holubem domácím, jak toho pěkný doklad podává hajný Mooc v Lov. Obzoru VIII. 1905, jehož z mládí vychovaný řivnáč ♀ vyletoval s domácími holuby na pastvu, kde se stýkal i se svými divokými bratry a nejen že svobody té nezneužil ani v době letní, on ani za podzimního tahu neuletěl, což je vskutku úkaz řídký, nestává se tak obyčejně, neboť brzy se takoví chovanci zapomenou z výletu vrátiti.

P. Schmitz na Madeiře konal pokusy a vypěstoval z mládí tamní řivnáče za tím účelem, aby si zvykli s domácími holuby; leč všecko namáhání bylo marné, ptáci ti nikdy své divokosti nepozbyli, kdežto v Evropě již nejednou se to podařilo. (Ornit. Jahrb. 1908.) Thiemannovi na podzim přiletěl mladý řivnáč, který si později přivedl i družku, oba se tu zdrželi 14 dní, na dvoře si počínali zcela důvěrně, dali se krmiti na nízké střeše s domácími i na prkénka výletu si usedli, ale do holubníku přece nešli. (Journal f. Ornith. 1908.) — Steinovi se podařilo z mládí vychované řivnáče zvyknouti na holubník, křížil je s domácími a dodělal se krásných bastardů, kteří se v četných generacích ještě dále udrželi a počínali si zcela jako domácí holubi (Zwinger und Feld 1908.)

Dává dobrou zvěřinu a polívka ze starého holuba je vskutku delikatní a holoubata neméně chutné pečínky poskytují. Loví se všelijak; buďto u napojišť na ně čekáme v poledne nebo hned po slunce západu, buď se vybírají holoubata z hnízd. Staří lesáci dovedou je na jaře při-

lákati výborně napodobeným houkáním a pak zastřeliti. Znal jsem hajného, který si opatřil holubí pečeni často tímto způsobem, který je konečně nejlepší a nejlehčí. Řivnáč patří ku lovné zvěři v době podzimní jako ostatní holubi. V dolním Porýnsku přezimují řivnáči v hejnech, i za veliké zimy na sta jich poletovalo na řepkovištích a zelništích (Zool. Beobacht. 1908. Otto.). Otto zove střílení řivnáčů v zimě skandálem, brutálním využitkováním jejich bídy a nedostatku. Jednou ranou bylo zastřeleno 17 těchto ptáků, kteří byli na kost vyhublí a jichž zvěřina hojným požíváním řepky a zelí (lupení) měla nepříjemnou chuť.

Má mnoho nepřátel, dílem mezi pernatými dravci — sokol, jestřáb —, dílem mezi škodnou srstnatou, jež maří hlavně vejce a mláďata — kuny, veverky atd. V Anglii řádila prý (dle Ticechursta) na podzim a v zimě 1907—8 mezi řivnáči epidemie rázu difteritického a velice je zdecimovala (Brit. Birds 1908).

Doupňák (Columba oenas L.)

Dupák (Mor.), malý holub (u myslivců). Rus.: Dikej golub; pol.: Golab siniak, hurkot, duplak, dziupnik; chorv. a srb.: Golub dupljaš; slovin.: Lesni golob; luž.-srb.: Zivy golb, modry golub, dupnak; něm.: Die Hohltaube, Holztaube.

Druhový znak: Celkové zbarvení šedomodré téže barvy je i dolní hřbet, kostřec i spodní křídelní krovky, zkrátka nic bílého na těle: na křídle jsou nepatrné černé skvrnky, které ale netvoří souvislé pásky jako u holuba skalního. — Délka 32 cm, křídlo 22 cm, ocas 13 cm, zobák 2 cm, běhák 2.4 cm. **Tab. XVII. obr. 131.**

Hlava s krkem šedomodrý, krk u kořene se stran břidlicově šedý a krásně modrozeleně a purpurově lesklý; ramena i hřbet popelavě modrý, volátko je na šedé půdě základní purpurově leskle naběhlé; spodek světle šedomodrý; křídelní krovky s malými letkami jsou světle šedy , blíže hřbetu černě skvrnity, čímž nezřetelná páska je naznačena; ocas šedý ku konci zdoben temně šedou páskou; staří mají zobák u kořene červenavý, zpředu žlutavý, duhovku tmavohnědou, běháky červené. — Holubice jest o poznání menší, zbarvení celkem mdlejšího, ale přes to ji lze nesnadno od holuba rozeznati. Holoubata mají hnědošedý, zpředu zažloutlý zobák, na krku jim schází lesklá ozdoba.

Blízce příbuzná forma jest doupňák východní (Col. oenas eversmanni Bnp. = fusca, Pall.) ze západní Sibíře; jest menší a temněji zbarven. Jiné příbuzné druhy jsou: doupňák vavřínový (Col. laurivora, Webb.) z Kanárských ostrovů, se žlutýma očima, červeným zobákem, lesklou hlavou a šíjí a celkem bledšího zbarvení než náš holub, ocas pak je na konci bělavě lemován. — Doupňák Bolleův (Col. bollei, Godm.) rovněž z Kanarů (Teneriffa) nepatrně se lišící horním hřbetem purpurově lesklým a povrchu temnějším zbarvením.

Doupňák se vyskytuje na sever až ve Vel. Britanii a ve stř. Švédsku, na západ pak v sever. Francii, na východě ještě ve střed. a již.

Rusku, v gubernii petrohradské jest již vzácným, ještě více pak dále na východ, neboť v okolí Omsku je tuze řídkým zjevem. Jižněji se však vyskytuje hojně v Portugalsku, také ve Španělích, spíše však jako zimní host podobně jako v jižní Francii. V zimě jest obyčejným ptákem v Alžíru, ač se i tu mnozí hnízdí. Za stálého ptáka jej mají již v Rumelii a na Peloponesu. Brehm píše, že jej vídal nejčastěji a nejhojněji v lužních lesích z vrboví se skládajících na dolním Dunaji. U nás býval druhdy dost obecným ptákem, leč nyní čím dále řidčeji se vyskytuje, protože nemá vhodných hnízdišť a při vyvěšování budek z přirozeného dřeva se naň vůbec nepamauje, ačkoli se v nich doupňáci rádi usazují. Jen že jsou tu zase vážní soupeři — kavky, které pokusy ony zhusta mařívají. Ještě před 25 lety pamatuji doupňáky hojně v lesích revíru litošického na Železných horách na Čáslavsku, leč od ěch čas, co zmizely staré doupné stromy, doupňáci lesy ony mijí. Ale dosud přece je nalezneme v dolině čáslavské v Žehušické oboře v obrovitých velikánech dubech, pokud kavky jim místa nechají. Zde zastřelil 1884 lesní Mareš krásně, bíle strakatého doupňáka s nejnápadnějšími skvrnami na hlavě a na křídlech.

Ku hnízdění obyčejně používá dutin od datla černého upravených a praví se, že jen v ústraní se usazuje. K tomu však nemohu přisvědčiti, neboť jsem nalezl doupňáka u samé lesní cesty ve starém dubě nevysoko (sotva 4 m.) se hnízdícího a jinde nedaleko cesty v slabém buku vyhnilém (asi 2 m. vysoko). Jinak jsou mu všeliké lesy vhod; hřaduje v doupěti.

Jsa tažným ptákem objevuje se u nás podle pohody panující již kolem sv. Matěje (koncem února), jistě však v březnu. Průměrný (normální) den jeho příchodu v Litošicích za 8 let jest 4.—5. březen. Objevuje se dřív než řivnáč a opět v září a říjnu se od nás stěhuje, aby v již. Evropě, M. Asii anebo v Persii přezimoval. Vyskytly se také zprávy o jeho zimním pobytu i u nás. V Uhrách přezimoval v zimě 1906—1907 (Aquila 1908).

Avšak ve Vel. Britanii, jak o tom svědčí sbírky zool. musea londýnského a četní pozorovatelé tamní, hnízdí se doupňáci i v králičích norách, ve skulinách útesů skalních, pod hlodášovým nebo rokytníkovým křovím a totéž shledáno bylo i na některých evropských ostrovech v Severním moři. V Anglii si vydržují vycvičené psy ku hledání hnízd v zemi a práce ta (jak Ziemer praví) se vyplácí. Také v zříceninách zdí (Helfenstein u Kelče na Moravě, Waxenburg v Hor. Rakousích) byl pozorován a Blasius 1861 nalezl jeho hnízdo na straně ve hnízdě jestřábím mezi větvemi v díře. Často jest mu sváděti boj s datly, kavkami, mandelíky o dutinu, jenže vzdor pádným úderům křídly a mrzutému a hrozivému bručení musí odtáhnouti s nepořízenou. Má příliš slabý zobák, jímž ničeho nedokáže. Hoffmann však nalezl v jedné a téže dutině datla černého vedle 3 vajec mandelíčích i 2 vejce doupňáka, a podobně oolog.

Hocke shledal nejednou podobný kompromis, obyčejně vyletěl mandelík z dutiny, jednou doupňák. Na velký pátek 1903 nalezl ve staré borovici — o dvou dutinách datla černého — v jedné dvě vejce doupňáka vedle 3 silně nasezelých vajec sovy puštíka. Ve starém dubě u cesty lesní hnízdilo se několik párů kavek a pár doupňáků a jinde i jiní ještě nájemníci pospolu obývali jeden a týž strom.

Hnízdo je vlastně sporá, neumělá podložka z větviček nebo kořínků, sem tam mechu kousek nebo suchý lupen na tom a tady snáší holubice obyčejně v prvé polovici dubna 2 bílá vejce, která za $17^1/_2$ dne vysedí. Jsou téže podoby jako vejce holuba domácího, hned podlouhlá, hned zase krátce ovální a skoro nelesklá. Průměrná velikost 32 vajec je 36.9 × 27.6 mm., váha 1.1 g. Při hnízdění se chová zcela jinak než řivnáč, neboť nikdy hnízda nezanechá, byť i několikrát s něho byl zaplašen; holubice sedává někdy tak pevně a vytrvale, že se dá i s hnízda vzíti. V červnu se hnízdí podruhé a obyčejně v jiné dutině, protože hnízdo je pravým hnojištěm po opuštění mladých; příštím rokem ale bývá dobré a usadí se tu zas.

Avšak i tu jsou vyjímky od pravidla; shledalo se, že i v téže dutině se dvakrát po sobě párek hnízdil a případy podobné uvádí Liebe a j. Obyčejně mladý párek mívá dvakrát do roka mladé, staří ptáci 3—4krát se hnízdívají. Protože se holub stará pečlivě o mláďata, krmí je i zahřívá, může mezi tím holubice, snesouc nová vejce, už zase dále na nich seděti a se hnízditi. 14. srpna 1887 nalezl jsem v Litošicích ve prostorné dutině starého dubu, která měla jeden otvor shora a druhý se strany, dvě skoro úplně vzletná holoubata a vedle nich opět 2 nepatrně nasezelá vejce, s nichž po 3 dny jsem vídal ptáka sletovati. To byla jistě třetí násada v tomto roce.

Doupňák je pták obratný i pěkný, libuje si ve společnostech, které obyčejně za obou tahů bývají pozorovány po polích v mnohých krajinách. Také je snášelivým a mírným v povaze. Létá prudce a rychle a je podívaná na tohoto holuba, an se proplétá mezi nejhustšími stromy. I obratnému a rychlému sokolovi dovede ujíti, dosáhne-li lesa. Také on tleská při vzletování křídly a svist perutí také při tom postřehujeme a leckdy i po delší chvíli a dost daleko se klidně nese povětřím, zapadá-li na strom. Děje se tak s nepatrným šumotem. Vrká či houká zcela jinak než řivnáč, spíše jako domácí holub »húkúh« nebo »hurkú«, což 6—8krát po sobě opakuje.

Za horlivého houkání slýchati lze déle trvající »hú hú hú hú«, což činí dojem houkání našeho holuba na hnízdě. Při tom sedá pevně na větvi a hrdélko nadýmá jako předešlý.

Živí se všelikým semenim obilným, travným semenem a j., hlavně však jehličnanů, sbírá borůvky a jiné bobule lesní, na podzim vykrmuje se žaludy a bukvicemi. K tomu konci zaletuje do polí, do pasek i na okraje lesů a široké průseky a lesní cesty.

Dá se snadno zkrotiti a pak z plachého holuba, lesního divocha, stává se krotký domácí pták, který se i s domácími páří a křížence plodí, což mnozí popírají, že se zdarem. V době tahu je dobře tyto divochy doma zdržeti, stalo by se, že by se nevrátili. Staré ptáky nutno nějaký čas cpáti než si zvyknou sami žráti, čehož mezi holuby domácími netřeba dlouho dělati, zvykají pak rychleji; vikev s ječmenem jsou jim nejlepším zobem.

Mláďata vybírají se k tomu konci z hnízd, ale dosti nesnadno si zvykají na výlety. Také se pokoušeli zřizovati pro ně skutečné holubníky v lesích. Ze shnilých kmenů nařezali kusy 60—70 cm dlouhé, opatřili je stříškou, dnem, otvorem a bidélkem před ním, založili poblíž slanisko, kam rádi zaletují a dbali co nejmenšího vysušování. Prvý rok nechali všechna holoubata vyvésti, aby ve příštích letech byla za to vydatnější kořist.

Zastřeliti doupňáka není sice těžké, máme-li jej na ráně, ale šoulačkou se mu chtíti dostati na kůži, není práce zrovna malá. Jeť opatrný, cítí-li nebezpečí. Maso jeho, najmě holoubat, je delikatní, nejlepší vší zvěřiny holubí; staří se hodí pro houževnatost ku vaření polévek.

Holub skalní (Columba livia, Briss.)

Rus.: Polevoj golub; pol.: Golab skalny; chorv.: Golub strnaš; slovin.: Skalni golob; něm.: Die Feldtaube, Felsentaube, Klippentaube, Steintaube.

Druhový znak: Celkové zbarvení šedomodré; dolní hřbet a spodní křídelní krovky bílé (u předešlého šedé); na křídle je dvojitá černá souvislá páska, již vytvořují černé konce letek loketních a ramenních, jakož i velké krovky křídelní, jež se dále ku hřbetu skoro dotýkají. Zobák je černý. — Délka 34 cm, křídlo 21.5 cm, ocas 12 cm, zobák 1.9 cm, běhák 2.5 cm. **Tab. XVII. obr. 135.**

Holubice je o málo menší a barev méně živých a krásnějších. Na prvý pohled rozeznává se holub skalní od doupňáka bílým hřbetem dolním a oběma černými páskami křídelními, jakož i černým zobákem. Jinak jsou si oba tito holubi dost podobni; nejkrajnější rýdovací pero jest na vnějším praporu až po koncovou černou pásku bílé; duhovka ohnivě oranžová, běháky červené. Holoubata jsou barev bledších a kalnějších, na hrdle nemívají peří, to jim teprve narůstá po prvém vypelichání, na krku není také lesklých partií.

Jest najisto postaveno, že při ohromném počtu jedinců a rozsáhlém rozšíření objevují se četné odchylky či variety u skalních holubů, jako na př. velice světlí, makově modří bez bílého kostřece, břidlicově černí, černí a druhdy i strakatí. Sibiřská forma (Col. livia rupestris Bp.) liší se od našeho holuba skalního širokou bílou příčkou před koncovou páskou ocasní; žije v Daurii, již. a vých. Sibiři.

Skalní holub, v celku-li vzato a také vším právem, jest vlastně praotcem, typem našeho domácího holuba, neboť všichni

domácí holubi »divoce« zbarvení shodují se tak mnoho s holubem skalním, že není pochybností o jich prapůvodu. Rozšíření jeho jest daleko větší než jsme poznali u obou předchozích evropských holubů lesních. Liší se však i volbou svého bydliště od nich velice, neboť lesům a stromům vůbec se vyhýbá a za obyčejných poměrů si na ně nikdy nesedne; zdá se, jakoby se jich zrovna bál, ač ani to není bez vyjímek a mnozí domácí holubové, zřídka sice, leč přece někdy se usadí na silnou spodní větev stromu, ku př. u pole, na dvoře, jak jsem vídal.

Divoce žijící holub skalní zdržuje se výlučně na výstupcích příkrých a strmých nebo převislých stěn skalních, na útesech pobřežních, v různých slujích a trhlinách skalních, konečně obývá i rozsáhlé temné jeskyně a dutiny skalní, třeba i pod zemí se prostírající, pokud jen mu ochrany a vhodného hnizdiště poskytují. Dr. Berthelot nalezl na Kanárech kolonii těchto holubů na sopečném ostrově Lanzerotě v čerstvém ještě krateru tamní sopky, kde vzdor sirnému zápachu a horku, jež tu ještě panovalo, se usadili a hnízdili. Takové a podobné ochranné úkryty sloužívají jim za trvalá bydliště, zejména a nejraději sousedí-li přímo s mořem, tedy i na skalnatých ostrovech větších i menších, pustých úskalích z moře čnějících anebo na překot strmých skalách pobřežních, o něž marně a vzdorně po věky se rozráží příboj oceanu. Leč nevždycky jen na pobřeží mořském i na skalách v nitrozemí se usazují, na pobřeží řek i pustém kamení. Na egyptských pyramidách jako na příkrých skalách břehů Nilských a dokonce i na podobných místech uvnitř pouště, »že se člověk musí diviti, kterak chudičká tu půda může zásobiti dostatečnou potravou spousty holubů, jimž skály nic více než útulku mohou poskytnouti« (Brehm).

Na severu Evropy nalézají vhodná hnízdiště na úskalích pobřežních ve Velké Britanii, na záp. pobřeží Škotska, na souostrovích: Hebridském, Orkneyském, Shetlandském a Faröerském, na skalnatém ostrově Rennesö u Stavangeru (Norsko). Daleko větší spousty holubů však se zdržují na skalnatých březích jihoevropských kol Středozemního moře od Portugalska a Španěl přes již. Francii, Italii, Krajinu, v okolí Terstu, Istrii, v Krasu (zvláště), v Řecku a M. Asii; také není vzácným na Kavkaze a kolem vod nitrozemských na skalách pobřeží Černého a Kaspického moře, hojným je i na tureckých březích černomořských. Protilehlé pobřeží sev. Afriky, zejména záp. její části — dle Adansona — skalnaté ostrovy Magdalenské v ústí řeky Senegalu hostí jich nesčíslná hejna, rovněž ostrovy Kanárské i uvnitř na Pick Teyda až do výše 2500 m, od severovýchod. Afriky až do již. Nubie. V Asii se vyskytují v Palestině, Syrii, Persii, Turkestanu, Indii až po Himalaye, v Daurii a snad i dále až v nejzazším východu, protože pro »rovinu pekingskou« zaznamenal je Swinhoe.

Zde to budou asi příbuzné formy a druhy. Shrneme-li nyní všecka ta území tří dílů světa se všemi ostrovy Středozemního moře — jak pře-

rozsáhlé se nám objeví území rozšíření holuba skalního. Severní osadníci, zvláště oni nitrozemští, jsou na zimu pro nedostatek potravy nuceni se stěhovati do mírných krajin jižních.

Co pak se týče našich volně žijících holubů, kteří se zdržují na věžích městských chrámů i hradebních zdech, zříceninách, pod mosty, na budovách různých měst a p. a kteří jsou každému známi ku př. z Prahy, Benátek a j. velkoměst, kde znešvařují svými hnízdy a trusem každé místečko i na sochách a památnicích jako vrabci, tyto holuby nelze bráti za pravé divoké holuby skalní. To jsou větším dílem domácí uprchlíci, kteří sice žijí na svou pěst, hledajíce si potravu po ulicích, náměstích, odkázáni jsouce na milosrdenství lidské a jen zřídka kdy zalítnou si také do polí. Jak může každý pozorovati, nejsou tito ptáci pranic plaší jako holubi domácí a nenáleží jim opravdu ani názvu »zdivočelí«, jak se tu a tam praví. Jsou to volně žijící domácí holubi bez pána, je chrání veřejná blahovůle se soucitem přátel živočichů vůbec. Radde píše, že v Tiflisu se hnízdí polozdivočelí holubové skalní.

Hnízdí se na místech svého bydliště ve všelikých skulinách, trhlinách a štěrbinách skal i zdí nebo jeskyních a větších slujích, ponejvíce u velkých společnostech. Obzvláště si libují na skalách dole vodou omývaných, ať už u moře či jiné vody. Na Faröerách jsou velmi hojní, ale hnízda svoje tu dovedou tak dobře a chytře ukrývati, že jen zřídka kdy se tamním lidem podaří je vypátrati a vybrati. Na pastvě uvnitř ostrovu jsou velmi plasí a lítají tak obratně, že jim oni dravé chaluhy ani krkavci nemohou ublížiti, ačkoli mladé holuby domácí často uchvacují. V Horním Egyptě — píše Brehm — je mnoho osad, jež jsou, jak se zdá, spíše a více zřízeny pro holuby než pro lidi. Dole ve příbytku bydlí fellah (domorodý zemědělec), nahoře jsou usazeni holubi ve zdech, jež jsou složeny ze samých nádob, hrncům v tlustých stěnách podobným a vespolek kalem nilským slepených. Hrnce ty mívají dva otvory, větší, kterým holubi mohou procházeti a kudy fellah holoubata vidí, obrácen je dovnitř a menší jest jen větrací otvor asi 2 cm veliký. Zazděné větévky zastupují prkénka u výletu. Celá stavba je pak ploše zakryta. Že tento způsob se holubům tamním náležitě zamlouvá, svědčí spousty jich neustále »krby« ty obléhající.

V Indii tento holub je nejsprostším ptákem a také se tu hnízdí v děrách a skulinách skal a útesů, pokud možno blíž vody a ve společnostech s rorýsy alpskými, jako na př. u proslulých vodopádů Grisoppských.

Hnízdo je ledabyle snesená hromádka větviček, slámy, stonků a v něm ukládá holubice 2 válcovitá a hladká, slabě lesklá, bělostná vejce, jichž průměrná velikost je 37.8 × 27.9 mm. a váha 1.1 g.

Podobný způsob a zvyk stavěti hnízda zbyl i našemu holubu po prarodičích. Jen že poměry naučily jej i jiných »slohů stavebních« se při-

držovati. Tak v Cáchách v Německu mají uloženo hnízdo holubí ze samých nehotových jehel, které holubi nasbírali na dvoře továrny a ačkoli špičky některých i dovnitř trčely, přece i sem holubice snesla obě svá vejce a s holubem se střídajíc na nich seděla; ještě před vylíhnutím mladých však bylo sebráno a uloženo. Něco podobného i konipas bílý dovede, jak svědčí hnízdečko jeho uložené v švýcarském městě Solothurnu; jest také celé železné, vystavěné z odpadků při výrobě jemných per hodinových na smetištích nalezených. (B. Moravec: »Rozm. Les. Týdeník« I. 1906.)

Po 17¼ denním střídavém vylehování objevují se holoubata. Hnízdí se 2 i vícekráte za rok. Reiser v »Ornis balcanica« IV. praví: »Vyjma měsíc listopad, prosinec a leden, možno v takové holubí jeskyni v nejbližší blízkosti slýchati pískání mladých.«

Co do povahy je holub skalní náramně plachý pták, jehož rychlost s jakou uhání s potravou z daleka ku hnízdu je vskutku báječná; nemenší úžas vzbuzuje let jeho, prchá-li před nepřítelem. Praví se, že za takových případů hravě hodinu cesty uletí za minutu. Middendorf udává méně, a sice pro holuba poštovního či »poslíčka« 25 zem. mil za hodinu. Prof. Reichenow při jisté příležitosti mluvě o rychlosti letu ptačího, uvádí pro stěhovavého holuba rychlost 20 m. za vteřinu, tedy 72 km. za hodinu (Cab. Jour. 1884.). Vezměme nyní průměr těchto tří odhadů, dostaneme 48 hod. cesty na 1 hod. letu. Při tom letí přímou čarou, považme tedy jak ohromný kus cesty přeměří za 4—5 hodin letu.

Pohyb křídel je provázen rovněž známým svistem perutí »vich vich« a způsob letu je ten, že v krátkých, ale rychlých a jaksi trhavých rázech křídly mává, ač i bez hnutí křídel může daleko se nésti a vznášeti. Za krásného počasí kroužívá i ve vzduchu, drže křídla chvílemi velmi vysoko a zvolna jimi mává a podobně se tak snáší dolů, při čemž zaslechnouti lze v tichu zvláštní zašumění letek. Také umí křídly (tvrdými letkami) o sebe tleskati jako lesní holubi.

Holubice a mladí holubi vrkají prostě »vrku« (»hurku«) dost podobně jako doupňák. Starý holub však úplněji a jinak se ozývá asi jako »murrrkurru« nebo »mahurrr-kurrú-murr-kurrú« (Naumann to překládá »maknmaku murrkurrú«); i známé houkání u hnízda vydávají. Dlužno poznamenati, že skalní holubi při vrkání nesedí klidně jako oba lesní holubi činívají, anobrž v polokruzích nebo dokonce dokola tancují kolem svojí vyvolené, hrdlo nadýmajíce, brzo zpříma se staví, hned se opět uklání při tanečku před ní nebo za ní s rozloženým ocasem hopkuje, kteréžto pozornosti zamilovaného panice přijímá cudná holubice s povděkem, o čemž svědčí ustavičné pohyby drobné její hlavičky. Nelíbí-li se jí dvoření nápadníkovo nebo on sám, dává mu to na jevo klofci a ranami křídel dosti makavě, načež před ním prchá, což arci bývá obyčejně málo platné. Zamilovaný a roztoužený milovník ji následuje všude a stále vede svou, až je milostivě vyslyšen. Kdo by neznal těch holubích námluv!

Živí se všelikými zralými jak olejnatými tak moučnatými semeny, jako lněným, řepkovým, hořčičným, čočkou, vikví, hrachem, prosem, pšenicí, ječmenem, ovsem, žitem (nejméně) a j. Vyklobává je z lusku nebo tobolek, ohýbaje dřív stéblo či lodyhu k zemi anebo vydrolené sbírá. Žito u větším množství požité jim nesvědčí a krmí-li jím, ale nezralým, holoubata, pojdou. Také oves ne tuze rádi, ale vždy spíše než žito. Domácí holubi zvyknou na brambory a j. stravu domácí. Mimo uvedené semení rostlin kulturních, sbírají semena plevele (konopice, máku, jetele, druhů prosa a pod.), dále i drobné hlízky a semena jedovatých pryšců, blínů, jež také zobou bez ublížení. Na pokrajích jehličnatých lesů i na širokých cestách a pasekách sbírají semeno jehličnanů, bobule jalovcové i borůvkové, v řídkých dubinách i žaludy rádi vyhledávají, třeba že polykání jich jest jim dost pracné. V nedostatku žádoucího množství semene spokojí se také malými cibulkami snědku, lomikamenu, hrachovu hlíznatého, orseje a vyškubávají i mladé zklíčené bylinky s dělohami, což v kypré půdě jest jim snadné. Také drobounké hlemýždě sem tam zdvihnou i s ulitkami, larvy hmyzí, ale žížalu tuze zřídka. Pro snazší zažívání polykají drobné křemínky, oštipují maltu, zobou rádi hlínu, zejména bohatou různými solemi a proto u lízu či slanisek je také nacházíme na paběrkách.

Za nápoj jim slouží nejlépe čistá voda a také rádi se v ní koupají; sprcha jest jim příjemná a proto rádi na sebe dávají pršeti a aby je pokud možno všude skropil déšť, převalují se s boku na bok, větrajíce křídly. Pijí-li, brodívají se druhdy i ve vodě. O egyptských holubech se zmiňuje Brehm, že když pijí sedají na hladinu Nilu, dávajíce se vlnami unášeti; po ukojení žízně opět vzletují. A podobného cosi pozoroval prof. Szikla v Budapešti, kde se holub usadil na Dunaj, hlavu vnořil do vody a několik vteřin pil, načež beze všeho namáhání se vznesl jako z pevné země.

Z pověděného možno každému poznati, čím živiti jest holubi domácí čili polní; vším tím i oni se živí.

Snad tisíciletým pěstováním docílil člověk přerozmanitých druhů, odrůd, variantů forem atd. holubích, že vyjmenováním jich by se vyplnila stránka našeho díla. V ohledu tom jsou naši i jiní holubáři nevyčerpatelnými studnicemi vědomostí a proto nejlépe učiníme, když váženého čtenáře odkážeme v té příčině na čistě odborné »holubářské« *) spisy a články v různých časopisech. Jsem si vědom, že bych musil místy naraziti na odpor, jsouť mínění a vědomosti různé a tajuplné bývají mnohdy obyčeje a zvyky zapeklitých těch sportsmanů — a sám — holubářem nejsem. Jen tolik ještě, co nám zůstaveno z historie. Znáte dobře holubici Noemovu, ta snad (?) byla prvou krotkou holubicí,

*) Ze starších uvádím spisy Špatného a Šíra a j.

o jejíž symbolu jste se také učili v biblické dějepravě. Prvý spis o holubech sepsal Mago, vojevůdce karthaginský, současník perského krále Cyra (401 př. Kr.). Římané byli horlivými holubáři, neboť Varro píše o holubnících (věže holubí) s 5000 holuby. A používání holubů jako poslíčků není také nový vynález, znali to již staří Egypťané, Peršané, Řekové i Římané a z východu známosti o tom přinesli křižáci, kteří i vycvičené holuby s sebou přinášeli. Ve stoletích 16. a 17. pošta holubí upadla v zapomenutí, až opět v 18. věku byla vzkříšena a nyní opět jí hrozí týž osud — jiskrovou telegrafií a větroplavbou.

Slovanští národové, ode dávna hospodáři a zemědělci, pěstovali holuby vždycky a »Golubčik, svatý pták!« praví Rus a za žádnou cenu by neublížil obrazu Ducha svatého — píše Janda ve svém dílku »Na ruském severu« 1904 o holubech v Archangelsku. A mnozí prý ani holubího masa by nejedli, píší zase jiní. U nás bývaly dokonce cechy holubářské zřizovány a o »ostatku« odbývány slavnosti členů cechu toho, jako posledně ve Vamberku 1848. (Brehm: Ptáci II. díl. čes. vyd.)

Jedním z oblíbených holubů domácích ze skupiny (jichž Šír desatero rozeznává) voláčů jest vyobrazený voláč anglický. Tab. XVII. obr. 134.

3. rod: Ectopistes, L.

Holubi tohoto rodu vyznamenávají se silným tělem, delším krkem a malou hlavou; běháky mají krátké, kratší středního prstu bez drápku; křídla dlouhá, zahrocená, 2. letka nejdelší; 12 perý ocas je stupňovitý, nápadně dlouhý a se zúžující. Jsou to ptáci stěhovaví, jichž domovem jest Sev. Amerika.

Holub stěhovavý (Ectopistes migratorius L.)

Něm.: Die Wandertaube.

Druhový znak s popisem: Celkové zbarvení jako u předešlých modrošedé, vespod narůžověle šedé; po stranách krku je peří nachově fialové, třpytivé; břicho, říť a spodní ocasní krovky jsou bíly; letky tmavé, bíle lemované; střední rýdovací pera jsou černá, postranní šedá, na kořeni vnitřního praporu rudohnědou a černou skvrnou zdobena. Zobák černý, duhovka červená, běhák krvavě červený. — ♀ je menší, šedohnědého zbarvení povrchu a na kostřeci bledě šedá; střední krovky ocasní jsou rudohnědy. — Délka 39 cm (♀) a 42 cm (♂), v rozpjetí 60 a 65 cm, křídlo 21 cm, ocas 21 cm.

Domovem tohoto holuba jsou severoamerické státy Unie od zálivu Hudsonova až po záliv Mexický, od Skalných hor až na východní pobřeží. Zaletěl se již několikrát do Anglie, jak psáno. Líčení Audubonova a Wilsonova o ohromných hejnech holubů stěhovavých v Sev. Americe počátkem 19. století jsou zajisté mnohému z našich čtenářů známa (viz Brehm: Ptáci II. díl čes. vyd.). Zníť to takořka neuvěřitelně, vypravují-li tito autoři, kterak se až slunce zatmělo přeletujícími spoustami holubů, jež po tři dny nepřetržitě se stěhovali jediným tahem a kterak

obyvatelé tamní, klacky ozbrojeni, vycházeli na lov, aby hřadující ptáky přepadali, ubíjeli a po delší dobu jedině masem holubím se živili, ba i vepře masem a vejci krmívali (na jaře). Jména obou badatelů zaručují pravdivost líčení těchto. Také proslulý touto dobou ornitholog severoamerický H. Nehrling vypravuje o báječně velikých tazích holubů těchto v létech sedmdesátých a osmdesátých minulého věku. Ve Wisconsinu jich viděl 1872 millonové houfy, jež taktéž oblohu zatemňovaly a hukot mávajících perutí vzdálenějšímu hřmění hromu se podobal; větve se lámaly pod tíhou nezvyklého břemene a hejno za hejnem následovalo. Rány z ručnic nebylo ani slyšeti pro hřmot letícího množství. »Věděli o tom či měli tušení, že právě toho roku se dobře urodilo semeno třtiny cukrové, žaludy a bukvice?«

Ptáci ti se hnízdili na stromech a křovích, takže na ploše v délce 15—20 ang. mil (24—32 km) a šířce 3—4 (5—6 km) nalezalo se v pravém slova smyslu hnízdo na hnízdě. Ještě v letech 1881, 1882, 1885 viděl Nehrling ohromná hejna, poslední takové ve Wisconsinu 1888, vždy ještě mnoho mill. čítající. Avšak ony časy už jsou tytam, jako by rázem uťal a dnes možno holuba stěhovavého považovati skoro za vyhubena, vyjma sem tam se hnízdící párek. U žádného ptáka není osud téměř úplného vyhubení tak do očí bijící a to poměrně za kratičkou dobu jako u holuba stěhovavého.

Poslední zprávy o skutečně velikém revíru hnízdním pocházely z Michiganu z r. 1876. Veškeří holubi stěhovaví snad z celé země si dali dostaveníčko zde u Petocky, protože nikde jinde jich nebylo pozorovati. Ohromnými sítěmi nesčetně bylo jich polapáno, takže celé náklady železniční odvážely je odtud do Chicaga. R. 1881 se odehrála podobná tragedie; 500 lovců napadlo je se svými sítěmi a snad na million jich schytali. Dílo zhouby takové trvalo až do 1887 a následujícím rokem 1888 bylo skončeno; od těch čas jakoby jich ani nebylo.

Hnízdí se na stromech a to u velikých koloniích jako naši havrani polní a často 50—100 hnízd bývalo možno viděti na jednom stromě. Hnízdo, jako u holubů vůbec, velice ledabyle sneseno z několika suchých větévek, jež klade rád do rozsochy větví a do něho snáší holubice 2 bílá, skoro kulatá vejce, a průměrně velikosti 35 × 25 mm. Po dobu sezení holub krmí holubici, načež se o mladé oba poctivě starají, než jsou náležitě schopna sama se živiti. Po půl roce už se mohou mláďata opět rozplozovati. Člověk »přírody vládce a pán« kácíval stromy nejhustěji hnízdy a mladými osazená, aby se zmocnil masa a nepomyslil, že mění krajinu v poušť bezlesou mrtvou.

Holub stěhovavý, v Americe »divokým« zvaný, lítá rovněž tak rychle a prudce jako jsme poznali u předešlých. Tohoto umění používá hlavně za účelem hledání potravy, za níž koná cesty úžasné. Tak v okolí

N. Yorku zabiti byli holubi, jichž vole byla plná rýže, kterou jedině mohli nasbírati v Georgii a Karolině na jihu. Z toho a pak z rychlého trávení požité potravy, soudilo se, že vzdálenost 3—400 angl. mil (483 až 644 km) za 6 hodin museli přeletěti a soudíce dále, shledali bychom, že by mohli snadno ve 3 dnech se dostati přes ocean do Evropy.

Jinak se nevážou na určitou krajinu každoročně, řídíť se pobyt jejich dle množství potravy, asi jako si pamatujeme o křivkách. A ani tak zima je nepudí na cesty jako nedostatek potravy.

Živí se různými semeny, zrním, plody (žaludy a ořechy), jež na zemi sbírají, velice důkladně všecko všudy prohledávajíce. Po té odpočívají a ubírají se na hřád, často daleký kus cesty letíce, kde jsou již očekáváni a různým způsobem hubeni. R. 1805 prodávali jednoho holuba v N. Yorku za cent (5 h.) a ještě 1830 bývali jich tu vídati celé hromady na tržištích a měli je všude. A dnes? Tak hospodaří člověk — »od devíti k pěti!«. Co tuto o holubech, to platí i o tamních bisonech, jichž dříve na milliony, dnes sotva na sta kusů se jich napočítá a to ještě chráněných. Stěhovavý holub v zajetí vydrží mnoho let při vhodném ošetřování a lehce se tu i rozmnožuje.

4. rod: Goura, L.

Druhové velicí, těla poněkud nemotorného, zobák zdélí hlavy, skoro všude stejně tenký, toliko před špičkou je mírně ztloustlý; běháky velmi vysoké, o krátkých prstech, lepkavými šupinami pokryté; tupá křídla prostředně dlouhá se 4. letkou nejdelší, ocas dlouhý, široký, mírně zaokrouhlený. Zvláštní ozdobou jejich je krásný, pohyblivý chochol na hlavě, skládající se z rozčísnutých řídkých per vějířovitě sestavených. Náleží sem 3 tropické druhy.

Holub korunáč (Goura coronata L. = Lophyrus coronatus.). Tab. XVII. obr. 136.

Něm.: Die Krontaube.

Druhový znak s popisem: Celkové zbarvení jasně břidlicově modré, na dolním hřbetě, křídlech a ocase trochu tmavší; uzdy jsou černé, šíje s lopatkami špinavě rezavočervený; pera rýdovací mají na konci širokou, světle šedou pásku; zobák tmavošedý, duhovka tmavě červená, běháky červené, bělavě ojíněné. — Délka 75 cm, křídlo 38 cm, ocas 26 cm.

Podobný druh tomuto je holub vějířovitý (Goura victoriae); jest poněkud větší, leč barev pestřejších.

Domov korunáčův dlužno hledati na pobřeží N. Guineje a přilehlých ostrovech, odkud bývá často živý dovážen na Sundské ostrovy: Amboinu, Javu, Bandy a j., kde jej chovají v hollandských osadách. Mnozí ptáci pak byvše zavezeni do Evropy, bývají tu ozdobou zoologických zahrad.

Tím také asi vznikla mylná domněnka, jakoby holubi tito byli domovem tady. V domovině své vede život bažantům podobný, potuluje se a pobíhá v malých tlupách po lese a zdržuje se nejraději na zemi, živě se tu spadalými plody. Tak jej pozorovali Rosenberg a Wallace, od kterých máme sporé jen zprávy o životě korunáčově.

Není tuze plachým a vyletuje usedá na spodní větev nejbližšího stromu, kde také přespává. Dá se snadno zastřeliti.

Hnízdo staví na stromech z větví a snáší snad jen jedno vejce. Také v zoolog. zahradách se pářili a vejce snesli, leč mladých, jak Brehm psal, dosud nevyvedli.

Řád stepokurů (Pteroclites).

Ptáci těla zavalitého, leč pro svůj dlouhý ocas a dlouhá křídla zdají se štíhlejší než skutečně jsou. Hlava je malá a něžná; zobák krátký, mírně po slemeni zahnutý, spodní jeho čelist ku konci nepatrně ztloustlá, chřípě se otevírají nahoře, jsouce blankou zpola uzavřena a drobnými náčelními pírky zakryta; krk prostředně dlouhý, tělo (trup) krátké s hrudí silně vyklenutou; křídla jsou velmi dlouhá a hrotitá a letky jejich, prvou počínajíc, stejnoměrně se zkracují, takže 1. a 2. jsou nejdelší. Ocas, 14—18 perý, je zaokrouhlen nebo klínovit a obě prostřední pera jeho bývají zhusta prodloužena a kopinatá. Běháky jsou krátké o kratičkých prstech a netoliko na holeni, ale i celé nártí a prsty někdy jsou opeřeny. Zadní prst jim chybí anebo jest jen zakrnělý a vysoko vkloubeu. Peří po těle jest jemné, krátké a zaokrouhlené.

Řád tento jako takový uznáván jest různými ornithology, také v »Katalogu ptáků brit. musea«. Brehm (III. vydání) je slučuje s holuby (Peliornithes), Reichenow je řadí ku běžcům (Cursores) a to do pořadí běžců pouštních (Deserticolae). Co do stavby těla povšechné mají mnoho podobného s holuby (viz tam), něco málo i s kurovitými ptáky, ku př. dlouhá slepá střeva. Hřeben kosti prsní je větší než u holubů (dle Nitzsche) a snad i docela než u rorýsů a kolibříků. Jako holubi mají i oni vole, v němž se potrava jejich — semení — změkčuje.

Obývají suché, pusté, neúrodné a písčité stepi a pouště teplých a horkých krajin Starého Světa a kromě doby rozplozovací žijí společensky, vyhledávajíce si zrní, semení i hmyz na nesmírných plochách, které dílem běžmo, dílem letmo protahují a propátrají a pijíce vodu, činí tak podobně jako holubi. Létají nadmíru rychle, perutěmi stejnoměrně mávajíce a prudce a hlučně proletují vzduchem jako kulíci.

Každodenně několikrát zaletují k napojištím a proto také se nezdržují příliš daleko od nich. Tím jsou zemdlenému cestovateli jakýmsi příjemným zjevem v předtuše blízké a kýžené vody a sleduje-li směr houfů ptáků od 9—10 hod. dopoledne a na večer mezi 4—6 hodinou, zajisté se brzy dostane k vodě.

Jako kurové sněžní dovedou vzdorovati i nejkrutší zimě a nejhlubšímu sněhu na severu, jsouce dle toho organisováni: tak kurové stepní

snášejí docela bezvadně i nejprudší vedra tropická a ani nejjemnější písek jim neubližuje, ač leckterý jiný tvor by tu musil zhynouti. Široká a ještě obrubovaná chodidla jejich prstů ve spojení se hbitým a lehkým chodem zabraňují boření se do přesypů písečných a jich let stal se i námětem arabské písně milostné.

Stepokurové jsou dílem přeletaví, dílem i tažní ptáci, kteří žijí v jednoženství a snášejí 2—3 podlouhlá vejce do měkkého důlku v písku vyhloubeného. Vejce i mláďata všech známých druhů jsou si ku nerozeznání podobna. Kuřátka jsou tvorečkové pohybliví jako koroptvičky, čilí a stateční; chmýří po těle je barvy pískové s temnými skvrnkami na hlavě a hřbetě, spodek bývá světlejší a pruhovaný. Také peří starých ptáků nese na sobě ráz okolí, v němž žijí, je také barvy pouště, narudlé žluti okrové nebo plavé, kterážto ochranné zbarvení je takřka životní podmínkou všech živočichů pouště obývajících. Známo je stepokurů 17 druhů z již. Evropy, střed. a horké Asie a Afriky. — Udané míry délkové jsou podány bez zobáku.

Jediná čeleď: Pteroclidae.

Znaky udány v předcházejícím.

1. rod: Pterocles, Temm.

Prsty lysé; zadní prst velice krátký, bradavkovité podoby; ocas zaokrouhlen, obě prostřední pera jsou často prodloužená a kopinatá; 1. nebo 1. a 2. letka jsou nejdelší.

Stepokur pískomil (Pterocles arenarius, Pall.)

Ganga, churra (španěl.); něm.: Das Ringelflughuhn.

Druhový znak s popisem: Obě střední pera rýdovací nejsou prodloužená; zobák je silný a kuželovitý; spodek těla jakož příčný pás přes prostředek hrudi jsou černy a rovněž i pod hrdlem je černý pásek příčný; spodní křídelní krovky bílé; přes křídlo se táhne vynikající okrověžlutá příčka; ocas nepřečnívá křídel. — Povrchu je ♂ okrově žlutý, bledě rezavě, popelavě a načernale skvrnitý; hlava s krkem jsou šedy a konečky pírek jsou tu rezavě nahnědly, hrdlo s krkem po stranách jsou krásně rudohnědy, hruď bledě narudle šedá s černým příčným pruhem až na ramena jdoucím, ostatní pak část hrudi, spodek a opeřené holeně jsou zahnědle černy. Rýdovací pera popelavá na konci bílá, obě střední skořicově hnědá, všecka pak tmavě příčkována; zobák popelavý, běháky zpředu opeřeny, barvy červenošedé; duhovka tmavohnědá. — ♀ je o hodně menší, povrchu a na prsou kalně zažloutlé barvy pleťové s bílými konečky per, mimo to je hnědočerně skvrnita, skropena, vlnkována a hustě klikatě kreslena; hrdlo je nažloutle bílé a tmavě čárečkované; příčný, úzký pruh odděluje hrdlo od vole a mimo to středem hrudi také prochází úzká černohnědá páska; letky jdou více do hnědava (u ♂ jsou okrově žluté) a jsou špinavě žlutě, tedy ne tak živě jako u ♂, příčkovány. — Délka 34 cm, křídlo 23 cm, ocas 10.8 cm, zobák 1.2 cm, běhák 3 cm.

V sev. Africe žije ještě jeden blízký druh, taktéž bez prodloužených ocasních per, tak zvaný stepokur pruhovaný (Pterocles lichtensteinii, Temm.), který je isabellově (plavě) zbarven, hustě příčně pruhován, vespod užšími proužky, na čele pak černou s obou stran bíle lemovanou pásku.

Vlastí pískomila jsou písečné poušti severoafrické od Marokka až do Tripolisu, mimo to se vyskytuje v Asii až do Indie; zejména jihoruské stepi mezi Donem a Volhou, na úpatí Kavkazu, kolem moří Černého a Kaspického, jakož i Aralského jezera. Schrader jej přistihl také v M. Asii od 15. března do podzimu v tlupách o 4—8 kusech. Španělové jej mají za rázovitého ptáka tamních jižních provincií, kde se pravidelně objevuje s druhem následujícím, s nímž nikoli pohromadě, anobrž podle sebe žijí. V ostatních zemích evropských i v Německu dlužno jej považovati jen za velice vzácného, příležitostného zbloudilce, který rád mnoho cestuje a při tom druhdy daleko zaletuje. Naše vlasti jej dosud nepoznaly.

Hnízdí se na poušti ne tuze daleko od vody jakékoli i v Evropě na podobných místech a to v malých jamkách, kam v již. Evropě a střední Asii v polovici máje, v Africe však před počátkem pliště ukládá svoje 2—3 vejce, zřídka jen 4. Jsou podlouhlá, skoro souměrných poloviček, obou pouků zaokrouhlených a silně lesklá; základní barva je načervenale žluohnědá nebo jako hlína šedá a po té je rozkázeno skoro po celém povrchu všelikých skoro fialově šedých obláčků a velikých olivověžlutých nebo hnědavých skvrn povrchních i tmavých ťupek. Průměrná velikost 21 vajec je 46.9 × 32.6 mm., váha 1.97 g. Uvnitř jen málo žlutavě prosvitají.

Mláďata jsou oděna chmýřím tak jemným a hebkým jako nejjemnějším hedvábím, barvy žlutavě zahnědlé, tmavěji pruhované, vespod zažloutle bílé.

Pískomil roztomile a rychle po zemi běhá, létá lehce jako holub a je nadmíru družným ptákem. Letě hlasitě křičívá »kadda kadda« (Brehm); běhaje volává příjemně »kuk, kuk kuk«, jako kvočna anebo jako holub když vrká. Vábí »čurrr-urr« (bar. Loudon v Ornit. Jahrb. 1902.).

Živí se skoro výhradně semeny různých druhů kozinců (Astragalus), křehkými lupeny, kulatými semeny luštěnin, čímž opět holuby připomínají a sbírají také u příležitosti i zrní obilné. V domovině své vyhledávají hlavně končiny, kde neschází vody, neboť musí mnoho a často píti; to zároveň pokynem pro lovce, kde jich může dočekati. Rychlá chůze i hbitý let jsou jim výbornými pomocníky a prostředky u vyhledávání potravy, takže za krátko jest jim hračkou rozsáhlé území propátrati.

Také je pěstovali doma a při řádném ošetřování a vhodném s nimi zacházení vydrželi dlouho v zajetí a snášeli dosti citelnou zimu, ale mokra — toho nesnesou, jsou vůči němu tuze choulostivi. V londýnské zoolog. zahradě se i hnízdili.

Stepokur krásný (Pterocles alchata, L.).

Arab.: Khata; něm.: Das Spiessflughuhn.

Druhový znak s popisem: Obě prostřední pera rýdovací jsou šídlovitě zahrocena; spodek těla a dolní hruď jsou narezavěle bílý; středem hrudi a přes krk napříč jsou dvě pásky, jež uzavírají krásné rezavé políčko na volátku. Na čele a na tvářích je rezavohnědý, hrdlo, uzdy a proužek okem procházející jsou černé; zad krku s hřbetem jsou nahnědle šedozeleny a žlutě skvrnity; drobné křídelní krovky nášedě červeny a ostatní svrchní krovky mají před koncem široké rudohnědé a na to jemně žluté a konečně tmavohnědé příčky; velké krovky jsou šedožluty a tmavě lemovány, horní hruď je skořicově hnědá a jak nahoře tak dole úzce černě obroubena; břicho je bílé a letky šedé s černými ostěnkami; ramenní pera (lopatková) jsou žlutošedá; rýdovací pera šedá, žlutě příčkovaná, na vnitřním praporu šedivá, u konce bílá; prodloužená pera prostřední jsou téže barvy jako na lopatkách a toliko slabounce příčkována. — ♀ je zbarvena sice podobně, vyznačujíc se toliko jemnější kresbou po celém těle. Oko je hnědé, zobák šedý jako olovo, běháky světle nahnědlé. — Délka 32.8 cm., křídlo 18 cm., ocas 13 cm., zobák 1.4 cm., běhák 2.2 cm.

Blízký druh tohoto stepokura je s t e p o k u r s e n e g a l s k ý (Pterocles exustus, Temm. = senegalensis, Licht.) mající rovněž obě střední rýdovací pera prodloužená, zbarvení je plavějšího a výraznějšího; spodek těla na rozdíl od předešlého jest kaštanově hnědý a hruď jen dole jest od žlutého vole a hrdla oddělena úzkou černou páskou. Délka 27 cm (bez obou ocas. per), křídlo 18 cm, ocas 7.5 cm, zobák 1.5 cm, běhák 2 cm. Žije v sever. a střed. Africe, Palestině, jihozáp. a střed. Asii a jeden byl zastřelen 1863 u osady Szany v Uhrách; nalézal se mezi stepokury kirgizskými. Náleží mu tedy občanské právo v naší říši. Nehrkorn, proslulý oolog německý, píše, že vejce obou těchto ptáků jsou si podobna.

Domovem stepokura khaty je severozápad. Afrika s ostrovy Kanárskými, dále Španěly, Portugalsko, již. Francie, Sicilie, Cypr, M. Asie, Kavkaz, odkud na zimu zaletuje do rovin perských a astrachaňských, jakož i do kirgizských stepí. Hnízdí se v Evropě skoro jen v chudobných územích Španělska, Portugalska a již Francie a 2—3, někdy i 4 vejce tvoří celou násadu, podobajíce se co do barvy vejcím předchozího. Průměr. velikost 23 vajec je 45.4 × 30.8 mm, váha 1.699 g. Jsou dosti tenké skořápky, jemného zrnění oproti vejcím druhu předešlého a také silně lesklá. Uvnitř prosvitají jen málo žlutočerveně.

Tento stepokur rovněž půvabně dovede pobíhati a hbitě létati jako předešlý a celkem možno o životě jeho připomenouti tolik, co o předešlém pískomilu: pastva, nápoj, pastva, nápoj, toť celý jeho životní úkol. U vody se jich druhdy sletují veliké houfy, 3—4kráte si pořádně zavdají a vracejí se zase do téže krajiny, odkud přiletěli. Hlas jejich se podobá holubímu »kurrr, kurrr«. —

2. rod: Syrrhaptes, Illiger.

Postavou předešlým podobni, liší se však zvlášť prodlouženými a jemně vybíhajícími špičatými prvými letkami, jichž konce spíše štětinou než peřím, .resp. osténkou se býti jeví; střední (loketní) letky jsou kratší zadních (ramenních), čímž se stává křídlo uprostřed vykrojeným; střední pera rýdovací jsou prodloužena; běháky mají krátké a až ku konci prstů opeřené; zadní prst jim schází; přední prsty jsou rozšířeny a po celé délce blankou spojeny, takže vespod ukazují jediné žluté chodidlo. Tento útvar nohou je vskutku podivuhodný a již dle tohoto znaku možno každému co nejurčitěji ptáka rozeznati, kdykoli se u nás — ač se to zřídka stává — objeví. Ze 2 známých druhů jediný se tu občas vyskytuje.

Stepokur kirgizský (Syrrhaptes paradoxus, Pall.)

Rus. na Kavkaze: Bulduruk, sadža; pol.: Pustynnik Pallasa; chorv.: Kekerička; srb.: Sadža kirgiska; slovin.: Sadža; něm.: Das Steppenhuhn, Fausthuhn.

Druhový znak: Viz znaky rodové. Hlavní zbarvení jest popelavé a hlínožlutavé, povrchu tmavě kropenaté až čeřité. — Délka 36 cm. (bez prodloužených per rýdovacích), křídlo 16.8 cm., ocas 10.8 cm., prodloužená pera jeho od kořene až ke konci 19.2 cm., běhák 1.7—2 cm.; celkem velikosti slabšího holuba.

Na zádech je základní barvy hlínožluté, temněji příčkované; vrch hlavy, krk a vole jsou popelavě šedy; hruď spodní nášedě plavobarvá; voláťko od hrudi odděleno jest 3—4násobným příčným proužkem, který je složen z jemných bílých a černých čárek; břicho z předu černohnědé tvoří tu štítek, dále na zad a na spodních ocasních krovkách je světle popelavé; hrdlo, čelo a nadoční proužek jsou hlínožlutý, letky popelavy, přední vně černé, zadní vnitř šedivě lemované; ramenní pera nahnědlá, žlutavě a bíle lemovaná. Střední krovky křídelní jsou zahnědlé a na koncích zdobené tmavými ťupkami; rýdovací pera jsou na žlutém spodku tmavě příčkována; nové čerstvé ocasní hroty mají jemné bílé špičky, které se však brzy otrou; běháky jsou zažloutle bíle opeřeny. — ♀ je o málo menší, nemá prsní příčky a je celkem mdleji zbarvena. Chmýří mláďat je crémově žlutavé a hnědé a černě skvrnité. Zobák st. ptáků je šedý, oko mdle hnědé, chodidla bledě okrově žlutá.

Asijské stepi, od vých. hranic Evropy počínajíc, jsou vlastí tohoto zajímavého ptáka, jemuž se nemohlo dostati případnějšího pojmenování nad ono »stepokur« (Steppehuhn). Kirgizské, tatarské a mongolské stepi až po Čínu jsou výhradním jeho bydlištěm. V záp. Asii zřídka kdy severněji se vyskytne než asi po 46° s. š., na východě však za to mnohem dále, neboť tu byli přistiženi ještě na náhorních rovinách a stepech jižního Altaje, na horním toku Tšuje, v krajině tamní prvé čínské hranice. Dle Schalowa dostupuje v Tianšanu výše oblasti jalovcové (10.000 stop).

Prvý evropský kus pochází od Sarepty na Volze z r. 1848 v zimě, tamtéž r. 1853 uloven opět jeden pták a teprve r. 1859 objevil se v záp. Evropě, 1861 houfec u Segedina v Uhrách. Zvláště pak u velikém počtu objevili se stepokurové 1863 v Evropě a přetáhli, v menší tlupy rozděleni, většinu celé severní Evropy až do Anglie, Francie, až na úpatí Pyrenejí, Švýcar, na Faröerách, v Norsku až po 62° s. š. a v Rusku u Archangelska. Přes Halič, Moravu, Čechy, Slezsko, záp. Prusko, Dánsko (kde se dokonce hnízdili) táhli, ukázali se na Borkumu, Helgolandě a j., na písečných dynách se proháněli jako doma, vyhledávajíce tu místa porostlá štírovníkem, šoberií a j. rostlinami, jichž semenem se živili. Avšak nesmyslným pronásledováním a neustálým boucháním tak jim tuto novou domovinu »ornithologové« tamní znechutili, že se opět vrátili do svých rodných, klidných stepí, protože rok na to 1864 jen málo se jich v nehostinném tomto západním kraji objevilo a to v říjnu u Poznaně a Hamburku. R. 1865 u Helsingforsu ve Finsku 2 houfy, a 1 kus u Kalksburgu v Dol. Rakousích. R. 1871 jeden kus u Monselice (Padova v Italii) zabit. R. 1872 se vyskytly 3 kusy v N. Anglii, r. 1876 ♂ u Modeny uloven. R. 1877 u Feldburgu ve Štýrsku 3 kusy, r. 1880 jeden kus u Palmanuova ve Friaulsku pozorován. R. 1887 u Grodziska-Debna v Haliči 2—3 houfce a u Roithu v Hor. Rakousích houf. R. 1888 objevili se stepokurové v takovém množství, v jakém ještě nikdy před tím nebyli v Evropě pozorováni a možno říci, že po celém tomto světa díle byli rozváti; rozumí se, že invase ta zasáhla i naše vlasti a časopisy denní i odborné hemžily se tehdá zprávami o vyskytování se jich u nás, o úlovcích a p. Z těch čas pocházejí také 2 exempláře českého musea od Lab. Týnice a Čes. Brodu a jiné kusy v domácích sbírkách. Kraus uvádí jednoho stepokura od Dobříše z r. 1863 (Vesmír XVII.). Podobně z Moravy zná Janda některé úlovky a jednoho sám dostal, který se zabil o telegrafní drát. V dobách těch také vznikla celá světová literatura evropská o stepokuru (41 článků a pojednání). Zbytky této invase, nebo-li snad noví přistěhovalci objevovaly se u nás až do druhé polovice dubna 1889, ve Škotsku až do léta 1890, tehdá 2 kusy na Moravě u Chyrlic, 1892 tamtéž u Černovic 3 kusy, 1898 sedm kusů u Rohrau v Dol. Rakousích a Nadligetu v Uhrách, 1899 asi 30 kusů v lednu a březnu v Lincolnshire a v máji malá tlupa v Yorkshiru v Anglii, 1904 v únoru 18 kusů u Millingtonu (Yorkshire), 1906 v červenci 2 kusy u Ševening v Hollandsku, 6—7 kusů v máji ve východním Lothianu, asi 20 kusů v červnu v Norfolku, 10 kusů u Somertonu v červnu a několik na to v červenci u Yorkshiru v Anglii.

Konečně na jaře 1908 proletla světem zvěst o opětném vpádu stepokurů kirgizských do Evropy a skutečně v Rusku se objevili první ptáci v dubnu, neboť 25. dva kusy pozorovány a 1 z nich (♂) zabit v Kursku u Kakischkenu a podobně v guber. Smolenské byli v témž měsíci uloveni. Z Rumunska oznamují zprávy jejich příchod přes Besarabii z dubna a od 5. kvěna přetahovaly hejnka 8—60 kusů Dobrudžou k západu. V Italii

3. června 4 ♂♂ uloveni u Torre Astura v římské provincii a 1 ♀ v krajině Trinitapoli. V Rakousku z Haliče máme několik zpráv. Jedna zní: »Jak poručík Wlad. Garapich ze Zborowa (okr. Zloczow) sděluje, viděl jeho soudruh na vyjížďce sokola, an napadl ptáka zvící koroptve, který se proti útočníku bránil. Důstojník dojel na místo zápasu a podařilo se mu omámeného, avšak zdravého ptáka lapiti a ukázal se to býti stepokur. Donesen byl hrab. Wodzickému a žral různá semena (Die Tierwelt VII. 1908). Z Čech sděluje prof. Dr. C. Mell z Čes. Lípy, že 14. června viděl 3 stepokury u M. Aichy. Z Krajiny od Cvikinského jezera se oznamuje, že tam 6 těchto ptáků bylo pozorováno 22. července a mimo to as 40 jich bylo viděno počátkem srpna učitelem Repičem z Maunic. Sarajevské museum dostalo 22. května ♀ z Fort Opus od Franiševiče, který přistihl téhož dne houfek 10 kusů u osady Komin a dva z nich prudce narazili na telegrafní dráty. Mimo to z Bosny z Modriče (okr. Gradčac) Reiser oznamuje hejno 25—30 kusů ze 24. máje na staničních polích pozorované. V Německu asi ve 4 provinciích (Vých. Prusko, Pomořansko, Pozňansko a Porýnsko) byli stepokurové spatřeni. Na Helgolandě byl chycen živý pták 30. května v Kaiserstrasse na Dolní zemi, 31. května 1 na dyně pozorován a 1. června 5 kusů letělo přes moře. Anglii taktéž navštívili 1908 asi v šesti hrabstvích a ve Škotsku u Pitgaveny (Elgin) 19. srpna byl chycen mladší pták celý zemdlený, leč jinak v těle dobře živený (zbloudilec) a před 10 roky bylo jich ve Škotsku, jako na konečné západ. stanici na sta pozorováno, hnízdili se tu a vejce jejich tam mají uložena ve sbírkách (Tschusi v Ornith. Monatssch. XXXIII. 1908 a XXXIV. 1909).

O příčinách takovýchto vpádů cizích ptáků do krajin našich badá a hádá se různě, což je zcela přirozené. Že to těsně souvisí s místními příčinami, nelze pochybovati, leč přesné podrobnosti toho vymykají se pořád ještě našemu poznání, protože bydliště jejich jsou nesmírně vzdálena a v nich není pozorovatelů, aby nás mohli poučiti. Dle zpráv badatelů ruských, má to býti dílem vyschnutí stepních vod anebo silná pokryvka sněhová leží na jich letní domovině. Ačkoli na nějaké akklimatisování ve smyslu našich kurů divokých nelze u stepokurů pomýšleti (stěhujíť se na zimu do teplých krajin) a mimo dobu hnízdění se jsou pravými nomady (kočovníky), přece by stálo za pokus, cizí tyto hosty u nás nepronásledovati — píše Tschusi — naopak pokud možno šetřiti, aby se tu mohli nerušeně vyhnízditi, což by nebylo nemožno, jak jsme poznali ze Škotska, Dánska a j. Potom by se snad tito u nás vylíhnuvší ptáci opět sem vrátili, jako se děje v mnohých krajinách německých s dropem malým. (Waidmannsheil 1908).

Jak jsme z uvedeného poznali, vyskytuje se stepokur ve střed. a záp Evropě daleko častěji, než se za to obyčejně mívá. Možno míti vším právem za to, že po velikých invasích ještě zbytky jich po delší dobu tu zůstávají a se potloukají, ale také se lze domnívati, že často jen menší

tlupy vnikají do Evropy, které nejsou v nijaké souvislosti s invasemi, mezi kterými vždy dlouhá řada let uplyne.

Bydlištěm jsou jim pustiny beze stromů, suché končiny beze vší kultury zemědělské i bez »pána přírody«, ale za to více méně porostlé bylinstvem, jako druhy pelyňkův, lebedy, merlíků, kavilů, bělolistů, nižších druhů divizny atd. Přítomnost vody jest jim vždy velice žádoucí, tedy zkrátka území pouštím nenepodobná.

E. Rehmann v Ornith. Jahrb. XIX. 1908 píše, že v Ufimské gubernii zdržují se stepokurové ve velikých komplexech stepních hojně porostlých pelyňkem, kde hraničí na pole obilná (osadníky jsou tu ruští Mennonité). Zde se zdržují na jaře, tady se také vyhnízdí a jakmile se mladí vyvedou přesídlí do pšeničných polí, kde setrvají do žní. Počátkem těch (obyčejně kolem 20.—25. července) odtahují kurové ponenáhlu nazpět do polí pelyňkových a slučují se u veliká hejna. Tou dobou je tu panenská step jen malou části v původním stavu, za to rozkládají se tu daleko široko pšeničná pole a tu a tam ohromné komplexy pelyňkové. A tak kráčí objevování se stepokurů ruku v ruce se vpřed se ženoucí kulturou, resp. nejhorším lupičským zemědělstvím. Na jaře se vyskytují obyčejně počátkem máje a pobývají tu do podzimu až nastanou noční mrazy, asi tak do polovice nebo konce září.

Hnízdo jeho je mělká jamka několika stebélky a stonky rostlinnými vystlaná nebo docela prázdná a v té bývají vejcím předešlých druhů co do formy a částečně i co do zbarvení a kresby. Dle Kricheldorffa je velikost jejich 41—43 × 29—31 cm. a váha 1.4 g. Uvnitř proti světlu prosvítají do hněda. Seděti počínají doma od polovice dubna a celkem má doba ta trvati 16 dní; hnízdí se dvakrát do roka.

Dnes možno dostati násadu 2—3 vajec z Turkestanu pocházející za 2 marky (2.34 K) u R. Tancré v Anklamu v Pomořansku. Ve vlasti jejich tamní kočovníci na tisíce jich nasbírají k jídlu.

Stepokur je výborným letounem jako jeho předešlí příbuzní a stojí-li či běhá-li, vypadá na svých velice nízkých nožkách celý jako kulička, načechrán a s hlavou vtaženou cupá a batolí se, stavě opeřené běháčky poněkud stranou. Křídla nosívají obyčejně v rovné čáře k ocasu anebo jen nepatrně pod horizontální čarou jeho, takže protáhlé, jemné špičky prvých letek jím bývají buď zakryty, ale často také tak, že špičky ty volně nad ocasem leží. Jejich zbarvení možno vším právem zváti zbarvením ochranným (viz chocholouš, skřivan, koroptev, křepelka a j. a j.), neboť jsouc pískově žlutého tonu, již na vzdálenost 40 kroků splývá s okolím, ptáky skrývajíc skoro dokonale, zejména nepohnou-li se. Ještě více pak se přitlačují k zemi, objeví-li se kdesi dravec. Let jeho je úžasně rychlý a při vzletování možno postříci rychlé a slabé tleskání křídly jako u holubů, leč táhnou-li už, děje se tak hbitými, lehkými pohyby křídel a prudce, takže lze let jeho srovnati s letem sokolím. Sražené houfy nelétají

tuze vysoko, nejvýše tak 10 m. obyčejně a druhdy i níže, avšak zalétnutý, zbloudilý pták samotný letí vysoko.

Stepokur kirgizský je velice plachý a jen za velikého vedra letního o polednách se dá myslivci obejíti na dostřel, ba i pes je může vystaviti. Za chladna podzimního naproti tomu vyletují hodný kus cesty, než zapadnou. Letíce ozývají se silným a slyšitelným hlasem, dle něhož jej Mongolové nazvali »Jipterjin«. Leč i vábivé, vysoko znějící zvuky lze od nich slýchati, znít »kyrr kyrr« a pak příjemné hlasy »geluk, geluk«, jež slabounce vyrážejí. Vzletují-li, slyšeti se dávají jasným »tyk - tyktyktyk« nebo »kekerik«, jež při vzdalování se vždy v delších přestávkách opětují.

Živí se drobnými semeny trav a bylin v okolí svého bydliště stepního a rovněž křehoučké zelené části rostlin oštipují. Potrava jejich v létě, pokud se dalo zjistiti, skládá se z různého hmyzu a třílistého druhu pelyňku vedle jiných druhů tu rostoucích; zmíněný druh jest chuti nepatrně hořké. Při sbírání potravy sklání hlavu hluboko k zemi a na druhé straně zase ocas zvedají do výše jako by se chtěli postaviti na hlavu. V zajetí se jim musí poskytnouti drobných semen, prosa, máku, řepky, semence, rozsekaného salátu, ptačince, truskavce a j. Podlaha vězení budiž dost posypána říčním pískem a nasekaným drnem pokryta; denně čerstvá voda nesmí scházeti, neboť pijí mnoho, podobným způsobem jako holubi, jenže v kratších doušcích.

Řád kurovitých či hrabavých (Rasores).

Zobák krátký, klenutý, svrchní čelist více méně ohnutá, okraji svými spodní čelist přesahující; chřípě umístěny poblíž kořene zobákového a jsou překlenuty blanitou nebo chrupavčitou lištkou, alespoň s polovic je zakrývající, spodní okraj jamky nosní opeřen; veliké letky (ruční) jsou zaokrouhleny, 3. až 5. bývají nejdelší; křídla jsou zespod vydutá; běháky či stojáky (hrabáky) mají silné, delší nebo kratší, o třech prstech předních, jež jsou blanitou spojkou srostly, menší zadní pak jest o něco výše vkloubeu; běháky i prsty jsou různě síťkovány a štítkovány; drápy mají silné, horem vypouklé, spodem vyduté, ostré a ku hrabání v zemi způsobilé; běháky v četných případech jsou lysé, řídčeji opeřené a dlužno proto na tuto okolnost s důrazem poukázeti jako na rozeznávací druhovou známku. Malá hlava bývá u většiny druhů zdobena zvláštní příkrasou, lysými, krásně zbarvenými partiemi, lalůčky, hřebínky, přilbami, chocholy a p. Tělo jest zavalité s hrudí vyklenutou; stehna i lýtka jsou velmi svalnatá, vole obšírné, velice svalnatý žaludek je úzký a tvrdý. Staří téměř vesměs jen jednou za rok pelichají. Samci či kohouti bývají daleko krásnější a větší samic či slepic a náleží namnoze ku nejnejkrásnějším ptákům na světě.

Veškeré kury mají v nohách či běhácích neobyčejnou sílu a dovedou rychle běhati; proto se zdržují větším dílem skoro na zemi, kde si vyhledávají potravu, vyhrabávajíce ji svýma silnýma nohama ze země. Potravou jim jsou semena, zrní, hmyz (ten hlavně u mláďat, jimž kuřata říkáme), dále požívají bobule, pupeny, lupení a mnoho různé zeleniny. Pijíce nabírají vodu do zobáku, nechávajíce ji pak vtékati s hlavou do výše položenou do jícnu. Nikdy se ve vodě nekoupají, avšak tuze rády se popelí v suchém písku nebo prachu, zbavujíce se tak cizopasníků a snaží se udržeti tělo čisté.

Většina kur žije v orientalském mnohoženství; slepice snášejí mnoho vajec, jež pak také samy vylehují. O vychování kuřat rovněž dále samy pečují, jednak je zahřívají, jednak jim shánějí potravu a přiučují je tak samostatnému životu. Ona také brzy po osušení pobíhají kol mateře a s ní, když jim vyhledává vhodných pastvišť a proto slují ptáky nekrmivými. Zvláštním, připomenutí hodným způsobem hnízdí se malajsko-

australští ptáci kurovití z čeledi tabonů či noháčů (Megapodidae), kteří shrabují veliké a druhdy velmi vysoké hromady suchého listí a tlících rostlin, nebo písku, nebo i horkého popele sopečného a do těchto vkládá slípka svoje vejce, svěřujíc je přirozenému teplu ku »vylehování«, regulujíc případně teplotu, zahníváním organických látek se vyvinující, odkrýváním hromad. *)

Kuřata po vylíhnutí jsou pokryta teplým, kyprým, pernatým chmýřím či puchem, který je různě skvrnit a pruhován. Rázovitým znakem jejich jsou pak stejně vyrážející puky (příští letky či peroutky) na obou křídlech současně, jež za krátko po vylíhnutí se objevují, aby mohla co nejdříve letadel používati. V čas nebezpečí dovedou se výborně přitlačením se k zemi, za kámen, hroudu, pod mez, v houští, pod hrstku obilí a j. a velice rychle skrýti a státi se v momentu neviditelnými. Při tom matka dílem pobíhá, dílem poletuje kolem stavíc se chromou a hledíc odlákati nepřítele a na sebe samu pozornost obrátiti; avšak skoro vždy se jí podaří uniknouti a dále zavádí škodnou od úkrytu svých dětí, až po zdařené přetvářce se s nimi oklikou opět shledá, odváděje je na klidná a bezpečná místa, oklamavši tak člověka, psa nebo lišku.

Nezřídka se u kurovitých vyskytují míšenci či bastardi (hybridi), protože tokající kohouti nemívají vždy dostatečně zásobený harem kráskami svého druhu a tu se stává, že část svého kypícího milostného citu přenáší i na slípky jiného blízce příbuzného druhu. Tak vznikají ony různé přechodní formy, jež bývají zhusta tvrdým oříškem či pravým orakulem badatelů přírodozpytců; obyčejně však nezaprou původu svého po matce. Má se za to, že nejsou tyto hybridní formy dalšího rozplozování schopny.

Většinou kur lítá hlučně a těžkopádně, namáhavě, protože mají krátká, tupá, vydutá křídla o tuhých perutích. Ochočení u většiny druhů nedá žádné veliké práce a mnozí druhové pro svoji výbornou zvěřinu či maso a znamenitá a chutná vejce už od pradávna jsou v domácnostech chováni a pěstěni (domestikováni); naproti tomu se u některých druhů pokusy podobné nadobro zhatily a neosvědčily.

Ptáci kurovití rozšířeni jsou po celé zemi v lesích jako v chudých pustinách a stepech, v tundře vysokého severu jako na svazích velehor poblíž sněžné čáry, jen když kamenitá suť, chudé rostlinstvo a travička jim poskytují potřebné ochrany a potravy. Dále byli nalezeni i v nekonečných travnatých savannách, preriích, ljanos nebo v pampách amerických, které hostí četně druhů kurovitých. Gray v »Hand List« jich uvedl bez mála na 400 druhů.

Udaným mírám délkovým při popisech rozuměti jest bez zobáku, t. j. od čela (kořene zobáku) ku konci ocasu (nejdelšího pera).

---

*) Viz o tom článek aut. »Přirozená teplota při hnízdění se ptáků« v »Lov. Obzoru« XII. 1909 č. 1., jakož i Brehm »Ptáci« III. díl. I. vyd. str. 180. a násl.

I. čeleď: Kury polní (Perdicidae).

Zobák krátký, silný, mírně sklenutý a rovněž se stran nepatrně stlačený a takřka od kořene ku konci ohnutý s nevelikým háčkem na tupé špičce horní čelisti; přesahující její okraje jsou ostré. Hlava je zpředu až po oči opeřená, toliko za očima lze postřehnouti maličké, lysé a poněkud vrasčité místečko podoby podlouhlé trojhranné; chřípě nejsou peřím, ale svrchu velice vyklenutou rohovitou blankou přikryté a mezi nimi jest jakési ozobí. Běháky mírně vysoké, neopeřené, někdy ostruhou opatřené; křídla krátká neb délky prostřední, ocas — u myslivců různě zvaný — je zaokrouhlen, ze 13—14 per (zřídka ze 12) složený. Polní kury, vyjma tetřeva alpského, jsou většinou menší ptáci, od velikosti koroptve až níže ku křepelce.

Peří mají husté, hladce přilehlé a příjemného doteku; někdy bývá velmi pěkně zbarveno, leč namodralá šeď nebo načervenalá hněď se vyskytují nejčastěji jako barva základní, po níž se rozkládá páskovitá, žlutobílá kresba, bělavé osténky, jakož i plavošedé světleji lemované letky převládají.

Samec a samička, zde kohoutek a slípka, spíše velikostí než zbarvením se mezi sebou rozeznávají, mláďata (kuřata) více se co do zbarvení peří různí. Většina jich žije v jednoženství a toliko jednou za rok pelichají, vyjímajíc křepelku, která žije v omezeném mnohoženství a pelichá dvakrát. Obývají pásmo mírné a teplé, v studených krajinách jich nenalezneme. Mnohé druhy jsou ptáci stálí, nanejvýš přeletaví, toliko křepelka se stěhuje do dalekých zemí teplých. Bydliště jejich jsou žírné luhy, částečně i na horách.

Vzletují poněkud těžko, leč octnou-li se jednou ve výši, pak letí neobyčejně prudce; dovedou také velmi rychle běhati a dovedně se přitisknutím k zemi skrývati, při čemž jim nemálo prospívá šeré zbarvení peří. Živí se drobným hmyzem, kuklami, larvami a červy, jakož i zrním a zeleninou.

Vlastního tokání kohouti neprovozují, ačkoli se dovedou slípkám přepodivně kořiti a o jejich přízeň ucházeti. Se stanoviska anatomického lze poznamenati, že zvláštní hmota rosolovitá, kterou na obou stranách na dolním konci průdušek u lesních kurů spatřujeme, těmto kurům polním schází; za to mají měkce chrupavčitou tracheu (chřtán) jako onino. — Gray r. 1870 (»Hand List«) znal z této čeledi na 150 druhů.

1. rod: Tetraogallus, Gray.

Ptáci těla zavalitého — jako veliké koroptve — krátkého krku, malé hlavy; silný zobák je poněkud tlustý a široký, běháky krátké, mocné, lysé, s tupou ostruhou, zpředu dvěma řadami destiček, jinak drobnými štítky pokryté; zadní prst je krátký a toliko koncem drápku země se do-

týká; křídla krátká, mírně hrotitá, 2. a 3. letka nejdelší; 18perý ocas poněkud zaokrouhlen. Za okem je lysá skvrnka. Jsou to ptáci silně stavění, zvící tetřívka i nad něho, postavou koroptev připomínající. Obývají skalnatá pohoří jihovýchodní Evropy, zejména Kavkaz, jakož i horské hřbety západoasijské. Známo jest jich 6 druhů.

Tetřev alpský (Tetraogallus caucasicus, Pall. = Perdix alpina, Fisch.)

Russ.: Gornaja indejka (= horský krocan); něm.: Das Königshuhn.

Druhový znak s popisem: Hlava, krk vzadu, tváře a odtud sbíhající pruh ku oběma stranám vole jsou šedy; hrdlo a krk se stran jsou bíly; vole, horní hruď, hřbet s ramenními letkami jsou hlínožluty a černě pruhovány a čeřity (drobounce vlnkovány); hruď je černá a bíle čeřitá a peří na ní — zvláště po stranách — je široce rudohnědě lemováno; břicho hnědošedé načernale a bíle čeřité; černý ocas jest na konci rezavý a jeho střední pera jsou jemňounce čeřitá; spodní ocasní krovky bílé, ruční letky bílé, ku konci zčernalé, lysé místo za okem je žluté, duhovka tmavohnědá. — ♀ je poněkud menší, hrubší kresby a širších a světlejších lemů. Délka 58—64 cm., křídlo 35—38 cm., ocas 19 cm., zobák 3 cm., běhák 6 cm.

Příbuzný jest tetřev kaspický (T. caspicus, Gmel.) pojednávanému podobný, avšak povrchu je přimíšeno více méně žlutohnědavé barvy; obruby per na bocích jsou bledy; dolní hrdlo, partie na horní hrudi jsou modrošedy. Zdržuje se na horách armenských, Elbrusu a v cilicijském Tauru.

Tento, u nás neznámý pták, obývá vyšší i nejvyšší pásma horská na Kavkazu (od 700—4000 *m*) až po hranici věčného sněhu. Tady vytvářejí bujně se dařící druhy mochnovitých rostlin a různé jiné byliny a polokeře rozsáhlé trávníky, lučiny, porostliny bílými a žlutými květy poseté a později jahodám podobnými bobulemi obsypané a ty jsou v létě potravou těmto kurům, jakož i v těchto výškách žijícím kozorožcům. Odtud jedině asi pochodí, že tito tak různí živočichové, leč pokojní sousedé, rádi se pospolu zdržují a že hlavně ostražitý tetřev, ostrým hvizdem soudruhy své varující, také kozoroha na blízké nebezpečí upozorňuje. Pronikavý varovný hvizd zní asi jako »tyrok, tyrok, tyrok«, kdežto hlavní volání se skládá z protahovaných fletnových tonů a vedlejšího melodického »dý, dý«.

Živí se jedině zelenými bylinami a jich plody. Létá rychle a přímou čarou. Doba tokání spadá do počátku dubna, od polovice téhož měsíce a do konce jeho snáší slípka 8—10 vajec (dle Raddeho až 20). Jsou zažloutle nebo zamodrale šedá a okrouhlými světlohnědými skvrnami pokrytá, velikosti 65—68 × 44—46 *mm*. V zajetí je lze krmiti prosem a zeleninou, řeřichou, řebříčkem a lesním jahodí.

Podrobněji pojednali o tomto ptáku Noska a Tschusi v »Ornith. Jahrbuch« 1896.

2. rod: Francolinus, Brisson.

Velikost a postava koroptve; ♂♂ mívají obyčejně na každém běháku ostruhu a druhy mimoevropské nápadně vystupující špičku zobáku. Slemeno jeho vniká do náčelního vpeření tak, že je zřetelně štěpí ve dva laloky (ostré úhly), oční kroužky a zhusta i hrdlo bývají lysé; ocas namnoze 14perý; běháky zpředu kryty štítky a také vzadu na vnější straně lze viděti veliké štítky, na vnitřní jsou jemně sífnaty. Frankolíni žijí ve vlhkých nižinách na okrajích lesů a rádi zapadají na stromy. Druh, jejž hostí již. Evropa, žije podobně jako naše koroptve. Dosud jich známo na 50 druhů, které obývají většinou Afriku, menším dílem pak Asii.

Frankolín (Francolinus francolinus, L. = vulgaris, Steph.).

Něm.: Frankolin.

Druhový znak: Zobák černý; rýdovací pera černošedá, hustě rezavožlutě napříč vlnkovaná, obě pera střední až na konec; spodní křídelní krovky jsou tmavohnědy a rezavožlutě příčně pruhovány; rudohnědé spodní ocasní krovky jsou u konce černě a rezavě bíle příčkovány. — Délka 31—34 cm., křídlo 16 cm., ocas 10 cm.

Hlava zpředu, tváře a hrdlo jsou černy, zad hlavy je rudě lemován a podél bíle pruhován; uši jsou čistě bíly; střední část krku je rudohnědá, tvoříc široký pás kolem něho; hřbetní pera jsou černá, rezavě lemovaná a bíle skvrnitá, hřbet dolní jemně černobíle čeřit; hruď tmavočerná, dále ku břichu bíle skvrnitá nebo pruhovaná; lýtka a spodní krovky ocasní zahnědly, letky šedohnědy a okrově skvrnity; duhovka tmavohnědá; běháky načervenale žluté. — ♀ je světleji zbarvena, hlavu majíc světle hnědou s tmavou kresbou; hrdlo světle plavožluté a spodek na plavém základě jest černohnědě příčkován.

Za dřívějších časů obýval frankolín celou jižní Evropu se všemi většími ostrovy. V době přítomné se zdržuje ještě na ostrově Cypru, častějším je však v Malé Asii, Syrii, na Kavkazu a od Persie až do sev. Indie, kde není právě žádnou vzácností. V severových. Africe jen zřídka se vyskytuje. Ve všech tuto uvedených zemích jej horlivě, až bezohledně loví a jest tudíž bezmála vyhuben.

Kur tento žije samotářsky v močálovitých a hojně vodami zavlažovaných nižinách nebo na pobřežích řek mezi různým křovím a rákosím, avšak přece dostupuje místy v horách asijských výše až 1200 *m*, kde se taktéž vyskytují vlhké, travnaté lučiny a zdělávaná políčka. Také se mu zamlouvají džongle indické a vůbec blízkost vody, ačkoli se sušším krajinám zrovna také nevyhýbá.

Život vede namnoze tichý, skrytý, jako vodní chřástalové, proháněje se ve svém ochranném houští a jen zřídka odtud se odvažuje anebo ohlašuje za dne, za to záhy z rána a na večer se dává slyšeti. Volání jeho není silné, leč přece je lze dost daleko slyšeti a zní jako: »čuk, čuk, tytedrý!«,

což mohamedáni vykládají, jakoby prý volal modlitbu »Doban teri kudrut!«

Kde se zdržuje těchto kurů více blízko sebe, odpovídají si kohoutkové navzájem, vybíhajíce při tom na nějakou malou vyvýšeninku. Na jaře se párky spojují ve svazek manželský, při čemž kohoutkové zhusta se ozývají. Slepička brzo po té vyhrabává buď podle křoví nebo pod ním malou plochou jamku, nanosí do ní trochu suchého listí a stebel a na to snese 10—14 vajec. Ta jsou dosti přišpičatělá na jednom pouku, na druhém kulatá; základní barvy jsou šedožlutavé, po ní pak jsou roztroušeny rudohnědé tečky a mdlé hnědavé skvrny; ony tečky jsou vyvýšeny, což je pak rázovitý znak vajec frankolínových. Rozměry jejich jsou 36—40 × 30—33 *mm*. Kuřátka vyhlížejí roztomile, jako mladé koroptvičky.

Není tuze plachým a před lovcem vždy kousek cesty houštím vpřed uhání a jen nerad se dává psem nebo honcem vyplašiti. Zvedne-li se však, pak letí přímo ku předu, ale tak zvolna, že i špatný střelec jej může hravě sraziti. Po ráně na kohoutka zvedá se obyčejně i provázející jej slípka, která ale zase brzo do houští zapadá.

Zajatí frankolínové jsou celkem vzácní obyvatelé zoologických zahrad. Brehm uvádí za nejlepší kupní pramen Marseille, kam je přivážejí z Alžíru a ze Syrie. V zajetí se jim daří dobře a zvyknou-li si mu jednou, pak se tu dokonce i rozplozují. Zacházeti s nimi dlužno jako s koroptvemi. Zvěřina jejich je velmi dobrá.

3. rod: Perdix, Linné.

Mezi oběma chřípěmi je patrno jakési ozobí, na běhácích není ostruh, anobrž jen bradovkovitý hrbolek, anebo konečně ničeho; zpředu i ze zadu jsou pokryty dvěma svislými řadami štítků, po stranách pak jsou jemně síťnaty; hranice opeření na slemeně zobáku vytvořuje mělký plochý zářez, takže slémě nevniká tak daleko do náčelního opeření jako pokryvka nosní. Ocas je složen ze 16—18 stejně širokých a na konci mírně zaokrouhlených per; 3. 4. a 5. letka (ruční) jsou nejdelší.

Žijí na polích nebo v pahorkatinách a neradi se zdržují v křovinách, za to jest jim ku př. pobyt ve vinohradech, je-li jakých v jejich bydlišti, vždy milý; na stromy nesedají. V době námluv a hnízdění se žijí po párech, jinak v rodinách (rodech). Jsou ptáky stálými nebo toulavými. Ku 20 druhům polních kurů je celkem známo.

Koroptev (Perdix perdix, L. = P. cinerea Bechst. = Starna cinerea Bp.)

Kuroptva (Mor.), čiřikavka (u myslivců) Rus.: Kouropatka; pol.: Kuroptwa właściva; chorv.: Poljska jarebica (Bos. a Herc.); srb.: Trčka skoržulja; bulh.: Poljska jarebica; slovin.: Jerebica; luž. srb.: Kurvota, ćerjek, kurpatka; něm.: Das Rephuhn (Rebhuhn).

Druhový znak: Rýdovací pera jsou rezavá, čtyři prostřední rezavožlutě, šedě a tmavohnědě čeřitá a kropenatá; spodní křídelní krovky jsou bílé, na kraji hnědě stříkané; spodní krovky ocasní rezavožluté a taktéž hnědě kropenaté; zobák špi-
Tab XVIII. navě žlutý, u špičky tmavší; běháky zažloutle šedé. — Délka 28—30 cm., křídlo
obr. 144. 15 cm., ocas 7.5 cm., zobák 1.4 cm., běhák 4.8 cm.

♂ má témě světle hnědé, uši světle hnědošedé; tváře, čelo, hrdlo a nadoční pruh světle příjemně rezavé; krk až po hruď je bledě nahnědle popelavý a jemně tmavě ťupkován v horní části nahnědle naběhlý. Hřbet je světle hnědý, šedě pomíšený a jemně černohnědými příčnými ťupkovanými vlnkami pokryt; mimo to jest tu peří rezavě lemováno; ocas je krátký, 18perý; krovky křídelní vyhlížejí bezmála jako hřbet, jsouce jemněji kresleny; větší krovky tyto jsou černě a rezavě skvrnity; pera lopatková skoro ve svém středu mívají velikou rudohnědou skvrnu; letky jsou hnědošedy a zahnědle bíle příčkovány. Spodek se stran je světle šedomodrý a tmavě čeřitý a je zdoben rudohnědými měsíčky; břicho se spodními ocasními krovkami je špinavě bílé; na hrudi se pyšní tmavo rudohnědý (kaštanový) štít podoby podkovy dolů ku břichu otevřené. Zobák je zazelenale šedý, oko světle hnědé, na skráních je patrna maličká červená bradavka, běháky silné, světle namodrale šedé, v prvém podzimku okrově žluté se žlutými chodidly.

♀ je o málo menší, jaksi útlejší a mdlejších barev; lopatková pera ani u nejstarších ♀♀ úplně nezhnědnou jako u ♂♂ a jsou tudíž lepším rozeznávacím znakem než o n a p r o s l u l á h r u d n í p o d k o v a (štít), j i ž m í v a j í s t a r é s l í p k y č a s t o k r á s n ě j š í, v ě t š í a d o k o n a l e j i v y v i n u t o u n e ž m l a d í k o h o u t k o v é. Zrcádka na stranách jsou užší, a štítek hrudní mají mladé slepičky jen několika skvrnami naznačen.

Bezpečnou rozeznávací známkou obou pohlaví jest — dle O gilvie-Granta — k r e s b a p r o s t ř e d n í c h k ř í d e l n í c h k r o v e k. U ♀ totiž ze světlé proužky osténkové vychází několik nepravidelných světlých příčných čárek na oba praporky, čehož u ♂ nenalezáme; tu je pouze osténková proužka nerozvětvená. Dr. Ziemer zkoušel v posledních letech tato tvrzení a shledal je správným. Také já jsem si dal příležitostně práci se studiem toho úkazu a rovněž jsem nebyl zklamán. Odporučuji pozornosti lovců i konsumentů.

Mladé v prvém šatě: Po celém těle jsou pera značena nahnědle bělavými osténkami, jež na vrchu hlavy spočívají na základní barvě černé, na krku na světle žlutohnědé, na spodku kalně hnědožluté; lopatky a křídla jsou černě páskovány, hřbet a kostřec taktéž klikatě a ťupkovaně kresleny; zobák mají špinavě žlutý.

Hnízdoši jsou vespod žlutavobílí, na stranách narezavělí, povrchu světle žlutohnědaví, rezavě a hnědě pomíšení, po hřbetě pruhovaně černě skvrnití; na hlavičce jsou zřejmy temné proužky. Podobají se mladým křepelkám, leč zdají se jakoby byly poprášeny a jsou tmavší než ony.

Při svém ohromném počtu jedinců a svém rozšíření naskytují se přerůzné odrůdy a zrůdy jak u velikosti tak u zbarvení. Tak každoročně lze

se dočísti v denních listech i odborných časopisech o bílých, plavých, strakatých koroptvích nebo o kusech se zobáky znetvořenými, buď prodlouženou čelistí některou nebo křivozobé a p. — U Sedlčan byla 1908 zastřelena koroptev (♀) s bílým peřím na hrudi a mezi jejími potomky byli 4 úplní albini (Müller v Deut. Jäg. Ztg.). Mimo to se tu vyskytl celý rod koroptví s patrným melanismem, peří sazově černého a nápadné velikosti; také kohoutkové s bílým štítkem hrudním.

Píše se také o k o r o p t v i v o u s a t é (P. perdix daurica, Pall. = barbata, Ver.), která je menší, celkem šedivější, štít hrudní má černý, hřbet rudohnědějí skvrnit a obývá Sibiř, Mongolsko a sev. Čínu. — Jako k o r o p t e v m a l á (P. perdix damascena, Bris.) byla popsána menší, tmavší, rezavá až černohnědá aberace. K o r o p t e v v ý c h o d n í (P. perdix robusta, Hom.) je silnější a zavalitější a vždy 18perý ocas mající; čtyři střední jeho pera jsou šedě a černě klikatě příčkována a obyčejně jim schází jakákoli hněď, za to postranní pera jsou živě světle rezavá; celkové zbarvení je šedivější a čistší než pozorujeme u naší koroptve. Domov její jest Altaj v Asii.

Naše čiřikavka obývá střední Evropu, od již. Skandinavie (zde dosáhla až 64° s. š., byvši tu pozorována) až na středomořské pobřeží, dále v Asii na východ jsou ony blízké její příbuzné formy. Severzov však naši koroptev uvádí i pro Turkestan. Přesadili ji také na N. Zeeland a dle všeho se jim tu dobře daří. Ve střední Evropě na příhodných místech nalezneme ji v sever. Španělích, sev. Francii, Vel. Britanii, Belgii, Hollandsku, Dánsku, Švýcarsku, sev. Italii a hojně na její mírnějších ostrovech. V Německu, Čechách, na Moravě, Rakousku, Uhrách, Rusku od Finska až po nejjižnější provincie. Seebohm (Brit. Birds. II. 1884.) píše, ze západně od čáry asi od Bruselu do Benátek myšlené je ptákem řídčím a toliko na určitá území omezeným. V Portugalsku jí Dr. Rey nepozoroval, schází jim tam. V nejjižnějších částech Evropy také se vyskytuje spořeji, tím hustěji však v mírnějších polohách, jako v našich vlastech a Německu, kde obývá všude kultivované krajiny. — Veliké, úrodné, rovné, nejvýš pahorkaté krajiny tyť jsou pravou její domovinou, tady je docela obecným ptákem a nejobyčejnější lovnou zvěří pernatou. Milé jsou jí roviny netoliko lány všelikého obilí poseté, ale i takové, kde křoviska, vrbiny, lučiny, svodnice se střídají a v čas potřeby jsou jim žádoucími útulky. Že se velice ráda zdržuje ve vinicích a vůbec miluje kultury révové, kde se v bydlišti jejich nalézají, svědčí také německé její pojmenování »Rebhuhn«. Na stromy zpravidla nesedá; jsou však i toho, arci jen velice sporé, doklady. Hrabě ze Schulenburgu pozoroval, kterak celý rod koroptví zahřadoval do vrchole vysoké borovice (Diana 1908).

V devadesátých letech minulého věku dály se pokusy s usazením koroptví na východo-friežské ostrovy písečné v Severním moři, leč nezdařilo se to valně, neboť z mnohých ostrovů kury brzo nadobro zmizely.

Na jaře se objevují párky tam, kde obmýšlejí si založiti vlastní krb;

jsou to dílem jeteliště nebo osetá pole ozimem, řepkou a i později povyrostlé jařiny jim skýtají potřebné ochrany. V létě a na podzim se opět celé rodiny zdržují na lukách, řepništích a polích čekankou osázených, jakož i v bramborištích, dále na místech křovisky a trsy bylinstva pokrytých. Ve stepních územích asijských jest se jim ovšem spokojiti s písečnými nebo kamenitými místy, která se shora popsanými sotva se dají porovnati. V zimě se rády přibližují osadám a zahradám a zaléhávají na vhodná místa do chumáčů, aby se zahřály. Nastanou-li pak trvalé vánice, dávají se zapadávati sněhem, načež teprve po uklidnění počasí opouštějí ochrannou dutinu. Nezřídka se stává, že za velikého nedostatku a okoralého sněhu hladem puzeny navštěvují i osamělé dvorce, zahrady, pídíce se po zrnku zbývajícím nebo větrem zaneseném. Stalo se však, že zdravá koroptev přišla v dubnu dobrovolně do kuřího dvora, žrala pilně s drůbeží a dala se uchopiti; byvši puštěna uletěla na 400 *m* daleko (Deut. Jäg. Ztg. 1908).

S večerem se svolávají dohromady, načež se společně ubírají na hřád, letíce kus cesty nebo i více takových rázů činíce, až zapadnou na vhodném noclehu. Tu spěšně vyhrabávají mělký důlek, ve kterém se usadí těsně pohromadě, hlavami dovnitř a nepobíhajíce stráví tu v klidu noc. Za svítání se rozptylují a staří je musí svolávati, načež odletují, opět slyšeti svolávání, zase kus cesty dál a teprve po třetím signalu »dohromady« zůstávají na místě, aby s nataženými krky vyčkaly východu životodárného slunka; potom se počíná denní zaměstnání, t. j. hledání potravy.

Koroptev je dílem ptákem stálým, dílem přeletavým. Nejraději se ale zdržují tam, kde se zrodily a svoje mládí strávily. Dle bydlišť takových zovou se pak koroptve buď lesní *), houštinaté, buď polní (v poli zlíhnuté). Ony pak, již pro všeobecný nedostatek potravy anebo pro úplně holá pustá pole na podzim jsou nuceny dále do kraje zaletovati, zovou koroptvemi tažnými či stěhovavými (horskými). O takových soudí A. W., že nikoli povětrnostní příčiny, ani nedostatek potravy, anobrž hlavně dědičný pud je to, neboť dříve bývala koroptev tažným ptákem a teprv později se stala ptákem stálým. (Zwinger u. Feld 1908.) Jinak ale většina kurů těchto opouští svůj rodný koutek jen na krátkou dobu v čas nedostatku anebo přílišného vyrušování a pronásledování a pak ani ne tuze daleko, vracejíce se co nejdříve do svých rodných lánů, neboť »všude dobře, doma nejlíp.« —

Sotva že jen lze tušiti blížící se Vesnu, trhají se zimní společnosti po párech, což bývá tak koncem února nebo v březnu; přijde ovšem na počasí. Kohoutků bývá však zpravidla více než slípek, a tu nastávají časté mrzutosti a zápasy »pro ženské«, při nichž arci, podle Darwina, silnější a statečnější vítězem zůstává, opanuje. Manželství jednou uzavřené potrvá

---

*) L. Schuster upozorňuje, že se místy víc a více přizpůsobují koroptve životu v lese (Wild u. Hund. 1908).

doživotně a oba snášejí strasti i slasti života vezdejšího společně, aniž by se daleko od sebe kdy vzdalovali. Snad jste si povšimli neutuchajícího vojání (čiřikání) kohoutkova, jímž hledá zbloudilou družku a neustane, pokud ji nenalezne.

Vlastního tokání ♂ neprovozuje, za to však láká a vábí slípku z rána i na večer častým »čiřík« (»jiřík«). Ona pak je opětuje tiššími zvuky podobnými a brzo se přibližuje roztouženému panici, který ji uvítá se spuštěnými křídly, rozloženým ocasem a neustálým pokyvováním hlavy, libuje si spokojeně »kur kur«, načež se odbude kopulační akt.

Zmíněné vábení slýcháme asi tak po 10—12 dní; kde však ani po té době neustává a pořád se ozývá, často až do máje, pak jest to znamením, že se tu jedná o »svobodné mládence«, kteří se tu prohánějí a znepokojují spářené párky, zejména slípky, svojí dotěrností a jsou jim tou měrou obtížnými, že jim i ve hnízdění se překážejí a ony nejsou s to vlastní násadu připraviti. V tísni té a trampotě zanášejí takové slípky druhdy svoje vejce do jiných hnizd, čímž normální počet mnohých násad často neobyčejně vzrůstá.

Ráda se hnízdí koroptev ve pšenici, řepce, hrachu a jiných luštěninách, rovněž tak i v jeteli, luceně, bujné a vysoké trávě na lukách, která se jim zdá více ochrany poskytovati než obilí; ale také v křoviskách na okraji houštin, menších hajcích, remisech, mlází jehličnatém, kde je půda bylinami porostlá, ve vinicích a zarostlých sadech i na pasekách. Rieser nalezl v Dol. Rakousích násadu 17 vajec na 6 *m* vysokém stohu slámy a jiné hnízdo — dle L. Schustra — bylo založeno úplně volně pod švestkou na sadě. (Zool. Beob. 1908).

Hluboko v lese marně bys po hnízdě pátral, vždyť i jinak jen v největší tísni se tam odváží zaletěti. Hnízdo samo je malá, slípkou vyhrabaná jamka na zemi (někdy použije i nalezené jamky) vyložená stebélky a suchými stonky bylin a většinou bývá dosti dobře ukryto a s ohledem na okolí těžko je lze nalézti. V poříčí řeky Havoly v Německu i v děrách zemních byla hnízda nalezena a Naumann také znal hnízdo 2½ *m* hluboko v díře ve stohu umístěné.

Koncem dubna, spíše ale počátkem máje počíná slípka se snášením; nemalý vliv na to mívá pohodlné nebo špatné počasí. Mladé ♀♀ také později snášejí nežli starší a obyčejně také méně vajec nanesou, neboť nalezáme násady o 9 vejcích až zase dvojnásobné o 17 vejcích. Najdeme-li vajec méně než 9, možno míti za to, že máme před sebou druhou násadu a že o prvou párek přišel (u myslivců = vejce podnešená). A zase, shledáme-li vajec ve hnízdě více než 17 (také 25 v jednom a témž hnízdě bylo nalezeno) pak to musíme rozhodně považovati za násady dvou slípek (viz shora). Obvyklý počet vajec bývá 10—12; každodenně jedno přibude, avšak někdy s přerušením až třetí den. Po 21 dnech bývají vysezena. Podoba vajec je pěkně hruškovitá, skořápky jsou hladké, slabě lesklé, hustě porovité, jednobarevně žlutošedé, někdy více do zelena, jindy opět do

okrova se nesoucí. Průměr. velikost 90 vajec jest 35.2 × 26.8 *mm*, váha 1.43 *g*. V Uhrách ještě 20. října ze 17 vajec koroptev vyplašili (Vadászlap 1908) a hrabě Artuš Aichelburg nalezl na svém panství dokonce 15. listopadu 1900 v poli koroptev na dobrých vejcích seděti, jak o tom sám zprávu podává (Lov. Obzor IV. 1901) a nemalou zvláštností jest hnízdo o 18 vejcích, které nalezeno bylo 13. prosince 1904 u Mutějovic (Rakovnicko) jak zaznamenal Frt. Moravec v »Myslivci« III. 1905 str. 16.

Časté a veliké vyrušování zapuzuje ♀ na počátku sezení s hnízda i vajec, toliko ku konci sezení (cítí-li jak říkáme, už kuřátka) odvažuje se i na tak ohrožovaných místech vejce dokonce vysezovati. Mnohdy sedívá tak pevně, že chuďas i o hlavu přijde, kteréž dílo katovské buď sekáč kosou nebo žací stroj noži provede; to se stává každoročně a zhusta při sečení jetelů nebo luk.

Většina kuřátek bývá kohoutků a stará je po vylíhnutí krátkou dobu zahřívá, přičemž i oschnou, načež hnízdo opustí na vždy; často mívají ještě kousky skořápek na těle přilepených a už putují za svou mateří, která — budiž jí za to čest — od prvého okamžiku děti svoje zvyká samostatnosti. Hledá jim sice potravu jako domácí kvočna a čas od času je přijímá pod sebe, zakrývajíc je svými křídly. Prvou potravou kuřátek jsou všelicí drobouncí hmyzové a červíčkové, teprv později se pouštějí do semen a zeleniny. Zpočátku je slípka nadmíru ostražitou a pokud možno skrytě a tajně se s nimi plíží polem, vyhledávajíc místeček co nejbezpečnějších. V době sezení nebo vodění mladých střeží kohoutek rodinný krb opodál a ihned svoji ženušku zpravuje o každém hrozícím nebezpečí. Odhodlaně a statečně staví se sobě rovnému nepříteli na odpor a vidí-li, že je soupeř silnější a že by ničeho nesvedl, utíká se ku lsti, stavě se chromým nebo poraněným a tak obrátí pozornost škůdce na sebe a od svých milých jej dále stranou odláká, kde nemůže více škoditi. Slípka vzletuje ihned za kohoutkem, l e č v ž d y n a o p á č n o u s t r a n u než on; avšak sotva že zapadne, okamžitě se obrací a s největší rychlostí brazdami nebo v dobrém úkrytu se vrací ku opuštěným dětem. Ty se zatím skryly buď ve trávě nebo pod lupením, pod hrudkou a jakmile se máť vrátí, rychle je tichým zakvokáním svolá a než tulák pes, který zatím prohání »ochromeného« kohoutka, se vrátí, odvedla stará svoji mláď kus cesty, aniž by třeba nedaleko stojící myslivec toho nejmenšího šumotu nebo hlásku zaslechl. Každá taková rodinka lne k sobě vskutku čistou láskou vespolek a kdykoli bývá rozehnána, vždy se zase dovede vábením a neobyčejným pudem šťastně shledati.

Ačkoli koroptve tak snášelivý rodinný život vedou a — jak Naumann praví — jedno srdce, jednu duši tvoříce, tak zase vůči jedincům jiného rodu jsou nesnášelivy. Je to zvláštní, že se tak dokonale znají členové jedné rodiny, že každého cizince ihned napadají a zobáky od sebe zapuzují. To se stává ku př. i osamělému párku, který pro nějakou příčinu přišel o svou rodinu; v létě ještě to ujde takovým manželům bezdětným,

ale na podzim se chtějí připojiti k některému rodu. To se však neobejde bez dlouhých půtek a bojů, nežli bývají nadobro přijati. Mladičké družky anebo docela opuštěné staré ptáky spíše přijmou, ač i tu zpočátku se dost nareptají, dost jim je to proti mysli. Stalo se, že z vysekaných vajec, silně nasezelých, se vylíhla kuřátka pod domácí kvočnou a hospodář třetí den donesl je na pole, kde je přidal ku jiné rodince v poli zlíhnuté a sirotečkové byli adoptováni.

Také u tažných koroptví, jež se často u velkých hejnech místy objevují, drží se rodinky úžeji pohromadě, tlačí se k sobě na hřadovištích, každá hledí býti pro sebe, od druhé poněkud dále a vystavují svoje zvláštní stráže.

Koroptev běhá bystře, švižně. Je-li klidna, kráčí jaksi cudně a skrčeně, za to opět velice vzpřímena, běží-li, takže ji člověk stěží dohoní. Dovede se mistrovsky na zemi skrývati nebo zalézti, k čemuž nemálo přispívá její ochranné zbarvení. Krátká, vyklenutá křídla má skryta pod peřím na bocích a krátký ocásek hodně nosívá svislý, leč sotva že ji něco vyruší, hned jej vymršťuje, zvedá, což je znamením, že se hodlá spasiti útěkem. Lítá rychle a hlučně a je-li jednou již v tahu i delší kus cesty se nese bez patrného pohybu křídel. Všude a vždy je bázlivá, ani ne tak plachá před člověkem, neboť kde jí nepronásledují, dá k sobě rolníku, pastýři blízko přiblížiti a hledí si své paši a pak nikdy tak daleko neodletuje. Jinak se to má ovšem tam, kde ji lovci znepokojují, tu je jedním z nejplašších ptáků. Zajímavé je, že i do vody se odvažuje, jsouc pronásledována a ukázala se býti i dobrým plavcem. V»Naumanii« IV. sv. se lze dočísti, že houf koroptví, byv střelci vyplašen, vždy zapadl do pobližního houští blízké řeky a beze všeho se pustily přes vodu, plujíce přes 120 kroků daleko na druhý břeh. Při tom měly ocas do výše nad vodou, křídla poněkud od těla nesouce a držely se hustě pohromadě; při výstupu se pak otřepávaly jako po »prachové lázni«.

Obvyklé zvuky, které koroptev letíc nebo stojíc vydává, zní »gyrrhik«; v době páření známé »čiřik«, jak už připomenuto. Rozléhá se daleko a je současně i vábením, jímž se rozptýlený rod svolává. Zděšeny volávají »riprip riprip«, jež zpočátku poněkud výše a prudčeji znívá než ku konci, kde se k němu připojuje hoření »gyrrhik«, uzavírajíc strachem vyluzované ty zvuky. Kuřátka pískají kratčeji než domácí kuřátka; později teprve jsou schopna vábiti, zprvu krátkým »girik«. Dospělí ♂♂ na bezpečných místech se ozývají přidušeným »kurruk kurrukrus«.

Koroptve se živí všelikými drobnými hmyzy, kde se jich jen dopídí, jako pavouky, larvami, také mravenci a jich kuklami a proto se zdržují velice rády tam, kde je dosti mravenců. Také hrabou v zemi jako domácí kurové, aby nalezly různé kukly a červíky. Pokud je dost potravy živočišné, po jiném nezatouží; avšak požívají také všeliké druhy obilí (pšenici ječmen, oves, méně žito), dále proso, pohanku, semenec, mák, semeno plevele jako truskavec a j., oštipují mlaďoučké a křehké konečky rostlin,

osení, jetelíčka, zelí a mnoho jiného. V Uhrách pozoroval Bacz, že mnoho škodily na mladých palicích kukuřičných (Aquila 1907) a v Sasku 1904 »o tom velkém suchu« u příležitosti koroptvího honu shledali, že ptáci ti nazobávali mnoho a silně na poli pěstované okurky, což se dá omluviti nedostatkem vody a velikou žízní.

Každá rodina mívá svůj okrsek, pastviště, kde si vyhledává potravu a kde i druhým se dovoluje pastviti. Zaměstnává-li se vše pastvou, stává jedna vždy vzpřímena na hlídce a tichounké »kurr« je varovným signalem, po němž se všechny přitlačují k zemi, aby byly snáze přehlédnuty anebo dle potřeby mohly prchnouti.

Chvílek odpočinku používají rády ku sluneční lázni a ku popelení se a zaprašování peří. Zima je pro koroptve dobou krutého strádání, ne tak pro chlad jako pro nedostatek potravy. Je-li málo sněhu, naleznou vždy ještě dostatečné potravy, zrnek a zeleniny, protože se mohou snadno dohrabati a konečně ze sněhu vyčnívající stonky s klásky a tobolkami různých bylin (jitrocele, čekanky, trávy a p.) také sem tam ještě nejsou od ptactva vyzobány. Je-li sníh kyprý, měkký, vyhrabávají si díry, nory ku mladému jetelíčku nebo osení ozimnímu. V době té nepovrhnou ani hromadami hnoje a výkaly koňskými, aby tu po nestráveném zrnku pátraly. Když ale sníh po dešti nebo oblevě najednou zmrzne a povrchu se utvoří ledová pokrývka, kterou nelze vůbec rozhrabati, pak už je opravdu zle a nastává doba hladu, slabosti a mdloby a ubohé čiřikavky snadno se pak stávají kořistí vší možné škodné, která se v podobné situaci nalézá. V takovéto tísni bývá jejich spasitelem někdy chuděra zajíc, který se v noci přece korou ledovou prohrabe a do děr takto pořízených pak koroptve za dne vkluzují a spásají pod sněhem to, co ještě po zajíci zbylo; mnoho toho asi nebývá.

Kde jsou v krajině jalovcové keře, tam se šťastně koroptve i přes nejtužší zimu udrží, neboť pod hustým křovím jsou dílem chráněny, dílem spadalými bobulemi ukojí hlad. Nastane-li obleva, pak arci zelenina na dlouho ještě zůstává hlavní a jedinou jejich potravou, až konečně teplé jarní větry zbaví zem na dobro sněhu a probudí k životu dřímající hmyz — nastává konec nedostatku a bídy.

Jest dostatečně známo, že který myslivec nebo majitel honitby má srdce na pravém místě, že se také poctivě stará o zmírnění nouze ubohé zvěře v době zimní. Zakládá umělé porostliny (remisy) na ochranu před nepohodou i škodnou. Kde se tak neděje skutečnými křovinami a stromy (za vzor služiž panství žlebské na Čáslavsku), alespoň na různých místech v revíru pořizují dočasné remisy z chvojí. Někde v zimě potom zasypávají zadinu pšeničnou a jiné zrní na takových místech, jinde — bohužel — myslí P. T. pp. Nimrodi, že učinili bůh ví jaké dobrodiní čiřikavkám, připravivše jim — prázdnou hodovní tabuli. Zadinu skrmí panímáma se slepicemi a s holoubky zase pantáta a koroptvičky? Ty už si něco seženou — soudí mnozí a mnozí. —

Zakládati pravý remis dlužno asi takto: Vyhlédnuté místo se řádně zryje a bohatě oseje žaludy, bukvicemi, hlohem, trnkami, slívkami, šípkem, jeřáby, ptačím zobem, ostružinami a bez ohledu na tuto setbu nasází se některé křoviny nebo dřeviny asi 80 *cm* daleko pěkně v řadách a to šeřík, ptačí zob, kustovnici, akát, šípek, ostružinník, černý i červený bez. Nebudiž ničeho opomenuto, co by napomáhalo vzrůstu sazenic, zejména důkladné zaplavení kořenů vodou. Mezi křoviny v téže vzdálenosti lze zasaditi hlízy topinamburu, který již v prvém podzimu koroptvím ochrany poskytuje. Nejkrásnější remisy jsou však z našeho dubu drnáku; ale ten roste arci trochu volněji než všechny výše uvedené rostliny.

V mnohých krajinách, kde se obzvláště na zvěř pamatuje a jí náležitá věnuje péče, schytávají část koroptví na podzim a doma je přezimují, což se nejlépe děje ve zvláštních komorách s plátěným stropem, aby při vyletování hlav si neotloukly. Dle množství koroptví postaví se dovnitř několik otypek slámy, mezi nimiž se proháněji. Ještě jiných používají způsobů ku přezimování, o nichž tuto se nám nelze šířiti. Na jaře pak opět se vypasené čiřikavky pustí do revíru.

Koroptve mají přemnoho nepřátel.*) Nejkrutější a nejstrašnější jest ovšem jestřáb, který je chytá v jakékoli posici obratně a téměř neomylně. Snad jen přitlačení k zemi a strnulý klid anebo včasné vklouznutí do nejhustšího křoví jsou s to ji zachrániti. Také krahujec, sokol, pochopové, vrány, straky a j. škodí netoliko dospělým ptákům, ale také mnoho vajec i mláďat zničí a pohubí. K pernatým škůdcům důstojně se druží všeliká ta lupičská cháska čtvernohá, k níž i toulavé psy a kočky dlužno započítati. Kromě nepřátel z říše živočišné (parasity v peří a útrobách nečítaje) škodí jim i hospodářské stroje žací, kosy sekáčů, dále zřízení dopravní, jako telegrafní a telefonní dráty. Tak kdosi uvádí, že v Německu na 750.000 koroptví (!) béře ročně za své — o dráty se ubíjí a do konce i vlaky bývají příčinou záhuby nejedné koroptve, když za sněhu hledají útulku na trati mezi kolejnicemi a noční vlak do vzletujících vjede. Také sněhem oslněny bývají ku své záhubě. Ze 13 koroptví, jež nalétly proti příkré střeše sněhem pokryté, 10 si jich lebky rozbilo.

Silné hejno koroptví zapadlo (asi na útěku před škodnou) na náměstí jednoho města v Sedmihradsku (Zool. Beob. 1907.). R. 1895 několik koroptví polapeno živých na střechách chaloupek sněhem zavátých — zapadly do sněhu a slabostí nebyly s to dále se vzchopiti, davše se klidně sebrati.

Za největšího nepřítele koroptví však jest nutno prohlásiti člověka. Ten si je chová, pěstuje, ošetřuje a hájí, aby pak tím více mezi nimi ohnipalkou pomocí čtvernohého nadháněče řádil. Jest ode dávna čiřikavka pro výtečnou zvěřinu předmětem čilého lovu, sportu to nad jiné »zdravému a odporučovanému«. Jakých výsledků honby ty poskytují, to nám

*) Viz článek aut. »O nepřátelích koroptví« v Lov. Obzoru VI. 1903, jakož i »Všelicos o koroptvích« v Lov. Obzoru V. 1902.

oznamuji každoroční výkazy o ulovené zvěři na různých panstvích, v různých revírech a konstatovati dlužno, že naše mocnářství drží vrch ve »výloži« koroptví zvěře a to jedině zásluhou statečných a zkušených myslivců československých; jsou Čechy a Morava i v tomto ohledu nadmíru cennou perlou, což známo ode dávna po celém světě. Jen na schwarzenberských panstvích 1908 uloveno 40.063 koroptví. Na jistém panství moravském zastřelilo 10 střelců za den 3858 koroptví, což svědčí již o příliš jednostranné a nezdravé »nadvýrobě«, která je bohužel příznačnou pro moderní lovectví.

O způsobech honby koroptví a všech těch návodech a pokynech pojednávati nenáleží do úzkého rámce přítomného spisu, toť věcí samostatných spisů a odborných pojednání v loveckých časopisech.

Bláznostvím by bylo chtíti řaditi koroptev mezi škůdce hospodářství polního, spíše naopak. Vydrolené zrní, jež sesbírá po polích, je beztak pro hospodáře ztraceno a dávno škodu jakous vyvažuje užitkem.

4. rod: Caccabis, Kaup.

Č e r v e n ý z o b á k a t a k o v é t é ž b ě h á k y jsou rázovitým znakem ptáků sem náležejících. Běháky jsou zpředu pokryty dvěma svislými řadami štítků, jež po stranách jsou jemně síťkovány; na místo ostruhy jest jenom hrbolek; hranice náčelního opeření tvoří ostrý úhel, takže slemeno zobáku proniká právě tak daleko vzad jako pokryvka nosní; ocas je složen ze 14—16 per, z nichž 12 krajových je zaokrouhleno, prostřední jsou ku konci zúžena. Obývají kamenité, osamělé, ale ne naprosto vší vegetace prosté krajiny, kde vřes, cistové křoví, houštinky a různé bylinstvo jim může poskytnouti bezpečného útulku a ochrany; tím pak jsou jim podobná místa milejší, jsou-li poblíž pole zdělávaná, buďsi nízko či vysoko položená. V Tyrolsku a Švýcarsku jeden druh je pravým ptákem alpským, kdežto v Italii a Řecku sestupuje i do úrodnějších nižin; pahorkatinám vždycky ale dávají přednost. Rozšířeni jsou kurové sem patřící na jihu a jest jich dosud známo asi 12 druhů.

Orebice řecká (Caccabis saxatilis, Meyer & Wolf.).

Rus.: Kuročka; pol.: Kuroptwa gorna; chorv. a srb.: Jarebica kršna, kamenjarka; slovin.: Skalna jerebica; něm.: Das Steinhuhn.

Druhový znak: Líce a hrdlo bílé, olemované ostře omezenou černou páskou kolkolem; peří na slabinách a bocích je modrošedé a každé je na špičce tmavě rudohnědé a za tím dvěma černými příčkami, jež žlutohnědou mezi sebou uzavírají; zdobné peří nazad hlavy je také modrošedé s nahnědlými konečky. Zobák a běháky červené. — Délka 35 cm., křídlo 16 cm., ocas 10 cm., zobák 1.6 cm., běhák 4.8 cm. Tab. X obr. 1

Jest sice podobna koroptvi, avšak svojí náhrdelní ozdobou hned se od ní rozeznává a nelze je mezi sebou splésti. Černá lemovka kol bílého hrdla počíná na zobáku u chřípí a probíhá okem; uzdy s čelem a ne-

patrnou skvrnkou na bradě jsou též černé; temeno tmavě popelavé a celý povrch je šedomodrý, na hřbetě kalně do purpurova naběhlý; letky tmavohnědé se světlými obrubami na konci; horní hrud šedomodrá, svítivě purpurově vlnkovaná, břicho se řití je krásně rezavožluté, nazad do červena. Ze 16 ocasních per je 12 kaštanově hnědých, ale 4 prostřední jsou popelavá; zobák korálově červený jako lysý kroužek oční, který se na skráních poněkud prodlužuje; duhovka je pěkně rudohnědá, běháky tvrdě červené a ♂ mívá na nich vzadu malý bradavkovitý hrbolek místo ostruhy. — ♀ je o málo menší a bez hrbolku na běháku, ten jí schází vždycky; černá lemovka na hrdle je užší. Mladé jsou celé skvrnité, podobajíce se mladým orebicím rudým; hnízdoši vypadají jako křepelicky. Příbuzné formy tohoto druhu se uvádějí: Cac. saxatilis graeca, Briss. = rupestris, Br., vlastní orebice řecká, která je menší typické a hřbet s rameny má vínově narudlý; obývá Turecko, Řecko, ostrovy Cyclady a M. Asii. — Cac. saxatilis chukar, Gray. = orebice východní čili džukar, která je světlejší a zřetelně růžověji zbarvena, dlouhá hedvábitá ušní pera jsou ryšavá, hrdlo a místečko mezi chřípěmi a očním koutkem je světle hlínožluté; obývá ostrov Cypr, kde jest dle Schradera obecným ptákem, dále M. Asii, Arabii, Zakavkazsko, Persii, Turkestan až ku Altaji a Indii.

Vlastí naší orebice jest jih Evropy a sever Afriky, jakož i teplejší Asie. Obývá Řecko a ostrovy moře Aegejského, Sardinii, Sicilii, Španěly, sev. Italii, již. Francii, Švýcarsko, Tyrolsko, Istrii, velehory rakouské, solnohradské a bavorské. Chernel ji uvádí z pobřežního území u Rjeky a přímoří chorvatského; také na 100—200 *m* vysokých skalách vápencových komitatu Kraso-Szörenyiského u Svineky a Koronini. V 16. stol. žily orebice i v horách porýnských u Sv. Havla, byly však vyhubeny a nyní jen v území Alp se vyskytují. Ve Štýrsku je čím dále vzácnější proti kuru alpskému. Sammereyer marně ji hledal na Zirbitzkoglu, jak zvěčnělý Hanf udává, po kolik let, až konečně 1907 dostal kus z Weissensteinu. Želízko ji uvádí také 1893 ze Slezska, kde byla ulovena blíže Visly v Bezkydách. Dvorní museum vídeňské má všechny kusy z Istrie, hlavně mláďata od 8 dní—6 neděl stará.

V létě se zdržuje ve vyšších polohách a teprve s blížícím se podzimkem ustupuje do nižších míst. Ve Švýcarech a Tyrolsku jest to pravý pták alpský, kdežto v Italii a Řecku zhusta se zatoulává do nižin do polí obilných. Vysoká pásma horská, kde už dřevinám se více nedaří a kde toliko kamenité holiny sem tam hustě bylinstvem porostlé, travou nebo vřesem, tam sluší v létě hledati orebice, tyto skalní koroptve; místům vyslunným na jižních úbočích dávají přednost. Leč zcela dobře se jim daří i v polohách nízkých, kde naleznou klidná a bezpečná místa ku přebývání. Dle okolností jsou pak ptáky buď stálými nebo přeletavými, na což ovšem má vliv jedině pastva — potrava.

V zimě se shlukují po způsobu koroptví v rody či hejnka, společně se

potulujíce. Na jaře se pak po parech rozptylují a vyhledávají si vhodné revíry, jež kohoutkové oproti vetřelcům statečně hájí, což bez častých a urputných bojů se neobejde. V teplém Řecku už v březnu, na horách však teprve v máji se dostavují jarní námluvy, po kterých si slípka vyhlédne místečko pod keříčkem, travným trsem, mezi kamením pod převislým skaliskem a p. Tady si vyhrabává mělkou jamku hnízdní, kterou trochou suchých stebel a lupenů vystele a do níž snáší pak 10—15 vajec.

Orebice z krajin severnějších bývají vždy o něco větší a také snášejí větší vejce; ta jsou více méně tmavě skvrnitá. Mimo to jsou pěkné hruškovité podoby, hladké skořápky s patrnými póry a silným leskem. Základní barva je nášedě nebo nahnědle žlutá a po celém povrchu žlutohnědě a řídko tečkovaná a skvrnitá; také póry jsou tmavší. Průměrná velikost 24 španělských vajec je 39.4 × 31.1 *mm*, váha 2.093 *g* — (14 sicilských vajec 39.8 × 30.5 *mm*, váha 2.9 *g*). Délka vajec z různých zemí kolísá mezi 37 až 45 *mm*, šířka mezi 27.5—32 *mm* a váha mezi 1.9—2.4 *g*. Vejce švýcarská jsou hněději skvrnitá, řecká spíše žlutěji anebo jsou beze skvrn. Sezení trvá 21 dní, načež o kuřátka se starají oba rodičové, vodíce je sebou; také se dovedou výborně a dovedně skrývati. Jakmile rodinku vyrušíme, hned se vše rozpráší, kam kdo může na vše strany, skoro bez hnutí křídel. »Pičii« uslyšíme za sebou, před sebou, stranou a to nedaleko, asi jen 40 kroků od nás zapadnou nebo zaběhnou a nyní to zkus někdo a pátrej — mezi kamením a v křoviskách marně se namáháš něco nalézti.

Živí se hmyzem, semením, poupaty a květy, zeleninou, obilím a bobulemi.

Jest ptákem hbitým, bystrým, chytrým a statečným; pěkně tiše (a to nápadně tiše), lehce a přímo lítá, nikdy ne však daleko brzo zapadajíc. Někdy, je-li v úzkých, i na stromy zapadne, ale jinak nikdy. Ozývá se tichým »kva, kva, kva«, skoro jako malá kvočna, vábí hlučným, daleko se nesoucím »gigigich« anebo »chacibic« a konečně při vzletování lze zaslechnouti zmíněné již »pičii pičii«.

V zajetí je lze lehce pěstovati; živíme je jako koroptve. Také se tu rozmnožují a vejce jejich obyčejně se dávají vysezovati domácí kvočně bantamce. Chceme-li je nechati volně pobíhati po dvoře, dlužno jim peroutka přistřihnouti. Kromě snadného ochočení, vyznamenávají se (♂♂) i velikou bojovností, čímž pěstiteli způsobují mnohou kratochvíli.

Obzvláštním ctitelem a milovníkem těchto zápasů byl císař Alex Severus (222 po Kr.) a ještě dosud ostrované cyperští, kretští a cykladští se bavívají kohoutími zápasy orebic.

Orebice rudá (Caccabis rufa, L. = Perdix rufa, L. = rubra, Briss.)

Francouzská, také italská koroptev. — Pol.: Kuropatwa czerwona; chorv. a srb.: Jarebica ritja; něm.: Das Rothuhn.

Druhový znak: Líce a hrdlo jsou bílé a omezeny černou páskou, která však na vnější straně na volátku se daleko rozšiřuje v drobné pruhovité sestavené skvrnky; pera na bocích a slabinách jsou u kořene šedá, uprostřed do ruda na-

běhlá, na to následuje černá příčka bíle olemovaná a konečně kaštanová špička; pera nazad hlavy jsou tmavě kaštanové barvy, na špičce rudohnědě stínovaná. — Délka 32.4 cm., křídlo 14 cm., ocas 9.6 cm., zobák 1.8 cm., běhák 4.8 cm.

Nadoční proužek je bílý jako hrdlo, čelo popelavě šedé, krk dole vínově narudlý, ostatní povrch nahnědle šedý a za čerstva po vypelichání šedě vlnkatý; hruď a boky popelavé, tyto pak se známou okrasou, která bývala a je dosud výzdobou mysliveckých klobouků. Břicho se spodními ocasními krovkami jest světle nažloutle rezavé; 12 rýdovacích per je živě rezavých, 4 prostřední jsou barvy hřbetu. Zobák a běháky krásně červeny a téže barvy jest i oční kroužek s malou lysinkou před a za okem; duhovka je oranžově hnědá; místo ostruhy má kohoutek bradavkovitý hrbolek. — ♀ je menší, bez hrbolku na běháku, čímž se vždy liší od ♂.

Prvý šat ptákův je mdle rezavožlutě šedý, místy skvrnitý, vespod temněji než povrchu; dolní hřbet, kostřec a střední pera rýdovací jsou hnědošedy, bledě a tmavě příčkovány. Kuřátka se podobají velice koroptvičkám, jsouce stejně skvrnita a pruhována, avšak liší se napřed na krku a vespod čistou okrovou žlutí, na temeně a hřbetě rezavou barvou, čímž ještě více připomínají kuřátka křepelčí.

Španělská orebice rudá (Cac. rufa hispanica, Sev.) je celkem barev živějších, zejmena se vyznamenává ruděǰším záhlavím.

Domovina této orebice jsou hlavně jihozápadní země evropské, od již. Francie na jih položené: Španěly, Portugalsko a země Atlasské v sev. Africe; kromě toho i na středomořských ostrovech, Kanárech, Madeiře a Azorech se vyskytuje. Na Maltě jest už vzácnou, za to však v Alžírsku tím obecnější. Asi před 100 lety ji usadili ve Vel. Britanii v některých východních hrabstvích, jakož i na ostr. Jerseyi a Auernseyi a to s úplným zdarem. R. 1825 jich napočítáno v krajině Dummingwortské na 300 kusů. Touto dobou (dle Saundersa) se vyskytuje v několika hrabstvích a také v mnohých územích podél sever. břehu Temže a je tu dokonale akklimatisována, takže několikeré pokusy s opětným jich vyhubením vždycky šťastně přestály. Za to v záp. Anglii, Skotsku, Irsku a na ostr. Orkneyských setkaly se podobné pokusy, usaditi tyto koroptve, s naprostým nezdarem. Také v Čechách se pokoušeli o to na panství hlubockém již v XVII. věku (Frič) a 1860 i na Křivoklátsku pokusy ty opětovali, leč marně (Janda). V »Deutsch. Jäger-Ztg.« 1907 oznamuje Lütgering z Lafferde (v Hanoversku), že se mu akklimatisační pokusy s orebicí rudou podařily. Leč dlužno dosud vyčkati, neboť pokusy takové nemívají, anebo alespoň nanejvýš zřídka, trvalého výsledku a dosavadní četné případy s touto koroptví vždy selhaly. Německé listy lovecké odporučují vejce orebice podložiti slípce koroptví, po odstranění jejích vlastních vajec; ona prý je vysedí a kuřátka vodí jako svoje vlastní. I bažantí slepice lze bezpečně koroptví vejce svěřiti. Že by se orebice rudá na svobodě pářila s koroptví, jak se tvrdí, zdá se býti skoro vyloučeno, ačkoli o jednom případě z Anglie mluví Stewenson a o jiném zase Temminck.

Koroptev francouzská miluje pahorkaté krajiny, jež se střídají s poli obilnými a ráda se usazuje v územích s řídko prohozenými lesy, jichž hlavní bylinou půdy je vysoký vřes, zelené doubí, keříčky rozmariny, doušky a p. Homeyer je vídal nejčastěji na Balearech na ovesništích na úbočích horských se prostírajících, dále mezi křovím cistovým a lentiškovým, docela i mezi skalami a to uvnitř ostrovů právě tak jako na pobřeží, kde všude je stálým ptákem, žijíc tu ve společnosti sobě rovných. Pamětihodno jest připomenutí, že tato orebice usedá na stromy netoliko v tísni a úzkosti, ale všude tam, kde stromy jsou úmyslně, patrně aby odtud měla volnější a širší rozhled.

Hnízdí se na podobných místech jako koroptev, za jejíž zástupkyní dlužno ji ve vlasti její považovati. Vyhledává si zastrčená místa na zemi, kde rovněž na prosté podložce koncem dubna nebo v máji slípka snáší 10—18 vajec, která za 3 neděle vysedí. Jsou podoby rovněž hruškovité, silně zašpičatělé, skořápky poměrně tlusté a velice lesklé; husté a hluboké pory její jsou tmavší základní barvy, která bývá buď rezavě, okrově nebo nahnědle žlutá. Na ní jsou četné, zvláště okolo středu, žlutohnědé nebo rudohnědé ťupky a větší skvrny, jež někdy místy i vespolek splývají. Průměr. velikost 25 vajec je 39.5 × 29.9 *mm*, váha 2 *g*. Kohoutek se o hnízdící slípku nikterak nestará, připojuje se k ní teprve, když kuřátka již poněkud poodrostla.

Živí se jak na svobodě, tak i v zajetí jako koroptev. Pozorovalo se, že jest však přece zkrotitelnější než naše plachá koroptev a lze je proto i po delší dobu udržeti. Za to mláďata doma vylíhnutá jsou tvorečkové nadmíru choulostiví a vyžadují veliké péče, živné potravy, jakož i teploučka.

Její hlas při vzletování, zejména když je poděšena, zní zvučně »šerk šerk«, kohoutek svolává a vábí »kerrekekek« nebo kerrekekekeéééé«, při čemž se mu až lícní peří nadouvá; vábení slepiččino zní podobně, leč poněkud slaběji. Homeyer znázorňuje volání ♂ slovy »Šik šerna«, které pták vyráží týmže způsobem jako náš koroptví kohoutek. Kuřátka pískají a varovný hlas pro ně je tiché »reb, reb«.

Ve Španělích je předmětem čilého lovu, a horlivě se po nich pídí, sotva že dorostou zvící křepelky. Hledají se celé rody buď pomocí psů anebo šoulačkou v revíru na zdař bůh, na podzim pak pomocí volavců »reklami« zvaných, což činí i v době jarního páření. Myslivci!

Než co platna krása šatu jejího, když přece nenalezla zvěřina její milosti před žaludky všelikých různorodých labužníků. Alespoň v Anglii není valně oblíbenou zvěřinou, ba, co dím, i nenáviděna jest a loví se tu spíše jako obtížný hmyz. Před psem totiž nevyletují, anobrž neustále ubíhají s obdivuhodnou rychlostí a vytrvalostí na všechny strany se rozptylujíce a divokým úprkem poděšují a vyplašují pravé koroptve k nemalé mrzutosti a zlosti lovcově. Dále se jim klade za vinu, že zapuzují z revírů koroptve, což uznané autority také potvrzují, třeba že tomu profesor Newton sám nevěří. Ve rvačkách musí koroptev vždy ustoupiti, byvši

orebicí přemožena. Jakmile se jednou orebice zdvihnou k letu, což jen nerady činívají, pak prudce a dlouho vydrží letěti a proto začínají nyní provozovati na »frenchmana« (angl. název její) »kapitalní sport« — štvanice, něco, co tu ještě nebylo a zrovna pro syny Albionu stvořeného.

Zvěřinu její v Anglii považují za málo šťavnatou a suchou; v tomto bodě zůstává naše koroptvička vždy a vždy vítězem. Jihozemcům je patrně její maso pochoutkou, jako — myslím — každé jiné a proto je loví ještě nedospělé.

Orebice skalní (Caccabis petrosa, Gm. = Perdix petrosa, Lath.).

Něm.: Das Klippenhuhn.

Druhový znak s popisem: Temeno a šíje jsou kaštanově hnědy; rovněž kaštanově hnědý a bílými tečkami posetý je široký náhrdelní pásek, který skoro jako obojek se spojuje a dosahuje téměř k uším, nikoli však k oku. Nadoční pruh od čela vycházející a na stranách krku končící, jakož i hrdlo jsou narudle šedy, čelo a uzdy jsou šedy; pera na bocích a slabinách jsou modrošedá, ve středu do červena naběhlá a před tmavokaštanovou špičkou dvěma černými příčkami zdobená. Jinak je tento kur podoben orebici rudé, jen že je o poznání menší (délka asi 29 cm.), povrchu světle rudošedý jako sojka, na hrudi rezavožlutý a středem temene prochází rezavohnědý proužek; téže barvy je i shora uvedený obojek bíle tečkovaný. Zobák, oční kroužek i běháky jsou korálově červeny, duhovka žlutohnědá.

Jižně pohoří Atlasu žijící poušťní forma je bledšího zbarvení = C a e. p e t r o s a s p a t z i, Rchw.

Před časy zaměňována byla tato orebice s oběma předešlými a také její bydliště nebylo vždy správně uváděno. Jest rozšířena na Sardinii, Maltě (tuto však akklimatisována), tu a tam v již. Francii; ve Španělsku zdá se že naprosto chybí. Častěji se vyskytuje v severozáp. Africe, Marokku, Tunisu a Alžíru a také ji usadili na Kanarech, kde se objevuje na Teneriffě, Gomeře a Lanzarotě a jako forma Cac. petrosa koenigi Reichenovem 1889 popsána; objevuje se četně a již Bolle psal, že jest tu obyčejnou pernatou zvěří.

Osamělá, skalnatá, rozervaná, ne však vší vegetace prostá místa (vřes, cist, trní a různé jiné nízké křoviny), jež jí skytají ochrany i potravy, jsou oblíbenými stanovišti jejími, zcela jedno je-li to v údolích, rovinách, pahorkatině či dokonce v horách. Leč v pahorkatých krajinách, kde roste hojně bodlinatých rostlin a křovisek různých i poblíž zdělávané půdy nejraději svůj stánek rozbíjí. V Alžíru ji Dr. König přistihl v travnatých i křovinatých stepech.

V zimě žije společensky, ale již v březnu se párky oddělují od tlup, aby si vyhledali příhodných bydlišt. Hnízdo, ukryté v křoví nebo v kamení, mívá v prvé polovici dubna násadu o 10—20 vejcích. Jsou méně špičatá proti oněm druhů předešlých, ale také hluboko temně porovitá a silně lesklá. Základní barva je šedo nebo nahnědle žlutá a na té jsou jemně i hrubě olivověhnědě a šedohnědě skvrnitá. Průměr. velikost 17 vajec tunisských je 39.8 × 30.1 *mm*, váha 2.05 *g*; vejce jihoevropská jsou menší.

Co do způsobu života, vlastností a potravy shoduje se s oběma předchozími druhy docela. Plachou není a proto se dá dobře chovati v zajetí. Vábivé její zvuky zaznamenal Salvadori jako táhlé »kaí«. Vypálíme-li do hejna těchto orebic, rozptýlí se členové jeho na vše strany a dlouho se nemohou vespolek shledati.

Na tomto místě by slušela zmínka o tak zvaných kurech písečných či pouštních (Ammoperdix, Gould.), kteří se příležitostně také zatoulají do Evropy. Jsou to ptáci o maličko větší naší křepelky, běháky mají bez ostruh i bez hrbolků, zpředu dvěma řadami větších destiček, ostatně drobnými štítečky pokryté. Jest to především Ammoperdix bonhami, Fras. (= grisei-gutaris, Brandt.), barvy písku, tmavě vlnkovaný, s čelem a nadočním pruhem černým, za nímž je bílá shora i zdola černě zalemovaná páska; hlava se stran, hrdlo a strany krku jsou šedy, tyto pak bíle skvrnity; pera na bocích mají černé a kaštanové obruby; ocas je také kaštanové barvy; zobák bledě růžový, běháky šedé. — ♀ je prosté barvy písku, tmavěji vlnkována. Vejce jsou žlutavobílé barvy, beze skvrn, rozměru 32 × 25.5 mm. Žije v Persii a odtud až do Vých. Indie.

Ammoperdix heyi, Temm., druh africký, je plavé barvy, hlavu má šedavou a okem prochází bílý pruh; boky jsou zdobeny pery černě a kaštanově lemovanými; ocas rudohnědý, zobák i běháky žluté. — ♀ je bledší a tmavě vlnkována a bez očního pruhu. Vejce jsou jednobarvá, narůžovělé bílá, anebo sem tam na tupém pouku nahnědle fupkovaná, rozměru 36 × 27 mm. Žije v sever. Africe a Palestině.

5. rod: Coturnix, Bonnaterre.

Nejmenší ze všech ptáků kurovitých; křídla mají mnohem špičatější a delší, proto také ku dalekému letu přizpůsobena a vskutku u žádného pravého kura není stěhovací pud tou měrou vyvinut jako právě u křepelek. Malý zobáček je na čele jaksi zvýšen, běháky nemají ostruh a jsou zpředu i ze zadu dvěma svislými řadami velkých štítků pokryty, na stranách jsou síťnaty; křídla jsou mírně vyklenuta s prodlouženou špičkou, protože 1. a 2. letka jsou nejdelší a 3. skoro téže délky; 12perý ocas je visutý, kratičký a celý kostřeným peřím zakrytý; drobné peří je úzké a měkké.

Zdržují se jen na polích, řidčeji na lukách; v teplých krajinách však obývají nekonečné travnaté stepi, byť i výše položené. Vzdor svým dlouhým křídlům letají neradi, jako ostatní kurovití; leč musí-li tak býti, pak to jde rychle a vytrvale v před. Vejce mají skvrnitá. Od předešlých rodů se líší dvojitým pelicháním, stěhováním a mnohoženstvím. Známo jich na 20 druhů.

Křepelka (Coturnix coturnix, L. = Cot. communis, Bon. = C. dactylisonans, Ber.).

Křepelice, pětpeněženka podpolička (Mor.). — Rus.: Prepelka; pol.: Kuroptwa przepiorka; chorv.: Prepelica; srb.: Prepelica, pučpura, pučpurué (Bos.); slovin.: Prepelica; srb. luž.: Pašpula, pocpula, pocpulik; něm.: Die Wachtel.

Druhový znak: Nad každým okem a středem temene je zažloutle bílý podélný proužek; povrchu je hnědá, a peří je značeno dlouhou žlutavě bílou a ostře omezenou proužkou osténkovou a četnými přerušovanými černými a světle hnědými příčkami. Kohoutek mívá hrdlo buď černohnědé nebo kaštanově hnědé, slípka opět bělavé, prsa tmavě ťupkovaná. — Délka 17—20.5 cm, křídlo 10—10.6 cm, ocas 3.6 cm, zobák 1 cm, běhák 2.4 cm. **Tab. XVIII. obr. 141.**

Hlava je černá a hnědě šupinatá, šedavě lemovaných pírek, středem známý proužek jako nad očima, podobně na koutcích zobákových, pak skvrnka nad okem a poblíž ucha jsou rudohnědy a temněji skvrnity; od uší se táhne dolů na hrdlo rudohnědý a tmavohnědě ťupkovaný pruh; za uchem probíhá rovnoběžně s předešlým druhý proužek, který také sestupuje na hrdlo, kde pak s prvějším uzavírá zažloutle bílé políčko. Krovky křídelní jsou šedohnědy a bíle, narezavěle žlutě a černě znamenány, právě tak jako nejzadnější letky; větší letky jsou tmavohnědy a světle napříč skvrnity. Hlava s volátkem mají příjemnou rezavou barvu s bělavými osténkami na stranách krku rezavějšími a částečně i černě značenými; spodní hruď s břichem jsou bíly, avšak dále do zadu zažloutly. Všech 12 bledě žlutavých per rýdovacích má bílé osténky a jsou napříč černě skvrnita.

Zbarvení hrdla kohoutků neobyčejně jest proměnlivé čili variruje, že dle něho rozeznávají ptáčníci kohoutky obyčejné (měděné) a černé (cikánky). Z různých malých změn či variet uvedu jen některé: 1. mladý kohoutek nemá oněch dvou hrdelních proužků dole na hrdle spojených; 2. starý kohoutek je má spojeny; 3. ještě u staršího se rozšiřuje kaštanové zbarvení také po hrdle; 4. vyskytují se takoví, jež mají celé hrdlo rezavé; 5. jiní zase mají mdle černou skvrnu na hrdle; 6. mnohdy zase je celé hrdlo až vzhůru po oči tmavohnědé nebo hnědočerné. Jak viděti sluší původ těchto změn hledati u vyšším nebo nižším věku ptákově a nezřídka se změní takový mouřenín (s černým hrdlem) v kleci zase v kohoutka obyčejného (měděného). Zobák je hnědošedý, oko načervenale žluté, běháky barvy pleťové. — ♀ má hrdélko veskrze světle zbarvené, bez jakékoli tmavé skvrny, také hruď její jest světlá, tmavě ťupkovaná. Mladí ♂♂ než po prvé vypelichají, vyhlížejí jako ♀, leč mají přece skvrnu náhrdelní neúplnou a na hrudi nejsou černě ťupkováni.

Kuřátka po vylíhnutí jsou povrchu rezavá a šedě pomíšená, majíce proužek na hlavě světlý a tmavě s obou stran omezený, na hřbetě jsou patrny dva proužky, na dolním hřbetě jeden širší se dvěma postranními; spodek je okrově žlutý. Dosáhne-li mladá koroptev velikosti křepelky, je jí vždy podobna a nezkušenému se může přihoditi snadný omyl, leč všimne-li si k a š t a n o v é h o o c a s u koroptvího (až na 4 střední pera), ihned je »doma«, takového křepelka n i k d y nemá.

Také barevné odrůdy se někdy naskytují jako čistě bílé, plavé, strakaté, popelavé i černavé. A různé uváděné rozměry u velikosti jsou jen individuelní rozdíly, aniž by odůvodňovaly zvláštnost druhovou. Lesmistr J. Černý zmiňuje se v »Myslivosti« také o křepelce polské, která má býti

větší a silnější naší a ukvapenci chtěli ji uznati za samostatný druh: Coturnix major. Než ta právě tak není polskou jako samostatným druhem. Bechstein úmyslně hned před 100 léty vychoval takovou mladou »polku«, aniž by byl pozoroval nějakého rozdílu.

Africká křepelka (Cotur. coturnix africana, Temm.) má bradu, hrdlo a hlavu se stran kaštanovou a tmavě až černě skvrnitou; peříčka na bradě a hrdle jsou krátce zaokrouhlená; volátko má hnědorudé a celkové zbarvení živější. Žije na Madeiře, Azorech, Kanarech, Zelených ostrovech, Komorech, Madagaskaru, již. Africe a na ostr. Mauritiu.

K. Lakatos píše v »Termeszet« (Příroda) hned před 9 léty o zvláštní křepelce luční čili cikánské, pod kterým jménem ji uherští lovci dávno znají a jejíž vyobrazení přináší časopis ten (viz také ve Spačkově monografii »Křepelka« 1905 str. 35). Jest prý menší naší a ve zbarvení by se téměř shodovala s touto křepelkou africkou. Brehm ji nazval Coturnix baldami a jako druh ji popisuje. Lakatos praví, že zvěřinu její nelze požívati pro odpornou bahnitou příchuť a že ráda žije na močálovitých lukách a nikdy v suchu, obilí a jeteli. Skrovně a zřídka tluče, jen 2—3krát po sobě a hlas má ostřejší, silnější, úsečnější. Před psem nedrží, čileji lítá a je divočejší. Mezi uherskými ornithology povstala pro ni hotová vojna, která snad dosud není vybojována.

Křepelky ♂♂ s černým hrdlem (cikánky, mouřenínové) zovou u Budišína v Saské Lužici ovesnými a s bělavým hrdlem pšeničnými (a to je právě ♂ a ♀ v různém věku). A ještě jiné a jiné názvy mají pro ně hlavně Němci (křížové, pískové, černé a j.).

Křepelka obývá mírné kraje celé Evropy od střed. Švédska až do již. Italie a velký díl Afriky i s Kanárským souostrovím; nejčetněji však stepní území asijská až daleko na východ v sev. Číně. Než jsou také kraje, kde i na náhorních rovinách a rolích do výše 2200 *m* je domovem, jako na př. na sever. úbočích Kavkazu v Daghestanu, kde se ještě hojně na vysoko položených polích tamních horalů hnízdí. V našich krajinách, Německo v to počítaje, nápadně jich ubylo a stále ubývá, zejména v již. Německu, kde člověk může kolik hodin choditi v polích a nezaslechne volání křepelčina. U nás přece tak zle na tom nejsme. Dle prof. Ecksteina ubývání křepelek v Německu nesouvisí snad s její pronásledováním v jižní Evropě a sev. Africe (! Pis.), jako spíše se změněným způsobem německého hospodaření, jež během doby doznalo změny; přestalo se úhořiti a nastala kultura okopávanin — zejména pěstování cukrovky se velice rozšířilo. Křepelka však miluje úrodné pole, na nichž mezi plodinami hojně různého plevele bují (bývalé úhory). Ona na rozdíl od skřivana polního nepřizpůsobila změněným poměrům kulturním. Místy ovšem naskytuje se tu křepelka i teď ještě, ovšem ne tak hojně jako ku př. v Bosně.

Zcela jinaké pro ni panují poměry na uherských pustách, v Ukrajině, ve stepech jihoruských a dále na východě ve stepních územích asijských, na Irtyši, Išimě, Obi, Jeniseji až po jezero Bajkalské, které nesmírný

kontigent křepelek každoročně vydávají; spousty ony pak doslovně zaplavují již. státy evropské a sev. Afriku za doby podzimního tahu.

Již dříve se stala zmínka o bydlišti křepelky, jsou to hlavně úrodné roviny, travnaté stepi a lučiny, kde většinu života prožívá pod ochranou osení, různých plodin a jiných rostlin (plevele). Je-li u nás po žních, hledá ochrany pod mezemi, v zoraništích, zhusta v jetelištích, okopáváninách a p. Ve střední Evropě náleží ku ptákům tažným, leč mnohé již přezimují v již. Evropě, některé dokonce již v Irsku a již. Anglii, avšak největší díl jich přeletuje vodu, aby strávily zimu na východě, severu nebo západu temné pevniny. Počínají táhnouti již koncem srpna; uprostřed září je tah největší a začátkem října jej uzavírají opozdilci.*) Putují v rodech, které se znenáhla shlukují u větší houfy a v měsíci září jen se to hemží na pobřeží Středozemního moře na všech polích křepelkami, aby se pak vydaly společně na pout přes moře. Letí za noci, velice vysoko a tiše, nikdy není jejich jemného vábení při tom slýchati. Je-li příznivý vítr, pak cesty ubývá dobře a rychle. Už ale slabý větřík ve směru letu (tahu) je poněkud zaráží, kdežto silný vítr nebo docela vítr protivný maří cestu jejich docela. Nalezají-li se právě nad mořem, když se zdvihne nepříznivý jim vítr, bývají poutnice na smrt unaveny a tu hledají, kde jen mohou nějakou pevninu, ať už pobřežní nebo úskalí mořské, nebo se vrhají na mělčiny, na palubu plujících korábů, kde padajíce polomrtvy zůstávají ležeti, davše se rukou vzíti. Za nesmírné únavy prý celé houfy zapadají — dle Brehma — na vlny mořské, kde po jistou dobu prodlevše a odpočinuvše, znovu se vydávají v let. Že jich mnoho při tom ve vlnách pohyne, nelze pochybovati.

Že pout křepelek je velice pracná a namáhavá potvrzuje kdosi v »Auslandu«, píše-li, že křepelka na svých cestách a to z jara do Evropy, na podzim do Afriky mnohdy silným protivným větrem bývá vržena zpět do země, již byla právě opustila a že bylo pozorováno, kterak silný vítr sirocco v září téměř vždy na jihovýchodní pobřeží ostrova Malty mnoho křepelek zanese. Podobně píše korvetní kapitán A. z Bobriku (ve »Schwalbe« II. 1900—1.) že »dostaví-li se deště kolem 18.—20. srpna, t. j. prvé vydatné letní deště, objeví se při prvé boře zářijové, obyčejně kolem 7.—8. září, ohromný tah křepelek. Druhá část tahu nastává od 15. do 17. října. Nepřijdou-li do té doby v množství, pak už vůbec se neobjeví a jen maličká hejnka s každou borou se zjevují.« Z toho zřejmo, že bora je na tahu smete na Jaderské přímoří, uniknou-li jí, pak jen »marodéři« se vyskytnou v Dalmacii.

Na ostrůvku Pelagose pozoroval učitel Godez ze Štýrska 1897. sem rak. vládou vyslaný, že se tudy neubírají křepelky každoročně, někdy velmi četně, jindy málo a někdy ani jich tu nespatříš, podle udání assi-

*) Ve starých knihách se psalo, že při tahu jest chřástal (polní) vůdcem křepelek, odtud jeho něm. pojmenování Wachtelkönig. Bezpochyby táhnou společně.

stenta tamní světlárny. Objeví-li se v množství, pak se jich také dost stává obětí majáku, což bývá hlavně za deštivých tmavých nocí — odpočívají tu, jinak za nocí jasných všechny letí přes ostrov. Godez za celou dobu svého pobytu na Pelagose 1897 (43 dní) pozoroval tah křepelek za noci ze 17. na 18. říjen mezi 7—11 hod. a na skla majáku toliko 4 narazily při mlhavém a větrném počasí, roztříštivše si lebky nadobro; druhého dne na celém ostrově (1400 *m* dl. a 340 *m* široký od r. 1873 patří Rakousku) nebylo po křepelkách ni vidu ni slechu. Roku 1898 za 31 dní jen 5 křepelek pozoroval.

Křepelka však n e n í š p a t n ý l e t o u n, jak se za to snad dosud má, to bychom o ní špatně soudili; naopak lítá dobře, čemuž n e j l é p e n a s v ě d č u j í j e j í p o m ě r n ě d l o u h á k ř í d l a. Bechstein o tahu křepelek poznamenává toto: »Že křepelky za noci táhnou, víme, protože jich nikdo za dne táhnouti neviděl. S jakým však větrem táhnou, víme dle toho, že vždycky na podzim zmizí po severozápadním větru a na jaře po jihovýchodním větru jsou opět u nás.« Dle toho soudě, táhly by p o v ě t r u a nikoli p r o t i v ě t r u.

Zpětná cesta ku jich letním domovinám nebývá t a k é v ž d y c k y táž jako na podzim. Dr. Eckhardt na Cykládách pozoroval křepelky táhnoucí jenom na podzim. Dr. König pak píše: »V Tunisu bývá toliko jarní tah nápadný a veliký, na podzim je sotva křepelku na tahu viděti.« V Africe zaletují dost daleko do nitra temné pevniny, neboť Adanson je vídal na Senegalu a Gambii, dle Brehma až do Kapska se zatoulají (Sclater 1907 jich však odtud neuvádí) a Heuglin praví: »Velice hojná na podzim na egyptském pobřeží, táhne však na zimu jižněji. V Habeši jsem je viděl v okolí jezera Tsana *) od ledna do března. Právě tak v listopadu v Kordofanu. Na jaře až do května v Egyptě a Arabii.« Al. Kaiser píše v »Ornis« 1890: Každou zimu nesčetné zástupy křepelek oživují pobřeží středomořské v Nilské deltě a údolím řeky té ubírají se dále k jihu. Jakmile se v deltě objeví, vzchopí se na sta arabských i evropských loveů, aby buď chytáním nebo střílením si pořídili jednak zábavu, jednak i pro výdělek je lovili. Beduini, v létě se potloukajíce a loupíce v okolí Alexandrie, Ramleh a Rosetty, zanechávají nyní svého čistého řemesla a vrhají se na bezpečné zaměstnání a jako nevinní prodavači nabízejí tisíce čerstvě pochytaných živých křepelek ve městech. Evropané, kteří jsou trochu pohodlní, potom bázliví a naposled neobratní, než aby se činně křepelčí honby súčastnili, uspořádají nyní veliké s t ř í l e n í k ř e p e l e k (obdobné střílení holubů) a platívají v Alexandrii ku př. 20—24 h za ránu, kterou smějí vypáliti po živé křepelce takovým chlapem do výšky vyhozené. Že takovýmto zacházením s unavenými ptáky počet přistěhovalých křepelek neobyčejně se zmálí, jest samozřejmo a zejména v okolí

*) Krásné alpské jezero Tsana leží bezmála 2000 m vysoko a měří na 150 čtvereč. mil plochy.

Kahyry možno pozorovati, kterak na jih se ubírající tahy křepelek po všechna léta jsou řidčí a řidčí.«

Kdyby však zůstalo jen při tomto! Ale jaké spousty jich vezme za své již v Evropě a pak i dále na ostatním pobřeží severoafrickém! Již teď stoupla cena živé křepelky v Alžíru, t. j. na místě, kde byla lapena ze 4 na 20 centimů a ještě výše. V Messině stál kus 40—50 cent., ve Francii na počátku sezony i 1 frank, ku konci jen 75 cent. V Anglii stávala obyčejně 1 šilink (asi 120 h) a mnohdy za veliké poptávky až 3 šilinky. U nás cena křepelky kolísá dle doby, jakosti a poptávky mezi 20—75 h. Pro Egypt i pro již. Italii a jiná území jihoevropská jest křepelka nemalého významu, neboť 100 živých ptáků je pro tamního chuďasa fellaha nebo líného Jihoitala malým kapitálem.

Franc. časopis »Semaphore« píše, že dle zpráv Donana 1895 v marseillském přístavu bylo vyloděno na 8 millionů křepelek, jež přivezeny většinou z Brindisi a Messiny. Dle zpráv messinské prefektury tři největší vlašské lodní dopravní společnosti vyvezly od 1. do 10. máje prvá 247.000, druhá 39.000 a třetí 250.000 křepelek = 536.000 kusů v 10 dnech a — za jarního tahu k nám!! Na římský trh jeden den bylo přineseno a přivezeno na 20.000 křepelek, které byly nalapány a pobity většinou v Civitavecchii a Ostii (v okolí »svatého města«). Ještě do nedávna se dováželo průměrně ročně do Paříže, jak statisticky dokázáno, 277.000 křepelek a mimo to provezeno Francií samou do Anglie více než 100.000 kusů.

Roku 1897 dostoupil počet jedině z Alexandrie do Evropy zaslaných živých křepelek 2 millionů kusů, rok na to (1898) přes 1¼ mill. Nejvíce lodí (často více než se 100.000 křepelkami v klecích po 100 kusech namačkaných) zakotvilo v Marseillu, odkudž ptáci drahou do Paříže, Londýna i do Německa posílány.

Na ostrově Capri (proti Neapoli), kde se mnoho křepelek každoročně vyskytuje, nachytá se těchto ptáků na 40—70.000 kusů. Z výtěžku takto docíleného lví podíl dostává dosti hluboká pokladna důchodů biskupských a zovou tu proto vrchního svého pastýře posměšně »křepelčím biskupem«. A jako zde, tak se děje i jinde v Italii, Španělích, Portugalsku, Řecku, již. Francii s jedné a za mořem (jak jsme již poznali) se strany druhé. Ani M. Asie nesmí býti opomenuto; odtud jistý zasílatelský dům r. 1901 zaslal bezmála 90.000 živých a 10.000 mrtvých křepelek. Téhož roku 7. října vezl parník »Po« z Alexandrie 100.000 živých křepelek v klecích o 100 kusech; ty však cestou vesměs pošly a se zkazily a proto musil býti po zničení ptáků u Neapole řádně desinfikován.

Směle a bez přehánění možno odhadovati počet křepelek na pobřeží středomořském kolkolem pohubených na 20 mill. kusů a to většinou živých, z čehož až polovice někdy cestou hyne.

Teprve v novější době vydala vláda francouzská, jakož i německá a švýcarská na podnět dolnorakouského spolku na ochranu zvířat prostřednictvím minist. orby zákaz průvozu křepelek jich územími, jakož i zákaz

prodeje po dobu hájení (od 1. února do 31. srpna). Pokuta stanovena na 150 marek nebo franků. V novější době konečně i vláda italská se »zasadila všemožně« o šetření ptactva tažního (sic!), avšak bude to (a je to!) bezpochyby také jen ku zastření očí vzdělaného světa a společností na ochranu ptactva — vždyť by se tím připravila sama o značnou část důchodů zemských a kdož ví, jaké i ostatní následky by toho byly!

V naší monarchii jsou, mimo úrodnou Hanou, nejvhodnějšími bydlišti křepelkám rozsáhlé roviny a nížiny uherské a dle toho se také v této polovici mocnářství nepoměrně více křepelek odstřelí než v Předlitavsku. Tak na př. 1898 zaznamenáno na Czekoniczském panství Zsombolya 8720 kusů, na jiných 6 velkostatcích v Uhrách 548 kusů, kdežto na 24 panstvích v Rakousku pouze 808 kusů! To jen pokud se ví z uveřejněných výkazů, mnoholi nad to — neznámo, ale bude jich také dost. Leč takovýto lov křepelek by jistě zůstal bez následků, neboť to nic neznamená u tohoto ptáka v širých oblastech jeho rozšíření.*)

O hromadném tahu křepelek, který je malou illustrací ku Starému zákonu a biblickým spoustám křepelek na poušti, zpravuje v »Mitt. über die Vogelwelt« 1907. Kaigorodov: »Noc na 7. září 1906 byla tmavá a deštivá a profukoval ostrý severovýchodní vítr. Křepelky u velikých massách letěly docela nízko (pravidelný úkaz v takovém počasí u všech tažných ptáků. Pis.) a narážely, byvše zmámeny ostrým světlem elektrických lamp, buď na ně nebo na bílé zdi domovní, padajíce mrtvy nebo omráčeny k zemi, na chodníky a dláždění. Očití svědkové vypravovali, že této noci na tisíce křepelek bylo pochytáno a nasbíráno ponocnými, vojáky i dětmi. Tah tohoto ohromného zástupu křepelek trval od 9 hod. večer do 1 hodiny s půlnoci. Příští noci se opakoval podobný zjev, leč daleko menší měrou. Také v Oděse se podobná truchlohra odbyla o 24 hod. později. Z rána panovala neobyčejně prudká vichřice severovýchodní, takže bylo takřka nemožno člověku se na nohou udržeti a k večeru se velmi ochladilo. Kolem 8 hodiny přinesla vichřice ta nesmírné spousty křepelek, jimiž netoliko ulice pobřežní, ale i v jiných částech města byly v pravém slova smyslu pokryty. I tady nesčetně ptáků těch zhynulo nárazem na lampy a zdi. Druhý den ve všech restaurantech octly se »prepelky« na jídelních lístcích. V touž dobu, co se události tyto odehrávaly, marně očekávali zúmyslně na křepelky se vybravší lovci na již. pobřeží Krimu svoji kořist — nedostavila se. Patrně je vidět, že prudká bouře křepelky zahnala z jich původního a obvyklého směru tahu.

Také ve Švýcarsku ve dnech 9.—11. října 1906 odbýval se obrovský, nezvyklý tah křepelek, jenž se pohyboval v šířce jen 600 metrů přes Olten-jezero Herzogenbuschské-Bern-Thun, kde náhle se dostavivší jižní vichřice přivodila katastrofu. Mnoho křepelek ve zmatku narazilo na

*) Tato a předchozí dáta vyňata z monografie »Křepelka« od Rud. Špačka 1905 v Písku nákl. »Loveckého Obzoru« vydané; cena 1 K.

telegrafní dráty a v Bernu samém jich nalezeno na 400 ubitých (Burg v »Dianě« 1907). —

Křepelky nevedou společenský život rodinný jako koroptve. Vzájemné spojení trvá jen kratičkou dobu v čas páření; neboť sotva že se slípka chystá ku sezení, přestává manželství a rozvod se strany kohoutkovy je hotovou událostí. Žije fidelně dál, o nic se nestaraje, jako tak mnohý pozemský živočich na nejvyšším stupni žebříku systematiky.

Já vím, že leckdo by nevěřil, že žije kohoutek, tedy křepelák, v mnohoženství, uvážíme-li, že slípek křepeliček je daleko méně než kohoutků. Pro život rodinný nemá tedy ♂ smyslu, nýbrž prohání se dobrodružně po okolí sám, vyhledávaje zápasů se sobě rovnými.

Hlavní doba hnízdění se spadá do července, ačkoli byla nalezena osazená hnízda již i v červnu a dokonce i v máji, jako zase pozdní násady až v srpnu byly nalezeny. U Starkoče bylo nalezeno hnízdo 29. srpna 1906 při sekání trávy (otavy); vylíhlo se z něho 6 kuřátek, ze kterých 1 zasaženo bylo kosou (asi 3 dny staré) a v němž mimo to bylo jedno vejce jalové a jedno zakrslé, zvící bohatého hrachu.

Hnízdo si křepelka nejraději zakládá mezi plevelem polním, na hrachovištích, ale i ve vikvi, řepce, pšenici, řidčeji v trávě na lukách nebo v letním (jarním) obilí. Představuje malou jamku, beze všeho umění stebélky vyloženou, bývá pečlivě skryto a vajíček v něm nalezneme 8—14. Jsou poměrně ku velikosti ptákově dost veliká, skořápky jemně zrněné, dosti hlubokých porů a vždy zbarvených. Základní barvy jsou šedožluté, nebo světle hnědožluté, nebo olivověžluté až olivově hnědé a černohnědé více méně většími nebo menšími skvrnami, hned hustě, hned jenom spoře skvrnitá. Skvrny ty jsou jen povrchní, jako klihové barvy a horkou vodou se dají úplně smýti. Podoby jsou proměnlivé, jsouce obvykle hruškovitá nebo obyčejně vejčitá anebo krátce stlačená. Průměrná velikost 94 vajec je 30.12 × 23.2 *mm*, a váha 0.134 *g* (od 0.675—1 *g*). Slípka sama je za 18—20 dní vysezuje (dle Naumanna, Thienemanna, Dressera), za 3 neděle (dle Bechsteina a Yarelli-ho), za 21—24 dní (dle Tiedemanna), asi za 3 neděle (dle Saundersa a Taczanowski-ho) a sedí tak upjatě a horlivě, že nezřídka přijde i o hlavu byvši kosou sťata. 20. července 1907 při senoseči byl slípce jedné amputován běháček a jiná tamtéž byla také poraněna. Tuto však našli druhý den skoro polomrtvou opět sedící na svém hnízdě o 13 vejcích. Jednu takovou křepelku střelil Eiler s oběma běháčky uťatými a byvši ve zvěřině pěkná, byla by mohla s ostatními odletěti (Deut. Jäg. Ztg. 1908).

Ku hnízdu, kolem něhož všecko vyholeno, nerada se a zřídka kdy vracívá. Věru že nenadsazujeme, vezmeme-li z 10 vysekaných hnizd 9 za ztracena. Neméně trpí i při sekání žacím strojem. Na podzim 1899 při sekání »panského« jetele semenáče (27. září) vyplašeno v posledním rázu lánu pole 13 křepelek. Jak známo, žacím strojem se pole stále do kola objíždí a křepeličky prchaly pod ochranu dosud stojících rostlin, až už více nezbývalo než uletěti.

Sotva že kuřátka si prolomí na širším pouku skořápku a na svět se vykulí a ještě celá mokrá jsou, již na dobré dvě pídě z hnízda prchají a hned se přikrčují k zemi, činíce se neviditelnými. Po dokonalém uschnutí ihned se s mateří vydávají na pouť a kolébky své více neuzří. Stará jim pečlivě vyhledává potravu, rozhrabávajíc mravenčí kopky, ve kterých si pochutnávají na kuklách, nebo jiný drobný hmyz, broučky, drobné kobylky a p. sbírajíc, jim ho předkládá, jako malá kvočinka. Dle potřeby je béře pod svá křídla, hřejíc je a tak malá drobotinka se má čile k světu, že na druhý týden již se pokoušejí létati a za 1½ měsíce pak lítají dokonale a jsou tudíž dospělé. Na to se rozptylují, až konečně se sbírají na cestu do teplých krajin. O lásce mateřské, jakou jsme poznali u koroptví, nelze u křepelky mluviti; vábí, svolává sice i ona děti svoje, ale jen potud, pokud jsou malé, drobničké; sotva že trochu poodrostou, už tak více nečiní a ani mláďata mezi sebou nelnou více k sobě a násilné vyrušení, rozehnání rozplaší takovou rodinku na vždycky. Tím se také dá vysvětliti následující případ, který se mi přihodil 1908. Do otevřeného pařeniště se mi často vloudilo jedno nezbedné kuře ze dvora a tu pro postrach jsem tam postavil starou vycpavačem pokaženou čírku obecnou (♂). Ta měla hlídati. 29. června o ½8 hod. večer zalévala služka a když kropí pařeniště zahlídne, ano se něco pohnulo pod kačírkem a za chvíli přináší malou křepeličku do kuchyně a vypravuje, kterak ji našla skrčenou pod ocasem kachynky, který až k zemi dosahoval. Kuřátko mohlo býti asi 10 dní staré a nejbližší pole (panský jetel, odkud asi zaběhlo sadem) vzdáleno asi 80 kroků od zahrádky školní. Donesl jsem ji po té na totéž pole a svěřil ji dobré náhodě a hustému jeteli.

Poprvé pelichají v cizině.

Křepelčí tělo je podoby kulovité, k čemuž hlavně přispívají krátké, k tělu přitlačené běháky a malá hlavička. V rozčilení, ve střehu nebo leknutí na chvilku se také dovede vzpřímiti, vypnouti krk, postaviti se »na špičky« a rozhlížeti se; někdy v této posici i ku předu kráčívá.

Chod její je hbitý a půvabný a každý krůček pohybem hlavičky je provázen. V běháčcích má neobyčejnou sílu jako všichni ptáci kurovití a umí také vysoko skákati. K letu se odhodlává dosti nerada; vyletí-li však jednou, pak to jde ku předu rychle, zpříma nebo v oblouku, ale také ne daleko, brzo se zase svěřuje hbitým nožkám. Jsouc bázlivá a lekavá raději se hledí ukrýti, než aby se hleděla nebezpečí letem vyhnouti a proto se zhusta přitlačuje k zemi. Celkem vede život skrytý a toliko za poledního vedra, kdy druzí ptáci odbývají v stínu listí siestu, odvažuje se křepelička vylézti ze svého úkrytu a »bere lázeň« t. j. popelí se v prachu. Nejčileji a nejčinněji si vede za šera ranního nebo večerního, což vám prozrazuje i křepelka v kleci vězněná.

Kohoutek je zvláště na jaře tuze bojovný tvor a bojuje, ač malý, přece velice zuřivě, na život a na smrt. Rozježen jako kulička vede ráz na ráz, úder na úder a bije křídly nepřetržitě. Škrabou, klovají, bijí, vyska-

kují a vzletují při tom až na metr vysoko, až konečně slabší ustoupí. Toho využitkovali jihozemci evropští a v mnohých místech pořádají se křepelčí zápasy (viz kohoutí zápasy), při kterých mnohdy jeden z kohoutů zůstává na bojišti mrtev.

Mimo to dlužno se zmíniti o smyslnosti a bujnosti kohoutkově, který všechny soky hledí z okolí zapuditi a slípku ohnivě pronásleduje svojí láskou i tehdá když už na hnízdě sedí a tak celá násada často bývá zmařena. Mnozí přírodozpytci dokazují, že i jiné ptáky napadá, hledě jim část své lásky věnovati, což zavdalo příčinu ku pověře, že ani ropuchou prý nepohrdne a s ní se páří!!

Hlas křepelčin jinak také tlukot zvaný je neobyčejně silný a zvučný a přece příjemným a stejnoměrným tempem pronášený. Kolika jazyky a každým jinak a přece vždycky dost názorně ty její dactyly jsou už zaznamenány! Nejdříve pokud možno přirozeně: zní prý »pikvervik« nebo »vakvervak«, přeloženo do češtiny posloucha se jako »pojďte žít!«, nebo »pojď pod mez!«, nebo »pět peněz!« Po polsku tluče: »pojdžcie žač!« — po chorvatsku: »puč puruč!« — po anglicku: »weet my feet!« — po rumunsku: »pippalak!« — po německu: »Bücke dich!«, »Bück den Rück'!«, »Sechs Paar Weck!«, »Lobet Gott!«, »Werd' ich nass?«, »Guten Tag!«, »Bitt für uns!«, »Wehe mir!«, »Tritt mich nicht!«, »Harte Zeit!« a Naumannovi se zdálo, když měl kdysi náhodou prázdnou tabatěrku a po šňupečku toužil, že se mu docela křepelák vysmíval voláním »Schnupftabák!«. Starý jeden rektor svým žákům vykládal, že volá »Dic hur hic!« (Pověz, proč jsi tu!) — chtěl je podnítiti ku pilnosti. —

Před tímto tlukotem lze slyšeti, jsme-li poblíž jakési chraptivé, pololhlasitě se ozývající tony: »vau vau« (po česku »Vávra! Vávra!«) a hned na to hlasité dactyly, takže celý tlukot by zněl v milé mateřštině: »Vávra! Vávra! Pojď pod mez!« atd. Maďaři také mají pro to zajímavý výklad (dle Hodovala); jejich křepelky volají: »Pity palaty!« (čti: »Piť palať?« = kde jsi?) anebo »Pity palaty, merre vagy!«, načež samička prý odpovídá »Pity, pity, pity! — itt itt itt!« (čti: »Piť, piť, piť« = »Tu tu tu!«), načež opět kohoutek: »Pity palaty — el ne hagy!« (čti: »El ne had'! = Neopouštěj mne!«).

Tlukot kohoutkův ozývá se druhdy až 15krát za sebou, ale — to je penězi nezaplacená rarita —; obyčejně 3—5krát a v kleci zřídka 10krát se ozve. Při tom zamhouří oči, hlavu vypne do výšky a stojí pokud možno vzpřímen, ano ku konci rozpálen k tomu i povyskakuje. Slípka netluče, ozývajíc se jen někdy slabounce, když je zachvácena smyslnou žádostí a touhou po spětí. To kohoutkovo »vau, vau!« je vyzváním ku milostnému dostaveníčku — kopulaci. Je na podiv, že při takovém rozčílení slyší kohoutek svoji milostenku.

Různý hmyz, zrní, semena a zelenina jsou její potravou. Žere pšenici, oves, pohanku, semenec, mák, řepku, proso, rosičku; mimo uvedené nalezeno bylo v žaludku a volátku jejich semeno různého plevele jako čer

nýše rolního, zdravínku, různých konopic, truskavce, máků polních, plevele okoličnatého, kuřičky, písečnatky, rožce a m. j., často i s tobolkami. V zajetí se krmí zobem smíšeným; strouhaným srdcem hovězím s mrkví a drobečky chleba (ne měkkého) stejným dílem a vše mírně navlhčeno; toto tuze rády žerou. Avšak každý tak činiti nemůže a proto stačí i všeliké semeno: proso, semenec, řepka, pšenice, mák a ku všemu přidati radno zeleninu, jako salát, zelí a p., což jim jde také k duhu.

Rozumí se, že mnozí pěstitelé křepelek dovedou různou úpravou žíru či zobu podrážditi pěvecký talent kohoutkův, neboť jen toho si obyčejně v kleci chovají. Za klec jim sluší známá dlouhá truhlička s měkkým stropem, neboť ustavičné vyskakování, hlavně v době tahů, je vskutku stinnou stránkou při chovu křepelky v domácnosti. Také ji pouštívají po světnici, aby mohla volně pobíhati, ale pak nikdy tak horlivě netluče jako v kleci: Zvláště venku zavěšené, jak vídáme, jsou pilnými zpěváky. Začínají koncem dubna (doba příchodu k nám) a přestávají koncem srpna (počátek odletu). U Biskry (sev. Afrika) tluče křepelka již v únoru (dle Scherpinga) a Tarjan slyšel i v letu křepelku tlouci (Aquila 1908.).

I z mládí vychovaných křepelek v době tahu se zmocňuje veliký neklid dvakrát do roka (v dubnu a září), což potrvá několik neděl. Za dne pak sedávají ospalé a zemdlené v koutku klece. Pro tento případ se odporučuje přistříhnouti jim peroutky a dopřáti jim, aby se vybouřily pobíháním po světnici. Že v kleci nesmí scházeti hrubozrný písek, ve kterém se rády — je-li jen maličko přivlhlý — válejí a popelí, jest samozřejmo; pro lepší trávení polykají i zrnka písková. Čerstvé vody nebudiž denně zapomenuto.

Staré křepelky přepeřují dvakrát do roka a to v červenci a srpnu úplně, v únoru pak částečně. Mladé, které dosud neprodělaly tuto periodu, teprve příštího jara úplně vypelichají a tu musí býti po celou tu dobu dobře živeny a v teple držány.

Křepelka náleží ku nízké lovné zvěři a jsou různé způsoby jich lovení nebo lapání a to opět dle území, v němž právě se lov provozuje, rozdílné. U nás trojím způsobem lov na křepelky se provádí a to buď se psem a střelnou zbraní, nebo chytáním do tenátek, rukávníku, příkrajníkem a do náhonce anebo vábením pomocí umělé vábničky spojeným s chytáním. Prvého způsobu užívají výhradně myslivci, obou ostatních obyčejně ptáčníci. Ale jinde, na př. v Africe, Italii? Jen tak dotekem se zmiňuji, že r. 1901 v máji a červnu více než 700.000 křepelek do sítí bylo polapáno na jihoitalském pobřeží. A pak se máme u nás s probuzenou přírodou a dostavivší se Vesnou těšiti na milou křepeličku, na jich rozkošný tlukot, jenž tak nízce srostl s romantikou žírných niv a lánů našich! Slyšme, co píše Fancelli, jednatel florenckého spolku »Pro avibus«, který od r. 1891 pracuje slovem i písmem proti hromadnému lapání ptactva v Italii a stal se i o avifaunu italskou i jinak velice zasloužilým pracovníkem. Dle jeho myšlének po zralém uvážení na četných loveckých sjezdech byl podán ná-

vrh honebního zákona, v němž i křepelce se dostalo podílu. Vyjímám z návrhu toho právě jen body jí se týkající.

a) Od 1.—31. srpna buď dovoleno loviti křepelky s t ř e l n o u z b r a n í.

e) Od 15. dubna do 15. května pouze ručnicí na křepelky a to teprve 1 *km* od břehu mořského do nitra země.

Toto je výsledek vážných a pilných studií a vyhovuje se netoliko zájmům loveckým, ale i ochraně ptactva (neuvedené body návrhu) »Náhlá« — píše zmíněný autor — »a úplná zápověď na prospěch ptactva byla by zhola neproveditelná (rozuměj v Italii). Massy lidu musí sobě teprve zvykati na jisté omezení honby a jen ponenáhlu Vlaši dojdou k tomu poznání, že je povinností jejich nechytati živočichů, kteří jim nenáležejí a kteří tvoří jakýs »res nullius« národů, s nimiž se o ně dělíme.«

Honba na křepelky od 15. dubna do 15. května (na jarním tahu) musila býti takto (ovšem zatím jenom v návrhu!) připuštěna, ač Fancelli sám jí neschvaluje. Leč zájmy, jež se na tento lov vážou, jsou také veliké a také rozmanité a nelze popříti, že náhlý zákaz by měl pro poloostrov následky povážlivé, neboť tady jsou křepelky pravou »mannou« v nejvlastnějším toho slova smyslu. Překupník platí za každou, zvláště živou křepelku, poměrně vysokou cenu. A je tedy přirozeno, že ptáka toho nejrafinovanějším a nejfantastičtějším způsobem lapají jak za dne tak za tmy. Chlapec, muž, stařec, všichni jsou zrovna posedlí loveckou horečkou a vášní.

Křepelkami (resp. penězi za ně strženými) platí se zbytek (dluh) nájmu, vyrovnávají se staré dluhy (na tuto dobu »žní« odkládané), kupuje se ženě i dětem nový oděv a po všem tom ještě malá úspora zbývá. Kdyby nyní všechno to rázem a rozhodně mělo býti zakázáno, jak to provésti a pak? — stačil by tu nějaký dozor?

O ostatních způsobech lovů a jich provádění u nás a na př. v Rumelii, Egyptě nelze se rozepisovati; odkazuji opětně ku zmíněnému spisku Špačkovu »Křepelka«.

Jsem přesvědčen, že jako o koroptvi, tak také o křepelce nikdo nebude v rozpacích svoje mínění o užitku či škodě pronésti. Shledalo se ku př., že spotřebuje denně 50—60 *g* potravy, třeba kobylek, jichž v prvých stadiích vývoje zvící semence jde 20 na 1 *g* a jediná křepelka denně asi tisíc jich spotřebuje a za tu dobu, pokud jsou kobylky tak malé, může jich snadno jediná křepelka snadno na 25.000 spotřebovati. A nyní považme, co činí tunisští a severoafričtí lovci, když do Evropy statisíce svých pomocníků posílají, jich se zbavujíce.

Hojná tabule nemálo přispívá ku řádnému ztučnění »na buchtičky«. »Weidmannsheil« 1900 přináší v tom smyslu zprávu, že »nejpříhodnější dobou ku lovu (v Gruzii na Kavkaze) je konec srpna (počínajíc), kdy i druhá násada (!) je vyvedena« a podotýká, že »v tu dobu jsou zde tak vypaseny, že takřka puknou, po ráně-li na zem padají.«

Zvěřina křepelčí je ode dávna známou a uznanou pochoutkou a svůj věhlas podržela od dob Mojžíšových až do dnů našich, sic by o ni nebylo tolik ukládáno a — nebylo by poměrně tak málo křepelek!

II. čeleď: Bažantovití (Phasianidae).

Reichenov uvádí: Zadní prst výše nasazen než přední a kratší prstu vnitřního bez drápu. Běháky neopeřené a zpravidla ostruhou opatřené (vyjma rody Numida a Argus). Silně zaokrouhlená křídla mívají 4.—7. letku nejdelší; chřípě uloženy jsou na kořeni zobáku těsně před náčelním opeřením a jsou zakryty rohovitou, zhusta hrbolovitě utvořenou blanou (pokryvkou); běháky buď zdélí anebo obyčejně delší středního prstu. Ocas bývá dílem dlouhý, zaokrouhlený anebo stupňovitý anebo jen mírně dlouhý, plochý a zahnutými pery utvořený; pera ta nosí ptáci střechovitě postavena anebo konečně bývá kratičký, klínovitý (Numida). K této čeledi náležejí největší ptáci kurovití a jest jich doposud popsáno na 90 druhů.

1. podčeleď: Pávovití (Pavoninae).

Ptáci nosí ocas ploše rozložený; u všech rodů sem patřících mají kohouti (♂♂) běháky s ostruhami.

1. rod: Meleagris. Linné.

Silní ptáci o běhácích dosti vysokých; střední prst zdélí asi ²/₃ celého běháku, který jeví znaky typického pokrytí nohou hrabavých; hlava lysá, porostla roztažitelnými laloky kožními; ocas velmi zaokrouhlený a poněkud kratší křídel. Peří bývá černé, kovově lesklé (do bronzova). Známy jsou 3 druhy ze sever. a střed. Ameriky.

Krocan divoký (Meleagris gallopavo, L.).

Krocan (krůta), morák (morka), fopan (fopka), hudrák, indian. — Něm.: Der wilde Truthuhn, Bronzeputer, wilder Puter.

Druhový znak: Pera rýdovací tmavo rudohnědá, černě vlnkatá a před kaštanovým koncem širokou černou páskou zdobená; svrchní ocasní krovky jsou rudohnědy a rovněž černě vlnkaty; spodní krovky ocasní černé, na konci kaštanové. Na voleti je chumáč žíňovitých tenkých ostének pernatých. — Délka ♂ 100—120 cm, křídlo 46 cm, ocas 40 cm; ♀ 85 cm, křídlo 40 cm, ocas 30 cm.

Tab. XX. obr. 155. Hlava s vrchní částí krku je bílá, blankytnými (poněkud do fialova) a červenými bradavicemi a nárůstky pokrytá; »punčoška« přes zobák visící červená; povrchu je tmavo měďově hnědý, měňavého lesku kovového, čím dále nazad temnější, až opět na kostřeci se bronzový lesk objevuje; každé jednotlivé pero je sametově černě lemováno, kterýžto lem se u větších per rozšiřuje. Veškeré letky (I. a II. řádu) na složeném křídle

jsou široce černohnědě a bíle ostře příčkovány; ony II. řádu (loketní) mají kromě toho vnější prapor rudohnědě obrubován; letky nejmenší jsou hnědé sotva patrného příčkování; spodek s peřím holením je kaštanověhnědý a nelesklý; oranžový zobák je ku konci šedý jako roh, duhovka tmavohnědá, běháky červené. —

Menší ♀ je sice zbarvena podobně, leč daleko chuději, co se lesku týče; mimo to jí schází ostruhy a vlasatý chomáč na voleti, nárůstky a bradavky kol zobáku a výzdoba na hlavě jsou menší a méně výrazny a vůbec je celá mnohem lehčí. Hnizdoši jsou světle hnědavého chmýří, po celém těle tmavě, zvláště napříč kresleni a zdobeni. Létají brzo, již ve 14 dnech, protože letky jim nápadně rychle rostou.

Divoký krocan jest jedním z našich nejstatnějších ptáků, což i tíží jeho se dá doložiti. Vážívát kohout 15—20 liber (8—10 *kg*), ano i 15 *kg* těžcí se nalezli, kdežto slepice od 9 liber (4—4½ *kg*) počíná a průběhem dlouhého svého vývoje může její tíže o 5—6 liber stoupnouti. Ve čtvrtém roce i u ní se počíná jeviti maličký chumáč štětinkovitý na voleti.

Ve vých. Mexiku, u Verakruzu a již. Texasu žije forma M. g a l l o p a v o e l l i o t i, Senn., jejíž peří na horních krovkách ocasních je žlutě lemováno. Příbuzné druhy jsou k r o c a n m e x i c k ý (Mel. mexicanus, Gould.) s ocasem na konci bílým a obojími ocasními krovkami bíle obrubovanými; chumáč na voleti jen krátký. Je domovem ve východ. státech Sev. Ameriky, od prerií na východ a severně dostupuje až do již. Kanady, jižně pak do Georgie a vých. Texasu. — K r o c a n p a v í (Mel. ocellata, Temm.) má lysou hlavu modrošedou a nárůstky suříkově červeny; peří leskle černozelené a na pokrajích měďově lesklé; ocas šedý, černě vlnkatý a každé péro před rudou špičkou má zelenou lesklou skvrnu; kohout má krátký masitý růžek na čele; obývá rovněž Mexiko a ostatní centrální Ameriku.

Na prvém místě uvedený krocan divoký obývá náhorní roviny severoamerické, Arizonu, N. Mexiko a záp. Texas a se svými příbuznými pak se vyskytuje po celé Sev. Americe od severu Soustátí až na jih, jakož i na Antillách, dále však nikoli. Do Brasilie byl uměle přesazen; na západ sáhá hranice jeho rozšíření ku Skalným horám a po Rio Grande a snad až do Kalifornie. Druhdy býval hojným i v Kanadě, jest tu však bezmála vyhuben. Nehrling píše, že se dnes vyskytuje jen ojediněle ještě v Illinois a Indianě, jakož i v lesích Alleghanských hor. Portugalci byli první, kteří jej zavedli ve svých osadách na Kongu v Africe. Hollanďané převezli jej do Vých. Indie, hlavně na Ceylon, kde se mu vede v nádherných lesích právě tak výborně jako v pravé domovině. A odtud jej tito špekulanti později přiváželi do Evropy pode jménem »kalkutských krocanů«, krátce »Kalkunů«.

Nejprvnější zprávy o tomto pěkném kuru lesním dostaly se do Španěl 1526 krátce po prvém dobytí Mexika Kortezem, což se stalo 18. listopadu 1519; do Anglie 1524 a skoro touž dobou i do Francie; do Německa o ně-

kolik let později. Asi za 50 let potom byla krocanní pečeně »jemnou pochoutkou, která zdobila tabule knížat a králů«. Oken píše: »Ze všech přerozmanitých darů, jimiž Amerika Starý svět překvapila, není krocan nejmenším.« Španělové jej zvali »Pavos das Indias« = indiánský kur.

Všeobecně se má za to, že mexický krocan jest praotcem našeho hudráka domácího, jelikož prvé exempláře odtud byly do Evropy přivezeny, neboť v Mexiku už tehdá byl pěstován v domácnostech a pak náš ťopan má rovněž charakteristické bílé obruby na ocasních krovkách a velkých perech ocasních jako onen. Je známo, že tato odrůda, jeví také veliký sklon ku proměnám v barvy světlejší, světle hnědé, ano i čistě bílé, kdežto pravý krocan divoký (bronzový) podržuje stále svoje tmavé zbarvení. Dále mexický ťopan nemá té divoké povahy svého bronzového strýce a nehodí se tudíž tak dobře ku vysazování do lesů, jako divoký a vytrvalý indian americký, o jehož akklimatisaci se hlavně usiluje a o čemž už slušná literatura evropská by se dala shledati.

V posledních dobách se různým obětovným šlechticům velkostatkářům podařilo divoké krocany v divokém stavu jako lovnou zvěř ve svých revírech usaditi a mnohé výkazy lovecké vykazují také dotyčné úlovky. Jak »Wiener Jagdztg.« 1889 oznamuje bylo uloveno v lovištích hrab. Breunnera v Grafeneggu u Tulnu na Dunaji (Dol. Rakousy) r. 1888 okrouhle na 140 divokých krocanů z celkového stavu zvěře té asi 580 kusů čítající. Byli přímo z Ameriky importováni jako praví amerikáni (nikoli mexikáni) hned r. 1880 (přes 30 kusů). Toť přece velice krásný výsledek! — Kníže Metternich učinil podobně ve svých lesích u Kojetína na Moravě, baron Washington ve Štýrsku a svob. pán Bed. z Homeyerů v Ranzinu v Pomořansku. Pánové tito objednali také svoji násadu jednak přímo v Americe, jednak od pěstitelů anglických nebo z Hamburku od Hagenbecka. Z Ameriky přicházejí praví »bronzoví krocani«, ze závodů anglických zase praví »mexičští krocani«, jež tu zovou »Norfolkturkey«. Pode jménem »Dindon sauvage« (= divoký krocan) vyrozumívají Francouzi tento druh (mexický). Obrovský »krocan cambridgský« (26—35 liber) stojí asi uprostřed mezi oběma uvedenými.

Ptáci ve vhodných místech se vysadili a výsledek byl příznivý; rozmnožovali se a statečně vzdorovali drsnému počasí zimnímu. Ostatně v různých loveckých časopisech, jakož i v našem »Lov. Obzoru« lze se dočísti o chovu a lovu krocanů divokých; tam odkazujeme toho, koho věc zajímá.

Divoký pták je daleko krásnější a větší svého domácího příbuzného, který schoulostivěl a plodí potomstvo degenerované. V Americe ku osvěžení krve používají vždy ještě divochů, čímž docilují potomstva původní rasy velice podobného, jakož i zvěřiny nadmíru jemné chuti. V původní vlasti jsou staří kohouti daleko vzácnější a plašší než slepice; žijí v mnohoženství jako tetřev. Byly doby, že v tamních krajinách, krocany bohatých, dva střelci bez velikého namáhání až 100 kusů jich mohli složiti;

tehdá ptáci ti byli důvěřiví. Nyní arci jsou mnohem plašší a opatrnější a zřídka kdy se podaří až k němu se přišoulati. Sotva že něco nápadného shlídne, upaluje do největších houštin podrostu. Také vyletují do hustých košů stromových, kde je toliko bystré a cvičené oko dovede nalézti. A ku podivu, let jeho, pro tak těžkého ptáka, dlužno přece jen lehkým zváti. Přeletují-li strom od stromu anebo přes vysoký les v jisté výši, pak opravdu letí pěkně, krk majíce natažený a uhání rovně a nepřetržitě. Zapadají obyčejně na vysoké silné větve a hlavou otáčejí na všechny strany, aby nabyli jistoty.

Ve své domovině se živí hlavně žaludy, různými ořechy, kaštany, plody stromu papavového (Acimina), všelikými bobulemi, mezi jinými také šípkem, dále hmyzem, housenkami, kuklami, brouky, ploštícemi, mladými haluzkami, lupeny, pupeny, stébly trav a p., což vše již bylo v žaludcích jejich, smíseno s drobnými křemínky, nalezeno. Vole mívá všemi těmito věcmi do tvrda nabité. Hrabou horlivě v suchém listí, v lesní půdě a místy takovými prozrazují lovcům, kde jich mají hledati. Za touto potravou se toulávají společně po lesích.

Ku stavbě hnízda vyhrabává slepice mělkou jamku a do té snášívá asi 15 vajec, jež jsou vejcím domácího krocana podobna, t. j. jsou špinavě šedě žlutobílé barvy základní a poseta jednotlivými žlutošedými nebo hnědošedými skvrnami a ťupkami. Bendire nalezl průměr. velikost 38 vajec 61.5 × 46.5 *mm*. Krůta sedí, jak známo i o naší domácí, velmi dobře, pevně a nedivno, že zhusta se stává kořistí škodné; dle Audubona snáší do jednoho hnízda i více krůt svá vejce, načež střídavě nebo i společně je vysezují. On sám nalezl jednou 3 slepice na 42 vejcích!

Na podzim a v zimě se krocani rádi přibližují lidským příbytkům, vyhledávajíce hlavně kukuřičná pole z rána a u večer; rozumí se, že tím se naskýtá lovcům mnohá pěkná příležitost si na ně zalovití. V listopadu a prosinci dostal princ z Wiedu v New Harmony velmi mnoho těchto ptáků, avšak v lednu a později zase málo, jednak že jich bylo mnoho pobito, jednak že se stali opatrnějšími. V lednu již bývá krocan divoký nádherně a úplně vybarven a jakmile se v únoru oteplí počínají námluvy, tokání. Již se slunce východem lze slýchati hlasné jejich tokání; zní trilkovitě, zvučně asi jako »kurrre kurre«, hned duseněji, hned hlasitěji (při rozčilení). Slepice nebo mladí se ozývají vysokým, skoro plačtivým »put put put« (»jaub, jaub, jaub«).

Pro výbornou zvěřinu je už skoro vyhuben (viz poznámku shora od Nehrlinga z 1905) a nezakročí-li zákon na jich ochranu v mnohých státech Unie, stane se tak dočista. Loví se všelijak pomocí silných psů, kteří vyslídíce tlupu, vrazí mezi ni, ptáci se rozlítnou po stromech a odtud je bystrozrací lovci sestřelují; celkem málo zajímavá honba. Indiáni užívali letek krocaních ku opeření svých šípů anebo je nosívali jako koryfeje a vyznamenání ve vlasech; per rýdovacích lze užíti za vějíř.

Při převezení a osazení jich do lesů není ani takové opatrnosti třeba jako u bažantů. Krmí je tu zpočátku v hustém jehličí na krmišti; s osiřelými kuřaty zachází se jako s bažanty (»mouěné červy«, kukly mravenčí kobylky). Za náhradný zob dává se jim proso, loupaný oves, zimní pšenice, kukuřice a nesmí býti živi na odmírku, má-li se jim dařiti. V lese samém sbírají žaludy a bukvice (jenže těch každoročně nebývá) a různou jinou potravu; ze zeleniny velmi rádi oštipují kopřivy.

Na kuřím dvoře v domácnostech krmí se vším možným; mladé morky dostávají pak míchaný zob s usekaným listím kopřivovým nebo řebříčkovým. Později žerou i obilí jako staří. Je radno kuřata brzo vysaditi ven, do přírody, kde mohou volně pobíhati, při čemž buď postaráno pro ně o suché přístřeší za deštivého počasí, aby se tu se starými mohli vždy ukrýti. To je nadmíru důležité a čerstvá voda nezbytná! Jest ku podivu jak veliké kaménky je krocan s to polknouti; viděl jsem takové i zvící vlaského ořechu, ku menším nehledě. Mladí jsou velice choulostiví a zejména v době »zapalování hlaviček« mnohá panímáma spláče nad rozpočteným ziskem; to platí o bílých krocanech měrou ještě větší. Petržel, semeno náprstníku a hořké mandle jsou jim jedem.

Povahou jsou krocani (♂♂) zlostní, mrzutí, nadutí a hvízdání nebo červená barva je popouzí; druhdy bývá některý morák i nebezpečný. Jinak je ptákem bázlivým — morka a vše ji děsí, zejména větší pták přeletující, ano i mraky. Dále jest ptákem toulavým, plouhá se rád po polích v obilí i jeteli a j. Ve Španělích, již. Francii a j. je zvláštní pasáci pasou jako ovce.

II. podčeleď: Bažanti praví (Phasianinae).

Ocas složen ze dvou poloviček, jež se střechovitě v ostrém úhlu navzájem stýkají. U bažantů našich, kteří mají úzká a dlouhá rýdovací pera není tato zvláštnost tak nápadná. U mnohých druhů jest na běháku zřetelná ostruha.

1. rod: Phasianus, Linné.

Běháky, prsty a pokryvky nosní lysé; zobák poněkud delší poloviček hlavy, dosti nízký a na konci mírně, leč přece ostře zahnut; chřípě štěrbinovité, po stranách poblíž čela umístěné, shora vyklenutou blanou pokryté; lice a kroužky oční lysé, bradavkovité; uzounký pernatý proužek spojuje oba pysky nad i pod chřípěmi, omezuje tak lysé tváře; běháky jsou dosti vysoké a silné, hladké; kohout pak mívá vzadu asi uprostřed malou, kuželovitou ostruhu; 3 prsty přední jsou až ku prvému kloubu dvěma blankami spojeny; malý prst zadní je vkloubeu o něco výše; drápy silné, ostrohranné; křídla krátká, tupá, vyklenutá, 5. nebo 6. letka v nich nejdelší; dlouhý, klínovitý ocas je velmi stupňovitý a z 18 per složený; z těch dvě nejprostřednější jsou zahnutá, u bažanta stříbrného jsou však střechovitě dohromady složená.

Jsou to ptáci krásní, ano překrásní, velikosti prostřední a kohouti se zvláště vyznamenávají neobyčejnou nádherou peří a zvláštní ozdobou hlavy, nápadně se lišíce od prostě a všedně oděných slípek. Pelichají jednou.

Obývají jižní a výchol. Asii, kde jsou stálými ptáky, zdržujíce se tu v lesích a houštinatých krajinách, které jim poskytují za dne ochrany na zemi, v noci pak tu na stromech hřadují. Rychle běhají, v kypré půdě rádi hrabou, ale lítají namáhavě a neradi tuze daleko. Kde se jim neukládá o život, jsou již od přírody málo plaší, leč pronásledováním bývají naopak velice opatrní a bázliví. Dají se ochočiti toliko do jisté míry, ale za to snadno se v zajetí rozplozují. Všeliká semena, zrní, bobule, zelenina, hmyz a červy jsou jim potravou. Kohouti žijí v polygamii a v době námluv tokají. Jest jich známo na 15 druhů.

Bažant obecný (Phasianus colchicus, L.).

Bažant kolchický, drnošlap (u myslivců). — Rus.: Bašan, fazan, madšarskyj petuch; pol.: Fazan, bazant; chorv. a srb.: Gnjetev obični; slovin.: Navadni tetrao, fazan; něm.: Der Kupferfasan, Edelfasan, böhmischer Fasan.

Druhový znak: ♂: hlava a krk tmavomodry, lesku zeleného; na zad hlavy s obou stran vystupují pírka = ouška (růžky); peří na hřbetě a ramenou jest uprostřed černě skrnito a ve skvrnách těch je znáti šipkovitá nebo podkovovitá bílá kresba; plochá pera rýdovací jsou hojně černými příčkami zdobena. ♀ — má hlavu s krkem černohnědý, červenošedě a bíle lemovaného peří; krk zpředu a se stran je světle hnědý a černě páskován; spodek je narezavělý a šedě čeřitý; běháky šedomodré. — Délka 79 cm, křídlo 25 cm, ocas 52 cm, nejkrajnější rýdovací pero sotva 15 cm, zobák 3 cm, běhák 6.6 cm; délka celé ♀ i se zobákem 61.2 cm. Váha ♂ kolísá mezi $2^1/_2$—3 lib.; slepice jsouc menší jest i lehčí. **Tab. XIX. obr. 150.**

Staré slepice jalové (nesnášejí vajec) znenáhla mění svoje zbarvení, takže se podobají téměř kohoutům, leč podle bledší červeni na lysém místě u oka, nepatrných ostruhách a kratších »douškách« vždycky ji lze rozeznati. Takovouto kohoutoperou slepici bažantí zastřelili v revíru Meckendorfském při Dunaji v Dol. Rakousích (Zool. Beobacht. 1907). Mladí, dosud nevypelichaní ptáci, jsou podobni ve zbarvení slepici, avšak dle zřetelněji naznačené ostruhy, větších lysin očních a rudějšího tonu v celkovém zbarvení už se poznávají kohouti, ovšem že tu třeba přesného oka dobrého znalce. Hnízdoši (kuřátka) jsou všude povrchu žlutavě, rezavě a hnědavě pomíšené barvy a se třemi podélnými proužkami, na čele jsou tmavě rezavěžlutí a za ušima je po černé skvrnce; spodek je běložlutý. Zobák ♂ jest hnědavě žlutý, ♀ hnědošedý, oko zprvu světle hnědé, potom žlutohnědé stařím konečně bývá živě rezavožluté; lysinky kol očí stářím se rozšiřují, zvětšují, takže mívá starý ♂ skoro celý obličej tvrdě červený, na jaře nejohnivěji. ♀ a ml. ptáci mají lysiny nevelikě a daleko světleji zbarvené, skoro pleťové barvy. Běháky jsou barvy neurčité, za mlada olovově šedé o žlutých chodidlech.

Jsou známy také odchylky od typického zbarvení jako: Ph. colchicus subalbidus, Naum.; ten má hlavu a kruhy jako typ. pták, leč základní barva je světlá bělavá a plavá žluť (barva isabellová) a rovněž slepice i mladí ptáci jsou světlejší, spíše bělejší barvy základní. Janda poznamenává, že v Hustopeči na Moravě se vyskytuje tato forma jako konstantní či stálá (panství bar. Bailliona). — Ph. colchicus torquatus, Naum nec Gmel. je také světlejší a má kolem krku široký bílý obojek. Má prý to býti míšenec bažanta obec. s obojkovým, který vznikl v Číně. Obě jmenované odrůdy se rozplozují beze změny. Bažant obojkový (jak jej zovou) = Ph. torquatus má vrch hlavy uprostřed žlutohnědý, a každé strany omezený bílým proužkem a okolo krku bílý obojek.

Mimo zmíněné bastardy vyskytují se i jakési přírodní hříčky, tak bílestrakatí, někdy i dosti pravidelně potroušenými skvrnami, nebo čistě bílí (albini či kakrlaci), což i při jednoduchosti takového šatu vyjímá se nadmíru půvabně, zvláště co se týče ostrého vyniknutí červených »poušků« (lysin) kohoutových; konečně plavožlutí, t. j. bílí s velice mdlou kresbou, ale takoví jsou tuze vzácní.

Původní vlastí (pravlastí) bažantovou je M. Asie až po Zakavkazsko a odtud se vyskytuje až ku hranicím Číny, jižně až ku Tangutu a do Persie, na sever pak potud, pokud v zimě půda a vody nezamrzají. Hojným jest v Mongolsku, již. Kirgizsku, kol Aralského jezera a hlavně na úpatí Kavkazu na zalesněných březích řek, jako zvláště řeky Phasis, od níž dostal své latinské pojmenování Phasianus = fazan. Velice záhy byl zaveden do Řecka, a sice dle pověsti Argonauty, kteří ze svých dobrodružných výprav loupeživých do Kolchidy (nynější Mingrelie) na Kavkaze mimo »zlaté rouno« také bažanty přivezli. Z Řecka, jak přirozeno, si jej opatřili Římané a tak se dostal do Italie, odkud se ponenáhlu šířil netoliko po evropském kontinentu, ale i na některé ostrovy byl zavlečen, kde až dosud jest domovem. Počátkem 90 let min. věku osazeni prví bažanti za účelem loveckým na ostrově Juistu v Sev. moři a jak O. Leege sděluje »dobře se drží a rozmnožují«. Také na ostatní ostrovy tamní byli vysazeni, leč s výsledkem nestejným; na Föhru s dobrým výsledkem (Zwing. u. Feld 1908.). V krajinách s podnebím drsným chovají je ve zvláštních bažantnicích dílem, v mírnějších územích, jako u nás, v Uhrách, v Rakousích žije i po divoku. V lužních hvozdech okolo Vídně je mnoho bažantů. Reiser jej uvádí jako divocha i pro Bulharsko a domnívá se, že tu žije ode dávna v tomto stavu (Ornis balc. II.).

Naše vlasti, zvláště Čechy s Moravou, jsou od drahných časů proslulý bažanty »Böhmischer Fasan« je znám po celém světě. V blízkém okolí mého působiště jest to hlavně panství auersperské na Žlebsku, kde bažantnictví kvete za obezřetného vedení zkušených odborníků utěšeně a četné bažantnice v žírném údolu čáslavském toho jsou nejlepším dokladem (viz konec stati o bažantu).

1. Rákosník velký. — 2. Rákosník vodní. — 3. Rákosník menší. — 4. Rákosník obecný, — 5. Rákosník zelený. — 6. Rákosník říční. — 7. Sedmihlásek.

Bažant je pravý lesní pták, který vedle toho miluje i travnaté holiny, husté podrosty s bobulovitými křovinami, jimiž protékají potůčky a kde kolkolem se prostírají úrodné role s lučinami, kam si rád i ze sebe lépe zařízené bažantnice zaletuje na pastvu a kde se i leckdy zatoulaná slepice ku nevelikė libosti svých pěstitelů hnízdívá. Známý to rys povahy domácích slepic, které také rády »zanášejí«.

Zdržuje se neustále na zemi; plíže se houštinami a travou, sbírá kde je co na zob. Zvláště má rád místa porostlá trnitou kručinkou (Genista spinosa L.), kde se mní býti nejbezpečnějším. Za dne zřídka kdy vyletuje na stromy, ale za to vždycky na nich hřaduje, na silných větvích. Kde stromů není, jako v porostlinách houštinatých, nocuje na některém křoví anebo i ušlápnutém trsu bylinném. Na podzim, když listí padá, zmocňuje se bažantů pud ku toulkám, ku přebíhání, aniž by se proto musil zváti ptákem přeletavým.

Koncem března shromažďuje kohout svůj harem kolem sebe (mívá asi tak 6—9 milostnic) svolávaje ho tokáním. V době té je pak velice svárlivý, rvavý a zápasí se sokem mnohdy tak zuřivě, že bývá zápasiště až krví zbroceno a peřím pokryto; všeliké ty posice a postoje, pohyby a způsoby při tom podobny jsou oněm známým u domácího kohouta. Tokání toto potrvá tak celý duben a máj a zvláště časně ráno slýchati lze svolávání kohoutů.

O celý průběh vlastního se hnízdění kohout drnošlap se nestará. Slepice si vyhledá vhodné místo někde v klidném zátiší často velice dobře skryté v zapojeném houští, avšak také v obilí, jeteli, trávě, řepce a p. a na polích jinak hustě porostlých. Jako nemalou zvláštnost uvádím, že v červnu 1905 bylo nalezeno bažantí hnízdo na kaštanu v silničním stromořadí u bažantnice za osadou Tupadly u Čáslavě; ve hnízdě bylo 13 vajec a šťastně, ovšem za dozoru, se kuřata vylíhla. Kunze nalezl hnízdo 120 *cm* vysoko v živém plotě hlohovém; dvakrát přišla vysekáním o hnízdo a tak byvši zkušeností poučena, uchýlila se slepice k tomuto prostředku (St. Hubertus 1907).

Důlek hnízdní bývá jen mělký, prostince stonky, stébly, haluzkami, mechem nebo listím vystlaný a snese doň 8—15 vajec. Leč odebírají-li se jí vejce až na 1—2, lze docíliti, že i 25 jich nanese. Snáší buď ob den anebo ob dva dny, vlastně v dobách 38—48 hodin, jako domácí slepice. Vejce ta jsou co do zbarvení podobna vejcím koroptvím a dosti se lesknou, jen že jsou větší, co do podoby se podobají vejcím slepičím. Průměr. velikost 54 vajec je 45·1 × 35·6 *mm*, váha 2·952 *g*. Vejce sluší hledati od druhé polovice měsíce máje.

Sezení trvá o něco déle než u domácích slepic, totiž 25 dní a jeden den ještě slepice musí kuřátka zahřívati. Ta jsou velice něžná a neobyčejně choulostivá vůči mokru, proto je také matka skrývá po delší dobu v noci pod svými křídly, udržujíc je v teple a bezpečí. Nejprvnějším zobem jsou jim drobounci, měkcí hmyzové, zejmena kukly mravenčí, které stará vy-

hledává, kopečky rozhrabuje a »vajíčka« předkládá; mláďata je velice ráda zobají a brzy se přiučují i sama je sbírati. Sotva že jest jim týden, vypučí jim letky i rýdovací pera a dosáhnou-li velikosti křepelky, jsou už skoro opeřena a dovedou se kousek cesty odtřepetati. Brzy však s mateří vyletují či zapadají na večer na hřád, kde jsou vždycky bezpečnější než na zemi. Vyplašíme-li je na pastvě, hned stará tiše kuřata varuje, jakoby je vybízela, aby se okamžitě skryla, což se také přitisknutím k zemi stane a tak dlouho zůstávají bez hnutí, pokud nebezpečí trvá. Takováto rodinka zůstává věrně pohromadě až do podzimku.

Bažanti jsou ptáci divocí, bouřliví a při tom přece jen velmi bázliví a plaší. Náhlé leknutí nebo nebezpečí z míry je přivádí a stávají se bezradnými a nic lepšího kolikráte nevědí, než se přitisknouti k zemi a skrýti hlavu. Paství-li se, plíží se tiše, ohnut a poníženě sem tam jako slepice; zdá-li se mu cosi podezřelého, »ouška« vztyčuje, ač je mívá jindy vždycky hladce přilehlá, takže někdy i myslivec mnohý ani neví, že kohout tuto ozdobu na hlavě má. Ocas, je-li pták kliden, nosívá vodorovně, zapadne-li na strom kolmo je zavěsuje. Dovede velmi rychle běhati, šlape dlouhými kroky a také toulky svoje větším dílem pěšky konává a i v čas nebezpečí hledívá se zprvu spasiti útěkem. Jedině v nejkrajnější tísni se odhodlává k letu; pak ale nikdy ne vysoko ani daleko a brzo se vrhá k zemi, aby skrytě mohl dále prchati. Let jeho je hlučný, napohled dosti těžkopádný, namáhavý; rovně vpřed se žene, ale jakmile jednou je v tom, jde mu to dost rychle. Při snášení se k zemi často v přestávkách bez hnutí křídel ku předu se vrhá, jako koroptve činívají.

Bažant (kohout) se nedává tak často slyšeti, leč přece zase častěji než slepice; ozývá se asi »kok« (»kuk«), slepice vyšším »kak kak«. Při večerním hřadování ozývá se ♂ hlasitým »kukukuku kuk«, zapadne-li na strom (náš kohout po vylétnutí na plot také se chlubívá); zvuky tyto je daleko slyšeti, čehož dobře dovedou využitkovati pytláci. Slípka při tomto výkonu jen slabým »či« se ozývá. Kuřata pískají a v uděšení a rozčílení slabounce vrčívají »grrrr«, za čímž skoro hvízdavé »rik« následuje.

V době tokání jsou kohouti dráždiví a zmužilí a hrdě si vykračuje takový seladon drnošlap na světlinách lesních, větrá a klape křídly, pošine či sklouzne se kousíček cesty ve zvláštním postavení, ocas poněkud nadnáší, vztyčuje hruď a hlavou s krkem nazad pohazuje; na to vyrazí ze sebe pronikavé vřeštivé zvuky, asi jako »kvaaák« znějící. Tímto svolává slepice ku dostaveníčku, ku svatbám. U civilisovaných ptáků počítají na 1 kohouta 2—3, u divokých 6—7 slípek. Koří-li se svojí některé odalisce, roztáhne křídla, vtáhne krk a poskakuje kolem ní ne právě švarně, načež ji oplodňuje. Po té se opět ozve a běží svou cestou dále.

Takovéto bažantí svatby odbývají se nejčastěji za ranní doby, zřídka u večer. S ostatními slepicemi čeledi této, byť i dosti vzdálených druhů, páří se každý kohout bez všech okolků, čímž vzniká dosti všelikých a často velice pěkných míšenců čili bastardů (hybridů), které — a to dosti

často — se opět dále rozplozují. Zejména krásní hybridi povstávají spářením se **bažantem pestrým** (Ph. versicolor, Vieill.). Ale i s tetřívkem, domácí slepicí a j. se bažant leckdy spáří a míšence zplodí, jak se shledalo.

Na malé ploše se nesmí dva kohouti ponechati pohromadě, sice se rozbijí do krve a svůj krásný šat rozervou velice. Spíše to jde se třemi, protože jeden z nich vždy, když se dva rvou, dělá mezi nimi prostředníka. Slepice se snášejí mezi sebou dobře. Mladí kohouti křičívají v každou dobu (cvičí se) netoliko v době tokání. Ku ochočení se bažanti valně nehodí a je tuze nesnadno uvyknouti je na domácí způsob života. Místo snášelivými tovaryši jsou to nepokojní zajatci, jichž neustálou snahou jest — prchnouti.

Potrava jejich se řídí dle doby roční a je to zrní, semena, žaludy, bukvice, trnky, šípky, bobule všeliké, ovoce, různý hmyz, zejména kukly mravenčí, drobní hlemýždi a zelenina; nesmírně rádi si pochutnávají na jeřabinách a střemchách a také bobule lýkovce i kustovnice požívají. Boele sděluje, že sbírají i plody lilku černého, od čehož zvěřina jejich nabývá zvláštní příchuti (Mitteil 1908). A co různých semen se týče, těch je tolik, že by bylo zbytečno je všechna uváděti. Budiž ještě připomenut jen topinambur (židovské brambory), jehož hlízy s pohankou smíšené jsou jeho zamilovaným a nejzdravějším zobem zimním v bažantnicích. Na dvoře chovaní žerou zrní, drť žaludovou, bukvice, lesní bobule se řebříčkem, zelím, salátem, mrkví i vařenými brambory smíchané. I chrousty jim házejí a kousky masa a kukly mravenčí zůstávají vždy pamlskem. V novější době nabízejí německé továrny všeliká umělá krmiva pro různé ptáky a také krmivo pro bažanty (Fattingerovo krmivo v Nov. Městě za Vídní), jímž lze kury tyto »jistě a lehce« vychovati.

Bažantí slepice v zajetí nesnadno sedí na vejcích a proto je dávají vysezovati jiným kurům; zakrslé slípce bantamce dávají 6 vajec, obyčejné slepici domácí 10, krůtě až 20 vajec. Těžkých kvočen neradno používati, jsou nepozorny a snadno kuře svýma běháky zašlápnou, jako se stává i u krůty. Vylehování vajec trvá 25 (24—26) dní. Po 8 denním sezení se vejce přehlížejí proti světlu; temný obsah svědčí o vejcích »dobrých«, jasný o vejcích »čistých« a proto pryč s nimi, darmo překážejí. Je-li jich více a kvočen také, sbírají »dobrá« a podkládají je pod jednu nebo dvě kvočny, čímž se docílí méně matek sice, ale řádných.

Pěstuje-li se více druhů bažantích, jichž vejce toliko jediné kvočně mají býti svěřena, podložíme jí nejprve vejce bažanta stříbrného (26 dní), druhý den vejce bažanta obecného (25 dní), čtvrtý den vejce bažanta zlatého (23 dní) a pak se vylíhnou kuřátka všecka v stejnou dobu a mohou býti společně voděna. Nezřídka zanáší divoká slípka bažantí vejce svoje pro nedostatek hnízda vlastního do hnízda koroptvího v sousedství, což je ku př. ve žlebských bažantnicích dosti častým zjevem. Dr. P. Leverkühn se zmiňuje v několika takových případech (viz: »Fremde Eier im Nest«

1891). Tak nalezl jistý lesník 1885 hnízdo o 16 koroptvích a 3 bažantích vejcích. Jiná slepice bažantí seděla na 9 vlastních a 11 koroptvích vejcích; vše to dali vyseděti domácí kvočně a 4 bažantkové se 6 koroptvičkami šťastně se vykulilo na svět. Anebo byla nalezena bažantí slepice v poli, ana starostlivě vodila 10 polodorostlých koroptviček. A kterak to lze vysvětliti? Prostě takto: Bažantice podnesla vejce svoje do koroptvího hnízda a pravidelně se na nich hnízdila. Když pak se koroptvičky o 4 dny dříve bažantků vylíhly, t. j. po 21 dnech, sebrala nepokojné tyto pastorky (nevlastní děti) a hnízdo nadobro opustila, a svá vejce vlastní zanechala osudu.

Ošetřování kuřat v zajetí, o umělém zobu a všech při tom pravidel a zvyklostí, vší opatrnosti jest mi pomlčeti, to spadá již pod specielní návod a pojednání o chovu bažantů, jakých jest v odborné literatuře (německé i jinojazyčné) dostatek. S tím také úzce souvisí zakládání bažantnic a jich udržování, nauka o škodné a jich hubení, o pastích atd. atd.

Jako kuriosum povíme o divuplném účinku bažantího podkuřování, jímž za starých časů se »pracovalo« o to, aby se bažanti drželi ve svém revíru nebo cizí bažanty lákali a jich nepřátele zaháněli. K tomu konci bylo třeba několika ingrediencí; základem všeho byla hořlavina — ovesná sláma, do níž po zažehnutí se sypal kafr, anýz, fenykl, konopné plevy, smrková pryskyřice, kmínové lodyhy a divoká rozmarina. Rozumí se, že pověra tu hrála nemalou úlohu, neboť všecky ty věci nesměly býti uhranuty a o 8 hodině večerní, když byl v kalendáři úplněk se musily spáliti. Probatum est! — Dnes něčemu podobnému nevěří zajisté nikdo, ani ten nejstarši bažantník.

Bažanta zastřeliti nebo polapiti není nesnadno; náleží ku pernaté zvěři vysoké jako tetřev. Vyplašují je pomocí psů na lukách a polích a při namáhavém vyletování je sestřelují, takže i méně dovední střelci se mohou bažantím úlovkem honositi. Více pytlácké a újednické je střílení bažantů večer na hřadovišti. Slepic pravodatní myslivci nikdy nestřílejí, pokud stav zvěře toho nevyžaduje. Na zásypech je v zimě lapají pod sítě a zapeřují je. I jiné způsoby chytání jsou známy.

Zvěřina bažantí je velice vážená, oblíbená a vyniká nad zvěřinu ostatní drůbeže domácí i lesní; jest to delikatesa, za níž se v zimě tržívelké peníze.

Bažanti mají mnoho nepřátel všeho druhu a bažantníkovou povinností jest znáti netoliko škodnou, ale i způsoby, kterak se jí s prospěchem zbaviti. Mimo to i nemoci různé, počasí a pohromy živelní řádívají zle mezi nimi. Na jižní Moravě se shledalo, že bažanti, kteří se hnízdili v revírech, kde se vyskytuje hojně pěnodějka ob. (Aphrophora spumaria) na rostlinách, mnoho pocházejí nákazou povahy diftiritické (!) (— píše Siegel v »Mitteil.« 1908). Dosahuje stáří až 15 let.

Dle Friče bylo 1857 v celých Čechách zastřeleno 50.609 bažantů, 1863 pak 52.028 kusů, 1864 na 39.296 kusů. Jest pravda, že mnoho bažantnic

od dob Palliardiho, který jich uvádí v Čechách na 214 (r. 1852) ubylo (jako na panství žehušickém na Čáslavsku), leč přece se zdá, že výtka Fričova, jakoby zdomácnělých, tedy v bažantnicích chovaných, bažantů ubývalo není tak oprávněna. Uvádím dle úředních záznamů na knížecím panství auerspergském ve Žlebech na Čáslavsku stručnou statistiku odstřelu bažantů ve 4 bažantnicích: skovické, u sv. Anny, tupadlské a žacké.

V letech 1866—1878 odstřeleno celkem 15.810 kusů
V letech 1879—1891 odstřeleno celkem 25.337 »
V letech 1901—1908 odstřeleno celkem 20.158 »

V prvých dvou položkách jsou období 13letá ve třetí položce toliko 8leté a je z nich zřejmo, že o úbytku celkovém nelze mluviti.

Mezi lovnou zvěří zaujímá bažant v naší vlasti jedno z vynikajících míst a to nikoli jen jako zvěř luxusní v revírech velkostatkářských, ale i následkem tuláckého života i hojně v revírech, kde zprvu jen hostem se ukazoval, leč rozumným šetřením a vhodnými poměry místními stal se cennou zvěří stálou. Není to sice jen českou specialitou, neboť v Dol. Rakousích se úkaz tento také jeví. Zdejší odstřel se páčí na 65.000 kusů ročně. Zvláště nápadně příznivých výsledků zevšeobecněním chovu bažantího docílilo se ve Štýrsku; v málo letech dostoupil odstřel z 15.000 dvojnásobné výše 30.000 kusů a ve Slezsku z 9.000 na 17.000 kusů. Čechy hrály ode dávna co do pěstění a odstřelů bažantů vždycky prim. Roční odstřel cení se tu na 90.000 kusů, což je asi třetina celkového výtěžku v Cislajtanii, který statistika na 280.—300.000 kusů odhaduje.

Vedle bažantů obecných jsou známi a také se pěstují (i u nás) jiné druhy vzácnějších bažantů, jichž vlastí jsou daleké končiny východoasijské a indické.

Tak zasluhuje zmínky b a ž a n t s t ř í b r n ý (Euplocomus nycthemerus, L.), Hlava jeho je zdobena černým svislým chocholem a téže barvy jest i celý spodek těla, který se mimo to temně modře leskne. Povrchu je tělo jeho bílé, napříč tmavě čeřité (jemně vlnkaté); ocas má velice dlouhý, střechovitě složený a prostřední jeho pera jsou slabě dolů zahnuta. — Délka 110 *cm*, křídlo 36 *cm*, ocas 67 *cm*. Slepice jsouc o mnoho menší, jest i peří nevzhledného, na rezavo hnědošedé půdě základní je drobounce šedě kropenatá a vespod tmavě příčkována. **Tab. XIX. obr. 151** ♂

Původní jeho vlastí jest již. Čína, kde se chová, jakož i v Japonsku velmi často úplně zkrotlý. Do Evropy se dostal asi počátkem XVIII. stol. Jest velice bojovným ptákem a dva kohouti se poblíž sebe za žádnou cenu nesnesou; než i náš domácí kohout a každý jiný kur pozná brzy schopnost v zápase a srdnatost jeho, jak se jen příležitost udá. Také on létá nerad a jen malý kus cesty, raději se svěřuje běhákům, ač právě není tak hbitým běhounem jako předešlý. Ve způsobu hnízdění se shoduje se s bažantem obecným a ve zvěřině se vyrovná každému jinému bažantu, tím více, čím větší volnosti ptákům těm popřáváme.

Bažant zlatý (Thaumalea picta, L.)

je zástupcem podčeledi bažantů pláštíkových, jež nevynikají ani tak velikostí jako spíše nádherou barev a podivně upraveným peřím na krku; tvoří totiž jakýsi límec či pláštík, který od krku odstává.

Tab. XIX. obr. 146 ♂ Obrázek, myslím, dostačuje místo popisu, leč budiž připomenuto, že i ten nejlepší obraz a nejpřesnější popis není s to podati nádherný obraz ptáka ve skutečnosti. Délka 85 *cm*, křídlo 21 *cm*, ocas 60 *cm*. Slepice je celá Tab. XIX. obr. 147 ♀ rezavě červená, vespod světlejší a tmavými příčkami zdobena; je dlouhá 63 cm.

V novější době chovají v zoolog. zahradách odrůdu bažanta zlatého, která je barev temnějších a ocas kohoutův je kratší (Thaumalea obscura).

Nejbližší a jediný příbuzný tohoto krasavce mezi kury bažantovitými jest bažant démantový (Thaumalea amherstiae, Br.) jak jej nazval Brehm, jemuž se zdál býti ještě nádhernější bažanta zlatého; ocas jeho jest 90 *cm* dlouhý.

Původní vlastí prvého z obou jest vých. Mongolsko až po Amur, jižní a jihozáp. Čína a již. Taurie, druhého pak vých. Tibet a některé provincie západočínské. Oba přebývají v horách, prvý spíše nižších pásem vyhledává, kdežto druhý pásma vysoká (2—3.000 *m*) obývá. Oba druhy se valně povahou a způsobem života od sebe neliší, ano páří se i mezi sebou, produkujíce plodné míšence. Ale i s ostatními příbuznými mají dosti společného, takže od podrobnějšího vylíčení jich života upouštíme.

Všecky tyto druhy bažantů, o nichž zmínka se v přítomném pojednání stala (královského bažanta = Phasianus reversii L. v to počítaje) pěstují se v Evropě a jest to hlavně Amsterodam, kde každoročně se odbývají trhy na vzácné ty kury, jimiž se všechny ostatní zoologické zahrady odtud zásobují.

Jsou všichni tito kurové pravou nádherou kuřích dvorů zahrad těch a bohatých soukromníků, attrakcí prvého řádu, jaký tedy div, že stálá je po nich poptávka.

III. podčeleď: Pávi praví (Pavoninae).

Ptáci sem náležející mají krátký zobák, běháky vysoké, jednoduchou nebo podvojnou ostruhou opatřené; křídla krátká, ocas prostřední délky; hoření krovky jeho bývají druhdy nadmíru vyvinuty a zdobeny překrásnými oky, čímž se ptákům (♂♂) dostává nádherného odění.

1. rod: Pavo, Linné.

Ptáci ti mají hoření krovky ocasní neobyčejně vyvinuty a všeobecně za vlastní ocas se považují; toť je jejich nejdůležitějším znakem; vlastní ocas je dlouhý, stupňovitý a z 18 per složený. Jinak jsou těla statného a

dosti dlouhého krku; hlavu mají malou, vykrášlenou zdobnou vztýčenou chocholkou (korunkou), která je složena buď z úzkých anebo jen na konci praporkem opatřených pírek; kolem očí je lysina. Dost silný zobák je na slemeni poněkud vyklenutý, na konci hákovitě zakřivený; křídla krátká, 6. letka v nich nejdelší; běháky vysoké s ostruhou u ♂♂; peří po těle husté. Do krásy dorůstají teprve třetím rokem. Původní vlastí jejich jsou již. končiny asijské.

Páv obecný (Pavo cristatus, L.).

Něm.: Der Pfau.

Popis: ♂ má hlavu, krk a hruď ze předu krásně violetově modré, zlatozeleného lesku; zelené peří na hřbetě je zelenavě a měďově leskle lemováno a kresleno; středem hřbetu se táhne podélné tmavomodré pole; křídelní krovky jsou bílé, hustě černě vlnkaté (čeřité); spodek těla je černý, letky a vlastní pera rýdovací jsou barvy ořechově hnědé; svrchní ocasní krovky (= pera vlečková) jsou zelená, na konci krásnými oky zdobená; pírka korunková, 20—24 na počet, mají praporek toliko na konci. Oko tmavohnědé, lysina kol očí bělavá, zobák a běháky hnědé. — Délka 110—125 cm, křídlo 46 cm, ocas 60 cm, vlečka 120—130 cm. **Tab. XIX. obr. 148.** ♂

Slepice má kratší či nižší korunku; hlava s krkem jsou hnědy, pera na šíji nazelenalá a světle hnědě lemovaná; povrchu je jasně hnědá, hustě a drobně příčně vlnkovaná; hrdlo, hruď a břicho jsou bíly, letky hnědy a tmavohnědá rýdovací pera jsou na konci bíle obrubovaná. — Délka 95 *cm*, křídlo 40 *cm*, ocas 33 *cm*. **Tab. XIX. obr. 149.** ♀

Domov páva, totiž praotce našeho páva zdomácnělého, sluší hledati ve vých. Indii, na Ceyloně; na Sundajských ostrovech, zvláště na Jávě žijí dva jeho příbuzní druhové.

Bydlištěm jsou mu zde lesy vysočin protkané džunglemi a obklopeny volnými krajinami anebo prostoupeny skalními partiemi a slujemi, ani ne tedy lesy po našem obyčeji zvané. Místy dostupuje výše až 2000 *m*, avšak v Himalayích ho není. Hustý křovinatý anebo travnatý podrost jest mu oblíbeným stanovištěm a vůbec i jiná místa úkrytu mu skýtající, kde zároveň vysoké stromy ku hřadování a odpočinku se naleznou. Leckde tu bývá pokládán za ptáka posvátného a domorodci takoví za veliký hřích a zločin považují jeho zabití a takovému lovci nutno se míti na pozoru. Hejna polodivokých pávů zdržují se u mnohých chrámů, kde o ně pečují kněží; ptáci ti pak nejeví skoro žádné plachosti.

Za dne se zdržují houfy pávů výhradně na zemi a za polední a večerní doby vycházejí do polí nebo světlin na pašu. Vyplašen jsa bystře uhání a teprve potom vzletuje těžkopádně a hřmotivě, aby zase brzo zapadl a pokračoval běžmo. Psa a dravců vůbec velmi se bojí a prchá před nimi do výše na strom, odkud se nedá snadno zaplašiti. Praví se, že zkušení lovci indičtí zjišťují z chování pávů přítomnost tygra v tom kterém místě.

Hnízdí se v době od dubna do října a ku založení hnízda používá vyvýšeného místa, pod křovím v lese a robí je z větviček, listí a p. a právě tak ledabyle jako kurové ostatní. Násada 4—8—9 vajec (Jerdon), 12—15

vajec (Williamson). Slepice sedí pevně a jen když je zle hnízdo opouštívá. O mláďatech a jich životu lze pověděti totéž jako o kurech ostatních.

Námluvy páva konají se ve svatebním rouchu, když novou nádherou se zastkví jeho vlečka, což bývá obyčejně v březnu. Tou se honosí před svojí vyvolenou, což činí i naši pávové domácí, pođědivše chlubivost, pýchu, marnivost, domýšlivost po svých praotcích indických.

V Indii je předmětem lovu usazených tam Evropanů, ačkoli spíše jen z jakési nevysvětlitelné touhy po zabití krásného ptáka než pro zvěřinu (zrovna tak jako u nás sličného mandelíka, dudka, ledňáčka a p.). Nehodí se zvěřina starého páva než jen na polívku; leč maso mladých se honosí výtečnou chutí a měkkostí, což i římští Lucullové dovedli oceniti. Kromě střílením loví se všelijak jinak do sítí, ok a jiných léček a pak je prodávají živé na trzích.

Zdomácnělého páva neznal ještě Alexandr Veliký a on prý to byl, který přivezl několik ochočených ptáků do Evropy. Starý Gessner 1557 znal už páva dobře, jak v roce tomto vydaný přírodopis dosvědčuje a jest zajímavo čísti vylíčení života pávova tímto starým autorem (Brehm, Ptáci III. díl 1. vyd.).

»Obrazem pýchy jest páv«, praví jedno úsloví české a jiné přísloví dí: »Páv má peří andělské, krok zlodějský (plíživý) a hlas ďábelský«. Pro svoje nesmírně aristokratické vlastnosti stává se často nesnesitelným, jsa při tom zlomyslný, potutelný a svárlivý; přepadá slabší zvířata, která i ubíjí. I s krocanem si někdy začne, ale obyčejně špatně pochodí a je ku podivu, jak se tito dva cizozemci špatně mezi sebou snášejí. Avšak i se sobě rovnými nezachází lépe.

Zimy naší prý nesnáší, proto jej ukrývají do teplých stájí, kde na bidle po celou dobu sedá; avšak shledalo se, že i třeskuté mrazy přebývá venku na svém oblíbeném posedu a sněhem se dává zapadati beze vší úhony.

Živí se jako příbuzní kurové potravou rostlinnou i živočišnou a co dáváme drůbeži na dvoře, to stačí i jemu. Hady neohroženě napadá a požírá. V domovině rád zobe bobule pepřové, čímž dostává zvěřina jeho hořké příchuti.

U nás páva chovají místy na velkých statcích, mlýnech (dost zobání) a p. pro okrasu, ač svým křikem protivným a daleko slyšitelným jest dost nepříjemným společníkem člověka. Sluší dodati, že zvuky ty vynesly mu právě jeho jméno páv, něm. Pfau, lat. pavo a tak i pod.

Ku pávům, spíše nežli bažantům, jak praví Rosenberg, náleží překrásný pták a r g u s (Argus giganteus, L.).

Chůzí, postavou, povahou i chováním svým, jakož i pronikavým pavím hlasem a výrazem tváří jest celým pávem.

Velice zajímavým mimo nádherné zbarvení jest na ptáku tomto neobyčejné zvětšení a prodloužení i stavba l o k e t n í c h a r a m e n n í c h

letek (v předloktí a nadloktí). Stvoly jejich jsou měkké, podajné, kdežto prapory naopak jsou tuhé, ku konci nápadně rozšířené; ruční letky jsou zase velmi krátky.

Pokud pták klidně sedí anebo kráčí není viděti žádné zvláštní nádhery jeho peří, až na oka poslední ramenní letky (viz obraz), avšak rozestře-li křídla a ocas pak užasne člověk nad bohatstvím výzdoby kohoutovy. Odporučuji ku povšimnutí argusa tohoto ve sbírce českého musea, kde v plném lesku lze jej viděti; rovněž v III. díle Brehmových ptáků jest krásně zobrazen. Tab. XX obr. 152 ♂

Ne tak pestrostí, barvitostí peří vyniká, jako náš známý páv, spíše jemností a solidností ve zbarvení a kresbě. Na temeni má krátká sametově černá pera, která od kořene zobáku jako helmice se táhnou na krk, obličej je lysý, dole na krku spatřují se vlasovitá pírka, žlutě a černě pruhovaná; na šíji a horním hřbetě je peří na hnědém základě zdobeno žlutými perličkami a proužky; hřbet uprostřed je žlutohnědý a hustě temně tupkován. Vespod na břiše je rudohnědý, černě a žlutě vlnkován a pruhován; vnější prapor ramenních letek je zdoben hustou řadou podlouhlých temnohnědých skvrnek na rudošedém základě, jež jsou světleji olemované; blíž kořene je vnější prapor ten u ostěnky drobně bíle tečkován. Dlouhé ramenní krovky křídelní jsou základní barvy krásně tmavě červeno čili rudohnědé a na té je světlá kresba složena ze šedě nahnědlých proužek se vtroušenými rudohnědými, tmavým kroužkem objatými řadami teček, mimo to zříti tu žlutavěbílé skvrny, čárky, škrty, pásky síťkovité a mezi tím vším jsou veliká třpytivá oka s tmavou a světlou obrubou, pěkně řadou umístěna podél ostěnky vnějšího praporu a zejména na loketních letkách krásně a velikolepě se vyjímají. To je chlouba kohoutova. Obě nejdelší ocasní pera jsou černá vnitř stvolů popelavých, vně rudohnědých a oba prapory jejich jsou pokropeny bílými a černě obrubovanými tečkami; ostatní pera rýdovací — kratší a kratší — jsou podobné kresby, leč hustěji kropenatá. Oční kroužek je rudohnědý, zobák barvy slonoviny, lysý obličej světle šedomodrý, běháky světle karmínové. — Délka 170—180 cm., křídlo vlastní 45 cm., nejdelší ramenní letky 75 cm., dvě nejdelší pera rýdovací 120 cm.

Slepice jest nápadně menší a podoby i kresby prostičké, úkaz to ovšem kurovitým společný. Tab. XX. obr. 153 ♀

Domovem toho vzácného, v Evropě poprve 1780 známého ptáka, jsou Sundajské ostrovy Borneo a Sumatra, kde se zdržuje po párech v nejhlubších lesích tamních. Jest oblíbeným ptákem u Malajců a jest mu i v národní jejich poesii přidělena důležitá role. Vypravují o něm, že prý hraje »galargan«, t. j. celý nadmutý se točí a poskakuje jako pávi činí. Rosenberg měl příležitost pozorovati jej v záp. Sumatře, kde je častým ptákem v pohorských lesích; zde v houštích skrytě se slepice hnízdí na 7—10 bílých vejcích (menších vajec husích) ve hnízdě či důlku v zemi vyhrabaném. Domorodci tamní tvrdí, že žije v mnohoženství. V době lásky je pták (kohout) nejkrásnější a vede si podobně jako páv, rozkládá veškero bohatství co na sobě nosí, křídly brousí o zem a vydává mručivé zvuky, jimiž láká slípky ku dostaveníčku.

Teprve snad od šedesátých let minulého věku dovážen je argus živý do Evropy a to ještě ne tuze často; jest chloubou mnohé zoologické zahrady. Dlouho před tím byl považován za ptáka choulostivého, kterým

také jest, a nebylo jej snadno dlouho na živu udržeti. Zajatci dávali přednost vařené rýži před každou jinou potravou (Rosenberg); na svobodě žere hmyz, hlemýždě, červy, pupeny a různá semena.

Lítá namáhavě, mávaje těžkopádně křídly a v kleci sedává rád na vysokých bidélcích, což by svědčilo o zálibě té i na svobodě, na vysokých stromech hřadovati. Křičí hlasitě »huuu auua«, při čemž »dělá všelijaké obličeje«, zobák velice otevírá, hlavou potrhuje a hází nazad, rozkládá ocas chvílemi; vše skoro jako náš páv.

IV. podčeleď: Kurové hřebeniti (Gallinae).

Známá to skupina kurovitých, neboť k ní náleží i náš kur domácí se všemi svými přáteli a příbuznými t. j. odrůdami. Jsou to ptáci silného těla, zobáku prostředně dlouhého a silného, jehož svrchní čelist je poněkud vyklenutá a ku konci dolů zahnutá; dosti vysoké běháky jsou opatřeny ostruhou; hodně zaokrouhlená křídla jsou krátká; ocas prostřední délky bývá složen ze 14 per, málo schodovitě a střechovitě složených; hlava zdobena masitým všelijak vykrajovaným hřebenem; podobné nárůstky jako zmíněný právě hřeben jsou na spodní čelisti u kořene masité, chabě visící laloky; tváře jsou lysé, uši více méně nápadně bílé. Tělo jest hustě pokryto nádherně všelijak zbarveným peřím; pera na kostřeci, jakož i horní ocasní krovky u ♂♂ se prodlužují, zakrývajíce vlastní pera ocasní čili rýdovací, dílem malebně přes ně splývají, dílem srpovitě jsouce zahnuty ukončují švarnou postavu ptákovu; všeobecně se jim říká k o h o u t í o c a s, ač ocasem vlastním nejsou.

Jako skoro všichni dosavadní kurové i tito jsou domovem v Indii a území malajském. Žijí v lesích, vedouce skrytý život, leč hlasem svým přece prozrazují svoji přítomnost. Jsou jich známy 4 druhy.

Kur domácí (Gallus ferrugineus, L.).

Kur bankivský, kasintu (u Malajců); něm.: Das Bankivhuhn.

Popis kura divokého ♂ : Hlava krk a prodloužená visutá pera na šíji zlatem se lesknou; hřbet je pokryt peřím rudočerveným, rudohnědým, každé pak je prostředkem pomorančové a jasněji lemované; podobné šíjovým jsou svislé horní krovky ocasní; střední křídelní krovky jsou světle kaštanové barvy, velké krovky
Tab. XX. jsou černozeleně lesklé; hruď pokrývá tmavočerné peří do zlatavozelena se třpy-
obr. 156 a tící; letky ruční jsou černošedy a světleji lemovány; vlastní ocasní pera jsou černá, prostřední se lesknou, ostatní jsou bez lesku. Oko je oranžově červené, hřeben a laloky červeny, zobák do hněda, běháky tmavé černošedé — Délka 65 cm, křídlo 22 cm., ocas 27 cm.

Tab. XX. ♀ jest menší, ocasu vodorovného, hřebene i laloků nepatrných a cel-
obr. 156 b kem zbarvení střízlivého; na krku černá, bělavě lemovaného peří, na šíji tmavě kropenatá, vespod je plavé barvy a rýdovací pera hnědočerná.

Kur bankivský, praotec našeho kura domácího, jest domovem po celé Indii a v zemích Malajci obývaných; ve střední Indii jest zjevem řidším

než na severu a v Zadní Indii a ostrovech Sundajských. Není mnoho známo ze života divoce žijících kurů těchto, zdá se, že je obtížno na svobodě jej pozorovati. Sluší připomenouti, že i to co víme, týče se všech 4 druhů a že zprávy ty jsou navzájem pomíšeny.

Jeť bydlištěm jejich přehustý prales, kde pro hrozné překážky a četná nebezpečí vymyká se všemu pozorování. Mnozí cestovatelé o nich podali zprávy jenom kusé, nedostatečné a všichni se shodují v tom, že jsou to ptáci nadmíru plaší, obratně se skrývají a raději se svěřují ochraně přehustých houštin, než by se odhodlali ku vzlétnutí. Ještě spíše po hlase jich přítomnost se poznává; kohouti totiž často na sebe upozorňují. Nejspíše záhy z rána se podaří některého zrakem postřehnouti, mní se býti bezpečnějšími a opouštějí tudíž houštiny, aby se na volných místech popásali na různém semení, pupenech a zejména hmyzu; bílí mravenci jsou jim obzvláštní pochoutkou.

Co vlastností duševních se týče, píší mnozí z badatelů, že jsou kohouti bojechtiví a bojovnější nežli jich potomci — kohouti domácí; proto je domorodci ochočují a krotí, jelikož poznali, že domácí kurové mohou sice býti a jsou silnější, leč tak obratní a srdnatí nikdy nebývají jako zkrocení divoši.

Na svobodě se hnízdí ve hnízdě upraveném na shrabaném listí a slepice snáší 8—12 vajec bílé, mléčné barvy. Kohout se o sedící slípku pranic nestará, což známe ze zkušeností o kohoutu dom., který je zhusta nemilosrdným otčimem vlastním dětem. Za to slepice s touže něžností pečuje o svá kuřátka jako domácí kvočna. Jerdon ujišťuje, že se kurové ti (divoké druhy) navzájem pomíchávají, neboť často se hnízdívají a bydlí vedle sebe a tudíž dlužno míti mnohé divoké kury, jako druhy popisované, za míšence čtyř hlavních druhů.

Loví se divoši tito jen málo, nemá prý jejich zvěřina té chuti, jako maso kurů našich, což ale Jerdon popírá, tvrdě, že zvěřina mladých ptáků chutná znamenitě; to by se konečně shodovalo — po zkušenostech — s našimi kury domácími.

Kur divoký brzy zkrotne, ale zajetí přece jen tak snadno neuvyká, jak by se mohl leckdo domnívati. Staří prý nikdy nezvyknou — píše alespoň Bernstein — ba i kuřata z vajec domácími kvočnami vysezených, dospějí-li, brzo zase uprchnou při nejbližší příležitosti. V zoologických zahradách prý se rozplozují všechny druhy, leč nelze se na to vždy spoléhati. Zdá se, že se snad nikdy nepodaří vyzkoumati, jak se lidem podařilo z divokých kurů, tak volně v boží přírodě v pralesích žijících, vychovati takové otroky — úplné otroky! Nikde se nedočítáme o prvém ochočení jich a vždy a všude se dovídáme jen o kuru domácím.

Z Indie se rozšířil po celém světě, všude jej mořeplavci nalezli, toliko v Americe měl zdomácněti teprve v době historické. A zase to nutno připamatovati jako nemalou zvláštnost, že nečteme nikde o zdivočelém kuru domácím. Snad mnohý už slyšel nebo četl, že na — místo bažantů chtěli

vychovati zdivočelé domácí kury v lesích, ale nedařilo se to. Brehm vídal vnitř Afriky drůbež tuto kol osad i chatrčí lesních, nikdo se o ni nestaral, žila zcela volně a — přece nezdivočela. Dovede se přizpůsobiti jakýmkoli poměrům, toliko na vysokém severu a vysokých horách ztrácí na plodnosti.

Vedle kura bankivského uváděny bývají za původní druhy ještě kur Sonneratův (Gallus sonneratii) v již. Indii, kur Stanleyův či Lafayettův (Gallus lafayetti) na Ceyloně a kur divoký trpasličí (Gallus varius = furcatus) na Javě.

Míšením různých plemen geografických se docílilo mezi domácími kury velmi mnoho míšenců a dalším rozumným křížením vypěstovali výborné druhy slepic nesných, krmných, nebo výborných kvočen. Nelze se mi pouštěti do vypisování všech dosud i u nás dostatečně známých a chovaných odrůd či plemen slepičích a nelze mi než odkázati čtenáře a milovníka na odborné spisy z nákladu Reinwartova v Praze nebo na bohatou literaturu německou. Jeť rozseto spolků a společků po celé střední Evropě, které si obraly za úkol pěstování a šíření známostí s drůbeží užitkové i okrasné. Na našem venkově nejoblíbenější jest u našich českých panímaminek domácí slepice selská, také česká (?), která vedle nosnosti i výbornou bývá kvočnou a zhusta se můžete dověděti, že po všech těch různých hokusech pokusech vrátila se ta a ona hospodyňka přece jen ku naší české selské slepici, ne velké, ne malé, ne parádní, ale skromné a co hlavního při ní — že se vyplácí.

V. podčeleď: Perličky (Numidinae).

Ptáci těla silného, zavalitého, křídel krátkých; ocas bývá poměrně krátký s velice prodlouženými horními jeho krovkami; opeření po těle je husté, přiléhavé; běháky střední výšky, obyčejně bez ostruh, o krátkých prstech; zobák mají silný, hlavu s horním krkem často lysé a jen pernatým chvostkem, chocholkou, kadeří, přilbou a kožnatými laloky a záhyby zdobenou. Zbarvení i kresba jejich jest velice jednostejná a vyznamenává se více méně hustě rozsetými bílými tečkami = perličkami na temnějším základě; obě pohlaví se od sebe skoro neliší. O původu zdobených perliček na peří vypráví stará pověst, že jsou to slzy sestřiček Meleagrových, jež velice truchlily nad ztrátou bratrovou a byly proměněny ve ptáky.

1. rod: Numida, Linné.

Pokládá se za pravzor této podčeleďi a značí se rohovitou přilbou na temeně hlavy; je délky rozmanité. Mimo to na dolní čelisti visí dva kožnaté nebo masité laloky.

Perlička přilbovitá (Numida cristata, L.).

Něm.: Das Perlhuhn.

Popis: Horní hruď se šíjí jest beze skvrn a barvy fialové; na hřbetě a kostřeci jest hustě bílých skvrn čili perliček na šedé půdě základní, každá pak je mimo to

temněji obroubena; perličky na horních křídelních krovkách se zvětšují, místy i splývajíce, čímž potom vznikají na vnějším praporu ručních letek úzké bílé příčky; vespod je tělo rovněž většími bílými perličkami zdobeno; letky jsou zahnědlé a na vnějším praporu nepravidelně příčkovány a kropenaty; temnošedá rýdovací pera jsou neméně krásně perličkami posázena a toliko na postranních lze zříti částečné pásky, splynulé skvrnky; široké laloky pod zobákem jsou dosti dlouhé. Oko je temnohnědé, lysé tváře namodrale bílé, přilba rohové barvy, lalůček hřebenový červený, zobák zažloutlý a hrbolek u kořene jeho červený; běháky břidlicově šedé, dole pleťové. — Délka 50 cm. Tab. XX. obr. 154.

V zajetí pěstované, krotké perličky, které pocházejí od právě popsané perliny divoké bývají větší. Mimo to se vyskytují i nepraví albini částeční (bíle strakaté) anebo úplně bílé, tak zvané »stříbrné perličky«.

Známy jsou ještě jiné druhy africké, jako krásná perlička supí (Numida vulturina), perlička chocholatá (Numida pucherani mitrata) a perlička štětcovitá (Numida ptilorhyncha) ze severových. Afriky.

Původní domovinou všech perliček jest Afrika. Staří národové znali perličky, soudíme tak z toho, že je četní starověcí spisovatelé docela podrobně popisují a to tak, že zcela dobře možno z toho poznati dva druhy těchto kurovitých ptáků již tehdá známých. V Řecku byly zhusta chovány a bývala obvyklou obětí bohům chudých lidí. Po římské době jaksi byly opovrženy a zdá se jakoby z Evropy byly vymizely. Až zase XIV. věk zanesl o nich sporé zprávy. Počátkem věku XVI. dostaly se do Ameriky a tady tuze brzo zdomácněly a zdivočely; tamní podnebí jim šlo neobyčejně k duhu Hartlaub dokazuje, že i na Sundajských ostrovech perlička tato zdivočela.

Za bydliště si volívá lesnaté krajiny s většími světlinami, místa travnatá, horské planiny až do výše 3000 *m*; žije ráda také na kamenitých a bujně zarostlých svazích. Toto jsou oblíbená její stanoviště. Bolle ji pozoroval na ostrovech Zeleného mysu a píše o ní, že čím divočejší kraj, čím pustější končiny na takových ostrovech, tím častěji se s ní možno setkati. Na západoindických ostrovech (Jamaice) bývala prý před 180 léty hojnou a nyní jest tu tak obecným ptákem, že prý jest až obtížna a škodliva. Totéž i o Kubě se píše, kde perličky ochočené rozmnoživše se, zdivočely.

Divoká perlina jest ptákem stálým. Z rána a u večer ozývají se svým pronikavým hlasem, jehož zajisté si každý ze čtenářů při čtení připomíná od domácí perličky a který mnozí slovem »špagát, špagát« znázorňují, jiní opět jinak mu rozumějíce. Jisto jest, že když tak 12—15 perlinek spustí tuto svojí »píseň«, že to hudba nad pomyšlení a nervosní člověk prchá před ní, kam se dá.

Ptáci divocí jsou plaší, spíše než opatrní a není tedy snadno jich počínání pozorovati. Prchají husím pochodem za sebou a co první dělá, dělají ostatní za ní. Párek lze vídati zřídka, častěji celé rody a ještě více houfy z několika rodů složené. Jsou-li pronásledovány, vzletují na stromy, odkud jen nerady se dají sehnati a střelec se může až k nim dostati; teprve po

ráně se uděšeně zdvihají. Jsou cely pitomy strachem a nevědí takořka, co činí; proto honba na ně není těžká.

Hřadují dílem na skalních útesech nebo na stromech pobřežních, kde jsou bezpečny před srstnatou škodnou.

O jich hnízdění se je zpráv nemnoho. Heuglin má za to, že žijí v jednoženství. Hnízda mívají pod křovím nebo ve vysoké trávě v důlcích na zemi po způsobu ostatních kurovitých. Snášejí 5—8 i více vajec špinavohnědě žluté barvy a tvrdé skořápky poněkud jen lesklé. Za 25 dní se líhnou kuřata, o něž prý oba staří horlivě pečují.

Domácí perlina je ptákem podivným a zdá se, že toulavou povahu prarodičů dědí dosud i pokolení od našich perlin. Pasou se od rána do večera neustále majíce co hledati a s ostatní drůbeží, pokud znám, nesnášejí se právě vzorně, zejména kohout perlák jeví dosti bojechtivosti. Jiná necnost jejich jest zanášení vajec (skrývání hnízda u divokých) ačkoli vedeny jsouce k tomu pořádnou a dbalou hospodyní zlozvyku tomu odvykají a snášejí do kukaní líp než slepice. Vejce jejich platí za zvláštní pochoutku a zajisté, že čejčí vejce je chutí sotva předčí. Proč tedy ty musí platit takový tribut za to, že jim dopřáváme u nás a jinde (v Němcích) pobytu? Neméně proslulou jest jejich pečeně, ač i to je více méně subjektivní mínění právě jako o pečeni krocaní a j.

V původní domovině loví se různými způsoby a lze říci, že dosti horlivě, ba náruživě, snad proto, že to jsou celkem obmezení ptáci v ohledu tom, neboť jich lze snadno obelstiti.

III. čeleď: Tetřevovití (Tetraonidae).

Zobák krátký, většinou silný, dosti tlustý, velice vyklenutý a zahnutý, tvrdý a mírně jen se stran stlačený; nedlouhý jazyk je nazad vykrojen a zoubkován; okrouhlé nozdry jsou umístěny na kořeni zobáku, jsouce mimo to obdány zvýšenou blankou a skryty úplně v náčelním opeření; víčka oční lysá a nad očima poloměsíčná nebo ledvinovitá červená lysina; čelo s hrdlem opeřeny; běháky (stojáky) silné, nízké, zpola nebo úplně opeřené; prsty často opeřeny, zadní bývá malý a poněkud výše nasazen; křídla velice sklenutá, krátká, velké (ruční) letky ku špičce zúženy, 3. a 4. a 5. nejdelší; ocas mívá různou podobu a je složen ze 16—20 tuhých per, která dílem všechna anebo alespoň prostřední zdají se býti jako nůžkami přistřižena.

Obývají lesy, po přednosti hvozdy horské, anebo i vysoká pohoří bezlesá a jsou vesměs ptáky stálými a jen částečně přeletavci. Žijí jednak polygamicky jednak monogamicky a kohouti, kteří v mnohoženství žijí, na jaře v době páření či námluv tokají, t. j. vydávají zvláštní zvuky a při tom provádějí různé pohyby na vyvolených místech — tokaništích (na zemi nebo na stromech), vábíce tak k sobě slípky.

Kohouti tetřeva a tetřívka mají po obou stranách nejspodnější části chřtánu (průdušky) uložena okrouhlá, rosolovitá a buněčnou tkaní obalená a proniknutá tělesa, jež slepicím scházejí (Nitzsch).

Kurů tetřevovitých známo jest asi na 20 druhů.

I. rod: Lagopus, Brisson.

Běháky i s prsty přehustě opeřeny; kratičký prst zadní vysoko vklouben; veliké, dlouhé a široké drápy jsou jaksi lopatkovitého tvaru; kraje prstů nejsou řasnaty (pilovity); chodidlo je lysé toliko v létě, opotřebuje se, za to v zimě jsou prsty tak bohatě opeřeny, že srsti podobné peří pokrývá — přečnívajíc — i vespod chodidla, což připomíná zaječí běh s prsty (lagopus). Zobák není veliký, ale silný; bradavičnaté místo nad okem je nahoře zřetelně hřebenovitě zubaté; jamky nosní s nozdrami jsou úplně zakryty chomáčkem peří; ve křídle je 3. a 4. letka nejdelší; 18perý ocas je krátký, rovný s obojími krovkami velice dlouhými. Pelichají či přepeřují ročně dvakrát (drobné peří) a jednou dostávají šat hnědý (letní) podruhé bělostný (zimní). Avšak pelichání vybledlého a opotřebovaného peří, zvláště letního, jde tak zvolna před se, že výměna peří tak se navzájem doplňuje, že pak pták po celé léto skoro v každém měsíci jinak vypadá. Letky a pera rýdovací vyměňují se toliko jednou, na podzim. Zajímavé jest, že i rohový povlak drápů a zobáků k a ž d o r o č n ě se obnovuje, když byla dříve stará substance odpadla; proto také nové, d l o u h é drápy s opeřenými chodidly v zimě jsou ptákům s n ě ž n i c e m i, aby se mohli po čerstvě napadalém sněhu pohybovati. V létě jsou nové drápy ještě krátké, z toho jest patrno, že jich nemají kurové tito ani tak ku hrabání jako spíše ku běhání zapotřebí.

Žijí v jednoženství a obývají rozsáhlé pusté a holé tundry na vysokém severu; jižněji žijící kurové vyhledávají okraje lesní, horské slatiny, křovisky a bylinstvem porostlé. Dr. Finsh je nalezl dokonce i zhusta ve stepech západosibiřských. Lesům uzavřeným, vysokým se vyhýbají a žijí raději v místech zakrslými keřnatými stromy porostlých. To jsou pak hlavně břízy a vrby, které počínají za hranicí jehličnanů a na oba tyto stromy jsou potravou svojí vázáni. Kurům těmto se daří ve chladném, svěžím vzduchu horském, kde vystupují až ku sněhové hranici a většinou nikdy anebo jen velmi neradi a tuze zřídka usedají na stromy. Za to svými silnými lopatkovitými drápy dovedou obratně nory ve sněhu vyhrabávati, kde se pak ukrývají před nemilosrdnou zimou a před hladovící škodnou; kromě toho pídí se i po pupenech pod sněhem zasypaných bylin a křovin.

Jsou to ptáci stálí, ještě více však přeletaví, kteří na podzim vyhledávají útulnější a snesitelnější končiny, prchajíce před krutou zimou a hroznými bouřemi vysokého severu. Známe dosud 4 druhy.

Kur rousný (Lagopus lagopus L. = Tetrav lagopus, L. = albus, Gm.).

Kur sněžní, sněžník, křemenáč. — Rus.: Koropatka; pol.: Pardwa litewska, wlašciwa; chorv.: Alpinska kokoška; srb.: Sniježnica; slovin.: Snežni jereb, bela putica; něm.: Das Moorschneehuhn, grosses Schneehuhn.

Druhový znak: Zobák silný a oblý, u kořene 36—40 mm. v objemu, na slemeni 22 mm. dlouhý, na špičce sploštělý a široce sklenutý; ocas černý. Letní šat je rezavohnědý a černou kresbou zdobený; opeření běháků je špinavě bílé. V zimě jest pták bílý a okem neprochází žádný černý proužek; 5. letka delší 2.; nejdelší jsou obyčejně 4. a 5. letka. — Délka 40—43 cm., křídlo 19 cm., ocas 12.6 cm., běhák 4 cm.

♂ v létě má hlavu, krk a hruď rudohnědy jemňounce tmavě kropenaty a skvrnity; okolí oka, skvrnka před nozdrami a proužek černě pruhovaného hrdla jsou bíly; tělo je povrchu černé, rezavožlutě příčkované a jemně bíle lemovaného peří; lemy tyto se však brzy otrou. Malé křídelní krovky s letkami jsou bíly a 6 posledních letek je na vnějším praporu černohnědým pruhem zdobeno; břicho a běháky bílé; spodní ocasní krovky rudohnědy, černě skvrnity; 14 vnějších, větších rýdovacích per je černých, bíle lemovaných, 4 měkčí, prostřední jsou v létě zbarvena jako hřbet, v zimě však bíle.

Velice staří ♂♂ jsou zbarvení tmavokaštanového anebo skoro černohnědého, na mnohých se objeví v létě mezi tímto peřím ještě zúplna černá pera. Mladší ♂♂ jsou světlejší, zažloutle rudohnědí až tmavě hnědorezaví s temnějším krkem a hlavou. — ♀ jest zpředu těla hustěji a hruběji černě skvrnita, takže barva tato někdy převládá; také jest o poznání menší. — Mladí ptáci v prvém šatě mívají základní barvu zahnědle rezavožlutou a na té černé vlnky a skvrnky rozhozené; hrdlo jest beze skvrn a na ramenou a křídelních krovkách jsou drobně bíle skvrniti. V rouše tomto vyhlížejí skoro jako mladí tetřívci v prvém šatě.

Zimní roucho je sněhobílé; 14 rýdovacích per postranních je černých s bílou obrubkou na koncích a bílými (zakrytými) kořeny, avšak 4 prostřední pera bílá zakrývají ona černě zbarvená pera tou měrou, že nikterak nevynikají a celý pták tudíž jako padlý sníh vypadá. U ♂♂ někdy prosvitá černá, spodní polovina peříček uzdových. Veškero peří je veliké, hebké, husté jako kožich a tudíž teplo zadržuje. Zobák černý, duhovka tmavohnědá, lysinka v době námluv silně se zduřující a do výše vystupující je tvrdě červená; drápy bělavé. Hlavní pelichání počíná v srpnu a v říjnu končívá a jest to úplné přepeřování, při němž nejen pera rýdovací, ale i letky se vyměňují a nové povlaky rohové staré zatlačují; při pelichání jarním (v dubnu a máji) mění se toliko drobné peří bez letek a per rýdovacích.

Nejmírnější území, jež tento kur obývá, jest Škotsko a zde ku podivu na zimu roucho jeho nezbělí, nýbrž zůstává pořád v letním hávu hně-

dém. To zavdalo příčinu určiti jej jako samostatný druh: kur škotský (Lagopus scoticus, Lath.), angl. Grouse. Má 16perý ocas; 12 per pokrajních je temných, na konci kaštanově hnědých; letky tmavohnědé a ostatní peří tmavohnědé a černě příčkované; větší spodní křídelní krovky jsou bílé; běháky šedé. Jest podoben typickému kuru rousnému v letním šatě až na uvedené rozdíly. Jelikož i v samé chladnější Skandinavii byly nalezeny jednotlivci, jichž zimní zbarvení bylo letnímu docela podobno, jako tomu je opačně ve Škotsku, dále že některé exemplary jen částečně mívají bílý anebo alespoň velice patrně světlejší šat zimní nežli ten, jaký přes leto nosívají, dáno místa mínění Glogerově, že tento škotský kur jest jenom klimatickou odrůdou kura rousného. To také potvrzuje dále i ta okolnost, že ruští kurové rousní, kteří se v domovině své v zimě úplně bíle přebarvují, byvše přesazeni do pohoří Eifelu více tak nečinili. Zůstali v ohledu tom jako kurové skotští, na doklad, že ostrované ti jsou totožní s tuzemci na pevnině a že představují toliko lokální formu. (Wurm v »Kosmos« 1908).

Kde se vyskytují současně tito kurové s tetřívky na tokaništích, vznikají někdy míšenci či bastardi, zvaní Lagopus lagopoides, Nilson, barvy černé a bílé, s ocasem mírně rozpoltěným a z 18 per složeným (viz také u tetřívka). Exempláře takové, jaké hlavně v Skandinavii byly uloveny, jsou kohouti a jen zřídka kdy (až podnes) ulovena slepice. Hybrid ten se tu zove Ryppe-Orre. Prof. R. Collet o rodičích jeho praví: »Který druh je tomuto bastardu otcem a který matkou není dosud zjištěno. Všeobecně se má za to, že kohout kura rousného a tetřívčí slepice. Bližší o tom nalezl by čtenář v důkladném pojednání ve »Wiener Mitteil.« 1887 č. 5—10 od Dr. R. Colleta z Kristianie.

Vlastí kura rousného jsou severní končiny světa, celá sever. Evropa, celá Sibíř, jakož i arktická Sev. Amerika, nikoli však Gronsko a Island, kde se vyskytuje toliko jeho menší příbuzný. V Taymíru jest nejsevernější území jeho rozšíření (72½° s. š.). Většina kurů rousných na zimu vydává se do jižnějších slatin a tunder, jež se střídají s lesy, t. j. kde jehličnaté lesy končí a počínají březové a vrbové porosty, které jim poskytují vyhradní potravu. Teprve v dubnu a květnu se opět objevují ve svých hnizdištích. Middendorf nalezl však kury ty již na Bogdanivě (71° s. š.) 14. dubna. V jihových. Sibíři vyskytují se na Leně od 58° na sever všude; v údolích Stannového pohoří, na velkém ostrově Santarském, v Mandžursku na řece Döpu dostavují se na jaře u velikých houfech.

V Evropě obývají ještě o několik stupňů severněji, v Němcích toliko v nejseverovýchodnějším koutě Vých. Pruska u Memelu, Tylže a Heidekrugu v ohromném komplexu, na 3000 *ha* rozsáhlých slatinách u Labiau, v létě naprosto nepřístupných, jakož i v okresu gumbinském; všude tady se hnízdí, nikde však hojně a tuze skrytě a dějí se tu pokusy posíliti stav zvěře domácí kurem škotským. V přilehlých územích pobaltických, Kur-

sku, Livonsku, Estonsku s nesmírnými slatinami a rašeliništi je všude obecným ptákem a v gubernii petrohradské jest »rozšířený hnízdivec«. Postupující kulturou zemědělskou však jich ubývá.

Až ku konci 18. století vyskytoval se kur rousný ještě v Černém lese v Německu a zdá se, že to byl kur škotský, protože na zimu nepřebarvoval. V pohoří Eifelu, zejména v náhorní rovině vysokého Vennu, byl novější dobou nasazen a daří se mu tu výborně (»Wild und Hund« 1901). Akklimatisování kura škotského, jež se nepodařilo v Lüneburských pláních, zdařilo se (dle »Deutsch. Jagd. Ztg.« 1905) ve slatinách a rašeliništích Vietinských u Hanovru. Jsou to hlavně vhodná pastva (různé druhy Vaccinií) a zejména klid, nekonečný klid jsou nejdůležitější podmínky existenční, jichž tu kur tento s dostatek nalézá. Naproti tomu tvrdí H. Löns v »Ornith. Monatsschr.« 1905, že výsledky s nasazením kura rousného v provincii Hanoverské »rovnají se nulle« a pokud mu známo, nikde se tu více nevyskytuje, kdežto pokusy na Eifelu prováděné setkaly se se zdarem, neboť nynější stav kurů rousných na 1000 kusů se odhaduje. V tundrách severských nalezneme jej netoliko v nižinách, ale i v pahorkatině a ve Skandinavii obývá velmi hojně střední horstva. Navzdor toulavosti, jakou tento kur projevuje, na podzim, přece jednotliví vyskytují se ještě v zimě na 70° s. š.

Že se dá i u této zvěři pěkného stavu šetřením a chovem docíliti, dokázal před několika lety J. Grant. Když najal honitbu v sev. Škotsku u Morayshiru na 3000 akrů rozsáhlou a z toho bylo na 800 *ha* pravé slatiny, kde se kur škotský zdržuje, ulovil prvý rok jen 80 kurů. Šetřil, staral se, aby zvelebil její stav a ejhle, 20. srpna 1907 v šesti léčích zastřelilo 10 střelců 1430 kurů.

Jakkoli je kur rousný v jinou dobu roční ptákem družným, v době hnízdění se střeží žárlivě svůj krb a houževnatě jej hájí proti kohoutům ostatním. Hnízdí se obyčejně ve vlhkých nižinách a mechovištích, která se střídají se zakrslými porosty bříz a vrb. Marně bychom hnízdo hledali uvnitř lesa, neboť ptáci se zdržují po většině ve křovinách, houštinách tunder a močálů jakož i na vřesovištích. Hnízdo představuje mělký důlek v zemi suchými bylinami vystlaný a to obyčejně podle křoviska nebo houští. V Norsku se nalézají druhdy i poblíž dvorců. Kohoutek v době sezení slípky stojí pilně na stráži, aby zaháněl dotěrné vrány po vejcích i mladých slídíci. Oproti větší škodné chápou se společné obrany sousední kohoutkové a plížícího se lišáka brzy prozradí a tak zuřivě naň dorážejí, že mu nezbývá než s prázdnou odtáhnouti.

Násada záleží z 8—12 vajec, zřídka kdy více. Jsou okrověžlutého, světlejšího či temnějšího spodku a tmavorudě nebo černohnědě skvrnitá, někdy řídko a čistěji, jindy opět hustě a spletitě drobničkými i velkými skvrnami poseta; toliko v řídkých případech velké skvrny docela scházejí. Skořápky jsou hladké mírně lesklé a jemně dírkovaté a od vajec kura škotského se neliší, za to od vajec kura alpského nepatrně větším příčným

průměrem, těžší skořápkou, živějším zbarvením a chudším skvrněním. 46 norských vajec mělo průměr. velikost 42.65 × 30.9 *mm*, váhu 1.499 *g*. Vejce kura škotského jsou o málo větší. Hnízdění se trvá 21 dní a krásná vejce obou druhů nalézají se ve hnízdě v prvé polovici června, nebo i později. Opravdu za zvláštních okolností kurové tito svoje vejce vylehují »v záři půlnočního slunce!«

Za 14 dní mláďata už litají a v tu dobu se připojí pan otec ku své rodině a zůstane již při ní. Podobně jako jsme poznali u koroptve, tak i slípka tato, kde jen se dá, používá lsti ku odlákání a zavedení škodné. Narazí-li náhodou lovec se psem na rod kurů, pak slípce pomáhá i kohoutek ve lstivém pitvoření a zavádění a tu pak si neví ani lovec ani pes rady — jsou konfus. V říjnu se rody sdružují u veliká hejna a započínají odtahovati, lépe přeletovati do hostinnějších krajů jižnějších, aby se teprve na jaře sem vrátili.

Hustě opeřené, rousné prsty a běháky umožňují kurům rousným běhání po sypkém sněhu, aby hluboko nezapadali. A jde jim to rychle krok za krokem, většinou shrbeně a opatrně; toliko mní-li se býti nějak ohroženi, vzpřímují se a větří (jistí). Létají rychle, rovnou čarou jako koroptve a nikdy ne vysoko. Jinou jejich zvláštností jest, že za drsného, bouřlivého počasí jsou nadmíru plaší a nevydrží, naproti tomu za počasí jasného, příjemného dokonce žádné takové plachosti nejeví. V létě, v době přepeřování, rádi a často se přitlačují k zemi a mnohý pták tak pevně zaléhá, že jedině pes je s to jej nalézti.

Při hnízdě se chovají daleko směleji než kdy jindy. Kohoutek na jaře volává »errrek-kek-kek« a podobně při vzletování se ozývá; zapadá-li, ozve se »kabaú«. Tento zvuk je také obligátní jeho zpěv při tokání čili námluvách, ale nese se daleko hlasněji a sebevědoměji, jsa provázen úklony celým tělem, jen aby spíše došel cíle. Slípka cudně odpovídá »jak jak«.

Živí se pupeny, květy, výhonky, jemnými haluzkami, lupeny, bobulemi, zrním obilným, semenem černýše rolního a jiných rostlin, konečně i hmyzem. V severní Sibíři jsou pupeny ze sněhu čnějících vrb prvou a jedinou jich potravou a zhusta si ji musí teprve ze sněhu vyhrabávati. Semena lomikamenu (Saxifraga oppositifolia) jsou vyhradní potravou přezimujícím kurům, ale také i také jiných druhů bylin (Dryas). V záp. Německu žerou zvláště brusinky a klikvy, jež místy přehojně pokrývají Vysoký Venn. Kuřátka hned po vylíhnutí oštipují květinky, poupata, křehké lupínky, zvláště pak jim chutnají larvy komáří i komáři, jimiž se slatiny a močály v ten čas jen hemží.

Jsou to roztomilí tvorečkové pěkně skvrnitého chmýří, velice mrštní a obratní běhouni, kteří se hravě přenesou přes kal a bahno i kalužinky. Zbarvení jich chrání je před bystrozrakými dravci. Počátkem září bývají úplně dorostlá. Když pak později komáři přestávají, spásají byliny a v zimě jehnědy březové i křehké konečky vrbových a březových větévek.

Ve volátkách jejich byly nalezeny i dřevnaté větévky, pupeny a jehnědy v kouscích od 5—10 *mm* a zelené konečky a lupeny až 15, 20 a 30 *mm* dlouhé.

V zajetí lze je lehce chovati; brzy se ochočují a v prostranných místnostech anebo s přistřiženými peroutkami na svobodě vydrží kolik let a dokonce v zajetí se i hnízdili. Vypěstovati mladé dá ovšem piplání a pozornosti nemálo, ale i to se mnohým zdařilo.

Loviti je v zimě jest nadmíru namáhavé, ano i nebezpečné a pouze stateční lidé v tom vycvičení smějí se způsobu lovu toho odvážiti. Broditi se vysokým sněhem ve chladných pustinách co chvíli zapadnouti do závějí nebo skulin skalních sněhem zavátých býti překvapenu rázem hustou mlhou a p., toť věru neláká. Toho nejsnáze je schopen otužilý Lopar nebo ošlehaný Nor, který na svých dlouhých sněžnicích hravě projíždí i ty končiny a nedivno, že jsou ti lidé tomuto lovu tak vášnivě oddáni. Že při tom nedbají loveckých pravidel, že honí, co se dá a jak se dá ve své náruživosti, lehce nahlédneme, ale také musíme uznati, že takový způsob lovu je pravou pohromou pro kury rousné. Kuřata ubíjí a psům předhazují, píše Brehm, a loví vůbec jen aby lovili a mohli se honositi počtem kusů.

Jsou však i rozumní lovci, kteří loví kury toliko dospělé a pak jedině za účelem potravy a zužitkování vůbec. Hlavní doba lovu je ovšem zima, už také proto, že lze hojný úlovek i daleko zasílati (viz naše lahůdkářské obchody v zimě). Také lze v čas tokání zkušenému lovci vábničkou hlas slípky napodobující, přivábiti kohoutky na ránu, na podzim se střílejí jako koroptve po vytáhnutí rodu. I jinak ještě se jich zmocňují, do sítí, do tenátek, náhonců, příkrajníky atd. atd.

Zvěřina jejich jest jemná a chutná, lepší než druhů příbuzných. Neuvěřitelně mnoho se jich prodá a sní každoročně v Drontheimu, Štockholmu a jiných městech skandinavských a dánských. Ze statisíců kurovitých ptáků, kteří se na trh dostávají, snad dobrá třetina je kurů rousných. Pro obyvatele vysokého severu má tento kur neobyčejný význam životní, poskytujeť jim chutné krmě masité, která se dá ve studeném podnebí tamním dlouho uchovati.

Kur alpský *) (Lagopus mutus, Mont. = Tetras mutus, Mont. = rupestris, Gm. = alpinus, Nils = L. montanus, Br.).

Něm.: Das Alpenschneehuhn, Berghuhn.

Druhový znak: Zobák malý, krátký, ne tlustý, vpředu stlačením poněkud zúžený, u kořene obvodu 22—26 mm, na slemeni 14 mm, drápy zahnutější než u předešlého. ♂ (od prvého pelichání na podzim počínajíc) má v ž d y c k y — po celý rok — š i r o k ý č e r n ý p r u h uzdový, který stářím se zvětšuje, až konečně prochází okem. — Délka 31—36 cm, křídlo 18 cm, ocas 10.8 cm, běhák 3.2 cm.

Tab. XVIII. obr. 143.

*) Viz autor. článek »Kur alpský« v Lov. Obzoru IV. 1901. str. 17 a násl.

Kur tento má trvale bílé partie na břiše, letkách i krovkách křídelních, jakož i opeření běháků a na spodních ocasních krovkách. Na jaře je povrchu téměř všude načernale šedý a více méně rudošedě nebo rudožlutě a bělavě skvrnit a ťupkován; horní hruď a boky jsou podobně sem tam čárkovány, ač jinak jsouce barvy černé nápadně se od čistě bílého spodku ostatního odrážejí; nad kořenem ocasu a za ušima lze zhusta viděti několik bělavých pírek a často i brada bývá bělavá. V pozdním létě se objevují na krku a volátku kolkolem ještě bělavé skvrny. Zimní šat je sněhobílý až na zmíněné černé uzdy kohoutků a takovátéž pera rýdovací (14), která však prostřední čtyři bílá péra tak zakrývají, že černé zbarvení ztěží tu a tam pronikne; obruby černých per rýdovacích jsou bílé. —

Slípka je o něco menší a v letním hávu jde mnohem více do rezava, uzdy má tmavě rezavožluté a nikdy během roku černé; v zimě je rovněž bílá. — Kuřátka mají chmýří vespod bílé, povrchu rezavě, hnědě a černě skvrnité a proužkované. Přitlačí-li se k zemi, nelze jich téměř ani rozeznati. — Zobák dospělých je černý, duhovka temně hnědá, lysé místo (poušky, růže) nadoční tvrdě červené; ♂ je mívá mnohem větší než ♀, zvláště na jaře, kde horní okraj takřka hřebínkovitě vystupuje; drápy veliké, lopatkovité, bílé, u kořene načernalé.

Kur alpský se velice měnívá netoliko u zbarvení, ale i u velikosti; shledalo se, že jinak ve švýcarských Alpách, jinak na severu evropském vypadá, ačkoli životní poměry jsou všude stejné a nelze jich za druhy pokládati. U kohoutka Lag. rupestris, Leach, na Islandě je oční pruh uzdový mnohem výraznější a větší a zobák jeho u kořene má v obvodu 30—32 *mm*, na slemeně jsa 18 *mm* dlouhý. Východosibiřští kurové nemají černého pruhu na hlavě. Ogilvie Grant v »Brit. Birds« 1908 popisuje dva domnělé bastardy mezi kurem alpským a skotským.

Besserer píše, že kur alpský se vlastně vyskytuje ve trojím šatě a to 1. od března do července v tmavém šatě letním, 2. od srpna do října ve světle šedém, jenž znenáhla proniká a přepeřením a nikoli otřením povstává, a 3. od listopadu až do února v bílém zimním hávu (Deutsch. Jäger. 1907.).

Obývá vysoký sever Asie a Evropy s Islandem. Avšak jako předešlý vyhledává hlavně území nižší, pahorkatiny, nejvýš ještě středohoří, žije a libuje si tento kur alpský v chladnějších regionech vysokých hor a skal. Ve vých. Sibiři se vyskytuje v pohořích bajkalských a tungiských a v Taimyru nalézal jej Middendorf hnízdícího se a přepeřujícího až na $74\frac{1}{2}°$ s. š. Z toho lze poznati, že je druh tento daleko otužilejší vůči zimě a mrazu nežli kur rousný a žádnému mírnému klima také nezvykne. Předešlý jeví velikou zálibu ve křovinách, tento zase ve skaliskách. Také jej nalezli ve vysokých horách skotských (má prý tu býti nyní již vyhuben), dále žije ve Švýcarech, Savojsku, v nejvyšších pohořích Rakous,

Štýrska, Tyrolska, Vorarlbergu a Bavorska; ve Würtembersku a Badensku jen zřídka kdy v zimě se nějaký osamotnělý zbloudilec objeví. Bydlištěm jest mu hranice věčného sněhu ve výšce od 2000 *m*, kde až přestávají růsti dřeviny stromovité a kde jen divoká a pustá skaliska, kamenitá pole, zakrslá kleč, vrba, pěnišníky a jiné křoviny živoří. Na podzim sestupují níže a vyhledávají útulku pod převislými skalami a na jiných chráněných místech proti hrozným bouřím a vánicím zimním.

Je ptákem jednak stálým, jednak přeletavým. V Norsku jich přeletují ohromná hejna jižněji až ku Drontheimu, kde se jich mnoho polapá, prodá a sní. Leč jednotlivci přece zůstávají v severních šířkách i přes zimu. M. Clure oznamuje, že na 73½° byli pozorováni a loveni kurové alpští po celou zimu s plnými volátky, tuční a výborní ve zvěřině, ačkoliv byla zima zvláště tuhá, vykazujíc až 50°, ano i 57° C pod nullou (Athenaeum 1853.). Ani ta nejlítější zima jim neškodí, tak husté a teplé jest jejich zimní odění. A sníh? Ani z té největší vrstvy si ničeho nedělají; hravě se do něho zahrabávají a dostávají se štolami až ku zemi, kde přece potravu naleznou. A netoliko potravy, ale i ochrany před drsným počasím a škodnou jim sněhový příkrov poskytne. Schrader píše ve svém cestopise po Laponsku: »Uhodí-li sokol islandský v zimě do houfu kurů, ti s úžasnou rychlostí vrhají se na sníh, aby se v něm okamžitě zahrabali.« (Cab. Jour. 1853.)

Hnízdí se porůznu a slípka v ohledu tom nezachovává pražádného pravidla; mírně vyčnívající skalisko, trochu kamenné ssuti, starý trs travný, křovíčko pěnišníku (alpské růže), zakrslá vrba, břízka neb borovice dostačují ku ochraně a maskování hnízda. V červnu se v něm nalézá násada o 6—12, zřídka kdy o 15 vejcích, která bývá vysezena za 21 dní. Vejce jsou poněkud protáhlá, silnější a jemně zrnité skořápky slabého lesku. V základě jsou okrově žlutavá, poněkud do hněda nebo bělava přecházející a povrchu přejemně, jemně většími až velmi velikými, různě spletenými a často tlustě nanesenými skvrnami pokryta; barva skvrnění je rudohnědá (jako u vajec druhu předchozího) až černohnědá. Jen málo kdy se naleznou vejce veskrze drobně skvrnitá a ještě řídčeji, aby zůstaly větší plochy prosty všech skvrn. Průměr. velikost 24 vajec jest 42·2 × 30·5 *mm*, váha 1·562 *g*. — 12 vajec formy rupestris průměrně 41·25 × 31·33 *mm*, váha 1·558 *g*. V Taimyru nalezena vejce 22. června, 3. srpna pak polovzletná kuřátka, při čemž se Middendorf přesvědčil, že přepeřování zabírá, jak u starých tak u mladých i letky.

Podle pozorování Bessererových žije kur alpský monogamicky. Kohoutek se však pranic nestará o hnízdění a výchovu mláďat zdržuje se na »letním bytě« ve vysokých horách. Jarní námluvy či tokání trvá od polovic dubna do polovic června, ale vedle toho také slýchati možno i podzimní tokání, které patrnějším se jeví než u tetřívka nebo tetřeva, jsouc hlavně závislo na změnách povětrnosti (vánice sněhové), jež kury ty nad-

míru vzrušují a znepokojují. Kohoutek zaletuje prudce na sněhovou pláň, zapadá, svěsuje křídla, rozkládá ocas a řehoce při tom jako dětská řehtačka. Hned na to se dostavuje druhý panic, načež spustí taneček jako blázniví derviši kolem sebe, až konečně změní se celá situace v divokou honbu a pronásledování (Deutsch. Jäger 1907.).

Hlas kohoutkův prve zmíněný zní asi jako »arr« nebo »orr« a slípka k němu sladce a vysokým »j-ak j-ak« odpovídá. Mimo tyto zvuky varuje kohoutek »géégéé—gégéé«. Kuřátka pískají »cip, cip, cip« a slípka je vábívá jemňoučkým »miau«; vodíc je, tiše kvoká. Jinak co chování se a potravy se tkne, shoduje se s předešlým, ale jsou ještě družnější a nutno s nimi v zajetí právě tak zacházeti jako s oněmi. Místo pupenů vrbových požírá pupeny a listy alpských rostlin ve vysokých polohách rostoucích. Že i plovati dovede, vypravuje nám Holböll ve své »Fauně grónské«.

Kurové alpští jsou mírní ptáci, málo plaší, řekněme skoro hloupí a stávají se tudíž snadnou kořistí lovcovou nebo ptáčníkovou. Honba na ně se provozuje podobně jako na kury rousné. A jako tito více se objevují na trzích měst jižní Skandinavie, tak kurové alpští zásobují trhy spíše severních měst tamních, jsouce tu všedním kuchyňským artiklem domorodého obyvatelstva. Nepožívá však přílišné vážnosti, jeť zajedno menší (méně vydá) a nemá tak chutného masíčka; jest tmavé a podobné zvěřině zaječí.

Lapají je do silných žíněných nebo mosazných ok (viz naše »očkaře«); zrobí se nízký plůtek z větviček a ponechají se v něm přiměřené otvory pro umístění oka; o tom ostatním nemusím mluviti. V berlínské zool. zahradě hnízdili se tito kurové na více vejcích a vzdor vší péči nepodařilo se kuřátka než 7 dní na živu udržeti (Jour. f .Ornith. 1908.)

2. rod: Tetrao, Linné.

Krátký, silný, mírně hákovitý zobák, zúplna anebo alespoň z většího dílu opeřené běháky u kořene, avšak o lysých prstech, objatých destičkami, jež v zimě i na jaře jsou opatřeny po stranách rohovými třásněmi; běháky (stojáky) nejsou dlouhé, kratší středního prstu; zadní prst je poněkud výše vklouben než prsty přední a mnohem kratší prstu vnitřního. Ocas zaokrouhlen, poněkud dlouhý a ze 16—20 per složený. Pera na bradě a na hrdle jsou vousovitě prodloužena. S přepeřováním vyměňují se také drápy, t. j. staré drápy stálým vyrůstáním nových jsou vytlačovány (viz lidské nehty); rovněž se obnovují zmíněné již třásně, které nejsou nic jiného než ploché kratičké brky bez praporů (rousy). Svrchní pokryvka zobáková (ramphoteca) taktéž se v době pelichání letního vyměňuje (Ornith. Centralbl. 1880.)

Druhy kurů sem náležející jsou velicí ptáci, tmavým, kovově lesklým zbarvením před ostatními se vyznačující. Kohouti jsou mnohem větší a krásnější slepic. Obývají horské hvozdy, rádi na stromech hřadují a slepice starají se samy o svou mláď. Známo jich 16 druhů. Němci mají slušnou literaturu o přírodopisu kurů tohoto rodu.

Tetřev hlušec (Tetrao urogallus, L.).

Hluchan, velký pták nebo kohout (u myslivců) — Rus.: Gluchar; pol.: Gluszec własciwy, pospolity, kniejotek gluszec; chorv.: Veliki tetrieb; srb.: Tetrijeb gluchan; slovin.: Divji petelin; luž. srb.: Kolny kokot, pursu, hluchan, hluchař; něm.: Das Auerhuhn, Auerhahn, Pechvogel (st. černý pták).

Druhový znak: Ocas na konci silně zaokrouhlen a jeho spodní krovky sáhají až do polovice: peří na hrdle prodloužené; zobák bledě žlutavý; na křídlech není
Tab. XVIII bílé pásky. K o h o u t má vole černé se zeleným leskem kovovým, ocas téměř jedno-
obr. 138 ♂ barevně černý. S l e p i c e je na voleti rezavá a beze skvrn, ocas je téže barvy, avšak černě příčkován. — Délka ♂ je 96 cm, křídlo 39.6 cm, ocas 35 cm, zobák po slemeni 5 cm, běhák 7.8 cm, střední prst 18 mm s drápem 8.8 cm. Délka ♀ 68.4 cm, křídlo 32 cm, ocas 20.4 cm, zobák 4.2 cm, běhák 9 cm, střední prst s drápem 6.6 cm, ♂ vážívá průměrně 4—5 kg, ♀ 2—3 kg.

Kohout je namodrale šedý, černě vlnkovaný; křídla má hnědá s týmže vlnkováním; na hrdle mu visí černá, tuhá pera, jež tvoří jakousi »kozičku« 5 *cm* dlouhou; lysé místo nad okem a kroužek oční jsou červeny; ocas obyčejně 18perý jest černý a drobnými, nerovnými bílými skvrnami zdobený; čtyři prostřední pera rýdovací skvrn těch nemají.

Tab. XVIII. S l e p i c e má hlavu s krkem temně rezavou, jemně načernale a hnědě
obr. 139 ♀ čeřitou a kreslenou a takové jsou i její hřbet a křídla, toliko kresby poněkud hrubší a rezavější; ocas má rudohnědý, černě příčkovaný, hrdlo špinavě bělavé, hnědošedě skvrnité, bez vousu; na hrudi je rezavá a každé pírko tu má černou příčku a větší bílou špičku, další spodek podobně tak, jen že bílé konečky jsou ještě větší. — K u ř á t k a jsou zbarvení povrchu rezavěžlutého a rezavého, na čele mají dvě temnohnědé podélné prouhy, nadoční proužek a podobný pod okem, proužek na šíji a na krku vzadu; hřbet rezavý, hnědě a černě skvrnitý, spodek bledě okrově žlutý; očka namodrale šedá, zobáček shora tmavé, zdola světlé barvy rohové, prsty s drápky zažloutlé. Peří počíná již v prvém týdnu pučeti, leč prvý tento šat brzy vypadá a mláďata dostávají druhý nový háv, v němž se do jisté míry podobají staré slepici, ačkoli mladý kohoutek po několika měsících velikostí svojí a tmavším zbarvením se prozrazuje. — Zobák st. ♂ je špinavo žlutobílý, ♀ shora hnědočerný, na okrajích světlejší; duhovka tmavohnědá, běháky hnědošedé. Přepeřovati počíná v srpnu a v září se změna ukončuje.

Proslulý pták, náš tetřev hlušec, obývá veškerá skoro pohoří v Evropě, sev. Asii až asi po 69° s. š., podmínkou jsou jehličnaté porosty. V Evropě se vyskytuje na jihu v Pyrenejích, Alpách i Apeninách, v Bosně je hojným, a v Řecku se hnízdí v osamělých lesích Akarnanie. Než přece jen v jižních zemích evropských jest daleko řidčeji zastoupen nežli v horách a středohorách čím dále na sever postupujících. V sev. Švédsku a Norsku až po samou hranici jehličnanů jej lze nalézti a jednotlivci ještě až ku Severnímu mysu se dostali. V rozsáhlých komplexech

lesních na Rusi jest gluchar obecným ptákem, tím více pak v tichých, zádumčivých lesích sibiřských, které obývá až do nejdalšího východu. V Hollandsku, Dánsku *), na Kavkaze a Krimu nyní chybí, v již. Italii také nebyl pozorován a v hubených polesích Francie je úkazem skoro vzácným. Podobně v Anglii podlehl již dávno nezřízenému sportu loveckému, ale před 50 léty osadili jím opět škotská loviště. V madridském museu vystaveno několik tetřevů, kteří byli uloveni na jižní (španělské) straně Pyrenejí. V Němcích vyskytuje se nejčastěji ve větších polesích Westfálska, Durynska, Slezska, zejména v Krkonoších a provincii Pruské, v Badensku a Würtembersku. Ve vlastech našich není žádnou vzácností, ač právě obecným ptákem také není. Mimo to rakouské země alpské (Štýrsko a j.), jakož i Švýcary hostí jej v náležitě hleděných revírech ve slušném počtu. Po Štýrsku je česká země na prvém místě co se týče odstřelu tetřevů; u nás okrouhle na 1000 kusů, tam na 1500 kusů se ročně odstřeluje. Také Halič s Bukovinou jsou bohaty pernatou zvěří vysokou *), ale v toku se tu málo velký pták odstřeluje. V badenském Černém lese na panství knížete Fürstenberga, kde se tetřevi pěstují a hájí, (jako na Křivoklátsku a j.) při jisté slavnostní příležitosti bylo počátkem máje 1880 — dle uveřejněných zpráv — 21 tetřevů odstřeleno.

Oblíbeným stanovištěm jeho jsou jižní svahy a stráně pásem horských, vždy výše položená, ale také hluboké rozsáhlé lesy v rovinách, kde neschází vlhčích partií, slatin, močálů. Jehličnaté porosty pomíšené tu a tam statnými duby a buky, hojnými houštinami, nízkým křovím, jahodiním, borůvčím a p. dostatečně porostlé, jakož i většími travnatými holinami a vřesovišti opatřené jsou mu nejmilejšími. V létě se zdržuje zvěř tato výhradně v houštinách na zemi, v zimě zase spíše silných stromů vyhledává, takže mnohdy jich přítomnost v některých místech nižádná stopa ve sněhu neprozrazuje a dlouho o nich nezvíš. Na vysokém severu a vysokých horách překročují hranice řádných lesů a zatulují se i do pásma klečového a zakrnělých bříz, které jim poskytují ochrany. U nás hřadují ale vždycky na nejsilnějších větvích vyšších stromů, kde se přitlačují ku kmeni na stranách za větrem; bývá to obvykle uprostřed koše stromového.

Jest ptákem stálým a ani za kruté zimy krajiny nadobro neopouští; zmocňuje se ho sice také jakýsi pud stěhovavý v době jarní a podzimní, kdy svoje bydliště na kus cesty opouštívá, druhdy však i tak daleko, že se ocitá potom v krajinách od domova na míle daleko vzdálených a kde pak jest často nucen i malé lesíky vyhledávati a osamělých stromů za útulek

*) Winge při zpracování nálezu různých zbytků živočišných v dánských kjökkemsedingách nalezl vedle alky velké, pelikána, i tetřeva a datla černého, kteří dříve se v Dánsku hnízdili a teprve v historické době tu vyhynuli (Dansk. Orn. Forenin. Tidskrift. 1907.).

*) Viz aut. článek »O pernaté vysoké« Lov. Obzor IV. 1901. a Heinecke-ovo monogr. pojednání »Tetřev hlušec« tamtéž XI. 1908.

používati. Na severu Rusi na Urale proputují tetřevi dosti daleké trati, táhnouce tu hlavně za chutnými jalovčinkami; stráví-li je, navracejí se zase do svých starých bydlišť, aby tu žili tichý skrytý život, požívajíce pupeny stromů, mladé výhony jehličnaté, až zase jarní tok způsobí nové změny v životě.

Slepice se hnízdí na volných místech v lesích, které musí býti hojně porostly všelikými křovinami, travou, vřesem; tady si vyhrabe příhodný důlek, který vyloží drobnými větvičkami a pod. Nevede si však s vyhledáním místa toho celkem dosti opatrně a založí si hnízdo někdy při samé cestě nebo pěšině lesní, kde přečasto je zničí škodná všeho druhu a lze si tudíž vysvětliti tak sporé rozmnožování se tetřevů. Ve Štýrsku hnízdila se slepice bezprostředně vedle mraveniště a vzdor velikému obtěžování mravenci vylíhlo se přece 7 kuřat (Zool. Beobachter 1907.). Jsou také známy případy — ovšem nečetné — kde se hnízdily tetřevice ve starých opuštěných dravčích hnízdech.

V máji nalézáme ve hnízdě 5—12, dokonce i 15 vajec *), což záleží na stáří slepice, starší, zdravá snáší více než mladá. Jsou základní barvy šedo nebo hlínožluté, často do hněda nebo rudava přecházející a pokryta většími a menšími skvrnami a tečkami žlutohnědými nebo rudohnědými. Co do podoby shodují se s vejci slepice domácí; skořápka jejich je dosti hladká, zpočátku méně, sezením však lesklejší a porů jen nepatrných. Průměr. velikost 37 vajec jest 56·8 × 40·9 *mm*, váha 3·86 *g*. Sezení trvá 4 neděle jako u krocana, husy, kachny a j.

Slepice sedí velice horlivě, že si ani času ku pastvě nepopřává a mnohdy se dá rukama polapiti. Kuřátka pískají jako domácí a dovedou již obstojně létati, sotva jest jim týden a jsou zvící křepelky. O bezpečí svých dětí stará se matka s nasazením vlastního života, vrhajíc se třeba na větší škodnou a člověku i do obličeje je s to vlítnouti. Kuřátka jsou mistry ve schovávání, a pak nelze ani jednoho na zemi nalézti. Slepice se také snaží lišku a p. dravce odlákati od své rodinky, stavíc se chromou a zvolna pokulhávajíc 3—4 kroky před ferinou, čímž veškeru chtivost a lačnost jeho po kořisti na sebe obrací; potom se vrátí velikou oklikou ku mladým, které tichým »bak, bak« svolává a v bezpečí odvádí. Jsou-li kuřata už starší, několik neděl, dovedou již četným úkladům ujíti vzlétnutím zahřadujice do nižších větví stromů. Dle potřeby je matka jako kvočna pod křídla béře a zahřívá, vodí je na pastvu zaučujíc je ve hledání potravy, kterou jim v zemi vyhrabává, skryté červíky a hmyzy vybírá a jim je předkládá. Inu celý obrázek z kuřího dvora domácího v rámci divoké lesní přírody. Později žerou mladé i drobné hlemýždě, poupata, květy, lupeny, bobule a vše, čím se živí matka.

---

*) Brehm píše: zřídka více než 6, staré až 10—12; Czynk dle stáří 6—8. 8—12—14—16; Hartig 5—8, zřídka kdy více nebo méně; Winckell 6—16; v Němcích není 12 vajec v násadě vzácností.

Až do podzimu zůstává rodina takto spokojeně pospolu; po té se však mladí kohoutci odlučují, brousí či potloukají se nějaký čas společně po lese, studují své hlasy a melodie, zápasí vespolek, arci jen žertem, kratochvilně ze začátku, později ale zápasíce se rozohňují víc a více, vzniká vzájemná nevraživost a ponenáhlu »bratrská svornost a láska« se trhá jako pavučina, až konečně nastává trvalý rozchod a s dostavivší se zimou počínají panicové svůj život asketický, samotářský, ze kterého je vyburcuje teprv doba lásky, kde se sobě rovnými se opět shledají.

Tetřev kohout je pták imposantního vzezření a činí spíše dojem vzdorovitého, krutého a hrdého dravce, všimneme-li si statných a silných běháků, velikých drápů a silně zahnutého zobanu, nežli bázlivého kura lesního, který se živí rostlinou potravou a jehož největší delikatesou bývají jenom hmyz a červi, jichž se zmocňuje hrabáním v zemi. A jako se liší mezi sebou neobyčejně obě pohlaví zbarvením a velikostí, tak i povaha obou a částečně i potrava je rozdílná. Kohout je pták nedružný žijící větší část roku samotářsky a vůči sobě rovným jest zavilým a urputným despotou a jedině v době toku (lásky) na jaře vyhledává a zatouží po společnosti slepic, jež usilovným svoláváním, vábením čili tokáním snaží se k sobě přilákati. Po odbytých svatbách nestará se ani o rodinné události ani o výchovu mláďat. Co do pohybů zdá se býti jaksi těžkopádným, kráčí poněkud shrben jako ustarán, leč přece ne bez samolibého sebevědomí. Tělo nosí vodorovně s ohnutým hřbetem při čemž mívá ocas svislý a mírně vypnutý krk. Jako ostatní kurové, lítá i tetřev hřmotivě, těžce, namáhavě, ale zároveň velmi prudce, obyčejně přímo před se, ne však dlouho; hluk letícího, kohouta daleko bývá slyšeti. Nejhlučněji si vede, vzletuje-li se země na strom (hřaduje-li po myslivecku). Jest plachý a opatrný a obě vlastnosti ty spojuje s bystrým zrakem a jemným sluchem, což mu umožňuje v čas a zdaleka nebezpečí se vyhnouti. Toliko v zimě a v době nastávajícího bouřlivého počasí nebývá do té míry při smyslech, jak vylíčeno. Na stromech buď stává nebo sedá a ne vždycky na doleních větvích, ale i dost vysoko, ba i ve vršku, jsou-li tu přiměřeně silné větve; zpravidla však uprostřed koše.

Slepice naproti tomu jsou daleko družnější, neboť zhusta jich nalezáme více pohromadě a po vyvedení mláďat zůstávají se svými dceruškami až skoro do příštího jara pospolu. Jsouce pravodatnými myslivci šetřeny, nejeví také té plachosti. Hlas jejich jest jednoduché »bak, bak nebo »gak gak« jež různými modulacemi nabývá pak rázu vábení, zděšení, varování a p. Kohout podobného hlasu nikdy nevydává, za to však roztodivnými a zvláštními zvuky dává se slyšeti v době tokání, jež od protějších strání ozvěna daleko v ranním tichu lesa zanášívá. Záhy z rána čeká lovec po předchozím »výslechu« pln touhy a rozechvění na zvuky velikého, královského ptáka, neboť jen v tu dobu lásky »slepé a hluché lásky« lze se mu dostati poblíž a vzíti jej nejsnáze na mušku.

»Když umdlen odpočívá a dřímá kolem svět, když tu a tam snad hlas sýčka jest slyšeti a vršky stromů jako temné silhouety na prosvět-

lujícím se obzoru se ukazují, počíná tetřev na hřádě býti nepokojným. Nejprve upravuje sobě svatební šat, při čemž polohlasitě zobákem klape. Přecházeje po větvi ku tokání vyvolené, mlaská čím dále tím hlasitěji, až konečně asi po druhé hodině ranní plně tokati počíná — tetřev »puká«. Zvuk ten se podobá lidskému mlaskání jazykem. Natáhnuv krk a spustiv letky, rozvine tatrč (ocas) v půvabný vějíř a počíná plným tónem pěti lásky zpěv. »Klip klip klip klip!« zní to vždy jasněji, pak končí pukem hlavním, podobajícím se vysokému »gluk«. Po tomto tónu tetřev »brousí« — broušení kosy se podobajícím zvukem. To se opakuje až do úplného rozednění. »Broušení« je pro myslivce veledůležité, neboť jenom v té době může k tokajícímu tetřevu přiskočiti na několik kroků. V této chvíli tetřev, jinak velmi opatrný, v zápalu lásky dosti veliký šramot přeslechne a myslivcovy pohyby přehlédne, neboť při »broušení« — jsa rozčílen — světla (oči) přivírá a tudíž i špatně vidí.«

Že okolí nepozoruje má příčinu svou v tom, že zvukovod jeho je opatřen torbovitou blanou, která při plném toku se překrvuje a tím na polo jej uzavře. Úplně se otvor ušní uzavře při »broušení« (otevření zobanu), poněvadž násadec spodní čelisti přitlačuje se ku okraji překrvené blány. Novější dobou však shledal Olts, že násadce čelistní, jimž Wurm připisuje hlavní podíl na hluchotě tetřevově při toku, nehrají pražádné role, anobrž výhradně záhyby či torby blanové, které nikoli ale krví, nýbrž vzduchem se naplní a tím způsobují dokonalý závěr či ucpávku zvukovodu. Kde se vzduch ten béře a jakým způsobem do záhybů či toreb vniká, jest prozatím ponecháno dalším výzkumům na tomto poli (Mit. des oestr. Jagdschtzver. 1907.).

Ani špatné počasí neumlčí našeho troubadura, je-li již v plném toku, to jest na počátku.

Také se hlásívá či toká kohout na večer, což se děje nejvíce v době dodatečného tokání, tedy ku konci toku; počíná se západem slunce a trvá až do příchodu noci. Rovněž tokává kohout i na zemi, při čemž skáče se strany na stranu; po několika skocích uléhá úplně na zem a tak několik vteřin zůstává ve sladkém opojení. Druhdy zatoká na zemi a hned volí zase vysoké tokání (na stromě) anebo zase naopak. Spozoruje-li nebezpečí anebo zaslechne-li podezřelý zvuk, tu mocným úderem perutí opouští »zrazen« svoje tokaniště, tetřev »zapadl« nebo »odtáhl« a zřídka se týž den vracívá a zrazen-li opětně, tu si volí jiné tokaniště.

Na takových místech, kde se více kohoutů sletuje, povstávají prudké a urputné boje a tu silný pták zasazuje mohutným zobanem svému soupeři tak vydatné rány, že jej i někdy usmrcuje. Často se odstřelí kohout s hlavou plnou jizev mnohdy nezahojených a mladší kohouti i ubiti nalezeni. Takových bojů, takové slepé vášně a žárlivosti využitkují mladší kohouti a klidně se s nedaleko nečinně a lhostejně souboji přihlížejícími slípkami »milují«.

I starý neplodný kohout nestrpí mladších protivníků ve svém okrsku a nemilosrdně je zapuzuje. Takový nesnášelivý mrzout (Pechvogel) má

býti zpravidla odstřelen. Statný kohout oplozuje po toku 4—6 slepic a pak se poroučí milostenkám, aby potravou nahradil úbytek sil. Po skončené sezoně ubylo mu mnoho na váze, je kost, kůže a peří a sotva 2 *kg* někdy vážívá. Rašení buku a modřínu je myslivci dobrou známkou, že tok se chýlí ku konci.

Někdy prapodivné rozmary se objevují u kohoutů. Tak 1904 kníž. švarcenberský lesní Kainz v Pürstlingském revíru na Šumavě byl svědkem, kterak ve středu leče při lovu v měsíci září, jakmile se přiblížili honci, vyhřadoval na vysokou jedli a silně počal tokati a dříve neodtáhl, až honci klacky na strom tlouci počali; před tím si zaštěkávání jednoho z jamníků ani nevšíml. Nebo 18. dubna 1904 statný tetřev přiletěl s hor do městečka Samokova v Bulharsku a táhna přes náměstí nalétl na prsa mimojdoucího člověka a takto také byl živ chycen. Lidé jej chtěli utlouci, leč šťastně na zakročení okres. úředníka byl zachráněn, dva dni chován v zajetí a třetího dne puštěn. Zamilovaný tetřev hodlal na zálety ku lesníkovým slepicím na dvůr, avšak běda, zůstal viseti v plotě a tak se dostal do zajetí (Der deut. Jäger 1907.). V cís. zool. zahradě v Schönbrunně měli před málo lety také tetřeva »císařského« ze Štýrska, byl jako by měl o kolečko víc nebo míň. Bar. Puttbergovi vletěl za mlhavého dne říjnového s velikým hlukem starý ♂ tetřev do kuchyně, kde se dal klidně chytiti (Neue balt. Waidmsh. 1908). Jiný zase, jsa pronásledován jestřábem, hledal a nalezl útočiště v jisté tyrolské horské osadě, kde naraziv na telegraf. drát byl polapen (Zool. Beob. 1908). U Karl. Varů útočil tetřev prudce na ženu v lese dříví sbírající a jen pořádnými ranami oklestkem se dal konečně zahnati (Zool. Beob. 1908). V Žatci narazila ♀ tetřeví na telegraf. drát u radnice v městě a byla chycena (v dubnu 1908).

Potrava tetřeva kohouta jest věru zvláštní a není to skoro nic jiného než jehličí jedlové, smrkové a sosnové. V létě žere mladé svěží výhony jehličnanů, různé bobule, jako ostružiny, maliny, jahody, klikvy, brusinky, také bukvice a hmyz. Slepice zřídka si jen popřává jehličí, vždy raději pupeny jehličnanů, pupeny a jehnědy různých listnáčů a vedle jiného i jeřabiny, bobule jalovcové, břečťanové, kvítky a lupínky rostlin brusnicovitých a všeliké přístupné hmyzy, červy, drobné i větší hlemýždě a p. Může-li z lesa na blízké pole, tuze ráda si smlsne obilí. Kuřata vyživována výhradně hmyzem a jeho barvami. Meves nalezl volátka 6—8 denních kuřátek nacpaná zelenými larvami jistého druhu pilatek, které žijí na smrkovém jehličí. Mravenci s larvami a kuklami jsou jim v kteroukoli dobu pochoutkou.

I v zajetí je pěstovali od mlada počínajíce, ale vyžaduje to veliké opatrnosti a péče. Podobně staré lze chovati v přiměřeně upraveném zajetí a při rozumné výchově (potravě) a v temném vězení držáni, dokonce se i hnízdili a mláďata vychovali, leč nezůstala dlouho na živu. Vejce

tetřeví dávají vysezovati krůtám nebo dobračkám kvočnám domácím aby předčasně s hnízda neutekly a pak se s kuřaty piplají.

O způsobu lovu a přiskakování v toku nemíním psáti a zmíním se jen o zvěřině tetřeví, o níž panují dosud různá mínění. Jedni v ní vidí bůhví jakou vzácnost, kdežto druzí ji vyhlašují za tuhou a nechutnou, k čemuž nemálo přispívá u starých kohoutů hojné požívání jehličí; pak mívá zvěřina pronikavou chuť po silici terebintové. Dlužno ji tudíž dovedně upraviti v kuchyni, aby z ní byla pochoutka, t. j. dáti jí dokonale zaležeti, zamříti v připraveném láku anebo zpracovati ji na paštiku. Nesporným však zůstává, že zvěřina mladých ptáků a slepic je šťavnatější a chutnější než starých kohoutů.

Tetřívek (Tetrao tetrix, L.).

Malý pták (u myslivců), bublák (Morava). — Rus.: Tětěrev; pol.: Cietrzew, kniejotek cietrzew; chorv.: Mali tetrieb; srb.: Tetrijeb ružovac; slovin.: Ruševec, škarjevec; luž. srb.: Živy kokot, březula, březova kura, čečor; něm.: Das Birkhuhn, Spiegelhahn, Spielhahn.

Druhový znak: Ocas vykrojen, z 18 per složen a spodní jeho krovky jsou o 1 cm delší středních per rýdovacích; na hrdle není prodloužených per; bílá páska příčná přes křídlo. ♂ je černý, na volátku modře kovově lesklý, dlouhé vidlice ocasní (= tatrč) jsou silně na venek zahnuty (= lýrovitý ocas). ♀ je světle rezavohnědá, černě napříč skvrnitá, na křídle má bílou pásku; ocas jen kratičce vidličnatý a černě příčkovaný. — Délka ♂ 58—65 cm, křídlo 28.7 cm, ocas 17 cm, zobák 2.4 cm, běhák 3.6 cm. ♀ až 45 cm, křídlo 23.5 cm, ocas 11.5 cm; váha ♂ 2 kg, ♀ 1½ kg. Tab XVII obr. 42

♂ mimo vole i krk, dolní hřbet a ocas má silně kovově lesklý; spodní část opeřených běháků na bercích a spodní ocasní krovky jsou bílé a také na ohbí křídelním je bílá skvrna (zrcádko) jako u tetřeva; letky jsou mdle černé, zahnědle ťupkované a kropené; některé jsou na kořeni bílé a bělavé mívají i koncové lemy, čímž právě vznikají dvě příčky bílé na složeném křídle; ocas (tatrč) je černý a 3 nebo 4 pera pokrajní jsou lýrovitě vně vyhnutá. Jednoroční ♂♂ jsou o poznání menší a méně sliční. — ♀ je podobna mnoho slepici tetřeví, majíc hlavu s krkem tmavě rudožluty a hustě hnědočerně příčně skvrnity; horní hřbet je krásně světle rezavý a hustě černě skvrnitý a příčkovaný; hrdlo je bělavě zahnědlé, volátko tmavší a černě vlnkaté a příčkované; boky a slabiny rovněž tak, leč skvrny i příčky jsou tu větší a pírka na konci světle zarezavělá a černě postříknuta; černý ocas je klikatě a nepravidelně rezavě čárkován a hustě vlnkován; spodní jeho krovky nazvíce bílé, křídelní krovky černé a hnědošedě a rezavě jako poškrábané; kratičké vidlice ocasu nejsou vně zahnuty jako u kohoutka; nad okem jsou červená malá lysá místa (= poušky, u Němců »růže«). Dr. Al. Hořica v Mnich. Hradišti má ve své vzácné sbírce ♀, ulovenou 8. října 1907 v Dol. Grupavě na panst. wald-

štýnském, která má úplně vyvinutý kohoutí tatrč (bezpochyby stará, jalová tudíž kohoutoperá slepice) (Weidmh. XVII.).

Před prvým přepeřováním vypadají mladí ♂♂ jako slípky v obnošeném šatě, jsou však přece hnědší a mnohem zasmušilejšího tonu; poušky jim dosud scházejí. Kuřátka v odění puchovém (chmýří) jsou shora hnědavě žlutá s rezavou pomíšená a tmavě skvrnitá, vespod zahnědle bělavá, na volátku žlutavější. — Zobák je černý (♂) nebo černohnědý (♀); oko tmavohnědé, lysina nadoční u starých ♂♂ vyšší a jeví se jako široký fazolovitý hrbol, který jemně zoubkovaným okrajem nad temeno vystupuje, jsa živě červené barvy; u ♀ a mladého ♂, jak řečeno, jsou poušky daleko menší a bledší. Běháky jsou hustě nahnědle opeřeny; prsty barvy špinavo hnědé a se stran rohovitými třásněmi (rousy) přioděny.

Tetřívek se páří s příbuznými druhy a splozuje míšence = bastardy = hybridy. Zmínil jsem se již o hybridu T e t r a o l a g o p o i d e s, N i l. (tetřívek ♂ × kur rousný ♀) asi 43 *cm* dlouhém, z čehož asi 15 *cm* na ocas připadá a 18 *mm* na zobák. Při pohledu na tuto zvláštnost (vycpanou) nelze se ubrániti dojmu a myšlénky na oba rodiče. Vyskytuje se nadmíru vzácně a to jen tam, kde se oba druhy kurů těch zdržují, jako ve Skandinavii v provinciích Wermelandu, Norrlandu, Dalarně, Dalekarlii a již. Norsku.

Také jsou známy míšenci mezi tetřívkem a jeřábkem, avšak nejčastěji vytvářejí míšence mezi sebou tetřívek ♂ a tetřev ♀ známého tetřevce, o němž dále nalezne čtenář zvláštní stať. Že i s bažantem se páří, svědčil by vzácný úlovek kohouta tetřívka (v Urbanově 1906), který měl na krku 10 pírek bažantích; ostatní peří bylo normální. Patrně to následek pojímání se kohouta bažanta na slepici tetřívka. (Lov. Obzor X. 1907.). Tetřívek jest ale sám také dosti proměnlivý. Znám jest t e t ř í v e k z e l e n ý Tetr. tetrix viridanus, Lorenz), jenž má všechny partie místo fialově k r á s n ě a n á p a d n ě z e l e n ě l e s k l é, křídelní zrcádko má větší, širší, a poslední ruční letky mají bílé špičky; také ♀ je světlejší. Obývá stepní území guber. saratovské, samarské, ufské, orenburské, území kraje turgajského a akmolinského a dostupuje až pohoří Tianšanu v Asii. — T e t ř í v e k T s c h u s i ů v (Tetr. tetrix tschusii, Johanns.), jehož lesklé partie jsou čistě modry; obě pohlaví mají na kořeni ocasu velice širokou bílou nepřetržitou pásku; opeření běháků je světlé, husté, dlouhé; ♀ je taktéž světleji zbarvena. Obývá guber. tobolskou, tomskou, jenisejskou, irkutskou a Zabajkalsko (podrobněji o tom viz Orn. Jahrb. 1902 s vyobr.). *)

V Bavorsku odstřelen starý kohout, jehož hlava byla hnědá a barva tato přecházela dolů ke krku do šeda (Der deutsche Jäger 1907). Také

*) O tom, jaké odchylky jeví alpští tetřívci co do velikosti i co do způsobu života od tetřívka nižin, napsal Sammereyer velmi pěknou stať v »Mitteil. über die Vogelwelt« 1907.

albinističtí tetřívkové byli už pozorováni a uloveni, jak ze sporých záznamů shledávám, naposledy odstřelili krásného albina 13. prosince 1908 v Neubergském revíru ve Štýrsku (Jäger. Ztg. XX.).

Příbuzný našeho tetřívka je tetřívek kavkazský (Tetrao mlokosiewiczi, Tacz.). ♂ je černý, ocelově modrého lesku, bez bílé křídelní pásky. 7 vnějších rýdovacích per obou stran ocasu praporem na konci vzhůru směřuje, čímž vzniká ku stvolu jakási prohlubinka; spodní ocasní krovky jsou černé; délka 57—59 *cm*; ♀, základního tonu hlínožlutého jest černě skvrnitá, vlnkatá a čeřitá; ocas má téměř rovně zastřížen a spodní krovky jeho jsou rezavé, černě příčkované s bílými konečky; délka její 48—50 *cm*. Obývá celý Kavkaz. Výbornou monografii tohoto druhu napsal Tschusi dle poznámek Noskových v »Ornit. Jahrb.« 1895 (vyšla jako zvláštní otisk s vyobr.).

Tetřívek je rozšířen v severní a střední Evropě i Asii a přibližuje se severní točně více než-li tetřev, za to zase ne tak daleko na jih jako on; nenalezli ho dosud v pohořích španělských a řeckých, ale ve francouzských Pyrenejích a sever. Alpách italských jest, obzvláště tuto, ještě hojným. V Asii se vyskytuje až v Amursku a sev. Číně, na Jeniseji už jest na 67° vzácností. Na východních a jižních svazích Stannových hor — dle Middendorfa — jej zastupuje tetřívek kanadský (Tetrao canadensis, L.). V Evropě jest obecným ve Skandinavii, v Livonsku, Estonsku a na Rusi ještě dost hojný je na sever. svazích Kavkazu, méně však v tamních stepech, odkud byl zemědělstvím zatlačen; v orenburských stepech, které namnoze jsou dosud v panenském stavu jsou spousty tetřívků (víc o tom v Cab. Journ. 1889.). Dosti častou zvěří jest v celém území alpském; ve Švýcarsku hlavně v Graubündenu a Mingentalu. V Němcích je místy hojný, místy vzácný; pobyt jeho se řídí dle množství vřesu té které krajiny, ať v horách, ať v nížinách: Čistým porostům jehličnatým se vyhýbá. Kde není vřesu a vřesovišť tam není tetřívků — praví Naumann. Proto také je obecným v Dánsku, Holštýnsku, Hanoversku, Lüneburgsku, také ve Vých. Prusku a Slezsku není místy žádnou vzácností. Ve slatinách na vysočinách bavorských zdržuje se hojně, takže za vhodného jitra lze 20—30 kohoutů v toku pozorovati a slyšeti (Grashey v »Nat. u. Haus 1909.). Na Islandě, v Irsku, místy v Porýnsku, již. Sedmihradsku a v Řecku tetřívků není. Ve vlastech našich, jako v Čechách je obecnou zvěří jak při horách pohraničních tak uvnitř země, na Moravě schází v Bezkydách (Talský, Janda) avšak uvnitř se po různu vyskytuje (Brněnsko a j.).

Poslední dobou s různých stran docházejí stésky do ubývání zvěře tetřívčí a je tomu skutečně tak, ačkoli není ptákem kulturním, naopak spíše si libuje i v zanedbaných, málo hleděných polesích (selských) se smíšenými porosty. Veliký podíl na tom mají také lovci sami, odstřelují na tokaništích často kohouty, kteří svůj životní úkol — spáření, oplození — dosud nebyli vykonali.

Za bydliště si volívá po přednosti březové a topolové lesy a vůbec bříze vždy dává přednost. Na skandinavském severu žije jistě v těch nejsmutnějších, mrzáckých lesích, které jsou ze samých zakrslých bříz; vyskytuje se i v porostech smíšených, a buk s dubem mu velice dobře svědčí, nikoli však, jak zmíněno, pouhé jehličnany anebo zapojené vysoké lesy. Obydlí jeho musí míti četné světliny, paseky vřesem porostlé, brusinkami, borůvkami, kručinkou, jahodníkem a nízkým mlázím (kulturou) pokryté a nesmí býti příliš suché.

V severních zemích zdržují se velice četně ve vlastních vřesovištích, kde je viděti zřídka jen vyšší strom anebo kde nelze vlastně ani o lese mluviti. Kde jsou stromy, tam na nich vždy hřaduje, kde jich však není, spává na zemi. Ve studených krajinách vyhrabávají si ve sněhu nory a chodby, ve kterých za bouřlivého počasí často několik dní jest jim strávíti a kromě toho i ochrany proti škodné vyhledávati; že i tu hledí se dohrabati ku chudičkému soustu, jest samozřejmo.

Zvláštností zvěře této jest toulavost. Zhusta opustí celý kmen svůj dosavadní revír, aniž by snad byl k tomu nějak nucen, bez nalehavé příčiny. Má se za to, že přílišné pronásledování, úsilovné honění, změny v útvaru bydliště mohou býti toho příčinou, ale jistého tu není nic, protože kde třeba po celý rok zvěře té nebylo, pojednou se objeví ve starém bydlišti a žije tu dále po svém jako dříve. To lze pozorovati ku př. na podzim, kdy obě pohlaví se od sebe oddělují a brousí či toulají se po lesích anebo vysoko přeletují, zejména kohouti. Před lety jsem viděl na Železných horách v polesí litošickém 19 kohoutů přeletovati z lesa přes pole do jiné části revíru a zapadnuvše na vysokých borovicích zdaleka jako havrani se tu vyjímali. Dr. Horák z Čáslavě viděl na podzim 29 kohoutů přetahovati v lesích u Smrdova na Habersku a Dr. Tobias píše o podobném úkazu ze Sabooru ve Slezsku, kde je viděl i na topole v silniční aleji zapadnouti. Druhdy až na 100 kusů čítá takové hejno ♂♂, kteří spíše než slípky letmo se potulují.

Po kopulacích táhnou se slípky z tokanišť, aby brzo na to se daly do stavby a úpravy neumělého hnízda, někde na zemi ukrytého pod ochranou křoví. Avšak bylo nalezeno hnízdo tetřívčí zcela volně umístěné v prosvětlené tyčkovině borové při nejrušnější cestě v polesí, kde se právě na šest stran paprskovitě lesní cesty rozbíhaly (Zool. Beob. 1907). Hnízdo mívá v základech lehkou podložku z listí a stonků a na to snese ♀ 6—15 (8—12) vajec; množství vajec v násadě je závislo na stáří slepice. Zbarvení vajec při obyčejné typické formě vaječí je cibulově nebo okrově žlutavé, rezavě nebo černohnědě tečkované a skvrnité; skořápky jsou jemnozrné a pro spoustu pórů jen nepatrně lesklé. Jsou menší vajec předešlého druhu, ač jinak formou i barvou se jim velmi podobají. Průměr. velikost 45 vajec je 49·1 × 35·9 *mm*, váha 2·42 *g*. Asi po 4 nedělích (27 dnech) líhnou se kuřátka, která slípka ihned starostlivě odvádí a chrání, pokud za krátko nedovedou na stromy vyletovati. Obyčejně v máji bývají

hnízda vejci osazena. Za 6—7 neděl jsou kuřata dospělá, ale matky neopouštějí, až teprve na podzim. Mladí kohouti rádi za pěkných dnů podzimních zahřadují na vysoké stromy, kde se cvičí v tokání, študují, aby na jaře byli vycvičeni. Jako při všech polygamicky žijících živočiších, bývá slabší pohlaví četněji zastoupeno v každém tetřívčím rodu, ač jsou také vyjímky, kde právě jest opáčný poměr.

Tetřívek — malý pták — je bez odporu jedním z nejsličnějších ptáků našich lesů, jehož ocas (tatrč) zvlášť krásně se vyjímá. Hrdě a vzpříma si vykračuje, jsa při tom ale přece ostražitý a plachý; jest nadán neobyčejně bystrými smysly. Lítá hlučně a namáhavě a dle potřeby i vysoko se dovede vznésti a delší trati přeletěti; kráčí a běhá hbitě a v křoví a porostlinách se také umí dobře skrývati.

Tokání počíná v březnu a potrvá až do máje. Hrdlička slyšel tokati kohouta 6. února 1908 při — 6° C za sněhu na borovici u Čechtic na Kutnohorsku (Rozm. Les. Týden. II. 1907—8). Tam, kde tetřívek jest četně zastoupen, jako ve mnohých distriktech ve Skandinavii, sejde se jich na vhodném tokaništi 30—40 a někdy ještě více a každý jednotlivý kohout se drží a vytrvale toká až ku podivu. Nilson ujištuje, že v Laponsku lze slýchati kohouty od 11 hod. až do 2 hod. v noci nepřetržitě tokati; tu arci sluší uvážiti, že v těchto šířkách severních v době toku není velikého časového rozdílu mezi západem a východem slunce. U nás počíná tok teprve za ranního šera při rozbřeskování. V době toku je ♂ nadmíru drážďivým a bojechtivým tvorem vůči sobě rovným. Každý mívá svoje určité místo ku dostaveníčku (tokaniště), nějaké volné místečko nejvýše v průměru 50 kroků v lese na pasece nebo za vřesovišti. Objeví-li se mu tu jiný soupeř, vzniká zuřivý zápas; domácí pán ihned zaútočí, protivník arci také nelení a co dva bojovní kohouti dovedou, znáte z kuřího dvora domácího. Poražený prchá, zanechávaje trochu peří svého na zápasišti, jinakých průběh boje památek nezůstavuje. Takový rváčský seladon zúmyslně vyhledává cizí tokaniště a zkouší se ve štěstí junáckém ovšem s různým zdarem. Při zápase vydávají kohouti zvláštní zvuky, patrně zlost vyznačující.

Tokajícího tetřívka obyčejně docela nesprávně vyobrazují anebo praeparatoři vycpávají. Jammernegg v »Mitt. des oesterr. Jagdschtzver.« 1907 píše, že sluší rozeznávati dvojí posici při tokání: prvou při »pšoukání« — »ču—uj!« a druhou při »bublání« či »kodrcání«. Ihned při početí »pšoukání« rozestře kohout tatrč co nejvíce do vějíře, takže veškerá pera se objeví vedle sebe, aniž by se navzájem kryla, nejkrajnější pak se ohýbají hluboko na pravo a na levo. S nimi zároveň korespondují i bělostné spodní krovky ocasní, jsouce rozloženy rovněž vějířovitě jako tatrč. Ostatní peří na těle je v tomto okamžiku hladce přilehlé, toliko letky při skocích jsou poněkud uvolněny, krk stojí zpříma a »vousky« na bradě jsou trochu zježeny a zobák do kořán otevřen. Tato posice následkem držení hlavy a uvolněných letek, přilehlého peří na těle a úplného vějíře na tatrči je nadmíru malebná.

Při kodrcání či bublání, které zní: »ruturu-rutu-rujky-urr-urr rrruturututu-rukla« objeví se kohout v posici druhé, při níž skloní hlavu tak hluboko, že krk se hřbetem probíhá téměř v nepřetržité vodorovné čáře. Peří hřbetní od kořene krku až po tatrč je zježeno, letky hluboko dolů spuštěny a tatrč tak rozložen, že žádné pero druhé nekryje, ano i mezery mezi nimi jsou patrné, obzvláště u per zahnutých. Současně horní peří na běháku (bércích) a peří břišní tak je položeno, že běháky vlastní úplně zakrývá. Krk je nadmut tou měrou, že až lysá místa kůže jsou patrna, ač při tom peří je na něm přilehlé, nikterak se neježíc; tuto tloušťku krku zaviňuje jedině vzduch, jehož se kolem krčních obratlů hojně nahromadí. Při bublání je zobák zavřen a pták se vzduchu zbavuje ihned, jakmile přeruší tuto část toku, takže krk hned splaskne. Poušky nadoční v době toku vůbec větší, při bublání dosahují největší velikosti a krásy. Po celou dobu kodrcání je kohout k zemi přitlačen a pouze kročmo se s místa na místo se pohybuje.

Toto vše vylíčené neprovozuje však malý pták »beze smyslů« jako tetřev hluchan, nýbrž při plném pozoru a ostražitosti, neboť vidí a slyší tak dobře jako kdy jindy a dost malé vyrušení jej zaplašuje či zrazuje. Ne nadarmo o něm lovecký svět říká, že má na každém peří jedno oko t. j., že je nesnadno jej přelstíti a uloviti. Mezi tím vyšlo slunko a tu odbude rozohněný mládec návštěvy u 2—4 slípek, načež s nimi vyhřaduje (zalétne) na strom, aby mezi 8—9 hodinou odtáhli na pastvu. S večerem se dostaví kohout opět poblíž svému tokaništi, na němž se vždy záhy z rána přesně zase objevuje, pokud tokání trvá. Slípky ku milostným návrhům odpovídají jasným, kratičkým zvukem různě modulovaným »bak, bak«; kuřata pískají.

Potrava tetřívků záleží z křehkého lupení, pupenů jehličnanů i listnáčů; velice rádi požírají jalovčinky, borůvky, brusinky, jahody i ostružiny, všeliký hmyz, zejména kukly mravenčí, zrní obilné a jiná semena. U 2—3denních kuřátek nalezl Meves v žaludcích larvy pilatek, pavouky a něco součástí rostlinných, u slípky květy a nezralé plody rdesnovitých vedle nezralých borůvek. Odstřelený kohout jeden měl místo obvyklých kamínků v žaludku broky, které však nepocházely ze staré snad rány, protože na ptáku nebylo znáti nejmenší otravy olovem. (St. Hubertus 1907.)

Loví se nejčastěji na čekání v době toku u nás i jinde. Kurští, livonští a litevští lovci čekají v úkrytu zelení pokrytém a poblíž stromu daleko široko viditelného zbudovaném. Na tyč nastrčí vycpaného kohouta anebo jemu podobnou figuru a tu připevní ve stromovém koši tak, aby asi 1 *m* nad něj vyčnívala. Potom natlačují ze sousedních lesů a vřesovišť ptáky ku vnadě, kam se také dostavují. Tu je pak snadno z úkrytu odstřelují. Také lze na tyč upevniti silné vějičky, s nimiž se hřadující kohouti shodí na zem. Myslivecké je však obvyklý u nás způsob čekání v době toku anebo pomocí vábniček, jimiž se napodobí hlas tokajícího ♂.

Praktický myslivec dosáhne cíle i svojí přirozenou »vábničkou«. I přiměřeně sevřené ruky lze použiti ku sesílení zvuků; bublání se vyluzuje skoro líp pomocí prstů pouhými ústy než vábnicemi. *) Stává se, že pták přilétne až zcela blízko ku lovci, který jej volal, ba přímo zuřivě na prsa se mu vrhne (1908), ač zase jsou mezi nimi tak zkušení praktikusové, kteří se ledabylým voláním a vábením nedají vyrušiti, padělku si nevšímajíce. Někdy se octne kohout na blízku, ale nikoli na ráně. V takovém případě dává se často přednost kvokání slepice (bak bak), jemuž kohout neodolá. Mnozí lovci, vědí-li o kohoutu, hledí se opatrně přišoulati na dostřel a vábnice používají, když není jiné příležitosti.

Tetřívek se počítá jednak ku vysoké, jednak ku střední zvěři a místy jen ku nízké jej zařaďují. Má mnoho nepřátel mezi pernatou *) i srstnatou škodnou, i říše hmyzu mezi nimi čestně je zastoupena a sběratele hub nebo jahod také zničí leckterou násadu. Také různými nemocemi jsou stíháni. Zpomínám si, že v dymokurských lesích 1880 chytili slepici, která měla hlavu kol očí a zobáku znetvořenu tak děsně všelikými nádory a bradavicemi, že už ani neviděla a ve zvěřině byla přeubohá — blízka smrti.

Tetřev prostřední (Tetrao hybridus L. = T. medius, Leisl. = urogallo-tetrix, Rchw.).

Tetřev vrzavý, tetřevec. — Rus.: Tětěrev mešňak, kosač, polevaja těťorka; pol.: Gluszec šredni, gargatunas (u lovců litev.); chorv.: Srednji tetrieb; slovin.: Srednji petelin; něm.: Das Rackelhuhn, Mittelwaldhuhn.

Druhový znak: Ocas (tatrč) poněkud rozpoltěný nebo vystřižený, takže prostřední pera jsou u kohouta o 3—3½ cm., u slípky toliko o 1.3 cm, kratší per krajních; kohout nemá žádných per ven zahnutých; spodní ocasní krovky jsou ¾ tak dlouhy jako ocas; peří na hrdle jen nepatrně prodlouženo; ♂ je černý a volátko má purpurově lesklé; ocas skoro jednobarevný, černý; ♀ je rezavá, hnědě a černě příčkovaná a na křídlech jsou znáti dvě více méně zřetelně bílé pásky. — Délka ♂ 67.2 cm., křídlo 32 cm., ocas 20.4 cm., zobák 2.6 cm., běhák 6.6 cm., větší než tetřívek a má tlustou hlavu. Délka ♀ 49.2 cm., v rozpjetí 77 cm., běhák 5.2 cm., veliká asi jako tetřívek s větší hlavou.

Rýdovací pera jsou černá a nepravidelně bíle skvrnitá, ♀ je velice podobna slípce tetřívčí, je však větší, barev světlejších a krásněji, výrazněji skvrnitá; ocas má na konci skoro rovně zastřížen (♀ tetřeví zaokrouhlen, ♀ tetřívčí vykrojen); spodní ocasní krovky sáhají až do ¾ ocasu (u ♀ tetřeví jen do ½, u ♀ tetřívčí přečnívají střední rýdovací pera). Zobák je slabší a protáhlejší nežli má tetřev, větší však a silnější

---

*) »Vábnice« napsal B. Podorebský (B. Brandejs) náklad. »Lov. Obzoru« v Písku 1909. str. 100.

*) Kohout tetřívčí byv napaden 15. vranami octl se v takové tísni, že zaletěl do hostince v Grattenbachu (Mitt. des Jagdschtaver. 1908). Před lety nalezl jsem slepici krahujcem roztrhanou.

než tetřívek, barvy je černé; oko velmi tmavohnědé, kroužek oční červený (♂) nebo šedobílý (♀) a nadoční »poušky« šarlatově červené podoby fazolovité; běháky až na prsty jsou hustě opeřeny, tmavohnědy a nad patním kloubem bíly, prsty šedohnědy.

Tetřev vrzavý se vyskytuje jedině tam, kde žijí pospolu tetřev s tetřívkem, neboť je už najisto postaveno, že je míšencem (křížencem, bastardem, hybridem) obou druhů. Je-li otcem tetřev kohout, je potomek podoben více jemu, t. j. připomíná více tetřeva, což ve Švédsku a Finsku bývá nejobyčejnějším zjevem. Potomek splozený kohoutem tetřívkem se slepicí tetřeví jest daleko vzácnější a pak je bastard rozhodně více podoben otci. Takoví se vyskytují hlavně na Rusi, v Norsku i Švédsku, Prusku, Bavorsku, Švýcarsku *), Tyrolsku, Štýrsku, Korutanech, Krajině i ve vlastech našich, všude ale jen pořídku (naposledy střelen 1903 u Mníšku). Že je tetřevec skutečným míšencem, vychází na jevo netoliko z proměnlivosti postavy a zbarvení a četných jiných důkazů, ale i z následujícího: Až do počátku 19. století neměli v celé Anglii žádných tetřevů, ale za to hojně tetřívků. V letech 1838 a 1839 nasadili sem poprve tetřevy a ejhle, za několik málo let objevili se míšenci — tetřevci, prvý r. 1843. Toť myslím, že je přímý a jasný důkaz o původu či vzniku bastarda toho. (Ornith. Jahrb. XX. 1909.)

Míšenci tito nejsou však plodní, neboť nemají — jako všichni hybridi — dokonalých ústrojí pohlavních. Dosud nebylo nikdy ještě nalezeno hnízdo jeho s vejci, jako vůbec nadmíru nesnadno jest i slepici tetřeva vrzavého nalézti a bezpečně určiti. České museum má slípku z Křivoklátských lesů, píše Palliardi, který měl míšence tohoto za samostatný druh, který prý se zdržuje v Krkonoších a protože na Maršovském panství byl střelen v toku — »musí se tam i hnízditi« — soudil. Kdyby tomu bylo tak, bylo by jich zajisté více. Naleznou se spíše slepice tetřívčí, jež jsou částečně zbarveny jako kohout; jsou to známé kohoutoperé, neplodné samice.

Tetřevec také toká, vydávaje nepříjemné, zvláštní hrubé hrdelní a skřehotavé vrzavé zvuky, jako »farfarfar-farfarfar«. Kromě těch slyšeli ještě jakési náběhy z toku tetřevího, syčení tetřívčí, ale vše nedokonale napodobené, překroucené.

Živí se podobně jako jeho původcové. V lednu odstřelený tetřevec měl — dle Mevesa — v žaludku 220 *g* drobných haluzek a jehnědů březových.

Na jaře objevuje se hybrid tento z nedostatku vlastních slípek na tetřívčích tokaništích a podniká zápasy s kohoutky; jsa silnějším, opanuje pole a soka zapudí. Dokonce utkává se v zápase i s tetřevem a snaží se jej ze stanoviště zahnati, arci s nezdarem. Myslivci proto nenávidí kazimíra toho, způsobuje jenom zmatek v jejich výpočtech s ohledem na

*) H. Fischer Sigwart: »Das Rackelwild in der Schweiz« v Ornith. Jahrb. XX. 1909.

obmýšlený odstřel pernaté vysoké. Snaží se jej tedy dříve odstřeliti, leč tak hravě to nejde, je to divoch a náramný neposeda. V zajetí je ptákem spíše líným než čilým, vůči lidem nesmělým a plachým, za to menší živočichy neurvale napadá, přibliží-li se některý k jeho okřínu; krutost jeho roste s dobou jarního toku. Nilson pozoroval zajatého tetřevce, který začal tokati v březnu neb dubnu, přešlapoval na bidelci semo tamo, rozkládal vějířovitě ocas, spouštěl křídla, ježil krční peří a otevíral zoban, vzhůru ho drže. Tokání jeho se skládalo z kručivých, vrzavých, hrčivých tonů, proti nimž byla píseň, rovněž nedaleko uzavřeného, tetřívka pravou uměleckou produkcí; zvuky míšencovy zle útočily na orgány sluchové.

V novější době se podařily pokusy tetřevy vrzavé vypěstovati z ♂ tetřeva a ♀ tetřívka anebo naopak v zajetí.

Jeřábek (Tetrao bonasia, L. = Bonasia betulina, Bp. = sylvestris, Briss.).

Reřábek (na Mor.). — Rus.: Rjabčik; pol.: Jarzabek; chorv.: Lještarka; srb.: Lještarka glucha; slov.: Gozdna jerebica; luž. srb.: Jerjab, vjerjabka; něm.: das Haselhuhn.

Druhový znak: J e n h o ř e n í p o l o v i c e b ě h á k u j e o p e ř e n a, s p o d n í p ů l e a p r s t y j s o u l y s y; 16perý ocas je zaokrouhlen, obě prostřední pera jsou hnědá, černě a bíle příčkována a kropenata, ostatní světle popelavá a
Tab. XVIII. černě skvrnitá, jsouce taktéž před bílou špičkou koncovou širokou černou páskou
obr 40 ♂ zdobena; spodní krovky ocasní dosahují do $^2/_3$ ocasu; peří na hlavě a na uších prodloužena. — Délka ♂ 40 cm, křídlo 19 cm, ocas 12 cm, zobák 1.2 cm, běhák 4.8 cm; délka ♀ i se zobákem 36 cm.

♂ má na voleti a hrdle nápadně protáhlá pera. Mezi chřípěmi a okem je okrouhlá bílá skvrna; brada s hrdlem jsou černy a svítivě bíle lemovány; obočí a lysina nadoční jsou červeny; čelo černé, hnědě skvrnité; témě narudle světle hnědé, drobounce tmavě skvrnité, záhlaví rezavošedé, šedobíle a temnohnědě skvrnité; na krku jsou zřetelné, černé poloměsícovité skvrny; široký bílý pruh sbíhá po stranách krku až na ramena; horní hřbet rezavý, jemně černě skvrnitý a kropenatý, osténky per jsou tu bíle označeny; hřbet dolní zahnědle rezavý, šedě příčkován a skvrnit; boky na příč skvrnity; střed hrudi je bělavý s narudle černými šipkami, břicho špinavě bílé; krovky křídelní zahnědle rudé, bílé kapkovitě a černě skvrnity; letky rezavě hnědošedé, pruhovitě světleji skvrnité, ocas perlově šedý a jemně tmavě čeřitý s koncovým pruhem černým bíle lemovaným. M l a d š í ♂♂ mají lysinku nadoční menší, užší a jen černohnědou skvrnu náhrdelní a bílé partie nečisté. Zobák černý, oko hnědo, běháky na lysých místech zahnědlé. — ♀ schází černé hrdélko, má je zažloutle bílé a vůbec je celá barev i kresby mdlé; temenní pera má kratší a oční kroužky bělavě opeřeny s malou nadoční lysinkou. K u ř á t k a jsou na hlavě a krku rezavěžlutá, na temeni a vzadu na krčku pruhována a

skvrnitá, povrchu tmavší a skvrnitější než vespod, kde jsou zažloutle bílá; zobáček mají žlutý.

Barevné odrůdy se vyskytují směrem od západu k východu. V Pošumaví, v Potýnsku a jihoněmeckých horách jsou jeřábci daleko určitěji a výrazněji zbarveni proti východozemským, které Homeyer shledal nápadně světle šedými. Zbarvení toto na východ přechází víc a více v ton bělošedý, při čemž i rezavé slabiny skoro nadobro mizí. Dle toho rozeznávají š e d o h ř b e t é h o či s e v e r n í h o j e ř á b k a (Tetrao bonasia lagopus, Br. = septentrionalis, Tschusi), který jsa menší našeho středoevropského, má tmavo hnědošedý hojně bělí promíšený hřbet a běháky opeřeny až skoro po prsty, a r u d o h ř b e t é h o j e ř á b k a (Tetrao bonasia bonasia, L. = sylvestris, Br. = meridionalis, Tschusi), typickou to formu shora popsanou.

Jeřábek je rozšířen po celé severní a mírné Evropě, od Alp až vysoko na sever do Švédska, v Sibíři až po Ochotské moře. V jižní polovině Norska a Švédska, v Livonsku a Estonsku je obecným ptákem; ve mnohých krajích Pruska, Polska, Uher, sev. Italie, dále Francie a Švýcarska jest dosti četný, jinde sporý. V území alpském, v Bavorsku, Čechách a na Moravě, ve Slezsku, Uhrách a Haliči není právě vzácností a hojnější je než v Německu.

Obývá horské lesy, spíše větší souvislé hvozdy na středohoří, kde jsou kamenité světliny a smíšené porosty, kde duby, olše, břízy, ořeší a hojně bobulovitých rostlin, křoví a vřesu roste. Nadmíru vhod mu jsou také bobule bezu červeného (Sambucus racemosus). Čím rozmanitější je les co do dřevin, čím hustší a bujnější jsou porosty a bohatší potravou, tím příjemnějším jsou mu bydlištěm. V létě spíše v listnatých, na podzim, když listí padá, táhnou se zase pod ochranu jehličnanů anebo aspoň porostů smíšených vyhledává a tu také tráví celou zimu. Ostatně se nalézá i v nižších polohách, jen když jsou vhodné a žádoucích podmínek tu s dostatek, ale přece ne ani tady všude, jen místy. Zdržuje se za dne výhradně na zemi v houštinách, kde se proháнívá nebo kam se skrývá v čas nebezpečí. Dost často jej lze přistihnouti ve spodních nebo středních větvích stromů. V zimě si vyhrabává pro větší bezpečí anebo za potravou dlouhé nory či štoly ve sněhu.

Možno směle říci, že jeřábků také ubývá; dříve se nedbalo jich hájiti a chutná, bílá, velmi jemná zvěřina cenila se výše než platné zákony a lovecká rozvážnost — píše Podorebský. Ačkoli je ptákem, možno říci, stálým, přece zmizí druhdy z revíru nadobro a po delší době, i po roce, mimo nadání opět se vrátí, usadí a žije dál, jako před výletem; bezpochyby všude dobře, doma nejlépe. Proto jej mají za podivnou povahu, přijde, usadí se, žije, ano i se rozmnoží a na to se ztratí a kam? a proč? Sám bůh ví! Ale shledalo se, že v polesích, kde se zároveň usadili drnošlapové bažanti v bydlištích jeřábků, tito usedlíci cizím těm vetřelcům se vyhýbají, protože živější ve přebíhání, hrabání a křiku bažant samotářského do-

bráka, v ústraní žijícího jeřábka znepokojuje. A to by mohlo býti jednou z domnělých příčin tajuplného a občasného zmizení.

Hnízdo si robí v malém důlku pod křovím, pod chvojím, leckde za balvanem, mezi prorostlými a omšenými skalisky, ve vřesu, trávě a p. a práce si s ním věru nedá mnoho; nalézti je však jest nadmíru nesnadné. Slípka se hnízdila od 26. dubna do 21. máje na 8 vejcích asi 40—50 *m* hlouběji než jest podlaha známé restaurace u Převýšské brány v Českosaském Švýcarsku a asi 2—3 *m* od rušné cesty, kudy na sta turistů přešlo; kuřátka se vylíhla všechna (Ornit. Monatssch. 1906). Zeidoff tvrdí v »Zool. Beobachter 1907) že jeřábek je zvěří nadmíru věrnou, stálou (jiní opak dokazují, jak zmíněno), avšak ve volbě svého hnízdiště jest daleko vyběravější než zvěř tetřeví a tetřívčí. Párky zůstávají i v zimě pospolu a doba snášení vajec je velmi rozdílná, řídíc se počasím. Hnízdění vlastní trvá 21—24 dní a kuřata 5—6 dní stará už se dovedou dost daleko odtřepetati a po 10 dnech už se starou hřadují, ale nesedají už tak pohromadě jako na zemi. Živí je hlavně kuklami mravenčími, ku kterým aby se dostala, ráda používá chodeb, jež žluna zelená vyhrabává za tímtéž účelem; počíná se tu jaksi vytvářeti forma soužití (symbiosy) obou ptáků.

Vajec jeřábčích bývá 8—15 v násadě; základní barvy jsou světle hnědavé, žlutavé nebo narezavělé a skvrny po nich rozseté bývají dvojitého tónu barvy základní, leč temnějších odstínů a jen zřídka kdy se objevuje odchylka nějaká. Jsou až na svoji velikost podobna vejcím tetřevím i tetřívčím a nelze si jich zmýliti. Průměr. velikost 29 vajec jest 40·7 × 28·9 *mm*, váha 1·314 *g*. Je-li nucena slípka — jež pouze sama vejce vylehuje — hnízdo opustiti, vždy je pečlivě stavivem hnízdním přikryje. Když jsou mladí jeřábci dospělí, tu zase tatík rodinku svoji vyhledá; do celého »šestinedělí« se dříve nepletl, anobrž potloukal se poblíž ženiny domácnosti.

Jest ptákem velice úzkostlivým, ale jinak ku sobě rovným snášelivě si vede. Skoro pořád žije v úkrytu pod křovím. Bau jej pozoroval také ve Vorarlbergu na pastvě na lukách podle lesa. Kráčí přikrčen jako koroptev a běžeti dovede výborně a neméně znamenitě skáče. O tom se přesvědčil starý Naumann, který přistihl a pozoroval jeřábka přes metr vysoko vyskakovati, aby si mohl sezobnouti jeřabiny z navnaděných ok na »kvíčaly«. Často vztyčuje pestře zbarvený kohoutek svou chocholku, která mu opravdu výborně sluší a dodává si tím zvláštního vzezření. Létá hlučně a dost rychle; ale činívá tak jen když musí a pokud to jen možno hledívá se spasiti útěkem a zmizeti nepozorovaně v houštinách.

Při toku vzpřímí chocholku, naježí pera náušní i vousiska na hrdle, zakroutí švihácky a podivuhodně tělem a píská, trilkuje od západu slunce až do noci a záhy z rána počíná od repetice. Tok provozuje na větvi vhodného stromu a na větvi sousední přihlíží a naslouchá vyvolená družka. Ku kopulaci zve slípku na zem. Po uplynutí doby lásky žije kohoutek samotářsky anebo se několik takových manželů sdružuje, aby fidelně pro-

1. Rehek domácí. — 2. Rehek zahradní. — 3. Červenka. — 4. Modrák běloskvrnný. — 5. Modrák tundrový. — 6. Slavík obecný. — 7. Slavík uherský.

žili dobu, mezi tím co jejich manželky plní povinnosti mateřské. Vábení kohoutka je daleko slyšitelný hvizd, který se dá dobře ústy napodobiti; tak se svolávají staří i mladí po celý rok. Hvízdavé tokání kohoutkovo zní poněkud melancholicky jako »tihi-titititi-tiri«, zprvu protáhle, ku konci skoro trilkovitě. Stará slípka volává syčivým »tititititi-kiul-kiul-kiul« své mladé, zpočátku tiše, zakončujíc rychlými zvuky. Roční ptáci se ozývají tichým »pi pi pi pi«. Kohoutkové i slípky přiletují na vábení umělé, byť i zcela správným nebylo, ochotněji a snáze než kterýkoli jiný druh ptáků (»Vábnice« 1909). Vábničku si pořizují lovci, kdo ústy nedovede, ze zaječí ramenní kůstky nebo z kosti husího »stehna« a p.; ovšem i umělé vábnice lze dostati.

Živí se pupeny a jehnědy, zejména lískovými, březovými, olšovými, habrovými, jívovými a jalovčinkami, zřídka kdy mladým jehličím smrkovým anebo jedlovým. Dále křehoučkými bylinkami, konečky lístků borůvčí a šťavele, bobulemi brusinek, borůvek, jahod, rybízu, malinami a ostružinami, jeřabinami, bezinkami, šípky, všelikým semením a drobným hmyzem, larvami, housenkami a drobnými měkkyši. Jsou velicí žrouti a mnohdy si nacpou žaludek tak nestřídmě, že musí po kolik hodin tiše seděti a tráviti; jaký pak div, že v takovém stavu nezřídka se stávají kořistí škodné. Meves prohlídl volátka 2—3 denních kuřátek (21. června 1857) a nalezl v nich pavouky, broučky, bobule loňské klikvy a lupínky (Ornis 1886).

Jako veškeré ostatní kury, tak i jeřábky pokoušeli se chovati doma v zajetí, ale je to spojeno s obezřetností velikou a jediné co jim při vší možné potravě svědčí, jest pokud možno ta největší volnost a hojně úkrytů, kde pták se nejraději zdržuje. Jaké tedy potěšení z něho, táži se?

Jeřábky počítají ku zvěři nízké a jsou rozmanité způsoby lovu, jimiž se ponenáhlu jeřábkové z domácích lesů ztrácejí. Nejčastěji vábničkou se lákají a pak odstřelují, o čemž a ještě v jiném se dočte čtenář ve výborné přírodopisně-lovecké monografii »Jeřábek« jejíž autorem je lesník J. V. Rozmara. (1901 str. 71 cena 1 K).

Zvěřina jeho jest neobyčejně jemné a výborné chuti, bílá a labužníci cení si ji vysoko. Už jeho latinské jméno bonasia odvozuje se z bona assa (= dobrá pečeně) a starým byl předobře znám. Kousek statistiky z Rozmary: Roku 1857 zastřeleno v Čechách 854 jeřábků; 1863 jenom 556 kusů; 1877 toliko 337. (100 z nich připadá na strakonické hejtmanství). Roku 1896 v Čechách 481, na Moravě 161, ve Slezsku 19, v Štýrsku 2832, v Tyrolsku 1800, Korutanech 1572, Haliči 999, Krajině 941, Bukovině 474, Dol. Rakousích 417, v Hor. Rakousích 409, v Solnohradsku 263 a v Přímoří 34. — Před třicítiletou válkou stál jeřábek u nás 3—5 grošů, dnes je jistě daleko dražší. Eldorádem jeřábků (rjabčiků) je dnes ještě záp. Sibíř (Tomská gubernie). Odtud se jich vyvezlo dle Johannsena — na 450 až 500.000 kusů do evropského Ruska r. 1898—9. — Ptám se, jak to dlouho potrvá?

Řád běžců kurovitých (Alectorides).

Sem náležejí velicí a silní ptáci, velikosti domácí slepice i nad to. Zobák mají silný, kratší neb dlouhý jako hlavu, buď pranic nebo jen nepatrně zaškrcen (na čele), tak vysoký a tak široký jako lebka, u kořene tvrdý; okraje svrchní vyklenuté čelisti přečnívají. Křídla jsou silně zaokrouhlena a v nich 3. a 4. nebo 5.—8. letka nejdelší. Ocas krátký nebo mírně prodloužený. Běháky vysoké, u některých až trojnásobné délky středního prstu dosahující; přední tři prsty krátké, buď jednoduše nebo dvojitě spojené; zadní prst, nechybí-li, bývá krátký a vysoko vkloubeu.

K řádu tomuto přidělené čeledi dropů a jeřábů pojal Reichenow do své systematiky jako podřadí: běžce polní (Arvicolae) do řádu běžců (Cursores); jiní systematikové pak je pojali do jediného řádu tohoto. Běžci kurovití jsou ptáci polní nebo bahenní, hnízdí se na zemi a snášejí 2 vejce. Mláďata opouštějí brzo po vylíhnutí hnízdo, podobně jako u kurů. Živí se potravou výhradně rostlinnou. Známo jest jich přes 50 druhů.

Udaná délka jednotlivých druhů, měřena od čela ku konci ocasu (bez zobáku).

I. čeleď: Dropi (Otididae).

Zobák zdéli nebo kratší hlavy, podoby téměř kuželovité, přímý nebo u kořene sploštělý; před koncem je svrchní čelist vyklenuta (jako u kurů) a obě čelisti opatřeny jsou tu zářezem; vejčité nozdry jsou opatřeny blanou, ve které je podlouhlý otvor do spodu otevřený. Běháky dosti vysoké a velmi silné, při nejmenším dvojnásobné délky středního prstu, jsou pokryty šestiúhelníkovými štítky; přední tři prsty jsou krátké a mají široká chodidla, která na stranách poněkud přečnívají; vnější prst se středním jsou spojeny zcela kratičkou špěnuškou a zadní prst schází; drápy jsou široké, skoro jako nehty, vyduté s ostrohrannou špičkou. Křídla veliká, široká, mírně vyklenutá o tvrdých či tuhých letkách, z nichž velké před prostředkem se náhle zúžují, pročež v letu činí dojem roztažených prstů u ruky; 3. a 4. letka jsou nejdelší. Ne příliš dlouhý, zaokrouhlený ocas je složen ze 20 širokých (jako u krocana) per. Peří po těle je tuhé, tělo samo pak svalnaté a těžké. ♂ se liší od ♀ nápadnou velikostí a zvláštní výzdobou hlavy a krku. Pelichají jednou do roka.

Obývají širá pole, pusté i zdělávané krajiny, jsou nejvýš nedůvěřiví a před člověkem prchají už z veliké dálky. Jinak mezi sebou jsou družni

a žijí u nás obyčejně v menších tlupách z několika rodin složených. Po vyhnízdění se shlukují se s mladými už dospělými často u hejna do set jdoucí a po měsíce pospolu žijící. Takovéto zastupy jich ovšem hledati možno jen v krajinách, jež jsou jich rozplozování zvláště příznivy, jako stepi jihoruské a středoasijské. V teplých krajinách náležejí dropi ku ptákům stálým, ale za to okrsek jich rozšíření je přerozsáhlý. V krajích chladnějších naproti tomu se jeví býti přeletavými, zatulujíce se do krajin mírnějších; ostatně nikdy ne daleko. Doba těchto potulek připadá do září, návrat pak do měsíce března, kdy se páry oddělují.

Dovedou velice hbitě utíkati (běhati). Let jejich je zprvu obtížný, namáhavý, ale jakmile se octnou v tahu, pak uletí míle daleko v jediné tuře a vytrvale, daleko líp než ptáci kurovití. Živí se semeny, hmyzem a zeleninou. Samci žijí jednak monogamicky, jednak polygamicky, nestarají se rovněž o své potomstvo, což spočívá vše na péči samiček. Rozmanité posice, do jakých se kohouti v době námluv stavívají, připomínají chování se krocanů.

Co se týče poměrů anatomických poznamenává prof. Nitzsch: »Mnozí přírodozpytci zařadili dropy ku ptákům kurovitým, jiní opět je pojali mezi pštrosy, leč poznatky anatomické ani jedno ani druhé nepotvrzují; spíše ukazují v mnohých bodech zvláštní útvary, dle nichž by se zdáli býti nejblíže ptákům brodivým či bahňákům a mezi těmi opět u slukovitých bylo by jejich místo nejpřípadnější než u ostatních čeledí.« Krčních obratlů mají 14, obratlů žeberních 8, ocasních 6. Jazyk je podoben jazyku kurovitých a odpovídá formě dutiny ústní, jsa měkký, u předu poněkud rozeklaný, vzadu šípovitě rozdělený a na okraji pilovitý; přední žaludek (vole) je dosti veliký, žaludek vlastní je velmi tažný, vakovitý, kožnatý, s vnitřními stěnami kožovitými; slezina je okrouhlá, nepatrná, dvojlaloká játra neveliká. Obzvláštní pamětihodnost u dropa velkého jest veliký, kožnatý, pod jazykem se otevírající vak podél hltanu; ten mívají však toliko staří kohouti, o čemž na patřičném místě podrobněji bude učiněna zmínka. Známo jest jich asi na 30 druhů.

Jediný rod: Otis, Linné.

Viz znaky čelední.

Drop malý (Otis tetrax, L.).

Tetřák (Palliardi). — Rus.: Strepet; pol.: Strepet, drόp kamionek, drόp mniejszy; chorv.: Mala droplja; srb.: Potrk mali; slovin.: Mala drόplja; něm.: Die Zwergtrappe.

Druhový znak: Loketní letky (II. řádu) bílé; vole a spodní část krku nejsou nikdy namodrale šedy, přes křídla se táhne bílá příčka; per je v ocase 20 a z nich

Tab. XXII. obr. 162 ♂ prostřední dvě vetknuta jsou (či spíše vycházejí) v kostřeci; povrchu rudožlutý, černě čárečkován a příčkován; ♂ má hrdlo a tváře modrošedé, krk černý se dvojitým bílým obojkem a dvěma černými příčkami na ocase. ♀ má hrdélko narezavěle bílé, bez obojku a na ocase tři klikaté příčky. — Délka 48.6 cm, křídlo 25.8 cm, ocas 14.5 cm, zobák 2.4 cm, běhák 7.2 cm, střední prst s drápem 3.8 cm; ♀ je o několik cm menší.

Znaky druhové a vyobrazení ♂ stačí vždy ku zjištění. Zmíniti se mi dlužno toliko o peří na hlavě a na zad krku; jest prodloužené, úzké, rozčísnuté a tvoří vlající hřívu, kterou pták může kdykoli zježiti. Mladší ♂♂ mají hřívu tu jen nepatrnou, povrchu jsou hruběji černě skvrniti a v bílém zrcádku křídelním mají více černých skvrn. Roční ♂♂ vypadají jako slípky, ale jsou silnějšího těla a zvláště na zad krku bývá více černých per než-li mívají ♀♀ a od šíje dolů ku hřbetu je zřetelná tmavá prouha, jaké u ♀ nespatřujeme. Menší ♀ nemá obojku ani límce, hlava, krk a hřbet má tmavě rezavěžlutý a černě skvrnitý, povrchu krku jsou patrny kapkovité bělavé a černě obrubované ostěnkové skvrnky. Na bílých bocích a slabinách jest tu a tam černohnědá šipkovitá a poloměsíčná skvrna; křídelní krovky jsou bílé a černě skvrnité. Zobák barvy šedého rohu, ku konci černý, na kořeni dolní čelisti špinavě žlutavý; velké oko je zažloutlé; běháky okrově žlutavé.

Drop malý je obyvatelem jihovýchodních a jižních zemí, avšak jednotlivci se objevují jako zbloudilci v Anglii a Švédsku, častěji ve Španělích a již. Francii, Uhrách a sever. Italii; jest obecným ptákem na Sardinii a Sicilii, v Dobrudži, v nižinách jihoruských, kolem Kavkazu, ve stepech tatarských, v M. Asii, sev. Persii, Afganistanu a Beludžistanu. V Německu při pečlivé ochraně, jaké se mu tu místy dostávalo, stal se domácím ptákem, takže v okolí Gangloffsömmern (mezi Erfurtem a Greussenem v Durynsku) rozmnožila se kolonie jejich v říjnu 1875 až na 34 kusů: ta ovšem nyní více neexistuje. Dle Rabesa žije ještě malý drop u Arnstadtu a Wýmaru, v Hanoversku, u Stargradu v Pomořansku, u Grabowhöfe v Meklenbursku a dokonce i u Wronke na Gotlandu (Deutsch. Jägerztg. 1907). Stock jej jako pravidelného hnízdivce uvádí v kraji mezi Cölledou a Buttstadtem (Ornit. Monatssch. 1907). Na dunajském ostrově Czallokőzu v Uhrách se hnízdí (Chernel). Také v Prus. Slezsku byl tento zajímavý pták několikrát pozorován (Cab. Jour. 1876). V našich vlastech byl opětně pozorován a uloven: 1838 v okolí pražském (Káblík), 1853 párek ml. ptáků u Pardubic (Bělohlávek) 1874 koupil Frič na pražském trhu 1 kus pro české museum (Vesmír III.) 1860 jeden u Boskovic (Třeboň) pro Ohradské museum, 1890 uloven u Lab. Týnice (Vesmír XX.) 1892 v lednu u Velvar, 18. ledna. 1898 u Mlčechvost ♀ (Lov. Obzor I.) a na podzim 25. září 1904 u Vilímova na Čáslavsku při koroptvím honu zastřelena ♀ a jsouc neznáma pokládána byla za velikou koroptev (!) potom za dytíka (má jen tři prsty jako on) až jsem ji příležitostně zjistil (1906). Mimo to zaznamenal Šír případy u Mimoně, 1 kus od Kosmonos a ♀ 1880 od Mostu (Zimmermann). Z Moravy znal jej Talský od Fulneku,

Freibergu a Jevíčka a Čapek uvádí úlovek z 19. prosince 1895 od Budkovic bliže Ivančic (Ornit. Jahrb. VII.); zajisté že o leckterém úlovku podobného druhu nedostane se na veřejnost žádné zprávy, zejména za dřívějších dob a nyní, řekněme, také — z pohodlí. Je zajímavo a neprávě příjemno, že jsou to většinou samičky, které se staly českými příslušnicemi.

Všem vyšším pohořím a lesnatým krajinám pták tento se vyhýbá a volívá si za bydliště jen volné rovné planiny, jedno zda s půdou zdělávanou nebo s méně úrodnou, suchou, písčitou nebo kamenitou širošírou rovinou, pokud možno daleko lidských příbytků. V létě žije rád skrytě ve vysokém obilí a jiných plodinách polních. Doba přeletování a tahu připadá v našich šířkách zeměpisných na druhou polovinu dubna a koncem října, ač byli u nás i v Němcích uloveni dropové malí v listopadu, prosinci i lednu někteří. Egypt zřídka navštěvuje (Heuglin) a v severozápadní Africe se objevuje pravidelně a také se v Tunisu hnízdí (Erlanger).

V dubnu se objevují na svých hnízdištích, kde kohoutkové tokají, vyrážejíce při tom kratičké, přerušované, ale daleko se nesoucí »trr«, vyskakují do výše anebo dupají na zemi, vyšlapávajíce tu pevné, mlatu podobné prohlubinky = »mlátky«. Starší a silnější ♂♂ beřou si na starost více slípek, slabší jonáci musí vzíti za vděk toliko j e d i n o u. Na to vyhrabe slípka na skrytém místě pod polními rostlinami mělkou jamku, příští hnízdo, stonky a travou ji vystele a koncem máje nebo v červnu druhdy i v červenci objeví se v ní 3—4 krásně zeleně lesklá a tmavě olivová nebo také špinavě modrozelená vejce, jež jsou spoře hnědě jako rozmazaně skvrnitá. Prům. velikost 22 vajec je 51·1 × 38·5 *mm*, váha 3·589 *g*. Mláďata brzy po vylíhnutí následují svojí máť, která je přiučuje chytání hmyzu, zahřívá dle potřeby a ochraňuje proti škodné s nasazením vlastního života, vedouc si tu jako koroptev.

Jest docela milým ptákem, ve svých pohybech ušlechtilý a výtečný běžec; vzletuje-li, činí tak bez náběhu a jedním rázem se vymršťuje do vzduchu a letí rychle, vytrvale a lehce. Po zapadnutí ubíhá ještě kolik set kroků v největším spěchu ku předu. Kromě toho se pozorovalo, že osamělý pták při něčem podezřelém přitlačuje se k zemi čili zaléhá a skrývá se a tak se stává za jistých okolností kořistí lovcovou (Vilímov 1904). Jsou-li však pohromadě menší nebo větší tlupy, o 5—10 ba i 100 kusech, tuť jsou daleko plašší a v pravou dobu vždy naleznou spásu v útěku, nedadouce si přijíti na kobylku. Za námluv slýchati možno kohoutka hlasitě volati »prut, prut«, na což slípka tichounce odpovídá; někdy i vzácnější vrzavé tony vyluzuje »terks, terks«. Kuřátka pískají.

Všeho druhu hmyz, zvláště pak brouci, krtonožky, cvrčkové, kobylky i s plodem, mravenci, larvy, červi a p. jsou mu hlavní potravou v létě; sem tam zamění jídelní lístek deštovkou a nějakým plžem a zelenina rovněž nechybí: zelí, osení, obilí, řepa, řepka a jiná plevel a její semeno.

Mladé rozhodně dlužno pokládati za ptáky hmyzožravé a dle toho musí se zaříditi i jejich výchova v zajetí; tepla vyžadují hojně.

V jižní domovině své je lapají do žíněných ok, jež jim kladou na oblíbená a známá pastviště a tokaniště. Ve Francii vábí ohnivé kohoutky vycpanou slípkou a napodobenými zvuky. Na Sardinii, kde není vzácností, chytají slípky i s kuřaty do koroptvích tenátek.

Drop asijský (Otis macqueeni, Grayi = Houbara macqueeni, Gm.).

Drop hubara, drop asijský. — Rus.: Beguněz; pol.: Drop kolniczasty, hubara wschodnia; chorv.: Azjatska droplja; srb.: Potrk azisky; slovin.: Ogrljata dróplja; něm.: Die indische Kragentrappe.

Druhový znak: Chocholka je složena z několika jen dlouhých, úzkých a bílých per, která mají většinou černé špičky; vnější letky loketní jsou hnědočerny, na koncích bíly; hrdlo s částí lící jest bělavé; hlava s krkem až po vole nášedě rezožluté a černě tupkované, vole samo namodrale šedé; přes křídlo černohnědá příčka a dvěma širokými temnými příčkami zdoben jest i ocas. Celý povrch je na narezavělé žluté půdě jemně černě kropenat a vlnitě skvrnit, aniž by kde zbývalo neskropeného místečka. — Délka 62 cm, křídlo 37.6 cm, ocas 17.6 cm, zobák 3.5 cm, běhák 8.6 cm.

Mimo vše právě uvedené má z každé strany kořene krku límcovitý chumáč úzkých, vlajících per, kterážto zvláštnost s malou odchylkou útvaru zobákového (je delší a sploštělý) zavdala podnět ku stanovení nového rodu Houbara. Horní polovice per límcových je černá, dolní bílá s černými konečky. Límec starých ♂♂ bývá až 10 *cm* dlouhý; mnohem menší ♀♀ mají chocholku i límec také slabší a menší a dole na hrdle a zpředu krku jsou hrubě skvrnity. U mladých ptáků taktéž všecky ty okrasy jsou jen slabě vyvinuty; povrchu je peří barvy pískové (ochranné zbarvení), šípovitě skvrnité a zpředu na krku rezavožlutě kropenaté. — Zobák šedý jako olovo, oko bledě světležluté, běháky zelenavě žluty až šedavy.

Drop asijský obývá jihovýchodní stepi ruské mezi Volhou a řekou Uralem, Arabii, Syrii, zvláště Persii, Turkestan, stř. Asii a Indii. Za tahu zabloudí někdy až daleko na západ a tak se stalo, že byli pozorováni a dopadeni dropové tito již v Anglii, Německu, Belgii, Hollandsku, Švédsku, Finsku, také v Turecku, Dalmacii, Polsku, Slezsku byli uloveni. Konečně i naše vlast se může honositi tímto hostem. Na zimu 1889 byl uloven (?) neznámým sedlákem u Zbenic (u Příbramě) a koupen hotelierem Bucharem v Příbrami, který jej dal vycpati praeparatoru Mathauserovi v Písku. Po té byl darován čes. museu v Praze, kde jest nemalou ozdobou oddělení Aves bohemiae. Žel, že nebyl úplně zachovalý, ač je vybarven úplně, neboť ozdoba jeho, límec byl částečně poškozen ztrátou peří a mimo to byl jednooký; v dutině druhého oka byl hnisavý otok. Zdá se, že ven-

kovan dropa neulovil, ale spíše pošlého našel. V žaludku měl jen trochu neztravené trávy *).

Tomuto dropu velice je podoben drop houbara africký (Otis houbara, Gmel. = undulata, Rchw), s nímž snadno lze jej zaměniti, ačkoli je tento silnější; byl pozorován jako zbloudilec ve Španělích, již. Francii, Italii, Řecku, ale nikde severněji, jako indický příbuzný.

Bydlištěm obou těchto cizokrajných ptáků jsou neúrodná a nezměrná území, rozsáhlé a kamenité planiny, kde rostou hojně pouštní byliny jako zvláště slanobýl (Salsola) a vrabečnice (Passerina) i náhorní roviny s chudičkou florou sice, leč alespoň s tou, kde sem tam zelená se travnatý ostrůvek. Všecky dropy asijské pozorovali a ulovili v Němcích na suchých písčitých polích.

Hnízdo — dle Brehma — představuje jamka ve stepní trávě, kde ve druhé polovině máje lze nalézti 2—4 vejce skoro ovální podoby a olivově hnědého zbarvení, hojně posetá drobnými rozmazanými zahnědlými skvrnami a velice jemnými černými ťupkami. Průměr. velikost 64·7 × 45 *mm*, váha 6·74 *g*.

Pěkný chochol jakož i dvojdílný límec na krku zdobí velice oba ptáky. Tuto nákrční ozdobu může pták libovolně vějířovitě rozvinouti a k tomu rozčílený kohout pěkně rozvine ocas jako krocan a křídla poněkud spustí. Doma jsou oba dropové nadmíru plaší a nedají k sobě na dostřel přiblížiti. Jsou znamenitými běžci i letouny. Ozývají se »raa, raa, raé«. Jak Indové tak Arabové náruživě, ba vášnivě je lovívají a to pomocí dobře vycvičených jestřábů nebo sokolů. V zool. zahradách nebo na kuřích dvorech možno tu a tam zříti tohoto dropa, neboť jsa z mládí vychován zkrotne, ačkoli přece jen rysů nesmělosti a plachosti naprosto nepozbývá.

Drop veliký (Otis tarda, L.).

Rus.: Dochva, drofič, drofa, dudak (Tataři na Kavkaze); pol.: Drόp brodacz, drόp pospolity, wasacz; chorv.: Potrk veliki; srb.: Arbanaški kokot, divlja tukač, divlja indijota; slovin.: Velika drόplja; luž. srb.: Trap, gropyň, gropuňa, dudak, trapa; něm.: Die grosse Trappe, der Grosstrappe.

Druhový znak: Hlava s krkem jsou jednobarevně světle šedé; letky II. řádu (loketní) jsou černohnědé, u kořene bílé, poslední tři však celé bílé; povrchu jest zažloutle hnědý a černohnědě vlnovitě příčkován; napříč přes křídlo se táhne bílá páska; před bílým koncem ocasu jest široká černá páska; ocas složen ze 22 per, ze kterých obě prostřední jsou taktéž vetknuta do kostřece. ♂ zdoben pernatým vousem; ♀ jsouc menší vousu nemá. — Délka ♂ 1 m, křídlo 65 cm, ocas 27 cm, zobák 4.2 cm, běhák 15.6 cm, váha (dle stáří) 9—15 kg. — Délka ♀ 82 cm, zobák 3.8 cm, běhák 12 cm, váha 5—6½ kg. Tab. XXII. obr. 169 ♂

---

*) Dal. Vl. Vařečka: »Drop asijský v Čechách« Vesmír XX., jakož i Ornith. Jahrb. II. (1891).

Vous ♂, který vychází s obou stran od koutků zobákových a skládá se asi ze 30 dlouhých, jemných, uzounkých, světlešedých per, dá se rozložiti jako vějíř až na 15 *cm* délky. Od vousu toho sbíhá po stranách krku lysá šedočerná skvrna, posázená jen spoře vlasovitými stvoly; střední pera temenní jsou mírně protáhlá; na zad krku přechází světlá šeď do rezavožlutého tonu, objímajíc jej dole na způsob obojku (límce). Celý povrch těla a větších krovek křídelních, jakož i ocasních jest příjemně žlutavě rezavý, konce per jsou tu světlejší a mimo to každé jest úzkou černohnědou proužkou příční zdobeno; ozdoba ta na větším peří je rozdělena zhusta světle rezavým proužkem a zdá se tudíž dvojitá. Základní zbarvení ocasu je bílé, prostřední pera jsou celkové barvy povrchu, nejblíže sousední jsou rezavožlutavá s bílými lemy, které se s obou stran čím dále ku krajům ocasu zvětšují, takže krajní pera jsou úplně bílá. Hruď, břicho a spodek vůbec jsou bílý jako střední krovky křídelní s okrajem křídla; ruční letky jsou černohnědy, ku kořeni světlejší a mají bílé stvoly. — Roční ♂ má jen kratičký vous s temnou lysinou na krku sotva je znáti; stářím obojí zdoba je patrnější. — ♀ je nápadně menší, bezvousá i bez lysiny nákrční, ačkoli se jinak co do zbarvení — poněkud mdlejšího — od ♂ neliší. Toliko velice staré slepice se vyznačují nepatrným vousiskem. Podobně jako ♀ vypadají mladí ptáci v prvém šatě, ač kohoutkové již po velikosti a výraznějším zbarvení jsou znatelnější. — Kuřata ve chmýří jsou zahnědle bělavá, povrchu černohnědě skvrnitá a pruhovaná, středem temene se táhne podélný široký pruh a úzký proužek podobný jde přes uzdy a očko; strany krčku a těla jsou napříč skvrnity; běháky světlošedé, oko hnědošedé. — Zobák starých je světle modrošedý, na špičce tmavý, velké oko krásně temnohnědé, běháky statné, skoro zavalité, narudle šedé; nehtům podobné široké drápy jsou černé.

Ve vých. Sibíři, Daurii vyskytuje se odchylná odrůda d r o p a s i b í ř s k é h o (Otis dybowskii, Tacz.), která je patrně menší, slabšího a poměrně delšího zobáku a jeví i zvláštnosti v opeření.

Pamětihodný jest kožovitý vak, který uložen u starého kohouta mezi krční koží a jícnem uvnitř před průduškou a sahá až ku vidličné kosti, jsa nahoře pod jazykem otevřen, takže lze prst do něho snadno vložiti. Je tvaru podlouhle vejčitého, na obou koncích se zúžuje a uprostřed je zaškrcen jako přesypací hodiny nebo rybí měchýř. Mladí ♂♂ až do dvou let staří prý vaku toho nemají. A z toho se domníváme, že snad přítomnost jeho souvisí s pohlavní dospělostí a že snad při prudkém tokání v době námluv roztahuje se buněčná tkaň v krku (v hltanu) usilovným vnikáním vzduchu a rok od roku se ponenáhlu rozšiřování toto opakuje, až konečně vdechovaný vzduch si pod jazykem cestu (otvor) vynutí. Vak či torbu tuto objevil již v XVIII. století Dr. Douglas, který ji pokládal za v o d n í v a k, leč mínění to rozhodně a plně zamítli Owen, Murin a j. badatelé. Ale — naprostého významu či účele vaku toho ani my ještě dokonale neznáme!

Veliký tento pták obývá mírné pásmo Starého Světa a vyskytuje se v Evropě na sever ještě ojediněle v Anglii a již. Švédsku; vzácněji v západoevropských zemích, častěji v Uhrách a mnohých končinách Italie, v rovinách a stepech teplejšího Ruska, ve střední Asii až po Čínu, zejména ve Vel. Tatarsku, Mongolsku, Persii, Syrii. Heuglin jej pro severových. Afriku neuvádí, za to však v severozáp. částech (Marokku) se o něm A. Brehm zmiňuje. Ve Španělích, Hollandsku, Francii a Švýcarsku je vzácným. Za to v Podunají v Uhrách až do Dobrudži, sev. Bulharsku, již. Rusku a na Krimu je četným, jako v mnohých úrodných nižinách Braniborska a Saska. Při honbě v Braniborsku dne 30. dubna 1874 odbývané poblíž Lichtenrade bylo uloveno 23 dropů (Cab. Journ. 1876). V saské nižině u Grossenhainu koncem listopadu 1878 napočteno v jediné tlupě 46 kusů a 10. prosince na jednom řepkovišti 50 kusů (Ornith. Centr. 1881). Statkář Lindner složil tři velké dropy jedinou ranou u Eilenburgu (Der deut. Jäger 1907).

Dnes tu však stav zvěře dropí daleko není takovým, neboť se ozývají vážní hlasové, vybízející ku šetření přírodních památek, k nimž vedle jiných ptáků i drop náleží. V našich vlastech náleží drop ku vzácným poutníkům a pouze za přetahování zbloudí sem některý, aby se odtud obyčejně dále nedostal. Zajisté, že za dávných časů nebýval tu asi tak vzácným jako nyní, kdy zdokonalením střelné zbraně lze jej snáze uloviti, ačkoli zjev jeho vždy poutával svou velikostí a byl u lidu našeho považován za zvěstovatele turecké vojny. Palliardi píše, že byl kdysi sestřelen ♂ se střechy domu u Zlaté Koruny na Krumlovském panství a jiných záznamů neuvádí. Frič zaznamenal po jednom od Třeboně (1848), od Benátek (15. března 1850), od Sadské (1850), od Semína u Přelouče (1859); Bělohlávek od Lukovny ♀ (1860), od Hrobic (III. 1873), od Čivic ♂ st. (1878 nalezen na poli mrtev pod telegr. drátem; jinde byv postřelen, zde dokonal). Šír píše o jednom od Rynarce (1874) a Richlý (Vesmír 1894) píše, že poprvé tu odjakživa střelen 1893 na podzim, lebku a běháky dostalo gymnasium pelhřimovské, maso snědl šťastný střelec; udání obou se neshodují, ale druhému věříme. Mimo to od Rakovníka a od Třeboce (Žatecko), kde byl v lednu nalezen zmrzlý, u Hostouně u Čes. Brodu postřelen (1875) a Vařečka zaznamenal jeden případ od Cerhonic u Písku (1870). Z novější doby nalezl jsem záznamy úlovků od Bosilce na Třeboňsku ♂ st. (VIII. 1884) a od Horusic, kde ze dvou kusů uloven jeden (VII. 1885 Heyrovský). Na Konopištském panství střelen drop v revíru »Tužinka« blíže Benešova (V. 1888); byl to starý ♂ a vycpán pro museum ve Vídni. Téhož roku u Kutné Hory v říjnu dopaden a darován tamní realce (»Volné Slovo«). Čáslavská měšť. škola chlap. má dropa mladého od Drobovic (1886) blízko Čáslavě. Museum švarcenberské má 3 dropy (2 ♂♂ 1 ♀), české vystavuje 1 ♂. Z Moravy zaznamenán drop ♀ od Čelčic na Prostějovsku (1904) a st. ♂ od Uher. Hradiště (IX. 1906), který při délce 1 *m* vážil 16 *kg* (Lov. Obzor IX.). Dvorní museum vídeňské vysta-

vuje 1 ♂ z Uher a 1 ♀ s kuřaty z Dol. Rakous, kde se na Moravském poli dosud zdržují a hnízdí a odkud i mladý (roční) pták mojí sbírky pochází (Dol. Sedmistudní). Také v Haliči se hnízdí, neboť museum lvovské má kuřátko ze 4. července 1864, bylo lapeno na medrovských polích a 1 pár starých (Muzeum Dziedusz. 1880).

Drop si libuje v širých prostranstvích, vždy raději pravých rovinách než vlnovité pahorkatině a stromoví i křoví se vyhýbá; přednost dává půdě vzdělávané před chudou a písčitou krajinou a zdržuje se pokud možno vždycky daleko od osad lidských a všech dopravních prostředků. Nejmilejší jsou mu tu místa s volným dalekým rozhledem a tudíž žádné hluboko ležící lány, spíše polohy vyvýšenější. Polí se zimní řepkou nesmírně rád vyhledává a na nich nebo poblíž nich se od podzimu do jara zdržuje; vedle toho však i pole ozimem osetá a později osením jarním, na podzim pak také řepoviště, jeteliště i zelnice navštěvuje. Hřadují na nejodlehlejších místech na úhorech, při čemž mladí a slabší ptáci vždy střed tábořiště zaujímají, větší na obvodu stojí na stráži a jsou tak bdělí a ostražití, že se k nim nikterak nelze připlížiti. Záhy za raunílio šera se zdvihnou, řádně si protáhnou údy, zamávají perutěmi, načež vzletujíce odtahují ku dalekým pastvištím. V zimě nutí je hlad a nedostatek již před východem slunce, v létě vyčkávají teprv jeho východu než odtahují na snídaní.

Jest stálým ptákem, jehož okrsek mívá velice rozsáhlé hranice a tím také zároveň přeletavcem, potulovačem. Sotva se počnou dny poněkud natahovati, hlavně březnem počínaje, stávají se dropové neklidnými, přeletují semo tamo, pastviště od pastviště a kohouti s větším zájmem počínají si druh druha všímati a hlavně družek. Jsou smělejší v ten čas a ztrácejí jaksi rozvahu, neboť zcela nízko přeletují i sebe živější osady, nebezpečí nedbajíce.

Rozloživ ocas do kola jako krocan, vykračuje si nadutě a vážně u vědomí své síly a moci kolem slepice, křídla má k zemi spuštěna a rozložena, že nejzadnější konce letek se na hřbetě kříží a ohbí křídelní téměř brousí o zem. Tu také vak hrdelní přichází ku platnosti, neboť jej tak nadme, že je celý krk volatý, dvakrát tak silný jak obyčejně, hlavu vtlačí na zad, takže na šíji spočívá jsouc jednak naježeným peřím ramenním od zadu, jednak vousem ze předu skoro zakryta. Konečně celý předek těla nahne tak hluboko k zemi, že celý zamilovaný kohout činí dojem veliké koule peřím obdané. V tomto zimničném stavu a rozčilení stavívají se kohouti nepřátelsky proti sobě, vrhají se na sebe prudce a zuřivě, podivnými skoky, ranami a klofcováním se častujíce. Vítěz poraženého soka letmo pronásleduje a zápas ukončuje náležitým bodem zobáku. Při celém tomto aktu bojovném musí se člověk obdivovati té obratnosti, těm hbitým pohybům, jakých by v tak těžkopádném chlapíku nikdy nehledal. Co ta láska všechno nedokáže?! Po několik neděl takto bojujíce (tokajíce) docílí, čeho

chtěli, a pak jsou kohouti opět klidni a vychladlí a v dubnu už jsou vesměs spářeni. Nedospělí ptáci shlukují se v tlupy až 5 kusů čítající.

Kohout mívá obyčejně jen jedinou slepici legalní, druhdy ale i dvě a to tehdá, když prvá sedí a některá svobodná, nezadaná ještě zbývá a nadbíhá.

Pokud osení tou měrou nezrostlo, aby se mohla slepice v něm dobře skrýti, hnízditi se nezačíná. Větším dílem až ve druhé polovině májové si vyhrabe neveliký důlek v zemi, který někdy vystele několika suchými rostlinami. Hnízda tak snadno nelze nalézti, uvážíme-li, že bývá umístěno na širých lánech a že se k němu slepice dostavuje i s něho vzdaluje tuze opatrně, pod ochranou osení se při tom nepozorovaně plížíc. Spozoruje-li člověka, nespouští jej s očí, vystrkujíc půl hlavy nad rostlinstvo, načež se tiše a neviděna vzdaluje, jen aby skrytý svůj poklad neprozradila.

Ve hnízdě nalézti lze jen 2, zřídka 3 vejce, která s ohledem na velikost ptákovu nejsou zrovna tak veliká, většinou krátce oválni, s největším vydutím uprostřed, takže oba pouky se od sebe ani valně neliší. Skořápka jest silná a pevná, hrubě porovitá a beze všeho lesku. Základní barvu tvoří bledá olivová zeleň nebo šeď, na níž spodní skvrny čili obláčky jsou mdle šedé, svrchni temně olivověhnědé, veliké, celkem nečetné a zhusta rozmazané po celém povrchu. Jsou podobna vejcím jeřába, jen že jsou menší a kratší. Průměr. velikost 47 vajec jest 78·3 × 56 *mm*, váha 15·35 *g*. Proti světlu zelenavě šedě prosvitají. Doba sezení na 30 dní se počítá a shledalo se, že při vážném, opravdovém vyrušování v době té opouští slepice svoje vejce navždy. Možno-li získati dropích vajec ku dalšímu pěstování doma, podkládají se nejlépe krůtě.

Kuřátka jsou z počátku velice nemotorná a neobratná a teprve po několika dnech se naučí dobře běhati, skrývajíce se s matkou neustále v obilí. Prvou potravou jsou jim samé hmyzi a jich larvy, jež pole skýtají a to opět a hlavně mravenčí kukly. Po celou dobu hnízdění se kohout si slepice nevšímá, až později se ku rodině připojuje, aby jí byl strážcem a částečně i ochráncem, neboť i slepice statečně potomky své bránívá a ti se snáží bezpečně ukrýti. Druhdy si počíná jako koroptev, chtějíc odlákati škodnou od mláďat, načež se k nim opět oklikou navrací. Pozdě v létě slučují se rodinky vespolek u větší společnosti až konečně v tlupy ještě početnější.

Drop je pták veliký, silný a mocný, trochu sic obhroublý, těžkopádný nikoli však nemotorný. Silný krk, vous, nezvyklé posice při toku vzbuzují zájem každého pozorovatele. Mimo dobu hnízdění se nalezáme je v tlupách o 6—10 kusech, v zimě až 50—100 kusech; jsou pak nadmíru ostražití a opatrní a dle toho nadáni bystrým zrakem a sluchem. Nedůvěra a bázeň jejich před člověkem je nezměrná; naučila je tomu neblahá zkušenost, poznali, že je člověk největší jich škodná na světě. Čich jejich naproti tomu je chatrný. Naumann, dle něhož toto stručně podáno, sedal v přikryté jámě častokrát za dne i za noci uprostřed mezi nimi a to jen

proto, aby mohl život jejich dokonale vylíčiti. Chodili kolem něho a zdržovali se tu tak blizounko, že by byl snadno mohl leckterého rukou uchopiti a — nevětřili ho. Ba i tabákový dým zůstával jimi nepovšimnut, ačkoli malými štěrbinami (střílnami) vystupoval; nebyl jim podezřelým.

Jsou-li klidni nebo popásají-li se, kráčejí pomalu a nenuceně semo tamo, často vzpřimují hlavu, aby se porozhlédli. Jinak dovedou ale tak rychle a vytrvale běžeti, že i hbitý pes jen se vším úsilím je s to je dohoniti. Při obyčejné chůzi našlapují pevně a plně na chodidla, jaksi dupajíce. Odhodlají-li se k letu, musí prve ku předu několik skoků náběhu učiniti, pak teprve se zvedají a volným máváním perutěmi, bez jakéhokoli patrného namahání, dostoupivše jisté výše, uhání rychle v před, že by jim měla ku př. vrána co stačiti. V letu natahují krky i běháky přímo od těla, činíce dojem letící husy, těžký zadek však poněkud dolů sklánějí, dle čehož je možno z profilu dobře poznati.

Zřídka kdy se drop ozve, leč blíží-li se doba jarních námluv lze slýchati od kohoutů — a to také jen zřídka — jakýsi dušený hluboký zvuk jako »hu huhu«, podobající se vrkání nebo houkání holubímu. Vyplašíme-li tlupu, tu oboje pohlaví vydává syčivé tony, při nichž daleko hltan rozvírají. Zajatí dropi tiše a zvláštně se ozývají, což nelze znázorniti. Kuřátka chraptivě pískají.

Živí se zelenými součástkami rostlin a křehoučkými lupínky chřestu, smetaníku, kozlíku, škardy, prasetníků, jestřábníků, jitrocelů, mladé trávy, jetele, salátu, zelí, řepy, vodnice, řepky, tuřínu, mrkve a neobyčejně rádi žerou celerovou nať. Také požírají zrní obilné všeho druhu a v létě také všeliký hmyz a hojně h r a b o š ů p o l n í c h. Příležitostně slupnou i mladého březňáčka a nelze než i to konstatovati, že vyplení hnízda skřivanů a lindušek. Kuřata vyživují dle všeho hlavně hmyzem. Pěstitelé musí je proto považovati za hmyzožravce a dle toho s nimi zacházeti; nutno je udržovati v suchu a teple, dbáti prostorné místnosti a čistoty a dorostou-li již trochu, neopomenouti prvých 9 letek jim přistřihnouti, aby neprchli.

Staří jsou v zajetí velice úzkostliví a plaší a nutno si získati přede vším jejich důvěry, popřáti jim co největší volnosti a prostraného vězení, ať už venku nebo uvnitř stavení a zkrátka snažiti se jim pokud možno nahraditi to, oč byli oloupeni: volná pole s různými plodinami; otypky slámy, sena pro úkryt a dobře se osvědčuje dáti jim za společníky pokojné ťopky, nebo domácí slepice, aby se poněkud bázně zhostili. Že se zrovna hladce takový pokus nezdaří, poznáme, uvážíme-li, že drop z přílišné bázně 4—6 dní ani potravy nepřijme a dlužno jej násilím cpáti, arciť jen tolik, aby hlady nepošel. Jen rození přátelé živočišstva a lidé obratní, kteří dovedou otrocké okovy zajatci zpříjemniti a milým zacházením si jej nakloniti, hodí se k tomu; hrubým násilím dokážeme opaku.

V mnohých zemích náleží drop ku »vysoké zvěři« (jako tetřev), jinde ku »zvěři nízké« (jako tetřívek a j.). Honba na dropy, tak častokráte vy-

lícovaná *) vyžaduje důmyslu, opatrnosti, zkušenosti, znalosti, dovednosti, trpělivosti, vytrvalosti a pod. -osti, takže nemnoho lovců se může honositi častým úlovkem této »vysoké«. Maďaři mají staré, dobré přísloví »Raději dnes vrabce, nežli zítra dropa« a osvědčená jeho pravdivost sama již poukazuje na nejistotu ulovení dropa. (Hodoval.)

Nepřátel pro svoji velikost a sílu má drop nemnoho. Na starého si zaloví leda někdy skalní nebo mořský orel a tu pak arci bývá ztracen, mladé, dosud nedospělé ptáky napadá jestřáb nebo sokol. Poměrně ještě nejvíce trpí škodnou kuřata; za noci je ohrožuje liška, kuna, lasice, i kočka. Největší nepřítel pak je člověk, který jej přece jen dovede na konec vždy obelstíti.

Maso starých ptáků je nechutné a málo ctitelů nalézá, proto honba dropí se považuje čistě jen za loveckou zábavu, užitku z ní mnoho nekyne, leda že se peří zpeněží, jeť pěknou ozdobou na kloboucích. Naproti tomu zvěřina mladých ptáků je prý velice chutná.

II. čeleď: Jeřábi (Gruidae).

Velicí ptáci s hlavou poměrně malou, zobákem silným, krátkým nebo mírně dlouhým, tvaru chřástalovitého nebo kurovitého a u rodu Dicholophus téměř dravčího (zahnutého); krk dlouhý a tenký; trup poměrně je dlouhý, skoro válcovitý; nohy až nad patní kloub neopeřené, silné a dlouhé (vysoké); 3 krátké jednoduše nebo dvojitě spojené prsty přední a krátký, vysoko vkloubený zadní prst; drápy nazvíce krátké; křídla obyčejně veliká a široká; 12perý ocas zaokrouhlený. Jeřábi žijí ve všech dílech světa, nejvíce druhů v Asii. Jsou dílem bahenními, dílem polními ptáky, pravidelně se dvakrát do roka stěhují a to vždy u větších ano i u velikých houfech. Za tahu letí šikmo seřaděni buď v jedné nebo ve dvou řadách, které se pak klínovitě v ostrém úhlu stýkají. Jsou co do povahy chytří, nedůvěřiví a neobyčejně ostražití; hnízdí se v močálovitých, slatinatých krajinách; samice snášejí toliko 2 vejce a mláďata hned druhý den po vylíhnutí jsou s to již se starými běhati a potravu vyhledávati a v čas nebezpečí docela i plovati. Staří vedou o ně velikou péči a předkládají jim hojnost dobré potravy. Živí se semeny, obilím, zeleninou, hmyzem, také obojživelníky a rybami.

1. rod: Grus, Linné.

Zobák poněkud delší hlavy, přímý o tupém slemeni; podél obou ostrých okrajů táhne se rýha; chřípě jsou dále od čela, tvaru oválního, postranní; čelo se zúžuje a splošťuje ku slemeni zobáku. 2.—4. letka jsou nejdelší, poslední letky ramenní bývají často prodlouženy, zahnuty a roz-

---

*) Mezi jinými i J. Hodoval: »Vzácnější zvěř v Uhrách — drop« v »Lov. Obzoru« III. 1900. —

čisnuty, přečnivajíce mírně dlouhý, rovný nebo zaokrouhlený ocas. Běhák mívá dvojnásobnou délku středního prstu i nad to, jsa zpředu pokryt příčnými destičkami, v horní polovici často i štítky; přední prsty jednoduše spojeny, zadní prst krátký. Přepeřují jednou bez zvláštní změny ve zbarvení. Peří po těle je husté a přiléhavé, dost tuhé, na omak však hebké, na dlouhém krku úzké a hrotité, na hlavě často vlasovité anebo se střídá s lysými místy; rovněž na voleti mívají některé druhy prodloužená a rozčísnutá pera.

Jako se rod Grus — jak poznamenává R. Wagner — uchyluje ve stavbě kostry od čápů a volavek, tak zase se přibližuje rodům Psophia čili chájí a čápů hadovitých (Dicholophus). Lebka je krásně vyklenuta a zakulacena, obratle krční jsou štíhlejší než u čápa, avšak kratší než u volavky; jest jich 17, hřbetních 9 a ocasních 7. Pamětihodná jest prsní kost jeřábů; jest dlouhá a úzká, hřebene velice silného a tlustého, mezi oběma postranními deskami jsou tam, kde se nalezají závity průdušnic (u ♀ i na zadní části), obšírné, vlákny kostěnými protažené vzdušné buňky. Závity průdušnic jsou uloženy současně ve zvláštní kostěné schránce (která je však jen u ♀ tak úplná) v kýlu kosti prsní. Jazyk není dlouhý, ale dosti široký, poněkud tvaru kopinatého, uprostřed s mělkou rýhou, vzadu poset hrotitými bradavkami. Žaludek je veliký, svalnatý, zažívací roura skoro 9krát delší trupu. Průduška je podivuhodně utvořena a to u každého pohlaví jinak; jest dlouhá, oblá a složena z více než 300 chruplavčitých kroužků. U ♂ probíhá toliko jedním závitem ostrouhelným, u ♀ dvěma závity obloukovitými. Rovněž zmínky zasluhuje dlouhé a široké slepé střevo, kterým se rod tento přibližuje opět kurům, uchyluje se ale od volavek. Dosud jich známo na 16 druhů.

Jeřáb obecný (Grus grus, L. = communis = cinerea, Bchst.).

Žorav popelavý. — Rus.: Žuravl, žurav krasotok; pol.: Żóraw zwyczajny, popielaty czyli pospolity; chorv. a srb.: Sivi ždral, žerav; slovin.: Žrjav, žerjav; luž. srb.: Žorava, vjerjab, žerave; něm.: Grauer Kranich, Krone.

Druhový znak: Hlavní zbarvení popelavé; hlava pokryta štětinovitými pírky: na temeni je bradavičnatá, červená lysina; šíje s krkem břidlicově šedy; zadní letky poloměsíčně zahnuty a kučeravy; náčelní opeření se stran tupě zaokrouhleno a daleko před rýhami nosními končící. — Délka 118 cm, křídlo 65 cm, ocas 20 cm, konce křídel o něco přesahují konec ocasu; zobák 11.4 cm, běhák 24 cm, a nad ním — dle stáří — na holeni asi 14—19 cm neopeřen; střední prst i s drápem asi 12 cm.

Tab. XXII. obr. 161

S t a r ý p t á k má v obličeji a na vrchu hlavy černá lesklá štětinkovitá pírka; od červené lysiny temenní táhne se do $^1/_3$ délky krku šedočerný pruh; brada, hrdlo a horní část krku jsou šedočerny, kteráž partie s obou stran krku je šedou bělí, jež na stranách hlavy za okem počíná, oddělena, odtud pak dále je celý pták příjemně popelavě šedý, nejtemněji povrchu a na kostřeci; ramenní pera a větší křídelní krovky mají černé

osténky, ony jsou kromě toho zdobeny na konci černými kapkovitými skvrnami; poslední veliké krovky srpovitě se prodlužují a jich vnitřní prapor je černý; podobného tvaru srpovitého jsou i poslední tři letky, jež nápadně jsou dlouhy, ochablých černých ostének s černou špičkou, ku kořeni poněkud jsouce zkadeřeny; vytváří pěkný pohyblivý vlečkovitý závoj, který přední konce křídel, jakož i ocas zakrývá, při letu však leží podle dolní části trupu (hřbetu). Ostatní letky jsou břidlicově černy, ocas tmavošedý. Zobák šedozelenavý, ku konci zažloutle hnědý, lysý kroužek oční načernalý, duhovka rudohnědá, v mládí světle hnědá, běháky černé. V prvém šatě je zbarvení ptákovo dosti podobné, leč zdobná vlečka na zad křídla nebývá ještě tak vyvinuta. Hnizdoši — dle A. Waltra — v prvé době, pokud chmýří jest ještě svěží, jsou zbarvení krásně ryšavého jako záda »červené« veverky, později však se ušpiní, až je téměř šedé, zobáčky mají plefové barvy, běháčky narudle šedé, duhovku šedou. — ♀ má břidlicově šedý pruh na hrdle užší a ne tak temný jako ♂, červenou lysinu temenní poněkud menší a ne tak živě červenou; také jest menší a ne tak úhledná.

Sibířský jeřáb popelavý (Grus grus lilfordi, Sharpe.) je mnohem světlejší a zdobná péra světle popelavá.

Již několikrát byl v jihových. Evropě uloven jeřáb či zorav bílý (Grus leucogeranus, Pall.) něm. Mönchskranich, který se vyskytuje i v sousedním Zakavkazku a domovem jeho jest střední Asie, sever. Sibíř, Daurie, Indie a Čína. Jest skvěle bílý, jen letky má černé, lysý obličej je krvavě červený, oko světle žluté, zobák bledě červený, běháky světle karmínově červené; dlouhý je 130 *cm*.

Rovněž se zalétl již do jihoruských stepí a byl tu uloven jeřáb či zorav Antigonin (Grus antigone, L.) jehož domovem jest Zabajkalsko a Indie. Jest zahnědle popelavý, lysiny na hlavě a nejvyšší část krku jsou červeny; temeno jest šedé; letky a rýdovací pera jsou tmavobřidlicové barvy; zobák zelený, na konci černý; oko zahnědle červené. Délka 136 *cm*, křídlo 66 *cm*, ocas 23 *cm*.

Domovem zorava obecného jest Starý Svět, vyjma severnější jeho končiny, tedy Evropa, Asie i Afrika. Na sever dostupuje až pokud stromům se daří. V létě obývá v severnějším mírném pásmu, jež hraničí na zeměpás studený; na Urale byl pozorován již na 68½° s. š. Na zimu táhnou až do krajin meziobratníkových, dílem i přes ně, takže jeřába našeho počítají také do ornis mysu Dobré naděje. Nalezneme jej ve Švédsku, Finsku, Meklenbursku, Pomořansku, Braniborsku, Prus. Slezsku, Haliči (?), sever. i již. Rusi, v Dobrudži, na Volze, v Sibíři až na Kamčatce, v Číně; v sever. a střední Africe pouze za tahu. V Bulharsku nalezl Reiser na močále u Bataku (1000 *m* vysoko položeném) 7. července 1893 asi 20 párů se hnízdících, v Srbsku u Surdulice (1200 *m*) asi 8 párů, v Bosně na Ždralovac blatě (zoraví močál) 1904 zjistil 3 páry. Bratří Sintenisové v Dobrudži a Wyatt v Macedonii jej také zjistili. Schází v Řecku, na

Černé Hoře, a Dalmácii. Jakýmsi, spojovacím článkem mezi ojedinělými hnízdišti těmito, jižními a severními (viz dále), bývaly alespoň dříve ještě Uhry, neboť až do roku 1870 hnízdili se tu jeřábi na četných přerozsáhlých močálech a slatinách dolní země; ty jsou dnes na mnoze odvodněny a vysušeny. Byla to hnízdiště — dle Chernela — na Tise, u Nagy Lópu a Hoszuretu (na horním toku), v okolí Jageru před ústím řeky Zenty, Török Beese, v Torontalském údolí a po obou březích ústí Tisy do Dunaje, mimo jiná ještě místa. Nejdéle, a to až do 1890 se hnízdil jeřáb u Hasangu na jezeru Neziderském a touto dobou se udržel ještě jen v močálech u Nagy Bereku pod Fonysdem na Blatenském jezeru, a sice často nic více než 1 pár a to je také j e d i n ý p á r, na nějž celá naše monarchie může býti hrda, ač-li se snad v Haliči dosud někde nehnízdí jako dříve (1853). Čím dále na východ tím jest obecnějším, což platí hlavně pro Německo v malém, pro celé území rozšíření jeho v Evropě pak vůbec.

O bydlištích jeřábů bývalých i současných vyšla obšírná a důkladná práce v »Ornith. Monatsschr.« 1907 od W. Baera »Die Brutplätze des Kranichs in Deutschland«. V celém článku je tabelarně uvedeno 411 hnízdišt, z nichž největší díl (349) připadá na severní a východní Prusko, na oboje Meklenbursko 49 hnízdišt, jinde se — jak soudí autor — v Německu nikde již zorávi nehnízdí, až snad nejnověji 1 pár na Vehneském rašeliništi západně od Oldenburgu. Podotýkám, že v přítomnosti nejsou všechna hnízdiště (ze 411) osazena, anobrž 75—80 jich jest dnes opuštěno. Okrouhle tudíž na 330 míst počítají Němci, kde se jeřáb dosud zdržuje a hnízdí. Na mnohých z nich každoročně větší počet párů se vyskytuje, 20 až i 50; záleží to na přístupnějším nebo nepřístupném území močálů. Dle toho odhaduje Baer, že asi tak 900 párů jeřábů každoročně se zdržuje v územích těch, ačkoli ani toto číslo vlastně není přesné, neboť jsou tu jistě místa, o nichž žádných zpráv odnikud nedošlo.

Co se týče naší milé vlasti lze nanejvýš tolik uvésti, co již Frič v »Obratlovcích země české« praví: »Zorav nebyl dříve u nás tak vzácným, neboť r. 1677 bylo naň v již. Čechách střelné 45 kr. vysazeno«. Ve XIV. století, kdy ještě losi naše lesy obývali, zajisté s nimi ani na jeřábech nechybělo. Na obou tazích bývá je u nás viděti. Zachovalé záznamy mnoho zpráv o něm ale nepřinášejí. Frič znal toliko 2 kusy z Čech a to z r. 1862 v březnu od Hluboké a druhý od Krumlova, oba jsou uloženy v ohradském museu. K tomu se druží úlovky od Jesenic ml. pták na podzim 1879 (Lokay), od Kolína 1880 (Schwalbe IV.), od Krakovan u Lab. Týnice 1891 v listopadu (darován p. Pernerem čes. museu; viz Aves bohem. tamtéž), od Navarova u Žel. Brodu st. pták 1900 (Nár. Politika), od Rosičky u Jindř. Hradce ml. pták na sloveném rybníce 1902 (Lov. Obzor V.), od Liběan u Král. Hradce 1893, od Rakovníka (Šír), od

*) Úplně isolovaná hnízdiště jsou ještě sever. od Benátek ve Vlaších, v ústí Quadalquiviru a v maloasijském pašaliku Aidinském.

Bohuslavic u N. Města n. M. 21. listopadu 1903. (Svět zvířat VII.). Také Morava byla několikrát uváděna mezi zeměmi, kde se jeřábi hnízdili, avšak omylem, jak Talský, nejlepší znalec ptactva moravského, bezpečně ujišťuje, byť tu byl jednou v červenci 1898 starý pták uloven.

Jeřáb je pták polo polní, polo bahenní, jak se dá, t. j. kde nalézá vhodné potravy; nejlépe se mu zamlouvají takové nižiny, kde neroste příliš mnoho křovin a stromoví, kde ale spíše nízké ostřice a různé jiné traviny a byliny pokrývají přerozsahlá území, podobna jsouce zdaleka zeleným lučinám; jdeť mu především o volný a daleký rozhled jako dropovi. Voda ve způsobu močálů a kalužin neb tůní, olšinami pozakrytých a blízkost kultivované půdy jest dodatečným ještě požadavkem. Na stromy jeřáb nikdy nesedá, ačkoli úplně bezlesí nebo kraje beze stromů jen zřídka obývá.

Táhnouti počínají na podzim koncem září, hlavní doba tahu spadá však do října a končívá v listopadu. Táhnouce, letí (u nás) od východu k západu. Jarní tah začíná v březnu, dostupuje koncem jeho největší síly a kolem polovice dubna se skončuje *); při této pouti zachovávají směr od jihozápadu ku severovýchodu. Mnoho jich přezimuje již v Bulharsku, Turecku, Řecku, sev. Italii, většina však až za Středozemním mořem. Heuglin píše: »Nesmírné houfy na Bílém a Modrém Nilu a v Kordofanu, na jaře a na podzim protahují Nubií a Egyptem«.

Cestu takovou konají pravidelným směrem a obvyklou drahou, po níž skoro každoročně lze je vídati. Putují za dne i za noci a protože jsou statnými letouny, mohou veliký kus cesty v krátké době vykonati. Létají u větších či menších zástupech, někdy v hejnech do tisíců čítajících, ale v menší tlupy rozdělených. Mají ve zvyku před podzimním tahem se shromažďovati jako čápi u větší houfy na určitých shromaždištích a jednoho krásného dne za silného křiku — troubení se zdvihnou a odletí. Každá tlupa letí ve spořádané formaci, buď že jen v jediné šikmé řadě, buď ve dvou napřed ostrým úhlem v klínovité podobě spojených.**) Takový klín tvořívá 50—60 (ale i méně) ptáků a letíce u veliké výši hlomozí, křičíce, takže spíše sluchem nežli zrakem jich postřehujeme. Toliko za tmavých nocí snášejí se níže, že pak bývá zřetelně slyšeti i šum perutí jejich, jak Grote na př. v Hanoversku pozoroval 1908, kdy o 10 hodině večer úkazu tohoto byl svědkem; den před tím byla silná bouře. Avšak hlasů nějakých zřídka kdy zaslechneme.

Jak vysoko jeřábi někdy letí, jest nesnadno říci, ale že Krkonoše (1600 *m*) ještě vysoko přeletují, jest jisto. A cesty si v té výši nespletou, spíše letí-li nízko přivádí je nějaký nápadný zjev z míry; pak obletují

---

*) Srbové praví, že jeřábi na podzim odletujíce volají: »Nechej svačinu, vezmi halenu« a na jaře přiletujíce zase opáčně křičí: »Zahoď halenu, vezmi svačinu« (Mudrosloví od Čelakovského).

**) Letí-li jeřábi v pěkném pořádku, bude stálé počasí (Košťál) — říká lid.

a krouží křičíce na takovém místě, načež se dále ubírají. Bechstein se na podobný případ pamatoval a st. Brehm (ze svého dětství) taktéž; hořela ves a do hlasu lidu, nářku pohořelých, řevu dobytka a hluku padajících trámů mísilo se troubení jeřábů nad osadou poletujících, všechny ostatní zvuky přehlušující. Činili dojem nočních duchů na temném nebi příšerně osvětlených. Také hustá mlha přivedla je z cesty. »Köln. Volkszeitung« přináší tuto zprávu: »Dne 22. října 1907 večer kolem 8 hodiny přitáhl veliký zástup jeřábů, právě tudy na jih se beroucích, za veliké a husté mlhy ku městu Velbertu v rýnské provincii (záp. Německo). Houf ten se zde roztříštil a ptáci křičíce svolávali se, těsně nad samými domy poletujíce bloudili, až konečně se jich mnoho sneslo v městě a okolí k zemi. V některých domech nalezeni byli 2—3 ptáci. Dosud se tu nic podobného nikdy nestalo, ač tudy jde obvyklá jeřábů cesta.« —

Tah těchto mocných ptáků má do sebe vůbec mnoho přitažlivého, takže nejen milovník ptactva, ale i jinak lhostejný člověk neopomene se za nimi podívati, když se vysoko nad ním ozvou zvláštní zvuky jejich. V zimních bydlištích zdržují se vždycky u velikých společnostech a i příbuzní jeřábů se k nim přidružují; ráno zaletují na pastvu do polí a po dobrém nasycení se navracejí na svá obvyklá stanoviště, písečné pobřežní ostrovy nebo krátkou travou porostlé břehy řek, jezer a p., odkud je daleko kolkolem viděti, čistí si a rovnají peří nebo si krátí čas hrou a zábavou a nejsou-li tu vyrušováni anebo nezapudí-li ji odtud nedostatek potravy, tráví tu svoji »dovolenou« po celou dobu, pokud nenastane doba zpětného tahu do staré jich domoviny severní. Tu se pak cestou odlučují menší tlupy a družiny od hlavního sboru a ty konečně se ještě dále dělí v páry, jakmile zavítají v rodný svůj kraj.

Nezřídka mezi táhnoucími jeřáby lze spatřiti drobné ptáky, hlavně skřivany, kteří s obrovskými společníky svými i na pole zapadají a po odpočinku a nasycení dále se zase s nimi ubírají. Rovněž bylo pozorováno, že jeřábi vyhledávají směr větru, který vane a se shoduje se směrem jejich cesty a to činí ve všech výškách. Tak se stává, že často zdánlivě je vidíme, kterak táhnou p r o t i s p o d n í m u p r o u d u vzdušnému, ačkoli ve skutečnosti v oněch výškách veslují dobře s větrem čili po větru. Překvapí-li je po návratu na jaře dodatečně zima, hledí jí zpětným tahem do mírnějších končin ujíti, což ovšem se stává jen tehdá, jsou-li, jak se říká, ještě posedlí horečkou turistickou.

Hnízdiště jejich bývají tam, kde jsou jejich bydliště, t. j. v nepřístupných hlubokých, křovinatých močálech a slatinách nebo rašeliništích poblíž lesů nebo polí anebo obojího zároveň. Ku hnízdu lstivý tento patron nikdy s e l e t m o nepřibližuje, anobrž sehnut z veliké dálky pod záštitou bylin a křovisek se k němu tajuplně ubírá a opět tak tajně a nepozorovaně je opouštívá. Jaký div, že hnízdo jeřabí jest n a d m í r u n e s n a d n o vypátrati a nalézti. Skryto je mezi rostlinstvem, rákosím, sítím, také v olšovém křoví; je to dokonce neumělá stavba z větviček a suchého

listí rákosového snesená, kam v máji snese ♀ 2 vejce bledě hnědozelenavé základní barvy, hojně zarudle šedými tečkami a skvrnami světlými i tmavými, jakož i skvrnami, škrty a ťupkami olivově hnědé barvy posetá. Násada o 3 vejcích náleží ku vyjímkám. Jsou tvaru krásně vejčitého, hrubozrnné, silné skořápky, bez lesku a podobají se některým vejcím dropa velkého, jež jen menší velikostí a hladkou skořápkou se od nich liší. Vejce zoraví náležejí ku největším vejcím evropských ptáků a uvnitř prosvítají skořápky modrozelenavě. Průměr. velikost 38 vajec jest 96·2 × 61·3 *mm*, váha 20·357 g. Samice má seděti tak dlouho jako čáp, tedy asi 30 dní.

Kuřátka vypadají prapodivně pro svůj dlouhý krček a dlouhé běháčky se silnými klouby (kotníky), leč ve hnízdě dlouho nepobudou, několik dní a brzo se naučí sama žráti; rozumí se, že prvá sousta jim staří předkládají. Výborně a hbitě běhají a skrývají se znamenitě a jen za nejkrajnějšího nebezpečí se ozvou pískavým »šíb«. Staří je obyčejně zavádějí co nejtajněji do nejhustších bažin anebo se s nimi skrývají ve vysokém obilí, pokud nedovedou létati. Rozplozovati se mohou teprve ve třetím roce věku svého; ku tahu se takoví panicové a panny zvlášť sdružují a táhnou se sobě rovnými tam i sem. Druhý rok života prožívají samotářsky na odlehlých místech, potulují se kolem, ale přece vždy jen tam, kde se obyčejně jeřábi hnízdí. Takoví opuštění tuláci nejsnáze a nejspíše se stávají loveckou kořistí, jak z uvedených zpráv zřejmo.

Jeřáb jest statným ptákem, jemuž nelze co do vzezření upříti důstojnosti, vážnosti, ušlechtilosti. Kráčí lehce a půvabně dlouhými, odměřenými kroky; stává se však nadmíru směšným či snad šprýmovným (?), když — jsa v dobré míře — provádí roztodivné skoky, poklonky a podobné grimasy a kaprioly (dle etikety jejich), při kterých kučeravá vlečka v povětří vlaje. Jinak postoje a pohyby jeho jsou graciesnější než čápovy. V letu se mu sice skoro úplně podobá, takhle na jistou vzdálenost, pokud nerozeznáš zobák; čáp sklání krk poněkud oproti tělu (se strany viditelno).

Jest neobyčejně chytrý, »důvtipný« a ostražitý a jeví kromobyčejné a zvláštní, podiv vzbuzující, schopnosti. Proto také tlupy zoravů vystavují stráže na polích, kde se pasou a ty ostatní soudruhy před blížícím se nebezpečím v čas varují. Směle možno podepsati vysvědčení, jímž se stvrzuje, že jeřáb jest nejplašší všech ptáků domácích. Hlas jeho jest třepetavé, vřeštivé »krukru-kur« nebo »kyr« v četných modulacích; zvuky těmi v každém čase pilně se ozývají, za tahu a před deštěm pak nejvíce. Bechstein zove jeho hlas strašným křikem, jenž má z blízka sílu omamující a zní jako »irrgorr!«. Hlas pískajících dosud ptáků mladých lze slýchati i za jarního tahu z družin »svobodných«, kteří jej střídavě pronášejí s drsným troubením, čímž podivuhodná vzniká často disharmonie. Spí-li, stává jeřáb na jedné noze, druhou maje přitaženu k tělu a ukrytu v peří. Staří měli za to, že stráže v této zdvihnuté noze drží kámen, který v čas

potřeby pustí na znamení útěku. Ale už ani starý Döbel ve své »Jäger-Practica« 1783 I. díl této povídačce nevěří a posmívá se jí.

Jeřáb se živí potravou živočišnou i rostlinnou; požírá zelené osení a mladé rostlinky, polozralé obilí i zralé zrní, obzvláště mu chutná hrách. Dále veškeren hmyz, červy, obojživelníky a drobné živočichy teplokrevné. Führer pozoroval na Černé Hoře, kterak se živili kořeny aronu vlašského (Arum italicum). Jest pochybno dosud, že by na svobodě požíral ryb; avšak v zajetí, třeba že z počátku rybím masem opovrhuje, znenáhla si na ně navykl. S pravým podivením a užasem člověk čte zprávu, že rybářský spolek v Eberswaldu vysadil na »hlavu« jeřába 2 marky zástřelného. To už věru přestává všechno s ohledem na požadavky »studených« rybářů. Pták, který jako bylinožravec spíše škodu na polích obilných a hrachovištích způsobuje, nikdy rybářství vážně neškodí. Půjde-li to tak dále, pak přijde do klatby každý pták, který se jen odváží ku rybnaté vodě a bylo by na čase, tyto vyhlazovací choutky a šance rybářů poněkud udržeti ve slušných mezích. A k tomu ke všemu Eberswalde je ono město, kde je největší pruská lesnická akademie a kde Altum po celý jeden lidský věk vyučoval a svoje spisy napsal! Difficile est, satyram non scribere! *)

Snadno jest jeřába v zajetí chovati; dáváme mu zrní obilní, hrách, chleba, brambory vařené, kousky masa a p. jako domácí drůbeži a — dost čerstvé vody. Z mládí vychovaní ptáci jsou daleko krotší a přítulnější a nad schopnostmi jeho, jaké jeví, zvláště nad jeho »rozumem« a rozvahou skutečně musí člověk užasnouti **). I starý pták se ochočí a dle poměrů docela i zkrotne. Zajímavým jest nadmíru a chovati jej doma na prostranném kuřím dvoře je pravým požitkem, daleko lepším než má člověk z páva, bažanta a p. nóbl havěti. S přistřiženými křídly volně se procházející jeřáb stane se brzy neobmezeným velitelem všech poddaných kuřího dvora ano i velkých čtvernožců domácích. Každou rozepři, každý konflikt svým zobanem a křikem urovnává, aniž by však komu nějak násilně ublížil. S husami chodí na pastvu a udržuje je pohromadě. Svého pána a živitele ctí a miluje neobyčejně, dá se hladiti a lichotiti, běhá za ním i do pokoje a s dovolením béře si z jeho mísy; nerozpakuje se pranic a nic mu nepřekáží pána svého v jeho pracovně vyhledati. Zkrátka takových nápadů, tolik rozumu projevuje, že s podivením jest každému a v ohledu tom velká většina ptáků za ním zůstává. Je-li výborně naladěn, zatančí kankan, při němž pro větší legraci uchopuje drobné předměty do zobáku a po vyhození jich do výše snaží se je opět chytiti.

Nežli se však stane takovým, jak stručně naznačeno, jest se míti dobře na pozoru a nikdy se mu neopatrně nepřibližovati, zejména nenechávati poblíž něho děti; máť šeredný zvyk a nebezpečný obyčej klofci

*) Nesnadno je satyry nepsati (z Juvenala).

**) Viz. autor. článek »Ze života zorava neb jeřába obecného« — Vesmír XXX. 1901.

svými mířiti vždy do obličeje, do očí. Tedy pozor na divokého nebo polo-ochočeného jeřába! Od Bechsteina víme, že po 40 let byl živ jeřáb na kuřím dvoře. Také se podařilo přiměti je v zajetí ku hnízdění se.

Jsa chytrým a plachým nedá si přijíti snadno na kůži, buďsi to za tahu, kdy jich spousty někdy pohromadě letí, buďsi na hnízdišti. Z dobrého úkrytu, někde v těsné díře v zemi poblíž pastviště, až nejsnáze se lze dostati k cíli. Místy náleží ku zvěři vysoké, jinde k nízké jej počítají a poněvadž hojným spásáním osení a zejména hrachovišť natropí dost škody, jest v některých zemích dán na index. Ačkoli znám je v Prus. Slezsku kavalír, který — aby kolonisty jeřáby udržel — rád a ochotně platí náhradu za škodu jimi způsobenou a ta není malá.

Maso zoraví je dobré a poživatelné, ač se celkem mnoho nejí; zvěřina mladých je pochoutkou. V Uhrách dříve používali kadeřavých per křídelních ku zdobení národních čepic — kalpaků.

Jeřáb panenský (Grus virgo, L. = numidica, Briss. = Anthropoides virgo, Vieill.).

Zorav panenský. — Rus.: Stepnoj žuravl, krasavka; pol.: Żóraw stepowy; chorv.: Gizdavi ždral; srb.: Ždral ruski; něm.: Der Jungfernkranich.

Druhový znak: Zobák krátký, oblý; hlava zúplna opeřena, bez lysin; náčelní opeření vystupuje po stranách až ku chřípím; pera dole na krku jsou prodloužena; hlavní zbarvení je šedé; od uší s obou stran hlavy visí na zad dlouhý, bělavý chochol. — Délka 80 cm, křídlo 45 cm, ocas 15.6 cm, zobák 6.4 cm, běhák 17.8 cm a neopeřená část holeně nad kotníkem 8.4 cm, střední prst s drápem 7.2 cm.

Starý pták má hlavu na temeně světle popelavě šedou; čelo, tváře, zad krku a zpředu až po hrdlo dolů černé; peří na voleti velmi dlouhé, úzce přihrocené, vlající; za zadním koutkem očním vzniká bílý pruh složený z dlouhých úzkých a jemných per, 7·2 *cm* dlouhých, která do zadu se zahýbajíce v pěkném oblouku volně splývají; ostatní části povrchu těla jsou příjemně světle šedé. Neobyčejně dlouhé zadní (ramenní) letky jsou na konci temně šedy a rovněž tak i letky ostatní; rýdovací pera břidlicově šedá. Mladí ptáci mají záušní bílý chochol menší a peří na voleti i zadní letky jen mírně prodlouženy. — ♀ není tak čistě vybarvena, zdobných per na křídlech má méně a kratší a konečně jsou rozměry těla jejího poněkud menší.

Vlastí jeřába panenského jsou teplejší země v Asii a Africe, zejména stará Numidie (nynější Alžír); v nejjižnějších ruských stepech, při Dunaji, na Krymu, kolem moře Kaspického, zejména při ústí Volhy, dále v Tatarsku, Mongolsku, v údolích kolem Bajkalu, v Číně, odkud se stěhují do již. Číny a do střední Afriky. Jednotliví zbloudilci byli pozorováni a uloveni v Italii, jako veliká vzácnost i v Uhrách (dvorní museum víděň-

ské má ♂ st. od Segedina ze 20. června 1858), na ostrovech Orkneyských na Helgolandu a ve Švédsku. R. 1811 se jich objevilo u Gamsheimu na Rýně celá tlupa, z níž několik ptáků bylo uloveno. Dle Reisera (Orn. balc. II.) hnízdí se také v Dobrudži, kde uprostřed dubna se objevuje za tahu v četných zástupech. Dle Comte Alléona žije tu v pustých stepech, živě se brouky.

Jest tažným ptákem, který přezimuje v tisícových hejnech na Bílém Nilu. Bydlištěm jsou mu do nedozírna daleko se táhnoucí zelené stepi, jež jsou prostoupeny bažinami nebo močály poblíž ústí velkých toků, při jezerech nebo při moři.

Co do způsobu života jakož i rozplozování shoduje se s předešlým docela a sluší dodati, že je více ptákem polním než bahenním. Vejce jsou úplně podobna oněm jeřába obecného, jen že jsou poměrně menší. V Dobrudži je nacházejí koncem dubna nebo počátkem máje. 12 vajec měřilo průměrně 82 × 51·9 *mm* a vážilo 14·915 *g*.

Staří Římané zvali tohoto sličného štíhlého ptáka »pannou z Numidie«. Každý bez rozdílu nalézá zalíbení na jeho ladných pohybech, při kterých ušlechtile a sebevědomě nese svoje tělo. Lítá ještě hbitěji a často se vznášívá jako předešlý. Snadno jej lze ochočiti a z mládí vychován zkrotne velice a stává se důvěrným. Jsa povahy mírné, mysli veselé a rozmaru vždy růžového, který vyvrcholuje v pitvorných poskocích jako u veselého bratříčka z mokré čtvrti, vyhazování drobných věcí do výšky jako známe u strýce jeho a není tedy divu, že si jej četní milovníci opatřiti snaží pro domácí dvůr, pro zoolog. zahrady i všeliké zvěřince. Krmí se jako předešlý. V dobře a vhodně upraveném ptačinci, aby tu nalezl potřebného materialu stavebního, také se rozmnožuje.

Nejlepším pramenem nákupním jest akklimatisační zahrada v Moskvě, odkud lze lacino ptáky ty si zaopatřiti. Sem zase mladé dovážejí z krajin ohromného ústí Volhy.

2. rod: Balearica, Linné.

Jeřábi sem náležející vyznačují se silným tělem, prostředně dlouhým krkem, poměrně dost velikou hlavou s mocným kuželovitým zobanem, jehož slemeno je mírně zaobleno; běháky mají vysoké o dlouhých prstech se silnými drápy; křídla široká, zaokrouhlená a v nich 4. letka nejdelší; krátký ocas je rovně zastřižen. Husté peří na temeně hlavy tvoří mírnou chocholku sametově hustou; v týle se přeměňuje peří to ve štětinovité, od kořene šroubovitě točené, nakadeřené a nahoře paprskovitě se rozkládajíc tvoří korunku; peří na krku a na prsou je prodlouženo a na krovkách roztřepeno; tváře s hrdlem jsou lysy. Obě pohlaví se liší toliko velikostí, jinak jsou si podobna. Jsou známy dva druhy, jichž domovem je Afrika.

Jeřáb (zorav) nádherný (Balearica pavonina, L.).

Jeřáb (zorav) paví. — Něm.: Pfauen-kranich.

Popis: Základní zbarvení je tmavo břidlicově šedé až černé; temeno hlavy je barvy a povahy černého sametu, korunka zlatožlutá s černými konečky; lysina na hrdle červená, tváře narůžovělé; křídelní krovky jsou bílé, prodloužené letky ramenní rezavohnědé; zobák černý, u konce bělavý; oko bílé, běháky černošedé. — Délka 99—100 cm, křídlo 51 cm, ocas 22 cm, v rozpjetí 188 cm. **Tab. XXV obr. 197**

Podlé latinského názvu rodového mohlo by se míti za to, že pták tento skutečně je domovem na ostrovech Balearských ve Středozemním moři. Jména toho dostalo se však proto, že staří Římané jej nazývali jeřábem balearským a tím byli křestitelé jeho v omyl uvedeni. Degland uvádí za jeho bydliště také Sicilii a zejména ostrov Lampedosu, o čemž se však silně pochybuje. Vlastí jeho jest střed. Afrika a v jižní Africe jej zastupuje blízce příbuzný druh; na východ oblast jeho rozšíření se rozkládá po celém černém zemědílu a na západě je hojným. Obývá v rovinách, na křovinatých březích řek, v řídkých porostlinách, a denně zaletují na říční ostrovy aby se tu napojili a zatančili si. V době dešťů či plíště žije po párech, jinak v tlupách o 100 i více jedincích a druhdy se přidružují i ku houfům přezimujících tu jeřábů našich i panenských (v Sudanu), ačkoli úplně se s nimi nikdy neslučují, jsouce bezpochyby toliko trpěni, nikoli rádi viděni.

Krásný tento pták připomíná své jmenovce jen nepatrnou měrou. Zpříma chodí, při čemž hřbet poněkud hrbí a vztyčuje korunku, kráčí vážně, jaksi pohodlně, leč vyrušen-li, dovede hbitě prchati, že jej lze ztěží dosíci. Při vzletování popobíhá kus cesty s rozpjatými perutěmi po zemi *), načež volně letí, do taktu křídly pohybuje, krk má natažen a korunku nazad složenou. Takto teprve se objevuje v celé kráse, neboť obě barvy, černá s bílou, náležitě vynikají.

I prchající pták po zelené ploše nebo zeleným křovím činí velice příjemný dojem. Taneček jeho jest taktéž prazvláštní jak líčí Brehm — a produkuje se s ním při každém vzrušení. Ku př. stojí na nějaké písčině, pojednou uzří něco neobyčejného anebo k nim přiletuje kterýs kollega. Tanečník až na metr vysoko vyskakuje, křídla při tom rozevírá a vystupuje po tanečnicku na nohy buď soudobně nebo střídavě.

Hlas jeho jest zvučný křik, znějící jako arabské jeho jméno »rarnuk« a v lese zvlášť daleko se rozléhá. Živí se výhradně zrním durrhy (prosa) a různých travin; také oštipuje pupeny stromů, špičky trav, požírá plody i hmyz, drobné rybky a mlže, ty však snad vyjímkou. Hřaduje v lese na stromech, jak se Brehm na vlastní oči na Modrém Nilu přesvědčil, na

---

*) Hess zjistil, že při rozběhu ku vzlétnutí otevírá jeřáb náš (obecný) v pravidelných přestávkách poněkud zobák, patrně snad, aby zásobil vnitřek těla dostatečně vzduchem. (Jour. f. Ornith. 1908.).

zemi nebyl ani jediný. Proto se domnívá, že by se tito zoravové také na stromech hnízdili; podrobnějších zpráv se o tom však naprosto nedostává.

V Africe jej místy ochočují už ode dávna a proto se dostal již často do Evropy. Brehmův bratr viděl kdysi takového jeřába v Lisabonu, an se procházel po ulicích města a na promenádách. Lidé mu házeli chleba a podobné věci, na což si pak tak zvykl, že se sám konečně sousta dohlašoval. S kury nebo bahňáky snáší se výborně. Jsou přítažlivou atrakcí zoolog. zahrad, protože zaslechnuvše hudbu, dávají se do tance. Všichni ti a podobní ptáci se vychovávají od mládí; honba na ptáky staré je nesnadná, protože jsou nadmíru opatrní a plaší a ve všem čijí čertovinu. Nejsnáze je lze uloviti z úkrytu na hřadovišti.

Řád krátkokřídlých (Brevipennes).

Sem náležejí největší a snad také nejstarší ptáci na světě. Hlavu mají malou, krk skoro vždy dlouhý, tělo statné, zobák poměrně kratičký, až krátký, široký a tupý; chřípě pak uloženy jsou na jeho konci. Nohy jejich jsou neobyčejně vyvinuty; mají svalnatá »stehna« (lýtka), a vlastní běhák (nártí) je dlouhý, silný, o dvou, třech nebo čtyřech prstech. Křídla mají za to zakrnělá a porostlá hebkými, chabými pery a tudíž ku létání naprosto se nehodící. Také pera ocasní či rýdovací nehodí se k účelu, pro který jsou u ptáků určena a spíše pery kostřecovými zváti by se měla. Prapory jejich jsou rozčísnuty, chlupům podobny, paprsků vespolek nesouvisících.

Co do složení kostry dlužno mimo jiné podotknouti, že prsní kost je bez hřebene a že jim schází kost vidličná a příčné výběžky žeberní; kosti křídelní jsou krátké a malé, pánev dlouhá a úzká. Jazyk mají trojhranný, krátký, na kraji laločnatý, žaludek veliký, střevo dlouhé. U některých druhů (jako u dropů) vyvinut je kožnatý vak, který může pták libovolně vzduchem naplniti a opět vyprázdniti a který dle všeho slouží ku vyluzování tlumených zvuků; měchýřek žlučový, jako tak mnohým ptákům, i jim schází.

Smysly jejich, zvláště zrak, jsou dokonale vyvinuty, méně chuť a cit. Duševní schopnosti stojí daleko za schopnostmi ptáků ostatních. Toliko Evropa se nemůže vykázati nižádným zástupcem tohoto řádu. Po jednom druhu má Afrika a Asie, tři druhy jsou domovem v Americe a Australie s ostrovy jich vykazuje několik druhů.

I. čeleď: Struthionidae, Linné.

Viz znaky řádu. Mimo to budiž připomenuto, že rozdíly krátkokřídlých, které touto dobou známe, tak jsou veliké a nápadné, že možno po-

kládati téměř každého jednotlivce za typus zvláštní čeledi. Tělo jest silné; dlouhý většinou lysý krk; hlava malá, ploská, oči velké, jiskrné a horní víčko jejich je obrveno; uši nepřikryté, uvnitř pokryty vláskovitými výrůstky; zobák prostředně dlouhý, tupý, vpředu zaoblený a na konci ploský, rovný a opatřený rohovitým nehtem; čelisti jsou měkké, ohebné a hltan je rozeklán až po oko; chřípě dlouhé, uprostřed zobáku postavené; běháky vysoké, mohutné a toliko na lýtka spoře štětinkami porostlé, jinak zúplna nahé či lysé; 2 prsty, z nichž vnitřní má veliký, široký a tupý dráp (nehet). Křídla sice jsou dost veliká, leč ku létání nezpůsobilá, opatřena dvojnásobnými ostruhami a místo letek mají dlouhá, slabá, visutá pera (známá pštrosí pera, vděčná zdoba dámských klobouků); ocas je složen z per podobně utvářených; ostatní peří po těle je husté, kadeřavé a toliko výrůstek prsní je lysý jako běháky.

Pštros africký (Struthio camelus, L.).

Něm.: Der afrikanische Strauss.

Popis: ♂ má veškeré drobné peří po těle černé jako uhel; dlouhá pera křídelní i ocasní jsou bělostná; lysá místa na krku temně červená, na nohách pleťová; oko je hnědé, zobák barvy nažloutlého rohu. — ♀ je šedohnědého zbarvení a toliko na křídlech a v okolí ocasu je načernalá; letky i rýdovací pera má špinavě bílé. Mladí ptáci v prvém šatě jsou podobni matce. — Výška st. ♂ až 250 cm, délka nejméně 200 cm; vážívá asi 75—100—175 kg, jsa nejtěžším ptákem na světě. Tab. XXI obr. 157 ♂

Domovem pštrosa jsou zvláště středoafrické a jihoafrické stepi, pouště a končiny záp. Asie, kde hlavně žije v mnohoženství; černobílý samec bývá majitelem 4—5 šedých krasotinek — a je přísným manželem. Před vlastními svatbami odbývá ♂ pak obvyklý taneček, který s velikou graciosností a slavnostně provádí a různými kloktavými a řvavými zvuky jako derviši doprovázívá. Věřte, že se nejste s to nasytiti pohledem na to tatrmanství zamilovaného blázinka! Slepice snášívá denně po 2—3 neděle po 1 vejci, bezpochyby asi 16—18—20 vajec (Brehm). Do roka jich někdy naprodukuje 60—70 kusů, když se jí odebírají. Jsou skořápky nažloutle bělavé, tmavěji mramorované a velmi silné a lesklé. Průměr. velikost 140—155 × 110—127 *mm*, váha plného vejce 1442 *g* (bezmála 1½ *kg*) a obsah jeho vyváží obsah 24 slepičích vajec.*) Snáší je do prostého důlku v písku a kolem něho udělá jakýsi val; jakmile se jamka vejci naplní, snese další produkty své podle hnízda a na to počne k o h o u t s e d ě t i. Slepice jej vystřídá jen když se jde napásti.

Malý příklad, jak neobyčejně pevně kohout somalského pštrosa vejce vysezuje, byl vylíčen v »Zool. Garten« 1905 a přihodil se v zool. zahradě Bed. Falzfeina v Ascania Nova v gubernii taurické na již. Rusi. Šlo

*) Co však jest takové pštrosí vejce proti vejci ptáka obra, vyhynulého na Madagaskaru, Aepyornis maximus! 6 pštrosích = 150 slepičích = 50.000 kolibřích = 1 vejci Aepyorna.

o 13 vajec, o něž se oba staří svědomitě starali; kohout v noci, slepice za dne na nich seděli. Prvý i za dne na kratší dobu manželskou polovici zastával. 10. července za parného dne se strhla prudká bouře, s průtrží mračen a krupobitím, takže za krátkou dobu několika minut celá usedlost se proměnila v jediné jezero; vody ve stepi bylo nad kotníky. Vzdor tomu seděl kohout ještě pořád na vejcích, až už i hřbet jeho byl pod vodou, takže jen dlouhý krk s hlavou z ní vyčníval. Vejce zachránili a odnesli do sucha a druhého dne je položili opět blízko starého hnízda a bylo s potěšením pozorovati, an se ihned přednosta domácnosti ujal další funkce kvočny. 11. a 12. srpna se jim vylíhlo 7 kuřat. Touž dobou a v téže ohradě při průtrži líhla se kuřata z druhé násady pštrosa amerického čili nandua, 6 kuřat, ze kterých 4 ve studené lázni zhynula. Také zde kohout hnízda neopustil.

Pštros žijící pod různými klimatickými podmínkami dovede se jim i se svým rozplozováním přizpůsobiti. V horkých krajinách tropických přikrývá přes den svoji násadu namnoze jen žhavým pískem a toliko v noci je tělem svým zahřívá, kdežto v severnějších a jižnějších územích afrických (anebo i v Evropě) sedí pták horlivě po celý den. Za 6—8 neděl (42—46 dní) klubou se kuřata, která vyhlížejí jakoby ježčími bodlinami byla pokryta; během dvou měsíců šat ten však znenáhla vymění za šedě zbarvené peří. Lepších výsledků a bezpečnějších se docílí umělým líhnutím v líhních.

Mláďata jakmile oschnou, už musí do světa a dle ujišťování Sudanců, kteří jich 10 přinesli Brehmovi, starších než den nelze prý už chytiti. Chovají se jako kuřata domácí nebo dropí a brzo si dovedou sama potravu sháněti, neboť 14denní zajatci už skoro ani starých nepotřebovali, ačkoli i tu se o ně starají. Kohout na útěku vždy kryje zad svoji rodiny. Teprve ve třetím roce dospívají pohlavně.

Život svůj prožívají pštrosové dost pravidelně. Z rána a odpoledne se pasou jsouce při tom dosti rozptýleni; vykračují si pohodlně bylinu od byliny a po důkladném napěchování útrob odbývají kolikahodinovou siestu, při níž dílem sedí, dílem i na břiše leží anebo se konečně vesele proháněji, tančí, krouží jako v cirkové manéži, větrají křídly potřásajíce jimi, jako by chtěli vzlétnouti. Ani vedro, byť sebe větší, ani žhavý písek jim nejsou na obtíž. Rádi se brodí v mělčinách pobřežních a dokonce až po krk ve vodě stávají. Hřadují prostě na zemi ležíce s nohama pod břichem složenýma. Při bouři lehají také na zem; leč celkem spíše se pohybují nežli aby si hověli.

Silné běháky umožňují mu rychlý, vytrvalý pohyb, který se druhdy měnívá v trysk. V tomto případě bývá stopa pelášejícího pštrosa 2—3 *m* jedna od druhé. Anderson ujišťuje, že prchající pštros, jsa honěn, uběhne 1 angl. míli (= 1·61 *km*) za $^1/_2$ minuty, protože se zdá, jakoby se při tom ani půdy nedotýkal a každý jeho krok (skok) nezřídka 4—$4^1/_2$ *m* může býti dlouhý. Brehm tomu nevěří, ale přiznává, že pták ten jízdeckého koně

předhoní. Uháněje pštros rozepíná křídla, což se jedněm zdá jakoby plachty napjal nebo jimi vesloval a při běhu si pomáhal; Brehm se domnívá, že spíše tak činí v rozčilení.

Zrak jeho jest neobyčejně bystrý a jím ovládá širý a pustý kraj kol do kola. I sluch s čichem jsou dokonale vyvinuty, za to chuť a hmat jsou nedokonalý; soudí se tak z chování ptákova. V bibli stojí, že mu Hospodin odňal všechnu moudrost a že mu nedal žádného rozumu, avšak mnozí přírodozkumci zase vychvalují jeho chytrost, zejména ostražitost a plachost. Brehm rovněž po svých víceletých zkušenostech bibli za pravdu dává. On jej pokládá za nejhloupějšího a bezduchého ptáka, jakého jen známe; že jest velmi plachý, víme, ale plachost svojí právě dává na jevo svojí bezhlavostí, neboť prchá mnohdy před živočichy naprosto neškodnými. Okolnost, že žije rád mezi stády chytrých zeber, svědčila by taktéž nemálo o »duchaplnosti« jeho; zdá se, že opatrnost jejich i jemu jest na veliký prospěch. Koníci ti jej mají za hlídače a prchá-li on, dávají se i oni na útěk.

K jiným zvířatům se chovají v zajetí netečně, jinak arci v době námluv a páření anebo při rozčilení, pak si na nich schlazují žáhu nemilosrdně. Nebezpečné jsou rány — kopance — jež dovedně a jistě vede vždy do předu. Biče se bojí a nečiní valného rozdílu mezi pánem a cizincem.

Za potravu mu jsou hlavně látky rostlinné, okusuje trávu a listy, sbírá zrní a hmyzy i drobné obratlovce a v zajetí polyká, co se dá a co je s to polknouti: kousky cihel, střepiny, kameny jako chleba. Spolkne-li kousek vápna stává se samovrahem, potvrzuje sám Brehm. V trusu jeho zhusta nalezli ztracené, pohřešované věci; tak svazek klíčů Brehmových několikrát konal cestu útrobami pštrosími. Co všechno už bylo v žaludku jeho nalezeno! Berchon v jednom na 4·228 *kg* toho nalezl: písek, koudel, hadry 3½ těžké, tři kousky železa, 9 angl. mincí měděných, měděnou stěžej, 2 železné klíče, 7 měd. a 20 želez. hřebíků, olověné koule, knoflíky, přezky, oblásky a p. Jindy opět otevřeli pštrosí žaludek a obsah jeho byl také nemálo zajímavý: 2 dymčičky, nůž s 20 *cm* dlouhou střenkou, 5 desetifeniků, 4 dvoufeniky, 1 řetízek od hodinek, kus drátu 15 *cm* dlouhý, 10 knoflíků od uniformy a dalších 25 kovových knoflíků a dlouhou zlámanou jehlu, která proděravěla stěnu žaludeční beze škody.

Chuť dospělého pštrosa v zajetí je přímo záviděníhodna. 8 liber bobů, 4 libry otrub a 12 liber jetele denně jest dorostlému ptáku maličkostí. Ale za to při náležité péči až 30 let vydrží v zajetí. Úplně dorůstá ve 5 letech.

Pštrosa znali již za starověku. Na egyptských památkách, malbách je spatřujeme a pera pštrosí bývala ode dávna dary královskými; sloužívala již tehdá za ozdobu hlavy božstev, vojevůdců i bojovníků. Starým Assyřanům byl asi ptákem posvátným a jeho pery zdobili roucha svá, jak vyobrazení svědčí. Četní spisovatelé, Herodot, Strabo (píše o struthofagech — pštrosojedech), Xenofon, Aristoteles, Plinius a jiní a jiní vypra-

vují o něm všeliké a předivné věci. Na mozečkách ze 600 hlav pštrosích pochutnávali si hosté císaře Heliogabala (Aelius), 300 obarvených pštrosů bavilo při loveckých hrách cís. Gordiana (Julius Capitolinus) a císař Probus prý jich tisíc rozdal lidem (Flavius). Kromě u Číňanů, jichž císařové vejce pštrosí darem dostávali i v bibli, jak už zmíněno, se o něm píše, jako o ptáku nečistém, samotářském, bezduchém.

Z dob středověku, kdy i k nám pera pštrosí byla přivážena, datuje se známost o nich a od těch čas stala se váženou a cennou okrasou oděvu lidského. K tomu konci horlivě byli ptáci ti loveni a úsilí to bylo by se snadno stalo osudným pštrosu africkému. Ještě před 30 léty jej náruživě lovili v jižní Africe, leč vhodnými a rozumnými zákazy a zákony nejen v Kapsku, ale i v republikách burských stal se chráněncem i pták i jeho hnízdo. V jihozáp. německé Africe však se přece naleznou lidé, kteří je na výborných jízdeckých koních štvou, až uštvou anebo v ohromných lečích kolkolem zatahují. Poraněný pštros má tuhý život a běda nezasvěcenému lovci, přižene-li se k němu, aby si vzal zaslouženou trofej loveckou. Dostane pojednou ránu nohou, že mu na 10 minut přejde zrak i sluch. Domorodci vkládají otrávený šíp do hnízda a pták se k němu navrátivší hrudí se naň nabodne a za nedlouho zajde.

V Africe, jak na jihu, tak i na severu, zakládali už ode dávna pštrosí farmy (ohrady), ve kterých se uměle ptáci ošetřují a živí při nejmožnější svobodě. O jedné takové farmě, kterou založila francouzská společnost u osady Matarije nedaleko zřícenin staré Heliopolidy (Alžír) vypravuje Dr. Heunig.*) Asi 1500 pštrosů se tu chová ve tlupách o 25—30 kusech. Teprve ve 5 letech dostává se jednotlivým párům odděleného prostoru. V prosinci počnou slepice snášeti vejce, která jim odbírají a tím je donutí ku větší produkci vajec (až 60). Lepších výsledků než přirozeným vylehováním, dodělávají se v umělých líhních. Již v 9. měsíci si musí dát mladík pera vyškubávati, třeba že až v 5 letech dokonale dospívá a teprve ve 3. roce jsou pera skutečně široká a hebká. »Žně« tu připadávají za rok dvakrát, v máji a listopadu. Dospělý kohout ve příznivých případech poskytne libru nejlepších per v ceně 936—1170 K a několik kilogrammů per méně cenných asi za 700 K. Novější dobou se pera ustřihují u těla místo škubání.

Nejdůležitějším »výrobním« místem jihoafrickým jest v přítomné době distrikt Oudtshoorn docela na jihu Kapské kolonie; jest to pravé středisko chovu pštrosího. Loňského roku (1908) vyvezlo se odtud per za okrouhlou sumu 43 mill. K. Počet ptáků tady chovaných se páčí celkem na 100.000 kusů. Přes Mossel-Bay vyvezeno 1907 za 18 mill. per, která všechna jen odtud pocházela; k tomu se pak druží pera exportovaná přes Port Elizabeth, hlavní sídlo obchodu se pštrosími pery pro Londýn. V něm. jihozáp. Africe před známým povstáním Hererů začali se zakládáním pštrosích farem; vyskytujíť se tu ptáci ti divoce a poměry zdejší ve

*) »Aus der Natur« 1905. str. 435.

mnohém se podobají oněm v Kapské kolonii. Válka, jako všude, i tu zničila slibné ty počátky, až zase nyní se počíná znova s pěstováním.

Farmy oudtshoornské jsou různě veliké plochy drátěným plotem obehnané a na těch se pštrosi pasou, jsouce většinou dle věku rozděleni. Očitý svědek, jehož líčení jsou nám podkladem, vypravuje, že ptáci ti činí neuvěřitelně pitomý dojem, když se tak před člověkem ješitně a samolibě otáčejí v ozdobném svém hávu, se svými velikými zobáky a velikýma očima, pro něž v maličké hlavě není skoro ani místa pro mozek. Oudtshoorn stojí po druhé ve květu chovu pštrosího. První a nejpříznivější doba byla v roku 1880. Tehdá se v Kapsku vydělaly obrovské sumy peněz z chovu pštrosů. Následkem toho mnoho lidí se věnovalo této jednoduché živnosti; leč o dvě léta později převrátili v Paříži onen známý »sud s odloženou modou«, dámy obrátily zřetel k jiné výzdobě klobouků a nadprodukce se dostavila i se svými následky ihned. Farmáři zdejší se tedy vrhli na pěstování tabáku jako před tím. Až teprve 10 let později počalo se s chovem pštrosů opět horlivěji a jest naděje, že brzo dostoupí svého vrcholu, neboť už zase třetí (čtvrtý?) rok je pštrosí peří v modě a pokud dámy známe, nedá na sebe obrat ve smýšlení dlouho čekati! Avšak tak zle už s farmaři nebude, krise na ně nedolehne tak těžce jako 1882, tehda se per používalo výhradně ku výzdobě klobouků, dnes však z nich vyrábějí boa, vějíře a i ku vykrašlování šatů jich potřebují. A pak dnes jsou pera ta opravdu proti dřívějším dobám daleko krásnější, cennější a dlužno pochybovati, že by upadla na dobro do nemilosti světa damského. Chov se provádí racionelně a farmářům hlavně na tom záleží, aby chovali a udržovali jedině ptáky prvé jakosti, t. j. s nejlepším peřím. K tomu konci pečují o vhodnou potravu, která má největší vliv na zušlechtění zvěře.

Obyčejného pštrosa lze koupiti za 70—120 K, kdežto cena páru ušlechtilých chovných ptáků kolísá mezi 3500—4600 K. Bez náležitého krmení, resp. vykrmování není chov pštrosů pro peří, jakého dnes na trzích požadují, vůbec možný a náležitě se to dá provozovati jen tam, kde je zároveň voda. Všude na těchto farmách pěstuje se nejvíce lucinky, známé pícní rostliny i u nás. Ta poskytuje ptákům pastvy a pak se také suší na dobu »zimní« = sucha, kdy pštrosi pastvy žádné nemají a musí býti sáhnuto ku zásobám suché píce. Také kukuřice a dva druhy kaktů slouží ku krmení. Ve farmách jihoafrických jasně se ukázalo, že voda je prvou podmínkou zdárného chovu pštrosího. Podél řeky Olifantu je farma na farmě, všechny se sítěmi svodnic zavodňovacích, jež řeka napájí vodou a brzo cestovatel uzří tisíce ptáků. Zdejší půda je nadobyčej drahá a za nejvyšší peníze se platí místo ku založení farmy.

Jsou skoro vesměs majetkem samých Burů, kteří příznivými cenami a vzorným a rozumným chovem velice zbohatli. Průměrně každých 7 až 8 měsíců ptáky škubou. Zatlačí jej do rohu ohrady, až se více hnouti nemůže, načež se každému přetáhne přes hlavu úzký pytel punčoše podobný a žně započnou. Protože se nechává peří dokonale vyspěti, tkví jen velmi

lehce v kůži. Avšak drahocenných per křídelních nenechávají docela vyspěti, jelikož by pak brky příliš pevně v kůži zarostly a pták-li se při operaci té bráni, snadno by se mohla vytrháváním na konci poškoditi. Proto prostě nevyspělá uřezují nebo ustřihují, načež zbylé kořeny stvolů odumírající zaschnou a samy vypadávají. Od druhého roku mívá kohout svůj černobílý šat, slepice zůstává šedivá. Až do této doby jsou mladí ptáci choulostiví a snadno zajdou. Nemoce jich někdy také mnoho zkosí.

Průměrný věk pštrosa bývá 20 let a dobrý pták poskytne při každém škubání za 90—120 čili tak průměrně asi za 160 K per.

Největší vývozní firma per a vlny v Port Elizabethu je Adolph Mosendahl a spol. Pera, která tu náš svědek měl příležitost viděti byly nadherné kabinetní kusy, nad pomýšlení bohaté. Dobré pero musí býti na konci široké a konečky paprsků se musí dolů ohýbati. Procházejí-li světlé prouhy pery, jsou už poškozena, protože se jednotlivé paprsky v těch místech brzo lámou. Stvol musí býti pružný, ne tudíž příliš silný. Paprsky praporové musí hustě při sobě vycházeti ze stvolu a býti chmýřím bohaty. Dbá se přísně čisté bělosti per; pera šedá jsou poloviční ceny proti bílým téže kvality. Pěkné stejnoměrné kresby nezmenšují cenu per, naopak ji dokonce zvýšují — ale jenom pro zvláštní milovníky, specialisty. Cena ve velkém skutečně dobrých per je na místě (v Africe) 14 až 17 K za kus, ale takto (en gros) se prodávají na váhu. Do roku 1880 se páčil vývoz z Kapska do Anglie na 163 tisíc liber, do r. 1904 stoupl však na 470 tisíc a všech pštrosů na afrických farmách se čítá nyní na 358 tisíc kusů. (1901 jenom 154 tisíc).

Na výzdobu damského klobouku, jak je vídáme nositi, potřebuje se obyčejně 2 per. Druhé jakosti, ale ještě pořád velmi krásná pera, stojí kus 8—9 K. Faktum jest, že chov pštrosů tak jest jednoduchý, že se docela přirozeně a neustále bude rozšiřovati, pokud arci budou trvati příznivé poměry tržní. Rok od roku rozšiřují farmaři svoje ohrady jihoafrické. Na 1 ptáka se počítá 4—8 *ha* (14—28 korců) pastvin, musí míti tudíž prosperující farma 1000—1200 *ha* půdy. Zdá se, že nadprodukce bude opět nezbytným toho následkem jako právě 1882.

Také v jiných zemích a státech zakládány farmy pštrosí jako v Sev. Americe, Francii a nejnověji i v Německu. Haggenbeck ve své oboře v Stellingenách u Hamburku dostal v červnu 1908 šest mladých pštrosů afrických a na podzim opět 6 kusů. Přezimoval je ve volné přírodě a pokus ten se zdařil dobře, ač loňská (1908—9) zima se pochlubila až 15° mrazy. Ptáci z domoviny své téměř nazí přišli a tady se oděli krásným širokým peřím. Budoucnost ukáže, hodí-li se naše klíma ku chovu pštrosů.

II. čeleď: Pštrosi pampoví či američtí (Rheidae).

Co do podoby a tvaru těla podobají se ptáci čeledi této dosti svým příbuzným africkým. Křídla mají vyvinutější a běháky t ř í p r s t é,

Zobák zdélí hlavy je plochý, u kořene široký, na konci zaoblený. Nohy jsou od kotníků lysy a na patě mozoly bradavičnatými opatřeny; tři prsty prostředně dlouhé a kratičkou spěnuškou spojeny, drápů rovných, silných, se stran smačknutých, na hřbetě přiostřených. Letky vlastní jakož i pera rýdovací scházejí, konec křídla vychází v trnitý hrot. Kolem očí na uzdách a kol uší (až na štětinkovitý kroužek) jsou lysá místa pokrytá vrásčitou koží, za to však temeno, hrdlo, trup s lýtky (»stehny«) jsou opeřeny. Na hlavě a na krku je peří drobné, úzké a zahrocené, na trupu veliké, široké, zaokrouhlené, ale tak hebké, že ani prapory jeho nejsou na vzájem na paprscích spojeny. Rozdíl v pohlaví záleží ve velikosti, nikoli ve zbarvení. Jsou známy 3 druhy.

Nandu (Rhea americana, L.).

Pštros pampový či americký. — Něm.: Der Nandustrauss.

Popis: Temeno, horní krk, šíje a vpředu na hrudi, jakož i uzdy jsou černé, krk uprostřed hnědožlutý, na hrdle, tvářích a po stranách krku nahoře je zbarven světle šedě; hřbet, boky a křídla jsou zahnědle šedy, spodek těla špinavě bílý: oko je šedé, obličejové lysiny barvy masové, zobák šedohnědý, běháky šedivé. — ♀ je na šíji a vpředu na hrudi světleji zbarveno. — Délka ♂ asi 150 cm, v rozpjetí 250 cm; délka ♀ až 138 cm, v rozpjetí 220 cm. Tab. XXI. obr. 158.

Vlastí nandua jsou stepní území jihoamerické, zvané pampy, mezi okeanem Atlantickým a Kordillerami, na jih až po Patagonii. Horám se vyhýbá a vlastním pralesem opovrhuje, leč v pahorkatinách se vyskytuje jako v rovinách. I řídké porosty myrtové a palmové háje, které jsou jakýmisi oasami v travnatých pampách, se zálibou navštěvuje.

Kohoutův harem tvoří 5—7 slepic a jest tu dokonalým pánem i strážcem. Po vyvedení mladých shlukují se rodiny v tlupy 60 i více ptáků čitající. Na podzim vyhledávají křovinaté břehy řek a místa, kde nalezají hojně bobulí myrtových a jiných anebo místa vysokým lesem bodlákovým zarostlá. V zimě opět se zdržují na pastvinách stád dobytka, jest tu kratší tráva a snadnější rozhled po okolí.

Jest rovněž výtečným běžcem jako jeho starosvětský příbuzný a i znamenitý kůň se unaví při pronásledování; umí netoliko uháněti, ale i při tom důmyslně kličkovati. V době námluv je dnem i nocí rozčilen a pohybliv, za doby sucha odpočívá v době polední po kolik hodin a co takto promeškává, nahradí si za chladivých nocí. Kroky dělá — kráčí-li — asi 50—60 *cm* dlouhé, klusmo s pozdviženými křídly na 1 *m* dlouhé a uhání-li cvalem, tu není pohybů běháků ani téměř rozeznati a páčí se kroky jeho na $1^1/_2$ *m*. Při náhlém kličkování zvedá jedno křídlo a druhé k tělu přitiskuje; trhliny na zemi až třímetrové snadno »bere«, leč příkré svahy míjí, nesleze jich. Co se týče vody a pohybů v ní, rozcházejí se dosud mínění a pozorování badatelů. Darwin jej viděl plovati přes řeku a King pozoroval totéž; naproti tomu Böcking ujišťuje, že nikdy nandua

v hluboké vodě neviděl a že se vodě vůbec vyhýbá úzkostlivě. Místo vodní lázně popelívá se v prachu jako pravý kur.

Jméno jeho — od Indianů pocházející — je původu onomatopoetického; kohout ozývá se podobně (»nandú«) daleko slyšitelným hlasem v době toku a páření. Kuřata pískají jako krocani (krůťata). Rozzlobený nandu funí zvláštním způsobem. Co do schopností duševních mnoho se neliší od předešlého, ačkoli kromě chuti, má ostatní smysly dokonale vyvinuty. Není-li znepokojován stává se důvěřivým a možno jej pak vídati mezi stády dobytka poblíž příbytků lidských, avšak člověku ani psovi nevěří. Také se přidružují ku tlupám stepních jelenů a při paši střídavě hlavu pozvedajíce pátrají po nebezpečí. Jakmile něco podezřelého se naskytne, stejný je zachvacuje děs a prchají pak jedním směrem. Neméně jej poděsí tlupa Indianů a pak útěk ptáků nemá konce a strhují sebou jedno stádo za druhým, až prchá vše, koně i skot. Vypravuje se, že se jezdce bojí, ne tak pěšího, jako by jich nerozeznával (totiž lidí) a nedovedl oceniti a proto opatrný, plazící se lovec může se připlížiti dost blízko ku stádu nanduů.

Počátkem jara (zde to v říjnu) nastává kohoutovi, který již po 2 letech pohlavně dospívá, starost o manželky a vetřelce; tyto zobákem a křídly zapuzuje ze svého okrsku. Náklonnosti hledí si získati různými pohyby, pitvořením, kejkly, tancem, jejž provázívá řvavými zvuky. Je-li to v zajetí, napadá hlídače a každého vůbec, koho zná a před jeho kopanci jest se míti na pozoru. Zařízení domácnosti — jak shledal Bodinus u párku zajatých — spadá na bedra kohoutova, on vyhledává místo ku hnízdu, on je »staví« (možno-li shazování stébel a suché trávy tak zváti) a spořádá, třeba ledabyle, slepice o to vše se nestará. V pampách se naleznou ještě před dobou hnízdění se někdy vejce tu a tam pohozená = nalezenci, což konečně i u našich ptáků není zjevem neobyčejným (špaček, hrdlička div., koroptev, a j.) .

Hnízdo samo je dosti důmyslně založeno, aby k němu voda nemohla a bývá ukryto co nejlépe a bodlačím a vysokou travou chráněno; také starých důlků, od dobytka (býků) pocházejících, anektuje pro hnízdo. Slepice snáší 7—20 vajec, avšak Azara mluví o 70—80, Darwin alespoň o 40—50, a Böcking uvádí zprávy gauchů (pasáků), kteří viděli násady o 50 vejcích, on sám však neviděl nikdy víc než 23 vajec, průměrně 13 až 17 v jednom hnízdě. I kolem hnízda se naleznou roztroušená vejce druhdy až na 50 kroků daleko a to bývají nejčerstvější (nejpozději snesená). Průměr. velikost (délka) jejich jest 13 *cm*, asi jako velké vejce husy domácí; barvy jsou nažloutlé, bez lesku a drobně zelenavě žlutými tečkami pokropena; na slunci rychle vybledají a po týdnu jsou bílá jako sníh.

Jako u druhů předešlého tak i u tohoto pštrosa stará se o vylehování vajec kohout a to v noci a v ranních hodinách, než rosa oschne, potom hnízdo opouští a v přestávkách i dost dlouhých se pase, aniž by tím zárodek ve vejcích utrpěl. Zpočátku nesedí kohout pevně a lehce s hnízda

prchá a třeba po 4 hodiny se na něm neobjeví; později však horlivosti přibývá a jak jsme četli zmínku v předešlé stati o pštrosu africkém, ani při zátopě hnízda neopouští (viz tam). Mláďata se líhnou po 6 nedělích (správněji po 39 dnech) a to počátkem února anebo i dříve (dle toho, zdali to na jihu či severu jihoamerickém). Rostou na div rychle a za 14 dní bývají už půl metru vysoká .Třetího až čtvrtého dne po vylíhnutí jich není člověk s to v širém poli dohoniti. Asi 5 neděl je vodí táta a teprv po té se k nim máma připojuje. Je to ale krásný pořádek a věru — přepodivný!! Na podzim (zde v dubnu a květnu) pozbývají mladí svého puchového šatu a dostávají peří špinavě žlutošedé barvy. Shledalo se, že v každé rodině je několik kuřat zakrnělých, úkaz to dost častý u živočichů vůbec.

Živí se bylinami i hmyzy, tuze rádi pustoší zelenářské plantáže, požívá zelené semeno lopuchové, dobytkáři tamními tak prokleté a nenáviděné. Také hady i jiné drobné plazy žere, kamínky polyká jako kurové; vodu pije málo, v zajetí však více.

Má se za to, že pštros pampový dosahuje věku 14—15 let, a že hynou mnozí marasmem. Nepřátel mezi živočichy mnoho nemá; dospělý stává se někdy kořistí jaguara, na mladé zaloví si liška nebo orel. To vše se přihází jen zřídka a ani hnízdo jeho nebývá tak často zničeno. Sám však nahání velikého strachu tamní čejce ostruhaté, která jej prudce napadá, blíží-li se nevědomky ku jejímu hnízdu. Když jej to, dobráka, omrzí, vzdaluje se. Největší jeho nepřátelé jsou oheň a člověk; stepní požáry zaplašují a ničí vše v cestě stojící a mnoho hnizd na zemi se hnízdících ptáků bývá takto zmařeno.

Pastevci stád i obyvatelé stepní sbírají vejce jeho, protože každé prý vydá za 15 vajec slepičích; bílek však dříve odlévají, je drsné příchuti a toliko žloutek s přísadami za stálého míchání vařívají ve vlastní jeho skořápce. Na tvrdo se uvaří vejce za 40 minut. Zvěřina pštrosova je hrubá jako maso koňské a také má podobnou barvu. Indiani je však přece požívají, kdežto Evropané si pochutnávají na mladých. Tuku užívají v kuchyni, leč brzo žluká a nehodí se ani na mazadlo. Peří nejlepší a nejdelší se hodí na ozdobu, ze špatnějších dělají smetáčky, vějíře a p. Nandu má tuhý život a zhusta uteče raněný pták s kulí v těle hodně daleko. Zastřeleného ptáka z hejna druzí chvíli prapodivně obskakují, cuká-li sebou ještě, takže možno vypáliti druhou ránu. Ranou z pušky se nepoplaší, naopak zvědaví ještě více se přiblíží, aby se přesvědčili, oč jde (arci střelec musí býti skryt). V zoolog. zahradách evropských není nandu žádnou vzácností a také chov jeho není obtížným, spokojujeť se žírem lecjakým, jen aby ho bylo dost. Rovněž mu drsnější naše podnebí neškodí a Böcking je přesvědčen, že by u nás dobře zdomácněl, ale co s ním? Pro okrasu? My chceme také užitek!

Argentinská republika jihoamerická vystoupila jako nový konkurent v chovu pštrosů na světový trh. Napočítalo se tu při sčítání 1908 na 422.783 pštrosů naproti 82.497 kusům v roce 1895. Všichni domácí pštro-

sové z pamp skoro zmizeli a octli se v oborách, oplocených estanciích, farmách. Nejnověji tu zavedli také chov pštrosů afrických, protože jejich peří je daleko cennější peří nanduova, ale daří se jim tu jedině v suchých písčitých územích. Počet afrikanů obnášel tu posledně 12.822 kusů. Vývoz per za 1908 se páčil jen na 27.431 *kg* proti 46.783 *kg* v roce 1903. Úbytek tento však sluší hledati ne snad zmenšením produkce, naopak větší spotřebou domácí. Zákaz vyvážení ptáků i vajec z německých a anglických kolonií afrických patrně pozvedne a rozmnoží počet afrických pštrosů v Argentině (Nat. Cab. 1909).

Poznámka:

Pojednávaje o pštrosích, pokládám si za povinnost přivésti ku vědomí čtenářstva také alespoň zmínku o pštrosu australském čili emu (Dromaeus novohollandiae, L.). A proč? Protože již po 18 let je chovají v Klukské oboře u Poděbrad; touto dobou 2 páry jich tu dokonale akklimatisováno a pro stručnost nazývá je knížecí lesní personal »Emanové«. Les. adjunkt J. Frič napsal o nich článek v »Lov. Obzoru« XII. 1909 str. 69. a fotografii miminka prvního (?) českého »Emana«, jenž v umělé líhni poděbradské spatřil světlo světa, přináší týž časopis v červnovém sešitě (8.) 1909 na str. 110. kam čtenáře odkazujeme.*)

Přestávám na této pouhé zmínce a dychtivým čtenářům odporučujeme mimo to i stať o tomto pštrosu v Brehmových »Ptácích« III. díl.

III. čeleď: Pštrosi přilbovití (Casuaridae).

Ptáci sem zařadění podobají se celkem pštrosům, hlavně emuům, od kterých se však liší poněkud štíhlejším tělem a peřím, které se podobá chlupům. Zobák mají rovný, se stran stlačený, takže vypadá jako oblý, slemeno je vypouklé, ku konci je mírně zakřiven a v obou čelistech zejkován (zoubkován); chřípě, vlastně štěrbiny jejich, se prostírají skoro po celé délce, a otvor jejich jest nepatrný až u konce zobáku. Hlava je vyzdobena kostnatým výrůstkem = přilbou, různé podoby a na krku, v horní jeho polovici lysém a živě zbarveném, visívají jeden nebo dva laloky. Běháky mají silné, tříprsté; vnitřní prsty jsou opatřeny nehty (drápy), jednou tak dlouhými jako u ostatních dvou prstů. Vlastních letek ve krátkých křídlech nemají, nahrazuje je 5 zakulacených brků bez praporů, takže se podobají velikým rohovitým ostnům. Rovněž pravých per rýdovacích u nich nenalézáme a peří po těle spíše chlupům, žíním je po-

---

*) Podle známého paragrafu: Není pravda, že poděbradský »Emánek« je prvním českým miminkem, ale je pravda, že již před 2 roky (na jaře 1907.) po 52denním sezení obyčejnou husou vylíhl se v Jabkenické oboře u Loučeně na panství Alex. prince z Thurnů a Taxisů první »Emanek«, který nedočkal věku 2 měsíců: sílil na těle ale běháky sláby zůstaly a křivičny a mladík schroml a bídně zhynul. (Lov. Obzor 1909. str. 125.).

dobno nežli perům, protože kratičké a tuhé paprsky praporové jsou daleko od sebe postaveny a nemají žádných postranních vláken pro vzájemnou spojitost potřebných. Přilba, povahy výrůstku čelní kosti, je potažena rohovinou. Mezi oběma pohlavími není rozdílu a mláďatům schází přilba. Známo jich 9 druhů.

Kasuar přilbovitý (Casuarius galeatus, L.).

Popis: Celkové zbarvení je černé, obličej jest zelenomodrý, týl zelený, krk zpředu fialový, po stranách modrý, vzadu červený; zobák černý, oko červenohnědé, běháky šedožluté. Mladí ptáci jsou zbarvení nahnědlého. Tab. XXI. obr. 159.

Příbuzný jeho jest m u r u k (Casuarius bennetti, L.).

Vlastí kasuarů jsou Sundajské ostrovy, zvláště ostrov Ceram a odtud jsou jím zásobovány čas od času evropské zahrady zoologické. Jsou prý to ale ptáci vychovaní z polapaných kuřat od domorodců; z té příčiny známe je jako krotké, mírné a důvěřivé ptáky, ačkoli divocí ptáci všech těchto vlastností nemají, spíše naopak.

Svojí chůzí se nápadně liší od ostatních pštrosů. Oni totiž klusají a neběhají, držíce tělo vodorovně a větrají při tom prodloužená pera na kostřeci, takže vzadu vypadají vyšší než u předu. Rychlost poklusu jeho není veliká, ale dá-li se na opravdový útěk, pak uhání nadobyčej rychle, při čemž vyskakuje až $1^1/_2$ *m* vysoko a rychle se zatáčí; také plovati dovede. Ozývá se hlubokým, leč slabším, »hu hu hu« a to když je v dobré míře, leč podrážděn funí jako sova nebo kočka. Má výborný zrak i sluch a duševními vlastnostmi rovná se ostatním pštrosům, ač jej má Brehm přece za chytřejšího a zlomyslnějšího ostatních, což je ostatně osobní mínění. Celkem mnoho o životě jeho neznáme.

Žije skrytě v nejhustších lesích a je nadmíru plachý a na málo zalidněných ostrovech není prý nijak řídkým, ale vždy jen po jednotlivu bývá pozorován. Müller na N. Guinei sice stopu jeho sledoval, ale ptáka samého neviděl a Wallace na Ceramě ani jediného neulovil.

Slepice snáší 3—5 velikých krásně zelených vajec na listovou podložku a oba manželé se v jich vylehování střídají. Více dosud není o této důležité době v životě ptákově známo, leč lze za to míti, že velikého rozdílu od ostatních pštrosů v tom nebude. V zajetí snášejí často vejce, ale mladé vychovati jen málokde se podařilo; největší překážkou jest v tom nesnášelivost obou ptáků samých, neboť málo kdy se manželství vydaří. Tolik víme, že kohout jako u předešlých druhů koná mateřské povinnosti po 6—7 neděl. Tak v londýnské zool. zahradě se vylíhlo kuře 1866 a před tím 1862; kohout i kvočnu dělal a starostlivě vodil kuřátka.

Živí se hlavně potravou rostlinnou; u zajatých se shledalo, že sice polykají celá jablka nebo pomoranče, ale opět je vydavují nestrávené. Krmí je ve zvěřincích chlebem, zrním, kousky jablek a pod. a jde jim při

tom dobře k duhu; avšak zabloudí-li do jich klece kuřátko nebo kačátko náhodou, slupnou je bez okolků.

Co do povahy (dle příbuzného muruka) se shledalo, že každý méně obvyklý zjev ho rozčílí nebo poděsí, že až zuří. Pak je ale zlý a bez ohledu napadá každého, skáče na něho, klobe a škrábe zběsile. Hlídači v lond. zool. zahradě poznali, že nelze býti při kasuarech dosti opatrným; vždyť slepice z veliké »lásky« zuřivě se vrhne na kohouta a nejednou už svého pana chotě ubila. Během doby stávají se mrzouty a všecko je dráždí i pestrý šat na lidech a dětech, jimž jsou zvláště nebezpečni a ve slepém vzteku svém hledí si na všeličems žáhu shladiti i na stromech a jich kůře.

IV. čeleď: Pštrosi slukovití (Apterygidae).

Podivní to ptáci, kteří jen málo předešlým z krátkokřídlých se podobají. Mají tělo zavalité, krátký, ale silný krk, hlavu ne tuze velikou; dlouhý, tenký zobák, běháky dosti krátké a čtyrprsté, a křídla tak zakrnělá, že je lze teprve na kostře ptákově vlastně poznati; místo nich v peří jsou ukryty kratičké pahýly s několika nevyvinutými, ale silnými brky; ocasu ani vůbec nemají. Pera po těle jsou dlouhá, kopinatá, visutá, o praporech rozčísnutých a hedvábného lesku. Zobák — zběžně-li pozorován — lze přirovnati ku zobáku ibisovu, od něhož a od každého jiného zobáku ptačího liší se tím, že chřípě jsou umístěny až na jeho konci. Na kořeni je ozobí, od kterého se táhnou rýhy nosní až na konec. Nohy jsou velice silné a krátké; přední prsty dlouhé a silné a velikými hrabavými drápy opatřené; zadní prst je skoro kolmo postaven a jsa také silný a krátký, ani se půdy při chůzi nedotýká; běháky (nártí) jsou zpředu pokryty tvrdými štíty. Podle tvaru lebky upomínají na ptáky brodivé (bahňáky), dle kostry jsou to však pštrosové, neboť jim scházejí klíční kosti, krčních obratlů je hojně, obratle hřebetní jsou srostlé v jediné pevné těleso a křídelní kosti jsou zakrnělé, neboť hořejší rameno je toliko 3 *cm* dlouhé, loketní kost jen 2 *cm* a celá ruka sotva 1 *cm* a to ještě polovičku z toho tvoří zakřivený, drápkovitý článek prstový.

Kivi (Apteryx mantelli, L.).

Tab. XXI. obr. 160. **Popis:** Celkové zbarvení jest temně narudlé, na hlavě jest patrný chomáč štětinovitých chlupů kolem kořene zobákového; ostatní znaky viz v popisu čeledi.

Vlastí tohoto bezkřídlého a bezocasého ptáka štětinatým peřím oděného, je severní ostrov Nový Zeeland, jak Hochstetter ujišťuje. Skect jich 1861 na travnatém horském hřbetu Owen Riveru mezi řekami Takakou a Bullerem v Nelsonské provincii pomocí psů ulovil noc jako noc 15—20 kusů, takže se s lidmi svými živil jeho masem.

Co známo ze života kiviova, týče se všech pštrosů slukovitých, jichž známo několik druhů či odrůd. Jsou to noční ptáci, kteří se za dne skrývají v děrách zemních, nejraději pod kořeny velikánů lesních, v noci pak vycházejí na pastvu.

Umí rychle běhati, náhradou za to, že křídel nemá; při tom dělá dlouhé kroky, natahuje daleko krk a tělo nese šikmo. Pohybuje se tak tiše a opatrně jako běžící potkan, jehož prý připomíná. V klidném postoji vypadá celý jako kulička, maje krk vtažený a chce-li se opříti, činí tak o dlouhý zobák, jímž se dotýká země. Vyplašen ve dne často ospale zívá, otvíraje daleko čelisti od sebe, prazvláštně je zakřivuje. Je-li podrážděn, zdvihá jednu nohu k tělu a hbitě ji vymršťuje.

Povídají o něm, že chce-li vyplašiti ze země žížaly, dupe silně nohama a že jimi může zasazovati zlé rány, ba i psa zabíti; to jsou ale jenom nedokázané povídačky.

Píde se po potravě, která záleží z hmyzu, larev, červů a různých semen, neustále nozdrami způsobuje šumot, jakoby větřil. Dosud se neví, čich-li nebo hmat jej při pastvě vede, možno však, že oba smysly zároveň. Zdá se však, že hmat u něho je výhradním smyslem a čich jeho pomocníkem. Jeť pastvícího se kivia (na lovu červů) nadmíru poutavé pozorovati. Neustále strká zobák do kypré půdy, většinou až po jeho kořen a hned jej vytahuje buď s červem dobře uchopeným anebo pohybuje zvolna hlavou zpět, aniž by na těle bylo znáti nějaké námahy. Vyloveným červem mrskne náhle do huby a shltne jej. Také bobule sem tam zdvihne i drobné kaménky.

Kterak se rozplozují, dlouho nebylo ničeho známo a zase jen povídačky se o tom trousily; teprve u zajatých ptáků byla věc ta rozhodnuta a vyjasněna. Snáší prý jediné vejce do díry jím vyhrabané v suché půdě pod kořeny. Pokrývá je listím a mechem a hnitím látek těch způsobované teplo stačí ku vývinu mláděte, což trvá 6 neděl. To potvrzují částečně zkušenosti z londýnské zool. zahrady nabyté. Tady od 1852 stále chovají jednoho nebo několik těchto ptáků. Bydlí v temné stáji, kde v rozích stojí několik snopů, za nimiž a v nichž se ptáci za dne skrývají. Kdykoli jej odtud hlídač vytáhne, honem se tam zase navrací, jako stydlivé dítě. Za to s večerem pobíhá vedle po místnosti a všude všechno prošmejdí a jako sluky píchá čili »čeří« zobákem v kypré zemi. Živí se tu rozsekaným masem kozím a červy, jež mu podávají jako pamlsek Prvá samice snášela vždy vejce ob tři dny a ztěží se s nich dala sehnati; vejce byla jalová. Jsou veliká, váží ¼ váhy samičky. Teprve 1865 dostala mužského soudruha a 1867 se spářili, načež snesla vejce a hned na něm den seděla; po té převzal místo její kohout a seděl nepřetržitě. Na to přišlo druhé vejce na svět a obě obsedl kohout a seděl tak horlivě, až celý vysílil a hnízdo v důlku opustil; vejce byla úplně zkažená. Z toho nabyl Bartlett přesvědčení, že se rozplozují kiviové skoro právě tak jako ostatní pštrosové.

Řád bahňáků pravých (Grallatores)

= dlouhonohých = kráčivých (Gressores).

Zobák rozmanitě utvořen, což při jednotlivých čeledích a skupinách blíže bude označeno. Znaky nohy kráčivé jsou tyto: Spodní část lýtka (tibia) je lysá; tři prsty přední, jeden zadní (prstík) a ten jest vkloubem v téže rovině jako přední, takže se téměř celou délkou půdy dotýká; běháky (nártí) zpředu jsou kryty destičkami, vzadu jsou síťkovány, avšak někdy i kolkolem síťkovány. Odchylné znaky nohou jeví se u plameňáků. Přední prsty jsou buď zúplna nebo zpola blanou spojeny, leč i tu se naskytují odchylky, jako na př. úplně rozeklané prsty afr. člunozobců a zase plovací blány plameňáků. Významná a všem společná známka řádu ptáků dlouhonohých jsou zdobná pera na hlavě, krku, hřbetu jakož i lysé partie na hlavě a na krku. Se stanoviska anatomického liší se druhy této skupiny zvláště útvarem kostí a dutiny ústní. Kromě těchto důležitých znaků zdůrazňuje Reichenow ještě nepatrný počet žeber, příkrou polohu zadní části hlavy a málo skloněné kosti temenní jako ráz této skupiny. Jako další známky, jež jsou zároveň rozeznávacími pro jednotlivé čeledi, dlužno uvésti počet obratlů krčních, který kolísá mezi 16—19; tento poslední počet je zpravidla u čeledi Ardea, 18 u čeledi Phoenicopterus, 17 u čeledi Ciconia, Ibis, Plegadis, Platalea, 16 u čeledi Scopus (afr. kladivoušů). Předposlední obratel mívá zpravidla pohyblivý násadec žeberní, poslední s nepravým žebrem je spojen. U volavek (Ardea) mají oba poslední krční obratle nepravá žebra. Sluší ještě dodati, že obratle krční mají protáhlou podobu. Plameňákům (Phoenicopterus) chybí nepravá žebra docela a krční obratle jsou téže podoby jako u volavek atd. (podrobněji uvedeno v Cab. Journal 1877).

Dlouhonozí či kráčiví ptáci (bahňáci) žijí v nižinách, močálovitých a bažinatých krajinách, jakož i při stojatých nebo volně plynoucích vodách, na pobřeží mořském v lagunách, při ústích řek, na plochých ostrovech a výspách, kde při odlivu mořském rozsáhlé plochy se obnažují; zřídka však v územích suchých, ale častěji na vhodných místech nitrozemských vod než na břehu mořském. Létají klidně, stejnoměrně, zachovávajíce tempo při mávání perutěmi, mnozí pak dovedou se půvabně vznášeti, při čemž stojáky (nohy) a zhusta i krk mívají přímo nataženy. Kráčí-li, činí tak odměřeně a pomalu, na rozdíl od hbitých kulíků a ptáků

slukovitých, odtud pak pochodící název »kráčiví«, jako přiléhavý nutno označiti. Živí se po přednosti rybami, jikrami, korýši, mlži, drobnými ssavci a ptáky, plazy, hmyzem a měkkýši. Přepeřují toliko jednou a to koncem léta, vyjma ibise hnědého.

Mláďata zůstávají ve hnízdě dlouhou dobu a jsou přioděna jednoduchým pernatým chmýřím (puchem), jež v malých chomáčcích pohromadě je sestaveno. Pobyt mláďat v rodné kolébce trvá do úplné jich dospělosti a zpočátku je krmí staří vydavovanou, polostrávenou kaší, uchvacujíce špičku zobáku jejich do zobáků svých. Později jim prostě sousta (kořist) předkládají. Hlas jejich je drsný skřek, čápi klapou toliko zobákem. Známo jich na 150 druhů.

Udaným měrám rozuměti jest bez zobáku (= délka tudíž od čela ku konci ocasu).

I. čeleď: Ibisové (Ibidae).

Hlava jednak opeřena, jednak částečně lysá; zobák dlouhý, srpovitě mírně dolů zahnutý anebo u špičky sploštělý a lopatkovitě rozšířený, celkem měkký, vyjma tvrdou špičku; na svrchní čelisti probíhá od otvoru nozder až ku konci podélná rýha; 2. nebo 3. a 4. letka jsou nejdelší. Ocas je rovný, po případě mírně zaokrouhlený; přední prsty na polo spojené; drápy celokrajné, toliko u rodu Plegadis mívá střední prst uvnitř pilovitý dráp. Domovem jich jsou toliko teplejší a horké krajiny a známo jest jich asi na 30 druhů.

1. rod: Plegadis, Kaup = Falcinellus, Bechst.

Obličej i brada jsou lysy a také často hlava s částí krku, zobák dlouhý, srpovitě dolů zahnutý, u kořene silný, blíže slabší špičky téměř válcovitě zaoblený; spodní čelist je uprostřed rýhou opatřena; jazyk malý, skoro zakrnělý; štěrbinovité a krátké nozdry jsou uloženy podle slemene a blíže čela; opeření ve vidlici spodní čelisti zobákové nedosahuje až pod chřípě. Vysoké volavkovité stojáky jsou vysoko nad patním kloubem lysy, zpředu kryty pruhovitými destičkami, vzadu šestiúhelnými štítky síťkovány; zadní prst je mírně dlouhý, posláblý a zcela nepatrně výše umístěn než přední, takže jen zpola se půdy dotýká; křídla jsou veliká a široká, ku konci docela mírně zaokrouhlená a na zadním okraji ploše vykrojena; prvé 3 letky jsou nejdelší; 12perý ocas je krátký, široký a dost rovně ukončený. Krk je delší než krk kolih, jsa složen z 15—16 obratlů; má tedy o 2—3 obratle více. Pelichají do roka dvakrát, čímž změní dvakrát svoje zbarvení, jež u obou pohlaví se neliší; mláďata se podobají starým v zimním šatě. Jinak jsou to ptáci nohatí, dlouhozobí a dlouhokrcí, celkem však dosti příjemné postavy, kteří se sice kolihám podobají, avšak činí přechod ku čápům a volavkám.

Jsou domovem v teplém zeměpásu, stěhují se v určité doby a jsou velice společenští ptáci. Obývají břehy jezer, močálů a řek a zaletují čas od času i do krajin suchých. Živí se hmyzy, drobnými živočichy vodními, červy, jikrami, rybkami a p. Hnízda jejich jsou o něco pečlivěji stavěna než hnízda ptáků slukovitých a 3—4 jejich vejce bývají zelenavá a prosta všech skvrn. Ibisů vlastních známo 21 druhů a ti jedině teplé krajiny obývají; příbuzných ibisů hnědých jsou jen 3 druhy a z těch v našich krajinách jediný.

Ibis hnědý (Plegadis autumnalis, Hasselg. = falcinellus, L. = Falcinellus igneus, Leach.)

Kosozobák (Palliardi). — Rus.: Karavajka, karavaška; pol.: Ibis kasztanowaty; chorv.: Ražanj; srb.: Ražanj turkoč; slovin.: Plevica; něm.: Der braune Sichler oder Ibis, türkische Schnepfe.

Druhový znak: Celkové zbarvení kaštanově rudohnědé, na hřbetě, křídlech a ocase třpytivě lesklé; toliko na uzdách lysý. — Délka 53 cm, křídla 31.2 cm, ocas 10.8 cm, křídla přečnívají ocas, zobák 11—14 cm, stoják 10.2 cm, lysé lýtko nad kotníkem 6 cm, střední prst s drápem 7.8 cm.

Hnízdoši jsou hnědí. V prvém šatě mladých je krk s hlavou mdle černohnědý a jemně bíle podél čárkován, nejvíce však na hlavě; krk vzadu je černohnědý; hřbet, ramena, kostřec a ocas jsou černohnědy, ocelově leskly; spodek je špinavě plavý. Shledaly se mezi takovými mladíky nápadné odchylky u celkové velikosti, délce zobáku i u výšce stojáků. Zimní šat je dosti podoben právě popsanému, jen že bílé čárkování na hlavě a krku je větší, nápadnější, spodek temnější, horní hřbet s rameny tmavěji černohnědy modře a fialově leskly. Letní šat (svatební): Hlava, krk, hřbet a spodek tmavě rudohnědy (kaštanovy) a takovétéž barvy pruh se táhne rovnoběžně s kostí ramenní přes křídla, která na ostatních částech jsou nečistě tmavozelená, ale za to se skvostně třpytí modrozeleně, zlatozeleně, fialově a purpurově. — ♀ je dílem menší, dílem barev mdlých. Zobák je temně zelenošedý, oko malé, stojáky zelenošedé.

Tento, u nás jen málo známý pták je domovem v teplém pásmu po celé zeměkouli; v Evropě obývá středomořské země, kol Černého moře je hojným, v dunajské deltě na př. na tisíce se jich vyskytuje na močále Blatjo u Rasovy, dále na jezeru Srebrnském u Silistrie a vůbec ve všech podunajských nižinách, na Skaderském jezeru, v již. Rusi a již. Polsku. Jednotlivé páry také v Italii, již. Francii, Španělska se zdržují, avšak v severnějších zemích nutno ho zváti vzácným, nahodilým zjevem. V téže zeměp. šířce obývá také Asii, od Černého a Kaspického moře až do Číny a Japonska, až na samý jih, ostrovy Sundajské, N. Guineu, Australii, Záp. Indii a jihovýchod. Soustátí severoamerické. V Africe se hnízdí na sever. jejich jezerech a močálech pobřežních a dle Heuglina zhusta na severovýchodě t. j. na rybnatých jezerech dol. Egypta, u Alexandrie na

Mareotiském, na Brurslosském u Rosetty a na známém jezeru Menzaležském u Damietty. Bohatství ryb a vodního hmyzu ve vodách těch poskytují mu potravy měrou vrchovatou. Pro nás jest ptákem jihovýchodním a v Čechách byl již také několikrát dopaden. Tak Palliardi činí zmínku o jednom od Hluboké (1840), dále je znám úlovek od Žatce (Häring), od Pardubic (Ostrdal 1864), od Rumburka (Lokaj), od Warnsdorfu (1885 na jaře). Na Moravě — dle Kašpara a Jandy — byl uloven dvakrát a to u Lešné a u Chropině, kde ze 40 kusů jeden byl zastřelen a rovněž ornis slezská jej má ve svém seznamu; úlovek uložen v opavském gymnasiu. Exemplár čes. musea je domácí jako onen v »Ohradě« u Hluboké; víděň. dvorní museum vystavuje 3 ptáky z Dalmacie a Chorvatska, a nynější zem. museum ve Lvově 5 domácích, haličských kusů (1861—1874).

V dubnu nebo květnu dostavuje se na svá hnízdiště, která opouští opět v srpnu a září. Obvyklé jeho bydliště je bažinatý kalem lemovaný močál a bahniska vůbec; kde si vyhledává volnější místa mezi rákosím a různým vodním bylím.

Nám nejbližší hnízdiště nalézají se v Uhrách v rozsáhlých močálech (pokud nejsou odvodněny a zkultivovány) na středním a dolním Dunaji a jeho velikých přítocích: Drávě, Sávě, Tise, Temeši, Srb. Moravě, Oltě a j. a dále až do Dobrudži. Se stavbou hnízda neotálejí a počínají brzo po svém příchodu na hnízdišti asi uprostřed dubna (vejce však v Uhrách zřídka se naleznou před 15. májem) na místech bezpečných, ne tuze zarostlých vysokým a hustým stromovím, spíše sem tam nízkým vrbovím z hustého rákosí vyrůstajícím na volnějších hladinách močálů. Na vrbových křoviskách nalézají se hnízda buď níže nebo v prostřední výšce a to mezi ostatní havětí vodní a bahenní společně v celých koloniích větších nebo menších. Také si rádi přivlastňují stará hnízda menších volavek, jež vyplní suchým orobincem a již z daleka je po tom lze poznati. V krajinách, kde příhodného vrbový není, staví hnízda na přehnutém rákosí, na něž nanosí hromadu vodních rostlin. Reiser píše, že jsou hnízda ta pečlivě vyrobena a pěkně uvnitř listím vyložena. Obvyklý počet vajec v násadě bývá 3, ale i 4 se naleznou; jsou protáhlé formy, jednobarevně temně modrozelená, tmavší a intensivněji zbarvena než vejce volavčí. Skořápky jsou pevné, skoro bez lesku, jemně zrnité a rázovité podélné rýhování vyniká na nich ještě zřetelněji než na vejcích volavčích. Průměr. velikost 43 vajec jest 51·4 × 36·4 *mm*, váha 2·905 *g*.

Za tahu se hejno vznese po několikerém zakroužení, jímž se snaží do veliké výše dostati, po té se ptáci srovnají do jediné řady, ve které však neletí pták za ptákem, nýbrž jeden letí podlé druhého tak hustě, že se koncem křídel soused souseda téměř dotýká. Tak putuje řada ve vzduchu nikoli ve strnulé přímce, anobrž v půvabné měnící se křivce každým okamžikem, hadovitě dál a dále ku předu. Chce-li se takový houfec na tahu zastaviti, tu se teprve rozvine, jeden za druhým se vznáší, chvíli krouží a na to svištivým, kolisavým letem rázem zapadají na vodu.

Co do podoby jest tento ibis velice podoben kolize velké, leč v chování svém jeví směs způsobů kolih a volavek nebo čápů; po tmavém zbarvení hned jej od koliby lze rozeznati. Chodí lehce, ale jaksi odměřeně, kráčivě nikoli běžmo, rád se brodívá bahnem a vodou a to pokud vysoké stojáky jeho dovolují; plovati se odhodlává toliko v nejkrajnějším nebezpečí, je-li ku př. »křídlován« a nemůže-li se zachrániti letmo, ač si křídlama při plování hledí pomoci.

O hlasu jeho nelze mnoho říci, protože se ozve jakýmsi »rá« jen je-li poděšen a překvapen a to ještě slyšeti jen docela na blízku. Je velmi opatrným a střelci na dostřel k sobě nedá se přiblížiti, spíše mladí a zbloudilí jedinci činí vyjímku z pravidla. Lehne-li si lovec na zemi, zakryje rákosím a tak na znaku vyčkává při líbezné hudbě millionů komárů a něžných dotycích jejich příhodného okamžiku, může snad z kroužícího houfu některého sestřeliti. Jest známo, že všichni plaší ptáci nebojí se tak ležícího člověka jako zpříma stojícího. V zajetí náš ibis docela zkrotne, jsa snášelivým ptákem a také se tu i rozplozuje.

Ibis posvátný (Ibis aethiopica, Lath. = religiosa, Sav.).

Něm.: Der heilige Ibis.

Tab. XXV. obr. 196. **Popis:** Jest poněkud větší předešlého a zbarvení bílého; lysá místa na hlavě a krku jsou černá, povahy hebkého sametu; konce letek a pera ramenní (lopatková) jsou zahnědle černy; tato jsou pak na koncích zkadeřena a rozčísnutých praporů (bývají mylně pokládána za ocas); křídla vespod zažloutlá, zobák černý, stojáky černohnědy, oko karmínové. Ml. ptáci nemají lysé hlavy a krku, nýbrž opeření těchto částí je tmavohnědé a černé, bíle lemovaných per; náhrdelní peří je bílé jako po ostatním těle. Po prvém vypelichání objevuje se kadeřavé peří lopatkové a hlava s krkem teprve třetím rokem olysá docela. — Délka st. ptáka 75 cm, křídlo 35 cm, ocas 16 cm.

Rozšířen jest po celé Africe a ku podivu tam, kde mu za onoho času prokazována božská úcta (= posvátný), t. j. v Egyptě, tam jest nyní nejvzácnějším ptákem, patrně ho tu horlivé sběratelství přírodnin pohltilo. Byly doby, kdy mu ve chrámech sloužili zástupy kněží egyptských a dosud se nalézají často obrazy jeho ve zříceninách starých chrámů tamních; běda pak bylo tomu, kdo by jej byl tehdá usmrtil — život takového nešťastníka byl už předem zpečetěn.

Jest zvěstovatelem stoupajícího Nilu, ale nyní až teprve v již. Nubii, za stara bylo arci jinak. Brehm jej nalezl teprv u Chartumu, kde se několik párů hnízdí; jižněji už je pak ptákem zcela obecným. Přiletuje sem v druhé polovici července a po 3—4 měsících s mláďaty zmizí. Zdá se, že se potuluje po širých krajinách, aniž by daleko odtáhl. Žije ve stepech po párech nebo v malých tlupách, chytaje tu kobylky nebo na březích různých vod, často s bukačem malým mezi stády; pastevců valně nedbá ani domorodců, nejsa pranic plachým. Nese se důstojně, odměřeně kráčí, ne-

maje nikdy na spěch; také pěkně a lehce lítá jako předešlý. Staří se ozývají slabým »krá« nebo »gá«.

Hnízdí se v zatopených, rozbahněných lesích na stromech citlivkových a tudíž nesnadno přístupných. Ploché hnízdo urobeno bývá z trnitých větviček citlivkových, kotlinka vystlána trochou stebel; činí dojem velkého hnízda našeho holuba řivnáče. Hnízdí se v koloniích a násada záleží ze 3—4 bílých drsných vajec, zvící vejce kachního.

Živí se hmyzem, plazy, obojživelníky, také sladkovodní měkkýše požírá. Zdánlivě neobratného a nepodajného zobáku svého musí velice dovedně používati; za skákajícími kobylkami ve vysoké trávě poskakuje, čině tak směšný dojem.

Za starodávna se rozplozovali v polovičním zajetí, nyní při náležitém hledění také tak v zoolog. zahradách se děje. Zkadeřená pera jsou mladým domorodcům oblíbenou ozdobou hlavy; zvěřina není ku zahození, ač se mnoho pták tento v Sudanu neloví (Brehm).

2. rod: Platalea, Linné.

Zobák na konci neobyčejně rozšířen, velmi sploštělý, úplně lopatkovitý a uprostřed svojí délky zaškrcen, proto je tudíž zpředu dvakrát tak široký jako v prostředku; svrchní čelist je opatřena na konci nepatrným nehtem; uvnitř zobáku jsou obě čelisti hustě a jemně rovnoběžně s okrajem podél žlábkovány (anebo dvěma řadami hrbolků opatřeny). Za mládí je zobák velice měkký a ohebný; nozdry jsou blízko sebe uloženy v rýze po celé délce zobáku podél okraje probíhající, čímž vzniká jemná, ale zřetelná pokrajní lištka; jiná rýha jde od konce spodní vidlice zobákové až ku jeho špičce. Stojáky jsou vysoké a silné, nad kotníkem lysé, o chodidlech širokých, daleko sahajících blanách (spěnuškách), ze kterých je vnější největší; celé nártí je kryto úplně šestihrannými štítky; zadní prst je poněkud výše umístěn a celkem posláblý, drápy malé a tupé. Křídla veliká a široká se 2. a 3. letkou nejdelší; 12perý ocas krátký, rovný; hlava opeřena. Pelichají jednou bez patrné změny u zbarvení.

Co se týče poměrů anatomických poznamenává Dr. Wagner: Rod Platalea jeví ve stavbě kostí vážné rozdíly od rodu Ardea a Ciconia, blíží se však spíše rodu poslednímu i také ve struktuře vnitřností; v mnohém ohledu se naskytují velké příbuzenské vztahy s ibisy, snad ještě více se srpoši (Tantalus). Lebka je zakulacena a pěkně vyklenuta; krčních obratlů shledáno 16, hřbetních 7 a ocasních 6; horní kost ramenní jest naplněna vzduchem; jazyk je velice krátký; průduška široká a za prsní kostí tvoří oblouk atd.

Reichenow praví, že něm. název »Löffelreiher«, kterého se dříve užívalo (a dosud namnoze užívá) je naprosto pochybený, protože s volavkami nic nemají společného. Jsou to ibisové, kteří pro mnohé vlastnosti

své činí přechod ku čápům. Na zobáku zřetelně poznáváme ibisí zobák v ploché podobě. Kolpík je více ptákem denním než nočním, ač za jasných měsíčních nocí také se pásává.

Rod tento čítá 6 druhů, z nichž toliko 1 druh má Evropu za svůj domov.

Kolpík obecný (Platalea leucorodia, L. = alba, Scop.).

Rus.: Kolpica; pol.: Warzecha biala, plaskonos bialy; chorv., srb. a slovin.: Žličarka bijela; něm.: Der weisse Löffler, Spatelgans, Palette.

Druhový znak: Celkové zbarvení bílé; vole bledě okrově žluté; uzdy lysé, kroužek oční a hrdlo žluté; stojáky i zobák černé; tento má na konci svrchní čelisti žlutou skvrnu. — Délka 72 cm, křídlo 40 cm, ocas 12 cm, zobák 20.4 cm, u kořene 3.6 cm; uprostřed 2 cm, na konci 4.8 cm široký; výška jeho u kořene je 2.4 cm, uprostřed 8 mm, na konci (hleděno z profilu) toliko 4 mm; stoják 16.2 cm.

M l a d í d o s p ě l í, leč dosud nevypelichaní kolpíci jsou na velkých krovkách křídelních, zvláště pak na ručních letkách a na konci rýdovacích per okrouhle anebo srdčitě černě skvrnití; skvrny ty ztrácejí po prvém náležitém přepeření. V záhlaví je v p r v é m r o c e peří jen zcela nepatrně prodlouženo a na volátku není znáti jiného zbarvení. Ve d r u h é m r o c e jest chochol na hlavě již delší, pták jinak celý úplně je bílý. Ve t ř e t í m r o c e je zdoba hlavy ještě nápadnější s nádechem zažloutle rezavým, dolní krk obejímá na dva prsty široký rezavožlutý obojek. Č t v r t ý m r o k e m počínajíc je pták v nejdokonalejším úboru, maje nazad hlavy a v týlu prodloužená pera ve visutý chochol až 14 *cm* délky dosahující, nádechu okrového; kořen krku objat je širokým rezavožlutým obojkem a celé tělo ostatní jest sněhobílé. H n i z d o š i jsou bílí, zobáček a nožky (dle Reisera) mají masové až růžové barvy. — ♀ je o málo menší.

Podivuhodným nástrojem jest jeho zobák, který mimo to podléhá četným a rozmanitým proměnám, nežli nabude trvalé formy a pevnosti. V prvém roce zůstává měkkým a ohebným, ve druhém objeví se na něm příčné vrásky, které až do čtvrtého roku stále markantněji vystupují, pokrývajíce jej od čela až blízko ku špičce. Podobně rozdílné jest i jeho zbarvení; mladí na podzim jej mají pleťový, nahoře do šeda a tmaví stále víc a víc, až konečně tříletý pták má svrchní čelist s pokrajní lištkou černou se šedými prohlubeninkami mezi vráskami, konec pak je okrově žlutý; duhovka přechází z jasně modré do hnědožluté až konečně zůstane krvavě červená; stojáky jsou černé.

Kolpík je rozšířen po celém mírném a teplém zeměpásu, od Kanárských ostrovů s Azory — nejzápadnějšího bydliště — až po střední Indii a ještě dále na východ v Asii až do již. Číny, kde se jej P. Swinhoë naučil znáti jako zimního hosta. V naší staré Evropě je nejsevernějším jeho bydlištěm Hollandsko a zároveň úplně to isolovaný každoroční jeho do-

mov, který vůbec známe. Při návštěvě Naarderského moře 1908 nalezeno tu 35 párů kolpíků. Dříve se hnízdíval i na Hebridách, Shetlandech a Faoërách. Vyskytování se jeho v sever. Hollandsku, s ohledem na jeho dosavadní teplá bydliště, jest vskutku zvláštní a nápadné a patrně svědčí o velice mírné teplotě v této nižině. Na skandinavském poloostrově se objevila tlupa kolpíků 7. října 1895 v Listerlandu, kde jich několik bylo uloveno. Mnohem četnějším jest již v Uhrách (počínajíc od Pětikosteli na jih), ale jak Cheruel uvádí, už ne tak jako druhdy bývalo; z mnohých míst byl úplně zatlačen. Bydliště jeho se táhnou odtud až do Dobrudži; také na dolní Volze není vzácností. Na Blatje u Rasovy, ve světoznámém líhništi volavčím, na tisíce kolpíků se zdržuje a hnízdí. V Bosně se hnízdil asi ve 30 párech (1904) toliko na Livanském polji (nejzápadnější Bosna), eldoradu to bahenních ptáků volavkovitých; ale i tady trpí mnoho vybíráním vajec z neznalosti (mají je za krocaní vejce). V ostatních zde neuvedených jižních státech snad jen za tahu se objevuje. V Africe je v Egyptě a Nubii ptákem stálým.

V našich vlastech byl už několikrát uloven a česká země byla už několikrát poctěna jich návštěvou. 1828 objevilo se 10 kolpíků v již. Čechách na rybníce »Bestrevi« u Hluboké (Palliardi), 1863 asi 100 kusů na témž rybníce i sousedním Munickém a zdrželi se tu od května do srpna, aby se tu hnízdili; leč k tomu nedošlo. Frič (v »Obratl. země české 1876) se domnívá, že nouze o vodu je vypudila z Uher do Čech. Jiný český exemplář byl chován v Rohanské sbírce (Palliardi). U Písku byl uloven 1865 na lukách podél Mehelnického potoka se prostírajících a uložen je ve sbírce tamního gymnasia. 1881 na rybníce u Kestřan (v květnu) byl zastřelen a pro jistého šafáře vycpán. Ze starých zpráv jest znám úlovek kolpíka od Sedliště ze dne 20. června 1853. (Vařečka v rukop.). Nedaleko Králové Hradce u Březhradu chytil dělník záhy z rána 24. května 1893. na křídle poraněného kolpíka. V noci bezpochyby narazil na telegrafní dráty a více nemohl odletěti. Nebylo tehdá pochybností, že by jen ráno se byl zatoulal (Uzel ve »Vesmíru« XXII.). 1875. uloven byl u Bezděkova blíž Klatov (Šír.). — Od Kašpara pochází zpráva o úlovku od Bílska (Janda). Dvor. museum vídeňské má 1 st. ptáka od Budapešti a lvovské vystavuje 4 ♀♀ z let 1859—1874. také domácího původu, jako je exemplár musea českého.

Obývá bažinaté, močálovité krajiny, jež buď hojně stojatými vodami nebo volně plynoucími toky jsou prostoupeny, kde si volnějších míst mezi vysokým bylinstvem vyhledává; do rákosu a sítin nerad zalézá. Jedině vody s bahnitým dnem jej lákají, na jiných se nikdy dlouho nezdržuje a proto také čistých vod skoro nikdy nenavštěvuje. Sem tam a místy i četně se zdržuje na pobřeží mořském, ale nikoli snad na širém, volném břehu, nýbrž na blátivých, bažinatých místech, jež tekoucí voda proniká a vytváří, jako na př. v osamělých deltách řek. Rád hřaduje (usedá) na holé větve vysokých stromů, na kterých, kde to možno i přespává. Přezimuje v jižních zemích, kam v srpnu odtahuje a v březnu a dubnu je opět

opouštívá. Za tahu dbají vždy šikmé řady a i tehdá, bylo-li po nich několikrát střeleno.

V Uhrách se hnízdí dost četně, řídčeji arci v Hollandsku; v Němcích ani u nás není znám ani jediný podobný případ. Hnízdo mívá na stromě blíže vrcholu, obzvláště je-li strom takový blíž jeho bydliště; avšak nejčastěji se nalezne na křoví vrbovém anebo prostě v rákosí a na vysokých ostřicích. Kde se hustěji vyskytuje, rád zakládá kolonie jako polní havrani a vedou si tu právě tak hřmotivě jako oni. Hnízdo je spleteno z větví, rákosových stebel, listí a p., jest mírně prohloubeno a vypadá jako hnízdo volavčí. Koncem máje anebo počátkem června snáší ♀ 2—3 velmi zřídka 4 veliká, nelesklá vejce, o silné, hrubozrnné a vyniklými pory poseté skořápce, podlouhle vejčitého tvaru, bílé, za čerstva do modrava se nesoucí barvy a hojně rudohnědými skvrnkami a různými většími skvrnami olivovážlutými až hnědými pokropené. Jen zřídka kdy se naleznou vejce beze skvrn, častěji už byla vejce jeho nalezena s fialovými obláčky. Průměr. velikost 48 vajec jest 69.3 × 45.2 *mm*, váha 6.933 *g*; uvnitř prosvitají žlutě. Mláďata setrvávají ve hnízdě až pokud nedovedou dokonale létati a sama se živiti, načež je staří zavedou do močálů a ponechají je sama sobě.

Živí se larvami, hmyzem, jikrami a potěrem asi 10—15 *cm* dlouhým, raky, drobnými hlemýždi, měkkýši, žabami a všelikou zvířenou vodní, s níž jest. Barkley na jednom dunajském ostrově pozoroval kolpíky, ani požívali hnízdoše volavčí. Také zobákem jako kachny prožvachtává vodu a kal, který rovněž semo tamo probrodí a přebrousí, při čemž zobák tu a tam napříč ponořuje, aby mezi pootevřenými lžicemi (čelistmi) uvízlé živočichy vyhmatal a pozřel.

Dá se snadno zkrotiti, pročež jej často chovají s ostatní drůbeží na kuřích dvorech. Jest ku svému pánu přítulným a vůbec projevuje mírnost, čistotnost a tím se stává milým společníkem. Z mládí vychovaní kolpíci zvyknou si vyletovati a navraceti se opět domů a s ostatní havětí dvorskou snášejí se docela klidně a dobrácky. V zimě je však dlužno proti tuhým mrazům chrániti. Zobákem dovede klapati, ale daleko ne tak silně jako čáp; jinak vydává ze sebe volavkovité skřehotavé zvuky.

Lítá pěkně a bez namahání, často se vznášívá a krouží, drže při tom krk natažený a tak se rozeznává od volavky; od čápa se opět liší v letu rychlejším máváním perutí. Krmí se v zajetí rybkami (12 *cm*), větší pak nutno rozřezati; i maso se mu musí dávati na drobno řezané, ale ne lecjaký šmejd a odpadek jako čápovi nebo volavce. Belonu se podařilo udržeti kolpika dlouho vnitřnostmi z drůbeže.

Jest ptákem ve volné přírodě nedůvěřivým a plachým, a proto musí dbáti ten, kdo o jeho bezživotí usiluje, aby se k němu připlížil nepozorovaně, sic jinak se k ráně nedostane. Kdo by však střílel do celého kolonie na lihništi, ten si musí s prvými ranami přispíšiti, neboť tuze dlouho potom meškají než se ku hnízdům navrátí a pak teprv jsou jak náleží plaší. (Reiser).

II. čeleď: Plameňáci (Phoenicopteridae).

Na základě podrobného studia dokázal prof. Dr. Reichenow ve své důkladné práci (Cab. Jour. 1877), že plameňáci náležejí ku kráčivým a nikoli ku ptákům plovacím, jak četní systematikové staré i novější školy se domnívali.

Zobák, o něco delší malé hlavy, je tlustý, uvnitř s dutými buňkami; od prostředka je náhle v tupém úhlu zahnut a ku konci se zúžuje; od nozder je svrchní čelist mnohem nižší než spodní, u kořene trojhranná, načež sploštěle oblá a konečně zcela plochá s pokrajními lištkami; patro vypadá jako tupá trojhranná lišta; spodní čelist je dvojnásob tak vysoká jako svrchní, vnitř vyhloubená a v dutině její je uložen tlustý, svalnatý jazyk; okraje zobáku jsou krátce vrubovány; spodní slemeno její je středem sploštělé, tak že špička dolní čelisti je skoro čtyrhranná; podlouhlé úzké a průhledné nozdry jsou ve veliké bláně a od jich otvorů po každé straně čelisti vychází úzká rýha; uzdy jsou lysé; hltan rozeklán pouze po hlavu; oči jsou malé. Nohy jsou kromobyčejně vysoké a tenké a bezmála až k tělu lysé; poměrně krátké přední prsty jsou spojeny plovací blanou, která je poloměsíčkovitě vykrojená; zcela zakrnělý prstík zadní je vysoko umístěn; drápky krátké, ploché; stojáky (nártí) zpředu i ze zadu jsou příčně štítkovány, se stran řadou jemných destiček pokryty. Křídla prostředně dlouhá o 27 letkách, z nichž obě první jsou nejdelší. 14 nebo 16perý ocas je krátký, rovný. Pelichají jednou.

Plameňáci jsou vskutku obdivuhodně krásní anebo snad vzácně nádherní ptáci, jichž nadměrně štíhlé chůdovité nohy, nezvykle tenký a dlouhý krk, jenž vychází z malého trupu, k čemuž přistupuje ještě nemotorně vyhlížející a podivně ustrojený zobák, celý zjev jejich, toť vše zjednává jim nelíčený obdiv každého, mladého i starého.

Náležejí teplému zeměpásu a kromě doby hnízdění se žijí společensky na výspách a písčinách pobřežních, na velikých bezlesých jezerech pobřežních, v močálech, kde ani rákosí nesmí růsti, ve volných zálivech a zátokách mořských i lagunách, na vodách brakických poblíž moře, odkud se skoro nikdy daleko nevzdalují. Rádi se brodí po kotníky vodou, v čas potřeby i dobře plovou, vykračují si půvabně, lítají lehce a vysoko a živí se jen nepatrnými živočichy vodními, jemnými semeny a zeleninou. Podivuhodného zobáku používají také podivuhodným způsobem, totiž obráceně: sehnou hlavu tak, že svrchní čelist přijde dospod, spodní opět navrch a tak prožvachtávají řídké bahno a kal jako kachny. Při tom zároveň drobnými krůčky přešlapují, aby vyrušili drobounké v něm měkkýše a snáze jich tak mohli zmocniti. Zdržují se jedině na zemi, neboť pro své kratičké prsty a zejména zakrnělý palec (zadní prstík) nemohli by se na svých chůdách na větvi udržeti. A káže jim to jenom jejich opatrnost, aby si volili za pobyt místa a plochy vodní prosty stromů, odkud z a d n e i z a n o c i m o h o u d a l e k o š i r o k o obezírati svoje bydliště

a každému hrozícímu nebezpečí se mohli v čas a zdaleka vyhnouti. Hnízdí se na těžko přístupných místech v rozsáhlých močálech, staví vysoko založená hnízda a snášejí dvě bílá vejce.

Kostra jejich (dle Wagnera) vykazuje následující složení a útvar: Lebka je dosti zakulaceného tvaru bez lišt i hřebenů, zadní otvor lebeční je podoby více trojhranné než okrouhlé; krční obratle předčí co do štíhlosti či vyzáblosti veškery ty podobné ostatních bahňáků i ptáků vodních ano i volavek; jsou tvaru podlouhlého a počtem 18; hřbetní obratle (8) jeví tu zvláštnost, že 2.—5. úplně vespolek splývají; obratlů ocasních napočítáno 7; horní kost ramenní je vzdušná; jícen je úzký, těsný a v poslední třetině se rozšiřuje ve vole, načež se opět zúžuje. U ostatních bahňáků se podobného vole nenalezlo; žaludek je veliký, hladký leč výjimečně svalnatý, mnohem víc než u zoravů, skoro jako žaludek kachní.

Z této pamětihodné čeledi známo jest 6 druhů, vesměs teplé krajiny obývajících a z těch se někdy vyskytuje v Evropě jeden druh.

Jediný rod: Phoenicopterus, Linné.

Znaky viz v čeledi.

Plameňák růžový (Phoenicopterus roseus, Pall. = antiquorum, Temm.).

Russ.: Krasnoj gus (červená husa); pol.: Czerwonak karmazynowy; chorv. a srb.: Plamenac ružičasti; něm.: Der rosenfarbige Flamingo.

Tab. XXV. obr. 139. **Druhový znak:** Peří bílé až růžové; letky černé; spodek křídel růžový, povrch jejich červený (staří) nebo temně skvrnitý (mladí). — Délka ♂ 120 cm, krk 67 cm, křídlo 45 cm, ocas 16 cm, zobák 15.2 cm, stoják 37.8 cm, lysé místo nadpatní 27.6 cm. — Délka ♀ 96 cm, krk 54 cm, křídlo 38 cm, ocas 14 cm, zobák 13.8 cm, běhák 27 cm, lysé místo nadpatní 18 cm.

Starý ♂ je jemně růžového zbarvení, vespod měrou nejjemnější. V d r u h é m roce stáří je pták bílý, leč křídla má krásně karmínově růžová a letky černé. V p r v é m r o c e v šatě mladých převládá našedá běl; horní hřbet je špinavě bílý s osténkami tmavými; drobné křídelní krovky jsou bílé a rovněž s tmavohnědými osténkami, které se rozšiřují na konci per; největší krovky jsou hnědočerně skvrnity a jasně lemovány; letky tmavo černohnědé; křídelní krovky spodní jsou bílé, lehounce růžového nádechu; bílá rýdovací pera, až na obě prostřední, jsou označena na konci černohnědou skvrnkou. — ♀ jsouc menší není tak svěžího zbarvení jako ♂. Zobák starých je růžový, u dvouletých ptáků zažloutlý, u mláďat bledě okrově žlutý, ale ve všech stupních vývoje vždy na konci černý; jazyk masové barvy, lysina na bradě, uzdách a kolem očí jest bílá nebo narůžovělá, u mláďat žlutavě bílá; oko zprvu bělošedé, pak hnědožluté, stářím krví zčervená; stojáky zpočátku zažloutle pleťové s kotníky šedými, později sežloutnou a stářím tmavorůžovými se stávají.

Plameňák obývá pobřežní jezera severoafrická od Senegalu a Marokka až ku Rudému moři a odtud dále k východu celou střední Asií na všech tamních větších i menších vodách, u Černého a Kaspického moře, obzvláště na východním pobřeží tohoto, na jezeru Aralském a ostatních velkých jezerech kirgizské stepi. Nejsevernější kolonie plameňáků nalezá se dle Johannsena (Ornith. Jahrb. 1908) na již. břehu velkého slaného jezera Dengis v kirgizské stepi (58° 18′ s. š.). V nižinách kolem Kaspického moře je hojnost slanovodních jezer, jež jsou zbytky bývalého moře, které pokrývalo druhdy okolní stepi a ta jsou pravým eldoradem bahňáků a vodního ptactva. Podobně na pobřežních jezerech jihoasijských až do Indie nalézti lze plameňáky. Heuglin píše: »U velikých hejnech na Středozemním moři a jeho vodách brakických, ojediněle v sever. polovici Rudého moře a na Nilu v hor. Egyptě.

Nelze pochybovati, že v dřevních dobách vyskytoval se častěji plameňák jako hnízdivec na jihoevropských jezerech pobřežních. Nyní se každoročně objevuje na větších jezerech sardinských a sicilských, v již. Španělích, Francii a Italii, naproti tomu zřídka kdy a nahodile se zalétne do Řecka nebo M. Asie; na ostrově Cypru není v zimě vzácností. Hnízdiště evropská jsou známa z již. Italie, z některých středomořských ostrovů, na Marismě u Sevilly, několik párů při ústí Rhôny na pustém ostrově Lamargue a při ústí Guadalquivíru. Za nemalou zvláštnost sluší pokládati zatoulání se plameňáků, ptáků pásma horkého, do krajin severnějších a není tudíž divu, že každý takový zjev vede se ve stálé patrnosti jako důležitá událost. Jeden plameňák uloven na Novohradském jezeru ve Švýcarsku (1795) jiný na Rýnu u Alzey. V horkém létě v červnu 1811 objevila se tlupa 27 ptáků na Rýnu u Kehlu a 6 jich bylo zastřeleno. Starý pták uloven dále v Pomořansku u Treptova (1869), dva u Wesserlingen v říjnu (1881), po jednom 1881, 1883 a 1884 v Anglii. Na Moravě se objevilo 29. července 1895 mezi Prostějovem a Plumlovem na Štichovickém rybníce 11 plameňáků, ze kterých 4 uloveni a uloženy ve školách v Mostkovicích, Hrubčicích, Strasnicích (dívčí) a v čes. realce v Prostějově *). Jsou to vesměs mladí ptáci nevybarvení; jeden kus postřelený byl polapen blíž Olomouce u Hodolína a dva střeleni 30. července u Rychvaldova blíž Bohumína ve Slezsku na rybníce »Zablaczi« na Larischském panství (Čapek v Ornit. Jahrb. VII. 1896 str. 35). V Čechách do této doby nebyl nikdy pozorován.

Jest ptákem mořským (pobřežním) a slaná nebo brakická voda jest mu velice milá a toliko na rozsáhlé stranou ležící hladiny zaletuje hlouběji do nitrozemí; zvláště laguny a bažiny při ústí velkých toků v krajích úplně holých, beze stromů rád vyhledává. Že by je zapuzovala zima a nutila ku stěhování, o tom nemůže býti řeči, žijíť v horkých krajinách,

*) Na sbírky zem. musea v Brně nezbylo ničeho, ač by tam rozhodně 1 kus patřil, ve škole obecné nemá takový ulovek valné ceny.

avšak přece jen jakýsi pud stěhovavý se u nich jeví, neboť v září se počnou hýbati, přeletujíce na jiná pastviště, aby se opět v březnu objevili na starých líhništích. Hnízda plameňáků stojí v nedohledných močálech na osamělých místech vždy v mělké vodě a představují malé kopky (komolé kužele) z bláta a vodních rostlin nanesené a suchými bylinami pokryté; druhdy bývají až 60 *cm* vysoké. Snášejí dvě, velmi zřídka i 3 podlouhlé vejčitá bílá vejce s velikými a hlubokými nepravidelně rozsázenými póry ve skořápce, která jest mimo to jakýmsi vápenitým povlakem potažena; vrstva ta se dá buď seškrabati nebo smýti. Průměr. velikost 18 vajec je 86·4 × 54·9 *mm*, váha 17·95 *g*. Doba sezení má trvati 4 neděle za chapolného střídání se obou ptáků. Ale snadné to není, takové plaché a bdělé ptáky při aktu tom pozorovati, to lze jen výborným kukátkem a ještě z dobrého úkrytu a nedivno, že se nám pořád ještě nedostává dobrých a spolehlivých pozorování o těchto věcech. Cestovatel H. A. Blake měl to potěšení a vzácnou příležitost dlouho a dokonale pozorovati sedící samici a to zase jen pomocí skel. Každé pírko viděl, barvu očí rozpoznal a jednotlivé pohyby ptákovy zřetelně sledovati mohl. Bylo to na jednom z Bahamských ostrovů, Abaco zvaném; pozorovací terrain obývalo asi 700—1000 plameňáků. Samečkové hlídali, družky jejich seděli. Blake docela jasně viděl, jak samice ku hnízdu kráčely a se usadily. V každém případě měl pták n o h y p o d s e b o u o b y č e j n ý m z p ů s o b e m o h n u t y. Také s hnízda je viděl slézati a odcházeti, při čemž opět ptáci nohy obyčejným způsobem sundávali a natahovali. Ž á d n ý z n i c h n e s e d ě l o b k r o č m o (po jízdecku) n a h n í z d ě, jak se možno ve starých přírodopisech dočísti (Cab. Jour. 1888).

Mláďata, světle šedým puchem oděná, brzo se s hnízdem rozloučí, neboť dovedou brzy běhati i plovati a přitisknutím k zemi se také skrývati; nevzhledný puch jim to zvláště umožňuje. Zprvu mají z o b á k r o v n ý a teprve později a — ponenáhlu nabývá prapodivné svojí podoby. Pokud úplně nedorostou, nepočnou s létáním (Dampier).

Ještě jedné zvláštnosti je zajímavo si povšímnouti. Zapadne-li kde větší houf plameňáků, vždy se postaví řadou, jeden podle druhého jako vojáci v parádě a všichni krky natažené, hlavy vzhůru, větří a pátrají po krajině, nežli se dají do pastvy. To musí činiti velice pěkný a zajímavý dojem. Něco podobného ostatně také činí volavky popelavé a černí čápi.

Tito podivně vystrojení ptáci jsou pamětihodní svým nezvykle dlouhým a tenkým krkem, jakož i dlouhýma, tenkýma chůdovitýma nohama, jež na sobě nesou zdánlivě malé a dost štíhlé tělo. Postaví-li se pták zpříma a natáhne-li dokonale krk, není o málo menší prostředně velkého člověka; zpravidla však držívá krk mírně esovitě zahnutý. Kráčí velice půvabně a lehce, dělaje dlouhé kroky a cesty mu rychle ubývá; stává obyčejně až nad kotníky ve vodě a jen zřídka vstoupí na nějaký ostrůvek nebo na břeh. Hodlá-li si odpočinouti, stává na jedné noze, druhou přitáhne těsně k tělu a vyhlíží jednonohým. Při vzletování polo

letmo polo běžmo vyskakuje na hladině vodní, aby se dostal v let, který se zdá býti lehký, jakmile se jednou dostal do vzduchu a krátkými rázy křídel bystře se žene vpřed, při čemž dlouhé stojáky i krk od sebe nataženy mívá a potom se jeví nadmíru dlouhým a štíhlým. V této posici jsou jeho úzká křídla přesně uprostřed zasazena a proto letící plameňák vypadá na nebi jako kříž.

Umí výborně plovati, drže poněkud křídla od těla; činí tak ale jen z nouze. Reichenow píše, že nikdy ve hlubší vodě nelaškují jako činí praví ptáci vodní. Při všem jsou nadmíru ostražití, plaší a družní a z veliké dálky před dobrodějem člověkem prchají. Na stráži stávají ovšem nejstarší a nejzkušenější ptáci, které také nelze anebo jen nanejvýš nesnadno přelstíti. Za dne nedají člunu nikdy na dostřel připlouti a toliko v noci se podaří arabským rybářům k nim někdy se připlížiti. Připlují na plochém člunu pokud možno blízko spících ptáků, načež tiše vystoupí a s největší opatrností toliko hlavu rákosím pokrytou nad vodou majíce, zvolna se šoulají ku vedettě (stráži), uchopí ji za krk a hlavu jí pod vodu ponoří. Potom jsou s to i jiné spáče takto uloviti, nežli druzí netušenou návštěvu postřehnou a s Vaňkem se poradí. Také jinak ještě je loví; napnou totiž mezi dva čluny vysokou síť rybářskou a plují takto ku stádu. Polekaní ptáci vyletujíce zamotávají se do ní a živých se pak zmocňují.

O plachosti a krajní opatrnosti plameňáků se přesvědčili zvěčnělý korunní princ Rudolf se svým průvodčím A. Brehmem ve Španělích. V močálovitých nižinách řeky Quadalquiviru, Marisma zvaných, narazili na veliké hejno těchto ptáků, které Brehm odhadl na 4—6000 kusů a navzdor vší námaze a všemožné lovecké lsti nepodařilo se oběma proslulým lovcům a n i j e d i n é h o plameňáka uloviti. Ale oba doznali, že na houf těchto skvostných ptáků s růžovými křídly je bez odporu nádherná podívaná. Když chtějí zapadnouti, rozdělí se a chvíli krouží u veliké závitnici, která se stále dolů zúžuje až se opět řadou na pokraji vody usadí. Hlas jejich je drsné krákavé »krak« a poněkud vyšší, husímu podobný křik.

Živí se jen docela malými měkkými živočichy, které v bahně a kalu slanovodním ve spoustách nalézá; jícen jeho jest tak těsný, že mu lze polknouti jen na prst dlouhé a úzké živočichy a proto jej nemožno zváti vlastně ptákem rybožravým. Žere jikry, drobný potěr, měkkýše, drobné červy, larvy a oštipuje také křehké byliny. Jako kachna žvachtá zobanem ve vodě, vypouštěje vodu lamellami po stranách zobáku a toliko požívatelné součásti v něm zadržuje; veliký a masitý jazyk je zajisté určen k tomu, aby mu při tom výdatně pomáhal. Něčím se však nad ostatní ptactvo vyznamenává, totiž tím, že temeno hlavy s horní čelistí do vody ponořuje (tedy dolů klade) a tím spodní čelist se octne nahoře (tedy opačně). Tak vyhledává v kalu a vodě potravu a tím se pak také vysvětluje neobyčejná délka krku a podivná forma zobáku a nelze, než tuto organisaci také za nejvýš účelnou uznati.

V zajetí, v němž nutno přírodu, najmě povahu jeho bydliště pokud možno nejdokonaleji napodobiti, hlavně písek ve vodě (basinu) nesmí scházeti, má měkkou blanou opatřená chodidla a těch dlužno šetřiti. Umělý žír buď rozdroben, měkký, ale výživný, okřín hluboký (15 cm.) a větší (30 cm. v průměru). Dávají mu polorozvařenou rýži, namočené proso, uvařenou kukuřici, rozmočené staré žemličky, mravenčí larvy, rozstrouhané maso telecí, skopové anebo hovězí, poněkud osolené; zeleninu zastává salát hlávkový a okřehek vodní. V zoolog. zahradě v Hanoveru chovali po kolik let plameňáky volně i při kolika stupních mrazu a teprve při —5° až —6° zavřeli je do stáje, jejíž teplota nesměla přestoupiti +8°. A při tom jim bylo docela dobře a ani neztratili svého krásného růžového zbarvení; přikládali to hojnému krmení sušenými a opět navlhčenými garnellami (moř. ráčky). Staří Římané, proslulí labužníci, cenili si jazyk a mozeček plameňáčí jako výtečnou pochoutku, které, byť i nesmírně drahé, nesmělo při větších hostinách rozmařilců scházeti; ano mnozí korunovaní zhýralci celé mísy jich dávali hostům předkládati. Známý epigramatik Valerius Martial se tomu posmíval: »Dat mihi penna rubens nomen; sed lingua gulosis nostra sapit: quid! si garrula lingua foret?« *)

III. čeleď: Čápi (Ciconidae).

Hrdlo lysé a velice roztažitelné; zobák tvrdý s plochým čelem stejně vysoký, dlouhý, přímý anebo mírně vzhůru prohnut, břitce končitý s ostrými, vehnutými okraji, povrchu hladký a opatřený krátkými štěrbinami nosními; jest celkem delší a oblejší než zobák volavčí; chřípě malé, štěrbinovité, umístěné poblíž čela; jazyk je neobyčejně malý, šípovitý, asi 3 cm. dlouhý, což je také velice rozlišuje od ostatních ptáků brodivých; dovedou totiž také uchopenou potravu, jako všichni ptáci s tak krátkým jazykem, jistými dovednými obraty a pohyby zobáku vmetnouti až do hltanu. Nohy (stojáky) jsou vysoké, dosti statné a vysoko nad kotníky lysé, o krátkých prstech; běháky (nártí) jsou jak zpředu tak ze zadu síťkovány, prsty jsou štítky pokryty; vně až po prvý kloub jsou blanou (špěnuškou) spojeny dovnitř pak jen nepatrnou blankou; krátký prstík zadní je vklouben poněkud výše; velmi krátké drápy jsou podobny nehtům. Křídla dlouhá, velká a dost široká, o dlouhé kosti ramenní, ale poměrně krátkých letkách ručních, z nichž je nejdelší 3. nebo 4.; nejdelší pera ramenní jsou veliká a široká jako letky II. řádu (loketní); celkem mají ve křídlech po 30 perách. Ocas je krátký, 12perý, zaokrouhlený. Kůže kol oka je lysá a pod ní se táhnou pernaté

*) Červené peří dalo nám jméno; po jazyku našem dychtí bujná ústa: co bychom však mohli vypravěti, kdyby tyto jazyky mluviti mohly? (o výstřednostech a nemravnostech při hodech).

uzdičky ku svrchní čelisti zobákové. Pelichají jednou bez nápadné změny zbarvení co do stáří nebo co do pohlaví; zdá se, že schopnost rozplozovací se dostavuje u nich teprve po druhém roce věku. Drobné peří na krku a na hlavě jest úzce hrotité.

Čápové jsou velcí ptáci s dlouhým a tenkým krkem, vysokými stojáky, krátkými prsty a mocnýma křídloma. Krk však nedovedou nikdy tak ostře esovitě zahnouti a za letu jej mívají přímo natažený, čímž — a potom zavalitějším tělem — nápadně se liší od volavek. Leč i zvláštními poměry v ústrojnosti své liší se čápi tím, že jejich kostra je silnější, mocnější, lebka je méně sklenuta a rovněž jen mírně protáhlá; obratle krční (15) nejsou tak štíhlé jako u volavek a bývají zcela jinak ohýbány; 5 obratlů hřbetních s 5 žebry pravými a jedním, ku poslednímu přiléhajícím násadcem atd. Co se týče vzduchoprázdnoty kostí je pamětihodno, že kosti předních končetin (křídel) jsou duty a vzduchu přístupny. Žaludek je svalnatý a s obou stran opatřen lesklými šlachami. Kličky střevní jsou položeny šikmo až spiralně, slepá střeva zakrnělá. Vyjímkou z ostatních kráčivců vydavují čápi chuchvalce. Jsou obyvateli celé země, vyjma Sev. Ameriku, kde čápů žádných nemají a dosud jich známe na 20 druhů.

1. rod: Ciconia, Linné.

Zobák přímý, u konce se stran mírně stlačený; kroužek kol očí a vidličnatá skvrna na bradě (zřídka celý obličej) jsou lysy; ocas rovný; mnozí mají ocasní krovky velmi silně vyvinuty. Známo jich 7 druhů.

Čáp bílý (Ciconia ciconia, L. = alba, Briss.).

Čáp obecný, bočan, bohdan, bohdal, bogdal, bugdal (Mor.). — Rus.: Aust bělyj, kalist; pol.: Bocian biały, pospolity, buško, bilohus; chorv.: Bijela roda (Bos. a Herc.), hadžiroda (Dalm.), lelek (Čer. Hora); srb.: Štrk bijeli; slovin.: Bela štorkla; bulh.: Adžija; luž. srb.: Bošon, bočen, bely bošen, bačon; něm.: Der weisse Storch, Adebar, Klapperstorch.

Druhový znak: Hlavní zbarvení bílé, toliko ruční letky, velké krovky křídelní a ramenní pera jsou černé, lysina kol oka hladká a černá; zobák a stojáky červené; 4. letka nejdelší. — Délka 88.8 cm, krk 31.2 cm, křídlo 57.6 cm, ocas 24 cm, zobák 18 cm, stoják 21.6 cm, střední prst s drápem 9 cm. Tab. XXV. obr. 151.

Peří na voleti mívají s t a ř í p t á c i prodloužené, čímž povstává vlající pernatý chomáč; černá ramenní pera jsou na vnější straně jako šedě napudrovaná. U m l a d ý c h je tento nádech výraznější a světlejší, téměř bělošedý; zobák a nohy mají bledší. Hnízdoši jsou pokryti hustým, vlnitým a hebkým puchem barvy šedobílé; jich zobáky a nožky jsou zažloutle šedé, oko bělošedé. — ♀ jest o málo menší ♂, který má tlustší

hlavu a silnější zobák, ale jinak se od něho neliší. Duhovka malého oka je temnohnědá se stříbrošedým kroužkem.

Ve vých. Sibíři, v Číně a Japonsku mají skoro podobného, jenže většího čápa japonského (Ciconia boysiana, Swinh.), který má však černý zobák a ramenní pera s vnějšími prapory barvy bělošedé na rozdíl od našeho krajana.

Poláci vypravují, že je stvořen od Pána Boha, který mu dal bílé peří a od ďábla, od kterého dostal zase peří černé. Také jeho povaha jest dvojí — dobrá a zlá. Dle jiné pověsti polské je čáp různě zbarven proto: Když Pán Bůh na počátku světa sehnal všechno ptactvo a rozkázal, aby vyčistilo pole, čáp se namáhal se vší síly své. Vytahuje veliký keř z bažiny, zamazal si křídla. Tvůrce ho pochválil a nechal mu na památku křídla černá. (Květy XI.)

Mnoho zemí, zvláště mírné a teplé končiny Starého Světa jsou domovem čápa bílého; znají ho ve Švédsku ještě na 57° s. š., avšak cesty jeho zavedly jej už dokonce až ku 70° s. š., ale byly to asi cesty výzkumné, neboť se tady nehnízdil a podruhé také už nepřiletěl. Neobyčejně hojným a známým osadníkem je v Polsku, Prusku,*) Dánsku, ještě hojnějším je však ve Šlesviku-Holštýnsku, Meklenbursku,**) Hanoversku, Oldenbursku, Westfalsku a Hollandsku. Dále je znám v střed. a již. Německu, kde však není tak častým a obecným zjevem jako býval druhdy.***) V Anglii je velice vzácným a ne tuze častým hostem bývá ve Francii a Španělích. V naší říši jsou místa, kde je čáp zastoupen hojně, jsa tu obecným ptákem a opět místa a celé kraje, kde jej sotva za tahu pozorují. Také naše česká vlast čítá čápa ku svým pravidelným osadníkům letním, ale jen místy (již Čechy a Polabí: Nymburk, Poděbrady, Sadská, Kolín, Bohdaneč, Hradec Kr., Smiřice a j. Jindy se opět objeví čápi, kde jich nebylo anebo naopak zmizí, kde jindy každoročně zůstávali.

Podobné poměry panují i v sesterské Moravě a ve Slezsku jej znají na tahu, o jeho hnízdění se nenalézám zmínky v Želízkově seznamu slezského ptactva (1888.). Hojným ptákem je v Haliči, Bukovině, Uhrách. Velmi četně se hnízdí v Bulharsku, kde je velmi chráněn jako v Turecku. Tady jej mají za posvátného ptáka a velmi rádi jej lidé vidí a také si ho váží a chrání; proto jich tu také všude dost, někde až mnoho. Za to Řekové jej nemilují (prý od revoluce 1833), ba přímo nenávidí a zaplašují »toho tureckého ptáka« a tudíž v Nauplii, u Patrasu, Syry a Athen

---

*) Ve Východ. Prusku odhadovali stav hnízdících se čápů (dle dotazníků počítáno) na 13.565 párů.

**) Wüstnei a Clodius páčí počet čápů v srpnu se v obojím Meklenbursku vyskytujících na 22.000 kusů.

***) V záp. Sasku a ve Frankách 1907. toliko 151 hnízd, ve Würtembersku počet párů ubývá (Ornith. Monatssch. 1907.).

žádného čápa neuzříš. V M. Asii jest daleko četněji zastoupen než v Řecku. Na Rusi, hlavně v polských provinciích, v Kursku a pak na řece Tereku, v Buchaře a dále v teplé Asii a veliké části Afriky až hluboko v její nitru, ještě na 13° s. š. (Brehm). Heuglin praví: »V severových. Africe za tahu; přezimuje u velikých houfech v prosných polích ve vých. Sennaaru«. Ale i na západní straně Afriky se čápi vyskytují, nalezajíť se v zemích atlasských i na Kanárech. U Damašku se hnízdí (Schrader).

Bydliště čáp vyhledává v nižinách na březích řek, rybníků, jezer, v močálech, slatinách, rašeliništích a vlhkých lučinách, u svodnic, v krajinách kulturních poblíž lidských osad, jichž obydlí také zhusta ku hnízdění se používá. Do vysoké trávy, obilí, rákosí a p. nejde n i k d y, protože chce míti v o l n ý r o z h l e d na všecky strany.

Jsa ranným ptákem tažným přiletuje k nám za příznivého počasí někdy již koncem února, nezřídka však až v polovici března, jsa vedle jiných opeřených poslíčků milým zvěstovatelem blížícího se probuzení přírody.

Během měsíce srpna nastává doba odletu do teplé Asie nebo Afriky, kde přezimují. Na Skaderském jezeru viděl Führer prvé čápy 7. února 1894, poslední odtáhli v polovici září. Ve Švýcarsku pokládají 21. únor za čapí den. Mladí odtahují 1. září nebo 31. srpna a staří asi za týden po nich. Mladý čáp, kroužkem na stojáku označený v osadě Berka na řece Veseře v Záp. Německu byl zastřelen u Gerony ve Španělích, jako doklad, že čápi západolabští odtahují ku jihozápadu a nikoli ku jihovýchodu jako osadníci od Labe na východ (Ornit. Monatsber. 1907).

Cestují hlavně za dne v dlouhých úzkých řadách, nikterak srovnaných jako jeřábi a octnou-li se jednou v tahu, zvednou se tak vysoko, že mizí bezmála oku lidskému. Koncem července už se to začíná mezi nimi hýbati, konají přípravy ku daleké pouti; prohánějí se nějakou dobu kolem domova, ponenáhlu se druží soused ku sousedu, rodina k rodině, sletujíce se z celého okolí na lukách s volným rozhledem, až konečně koncem srpna najednou zmizí. Ale ani tu není pravidla bez vyjímky: tak Grote vypravuje, že u Langen za krásného dne při počátku října vrátil se domácí pár čápů jako špačkové činívají ku svému hnízdu a beze všeho se dali do reparatury svého dosavadního baráku, až je zatím se dostavivší mrazy od práce zahnaly. I jinde byly houfce čápů později pozorovány. V posledních dnech měsíce října 1898 zdržovalo se na půltřetího sta čápů u Bohdanče (Pardubicko), kteří teprv nyní se sletovali z celého okolí na cestu k jihu. Bylo to neobyčejně pozdě, oproti jiným letům, neboť čeká-li se tuhá zima, lítají od nás již koncem srpna a počátkem září. Z toho usuzovali lidé z tamního okolí, že bude zima 1898—9 velmi mírná. Tady panuje ode dávna přísloví: »Jak čápi táhnou brzy od nás (rozuměj od Bohdánče), tak mrazy brzo k nám« a dle tvrzení nejstarších obyvatel vždy (?) se to osvědčilo.

Před odletem se mnoho sněmuje, t. j. klape zobákem, ale všichni najednou, kolik set klapaček. To je poslechnutí opravdu zvláštní! S klapáním se zvedají do výše na odchodnou, klapajíce zapadají na jaře při návratu do známého rodného kraje, na rodný dům, v rodné hnízdo své a zobákem zaklape na krátce, byv zasažen smrtící ranou.

Cestou se přidružují houfy nové a nové takže pak vzrůstá čapí armáda druhdy na 4—5000 zobatých a nohatých bojovníků. Tak v srpnu 1908 táhla obrovská hejna čápů přes Krkonoše přímo od severu k jihu. Naproti tomu na jaře se stěhují v menších tlupách, od nichž se opět cestou jednotlivé páry oddělují, jakmile se přibliží k loňskému domovu a namnoze je lidé pozorují, když už na hřebeně střechy stojí a vesele na přivítanou zobákem klapají. Shledalo se, že samci přiletují na jaře o několik dní dříve a nezřídka jednoho krásného jitra paní čápová se zjeví u hnízda, přiletěvši buď hezky brzy z rána anebo v noci (?). Za pěkného počasí se odbude příchod čápů mnohem rychleji, než za počasí proměnlivého. Někdy je překvapí ještě pozdní mrazy a tu je pak běda, tu obcházejí smutně a přeletují hledajíce volnou vodu a tu něco k snědku; trpívají někdy hrozně a také hlady někteří zmírají, potrvá-li studená pohoda delší dobu. Aby se v případech takových vrátili na čas do mírnějších krajin, dosud se nepozorovalo; pud stěhovavý už vychladl. Někdy také na podzim se některý z neznámé příčiny opozdí a zůstane, načež obyčejně bídně zajde. Takový byl chycen celý zmořený v zimě 1906 nedaleko Netolic na kraji rybníka a doma byl dále ošetřován. U Bellye v již. Uhrách se zdržel čáp od 6. prosince do 5. ledna (Néher 1908) a jiného pozoroval Stietencron počátkem ledna při —8° v Lippe, kde vždy hojně řivnáčů přezimuje (Mitt. üb. d. Vogelw. 1908).

Hnízdo zakládá čáp na budovách nebo na stromech; prvým však dává přednost. V Plovdivě se hnízdí mnoho čápů na střechách domů uprostřed města. V našich krajinách bývají to zpravidla budovy vyšší, jako střechy chrámové, široké, nepoužívané komíny, štíty domů a j. Na takovém místě se upevní staré kolo nebo nějaký starý koš s nízkým okrajem, aby se tak osadníkům usnadnila práce se stavbou bezpečných základů. A věru, že ochotně a rádi službu tuto čápi uznávají a nabízeného pohostinství použijí, je-li jim právě krajina vhod. Hnízdo takové pak jest jim mnoholetým domovem a kolébkou celých pokolení. V průměru mívá 1—1½ *m* a vystavěno jest z oklestků, větviček, trní, kusů drnu a hlíny, rákosí, sítiny, slámy, hadrů a podob. materialu. A protože se každoročně opravuje a novými látkami vystýlá, bývá často 1 *m* i nad to vysoké. Takováto stavba nezřídka bývá útulkem proletářského vrabčáka nebo i konipasa bílého, kteří se tu bezpečně hnízdí.

V ohledu tom je pověstno starožitné město Kolmar v horním Elsasku kde bývala proslulá čapí kolonie. Ještě 1870 se tam napočetlo 32 hnízd, dnes však už jen 4 a z těch největší a jako zvláštnost města bylo známé hnízdo na jedné z obou nedokončených věží tamního dómu. To dosáhlo

během řady let takových rozměrů, že se bylo obávati, že jednoho dne spadne a proto je před příchodem čápů před nedávnem sňali. Sloužilo mnoha a mnoha generacím kmotra čápa, byvši 180 cm. v průměru a $1^1/_2$ m. vysoké. Vážilo 800 kg. a stavivo (hmota) byla tak pevná, slehlá, že je musili sekerou rozsekati. Uvnitř bylo nalezeno mimo jiné předměty: 17 ženských punčoch, 5 kožešinových čepic, 1 hedvábný rukáv od bluzy, 3 staré boty, velký kus kůže, 4 kovové knoflíky. Staré to hnízdo nahradili novým, umělým ze pěti velkých otýpek chrastí a několika pytlů pilin a hoblin a navrátivší se pár najal si beze všeho tuto moderní villu, kterou si ovšem od těch čas dle svého vlastního vkusu zařídil a upravil (Nat. Cab. 1909.).

Ve Švartavě u Bukovce v Meklenbursku letos (1909) překládali zase čapí hnízdo. Bourali tam starou soudní budovu pověstnou právě tímto hnízdem na komíně, jemuž se hlavně lázeňští hosté obdivovali. Aby zachovali tuto atrakci, bylo umístěno na komín blízké věznice a aby se nerozpadlo při přenášení takové tíže, musili je pečlivě kolkolem olaťovati a obíti. Podařilo se to a nemalý náklad spojený se stavbou lešení a mzdou dělníků byl kryt dobrovolnými příspěvky. (Mitt. üb. d. Vogelw. 1909.)

Před lety se hnízdil pár čápů nedaleko nádraží smiřického u dvora Zderazu na starém stohu slámy, kolem něhož v neveliké vzdálenosti ve dne v noci vlaky jezdily. V Dobrudži stavějí čápi hnízda svá jedině z rákosí (Comté Alléon). U Treptova v Němcích se hnízdil pár čápů těsně u tekoucí vody na zemi, avšak velice jej tu znepokojovaly vrány šedivky (Hüller) a ve Vých. Prusku přistižen byl rovněž, an se hnízdil na zemi (Franz ve »Schweiz. Blätter« 1908.).

Odhodlá-li se ku stavbě hnízda na stromě, volívá si k tomu u nás jen stromy vysoké se silnými větvemi anebo zkomolené buď přirozeně (vichrem, bleskem) nebo uměle (uříznutý vršek jako u Libice a na ostrově labském v Nymburku a j. na vlašském topolu). Na Černé Hoře viděl Führer hnízda čápů výhradně na stromech a to i na docela nízkých vrbách hlavatých. Kolonie čapí o 30 hnízdech nalézá se blíže jedné uherské osady na staletých dubech — píše Schenk v Aquile 1908; ve hnízdech byly nalezeny zhusta mumie krtků (v jednom až 9 kusů) které snad sloužily mláďatům za měkkou podušku, v některých bylo na sta vybílených skořápek vodních plžů, okružáků a plovatek, ve většině pak nalezli kusy kravinců a koňských koblížek.

Zhusta vypukne rozbroj a spor o hnízdo a pak to trvá někdy delší dobu, nežli který z párů opanuje; že i krví podepsána musí býti smlouva nájemní, možno si snadno představiti, zbraně mají vyzkoušené. Nejhůře jest, je-li již hnízdící se pár od neurvalců napaden a dokonce i přemožen a vypuzen. A stalo se to nejednou, ovšem se střídavým štěstím. Kdesi v Rotewaldu napaden byl domácí pár 5 přivandrovalci, ale bránil se tak udatně, že jeden z vetřelců na místě zůstal mrtev a z ostatních 2 zle

byli zděláni. Jsou však známy případy, že spor zůstal nerozhodnut a hnízdo zůstalo bez majitele, až teprve na zakročení hospodářovo, když jeden ze ♂♂ byl odstřelen, skončila pře a nastal mír. I jiní nepřátelé ohrožují někdy čapí rodinu. Pár čápů v Pomořansku bránil svoje mladé proti orlímu útoku tak důtklivě, že lupič omráčen spadl a přispěchavším statkářem byl ubit (St. Hubertus 1908). Při jiném zápasu se 2 kočkami přišla jedna z micinek o oko, jak psaly kterési noviny 1908. V zápase mezi čápem a vranou o nalezené hnízdo ptačí byla vrána těžce poraněna (Wild u. Hund 1908.).

Dle toho kde a jaké počasí panuje snese ♀ od polovic dubna nebo v máji 3—5 vajec. Tvar jejich jest krásně podlouhle vejčitý anebo ovální, skořápka skoro bez lesku. Barvy jsou bílé nebo slabounce zažloutlé a hustě, dílem hrubě, dílem jemně porovitá; také celá jemně porovitá bývají nebo také úplně bez porů byla nalezena. Průměr. velikost 63 vajec je 72·36 × 51·33 mm. váha 10·96 g. (mezi 7·9—11·8 g.). — 20 vajec z Braniborska jeví průměr. velikost 70·7 × 50·7 mm. — 17 vajec z již. Uher 73·58 × 51·2 mm. Uvnitř prosvitají světle okrově žlutě, za čerstva také slabě do zelena. Sezení trvá 28—31 dní, v zajetí 32—34 dní, neboť i zajatí čápové se hnízdívají. V již. Uhrách jistá venkovanka sbírala čapí vejce, jež v Oseku za husí prodávala (k násadě). Podvod vyšel vylíhnutím čápat na jevo a podvodnice byla soudně potrestána (Mitt. 1908).

Na aktu rozplozovacím béřou podíl oba staří, střídajíce se obapol, leč slabšímu pohlaví přece jen připadá z toho lví podíl, neboť sedí v noci, kdy manžel hlídá. Jakmile se vylíhnou čápata, zahřívá je matka po celý den, načež započne krmení, zprvu žížalami, pijavkami, larvami, mouchami, brouky a jiným hmyzem. Později nastupuje potrava tužší jako žáby, hadi, ryby, ptáci, drobní ssavci a t. p. Čápata z počátku leží jen na břiše, nemohouce zpříma seděti; to asi 10 dní potrvá než jsou s to se posaditi na paty, při čemž stojáky (nártí) drží vzhůru a jen ponenáhlu rostou a sílí. Dobrý měsíc uběhne, nežli se mohou řádně postaviti. Cerva pozoroval, že čáp své mladé napájí tak, že vole své naplní vodou a »zazátkuje« kusem kravince, který po příletu na hnízdo nechá vypadnouti (Aquila 1908).

V prvých dnech mládí jim staří vydavují napolo strávenou kaši do zobáku, později kladou před zobák a konečně vydavují hojné sousto z vaku hrdelního na okraj hnízda. Tu se stává, že leckterá rybka, žába, had a p. octnou se na zemi pod hnízdem. Nikdy se nevzdalují oba staří současně od hnízda, nýbrž vždy jeden z nich zůstává ku ochraně, mezi tím co druhý shání se po potravě. Při návratu domů jej vítají čápata radostným klápotem, pokud to již trochu jde. Přes 2 měsíce zůstávají ve hnízdě a staří se o ně vzorně starají. V Bukovci v Meklenbursku prchl od rodiny pan manžel s cizí samicí; opuštěná vdova velice truchlila, o malé své děti se nestarala a konečně zmizela z krajiny (Mitt. 1908).

Nic šprýmovnějšího si nelze představiti, jako když čápata již dovedou státi a ve hnízdě jako rozpustilé děti v posteli dovádějí, skáčou a

cvičí se v letu a klapání zobákem; stává se arci, že některému se něco přihodí, ku př. vypadne z hnízda a nikoli že by zúmyslně od rodičů jako přespočetné bylo vyhozeno, jak se báji namnoze, z přílišné starosti o vyživení tolika krků. Ani snad abych se nezmiňoval o jiné »poudačce«, jak nevěrná a záletná čápice smrtí potrestána byla. Ačkoli, kdož ví, neboť »není šprochu, aby nebylo pravdy trochu!«

Zvláště nápadná je přítulnost a důvěrnost čápova ku člověku a není mnoho podobných případů ze říše ptactva. Zejmena v době rozplozování jest tato vlastnost význačnou. Poskytnutí příležitosti ku založení hnízda, jaké se mu všude dostává, považuje za pozvání, jež rád přijme. Není tedy s podivením, čítají-li jej obyvatelé v severnějších krajinách německých a j. za polovičního ptáka domácího a dostává se mu všestranné ochrany od lidu venkovského. Přítulností svou získal a dosud si získává všude přátel a každé dítě jej zná a o něm dovede vypravovati.

Let čápů je vskutku pěkný; několika skoky rozběhu je v povětří. Zpočátku mává jen mírně perutěmi, potom ještě trhavě, načež se vznáší ve vzduchu bez patrných pohybů křídel. Jest to velikolepý pohled na manželský párek na jaře, an při závitovém reji proti sobě kola dělají, kroužíce a až do nebes výše se vznášejíce, kde mizí oku smrtelníka. Krk i stojáky přímo od sebe nataženy či vystřeny maje na prvý pohled (nehledě ku letu) se rozeznává od letící volavky.

Neméně podivuhodná je okolnost, že čáp je vlastně n ě m ý p t á k — nemá hlasu. Staří syčí a syčivé cvrlikání slyšíme u čápat a to je vše. Místo hlasu klape zobákem, to bylo známo hned starým národům (Publius Syrus z dob Julia Cesara), kteří mu uštědřili přezdívku Crotolistria = čáp klapavý = Klapperstorch. Klape-li kmotr čáp, klade nazpátek hlavu na hřbet, takže spodní čelist se octne skoro nahoře a zobák leží skoro parallelně se hřbetem; v této posici pohybuje velice prudce oběma čelistma proti sobě, na to opíše hlavou veliký oblouk až ku hrudi a svěsí při tom obyčejně nedbale křídla. Zvedá-li však krk, zmírňuje vždy klapot a přestane, jakmile zaujme tělo přirozenou posici. Samec klape silněji a také častěji nežli čápice a čápata se tomu učí dříve než letání. Naznačili jsme již, že zvuky těmito vyjadřuje čáp vše, co na srdci má, radost i žal, touhu i přání, hlad, hněv i mrzutost — to vše odklapává; zvláště na jaře se toho lze dosyta naposlouchati. Letmo klapají také, ale bez oné kuriosní posice shora popsané. Nemenšího povšimnutí a zmínky zasluhuje způsob vyprazdňování útrob čápových. Kostřec stlačí hluboko dolů a bílý tekutý výkal vystřikuje skrze stojáky před sebe. Odpočívá-li nebo dumá-li tiše, stává na jedné noze, druhou skrývaje na spodku těla v peří a zobák uloží do prodloužených per na voleti; jiní ptáci jej ukládají obyčejně do peří na hřbetě. Podobně činí tak za chladného počasí, kdy se nástroj tento v teplé pochvě pernaté zahřívá.

Čáp se živí žabami, ještěrkami, slepýši hady i jedovatými, rybami, hlemýždi, červy, larvami hmyzu, k o b y l k a m i, což jej hlavně v očích

Turků tak vysoko povznáší, dále mouchami, včelami, vosami. Hnusných ropuch nepožívá, ale usmrtí je, kde je najde. Schuster dokazuje, že jako myšilov polapá více skokanů hnědých, zřídka jen mrštného skokana zeleného (Zool. Beobach. 1907). Hady usmrcuje notným klofcem do hlavy, jiným opět do páteře a potom teprv je shltne, ačkoli se mu nezřídka ještě v hltanu kroutí a svíjí. Všichni tito uvedení živočichové, potrava čápova, člověku však přímo neprospívají, až na ty včely *); naopak mnozí opět mnoho škodí. Avšak on požírá také myši, krtky, mladíčky, mláďata skřivanů, křepelčí kuřátka, jakož i jiné polní a pobřežní ptáky, jichž se může dopíditi a zmocniti; vajíčky nepohrdne nikdy. V osadě Gollupken (Holoubkov?) v Povislí (v Prusku) vychovali si čápa mazlíčka, který se jim špatně odměnil. Sedlákovi jednomu sebral 5 kačat, ale kdyby jen na tom bylo dost! Jednoho dne zaletěl na dvůr starostův a odnesl panímámě housátko. To pobouřilo celou osadu a Adebarovi přísahána pomsta, nenechá-li toho. Zdá se, že ptáci ti ztrácejí přirozenou svoji povahu obcováním mezi lidmi anebo že tu šlo o nedostatek jiné potravy? (Mitt. 1908). V Uhrách zase spotřeboval pár domácích čápů pomaloučku 40 dvou až třínedělních housátek (Aquila 1907). Wieczorek viděl, kterak čáp shltal násadu kachní a mladé vrabčáky (St. Hubert. 1908).

Ke všemu tomu jest ještě velmi žravý a — jak z jídelního lístku je viděti — tak nevinným tvorem, za jakého snad mnohý jej dosud měl, také není. Však také zadarmo jej nedali 1875 ve Würtembersku na index a teprve po delším psaní a debatování mu to odpustili a zase jej přijali na milost (když jim čápi dali už skoro kvinde). A v říšském něm. sněmu se dostal také kmotr čáp do sněmovny **) hned 1902 a sveden oň tuhý zápas, důvodů pro i proti bylo dost. Ještě že čáp spokojeně tehdá lapal nač přišel a hleděl si svého! Konečně sprostředkující návrh! Navrženo a přijato, aby v biologickém odděl. cís. zdravot. úřadu v Berlíně provedena byla obsáhlá statistická vyšetřování na základě důkladného (!) prozkoumání obsahu žaludků čapích a tak se zjistilo, padá-li více na váhu škoda či užitek. Loni (1908) však přijat a sankciován tam zákon na ochranu ptactva a čáp? — vyhrál! Pod vlivem pokračující kultury stává se čáp, pták bahenní, ptákem polním, který se živí hlavně kobylkami, krtkonožkami, chrousty a jich ponravami, myšmi a je tudíž venkoncem ptákem užitečným (to v Uhrách) (Aquila 1908). A od té doby, co hojným odstřelem počet čápů v Romintenském vřesovišti se zmálil, rozmnožily se tu zmije měrou nemalou, že vážně ohrožovaly okolí a úřady nyní se opět chápou umělého osazování čápů.

Cituji ze zápisků: Učitel X. B. Pelikán vypravuje o čápu u řeky Doubravky, který vyletoval a sletoval, až padl a zhynul. Při pitvě se shledalo, že měl v sobě krta, který se mu zahrabal do střev a prolezl až

---

*) V létě 1906. v Švýcarsku zastřelený čáp měl jícen i žaludek plný včel dělnic.

**) Viz aut. článek »Čáp ve sněmovně« v »Lov. Obzoru« IX. 1906.

ku páteři, kde zahynul, způsobiv smrt čápovu. To není latina! (Lov. Obzor 1908). Na Moravě u Molenburku spadl čáp z povětří byv zadušen zelenými housenkami (ze zelí?), kterými měl nenasyta nacpaný žaludek, vole, krk i zobák (Lov. Obzor 1898). U Smiřic mi vypravovali, kterak čápi prohlížívají dělnicím na řepě pracujícím uzličky se svačinou, v době když v práci se nalézají na druhém konci pole. Tolik na doklad o hltavosti a žravosti čápově.

Možno říci, že se rolníci málo nebo pranic nestarají o to, co čáp požívá, neboť oni se šlaka starají o ropuchy a žáby, slepýše a čolky, jež jsou jim hnusnými a protivnými a o jejichž užitku více ani potuchy nemají, ač by míti měli a mohli, učili se tomu, čtou o tom. Na proti tomu zase se těší z čápa, hrdě si vykračujícího nebo ze svého panstvi shlížejícího spoluosadníka a mají jej za ozdobu rodné vísky svojí. Jinak arci soudí o něm myslivci a příliš mu nakloněni nejsou a to vším právem. Leč se stanoviska estetického vzato a při tak skrovném počtu (zvláště u nás) se vyskytujících čápů, kteří skutečně jsou nemalou okrasou a oživením krajiny, bylo by to neodpustitelným přehmatem chtíti ptáky ty vydati v plen. Snad by se to mohlo říci a přijati pro případ, kde se v n a d b y t k u n e b o v p ř e s i l e vyskytují. Hleďme tedy zachovati čápa domácím luhům a nivám!

Jsa napolo domácím ptákem, dá se čáp hravě ochočiti a odpadky kuchyňskými, mrtvými myšmi i potkany a podobným snadno vyživovati; ale na chlebíček si přece nikdy jak patří nezvykne. Chováme-li je vhodně a mají-li stále dost čerstvé vody, odhodlávají se i ku hnízdění a vyvedou mladé! Tak ve Štuttgartě ve Wernerské zahradě 1863 ze 4 vylíhnutých čápat 1 vyvedli. A proč ne všechna, se ptáte? Protože z předkládaného žíru vybírali jedině ponravy a těmi jen krmili mladé a proto byl majitel nucen s nemalými obětmi pěstovati zúmyslně chroustí ponravy, aby alespoň to jediné mládě zachránil, když nebyl s to stačiti všem, Jiný případ hnízdění se je znám ze zool. zahrady frankfurtské. 1867 snesla čápice do »vlastnoručně« zhotoveného hnízda n a h o l é z e m i (ze slámy a roští) 4 vejce (9.—11.—13. a 15. dubna). Čáp měl totiž jediné křídlo a proto zrobili hnízdo na zemi. Ze 32 dní (jako Wernerovi, 17. a 19. května) se vylíhla čápata. Čápice předkládala mladým potravu, dešťovky, ponravy a rozdrobené ryby ihned, aniž by jim je do zobáku vydavovala. Co zbylo, pozřela máma. Teprv koncem července dokonale létala a v listopadu jim zčervenal zobák až na dvě černé skvrny po každé straně u špičky. Shledalo se, že pozorovaný vývoj mladých dosti se shodoval s postupem téhož na svobodě.

V zajetí, pohybuje-li se ve volné prostoře, v zimě pak, chráněn-li v teplé konírně nebo stáji před mrazy, vydrží 15—20 let. Na malých nečistých dvorech zakrňuje a stává se skleslým a politování hodným tvorem ve špinavém hávu — rytířem smutné postavy.

O čápovi víme, že žije v jednoženství a to věrném manželství, ale co by to bylo, aby francouzský a jemu podobný mrav i mezi těmito tvory nezapustil své kořeny? Jen ho nechte patrona! Ve Vangenách ve Švýcarsku (1859) žil starý tatík čáp v dvojženství a obě jeho ženy snesly vejce, šťastně je vyseděly a mladé za jeho pomoci vyvedly. Totéž se událo koncem šedesátých let a to po čtyři léta za sebou (1867—1870) v téže osadě. Zkusil starý sice dosti, ale přestál, flegmatik, šťastně vše, co mu tento skutek v domácnosti vynesl a zůstal pánem. V Gunzgenách 1890—91 žil rovněž čáp v bigamii ku všeobecnému úžasu mnohých lidí.

Čáp v našich krajinách není zvěří lovnou, protože jej lidé všude rádi vidí. Jak je přítulným ve svém domově, byť i uprostřed živé osady, tak zase na volných polích je plachým a ostražitým a nelze ho tak snadno přelstíti. Na tahu je lze střílet na čekání, známe-li stromy, kde hřadují.

»Jest velmi želeti, že při této příležitosti mnoho těchto ptáků užitečných (! pis.) zastřeleno bývá« — napsal Dr. A. Frič ve svých »Obratlovcích země české« 1876 (vyšlo německy v Jour. für Ornith. 1876 v Berlíně) a to se dostalo i do proslulého Naumannova díla »Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas« VI. svazek str. 304. jenže trochu jinak. »In Böhmen werden in den Feldhölzern Nachtruhe haltenden Durchzügler von Schützen m a s s e n h a f t (!!!) getödtet«. — Je to citát? Čí vinou? Takhle se to nemělo psáti, protože to není, ani nebylo prostě možné; při své známé ostražitosti a plachosti se nedá čáp »massenhaft« (hromadně) stříleti a dovede se v čas z dostřelu klíditi.

V již. Uhrách zastřelili čápa, který měl — dle Grasyho sdělení — zaražený a úplně v hrudním svalstvu zarostlý na prst dlouhý železný hrot ze šípu (Mitteil. 1908).

Ku konci ještě něco z folkloristiky.*) Blažen hospodář, na jehož domě se čáp usídlí, ochrání stavení jeho před všelikou pohromou, zvláště před ohněm. Kde se čáp usadil, tam nehoří, říkají. — A kde se párek čápů hnízdí, tam prý bude brzo svatba (Grohmann: »Aberglauben«). — Také blesk nezapálí stavení, na němž čáp se hnízdí a vznikne-li oheň přec, vznese se čáp nad komín a křídloma plamen uhasí; chytí-li v noci počnou čápi křičeti (!!) a hřmot dělati, až se domácí probudí a ti oheň uhasí. — Také čápa nikdo nestřelí, ba ani ručnice k tomu nepůjčí, protože se obává, že by mu stonal dobytek anebo že by brzo vyhořel. — Kdo zabije čápa, o tom se říká, že si zabil štěstí. — U národů slovanských je rozšířena pověra, že čápi, kterým byla mláďata vybrána, odletí a přivedou hejno soudruhů, kteří nesou v zobácích žhavé uhlíky a s několika stran jimi škůdcovo stavení zapálí. — Má-li hospodář zemříti, vystěhují prý se čápi z toho stavení. — Sedne-li čáp na střechu stavení, oznamuje prý, že tam brzy vznikne oheň (Hradecko). — Kudy čápi letí, zvěstují těm místům neštěstí, válku, mor, hlad a oheň (Čas. musej. 1853). — Přiletí-li mnoho

*) Vyňato ze spisku »Ptactvo v názorech, pověrách a zvycích lidu českého« od J. Košťála.

čápů, bude mokrý rok, letí-li nad vesnicí, stane se v ní nějaké neštěstí. — Letí-li čápi přímým směrem, soudí lid, že někde hořelo. — Letí-li 12 čápů 12krát přes dům, vyhoří v krátké době (Grohmann).

Mládenci a panny hádají o svém osudu: Spatří-li čápa poprvé letěti má radost dívka, že se vdá a hoch zase ožení; vidí-li čápa poprvé kráčeti, budou míti v tomto roce námluvy, ale uhlídají-li ho státi jsou zarmouceni, domnívajíce se, že rok mine beze změny. —

O intelligenci čápově napsalo se již mnoho a mnoho a stálo by za sebrání vše, co vypozorováno a zaznamenáno v různých časopisech. *)

Čáp černý (Ciconia nigra, L.).

Bočan, bačár, šatan (Palliardi). — Rus.: Černyj aust (aist); pol.: Bocian hajstra, bocian śniady, czarny, fajstra; chorv.: Crna roda, crna lejlek (Bos. a Herz.); srb.: Štrk crni, lejlek; slovin.: Črna štorkla; bulh.: Ceren ščrekl; luž. srb.: Čarny bošen, čorny bačon; něm.: Der schwarze Storch, Waldstorch.

Druhový znak: Hnědočerný, kovově lesklý, a jedině hruď, břicho a holeně jsou bílé. Starý pták má zobák, lysinu na hrdle a kroužek oční se stojáky červené, za mládí zelenavé; 3. letka je nejdelší, 5. delší 2. — Délka 86 cm, křídlo 55 cm, ocas 22·6 cm, zobák až 19 cm, stojáky 19·2 cm, střed. prst s drápkem 7·8 cm.

♀ je o něco menší a mdlejšího lesku na hřbetě a na lopatkách, ale přes to ji nelze snadno od ♂ rozeznati. Hnízdoši vypadají jako u předešlého, šedavě bílé, duhovku mají bělavou, staří nahnědle šedou.

Rozšíření čápa černého je totožné s čápem bílým; ve střední a již. Evropě a na sever až do střed. Švédska sáhá. Kromě toho pokračují bydliště jeho i dále střední Asií, již. Sibíří, Turkestanem, Mongolskem a dále až ku Tichému oceánu. V zimě se zdržují v Indii, Persii a Palestině; velmi mnoho jich přezimuje také ve střední a již. Africe. Heuglin píše: »V celé severových. Africe ojediněle a v malých tlupách«. Záp. Afrika jej také hostí dle prof. Bocage (Cab. Jour. 1876). V Evropě se hnízdí jen výjimečně v záp. zemích jako v Hollandsku, Vel. Britanii, Francii, Španělích, které za tahu navštěvuje, podobně i v Italii a Řecku. V Němcích, zvláště u velikých lesích rozsáhlé nížiny severoněmecké, nehnízdí se zrovna vzácně; tak také v Oldenbursku, Braniborsku, Pomořansku, Vých. a Záp. Prusku (v okolí Celle 4 páry 1907., u Greifenwaldu 5—6 hnizd 1908); řídčeji v Anhaltsku, Slezsku a ostatních státečkách německých více méně se nějaký pár zdržuje. Ze Saska zmizel poslední pár 1851. a od 1885 zmizel jako hnízdivec na dolním Porýní (Zool. Beob. 1908). Hnízdí se dále na poloostrově Jutském i na Seelandě (v Dánsku); na již. Rusi a v Dobrudži jen tu a tam ojedinělý pár je usazen jako v Turecku. Nám nejbližší hnízdiště čápa černého jsou rozsáhlé bažinaté

*) Viz aut. článek »O intelligenci čápově« ve »Vesmíru« XIX. 1890.

ostrovy a močálovité lesy uherské, hlavně při stoku Sávy, Drávy a Tisy do Dunaje, ale i jinde se tam vyskytuje jednak ojediněle, jednak v malých koloniích; rovněž v Haliči se dost zhusta hnízdívá.

V našich vlastech jen za tahu se objeví některý pták, o hnízdění jeho nelze tu na ten čas mluviti, ačkoli tak vždy nebývalo, hnízdíval prý se před lety u Třebové (Frič), na Moravě při ústí Dyje (Čapek).

Do severních zemí přitahuje na jaře v dubnu buď jednotlivě buď v tlupách. Tak Borggreve viděl u Oberbruchu v Braniborsku na jaře společnost černých čápů, kterou odhadoval na kolik set kusů. Po dva roky 1886 a 1887 a to v týž den — 11. dubna — jsem jej přistihl v Litošicích (Železné hory na sever. hranici Čáslavska), když tu za tahu odpočíval; poprve na slatinném pastvisku nedaleko vsi, podruhé na lesním močále. Po třetí se naše setkaná udála za okolností trapných, ba hrozných. Koncem srpna 1887 přivezli dva dřevaři z lesa do myslivny na trakaři černého čápa (♂ st.) s oběma stojáky roztříštěnými, tak že visely na pokožce. Zdělávali souše, muži ti, v díle u »Oběšenýho« nad Semtěší a při práci byli vyrušeni pádem nějakého tělesa nedaleko. Jak užasli, když uviděli ptáka, který jim klapal vstříc a jehož se skoro trochu báli; leč poznavše jeho stav, přikryli jej kabátem pro jistotu a odnesli na trakař na podložku z chvojí a pak domů a z myslivny ke mně. Odkud chuděra přiletěl, jak dlouho letěl takto zvedený, kdo mu to způsobil? — neslyšeli jsme. Taková byla naše setkaná do třetice. Byl-li to týž, co v dubnu po dvě léta tudy proletoval, na zpátečním tahu, kdož ví?

Záznamů o úlovcích z Čech nalezám dosti ve svých dlouholetých zápiskách (Bělohlávek, Vařečka, Kraus, Eder, Krejčí a j.) a jen v nevelkém okruhu svého působiště vím o 6 úlovcích. Mimo to i Šír zaznamenal mnohé české úlovky. Fürstenberské museum v Krušovicích má jich 5 kusů, švarcenberské také několik, české museum snad 2 kusy, vídeňské 1 kus z Dol. Rakous a lvovské asi 6 kusů haličských. Kromě toho v každé větší sbírce české jej lze nalézti. Také na Moravě a ve Slezsku byl uloven (Schwab, Talský, Janda, Čapek).

Na rozdíl od svého bílého strýce prchá tento černý čáp před lidskými osadami a zdržuje se hlavně v rovinách lesnatých krajin poblíž velkých řek, jezer a menších vod (sever. Německo), ale i v hornatině se s ním lze setkati, zejména tam, kde nechybí poblíž na příhodném vodstvu. Na podobných místech jej nalézal Reiser na Černé Hoře.

Právě tak i hnízdo jeho hledati dlužno v lesích a to na nejtlustších a nejvyšších stromech, nikoli však ve slabém vršku, nýbrž na silné větvi v polovici nebo dvou třetinách koše stromového, zhusta i poněkud dále od kmene, na smrcích, dubech a p. Stavba je plochá z oklestků a větví smíšených s hlínou, kusy drnu a na tom pak jsou drobné větévky trochou rákosí a sítin proložené a vnitř je jamka vyložena vším možným: kořínky, slamou, travou, hnojem, lýčím, chlupy, peřím, hadry atd. — Dost často, jak se zdá, anektuje staré dravčí hnízdo za podložku. Koncem

dubna bývá v něm 2—5 vajec, nejčastěji však 4; jsou bílá do modra a celkem vejcím předešlého podobna, až na menší rozměry a váhu, neboť průměr. velikost 35 vajec se jeví 64·9 × 47·9 mm, a váha 8·421 g. Uvnitř za čerstva prosvitají krásně zeleně, později už jen zelenavě.

Mláďata se líhnou asi po 28 dnech a na rozdíl od předešlého jest černý strýc při hnízdě nadmíru plachým a opatrným. Z mládí vychován je příjemným a přítulným společníkem a pro tyto vlastnosti a pro svoji vzácnost lze jej doporučiti spíš než bílého kmotra. Vydrží v zajetí rovněž mnoho let, ovšem v řádném zajetí čili »fešáckém vězení«. Za velikou paměť jeho však nelze ručiti; svoboden-li dost, lehce se zapomene vrátiti domů.

Mimo to, co uvedeno při potravě čápa předešlého, nesmí býti u tohoto vynecháno, že je náramným ctitelem rybího masa a s volavkou si tedy mnoho neodevzdají. Ani není třeba podotýkati, že rybářství neprospívá a nedivno, že v mnohých zemích za jeho stojáky se platí zvláštní odměna od rybářských spolků. Pásztohy nalezl v žaludku zastřeleného čápa černého v Uhrách 27 pstruhů (Aquila 1907). Jelikož jich v Německu ubývá dost nápadně a přece by jej tam rádi udrželi, mluví se nyní a horuje pro jeho ochranu, jakož i ostatních škůdců zvěře lovné a ryb (orlů, krkavců, kormoranů, bukačů, rybáříků, skorců a j. p.).

Zvěřina jeho je nanejvýš odporného zápachu a oranžovým tukem obalena a proto psi jen s nechutí jej apportují. Postřelený čáp černý zmužile se brání, sekaje kolem sebe úžasně zobákem a jest se míti vskutku co nejvíce na pozoru před strašnou zbraní tou a psy raději zdržovati dále od něho; klofce svoje řídí vždy do očí. —

2. rod: Leptoptilus, Less.

Nejošklivější ze všech čápů náležejí do tohoto rodu. Jícen jejich se totiž dole v krku rozšiřuje v objemný vak (vole); vlastní vole to ani není, ale témuž účelu slouží. Jsou těla silného, až skoro hřmotného, nemotorného, mají silný lysý krk, hlavu také lysou anebo strupatou a řídce chmýřím pokrytou; zobák je náramný, u kořene nejtlustší, čtyřhranný, do předu klínovitě zahrocený, avšak ne těžký, nýbrž lehký, jsa skoro dutý a pokožka jeho jest nápadně drsná, kostrbatá. Stojáky vysoké, zaokrouhlená křídla mocná, o 4. letce nejdelší. 12perý ocas délky je prostřední a jeho spodní krovky jsou neobyčejně vyvinuty; jsouce již od kořene jemňounce rozčísnuty, hebky, povahy puchu.

Čáp marabu (Leptoptilus crumenifer, Less.).

Marabu africký, vakonoš (po arabsku Abu Sein = otec vaku); něm.: Marabu.

Popis: Povrchu (na plášti) je tmavozelený, kovově lesklý, vespod a v týlu (záhlaví) bílý; letky a pera rýdovací jsou černá, nelesklá, velké krovky křídelní

Tab. XXV. obr. 195. na vnějším praporu jsou bíle lemovány; hlava je masově červená, skoro lysá a jen řídce krátkým chlupatým chmýřím porostlá; kůže na ní bývá zpravidla strupatá, krk rovněž lysý. Oko je hnědé, zoban špinavě žlutobílý, stojáky černé, obyčejně bílým trusem silně potřísněné. Délka 160 cm, v rozpjetí 300 cm, křídlo 73 cm, ocas 24 cm.

Příbuzný, m a r a b u i n d i c k ý (Leptoptilus dubius, Gm.), který se liší svými spodními krovkami ocasními, jež jsou kratší, zakrnělejší a barvy šedé.

Vlastí marabua, nám cizího ptáka, jest celá Afrika a dříve býval daleko hojnějším, ku př. v Sudanu než nyní; proč — povíme. Od máje do října zdržuje se v jižnějších územích, kde se hnízdí, což prosincem se zdá končiti. Přebývá blíže lidských osad, aby se tu živil různými odpadky a byť si rád pochutnával zvláště na mršině, přece lovívá příležitostně i ryby jako volavky a nepohrdá nikterak myšmi, potkany a všelikým hmyzem.

Indičtí marabuové požívají všeobecné ochrany a ve všech větších městech indických procházejí se svobodně po ulicích, uklízejíce všechny odpadky před domy vyhazované, jako jsme poznali u supů mrchožroutů.

Jest náš marabu hrozný žrout a nenasyta. Z vole jeho vytáhli celé hovězí uši a celé hovězí hnáty i s paznehty, také kosti veliké, krví prosáklou hlínu, hadry zatřísněné krví, píše Brehm a dále vypravuje, že s řezníky v Chartumu žili marabuové na nejlepší noze a takřka se jim pod nohy pletli a museli je kamením zaháněti, když se už stávali tuze smělými a dolízavými. Bylo to arci ještě tehdá, než poznali čiperné hlavy, že má tento hnusný šereda při sobě přece něco velice cenného a to jest skvostné peří podocasní a z toho, že lze hotoviti fintivému pohlaví ženskému jemné, drahocenné colliery či boa jako z nějaké kožešiny. Ach, kdyby to tak naše dámy evropské viděli a věděli?!

Dnes by Brehm, kdyby tak vstal a do Sudanu si opět zajel, jistě nemohl potvrditi, co před 40 lety napsal.

Úsilí, s jakým se dnes po něm pase, učinilo jej velmi plachým a ostražitým ptákem, který se obratně záludným choutkám lovců dovede vyhýbati. Sluší dodati, že marabu jest výborným lovcem ryb, které si navzájem dovedou nadháněti a jež hltají celé, až se jim ve vaku házejí. Se psy a supy žijí neustále na štíru, jakž jinak — konkurenti! I smrtelně zraněný hltá sousta, kterých může dosíci, což činí odporný dojem na pozorovatele.

Ačkoli jsme jej nazvali šeredou, tvorem nepěkným, přece jen, stojí-li v plném žáru a světle tropického slunce, leskne se jeho temnozelený plášť a s bělostným spodkem výborně se vyjímá. V pohybech jeho se jeví báječný klid a jakási tupá lhostejnost a držení jeho těla jest směšné. Let za to prý je »překrásný, majestátní, podobný spíše letu supímu než letu čápa« (Brehm) a v nejparnějších hodinách denních kroužívají v nedozírných výškách sotva perutěmi pohnouce.

O jeho hnízdění zanechal sporé zprávy Liwingstone, který na svých cestách temnou pevninou viděl hnízdo na postranní větvi stromu baobabu

a v něm mláďata. Heuglin dostal prý vejce marabua od domorodého lovce; rozměry jeho byly 94 × 45 mm.

Chovají ho také na dvorech a zkrotna, dovede si zjednati brzo respektu u všech ostatních spolubydlitelů bez rozdílu, ať dvou či čtvernohých; rány zobákem dovede rozdávati veliké a i mladou lvici zapudil od sebe. Nasycen-li dokonale, jest nejdobromyslnějším tvorem pod sluncem a nikdy rozepře nepočíná bez vyzvání.

V Indii chovají celá hejna marabuů ve vesnicích pro visutá a jemná pera podocasní, která jsouce šedé barvy, nevyrovnají se přece bělostným peřím těm, jež poskytují marabuové afričtí. Úprava peří je velice jednoduchá, vyškubá se mrtvému ptáku a vlastní zpracování jich na boa jest pak úkolem evropských dovedných rukou.*) Jsou drahá pro ubývání ptáků těch v krajinách přístupných a proto podnikavé hlavy se starají o náhradu za peří marabuovo, kterou také do jisté míry nalezly v brasilském čápu sedlatém (Mysteria americana, L.); nevyrovná se mu sice co do jemnosti a struktury, ale marnivost je tím alespoň ukojena a to — stačí. Při nižší vrstvu lidu vyrábějí ozdobu tu z peří našeho čápa, krocana, páva, ba i husy.

IV. čeleď: Volavky (Ardeidae.).

Dr. Reichenow napsal, že ve volavkách spatřujeme nejvyšší, nejtypičtější tvary ptáků kráčivých. — Počneme-li hlavou shledáme uzdy a kroužky oční lysé; oči jsou umístěny nápadně blízko u kořene zobáku, který je delší anebo alespoň zdélí hlavy, poměrně silný, rovný, velice hrotitý, dýkovitý, silně se stran stlačený, na slemeni a vespod velice úzký, při ústních koutkách břitký a blíže špičky i pilovitý a na konci výkrojkem opatřený, čehož nenalézáme u ostatních kráčivců; hltan je rozeklán až po oči a je velice obšírný; jazyk nápadně úzký, dlouhý, měkký, po stranách přiostřený a i na hluboce vykrojeném šípovitém zadku měkký; uzoučké jadro jeho je chrupavčité; chřípě jsou štěrbinovité, uzoučké a uloženy v měkké blance poblíž kořene zobákového, protahující se jako rýha ku konci jeho; opeření vidlic spodní čelisti přesahuje daleko do předu přes nozdry.

Nohy jsou dlouhé až prostředně dlouhé a nad patou lysé, opatřeny 4 štíhlými prsty, z nichž oba vnější jsou krátkou blanou spojeny; dosti dlouhý prstík zadní (palec) leží v téže rovině jako prsty přední a stojí zrovna proti vnitřnímu prstu přednímu; drápy jsou dlouhé, zahrocené, ploše zahnuté, u středního prstu je pak dráp dovnitř pilovit (hřebínek ku rovnání peří); stojáky jsou zpředu buď zúplna nebo částečně pokryty pásky rozdělenými ve štítky, jinak šestihrannými šupinami, anebo jsou zpředu štítkovány a vzadu síťkovány.

---

*) Viz o tom aut. článek »Pernaté kožešiny« ve »Vesmíru« XXXVI. (poslední) 1907.

Křídla mají dlouhá, střední šířky, přítupá a obyčejně s 2. a 3., někdy i 4. letkou nejdelší. Krátký, 10—12perý ocas bývá zaokrouhlen. Pelichají — dle domnění — jenom jednou; peří v šatě mladých bývá špinavějši, zhusta i odchylného zbarvení proti ptákům starým a teprve po dvojím přepeření zdá se býti jako vybarvené, ač dokonalé barvy nabudou až po 3letech. Záhlaví (týl), krk a ramena u mnohých volavek bývají zvláštními okrasnými pery zdobena.

Volavkovití jsou ptáci velcí nebo prostředně velcí, kteří mohou krk silně esovitě zahnouti, ale vedle toho i hbitě a prudce jej vymrštiti jako pružné pero; konečně jej dovedou držeti ku podivu rovně a ztrnule natažený, vystřený, toporný.

Peří na těle je kypré a hebké; trup sám je nápadně lehký a úzký a po každé jeho straně se nalézají dvě poduškovitá místa, jedno pod paždí, druhé se strany břicha (na slabinách), která na omak jsou tučnatá a řídce porostlá žlutavobílým, hedvábitým puchem či prachem. Kůže, tímto puchem pokrytá, jest houbovitá a daleko ne tak pevná jako na ostatním těle. Nitzsch nazval tyto zvláštní pernaté partie, z nichž se vylučuje bílý prášek: »p u d r o v a c í m c h m ý ř í m«.

Obývají při vodách tekoucích i stojatých močálech a druhdy také vyhledávají tiché zátoky mořské; nikdy však otevřených volných hladin. Lesům se nevyhýbají, ano i rády na stromech hřadují, naproti tomu mnohé z nich dávají přednost vysokým a hustým rákosinám a křovím. Jsou ptáky žravými, kteří za příznivých okolností se dovedou nacpati až jim »z huby leze«, načež po kolik hodin klidně tráví a řídké bílé výměty daleko ze sebe vystřikují.

Kořisti, malých rybek, ale i obojživelníků, drobných ssavců a hmyzu, zmocňují se dovedně bleskurychlým vymrštěním vtažného krku s břitkým zobákem a zřídka kdy se cíle chybují.

Žijí monogamicky, staví veliká, plochá, neumělá hnízda, buďto v hustem rákosí nebo houští anebo na vysokých stromech, druhdy i na skalach, ale vždy jen blízko vody. Snášejí 3—6 zelených nebo bílých vajec beze skvrn, která samice — dle všeobecného mínění — musí sama vyseděti, při čemž ji ale samec zásobuje potřebnou potravou. Avšak shledalo se, že oba staří ptáci mívají od vylehování na spodku (uprostřed břicha) holá místa a v zajetí sedává na vejcích také samec. Které volavky se hnízdí vysoko na stromech, starají se o své potomky potud, pokud nejsou dokonale vzletnými, aby je mohli od hnízda dále následovati. Mláďata pak oněch druhů, jež se hnízdí nízko a skrytě, opouštívají hnízdo dříve než plné vzlétnosti dosáhnou, skrývajíce se v rákosí a p. —

Mladé zpočátku krmí z volete, používajíce jich otevřeného zobáku za nálevku, kterou jim vpravují vydavovanou kaši do hltanu, možné odpadky rychle sbírajíce; později jako čápi prostě vydavují krmi před ně, a hladová mláď zhurta a nedočkavě se sytíc často od zobáku rodičovského sousta hltavě odebírá.

Volavky jsou ptáci stěhovaví a jsou roztroušeny po celém světě, kde ovšem nalézají vhodných rybnatých vod anebo močálů. Oproti nepřátelům jeví zpočátku bázeň, ale v čas potřeby dovedou se statečně a úspěšně brániti, rozdávajíce břitkým, dýkovitým zobanem velmi nebezpečné rány. Zvykem jejich jest, jsou-li podrážděny, vždycky mířiti na oči a mnohý honící pes odpykal svoji horlivost ztrátou světla (oka) některého. Rovněž třeba děti varovati a chrániti před klofci volavčími, což se hlavně zajatých ptáků týče.

Zdá se, jakoby volavky namahavě létaly, neboť se pohybují silnými a volnými razy ku předu, při čemž krk mívají n a z a d z a h n u t ý a h l a v u t ě s n ě m e z i l o p a t k a m i v t a ž e n o u; tím se liší netoliko od letících čápů s nataženým krkem, ale i od všech ostatních kráčivců.

Se stanoviska anatomického jeví se u volavek různé zvláštnosti, které jsou pro čeleď tu úplně rozeznávacího rázu. Mají 16 obratlů krčních a 5 obratlů hřbetních (o 1 páru pravých a 4 párech nepravých žeber); žaludek s jícnem je tenkostěnný, měkký kožnatý vak; kličky střevní uloženy rovnoběžně, svisle shora dolů probíhajíce; slepých střev nemají anebo jen zakrnělá; pravý lalok jaterní je vždy větší levého a p. Navzdor měkkému žaludku zažívají dokonale; dějeť se tak chemickým rozkladem, který působí tou měrou a tak intensivně, že celá ryba (hlavní potrava větších druhů) i s kostmi a šupinami promění se ve vápenitou žíravou tekutinu, jež jest vylučována s výměty.

Čeleď tato čítá na 70 druhů, jež se ale v mnohém ohledu mezi sebou liší.

1. rod: Ardea, Linné.

Štíhlá postava, dlouhý, řídce opeřený krk, těsně přilehavé peří a visuté ozdoby v týlu, na voleti a na hřbetě dostatečně charakterisují tuto skupinu. Zobák je delší hlavy, stlačený, končitý; uzdy lysé, krk tenký, krátce opeřený; na těle jsou čtyři místa hedvábitým puchem pokrytá; dvě jsou po stranách střední hrudi, dvě po stranách říti; rýdovacích per 12; vnější prst vždycky delší vnějšího. Celkem na 50 druhů denních volavek známo.

Volavka popelavá (Ardea cinerea, L.).

Volavka obecná, šedá, šerá. — Rus.: Šeraja čaplja; pol.: Czapla siwa, pepielata; chorv.: Siva čaplja; srb.: Čaplja siva, modri gak; slovin.: Siva čaplja; bulh.: Čapla; luž. srb.: Šytava čapla, šeřa čapula, karpár; něm.: Der graue Fischreiher, gemeiner Reiher (maď.: Szürke gém).

Druhový znak: Povrchu popelavá, vespod bílá; přední část krku zdobena je řadami černých skvrnek; temeno černé s bílým pruhem středním, u mladých šedé; střední prst, jakož i zobák jsou mnohem kratší než stoják; zadní dráp s polovic křídla přesahují ocas o 7—8 cm, stoják 15.5 cm, střední prst 10.4 cm. Tab. XXV. obr. 192.

V každém věku jsou pera temenní a týlní prodloužena a pták je může vzpřímiti jako chocholku; u jednoročních dosahují délky 5 cm, u starých 10 cm; mimo ně dostávají ve druhém roce věku, zhusta až ve třetím, dvě, jen málo kdy tři tenká, jemná a dlouhá pírka, zdélí 9·5—17 cm., která právě pro svoji jemnost struktury visí ptáku chabě po krku a vlají. Okrasná pera ramenní a hřbetní, jež od prvého přepeření vždy a vždy vyrůstají a starým ptákům velice pěkně sluší, jsou také zvláštní, jim vlastní struktury; jsouce dlouhá, úzce zahrocená, rozštěpují se ku konci v oddělené paprsky, jsou bledší barvy než hlavní ton zbarvení a lesknou se jako matné stříbro. I jiní druhové volavek se honosí podobnou zdobou.

Starý samec má bílý obličej, čelo a temeno, jež po krajích je omezeno dlouhými, černomodrými pery; v týle visí 2—3 dlouhá černá vlající pera; krk vzadu je šedobílý, kalně narudlého nádechu, zpředu viděti na něm 2—3 řady podlouhlých šikmo stojících černých skvrnek, které spodními konci jsou k sobě skloněny a nahoře i dole se zúžují. Na voleti je pernatý chomáč ze sněhobílých per až 19 cm dlouhých; pera před ohbím křídelním, jež mají rozčísnuté, dlouhé paprsky jsou modročerná, kteréžto zbarvení se táhne po stranách hrudi a břicha a na řiti se ztrácejíc; holeně jsou bílé, na vnější straně světle šedé a bíle skvrnité; povrchu je tělo i s křídly světle namodrale šedé, od kteréž barvy se stříbrošedá okrasná pera horního hřbetu odrážejí, obruba křídel je bílá, letky modročerny. — Za mládí je čelo popelavé, čím dále nazad břidlicově černé; krk s povrchem těla jednobarevně světle popelavý, na plášti nejtemněji; peří před ohbím je popelavé a černavé, uprostřed bílé; spodek bílý; na hřbetě, týlu a voleti není zdobných per. Po prvém vypelichání se poněkud zbarvením i příkrasami blíží právě popsanému ♂, jehož úplného vzezření dosáhnou ale až po třetím přepeření. Hnízdoši jsou pokryti dosti dlouhým chmýřím, shora světle šedým, zespod bílým. Pokud jsou v prvém šatě mládí, nelze obě pohlaví rozeznati, anebo jen velice nejistě; po několikerém vypelichání nejsnáze. Jest ♀ vždy menší, barev méně výrazných a vlající pera týlní bývají kratší. Na zobáku je vidlicová mezera spodní čelisti tak protáhlá, že s koží na hrdle vytvořuje tažný opeřený vak, jehož barva za mládí je shora šedá, dole zelenavě žlutá jako uzdy a oční kroužky; příštím rokem krásně sežloutne, maje tmavý pruh na prostředku; staří jej mají rovněž krásně žlutý s uzdami. Oko je žluté, stojáky za mládí černošedé s prosvitem žlutozeleným, v stáří narudle hnědé; drápy (nehty) černé.

Velice vzácni jsou albini a také řídkým úkazem bývá i částečný albinismus (strakatá).

V Africe žije a v již. Francii byla už dopadena volavka černohlavá (Ardea melanocephala, Vig.) která má vrch hlavy, horní část tváří a záhlaví černé, horní hřbet šedočerný, hrdlo a peří na voleti bílé; krk zpředu černě a bíle skvrnit, spodek světle šedý, peří hřbetní i na voleti je prodlouženo, na kořeni s rozčísnutými paprsky a u špičky pak jako tkanice jest zúženo; letky i pera rýdovací tmavošedé, zobák shora hnědočerný, zespod nahnědle žlutý, stojáky nazelenale černé. Délka i se zobákem 95 cm, křídlo 40 cm, ocas 15 cm.

Území volavčina rozšíření je daleko sahající, neboť v celém Starém Světě se vyskytuje, vyjímaje vysoký sever a to nejen jako pták tažný, ale i jako hnízdivec. Dr. König ji zjistil na Kanárech jako četnou a dle vší pravdě podobnosti se tu i hnízdí. V Německu jest jen místy hojnou, všude ale známou. Po celé říši jsou dosud ještě větší menší kolonie volavčí rozšířeny, avšak ponenáhlu mizí, buď že les vykácejí, buď každoročním odstřelem nebo shazováním hnízd. Tak ve Vých. Prusku (dle zpráv. 86 les. úřadů) napočítali 25 kolonií asi se 380 hnízdy, kolonie v okolí Lingen nad Emží (Westfalsko) stále se tenčí valným odstřelem mladých ptáků. Jiná tamní kolonie asi na 200 let stará mezi Emsbüreny a Salzbergeny čítá na 3—400 ptáků; odstřeluje se tu na příkaz majitele revíru 20—30 ml. ptáků ročně; prsíčka jejich snědí. Počet kolonistek se udržuje stále týž a škody v rybničném hospodářství tak velké nepůsobí, spíše stromy od výkalů vzaly za své, uschly. Je to skutečná přírodní památka a jedině členům lovecké společnosti je dovoleno odstřeliti určitý počet mladých, nikdy nad to — aby zůstaly. V sever. Würtenbersku na řece Jagatu je kolonie na starých lipách a několik ptáků prý tu vždy přezimuje. Trvá prý již na 400 let dle přesných dát a majitel, svob. pán z Crailsheimu, přes to, že byl tamním ministerstvem vyzván, aby ji zrušil (na podnět rybář. spolku ve Štuttgartu, který platí 1·50 marky za volavku zástřelného), nemá se k tomu. Čítala dříve na 300 párů, nyní asi ku 200 jich tu obývá. Známa je dále kolonie na Nekaru u Mosbachu v Badensku, na Weseře u Nienburgu, u Düsseldorfu na Rýně v bukovém lese (30—40 párů), v Oldenbursku u Upjeveru (150 hnízd, má býti zrušena) v Holštýnsku u Itzehoe měla 1896 na 200 hnízd na dubech (až 6 hnízd na jednom) a smrcích. Bývala větší, leč hasiči shodili mnoho hnizd a 100 starých ptáků odstřelili. V Záp. Prusku od počátku 19. století existuje v kraji Stuhmském kolonie o 30 hnízdech na borovicích, jiná v Poznaňsku o 20 hnízdech na Wartě, konečně z Pomořanska víme o kolonii na Lebě v borovém lese, 1892 asi 50—60 hnízd, dnes už sotva 10, les se ponenáhlu kácí a o malé kolonii v lesích vařinských tamtéž. Bývalá kolonie poblíž Frankfurtu n. M. více neexistuje, jako tak mnohé jiné.*) V našich vlastech bývala kdysi malá kolonie v již. Čechách u Nových Hradů (Frič), avšak i jinde se hnízdívaly volavky, na Moravě; vysoušením močálů a odvodňováním krajin, jakož i úsilovným hospodářstvím lesním a polním staly se tu skoro vzácností. Za to v Haliči, Uhrách, Slavonii a Podunají vůbec, v Bosně a Hercegovině jest volavka docela obecným ptákem.

Bydlištěm jsou jim rybnaté vody různé povahy, leč o příliš zarostlé močály vodním rostlinstvem nedbá; druhdy tiché zátoky mořské si oblibuje, avšak otevřené hladině se vyhýbají. Nejraději se usazují v místech, kde řeky protékají lesnatými krajinami anebo u velikých jezer vysokým lesem částečně obklopených; to hlavně v době jarní. Aby se snáze zmocnily kořisti, vyhledávají zvláště vody čisté; nezřídka už byly volavky

*) V Sasku byla poslední kolonie zrušena 1887.

přistíženy venku v polích na větších pastvinách, úhorech, strništích daleko od vody, kde po kolik hodin prodlévaly a se pásly. Brutus střelil volavku časně ráno v zahradě u Kolína n. R., a se tří stran byly tu tovární budovy. (Deut. Jäger Ztg. 1908).

U nás jsou ptáky stěhovavými, ku kterému konci v srpnu se shromažďují na březích velkých řek v tlupy po 20—50 kusech, aby počátkem září nastoupily cestu k jihu a v říjnu za nimi táhnou opozdilci. Dvořák pozoroval 1906 denně od 1. října houfec volavek (30—35 kusů) na Horusickém rybníce u Veselí nad Lužnicí. (Rozmar. Les. Týdenník I.). Zmínil jsem se již, že jistý zpravodaj würtemberský viděl volavky u nich přezimovati. V březnu a dubnu přitahují opět k nám, ačkoli ve würtemberské kolonii se vyskytují prvé ubytovatelky mezi 20.—24. únorem, ostatní za 8 dní po nich. Letíce tvoří šikmou čáru anebo vzadu otevřený trojúhelník čili klín. Ukrajinci jmenují volavky »veselíky« a spatří-li z jara hejno volavek letěti věří, že budou po celý rok veselí. Řekové zas považovali volavku letící z pravé strany za dobré znamení (Košťál).

Přezimující volavky trpí tuze hladem a zimou a mnohá z nich odpyká svoji odvahu ztrátou několika prstů, ne-li docela i životem. V Bulharsku viděl Reiser hojně volavek přezimovati a u velikých zástupech přezimují také na Kaspickém moři (Lenkorán).

Hnízda stavívají na nejstarších a nejvyšších stromech, možno-li blízko vody, nechť jsou druhu jakéhokoli, jen když jich je hustě pohromadě, neboť zřídka kdy se hnízdí pár ojediněle; zpravidla více hnízd bývá pohromadě.

V krajích hornatých, jako na velkých jezerech švýcarských, hnízdí se i na výstupcích skal a naopak v bezlesích územích a třeba i kde stromy jsou, zamane si párek zbudovati hnízdo na zemi v rákosí, druhdy i ve společnosti volavek ostatních a kolpíků, jako toho příklad podávají velké kolonie v Uhrách a Dobrudži; tady i vrby slouží za hnízdní stromy. V již. Uhrách u Bellye se nikdy volavky nehnízdí na stromech (Aquila 1908) a v dolním Porýní (1907) se hnízdila v žitném poli 50 m daleko od vody, a stromů bylo na blízku dosti. Rozmar?!

Jak ze zpráv, předem uvedených, o německých osadách volavčích zřejmo, bývají různě »lidnaté«, od 15—20, ale i 100 i více hnízd bývá často na nevelike prostoře pohromadě, až 6 také na jednom obrovitém dubu nebo staré lípě, zkrátka pravé kolonie, jako známe u havranů polních a poznáme u kormorána. O těchto rybářích (kormoránech) víme, že se hledí někdy vedrati do osad volavčích, z čehož povstávají hlučné vády a půtky, hlavně se strany volavek, které zpočátku silně protestují proti znesvěcování domácího krbu cizími vetřelci, ale na konec přece jen kormoráni vyhrají a jest jim milostivě dovoleno někde na prázdných dosud větvích si »barák« postaviti. Příštím rokem obyčejně sem volavky více nepřiletí a černí rybáři opanují.

1. Koroptev. — 2. Orebice řecká. — 3. Orebice rudá. — 4. Křepelka. — 5. a 6. Tetřev (♂ a ♀).

O hygieně v takové osadě darmo mluviti. Všecko všudy bílými výměty postříkáno a jelikož jsou žíravého účinku, působí ponenáhlu ale jistě, že nejen tráva na zemi, ale i větev po větvi, až konečně i celý strom za stromem (ve staletých osadách) hyne, usychá. A což toho hnusného, rybího zápachu! Znáte hrozný puch z hnijících ryb? Nuže a těch spadne dost s hnizd a dole hnijí. Zvláštní jest, že nalezeny osady volavčí i vody dosti vzdáleny, na př. 1—2 hod. cesty a ještě dále musí staří pro potravu zaletovati.

Hnízdo bývá 60—70 cm široké o ploché jamce a je zrobeno z podobného staviva jako hnízdo čapí. V něm bývá z jara 3—6 vajec, avšak v různých krajinách v jinou dobu. Bau je nalézal v letech 1870—75 ve veliké osadě volavčí poblíž Berlína koncem března a na začátku dubna, nejranněji 24. března a v kolonii u Poznaně pozoroval Hann již 8. dubna 1907 mladé, tedy z násady patrně ještě rannější. Bau slezl 48 hnízd ve vrcholech borovic a ve 34 nalezl po 5, v 7 hnízdech po 4 a ve 3 hnízdech po 6 vejcích; v ostatních byly násady neúplné. Reiser opět v Bulharsku nalezl vejce teprve koncem máje a to jednou po 5, jinak 4 nebo 3. Barvy jsou zelené jako měděnka, formy čistě vejčité, skořápky hladké s patrnými póry i beze všech, lesklé a povrchu drsně vápenité. Průměr. velikost 100 vajec je 60·35 × 42·98 mm, váha 4·532 g. Mláďata se klubou po 24—26 dnech pilného a střídavého sezení obou starých; ve hnízdě pobudou pokud nejsou dokonale vzletná, což bývá tak ve 5 nedělích.

V takové kolonii volavčí panuje čilý život a pohyb neustálý, zvláště mají-li mladé. Staré po celý den přiletují, jiné opět odletují, k tomu vrány, jako zloději a lupiči, slídí a šmejdí osadou po vejcích i mláďatech. Vejce prorazí, navleknou na zobák a vyssají jeho obsah a takovéto »vejdumky« vítr lehce shazuje na zem, o čemž se lze v takové osadě přesvědčiti. Jedna z dánských kolonií volavčích byla zničena stále dorážejícími havrany (Danske ornith. For. Tidsk. 1908).

Kdo by chtěl v kolonii znáti počet osazených hnízd, aby buď vajec nebo později mláďat se zmocnil, tu je radno a prospěšno — dle receptu praktika vajíčkáře — nejdříve rychle osadou takovou projíti a každý hnízdní strom, z jehož hnízda volavka vyletí, křídou si poznamenati. Vykoná-li několik »oologů« řadou takovou pochůzku (tak také se dělá) pak lze snadno spočítati osazená hnízda.

Volavka ráda hřaduje na hodně vysokých stromech, totiž na silných jejich větvích. Stává tu zdánlivě jako »rytíř smutné postavy«, zadumána třeba po kolik hodin; majíc stojáky napnuty drží tělo svisle a na něm krk esovitě hluboko zahnutý, až do vyrušení. Blíží-li se cos podezřelého, ihned tělo vodorovně nachýlí, krk vytáhne přímo vzhůru a v tomto střehu vyčkává okamžiku pro případ prchnutí; mine-li však nebezpečí opět do předešlé lenivé posice upadá. V chůzi její pohřešujeme onu vážnost, důstojnost s jakou si vykračuje kmotr čáp. Kráčí volně a jaksi

pathеticky, leč jako dřevěně (praví Naumann). Brodívá se tuze ráda až po břicho vodou, ale ku plování ji donutí jen nejkrajnější nebezpečí nebo potřeba a i na křídle poraněná hledí se co nejdříve dostati z vody na břeh.

Již z daleka lze letící volavku poznati, neboť obraz její se líší od dlouhokrkých jeřábů, čápů a j. Několik skoků náběhu, odraz od země a na to volné, často jaksi mdlé pohyby dost vydutých křídel, krk na zad silně esovitě zahnutý, takže zobák při tom právě leží na hrdle, stojáky přímo nataženy vzad a neustálé mávání perutěmi: to vše bystřejšího pozorovatele přesvědčí, že tu nejde o čápa, který se často vznáší a plove bez zdánlivého pohnutí křídel. Volavka sice také tak činí, ale jen chvilku před zapadnutím. Často letí pohodlně, jaksi znaveně, těsně nad hladinou vodní, že by se člověk mohl domnívati, že každou chvilku do vody spadne; ale chce-li, dovede se i při té svojí váhavosti rychle dostati ku předu.

Co do povahy je ptákem potměšilým, potutelným, lstivým, nanejvýš nedůvěřivým a až směšně bázlivým; pro tuto potměšilost vyhýbají se jí drobní ptáci napořád, jelikož jim z nenadání a netušeně zasazuje klofce anebo je docela usmrtí. Člověka se bojí nesmírně; zdaleka (až na 500 kroků) již jej rozeznává a pilně jej očima střeže, stojíc tiše jako dřevěná a prchá dřív než ji střela může zasáhnouti. I pouhá rána ji neobyčejně poděsí a zdá se, že i blesk a hrom pokládá za životu nebezpečné, neboť s křikem a směšným chováním vyjede do výše, uletujíc ale hned plna strachu se zase navrací. Proto si ráda vyhledává ta nejodlehlejší místa pobřežní, aby u volném rozhledu vše podezřelé ihned postřehla.

Křičí drsným, skřehotavým hlasem skoro jako husa; zníť asi jako dvojslabičné »kreik« a více ze vzduchu se ozývá a v noci za tahu.

Potravou její jsou ryby od 3—20 cm. délky; polyká je hlavou napřed. Požírá také žáby a pulce, vodní hmyz a jeho larvy, žížaly, měkkýše a kde může, i myši a drobné ptáčky. Pomalu a odměřenými kroky se plíží po plochém, mělkém břehu rybníka nebo řeky a co chvíli bleskem vymršťuje zahnutý krk ku předu, pokaždé rybku uchvativši; zřídka kdy se chybí. Otázku tuto ostatně v německých časopisech odborných také dost promrskali — ale, ví Bůh, kdo pravdu má — chce ji míti každý. Za příznivých okolností dovede si tak popřáti, že ocásek poslední rybky ji skoro ze zobáku vykukuje; potom však zase dovede trpělivě vyčkávati, až vše bude stráveno, neboť má jícen bez vole a ten tvoří s předním žaludkem jakýsi třetí reservní žaludek a proto to není tak brzo, než se zásobárny tyto jak náleží nacpou. Na řece Moravě chycena 1907. volavka s udicí na štiky v krku (Jagdfreund) a ve Švýcarsku zastřelili volavku mající 2 krtky v žaludku (Diana 1908).

Mladé volavky lze brzo ochočiti a krmí-li se rybkami, masem, vnitřnostmi, žabami a myšmi hravě se vychovají. Do kuřího dvora není je však radno pouštěti, neboť brzy poznáme na ostatní drůbeži, hlavně malých kuřatech, že jsme chybili. Popadá je a shltne bez okolků. Proto

jen tam jí lze svobody popřáti, kde tak neškodí. I vrabcům dá pocítiti svoji lstivost, odváží-li se na dvůr. Číhá třeba po kolik hodin celá skroucená jako hůl a tak na oko lhostejna se býti zdá, leč jen si všimněme blíže těch záludných ohnivých oček, ta jsou neustále činna. Ničeho netušící vrabčík přiskáče blízko k ní, pídě se po soustu, ale střelou jej uchvátí břitká dýka zobáková a než si pomyslí dušičku svoji bratřím odporučiti, kluzmo se veze do útrob volavčiných. O jiných její vlastnostech dočte se čtenář v různých spisech a pojednáních. *) Detmersova z mládí vychovaná volavka i ryby se naučila loviti; to se však prakticky ztěží osvědčuje, protože lapá jen rybky drobné. Úhoře a větší šupináče hned za skřelemi několikrát zobákem bodne. Ale sport je to krásný! Týž pták byl tak neobyčejně krotký, že v době námluv před pánem svým taneček lásky tančíval.

Za to stará volavka, t. j. na svobodě vyrostlá, zůstává divokou, nezkrotnou a nikdy ku člověku nepřilne. Obzvláště jest se míti, jak znova zdůrazňuji, před takovým tvorem na pozoru s očima i rukama; můžeť velmi bolestně, ano i nanejvýš nebezpečně člověka nebo psa poraniti. Také se za vhodných okolností v zajetí rozplozují. Samec netoliko na vylehování, ale i na vychovávání svých potomků stejný podíl béře jako samice. Odeberou-li se jim za včas mladé, lze dokázati že až třikrát do roka se hnízdí.

Volavka tato je pták dost otužilý a snadno ji můžeme i venku přezimovati, ale přece jest lépe, alespoň na noc jí dopřáti útulku v teplém chlévě, jestliže se dostaví tuhé mrazy, sice stojáky její i s prsty velice trpí.

Není právě snadné volavku zastřeliti; dobře se musí skrýti, komu na kořisti záleží, což je ten nejlepší způsob přelstíti plachého ptáka. Dělávají díry do země a v těch dočekávají ptáků, protože chýší rákosových se ptáci bojí nebo dlouhý čas by musily v její pastvišti státi, aby jim prve zvykly. Druhdy bývaly volavčí nadháňky či štvanice pomocí cvičených sokolů oblíbenou zábavou mocných tohoto světa, jak již při dravcích sokolovitých se o tom zmínka stala. Volavčí maso je odporné chuti a zpravidla se ho nepožívá. Ozdobných per volavčích v týlu visících používali před časy ku umělým chocholům a draze je platili; vždyť musilo mnoho ptáků položiti svůj život, nežli bylo možno sehnati potřebné množství úzkých per na kloudnou tu ozdobu. To také nemálo přispělo ku zmálení jich, avšak ještě větší zásluhy o to mají volavky samy. Vždyť párek těchto rybářů je s to rybník s násadou rybí za krátko dokonale vyloviti a jsou známy přísné regule našich rybářských spolků vůči skutečným a domnělým nepřátelům ryb. V rybničním hospodářství hosp. cís. rady Burdy v Prijedoru v Chorvatsku bylo:

*) Také v autor. článku »Ze života volavky obecné« v »Lov. Obzoru« XII. 1909.

1905 zastřeleno	54 volavek,	10 chyceno.	
1906 zabito	77 »	96 »	
1907 uloveno	115 »	194 »	
	Zabito 246 volavek,	300 chyceno	

celkem za 3 roky 546 kusů.

Vedle toho ještě malý příkladek. Na hospodářské výstavě ve Sv. Havlu ve Švýcarech vystaveni byli ve skupině živočichů rybářství škodících netoliko skorec vodní a ledňáček, nýbrž i slípka vodní, chřástal vodní, lyska a dokonce i — sluka lesní! A za to dostal vystavovatel od slavné jury diplom prvého řádu *)! Čím dál, tím líp!

Volavka červená (Ardea purpurea, L.).

Volavka nachová, horní. — Rus.: Čepura; pol.: Czapla purpurowa (ruda); chorv.: Rumena čaplja, zelen gak (Bos.) velvka (Dalm.); srb.: Čaplja danguba; slovin.: Rujava čaplja; bulh.: Crveni kibar; něm. Der Purpurreiher, roter Reiher; (maď.: Vörös gem.).

Druhový znak: Vrch hlavy černý, hrdlo bílé, povrch těla tmavo popelavě a rezavě pomíšený; tato tmavá barva rezavá pak na spodku převládá, zejména na krku, hrudi a spodních ocasních krovkách. Mladé jsou žlutorezavé a šedě skvrnité, břicho mají bělavé a schází jim visutý chochol volavčí. Střední prst nebo zobák jsou skoro tak dlouhy jako stoják (nártí); 4. letka nejdelší, 1. = 5. — Délka 70—80 cm, křídlo 36.5—38 cm, ocas 11.4 cm, zobák 13.2 cm, stoják 12 cm, střední prst s drápkem 13.2 cm.

Zdobná pera chocholová jsou podobného tvaru a zbarvení jako u předešlé. St. ♂ má téměř černé a z něho splývají po šíji dvě podlouhlá pera (12—14 cm) jako úzounké tkanice; krk je živě rezavý a vzadu až ku prostředku se táhne úzký černý proužek, zpředu jakož i se stran je zdoben pravidelně řadami černých skvrnek; dlouhá pera na voleti jsou světle popelavá se stříbrobílými konečky; před ohbím křídelním je partie rudohnědých pírek, odtud tato třešňová barva sestupuje níže na hruď, kde ve středu je černě skvrnita; holeně jsou světle rezavé; povrchu je tělo chmurně popelavé a zelenavě hedvábitě lesklé; zdobná pera ramenní rezavá se světlejšími konečky. M l a d í p t á c i jsou povrchu zahnědle rezaví, na osténkách per tmavošedí; vespod je tělo rezavožlutě bílé, hrdlo bílé, krk pak pruhovitě úzce tmavohnědě skvrnit; letky černohnědé. V tomto šatě jsou ♀♀ poněkud menší a žlutavější. D r u h ý š a t se podobá již více shora popsanému šatu starých, leč dokonalé vybarvení to ještě není, jsouc celkem mdlejšího tónu a zdobná pera jsou kratší. ♂♂ jsou vždy pěkněji zbarveni a také o něco větší než ♀♀. Chmýří hnizdošů je o něco delší než u mláďat volavky obecné, shora červenošedé, vespod bělavé, zobáček načervenale šedý, nožky žlutavošedé, duhovka bílá. Staří

*) Nejvyšší uznání!

mají zobák i s lysinou a duhovkou žlutý; stojáky za mládí bledě zelenožluté, blány a hřbet prstů černošedé, stářím se změní vše v načervenale hnědé zbarvení.

Vlastí volavky červené, ve svatebním rouchu vskutku krásného ptáka, jsou jižní a jihovýchodní země evropské; severněji jen zřídka a nahodile se vyskytuje až v Anglii a sev. Německu, spíše však a nejčastěji v Hollandsku, kde se hnízdí (Lechner 1908). Za to velice obecnou je ve vých. Evropě, vzácnou ve Španělích a Francii a vzácnější v Portugalsku. V nižinách podunajských od Uher až do Dobrudži a kolem Středozemního moře hojná, zvláště pak kolem moře Černého a Kaspického, odtud pak dále na východ v teplejších krajinách asijských až do Japonska se šíří; na jihu na ostrovech Celebesu a Borneu také byla přistižena. V sever. Africe rovněž je známa a odtud celou pevninou až do Kapska ji lze stopovati. Táhne v dubnu a září.

Oblíbeným bydlištěm jsou jí líně plynoucí anebo dokonalé močály hojně bylinami vodními zarostlé, kde může nerušeně a nepozorovaně loviti, vodám bystře plynoucím, nezarostlým se vyhýbají. V houštinách rákosin a vrbinách vyhledává si volnější místa ku odpočinku a trávení. Lovívá v každém močále a nepohrdne ani sebe menší tůní a kalužinou, je-li někde v ústraní, aby ji neproslídila. Jak zřejmo, liší se v ohledu tomto velice od předešlé volavky popelavé.

V Německu se už také hnízdila, arci nahodile a vzácně; 1856—57 se hnízdila na rýnském ostrově u Guntershausenu, 1862—63 na rybnících warthských v Hor. Lužici, 1866 u Freudenavi. V našich vlastech rok co rok se objevuje a dříve jistě že častěji tak činila a není nemožno, že se tu i hnízdívala; alespoň známo tak bezpečně z 1863, kdy se jich vyskytlo přes 100 kusů na jihočeském rybníce »Velkém Tisém« poblíž Hluboké (viz také ony hornolužické rybníky shora). Šír dostal jednu mladou již v červenci od Kopidlna. Mimo to uloveny, většinou mladí ptáci, u Brandýsa n. L., u Zbraslavě, u Pardubic z hejna na bývalých rybnících bohdanečských, u Král. Městce, u Vrdů (1899 na podzim) u Přelouče, u Chval, u Dobříše několikrát (Kraus), u Bukové (1889). Praeparator Mathiasko v Písku ji vycpával za 28 let toliko třikrát, 1868 od Budišovic 2 kusy, 1875 od Zátaví 3 kusy a 1880 od Heřmaně 2 kusy. Mimo tu ulovena tu v zimě 1889 u Čisti blíž Čejtic a 1863 u Talína v srpnu celý párek. Zvláštní jest, že ze západních Čech, kde je známa volavka popelavá, o této volavce ani zmínky v Palliardim nenalezám. Z Moravy se neuvádí mnoho úlovků (Talský); kdysi byl nalezen mladý pták mrtev na hostinském dvoře a dostal se do sbírky Schwabovy. Ve Slezsku také ji ulovili. Za tahu sem však leckterý pták zabloudí jsa nepozorován. Ze Štýrska jsou známa také její hnízdiště, nejvíce ale z Uher, Slavonie a Dobrudži. V Haliči se hnízdí a není tam nikterak, zejména ve východní části země, vzácnou.

Líhniště jejich bývají osazena četnými páry, které často docela nezavisle na sebe žijí, leč celkem přece jen kolonie až 50 i více párů vytvá-

rejí. Jednou z největších v Uhrách a zároveň v naší říši jest kolonie červených volavek u Bellye *) v jižní části země, a ačkoli se vší možnou přísností o její zničení se usiluje a to pro velikou škodlivost v rybářství, přece dosud marně, vzdoruje takřka posměšně (?) všemu usilování. Tak 1905 mnoho hnízd zničeno a přece se sem opět vrátily. Dodatečně bylo na vyšší rozkaz 1906 dělníky sebráno na 1200 vajec a jen asi ve 20—30 hnízdech v naprosto nepřístupných rákosinách byly mladé vyvedeny. A ejhle — 18. dubna 1907 objevily se kolonistky zase a v osadě se usadily a po opětném zakročení v tomto roce, 1908 byla kolonie zase, ale jen chudě, osazena. (Néher v Mitteil. 1907 a 1908.) Druhdy proslulý močál u Ujvideku, kde Szlavy (Aquila 1908) v posledních létech ještě páčil stav ptactva: na 100—150 párů volavek červených, 500 párů bukačů nočních, 500 párů volavek vlasatých a 200—600 párů ibisů hnědých — jest dnes vysušen a ptactvo připraveno o tak vhodný útulek. Močál u Titelu jest rovněž vysušen a obyvatelé jeho (div. husy, kolpíci, kormoráni malí a různí rybáci) zmizeli. Schenk s překvapením konstatoval, že dnes na celém dolním uherském Dunaji od Ujvideku počínaje neexistuje ani jediné volavčí kolonie (Aquila 1908). — Na Ženevském jezeru u Villarsu bylo celkem napočítáno na 500 hnízd volavčích (Ghidini v »Dianě« 1907).

Hnízdo jak z předešlého vidno založeno uprostřed močálu v hustém rakosí a sítí anebo podobném bejlí blízko vody anebo v bahnitém okolí, jen aby bylo co nejnepřístupnější. Zhusta bývají v bezprostřední blízkosti i hnízda hus divokých. Reiser nalézal opět a opět hnízda této volavky v rákosinách, nikdy na vrboví nebo na stromech. Je to stavba obvyklá u čápů a jiných velkých bahňáků. V máji bývají v něm asi 4 vejce bledě modrozelenavá, spíše zelenější než vejce předešlé, o silné, hladké skořápce s dost patrnými póry, beze všeho lesku, mdlá, jako by byla suchou křídou potřena. Tvar jejich jest vejcovitý, mírně břichatý anebo zúplna ovální. Průměr. velikost 27 vajec jest 56·2 × 40·7 mm, váha 3·57 g.

Kdo měl tuto úhlednou, štíhlou volavku příležitost viděti uzná, že je mnohem sličnější než její popelavá tetka, jíž se však ve mnohém podobá. Když tak odpočívá v močále, sedíc na spodní straně nártí (tedy na podešvech) a opírajíc se zadkem těla o zem, s krkem silně esovitě zakrouceným; zdá se nápadně maličkou. Leč překvapena-li v této posici, vypne štíhlý krk se zobákem šikmo vzhůru, takže leží s tělem v jediné přímce a při tom ztrnule ani se nepohnouc, vypadá z jisté vzdálenosti jako špičatý, starý nahnutý kůl z bahna čnějící; známá to figura bukače velkého. Takto se vždycky pitvoří, kdykoli se k ní člověk v močále náhodou přibližuje a teprv tehda vyletí, když se dostal už blízko ní. Ostatně je ptákem více samotářským nežli družným, což je patrno i z jejich osad; hnízda jejich nikdy blízko sebe nestávají.

---

*) Druhdy velikolepá kolonie bahenního a vodního ptactva, nyní znenáhla, ale jistě hyne, mizí (Aquila 1908.).

Hlas má jako ostatní volavky, slabší však a jaksi dušenější než předchozí; dal by se označiti slabikou »chrét«, což v jisté vzdálenosti klamným se zdá býti s hlasem divokého kačera. Také tato volavka z mládí vychovaná dokonale zkrotne. Pokouší-li ji kdo, napřímuje peří temenní štětinovitě do výše a hned ohrožuje zobákem pokušitele. I při ní jest býti opatrným a chrániti sebe i děti nebo psa před prudkými výpady ostrého zobanu, jehož cílem nejraději oči bývají. V Uhrách se s ní často lze setkati na kuřích dvorech, kde ji živí odpadky masa a studenokrevnými živočichy. Ani tak lstivá, ani potutelná však není jako její předešlá tetka a snáze se jí lze zmocniti.

2. rod: Herodias, Boje.

Sem náležející volavky jsou co do postavy, jakož i co útvaru zobáku a stojáků štíhlejší než předcházející. Veškeré peří jejich i stvoly letek jest sněhobílé a ve svatebním rouchu na jaře zdobeny jsou dlouhými vlasovitými pery hřbetními daleko vyvinutějšími a nádherněji se nesoucími než jsme poznali u rodu předešlého; útvar jejich se docela liší od obvyklého tvaru podobných per, jich stvoly jsou silných, tuhých brků a na konci vlasovitě roztřepeny, což pochodí od krátkých, vlasům podobných paprsků praporových, které hned od osténky či stvolu v tupém úhlu odstávají. Zhusta konce per těchto jsou vzhůru zahnuty. ♀♀ jsou o trochu menší ♂♂ a mladým ptákům scházejí ozdobná pera. — Toliko 2 druhy.

Volavka bílá (Herodias alba, L. = Ardea alba, L. = Egretta alba, Gigl.).

Volavka královská. — Rus.: Bělaja čepura; pol.: Czapla forga, biala; chorv. a srb.: Velika bijela čaplja; slovin.: Srebrasta čaplja; něm.: Der Silberreiher, grosse Egrette (maď.: Lába kócsag).

Druhový znak: Celkové zbarvení bílé i stvoly letek ručních jsou takové; koutky zobákové a kořen spodní čelisti žluté; lysé uzdy tmavozelené (staré) nebo žluté (mladé); hřbet prstů temnohnědý; slemeno zobáku zaobleno. — Délka 90 cm, křídlo 53 cm, ocas 17.4 cm, zobák 13.6 cm, stoják 17.6 cm, nad patou ještě 9.6 cm lysý, střed. prst s drápem 11.4 cm, zadní s drápem 5.8 cm. Tab. XXV. obr. 193.

Nazad temene se zdvihá chomáčkovitý chochol; peří na voleti a na hrudi je kypré, veliké a mnohé úzce zahrocené, až 19—22 cm délky dosahující, tvoříc vlající zdobu; nejdelší z okrasných per hřbetních bývají až ½ m dlouhá (viz rodové znaky). Mladší ptáci těchto per vlajících a vlečkových nemají. Hnízdoši jsou pokryti sněhobílým, vločkovitým puchem; prosvítající kůže je zažloutle olivově zelená; zobák zelený, na konci černý; stojáčky zelenavě žluté. — ♀ v jakémkoli věku bývá skromněji vyzdobena. Zobák dospělejších ptáků je na špičce načernalý,

jinak celý krásně žlutý jako lysé uzdy jeho, duhovka a kroužky oční; stářím však se zbarví slemeno zobáku se špičkou do černohněda, takže zbude jen kořen spodní čelisti žlutým; stojáky mladších jsou hnědočerné se žlutými mezerami, staří je mají narudle hnědočerné.

Také rozšíření této volavky jest veliké, avšak při tom je daleko vzácnější nežli obě předešlé, hlavně popelavá. Obývá výhradně jižní a jihovýchodní Evropu, mírnou a teplejší Asii až do Japonska, jakož i Afriku a to nejen za tahu, ale i po dobu hnízdění se. Vyskytuje se na jihozápadě ve Španělích a Francii, zhusta v Portugalsku, řídčeji v Italii a velmi vzácnou je v našich vlastech, jakož i v sousedních státech německých.

Pokud známo byla volavka bílá ulovena u Hluboké (20. dubna 1831) a později ještě jedna na »Bestrevi«, u Landškrouna (1849.), u Doks, Poděbrad, Třeboně, u Dobřiše na »Sychrovském« (Kraus), u Písku (1860), u Kar. Var (28. května 1897.). Ve Slezsku byla dopadena (Želízko) a ačkoli z Moravy nemáme po ruce zprávy, bezpečně lze míti za to, že i v ornis moravské neschází, jest země ta bližší její bydlištím než Čechy. Hr. Vl. Dzieduszyski píše o ní: »U nás (v Haliči) není celkem vzácna na opuštěných rybnících, v době povodní, zejména v čas svatojanských dešťů na Bugu, Dněstru a j. H n í z d í se u nás. R. 1864 dva páry se hnízdily na Wertelském rybníce současně s volavkou popelavou a není vyloučeno, že se hnízdí i na jiných velkých rybnících (Katalog »Muzeum imenia Dziedusz. 1880). Lvovská sbírka musejní vystavuje 2 ♂♂ 3 ♀♀ a 3 hnizdoše z máje 1864 na Wertelském stavu vybrané. Dvorní museum vídeňské vystavuje st. ptáka z Dol. Rakous a hnizdoše z Blatenského jezera (1891.). V podunajských a posávských močálech (Obedska bara, Kolodjvar, Belo blato, bažiny olionárské a j.) v Uhrách, Slavonii a pak dále odtud až do Dobrudži hnízdí se dosud, avšak kde jsou ty časy, jaké druhdy bývaly! Nekonečným pronásledováním volavek těchto pro ozdobná pera, která se vysoce cení a draho platí, jest tu skoro blízka vyhubení (na Floridě v Sev. Americe už jsou s nimi hotovi). Nyní však, když bezmála není čeho chrániti, vydávají se na její ochranu přísná nařízení.

Ode dávna opěvována byla básníky, jsouc takřka národním ptákem maďarským a její pera = egretty zdobí národní kalpaky netoliko nynější šlechty uherské, ale od pračasů již vždy byla pokládána za nejskvostnější ozdobu pokrývek hlavy. Arpad, prvý vůdce Maďarů, vyobrazuje se s vysokou tatarskou čepicí o mohutném chocholu volavčím. Při sňatku, jejž slavil uherský vévoda Bela s Kunigundou Braniborskou 1264 vzbuzoval všeobecný obdiv chochol z volavčích per, jímž měl ženich svoji kožišinovou čepici zdobenu. Za starých, zlatých časů, dokud byly ještě střelné zbraně nedokonalé a volavky nejvíce jen pomocí sokolů se lovívaly bývaly takové chocholy velice drahé; za malý svazek volavčích per se platívalo až 100 zl. a za delší pera (prvý výběr) až

1000 zl. V pozůstalosti hr. Štěpána Palffyho z 1621 ceněn byl volavčí chochol za 1000 zl. Lví podíl na valném úbytku zdobných těch ptáků mají ovšem moderní zbraně lovecké. (Hodoval.)

Reiser ji pozoroval v každou dobu roční na Čer. Hoře na jezerech Skaderském a Zogajském. V Sev. Africe a zejména v zemích kolem Kaspického moře jest ještě dosti četně zastoupena mezi bahňáky. Táhnou za dne, velmi vysoko v tlupách 4 i více kusů společně v šikmé řadě jedna za druhou; bývá to na jaře koncem března a v září na podzim. Její bydliště jsou totožná s těmi, jak u volavky popelavé pověděno, na volných vodách řek, močálů i rybníků, odkud má rozhled do široka daleka, ale kde také sama jest již na dálku patrna. Zdá se však, že jsou ji milejší vody stojaté, nebo jen zvolna plynoucí s bahnitým dnem než bystře utíkající vody se dnem písčitým.

Hnízdí se v nesmírně nepřístupných houštinách rákosin v bažinách, kde zrádné bahno a milliardy komárů jsou jejími ochránci; jakýchkoli stromů zde a zejména lesa patrně nedbá; může-li jí však strom přece někdy poskytnouti bezpečného útulku, odhodlá se i tu hnízdo si zbudovati na silné větvi, rozumí se co nejvýše, ne-li dokonce v samém vršku. Základ stavby tvoří všeliké větve a oklestky a rákosím a sítím palác dokončuje. Kolem sebe nestrpí žádného jiného ptáka a také »kolonie« jejich jen z několika málo párků sestávají. Jsou-li hnízda v rákosinách, tož spočívají na přehnutých stoncích, na něž pak nanosí ptáci tolik rákosového listí, že hromada taková docela dobře člověka udrží; mívá až 115 cm v průměru a 60—90 cm bývá vysoké. V máji nebo počátkem června snáší sem 3—4 jednobarevná, bledě modrozelenavá vejce. Póry na skořápce jsou řídko rozsety a vyvýšeninky mezi nimi jsou slaběji vyvinuty; na omak jsou hladší vajec obou předešlých druhů a zbarvení přechází více do modra. Tvar jejich je podlouhle vejčitý. Průměr. velikost 12 vajec je 63·1 × 44·8 mm, váha 4·985 g. Doba sezení je obdobna téže době jako u volavky popelavé — 26—27 dní.

Jest ptákem elegantním, švarným, ano nádherným, třeba že jen prostým sněhobílým hávem přioděna; letíc značí se od popelavé tetky své užšími křídly, delšími stojáky na zad vystřenými a lehčím letem, při němž se chvílemi na krátko vznášívá.

Hmyz všeliký raději požírá nežli ryby a plazy a proto ji zhusta vídati, ona se po lučinách a docela suchých místech travnatých procházívá a sbírá hmyz.

Jest ze všech volavkovitých ptáků nejplašší a nejopatrnější, což konečně není se žádným podivením, pomníme-li všech lidských úkladů po staletí činěných, jimž se musily a dosud musí uměti vyhýbati. A proč? Už jsem pověděl. Věru, že už mnoho neschází, aby v Evropě byla vyhubena. To Číňané, na př. v Pekingu, zacházejí s ní velice šetrně a ona je zase k nim přítulnou tou měrou, že usedá na stromy v nejbližším okolí obyvatel anebo i uvnitř města nezřídka bývá pozorována.

Hlas má jako ostatní její příbuzné, dušené, drsné »rá«. V zajetí se dá snadno vychovati jako volavka popelavá; dlužno však ji v zimě udržovati v přiměřené teplotě, umrzly by jí prsty.

Volavka stříbřitá (Herodias garzetta, L. = Ardea garzetta, L. = nigripes, Temm.).

Rus.: Čepura nužda; pol.: Czapla nadobna, garzetta, czapla biala mala; chorv. a srb.: Čaplja bijela mala; slovin.: Bela čaplja; něm.: Der Seidenreiher, kleine Egrette (maď.: Kis kócsag).

Druhový znak: Celičká bílá; zobák černý, kořen spodní čelisti s uzdami šedomodravý; hřbetní strana prstů žlutá (u předešlé tmavohnědá); slemeno horní a spodek dolní čelisti hranaté; je mnohem menší předešlé. — Délka 53.5 cm, křídlo 29 cm, ocas 10.2 cm, zobák 9 cm, stoják 11 cm, střední prst s drápem 7.4 cm.

Mimo bělostné peří po těle zdobí týl hlavy starých ptáků 2 (zřídka jen 3) až 14 cm dlouhá, velice uzounká vlající pera; zdobná pera hřbetní a na voleti teprve při třetím pelichání se dokonale vyvinou; onano pak bez rozdílu pohlaví takořka u všech jedinců tohoto druhu od prostředka se vzhůru ohýbají. Zdoba tato schází ptákům mladým, tě nabývají postupně stářím. Hnizdoši jsou celé pokryti sněhobílým puchem, při čemž mají zobáček a nožky bledě šedé jako olovo. — Zobák starých je černý, při kořeni do modra; na jaře dost široké a lysé uzdy jsou u starého ♂ světle modravě fialové, u mladších samců krásně světle zelené, u ♀ vybledle zelené; oko žluté, stojáky mladších ptáků jsou mdle černé, prsty s chodidly žlutozelené, na patě (kotníku) špinavě zelené, u starších leskle černé s prsty nazelenale žlutými.

Tato menší volavka obývá středomořské země, zvláště východní, země podunajské, jako Uhry, Rumunsko, Bulharsko až do Dobrudži, Černou Horu (na jezerech Skaderském a Zogajském) kolem Černého i Kaspického moře, v nižinách podél Volhy, jezera Aralského a na ostatních jezerech středoasijských až do dalného východu. Jest ale také hojně rozšířena po celé severových. Africe v Ponilí, hnízdíc se tu v Egyptě, Habeši i v Sudanu; západně v Tunisu je zimním hostem, na ostrovech Zeleného mysu ptákem stálým. Zřídka kdy se zatoulá do sever. Německa, Anglie a do vlastí našich. Že se tak přece již několikráte stalo, dovídáme se ze zápisů doby starší i nejnovější. Bartuška z Budějovic se zmiňuje (1887) o 2 kusech, které se po několik dní zdržovaly na rybníku »Dechtaři« (Vesmír XVIII.) a hned 1858 na Rožmbersku byla ulovena ♀, již lze spatřiti v museu Ohradském. Na Moravě byla zastřelena 1904 na řece Moravě u Lobodic (Radda v Lov. Obzoru VII.) a pak v Újezdském revíru u Rosic 1. března 1905 (Horňanský v Les. Stráži III.). V Haliči se vyskytuje nezřídka na podzimním tahu s předešlou v malých tlupách; hnízdí-li se tu, neznámo (hr. Vl. Dzieduszyski 1880). Že tu právě vzácnou není toho na doklad stojí 7 kusů ve lvovském museu, ze kterých 28.

máje 1880 zastřelil E. Schauer jednou ranou tři kusy v Pieniakách, odkud již jedna z 1863 pochází. Dvorní museum vídeňské má pár volavek stříbřitých z Obrečské (mylně Obedské) bary ze Slavonie od Zelebora.

Volavka tato se na podzim ubírá do teplých krajin, aby se v dubnu nebo máji opět vrátila. Výhradním bydlištěm jsou jí rozsáhlé močály, veliké bahnité rybníky, kde jen málo nízkého rákosí a sítí roste, ale přítomnost stromů jest jí milou, nepovrhne ale ani jezery a volně tekoucími řekami, jsou-li po její libosti. Také se vyskytuje v krajinách s hojným stromovím a lesíky poblíž vody, na ostrovech zarostlých, jakých dosti na Dunaji se nalézá. Ku odpočinku si totiž ráda zasedne na nějaký ne vždy vysoký, ale i nízký strom, větev nebo i křoví, ale jen vždycky s volným rozhledem a nikoli skrytě, jako činívá bukač noční.

Močály a hnízdiště její uherská postupem času mnozí a mnozí domácí i cizí ornithologové a přírodozpytci navštěvovali (Naumann, Baldamus, Frič, Kalbermatten, kor. princ Rudolf, Brehm, Homeyer, Hodek, Mojsisovič, Chernel, Schenk a j. a j.) a dojmy své v delších či kratších statích a článcích vyličují. Pro stručnost a jen z povšechného názoru budiž tuto podán úryvek.

Známý uherský ornitholog Štěp. Chernel líčí ve svém díle »Magyarország madarai« 1899 takovouto osadu volavčí takto: »Kdo neměl ještě příležitost velkou osadu se smíšeným obyvatelstvem volavek spatřiti, nedovede si ani představiti, jaký v ní panuje život. Člověk není s to perem vypsati a vylíčiti obraz, který se před zraky jeho v každém okamžiku mění, který má tolik zvláštních odstínů, tolik zvláštních barev. Dostalo se mi štěstí, že jsem z dosti četných a až podnes obydlených líhništ vlasti naší nejen mnohé na vlastní oči viděl, prošel a život v nich proudící poznal, nýbrž dopřáno mi bylo poznati i na dalekém severu ostrovy a ptačí hory, stál jsem na samém Svaerholtu, nejznačnější to ptačí hoře v Evropě, takže porovnávati mohu oboje a tu musím dáti za pravdu Baldamovi, který líhniště naše v Uhrách 1847 navštívil a prozkoumal a který se o nich následovně vyslovil: — »V celém ptačím světě sotva jest cosi střídavějšího, poutavějšího a zajisté není nic krásnějšího než tyto osady volavek! Ptačí hory na severu skytají snad velkolepější pohled, ale dojem tak krásný, tak zajímavý, tak okouzlující, jaký na nás ve své živosti a bohatosti barev osady volavčí činí — oněm se nikdy nevyrovná.« — Nadšené tyto výroky obou věhlasných ornithologů nesmí se ovšem bráti doslovně, jsouť míněny subjektivně. Tak jako jest lékaři i ten nejodpornější vřed, ta nejhnusnější rána či jakýkoli výpotek těla lidského »krásným«, ba někdy »překrásným« zjevem, tak se to má i v přírodě.*)

Ode dávna proslulá a už jednou zmíněná kolonie »Obrečská bara *)« jest nyní šťastně pod přísnou státní ochranou. Schenk (Aquila 1908) od-

---

*) Viz Jos. Hodoval: »V líhništi volavek« v Lov. Obzoru VII. 1904. str. 97. a následující.

haduje stav její dosud na 8000 párů (1883 bylo jich na 15.000) a to 300 párů volavek stříbřitých, 600 párů volavek popelavých, 600 párů volavek červených, 1000 párů volavek vlasatých a 1500 párů bukačů 2000 páru ibisů hnědých, 1000 párů kolpíků a 1000 párů kormoranů malých. Volavka bílá zmizela odtud na dobro.

V lihništích a koloniích těchto zaujímají volavky stříbřité vždy stanoviště nejvyšší, umísťujíce svoje kyprá a jen volně a ledabyle snesená hnízda skoro bez vyjímky na nejvyšších, byť i tenkých postranních nebo vrcholových větvích stromů. Kde jich není, postaví si je v rákosí, pak ovšem nízko. Jest zrobeno toliko ze suchých, poměrně tenkých větviček, někdy listím travním a z rákosí vystlané a jest zvící vraního hnízda, ne však tak pevné. Plnou násadu vajec teprve koncem máje tu lze nalézti a sestává ze 3—4 a zřídka jen ze 5 vajec podobného typu jako vejce předešlého druhu, jen že o hodně menší. Průměr. velikost 22 vajec činí 47·8 × 34·4 mm, váha 2·34 g; jsou světlé barvy modrozelené.

Krásný a něžný tento tvor dá se drobnými rybkami a malými kousky masa snadno vychovati a znamenitě se mu při tom daří. Jest k tomu potřeba arci rozsáhlé prostory, aby se tu mohla svobodně pohybovati. Nádržka s vodou nebo větší okřín je ku zdaru jejímu nezbytnou; neboť ráda žere z vody a sousta prve ve vodě smáčívá, než je pozře. Tím se voda znečisťuje a třeba tedy časté výměny.

Hlas nemá tuze silný a zní asi jako »rré«. Vzdor zdánlivé dobráckosti a mírnosti v povaze, jest se míti dětem a pejskům před její klofci na pozoru, jsou to zase a vždy oči, po nichž míříva.

Okrasná její pera se neprodávají tak draho jako krásná ta pera volavky bílé, avšak přece ptáky horlivě a nesčetně hubí, aby se jich zmocnili. Reiser takový hromadný vyhlazovací, resp. vykořisťovací »lov« popisuje ve svém proslulém a životním díle »Ornis balcanica« II. díl str. 146, kde píše: »Hnusno nám bylo z toho a umínili jsme si, nikdy více na takovémto barbarském střílení nebrati podílu.«

»Kosmos« 1908 přinesl z pera Gebhardta zprávu, že od 1895 pěstují v Tunisu volavky stříbřité pro ozdobná pera. Pták prý stojí ročně při krmení masem 4 M, kdežto za pera z něho se utrží 28 M; jak viděti podnik se výtečně vyplácí. Jenže Spatz (Deut. Jäger. Zeitg .1908) to se vší rozhodností a tuším že vším právem, popírá, ačkoli myšlénka tato by nebyla zrovna špatná.

Volavka rusohlavá (Herodias ibis, L. = Ardea ibis, L. = bubulcus, Cuv.).

Srb.: Čaplja slavonska; něm.: Der Kuhreiher.

Druhový znak s popisem: Celkové zbarvení bělostné: ve svatebním šatě ji zdobí na temeně, zpředu na hrudi a na hřbetě dlouhá rezavá pera okrasná: jest ještě menší než předešlá. — Délka 45 cm, křídlo 24 cm, ocas 8 cm, zobák 5.5 cm, stoják 7.5 cm. Zdobná pera jsou rozčeslá s jemně vlasovitými dlouhými paprsky: ramenní pera jsou plavobarvá jako na hlavě, šíji a hřbetě (rusá). Zobák oranžově

žlutý, uzdy a oční kroužek zelenavě žlutý, oko světležluté, stojáky načervenale žluté; ml. ptáci zahnědlé. — ♀ je o poznání menší.

Tato volavka je domovem v celé Africe (Madagaskar v to zahrnut), v západní Asii a odtud zhusta navštěvuje jižní Evropu. Leč i tady se hnízdí, neboť její hnízdo — což je teprve od 1890 známo — bylo nalezeno v nižině podunajské v místech, kde Dráva, Sáva a Dunaj se stékají (také jedno z pověstných bydlišť bahenního ptactva v Uhrách) v močále Kolodjvarském (Kologyar Lassló). Hodek zastřelil jednu na řece Lomu v Bulharsku, baron Kalbermatten 1890 tamtéž při ústí řeky Jantry. Reiser, který dostal kožku z tohoto posledního úlovku ještě měkkou, praví (Ornis balc. II. str. 151): »Z peří vycházel zvláštní zápach, který ani za pár roků později nevymizel; něco podobného jsem neshledal u žádné volavky«.

V Egyptě, kde je nadmíru hojnou, zdržuje se oproti všem ostatním volavkám poblíž osad lidských, protože ji domorodci chrání. Má totiž ten chvalný zvyk dobytku ve stádech různý cizopasný hmyz na těle vybírati, takže — dle Brehma — i několik ptáků na jednom bůvolu lze uzříti. Jinak se prohání po polích, obzvláště zaplavovaných, na pokrajích jezer i řek. Heuglin ji přistihl na pustých útesech pobřeží Rudého moře.

Hnízdo buduje si na stromech, často společně na jedné citlivce a nezřídka i uprostřed osady. Vejce (3—5) jsou měděnkové barvy, podlouhlé podoby a měří dle Brehmova sedání 43 × 32 mm. Živí se hlavně hmyzem, zejména také kobylkami, o něž na tamních stepech nikdy není nouze a jen zřídka kdy zatouží po rybce nebo drobném obojživelníku.

3. rod: Ardeola, Boje.

Zobák i postava jako u volavek denních, leč jak stojáky, tak i krk jsou kratší; tento je pokryt zvlášť bohatě dlouhým peřím, od čehož tato i následující skupiny vyhlížejí tlustokrkými; ze zadu hlavy visívají úzounká pera; hřbetní, zdobná pera mají dlouhé, leč jen mírně rozčíslé paprsky praporové a přečnívají ocas; peří na dolním krku je veliké, tvaru buď obyčejného nebo téhož jako pera hřbetní. Vnitřní prst je menší vnějšího; lysé místo holenní zaujímá asi $^1/_3$ délky stojáku (nártí); 2.—4. letka jsou nejdelší a na vnějším praporu zřetelně zúženy; stvoly letek i ony samy jsou bílé; v ocase 10 per. Jsou ptáky denními, jež za noci odpočívají a rádi se ukrývají v rákosinách. Příjemně rezavá žluť a běl ve zbarvení převládají. Známo jich asi 10 druhů.

Volavka vlasatá (Ardeola ralloides, Scop. = Ardea ralloides, Sc. = pumila, Lep. = comata, Pall.).

Russ.: Kosmacija čaplja; pol.: Czapla modronos, kasztanowata; chorv. a srb.: Žuta čaplja; slovin.: Čopasta čaplja; něm.: Der Schopfreiher (maď.: Kis gém).

Druhový znak: Ocas zaokrouhlen; peří okrově žluté; na dolním hřbetě, kostřeci, křídlech a ocase bílá; pera na hlavě a na zad krku po obou stranách jsou tmavohnědě podél proužkována; stojáky nazelenale žluté; slemeno dlouhé jako stoják; zobák rozeklán více než délka nárti činí (hltan). — Délka 43.2 cm, křídlo 22 cm, ocas 8 cm, zobák 7.2 cm, stoják 8 cm.

Starý ♂ má prodloužená temenní pera, v týle a vzadu na krku tvoří peří jakousi visutou hřívu, jest dlouhé a úzounké (nejdelší na šíji) a bílé a po obou krajích černě lemované; krk sám jest hustě pokryt velkým a měkkým peřím. Temeno, krk a tělo povrchu jsou okrově žluty, peří horního hřbetu jest bledě purpurově hnědé o dlouhých vlasovitých paprscích; hrdlo, hruď, slabiny, holeně (lýtka), břicho, křídla, hřbet dolní i ocas, toto vše jest bílé. V šatě mladých (prvý rok) jsou krční pera už dosti protáhlá, zvláště v okolí vole, avšak dlouhá pera šíjová ještě scházejí; rezavožluté peří na krku je až dolů po vole hnědočerně úzce nadél skvrnito; horní hřbet s rameny je narezavěle žlutavý, mdle hnědě skvrnitý; v ostatním se shodují jak výše popsáno. Ve druhém roce již se více přibližují co do šatu starým, aniž by však úplné jich sličnosti dosáhly .— ♀ je poněkud posláblejší a ne tak pěkně zbarvena, při tom se však přece vždy nesnadno od ♂ rozeznává. Zobák mají mladí šedožlutý, shora hnědočerný, uzdy žluté; zobák starých je jasně žlutý, na jaře světle modrý (»modronos« po polsku), spodní slemeno a špička jsou černy, uzdy žlutozeleny; oko stářím žluté s kroužkem žluto zelenavým; stojáky nažloutle zelené (mladé) anebo více do žluta (staré).

Vlast této volavky leží od nás na jihovýchod a na jih, jako většiny ostatních volavek. Obývá již. Evropu, střed. Asii a sev. Afriku (dle Reichenowa také Zlaté pobřeží). Docela obecným ptákem je v nižinách podunajských, v močálech uherských, valašských, multanských a bulharských až do Dobrudži. Reiser píše, že jižně od Dunaje se v Bulharsku nevyskytuje, naproti tomu ji nalezl tento badatel v ornis balkánské na jezerech Zogajském a Mutarském na Černé Hoře právě tak četně zastoupenu jako volavku stříbřitou; mimo to je známa od Černého moře, dále na dalekém východě, v Asii na Kaspickém moři a ostatních jezerech středoasijských. Zhusta se na ni přijde ve Španělích, řídčeji už Italii a již. Francii a ještě řídčeji zabloudí která severněji do Švýcar, již. Německa (1904 v březnu uloven krásně vybarvený ♂ na Dümmerském jezeru v Hanoversku), Hollandska, Anglie a k nám, jakož i do Haliče. Z našich vlastí mám po ruce dosti zpráv o její zalétnutí a ulovení, takže se může míti za to, že snad každoročně se tu zjevuje. Ostrdal ji ulovil u Pardubic (1852) Sikeš u Kosti (1862), mimo to Ostrdal jich viděl 1864 houfek 15 kusů na rybníce u Bohdaněe a z nich se podařilo 5 uloviti; v témž roce i u Mělníka byly uloveny, u Poděbrad v květnu ji dostal Hromádko (1867); hejno se jich objevilo u Kestřan blíže Protivína a u Vrban n. Vlt. (1869) z několika kusů ulovena jedna u Dobevi (1872) Vařečka). Museum ohradské má exemplář od Třeboně; u Hluboké prý

dvakrát zabita a mimo to u Doks a Jestřebí byla pozorována. Frič dokonce nepochybuje, že by se u nás i hnízditi mohla, míti tak náležitý klid a pokoj. Leč ani v Haliči nenalezeno její hnízdo — jak píše hr. Vl. Dzieduszycki — ačkoli se tam na velkých rybnících markopolském, ratyském a pieniackém několik neděl zdržovaly. Celkem 10 kusů (7 ♂♂ a 3 ♀♀) jich lvovské museum (1863—1879) vystavuje. Z Moravy nemám sice po ruce o ní zprávy, ale nikterak nepochybuji, že volavka vlasatá se tu jako v Čechách ob čas najisto objevuje. Vídeň. dvor. museum má 3 kusy dospělé (z Banatu, od Manswörthu z Dol. Rakous a malého Blatenského jezera) a 2 hnízdoše rovněž z Banatu v Uhrách. V Bavorsku střelili 6. srpna 1882 mladého ptáka u Rosenheimu na Innu; ten měl ještě na konci per na hlavě chmýří přivěseno (Jäckel: »Vögel Bayerns« 1891).

Jako tažný pták, zdá se, že cestuje společně (viz tlupy v Čechách a Haliči); v dubnu přichází (i v březnu) a koncem září, jako druhé volavky, odtahuje do Syrie, Egypta, Nubie a jiných teplých zemí jižních ku přezimování. Bydlištěm jsou jí rozsáhlé močály s otevřenými hladinami, také nízké ploché břehy řek a ostrovů, jezera, která jsou křovím a bahenním rostlinstvem vysoko zarostlá, leč hladinky mezi tím musí tu míti. Obzvláště ji lákají stojaté nebo volně plynoucí vody s bahnitým dnem, kde roste rákosí a menší vrbová křoviska jsou roztroušena a nepříliš vysoko vzrostlá. »Na hnízdištích přidružuje se« — píše Reiser — »tuze ráda ku bukačům nočním a volavkám stříbřitým; pouhé kolonie volavek vlasatých jsem nikde nenalezl.«

Materialem hnízdním jsou jí jemné větévky a kořínky povrchu a v základě, ku vystlání používá rostlinných vláken, kapradí a listí rákosového. Hnízdo samo je menší než volavky stříbřité a nejpečlivěji všech hnízd volavčích vůbec provedeno — čistá práce, průhledná; bývá umístěno ve střední výšce koše stromového, nejčastěji na postranní větvi. Koncem máje snáší ♀ 4—5 vajec podlouhlého nebo krátce oválního tvaru, prostě bledě modrozelených (o něco zelenějších než u stříbřité). Skořápky jsou jemné, vzdor silně vyvinutému zrnu s póry vyplněnými vápenitou hmotou, bez lesku a drsné na omak. Průměr. velikost 34 vajec jest 37·8 × 28·7 mm., váha 1·05 g.

Ptáka tohoto již zdaleka možno uhlídati, neboť jest svojí žemlově žlutou barvou nápadným; neméně do očí bije malá jeho postava s tlustým krkem, nemalý to rozdíl od volavek předešlých. Dovede hbitěji kráčeti, ačkoli volavku v sobě nikdy nezapře, jedná-li se jí o kořist; plíží se podobně jako o předešlých známo. S ostatními ptáky žije v míru, proháněje se nenuceně mezi všelikou tou bahenní havětí na močálech. V mnohém ohledu liší se jak od volavek denních tak i nočních a lze ji pokládati za jakýsi spojovací článek mezi oběma rody. »Mrštné jsou její pohyby na rozdíl od bukače nočního a v pravém slova smyslu prokluzuje houštinou bylinstva jako chřástal« (něm. také se zove Rallen-

reiher) píše Reiser (Orn. balc. II. díl). Litá tiše, bez nápadného mávání křídly a i takto letící volavku vlasatou s její tlustým krkem a světlým zbarvením nelze si s jinou zaměniti.

Kde není pronásledována anebo jen málo, je neobyčejně přítulnou, ba i střelci, třeba jí už podezřelému, vydrží ku své zkáze na dostřel se přiblížiti. Tak čilou a pohyblivou sice není jako druzí brodiví ptáci, neboť často po dlouhou dobu stává tiše a zadumána na trávníku na břehu se vtaženým hustě opeřeným krkem, co zatím ostatní sousedé jsou činní, starajíce se jednak o potravu, jednak o bezpečí. Hlasem se od ostatních volavek valně neliší, zní chraptivě a řezavě jako »charr«.

Lehce si zvyká na zajetí, je snášelivá, čistotná a milá; živiti ji dlužno jako volavku stříbřitou.

4. rod; Nycticorax, Stephens.

Zobák silný, mírně zahnutý a delší hlavy; v profilu činí dojem havraního či krkavčího zobáku, arci užšího a se silněji vehnutými okraji; před samou špičkou v horní čelisti je maličký vroubek. Stojáky nízké, dost silné a jen málo nad patou lysé. Krk je velice bohatě opeřen; pera hřbetní nejsou prodloužena a jen nepatrně rozčísnuta; ocas složen ze 12 per. Za ozdobu mívají zpravidla jen dlouhá úzoučká pírka na šíji visící, více nic. Ptáci mladí a mladší liší se zbarvením od starých, za to pohlaví na všech stupních stejné. Jsou ptáky nočními, do nichž pravý, jim vlastní život, vjede teprve s večerním soumrakem a ráno se ukončuje; tu pak zapadají do rákosin a jen násilím a pracně lze je odtud za dne vyplašiti. Toliko v době hnízdění se bývají i za dne čilejšími, shánějíce se za potravou. Jsou-li ve svých zátiších za dne náhle překvapeni, zaujmou zvláštní strnulou posici, při níž se chovají tiše a nepohnutě, takže spíše činí dojem starého ošlehaného kolíku z bahna čnějícího, nežli živoucího ptáka. — Dosud jich zná věda 9 druhů.

Bukač noční (Nycticorax nycticorax, L. = Nyct. griseus, Strick.).

Volavka noční. — Rus.: Kvakva; pol.: Czapla slépowron, gavron nocny; chorv. a srb.: Kvakavac; slovin.: Ponočna čaplja; něm.: Der Nachtreiher, Nachtrabe.

Druhový znak: St. pták má křídla, kostřec i ocas popelavy; 3 úzká, bílá; prodloužená pera na šíji; hlava a hřbet černy, kovově lesklý; krk a spodek bělavy; mladší ptáci mají křídla se hřbetem temně hnědošedá; zcela mladí jsou tmavohnědí a skvrnití; ocas o 12 perech. — Délka 52.2 cm, křídlo 30 cm, ocas 10.6 cm, krk asi 19 cm, zobák 7.4 cm, střední prst s drápem 8.4 cm.

V prvním šatě má pták bílé hrdlo i spodek, který jest podél úzce hnědošedě skvrnit; temenní pera na zad k týlu poněkud delší, tmavohnědá, jemně rezavě proužkována jako vzadu na krku; horní hřbet

s rameny je temně čokoládově hnědý a poset rezavožlutými kapkovitými skvrnami; větší letky jsou černošedé s bílými špičkami; kostřec a ocas jsou temně šedy.

V druhém šatě (po vypelichání) je temeno černohnědé, horní hřbet s rameny jednobarevně hnědošedé, o něco temnější než téže barvy krk s křídly; ocas popelavý; čelo s hrdlem bílé, tváře narezavěle bílé, krk vespod je znamenán smývanými hnědošedými podélnými skvrnami; břicho je světle šedé, spodní ocasní krovky bílé.

Ve třetím šatě (po druhém přepeření) jsou čelo s nadočním pruhem bílé; vrch hlavy černý, kovově lesklý a na záhlaví se objeví 3 známá úzounká, 9·5—16·5 cm dlouhá bílá pírka (= volavčí pera našich šviháků za kloboukem), která nevyrůstají však podle sebe, nýbrž nad sebou a mohou se na sebe střechovitě položiti tak, že se kryjí jako jediné pero; krk je pokryt velikými nadutými pery, jež se na zad ohýbají, na předku krku však chomáčovitě jsou visutá; krk napřed shora dolů je bílý, vzadu narudle šedý; spodek je bílý a zvláštní jest, že veškeré bílé partie na živém ptáku jsou nadechnuty jemnou žlutí, což zejména na jaře jest nejnápadnější; hřbet černý do modrozelena se třpytící; křídla a ocas příjemně světle šedy.

Ve vysokém věku jsou ptáci krásnější, visutá pera na týlu se prodlužují až na 20·5 cm a zbarvují se někdy na koncích černě. — ♀ je o maličko menší a zbarvení bledšího. Zobák mladých i s uzdami je zelenavě šedožlutý, nahoře hnědočerný, u starších ptáků přechází už více do černa a staří jej mají i s uzdami a očními kroužky zúplna leskle černý. Oko za mlada žluté, za stara krásně karmínové; stojáky mdle zelené (mladí) nebo jasně pleťové (staří).

Pták tento je velmi daleko rozšířen; vyskytuješ se v jižní, hlavně však v jihovýchod. Evropě a odtud dále a dále k východu až do Číny a na Jávě. V Africe ho najdeš a od Hudsonova zálivu celou Sever. i Již. Amerikou až i v Paraguayi. V Evropě zase ho nejčastěji a nejvíce zastihneme v nižinách podunajských; tady jest jich spousty. V již. Uhrách vedle volavky popelavé a červené jest ze všech ptáků volavkovitých nejhojnější. Sintenis píše z Dobrudži: »Sprostý pták v koloniích volavčích, na močále Blatjo u Rasovy se jich hnízdí na tisíce«. Daleko řídčeji se objevuje v zemích středomořských, ale hnízdí se v Hollandsku (jako kolpík), sem tam ojedinělý pár v středním a sever. Německu. V Hanoversku 1863 na Seeburgském jezeru bývala kolonie a jako zajímavou zvěst dlužno uvésti, že v Záp. Prusku na Drausenském jezeru nalezl Henrici dosud neznámou kolonii o 5 hnízdech. Jest to asi nejsevernější známé hnízdiště bukače nočního. Škoda že zlodějské vrány většinu vajec jim odnesou nebo vypíjí (Jour. f. Ornith. 1907). Rovněž v ruských provinciích pobaltických se vyskytuje, řídčeji v již. Německu, jako na př. v Bavorsku, kde tu a tam bývá na jezeru Bodamském pozorován (Jäckel 1891) a pak ve Švýcarsku, kde na Ženevském jezeru u Villarsu se četně hnízdí.

Ve vlastech našich nelze touto dobou o jeho hnízdění se mluviti; dříve se měl hnízditi u Bělé (Purkyně). Za to mladí i staří ptáci ojediněle i v tlupách byli tu, jakož i v sousední Moravě dílem pozorováni dílem již častěji uloveni. Ze záznamů, alespoň doby novější uvádím: 9. dubna 1897 hejnko asi 20 kusů u Schönbachu blíže Chebu bylo pozorováno; 4. května 1894 u Zdechovic (blíže Přelouče) 1 uloven; u Písku byli střeleni bukači noční 1885, 1886 a 1887 u Dobevi, Heřmaně a Písku (Vařečka). Čapek na Moravě zná případy z 1884 u Oslavan 1 st. pták a 1895 mladý tamtéž, 1900 v máji st. ♂ u Kounic a 1904 v okolí Oslavan 2. ml. ptáci v září, před tím 17. dubna t. r. u Lanshuta v již. Moravě 2 kusy střeleny.*) Talský v srpnu 1868 pozoroval jich tlupu u Moravičan po kolik neděl a 2 z nich ulovil. Schwabovo mínění o pravidelném jeho se vyskytování na Moravě v okolí Kroměříže Janda popírá. V Haliči často se vyskytuje, leč o hnízdění jeho není jistoty; museum lvovské jich má 7 kusů (domácích).

Táhne v dubnu a v září a to za noci; poznáme to z jeho křiku, který se s výše k zemi nese. Obývá po přednosti takové močály, jež jsou porostle střídavě rákosím, sítím, vysokou ostřicí a četně houštinatých křovin a stromy vykazují. Tady si staví hnízdo na stromech, raději prostředně velikých, na hlavách vrb, vysokých vrbinách, řidčeji na nízkých křoviskách a také jen v prostém rákosí (Reiser). Je celkem dost ledabyle provedeno ze suchých ratolestí a spoře travou a sítím vystláno; hluboké nebývá leč přece hlubší hnízd předešlých volavek. Počátkem máje bývá v něm 3—4 zřídka kdy 5 vajec, nazvíce podlouhle oválního tvaru, barvy modrozelené. Skořápky jsou tenké, hladkého, bezlesklého povrchu. Průměr. velikost 36 vajec je 49·8 × 35·5 mm, váha 2·31 g.

V době hnízdění se není nikterak ptákem nočním. V Uhrách — dle pozorování v tamních líhništích — jsou velmi společenští a tuze rádi se hnízdí společně i s jinými příbuznými, takže Baldamus viděl (před 62 lety) až 16 hnízd na jediné nevelike vrbě křehké; z těch patřila 3 volavkám popelavým, 2 volavkám stříbřitým a ostatních 11 bylo vlastním majetkem bukačů nočních. ♂♂ rádi sedají poblíž svých hnízdících se ♀♀ těsně při sobě se vtaženými krky a na silně zahnutých v patě stojících, při čemž mají úplně nebo jen polozavřené oči. Že by však dlouho panoval klid v takovémto společném hnízdišti, nedá se ani mysliti. Neruší-li jej nějaký okřídlený lupič, vždy se najde některý kazimír mezi nimi, vždy se vyskytne různost náhledů nebo nějaká záminka ku vádě a škádlení; křičíce honí se, utkávají v boji, což se děje obyčejně postupmo vzhůru ve větvích. Při tom se naskytují často prazvláštní posměšné positury za ustavičného křiku a hlomozu.

Ukradne-li ♀ dřívko nebo něco jiného z hnízda sousedního, hned se strhne hlučná váda; tu napadne třeba vedle stojícího ♂ hořeního souseda štípnouti do nohy nebo do prstu. Ten zase honem roztáhne křídla ku

*) Věstník klubu přírodověd. v Prostějově za rok 1904.

obraně, rozevře daleko zoban a hledí se kamarádu revanchovati, leč ten jej pronásleduje tak daleko až na druhém konci větve musí použíti k útěku křídel nebo se pustí v zápas a útočníka tiskne nazpět, až on prchne. Při všem tom škádlení a zápasení hraje křik nemalou roli, zobák a křídla jsou zbraněmi a vzpřímené peří v záhlaví a jiskrné karmínové oči svědčí o opravdové zlosti a hněvu obou soupeřů. A nejlepší při tom »válečnému tanci« jest, že se jeden druhého sotva dotkne a nejpěknější ty postoje přerozmanité a pohyby, obraty, figury, to vymršťování krku atd. —

Z vylíčeného jest tudíž vidno, že v době starostí rodinných si bukáči noční za dne dosti čile vedou a pozorovalo se, že také za potravou v kteroukoli dobu denní se shánějí. Ovšem za soumraku nastane pravý život; to je lítání semo tamo a za to u hnízd je tím tišeji. Kdežto v našich krajinách bývá až úzkostně plachým, usazuje se a hnízdí na vhodných místech v koloniích i přímo uvnitř města Pekingu a nejeví tu pražádné bázně, ač i tu starost o svoje bezpečí s mysli nespouští. Kráčí-li, činí tak plíživě a rozvážně; v noci je však hybnější než za dne. Let jeho jest sovovitý, tichý a mírný krátkými machy křídel prováděný. Letícího zcela určitě rozeznáváme od ostatních volavek po tom, že celá jeho postava jest krátká, smáčknutá, natažené stojáky je sotva viděti, křídla má zaokrouhlenější; perutěmi také mnohem rychleji při vzletování pohybuje a hbitěji se nese ku předu při vznášení se ve vzduchu.

Žije, až na dobu hnízdění se, skoro stále skrytě a člověk může i 20 kroků od něho daleko kráčeti, aniž by tušil přítomnost jeho. Avšak hlasem svým se za to náležitě prozrazuje; jest silný a drsný, takřka krkavcovité »kvau, kvau«. Mladí se ozývají trochu jasnějším »kvék«.

Živí se drobnými rybkami, žabami, pulci, myšmi, brouky, vážkami, larvami a červy. S volavkami má to společné, že jako ony bleskem vymršťuje zobák do předu po kořisti, jíž několika klofci usmrcuje a celou shltne. Rozezlen, žene se také po očích, p r o t o p o z o r!

Zajímavého a vskutku pěkného tohoto ptáka lze z mládí bez namáhání vychovati a dosti ochočiti. Netřeba podotýkati, že jeho vězení musí býti dle toho také pořízeno a upraveno; křoviska vrbová, vysoké rákosí ve vlhké půdě stojící, aby zeleným zůstalo, starý pařez s pahýly k tomu, aby si sem mohl zahřadovati. Nuže a ještě trochu jiné práce a starosti o vhodnou potravu a to by tak bylo vše! Starý pták zůstane divochem nezkrotným, plachým, který v noci hrozně řádívá, kdežto za dne stává jako kamenná socha na jednom místě a k tomu ke všemu odpírá jakoukoli potravu. Zimu také nesnáší a dlužno jej před ní, jako volavky vůbec, chrániti.

Po čas hnízdění se není tak příliš plachým a lze jej dost lehko zastřeliti, což jindy nebývá právě tak snadným. Při večerním poletování se dá až nejsnáze a nejjistěji uloviti na čekání jako divoké kachny. Zvěřinu mladých ptáků považují Černohorci na pobřeží žijící za zname-

nitou, zejména na podzim bývají velice tuční. Krásná tři bílá, visutá pera ze záhlaví rádi Orientalci nosí na turbanech a jsou vždy hledána a dobře se platí.

5. rod: Ardetta, Gray.

Ptáci o něco větší hrdličky, ale velikým kyprým peřím odění; podle zobáku a nohou podobají se volavkám; tyto jsou však poměrně kratší a silnější; peří na krku je také velké a kypré, vydutě nazad zahnuté; v záhlaví poněkud peří je prodlouženo; hřbetní pera jsou krátká a není mezi nimi zdobných per. Střední prst je delší stojáku, vnitřní opět delší prstu vnějšího; holeň je zpředu až po patu (kotník) opeřena; rýdovacích per je 10. Celkové opeření je tvrdší a hladší než u bukačů obecných. Vybarvený pták, ve středním šatě a za mládí vždy se od sebe liší; co do pohlaví se na všech stupních vývoje shodují a není jich snadno rozeznati. Bukačové zakrslí či malí činí přechod ku bukačům obecným, s nimiž ve způsobu života již mnohem více mají společného nežli s volavkami denními a nočními. Jsou to ptáci více denní než noční, žijí samotářsky po párech v rákosí, vrbinách a j. rostlinách vodních na jezerech, močálech, rybnících, často i docela malých; toliko za tahu se združují. Hnízda zakládají nízko buď na zemi nebo v rákosí nebo v křovinách, budujíce je důkladně z materialu okolního (listí, stonků a p.) a snášejí 5—7 vajec. Bahňáci tito jsou výtečnými lezci po stéblech a mezi stébly rákosovými, v čemž si nezadají proti žádnému rákosníku. — Známo jich až dosud 11 druhů.

Bukač malý (Ardetta minuta, L.).

Bukáč menší (Palliardi), hošek, hošíček, bukáček. — Rus.: Čapla volčok; pol.: Czapla baczek, czapla malénka, buczek; chorv.: Mali bukavac, mali gak (Bos.); srb.: Čapljica voljak; slovin.: Mala čaplja; luž. srb.: Humpavka; něm.: Die kleine Rohrdommel, Zwergrohrdommel, Kotreiher.

Druhový znak: Holeň až po patu opeřena; křídlo uprostřed většinou světle rezožluté (štít); hlava a skvrna (sedlo) hřbetní u st. ♂ jsou černé, do zelena lesklé (jako u předešlého), u ♀ a ml. ptáků tmavohnědé, tito pak mívají hřbet spíše rezavě žlutý a hnědě skvrnitý. Letky i se svými stvoly jsou načernalé; 2. a 3. letka jsou zcela nepatrně na vnějším praporu zúženy. — Délka 36 cm, křídlo 14 cm, ocas 4.8 cm, zobák 5.2 cm, běhák 5 cm.

Starý ♂ má hlavu, volátko a křídelní krovky krásně rezavožluty (plavy); peří před křídelním ohbím (na zápěstí) je černohnědě skvrnité; spodek narezavěle bílý s hnědými osténkami; na hlavě jest ostře omezená černá plocha a veliký štít hřbetní (sedlo, záda) i s ocasem jsou taktéž černy, zelenavě hedvábitého lesku. Ve druhém roce je te-

meno černé, peří v záhlaví poněkud prodlouženo, nadoční pruh je téže barvy narudle šedé jako na šíji, a hřbetní štít je pouze čokoládově hnědý; křídelní krovky světle narezavěle šedé; střední letky s velkými (ručnímu) jsou černy, hnědavě zakončeny; kostřec s ocasem černy; hrdlo bílé, rezavě skvrnité, krk zpředu temně rezavožlutě skvrnitý; peří na ohbí křídelním jasně rzivožluté, hnědočerně skvrnité, spodek bělavě zarezavělý, na osténkách podelně proužkován.

V prvém roce (šat mladých) má pták vrch hlavy mdle hnědočerný, líce s krkem po stranách zahnědle žlutavé a temně skvrnité; krk vzadu je do rezava naběhlý, na horním hřbetě a ramenou jest zahnědle rezavožlutý a temně hnědě skvrnitý; právě tak i dolní hřbet, jenže ten není tak světle lemován; nadoční pruh je světlý, hrdlo bílé a řádkou skvrnek zdobené; spodek narezavěle bílý s temnými osténkami. — ♀ je vždy ♂ podobna, není však přece tak výrazně a pěkně zbarvena, nepatrně jsouc menší, ale rozeznati je není právě tak snadné, jedině anatomicky. Hnizdošům prosvítá růžově pleťová barva kůže velice jemným chmýřím okrově žlutého zbarvení; nožky, zobáček a lysinka oční jsou žlutozeleny, očko tmavé. — Zobák bukače malého je poměrně rovnější, štíhlejší a protáhlejší než zobák bukače obecného (velkého), jsa mimo to velice se stran stlačený, na konci velmi ostrý, břitký, s okraji poněkud vtaženými, ale ostrými a ku konci jemňouce pilovitými, barvy žluté, u mladších ptáků poněkud do zelena; hltan je barvy masové, uzdy bledě žlutozelené, duhovka s kroužky očními žlutá, stojáky žlutozelené, u mladých vše to bledší.

V Africe je rozšířena forma líšící se zvláště rezavým krkem na stranách: Ardetta minuta pusilla, Vieill. Krásní jsou malí bukači severoameričtí.

Malá tato volavka je více ptákem jihu, ale přece bydliště svá zaujal na sever až do středního Švédska, v Německu není vzácným, zejména v Braniborsku, Slezsku, Poznaňsku a Vých. Prusku; rovněž tak ve Francii a Španělích, hojnější je v Hollandsku, v říši naší, v zemích podunajských, v Turecku, severových. Africe. Dle Heuglina ojediněle na podzim v Egyptě, Nubii a Habeši, dle Brehma až na rovníku, ano až do Kapska zaletuje. V Asii je domovem všude až po Himalaye. Ve Švýcarsku a již. Německu je celkem vzácnější. V našich vlastech československých je obecnou volavkou na všech větších rákosnatých vodách a pro svůj skrytý život často o něm ani nevědí a bývá přehlédnut. Přitahuje k nám v dubnu a v září se opět navrací k jihu vždy za noci; přezimuje však tu a tam nejen u nás, ale i v Němcích, hojně pak v jižní Evropě. Koncem listopadu 1909 dostal praep. Drobek v Čáslavi st. ♂ na kost vyhublého.

Za bydliště si vyhledává houštinaté také i lesnaté, rákosím a bahenními bylinami porostlé břehy všelikých vod. V Dobrudži jej bratři

Sintenisové nalezli i na vinicích. Rád si sedá na stromy nebo pobřežní křoviny spíše nežli druhé volavky.

Hnízdí se všude tam, kde se jednou usadil a bývá to někdy nepatrná kaluž, jež se mu zamlouvá. Walter na př. nalezl na malém ostrůvku (asi 40 čtver. kroků velikém) v řece Havole 3 hnízda, jedno od druhého sotva 20 kroků daleko a to na dosti rušném místě, kde se dosti chodilo. Zdá se, že mu není denní ruch na překážku zařízení domácnosti, neboť Bau nalézl opět a opět malého hnízdícího se na jezírku blíž Berlína, po němž — bylo to u zábavního lokálu — velice mnoho gondol se proháněvalo.

To však je spíše výstřední jednání, zpravidla se usazuje a hnízdí vzdálen všeho hluku a prožívá tu svůj nevalně šlechetný život ku malé radosti okolního ptactva. Hnízdo stává vždy nad vodou buď v nějakém vrbovém křovisku anebo na trsu rákosovém, nikdy však plovoucí, leč by při záplavě voda stoupla. Jest provedeno celkem ledabyle, velice uvolněné z vrbových proutků, rákosí, listí a p. Hocke nalézal jeho hnízda často na stéblech rakosí, nezřídka na jívách až do výše dospělého člověka, na olších, na orobinci a plazící se potměchuti, kterou také hnízda bývala vyložena.

Začátkem června bývá osazeno 5—7 vejci, pěkně pravidelného vejcovitého tvaru, barvy jemně zelenavomodře bílé. Skořápky jsou jemné, hladké, nelesklé, s póry sotva zřetelnými. Průměr. velikost 63 vajec je 34·9 × 25·9 mm, váha 0·686 g. Samička horlivě plní svoji mateřskou povinnost, po 16—17 dní sedíc na vejcích a po té ještě dlouho u mláďat, když už místo rezavožlutého chmýří pořádným šatem jsou přioděna.

Svoji mláď staří milují velice a v čas nebezpečí objeví se samička, vzdor své vrozené plachosti, a šplhajíc po stéblech nahoru dolů, semo tamo zcela blízko vetřelce se pohybujíc žalostným »gek gek gek« se ozývá, ocasem kmitá a vůbec je celá nešťastná, zoufalá, uděšená. Pan manžel, potažmo otec, se však skrývá v opatrné vzdálenosti.

Po zemi kráčí hbitě a pamětihodné jest jeho časté potrhování ocasem. Lehce šplhá a běhá po rovných větvích jako po kolmých nebo šikmých stéblech rákosí a to nahoru i dolů jakoby po zemi chodil, při čemž musí běháky i křížem překládati. Lítá zcela rozdílně od volavek, neboť pohybuje křídly skoro jako holub, avšak zdánlivě tlustý krk a nazad natažené běháky ve zcela jinaké jej ukazují podobě. Na kratší vzdálenosti neklade krk nazpátek, nýbrž mírně jej esovitě zakřivuje.

Jako druzí bukači jest i tento skřítek nočním ptákem, mající zálibu v životě skrytém a prodlévaje v rákosí vyhýbá se všemu styku, prchaje v něm lehce, aniž by se dal odtud snadno vyplašiti. Jeho dovednost ve šplhání podrobil hned Dr. Gloger přísné zkoušce. Dal mu úplně hladké hůlky, sotva tlustší stébla třtinového, za posed, na to uchopil hůlku za knoflík a podržel ji nejprve vodorovně, pak šikmo, ale konečně také zcela svisle a vzdor tomu se malý dovedný kejklíř nesmekl, nýbrž ještě pevně se držel. Běháky míval pak při tom těsně u sebe, prsty objímal pevně

hůlků a přece tělo držel úplně kolmo, třeba že Gloger hladkou hůlkou silně sem a tam kýval.

V hustém lese rákosnatém cítí se úplně bezpečným. Překvapen-li náhle, usedne s toporně vzhůru nataženým krkem a zobákem, takže se pak snadno přehledne, podobaje se suchému listí nebo větévce a rozplývá se ve svém prostředí. Šír vypravuje, že třikrát střelil po tomto bukačovi, aniž by si toho všiml (Ptactvo české IV. díl) a praeparator Drobek stál u samého ptáka, aniž by měl tušení o jeho přítomnosti. Vůči nepříteli se umí statečně brániti a vede si jako ostatní volavky, bleskem vymršťuje zobák ku předu míře zpravidla do očí nebo na jinou holou část těla.

V době páření na jaře křičívá sameček přidušeným hlubokým basem »pumb, pumb«; dalo by se to asi přirovnati hodně silnému a hlubokému kuňkání žabímu. Hesse praví, že tokání bukače malého připomíná houkání kolousa, zníť dunivě, poněkud protáhle a poklesá, asi jako »rrý«; za minutu se ozve asi 25krát a slyšitelno je bukání to na 300 m. daleko (Jour. f. Ornith. 1908). Za pěkného tichého počasí i v pravé poledne se takto ozývá.

Na svobodě se živí potěrem, drobnými obojživelníky, vodním hmyzem, larvami, červy a p.; plení však vedle toho hnízda rákosníků a to někdy měrou nemalou. Dle toho také v zajetí se musí krmiti rybkami, mravenčími kuklami, masem, »červíky moučnými«, žížalami i žabkami. Že případné upravení vězení jest žádoucí ku zdaru jeho a ku zábavě jakou z jeho obratného šplhání a pohybů pěstitel mívá, nemusí býti zvláště zdůrazňováno.

6. rod: Botaurus, Stephens.

Zobák, nohy, tělo a hustě a hojně opeřený krk jako u volavek nočních, na krku však jest peří delší a v záhlaví scházejí ozdobná pera. Vnitřní prst jest daleko větší vnějšího, střední prst je pak delší celého nártí (stojáku). Drápy jsou velmi dlouhé a štíhlé, na středním prstu je dráp na vnitřním okraji jako u volavek pilovit; lysá část holenní zaujímá nad kotníkem téměř 1/3 délky stojáku; 2.—4. letky jsou na vnějším praporu pranepatrně zúženy. Dle pohlaví a stáří je zbarvení skoro stejné. Opeření skládá se z velkého a kyprého peří; ocas složen z 10, řídčeji ze 12 per.

Jsou to noční ptáci, kteří větší část dne prospí a činnými jsou hlavně za večerního soumraku a v noci. Známo jich asi 13 druhů.

Bukač obecný (Botaurus stellaris, L.).

Bukáč větší (Palliardi), bukač velký (Frič), hošek velký, křehař. — Rus.: Vyp; pol.: Czapla bak, hupalo, czapla huk; charv.: Bukač; srb.:

Bukavac nebogled; slovin.: Bobnarica; luž. srb.: Jejb, hejb, humpak, vumpak; něm.: Die (der) prosse Rohrdommel, grosse Mooskuh, Sterngucker.

Druhový znak: Povrchu okrověžlutě a černě strakatě příčkován a skvrnit; spodek poněkud bledší s podlouhlými temnými osténkovými skvrnami, letky tmavě
Tab. XXV. břidlicové barvy, rezavožlutě páskované. — Délka 66 cm, křídlo 40 cm, ocas
obr. 194. 2/3 délky zakrývající, ocas sám 10.8 cm, zobák 7.2 cm, stoják 9.6 cm, holeň 1.8 cm lysá, střední prst i s drápem 11.4 cm.

Starý ♂ je na temeni hnědočerný a protáhlejší pera v týlu jsou rezavě lemovaná; celkové zbarvení je rezavožluté, zdobené bělavými, rezavými a hnědočernými skvrnami, vlnkami, klikatinami, ťupkami a šipkami; hrdlo bělavé a po obou jeho stranách jsou zřetelné z tmavých skvrn složené pruhy. Š a t m l a d ý c h má základní barvu světlejší, slamožlutou místo rezavožlutou, kresba však je tatáž. — ♀ je zevnějšku celkem mdlejšího. Hnizdoši mají dlouhý, vláknitý puch (chmýří), na hlavě a povrchu bývají špičky dlouhých chlupů pravoúhle odehnuté, následkem čehož vypadávají rozcuchaní; jsou barvy tmavě rezavožluté, na špičkách je chmýří bledší, zobák a stojáčky mají barvy bledě mahové, oko bílé. — Zobák starých je zdélí hlavy, břitce hrotitý, u kořene však dost silný, zelenožlutý a hnědý, uzdy a kroužek oční také zelenožluté, oko ohnivě žluté; stojáky žlutozelené.

V Sev. Americe žijící a do Evropy několikrát prý zabloudivší b u k a č b a h e n n í (Botaurus lentiginosus, Mont.) je podobně kreslen jako náš, avšak je patrně menši a temnějšího zbarvení.

Bukač obecný obývá hlavně mírně teplý zeměpás v Evropě a Asii; v již. a jihových. Evropě je obecným ptákem v nížinách podunajských a v Povolží; zhusta se vyskytuje ve Francii, Anglii, Hollandsku a sev. Německu,*) hlavně v tamních močálovitých krajinách a také v jiných zemích není žádnou velikou vzácností, jen nalezá-li rozsáhlé rákosiny a rybnaté vody; leč těch všude valem ubývá a s nimi mizí i zajímavá fauna. To platí také pro země koruny české; jistě že dnes už sotva by se shledalo 122 zpráv, jako jich Šír z Čech dostal před 32—33 léty, jež se vesměs týkaly vyskytování se bukače velkého v té které krajině. Hnízdí se však dosud v rybničném kraji českém na jihu, v okolí Písku, u Dobříše, Křivoklátu, dále na severu u Bělé, Kopidlna, Bohdanče a j. a podobně i na Moravě nalézá také vhodných míst ku hnízdění se. Jest zajímavé, že ulovení tohoto bukače v některých krajinách se uvádí jako vzácnost, to patrně tam, kde není jinak domovem a za tahu zemdlený, hladový pták se dá zastřeliti. Znám případ, kde ze 3 bukačů za tahu sešlehl panský oráč jednoho bičem (u Brloha na Přeloučsku). Což tu bylo poplachu! Nikdo jaktěživ takového ptáka tu neviděl! Exemplár

*) Larsen jej nalezl hnízdícího se v již. části ostrova Fühnen, (Dánsko) kde také 1908 přezimoval.

mojí sbírky pochází z listopadu 1894, když únavou zapadl na malou kalužinu blíže Heř. Městce.

Nenastane-li náhodou tuhá zima s mrazy, kdy je zvykem žati rákos na zamrzlých močálech a rybnících, pak se mnohý bukač odhodlá i přezimovati (viz Larsenovo pozorování v Dánsku). Přes to však musí býti zařaděn mezi ptáky stěhovavé, jsa přece jen velice choulostiv vůči našim zimám. V dubnu (ale i dříve) se dostavuje na svá hnízdiště a zase v září a říjnu (i později) se ubírá ku přezimování do teplejších krajin; činí prý tak po jednotlivu a vysoko. Ulmer však pozoroval 1908 v Samlandu společnost 11 bukačů táhnouti (Jour. f. Ornith. 1908). Znalci ptačích hlasů jej za tichých večerů podzimních poznávají po hlubokém havranovitém hlasu jeho. Hojně jich přezimuje již na močálech jihoevropských, ale zaletují také do sever. Afriky, kde — dle Heuglina — se vyskytují v Egyptě, na Rudém moři a v Habeši, kde se zdá býti ptákem stálým a pozorován byl za tahu i v něm. jihozápadní Africe.

Bydlištěm jeho jsou ploché bažinaté kraje, vodstvem bohatá, divoce romantická údolí, kde neschází rákosí, sítiny a rozmanitého vodního a bahenního bejlí s roztroušenými vrbinami. Velice hojným hnízdivcem jest v močálech uherských, haličských, jakož i v anektovaných zemích balkánských. Čím pustější, čím divočejší a nepřístupnější jsou takové rákosiny a porostliny, tím spíše a tím raději se v nich usazuje. Toliko z nouze, řekl bych, sedá na stromy tam, kde rákosí ještě tak vysoko nevzrostlo, aby se v něm mohl skrýti.

Hnízdo si zakládá vždy v nejhustších porostlinách, v hustém loňském rákosí, ale i na úplně volné hladině vodní na starých trsech rostlinných, nad pohyblivým bahniskem a jen zřídka kdy v přístupnějších partiích takového močálu; jest tudíž, jak poznáváme, velice nesnadno, ano i nebezpečno se k němu dostati. Je vystavěno ze suchého rákosí, tlustých stonků sítin a trav a je to celkem neveliká, plochá stavba. Násada — koncem května — záleží ze 3—5—6 vajec, jež jsou barvy bledě namodrale zelenošedé a nejsou nepodobna v ohledu tom poněkud vejcím bažantím nebo koroptvím, jenže jsou veliká as jako vejce domácí slepice, i téže podoby jsou, někdy poněkud krátce oválni. Skořápku mají silnou, hladkou, hojně pórovitou a beze všeho lesku; proti světlu jeví se uvnitř zelená. Průměr. velikost 32 vajec je 53·2×38·1 mm., váha 2·68 g. Asi za 3 neděle se líhnou mláďata, která zůstávají dlouho ve hnízdě. Staří je krmí rybkami a hmyzem, což jim na okraj hnízda vydavují. Jsou-li mladí vyrušeni, rozprchnou se šplhajíce s obdivuhodnou hbitostí a zručností v rákosí, aniž by se dala viděti, anebo snad náhodou neobratností spadla do vody. Člověk vskutku žasne nad tou dovedností, viděti je kráčeti po hustých stoncích rákosí; dlouhými prsty semkou vždy několik stebel najednou a křížem nohy překládajíce dále v houštině mizí.

Blíží-li se člověk tomuto bukačovi, hledí klamati, t. j. posadí se v rákosí tichounce na zadek, napřímí tělo, krk i zobák takřka kolmo vzhůru

a mezi suchými stonky a listím v této prapodivné posici se úplně celý pták ztrácí, splývá nebo rozplývá se jaksi ve svém prostředí, tím spíše, když se ještě umenší a utenčí, přitáhnutím či přiložením peří těsně k tělu. Inu, nic jinak, než jako suchá větev neb pahýl z bahna čnějící vypadá a nevěřili byste, že se i od těch tenkých přece rákosových stebel skoro ani nerozezná. Tohleto namíření zobáku do výše ku hvězdnatému nebi vyneslo mu také hned u starých přírodozpytců příjmí: »Stellaris« (= hvězdář = Sterngucker = srb. nebogled), protože zobák jako do výše nařízený dalekohled k obloze jest obrácen, ačkoli »astronom« sám jiskrnými zraky na obě strany hledě, pozoruje, co se poblíž něho na zemi děje. Když však klidně tráví a při tom nepohnutě stává, mívá krk silně esovitě zahnut a stlačen, že toho pro dlouhé a husté peří nákrční ani pozorovati není, že by tak dlouhý byl; spíše se zdá býti kratičkým a tlustým (viz vyobrazení). Ale jak se člověk bezděky a pořádně ulekne, když jej pták z toho chomáče peří vymrští a natáhne a opět jako do nějaké pochvy vtáhne. Při shlédnutí dravce naježí peří, takže z chomáče hrozivě vyzírá připravená dýka zobáková a potutelně jiskří žlutá očka. Zřídka kdy lze nalézti náležitě (přirozeně) vycpaného bukače v našich sbírkách; schází umělcům vzor.

Blížíme-li se k hlízdícímu se ptáku, vyletuje přímo z hnízda, aniž by se byl před tím hleděl nepozorovaně z něho vzdáliti.

Let jeho činí dojem letící větší sovy; létá krátkými machy křídel a často tiše se vtaženým krkem a hlavou a do zadu nataženými stojáky, jež však chvíli nechává viseti, nežli se octne v patřičném tahu. Při zapadání přitáhne křídla k tělu a padne rázem jako kámen kolmo mezi stonky rákosí; nebylo pozorováno, že by se byl chvíli ve výši vznášel.

Obyčejný bukačův hlas je hlasité a hluboké krákání »krau, krau«, avšak jeho »lásky zpěv« zní daleko jinak, ještě drsnějším, příšerným a daleko se rozléhajícím řvavým volským hlasem »y prumb, y prumb« nebo také »nur prumb«. Prvá slabika y zní mnohem tišeji než druhá, protože ta se ozývá při vdechování, kdežto ono ominosní »prumb« vyráží pták při vydechnutí. Za onoho času se domnívali a také věřili, zejména dle zpráv hr. Wodzického, že bukač zvuky tyto vyráží ponořováním zobáku do vody. V době novější však zjištěno, že ony tóny vznikají jedině polykáním a opětným vytlačováním vzduchu, při čemž jsou mu na pomoc neobyčejně zajímavě ustrojený apparát hlasový a nadobyčej tažný jícen. Toto studováno bylo nejprve na americkém bukači bahenním (Botaurus lentiginosus, Steph.) a Dr. P. Leverkühn uveřejnil o tom překlad z anglo-amerického časopisu »The Auk« VI. 1889. Ve stručnosti podávám výtah: Dva přírodní badatelé Amerikáni, Mr. Bradford Torrey a Walter Faxon pozorovali zamilovaného »tokajícího« bukače ve Waylandu (Massach.) ve vysoké trávě na louce (30. máje 1888); konečně vystoupil pták na starou kupku sena, jež z trávy úplně vyčnívala, čímž oběma bylo umožněno po celou hodinu nerušeně »tokání bukačovu« naslouchati

i celý průběh jeho dopodrobna sledovati. Bukač (roz. americký) nejprve rozevře rychle zobák a sklapnutím jej opět uzavře. Po 3—5 sklapnutí vydá ze sebe trojslabičné, jakoby z hloubi pumpované zvuky a to 3—8krát po sobě. Z těchto tří slabik je prvá »pump« nejdelší a poněkud oddělená od druhé, která znějíc »er« velmi silně a s důrazem bývá pronášena, třetí »lunk« zní skoro jako ozvěna druhé. Při předcházejících pohybech zobáku vidíme, kterak se mu hruď roztahuje a pohybu toho přibývá, až se ono »pumpování« do proudu dostane a jak se zdá neustává, pokud se zpěv neskončí. Oběma pozorovatelům se zdálo, že pták do sebe vtahuje vzduch, který polyká a jímž naplňuje a roztahuje svoje vole a domnívají se, že by nebyl s to zmíněné zvuky vydávati, pokud dříve si vole jako měch nenaplní. Celý průběh, zvláště »pumpování« samo, provázen se strany ptákovy konvulsivními pohyby, hlavou i krkem často do předu a opět na zad pohazuje. —

K tomuto pozorování pitval proslulý anatom Mr. Ch. J. Maynard krk takového bukače, jenž byl právě zastřelen, an bukal (= tokal) a došel při tom k následujícímu důležitému poznání, že »zvuky ty pocházejí z oesophagu (jícnu) a původ jejich není hledati v dolní části průdušek (hrtanu), jak tomu jest při zvucích všech ostatních ptáků«.

Na to pak následovalo vysvětlení o upevnění, umístění a účelu dotyčných tak přesvědčivě a jasně, že každý laik za pomoci 3 obrazových tabulí (ku pojednání připojených) musí tomu porozuměti, jaká je vzájemná souvislost celého bukačova ústrojí hlasového. O podivuhodném zařízení vyslovuje se Dr. Maynard: »Směle mohu tvrditi, že žádný anatom ve své nejbujnější fantasii by si nedovedl představiti takové arrangement! Jaktěživ bych si to nedovedl pomysliti, kdybych nebyl absolutně nucen tomu věřiti, že zvuky americkým bukačem vyluzované vznikají nanejvýš podivuhodným uspořádáním a sestrojením svalů, které v tak krátké době určenou jim funkci jsou s to vykonávati.« Dr. Leverkühn, z něhož zajímavá sdělení tuto jsou podána, je toho mínění, že i hlasové svaly našich domácích bukačů (Bot. stellaris) jsou podobně zařízeny a tytéž výsledky jeví.

Tímto svým příšerným bukáním zavdal podnět ku pověře o Hýkalovi, který prý lidi v lese pronásleduje a tomu, kdo se ohlédne na krk nebo na hlavu skočí (Čes. Musejník 1853.).

Pro pozorovatele vědce jest proto vychovávání mladých bukačů anebo pěstování individuí starých nadmíru poutavé a zajímavé, aby seznal, kterak svůj »zpěv« provozují. Ale předem budiž připomenuto, že to není úkol tak snadný, z tak plachého ptáka, od přírody samotáře, učiniti »domácího« ptáka. Krmení, udržování jeho klece v čistotě a ostatní ošetřování jeho vůbec jest spojeno s více nepříjemnostmi, nežli by si kdo pomyslil. A rok je přece jen dlouhá chvíle! — Cituji z prof. Jandy: »Jen jedenkrát jsem měl příležitost mladého bukače v zajetí vychovati. Zprvu — už skoro úplně vypeřen — stavěl se ochromen a 14 dní musil

jsem ho násilím krmiti, ač mezi tím úplně dospěl. Proti ruce vždy se bránil a celý čas v kouli načepýřen sedal v nejtemnějším koutku. V noci pobíhal a lezl po kleci, ale peří si nepoškodil. Slitovalo se mi uvězněného divocha a vypustil jsem ho v srpnu do rákosiny, kde ihned beze stopy zmizel.« (Atl. středoev. ptactva 1902—1903 str. 173.) A přece jen se tvrdí, že se dají mladí dobře vychovati a dosti se ochočí, asi tak jako jsme slyšeli o předešlých volavkách. Ale i zlozvyk má bukač týž, rád rozdává bolestné klofce a může-li, tož míří vždycky rád do očí. Dětem není radno blízko něho se zdržovati, je popudlivý a dráždivý. Staří divoši jsou vůbec nezkrotní, bázliví a vyžadují při vší opatrnosti i hojně trpělivosti.

Bukač je mnohem statečnější než příbuzná volavka popelavá. Jeho prudce vedeným bodem zobákovou dýkou zasažené oko psa nikdy neodolá a proto se ho také psi velice bojí. I holinku u boty a nohu až na kost je s to protknouti, neboť pták tento se na podiv chladnokrevně a zmužile brání. Je-li ve veliké tísni i na hřbet se vrhá jako dravci činí, aby mohl ještě prudší rány rozdávati; ani liška ani káně ho nenapadají a velicí sokolové leda jen ze zadu, neboť by je z předu ostrým zobákem šeredně přivítal.

Potrava jeho jest hlavně živočišná a vyhledává si ji v bahnité vodě. Karáskové, piskoři, ševcíci (línkové), čolkové, žabky, hadi, červi, larvy, mladí i staří ptáci, kteří se dají v rákosí sehnati, hraboši vodní, hmyzi a m. j., toť jeho hodovní výběr. Boje shledal, že rozštěpuje i stonky orobincové, aby se dostal ku housenkám nebo kuklám některých můr z rodů rákosnic (Nonagria). Bukač ve Vých. Prusku 1908 zastřelený neměl v žaludku žádných ryb, za to žáby, housenky a hlemýždě. Leonhardt zkoumal žaludek bukače v únoru 1906 ve Slavonii střeleného a nalezl jej důkladně nabitý. Mohl v něm dobře rozeznati 3 různé vrstvy dle postupu zažívání. Horní vrstva byla ještě neporušená, skládajíc se ze 4 silně zkroucených rybek. Vrstva pod ní (uprostřed žaludku) měla v sobě 6 rybek, jichž hlavy byly vesměs stráveny, leč dle ploutví a šupin se daly ještě dobře určiti. Nejspodnější vrstva na dně byly dobře rozeznatelné zbytky dalších 3 rybek se směsí šupin, kůstek a tkáně svalové; zde už nebylo možno ničeho určiti. Pokud se daly rybky měřiti a vážiti, shledalo se že byly až 11 cm dlouhé a dohromady vážily 112 g. Všechny pohlceny hlavou napřed, tedy ku střevu obráceny. 10 rozeznatelných rybek bylo vesměs kaprovitých: 9 plotic obec. a 1 cejn malý či skalák (Nat. u. Haus 1907).

Pro velice skrytý život, jaký vede bukač jest nesnadno se ho zmocniti, jelikož se nedá tak snadno z ochranné houštiny vyplašiti a právě tak za živa (ať mladého ať starého) není lehko nějakého dostati. Nejsnáze ještě se podaří úlovek za tahu na podzim; tak 1909 v říjnu a listopadu 4 kusy ulovem v okolí Čáslavě.

Krolmus praví, »že bukač byl snad Staročechům věstitelem velikým a obrazem počasí změnlivého v přechodu a převratu zimy do »jara«; na památku jeho chodí v Čechách »s bukačem«.

Řád běžců (Cursores).

Prof. A. Reichenow pojal do řádů běžců více čeledí ptačích, jež se celkem jen tím charakterisují, že nejsou ptáky krmivými, t. j. mláďata hnízdo po vylíhnutí za kratičko opouštějí se starými pobíhajíce (viz kurovití). V našem díle jsou vyňati Reichenowem také sem zařadění »běžci polní (Arvicolae) = dropi a jeřábi, jakož i podčeleď »běžců stepních« (Deserticolae) = stepokurové; ty jsme uvedli jako zvláštní řád, což také i mnozí systematikové učinili.

U následujících čeledí jest zobák brzo krátký, brzo zase dlouhý a kromě toho i různého útvaru; křídla buď krátce zaokrouhlena nebo opět zahrocena; nejdelší letky v nich jsou ve střídavém poměru 1.—4.; ocas obyčejně bývá krátký; běháky lysé, neopeřené, větším dílem tak dlouhé jako střední prst; přední prsty jsou různé délky, krátké nebo zase dlouhé, buď úplně volné nebo spojené; zadní prstík bývá skoro zpravidla krátký a vysoko vklouben, nebo také schází docela. Na 440 druhů běžců známo dosud a jsou roztříděni do následujících čeledí:

Rozměr délkový u popsaných druhů je uveden toliko od kořene zobáku (čela) až ku konci ocasu, tedy nikoli totální délka.

1. čeleď: Perepelové (Turnicidae).

Zobák přímý, délky prostřední, tenký a se stran stlačený, na konci mírně jen ohnutý; štěrbinovité chřípě postranní jsou blankou přikryty; tělo štíhlé, křídla krátká a zaokrouhlená, 1. nebo 1. až 3. letka jsou nejdelší; ocas složen z 10—12 velice měkkých a krátkých per, která jsou v ocasních krovkách ukryta; běháky neopeřené a jak zpředu tak ze zadu řadami příčných destiček pokryté a ty spojují po stranách drobné štítky; přední prsty volné a zadní prst většině druhů schází. Perepelové asi ve 24 druzích obývají Starý Svět a z těch jediný již. Evropu.

Jediný rod Turnix, Bonnaire.

Znaky = znakům čeledním.

Perepel (Turnix sylvatica, Desfon.) = Tetrao africanus, Bonn. = gibraltariensis, Gm.).

Něm.: Das europäische Laufhühnchen, Wachtelhuhn; špaň.: Torillo; arab.: Semmana; maur.: Serkil.

Druhový znak: Peří na hlavě a po stranách krku, na hrdle a se stran těla od krku až po slabiny je na bělavém nebo zažloutle bílém základě poseto poloměsíčnými černými konečky per, které se na slabinách rozšiřují; středem temene se táhne zažloutlá podélná proužka; povrchu je tělo tmavohnědé, světle příčkované a vlnkované, a peří je na osténkách tmavě široce skvrnito. — Délka 15 cm, křídlo 8 cm, ocas 4 cm, zobák 1.5 cm, běhák 2 cm.

Obě pohlaví jsou zbarvena stejně, ale ♀ je asi o 4 cm delší; volátko je uprostřed jednobarevně rezavožluté; celý spodek je světle rezavě plavý (jako písek); spodní ocasní krovky okrově žluté; letky a ocasní pera jsou hnědé, na vnějším praporu úzce světle obroubené. Zobák špinavě pleťové barvy s tmavší špičkou, oko světle žlutohnědé, běháky světle nahnědlé.

Perepel, naší křepelce dosti podobný pták, obývá severozáp. Afriku od egyptských hranic až po Senegal; v Evropě žije na Gibraltaru, v Portugalsku, již. Španělsku, již. Francii a na Sicilii; na Kanárech jej Polaczek neuvádí (Ornit. Jahrb. XVII. 1909). Žije nadmíru skrytě, dávaje přednost nezdělávaným, pahorkatým krajinám, které jsou porostly nízkými, hustými křovisky a travou; zamlouvají se mu i podobně utvářené svahy horské. Na Gibraltaru jej nalezl Irby v místech docela pustých, hustě zakrslými palmami zarostlých. Žije po párech a toliko v září a říjnu se vyskytují malé rody. Je plachým a opatrným ptáčetem a před pronásledovatelem se hledí vždy spasiti jedině rychlým útěkem do hustých porostlin; toliko v nejkrajnější potřebě — jako chřástalové — k letu se odhodlává.

Major Loche ohledal hnízda jeho a bývala to malá jamka pod hustým trsem trávy neb jiných bylin dobře ukrytá a suchou travičkou vystlaná. V máji poprvé a v srpnu po druhé (mladší ♀♀ v červnu a září) nalezal v hnízdě 4—5 šedých nebo nažloutlých vajec, jež byla mimo to poseta červenými nebo kaštanovými skvrnami. Průměr. velikost jejich jest 21 × 18 mm. Oba ptáci sedí střídavě a mláďata brzo hnízdo opouštějíce, voděna bývají oběma rodiči, kteří je tichým »kru« stále svolávají a pohromadě udržují.

V době námluv si vedou oba ptáci velice podivně; ve svém rozčílení navzájem se zuřivě utkávají a to netoliko ♂♂ — což je úkazem obvyklým — anobrž i ♀♀ se rvou mezi sebou. Pro tuto bojechtivost příbuzné druhy asijské chovají tamní lidé v zajetí, používajíce jich ku hrám, zápasům. Volání perepelovo je hluboký řvavý zvuk jako u bukače a slyšeti se dává hlavně z rána a u večer.

Živí se různým semenim a drobným hmyzem. Zajetí brzo přivykají a při náležitém hledění dlouho se udrží; kukly mravenčí a »červy

moučnic nesmí v jejich zobu chyběti. Indové je krmí vařenou rýží. Loche píše, že se také v zajetí rozplozují.

II. čeleď: Chřástalové (Rallidae).

Zobák tvrdý, se stran smáčknutý, téměř rovný anebo mírně dolů zahnutý, krátký nebo protáhlejší, chřípě postranní s otvory namnoze průhlednými; křídla krátká, ze zaokrouhlených letek složená a z těch bývá 2. a 3., někdy zase 3. a 4. nejdelší. Ocas bývá velmi krátký, zhusta kratší nežli jeho krovky a skládá se z 12 chabých per. Běháky jsou obyčejně zdélí prostředního prstu; prsty jsou úplně volné a dlouhé; trup úzký, velmi se stran sploštělý. R. Wagner píše o chřástalech: Rod Rallus tvoří s rody Crex, Ortygometra, Gallinula, Porphyrio, Fulica a Parra se stanoviska anatomického velice přirozenou čeleď, kterou Nitzsch nazývá »Fulicariae« a za jejíž vlastní typické rody jedině Crex nebo Ortygometra dlužno pokládati. Vzdor velikému příbuzenství jednotlivých rodů bylo by je přece možno ve dvě skupiny rozděliti, z nichž u prvé Rallus nebo Crex, u druhé pak Fulica jako typické druhy by byly a druhy Ortygometra a Porphyrio dlužno by bylo přijati za přechodní formy mezi oběma skupinami. Celá tato čeleď se jeví v systematice dosti isolovanou, shodujíc se hlavně kostrou a lebkou v mnohém ohledu s jeřaby či zorávy (Grus).

Chřástalové žijí hlavně v močálovitých krajinách, na vlhkých lukách a mnozi dokonce i na vodě. Jest jich známo celkem asi 160 druhů.

1. podčeleď: Chřástalové bahenní (Rallinae).

Dr. Reichenow je charakterisuje: Zadní prst poněkud výše vklouben než přední prsty; běhák většinou tak dlouhý jako střední prst; prsty však celkem kratší než u podčeledi druhé.

1. rod: Crex, Bechstein.

Zobák velmi krátký, silný a vysokého slemene; hlava ne zrovna malá, krk prostředně dlouhý; tělo (trup) vysoké, nohy výšky střední, u bérce skoro až na patu opeřené; zadní prst krátký a dosahuje sotva 1/3 délky středního prstu; běhák, zdélí prstu středního, je zpředu i ze zadu příčně štítkován, po stranách jemně síťkován; prodloužená ramenní (lopatková) pera dosahují až ku konci letek ručních.

Ptáci tito vedou život zrovna tak skrytý jako jejich blízcí příbuzní, avšak liší se tím od nich, že neobývají kraje rybníků a bažin, nýbrž po přednosti luka s vysokou travou nebo osení vyhledávají. Jako noční ptáci ozývají se namnoze teprv s nastávajícím soumrakem chřastavými zvuky ze svých úkrytů. Brzy tu brzy onde je uslyšíš, protože neobyčejně

bystře prokluzují travou a rostlinstvem, prozpěvujíce tak za pěkného teplého počasí mnohdy po celou noc až do svítání. Leč i za dne se dávají slyšeti. Pokud známo, jenom neradi se odhodlávají k letu, hledíce se raději raffinovaně a lstivě hledajícímu loveckému psovi vyhnouti, což poznáváme po čilosti s jakou se pes snaží postříci stopy ptákovy, po častém marném postávání, patrání a větření kolkolem, jakož i po houževnatosti s jakou se pták ukrývá a jindy zase dá k sobě přijíti tak blízko, že ho lze popadnouti. Často také na útěku se zastavuje, tiše postojí anebo se přitiskne tak nepozorovaně, že pes ve své ohnivosti a dychtivosti jej přeběhne a potom arci jeho stopu nadobro ztrácí. Takového okamžiku použije potom pták opět k tomu, že se vrátí na své staré místo, odkud byl zahnán. Toliko v největší tísni vyletuje (na podzim, kde úkrytu méně, spíše) a nevysoko se vznese; let jeho zdá se však namahavý a dlouho netrvá, zapadne brzy. Marně bychom však místo, kam zapadl, ohledávali, neboť chřástal už je zatím pár set kroků odtud daleko; jest mu tedy hbitost běháků nahradou za volný let. Znám je toliko jediný druh.

Chřástal polní (Crex crex L. = C. pratensis L.).

Chřástal obecný, luční, chřástel, chřástavec, křástal, skrášť, sekáč, sekavec, třasáček, řezáč, senosek, krcák (Mor.) — Rus.: Derkač, korostel; pol.: Chróściel derkacz, chróściel laczny; chorv.: Prdavac; srb.: Prdavac prepeličar, kosač, chariš, woljčić prepeličar (Dalmat.); slovin.: Kosec; luž.-srb.: Šarak, šarehel, šnarkel, serp, rjepotava; něm.: Das Wiesensumpfhuhn, die Wiesenralle, der Wachtelkönig, Wachtelknecht (Čechy), Krätzer (Morava), Schnärper.

Tab. XXII. obr. 168. **Druhový znak:** Povrchu černohnědý, hnědo nebo šedožlutavě lemovaného peří bez bílých skvrn; letky a svrchní křídelní krovky křídelní rezavé. — Délka 25 cm, křídlo 14.3 cm, ocas 4.2 cm, zobák 1.9 cm, běhák 3.6 cm.

Od zobáku až k očím a odtud dále až za uši se táhne bledě skořicově hnědý pruh a nad ním jsou tváře šedavé; pod uzdami je tmavší takový proužek a vyhlíží jako vous slabě naznačený; hrdlo skoro bílé, spodní krk s volátkem bledě zamodrale šedý; povrchu tmavě olivověhnědý, světle šedavého lemování a černých skvrn na osténkách; uprostřed je hruď bledě okrově žlutě zbarvena; na bocích a slabinách a hlavně zde na bělavém spodku jsou krásně rudohnědé, černě stínované vlnité příčky nápadně zřetelné; rýdovací pera černá, světle olivověhnědě lemovaná. Zobák barvy pleťové, oko světle hnědé, běháky špinavě masobarvé. — ♀ je o poznání menší a barev mdlejších; mláďata povrchu tmavší a hnědší, vespod světlejší bez šedého zbarvení na krku.

Vyskytují se i částeční albinové (museum v Rize dle Ornit. Jahrb. XVIII.). Rozsáhlé území obývá náš známý chřástal polní; jeť domovem jeho skoro celá Evropa až do Laponska, avšak spíše v krajinách mírněj-

ších si libuje; také v Asii, zejména v záp. Sibíři až po řeku Lenu a Johannsen jej nalézal často v pohoří Altajském. Severně dostupuje až 62° s. š., ačkoli jej nalezli hnízdícího se v Laponsku ještě severněji, až na 68° s. š. a byl také v Grónsku pozorován. Vlastí jeho také jest východní pobřeží Severní Ameriky. Za tahu se objevuje v M. Asii, již. Evropě a sev. Africe. Velmi častým zjevem jest v Anglii a Hollandsku, jakož i ve Vých. Prusku a ruských provinciích pobaltických a na příhodných místech jej nalezneme i jinde v Německu a našich vlastech, avšak obecným, nebo dokonce častým tu nikde není, ano v okolí Berlína s křepelkou jest tak vzácným jako by vůbec ani neexistoval, (1905) a podobná zpráva z 1907 zaznívala i z Dol. Rakous. Věřím rozhodně, že — jak se píše — pro skrytý způsob života bývá lehce přehlédnut, ale p ř e s l e c h n u t n e b ý v á a nechápu, že by se chřástal někde v létě zdržoval bez hlesnutí! Hlasem a jen hlasem svoji přítomnost prozrazuje, jinak o něm nezvíme.

Obývá úrodné, přívlhčí krajiny, hlavně bujně urostlé, květnaté lučiny, osením nebo luštěninami porostlá pole, jeteliště a p. Nedbá rovin nebo pahorkatin ani hor, jen když tu nalézá rozsáhlá, úrodná údolí a někdy i v lesních pasekách se ocíťuje (Janda). Dle Zarudný-ho obývá v Zakaspijsku hornaté krajiny a na Kavkaze jej Radde pozoroval až do výše 2500 m. Nejhorší doba pobytu jeho u nás bývá senoseč, kde musí prchati před kosami sekáčů nebo žacích strojů a hledati útulku v obilí, jetelištích nebo v zarostlých svodnicích, než opět otava tou měrou vzroste, aby se v ní mohl skrývati.

Jest ptákem tažným, který koncem září nebo dle počasí v prvé polovici října odletuje na jih, ač v Německu byl přistížen ještě 12. a 21. listopadu 1908 (u Detmoldu). Na jaře se vracívá dost pozdě, zhusta až po 15. máji se u nás objevuje, takže jest jedním z nejpozději se dostavivších ptáků. Znám však případy, že i v dubnu nalezen byl o telegraf. drát zabitý chřástal (u Močovic 28. dubna 1906). Putuje v noci a vysoko (?) jak se shledalo z jeho křiku; ostatně budiž si povšimnuto poznámky o tahu chřástala vodního. Člověk musí žasnouti nad dalekými cestami, jaké chřástalové tito konají, uváží-li na druhé straně onu nechuť, s jakou svých křídel za letního pobytu u nás používají. Ani sebe lepší pes jej tak snadno nepřinutí ku vylétnutí. Navzdor z d á n l i v ě namahavému letu přece, jakmile jednou se jich zmocní p u d s t ě h o v a v ý, jest mu hravě podniknouti a vykonati ohromnou cestu, neboť v mnoha případech přeletuje až do sever. Afriky. J e s t p ř í m o s p o d i v e n í m, j a k o u s c h o p n o s t í a v y t r v a l o s t í v l e t u d a ř í p ř í r o d n í t e n p u d i t a k o v é t o p t á k y, že dovedou přeletěti široširou hladinu mořskou i rozsáhlá prostranství pevniny.

Vejce jeho nesmíme hledati před koncem června, když jsme byli dříve zjistili, podle samečkova v jistém okolí chřastání, jeho hnízdiště. Hnízdo hledejme však jen na suchých místech, nikoli v mokřadech, jak se mnohý domnívá a předem ujišťuji, že neposlouží-li takovému »oologovi«

slepá náhoda, tak snadno ho nenajde, neboť nikterak a ničím se od svého okolí nerozeznává. Je to neveliká, leč hlubší jamka mechem a travou vystlaná a v ní od 7—12 vajec bývá uloženo. Jsou to pěkná vejce, tvaru typicky vejcového, hladké, jemnozrnné a lesklé skořápky. Na bělavě plavošedém nebo nazelenale žlutobílém spodku jsou fialově šedými skvrnami zdobena; při tupém pouku jest kresba hustší. Průměr. velikost 38 vajec je 36·8 × 26·1 mm, váha 0·92 g. Svěží vejce uvnitř zelenavé prosvítají. Uložena bývají ve hnízdě jednak podle sebe, jednak jedno přes druhé, nemohou se vejíti a hnízdící se pták musí jimi velice často míchati.

Tklivá jest příchylnost a láska ♀ ku plodu, neboť ani před syčící kosou ani před hlukem žacího stroje nejeví bázně a plachosti a nezřídka se dá klidně sťati nebo schromiti na hnízdě jako se druhdy koroptvi přihází vá. Mám takového ptačího invalidu, právě chřástala, vycpaného ve sbírce. Koncem srpna 1899 žali na panském lánu u Starkoče jetelovou otavu a tu šafář před strojem chytil ptáka, který nemohl létati a na obou pahýlech (běhacích) měl stvrdlé kuličky z jílovitého bláta zvící oříšku, po kterých se mohl pohybovati, arci za pomoci ocasu a křídel. Levého křídla přes polovic mu scházelo a celý byl patrně vyhublý, chudý. Nálezce jej donesl o svačině židovi, který jej umístil za okno a odtud po sdělení se dostal do mých rukou a byl pak na památku praeparován. Jest to ♀, která přišla žacím strojem při sečení jetele hned koncem června o oba běháčky, takže pravý těsně pod patou, levý asi 2 cm pod ní jsou přeťaty. A vzdor amputaci se udržela po 2 měsíce na živu; odletěti naprosto nemohla a musila tu zajíti.

Hnízdoši jsou zpočátku oděni černým puchem, jak poznáme i u dalších chřástalů a jako křepeličky hned hnízdo opouštějí, se starou se potulujíce po poli a shánějíce se za potravou; v čas potřeby je také pod sebou zahřívá. Jsou-li náhodou překvapeni, rozprchnou se jako rtuť a tak se pěkně ukryjí, že jedinému člověku ani není možno chtíti je schytati. Přijdou-li o matičku, volají po ní tak jako mladí vrabčáci se ozývají. 10. června 1906 na nevelikém jetelišti u Starkoče zrovna s lukami mezujícím vysekána 2 hnízda mladých chřástalů a hnízdo koroptví o 18 vejcích. Toto vzalo za své, ač už byla vejce na vylíhnutí, obě prvé rodinky zůstaly zachovány. Při žatí jetele strojem utíkají chřástalové i křepelky neustále před kroužícími kolem stroji do středu pole, ve stojících ještě rostlinách ochrany vyhledávajíce. Leč dojde-li konečně i na ten »ostrůvek trosečníků«, neustále se zmenšující, přál bych vám viděti ten útěk, toho pištění, toho skrývání mladých pod řádky, pod hrstkami! Několikrát jsem byl toho svědkem a jednou 19 kuřátek chřástalích ze 2 hnízd jsme schytali (3 osoby).

Že chřástal pelichá u nás než se odstěhuje, přesvědčil mne případ následující: 31. července 1907 chytil mladík jeden ze Starkoče do ruky starého chřástala při sekání obilí; poraněn nebyl, ale v pravém křídle mu scházely všechny peroutky (ruč. letky), v levém dosud byly. Ale když

jsem jej od něho bral do rukou vypadly mu rázem i tyto a pták byl úplně bezmocný. Pustil jsem jej a radost bylo podívati, kterak upaloval přímo plotem do zahrádky, do zeleného, odkud zase dále sadem do polí; bylo to o 8 hod. večerní. Kdysi v létě o 10 večer jsem šel domů a chřástal skoro vedle mne na návsi se ozýval, ale takřka v okamžiku už jsem jej slyšel na dobrých 100 kroků dále u kovárny, až proběhl vsí druhou stranou do polí.

V zajetí zpočátku jeví nesmírnou bázeň, zalézá kam může a blíží-li se mu člověk, vyrazí odtud jako divý, aby opět jinde se ukryl; ale zvykne si dost brzo, zkrotne a jest pak čistotným ptákem pokojovým. S večerem bývá nepokojnějším a vyletuje ku stropu a proto je vždy lépe přistřihneme-li mu ruční letky anebo jej umístíme do prostranné klece. Nikoli však mezi jiné ptáky, neboť byste nevěřili, jaký je to potutelný a zlý pták; přiloudí se ku ptáčeti a beze všech okolků ráznými klofci je usmrcuje, načež buď mozeček nebo i celého ptáčka slupne. Dlouho by nebyla voliera »zalidněna« za jeho přítomnosti. Jandovi se podařilo vychovati mladého do té míry, že i venku po dvoře za ním pobíhal.

Hlas jeho, řezavé chřástání, zná každý, kdo se zdržuje v době letní v polích, arci která pták ten obývá. Hlasně se ozývá zejmena za teplých nocí v době žní, kdy měsíček dělá na polích hlídače a svítí, aby i ti »potřební« si mohli z »otevřené ruky Páně« vzíti svůj podíl. »Co sluníčko ve dne ukáže, to měsíček v noci dá« — je příslovím těch a takových. Nuže, a chřástal brousí, tak říkají jeho volání a pobíhá semo tamo po poli jako starostlivý hospodář, hned tu, hned tam se ozývaje. Krásné jsou ty letní večery, kdy i ta příroda klidně spí a oddychuje po celodenní úmorné, leč přece jen radostné práci! »Errp — šnerrp« anebo »krek, krek« také »chřkř chřkř« snaží se znázorniti písemně pozorovatelé ptáků hlas chřástalův, ale ono to nejde a ne, vždy to kulhá. Latinské »crex« zdá být původu onomatopoetického, jako české »chřástal či křástal«. Vezmeme-li silný hřeben a položíme-li jej na tenké prkénko (dyhu) a jezdíme-li koncem dřívka v stejném tempu — — sem tam po jeho zubech vznikne nám vábnička, kterou možno ptáka přilákati; dobré ladění jest ovšem podmínkou.

Rvou-li se dva sokové poblíž se hnízdící, lze při tom zaslechnouti někdy jakési mručivé kočičí zvuky. Obyčejné vábivé zvuky obou starých je slabé kvokání asi jako »kji kje kje« a je-li pták v úzkostech křičí chraptivě »cíb« (v přestávkách), což neznalci dá velikého dohadování.

Na svobodě se živí všelijakým hmyzem, larvami a žížalami a proto také v zajetí dlužno se tím řiditi; žere tu ale i žemličku v mléce máčenou, tvaroh, hovězí srdce, semeno: proso a semenec, ale »vajíčka mravenčí« a »moučné červy« jako žádoucí doplněk k tomu. Vlhký mech a říční písek ku běhání a čerstvou vodu ku pití a koupání nesmí jemu ani ostatním chřástalům scházeti.

Ve žních bývá chřástal vypasen jako buchtička a tím je také neobratnější a ukrývá se i v mandelích, pod hrstkami obilí než by vyletěl; tak jej někdy i rukou možno polapiti. Zvěřina jeho není špatná a lovci si rádi po něm jako po křepelce vypálí; leč za kus (úlovek zvěře) se nečítá jako křepelka, patří vždy střelci nikoli kommuně.

2. rod: Rallus, Linné.

Zobák delší malé hlavy, protáhlý, celkem slabý, skoro rovný, mírně dolů zahnutý, stlačený, na konci však oblý, ale ostrých okrajů; jamky nosní a úhel vidlice spodní čelisti jsou u předu silně zúženy přesahujíce prostředek zobáku; podlouhlé chřípě jsou umístěny uvnitř kořenové třetiny zobákové a tvoří průhlednou štěrbinku; nohy dost vysoké a silné, nad patou trochu lysé a buď zdélí nebo i delší středního prstu; přední prsty jsou dlouhé, štíhlé a úplně volné, zadní jest o něco výše postaven, jsa posláblý a maličký. Křídla vyklenutá, krátká a přítupá s chabějšími osténkami letek, z nichž 3. a 4. jsou nejdelší; velice krátký a úzký ocas jest skoro celý ukryt pod svými krovkami a také jej i křídla přečnívají. Peří mají měkké a drobná pírka nemají ostrých obrysů, spíše se podobají na prsou a na břiše srsti. Obě pohlaví pěkných těchto ptáků jsou zbarvena stejně, za to šat mladých se poněkud rozlišuje. Pelichají jednou, v srpnu a září, při čemž skoro všechny letky (viz předešlý) současně jim vypadají.

Rod tento čítá celkem asi na 40 druhů.

Chřástal vodní (Rallus aquaticus, L.).

Rus.: Vodnoj pastušok; pol.: Wodnik wlasciwy, chróściel pospolity; chorv.: Mlakar, kokosica (Dalm.); srb.: Kokošica mlakara, trkavac; slovin.: Čapovoznik, mlakoš, makoš; luž. srb.: Vodnik; něm.: Die Wasserralle.

Tab. XXII. obr. 163. **Druhový znak:** Slabiny a spodní křídelní krovky jsou černě a bíle pruhovány; spodní krovky ocasní jsou bílé; povrchu zažloutle olivověhnědý, černě skvrnitý; hlava, strany krku a prsa jsou šedé; zobák na kořeni suříkové červený. — Délka 24 cm, křídlo 11.2 cm, ocas 5.2 cm, zobák 3.6 cm, běhák 4.4 cm, střední prst s drápkem 4.8 cm.

Brada běhošedá, tváře, hrdlo, krk, prsa i holené jsou temně modrošedy (makovy); břicho se řítí jsou bledě zarezavěle nahnědly; dlouhé spodní ocasní krovky jsou bílé, ale dosti zakryté; povrchu je vesměs nažloutle olivověhnědý a černě skvrnitý. Mladí jsou vespod narezavěle šedí s peřím temně lemovaným; bradu, hrdlo a střed volátka mají bílé. Hnízdoši jsou celí černí s narůžovělými zobáčky a běháčky. — ♀ bývá vždy mdlého zbarvení a o poznání menší. Vespod na okraji jest zobák živě suříkové barvy, na slemeni a špičce černohnědý až černý;

malé oko bývá zpočátku šedohnědavé, potom žlutohnědé a naposled oranžově červené; běháky tmavě zahnědle pleťové.

Tento chřástal je rozšířen po sever. a střed. Evropě; na severu se objevuje ještě v Irsku, na Islandě a sev. Skandinavii,*) na jihu až na ostrovech Balearských. Právě tak v Asii v těchže šířkách se vyskytuje až do Příamurska a v Zakaspijsku jej pozoroval bar. Loudon hojně na oase Mervské. V Číně žije velmi podobný druh chřástal indický (Rallus indicus, Swinh.) líšící se temnějšími proužky nadočními. V našich vlastech se tak zhusta nevyskytuje jako v sousedních zemích německých, kde mají rozsáhlé bažinaté krajiny a četné mokřady. Spíše za tahu se zjevuje častěji než v době letní, kdy zřídka komu na oči přijde. Jsa ptákem stěhovavým přiletuje na jaře počátkem dubna a zase koncem září nebo v říjnu nastupuje svoji podzimní pouť, přeletuje až do sev. Afriky; v dolním Egyptě jenom jednotlivci však byli pozorováni v zimě. Do Kapska, kam — dle Sclatera 1907. — chřástal polní i bukač malý se až dostanou, tento chřástal se nestěhuje. Pozorováno však bylo, že u nás mnozí tito ptáci přezimují, což není konečně tak zvláštní jako to, že i na Islandě mnoho chřástalů vodních zůstává přes zimu (Faber), při tamních teplých pramenech a bahniskách. Uprostřed zimy častokrát u nás i jinde (v Německu bývá dopaden. Lokaj jich kolik v zimě praeparoval (Frič) a E. Bayer jej dostal 21. prosince u Hluboké. Talský také dostal jednoho na Moravě koncem prosince na břehu Třebovky, jindy tamtíž 5. února a na břehu Odry 9. února opět jednoho a vždy byli ptáci ti pěkní ve zvěřině (při těle), patrně nalézali dost potravy. »Pan Taczanowski twierdzi, że w Królewstvie Polskim i na Litwie jakáś cześć zimuje« — píše o něm hr. Dzieduszycki v »Muzeum« 1880. Za nočního času dost těchto ptáků i druhých chřástalů se zraňuje nárazem na telegrafní dráty podél tratí, takže by se z toho mohlo souditi, že jen nízko za tahu lítají. Pravým eldoradem všechněch chřástalů jsou nížiny a močály podunajské, kde spousty se jich všude hnízdí. U nás obývá nízko položené, křovinaté, močálovité krajiny, rákosnaté vody třeba v lesích položené, vlhké pustiny, kde všude mezi bylinstvem voda probleskuje a pod nohama chodce žvachtá, olšiny a vrbiny na mokřadech, jež se střídají s rákosím a vyšším bylinstvem, jako ostřicemi, zevary, orobinci, skřípinami spíše si oblibuje než pouhopouhé rákosiny, které spíše pozdě na podzim, když onyno zvadlé nebo zmrzlé polehají, vyhledává. Prosté hladiny vodní jsou mu protivny potud, pokud neprobíhají svým mělkým pobřežím zelenými slatinami anebo pokud nejsou vysokými rostlinami bahenními porostlé.

Hnízdo jest nadmíru nesnadno nalézti, protože bývá vždy nad vodou anebo ne-li tu, tož nad bahnem buď pod vrbovím anebo skřípinou, brzo

---

*) Schiöler sděluje, že dostal 2 vodní chřástaly z Gronska (Danske ornith. Foren. Tidsskr. 1908).

zase v jiných bylinách. Zřídka kdy pevně sedí na zemi; je to jen ledabyle složené pletivo z listů, ostřic a trav, ale jinak dost veliké o hlubokém důlku. Obzvláště si rád zakládá hnízda v trsech vodní trávy lesknice rákosovité či chrastice (Phalaris arundinacea), jejíž širokých listů i ku stavbě používá; trsy ty ohledávejme vždy nejdříve, jedná-li se nám nalézti hnízdo jeho (Zeitschr. f. Ool. 1896). Koncem máje nebo na počátku června bývá v něm 6—10 i více vajec, buď typické formy nebo poněkud protáhle vejčité, často také buclatých s otupenými pouky. Skořápka bývá hladká, namnoze silně lesklá, plavobílé až narezavěle plavobílé barvy základní a na té jsou šedé obláčky, přes které hnědé nebo skořicové skvrnky a tupky jsou rozhozeny; kolem tupého pouku bývají hustěji pohromadě, jinak jich po ostatní ploše není mnoho. Průměr. velikost 58 vajec je 35·6 × 25·7 *mm*, váha 0·833 *g*. Ve hnízdě leží vejce jedno přes druhé. Podobají se také dost některým vejcím chřástala polního, avšak uvnitř prosvitají žlutě (onano pak zelenavě). Roztomilá černá kuřátka běhají ihned jakmile těsnou skořápku opustí a také hned se dovedou v nejhustší spleti rostlinné ukrývati. Staří je úzkostlivě a něžnými zvuky svolávají a udržují pohromadě, navádějí je ku hledání potravy, varují před nebezpečím, jemuž se ostatně přerychlým zmizením v houšti dovedou najisto vyhnouti, až konečně více rodičovské péče jim netřeba, jsou samostatnými. Helfer vypravuje, že domácí kvočna s kuřatky blahovolně (!) přijala černé kuřátko chřástalí, které i později vždy jen se slípkami se přátelilo a hřadovalo i jako dospělý pták s nimi na kurníku. I za nejtužší zimy se rád koupával ve vlažné vodě (Mitteil. 1908).

Půvabně a hbitě si vykračuje náš chřástal, který je u nás tak málo znám, a jak umí upalovati a přese všechny překážky se lehce přenášeti! Nemůže-li však už skrz, nuže »vezme« překážku přes. Jako úhoř provine se svým úzkým, štíhlým tělem i tou nejhustší spletí bahenních bylin, aniž by bylo lze pozorovati nějakého pohnutí na nich shora. Žije vůbec nadmíru skrytě a málo kdo se může honositi, že jej viděl anebo pozoroval v přírodě. *) Ačkoli má prsty volné a plovacích blan naprosto postrádá, plove velmi lehce a pěkně a, káže-li toho potřeba, i dobře potápěti se dovede. Zdá se však, že létání jej v e l i c e namáhá; nemotorně a jaksi ospale mává křídloma, vyrazí a přímo a nízko se žene ku předu, aby zase co nejdříve se vrhl do houští a tady zmizel. Tam, kde se jich více usadilo a zařídili svoje domácnosti, docházívá k častým půtkám; jsou dosti bojechtiví, skáčou proti sobě jako kohouti, popadají se a chvíli mezi rostlinami se tahají, až z nich některý »patama zaplatí«. Při takové šarvátce lze slyšeti jakési bručení. Je-li rozhněván, rozkládá vějířovitě spodní krovky ocasní, tak že po obou stranách ocasu jsou daleko viditelné (Cab. Jour. 1881).

E. L. Turnerovi v Anglii se podařilo přece pozorovati hnízdícího se chřástala vodního, na doklad čehož přináší ve svém článku výborné fotografie (British Birds III. 1909).

Hlas jeho lze označiti jako chraptivé »krií krrríií ker ker«; mimo to vábí »kiz geg«. Vyrazí-li náhle z úkrytu, vydává drsné opětované zvuky. Po čas sezení na vejcích ohlašuje se každý při střídání druhého »gek, gik«, na což hnízdící se tišeji odpovídá a hned na to se odbude »šichta«. Za tahu ozývá se dost příjemným »krrik« a při početí námluv ♂ pod večer ostře hvizdává »vuitt!« Kuřátka pípají vysokými ostrými zvuky.

Živí se červy, hlemýždi, potěrem, jikrami, larvami, komáry, chrousty, brouky, vážkami, šídly a pod. vodním hmyzem; sbírá i drobné semení. Kdysi byl nalezen chřástal vodní mrtev s rybkou v hltanu; udávil se pulcem či vrankou (Cottus gobio) (Les. Stráž IV. 1906). V zajetí se musí krmiti »moučnými červy«, také žížalami, v mléce máčenou žemličkou nebo chlebem s hovězím srdcem smíšeným. Veškeří chřástalové žerou rádi tvaroh, proso a rozmačkaný semenec. Mravenčích kukel — pochoutky to téměř pro všechno ptactvo — u těchto zajatců, kteří jsou žrouty, raději se vzdejme (kukly jsou čím dál dražší) a držme se tudíž shora udaného lacinějšího receptu. Zajatec brzo uvyká, ochočí se a stane se milým společníkem, ačkoli se zprvu upejpá dost a dost; vydrží při vší péči a správnosti v krmení kolik roků v zajetí. Klec musí míti dno vysoko říčním pískem posypané a často násyp obnovován, jinak by se mu rozbolavěly prsty, onemocní a pak je nejlépe před pelicháním mu darovati svobodu (v červenci) to j. pustiti ho na dobře zarostlé partie bažinaté. Je tichým ptákem pokojovým, ale jen sám v kleci, do společnosti drobných nebo stejně velkých ptáků přijíti nesmí, protože žádného u sebe nestrpí a prostě zavraždí každého s nímž jest a zabité pak začíná obyčejně u hlavy žráti.

Ztratí-li při pelichání letky, dá se polapiti rukou, nemůže lítati anebo jen nepatrně; v tu dobu se ukrývají pod travou, obilím a kde se jen dá. Nevysvětlitelným dobře jest mi případ z r. 1884 nebo 1885, kdy byl lapen v Jankovicích u Přelouče na jaře ve vesnické komoře, kam prý oknem zaletěl a živý mi donesen (♂). Podobný případ s úplně zachovalým starým ptákem znám z doby pozdější (1889) ze samého města Přelouče. — —

3. rod: Ortygometra, Linné.

Zobák sotva ze ²/₃ tak dlouhý jako vnitřní prst, ne tuze silný, vyšší než širší, se stran ku předu velice stlačený, u kořene do náčelního opeření patrně vystupující; postranní chřípě jsou uprostřed svrchní čelisti a průhledné; jamky nosní a úhel vidlice spodní čelistě jsou vpředu široce zaokrouhleny (u předešlého rodu ostře a daleko protaženy) a nesahají ani přes polovic čelisti. Nohy poměrně silné, běháky dosti stlačené a nad patou ještě kousek lysé; n e o b y č e j n ě dlouhé přední prsty jsou štíhlé, úplně volné, zadní je slabý, výše vkloubený, sotva ¹/₂ délky běháku,

který je zpředu příčně štítkován, nazad a se stran jemně síťkován; ve krátkých široce vypouklých křídlech je 2. letka nejdelší, 1. je menší 5.; krátký, 12perý ocas vyčnívá asi na 1 cm zpod křídel; drobné peří je velice měkké.

Vděkuplní ptáci této skupiny jsou velikosti podprostřední a mnozí z nich i skutečně malí, hlavu mají maličkou, úzkou, čelo nizounké a jaksi protáhlé, pelichají dvakrát do roka, aniž by se ve dvojím šatě svém — letním a zimním — tak dalece mezi sebou lišili; poněkud odchylným je šat mladých ptáků. Chmýří hnizdošů jest u všech dosud známých druhů černé. Žijí samotářsky a skrytě ve vlhkých, vodnatých místech, v močálech, podél rybníků a svodnic, hojně ostřicemi, skřípinami a jinými travinami zarostlých, staví si hnizda kolkolem vodou obklopená a toliko v čas nejkrajnější potřeby v době za tahu se vyskytují také na místech volnějších. Často plavou i bez nutné potřeby, výborně se dovedou potápěti, jakož i čas od času si zasednou na větev stromu. Ve svém »Hand-List« jich uvádí Gray na 20 druhů.

Chřástal kropenatý

(Ortygometra porzana, L. — Gallinula [Rallus] porzana, Lath. — Porzana maruetta, Vieill.).

Vodní slepička, pihalice kropenatá, kuželka (Palliardi). — Rus.: Bolotnaja kuročka, vodnica; pol.: Kurka kureczka, kurka nakrapiana, kokoszka; chorv.: Šareni pietljič; srb.: Štioka ritjuga, kokošica; slovin.: Grabasta tukalica; něm.: Die gesprenkelte (getüpfelte) Sumpfralle, -huhn, kleines Wasserhünchen, Tüpfelsumpfhuhn.

Druhový znak: Spodní ocasní krovky rezavé a bělavé, neproužkované; křídla vespod jsou černě a bíle pruhována; peří na slabinách tmavohnědé, bíle pruhované; hlava, strany krku a celý povrch je na olivověhnědém základě bíle ťupkován; mladí ptáci jsou jen řídko kropenatí. Šat hnizdošů je černý, běháčky mají šedozelené, zobáček zpředu černý, shora na něm ostrá bílá ťupka, u čela je červený, jinak zelenavý. — Délka 20.5 cm, křídlo 12.5 cm, ocas 5 cm, zobák 1.8 cm, běhák 3.2 cm, střední prst 3.8 cm. (Tab. XXII. obr. 166.)

Mezi kořenem zobáku a okem jest nahnědle bělavý, shora i zdola temně zalemovaný proužek; čelo uprostřed, pruh nadoční, pak hrdlo, líce zpředu a počátek volátka jsou břidlicově šedy a zbarvení to se ztrácí znenáhla níže na hrudi a po stranách krku v zahnědle olivové šedi, kteréžto partie jsou hustě bělavě kropenaty. Povrchu je pták olivověhnědý s černými osténkovými skvrnami a hojným bílým ťupkováním a bílými čárkami podélnými i šikmými poset; ohbí křídelní je bílé, ocas je černý, olivověhnědě a bělavě lemován; střed bříška do šedava bílý, slabiny olivověhnědy, černě a bíle pruhovány (příčkovány). Na podzim jsou brada, střed dolní hrudi s břichem bíly. — Zobák

citronově žlutý, u samého čela oranžový; mladí jej mívají zelenavě žlutohnědý, u čela slabounce zaoranžovělý, jako u starých ptáků na podzim, malé oko světle hnědé, oční kroužek šedobíle pyřitý, běháky žlutozelené, na kloubech poněkud do modra se jevící; mladí mají běháky špinavější. Přepeřují dvakrát, koncem července až počátkem srpna (podzimní šat) a pak zase v březnu než přiletí (jarní šat).

Vlastí chřástala tohoto jsou mírné a teplé končiny Evropy, severně až ku 65° s. š. (ve Skandinavii) nebo ku 58° s. š. (na Urale); v Asii se zdržuje nejvíce v jižní Sibíři. Bar. Loudon jej také nalezl na Mervské oase. Za tahu se objevuje v sev. Africe, po její východ. části až ku Zanzibaru a Sclater (1907) jej uvádí i pro Kapsko. Západně ne dále než do Hollandska se dostal, ale za to jest jich tu mnoho. V Grónsku byl však už dvakrát uloven; do Španělska jen zřídka kdy a toliko ojediněle některý zabloudí. V Německu se vyskytuje všude na příhodných místech a těch tu má místy hojně, ano v severnějších územích je obecným ptákem; na východě častějším než na západě. Ve vlastech našich všude se vyskytuje, ale ne tou měrou jako u sousedů severních; jsou to zajisté rybničnaté kraje, v některých částech zemí těch. Je však málo znám vinou svého způsobu života a považován namnoze za vzácného ptáka.

Bydliště jeho je podobné jako jsme poznali u předešlého, hustě rostlin u vody a ve vlhku vůbec, tak lze krátce označiti jeho pravý domov. Za tahu, nejčileji v druhé polovici dubna a opět v září a říjnu, vyskytuje se někdy i v lese a na polích, kde bývá mladý pták rukou polapen (čtyři případy jsou mi známy). Dle spolehlivých zpráv přezimují četní chřástalové tito na vhodných místech i v již. Evropě. Hnízdo taktéž je neobyčejně těžko nalézti, protože se ničím od svého okolí neliší. Toliko pozdě na večer prozrazuje párek svoji domácnost jasně znějícími kvíkavými tóny, asi jako »kvít«, ačkoli se vlastně nedá ani slabikou naznačiti. Slýcháme je za soumraku a bezmála po celou noc. Takový zuřivý »vajíčkář«, chce-li se vajec zmocniti, musí už na večer vyhledati taková místa, kde by ptáky ty asi tušil a příštího dne pilně dohledávati, neboť za dne se nikdy neozývají a jsou pečlivě skryti v rostlinstvu.

Hnízdo bývá vždy umístěno na vlhké zemi, v ostřicových nebo jiných travních trsech; na pohled je to stavba jen povrchní, nevalná, leč přece jen pevná, z listí, stebílek a stonků, a koncem máje nebo počátkem června 9—12 vejci osazená. Jsou také buď typicky nebo protáhle vejčitá, jindy opět břichatá nebo břichatě oválni; mají poněkud lesklou skořápku základní barvy světle žlutavě šedé nebo nažloutle plavošedé s fialově šedými obláčky a rudými nebo černohnědými ťupkami a většími skvrnami povrchními, které jsou většinou roztroušeny po celé ploše, často však i seskupeny kolem tupého pouku. Průměr. velikost 58 vajec jest $33{\cdot}1 \times 23{\cdot}8\,mm$, váha $0{\cdot}755\,g$. Asi za 3 neděle se klubou kuřátka černým chmýřím oděná a sotva že jen oschnou navždy dají svojí kolébce vale a utíkají za matičkou.

Hezoučký tento ptáček hodí se milovníku ptactva pokojového, protože brzo zkrotne a stává se přítulným. Jak výborně a obratně musí prokluzovati a běhati, můžeme se i ve světnici přesvědčiti, neboť se protáhne i tak úzkou štěrbinkou, že člověk až užasne. O chování jeho na svobodě, o potravě atd. nalezne čtenář u obou druhů následujících.

Chřástal malý (Ortygometra parva, Scop. = Crex pusilla, Licht. = Porzana (Gallinula) minuta, Bp.).

Pihalice malá (Palliardi). — Pol.: Kurka zielonka, kurka mala; chorv.: Mali pietljič; srb.: Štioka vižlinica; slovin.: Mala tukalica; něm.: Das kleine Sumpfhuhn, Rohrhuhn.

Tab. XXII. obr. 164.

Druhový znak: Povrchu olivověhnědý; uprostřed hřbetu jsou patrny černé, osténkové skvrny a sem tam spora ovální skvrnka bílá; slabiny u starých ptáků jsou světle šedomodré; spodní ocasní krovky příčkovány; křídlo vespod černošedé, vnější prapor prvé letky je hnědý. ♂: krk, prsa a přední péra slabinová světle šedomodré. ♀: hrdlo bílé, prsa a přední pera slabinová narezavělé. Běháčky mají krásně zelené. — Délka 18 cm, křídlo 9.5—10.5 cm, ocas 5.2 cm, zobák 1.8 cm, běhák 3 cm.

Starý ♂ na jaře má obličej, krk, prsa i holeně krásně světle šedomodry (jako mák); slabiny a holeně nepatrně bíle vlnkovány; břicho temně popelavé a přetrhovaně bíle příčkované; dlouhé černé spodní ocasní krovky jsou na špičkách bílé; shora od temene až na ocas je pták krásně celý olivověhnědý, na osténkách černě skvrnit a sporými okrouhlými bílými skvrnkami zdoben; rýdovací pera černá, po stranách olivověhnědá; zobák zelený se žlutou špičkou a červeným kořenem; oko červené, s takovýmtéž kroužkem; běháky živě žlutozelené. — ♀ na jaře má hrdlo bílé, na volátku, prsou a holenních je světle narezavělá; hlava se stran šedá a povrchu zbarvena jako ♂. — Na podzim jsou staří podobni mladým. V šatě mladých ptáků jsou obličej, hrdlo a vole bíle, po stranách tohoto a prsou hnědě pruhované a skvrnité jako na spodních ocasních krovkách; povrchu jest peří olivověhnědé a uprostřed hřbetu je veliká, skoro černá skvrna hustě posetá bílými ťupkami, jaké najdeme i na větších křídelních krovkách a zadních letkách. Na zobáku a běhácích převládá dosud špinavá barva pleťová. Drobounká kuřátečka jsou také mouřenínkové s bílými zobáčky a narůžovělými běháčky.

Jest domovem v mírném a teplém podnebi, jaké hlavně panuje v již. a jihových. Evropě; na sever se vyskytuje až nad 55° s. š., totiž v Anglii a Dánsku. V Uhrách a již. Rusku až po Kijev a Sareptu jest hojným. V Asii rozšíření jeho sahá až do střední Číny (Seebohm), na jih pak až již. Afghanistanu. V Německu i ve vlastech našich jest vzácnější předešlého, anebo alespoň se tak zdá a není také divu, vždyť tak malý pták a ještě tak skrytě žijící ani se nedá pozorovati. Hnízdíval prý se dříve často na rybnících u Hluboké, u Pardubic (sbírky tamní). Bartuška dostal 13. dubna 1881 od Hluboké a Špatný jej uvádí za ča-

stého ptáka u Lomnice v již. Čechách. Šír ulovil dvakrát mladé ptáky a Vařečka jej zaznamenal jako hnízdivce na rybníce Řežabinci od Ražic; také byl v okolí Písku několikrát uloven (1885, 1886, 1887 a 1890) celkem asi 6 exemplářů. Z Moravy uvádí Talský jednoho ze dne 19. dubna 1878 do Hustopeče blíže Bečvy a 2 kusy dostal Zahradníček od Chomotavy u Olomouce v létě 1884; hnízdil se tu snad? (Ornit. Jahrb. V.)

Obývá větší i menší močály, rybníky, svodnice, bažinatá luka, jež jsou prostoupena křovím vrbovým a olšovým a kde všude nalézá hojně úkrytu, neboť on se tak pečlivě skrývá, že přítomnost jeho jen neobyčejně pozorný a nadaný pozorovatel jest s to zjistiti. Jest také tažným ptákem, jako druzí chřástalové, který prý se před květnem k nám nedostavuje, čemuž ale obě přesná dáta, Bartuškovo z Čech a Talského z Moravy, nikterak nenasvědčují a v září zase odtahuje; stěhuje se vždy v noci a ojediněle a zaletuje až do Afriky.

Jako u předešlých i jeho hnízdo jest nadmíru nesnadno nalézti. Bývá nad bahnitou nebo vůbec mokrou půdou, ne-li dokonce přímo nad vodou v hustém trsu ostřicovém nebo jiných podobných rostlin Veškeré listy kolem místa, kde hnízdo má býti zbudováno, v okruhu velikosti jeho odpovídajícím, pěkně ohne do jednoho střediska, proplete travou a skřípinou, vnitř jemně vyloží a kolébka pro děti hotova. Sedí-li pták — jamka je břichatě vydutá — může se i s vejci v něm dobře ukrýti a když pak ještě, jak mívá ve zvyku, se přitáhne a okolní blízké stonky přetáhne přes sebe a nad sebe jako loubíčko, nuže, hledejte ho pak, pátrejte v bahně nebo ve vodě mezi komáry atd. atd. To je pak vajíčko jeho vzácné, panečku! Snáší od polovice máje až do června 8—10 vajec, protáhle vejčité, břichaté nebo skoro ovální formy, někdy i na tupém konci nápadně špičaté. Mají hladkou, nelesklou skořápku, na jejíž základní barvě nášedě bílé, zelenavě světle šedé nebo šedožlutavé jsou fialově šedé obláčky (spodní skvrny), na nichž opět povrchu jsou přehnutě nakupeny podlouhlé skvrny rezavo nebo olivově žluté, místy základní barvu skoro zakrývající, druhdy opět věneček na tupém pouku vytvořující. Průměr. velikost 62 uher. vajec jest $31{\cdot}6 \times 21{\cdot}8$ mm, váha 0·547 g.

Rozkošná a něžná tato slepička bahenní, nejhezčí všech ostatních, stává vždy zpřímá, půvabně utíká, ale i upalovati dovede znamenitě. Ráda si zaplove, což také pěkně vypadá a při tom neustále pokyvuje hlavou jak pod vodou vesluje; je-li s ní zle, ihned se podkoupne a obratně zmizí. Lítá třepetavě, při tom rychle, ale opět zdánlivě ochable; také jen nerad používá křídel, může-li spoléhati na běháky, jež v letu nechává volně svěšeny, jakoby připraveny ku běhu po brzkém zapadnutí. »Jak jinak si však vede, posedne-li jej pud stěhovavý. Tu se lehce vyšvihne do výše, mává perutěmi, dlouhé běháky natáhne bez prodlení přímo nazad a střelou letí křídly rychle pohybuje tak prudce, že člověk ani svým očím nevěří«, vypravuje E. Ziemer v »Ornit. Monatsschr.« 1890.

Někdy samovolně vybíhá náš chřástalík tu a tam ze svého úkrytu, postaví se směle na straně k vodě obrácené a jakoby pozoroval svoje

bahnité okolí, hlasitě křičívá. Jinak jest velmi nesnadno jej z úkrytu vyplašiti, neboť se tu co nejlépe dovede skrývati. A jako ostatní, ani on není družným ptákem; mimo dobu hnízdění se vždy jen ojediněle se vyskytuje. Křičívá vysokým, kvíkavým hlasem, jejž asi slabikou »kík« lze označiti; někdy i rychle za sebou několikrát »kik, kik, kik, kik«. Slýchati ho lze hlavně z večera a pak v noci.

Plachými právě tyto ptáky zváti nesmíme, protože chová-li se člověk zticha, podaří se mu někdy v jich bydlištích na kraji rákosí a na méně zakrytých místech docela klidně plížící se pozorovati a přihlížeti docela z blízka jich zaměstnání. Živí se bahenním hmyzem jako brouky, mouchami, plži, komáry, chrostíky, pavouky, kobylkami a p.; zřídka jen sebere semínko, jak se zdá.

V zajetí musí dostávati tento něžný pták kukly mravenčí a červíky a zvykáme jej slavíčímu zobu; také však rád si zobne kousek tvarohu a žemličky v mléce navlhčené. Dopřeje-li se mu volného pohybu po světnici, uvidíme, jak obratně lapá mouchy a chtivě se žene po jakémkoli předhozeném hmyzu. Ochočí se brzo a je tuze milým ptáčkem; s nataženým krčkem a zobákem tu pomalu, tu zase rychle pobíhá kolem svého úkrytu a čilým je i za měsíčních nocí. Zejména nepokojným bývá v dobách obou tahů, ale jinak je to občánek tichý a mírný. A jak se cítí spokojeným, vložíme-li mu do veliké klece několik tabulek zeleného, vysokého drnu a k tomu plný okřín; i mechu může býti v zimě místo drnu užito. Obojí však se musí často novým čerstvým nahrazovati, aby běháčky a prsty zdravými zůstaly, jsou velmi jemnou pokožkou potaženy a musí-li po tvrdé půdě se pohybovati brzo a mnoho trpí. Mnozí to zkusili s jemnou lesní zemí se zbytky mechu a listí asi na $2^1/_2$ cm vysoko; avšak i to dlužno pilně vyměňovati. Okřín s vodou a to raději větší nesmí chyběti, rád se brodí, koupe i plove, čímž si nohy udržuje v čistotě a to je to hlavní; jest to běžec. I jiné ještě praktiky provozují, klec zinkovou o dvou dnech zasunovacích pořizují (na střídání), úkryty mu dovnitř vkládají (svazky nebo rohože rákosové jako kulisy, i vrbové větvičky, bezové neloupané pruty za bidelka dávají atd. Je viděti, že pěstitel ptáků musí býti polovičním umělcem a celým znalcem přírody. —

Chřástal nejmenší. (Ortygometra pusilla, Pall. = Gallinula pygmaea, Hom. = Rallus bailloni Vieill.).

Chřástal Baillonův, pihalice nejmenší (Palliardi). — Pol.: Kurka najmniejsza; chor.: Patuljasti pietljič; srb.: Štioka kusica, kusica mala; něm.: Das Zwergsumpfhuhn, Zwergrohrhuhn.

Druhový znak: Povrchu olivověhnědý; na černém základě na hřbetě a ramenou jest četně jemných, bílých kreseb a ťupek; staří ptáci mají černé slabiny, bíle pruhovány; křídlo vespod je hnědošedé a bíle skvrnité (u předešlého beze skvrn); běháky světle rudošedé; **vnější prapor prvé letky** je bílý (jen někdy hnědě

skvrnitý); křídla kratší než má předešlý. — Délka 17.5 cm, křídlo 8.7 cm, ocas 4.5 cm, zobák 1.5 cm, běhák 2.7 cm.

Obličej, hrdlo a prsa jsou tmavošedá; slabiny se spodními krovkami ocasními jsou mdle černy a olivověhnědě pomíšeny a jasně bíle pruhovány; povrchu je krásně olivověhnědý, černě skvrnitý, hřbet černý s bílou kresbou, ťupkami a příčnými skvrnkami, nejvíce na černém poli. Mladí mají obličej, hrdlo a krk níže bílé, ostatní spodek je zahnědle černošedý, bíle stříkaný a vlnkovaný; povrchu jsou také olivověhnědí a na středu hřbetu černě a hojněji bíle skvrnití a přetrhovaně čárkovaní; zobák a běháky jsou pleťové barvy. Velice zdobní hnizdoši jsou černí, majíce v předu na zobáčku bílou ťupku a světle masobarvé zobáčky. — Zobák starých jest zelený, u špičky černavý, beze vší červeni (to u předešlého); duhovka ohnivě červená, běháky nášedě masobarvé (pleťové).

Blízce příbuzná forma indický chřástal nejmenší (Ort. pusilla auricularis, Rchw.) má širší přes oči se táhnoucí žlutohnědý pruh; obývá Indii a severněji. Sibířští ptáci mívají uši čistě šedivé a jsou o poznání větší evropských.

Co se týče rozšíření tohoto druhu, je známo dosud málo; příčina toho leží u veliké podobnosti s chřástalem malým, s nímž bývá skoro pravidelně zaměňován, ačkoli podle bílého okraje křídel snadno jej lze indentifikovati. Vyskytuje se na příhodných místech v střed. Evropě a na sever se objevuje po jednotlivu až v Anglii; také se hnízdí ještě ve Vých. Prusku, Prus. Slezsku, v Anhaltsku (Naumannem objeven), ve Frankách, Hessensku, v poříčí Mohanu jej místy také znají. Jest četným u Valencie a na mnoha místech v Uhrách, ku př. v budapeštské stolici. V Haliči zdá se že také se vyskytuje s předcházejícím a není prý tam vzácným, ačkoli hr. Dzieduszycki nerozeznává ve svém »Katalogu« 1880 dosud obou druhů, není tedy jasno, který druh míní (museum lvovské vystavuje 5 kusů = 2 ♂♂ a 3 ♀♀, které?). Vídeňské museum vystavuje 2 kusy, jako předešlého, od Vídně (z Prateru) a od Terstu. V našich vlastech má býti vzácným, ačkoli kdož ví, nezdržuje-li se tu dost často, vždyť musíme uvážiti jeho skrytý způsob života. Vedle jednoho od Čern. Kostelce (Häring), jak se Palliardi zmiňuje, ulovil jiného Kraus u Dobříše (vlastní jeho sbírka), jeden polapen 1886 u Lomnice n. L. (Špatný) a jeden byl už dříve do ohradské sbírky vřaděn. Bartuška dostal zabitého o telegrafní drát od Budějovic (24. května 1881). Kolem Třeboně má se dosti často vyskytovati (Heyrovský). Patrně i na Moravě a ve Slezsku se také občas objevuje. Jeden zastřelen u Hranic n. B. (Schweder v »Ornit. Jahrb.« 1908). V Asii byl nalezen Severzovem v Turkestanu, Dybowskim v Daurii, Johannsenem v okolí Tomsku a Swinhoëm v Číně.

Za tahu zaletuje do Afriky, dle Rüppela do Egypta a Habeše. Za bydliště si volívá právě takové krajiny jako předešlý a tu vede život tichý, samotářský, skrytý. Rovněž hnízdo i jeho okolí jsou si podobny. 7—8 vajec nalezneme v prvé polovici června; jsou co do formy i zbar-

vení velice proměnlivá a velmi se podobají vejcím předešlého druhu, jsouce jen průměrně menší a lehčí, ale vždy silně lesklá (předešlého nelesklá). Průměrná velikost 22 vajec je 30 × 20·8 *mm*, váha 0·458 *g*.

2. podčeleď: Slípky vodní (Gallinulinae).

Podle Reichenowa je zadní prst založen v téže výšce jako prsty přední; běháky kratší a prsty delší než u I. podčeledi; běhák zpravidla kratší druhého prstu a jen zřídka kdy téže délky.

1. rod: Gallinula, Brisson.

Zobák kratší hlavy, dost silný, přímý, kuželovitý, s krátkou špičkou, mnohem užší než vyšší, ostrých a přejemně pilovitých okrajů, je tvrdý a na čele přechází v lysou destičku, slemeno jest před nozdrami mírně prohnuté; nozdry jsou postranní a jsou to na prostředku svrchní čelisti kratičké štěrbinky, uložené v ovální jamce, nosní blankou překlenuté; jak tyto jamky, tak i úhel vidlice spodní čelisti jsou zpředu zaokrouhleny. Nohy jsou silné, střední výšky a nad patami ještě kousek lysé; běhák je se stran stlačený a kratší vnitřního prstu; přední tři prsty velmi štíhlé o širokých chodidlech, střední z nich delší běháků; stlačený prstík zadní jest pranepatrně výše založen a mnohem kratší než přední; všechny prsty bez blanitých okrajů; běhák je zpředu štítkován, vzadu síťkován. Neveliká křídla jsou široká, tupá, vyklenutá; 1. letka nápadně kratší 2. a tato se 3. bývají nejdelší; 1. je také kratší 6.; na ohbí lze nahmatati malý, tvrdý a špičatý hrbolek. Ocas krátký, téměř skrytý pod svými krovkami, zaokrouhlený, z více než 12 per složený. Hlava malá, velice úzká, s nízkým anebo jen mírně vystupujícím čelem. Drobné peří husté, vespod povahy kožišinaté. Pelichají pouze jednou do roka a to staří v létě, mladí až v zimě. Obě pohlaví jsou stejně zbarvena, leč ♀ bývá o něco málo menší; šat mladých je velice temný.

Obývají rybníky, močály, tůně, kde hojně rákosí a vodních rostlin jim skýtá útulku a kde na vodě plovouce většinu života prožívají; potápějíce se pomáhají si křídly. Asi 18 druhů jest jich známo.

Slípka vodní (Gallinula chloropus, L.).

Slípka zelenonohá, slepička, vodní kuřička (Mor.). — Rus.: Kamišnica, balotnaja kurica; pol.: Kurka kokoszka, kurka wodna, zielenonoga; chorv.: Crvenoglavi pietljič; srb.: Guša zelenonoga, trčka, kokica, kokoška, vodene piple (na Korčule), velika stirka; slovin.: Zelenonoga tukalica; luž. srb.: Vódna kokoš (kokoška, kura), vódny kokot, hatne kurjo, zelena noška; něm.: Das gemeine Teichhuhn, grünfüssiges Wasserhuhn, Rotbläschen.

Druhový znak: Rohovitá náčelní lysina červená, běháky světle zelené; mladé mají lysinu špinavě zelenou; ve spodních krovkách ocasních jsou pera prostřední úplně černá, kolem nich zevně úplně bílá; spodní krovky křídelní jsou temně šedé s bílými konečky; vnější prapor prvé letky na okraji bílý; povrch těla beze skvrn, černý a olivově zahnědlý. — Délka 30.5 cm, křídlo 18.5 cm, ocas 6.2 cm, zobák 2.7 cm, běhák 4.8 cm.

Celá hlava s krkem, hruď, břicho i holeně — vše temně šedé jako břidlice, hlava nejtemnější; říť černá; hřbet temně olivověhnědý; největší křídelní krovky mdle hnědočerné, přednější šedavě, zadní olivověhnědě lemované, ocas černý. Pera na bocích a slabinách (nosiči křídel) jsou na koncích bílá a tvoří tudíž podél křídla bílý pruh. Zobák, na kořeni stejně červený jako náčelní lysina, jest na konci citronově žlutý, na podzim špinavě červený; oko živě, rudohnědé barvy; běháky jasně zelené, nad samým kloubem patním je červený podvazek. V prvém šatě je slípka povrchu olivověhnědá, vespod hnědošedá a na hrdle a břichu bělavá; nepatrná náčelní lysinka je téže barvy zelené jako zobák a podvazky nadkolenní jsou sotva zažloutlé. Šat mladých, dosud nevybarvených ptáků je povrchu také olivověhnědý, po stranách krku se šedí pomíšený; pera na bocích a slabinách tmavě olivověšedá, vytvořující podél křídla bělavě skvrnitý pruh, vespod jsou skoro celé bílé; náčelní lysina jest ještě docela maličká a se zobákem špinavě zažloutle zelená; běháky bledší než mají staří ptáci. Chmýrnaté odění hnízdošů je skoro černé; na křídelkách a před očima kůže prosvitá; tuto je chmýří načervenalé a na hrdélku a po stranách hlavy na koncích stříbrobílé, zobáček je bledě červenavý, vzadu s lysinkou žlutočervený, což se pěkně od černého tílka odráží a kuřátka již zdaleka se dle toho poznávají; běháčky jsou zpočátku nášedě pleťové, avšak brzy sezelenají. Kleinschmidt ve »Falco« IV. 1908 zobrazuje (fotogr.) slípku vodní (♀) z okolí Kaselu pravidelným albinismem stíženou; celá křídla má sněhobílá a vyjmouce vrch hlavy, šíji, hřbet a boky s břichem je celá vespod bělostná.

Slípka vodní je rozšířena neobyčejně, od ne tuze dalekého severu až do nejteplejšího jihu. V Evropě se vyskytuje severně až na Faroërách, kde se ještě hnízdí a také byla jednou ulovena na Islandě; velmi hojně se hnízdí v Hollandsku; v sever. Africe, ba již i na Sardinii je stálým ptákem; podobně na Kanárech a velice obecnou je v Alžírsku a v nilské deltě. Na Skaderském jezeru jich četně hnízdí a všude ji lze nalézti v podunajských nížinách. Na východě asijském byla nalezena v Číně a na Formose, v Persii pak dostupuje výše až 1300 *m*. V Německu, Švýcarsku a našich vlastech československých je obecným a známým ptákem, jehož možno nalézti skoro na všech rákosnatých vodách i menších tůních.

Neobývá ani u moře ani na holých pustých březích řek, nýbrž vždy vyhledává jen místa sladkovodní jako rybníky, jezera, močály, tiché zátoky a jalová ramena řek, vždy tam, kde je voda dost hluboká a v létě nevysychá. Malé rybníčky, hustě zarostlé orobincem, sítinou, skřípinami, rákosím, vrbovým a pod. rostlinami, kde mimo to hojně

plovoucích bylin po hladině se rozkládá (lekníny, stulíky, rdesty a p.) takové jsou jí nejmilejší, byť i třeba u samé vesnice, i podél železniční tratě se nalézaly. U nás je ptákem tažným, ačkoli mnohé pokoušejí se skoro každoročně na otevřených vodách přezimovati, ale někdy jich doufání v jaro šeredně zklame a bídně hynou; v jižních zemích je dílem přeletavým, dílem ptákem stálým. Wolff vypravuje o jedné takové slípce, která přezimovala u Bentorfu, že chodívala pravidelně s domácími slepicemi ku korytům prasečím, aby se tu nasytila a mnohdy dokonce i do kuchyně vlezla, až ji necitelný hospodář tady chytil a zařízl, aby svou zvěřinou »kryla výlohy« se živením spojené (Ornith. Monatschr. 1907.).K nám se dostavuje na jaře obyčejně teprv v dubnu, ač za zvláště pěkné pohody již koncem března se objevuje a v září počíná s poutí na jih, která potrvá celý říjen a ještě v listopadu někdy ukončena nebývá (30. listopadu 1909 uloven ml. pták v okolí Čáslavě).

Hnízdo je prací obou manželů a aby se mohly brzy hnízditi, potřebují ku stavbě materialu a protože nového ještě není, je brzo na jaře, používají od loňska zbylého rákosí, které jim taktéž sporé ochrany poskytuje; zvláště výborně se jim k tomu hodí ostřice pobřežní (Carex riparia) se svými širokými listy a také jest jejich oblíbenou rostlinou. Kde té je s dostatek, zbudují si hnízdo v ní; na přehnutých listech anebo mezi několika trsy upraví si plovoucí hnízdo přímo na vodě. Hluboko, někde v rákosí anebo hustých sítinách ho nikdy nehledejme, nýbrž vždy blíž kraje na straně obrácené k vodě. Také si zakládají s oblibou hnízdo ve vrbovém křoví na močálech a bylo na podobném místě již nalezeno její hnízdo $1^{1}/_{2}$ *m* vysoko od země. Jest dosti dobře spleteno se suchých listů ostřicových nebo jiných a uvnitř je pěkně vydutá prostranná kotlinka asi 18 *cm* široká a 12 *cm* hluboká. Wemer zjistil několikrát ve Westfalsku, že se hnízdila v doupatech (1907.).

Obyčejně v druhé polovině máje bývá v něm už násada 8—10 vajec buď štíhlých nebo břichatých, jednak o zahroceném pouku špičatém, jednak zase tupě zakulaceném. Skořápka jest jemnozrnná, hladká, obyčejně beze všeho lesku, v základu narezavěle žlutá, ze čerstva slabounce zelenavá a po celém její povrchu jsou rozsázeny řídce, jindy hustěji rudohnědé nebo černohnědé ťupky, okrouhlé a větší skvrny, jež bývají druhdy na okrajích rozmazány; obyčejně i šedé obláčky se mezi nimi nalézají. Průměr. velikost 68 vajec je 40·9 × 29·4 mm, váha 1·81 g. Podruhé se hnízdívají ještě v červenci a doba sezení se počítá na 3 neděle jako u domácí slepice. Ziegler kontroloval její hnízdo a shledal, že mláďata docela ponenáhlu jedno po druhém během 14 dní se vylíhla (Ornit. Monatssch. 1908).

Je dosti přítulným a milým tvorem. Zvláštní jest u ní, že ocas nosí neustále vzpřímený (jako slepice) a často jím potrhuje, při čemž krk je vysoko mírně esovitě zahnut. Kráčí-li, dělá dlouhé kroky, ale při tom křepce a hbitě se žene ku předu a je-li třeba umí i rychle utíkati. Jako bukači i ona dovede obratně stoupati po stoncích rákosových, obejmouc

dlouhými prsty vždy celý chomáč stebel najednou. Také se znamenitě vyzná v umění plaveckém, plove vytrvale, hlavou pěkně při tom pokyvujíc a ocasem potrhujíc a nesouc jej vzhůru, ukazuje bílé »zrcádko« (řitní peří), po kterém se už zdaleka poznává. Potápěti se dovede rovněž výborně a zmizíc pod vodou jako potápka kus cesty tu uplove, pomáhajíc si veslovati křídly. Hesse vypravuje, že sotva stačil kráčeti, jak rychle slípka pod vodou plovala; vždy po 6 m vystrčila hlavu, aby vydechla. Také pozoroval, že hledala potravu na silnici (Jour. f. Ornit. 1908). Jde-li jí však o krk, nevynoří se celá nad vodu, nýbrž stačí jí k tomu toliko zobák s hlavou až po oči a tak snadno ujde pozornosti, neboť se mnohý domnívá, že ani z podvody nevyplovala. Je-li však bezpečna, plove jako měchýř nebo korek po vodě, hluboko těla neponořujíc. Lítá za to jaksi mdle, znaveně a nízko, při tom přece jen dost rychle; vzlétne-li, povšimneme si svěšených běháků, jako činí její strýcové (chřástalové). Jen nerada lítá, nemusí-li a vždy raději se hledí skrýti v rákosí nebo pod vodou. Co se dotýče tohoto umění, jsou jak mladé tak staré dokonalými mistry. I tam, kde málo, rákosí roste, ukryje se tak dobře — jak píše Naumann — že jí není možno vůbec nalézti i když psa si k tomu vezmeme. Před ním se úplně potopí, a »vítr« je tentam. Za to kde se jim neubližuje, jsou velice důvěřivé a vedou si jako zkrotlé kachny, zvláště roztomilé je podívání na takovou rodinku s mladými. Neustále žadonící drobní mouřenínkové — kuřata — plují kolem rodičů a s nimi a mají pilný pozor stále jen na jejich zobáky, neboť ti jim každou chvilku něco na zoubek nabízejí, podávají. Ještě však zajímavější jest rodinný život po druhém vyhnízdění se; tu se dostavují také odrostlejší, leč už samostatné mladé slípky z »prvního manželství« ku drobounkým sestřičkám a předstihujíce se navzájem hledají a donášejí jim potravu, zkrátka pomáhají rodičům u výživě menších dětí. Řídký to případ v přírodě, najmě u ptactva. Rozptýlí-li se rodinka, svolává je máť tichým kvokavým »duk duk«. —

Avšak pro jedno nezapomeňme druhého; jsou slípky takto jinak dosti rabiatské a panovačné a krotké domácí kachny ano i husy zahánějí a nestrpí ve svém okrsku. Hlas jejich jest ostré a vyrážené »kreks« (nejčastěji z rána a u večer) a vlastní zvuky vábivé na vodě zní hlasným »kiirkrekrek«; varují několikanásobným »terrtettettettett«. Za tahu volávají v dlouhých přestávkách jasným a daleko se nesoucím »kikikik«, dle čehož posluchači lze směr cesty (letu) poznati. Kuřata pískají skoro dvojslabičným, plačtivým »čii«. —

Živí se všelikými vodními hmyzy, oštipují křehoučké traviny, sbírají semena a okřehek. V zajetí ji krmívají zrním obilným, chlebem, rozkrájeným masem a žemličkou v mléce máčenou; kuřátkům svědčí nejlépe slavičí žír. Za krátko zkrotnou a na menším ohraženém místě na dvoře s větší nádržkou vodní jsou příjemnými ptáky, stále čilými a způsobnými; pro pokoj se tak nehodí a v zimě vyžadují ochrany, aby jim

prsty neumrzly. Při uchopení do rukou třeba míti pozor, štípe zle a ráda zamíří do očí.

Zvěřina jejich má býti chutná; zkušeností vlastních v tom nemám.

2. rod: Fulica, Linné.

Velice dlouhé a štíhlé přední prsty jsou po obou stranách opatřeny laločnatě vykrajovanými blanami plovacími a zářezy laloků těch končí u každého kloubu prstního; malý zadní prstík je o málo výše položen a dole rovněž blanitým okrajem opatřen; nohy postaveny více nazad a jsou ještě poněkud nad patou lysé; běháky jsou silné, se stran velice stlačené, zpředu štítkované, po stranách jakož i vzadu jemně síťnaty. Zobák kratší hlavy je velice vysoký, ne tak široký a trochu krátce končitý, slemene úzkého a na čelo od něho vychází velká ovální, lysá destička rohovitá — lysina; meze opeření na stranách svrchní čelisti vybíhají v dlouze protáhlý úhel; okraje zobáku jsou břitké a poněkud pilovité a spodní čelist trochu do svrchní zasahá; hltan není příliš obšírný a spíše úzký, jamky nosní veliké, ovální a měkké, štěrbinovité nozdry průhledné. Neveliká křídla jsou vyklenuta a ramenní kost v nich je dlouhá, za to však krátké letky, z nichž 2. nebo 3. bývá nejdelší; zpředu na ručním ohbí je malý, rohovitý výrůstek. Ocas krátký z více než 12 per složený (obyčejně 14—16). Tělo je pokryto měkkým, hustým kožišinatým peřím.

Jsou to ptáci prostředně velcí, poněkud nemotorné postavy, válcovitého trupu na velikých, statných nohách, ale na vzdor tomu mohou dobře rákosím a bylinstvem prokluzovati. Nohy jsou umístěny tak, aby rovnováha těla nebyla porušena a chodí tudíž s tělem vodorovným; při chůzi lze pozorovati, že si velice často šlapou na své dlouhé prsty, aniž by proto zrovna musily upadnouti. Na vodě plovouce nebo v ní se potápějíce, zdají se postavou svou býti případnějšími a vhodnějšími, řekl bych způsobilejšími pro živel tento, jakož vůbec celou stavbou těla velmi připomínají pravé či vlastní vodní ptáky, za něž je lid i intelligenti také považují. Leč pro velikou příbuznost s vodními slípkami a chřástaly nesmí se od nich nikterak odlučovati.

Pelichají toliko jednou a to v srpnu a rychlým tempem, proto ale přece nemohou po kolik neděl docela nic létati, právě jako divoké kachny. Pohlaví se od sebe nepatrně rozeznávají, mláďata nosí černý nebo vůbec tmavý šat a oschnouce po vylíhnutí brzo hnízdo opouštějí. Chmýří jejich je mnohem kypřejší než u chřástalů a na hlavě a na krku mívají mimo to červené vlásky.

Rozšířeni jsou po mírném i teplém pásmu a 10 druhů jest jich tou dobou známo.

Lyska černá (Fulica atra, L.).

Lyska obecná, ploska, podlyska. — Rus.: Liska, lisiona, lisupa crnaja; pol.: Lyska czarna, pospolita; chorv.: Crna liska; srb.: Liska crna, crna sarka; slovin.: Črna liska; luž. srb.: Lyska, lysak, lysačk; něm.: Das gemeine Wasserhuhn, Blässhuhn, Blässente a m. j.

Druhový znak: Náčelní lysina bílá; střední letky bývají většinou na koncích bílé; staří ptáci břidlicově černí, mladí kalně a tmavě olivověhnědí. — Délka 40 cm, křídlo 22 cm, ocas 5.2 cm, zobák 3 cm, běhák 6 cm. **Tab. XXII. obr. 167.**

Hlavní zbarvení černé, a bílé špičky prostředních letek tvoří uzoučký bílý proužek na křídle (na obrázku chybí); hlava s krkem sametově černy; zobák s lysinou bílý, duhovka červená jako krev, běháky šedozelené, vzadu nad patou žlutočervený pásek (neúplný či přetržený podvazek); prsty s blanami bledě olivověžluté. Š a t m l a d ý c h se vyznačuje bělavou, malou jen a úzkou lysinou, peřím zbarvení olivověhnědého, jimž prosvítá břidlicová šeď; hrdlo špinavě bílé, na prsou má peří široké bílé obruby. M l á ď a t a mají černé chmýří se stříbrobílými konečky, jež jsou na křídélkách rezavožluté a sem tam prosvítá zde červenavá kůže; na krčku jsou tmavě rezavožlutá, na hlavě rezavá s chmýřím poněkud zkadeřeným; na čele a kolem oček jsou zdobena červenými bradavkovitými uzličky, lysinku mají bledě růžovou a jen nepatrnou; růžový zobáček je oddělen od hlavy tmavočervenou klikatou linkou; oční kroužky bělavé, duhovka hnědožlutá, běháčky bledě šedé. — ♀ je menší a ztepilejší, zbarvení mdlejšího.

I barevné zrůdy se vyskytují, jako čistě bílé, bíle strakaté, bělokřídlé. V ohradském museu u Hluboké vystaven starý ♂, který má před nohama na dva prsty široký příčný bílý pruh přes spodek těla a jiný podobný pták bíle strakatý. Dále dvě mladé lysky s růžovým nádechem na spodku. Provincialní museum hanoverské má ve sbírce bastarda mezi slípkou vodní a lyskou černou (obecnou), kterého ulovili v září 1889. (Ornit. Jahrb. III.)

Domov naší všeobecně známé lysky sluší hledati v pásmu mírném, v horkém je vzácnější, ve studeném jí vůbec není; tak v Asii byla nalezena až na nejzazším východě v Číně a Japonsku, v Africe je na Kanárech ptákem tažným, v Evropě nejdále do středního Švédska zaletuje, dále v Anglii, Španělích, Francii, Italii, Uhrách, Polsku, Rusku, v Dobrudži, kde je velice obecným ptákem a na jezeru Sinoë se jich vyskytují tisíce; také v Dánsku, Hollandsku, Švýcarsku a v Německu, obzvláště v nižinách severoněmeckých jest na příhodných místech všedním a obecným ptákem, jak o tom svědčí hojná lokální pojmenování tamní. Ve vlastech našich na každé větší vodě i menších rybníčkách, vyhovují-li jen její požadavkům, nalézáme tu více tu méně párků černých těch ptáků, které zná skoro každé dítě a zejména jihočeské (i jiné) rybníky jsou jim pak na podzim dostaveníčkem; také se jich

tu na sta a sta kusů postřílí. Tak 1857 v celých Čechách 5162 lysek odstřeleno (Frič) a to ještě tenkrát neznali zadovek!

Za bydliště jim slouží stojaté nebo i plynoucí vody, hlavně takové, jež jsou hluboké a po krajích jsou hustě zarostlé; i pravé hluboké rákosiny objímající volnou hladinu vodní miluje. Všecky podobně vystrojené vody, větší i menší, ať se zovou tak či onak, skytají jim žádoucího útulku. Veškeren čas stráví na vodě, plujíce brzy po širé hladině, brzy zase mezi rostlinstvem nebo v rákosí se skrývajíce. Na sucho jen zřídka kdy vycházejí a to ještě pod ochranou pobřežní vegetace. Oblíbenými rostlinami jsou jim rákosí, orobince, veliké skřípiny; tuto si na zohýbaném listí či stoncích zřizují odpočívadla a hřadoviště. Na vodě pokryté rdestem, leknínem, stulíkem nebo kde douška vodní se stolístkem a různými parožnatkami pokrývá dno velmi ráda se pase, nalezáť tu hojně potravy všeho druhu.

Podle okolností bývá ptákem stálým, přeletavým i tažným. Na podzim se shromažďují na větších vodách, aby odtud nastoupily dalekou pout na jih, která obyčejně spadá do měsíců října a listopadu. Tak v zimě 1897—1898 pokrývaly lysky veškeré vody poblíž pobřeží Severního moře a ani koncem prosince 1898 nebylo lze pozorovati od podzimku skoro žádného úbytku. Sotva led s vod našich sejde, tedy v březnu a v dubnu, už zase jakoby se nemohly dočkati, spousty se jich vyskytují, aby buď dále odtahovaly anebo tu zůstaly. Táhnou ve volné formaci za noci, letíce vysoko v povětří a dost rychle a přímo berou se za svým cílem; lze je také po hlase poznati, neboť se často ozývají. Mnoho jich přezimuje již v již. Evropě a na Sardinii jsou prý jimi vody pokryty; také jich mnoho přezimuje již na Bodamském a jiných jezerech švýcarských, obzvláště za mírných zim. V Uhrách jen sem tam nějaká zbude přes zimu (psal Frivaldszky). Na Skaderském jezeru, kde se jich velice mnoho hnízdí, také jich spousty zůstává přes zimu, jako na Kaspickém moři v Lenkoranu a j.

Na hnízdišti z jara nejprve nastává volba manželských poloviček a to je honění, poletování, šplouchání a křiku bez konce; každý sameček si hledí totiž houževnatě uhájiti svůj neveliký revír. Hnízdo bývá umístěno nejčastěji ve vlastním rákosí, málo kdy v jiném rostlinstvu, blíže kraje na straně k vodě obrácené; základem jest mu obyčejně rákosový trs (stolička), na který ohnou okolní stonky; jamka hnízdní bývá dost hluboká, pěkně vykroužená a spletena z listů a stebel všelikých vodních rostlin. Také ale docela plovoucí hnízda byla nalezena, byvše založena na chomáčích starého rákosí nebo podobné podložce a na to ještě mnoho jiného staviva bylo přivlečeno. Vejce objevují se v něm v květnu, ale i dříve, v dubnu, je-li totiž hnízdo bezpečně skryto ve starém rákosí od lonska a násada záleží ze 5—9 vajec.

Na třeboňských rybnících nalezeno bylo o svatodušních svátcích 1903 při exkursi tam podniknuté a řed. Kottasem vedené mnoho plovoucích hnízd, že mohla býti loďkou snadno odstrčena; některá byla stébly

travnými hustě upevněna, jiná stála zcela na volné hladině, některá uložena v trsech. Prohlédnutá hnízda měla 7—6—7 vajec, na jiném místě zase 8—6—6—5—5—7—5—6—5 jich bylo. V mnohých hnízdech se právě klubala mláďata anebo byla už na polovic venku. Také nalezeno hnízdo, v němž vedle 7 vajec byla 2 mláďata a 1 se klubalo; jinde zase již rodinka plovala se starou, tak někde 5 a tam zase 6 již větších kuřat provázelo rodiče. Vejce byla různě uložena, v jednom 6 dole a 1 nahoře uprostřed a později ještě shledáno totéž dvakrát. Čapek nalezl jednou vejce ve dvou vrstvách na sobě, kterýž případ se přihodil jednou také Reiserovi *). Leverkühn a A. Müller nalezli vejce lyščí v nejrůznějších stadiích vývoje v touž dobu. Dále je známo a dokázáno, že odebírají-li se lysce vejce, snese jich veliký počet proti obvyklému; tak svého času na malém rybníce Krasnickém (Žel. Hory) snesla jich 13—14 a jinde i více. Jsou podlouhle vejčitá, plavošedá a posetá po celém povrchu spodními ťupkami šedými a černými tečkami vrchními, tu většími tu zase drobounce stříknutými. Průměr. velikost 68 vajec je 53·3 × 35·4 mm, váha 2·96 g. Za 3 neděle se líhnou mláďata a jakmile oschnou už do světa s rodiči »za chlebíčkem«; hnízdo jim pak slouží po jistou dobu za hřadoviště.

Po zemi se pohybuje lyska klopýtavě, protože má neforemné, veliké nohy, za to však lehce plove s hluboko ponořeným trupem; při každém rázu plováků pokyvuje hlavou. V potápění se vyzná dokonale; zobák skloníc po hlavě mizí pod vodou a vynořuje se rázem celá jako pod vodou puštěná zátka nebo měchýř. Ponořená používá toliko nohou či plováků za vesela a vydrží zřídka déle 15 vteřin pod vodou, kde také dobrý kousek cesty urazí. V čas nebezpečí dovede také opatrně zobák a hlavu vystrčiti jako jsme četli o slípce vodní. Toho se však může odvážiti jedině na zarostlé hladině, kde se může pod vodou zachytiti, na hluboké čisté vodě toho nečiní, tu brzy se vynořuje, aby opět zmizela, což opakuje tolikrát, až buď nebezpečí již minulo a octne-li se mezi tím v rákosí anebo unavena a více nemožna vzdává se na milost a nemilost nepříteli, jako se stává, je-li ohrožována některým opeřeným dravcem.

Avšak jen pro ochranu se nepotápí, nýbrž i za potravou. Chce-li vzletěti, plácá se kousek cesty po hladině, než se zdvihne a krátce a rychle mávajíc křídlama a s nataženým krkem a běháky, jež zprvu svěšeny mívá, uletuje, ne však příliš rychle. Zapadávajíc spustí plováky nejdříve, načež dost tiše sklouzne na vodu. Křičí hlasitě, a daleko po vodě se nese její »kev kevkev«. Vábí-li se navzájem na tahu znívá toto »kev« nebo »kevev« skoro jako poštěkávání malého psíka (lokální název něm. Bellheune); mimo zmíněné zvuky slýchati jest krátce vyrážené, ostré »pic«, při čemž zobákem klapne; kuřata pískají.

Živí se, jak ani jinak nemožno, vodními hmyzy, larvami jejich, rybími jikrami i žabími vajíčky, potěrem, červy, ale i zeleninou, lupínky,

*) V. Čapek: »Lyska černá« v Lov. Obzoru V. 1902.

květy, pupeny a semeny. Mezi rybím plůdkem natropí mnoho škody a někteří pěstitelé ryb netrpí jich na rybníce takovém. Doma na dvoře se jim dávají žížaly, odpadky masa, chleb, brambory, ječmen a jiné zrní Někteří přátelé přírody si lysku velmi oblibují, zvláště je-li vhodná nádrže s vodou, basen a p. po ruce; její pohyby na vodě a pod vodou moci z blízka pozorovati je vskutku poutavá podívaná. Zima (mrazy) ohrožuje také její nohy a musí se tedy před ní chrániti.

Jest povahou chytrým a opatrným ptákem, který nikomu úplně nedůvěřuje a to má dobře; ale shledalo se, že dětí, žen, pastýřů, rybářů si méně všímá, že se jich tak nebojí jako toho, kdo jí příliš ostře pozoruje anebo snad v kom větří člověka s ohnipalkou. Takovému se ihned vyhýbá a to co nejdále, pokud jen lze, anebo do konce i ulétá, ačkoli tak příliš ráda nečinívá.

Střelci jest si vésti opatrně a plíživě, aby se jim dostal na dostřel a nesmí zapomenouti, že husté peří jest jí dobrou ochranou proti vniknutí broků do těla. Tam, kde jich je mnoho, pořádají se na ně celé honby na loďkách, při čemž se zatlačují do některého kouta rybníka anebo jezera. Ocitnou-li se pak v úzkých, nastává mezi nimi hrozný nepokoj, přeletují přes loďky na volnější hladinu, a střelci je při tom sestřelují. Po sesbírání mrtvých opakuje se týž manevr zase na jiné straně vody atd., až několikerým přehnáním buď ulétnou nebo zapadnou do hustých rákosin a tu se ukryjí.

Stává se, že i živou lysku lidé polapí, ovšem že to bývá náhodou, na př. ve vinicích, na polích, v osadách, v městech, na dvorech, kam se druhdy zaletne a hledá kde jaký útulek. Jsou to zajisté ptáci dlouhou cestou znavení a nuceni jsouce odpočinouti slétnou kdekoli. Ve svých zápiskách nalézám poznámku: 17. března 1890 v Semtěši (severní Čáslavsko) polapeny ve vsi dvě lysky, v jichž žaludcích nalezeny různé skořápečky mořských měkkýšů — důkaz to, že cestu od moře až sem s kratičkými přestávkami vykonaly (obsah žaludků byl tehdá zaslán redakci »Vesmíru« do Prahy ku zjištění). 28. října 1903 zapadla o ½7. hod. ráno mladá lyska na brodidlo uprostřed oživené návsi v Starkoči. V samé Vídni v V. okresu chytili 15. listopadu 1908 lysku, ana se vtačila do štěrbiny ve zdi (Weidmsh. XXVIII.) a j. v.

Druhdy se při potápění zamotá do nastražených sítí rybářských a tu pak zhyne udušením. Mimo zmíněné neplechy na rybím potěru páchané, víme o ní, že se také vyzná v plenění hnízd jiných vodních ptáků a i vůči kachnám a jich plodu si vede nepřátelsky, znepokojujíc je a proto jich ani myslivci tuze mnoho nemají rádi na rybníce. Samy však zase mnoho zkusí od škodné, hlavně pochopů a j., kteří plení opět jejich hnízda.

Zvěřina lysčí nemá valné chuti a toliko masa chtiví, chudí lidé ji »na kyselo« požívají. V Hercegovině, kde žije u velikém množství, jako na Skaderském jezeru a v Egyptě (kde prodlévají od polovice srpna do konce března) chytají je nebo střílejí a maso jejich udí; v zimě pak

je, místo našeho vepřového, jednou z hlavních pokrmů tamního lidu. Že pak v katolických zemích bylo maso lysek vyhlášeno jako postní pokrm, ačkoli ani ryb vlastně a výhradně nepožívá pták tento, je věru nepochopitelno. Vejce jsou za to chutná a požitkáři je zařadili co do »vnitřní hodnoty« do prostřed zrovna mezi vejce slepičí a čejčí. Kde je mnoho lysek dávají vejce i mladé na některých panstvích vybírati a na tvrdo vařená jsou potravou krocanům.

3. rod: Porphyrio, Brisson.

Na čele je veliká rohovitá destička, pokrývající celý předek hlavy až ku temeni; zobák prostředně dlouhý, velice nápadně se stran sploštělý, silný, tvrdý, u kořene vyšší a odtud ku špičce znenáhla a stejnoměrně se ohýbající, ostré jeho okraje jsou přejemně pilovity, slemeno není prohnuté; nozdry okrouhlé, pernaté omezení na straně svrchní čelisti je napříč náhle a přímo uťato. Nohy s prsty jsou veliké a tyto náramně dlouhé; hluboce nasazený zadní prst je delší poloviny středního prstu s drápem; běhák je zpředu zhruba, se stran jemně napříč štítkován a vzadu síťkován. Křídla a ocas jsou podoby takové jako jsme poznali u ostatních slípek vodních, avšak u těchto ptáků je ocas křídly zakryt; 3. a 4. letka jsou nejdelší, 1. = 7. a prvé dvě mírně jsou zahroceny, ostatní zaokrouhleny.

Nádherné modré zbarvení peří, jakož i červená barva zobáku a běháků činí ptáky ty rázem znatelné od příbuzných. Samičky jsou menší ♂♂, mladí jsou jinak zbarveni než staří. Pelichají jednou do roka, živí se vodním rostlinstvem, semeny a hmyzem, ale i mláďaty a vejci ptačími, rybkami, žabami a jinými drobnými živočichy. Vyskytují se v teplých krajinách jihoevropských a v severní Africe. — Známo jich asi na 20 druhů.

Lyska modrá (Porphyrio veterum, Gm. = antiquorum, Bp. = Fulica coerulea, Vand.).

Srb.: Sultanka modra; něm.: Das blaue Purpurhuhn, Sultanshuhn.

Druhový znak: Deska temenní se slemenem zobáku leží v jedné rovině a končí za očima; zobák s lysinou náčelní a běháky jsou červeny, u mladých namodraly; střední prst bez drápu je delší než běhák sám; zbarvení ultramarinově modré, nápadné. — Délka 43 cm, v rozpjetí 83 cm, ocas 10 cm, zobák 4 cm.

V obličeji a napřed na krku tyrkisově modrá, na ostatním těle leskle modrá, čím dále na břicho temnošedá až téměř černá, plášť (hřbet) je krásně tmavomodrý, spodní ocasní krovky jsou bílé. Šat mladých je povrchu šedomodrý, vespod hodně bílý. — Vysoký a silný zobák i s náčelní lysinou jsou tvrdě červeny, oko bledě červené a úzký kroužek okolo něho žlutý; běháky a prsty miniově červené, dlouhé a prsty bez okrajové blány, úplně volně rozštěpené.

V Africe a na Madagaskaru má příbuznou lysku smaragdovou (Porphyrio smaragdonotus, Temm. = madagascariensis, Lath.,) která prý se zatoulala ze sever. Afriky již i do jižní Francie a na Sardinii; jest sotva o něco větší a celá ultramarinově modrá, na hrdle a voleti světle modrá, na hřbetě a ramenou olivovězelená a pod ocasem bílá. Také v Africe a na Madagaskaru žijící a na ostrově Madeiře se vyskytující je malá lyska modrá (Porphyrio alleni, Thomp.); je menší naší lysky černé a má černou hlavu; na hřbetě a křídelních krovkách je olivovězelená, na krku a vespod temně modrá a spodní krovky ocasní má bílé. Avšak i v Asii žijí některé příbuzné, jako šedohlavá lyska modrá (Porphyrio poliocephalus, Lath.); ta má hlavu po stranách a hrdlo bělošedé, povrch těla s křídly temně olivovězelený s modravými obrubami per, záhlaví a spodek ultramarinově modry; hrdlo, vole a ohbí křídelní světle modré, spodní ocasní krovky bílé; zdržuje se od Kaspického moře dále na východ až do Indie a na Filipinách. I Australie i Amerika má své lysky modré. Krásná veliká lyska tato obývá jenom teplé končiny evropské, v Portugalsku, Španělích, na Balearech, v Italii, na Sardinii a Sicilii, v Morei, na Jonských ostrovech, v Turecku, M. Asii, na Kaspickém moři, jižně řeky Tereku a pak v severozáp. Africe je dost hojnou v Alžíru, kde se zdržuje na močálech v rákosí, na rýžovištích, jež jsou dlouhou dobu pod vodou a vypadají skoro jako pravý močál. Jest ptákem tažným, který koncem dubna přiletuje a zase v září se ubírá jižněji, což u ptáka v takovém podnebí žijícího je dosti zvláštní. Některé sice také přezimují v příhodných místech.

Je vskutku zvláštní a pozoruhodné, že česká země se může honositi dvěma známými úlovky lysky modré. Poprvé ji ulovili 1884 na podzim u Nových Hradů na jihu Čech na panství hr. Buquoye (Oestrr. Forstztg. 1884., Vesmír XX.) a podruhé 16. července 1905 o kachním honu na Žehuňském rybníku (= 322 ha) na panství hr. Kinského ji zastřelil chlumecký advokát Dr. J. Říha; oba úlovky jsou staří ptáci a pro velkou svoji vzácnost v soukromých sbírkách obou kavalírů jsou uloženy. Nalezli se, jako ostatně všude jinde, lidé skeptikové, kteří pochybujíce, mluvili a mluví o tom, že prchly ze zajetí, alespoň o prvé domněnku tu pronáší Dr. Bayer v »Prodromu čes. obratlovců« 1894 str. 158. Proč by nemohly až tak daleko zaletět, vždyť krajané lysky modré, plameňáci také se až v sever. Moravě objevili (viz plameňák)?

V bydlišti svém staví si hnízdo skryté mezi rostlinstvem na místech velice nesnadno přístupných rákosin anebo rýžovišť a druhdy i prostě na vodě; spleteno a sneseno je z trav, rýžových stebel, rákosí a listí jeho a v máji bývá osazeno 4—6 vejci podlouhlé formy vejčité, která na tmavě stříbrošedém, rudošedém anebo i pleťovém spodku mají fialově šedé spodní skvrny (obláčky) a po vrchu jsou řídko posázeny ještě rudohnědými skvrnami. Jsou veliká jako slepičí vejce a tři neděle je musí ptáci vylehovati. Průměr. velikost je 55 × 38 mm. Hnízdoši jsou

chmýřím šedomodrým pokryti a zobáček, lysinku a běháčky mají namodralé. Naučí se brzo plovati a potápěti a staří je pečlivě ochraňují. Potravu zpočátku stará drží v zobáku, odtud si ji mladé berou; u ostatních příbuzných toho dosud nebylo pozorováno. (Ornis 1886.)

Co do způsobů života a povahy velmi mnoho mají podobného se slípkami vodními; kráčívá odměřeněji a při zdvihání běháku prsty vždy svírá a při kladení na zem je opět rozevře. Pro svoji červenou barvu a délku jsou běháky hodně nápadny. Dobře plove a se potápí, je skoro stále na vodě a také se skrytě prohání v rákosí a bylinstvu bahenním, nikoli však bezúčelně, anobrž plení tu hnízda jiných spolubydlitelů, požírajíc netoliko vejce, ale i mladé, kde na ně přijde. Letí-li na krátko, svěšuje červené běháky a tím se hned prozrazuje.

V zajetí zkrotne a zvykne si na svůj domov i sousedství ostatních, avšak na dvoře je ostatní drůbeži velice nebezpečným kamarádem; beze všeho všudy zadavuje, co jen se dá přemoci a dosíci a vždyť ten silný její zobar sám už tomu nasvědčuje. Na vrabce číhá jako dravci činí a před dírou jako kočka na myši číhá a proto jedině mezi dospělou drůbeží je přípustno ji chovati. Krmí se chlebem, ječmenem, tvarohem, kousky masa, při čemž si potravu přidržuje a podává svými prsty do zobáku jako papouškové, což u ptáka skoro vodního opravdu se podivně vyjímá. Hojně vody je podmínkou jejího zdaru a v zimě ochrana proti mrazu ptákovi z teplého podnebí je nezbytnou.

III. čeleď: Slukovití (Scolopacidae).

Rozeznávají se od kulíků, s nimiž jsou sice blízce příbuzni, štíhlejšími, měkkými, namnoze vysokými běháky, které vysoko nad patu jsou lysy, neopeřeny; mají tři prsty přední a krátký prst zadní výše vkloubený, který však také některým druhům chybí; útvar nohou jest i mezi nimi velice různý, neboť na prstech se vyskytují různá zařízení; tak na př. jedni mají prsty úplně volné, jiní zpola spěnuškou spojené, opět jiní zcela spojeny; okraje prstů u jedněch jsou lemovány maločnatou blanou, jini mají úplnou blánu plovací; běháky či nártí rovněž všelijak bývají zpředu a ze zadu síťkovány nebo štítkovány. Zobák bývá ohebný, štíhlý, slabý a měkký a toliko u špičky poněkud tvrdší; jest opatřen nervy, které jsou skryty pod měkkou pokožkou a proto se jeví býti zobák i dobrým makadlem. Ale mimo to i výborným nástrojem bývá, pomocí něhož ptáci červy z děr vytahují. Jako klíštkami či pincettou uchopují koncem zobáku červíka, který se jim více nevymkne byv jednou stisknut, protože tomu zabraňují jednak jemné zpětné zoubečky, které se nalézají na okraji čelisti, jednak i dlouhý jazyk se zpětnými háčky přispívá nemálo k tomu, aby uchopený červ nemohl zpět, nýbrž zobákem vzhůru byl nucen se bráti a tak sám od sebe se octnul v hltanu.

Pro svoji ohebnost a pro šlachy v rýhách nosních uložené, mohou ptáci slukovití zobák u kořene stisknouti a při tom zase vzdor tomu nahoře u špičky jej daleko rozevříti. Nozdry jsou těsné štěrbinky, ležící u kořenové čtvrtině zobáku. Zadní okraj křídel je více méně srpovitě vykrojen a před prvými velkými (ručními) letkami nalézá se docela maličké, úzké, špičaté pírko, které mají také kulíci. Ocas jest krátký a bývá složen z per počtem 12—26.

Mezi těmito slukovitými ptáky panuje zvláštní a silná vzájemná náklonnost, již charakterisuje také to, že nezřídka mnoho různých druhů jich vespolek se sdružuje a vábením či varováním jedněch řídí se i druzí. Hnízdoši po náležitém oschnutí opouštějí hnízdo a učí se pod ochranou rodičů hned potravu hledati, jako známe u ptáků kurovitých; pravíme, že jsou to ptáci nekrmiví. Jest jich známo asi na 140 druhů.

1. podčeleď: **Běžci chůdovití (Himantopodinae).**

Dlouhý, tenký zobák je velmi ohebný, kosticovité povahy a ku špičce sploštělý; běháky velice dlouhé a jen štítky pokryty; křídla přesahují konec rovného ocasu; 1. letka je nejdelší (Dr. Reichenow).

1. rod: Recurvisostra, Linné.

Dlouhý, slabý, do šířky sploštělý, se stran velmi úzký zobák je od kořene přímý, avšak od středu počínaje zahýbá se vzhůru jako šavle, konče jemnou, velice tvrdou, hladkou a ploskou špičkou, jsa kosticovité povahy; rýhy podél čelistních, velmi ostrých okrajů nedosahují ani do prostřed délky zobákové; vnitřek zobáku je velmi plochý a po celé délce obou čelistí se táhnou dvě rovnoběžné zvýšené lištky, které vedle sebe a spodní do svrchních zapadají; mezi nimi leží a se pohybuje krátký, kopinatě špičatý a vzadu zoubkovaný jazyk, jenž toliko čtvrtinu délky zobákové dosahuje; štěrbinovité nozdry leží blízko čela. Nohy velice vysoké a při tom poměrně dost silné, vysoko nad patou holé; přední tři prsty jsou slabé a navzájem spojené silně polouměsíčně vykrojenými blanami plovacími; prst zadní zcela nepatrný; běháky zpředu i ze zadu jsou síťkovány řadami šestihranných podlouhlých destiček, vzadu vždy jemněji. Křídla prostředně veliká, na zadním kraji nápadně vykrojená; 1. letka bývá nejdelší; 12perý ocas je krátký, zaokrouhlený.

Ačkoli ptáci tito dvakrát pelichají, jest oboji šat (letní i zimní) stejně zbarven. Obývají veliké, vlhké lučiny, prostranství, pastviny v bezprostřední blízkosti moře nebo velikých jezer, stěhují se společně, často plovou a živí se jen velice drobnými hmyzy vodními, červíky, jež podivuhodným způsobem vyhledávají, totiž vzhůru zahnutým zobákem

vodorovně protahují semo tamo, křížem krážem řídké bahno nebo kalužinu jako kolpíci a při tom prohmatávání, řekl bych, uvízlé hmyzy mezi zpomenutými již shora lištkami polykají. Svoje 3 vejce snášejí do důlku na travnatou půdu a že je společně vylehují soudíme z toho, že oba staří mívají po stranách hrudi po jedné hnízdní lysině.

Tenkozobec opáčný (Recurvirostra avosetta, L.).

Šavlozobec, křivozobka (Palliardi), šnep s nahoru zahnutým zobákem (myslivci. — Rus.: Šilokljunka; pol.: Szablodziob czarnolbisty; chorv. a srb.: Sabljarka modronoga, sablokljunka; slovin.: Sabljarka, sabjelkljunec, zavihka; něm.: Der Avosettschnäbler, Säbelschnabel (maď.: Gulipan).

Druhový znak: Základní zbarvení bílé; vrch hlavy, týl a šíje černé anebo černohnědé (mladí); ruční letky černé; běháky šedomodré; zobák černý. — Délka 36.6 cm, křídlo 22.5 cm, ocas 8.7 cm, zobák 8.5 cm, běhák 8.1 cm, lysé místo nadpatní 4.4 cm. **Tab. XXIV. obr. 184.**

Na křídle mimo uvedené znaky jsou nápadny 3 černé pruhy. V šatě mladých je vrch hlavy s týlem mdle tmavohnědý a podobně jsou zbarveny partie ramenní a křídelní, jen že je peří tu světleji lemované; ostatek těla je špinavě bílý. Hnízdoši jsou sněhobílí, vrch hlavy s týlem, hřbet a okraj křídla je zahnědle žlutý a tmavě skvrnitý; zobáček již je patrně vzhůru zahnut a modravě bílé a dost krátké běháčky mají neforemně ztlustlé patní klouby. — Zobák starých je černý, duhovka černohnědá, běháky příjemně světlomodré.

Podivný a velice málo komu známý pták obývá veškeré mírné a teplé krajiny Starého Světa, od Severního a Baltického moře až ku předhoří mysu Dobré naděje, od Španělska na východ až na tichomořské břehy; v Číně je od máje na Žluté řece, v zimě pak na pobřeží. Nejčastěji se vyskytuje na moři Kaspickém a Středozemním, jakož i v Dobrudži má býti hojným, kde zejména na jezeru Sinoé na tisíce párů se jich hnízdí na pustých písečných jespech. Pozorovalo se, že tam, kde se šavlozobec vyskytuje, bývá to skoro vždy u velikém počtu. Na Severním a Baltickém moři je pták ten vzácný; Dr. Rohweder i Homeyer konstatovali »rapidní úbytek«. Tím vzácnější je pak v nitrozemí Německa jako v našich vlastech československých. Sem tam přece byl už uloven, na př. u Hluboké (Feldegg-Palliardi), také u Pardubic dříve se občas vyskytl (Hromádko-Bělohlávek) u Budějovic několikrát (Šír a Bartuška), u Písku asi 7krát, posledně 1885 na »Řežabinci« u Ražic pro gymn. kabinet (Vařečka). Z Moravy ani ze Slezska nemám o něm po ruce zprav a také lvovské museum nemá žádného domácího kusu. Exempláře víd. dvorního musea (2 ♂♂ st., 1 ml. a 3 hnízdoši) pocházejí od Neziderského jezera v Uhrách.

Pravým jeho bydlištěm je břeh mořský nebo pobřeží slaných jezer, kde je mělko a bahnito a zřídka jen se vyskytne na březích vod slad-

kých. V přímoří střídá svůj pobyt s odlivem a přílivem; oschnou-li písčiny, sleduje ustupující vodu neustále se pídě po potravě, v opáčném případě za přílivu ustupuje zase před vodou, až se octne na břehu. V Dánsku a na severoněmeckých březích se zdržuje od polovice dubna až do konce září; přitahuje buď s čejkami nebo hned po nich.

Na zmíněném již pobřeží Severního a Baltického moře (i na ostrovech) hnízdí se ještě tu a tam nějaký párek, dříve však býval hojnější. Slyšme, co pastor W. Schuster píše o své exhursi na holland. ostrov Texel 1904: »Slyšel jsem, že v jedné z blízkých osad bydlí »myslivec«, který je obchodníkem a do celého světa ptačí kožky posílá. Navštívil jsem jej. Mezi množstvím různých vajec, která mi ukazoval, nalezl jsem celou bedničku samých vajec »kluita«, jak tu šavlozobce jmenují, zběžně počítám nejméně na 170 kusů a to už poslední výtěžek letošní sézony (1904) prodal. Počet ten dokazuje, že tenkozobec opáčný se zde ještě dost hojně hnízdí, ale je to zároveň neklamným důkazem, že tu bude tak jednou vzácným jako jinde na pobřeží Severního moře. A lupič vajec? Byl tamní učitel! Slyším, že jiný učitel hospodaří podobně na ostrově Neuwerku *) v Bremském přístavu a na jiném ostrově východofrižském opět jiný. Místo, aby pan učitel od vybírání vajec děti zdržoval, vybírá sám a jest pravým ničitelem našeho pobřežního a ostrovního ptactva«. (Mitteil. üb. die Vogelwelt V. 1905.)

K tomu poznamenávám, jaké to asi musí býti poměry učitelské, když si musí chuďas učitel na chudých těch ostrovech vydělávati peníze sběratelstvím přírodnin, na něž ochotně kupců nalézá právě v řadách těchto a podobných horlitelů a kazatelů!

Jako na Texelu »huit« tak na německém pobřeží »plütj« jej jmenují. Tento název je vzat z uděšeného volání ptákova, jež současně bývá provázeno přepodivnými pohyby a posicemi, blíží-li se kazisvět nějaký k jeho hnízdu. Na Rujaně někteří majitelé ostrůvků a poloostrovů na západní straně popřávají těmto krásným ptákům největšího klidu v době hnízdění se, jinak by byl snad už vyškrtnut ze seznamu hnízdivců německých.

Rád se hnízdí společensky na volném pobřeží krátkým drnem pokrytém i v nitrozemí (Blatenské a Neziderské jezero v Uhrách), často v sousedství následujícího druhu. Malá, nikterak ukrytá jamka o 3 až 4 vejcích v druhé polovici máje, toť celá jeho domácnost, v pravdě bohémská. Vejce jsou základní barvy světle nažloutle rezavé nebo olivověžlutavé, pokryté nemnoho tmavošedými skvrnami spodními a kreslené povrchu temně, černohnědými, tu řídčeji, jinde hustěji nakupenými tečkami a skvrnkami, jež někdy při tupém pouku bývají větší a hustší; skořápky jsou jemné, nelesklé a formy hruškovité s ostrou špičkou (= čejčí vejce). Průměrná velikost 46 vajec je 50·9 × 35·6 mm., váha 2·217 g. Brzo po vylíhnutí opouštějí mláďata hnízdo a dle potřeby se

*) Nyní je tu zřízeno ochranné území pro ptactvo.

dovedou v trávě dobře skrývati. Ač jsou dost brzo opeřena, přece ještě dlouho u starých pobývají, přiučujíce se na bažinách hledati potravu.

Při hnízdění se natahuje pták běháky do zadu a mimo to leží docela stranou, takže vejce se dostávají ve styk jedině s peřím břišním. Na hnízdě stojící pták roztahuje zvláštním způsobem stojáky a při obracení vajec otevírá zobák (Naturkunden 1908). Poprvé a šťastně v zajetí se hnizdil šavlozobec v zoolog. zahradě londýnské; od 19. května počínajíc snesla samice 3 vejce, na kterých plných 25 dní oba staří střídavě seděli (Naumann udává dobu tu nesprávně na 17—18 dní). Mláďata v čas nebezpečí prchají mezi dlouhé běháky matčiny (Times 1908.).

Za potravu jim jsou samé měkké látky jako rybí jikry, měkkýši, plůdek krabí, larvy hmyzí a t. p., jichž se zmocňuje svým zahnutým zobákem, žvachtajíce jím jako kachny v kalu i vodě. Mají jej u špičky pootevřený a šmejdíce jím stranou v pravo v levo vše, co uvnitř uvízne, ihned polykají. Při tom kráčí pomalu krok za krokem a kalužinu od kalužiny prohledávajíce, potravy po odlivu s dostatek nalézají.

Že se i v zajetí chovati dá, ale že to také dá veliké a mnohé starosti vhodnou, náhradnou potravu pro ně sehnati, aby živila a neškodila, dovede si čtenář představiti. Ředitel Bodinus nabyl zkušeností, že výhradní potrava masitá pro šavlozobce není zrovna nejvhodnější a shledal, že při ní ptákům klouby i prsty otekly, že ztěží se na nohách udrželi. Přestali tedy s masitým a ejhle — ochromení a otoky se ztratily. Že se takový sličný pták musí pěkně vyjímati, ku př. na dvoře nebo ve světnici přiměřeně upravené, netřeba pochybovati.

Jest pravou ozdobou pobřežních krajin; již obě dvě kontrastující barvy zdaleka jej prozrazují a když vykročí, tu chůze jeho jest hbitá, lehká, půvabná, provázená pokyvy hlavou. Za dne často spává jednonož s hlavou pod ramenním peřím ukrytou; z rána a k večeru bývají vždy čilejší. Vodou se brodívají až po břicho, plovou lehce a zároveň roztomile a vůbec veškeré jeho konání a pohyby mají do sebe cosi nadmíru lákavého, půvabného. Zvláštní jest jeho let; křídla zdají se totiž býti o něco dále od těla než druzí vodouši mívají a mimo to jsou vyklenutější. Vábí hvízdavým »gúi« (u musí býti slyšitelné poněkud, ač přízvuk celý na i se nalézá); zapadá-li ze vzduchu, ozývá se tlumeným »pit pit« a podobně tak i u hnízda. Zpěv lásky na jaře, jejž sameček nad hnízdištěm ve výši provozuje jest prosaické a žalostivé naříkání »tliu, tliu, tliu«, častokrát se opětující.

Zvěřina jeho jest požívatelna, zejména maso mláďat má prý býti na podzim velmi chutné.

2. rod: Himantopus, Brisson.

Zobák mnohem delší, dvakrát tak dlouhý jako hlava, velice protáhlý a slabý a ku konci dosti ztenčený, přímý se špičkou (někdy) sotva zřetelně dolů sehnutou; nozdry nedaleko čela umístěné

jsou štěrbinovité a uzavíratelné, otevřené ale průhledné. Nohy jsou neobyčejně vysoké, štíhlé, měkké a ohebné, lysá část holeně (nad patou) je veliká, 1/3 délky celé nohy obnášející; přední tři prsty nejsou dlouhé, posláblé, vnější se středním, blankou (spěnuškou) spojené; zadního prstu nemají; běháky jsou zpředu i ze zadu podlouhlými šestihrannými destičkami o několika řadách síťkovány, vzadu vždy jemněji. Křídla velmi úzká a hrotitá, o poloměsíčně vykrojeném zadním okraji. 16perý ocas je krátký, na konci dvojitě vystřižený a přečnívajícíma křídloma daleko zakryt. Peří na těle je husté a těsně přiléhavé, hlavní zbarvení je černé a bílé, u velikých partiích rozložené (jako u čápa). Ačkoli dvakrát pelichají, přece jen rozdíly v obojím šatě jsou nepatrné.

Sem náležející ptáci jsou prostřední velikosti a poměrně ze všech ptáků bahenních nejnohatější, míním že (vyjma plameňáka) mají nejdelší běháky. Obývají mírný a horký zeměpás, zdržují se na březích jezer (zvláště slaných, tak zvaných brakických vod), rybníků nebo otevřených močálů a bažin, kráčejí rychle a krásně létají, natahujíce v letu nohy přímo vzad.

Známo jest jich 6 druhů po celém světě rozšířených.

Pisila rudonohá (Himantopus himantopus, L. — candidus, Bonn. — rufipes, Bchst. — Hypsibates himantopus, Naum.).

Tenkozobec čáponohý, ježdík, čápek, čáponoh. — Rus.: Choduločnik, soldatka (v Zakaspijsku); pol.: Szczudlak czarnoskrzydły, cienkonóg; chorv.: Crevljar; srb.: Vlastelica crvenonoga, kovač crljenih (virokih) nogu, crvenoga prudka; slovin.: Strelcar, rdečenoga polojnik, strevcar, stular; něm.: Grauschwänziger Stelzenläufer, Strandreiter, Storchschnepfe (maď.: Gólyatöcs, széki szarka a j.).

Druhový znak: Ocas šedý, peří bíle lemovaného; spodek a dolní hřbet s kostřecem jsou bílý; plášť (povrch) zelenočerný (staří) nebo hnědý a bělavě lemovaného peří (mladí); nápadně dlouhé, chůdovité nohy živě červené; veliké oko krásně
Tab. XXIII karmínově červené; zobák černý. — Délka 33 cm, křídlo 24 cm, ocas 7.5 cm, zobák
obr. 172. 6.6 cm, běhák (až po patu) 12 cm, lysina nadpatní 7.8 cm; délka běháků se mění stářím a dle pohlaví a tuto uvedené míry (jako vždy) jsou střední (průměrné) velikosti.

Mladí ptáci jsou zpředu hlavy a krku, jakož i na celém spodku, na dolním hřbetě a na kostřeci bílí; ostatní temeno s krkem vzadu jsou nahnědle šedé, na onom temnější; plášť mají mdle černohnědý, s obrubami per světle zahnědlými; křídla mají černá, větší křídelní krovky s prostředními (loketními) letkami jsou na konci bílé a vytvořují bílý příčný pruh přes křídlo; ocas mají světle šedý. V zimním šatě (po vypelichání podzimním) jsou tytéž části těla bílé jako prve udáno, leč temeno je tmavošedé, krk nazad světle šedý, hřbet s křídly černý, lesku zeleného, modrého a fialového; ocas světle popelavý. Na jarním (letním) šatě je vše právě tak jako na zimním, jen že i krk vzadu zbělí, zad

temene zčerná a na hrudi a bříše se objeví něžný růžový nádech. — ♀ je o něco menší a ne tak živě zbarvena.

Ve všech jihoevropských zemích, od Španěl až do již. Ruska, na jihovýchodě častěji a hojněji než v zemích západních vyskytuje se naše pisila; také v M. Asii a středoasijských končinách až do Indie a dost možno že i dále ještě na východě je známa. Kolem Kaspického moře jest její eldorado a zejména hojnou jest na četných slaných jezerech východně od této nitrozemské vody ležících a to na jihu tatarských stepí až ku Irtyši. Po celý rok je mají v Egyptě, sever. a severozáp. Africe až do Senegalu a za tahu podzimního ocitá se až na jižním konci této černé pevniny v Kapsku.

Netoliko jihoevropské poloostrovy, ale i velké ostrovy obývá; uvnitř kontinentu hlavně nižiny jihozemské od Uher — podél Dunaje — až do Dobrudži a k Černému moři na všech větších i menších močálech, jakož i vodách sladkých a brakických. Jednotlivci se pak objevují až na pobřeží Severního moře, v Hollandsku, Anglii a Dánsku. Pro Německo, Švýcary jakož i naše země československé musíme ji považovati za vzácného ptáka, třeba že se vyskytuje skoro každoročně některý v Čechách, byv buď pozorován nebo uloven. Za dob, kdy se u nás ještě hojně rybnikařilo, častějším tu byl zjevem, to dokazují zprávy Fričovy i Šírovy. Měl se hnízditi jak v krajině bohdanečské na »Oplatile«, tak v již. Čechách na »Knížecím« u Pištína, kde vybrali na ostrově 3 mladé (Šír) a u Písku zastřelen 1875 v červnu, 1877 v květnu, 1884 v dubnu, 1885 koncem dubna, 1886 v březnu (sbírka tam. gymnasia) vždy u Dobešic, 1887 v březnu u samého Písku (Vařečka), 1886 v srpnu u Nákří u ryb. »Blatce« celý pár pozoroval Janda, na »Novém« rybníce u Dobříše 1887 uloven st. ♂ (sbírka gymnasia příbramského) a 1888 tamtéž ml. pták (sbírka Krausova) dále ji ulovili u Poděbrad, u Frt. Lázní, u Hořovic, na Plzensku a 18. dubna 1898 u Pouchobrad blíž rybníka »Červeně« na Chrudimsku (Lov. Obzor I.). Ani z Moravy, tím méně ze Slezska není zpráv, ač není pochybnosti, že by se zvláště na Moravě neobjevila jako v Čechách. V Haliči, píše Dzieduszycki, není příliš vzácnou a často i v létě tu bývá ulovena a to i mladí ptáci právě ještě puchem odění, ačkoli vejce její nalezena za jeho dob nebyla. Lvovské museum jich vystavuje 10 kusů (6 ♂♂ 3 ♀♀ a 1 ml. pták), vídeňské toliko st. a ml. ptáka od Neziderského jezera z Uher.

Zde ještě před 20 lety v některých krajinách byla obyčejným ptákem, ale dnes, kde se jich druhdy na sta ptáků hnízdívalo, buď není vůbec anebo jen ojediněle se objevuje. Nelze se jí přizpůsobiti macešským poměrům kulturním; ne že by byla plachou, ale že ku svému zdaru potřebuje močálů, kalužin, bažin, kterých stále tu ubývá. I jiné jsou toho ještě příčiny, které ji zapudily; neustálé vyrušování, hlavně také sbírání čejčích vajec ve velkém v letech 80. a 90tých. Dík uherské vládě, že tento nešvar nově v život vešlým zákonem na ochranu domácího ptactva (roz. uherského!) zamezila, jenže, bohužel — pozdě!

Obývá veliké močály, rybníky, jezera, volná místa rákosnatých vod, obzvláště u slanovodních jezer a bažin. Táhne v máji (!) a srpnu, ačkoli

Hromádko zaznamenal, že exempláře jeho pocházejí z února 1841 (Frič) a také zprávy z Písecka svědčí o rannějším stěhování (viz shora). Do Uher přiletuje za příznivého počasí koncem března po párech nebo v malých tlupách.

Hnízdo jako chřástal polní na suchých místech v močálech, poblíž vody nebo i na vodě na trsech si zakládá, ale není to stavba obvyklá u vodoušů a jespáků, anobrž dosti objemné a ze suchých kořínků (tlustších zvenčí a jemných uvnitř) spletené, často až 7 cm. silnou vrstvu tvořících, ačkoli někdy prostý důlek je zastává jako u vodoušů (Uhry). V něm počátkem máje bývají uložena 3—4 vejce, buďto krásné formy typické anebo hruškovité. Na šedožlutavém nebo zahnědlém základě je nejdříve několik šedých skvrn spodních (obláčků) a na těch pak jest hojně drobounkých i větších, často splynulých ťupek a skvrn tmavohnědých. Průměr. velikost 39 vajec je 44·4 × 31·2 mm., váha 1·312 g. Liší se od vajec jiných bahňáků tím, že olivověšedá základní barva rázovitě do žlutavé přechází. Ihned po vyklouznutí z vajec hnizdoši vzdor svým dlouhým běháčkům statečně a bystře se staví a pohybují a je-li třeba i dobře na schovávanou si zahrají; za 4 neděle už lítají. Fr. Cerva v Uhrách konal pokusy s »cizími vejci ve hnízdě« a když 19. května 1900 nalezl na puzstě Ürbö (pešť. stolice) hnízdo pisily o 4 vejcích, vzal je a nahradil 4 poněkud již nasezelými vejci čejčími. Jaké bylo jeho překvapení, když při nejbližší exkursi dne 22. června spatřil pisitu ♀ s adoptovanými dětmi, jež vyseděla. Byl to dojemný pohled, kterak pečlivě a úzkostlivě macecha tato chránila nevlastní podvržené svoje děti a neustálým vábením se snažila je odvésti od pozorovatele (Mitteil. 1905.).

Pisilu (vždy lépe než »tenkozobce«) si nelze zmýliti se žádným domácím našim ptákem, vždyť, probůh, ty předlouhé chůdovité běháky ji na ráz odlišují ode všech slukovitých, nohatých druhů i kdybychom si ani nepovšimli — což nemožno — oněch nápadných, do očí bijících barev jeho: černé, bílé a červené. Jest skutečně pravou ozdobou a nápadným zjevem každé močálovité krajiny. Nechtsi ji vidíme kráčeti po břehu, nebo broditi ve vodě anebo konečně ve vzduchu poletovati, vždy nám na mysl vstoupí obraz čápa v maličkém vydání, ačkoli spolu nejsou v nižádném příbuzenství.

Chůze její jest půvabná, lehká s vodorovným tělem; je-li jí třeba pospíšiti, dělá delší kroky než obyčejně, aniž by jinak rychleji hnula tělem nebo krok zrychlila. Ani v letu si ji nespleteme, protože nazad natažené běháky, delší než příbuzní mívají, nápadně se vyjímají a zdá se jakoby měla červený ocas. Křídloma obyčejně mává volněji a konce jejich při tom velmi dolů ohýbá; proto let její není tak prudký a rychlý jako let vodoušů, leč přece jen lítá lehce, krásně a dost obratně. Dlouhý krk zúplna při tom nenatahuje a zobák poněkud sklání jako předešlý šavlozobec. Té plachosti jako druzí vodouši jeví u ní nepozorujeme, ale opatrnou nepřestává býti nikdy a nesmí střelce ani zahlédnouti, plíží-li se k ní, aby se dostal na dostřel.

1. Vodouš rudonohý. — 2. Vodouš tmavý. — 3. Vodouš šedý. — 4. Vodouš kropenatý. — 5. Vodouš bahenní. — 6. Sluka prostřední. — 7. Sluka otavní. — 8. Ležák. — 9. Sluka lesní.

Křičívá vysokým hvizdavým »tjět«, nejvíce arci v době jarních námluv, jinak jen zřídka se ozývá a pamětihodné je u pisil, že vůbec jen zřídka kdy se dávají slyšeti.

Potravu hledá a nalézá vždy jen ve vodě, kde břehy se mělce a znenáhla do ní sklánějí a zpravidla na bažinatých místech, která nejsou zarostlá příliš mnoho bylinstvem; ráda se tu brodívá, horlivě pátrajíc a lovíc, až po břicho vodou a čas od času i hlavu s krkem úplně ponořuje. K tomu konci hledá dílem v bahně a kalu, dílem ve vodě a mimo letící hmyz lapne i ze vzduchu. Jsou to larvy hmyzí, a hmyz sám, pulci, žabí a rybí jikry a bezpochyby i drobné konchylie.

Mláďata čerstvými kuklami mravenčími s jistým namaháním lze vychovati; dály se pokusy i s mladými uměle v líhni zrozenými (Uhry.).

1. podčeleď: **Vodouši (Totaninae)**

Zobák měkký, nikoli kosticovitě pružný a namnoze oblý; obyčejně jsou obě čelisti stejně dlouhy; běháky mírně vysoké, delší však středního prstu; prsty jsou různého tvaru; křídla vždy hrotitá; 1. letka nebo 1. a 2. nejdelší. — Známo jich na 90 druhů.

1. rod: Phalaropus, Brisson.

Přímý zobák střední délky, velmi slabý, u kořene nepatrně stlačen, konec svrchní čelisti je nepatrně dolů zahnut; postranní rýhy nosní sáhají až ku jeho špičce; po celé délce je buď sploštělý nebo ne širší než vyšší, vzadu měkký, ku předu tvrdý; nozdry úzké, podlouhlé. Nevysoké nohy jsou slabé, nad patou vysoko holé, běháky se stran silně stlačené, prsty tenké a tři přední jsou opatřeny laločnatě vykrojovanou blankou plovací, která mimo to je na okrajích přejemně pilovitá; drápky malé, ostré; zadní prstík je také dole blanitě lemován; běháky jak zpředu, tak ze zadu objaty jsou štítky pokožními. Křídla poměrně dlouhá, velice hrotitá s vykrojeným zadním okrajem. Krátký, 12perý ocas je zaokrouhlen a opatřen dlouhými krovkami.

Peří mají hebké a husté, vespod povahy kožišinovité; pelichají dvakrát do roka a líší se dle stáří a doby roční. Zimní šat je význačný svou šedí, kdežto letní šat opět je nápadným černí a barvou rezavou. Ptáci tito jsou svého druhu jediní a velice pamětihodní a zvláštní tvorové; jak obratní jsou na vodě, tak také hbitě si vedou i na suchu, výborně plovou, běhají i lítají. Hojné, husté a teplé peří je dokonale chrání oproti kruté zimě vysokého severu. Jsou ptáky mořskými, o nichž Faber praví: »Lyskonozi jsou praví ptáci plovací (vodní). Do svých severských hnizdišť letmo se dostavují a také tak zase je opouštějí; přiblíži-li se na tahu na několik mil ku pevnině, zapadají už na moře a

pak možno pozorovati hojně plující tyto skřítky mezi plovacími ptáky, kteří s naprostým klidem vzdorují bouřlivým vlnám Ledového moře. Plují tak roztomile a s takovou lehkostí netoliko na tiché hladině malého rybníka nebo jezírka, jež v létě vyhledávají, ale i na nejrozbouřenějším okeánu a za nejprudší bouře daleko a daleko od pevniny.« — Moře jest jim domovem, pevninu toliko v době hnízdění se vyhledávají. Jsou to ptáci zvící drozda, žijící toliko v pásmu studeném okolo točny a bývají spoustami ledu, jemuž se musí vyhýbati, zatlačováni do krajin mírnějších. Za účelem vyhledávání potravy zůstávají na vysokém moři a jen namátkou se vyskytují na vodách nitrozemských. Na pobřeží Norska a Anglie lze jich čas od času vídati množství, řídčeji už ale v Dánsku, Německu, Hollandsku, Francii, Španělsku a Italii.

Druhdy zařadili je pro blanité prsty ku slípkám vodním, nyní je pečlivá systematika pojala mezi vodouše, kam se spíše hodí. Dosud známy jsou 3 druhy.

Lyskonoh úzkozobý (Phalaropus lobatus, L. = cinereus, Briss. = angustirostris, Naum. = Lobipes hyperboreus, Cuv.).

Lyskonoh rudokrký (dle jarního šatu), vodošlap šedivý (Palliardi). — Rus.: Plavunčik kruglonosyj; pol.: Płatkonóg rdzawoszyjny; chorv.: Liskonog tankokljuni; srb.: Liskonoga tankokljuna; něm.: Schmalschnäbeliger oder rothalsiger Wassertreter, Odinshenne (na Islandě).

Druhový znak: Zobák po celé délce oblý, na zadní polovině (ke kořeni) vyšší než širší, ku konci velice tenký; velké (ruční) letky na konci bílé, hřbetní a ramenní pera černošedá, rezavě lemovaná; hruď popelavá, po stranách krku po rezavé skvrně (v létě). — Délka 18 cm., křídlo 11 cm., ocas 4·8 cm., zobák 2·1 cm., běhák 2 cm.

Šat mladých: Horní hřbet hnědočerný, velice tmavý, obruby per rezavožluté, často skvrnitě lemované; podobně zbarveny jsou dolní hřbet a prostřední pera rýdovací; veliké letky černé, bělavě na konci lemované, střední mdle černé, široce bíle ukončené a na složeném křídle vytvořují konce ty bělavou příčku; křídelní krovky mdle hnědočerné, velké pak z nich jsou bíle zalemované. Na temeni ku týlu jest černohnědá skvrna a takovátéž skvrna stojí před okem a proužek podobný za okem; krk vzadu a po stranách je světle šedý; čelo, nadoční proužek a celý spodek bílý; na slabinách jsou patrny částečně jemné šedé čárečky.

Zimní šat starých: Horní hřbet, ramena a zadní křídelní krovky jsou šedy s černými osténkami a širokými bílými obrubami; dolní hřbet s ocasem jsou tmavě hnědošedy; temeno se šíjí šedé, vole slabě šedě zakaleno; čelo, nadoční pruh a celý spodek bílý.

Letní šat mladších ptáků: Za ušima počínajíc sbíhá po obou stranách krku široký rezavý pruh, jenž zpravidla bývá dole uzavřen

(spojen), vzadu však hnědým proužkem přerušen; hrdlo, horní hruď a boky jsou žlutošedy a hnědošedě skvrnity a zakaleny, což dále nazad se znenáhla ztrácí, až úplně zmizí, ostatek je bílý.

Letní šat starších ptáků: Hlava s týlem a kol uší je temně šeda, kteréžto zbarvení vzadu po šíji sbíhá, rozdělujíc se na krku, volátku a na stranách hrudi; krk nad tím je objat širokým, zpředu uzavřeným rezavým obojkem; brada, hrdlo a úzký kroužek oční jsou sněhobílý; horní hřbet je tmavší než u mladých, černý s peřím rezavožlutě lemovaným. — ♀ se neliší zbarvením od ♂, ale má prý býti větší než on. — Zobák je černý, oko hnědé, běháky buď pleťové s modravými klouby (mladí) nebo špinavě modré s temnými klouby a pleťovými blankami, na jaře spíše do zelena než do modra (staří). Pelichají dvakrát (dle všeho) v září a na jaře.

Tento lyskonoh je obyvatelem vysokého severu Evropy, Asie a Ameriky, které obývá asi tak mezi 55°—73° s. š. V Evropě se hnízdí dle doložených zpráv v sev. Norsku, na ostrovech Shetlandských, Orkneyských, některých Hebridách, na Faröerách, na Islandě a dle zprávy Bahrovy v »Brit. Birds« 1908 nalézá se kolonie lyskonohů v Irsku. Za tahu se objevuje jako veliká vzácnost ojediněle v Německu, ve Švýcarech a Uhrách na tamních jezerech a uloven byl i v Tunisu. V našich vlastech byl rovněž ukořistěn a to v Čechách: 6. listopadu 1844 na Ohři (nyní v čes. museu), dále 18. září 1853 na ryb. »Oplatile« u Pardubic (nyní ve sbírce města Pardubic), mimo to jeden český kus byl ve sbírce Káblíkové (nyní sbírka jičín. gymn.) a jiný v Šáry-ho sbírce (ml. pták) u Rumburku 18. listopadu 1854 zastřelený. Z novějších a nejnovějších záznamů českých dlužno zachovati úlovky: 3 kusy z 1872 na ryb. »Bestrevi« u Pištína (Schwalbe IV.) a 1892 u Horek blíž Čáslavě (ml. pták, nyní v čásl. museu Kaunického). Na Moravě byla ulovena 18. září 1856 u Morav. Ostravy (Schwab v »Lotos« 1856) ♀ ml. ze 3 kusů, dále 3. září 1893 na ryb. u Kronavy u Olomouce (Knotek v »Ornit. Jahrbuch.« V.) a v říjnu 1906 u Rudic blíže Blanska (Tichý v »Lov. Obzoru« IX. str. 15.). Sbírky opavského gymnasia mají rovněž domácí úlovek. Lvovské museum vystavuje 3 kusy (2 ♂♂ 1 ♀) z Haliče, které na jednu ránu zabil E. Strauch na spuštěném rybníku Zalozieckém u Czystopad 17. srpna 1859.; ani před, ani potom nebyl tu nikdy pozorován, píše Dzieduszycki v »Museum« 1880. a v království polském vůbec nikdy (Taczanowski »Ptaki krajowe« 1882.). Jediný exemplář víd. dvor. musea v let. šatě je původu neznámého, ačkoli v Uhrách byl už několikrát dopaden.

V Asii přezimuje v Persii, Indii a Číně a přistížen byl i v malajském archipelagu. Koncem srpna odlétá z Islandu a teprve v máji, často pozdě, se vracívá. Avšak i v zimě, a to severněji Islandu, byl pozorován na okraji ledu nebo mezi tříšti ledovou a to nikoli snad jeden; jest neobyčejně otužilým ptákem proti zimě a za mírného počasí zimního nikdy tuze daleko na jih nezaletuje, když nalézá nezamrzlé vody severnější. Jest spíše a více ptákem mořským nežli bahenním a mimo dobu hní-

zdění se, jedině na moři se zdržuje; někdy arci bývá hluboko do pevniny bouří zahnán a tu pak i na velkých nezarostlých vodách bývá pozorován a také uloven.

Hnízdiště jeho skoro vždy poblíž moře se nalézají, někdy však i daleko odtud na jezerech, rybnících, pramenech a jiných vodách, ani výše položených nevyjímajíc. Hnízdo stává buď na samém kraji vody, buď opodál, ale ne daleko od ní v nízké trávě nebo mezi nižším rostlinstvem na suchém místě a je to pěkně vykroužená kotlinka bez jakékoli vnitřní výzdoby, toliko ohnutá tráva je podložkou vejcím. Páří prý se na vodě, kde ♀ pluje a ♂ za stálého cvrčení na ni stoupne. Na řece Taimyru ($73^3/_4{}^0$ s. š.) v Asii se objevují ptáci tito v prvých dnech červnových a také se tu hnízdí, ač vzácněji druhu následujícího. Násada záleží ze 4 vajec (v červnu) hruškovité podoby), silně zašpičatělé; jsou šedožlutá nebo nažloutle olivovězelená, mdlými šedými obláčky a černohnědými, drobnými i splývavými povrchními skvrnami zdobena. Průměr. velikost 19 vajec je 29·2 × 21 mm., váha 0·545 g.

Funkci samičky při vylehování vajec zastává prý sameček; po 16 dnech vyklouznou mláďata do světa a oba staří vedou o ně péči, uděšeně obletujíce slídiče, až by se hnedle dali polapiti rukou. Sotva že jsou mladí opeřeni, hned je zavedou rodiče k vodě anebo na vodu, načež se vydávají společně na moře a s ostatními rody celá malá hejnka tvoří, kde mimo hledání potravy i na vodě přespávají. Hnízdoši se liší od ostatních vodoušů tím, že hned dovedou plovati.

Lyskonoh, pozorujeme-li ho na vodě, je hotový a statečný plavec, který docela lhostejně a neohroženě i na ohromnou plochu vodní, byť i rozbouřenou, zapadá a směle plove neustále malou hlavičkou si pokyvuje. Nijaké stísněnosti nebo rozpačitosti nelze na něm pozorovati, třeba jím vlny sebe více házely; jako korek lehounce leží na vodě. Holböll vídal na jaře 1835 v Grónsku, kde po 18 dní byl ledem obklopen, tyto lyskonohy vždy mezi krami ledovými semo tamo plovati; jindy zase je viděl uprostřed nejprudčího příboje. Zvláštní je, že se nedovede potápěti, proto snad, že má příliš husté peří a tělíčko zase příliš lehké (je veliký jako náš drozd). Pěkně však a obratně létá a s hladiny se zvedá ku podivu tak snadně jako s pevné země. Chodí-li nebo stojí-li na suchu, činí dokonalý dojem nějakého jespáka; půvabně a hbitě běhá podél břehu nebo se brodívá také mělkou vodou. Rychle uháněti ale také umí a dokonce i prokluzovati travou a v ní se ukrývati.

Jako většina severských ptáků jest tak málo plachý, že člověku docela z blízka popřává své konání pozorovati. Vábí vysokými zvuky cvrčivými »tyrrrr« anebo jen kratičkým »tyrr tyrr!« (Dle Bachmanna »cík, cík«), což nemálo upomíná na vlašťovku, ač jest jen monotonní; nejvíce jej vyrážívá letmo a často za sebou opakuje.

Živí se tím, co moře dá, nejvíce měkkými červy a zárodky hmyzími i hmyzem samým. Snadno se dá uloviti, protože dobře a bez bázně vydrží na dostřel.

Lyskonoh ploskozobý *) (Phalaropus fulicarius, L. = rufus Behst. = platyrhynchus, Temm.).

Lyskonoh šedý, vodošlap rudý (Palliardi dle let. šatu). — Rus.: Plavunčik ploskonosyj; pol.: Platkonóg plaskodzióby; chorv.: Ploskokljuni liskonog; srb.: Liskonoga ploskokljuna; něm.: Plattschnäbeliger Wassertreter.

Druhový znak: Zobák je po celé délce sploštělý, jsa širší než vyšší, ku konci se kopovitě rozšiřuje; velké (ruční) letky nemají bílých konců; povrch těla načervenalý a rudavě skvrnitý; spodek rezavý (v létě) nebo bílý (v zimě). — Délka 19·2 cm., křídlo 13·8 cm., ocas 6 cm., zobák 2·1 cm., běhák 2·1 cm.

Šat mladých ptáků: Hřbet s rameny tmavohnědý, peří světle lemovaného; křídelní krovky jsou tmavo břidlicově šedé, největší z nich mají bělavé konečky, které tvoří širší pruh na složeném křídle; ruční letky jsou černé s osténkami bílými, střední (loketní) letky tmavošedé s bělavými obrubami, zadní (ramenní) pak jsou zbarveny jako ramena; nadoční proužek hnědočerný a takový též se nalézá i v týlu; zad krku, tváře, volátko po stranách a boky jsou hnědošedavé barvy skřivánčí; hlava zpředu i tváře a celý ostatní spodek jsou bílý, na bříšku do žlutava nabíhající; ocas je horem hnědočerný.

Zimní šat: Horní hřbet je příjemně a světle popelavý; v týlu a na šíji neleskle černý a podobné barvy jest i skvrnka pod okem, sahající až na skráně; obličej s čelem, temenem, hrdlem, celý spodek a příčný pruh křídelní jsou sněhobílý, křídla s ocasem jako shora popsáno.

Letní šat mladších ptáků: Partie kolem kořene zobáku tmavohnědá; vrch hlavy a týl se šíjí hnědočerny a sem tam rezavě proužkovány; hřbet a ramena hnědočerná a jednotlivá pera mají široké rezavožluté lemy; nad a pod okem je bělavý pruh; od hrdla počínaje jest celý spodek rezavý (odtud rufus, Bchst. a rufescens, Briss.).

Letní šat starších ptáků: Horní hřbet s rameny je skoro černý a široce světle okrového lemování anebo černý a podél okrově pruhován; dolní hřbet je černošedý, kostřec rezavý; od volátka počínajíc je celý spodek živě kaštanově hnědý; obličej zpředu i s temenem a úzkým pruhem po šíji sbíhajícím jsou sametově hnědočerny. — Obě pohlaví se nesnadno rozeznávají, avšak jako u předchozího druhu mají býti ♀♀ větší. — Zobák špinavě hnědý (mladí) nebo zelenavě hnědý, na jaře olivověžlutý s černou špičkou (starší), oko tmavo rudohnědé, oční kroužek bělavý, běháky na vnitřní straně a prstových blanách bělavě olivověžlutý, na vnější straně tmavě olivovězeleny, v zimě více do modra (staří) anebo vnitř pleťové a vně olovově šedé (mladí).

---

*) Navrhuji tento druhový název dle tvaru zobáku, jako v jiných slovan. jazycích. Šedý, jak se dosud česky druh ten zove, je předešlý lyskonoh v zim. šatě povrchu také a takto oděn jedině se u nás vyskytuje. Viz aut. článek »O lyskonozích« v Přírodě III. 1904—1905 str. 238.

Ještě dále k severu, ještě blíže točny hledati dlužno letní bydliště a hnízdiště lyskonoha ploskozobého. V sev. Sibíři jest jeho vlastní domovina. V našem dílu světa není tak hojným a jen velice zřídka se zatoulá na severoněmecká pobřeží anebo do vnitra země jako do Švýcar nebo sever. Italie. Naše vlasti československé rovněž se mohou honositi vzácným tímto hostem, neboť 1843 byl střelen v Soosu (nyní v čes. museu — Palliardi), mimo to u Rumburku (Lokaj) a u Pardubic (Hromádko), dále u Kolína 1891 (Latzel *). Na Moravě poprvé zabit kamenem u Litovle na »Unčovském rybníce« v říjnu 1904. (First v »Přírodě« III. 1904—5.) V Haliči byl uloven jedenkrát v okolí Lvova (tamní museum) a nikdy před tím ani potom; v Kongresovce dosud nikdy (Taczanowski »Ptaki krajowe« 1882). Ve vídeň. dvor. museu mají exemplář z pozůstalosti zvěč. korun. prince Rudolfa neznámého původu.

Na Island, kde se hnízdí na jihozápadní straně na malém jen území, dostavuje se v červnu. Jsou to sladkovodní rybníky nebo jiné vody, poblíž břehu mořského; vždy bližších vyhledává než menší jeho příbuzný. Vejce jeho, 4 na počet, vypadají podobně jako vejce druhu předchozího, jsou však o málo větší, neboť dle Jourdana měří 29·19—34·75 × 20·81—22·85 mm. Middendorf píše, že se dostavuje k řece Tajmyru současně s předešlým a hnízdí se tu častokrát i na malých kalužinách nízko ležících tunder. 17. července nalezl vejce v různých stupních nasezení a 25. července už poletovala skoro všude polovzletná mláďata se starými, 15. srpna odtáhli poslední ptáci (75° s. š.). Badatelé shledali, že lze rozeznati mláďata obou hned zpočátku po různém ustrojení zobáku.

Co do potravy a pohybu je také úplným jespákem (Tringa), ale plove ještě více a raději než předešlý, veda si při tom právě tak. Letí-li, tož jespák hotový, ale přece tak bystrým a obratným letounem není jako jeho strýc předešlý. Je družným ptákem a shlukuje se se sobě rovnými nebo jespáky u větší houfy a zřídka jen se vyskytne ojedinělý pták.

Hlas jeho zní protáhle a jemně »ún, ún«; lekne-li se náhle a vzletne-li, je slyšeti rychlé »vik-a, vik-a!« Zvuky těmi se hned rozezná od předešlého.

Potravu si hledá na pobřeží a sleduje okraj vody jednak se brodě, jednak plavmo, aby se zmocnil kořisti; nikdy se však úplně neponořuje, jako předešlý, anobrž mu stačí pouze hlavu se zobákem ponořiti. Na volné hladině mořské vyhledává si rád taková místa, kde povrchu splývá »mořská tráva« (Zostera) s níž sbírá různé mořské červy. Protože není plachým a nedbá člověka — dobroděje, blíží-li se mu, lze jej snadno uloviti.

2. rod: Calidris, Cuvier.

Zobák zdélí nebo nepatrně delší hlavy, přímý, tenký, oblý, u kořene sotva vyšší než širší, měkký a ohebný; svrchní čelist dutá, až na tvrdou špičku, která je poněkud r o z š í ř e n a j a k o l ž i č k a na čistění zvuko-

*) Viz Jos. Kafka: »O lyskonozích« ve Vesmíru XXI. 1992 str. 207.

vodu; chřípě jsou nepatrné štěrbinky, blíže čela uložené v rýze celou délkou zobáku až ku konci probíhající. Nevysoké běháky jsou slabé a štíhlé a poněkud nad patním kloubem lysé; tři úplně volné přední prsty jsou na stranách opatřeny po celé délce úzounkým blanitým okrajem nezaškrcovaným, zadní prst schází; běháky jsou zpředu i ze zadu štítkovány. Hrotitá křídla jsou délky prostřední a 1. letka je v nich nejdelší; ramenní letky (III. řádu) prodlužují se v druhý křídelní hrot (zadní), následkem čehož je zadní okraj křídla velmi srpovitě vykrojen. Krátký, 12perý ocas jest dvojnásobně vykrojen, protože nejkrajnější a prostřední rýdovací pera jsou delší ostatních.

Jsou to ptáci malí, dvakrát do roka pelichají a zimní šat jejich se velmi podstatně liší od vybarveného šatu letního (svatebního); šat mladých se opět liší od obou těchto hávů. Rozdíly pohlavní se na venek ani skoro nejeví. — Toliko 1 druh.

Jespák písečný (Calidris arenaria, L. = Tringa arenaria, L. (zim. šat) = Charadrius calidris, L. (let. šat).

Rus.: Morskoj sujok; pol.: Piaskowiec zmienny; chorv. a srb.: Žalar troprsti, pješčanik; dolnoluž.: Běloritka; hornoluž.: Bělorázk; něm.: Der Sanderling, Sandläufer, Ufersanderling.

Druhový znak: Letky prvého i druhého řádu (ruční a loketní) i pera rýdovací mají bílé osténky, zobák a běháky černé. — Délka 16·8—18 cm., křídlo 12 cm. ocas 4·8 cm., zobák 2·4 cm, běhák 2·4 cm., střední prst s drápkem 1·9 cm. Tab. XXIV. obr. 188.

Šat mladých ptáků, ve kterém nejčastěji se v našich krajinách vyskytují: Povrchu šedožlutavě bílý, hojně klikatě hnědočerně skvrnit; krk vzadu našedivěle bílý; dolní hřbet s kostřem bílý, uprostřed tmavošedý; křídla hnědočerná, a jejich velké krovky, bíle lemovaná, tvoří příčný pruh přes křídla; ta jsou vespod bílá; čelo a pruh nadoční, jakož i celý spodek jsou sněhobílý; volátko bývá po stranách narezavěle zažloutlého nádechu; ocas hnědočerný, šedě a bíle lemovaný. Na živém ptáku je na šíji černé, silně skvrnité místo a na horním hřbetě je patrný nápadně bílý pruh.

V letním šatě převládá povrchu místo šedožlutavé barva rezavá a všecko peří je černě skvrnité a bíle lemované; hrdlo a krk zpředu jsou bělavé, se stran jemně hnědočerně skvrnity; volátko s horní hrudí je se stran narudlé a tmavohnědě skvrnité, ostatek je vespod bílý.

Zimní šat se liší povrchem světle popelavým, na temeně černými čárečkami na osténkách, na čele, nadočním pruhu a celém spodku těla bílým zbarvením; ohbí křídelní a jeho drobné krovky jsou tmavě hnědočerny, velké krovky křídelní jsou popelavé s velikými bílými konci, jež se značí jako dvě bělavé příčky na křídlech. — Zobák černý, oko temnohnědé, kroužek jeho opeřený, běháky černé.

Jespák písečný je rozšířen velice daleko a široko. Jako hnízdivec obývá nejsevernější země na světě za polárním kruhem kolem točny a po skončeném vyhnízdění se vydává se na cesty do krajin jižnějších; jest ptákem tažným. V Asii jsou to celá Čína, již. Sibíř, záp. Asie až k Rudému moři. V Evropě se objevuje na březích Severního a Východního moře, velice hojně v Hollandsku, kde ale nepřezimuje a za dalšího tahu se vyskytuje pořídku po celé pevnině až v zemích středomořských a dále zaletuje do sev. Afriky, hlavně do zemí nilských až ku Modrému Nilu a po obou pobřežích afrických, na východě i západě, ubírá se až do Kapska. Podobný cestovní programm platí i pro Ameriku, neboť ji proputuje od severu až do Brasilie.

V nitrozemí se nikde dlouho nezdrží a všude je tu vzácným hostem; až nejčastější a nejdelší zastávka jeho bývá v Uhrách, v Dobrudži a již. Rusku kolem obou jeho moří. Táhne jednak v dubnu, jednak v září a říjnu i později, a to za noci.

V našich vlastech byl také za tahu několikrát dopaden. Jednou na »Munickém« rybníce u Hluboké 1869, podruhé 9. listopadu 1854 u Břežan blíž Prahy (Frič). Šírovi zpravodajové píší, že se u nás hnízdí (!!) a zůstaveno to bez poznámky. Z novějších zachovaných zpráv mám po ruce: Na »Sirmickém« rybníce u Frant. Lázní 2 kusy ze dne 12. září 1892 (Wagner v »Ornit. Jahrbuch« IV.), v Sedličkách u Uherska na jaře 1901 (Lov. Obzor V.), u Horažďovic 8. října 1902 ♂ v let. šatě (?) (Novák v Lov. Obzor VI.), u Hluboké na rybníce »Řeka« 16. listopadu 1906. (Lov. Obzor IX.) a u Malšovic u Král. Hradce 12. května 1909 (Jelínek v Lov. Obzoru XII.). Z Moravy neznám zprávy žádné a ve Slezsku byl také uloven (Želízko). Lvovské museum má 4 domácí ptáky z let šedesátých a jest tu celkem vzácný. Vídeň. dvorní museum vystavuje 1 ♂ v let. šatě a 3 ml. ptáky, jeden z Uher a jeden z Dol. Rakous (1887 podzim).

Obývá výhradně pobřeží mořská a jen zřídka jiné vody a plochým, písčitým nebo křemenitým břehům dává přednost před bahnitými. Objeví-li se kde v nitrozemí, zastavuje se pak nejspíše na rozsáhlých, volně ležících, stojatých vodách s nízkým plochým pobřežím; při řekách jen velmi zřídka bývá pozorován.

Hnízdí se uvnitř kruhu severotočnového. Goebel jej má za pravděpodobného hnízdivce na Cip Navoloku na Varangerském fjordu (Ornith. Jahrbuch 1902). Dle Middendorfa objevil se tento jespák 4. června na 74° s. š. a ještě dále až ku 75° byl pozorován a to čím severněji tím hojněji a pravidelně v menších tlupách, 5—6 kusů pohromadě. Kratičkého léta tamního, kdy po 3 měsíce téměř ani slunce nezapadá, používají ptáci ku nerušenému a klidnému vyhnízdění se a vychování potomků v nehostinných pustinách liduprázdných. To je možno hlavně na březích Sever. Ledového moře, dle domnění Middendorfova.

Obvyklá násada 4 vajec, která se koncem června na pobřeží jeho bydliště na zemi v důlku nalézá, bývá pěkné hruškovité podoby, jemně lesklé skořápky a barvy bledě olivovězelené nebo zahnědlé a krvavě

rudými skvrnami a ťupkami, mezi nimiž i černé skvrny se tu a tam naskytují, bývá pokropena. Rozměry se udávají 33·7 — 37·4 × 22·8 až 26·2 mm. a jen málo která oolog. sbírka se může jimi pochlubiti.

Snad žádný malý jespák anebo jiný drobný běžec nevyniká takovou bělostí peří v letu nebo běhu jako jespák písečný z daleka; stojí-li tiše nebo běží-li vypadá vždy jaksi štíhlejším než ostatní jespáci. Vykračuje si půvabně a hybně a rychle uháněti také mu není nesnadno, brzy však v běhu takovém ustává. Jeví jaksi klidnější povahu oproti druhým některým svým příbuzným. Letí-li, činí tak obratně, rychle a křídla drží dále od těla než na př. kulík písečný. Ta jeho milá a dobrácká povaha svádí jej důvěřovati každému tvoru a nedbati vlastního bezpečí; dá se z blízka pozorovati a také uloviti. Hlas jeho je hvizdavé a úsečné »pitt« v různých modulacích.

Živí se drobnými červy, hmyzími larvami a hmyzem vůbec a vše to hledá dílem na pobřeží v mělké vodě, dílem i pod drobným kamením. Zvyká si i v zajetí a při větší píli a opatrnosti bývá z něho příjemný pták pokojový nebo klecový; klec vyžaduje prostrannou a přiměřeně na dně vystrojenou. Chytiti se dá do nastražených ok, za nohu, ale ve společnosti plachých ptáků chová se jako tito — prchá s nimi v čas do dálky.

3. rod: Limicola, Koch.

Zobák delší hlavy a až na tvrdou rohovitou špičku měkký a ohebný; od kořene je zprvu přímý, potom poněkud zduřený a konec se nepatrně dolů zahýbá; u kořene je vyšší než širší a s obou stran naběhlých koutků ústních vybíhá hluboká postranní rýha až ku špičce a v ní jsou blíže hlavy uloženy malé, ovální nozdry; spodní čelist v koncové polovině je podél středu ostrá a mezi vidlicemi jejími je u kořene lysá kůže. Nevysoké nohy jsou poněkud zavality, měkky a nad patou lysy; přední tři prsty nemají žádných spěnušek, chodidla plochá a výše založený zadní prstík je maličký; běháky jsou z předu i ze zadu štítkovány. Prostředně dlouhá a dost hrotitá křídla mají zadní okraj srpovitě vykrojený, ale zadní (druhá) špička jejich není příliš dlouhá; prvé dvě letky jsou skoro stejně dlouhy a zároveň nejdelší všech. Kratičký, 12perý ocas má prostřední pera o málo delší a jeví se tudíž celkem zaokrouhleným. Není ještě bezpečně zjištěno, pelichá-li jednou či dvakrát do roka, leč mezi šatem mladých a šatem letním a zimním není valného rozdílu.

Obývají severní krajiny, na zimu se stěhujíce hluboko na jih a to většinou po párech nebo jednotlivě a jsou pravými »bahňáky«, kterým jsou stojaté vody s bahnitým dnem velice milé. Ačkoli mnoho společného jeví s jespáky, přece svému nepříteli buď útěkem po zemi anebo tichým přitlačením se k zemi hledí ujíti, asi tak jako je zvykem sluk. Živí se jako předešlé hmyzem, který dílem za dne, dílem i v noci vyhledávají. — **Dosud znám 1 druh.**

Jespák ploskozobý (Limicola platyrhyncha, Temm. = Tringa platyrh. Temm. = Numenius pygmaeus, Lath. = Pelidna pygmaea, Br.).

Pol.: Bekasik plaskodzioby (brzegowy), biegusz ploskodzióby; chorv. a srb.: Žalar ploskokljuni; něm.: Kleiner Sumpfläufer.

Druhový znak: Temeno hnědočerné s obou stran provázené rezavožlutým podélným pruhem; povrch těla hnědočerný, světle lemovaného peří a dvěma bělavými podélnými pruhy přes ramena, jež obklopují hřbet; volátko je zdobeno černohnědými příčnými skvrnami; střední ocasní pera jsou prodloužena, ostatní všecka stejně dlouhá. — Délka 15 cm., křídlo 10·5 cm., ocas 3·8 cm. a konce křídel jej přesahují; zobák 3·3 cm., běhák 2·4 cm., střední prst s drápkem 2 cm.

Horní hřbet s rameny a tělo vzadu je vše černé, rezavožlutě, rezavě nebo bělavě výrazně lemovaného peří, kteréž obruby vytvářejí na křídlech bělavý podélný pruh; svrchní ocasní krovky jsou po stranách bílé a černě skvrnité; vrch hlavy a týl jsou hnědočerny, po obou stranách světlým proužkem omezeny; zad krku je narezavěle bílý, do šeda naběhlý s temnými osténkovými skvrnkami; proužek nadoční bělavý, hrdlo, volátko a boky rovněž bělavé; tyto jsou poněkud do rezava a černohnědě napříč skvrnity; spodek dále nazad je bílý; křídelní krovky hnědošedé, letky hnědočerné, ruční a loketní mají b í l é s t v o l y. Zobák za čerstva neobyčejně měkký je tmavě narudle šedý s černou špičkou, oko od zobáku poněkud vzdálenější je tmavohnědé, běháky zelenavě černé.

Drobný slukovitý pták náš je domovem rovněž na severu evropském i asijském, jako oba předcházející, avšak v Evropě není daleko tak obecným a spíše více od nás na východ než na sever dlužno jeho bydliště hledati. V prvé polovici měsíce července zdržují se jich — dle Middendorfa — veliké zástupy na jižním pobřeží moře Ochotského, obě pohlaví společně pohromadě, aniž by však pomýšleli na hnízdění se. Na podzim zaletují hluboko na jih, v Asii až do Bengalska a v Číně až na ostrov Formosu, v Africe je pak všude na močálech patrným.

Vyskytuje se také v Německu, Švýcarsku i v Italii a to za obou tahů, leč — velmi vzácně. V našich vlastech je také nemalou vzácností a je znám úlovek Ostrdalův ze dne 16. května 1853 na rybníku »Oplatile« u Pardubic (nyní jej vystavuje městská, bývalá Hromádkova, sbírka pardubická), Hamböck jej zastřelil 16. září 1872 na malém rybníčku »Skřivánku« u Haber na Černokostelecku a daroval jej českému museu (jediný tamní kus v »Aves bohemiae«). Kraus ulovil dva z houfku 8 kusů u »Nového« rybníka u Dobřiše 1891 (kdy?) (Vesmír XXVII.). Nejnověji prolétla denními listy zpráva o ulovení jespáka ploskozobého u Říčan v listopadu 1909 inž. Müllerem (viz Háj XXXVIII.). Zprávě Šírově (viz »Ptactvo české« IV. díl str. 84), že by byl uloven u Němčič (Budějovicko), a u Březnice (na Písecku) a Suchdola (na Třeboňsku) že byl pozorován (!) nelze naprosto žádné víry přikládati; jsou to zprávy zajisté více než pochybné, jako vůbec, co se týče vzácných ptáků v Čechách,

je Šírovo dílo pramenem nespolehlivým. On sám doznává (z poznámek o jespácích to zřejmo), že nejsou kulíci, vodouši a jespáci zpravodajům dostatečně známi a mylně považováni za jiné druhy. Podepisujeme ochotně!

Ve Slezsku měl býti uloven (Želízko 1888), z Moravy nemám bezpečných zpráv, ač není možnost toho nikterak vyloučena. Zrovna tak v Haliči »należy do wielkich rzadkości« píše Dzieduszycki a Taczanowski o něm praví: »U nas (v král. polském) bardzo rzadki, znam tylko jeden okaz krajowy, który ubiłem nad Wisla pod Solcem, v Lipcu 1852 a który znajduje sie v Gabinecie Warszawskim. V Muzeum Dzieduszyskich ve Lwowie sa trzy okazy bite v Sierpniu i Wrześniu lat 1849, 1867 i 1870 v różnych okolicach Galicyi wschodniéj« (Ptaki krajowe 1882. II. díl 117.). Ve Vídni má dvorní museum 1 kus (♂ ml.) z 1807 z Uher pocházející; lublaňské museum jej nemá.

Táhne v dubnu (ku konci) a v máji a bývá při tom zřídka kdy uloven; za to spíše na podzim, v srpnu a v září, bývá pozorován nebo zabit. Putuje v noci namnoze ojediněle anebo v malých tlupách společně (viz Dobřiš shora).

Bydlištěm jsou mu bahnitá mělká pobřeží a místa stojatých vod, nejsou-li hustě bylinstvem zarostlá; do zelených močálů nikdy se hluboko nepouštívá, aby se tu snad ukrýval, jako vlastní sluky bahenní činívají, anobrž zdržuje se na místech, kde jej možno již z daleka zpozorovati. Tam, kde je hodně měkká, od dobytka rozšlapaná půda, kde jest nesčetných stop, hlavně u napojišť, tam se tuze rád a s obzvláštní zálibou uchyluje; na mořském pobřeží se nevyskytuje.

Hnízdiště jeho tam hledati musíme, jak právě uvedeno o bydlišti jeho a jsou to v Evropě Finnmarky, Laponsko a Finsko, kde se hnízdí; mimo to nalezeny malé kolonie v Botnickém zálivu na Dovrefjeldu na velikém močálu u Folkstune asi 1000 m vysoko. Avšak zpravidla jsou to nezměrné tundry severní s močály porostlými mechy. Hlubší hnízdní jamka než mívají jespáci bývá právě tak ledabyle upravena a v ní 4 vejce ve druhé půli června jsou hruškovité podoby; na zarezavěle olivověžlutém základě poseta jsou hustě drobnými, temně rudohnědými skvrnami; tupý pouk bývá jimi téměř pokryt. Skořápka není tak hladká, je mělkých a malých pórů a nepatrně se leskne. Průměr. velikost 8 vajec je 32·7 × 22·6 mm, váha 0·375 g.

Jest vskutku zvláštní, že jak barvou tak kresbou jest tento jespák velmi podoben na prvý pohled naší nejmenší sluce — kozlíku (Gallinago gallinula) a jeho chování také skutečně jest směsí způsobů sluk i jespáků. Nevalně živý, tichý a mírný je to ptáček, avšak letí-li, je přece jen viděti obratného letouna. Jinak jest malým, nesnášelivým mrzoutem, což i samotářský život sám sebou přináší; pobíhá po kraji vody nebo kalužiny od dobytka rozšlapané anebo konečně na měkkém kalu rybničném na pokraji. O nic se nestará, ani o svoje soudruhy, ani o velké tvory, jež

se k němu přibližují. Vůči člověku si vede nadobyčej důvěřivě a dá k sobě přistoupiti až na málo kroků, aniž by uletěl. Je-li překvapen náhle, přitiskuje se ihned k zemi, jsa v ohledu tom slukám podoben; při tom nejvíce dbá, aby to bylo v nějaké prohlubince anebo za nízkým rostlinstvem a vzletuje teprve pod samýma nohama slídiče, aby za kratičko zase zapadl. Tedy dle okolností je hned slukou, hned zase jespákem. A že je tak málo znám, má jistě svou příčinu v tom, že žije příliš samotářsky, tiše, nepozorovaně. Ani nekřičívá vždy, vyletuje-li, a zvuky jeho jsou podobny zvukům jespáka malého, arci v jiném tónu a zní cvrčivě »tyrrr!« Vyrušen-li na hnízdišti, vyletuje — jak Daun píše — velmi vysoko, klesá a opět vystupuje jako sluky a při tom se ozývá rychlým »tví tve«.

Živí se měkkýši, červy, hmyzy, drobnými šneky i semenem bahenních rostlin. Zajetí brzy uvyká a v zobu jeho nesmí scházeti dost masa, kukel a červíků moučných, hluboký okřín (5 cm), na dně měkce mechem vyložený (má měkký zobák!) dále mělká nádoba s vodou, v níž rád stává. Na dno klece patří mechový koberec.

4. rod: Tringa, Linné.

Zobák buď jako hlava nebo o něco delší, rovný, ku konci o poznání dolů zahnutý, slabý, štíhlý, měkký a ohebný a pouze na špičce trochu tvrdší, u kořene pak poněkud se stran smáčknutý a málo vyšší než širší, ku konci zaoblený a nízký, až u špičky trochu širší; po obou stranách čelistí probíhá rýha rovnoběžně s okraji zobáku až do dvou třetin délky jeho ku špičce; nozdry jsou umístěny blízko čela, jsou malé, uzounké s blánitým okrajem a vybíhají do předu v rýhu. Nohy dost vysoké, štíhlé a měkké, o třech dlouhých předních prstech úplně oddělených (nespojených spěnuškou) a kratičkým, výše vkloubeným prstíkem zadním; běháky zpředu jako ze zadu štítkovány a nebývají delší středního prstu. Velice zahrocená, srpovitě vykrojená křídla jsou prostředně dlouhá, 1., zřídka kdy 1. a 2. letka v nich nejdelší. Krátký dvojitě vykrojený ocas bývá složen ze 12per.

Malí ptáci se dvojím pelicháním a dle toho i dvojím šatem rozdílným, od kterého i šat mladých se liší. Obývají mírný i studený zeměpás, stěhují se na jih a to společně, druhdy i u větších zástupech. Mladí obyčejně počínají se stěhováním velice záhy, a po nich staří teprve dobře za měsíc se vydávají na cestu.

Obývají břehy mořské, rybničné i močály, řídčeji pak břehy řek; libují si také na bažinatých místech jakýchkoli. Živí se hmyzem i červy, snášejí 4 hruškovitá vajíčka v močálech, vždy na suchých místech a svoji mláď hned po vylíhnutí z hnízda odvádějí. — Čítá se jich asi na 20 druhů.

Jespák islandský (Tringa canutus, L. = islandica, Gm. = rufa, Wils. = ferruginea, M. et W. = cinerea, Temm.).

Jespák šedý (Palliardi), patrně po zim. šatě tak nazván. — Rus.: Estljandskyj turuchtan; pol.: Biegus rdzawy, popielaty, kanutek; chorv.: Rdjavi žalar; srb.: Žalar rčasti; slovin.: Sivi prodnik, dular, dolar; něm.: Isländischer (rostfarbiger) Strandläufer.

Druhový znak: Zobák přímý, o málo delší hlavy, zpředu lžičkovitě rozšířen a zvýšen, těsně před špičkou širší než uprostřed; běhák delší středního prstu s drápkem; světle šedý ocas je ploše zaokrouhlen. — Délka 23·4 cm., křídlo 16 cm., ocas 5·6 cm., zobák 3·6 cm., u kořene 8 mm. vysoký a 6 mm. široký, běhák 2·8 cm., střední prst s drápkem 2·4 cm. **Tab. XXIV obr. 87.**

Letní šat st.: Hlava se stran, krk, vole, hruď a nosiči křídel (peří na slabinách) jsou krásně měďově rezavé (= rufa, Wils); na břiše a spodních ocasních krovkách vedle této barvy i bledě rezavé peří se vyskytuje a to na stranách bývá řídce šedivě skvrnito; hřbet dolní bělavý s černými příčnými skvrnami; horní krovky křídelní hnědošedy, ruční a ramenní letky šedohnědy; rýdovací pera popelavá.

Zimní šat st. ptáků: Povrchu popelavý s načernale hnědými skvrnkami osténkovými, vespod bílý, tváře nazad, uši, hrdlo, volátko a boky se slabinami jsou jemně temněji skvrnity (= cinerea, Temm.).

Šat mladých, v jakém se v našich krajinách ptáci ti nejčastěji objevují, je podoben šatu mladého jespáka písečného, ale není tak čistě popelavý a každé povrchní pero je zdobeno načernalou a bíle omezenou měsíčkovitou obrubou. V rouše tomto nelze pohlaví téměř ani rozeznati, ale ♀♀ nejsou obyčejně tak vzhledny. — Zobák černý (staří) nebo nazelenale černý (mladí), oko temnohnědé, běháky černé, mladí ptáci nečistě tmavozelené.

Blízký jeho příbuzný, který žije na jižním pobřeží Ochotského moře a v Japonsku a kterého tu Middendorf pozoroval, jest jespák tlustozobý (Tringa crassirostris, Temm.).

Jespák islandský je obyvatelem nejsevernějších zemí všech tří dílů světa. Middendorf jej nalezl na Bogdanidě a Taimyru jen jednou, leč 7. července objevil jich hejna na pobřeží mořském poblíž ústí řeky Udy do Ochotského moře. Šat těchto jižních ptáků lišil se od severních nedostatkem rezavých obrub povrchních per a bělejším spodkem.

Za tahu se vyskytuje v již. Sibíři, na Bajkalu, v Číně; v Evropě pak ve Švédsku, Dánsku, Anglii, sev. Německu a Francii, nejvíce však v Hollandsku, kde jich bývá hojnost. Protože sleduje na svých cestách hlavně pobřeží mořské, zřídka se za to zas objevuje v nitrozemí, v střed. Německu, Francii, Švýcarsku a ve vlastech našich, kde náleží ku vzácnostem a ovšem skoro neznámým ptákům. Palliardi zastřelil jednoho 1849 v srpnu (ml. pták) na bahnitém okraji rybníka. 18. září 1853 uloven jeden na rybníce u Pardubic (Hromádko), rovněž proslulá Feldeggova sbírka prý měla české exempláře (3 ml. ptáci šedí v čes. museu). Pouze

2 haličské kusy má lvovské museum, oba mladé šedé ptáky (1862 a 1868), vídeňské pak 1 v let. šatě a 1 v šatě zimním z Uher od Neziderského jezera a ml. ptáka neznámého původu; ml. ptáka vystavuje i Lublaňské museum. Ve Slezsku měl býti uloven (Želízko), z Moravy mi scházejí zprávy novější, ve starších se o něm neděje zmínky. Objevuje se i na pobřeží středomořském a v sev. Africe a na její západním pobřeží byl taktéž pozorován. Právě tak v Americe zaletuje až do Peruanska; varšavské museum má odtud několik kusů, mimo 2 polské kusy (1841 a 1870).

Hnízdí se poblíž polárního kruhu, v sev. Sibiři, Grónsku, na Labradoru a během doby hnízdní zdržuje se spíše na vzdálenějších vodách ať menších nebo větších v nitrozemí. Násada bývá o 4 vejcích protáhle hruškovité formy a silně lesklé skořápky; v základě jsou olivově žlutošedá, bledě rudými obláčky a povrchním skvrněním jednak kaštanovým, jednak černým zdobena. Průměr. velikost je 40·5 × 28 mm. a jsou vzácnými a drahými vajíčky, takže jen veliké, drahocenné sbírky se jimi mohou pochlubiti.

Jsa krásným ptákem, zvláště v rudém šatě letním a dost velikým, snadno a rychle se od ostatních příbuzných rozeznává. Klidně-li stojí na břehu s tělem u předu poněkud skloněným jeví se nápadným svojí štíhlejší postavou oproti podobným jespákům. Rychle a čile běhá v kratších přestávkách a je-li mu kráčeti po spleti vodního rostlinstva nebo po měkkém bahně zdvihá křídla kolmo vzhůru, nadlehčuje se, aby zabránil ponoření se. Lítá rychle a obratně s křídly nedaleko od těla napjatými, ale důkladně a rychle jimi při tom mává. Družným jest spíše k sobě rovným než ku jespákům ostatním, k nimž leda jen ojedinělý pták se někdy připlichtí. Na Severním moři lze jich vídati na podzim veliká hejna; v nitrozemí dosud největší o 12 kusech bylo pozorováno.

Daleko se nesoucí hlas jeho znívá namnoze s hůry na jaře; je to ostrý a pronikavý hvizd »tví« anebo »tvi-tví«, ostatně dost nesnadno označitelný. Živí se larvami, hmyzem dospělým a všelikými červy a dle toho lze ho krmiti v zajetí také masem, tvarohem, máčenou houskou v mléce a brzo si na tuto stravu navykne a zkrotne. Popřáti mu volného proběhnutí vždy se schvaluje, jako vůbec všem jespákům a vodoušům v zajetí. Jednotliví zbloudilci snadno vyčkávají na dostřel, leč v houfech, zejména jsou-li mezi plachými soudruhy se to tak snadno a hned nepodaří a střelce notně zpotí než může vypáliti jistou ránu, po které nezřídka i více ptáků padá; držívajíť se hustě pohromadě. Masíčko má míti jemné a stojí za kuchařskou práci, tím spíše, neboť poskytuje přece většího sousta než druzí.

Jespák křivozobý (Tringa subarquata, Güldenst.)

Rus.: Krivonosyj pesočnik, krasnogrutka, krasnozob; pol.: Biegus kuliczek, biegus krzywodzióby; chorv. a srb.: Krivokljuni žalar, cir, cik,

pipunič, kovačič; slovin.: Krivikljuni dulnik; něm.: Bogenschnäbeliger Strandläufer, Lerchenschnepfe.

Druhový znak: Přední polovice zobáku, mnohem delšího hlavy, je dolů zahnuta: není sploštělý a na konci je ztvrdlý; střední pera rýdovací nebývají o mnoho hrotitější a tmavší postranních; ocas je šedý a bíle příčkován; kostřec s horními ocasními krovkami je čistě bílý nebo řídce černohnědě skvrnit; hruď s volátkem beze skvrn, druhdy jen nějaká osténková drobná čárečka se objevuje. — Délka 16·8 cm., křídlo 12·4 cm., ocas 4·2 cm., zobák 3·8 cm., běhák 3 cm. Tab. XXIV. obr. 186

Š a t m l a d ý c h, v němž se u nás na podzim většina ptáků objevuje, je povrchu zažloutle černošedý, jaksi hedvábitě zelenavého lesku; jednotlivá plášťová pera jsou ostře narezavěle žlutě lemována; konce velkých křídelních krovek jsou bílé a tvoří bělavý pruh přes křídla; hrdlo s nadočním proužkem je bělavé, krk níže a volátko bledě nášedě rezavožluté, letky mdle hnědočerné.

Z i m n í š a t s t. p t á k ů: Čelo, nadoční proužek, hrdlo a veškeren spodek jsou čistě bíly; bílé tváře jsou vzadu šedě čárečkovány, volátko na stranách tmavošedě zbarvené, horní hřbet s rameny popelavy, křídelní krovky jako u mladých, jen že jsou přece šedivější a nemají zažloutlých obrub; temeno se šíjí jsou světle šedé temněji čárkované.

L e t n í š a t s t. p t á k ů: Temeno světle rezavé a hrubě hnědočerně skvrnité, šíje temně rezavá a jemně tmavěji čárečkovaná; hřbet s rameny rezavý a žlutavěbílý a pestře lesklými tmavohnědými skvrnami okrášlený, nadoční pruh je zažloutlý a ruději tváře drobně skvrnity; kol kořene zobáku je bělavý a od hrdla počínaje celý spodek je roztomile tmavě ryšavý (jako u předešlého většího jespáka island.); bílé spodní ocasní krovky i s břichem jsou znamenány nečetnými tmavohnědými šipkami a příčnými skvrnkami. — ♀ má býti větší, ale barev ne tak živých. — Zobák černý, oko tmavohnědé, kroužek oční bělavý a štíhlé běháky černé, u mladých mdle černé. V zimním šatě se velice podobá jespáku obecnému; šat mladých jespáků obecných je vždy skvrnitější a mimo to na spodku mají vždy hojně temných skvrn.

Opět jsou to nejseverněji položené země evropské a asijské, kde sluší hledati domov jespáka tohoto. Middendorf se s ním setkal 4. června na řece Taimyru na 74° s. š. právě v době, kde se chystali ku hnízdění se. Za tahu se vyskytuje v Švédsku, Dánsku a všech zemích při mořích Baltickém a Severním položených, dále na pobřeží moře Středozemního a jeho ostrovech a konečně i břehy africké navštěvuje, putuje tudy dále, až se octne na jihoafrickém mysu. Podobně tak byl pozorován i v nejjižnějších zemích asijských. Hojným ptákem jest za tahu na sever. pobřeží Francie, Hollandska a zejména Německa, kde do set čítající houfy jich poletují a se zdržují. S jinými svými příbuznými však zalétá i k nitrozemským vodám, rybníkům a jezerům (Bodamskému a ostatním jezerům švýcarským, uherským a j.). Také vlasti naše nevynechává na svých podzimních poutích a někdy se tu objevuje i u větších houfech, proto není ve sbírkách zrovna vzácnou raritou; české museum má

3 domácí kusy. Špatný jich viděl 17. září 1886 neméně než 100 kusů pohromadě (Ornis VI.), ačkoli není nikdy pouhé konstatování »viděl nebo pozoroval«, zejména u drobných bahňáků (jespáků a j.) naprosto spolehlivým, pokud není v rukou dokladů a znalosti nebo pramene k určení. Jsouť jespáci v různém věku a různém odění tvrdým oříškem jako botanikovi jestřábníky, vrby, ostřice a j. skupiny rostlinné. Na Moravě ml. ptáka ulovil Knotek v září 1901 na rybníce »Sekerníku« u Olomouce (Ornith. Jahrb. XIV.). V Haliči nejčastěji na vypuštěných rybnících na podzim se objevuje ještě s jinými jespáky; lvovské museum vystavuje 7 domácích kusů a ve Vídni mají 2 staré vybarvené letní ptáky, 1 v šatě přechodním a 3 mladé, vesměs z Uher od Neziderského jezera.

Již koncem června počínají se hýbati a chystati na cestu k jihu a trvá to skoro čtvrt roku (do polovice října) než vytratí se poslední, aby opět počátkem dubna a v květnu rychle a spěšně se navraceli do dalekých svých letních domovů a hnízdišť zároveň. V tu dobu je však daleko vzácnějším, protože čas kvapí a »jaro« na severu? — kratinké!

Libuje si v bahnité půdě pobřežní, jak rybníků a jezer, tak i řek a potoků; tady ale jen zřídka se zastavuje. Nezahodí ani močálovitými slatinami řídko travou nebo ostřicí zarostlými. Vyhledává také místa v bažinách, kde ani vůbec travičky neroste a voda jen kalužinky kolem vyvýšeninek vytvořuje. Mívá svoje zamilovaná místečka, odkud se nedá tak snadno zahnati a vždy a vždy se na ně vracívá.

Hnízdí se — jak se podobá — toliko v sev. Asii. Popham nalezl 3. července 1895 u Golchity na Jeniseji hnízdo o 4 vejcích. Byl to hluboký důlek vykroužený v lišejníku sobím na sušší vyvýšenince v tundře (Ibis 1898). Vejce jeho jsou hruškovitého tvaru, mdle lesklá a základní barvy nažloutle olivověšedé (jako koroptví) a po té, mimo šedé obláčky, naseto je bohatě tmavohnědých skvrn povrchních. Jsou 35·5—37·3 mm. dlouhá a 25·4—26·2 mm. široká a — jak R. Blasius praví — velmi se podobají vejcím bekasina. Jako předešlého i vejce tohoto jespáka jsou velice vzácná a velice drahá. Měl prý se hnízditi i na ostrově Poelu (Jour. f. Ornit. 1899.).

Plachým není, to už dokázali všichni ti, kteří za tahu kulturními krajinami položili život svůj na oltář vědy; myslím alespoň tak u nás, jinak pravodatnému myslivci takový pták nestojí za ránu. Dá k sobě dost blízko přijíti a zejména staví-li se člověk nevšímavým, může po očku dobře a dlouho konání jeho a pobíhání pozorovati. Je-li jich však houfec pohromadě, už to tak nejde, a jeden poplašený zvedá celé hejno; mají však zvyk se vraceti na místa prvá, kde poprvé zapadli než byli zahnáni. Kdo to zná, dovede si dobře vyčíhati vhodný okamžik ku ráně, položení léček. Hvízdá krátce a vysoko chvějícími se tóny nejčastěji v letu; podobají se zvuky ty do jisté míry hvízdání jespáka obecného. Začasté lze zaslechnouti i podivné, vysoké cvrčivé zvuky. V zajetí se s ním zachází podobně jako s předešlým.

Jespák obecný (Tringa alpina, L. = variabilis, W. et M. = Pelidna alpina, Gigl.).

Jespák podhorní (Palliardi). — Rus.: Černozob, pestrozobyj pesočnik, černogrudka; pol.: Biegus zmienny, górny; chorv.: Obični žalar, cirikavac, ciganin, pipunič, curljukavica (Bos. a Herc.), kovačič (Čer. Hora) curlin (Dalm.); srb.: Žalar cirikavac; slovin.: Spremenljivi dular; bulh.: Pivik, bojnik; hornolauž.: Lyska, plavon, hvizdak; něm.: Der Alpenstrandläufer, Meerlerche.

Druhový znak: Zobák o málo delší hlavy, smačknutý a na měkké špičce nepatrně jen dolů sehnutý; ocas je silně dvojitě vykrojen; obě střední rýdovací pera jsou dlouze končitá a temnější nežli postranní; kostřec černý nebo temnohnědý; hruď tmavěji skvrnita, běhák vždy 23—24 mm. vysoký. — Délka 18 cm., křídlo 11·6 cm., ocas 4·2 cm., zobák 3·4 cm., běhák 2·4 cm. Tab XXIV. obr. 185.

Na šatě mladých jsou povrchu rezavé nebo rezavožluté obruby a černé skvrny (jádra) na každém peru a má-li pták peří pěkně uhlazené, jsou patrny na povrchu čtyři podélné pruhy bělavé; na stranách volátka, hrdla, prsou a pak na bocích je rezavě naběhlý a temně čárečkovaný; křídelní krovky nahnědle černošedé s černými osténkami, velké pak ještě mimo to jsou na konci bělavé; letky mdle hnědočerné; hrdlo bílé, nadoční proužek bělavý; střed spodku těla je bílý až ku konci ocasu (spod. ocas. krovky); ocas sám je světle zahnědle popelavý a obě prostřední pera černá, rezavě lemovaná.

V zimním šatě je pták povrchu světle šedý, vespod bílý, po stranách volátka a na prsou bledě šedavý a po osténkách jemně čárečkovaný; dolní hřbet i s horními ocasními krovkami a kostřecem jest černošedý. V letním rouchu vypadá starý jespák tento zase jinak; jest povrchu krásně rezavý a černě skvrnitý (jádro na každém peru); nadoční proužek je bílý jako spodek těla a na krku a voleti je pruhovaně temně skvrnit a čárkován a po celé hrudi až za břicho skoro ku říti rozkládá se jako uhel černý štít; křídelní krovky tmavě hnědošedé s černými osténkami, ostatek těla vypadá jako v zimním šatě, spíše trochu vybledle. V tomto svatebním hávu lze rozeznati pohlaví; ♀ je obyčejně větší a černý štít na spodku nemá ani tak výrazný a veliký. Hnízdoši jsou povrchu rezavě a černě pruhovaní, vespod zažloutlí a bílí a zobáčky i měkké a tlusté nožky mají šedé. — Zobák je značně vyšší než širší, ku předu se ponenáhlu zúžuje až ku špičce, která je nepatrně lžičkovitá a poněkud nestejná, neboť svrchní čelist trošinku přečnívá; jest měkký a ohebný až po ztvrdlejší špičku a stářím se více ohýbá; je barvy černé, oko temnohnědé, běháky černé.

Poněkud menší forma jespáka obecného byla dříve pokládána (a dosud ještě mnohými) za samostatný druh; jest to jespák menší neboli Schinzův (Tringa alpina schinzi, Brehm).

V mládí má volátko s hrudí silněji širokými, na bocích zase ledvinovitými skvrnami zdobené a podobně i v zimním šatě je volátko patrně hustěji širokými temnými osténkami pokryto. Pták v letním rouchu má po vrchu mnoho

drobných černých osténkových skvrn, černý štít jest pak omezen toliko na dolní část hrudi a nezřídka bývá bíle obrubován. Jinak se vyskytují všechny přechody až ku alpina (srovnej latin. variabilis a pol. zmienny). Prof. Reichenow uvádí pro alpina délku zobáku přes, pro schinzi pod 33 mm. E. z Homeyerů píše, že se tato forma schinzi hnízdí po celém severoněmeckém pobřeží, v Šlesvik-Holštýnsku, Meklenbursku a Pomořansku.

Taktéž přechodními formami s alpina je vázán jespák americký (Tringa alpina pacifica Coues = Pelidna americana, Cass.), který žije východně od Jeniseje po celé Asii a dále v Sever. Americe. Liší se od typ. alpina tím, že je poněkud větší a v letním šatě mívá povrchu více barvy rezavé a méně černé a hrudní štít není tak výrazně tmavý.

Velice blízký příbuzný je také jespák Bonapartův (Tringa fuscicollis, Vieill. = campestris, Licht. = bonapartii, Schlegl.). Jest velmi podobný, avšak rozeznává se ve všech šatech ihned po čistě bílých, jen nepatrně podél proužkovaných svrchních ocasních krovkách; mimo hruď i boky jeho jsou rázněji čárkovány. — Délka 15·5 cm., křídlo 12·2 cm., ocas 4·7 cm., zobák 2·4 cm, běhák 2·3 cm. Obývá Grónsko a vých. arktické končiny severoamerické a doposud byl na tahu 14krát uloven v Anglii a jednou také v Italii. Vejce jeho — dle Seebohma — jsou hruškovitá, základní barvy olivověhnědé se šedohnědými obláčky a temným skvrněním povrchním; míra jejich jest 34 × 24 mm.

Domovem jespáka obecného jsou břehy zemí mírného i studeného pásma na sever. polokouli, v zimě se vyskytuje na pobřeží Afriky. Na pobřeží a ostrovech Baltického moře objevuje se u velikém množství a ještě hojněji hostí jej břehy moře Severního; na sta kusů čítající houfy těchto jespáků nejsou tu nijakou vzácností, na př. v Dánsku, Hollandsku, Francii a středomořském pobřeží.

Také v nitrozemí není vzácným zjevem ač ne v takovém množství jako bylo prve řečeno. Jsou to břehy jezerní, rybničné, kol močálů a řek i rozbahněné a zaplavené lučiny a role, kde se jich hlavně na podzim v září celé zástupy vyskytují a kde se i po nějakou dobu zdržují. Většinou jsou to však ptáci v šatě mladých nebo také v šatě přechodním. V našich vlastech je rovněž častým v ten čas hostem na opuštěných rybnících a hejnka 40—50 kusů nejsou tak neobyčejné úkazy, proto málokde jej lze ve sbírce (často nedobře určeného) pohřešiti.

Hlavní tah počíná již v srpnu a trvá celé září a říjen (v houfech), na jaře, kdy je vždy vzácnějším, objevuje se koncem dubna a v máji a pak to bývají obyčejně jednotlivci, opozdilci. Miluje bahnité břehy, které se pozvolna do vody skláněji, o písčitou půdu nestojí a při řekách si se zálibou vyhledává tiché zátoky a koutky, kam voda zanáší hojně kalu všelikého.

Hnízdiště jeho se prostírají na severních březích Německa a odtud dále na sever a severovýchod po celé Sibíři až ku polárnímu kruhu. Na suchých místech, chudou travičkou porostlých uprostřed močálu mezi prameny a slatinnou vodou zakládají si celé kolonie hnizd a to prostých důlků, ve kterých leží několik suchých stebel travných. Na tom v červnu spočívají 4 vajíčka, jež u porovnání s ptákem musí každý uznati za veliká. Mají tenkou a křehkou skořápku, jemně pórovitou a lesklou a

základní barvy jsou špinavě olivověžluté nebo zelenavé a po té je hojně velkých i malých skvrn od bledé až do temně olivověhnědých, jež místy do černohnědých přecházejí. Vnitř prosvitají zažloutle. Průměr. velikost 28 vajec je 34·8 × 24·3 mm., váha 0·477 g. Vyfouknutá, jednostranně vrtaná (praeparovaná) nabízejí po 60 h za kus (něm. obchodníci).

Hnízda svá staří prozrazují žalostivým křikem, což »oologovi« vždy přijde vhod. Po 16 dnech vylehují vejce, načež mláďata, sotva že oschnou, odvádějí na měkké bahno a mezi travičku, kde je učí živiti se. Jsou to hmyzy, larvy a měkčí červíci, které sbírají; hrozí-li jim nebezpečí, dovedně se skrývají.

Tito bezstarostní, přítulní ptáčci jsou neobyčejně družní a i se všemi ostatními bahňáky pobřežními vesměs žijí na dobré noze. Jenom nerad žije u větších či menších družinách, nikdy však v náramné houfy se shlukují. Nezřídka takové společnosti bývají dost pestré a zajímavé; jsou tu zastoupeni drobní jespáci malí, šedí, křivozobí, bojovní, píseční, lyskonozi, vodouši, břehouši, kulíci a p. čeládka nohatá a zobatá, obdobně zimním společnostem našich sýkor v lesích. Větší ze společnosti bývají vůdci. Ve svatebním šatě na jaře (v létě) náležejí opravdu ku pěkným bahňákům a houfec takových »cizinců« s rezavými pláštíky a černými vestičkami nevyjímá se nikterak špatně, jen co je pravda! Roztomile a svižně kráčejí a létíce neodtrhují křídel daleko od sebe; vyšvihnou se mocnými machy do výše a střelou se nesou, při čemž se krásně a rychle jako na povel obracejí a zahýbají. S výše kamenem vrhají se šikmo k zemi a po kratičkém vznášení se a třepetání zapadají.

Křičí hvízdavě, příjemně a hlasně; na hnízdišti rozplývaje se láskou ozývá se ♂ »trý, trý, tryryryryryry« zprvu volně, ku konci trylkovitě, vznášeje se nahoru dolů jako nějaká linduška. Vábí »tryí« a v úzkosti naříkavě se ozývá vysokým »dryíí dríídet«. Middendorf přistihl je 24. května na Bogdanidě, 4. června na Taimyru; 7. července se líhla v některých hnízdech mláďata a 15. srpna už se houfovali, konajíce přípravy na cestu.

Jespák mořský (Tringa maritima, Brünn. — striata, L. (ml. pták) — nigricans, Mont. — Pelidna littoralis, Br. — maritima, Gigl.).

Rus.: Pesočnik morskoj; pol.: Biegus nadmorski; chorv. a srb.: Morski žalar; slovin.: Primorski prudnik; něm.: Der Seestrandlaüfer.

Druhový znak: Zobák je poněkud delší hlavy a u špičky nepatrně dolů zahnut; běháky zdélí středního prstu bez drápku; lysé místo nad patním kloubem je nepatrné; ocas klínovitý; běháky a kořen zobáku jsou světle zbarveny. — Délka 20 cm., křídlo 12·5 cm., ocas 6·2 cm., zobák 3 cm., běhák 2·3 cm.

Peří po těle je trochu větší a husté, zejména na spodku, zadní okraj křídla není tak mnoho vykrojen jako u ostatních jespáků. Šat mladých: Horní hřbet a ramena jsou mdle černé a narezavělé obruby per tu ostře vynikají, přecházejíce na větším peří ve světle bílé koncové

lemy; hlava, krk i prsa jsou šedy, temněji hnědavě skvrnity, zejména rázně vystupují skvrny ty na stranách horní hrudi; nadoční proužek s bradou je bílý jako zadní část spodku; kostřec kalně šedý, ocas nahnědle šedý, a střední pera jeho hnědočerná.

Zimní šat: Horní hřbet s rameny temně hnědočerný se šedivými konci per; u starých ptáků pak jsou části ty modrofialového lesku; hlava, krk, vole a nosiči křídel (slabiny a boky) jsou kalně hnědošedy, světle lemovaného peří; ostatní spodek je bílý a hnědošedě skvrnitý; kostřec hnědočerný a křídelní krovky sice téže barvy, jenže jsou světle lemovány; střední pera rýdovací jsou černá, na špičkách bělavá.

Letní (svatební) šat: Kolem zobáku a proužek nadoční bílý, témě rezavé a drobně temně skvrnité; krk šedavý s tmavším skvrněním; pera zadního hrotu křídelního, jakož i ramena a horní hřbet jsou pěkné živě rezavy a zdobeny černými lesknoucími se skvrnami a bílými špičkami; volátko s krkem zpředu i se stran, jakož i boky jsou zahnědle šedý, černavě a bělavě skvrnity, čím dále pak ku břichu a na spodních ocasních krovkách převládá zbarvení bílé; dolní hřbet a kostřec i střední pera rýdovací jsou černy. — Zobák u kořene žlutý, ku konci černý, oko hnědé, běháky krátké s dlouhými prsty, ze kterých vnější se středním ukazují nepatrné stopy po spěnušce, zadní prstík je zakrnělý a vysoko vklouben; barvy jsou běháky buď velice bledé (mladí) nebo živě okrově žluté (staří v zimě) až šafránově žluté (staři na jaře).

Příbuzné formy uvádějí se tyto: Tringa maritima couesi, Seebohm, který má v létě peří povrchu kaštanově hnědě, některé šedě, ale žádné bíle na konci lemované; peří na hrudi je na koncích světležlutě obroubeno. Žije na souostroví Aleutském. — Tringa maritima ptilocnemis, Seebohm, jehož letní šat vykazuje lemy povrchních per světle kaštanové (některé bílé, jiné šedé), peří na hrudi je hnědožlutavě ukončeno a na bocích není bílých obrub vůbec. Žije na ostrovech Pribilovských v moři Behringově.

Kromě těchto odrůd zařaditi lze k němu i samostatné druhy příbuzné, jako jespáka klínoocasého (Tringa acuminata, Horsf.) jenž je domovem v Daurii; má veškerá pera rýdovací hrotitá a obě prostřední o 3 mm. delší; běháky olivově žluté. — Dále jespáka skvrnitého (Tringa maculata, Vieill. = Pelidna pectoralis, Say); ten má obě prostřední pera rýdovací ostře zahrocená a o 6 mm. delší ostatních. Jest větší předešlého a běháky má žluté. Domovem jest ve studené Sev. Americe, ale byl až dosud 33krát dopaden za tahu v Anglii (Saunders). Konečně oběma předešlým sice podobný, leč menší jest jespák Bairdův (Tringa bairdi, Coues); ten nemá prodloužených per ocasních a běháky jeho jsou černé. Domovem jeho v létě jest Aljaška a v Evropě dosud nebyl uloven ani zjištěn.

Vlastí jespáka mořského jsou právě tytéž končiny polární jako jeho strýců a přátel ostatních; také on na zimu zaletuje až ku Středozemnímu moři a ve vých. Evropě, na př. v Řecku jest pak hojnějším než na západě;

v deltě rhonské jen zřídka kdy se vyskytne. Většina vystěhovalců severoasijských zaletuje na pobřeží moří Kaspického i Středozemního a přes moře až docela i do Afriky. Ze všech jespáků jest to právě on, který s jespákem písečným v létě nejblíže severní točny se zdržuje. Tak na př. obývá pobřeží zálivu Hudsonova, Labradosu, Grónska, Špicberků, Nové Země, Islandu, Faroër, sev. Laponska a celé sever. Sibiře, všude se tu hnízdě. Za tahu a pak v zimě se vyskytuje na březích Anglie, Norska a Hollandska, vzácněji už na německém pobřeží a ještě řídčím hostem jest na pobřeží baltickém, ač na Rujaně už jej ulovili. Táhne v touž dobu jako předchozí. V nitrozemí se objeví také zbloudilci, ale nadmíru vzácně; dokladem toho jest exemplář v zim. šatě od Neziderského jezera, který s jiným úplně ještě nevybarveným (a neznámého původu) je vystaven ve sbírce ptáků dvor. musea vídeňského. Ani české *) ani lvovské a lublaňské museum jej nemají. V Italii byl uloven celkem 6krát uvnitř země (pokud zjištěno).

Letní jeho bydliště, resp. hnízdiště nebývají tak blízko mořského břehu, ba spíše naopak a někdy i dost daleko od moře, avšak pták sám největší část roku prožívá výhradně a po přednosti u moře a dále do pevniny se neodvažuje, než až kam voda v zátokách dosahuje. Jinde ho tu člověk nenajde nežli na příkrých, kamenitých březích drsných a pustých a divokých úskalích, na něž mocně příboj mořský neustále doráží, až zpěněná voda vysoko vystřikuje. Věru podivuhodný pták a nezvyklý domov, nedivno tedy, že je tak na kontinentu málo znám.

V máji opouštějí pobřeží všichni tito jespáci, kteří se odhodlali ku hnízdění, po párech a zaletují dále do pevniny na náhorní roviny nebo do kamenitých údolí ku pramenům anebo konečně na horské slatiny. Hnízda mívají často blízko pohromadě na drnu nebo mezi drobným kamením. Prostá jamka troškem stebélek travných vystlaná je celé hnízdo a v něm 3—4 vejce obvyklé u jespáků podoby a barvy (hojně skvrnitá). Průměr. velikost 12 vajec je 37·7 × 25·7 mm, váha 0·687 g. V Berlíně nabízí Kricheldorff praeparovanou skořápku za 2 marky (2·20 K).

Také tento jespák, dle slov cestovatelů a sběratelů vajec, úzkostlivým a hlučným křikem a poletováním prozrazuje svoje hnízdiště a jen na několik kroků se člověku při tom vyhýbá, snaže se ho, bloudek nezkušený, zapuditi. Ještě úzkostlivěji si však staří vedou, jsou-li vylíhlá mláďata poblíž poschována; celí načepejření vláčejí křídla po zemi, i břichem se po ní vlekou a tak bolestně křičí a ustrašeně pískají a před chodcem se všelijak pitvoří a staví pokud nebezpečí hrozí, načež se uklidňují. Zatím mláďata přikrčena k zemi mezi kamením a v travičce jsou výborně skryta.

*) Tuto dlužno opraviti zprávu v Bayerově »Prodromus českých obratlovců« 1894 str. 144, kterou autor přijal z »Vesmíru« XXII. 1893 str. 178, jenž ji zase otiskl z »Ornith. Jahrbuch« IV. 1893 str. 38. Avšak redakce »O. J.« hned v příštím sešitě ji opravila, šloť tu o ulovení také vzácného jespáka písečného (Calidris arenaria, L.) u Frant. Lázní a nikoli jespáka mořského. Ten dosud není **z vlastí našich znám.**

Jako příbuzní jeho lítá i mořský jespák velice půvabně a neobyčejně obratně a bystře; chodí hbitě a také výborně plove, ač za vlastními ptáky vodními zůstává co do rychlosti přece po zadu. Povahou je snášelivý a družný pták. Pro vysoký hvizd, daleko se nesoucí, v mnoha řečech »hvizdákem« ho zovou a poletuje-li jich více pohromadě nad vlnami mořskými, zní prý hlasy jejich jako švehol a cvrlikání vlašťovčí.

Živí se hlavně drobnými konchyliemi a měkkýši, pokud nepřesahují velikosti ječného zrna; arci ani jiným hmyzem a jeho larvami nepohrdne. Snadno jej lze zastřeliti a také obratní lidé jej chytají do léček na zemi položených. Zvěřina jeho jest méně příjemné chuti, což pochodí od požívání mořských živočichů.

Jespák šedý (Tringa temmincki, Leisl. = pusilla, Behst. = Pelidna temm., Degl.).

Jespák Temminckův (Palliardi). — Rus.: Pesočnik malyj; pol.: Biegus Temmincka; chorv.: Siedi žalar; srb.: Žalar crničić; něm.: Der Temminckstrandläufer, grauer Strandläufer.

Druhový znak: Nejkrajnější rýdovací pero slabě klínovitého ocasu jest buď čistě bílé anebo na vnějším praporu nepatrně zahnědle šedě pokalené, dvě následující jsou částečně bílá: 1. letka má bělavý stvol; běhák kratší 17 mm. — Délka 13·5 cm., křídlo 9·2 cm., ocas 4·5 cm., zobák 1·5 cm., běhák 16 mm. a lysé místo nadpatní 4—6 mm.

Ocas je prostě klínovitě zaokrouhlen, nikoli dvojitě vykrojen. — Šat mladých: Nadoční proužek, brada a hrdlo bílé; povrchu kalně hnědošedý (jako hraboš polní) s černými osténkami a tmavohnědým stínováním na světlých okrajích per, čímž obruby tyto nápadněji vynikají; přes křídlo je patrný bledý příčný proužek; dolní hřbet s kostřecem jsou po stranách bílý; krk se stran a volátko jsou zažloutle bělavy a šedě čárečkovány a značeny, ostatní spodek až ku ocasu je bílý, po stranách poněkud zažloutlého nádechu; letky hnědočerny jako střední rýdovací pera, z nichž sousední jsou šedá s bílou špičkou, která se dále ku kraji na ostatních perech postupně zvětšuje. — Zimní šat: Povrchu ještě jednodušeji zahnědle popelavý, na volátku světle hnědavě šedý a vespod až po ocas čistě bílý, sem tam na bocích bledě skvrnitý.

Letní (svatební) šat: Povrchu na šedé půdě základní je hojně skvrn s mezerami mezi nimi rezavými, mimo to jsou pírka šedobíle lemována; nadoční proužek a hrdlo jsou bíly; tváře zpředu také bíly a jemně ťupkovány, strany krku šedobíly a temně skvrnity, krk zpředu s volátkem je podobně zbarven, toliko skvrny jsou tu určitější formy ovální, okrouhlé a ledvinovité; další spodek čistě bílý. — Zobák jest jemný, slaboučký, velmi měkký a sotva znatelně u špičky dolů sehnut, barvy černé (staří) nebo hnědočerné (mladí), oko je černohnědé a posláblé běháčky měkké; staří je mívají černošedé, mladí temně zelenošedé. Pohlaví podle zevnějšku se jen nesnadno dá rozeznati.

Vlastí drobného jespáka šedého je sever. Evropa až vysoko v sev. Švédsku a Norsku (Finmarkách); v zimě pak se ocitá až v Africe. Také po celé sev. Asii až ku Ochotskému moři jej nalezli a od 55° na sever jako hnizdivce zjistili, ve střed. a již. Asii je toliko hostem za tahu. V Evropě je četným v arktickém Norsku, kde se hojně hnízdí na příhodných místech, hlavně v krajích pobřežních. V nitrozemí není právě obecným ptákem a daleko od moře se nikde nezdržuje. Zdá se, že ani vlastní tundra v nitru Finmark se mu valně nezamlouvá. Nejjižnější hnízdiště jeho, kde se hojně hnízd nalézá je norvéžské a ostrovní město Tromsö na 60° 70′ s. š. (Cab. Jour. 1881 dle Colleta), rovněž prý v sever. provinciích Ruska, nejčastěji ve společnosti jespáka malého se má hnízditi.

Za tahu se vyskytuje na pobřežích moří Východního a Severního a rovněž i na vodách německého nitrozemí není zjevem vzácným, ve Švýcarsku a ve Francii už spíše za řídkého hosta jej považují, často jej dopadnou v Italii a kolem Středozemního moře. V našich vlastech není zrovna hojným, ač-li z neznalosti nebývá přehlédnut. Jsou známy úlovky od Pardubic, Frant. Lázní, Čer. Kostelce a j. Z Moravy nemám po ruce sice faktických zpráv o ulovení jeho, ale není pochybnosti, že s jinými jespáky tudy protahuje a Želízko ze Slezska jeden doklad uvádí. V Haliči se vyskytuje každoročně (Dzieduszycki) a lvovské museum chová ve své avifaunistické sbírce 4 kusy, podobně vídeňské dvor. museum se honosí 2 uherskými a 1 domácím a museum české má 3 domácí kusy v »Aves bohemiae«.

V polovici srpna počínají se hýbati mladí a celý tah potrvá do polovic října; jarní tah se odbude spěšněji v máji. Shledalo se, že mladší ptáci (ještě nedospělí, nezralí) tohoto i ostatních druhů vysokého severu, až do svých rodných končin nedoletují, anobrž na léto zůstávají daleko jižněji asi tak pod 58° s. š.),*) kdežto světlo světa spatřili a zelené mládí prožili v šířkách mezi 70°—75° s. š. Na letním bytě jsou ovšem oděni šatem letním. Tady vyčkávají až starší přátelé odbudou na severu svatby a děti odchovají, které staří obyčejně vypraví v srpnu na cestu, načež za nimi sami později táhnou. S těmito houfy odletují také tito »panicové«.

Zamilovaným bydlištěm jespáka toho jsou bahnité břehy nebo i takové, kde je hojně drobného kamení, štěrku a mezi tím se nalézají kalužinky vody; na písčitém břehu nikdy se dlouho nezdrží. Jako ostatní i tento ptáček prozrazuje svoje hnízdo a přímo k němu i cestu ukáže. Jakmile takového ptáka postřehneme, buď si na břehu mořském nebo u rybníka, kde se shání po potravě, nepusťme jej s očí, pokud není s pastvou hotov, neboť skoro okamžitě přímo na hnízdo odlétá. A bývá to zřídka kdy přes 100 kroků daleko, leč přece tak znamenitě skryto, že bychom je (bez udaného návodu) snad ani nenalezli anebo po namahavém hledání.

*) Již v sev. Německu přes léto se zdržují, aniž by se tu však hnízdili.

Hnízdí se rád společensky v místech svého pobytu, často malý kousek od moře, řídčeji na ostrovech a výspách nejblíže otevřenému moři ležících; mohou to býti i travou nebo vřesem porostlé pruhy pobřežní pevniny, jakož i břehy fjordů nebo větších ostrovů. Tak na mořském pobřeží záp. i vých. Finnmark a dále odtud na východ. Schrader jej nalezl v malých tlupách se hnízdící na Warangerském fjordu východně Severního mysu na březích zátok kratičkou travou porostlých, ku př. poblíž Nyborgu často sotva 100 kroků od moře.

Hnízdo — malá jamka, trochu stebel v ní — bývá obyčejně umístěno docela volně v trávě a přece je nelze tak snadno nalézti. Asi v polovici června snáší 4 vajíčka obvyklého typu hruškovitého a podobně zbarvená jako jsme poznali u předešlých jespáků. Skořápky jsou jemné, hladké, nepatrně lesklé, hustě a pravidelně pórovité, což je sotva pouhým okem viditelno. Průměr. velikost 26 vajec je 27·3 × 20·1 mm., váha 0·278 g. Samečkové pilně sedí ve dne, svědčí o tom veliké lysiny (na žiny) na spodku těla. Počátkem července bývají ve hnízdě mláďata puchem oděná a 20. července už se vyvádějí.

Od následujícího druhu náš jespák šedý rozeznává se mimo uvedenými znaky druhovými, hlavně také zbarvením, na němž ve všech sézonních šatech převládá n a h n ě d l e š e d á barva a i v zimním rouchu, ve kterém jsou si oba tak frapantně podobni, je zbarvení jeho vždy jednotvárnější než u jespáka malého, který je vždy na hřbetě rudohnědý.

V chování svém stotožňuje se s ostatními jespáky, je pospolitý, nadmíru čilý a pohyblivý, málo plachý (pokud není pronásledován). Ojediněle se namanuvší pták bývá mnohdy také velice plachý a na dostřel nevyčká. Vyskytuje se u nás v družinách 3—30 kusů. Křičí cvrčivě skoro jako cvrček, ale zní hlas ten příjemněji, jako »tyrrr« anebo snad »trrri« a nelze jej od hlasu jespáka malého rozeznati. Při námluvách si vede zvláštně; křídly potřásá při kroužení v povětří, někdy se i chvílemi zatřepetá, ale při tom neustále cvrčí a se ozývá, pokud nezapadne.

Živí se zcela drobnými červíčky a zárodky hmyzími i dospělým hmyzem, hlavně dvoukřídlým, jehož larvy ve vodě nalézá.

Jespák malý (Tringa minuta, Leisl.) = pusilla, W. et. M. (šat mlad.) = Pelidna minuta, Degl.

Rus.: Kuliček vorobej, pesočnik malyj, čirnirinka; pol.: Biegus zdrobnialy, malutki; chorv.: Mali žalar, čurlin (Dalm.), čurljukavica (Bos. a Herc.), kovačič (Čer. Hora); srb.: Žalar ciganin, ačtinica; slovin.: Mali prudnik; bulh.: Pivik, bojnik; něm.: Der Zwergstrandläufer, kleine Meerlerche.

Druhový znak: Ocas je mírně dvojitě vykrojen a tři jeho nejkrajnější péra
Tab. XXIV. jsou plavě šedohnědá a v n i t ř n í prapor jejich často je bílý; veškeré letky mají
obr. 188. bílé stvoly (osténky), běhák přes 18 cm. vysoký. — Délka 13·2 cm., křídlo 9 cm., as 4·2 cm., zobák 1·8 cm., běhák 2 cm., lysina nadpatní asi 10 mm.

Šat mladých (u nás zpravidla nejznámější): Horní hřbet a ramena hnědočerny s ostře vynikajícími rezavými obrubami per, které na stranách hřbetu přecházejí v bělavé lemy a na urovnaném peří pak tvoří bělavý podélný pruh; často jsou největší pera ramenní bíle lemována; střed temene je zbarven jako hřbet, krk vzadu světle šedý; na černohnědém křídle, které má peří rezavě lemované, jest zřetelná bělavá příčka; dolní hřbet je hnědočerný, ocas světle popelavý a obě střední pera jeho hnědočerná a všechna bíle zaobroubena; nadoční proužek s čelem a celý spodek jsou bíly, a do rezava naběhlé volátko je hustě temněji čárečkováno.

Na letním šatě povrchu převládá rezavé, živé zbarvení; peří je černé a široce rudohnědé lemované s bělošedými špičkami; hrdlo s bradou jsou bíly, na bocích jsou kaštanově hnědé skvrnité pruhy. V zimním rouchu jsou ptáci povrchu popelaví, nepatrného nádechu do hnědava, s peřím světle lemovaným a černým jádrem (osténkovou skvrnou); nadoční proužek, čelo a spodek jsou čistě bíly, po stranách volátka světle šediví. — Rovný, černý zobák po smrti se slabě ohne dolů, zpředu je dosti tenký s přitupou špičkou, která je uvnitř jakoby vyhloubena; oko tmavohnědé, běháky dost vysoké, štíhlé a černé.

Blízká forma (či druh?) je východní jespák malý (Tringa minuta ruficollis, Pall. = salina, Dyb. = subminuta, Midd.), který má v letním šatě kaštanově hnědou bradu, hrdlo i hruď, v zimě pak je na šíji světlejší a kromě toho má kratší běháky. Žije v arktické Sibíři od poloostrova Taimyrského na východ. Příbuzní jeho jsou americký jespák malý (Tringa pusilla, Wils. = minutilla, Vicill. = subminuta, Midd.) který byl už dvakrát dopaden v Anglii. Jest evropskému velice podoben, ale je ještě menší, ani 12 cm. délky nedosahuje. Povrchu je temnější, víc černý než rezavý, hrdlo a prsa zřetelně šedohnědá a temněji skvrnitá.

Vlastí nejmenšího evropského bahňáka je v létě nejsevernější Evropa s Asií až do nejzazšího východu. Za tahu se vyskytuje v mírných územích a v zimě, celou Evropu přeletěv, obývá země středomořské; v Africe po obojím pobřeží táhne až do Kapska a v Asii touž dobou bývá na souostroví indomalajském a také jej nalezli v Australii.

Malé i větší tlupy jespáků malých se objevují i ve vlastech našich (arci i jednotlivci) a to v září nejčastěji, neboť v říjnu už tah končívá. Na jaře, v dubnu, je daleko řídčím a mimo to nestejně se dostavuje; někdy ho vůbec neuzříš, jindy zase dost často o něm slyšeti. Dle toho dalo by se souditi, že snad za jarního tahu volívá jinou cestu. Fierlinger 1850 jich viděl na podzim množství na pardubicko-bohdanečských rybnících, Frič blíže Prahy 3 ulovil, u Bělče nade Mží zabili 1, u Hradce 3 kusy, v již. Čechách u Hluboké, Březnice a j. Ale že by se u nás hnízdil není pravda, patrně Šírovi zpravodajové se mýlili s kulíkem říčním nebo písíkem, ne-li s něčím jiným. Knotek v září 1893 zastřelil u Olomouce jednou ranou 3 tyto ptáčky z houfku 20 kusů na rybníce »Sekerníku

a později ještě 6 jich tam ulovil, vesměs v rezavém plášti, po nějakém přechodu ani stopy. Talský se zmiňuje o jednom ze 7. srpna 1870 od Moravičan. Z Haliče jde zpráva, že je tam dost obecným zjevem na podzim; máť lvovské museum 4 ♂♂ a 3 ♀♀ domácí; od Neziderského jezera jsou 3 ml. ptáci musea vídeň. a 1 z Dol. Rakous od Orthu n. D. Museum české vystavuje 3 české exempláře.

Zdá se, že o volné břehy mořské skřítek tento se nestará, aniž o ně dbá, spíše malé zálivy a zátoky vyhledává, kde nalezne spíše bahnitou půdu; zaletuje ale také na vody nitrozemské kde mu jde náležitě k duhu stojatá voda v tichých zákoutích s bahnitou půdou a pokud možno chudičkou vegetací. Rodiště jeho však daleko na severu, až teprve za Uralem. Někteří ornithologové na svých cestách v nejvyšším severu evropském zjistili konečně, že i v našem zemědílu se jespák malý hnízdí. R. Collet nalezl na fjordu Porsangerském 3 hnízda a Seebohm při ústí řeky Pečory, tedy téměř na nejzazším severovýchodě evropském, 5 hnízd tohoto druhu.

Ploché, vřesem porostlé roviny nedaleko moře, jako u druhých jespáků, jsou také jeho oblíbenými hnízdišti, zvláště pak kde kalužiny anebo větší vodní nádrže se nalézají. Zde není nouze o potravu, a drobné dvoukřídlíky a jejich larvy. Hnízdečko je uloženo mezi vřesem nebo chudou travičkou a pečlivěji stavěno než mívá předešlý, v jehož společnosti se nejčastěji hnízdívá. Middendorf na Taimyru (na 74° s. š.) nalezl jeho hnízdečko v červnu v malém důlku v mechu na močálovité sníženině sotva 20 kroků od větší kalužiny; byla v něm 4 vejce známého typu vajec jespáčích o jemné, skoro neleskté skořápce, velikosti 29·1 × 20·8 mm. Jsou více fialověšedě skvrnitá než vejce předešlého druhu a vně prosvítají živě modrozelenavě. Samička běžela Middendorfovi celá rozdurděná a načepejřená se vtaženým krčkem zlobně vstříc, tak že měl co dělati, aby svůj lovecký vak sundal a ptáče jím přiklopil. Po zjištění věrnou maminku tu zase pustil. 10. července nalézal mláďata ve chmýří a 11. srpna s jespáky obecnými společně houfovali a přeletovali, načež odtáhli.

Ve svém chování a způsobech života se neliší od jespáka křivozobého, obecného a šedého a také on jeví nápadnou družnost ku sobě rovným jak za tahu, tak i v době hnízdění se a i cizího vábení jsou navzájem poslušni. Je to roztomilý, přítulný ptáček, který se dá hravě polapiti (tomu, kdo to umí) nebo zabiti, až 10—12 kusů jednou ranou bylo zastřeleno, protože létají a běhají v těsných houfcích. Hlásek zní jako příjemné trilkovité nebo cvrčivé »tirrr dirrit -it -it« a ozývá-li se jich více, pak se to poslouchá jako cvrkání cvrčků v létě na pasece. V době námluv vyletuje ♂ kolmo vzhůru, třepe zdviženými křídly na jednom místě a »zpívá« až jedna hrůza!

Doma bylo by s ním zacházeti, jak pověděno už u předešlých.

5. rod: Machetes, Cuvier (Philomachus, Heugl.).

Od předešlého rodu se liší silnějším zobákem a ve svatebním šatě ♂♂ pernatým límcem, jakož i jakousi rozvážlivější chůzí. Zobák je buď zdélí nebo sotva delší hlavy, leč kratší běháku, poměrně měkký, ku konci znenáhla tvrdší, přímý a jen někdy u špičky skloněný, tupě zakulacený, nikoli však rozšířený; patro jeho je až do polovice zoubkované; postranní nozdry jsou štěrbinovité s blanitým okrajem, který se táhne jako rýha (spíše lištka) až ku špičce. Nohy štíhlé vysoké a hodný kus nad patou lysé, ploše štítkovaných běháků, o třech štíhlých prstech předních, ze kterých vnější s prostředním kratičkou spěnuškou jsou spojeny, s vnitřním je spojení to pouze naznačeno, zadní slaboučký prstík je vysoko vkloubben; drápky všech jsou dosti dlouhé. Křídla střední délky, na zadním okraji obloukovitě vykrojená, následkem čehož loketní letky (II. řádu) jeví se poměrně krátkými, za to ramenní letky (III. řádu) zdají se pak mnohem delší, ano přečnívají i konec ocasu; 1. letka ruční je nejdelší. Krátký, 12perý ocas je na konci skoro rovně, ploše zaokrouhlen. Drobné peří po těle je husté, hebké a na jaře mívají ♂♂ na krku zvlášť veliká, límec vytvořující pera. Tato okrasa je složena ze tří dosti odlišných částí: dvojdílného chocholu na šíji a límce okolo krku přes vole až na hruď sahajícího. Šíjová pera splývají jako dvě oddělené části jednoho chocholu, resp. copu (vrkoče nebo paruky) a jsou asi 1½ cm dlouhá, kdežto límcová pera dosahují délky 6—8 cm.

Jespák tento vyšší a štíhlejší svojí postavou se blíží více vodoušům, k nimž bývá namnoze přiřaďován. Avšak od rodu vodoušů (Totanus) liší se tím, že jeho krajní rýdovací pera jsou šedohnědá, druhdy tmavě, avšak nikdy bíle příčkována. Vodouši je mají bílá a hnědě nebo černohnědě napříč pruhována anebo z většího dílu prostě bílá. Co dále rázovitého bylo by ještě vytknouti, je toto: ♂♂ jsou jak v rozměrech, tak i u váze o třetinu větší a těžší než ♀♀; šat samiček se v létě a zimě takřka v ničem neliší, za to úplně v šatu mladých. ♂♂ v letním hávu svatebním se různí neobyčejně a do nekonečna jako naše domácí slepice, tak že snad nenalezneš dva jedince, kteří by si byli na vlas podobni. Avšak každoročně na tom kterém ♂ se na jaře objevuje táž kresba jako rok před tím; límec je z dlouhých, na konci zkadeřených per; obličej jejich v době páření je poset drobnými žlutými bradavkami, zejména u starších ♂♂, ty však po podzimním pelichání beze stopy zmizí. U ♀♀ po něčem podobném (límci a bradavkách) není ani stopy.

Žijí u »volné lásce« nespářeni, v mnohoženství jako mnozí kurové a na jaře podstupují zápasy a boje o samičky na určitých tokaništích, čímž se podivuhodně vyznamenávají. Podobné zápasy novější dobou pozorovány a vylíčeny byly i u sluky lesní a kozlíka a není vyloučena možnost, že i u četných jiných bahňáků slukovitých podobné boje či hry (?) o nevěsty se naskytují, ale že pro velikou bdělost a plachost opeřených zá-

pasníků nelze toho očividně zjistiti. Mimo dobu páření žijí ♂♂ úplně odloučeni od ♀♀, toliko mladež obojího pohlaví putuje společně. — Znám dosud 1 druh.

Jespák bojovný (Machetes pugnax, L. = Tringa pugnax, L. = variegata, Brünn. = Totanus pugnax Nils = Philomachus pug. Heug.).

Bojovník (Palliardi). — Rus.: Dračoun; pol.: Bojownik batalion, biegus bojownik, kaplonek; chor.: Pršljivac, zlogodina (Dalm.); srb.: Grličar pršljivac, čurlin grličar; slov.: Togotnik svadljivec; hornolůž.: Brjohak, hvizdak; něm.: Der Kampfläufer, vielfärbiger Kampfhahn, Streitvogel, = schnepfe, Seepfau.

Druhový znak: Krajní (vnější) rýdovací péra (viz rodové znaky): obě prostřední jsou zdobena širokými, temnými příčkami; prostředek kostřece s horními ocasními krovkami jsou tmavošedy, světle lemovaného peří a obě strany jejich jsou bílé. — Délka ♂ 28—30 cm., křídlo 18·6 cm., ocas 7·2 cm., zobák 3·3 cm., běhák 5·4 cm., lysé nadpatí 2·7 cm. — Délka ♀ 20 cm., křídlo 15 cm., ocas 5·4 cm., zobák 3 cm., běhák 4·2 cm., lysé nadpatí 2·4 cm.

Tab XXII. obr. 181. ♂

Sameček ve svatebním šatě na jaře vyniká přede vším shora již popsaným límcem, který jako veliký ochranný štít pokrývá předek těla a jest nadmíru rozdílného zbarvení. Hlavní rozdíly v barvě a kresbě daly by se asi v těchto 12 fásí rozděliti:

1. Límec rezavý, černě kropenatý; chochol šíjový a horní hřbet černý, fialově lesklý.
2. Límec svítivě rezavý, hřbet s rameny rezavožlutý, černě skvrnitý. —
3. Límec kaštanově hnědý, povrch těla fialově leskle černý. —
4. Límec s volátkem živě světle rudohnědý a široce zeleně, leskle černě příčkovaný, horní hřbet světle rudohnědý a oválními zeleno černými skvrnami zdobený. —
5. Hlavní (celkové) zbarvení krásně žlutohnědé a černě příčkované. —
6. Límec nášedě bílý se stejně úzounkými černými příčkami, horní hřbet hnědý, černě ťupkovaný. —
7. Límec i chochol šíjový s krkem vzadu leskle modročerný, rezavě stříkaný a klikatinami zdobený. —
8. Obličej plavožlutý, límec s chocholem jednobarvý, skvostně ocelově zeleně se měnící a třpytící, horní hřbet s hrudí fialově černý. —
9. Límec černý, kovově lesklý, hrdlo bílé, krk vzadu šedý a černě kropenatý, plášť takovýtéž. —
10. Límec leskle černý, do zelena a modra se měnící, hrdlo světle rezavé, povrchu živě rezavý a černě kropenatý. —
11. Hlava s límcem bílý, tento na okraji černě skvrnitý a podobně i hřbet s rameny. —

12. Límec bílý, černohnědě kropenatý anebo také jen čistě bílý; zad hlavy šedohnědý, chochol šíjový a krk vzadu bílý, hustě černě ťupkovaný, plášť šedohnědý s černou čmáranicí a narezavěle bílou kresbou.

Čistě bílého jespáka ♂ viděl prý E. Pfannenschmidt ve vých. Frížsku na lukách; měl jen šedohnědé krovky křídelní a zobák s běháky žlutý. Vyjmenovanými fásemi či typy daleko ještě nejsou vyčerpány všechny a byla by z toho pomalu celá kniha, uvážíme-li onu báječnou variabilitu a individualitu u zbarvení každého jednotlivého ptáka. Musí to býti překrásná podívaná na kollekci těchto jespáků ve sbírce prof. hrab. Arrigoni degli Oddi v Caoddo u Padovy v Italii *), jejíž popis popis podává G. Vallou v »Ornith. Jahrbuch« XII. 1901. Přes 200 kusů jespáků bojovných čítá sbírka ta a Arrigoni je řadí do 6 hlavních skupin:

1. ♂ a ♀ ml. (roční) a hnizdoše k tomu 25 kusů.
2. ♀ v jarním šatě 10 kusů.
3. ♂ a ♀ v podzim. rouchu 30 kusů.
4. ♂ v zim. normálním (bělavém) šatě 40 kusů.
5. ♂ v neúplném šatě svateb. 30 kusů.
6. ♂ v dokonalém hávu svateb. 85 kusů.

Skupinu poslední rozděluje na 8 typů, leč hodlá (jak sdělil Vallonovi) pro budoucnost jinakého rozdělení užiti. —

S a m i č k a v l e t n í m r o u c h u (je vždy menší). Základní zbarvení je zahnědle šedé a černě skvrnité; zadní strany křídel jsou široce černě příčkovány. Ono základní zbarvení slabé mění se do šedožlutava, rezožlutava nebo rezava, čímž vznikají četné různosti.

Z i m n í š a t m l a d š í c h s a m e č k ů není skoro pranic podoben jich hávu jarnímu. Krk totiž je pokryt normálním peřím krátkým, po bradavkách v obličeji také není stopy, zobák a běhák také nemají té živé barvy parádní (oranžově žluté) a na veškerém peří převládá kalná hnědošeď. Horní hřbet s rameny je světle hnědošedý a každé pero má uprostřed černé jádro (kol osténky), přes křídlo je znáti bělavou příčku; hrdlo, střed dolní hrudi, břicho a spodní ocasní krovky se stranami říti jsou bělavy; hlava, krk, horní hruď a boky hnědošedy, poslední světle lemovány.

Z i m n í š a t s t a r š í c h s a m e č k ů ztrácí s přibývajícím stářím vždy více a více onen pošmourný hnědošedý tón a objevují se celé partie v barvě černé, bílé a pestré, které dávají tušiti poněkud příští jarní šat svatební.

*) Před 9 roky čítala asi 7200 exemplářů, z nichž bylo 4500 v kožkách, 1900 vycpaných vystaveno a 800 exotů. Dále neméně než 500 exemplářů jsou barevné variety s četnými doklady úplného albinismu a asi 40 ptáků se zrůdnými zobáky; pamětihodný jest rovněž 4nohý vrabec italský (Passer italiae).

Zimní šat samiček je velice podoben onomu, jejž nosí mladí samečkové, avšak menší velikost (o celou třetinu) vždy je identifikuje; zobák mají černý, běháky oranžově žluté.

Šat mladých (prvý šat po vyvedení) je zcela jinak zbarven nežli všechny už popsané. U samečků je povrch tmavě rezavožlutý a sametově černě skvrnit, hrdlo bílé; nadoční pruh zažloutle bílý, krk zpředu s horní hrudí narezavěle šedý, ostatní spodek je bílý, letky mdle černé, přední mají bílé stvoly; drobné křídelní krovky hnědočerné, světle a bíle lemované. Samičky jsou menší, ne tak živých, leč těchže barev a kreseb jako samečkové. Hnízdoši jsou povrchu světle žlutohnědí, od temene do zadu jsou tři podélné proužky; povrchu těla jeden černý proužek s několika úzkými přetrhovanými proužky ze skvrnek, krček s hrudí zahnědle bílý a hrdlo s bříškem čistě bílé, běháčky žlutošedé. — Zobák je také rozdílné barvy; mladí a většina starých ♀♀ jej mají skoro jednobarevně černý, jinak bývá oranžově žlutý, žlutý, hnědožlutý, pleťový atd.

Jako zvláštnost dlužno uvésti, že na slemeni spodní čelisti se vytvořuje hrbolek (bobulka) zvící hrachu, kdežto na svrchní čelisti velice zřídka úkaz ten se objeví. Novotvar ten vzniká patrně zevnějším popudem, poškozením, snad ohnutím zobáku při zápasech. Oko není veliké a barvy je tmavohnědé; v čas páření jest okolí očí poseto drobounkými rezavo žlutými bradavičkami. Běháky rovněž různobarevné: oranžové, žluté, okrové, zelenožluté, šedozelené, u většiny však červenavě žluté.

Vlastí jespáka bojovného jsou mírné a severní končiny Evropy i Asie; Afriku toliko za tahu navštěvuje, ale všude se tam potom objevuje, na Nilu i na Senegalu a odtud až na jižním mysu byl pozorován. V Rusku a Sibíři je obecným ptákem a dost vysoko na severu se objevuje. Middendorf jej přistihl hnízdícího se na Bogdanidě (71° s. š.), 3. června na Taimyru (73¾° s. š.) a 11. srpna shoufované jespáky (na 75° s. š.), kteří bezpochyby se hnízdili kdesi poblíž moře.

V Evropě se vyskytuje v Hollandsku, Dánsku (Jutsku a na Seelandě), ve Švédsku i Norsku, Laponsku a Finsku, na severoněmeckých pobřežích i na blízkých jeho ostrovech a výspách, ve Vých. Friežsku, Holštýnsku, Meklenbursku, Anhaltsku, v Polabí, Poodří, v Poznaňsku, Lužici a dále až ve Vých. Prusku. Cerva jej nalezl také na pusztě Uerbö v pešt. komitátu jako hnízdivce. O hnízdění se jeho v Čechách zanechal nám zprávu Kablík; dle té se měl hnízditi na velkých českých rybnících. K domněnce té byl přiveden úlovkem samičky (v červnu 1833) lékárníkem Khittlem, která měla v sobě vyvinuté či donešené vejce. Podobně se vyslovuje i Bělohlávek, že dříve se hnízdíval na bohdanečských rybnících. Vařečka uvádí, že se hnízdil v píseckém kraji na klášterských rybnících u Kestřan, Heřmaně, Ražic, dle Hamböcka v okolí Černého Kostelce (Vesmír II.). Z Moravy není o jeho letním pobytu zpráv, ale byl tu častokrát uloven jako v Čechách (u Písku,

Hluboké, Dobřiše, Křivoklátu a j.) zejména mladí ptáci na podzim, řídčeji staří z jara. České museum má 3 ♂♂ a 2 ♀♀, za to lvovské jich vystavuje 48 kusů (od č. 1025—1072) a to 38 ♂♂ 6 ♀♀ a 4 mladé, vše z Haliče, kde jest ještě dost míst, kde se jespák tento hnízdí (nad Seretem, v okolí Lvova na močálech dublanských atd.); vídeňské dvorní museum jich má celkem 16 vystavíno, 9 ♂♂ (jeden z Čech) v různém šatu a stáří, ostatní v rouchu přechodním a ptáci mladí, většinou to z pozůstalosti korun. prince Rudolfa. I v četných jiných sbírkách uložen je tento pták bojovník.

Tam, kde obývají čejky, dost často i jespák bojovný jim bývá sousedem; u nás však sotva. Není vlastním ptákem pobřeží mořského jako předešlí, protože ani na písčitých ani bahnitých mělčinách nebývá pozorován; avšak blízko břehů přece jen rád vyhledává pobytu. Při početí odlivu vjede do všeho ptactva pobřežního radostný nepokoj, vše kolem víří, přeletuje, shání a nemůže se už dočkati, aby voda odtáhla a odkryla jim větší a větší plochu dna, na kterém nastane pak čilý život, shon a boj o sousto. Pak se také dostavují blízko bydlící jespáci bojovní, uchváceni všeobecnou radostí, aby se také účastnili toho šumu a reje, avšak nikdy se žádný neodváží na tato brodiště v bezprostřední blízkosti moře. Naumann s velikým zájmem přihlížel na břehu Severního moře tomuto životu a hned na poprvé mu padl do očí tento zvláštní rys povahy našeho bojovníka. Po nějaké době všeobecného reje a poletování v pestré společnosti ostatní, vzdalovali se ihned od moře, odletujíce na svá obvyklá stanoviště.

Jsou to vlhká luka bažinatá (slatiny) i s kalužemi slanovodními, vždy ale rázu drnovitého s krátkou travičkou. Nestojí o vysokou, nemá ve zvyku se skrývati, nýbrž žádá míti vždy volný rozhled; také v močálech, kde se s lučinami střídají, blíž moře, v nitru ostrovů i dále na pevnině se usazuje a hnízdí.

Jako tažný pták přezimuje na pobřežích jihoevropských a v Africe a táhne v noci v početných družinách a to samečkové zvlášť a samičky rovněž pro sebe houfce tvoří. Dospělá mláďata jsou obyčejně prvými poutníky, později za nimi odletují samečkové, kteří svoje hnízdiště již před početím tahu opustili, jak Homeyer na Hiddenském jezeru v červnu pozoroval. Konečně se vydávají na cestu samičky se zbylými mláďaty. Koncem září 1870 pozoroval Hamböck hejno asi 800 jespáků těchto u Černého Kostelce (Vesmír II.). Brehm ml. viděl přečetná hejna jich na jezeru Menzaleh v Egyptě a byly to zpravidla samičky. ♂♂ jen ojediněle a zřídka kdy tu pozoroval, což lze vysvětliti tím, že oni svoji pout konají ještě daleko jižněji do temné pevniny.

Vylehování vajec jest jedině starostí ♀, o to se ♂♂ pranic nestarají a žijí samotářsky od té doby, kdy jsou ♀♀ hotovy se snášením vajec. Hnízdo bývá na lukách, močálech poblíž vody na trsech travných nebo podobných. Koncem máje nalézti lze v důlku několika stebélky a kořínky vystlaném 3—4 hruškovitá vejce olivově hnědého nebo zahnědle

olivovězeleného spodku, po němž jsou rozloženy nejprve šedivé obláčky (spodní skvrny) a na těch jest drobné i větší (místy splynulé) skvrnění barvy černohnědé; skořápka je hladká, bez lesku a jemného zrnění. Průměr. velikost 28 vajec je 43·2 × 31·4 mm., váha 1 g. Za 18 dní je vylehování skončeno a nyní ♀ ze všech sil svých vede sama péči o výchovu potomstva, zavedouc je mezi trsy a do vyšší trávy a učí všemu pro život potřebnému. Je-li překvapena lovcem a jeho psem, ihned se mladé poschovávají a starostlivá matka mlčky poletuje nad nimi, kolem lovce i psa a snaží se je odlákati a zavésti; žel že nezřídka ztrátou života platívá svoji velikou lásku k dětem. Rostouce rychle již za měsíc jsou mláďata vzletná a bez matky se mohou krátce na to odhodlati ku cestě na jih. 27. května se dostavili houfy jespáků na Bogdanidu, aby se tu hnízdily, 13. června nalézal ve hnízdech po 4 vejcích a 26. července již mnozí mladí poletovali, ačkoli ještě 4. srpna nalézal chmýřím pokrytá mláďata ve hnízdech; i tato rychle dospěla a šťastně se vypravila do světa. (Middendorf.)

Kráčí-li, chodí jespák bojovný zpříma, graciesně a v celém jeho bytí a čití zřejma je zvláštní sebevědomá pýcha; káže-li toho potřeba, umí výborně upalovati. Lítá výborně, rychle a lehce a hbitě se zatáčí, aniž by svých křídel příliš roztahoval, spíše je drží při těle. Pronásleduje-li jej škodná, vrhá se střemhlav do vody a zachrání se, jako činí ostatní bahňáci, jednak plováním, jednak potápěním.

Nejpamětihodnější je však bójechtivost samečků, jaká snad v celém ptačím světě nemá sobě rovné. Shromažďují se na hnízdištích nebo blízko nich na příhodném místě asi tak 1—1½ m. v průměru měřícím a vždy poněkud vyvýšeném přivlhlém a kratičce travnatém a vždycky poblíž skutečného močálu. Lze snadno zápasiště (tokaniště) takové poznati po udupané, zabahněné trávě a kolkolem rozsetých trusech. V neurčitých lhůtách, jeden po druhém, dostavují se samečkové na zápasiště, každý si zvolí jisté určité místečko (zvící talíře) na obvodu jeho a nyní stojíce naproti sobě, vyzývavě se měří, až se pojednou objeví sok a souboj začíná. Vypadne jeden proti druhému a navzájem snaží se dostati soupeři na kůži. Rozumí se, že protivník bod soupeři hledí odraziti, paríruje a hned zase sám útočí a tak chvilku se spolu potýkají, až se unaví. Pak opět vyhledá každý svoje stanoviště prve zvolené, tu si oddechne a buď svádí nový zápas anebo jsa syt tiše se vzdaluje. Vždycky jen dva proti sobě bojují, nikdy několik proti jednomu. Mají-li dva samečkové mezi sebou vyrovnávati »čestnou záležitost« a vzal-li již druh druha na mušku, počnou se chvěti, hlavou kývati, rozestrou límec kolem krku jako nějaký štít, čímž chocholy šíjové se pozvednou stranou jako uši a nyní se ženou proti sobě jako dva kohouti a »pracují« dle všech pravidel kohoutích zápasů. Vyjde-li ještě druhý nebo dokonce třetí pár »do šraňků« k tomu, pak protínají a kříží se jejich čáry bojovné a útoků, skoků, klání a štípání je pak tolik, že i nejpřísnějšímu škarohlídu nebo nejvážnějšímu učenci vynutí podívaná tato bezděčný

úsměv na rty. Jen že se nutno dívati z větší vzdálenosti na takový »junácký mejdan«, při čemž arci dobré kukátko je nezbytnou potřebou a koná také výborné služby. Nikdy však při zápase takovém neteče krev a jak také? Zobáky jejich, řekl bych »rapíry«, jsou zbraně nevinné, měkké a zpředu spíše ztlustlé než ostře hrotité a proto je krvavé poranění skoro již předem vyloučeno anebo jen velice nepatrným šťouchnutím anebo vyškubnutím pírka se vše skončí.

Nesmí býti zapomenuto, že pernatý límec je také přece ochranným štítem, kterým se maří účinky bodů. Zřídka jen se připlete která samička do zápasu, aby mezi hrdiny skočila a rozháněla je. Doba zápasů připadá na počátek máje, měsíc lásky a rozkoše, krátce po návratu z jihu. Avšak nejhustěji jsou zápasiště navštěvována a obsazena v prvé polovině červnové, načež počátkem července mizí a vychladne opět tato bojechtivost na dobro. Pak žijí mezi sebou kohoutkové jako ovečky klidně a dobrácky jako samičky, až zase do příštího máje.

Křičí nápadně slabě a chraptivě, jako »kak kak kik kak« a uděšeni se ozývají jemným cvrkotem.

Potravou jest mu všeliký vodní hmyz, brouci, larvy, dešťovky a p.; také semena sbírá. V Indii jej často nalézají na vlhkých rýžovištích, kde sbírají výhradně rýži. Málokterý pták tak snadno a brzo zvyká okřím jako tento. Namočená pšenice, ječmen, tvaroh, drobty chleba, sekanina z masa, housky v mléce a podobný zob je udržuje výborně; zvláště pak položí-li se mu zprvu položiví »červíci moučni« nebo kousky žížal na vrch zobu, naučí se brzo žráti i ostatní. Velkou nádobu s čerstvou vodou, častěji vyměňovanou, musí míti k ukájení žízně a očistění zobáku a prstů, proto také rád ve vodě stává. Vedou si sice klidně staří ptáci, ani bázliví nejsou, leč úplně se neochočí a nezkrotnou nikdy. Z mládí vychovaní však velice brzo a pěkně si zvykají. Je-li více starých samečků ve světnici anebo volně na dvoře pobíhá, i tu bojechtivost jejich často propuká, tím snáze, jsou-li blízko sebe umístěni.*) Druhdy zápasí o některý koutek až buď slabší ustoupí anebo zhyne. Kromě toho musí míti každý svůj okřín, protože tak snadno dva z jednoho nežerou a snad by spíše hlady pošel některý. Proti postavenému zrcadlu útočí zuřivě, což vypadá nadmíru komicky. Pomine-li zápal lásky — tokání — bojechtivost je tatam, jako na svobodě.

Zastřeliti se nedá tak snadno, je plachý, spíše v nastražené klíčce uvízne na tokaništi, kam se na jaře každodenně dostavují. Zvěřina mladých i starých je chutná jen v létě a na podzim, za to suchá a tuhá na jaře (starší).

---

*) V ptáčnickém obchodě »Ornis« v Praze v červenci 1908 zápasili dva ubozí jespáci v titěrné klícce a přes tu chvíli »rapíry« proti sobě mířili a štíty stavěli: rytířsky však, pro bůh! nevypadali.

6. rod Tringoides, Bonaparte.

Rod tento se jen málo liší od vodoušů a proto jej také v mnohých spisech ani neoddělují. — Zobák jen o poznání delší hlavy, štíhlý, přímý, měkký a ohebný a toliko špička jeho jest tvrdá a poněkud ztlustlá, baňatá; nosní rýhy, jakož i postranní rýhy spodní čelisti táhnou se až ku konci. Pro svoji ohebnost a pro svazy v rýhách nosních umístěné může pták u kořene zobák sevříti a naproti tomu zase u předu daleko otevříti; nozdry jsou postranní průhledné štěrbinky, okraji svými uzavřitelné. Nohy štíhlé, ne příliš vysoké; ze tří předních prstů jsou vnější s prostředním spojeny kratičkou blankou až po první kloubek; zadní prstík je zakrnělý, leč poměrně delší a ne tak vysoko vkloubený jako u jespáků a vodoušů; běháky zpředu i ze zadu objímají příčné štítky. Křídla prostředně dlouhá, dosti hrotitá, velmi silně nazad vykrojená, tak že zadní či ramenní hrot je bezmála stejně dlouhý jako přední (ruční) letky; 1. letka bývá nejdelší. 12perý ocas je dosti prodloužen, tupě zakončen a přečnívá daleko složená křídla. Drobné peří je úzké, jemné, dobře kryje, zbarvením i kresbou je dosti odchylné od nejbližších příbuzných; staří ani doba roční nemají patrného vlivu na barvu šatu. Stěhují se v malých společnostech a zdržují se rádi na bahnitém pobřeží řek i jiných vod, velice a nápadně pohybují zadkem těla nahoru a dolů jako konipasi, hnízdí se poblíž vody a snášejí 4 temně zbarvená vajíčka. — 2 druhy.

Pisík obecný (Tringoides hypoleucus, L. = Tringa (Totanus) hypol. Temm. = Actitis hyp., Boje.).

Pisík podbílý. — Rus.: Lonzik malyj; pol.: Kulik piskliwy, brodziec (ladzik) piskliwy, leczak maly, kuliczek; chorv.: Guzavac; srb.: Kovačić guzavac; slovin.: Mali martinec; luž. srb.: Lanjovska; něm.: Der Flussuferläufer, Lerchenstrandläufer.

Druhový znak: Spodek bílý, uprostřed čistě bílý, beze skvrn; vnější prapor nejkrajnějšího péra rýdovacího bývá většinou bílý a jen někdy jsou na něm patrny stopy několika příčných skvrnek poblíž veliké bílé špičky; střední péra rýdovací jsou prostě hnědošedá; 8. a 9. ramenní letka skoro celá bílá; bílé hrdlo hustě a úzounce hnědošedě čárečkované; zobák je dobře dlouhý jako běhák. — Délka 18·6 cm., křídlo 11 cm., ocas 5·4 cm., zobák 2·4 cm, běhák 2·4 cm., střední prst s drápkem 2·4 cm., lysinka nadpatní 9 mm.

V každém šatě je povrch hnědošedý slabě hedvábitě do zelena a rudava měňavý a zdobený temnými skvrnkami osténkovými i příčnými; tyto zvláště zřetelně vystupují na křídelních krovkách; spodek bělostný; volátko po stranách je podobně jako hrdlo hustě, ale nápadněji hnědošedě a jemně čárečkováno; nadoční proužek s lícemi je bílý jako rýdovací péra, která jsou tmavě příčkována; střední jsou hnědošedá s černými

stvoly a nezřetelnými příčnými obloučky před narezavělou špičkou; ruční letky hnědošedé a na rozpjatých křídlech je patrný ku předu zašpičatělý bílý dvojitý pruh; krovky velkých letek jsou hnědočerné a bělavě zalemované; spodek rozpjatého křídla je bílý se 3 temnými příčkami, z nichž nejspodnější je zároveň nejdelší.

N a š a t ě m l a d ý c h má většina per povrchních černohnědé stvoly a světlé obrubky, před nimiž jest ještě černohnědá obloukovitá čárka. Z i m n í š a t jejich je téměř právě tak zbarven, na povrchu je však jen málo per černým obloučkem zdobených, naproti tomu hnědočerné stvoly jsou podél namnoze černě stínovány. S v a t e b n í č i j a r n í (letní) š a t nemá rovněž mnoho význačného na sobě, až na to, že černá kresba na povrchu je jaksi četnější a výraznější (svěžejší); krk zpředu a na volátku je hustě poset drobnými, podélnými, černohnědými skvrnkami, a vše to je na stranách naběhlé do rudošedava. H n í z d o š i mají chmýří hebounké, husté, ne tuze dlouhé, toliko na »biskupu« je delší; povrchu je světle modrošedé a černě kropenaté, vespod bělavé, okem prochází černá čárka; zobáček mají světle modrý, běháčky světlé, očka šedohnědá. — ♀ jest jen o maličko menší. Zobák dospělých je černošedý, u předu tmavší, u kořene poněkud pleťové zbarvený; oči temnohnědé, bílým kroužkem obdané; běháky šedé jako olovo nebo nečistě pleťové s kloubky šedozelenými.

Pisík je takřka světoobčanem neboť se vyskytuje v Evropě, Asii (s malajským souostrovím), v Africe a v Americe mají velice podobný druh (viz následující). V Evropě jej znají až z Laponska; na Špicberkách a na Nové Zemi (Novaja Zemlja) dosud nebyl pozorován, za to však v Grónsku. Jest hojným a známým obyvatelem Finska, Ruska, celé Sibíře až do Číny a Japonska. Dle Middendorfa ve Stanovém pohoří, na již. pobřeží moře Ochotského, v horách Sajanských a ještě jinde a v četných územích středoasijských. Za tahu proletuje celou jižní Evropu a ostrovy, vyskytuje se ve vých. Africe jižně až v Zanzibaru, kde jich byly pozorovány na pobřeží mořském celé houfy. V záp. Africe jest netoliko tažným, ale i stálým ptákem na Zlatém pobřeží, na březích Kamerunu, Wuri a Gabunu (Cab. Jour. 1874.). Hnízdí se na příhodných místech v celém palaearktickém pásmu až na jih na Madeiře, Kanárech, sev. Africe a v Himalayích. V Německu náleží ku nejobecnějším bahňákům a tam, kde jen málo vody se naskytuje, alespoň za tahu se objevuje, což platí plnou měrou i o zemích československých; místy se tu také hnízdívá.

Za tahu se zastavuje u všech možných vod, i prostých louží dešťových, v lomech, jen když sem tam křovisko nějaké tu poblíž roste. Jarní tah se odbude od polovice dubna a potrvá i v máji a sotva že se doma (hlavně na severu) trochu porozhlédne, již opět jej to pudí k nové pouti a tak v prvé polovině července už s nimi hýbe nepokoj, který konečně v srpnu dostupuje své výše a nastoupena cesta, kterou jen ještě trochu opozdilců v září zakončuje. Ovšem, že ani tu není pravidla bez vyjímky.

Stalo se totiž, že za mírné zimy byli pozorováni jednotlivci na volných vodách dokonce i v prosinci. Táhnou za noci a ne právě ve velkých společnostech; vídati družinky o 6—8 kusech pospolu jest již vzácností, větší tlupy pak už je příhoda.

Obývá písčité břehy říční v nižinách jako pahorkatinách, volných jako lesnatých krajinách; obzvláště si libuje v řekách s rozsáhlými mělkými řečišti, k nimž se přimykají netoliko lučiny, ale i lužní lesy. Mnohem řidčeji se usazuje na pobřeží jezer. Křoví, zvláště vrbiny, má tuze rád, běhá vedle nich nebo i pod nimi, přečnívají-li přes okraj nad vodou a dokonce proti všemu obyčeji většiny běžců bahňáků (slukovitých) nezřídka se i na ně usadí; ostatně on rád prodlévá i na kamenech, kolech, výběžcích pobřežních a p. Za tahu i na rybnících, svodnicích i potocích se pozastaví, ale vždy spíše poblíž křovím sem tam porostlých než docela holých. Proto také mořského pobřeží, protože jest mu asi příliš volné a otevřené, ku letnímu pobytu si nevolívá a jen za tahu se tu na čas pozdrží. Žije rád samotářsky nebo ve skrovných tlupách.

Dobře provedené hnízdečko stává poblíž vody, ale nikoli snad na plochém pobřeží, nýbrž ve výšce 1³/₄—2¹/₂ m. nad hladinou vodní. Bývá umístěno na straně vrbového houští, mezi pruty dole v naplaveném a zachyceném starém nánosu říčním, větším dílem tak, že bývá shora bylinstvem nebo zemí chráněno jako přístřeším, otevřenou stranou pak k vodě jsouc obráceno. O. z Löwisu nalezl po dvakrát hnízdo pisíkovo na květnaté lučině ve vysoké trávě, kde daleko široko nebylo křoviska a v Uhrách zase hnízdečko jeho našli na železniční trati na hrázi (Aquila XIV. 1907.).

Koncem máje (Janda již 20. dubna u Bečvy) snáší ♀ 4 vejce u porovnání s velikostí ptákovou velmi veliká, pěkně hruškovitého nebo podelšího tvaru a na rezavožlutém základě bývají značena fialovými a šedými obláčky a na těch temně rudohnědé ťupky a skvrnky jsou rozhozeny, které hned na tupém pouku jsou hustší, hned řidší, někdy dokonce jsou přehusté. Průměr. velikost 34 vajec je 36 × 25·2 mm. váha 0·587 g. Uvnitř prosvitají zažloutle.

Celkem 16 dní střídavého sezení to trvá než se proklubou mláďata na svět a jakmile řádně oschnou a mohou se už dobře pod listím rostlin a křovin skrývati, opouští rodnou kolébku svou. Přiblíží-li se člověk náhodou ku rodince takové staří ustrašeným »jít« se dávají slyšeti. A což vezme-li jim člověk mládě do ruky, tuť si staří takřka neví rady, celí jsou pryč a vedou si jako beze smyslu, křičíce »idýdýdý«. Za 5 neděl už dovedou dobře létati a netřeba jim více rodičovské péče.

Co se chování pisíkova týče, snadno by se zdaleka mohl zaměniti za konipasa bílého, neboť jako on neustále zadečkem nahoru dolů kmitá a zvláštní jest i jeho neustálé pokyvování hlavou, což pochodí od prodlužování a zkracování krku. Prohánívá se na krajích kalužin, které bývají jeho bílým trusem hustě pokryty a tím nápadnými. Lehce a rychle lítá a bílý dvojitý proužek jako obruba zadního kraje křídel vedle

temně zbarveného kostřece (vodouši mívají bílý) snadno nám jej určuje a rozeznává. Létává obyčejně tak nízko nad vodou, že se pozorovatel domnívá, jakoby konci křídel do vody tloukl, avšak rozmachy křídel jeho jsou tak lehké, že by se spíše pro pohyb ten hodil název klouzání, kdyby arci v delších přestávkách s jakýmsi zvláštním slabě hrčivým trhnutím křídel nebylo spojeno. Zdá se, že konipasi, se kterými se zhusta setkává, nemohou jej vystáti, neboť bylo častokrát pozorováno, kterak 2—3 smělí ti ptáčci docela vážně a zuřivě jednoho pisíka pronásledovali, při čemž jeden druh nad druhý obratnými zatáčkami a kličkami snažil se vyniknouti a druh druha předstihnouti. Zapadl-li pisík, přestalo štvaní a všichni si opět hleděli svého. Že se to našemu pisíku nelíbí, tohleto znepokojování, soudím z prudkého křiku, jaký obyčejně při tom spustí. Sám však, neposeda, nenechá také s pokojem jiné ptáky, zejména na jaře. (Janda.)

Je-li v úzkých, ku př. křídlován, nebo prchá-li před škodnou dovede se jak náleží potápěti a plovati, vesluje rychle běháčky i křídly pod vodou, kde skoro po celou minutu vydrží než se opět vynoří, aby si vydechl. A tak dlouho opětuje tento trik, až je jist, že nebezpečí minulo.

Sám jako všichni mrzoutští samotáři je k ostatním pobřežním ptákům (jespákům, vodoušům, kulíkům) velice nesnášeliv, nenávidí jich, protivní jsou mu, jest nejraději sám a sám. Křičí pronikavě daleko se nesoucím hvizdem, asi jako »hydydý«. V době námluv zní píseň jeho jasně »tyty hjé ty, tyty hjé ty!« přízvuk spočívá na třetí, poněkud protáhlé slabice. Janda značí volání ono »kire kire — kir kir kir kir!«. Tyto slabinky opakuje pták často až 30—40krát za sebou, létaje klikatou čarou těsně nad vodou, až se musíme diviti té jeho vytrvalosti ve zpěvu i namahavém letu.

Všeliké vodní larvy, dospělý hmyz i červy sbírá, zejména u řek hojně se vyskytující různé druhy jepic a komárů. V zajetí vyžaduje podobného ošetřování jako předešlí. Pro velikou plachost nedá k sobě přibližiti tak snadno na dostřel, ačkoli masíčko jeho si chválí jako velmi chutné, ale — málo na něm právě toho dobrého.

Šetřme jej raději!

Pisík drozdovitý (Tringoides macularius, L. = Actitis macularia, Naum.).

Něm.: Der Drosseluferläufer.

Druhový znak s popisem: Vnější bílý prapor nejkrajnějších rýdovacích per je zdoben čtyřmi temnými příčkami; střední rýdovací péra nemají kromě tmavé hnědé pásky koncové žádných příček; bílý spodek v létě je poset vejčitými černohnědými skvrnami; 8. a 9. ramenní letka je bílá, na obou praporech široce hnědě příčkována; hrdlo je bílé anebo temněji skvrnité. — Délka 16·5 cm., křídlo 10·5 cm., ocas 5·4 cm., zobák 2·4 cm.

Postavou, velikostí a zbarvením je velice podoben našemu pisíku obecnému a snadno si je lze oba poplésti, nedbáme-li přesně shora po-

daných známek druhových, které beztoho na ptácích mladých jsou jen nepatrné, slabé. Dle Sharpe-ho je mladý pisík drozdovitý na spodní čelisti zobákové víc žlutý. Drozdovité skvrnění vespod je nápadno toliko na jarním šatě, na ostatních je mnohem nepatrnější kresba ta. Má také jako náš pisík bílou příčnou prouhu a rozpjatém křídle. — Zobák trochu silnější než u předchozího druhu, jinak podobný, u předu rohově černý, u kořene pleťově žlutý, oko tmavohnědé, běháky špinavě pleťové, na kloubech do zelena naběhlé.

Vlastí jeho je celá Sev. Amerika až do již. Brasilie a častokrát už byl dopaden v Evropě, zejména v Anglii; i na různých místech v Německu byl zastřelen, posledně 1884 na Bodamském jezeru. Co do bydliště a chování svého shoduje se s pisíkem obecným.

7. rod; Bartramia, Lesson.

Zobák krátký, u špičky poněkud ztlustlý, kratší hlavy, slemene mírně dolů se zahýbajícího; konce křídel sahají až do polovice dlouhého ocasu; 1. letka přečnívá všechny ostatní; široký a dlouhý ocas je stupňovitě zaokrouhlen; střední prst s vnějším jsou krátkou blankou spojeny.

Pisík dlouhoocasý (Bartramia longicauda, Becht. = Totanus [Actitis] bartrami Br.).

Vodouš dlouhoocasý. — Něm.: Der langschwänzige Uferläufer, Bartramus-Uferläufer.

Druhový znak: Zobák kratší než běhák; veliký klínovitě zaokrouhlený ocas přečnívá přes 2·4 cm. konce složených křídel; středem temene prochází světlý podélný pruh; dolní hřbet a kostřec jsou černy nebo černohnědy; povrchu je tmavohnědý, světle rezavě lemovaného peří; uzdy rezavožluté; prvá ruční letka má bílý stvol a mimo ostatní ještě bílé příčky na vnitřním praporu; střední péra rýdovací jsou zdobena 8—13 žlutými příčkami. — Délka 27·6 cm., křídlo 16·8 cm., ocas 8·4 cm., nejkrajnější jeho péro je o 2·4 cm. kratší péra středního, zobák 2·8 cm., běhák 8·4 cm.

V mládí je povrchu světle rezavohnědý s úzkými světlými obrubkami; obličej, krk zpředu i vole jsou narezavěle žlutobíly a na obou posledních částech je četně podlouhlých hnědých skvrn; břicho bílé, na zad slabounce narezavělé; velké (ruční) letky černohnědy. Na jaře je horní hřbet tmavohnědý, jádro každého pera je hnědočerné, na krajích je pak zažloutle hnědě bíle lemováno; na ramenou jsou lemy ty výraznější, širší a plavé; úzký proužek nadoční je bělavě rezožlutý, hrdlo čistě bílé, krk níže krásně rezavožlutý, podélnými osténkovými skvrnami hnědočernými hustě poset; prsa s břichem jsou bíly, na zad do rezava naběhly; ruční letky hnědočerny; střední rýdovací pera nášedě hnědá, ostatní přecházejí do plavé barvy, celý ocas pak je černě příč-

kován. Podzimní šat je mdlého zbarvení a jemnější kresby než právě popsaný šat jarní. — Zobák zpředu je černý, u kořene zažloutle masobarvý, oko temně hnědé, běháky oranžově pleťové o kloubech špinavě zelenavých.

Domovem tohoto pisíka či také vodouše je Sev. Amerika až po šíji Panamskou. Jednotliví zbloudilci zatoulali se již také do Anglie, Hollandska, Švédska, Francie i do samotné Italie; jeden byl také uloven v Hessensku. Obývá břehy volně plynoucích řek a zřídka jen se objevuje u vod stojatých, jež jsou stromovím a křovím obrostly. Hnízdo staví jako druzí; jamku někde na louce, pastvišti nebo na poli si vystele trochem stebel a do ní snese 4 vejce podobně zbarvená jako vejce naší sluky lesní.

Pěkné zbarvení, krásná, ztepilá a štíhlá jeho postava a dlouhý, klínovitý ocas dostatečně charakterisují sličného a zajímavého ptáka, že postačí zběžný pohled, aby byl od příbuzných, s nimiž se ostatně shoduje ve způsobech života, hned a snadno rozeznán.

8. rod: Tryngites, Cabanis.

Zobák slabý, asi zdélí hlavy; křídla dlouhá a hrotitá; 1. letka nejdelší; střední ocasní pera prodloužená; přední prsty bez spěnušky.

Jespák plavý (Tryngites rufescens, Vieill.).

Něm.: Der rötliche Uferläufer.

Druhový znak s popisem: Zobák kratší běháku; peří temenní a povrchu těla je kovově leskle hnědočerné a světle lemovaného peří; ruční letky jsou zdobeny obloukovitými, šikmo čeřitými příčnými vlnkami na vnitřním praporu a mají leskle černé koncové skvrny před bílými konečky; střední rýdovací péra jsou jedné barvy, temnohnědé, ostatní jsou šedá a příčně vlnitá, skvrnitá a tupkovaná a ku konci ozdobena obloukovitými příčkami temnohnědými a bílým lemem na špičce. — Délka 18·3 cm., křídlo 13·2 cm., ocas 5·6 cm., zobák 2·1 cm., běhák 3 cm.

Povrchu je černohnědý a pestře skvrnitý, po stranách hrudi pěkně zahnědle žlutý a černě čárkovaný; břicho bělavé, ostatní spodek světle rezavohnědý a bílý. Mladí mají vyniklé lemy povrchních per.

Vlastí tohoto jespáka a pisíka zároveň jest zase Sev. Amerika a za tahu se objevuje až v Brasilii. Byl již 16krát uloven v Anglii a jednou také navštívil Helgoland a — více neopustil.

9. rod: Totanus, Linné.

Zobák delší hlavy, přímý nebo nepatrně vzhůru zahnutý, se stran poněkud stlačený, okrajů na přední půli vehnutých, mírně baňatá špička je trošku dolů sehnuta, podélné rýhy na obou čelistech nepřecházejí přes

polovic délky zobákové, svrchní jsou široké a hluboké; čelist svrchní mohou jen poněkud dále od kořene vzhůru ohnouti; postranní nozdry jsou průhledné štěrbinky (ale uzavřitelné) blízko čela umístěné s nepatrně zvýšenými okraji. Nohy velmi dlouhé, štíhlé a vysoko nad patní kloub lysé; přední prsty jsou prostředně dlouhé, vnější a prostřední jsou kratičce spojeny, zadní prstík je krátký; běháky kolkolem jsou objaty příčnými štítky. Prostředně dlouhá křídla jsou úzká, na zadním okraji silně srpovitě vykrojená, což zaviňují velice prodloužená pera ramenní; složená křídla buď dosahují ku samému konci ocasu nebo jej i přečnívají; 12perý ocas je krátký, mírně zaokrouhlený.

Dolní hřbet s kostřecem jest vždy u vodoušů nápadný, bílý, ocas pak je tmavě příčkován a podle toho lze již letícího jedince tohoto rodu poznati (na rozdíl od jespáků a pisíků). Temné peří jejich bývá zhusta bíle nebo vůbec světle skvrnito, kropenato a skvrny ty mají tu podivuhodnou vlastnost, že jsouce na kraji per velmi snadno se otírají, opotřebují oproti temně zbarveným částem peří, následkem čehož vyhlížejí okraje per často jako zubaté. Pelichají dvakrát. Jsou poněkud štíhlejší a mají vyšší běháky, delší krky i zobáky nežli jespáci, nechodí tak drobnými krůčky, nýbrž kráčejí delšími kroky, dovedou i rychle běhati, rádi se brodí až po břicho vodou a plují nenuceně, nezřídka i hodný kus po vodě. V čas nebezpečí se také potápějí. Velmi lehce a rychle létají, natahujíce běháky daleko od sebe.

Jsou-li v úzkých nikdy se nepřitiskují k zemi, nýbrž vždy raději tiše, někdy také s křikem béřou křídla na pomoc, daleko uletujíce. Obývají nejraději ploché břehy i mělké vody s trávníčkem okolo, snášejí 4 hruškovitá nebo kuželovitá vejce, jež ♀ asi za 3 neděle sama vysedí, ač i sameček úzkostlivě se stará o příští potomstvo. — Jest jich známo asi na 20 druhů.

Vodouš kropenatý. (Totanus ochropus, L.)

Pardva kropenatá (Palliardi). — Rus.: Ulit; pol.: Kulik samotny, brodziec samotny, leczak ficlauz; chorv.: Pjegava prudka, prudnik; srb.: Kovačič pijukavac; slovin.: Pikasti martinec; luž. srb.: Nablotnik; něm.: Waldwasserläufer, punktirter Wasserläufer.

Druhový znak: Ocas na kořenové polovici čistě bílý, u špičky je zdoben 3—4 širokými, hnědočernými příčnými pruhy, jež na vnějších pérech stále se zmenšujíce v pouhé tečky se proměňují; křídlo vespod téměř celé černé; dlouhá péra ramenní i krovky mají úzké, bílé, špičaté, ku stvolu směřující příčné proužky; veškeré stvoly letek jsou temnošedé. — Délka 21·8 cm., křídlo 14 cm., ocas 6 cm., zobák 3·4 cm., běhák 3·1 cm.

Šat mladých: Povrchu černohnědí, hedvábitého lesku olivovězeleného a hustě okrověžlutě kropenatí; temeno není vůbec skvrnito; kostřec s horními ocasními krovkami bílý; nadoční pruh a celý spodek jsou také bílý, líce černošedě čárečkovány; strany krku a vole hnědočerně skvrnity;

bílý ocas je u konce široce černohnědě příčkován. Z i m n í š a t je podoben až na bledší základní zbarvení s více šedi a výraznějšími bělavými ťupkami, jakož kropenatým temenem, hustějším čárkováním na prsou, ale řídkými skvrnami. L e t n í r o u c h o se vyznamenává silnějšími a mnohem bělejšími ťupkami na hlavě i na plášti (povrchu); celý krk zpředu je hustěji a hruběji skvrnit; na stranách vole mají skvrny ty širší, klikatou podobu; bílý pruh nadoční není skoro patrný. — Zobák zpředu černý, u kořene břidlicově šedý, oko tmavohnědé s bílým kroužkem, běháky má tento vodouš ze všech ostatních nejnižší, světle modrošedé, na kloubech zelenavé.

Vlastí jeho je Evropa, Asie a Sever. Amerika, do jižních zemí toliko za tahu zaletuje. V Evropě však vysokého severu nedostupuje (severní Švédsko) a také je čím dále na východ hojnější než na západě. V Německu není vzácným ptákem a u nás v Čechách, na Moravě (hnízdí se u Lednic dle Schadeho) ve Slezsku, Uhrách, Korutansku za obou tahů také často bývá pozorován a nezřídka uloven. V již. Rusku a, dle Johannsena, zvláště v Tomské gubernii je praobecným ptákem. Middendorf se s ním často setkával ve Stannových horách, jakož i na pobřeží Ochotského moře. V Daurii hlavně jen za tahu v máji bývá vídán a na podzim se opět vyskytuje, a to od polovice července počínajíc, u větším počtu. Táhne obyčejně po jednotlivu nebo nejvýš 6—8 kusů společně (ml. ptáci) a za noci. V našich vlastech se objevuje již v dubnu, neboť 20. dubna 1884 a 21. dubna 1885 po jednom kuse ulovil jsem na malém rybníku u Litošic. Obývá bahnité okraje jezer, rybníků, řek, říček, potoků, kalužin, svodnic, lomů které lesními stromy, vrbami, olšemi, rákosím a travou jsou porostly, ano i uprostřed lesa se usadí na podobně založených místech. V ohledu tomto se velice podobá pisíku obecnému.

V severním Německu se tento vodouš dost často hnízdí, podobně i v Haliči; z Čech není dosud faktických dokladů o jeho hnízdění se jako na Moravě, ačkoli dle sdělení lesního Zlámala má se hnízditi u Kvasic blíže Kroměříže (Karásek v »Lov. Obzoru« X. 1907). Zvláštní však jest, že se tu a tam u nás pozdrží i v zimě na volných vodách, jak pozoroval Knotek u Olomouce, Volek u Hustopeče na Bečvě a Čapek uvádí případy z 10. ledna 1893 u lesního potoka Bilinky, »za sněhu a třeskuté zimy«. R. 1895 po celý prosinec na Oslavě byl pozorován a zastřelen. 13. ledna 1904 byl polapen živý u Mor. Krumlova při Rokytné a poslán do Schönbrunnu (Věstník klubu přírod. v Prostějově VII. 1904).

Hnízdo své mívá však velice dobře ukryté, a to v místech nesnadno přístupných a nelze je skoro nalézti. Bývá v trávě nebo pod vrbovím, obyčejně poblíž vody. Také lze o něm uvésti tu zvláštnost, že rád používá starých hnízd i na stromech zrobených, jako na př. hnízd drozdích, kosích, v Laponsku pak cvrčalích, dále divokých holubů, veverek a p. a mohou býti i 9 m vysoko od země. Holz nalezl 1867 na ostr. Gotlandu hnízdo jeho (vlastní práce ptákova) 2·8 m vysoko na borovici vystavěné ze stonků vřesových, kořínků, zetlelého dříví a borového jehličí a uvnitř

peřím vystlané. 4 vajíčka bývají ve hnízdě od konce dubna až do polovic máje, obyčejně krátce kuželovité podoby o hladké a slabě lesklé skořápce, jejíž základní barvou je světlá olivová zeleň, na té jsou nahnědle šedé obláčky a poseta jsou hojnými, temně zelenohnědými skvrnami a ťupkami, které na tupém pouku jsou hustěji nakupeny.

Skvrnění to je však namnoze drobnější než u jiných vajec vodoušich. Průměr. velikost 14 vajec je 39·1 × 27·7 mm, váha 0·845 g.

Obě základní barvy těla, černá a bílá zdaleka již dávají poznávati tohoto pěkného ptáka, tím spíše pak při vzlétnutí, kdy zajiskří bělostný kostřec a kořen ocasu, jež se od zdánlivě černé barvy povrchu těla a křídel ostře odrážejí. Toho při jiných vodouších tak nepozorujeme. Stojí nebo kráčí s tělem vodorovným, často pokyvuje hlavou, při čemž krk vzhůru natahuje a opět skrčuje; také kmitá zadkem jako pisík nebo konipas. Brodívá se často vodou, ale zřídka plove; umí to však také dobře, jak jsem se přesvědčil. Lítá krásně, velmi rychle a obratně, nenatahuje příliš křídel od těla, ale pohybuje jimi za to prudce a mocně; několika málo machy dovede celý kus cesty střelou proletěti. Jeho stanoviště a oblíbená místečka jsou většinou tak volena, že ptáka zřídka lze zdaleka uhlídati, aniž by se snad úmyslně skrýval, toho on právě nedovede. Jinak jest to pták samotář, nespolečenský. Je plachý a nadmíru ostražitý a jen proto, že se zdržuje rád na místech, odkud nemá dalekého rozhledu, lze se mu poněkud nepozorovaně na kůži dostati, ačkoli se každému patrnému nebezpečí dovede vždy v čas a obratně vyhnouti.

Hlas jeho jest neobyčejně vysoký, hlučný a čistý hvizd, asi jako »dlyí, dlyí, dlyí«. Pro pozorovatele a milovníka přírody ty milé zvuky za tichého večera ve vodnatých krajinách a z různých míst a dálek se nesoucí mají svůj osobitý a příjemný půvab. Vábi-li, tož úsečným »dyk, dyk!« anebo dle jiných »fik fik«; v úzkých jsa křičí pronikavým »krjik, krjik«. V době jarních námluv vyletuje — dle Middendorfa — sameček nezřídka vysoko do vzduchu a po způsobu bekasínů semo tamo poletuje, aniž by mekavých, oněm vlastních, zvuků vyluzoval. Tokání jeho zní do jisté míry podobně jako bekasína, jest však drsnější a provázeno hvizdavými tony vedlejšími. Rád také zasedne na strom.

Živí se měkkým hmyzem, nejvíc síťokřídlíky a dvoukřídlíky, larvami a drobnými červy, které sbírá v kalu a bahně mělkých vod pobřežních anebo vrtá čili »červí« jako sluky k tomu konci v bahně; požívá též sladkovodní plže a mlže. Ve světnici se krmí jemně rozdrobenou houskou a masem, tvarohem, tvrdým chlebem v mléce navlhčeným s přídavkem »moučných červů« a z nedostatku těch i rozkrájenými žížalami, mouchami a kuklami mravenčími i libovým drobně usekaným masem syrovým nebo uvařeným.

Něžnou postavou a půvabnými pohyby svými zamlouvají se pěstiteli jako velmi zajímaví ptáci. Dlužno však míti na mysli volný, větší prostor, dbáti čistoty a většího mělkého okřínu s vodou, v níž rád pták postává; při šetření všeho toho vydrží dost dlouho. Velice dobře se osvěd-

čují pro všechny vodouše veliké kusy vlhkého drnu, ovšem často obnovované; těmi se dno klece pěkně vyloží. Podotknutí zasluhuje zvláštní zápach, od pižmového výparu pochodící, který zejména na jaře bývá intensivnější než jindy a který jest i ostatním těmto bahňákům vlastní. Také mu kladou léčky na oblíbená jeho místa a snadno se jej tak zmocňují. Maso má míti jemné a chutné, zejména na podzim, ač by je zrovna zmíněný zápach neodporučoval.

Vodouš bahní (Totanus glareola, L.).

Pardva malá (Palliardi). — Rus. Travnik; pol.: Brodziec (kulik, leczak) lešny; chorv.: Vitka prudka; srb.: Kovačič migavac; slovin.: Močvirski martinec; něm.: Der Bruchwasserläufer.

Druhový znak: Zobák o několik millimetrů kratší běháku; stvol prvé letky je bílý; střední rýdovací péra od kořena počínajíc jsou bílé a temně příčkována a 2—3 sousední na vnitřním praporu znenáhla jsou bělejší a toliko vnější prapor jest na kraji napříč skvrnit; spodek křídla jest velice světlý a dlouhá péra podpaždí skoro docela jsou bílá, uzounce temně příčkována; veškeré stvoly (osténky) letek jsou zespod bílé. — Délka 19·2 cm. (menší předešlého), křídlo 12·6 cm., ocas 3·4 cm., zobák 2·8 cm., běhák 3·5 cm.

Š a t m l a d ý c h je povrchu temnohnědý, příjemně hedvábitě zelenavě a purpurově měňavý a velmi četnými, dosti velkými a trojhrannými i podlouhlými rezavožlutými skvrnami poset; uzdy jsou hnědočerné; široký, bělavý proužek nadoční, spodek celý bílý, tváře, krk, vole a boky jsou zdobeny hnědými čárečkami osténkovými a podélnými skvrnami, které na volátku se zvětšují a výraznějšími se stávají; nosiči křídel na slabinách a bocích jsou vlnkovitě šedohnědě kresleny; letky hnědočerny, kostřec bílý jako svrchní ocasní krovky, které mimo to jsou jemně na osténkách u špičky temně čárkovány. Z i m n í š a t se mnoho neliší, leč přece vrch hlavy jest mnohem zřetelněji rezavožlutě skvrnit; strany krku jsou jemněji proužkovány a volátko se stran jest šedě naběhlé; slabiny jsou hnědošedě skropeny. J a r n í š a t jest však daleko nápadnější, neboť veliké bílé okrajní skvrny na jednotlivých peřech dodávají ptáku strakatého vzezření, jakého na žádném jiném z domácích vodoušů nenalézáme. Základní ton zbarvení je hnědočerný nebo docela černý a bílé skvrny na urovnaném peří tvoří jakousi mřížkovitou kresbu; spodek těla je na bílém základě jemně hnědočerně skvrnit. — Zobák je černý, u kořene plefový (mladí) anebo špinavě olivovězelený (staří); oko hnědé, bílým kroužkem objaté; běháky jsou asi 18 mm. nad patou lysé a jsou barvy špinavě žlutozelené, stářím zelenavěšedé a na kloubech špinavě zelenožluté.

Vlast jeho hledejme na severu nejdále až v Laponsku, ne však na Islandu. Middendorf jej nalezl v Sibíři a pak také nezřídka i na močálech západ. svahu Stannových hor, kde směle se brodil a bez jakékoli potřeby a příčiny semo tamo ploval, i na pobřeží moře Ochotského a

na velikých ostrovech Šantarských se s ním týž zpravodaj střetl. Také jej nalezli v Číně a Japonsku. Za tahu navštěvuje Afriku a již. Asii.

Hnizdiště jeho se prostírají v sever. a střed. Evropě a Asii. V Hollandsku, v četných krajinách Francie, řídčeji v Anglii a také v močálovitých územích Německa se dost zhusta vyskytuje. Jako hnízdivec byl pozorován na jezerech Bodamském a Federském, na Dunaji, Illeře a Nekaru, hojně pak na Volze. Také v našich vlastech se prý vyskytuje ze všech vodoušů nejčastěji, což připouštím, ale kolik našinců dobře rozezná tyto ptáky! Jen neznalost toho vina, že tak málo dosud o nich, jako o domácích ptácích, víme. Má se hnízditi dle Krause u Dobříše; starší autoři se o tom nikde nezmiňují. Na Moravě se prý hnízdí jen vzácně (Schade). Za tahu ovšem, hlavně na podzim, se tudy ubírá zcela bezpečně a na menších vodách, kalužích i potocích se zastavuje, jsa všude (!) dost obecný. U Lednice v již. Moravě je prý tak hojný, že při střílení bekasínů více těchto vodoušů se střelí než oněch (Ornit. Jahrb. 1901.). Navštěvuje volné, bažinaté břehy rybníků, jezer, řídčeji podél řek se objeví. V době rozplozování obývá vždy jen rozsáhlejší močály a bažiny a to raději beze stromů, kde větší hladiny s mělkými bahnitými břehy se prostírají a kam se člověk dobroděj tak snadno neodvažuje vkročiti bez nebezpečí uváznutí. Pozorovalo se, že zhusta sdílí stanoviště s vodouši rudonohými a jespáky bojovnými.

Na takových, často neobyčejně nepřístupných místech v močále blíže vody jsou jeho hnízdiště. Na Bogdanidu (70° s. š.) se dostavili 29. máje a hnízdili se tu zhusta. V Daurii na proletu se objevovali počátkem máje a v polovici srpna opět zpátky se tudy ubírali. Hnízdo založeno na trsech mezi stařinou i pučící travou v malé prohlubince nepatrně vystlané suchou travou a listy a koncem dubna a v máji bývají v něm 4 hruškovitá vejce podobná vejcím předešlého druhu. Průměr. velikost 12 vajec je 38·8 × 27·1 mm., váha 0·625 g. Popham i tohoto vodouše nalezl hnízdícího se v starém drozdím hnízdě (Ibis 1897.). Proč tyto dva druhy vodoušů nestaví rády svých vlastních hnízd, na to dosud nemáme odpovědi. Hnízdoši, shora zahnědlí, černě skvrnití a pruhovaní a vespod bělaví, dovedou se výborně skrývati před škodnou.

Jako ostatní vodouši je i tento ptákem čilým, mrštným, velice bystře a obratně lítá a ku druhům svým jeví větší rys společenský než předešlý a proto jich za tahu bývá vždy více pohromadě. Brodí se jako druzí vodouši až po břicho vodou a také dobře v ní plove. V zajetí dlužno dobře s ním zacházeti jako s předešlým. Ozývá se jasným hvizdem »giff-giff-giff«; na jaře lze slýchati jeho píseň lásky, kterou provázívá letmo obzvláštními obraty, asi takto: »tytyrlé, tytyrlé«. Jsa plachým ptákem nedá se snadno zastřeliti, avšak do leček snadno upadá. I do kuchyně se dostává; k tomu konci nastaví asi stopu dlouhé tenké proutky vždy po párech kolem mezi břeh a mělčinu a nabodávávají jich celou řadu, aby tvořili několik průchodů a mezi proutky upevní oka na způsob kvíčalích ok asi na 4—5 prstů od země, aby v nich pták

krkem uvízl a se uškrtil. Má míti chutné masíčko, alespoň Schade je shledává jemnějším a chutnějším nad zvěřinu bekasinovu.

V Anglii dvakrát už zastřelili severoamerického vodouše žlutonohého (Totanus flavipes, Gm.), který přebývá zimu v Záp. Indii a již. Americe a jest blízkým příbuzným vodouše bahního; má žluté běháky. — V téže západní zemi evropské dále třikrát byl uloven vodouš samotářský (Totanus solitarius, Wils.), který prožívá léto v Severní, zimu však v Americe Jižní a Střední.

Vodouš rudonohý (Totanus totanus, L. = calidris, Behst. = Tringa variegata, Brün.).

Pardva ryčonohá, rudonohá, rudonožec, turachtan (Palliardi), — Rus.: Krasnonožka; pol.: Brodziec (kulik, leczak, londzik) krwawodziób; chorv.: Crvenoga prudka; srb.: Kovačič kijokavac; slovin.: Zeleni martinec, dular; něm.: Der Gambett-Wasserläufer. der Rotschenkel (kleiner). —

Druhový znak: Kořenová polovice zobáku je červená (viz pol. název); zobák je kratší běháku; běháky červenožluté (mladí) nebo skoro šarlatové (staří); střední letky na vnějším okraji a na koncích široce bílé, čímž vzniká na složeném křídle bílá prouha jako zrcádko dovnitř pravidelně páskované; křídlo vespod je skoro celé bílé, tmavohnědé ocasní příčky jsou šedě rozmazané. — Délka 24 cm., křídlo 15·2 cm., ocas 6 cm., zobák 4·2 cm., běhák 4·8 cm., lysina nadpatní 2·4 cm., střední prst s drápkem 3·2 cm. Tab. XXIV. obr. 18.

Šat mladých: Povrchu temnohnědý a zažloutle hnědobíle skvrnit, dolní hřbet s kostřecem jsou bělostny, za tím až ku ocasu jsou na bílé půdě hnědočerné příčné skvrny vlnovitě probíhající; ruční letky hnědočerné, slabě zeleně hedvábitě lesklé; 1. letka má bílý stvol, ostatní hnědé a všechny na vnitřním praporu bělavé. Tak bílým, širokým a nápadným zrcádkovým pruhem přes křídla se nemůže více žádný evropský vodouš pochlubiti jako právě tento druh; uzdy hnědočerné, nadoční pruh bělavý a bílý je i celý spodek; krk až po volátko a po stranách je černohnědě hustě čárečkován; boky slabě do rezavožlutava naběhlé jsou znamenány jednotlivými skvrnkami.

Prvý šat zimní je od popsaného šatu mladých velice rozdílný. Povrch těla je světle hnědošedý s jemnými černými osténkami a drobnou klikatou kresbou; krk a boky při horní hrudi jsou na šedavém základě po osténkách černě čárkovány a podobná kresba se vyskytuje i na bílém základě na hrudi, na slabinách a spodních krovkách ocasních. Druhý zimní šat je mnohem jednotvárnější a šedější než tento právě popsaný. V letním šatě světle hnědá pouze na okrajích per do běla přecházející barva základní je poseta četnými velikými a různotvárnými skvrnami černohnědými; hlava s krkem jsou černy; onano světle zahnědle, tento narezavěle hnědošedě podél jsou proužkovány (čárkovány); kol oka je bílé, trochu do hnědava zakalené míste-

čko, které někdy schází; bílý spodek jest zejména po stranách krku, na volátku, horní hrudi a slabinách, sem tam i na břiše a bércích zdoben hojnými podlouhlými, vejčitými, okrouhlými, klikatými skvrnami a ťupkami čili prostě — jest černohnědě kropenatý; na spodních ocasních krovkách skvrny ty nabývají podoby šípovité a polohy příčné. Takto hnědě zbarvení a hrubě skvrnití bývají toliko docela staří ptáci v jarním kostymu, jako jest exemplář přede mnou stojící (28. dubna 1905 u Malšovic u Král. Hradce p. Jelínkem ulovený).

M l a d š í ptáci mívají bílý nadoční pruh výraznější a zvláště skvrnění řidčí. Od jednoho zbarvení ku druhému jest ostatně hojně přechodů, leč druhové znaky stačí docela dobře ku rozeznání a určení. — Hnízdoši jsou povrchu narudle hnědošedí se širokým černohnědým pruhem a několika drobnějšími řádkami skvrn, vespod bílí a na zašedlých slabinách temněji skvrniti; hrdélko žlutavé, běháčky se zobáčkem zahnědle žluté. — Dospělé ptáky nelze co do pohlaví téměř ani rozeznati, leč ♀ jest o poznání menší a ne tak svěžího zbarvení. — Zobák u kořene ohnivě červený a na konci černý (staří) nebo oranžově žlutý a černý (mladí), oko tmavohnědo s bílým kroužkem; běháky starých jsou čistě suříkové barvy, mladí je mají v prvém roce (do podzimu) živě oranžově žluté. Obzvláštní velikostí vyznačuje se forma T o t a n u s t o t a n u s e u r h i n u s, Oberh., žijící v dol. Tibetu.

Vlastí rudonožce je celá Evropa a Sibíř až do Japonska. Middendorf jej pozoroval 9. srpna ve výši velkých Šantarských ostrovů a později (27. srpna) hloub v nitru země u Ujakonu jednoho zastřelil. Obecným ptákem je ve Skandinavii, jakož i ve Vel. Britanii, Dánsku, na ostrovech a pobřežních moří Severního a Východního (Baltu); velice obecným jest v Hollandsku, ve středním a jižním Německu jen řídko se zdržuje. Ale za letního hnízdivce sluší jej pokládati i v našich vlastech československých. Hnízdil a dosud se hnízdí na jihočeských rybnících u Třeboně, Hluboké (Špatný), na píseckých rybnících (Vařečka, Rozmara), u Čer. Kostelce (Hamböck), na rybnících chlumeckých a pardubických (Hromádko), u Malšovic (Jelínek) a podobně i na Moravě se bezpečně hnízdí u Nákří a Lednice (Janda).

Severně bydlící ptáci přezimují v Italii, Řecku, již. Francii a ve Španělích a mnozí přiletují i do Afriky a nezřídka bývaji pozorováni až na jižním konci v Kapsku. Avšak kromě toho nalezeni vodouši tito často v zimě i na Islandě, ve Vel. Britanii, tu a tam v Němcích a možno že i u nás. Jako u většiny slukovitých ptáků, tak i tu mladí ptáci začínají se první stěhovati již v červenci a po celý srpen se ubírají našimi zeměmi; po té následují teprve staří od poloviny září a v říjnu. Jarní návrat trvá od půli března až skoro do konce dubna. Cestují nejvíce záhy z rána a na večer, ale i za noci; za dne skoro nikdy.

Obývá rozsáhlé močály a bažinaté, slatinné louky, vlhká pastviska, břehy velkých jezer, rybníků s volným pobřežím; podél řek a na malých rybníčkách toliko za tahu se zastavuje. Jest však zároveň i ptákem mořským, nebeť přebývá četně i na pobřeží severoněmeckém a

odtud dále na sever až do polárního kruhu a to buď u moře anebo i na něm, jak nálezy hnízd jeho dosvědčují. Všude vyhledává jen půdy bahnité, krátkou travou a bahenním rostlinstvem porostlé.

Nejčastěji a také nejvíce se hnízdí ve Skandinavii, Rusku a již. Sibiři, avšak i jinde na místech se mu zamlouvajících zakládá si rodinný krb; tak mimo již uvedené země i v Uhrách a Podunají vůbec, kol Středozemního moře, v M. Asii a sev. Africe, kde jej znají také jako stálého ptáka. Hnízdo hledejme vždy poblíž vody a močálů ve skřípinách a ostřicových trsech nebo i na mokrých lukách; bývá dost dobře ukryto, ale není tak nesnadno je nalézti, obeznáme-li dobře hnízdiště, bedlivě si při tom všímajíce chování starých. Slídiči se prozrazují tím, že neopatrně si vedou a neklidně poletují, neustále naříkajíce. Je založeno v malém důlku, chudě suchými součástkami rostlin vystláno a 4 vejci osazeno. Jsou to krásná vajíčka hruškovité podoby, mdle anebo velmi slabě lesklá, na šedě nebo zelenavě žlutém základě sem tam s fialově šedými obláčky a přes ně zdobena roztroušenými (někdy i hustými) ťupkami i velkými skvrnami čokoládovými nebo černohnědými; obyčejně bývají na tupém pouku nahloučeny, zhusta i vespolek splynulé. Někdy se vyskytuje i kresba bledší nebo jaksi rozmazaná. Průměr. velikost 83 vajec je 43·3 × 30·5 mm., váha 1·103 g. Násadu nalezneme od polovice dubna do konce máje (u nás), na severu až v červnu. Sběrači vajec je přinášejí na trh s vejci čejčími.

Mláďata hned po vylíhnutí stará z hnízda odvádí s sebou, starajíc se jim pečlivě o potravu jako kvočna. V čas nebezpečí přitiskují se tvorečkové ti k zemi a spíše se rozšlápnouti dají, nežli by se s místa pohnuli a prozradili. Lovci se stává vodouš tento až obtížným, neboť šoulá-li se k němu, spustí takový pronikavý a daleko se rozléhající pokřik, že tím všechno ptactvo poplaší a to vyletujíc krouží a celý lov je zmařen.

Živí se vodním hmyzem, červy, kobylkami, brouky, měkkýši a křehkými částmi rostlin. V zajetí se s ním zachází podobně jako pověděno u vodouše kropenatého. Hlas jeho jest taktéž vysoký, hvízdavý tón, podvojně znějící: »djí« nebo »dja«, druhdy i táhleji »djaaá« a vábivé »tyk tyk«. Na jaře v době páření ozývá se ♂ zvláštní písní, poslouchající se jako »delidl dlidl dlidl dlidl dlidl« a častokrát ji dlouho prozpěvuje, vždy jen ale letmo, kdy se chlubí družce svojí vším uměním a dovedností, klouže vzduchem a vůbec střídavé pohyby provádí, polokruhy rýsuje a p. Na podzim bývá tučný a masíčko jeho si mlsouni pochvalují.

Vodouš tmavý. (Totanus fuscus, L. — Scolopax [Tringa] nigra, Gm. — Tringa longipes, Meisn.)

Pardva tmavohnědá (Palliardi). — Rus.: Polevoj petušok, temnyj ulit; pol.: Brodziec (kulik) śniady, ladzik rudy, leczak brunatny; chorv.: Mrka prudka; srb.: Kovačič mrki, veliki dular; slovin.: Črni martinec; něm.: Der dunkelfarbige Wasserläufer, grosser Rotschenkel.

Druhový znak: Zobák jen na kořeni spodní čelisti a na okraji čelisti svrchní je červený a buď jest dlouhý jako běhák anebo o 2 mm. delší; prostřední letky, zvláště na vnějším praporu, jsou zdobeny pravidelnými černohnědými a bílými příčkami; černohnědé příčkování ocasu je přesně omezeno (nikoli rozmazáno jako u předešlého); běháky buď světle žlutočervené (mladí) v zimě krásně zčervenají, v létě jsou rudohnědé. — Délka 27·4 cm.,*) křídlo 16·8 cm., ocas 7·5 cm., zobák 6 cm., běhák 5·8 cm.

Šat mladých (u nás obvyklý): Povrch tmavě černohnědý, mírně zelenavého nebo červenavého nádechu hedvábitého a četnými trojhrannými zahnědle bílými pokrajními skvrnami zdoben; vrch hlavy bývá namnoze beze skvrn; nadoční pruh s kroužkem kol oka a čelo jsou čistě bílý; krk zpředu a hrdlo jsou bledě zahnědle černošedy a světle skvrnity, volátko a celý spodek až k u řiti jest na špinavě bílém základě hustě poset temnými skvrnkami, vlnkami a klikatinami, na slabinách nejsilnější; hrdlo vždy bílé tvoří nápadnou skvrnu na kropenatém spodku; ruční letky černohnědy; střední letky bíle strakaty; dolní hřbet s kostřecem bělostný a na tomto jsou patrny černohnědé příčné skvrnky; ještě výraznější jsou tyto příčné proužky na horních a na dolních ocasních krovkách; střední pera rýdovací jsou hnědočerná, na okrajích bíle skvrnitá, ostatní jsou bíle páskována.

Prvý šat zimní je povrchu světle popelavý, peří jemně lemovaného s velmi něžnými osténkovými čárkami; nadoční pruh je bílý, spodek také bílý, na tvářích a po stranách krku šedě vlnkovaný jako na bocích; křídla, dolní hřbet a ocas jako na šatu mladých. Druhý šat zimní má šeď povrchu daleko krásnější, je to čistá šedomodř; kromě toho na volátku jsou velice drobounké černé skvrnky osténkové. Jarní (svatební) roucho jest všech nejtmavší (v našich krajinách v rouchu tom neznámý): Kroužek oční dole je bělavý, hlava, krk, celý spodek i s břichem je černý jako břidlice; plášť je tmavě hnědočerný, slabě do zelena lesklý a každé pero zde je zdobeno četnými ťupkami a většími bílými skvrnami; ostatní je skoro jako na šatu mladých. — Velice protáhlý, tenký zobák je u špičky mírně dolů sehnut, barvy leskle černé, u kořene spodní čelisti tvrdě červený, u ♂♂ mladších i žlutočervený; oko tmavohnědé, kroužek okolo bílý; vysoké, štíhlé, vysoko nad patním kloubem lysé běháky jsou na mládí bledší, později mdle oranžově červené, na jaře rudohnědé a k podzimu pěkně žlutočervené.

Domovem jsou mu v Evropě kraje vysokého severu Skandinavského a tytéž zeměp. šířky v Asii; je však všude řídce zastoupen. K nám a do zemí sousedních zaletuje toliko za tahu a vyhledává a zastavuje se na volných, plochých březích všelijakých vod, kde jej lze tu a tam přistihnouti. Pozorován bývá na severním pobřeží Šlesvik-Holštýnském a na březích moře Severního; v Hollandsku se každoročně objevuje, ne však

*) V srpnu 1907 u Ovčar (Kutná Hora) střelený mladý vodouš tmavý byl nápadně menší proti exempláři v touž dobu střelenému u Tupadel (Čáslav); velikost prvého se rovnala velikosti vodouše kropenatého.

stejně hojně, někdy místy opět hojněji. V našich vlastech jako druzí vodouši výhradně v létě a na podzim se objevuje ve vodnatých krajích jihočeských i jinde; tak na př. v celém údolí Mže má se hojně (?) vyskytovati (Vesmír XXIII.). Na Písecku často na podzim (Vařečka), v okolí Dobříše je vzácným a 1890 byl tu uloven párek (Kraus ve Vesmíru XXVII.) jako v okolí Čáslavě 1907 v srpnu. Na Moravě i ve Slezsku se rovněž s jinými na podzim i na jaře vyskytuje. 1896 v březnu ze 4 kusů 1 střelil Schade u Rosic a 1900 na jaře opět jednoho u Modřic (blíž Brna). V Haliči — píše Dzieduszycki — hlavně po záplavách říčních, na spuštěných rybnících hlavně na podzim se nezřídka vyskytuje; 6 kusů jich má lvovské museum, české toliko dvěma se honosí a 5 jich vystavuje v různých šatech dvorní museum vídeňské.

Na jaře táhne od počátku dubna až do polovic máje, na podzim od polovic srpna, celým zářím, kdy nezřídka tlupy 6—20 jedinců čítající na mělkých březích vod se brodívají; na jaře ojediněle a vzácněji bývá pozorován. Na Skaderském jezeru jej Reiser uvádí jako ptáka po celý rok se zdržujícího, ale ku podivu — nehnízdí se tu nikde. V Anglii mnozí přezimují, ačkoli vlastní zimní bydliště mu skýtají středomořské země, Afrika, Černé a Kaspické moře a již. Asie.

Hnízdiště jeho jsou, pokud starší i nejnovější zprávy nasvědčují, v nejvyšším severu za polárním kruhem, odkud už v srpnu s mladými se navracejí k jihu. Middendorf jej nalezl na Bogdanidě, kde zůstává až do polovic srpna. Pallas dostal ptáky od veletoků Obi a Jeniseje z nejsevernější Sibíře. Steller a Merk jej nalezli na cstrovech mezi Kamčatkou a Amerikou, všude ale — jak již připomenuto — jen pořídku. Nejzápadnější hnízdiště jeho, zdá se, že jsou — dle objevů sira Johna Wolleye — Finnmarky. Hnízdo je chudě vyložený důlek v trávě a to na otevřených místech vlhkých nebo mokrých a světlých mezi zakrslým stromovím a jinými bylinami, kterým toto klima růsti dává. 4 vejce, po svědectví mnohých, velice sličná, hladká a lesklá jsou v základě čistě mechově zelená nebo zažloutle zelená a jsou posázena nepravidelnými světlými a temnými popelavými obláčky a většími i drobnými skvrnami, čistě kaštanově hnědými nebo tmavohnědými a sem tam jemnými vlásky vyzdobena. Průměr. velikost 14 vajec je 46·4 × 32·5 mm, váha 1·05—1·5 g. O vylehování vajec vedou péči oba staří, leč o vychování potomků stará se výhradně ♂, který je v tuto dobu velmi nepokojný, dráždivý a náchylný ku zápasům a zhusta i na stromy a keře usedá, mezi tím co samička už odletěla (Berg v »Ornit. Monatsschr.« 1908).

Hlas jeho jest velice nápadný svým daleko slyšitelným hvizdem »fuit« (vysloviti jednoslabičně, rychleji s lehkým hvizdnutím); obyčejně jednou jej vyráží, zřídka opakovaně a to musí vystačiti pro většinu různých pohnutí mysli. Někdy se ozývá mírným vábením i na zemi, drže zobák vzhůru, kroutě neustále krkem, (Berg) k čemuž mimoletící soudruh podobně odpovídá a obyčejně uposlechna pozvání zapadne. Svojí ztepilou postavou, půvabným, graciesním chodem, mírnou povahou se odporučuje

ku pozorování a studování v zajetí při témže ošetřování jako jsme seznali u předchozích druhů.

Vodouš šedý (Totanus littoreus, L. = glottis, Bchst. = chloropus, Mey = canescens, Dress.).

Pardva bělavá, zelenonohá (Palliardi). — Rus.: Bolšoj ulit; pol.: Kwokacz, bekas dždžowiec, londzik szary, brodziec (kulik) kwokacz, leczak zielenonogi; chorv.: Velika prudka; srb.: Kovačič krivokljuni; slov.: Zelenonogi martinec; hornolúž.: Nablótnik; něm.: Der hellfarbige Wasserläufer, Grünschenkel, grosser Wasserläufer.

Tab. XXIV. obr. 180. **Druhový znak:** Zobák od prostředka se patrně do výše zahýbá, vzadu jsa mnohem vyšší než širší (totiž 8 mm. vys. a 5 mm. šir.); lysina nadpatní zaujímá nejvýš poloviční délku běháku; zadní prst krátký a nepřesahuje s drápkem přes hrbolek kořene prstů (chodidla); střední letky jsou bez čistě bílé kresby; spodní křídelní krovky jsou temnohnědě páskovány; povrch je hnědočerný a bělavými lemy jednotlivých per zdoben; ruční letky hnědočerné; 1. letka má bílý stvol; dolní hřbet, kostřec a celý spodek jsou čistě bílý; hruď je zdobena černými podélnými čárečkami a skvrnkami; křídla (od ohbí měřeno) jsou přes 15 cm. dlouhá. — Délka 28 cm., křídlo 18·5 cm., ocas 7·6 cm., zobák 5·3 cm., běhák 6 cm.

Šat mladých je povrchu černohnědý, více méně temnější, peří má černé osténky a zažloutle bělavé obruby; na největších krovkách křídelních přechází světlá kresba tu a tam v jakousi kresbu zubovitou (pilovitou); dolní hřbet s kostřecem je sněhobílý jako stvol prvé letky; svrchní ocasní krovky jsou šedohnědě vlnkovány; v ocase střední pera jsou zdobena 10—11 úzkými černohnědými příčkami; nadoční pruh a celý spodek jsou bělostny, toliko strany krku, vole a horní hrudi jsou drobounkými skvrnkami znamenány; skvrnění toto podléhá však různostem jak co do velikosti, tak co do hustoty.

Zimní šat vykazuje daleko více barvy bílé a také povrch má velice světlé barvy; vrch hlavy, krk vzadu i se stranami jsou na bílém spodku temně ťupkovány, čárkovány a skvrnity; horní hřbet je světle šedý a peří na něm, mimo tmavé osténky je bíle lemováno a šedavě na lemech těch stínováno; zadní špička křídel s většími krovkami křídelními jsou zdobeny černohnědými zubatě řaděnými skvrnami, a bílý ocas mnohými přerušovanými úzkými šedohnědými příčkami; nadoční pruh, střední hřbet a celý spodek zářivě bíly.

Staří ptáci mívají šeď na povrchu mnohem čistší a kresbu na něm výraznější, určitější; bílé partie rozloženější a ještě jasnější. Na jarním šatě je nadoční pruh, hlava, krk, celý spodek a dolní hřbet bílý, leč hlava, krk vzadu a hrdlo s volátkem jsou hnědočerně skvrnity, nejnápadněji na krku a volátku; horní hřbet je černý s bělavými obrubami per a klikatými skvrnami; svrchní ocasní krovky jsou bílé a hnědě klikatě zdobeny; na ocase jsou také takové příčky a střední jeho pera jsou do červenopopelava nadechnuta. V tomto úboru letním pohlaví se nikterak

nelíší. — Černý zobák je silnější než u všech ostatních vodoušů a u kořene bývá poněkud olovově zbarven, oko tmavohnědé s bílým kroužkem; běháky šedé jako olovo se zelenými kotníky.

Tohoto vodouše nalezáme téměř po celém světě. Jako hnízdivec je domovem kolem pólu, leč dosud jej nepozorovali v Grónsku, na Islandě a na Faroërách. Od nás na severovýchod, v přerozsáhlých tundrách sibiřských zdá se býti jeho pravý letní domov. Za podzimního tahu vede jej cesta do teplejších krajů a veliký počet jich přezimuje již v již. Evropě, druzí přetahují do Afriky, kde »v zimě je četný v celé severovýchodní části její« (Heuglin) »v létě jenom ojediněle«. Ale v záp. Africe ještě jižněji zaletuje, docela až do Kapska. Za tahu snad jej v nižádné části evropské pevniny nepohřešíme, ani v nitru jejím, tím méně na pobřežích a ostrovech. V Hollandsku, Německu a Švýcarsku vyskytuje se nezřídka v podletí na příhodných místech a tu a tam i hojněji; avšak na jaře všude tu náleží ku vzácným zjevům, z čehož lze souditi, že musí voliti snad jinou cestu.

U nás odtahují k západu a ve Španělích musí změniti směr cesty, protože na Atlantický ocean nezaletují, anobrž přeletují do Afriky, dotýkajíce se při tom i ostrovů Madeiry a Kanárů a v územích veletoků Senegalu, Gambie, Rio Grande a ohromného Nigru zimu přebývají. První přistěhovalci objevují se někdy už v druhé polovici června, v srpnu a září pak přitahuje většina, ačkoli přece počet jich u porovnání s ostatním ptactvem pobřežním nikterak nelze zváti velikým. Zpáteční tah (na jaře) odbude se v dubnu a květnu. V našich vlastech není zrovna velikou vzácností a hlavně na podzim bývá uloven; zdržuje se tu na vhodných místech i po delší dobu, nespěchá, jako na př. od polovice září 1901 zdržovali se 4 tito ptáci na malém rybníčku u vsi Litošic a dva z nich v polovic října konečně zastřeleni, kdežto druzí dva až do konce tu ještě zůstali a sotva se daleko dostali. Dle Talského má býti na Moravě vzácný, ačkoli Schade jej tu má za pravidelného hosta; Želízko i ve Slezsku jej vzácně uvádí. V Haliči není tak řídkým jako v Polsku, a museum lvovské se chlubí 6 kusy domácími; museum české vystavuje 2, dvorní ve Vídni 3 kusy (z Haliče a Uher).

Tiché zátoky mořské a bahnité mělčiny a brodiště bývají za tahu častým jeho útočištěm, avšak zpozorovalo se, že sladké vodě dává přednost, což ostatně potvrzuje pobyt jeho v našich krajinách. Jakákoli voda s volným okolím a mělkým, plochým pobřežím se mu hodí; stromům a křovinám nevěří a rád se jim vyhýbá, ačkoli řada hlavatých vrb, rokytí a různé byliny vodní jej neděsí, jsou-li tu bahnitá brodiště. Neskrývá se v rostlinstvu a pouze před škodnou se přitlačuje k zemi anebo je-li právě ve vodě, tož na vodu, což činí prazvláštní dojem; ostatním úkladům dovede se letem vyhnouti.

V severní Sibíři se hnízdí — jak Middendorf sděluje — velmi často na záp. svahu Stannových hor. na jezeru Marköli a ostatních rozsáhlých

bažinách, jakož i na pobřeží mořském. Hlučně hřaduje či zapadá do vrcholů nižších, močály vroubících stromů, čehož u ostatních vodoušů není tak často pozorovati. V Laponsku jej nalezli hnízdícího se od konce máje do polovic června. Jednotlivé párky se hnízdí na nejkrajnějších ostrůvcích z Hebrid a také již v Dánsku, guber. petrohradské a moskevské a na Moravě se má hnízditi (dle Schade-ho v Ornit. Jahrb. 1901) u Lednice, jako vodouš rudonohý a kropenatý; rovněž na již. Urale byl jako hnízdivec pozorován. Co se týče hnízda samého i vajec lze poukázati ku vodouši tmavému. V Laponsku zhusta prý mívá hnízdo v pasekách, jež mlázím zarůstají (Ztschrft f. Ool. 1895). Průměr velikost vajec je 48 × 33 mm. Na hnízdišti, píše Schade, snadno prozrazuje hnízdo a pitvoří se jako koroptev a j., staví se chromým, raněným, jen aby vetřelce oklamal a zavedl, kdežto vodouš kropenatý i rudonohý klidně a opatrně s hnízda zmizí a také tak obezřetně se na ně vracejí (tamtéž 1901).

Lítá, kráčí, hlavou pokyvuje podobně jako jsme se dočetli u předešlých vodoušů a při tom je pokud možno ještě plašším svých příbuzných. Nelze mu upříti jistého společenského pudu, neboť malé tlupy, 6—8 kusů, věrně pospolu drživají a osamotní-li který, rád se přidržuje příbuzných bahňáků a cítí se mezi nimi náležitě spokojeným. Veselý jeho hvizd, jasný, zvučný a příjemný, zní asi jako »tji« nebo »tia« (jednoslabičně) a je velmi podoben volání rudonožcovu, jest však o ton vyšší; ono i je vždy, arci jen kratičce, avšak přece slyšeti a to a ne tak dlouho jako u tohoto, u něhož opět i je neslyšitelno. Také jest hvizd šedivce poněkud řezavější. Obyčejně se dává slyšeti letmo a z pravidla dvakrát po sobě jej vyráží, tedy »tia tia«. Honí-li jej škodná, pak zvuky ty jsou výrazem úzkosti, strachu. Velice pěkně hvizdání to se vyjímá, když se tak jednoho dne na večer ptáci svolávají, vábí a shromažďují, načež za neustálého radostného křiku na dalekou pout se vydávají. Pták na zemi vábí letícího mírným »dyk dyk« a ten jemu týmž odpovídá a střelou u něho zapadne a zastaví. Zpěv lásky provozují letmo, při čemž druhdy sameček do veliké výše vyletuje a ve spirale krouže, hlubšími dvojslabičnými zvuky (»nejkrásnější hlas bahňáků«) se ozývá »dahydl dahydl dahydl«, prvá slabika je o ton nižší druhé. Nezřídka zpěv ten začíná sedě ve vrcholu vysoké borovice (Berg. v »Ornit. Monatschr.« 1908.).

Živí se hmyzem vodním i pozemním, drobnými rybičkami, jež uchvacuje jako volavka. Zvláštní do nich vjede život a čilost, pronásledují-li skupinu po hladině kroužících perliček, známých broučků vírníků (Gyrinus). Pohyby jejich, sem tam se protínající křivky, jsou příčinou komického spěchu ptáků a snahy po lapnutí některého, dokud je buď nevychytají anebo nerozptýlí. Teprv tenkrát bystrost letu tohoto vodouše dovede člověk posouditi, žene-li jej sokol nebo jestřáb; užasnouti musí nad jeho obratností s jakou se snaží vyhnouti útokům dravčím a často se i zachrání; podaří-li se mu dosíci vody, střemhlav se do ní vrhá, ponoří se, a to opakuje tak dlouho, pokud dravec útočí nebo pokud neodtáhne.

Vodouš štíhlý. (Totanus stagnatilis, Bechst.)

Rus.: Prudovoj ulit; pol.: Brodziec (kulik) plawny, brzegovy, leczak blotny; chorv.: Prudka blatna; srb.: Kovačič dlugonogi; slovin.: Jezerski martinec; něm.: Der Teichwasserläufer, Sandschnepfe, kleines Grünbein.

Druhový znak: Zobák od polovičky poněkud vzhůru zahnut (viz předešlý), velice slaboučký, vzadu sotva vyšší než širší (5 mm. vysoký a 4 mm. široký): zadní prstík přečnívá hrbolek chodidlový; spodní křídelní krovky jsou skoro čistě bíly: rýdovací péra nejsou ostře omezeně příčkována, anobrž nepravidelnými podélnými pruhy zdobena: povrch těla je znahnědle šedý, podélně skvrnit; spodní hřbet, kostřec a spodek vůbec jsou bíly, na volátku okrouhle skvrnit: křídlo kratší než 15 cm. — Délka 19·2 cm., křídlo 14 cm., ocas 5·4 cm., zobák 4·2 cm., běhák 5·2 cm.

Prodloužená křídla větším dílem přesahují konec ocasu; obě střední rýdovací pera jsou široká, hrotitě zaokrouhlená a o 4 mm. delší ostatních. Letní šat je povrchu světle zahnědle šedý, poněkud do červenava se lesknoucí; na perách jsou silné hnědočerné osténkové proužky a větší šipkovité i příčné skvrny; hlava se šíjí jsou jen čárečkovány; obličej a spodek těla jsou bíly, zdobeny oválními černohnědými skvrnkami vpředu na krku i po jeho stranách; letky hnědočerny, do zadu světlejší, nejpřednější pak mají stvol bílý, ostatní hnědý; dolní hřbet a kostřec s krovkami ocasními čistě jsou bíly, na krovkách hnědošedé osténky a sem tam nějaká příčná skvrnka; bílý ocas je značen 6 příčkami a střední jeho pera jsou narudle šedě naběhlá a každé má šípovitou skvrnu.

V zimním šatě je pták světlejší; povrch jeho je jasně šedý a peří je bíle obrubováno, obruby hnědošedě stínovány a mimo to je zřejma na každém pírku jemná čárka osténková; podobné čárečky i na hlavě a při kořeni krku se spatřují; čelo, obličej a celý spodek veskrz jsou čistě bíly a jen po stranách krku jsou velmi jemné temné podélné skvrny.

Šat mladých: Povrchu je tmavohnědý a větší pera jeho jsou bělavě zubatě lemována; čelo, obličej a veškeré části spodní, dolní hřbet a ocas jsou bělostny a toliko na slabinách je patrno jemňoučké hnědé skvrnění a na ocase zubaté příčky. Mladý pták je na ocase podélně skvrnit, starý zase víc příčně. — Zobák je černý, u kořene mnohem světlejší, buď zelenavý nebo červenavý; oko temnohnědé a neobyčejně štíhlé běháky zelenavě modrošedy, na kotníkách zažloutlé.

Tento poslední z evropských vodoušů neobývá země tak severně položené jako jsme četli o předešlých jeho příbuzných, naopak vlastí jeho jsou spíše a více mírně teplé krajiny, zejména od nás na východ. Dle Seebohma prostírá se území jeho rozšíření od delty rhonské a nižin podunajských dále po již. Rusi, v Turkestanu, sev. Persii až do jižní Sibíře. V Italii jest zjevem už řídkým, v Německu teprve, ale již v Uhrách, v již. Rusku, Tatarsku, Syrii, střed. Asii a na východ až ku Ochotskému

moři, v Číně je více méně častým až obecným ptákem slukovitým. V Čechách jej ani Frič ani Šír neuvádí, ani se o něm nezmiňuje starý Palliardi, ačkoli dle katalogu krásné sbírky Hromádkovy (nyní měst. museum v Pardubicích) byl prý v okolí Pardubic 1844 pozorován (viz také Bělohlavek); leč pochybná tato zpráva není žádným exemplářem musejním doložena. Museum na Ohradě má vodouše štíhlého a hrab. sbírka buqoyská v Nov. Hradech má míti exemplář z tamního okolí a sbírka královéhradeckého gymnasia taktéž kus od Bohdanče (Schwalbe XVII.). Lvovské museum má 3 domácí kusy; v Haliči je také vzácností. Museum vídeňské má 1 párek dospělých a 1 hnizdoše z Uher a české museum doposud domácího jedince postrádá.

Za tahu se objevuje v již. Asii a Evropě, jakož i v Africe, kde »ale jen ojediněle« se vyskytuje (Heuglin) a na rozdíl od ostatních bývá pozorován za podzimního tahu v září řídčeji nežli na jaře v dubnu a květnu, kdy bývá hojnější. V Anglii ho ulovili jednou jako na Helgolandě. Zdržuje se plochých březích volně plynoucích řek, které vytvořují kalužiny z bahnitého nánosu, roveň jsa v ohledu tom předešlému vodouši šedému.

V celých Uhrách hnízdí se na příhodných místech dost hojně, vyhledávaje si k tomu konci pusté břehy jezer i močálů. V malém důlku chudičce jen vystlaném — toť jeho hnízdo — bývají ve druhé polovici máje 4 hladká a lesklá vejce, protáhle hruškovité formy, jichž základní barva šedo nebo zarudle žlutá je pokryta fialověšedými obláčky, přes něž jsou ještě rozsety čokoládově hnědé nebo černohnědé povrchní skvrny a škrty. Průměr. velikost 13 vajec je 39·2 × 27·1 mm., váha 0·73 g.

Chováním i hlasem neobyčejně připomíná vodouše šedého, jsa jeho menším strýcem, s nímž ho arci nelze zaměniti, protože nehledě ku menší velikosti, má ještě také teničký zobák a zdánlivě vyšší běháky. Vábivé zvuky zní »tya tya« a píseň lásky vyluzuje jako předešlý, trochu slaběji a lahodněji.

Jest nadmíru plachý a střeliti jej patří ku náhodě a podaří-li se to, pak jen ze zadu nepozorovaně se možno k němu přišoulati. Dovede-li vytrvalý lovec dobře vábení jeho napodobiti a je-li dobře skryt a soudruh mu pomaloučku a zdaleka ptáka natlačuje, pak až nejspíš dojde ku ráně a snad i ku kořisti; tohoto způsobu lze ostatně i u druhých vodoušů se zdarem použíti.

10. rod Terekia, Bon.

Zobák téměř dvojnásob tak dlouhý jako hlava, nápadně obloukovitě vzhůru zahnut, s kořenem přímým a skoro přímou špičkou; všechny tři přední prsty jsou vespolek spěnuškou spojeny; křídla velmi hrotitá s 1. letkou nejdelší, 2. je nepatrně kratší, 3. asi o 7 mm., 4. o 15 mm. kratší; krajní pera rýdovací jsou o 4—6 mm. kratší. — Pouze 1 druh.

Břehouš malý (Terekia cinerea, Güld. = Numenius cinereus, Vieill. = Limosa terecki, Temm.).

Rus.: Kuvitri, morodunka; něm.: Die graue Uferschnepfe, der Limosenläufer.

Druhový znak: Povrchu šedý s velikými černými osténkovými skvrnami, vespod bílý; na šedém volátku jsou černé podélné čárečky, na křídlech světlá páska; rýdovací pera jsou šedá s temně skvrnitými a skropenými obrubami, zobák u kořene 6 mm vysoký a široký, na špičce je 2 mm široký. — Délka 17 cm, křídlo 15 cm, ocas 5·6 cm, zobák 5 cm, běhák 2·8 cm, nadpatní lysina 1 cm, střední prst s drápkem 2·4 cm.

V letním šatě je povrchu popelavý, temně šedohnědě skvrnit, na hřbetě černé osténkové skvrny se rozšiřují; svrchní ocasní krovky šedobílé a nepravidelně příčkované a skvrnité; nadoční proužek bělavý, spodek bílý, na hrdélku a volátku hnědošedě čárečkovaný, boky šedobílé s hnědými osténkami; bílé spodní ocasní krovky bývají u špičky příčkovány; největší a nejmenší křídelní krovky černohnědé, velké ruční letky hnědočerné o bílých stvolech; zadnější z nich a všechny ostatní mají široké bílé lemy. V jarním rouchu je zbarvení celkem hnědejší a veškero peří povrchní je zdobeno nahnědlými osténkami. Hnízdoši jsou šedí, na hlavě a hřbetě rezavě naběhlí a po hlavě a hřbetě se táhne černý pruh. — Zobák černý, úzké štěrbinovité nozdry umístěny na kořeni zobáku a jsou 5 mm. dlouhé; duhovka temnohnědá, běháky světle hnědožluté.

Kraje od Laponska přes sever. Rusko a Sibíř až na Kamčatku jsou vlastí tohoto drobného bahňáčka. Na plochých březích Severní Dviny a její malých přítoků jest celkem dost obecným a také je zastoupen místy i na Bílém moři. Na podzim se stěhuje do krajin jižnějších až ku velikým jezerům středoasijským a dále ještě jižněji. Na záp. pobřeží moře Kaspického, zejména na řece Tereku, která velikým ústím deltovým do moře se vylévá a kde spousty bahenního ptactva se zdržují, jest tento drobný břehouš velice hojným. V Německu jej čítají ku nejvzácnějším zjevům ptačím, ale byl tu přece již dvakrát uloven a asi tolikrát také pozorován. Ve Švýcarsku 1899 v září byl uloven u Hornu (Ornith. Jahrb. 1901.). V našich vlastech dosud nebyl uloven ani pozorován? Při znalostech ptactva u nás? Ale ani seznam ptáků říše naší, ani sbírky haličské a vídeňské jej neznají. Middendorf se s ním setkával od konce června až do polovice srpna na již. pobřeží Ochotského moře, kde se zdržovali u velikých hejnech, jež se však neměli ku hnízdění; byli to většinou samí ♂♂.

Zdržuje se na stojatých i plynoucích vodách o nízkých plochých březích ať písečných nebo zarostlých bylinstvem; bahnité půdě se vyhýbá. Hnízdo je plochá chudě vystlaná jamka blízko vody na nějaké lučině s nízko rostoucím mlázím a roztroušenými kameny, vedle nichž si domácnost buduje. 4 vejce podobná vejcím předešlých druhů a průměr.

velikost 7 vajec v červnu ve Finsku sbíraných je dle Sandmanna 37·6 × 26·5 mm. a váha 0·767 g.

Pallas tohoto břehouše označuje jako zlého křiklouna. Jasný, silný hlas tvoří zvučné tóny hrdelní, které pták často opakuje; jest to trojslabičné »kyvitrý kyvitrý«, dle něhož ruský lid tamní jej také zove. Nezřídka se k němu pojí i hvízdavé »hahiá hahiá«. Mláďata, která se výborně dovedou skrývati, ozývají se tichým cvrlikáním. Varovné zvuky zní vysokým »dyk, dyk, dyk«. Je-li postřelen, hledí se plováním a potápěním zachrániti. Také jej zkusili pěstovati v zajetí, při čemž si třeba vésti podobně, jak naznačeno již u vodoušů.

Za zmínku stojí uvésti že také severoamerický břehouš S y m p h e m i a s e m i p a l m a t a, Ill. byl dle Brehma jednou ve Skandinavii zastřelen. Rod tento je s tímto rodem Terekia velice blízko příbuzen a má rovněž všecky přední prsty vespolek spojeny spěničkou.

11. rod: Limosa, Brisson.

Zobák přímý nebo mírně nahoru zahnutý a 2—3krát delší hlavy, u kořene silný a vysoký, vpředu slabší a širokou lžičkovitou špičkou končící; špička ta po stranách napřed přesahuje konec čelisti spodní; slemeno je od prostředka rýhováno; ovální nozdry blíže čela jsou úzké. B ě h á k y v e l m i d l o u h é, štíhlé, se stran stlačené, vysoko nad silný kloub patní (kotník) lysé; přední tři prsty jsou štíhlé, vnější s prostředním jsou spojeny blankou; u vnitřního jen nepatrná spěnuška je naznačena; nízko založený prstík zadní je nepatrný; běháky zpředu i ze zadu objaty jsou destičkami. Křídla poměrně dlouhá, velice hrotitá, na zadním okraji hluboce vykrojená, tudíž zadní hrot je tuze prodloužen; 1. letka nejdelší a před ní se nalézá kratičké zaokrouhlené »slučí« pírko na palci. Krátký a zaokrouhlený ocas složen ze 12 per.

Pelichají do roka dvakrát a mají tedy dvojí rozdílný šat, l e t n í (s v a t e b n í) a z i m n í a nemálo se liší i š a t m l a d ý c h. Samičky bývají vždy trochu větší než ♂♂, kteří jsou za to nádherněji zbarveni. Ze slukovitých ptáků jsou největší. Obývají většinou severní krajiny a stěhují se druhdy u velikých houfech na jih a to obyčejně podél pobřeží mořského; v létě se zdržují na močálech, zhusta od moře vzdálených. Lítají lehce, výborně plovou a v čas potřeby se i potápějí. Většina druhů jsou ptáky společenskými a se zálibou se připlichtí i mezi jiné slukovité bahňáky pobřežní a nezřídka přijímají jako samozvanci i vůdcovství tlup menších svých příbuzných, jsouce jim pro svou ostražitost a plachost výbornými strážci a v pravou chvíli je varujíce na útěk s nimi se dávají. Za potravu jim jsou hmyzi, červi i jikry rybí, jež svým dlouhým zobákem v kalu a bahně nebo i v rozměklé půdě na lukách a slatinách dovedou vyhmatati, vypíchati. Vysokou svojí postavou vyčnívají nad nízkou travou a lze jim tudíž bez překážky obezírati krajinu kolkolem. Břehouši ti nemají ve zvyku přitlačovati se k zemi, aby se

ukryli, anobrž spoléhají výhradně na svá křídla a svoje umění létací, ač i přes to si je vyvolí buď sokol nebo jestřáb za cíl svého lačného žaludku a ze strachu a únavy, která se dostavuje dřív než chtivost pronásledovatele ustává, přece jen kořistí jejich se stávají. — Známo jich 8 druhů.

Břehouš černoocasý (Limosa limosa, L. = melanura, Leisl. = aegocephala K. et Bl. = Scolopax limosa, L.).

Sluka pobřežní, kozák jevdoška (Palliardi). Rus.: Veretenik; pol.: Szlamnik hrycaj, rysyk, bekas kozogłów, nablotnik rdzavoszyjny, szlamnik czarnosterny; chorv. a srb.: Crnorepa muljača, glibarica krilašica; slovin.: Črnorepi kljunač; luž. srb.: Brudžava; něm.: Die schwarzschwänzige Uferschnepfe, Pfuhlschnepfe, Geisskopfschnepfe, Storchschnepfe.

Druhový znak: Ocas černý, na kořeni bílý; kořen letek od 4. počínajíc je bílý a tvoří bílé zrcádko na křídle; veliké spodní krovky křídelní jsou uprostřed čistě bílý; zobák není ani o $^1/_3$ svojí délky delší běháku; střední dráp je na vnitřním okraji pilovit. — Délka 36·4 cm, křídlo 22 cm, ocas 8·1 cm, zobák 11·2, běhák 7·6 cm.

Šat mladých: Povrchu hnědý jako hlína a zahnědle žlutavě lemován; dolní hřbet černý, rezavošedě lemovaného peří; kostřec čistě bílý, ocas černý u kořene bílý, a obě barvy ostře jsou odděleny; krk s horní hrudí je narezavěle šedý, břicho bělavé; složená křídla jsou temno hnědošedá a přes ně se táhne bílý příčný pruh; viditelné části letek jsou hnědočerny. Prvý šat zimní je barvy myší; nadoční pruh s hrdlem je bělavý. Zimní roucho starších ptáků je na hlavě a na krku rezavé s temnohnědými osténkami; břicho je bílé; hruď, boky a slabiny tmavohnědě příčkovány a rezavě stínovány; horní hřbet hnědošedý, hedvábitého lesku s černými osténkami.

Letní (svatební) šat: Horní hřbet s rameny je základní barvy rezavé a na té jsou velké černé skvrny; rovněž tak temeno a šíje jsou jemněji skvrnity; krk zpředu je krásně ryšavý, po stranách pak a na hrudi ztrácí se znenáhla barva ta, jsouc tu černohnědě příčkována, od středu hrudi na zad převládá opět zbarvení bílé; ostatní jak dříve popsáno.

Hnizdoši jsou povrchu žlutošedí s rezavým nádechem a hnědočerně pruhovaně skvrniti; prsa a bříško bílé, zobáček růžový, běháčky jasně šedy. — ♀♀ mají býti vždy o něco větší a zbarvení mdlého. Zobák hned je celý přímý, hned zase mírně se do výše zdvihá; za života ptákova bývá měkký a ohebný, toliko špička je tvrdá, na jaře červeně žlutý, ku konci černavý, jindy zase zažloutle masobarvý; temnohnědé oko s bílým kroužkem je vzdáleno daleko od zobáku a postavení to ve spojení s plochým čelem dodává celému obličeji délky (kozí hlava = egocephalus); běháky černé (staří) anebo bledší (mladí).

Poněkud menší asijská forma Limosa limosa melanuroides, Gould, která byla nalezena v zimě na Novém Zeelandě.

Domov krásného tohoto ptáka hledati sluší v severních zemích Starého Světa, odkud na podzim putuje přes celou Evropu až do nitra sev. Afriky. Od podzimu až do počátku jara poletují ohromná hejna břehoušů v Ponilí, zejména pak v močálech kordofanských. »Egypt opouští v dubnu a máji v úplně vybarveném šatě letním« píše Heuglin. Ale mnoho jich zůstává již v jižní Evropě přes zimu. V Asii i nejdalnější východ jej zná, protože starý známý, Middendorf, jej vídal na Šantarských ostrovech. Na pobřežích Anglie, Švýcar, zvláště pak Hollandska jakož i sev. Německa nikde není vzácným ptákem, ano místy lze jej zváti i obecným a hojným, leč uvnitř země za proletu jest vzácným velice.

Jarní tah trvá od dubna až do máje a podzimní počíná již v srpnu a koncem září bývá již skončen. Za obou tahů, tedy v obojím šatě, šedém (zimním) i rezavém (jarním či letním) byl v našich vlastech uloven, jako u Opatovic n. L. (sbírka Hromádkova a Káblíkova), u Hluboké (tamní sbírka) a jeden ♂ se tu zdržoval po kolik dní (Špatný ve »Vesmíru XVI.), u Lomnice v již. Čechách 20. dubna 1886 ♀ pro museum, u Sobětuše (Nechánice) 5. dubna 1888., u M. Března v lab. údolí. 16. září 1890 (Ornit. Jahrb. VII.), u Pšánek (Hořice) 29. března 1892, na Rožmberku u Třeboně 1893. V červenci 1894 lesmistr Heyrovský pozoroval na rybníku »Blatci« u Čejkovic blíž Hluboké mladé a jedno dosud nevypeřené tady bylo současně chyceno a pro knížecí museum praeparováno. Dle toho není pochybnosti, že se tu alespoň občas břehouš černoocasý hnízdívá (Vesmír XXV.).*) Tím přípustnější je tato domněnka, zvíme-li, že nezřídka bývá uloven na jaře i v již. Moravě u Lednice, kde se rovněž hnízdí, neboť Schade tu v červnu 1900 zastřelil dva mladé ptáky, kteří byli částečně pokryti ještě chmýřím (Ornit. Jahrbuch XII. 1901.). Čapek 6. dubna 1898 pozoroval brodícího se břehouše tohoto na mělčině rybníka »Ratánu« u Náměště ve společnosti vodoušů rudonohých a ještě po 5 dnech jej tu zastihl na sousedním rybníce. V Haliči »nierzadki na przelotach a na wylewach Bugu bardzo pospolity. Czy sie gdzie u nas gnieždzi, nie wiem« — napsal hr. Dzieduszycki v »Muzeum« 1882, avšak Taczanowski jej uvádí mezi hnízdivci Kongresovky (Rus. Polska). 10 kusů uloženo jich v museu lvovském, 3 ve vídeňském z Uher a 2 v českém.

Zdržuje se rád na pobřežích stojatých vod a bažin, které však nesmí vykazovati příliš volných, pustých břehů a čisté vody, v krajinách níže položených, vlhkých s rozsáhlými močály a kalužemi, kde se vlhké lučiny střídají, na rašeliništích jako na čistě bahnité půdě, nikoli však na místech písčitých. Místa nižší travou nebo rostlinstvem zarostlá, aby

---

*) Heyrovský K: »Limosa aegocephala« — Brutvogel in Böhmen v »Mitt. des ornit. Ver. in Wien« XVII. 1893 a téhož autora čl. »Die schwarzschwänzige Uferschnepfe Brutvogel in südl. Böhmen« ibid. XIX. 1895.

všude volný rozhled měl, na březích jezer, rybníků a p., nikoli tedy řek neb moře, volívá si ku delšímu pobytu.

Mnoho se jich hnízdí v Hollandsku, Belgii i ve Francii, místy také v Prus. Slezsku, Braniborsku, Holštýnsku a j., zvláště pak hojným hnízdivcem je v Uhrách, jako v Povislí a při dolní Volze. Na velikých močálech se hnízdívá společně v koloniích. Hnízdo nikdy nebývá daleko od vody a založeno jest v nízké trávě, drnu; jako předešlým i také jemu stačí malá kotlinka trochou stebel travných vystlaná, do níž koncem dubna nebo v máji snáší ♀ 3—4 velice zašpičatělá vejce hruškovitého tvaru, velmi málo lesklá. Základní zbarvení jejich je zeleně olivově-šedé a pokryta několika málo fialově šedými obláčky a nečetnými velikými olivově hnědými skvrnami které kol tupého pouku bývají někdy hustěji nakupeny. Průměr. velikost 28 vajec uherských je 50 × 38·5 mm., váha 2·4 g. Oba staří střídavě vylehují vejce a v době té jsou velmi ostražití. Blíží-li se náhodou člověk, tu již z veliké dálky jej postřehnou a jako čejky po jednom vstříc mu letí a s křikem jej obletují, načež se navracejí, odkud přiletli; přiblíží-li se jim však více, také jej hlučněji vítají a ocitne-li se dokonce na hnízdišti v kolonii samé, pak i samice vstanou a tu spustí vřavu a hluk takový, že člověk až zpitomí. Zdrží-li se návštěvník déle na místě, dodají si některé matky smělosti a beze všeho usedají a pokračují v sezení, zejména jsou-li vejce už hodně nasezelá. Při vejcích jsou dost opatrni, aby se nedostali na dostřel, leč vodí-li už mladé, jsou smělí dost a odvážní, že vydrží před člověkem na kolik kroků než odlítnou. Střelných ran se nebojí a lze jich proto mnoho v kolonii takové postříleti. Sotva že mladé odrostou, odvádí je staří na pole, kam se sletují i blízcí jejich sousedé se svými rodinami. Tu pak nastává rej, při němž mladí ptáci bez hlesu zvědavě až ku člověku přiletují.

Břehouš tento zcela jinak se chová než vlastní sluky; on totiž se nikdy neukrývá, neschovává, t. j. přitlačením k zemi se nesnaží státi neviditelným, jako ony, anobrž zůstává státi i blíží-li se mu cos podezřelého, pokud neodletne a to má společné s vodouši. Když štíhlé chůdovité běháky natahuje, krk vzpřímeně vypíná a s mocně vyklenutou hrudí tu stojí a se rozhlíží, věru, má postava jeho do sebe cosi čápovitého (= Storchschnepfe). I ten dlouhý obličej s plochým čelem, jejž Linné kozí hlavou (= aegocephalus) nazval, jej okamžitě rozlišuje a určuje. Kráčí velmi půvabně, obratně a lehce lítá a nelze si jej letícího zmýliti s jiným; mívá krk natažený ku předu, běháky na zad a pak výborně zřetelná bílá příčka přes křídla, to vše jej důkladně determinuje.

Hlas jeho je zvučný, fletnový a proniká daleko; zajímavé je, kterak si jej snaží lidé znázorniti. Zní prý jako »djo« nebo »djodjo« (u Němců), jako »lodjo« (u Maďarů), jako »ry-ciu, ry-ciu« (u Poláků, kde má lidové jméno »hrycaj« nebo »rycyk«). V době páření ♂ horlivě jodluje a vznášeje se ve výši, s boku na bok se převrací, křídly potřásá, s ocasem rozloženým a křídly nataženými hned se přímo žene, hned zase kruhy nad

močálem opisuje. Vrány a dravce poblíž osad jejich přeletující zuřivě a ohnivě zapuzuje a zahání.

Živí se podobně jako příbuzní ptáci slukovití všelikým hmyzem a jeho larvami, červy, zejména žížalami, rybími i žabími jikrami a drobnými měkkýši a p. Postaráme-li se v pokoji nebo ve veliké volieře o prostrannou nádržku vodní, dost dobře a snadno možno břehouše v zajetí chovati, arci při náležité potravě, v níž rozdrobené masíčko nesmí scházeti; nejhůře je s takovýmihle světoobčany v zimě, mají rádi teplo a nutno mu tedy do jisté míry vytápěti.

Zvěřina jeho jest jemná a chutná.

Břehouš rudý (Limosa lapponica, L. = rufa, Briss. = Totanus gregarius, Bchst.).

Sluka červená (Palliardi). — Pol.: Szlamnik rdzawy, nablotnik podgorzaly lub pregowany; chorv. a srb.: Muljača smedja; slovin.: Rudeči kljunač; něm.: Die rostrote Uferschnepfe.

Druhový znak: Bílý ocas zdoben je 8—10 temnohnědými, oběma prapory procházejícími příčkami; letky tmavohnědé a na vnitřním praporu bělavě a tmavě kropenaté, leč bez jakéhokoli bílého štítku; spodní křídelní krovky jsou bílé, hnědošedě podél skvrnitě pruhované a páskované; zobák nejméně o $^1/_3$ své délky je delší než běhák; střední drápek není pilovit (jako u předešlého); kostřec bílý, běháky tmavé. — Délka 32·4 cm, křídlo 21 cm, ocas 6·8 cm, zobák 7·2 cm, běhák 4·8 cm (kratší předešlého).

Šat mladých*) je povrchu zahnědle rezavožlutý, výrazně temnohnědě skvrnitý; dolní hřbet, kostřec a svrchní ocasní krovky jsou čistě bíly, až na tyto poslední, na kterých jsou jednotlivé šedohnědé šipky a příčky roztroušeny; nadoční pruh je zažloutle bílý; tváře narezavěle bělavé, na zad hustě hnědě čárečkované, hrdlo bílé; krk nášedě plavobarvý se mdlými hnědými osténkami; střed horní hrudi je čistě plavožlutý, břicho se spodními krovkami ocasními bílé, tyto poněkud do plava nadechnuté a tmavě skvrnité; ruční letky šedohnědy, zadní letky jsou téže barvy, ale hustě temně klikatě skvrnitý.

Na zimním šatě na prvý ráz postrádáme oné příjemné barvy isabelové (světle plavé), již nahrazuje světlá šeď; na špinavě bílém krku jsou patrné tmavošedé čárečky (proužky); na prsou je nepravidelně bledošedě vlnkován; základní tón ocasu je čistá běl, která je 7—9 úzkými hnědočernými příčkami zdobena a z těch poslední 3—4 před koncem středních per se ztrácejí (leč u všech jedinců tak býti nemusí).

Letní šat: Hlava, krk, prsa i břicho jsou nádherně rezavočerveny (ryšavy = rudy), po stranách jemně černě na osténkách čárečkovány;

---

*) V tomto šatě dříve byli popisováni ml. ptáci tohoto druhu jako Limosa meyeri, Leisl. = leucophaea, Lath. a vůbec latinská synonymika obou těchto druhů břehoušů je nadmíru popletená — píše Naumann.

horní hřbet s rameny se pěkně hnědočerně leskne a je zdoben zubovitými rezavými skvrnami na okrajích per a podobně tak jsou i pera zadního konce křídel kreslena; složená křídla jsou příjemně a světle popelavá, velké letky černohnědy, ocas bílý a černohnědě příčkován (8—9). — ♀ místo rudě zbarvena je rezavožlutě. Zobák je docela mírně (leč přece patrně) dolů prohnut, barvy buďto bledě žlutočervenavé (staří) nebo našedě pleťové (mladí), ku konci vždy černý; oko tmavohnědé s bílým kroužkem; běháky černé, u mladých špinavě zamodralé.

V sever. Sibíři, Číně a Japonsku, v zimě pak až v Australii, přebývá forma L. limosa uropygialis Gould. = novae zeelandiae, Gray., která se liší výrazněji pruhovaným tělem a ocasními krovkami.

Zvláštní jest u tohoto břehouše jeho rozšíření. V Evropě jen místy se vyskytuje, jsa v Laponsku a Finsku obecným, ve Švédsku a Rusku už vzácnějším a za tahu se objevuje ve Velké Británii, Hollandsku, Francii, Španělsku a až na březích středomořských. V Řecku jest však daleko vzácnější než předešlý, kdežto zase na pobřeží severoněmeckém je za tahu naopak mnohem četnější než břehouš černoocasý. Houfy jich objevují se na záp. pobřeží Dánska, Šlesvik-Holštýnska, jakož i na friežském pobřeží, kde z mělčin a brodišť přeletují do luk a na pastviště a zase naopak, jak právě se střídá příliv mořský s odlivem. Kde zapadl takový houf, pokrývá břeh mořský do veliké dálky jako živá ohrada, neboť řady břehoušů nejsou široké jako spíše hodně do délky rozvinuté. Ocitne-li se hejno na brodišti, kde se popásá také v uvolněných skupinách, pak pokrývá plochu téměř nepřehlednou.

V nitrozemí je však břehouš rudý vždycky jen zjevem více méně vzácným, spíše poblíž ústí velkých řek do moře. Ve vlastech našich toliko na podzim se někdy objeví v zimním rouchu šedém (Limosa meyeri) jako na př. u Frant. Lázní 3 kusy (22. září 1846) nalezl Palliardi a ♀ z nich ulovil, nevěda je-li to druh samostatný či nikoli. Frič koupil jednoho 1850 na ptačím trhu v Praze. Museum na Ohradě má 2 kusy z již. Čech (Ornit. Jahrb. II.) a Bartuška dostal jednoho 12. července 1880 blíž Nezdášova a Kraus jej chová jako pravou vzácnost z okolí Dobřiše ve své sbírce (Vesmír XXVII.). O ulovení exemplářů českých ve svatebním rouchu rudém není známo, jakož i z Moravy o něm Schade ani Talský nemluví, což arci neznamená, že by se tu občas přece neobjevil, vždyť ve Slezsku byl uloven (Želízko 1888) a v Haliči taktéž, leč jest tady »bardzo rzadki«; ve lvovském museu mají 3 kusy, ve Vídni 4 kusy (3 uherské a 1 od Terstu) a české sbírky musejní v Praze mají 2 domácí ptáky.

Území rozšíření břehouše rudého sahá od Kaspického moře celou Sibíří a dále na východ až do Japonska. Táhne v září a říjnu a vrací se k nám až v máji a počátkem června, ačkoli dle Jäckla byli uloveni někteří v dubnu (13. dubna 1869 a 24. dubna 1884) na Lechu u Augsburku v Bavořích (Vögel Bayerns 1891). Mladí ptáci většinou táhnou sami. Za tahu tvořívají jednu, někdy i dvě šikmé řady, které se vpředu pod úhlem spojují a jen neradi opouštějí pobřeží. Nejmilejším bydlištěm

jsou jim ploché, nízké břehy, které při odlivu daleko široko se obnažují (něm. Watten = brodiště) a zůstávají pokryty řídkým, černým kalem, bahnem a poblíž zelenají se trávníky, pastviště, luka i pole. Zatlačuje-li je příliv, odletují sem a už si tu nevedou tak živě. Sotva že po odlivu jsou brodiště volná, zdvihají se houfy břehoušů a radostně vzrušeni tam zaletují a zabírají daleká prostranství, na nichž se horlivě pídí po potravě, postupujíce neustále za vodou. Tu je pak živo a veselo, tu projevují svoji povahu plnou měrou, cítíce se tu jak náleží spokojenými. Toto vždy po 6 hodinách se opětující střídání mokra a »sucha« a život s tím souvisící při tak sličných a velikých ptácích je pravým a zajímavým požitkem pro pozorovatele ptactva.

Rozsáhlé močály a vůbec vodnaté krajiny horního Švédska, Finska, Laponska, poloostrova Koly, sev. Rusi a tunder sibiřských jsou hnízdišti našeho břehouše rudého; tady se jich zdržují na jaře spousty a po vyhnízdění pak protahují střední a jižní Evropou k jihu. Middendorf jej nalezl v Sibiři na řece Taimyru, kam dorazili počátkem června a kde se hnízdili v tundře na mechových stepech. Píše, že nebylo tak snadno vejce jejich nalézti, protože sedící pták, zhusta sameček, již z daleka letěl mu s hnízda vstříc (viz čejka) a rámusem velikým tak jej popletl, že směr k hnízdu úplně ztratil. 11. srpna nadobro odtáhli. Koncem června nalezl 3—4 vejce v prostičkém neumělém hnízdě (důlek v mechu) co do zbarvení podobala se vejcím předešlého druhu, jen že mají patrně jemnější skořápku, drobnější, hustší a mělčí póry a jsou zvláštního, mdlého jako mastného lesku, formy ovální, nepatrně zahrocené, více vejcovité než hruškovité; průměr. velikost 52 × 37·5 mm., váha 2·1 g.

Shlukujíce se u veliká hejna jsou nadmíru plaší a prchají na kolik set kroků při shlédnutí člověka; avšak za podzimního tahu vedou si jinak, tu lze se k nim přiblížiti na malou vzdálenost, aniž by jevili té nejmenší bázně a strachu. Hlas jejich jest jakési kuňkavé hvízdání »kjeu kjeu« (jiní domnívali se slyšeti »kevkevkev«) a zdáli se to poslouchá jako »jekjekjek«. V době páření křičívá sameček letmo a příjemně hvízdavým »tabie, tabie, tabie« (trojslabičně).

Za potravu jsou jim různí bahenní červi larvy i hmyzi, brouci, hlavně plůdek krabí (Crangon vulgare), jímž se brodiště pobřežní hemžívají. Zvěřina jeho má býti velmi chutná, zejména je-li tučná a důkladnou vrstvou tuku obalena.

12. rod: Macrorhamphus, Leach.

Zobák je dvakrát tak dlouhý jako hlava, přímý, nepatrně zahnutý, u špičky měkký, ztloustlý a sploštělý; postranní nozdry jsou na kořeni zobáku; křídla dlouhá a hrotitá, 1. letka nejdelší; 12perý ocas je přímý; běháky vysoké, vnější prst se středním u kořene spěnuškou spojen, zadní mírně dlouhý a koncem země se dotýká.

Břehouš slukovitý (Macrorhamphus griseus, Gmel.).

Něm.: Die graue Strandläuferschnepfe, Schnepfenlimose, Schnepfenläufer.

Druhový znak: Dolní hřbet bílý, sem tam černě skvrnit; svrchní ocasní krovky bělavě šedé a tmavě skvrnité nebo příčkované, spodní pak jsou bílé a hnědě příčkované. — Délka 26 cm, křídla 19 cm, ocas 5 cm, zobák 5·9 cm, běhák 3·5 cm.

Šat mladých: Povrchu černohnědý s rezavými obrubami per; skvrna nad okem, krk se stran a spodek jsou narezavěle bíly, hruď trochu temnější; strany krku a boky se slabinami jsou posety drobnými hnědými skvrnkami; spodní ocasní krovky mají po sobě černavé klikaté příčky; ruční letky hnědočerny, ramenní hnědošedy a bíle lemovány; střední pera rýdovací hnědošedá a živě rezavě obrubována. — Zimní šat: Povrchu hnědošedý, na ramenou a hřbetě temně lemovaný; svrchní ocasní krovky jsou černě příčkovány; nadoční pruh a spodek těla bílý; krk se stran zahnědlého nádechu a boky šedě skvrnity; střední pera rýdovací jsou popelavá. — Letní šat: Povrchu narezavěle hnědý, po temeně úzounce černě čárečkovaný, na hřbetě jsou veliké černé skvrny, nadoční pruh je široce rezavožlutý, uzdy temné, úzké; spodek rudohnědý, světlejší ale než povrch; po stranách krku a hrudi jsou drobné, čím níže se zvětšující, černohnědé skvrny, které na slabinách se zpříčují; břicho uprostřed bělavé. Zobák v zimě hnědý s černou špičkou, v létě zčerná úplně; běháky narudle šedé.

Obývá severovýchodní Sibíř a zejména tundry severoamerické. Již 18krát jej ulovili v Anglii (dle Saundersa) častěji už v sev. Francii a 1. srpna 1894 jeden kus v letním šatě v Dánsku u Ribe (dle Wingeho). — Co do povahy a chování podoben jest našim břehoušům, jsa za dne neustále činným, vrtá neboli červí zobákem v bahně po hmyzu a není tak plachým; proto jest ho hravě uloviti. Litá rychle a obratně a výborně plove a se potápí. Vejce jeho se podobají vejcím sluky otavní a jsou délky 41—45 mm. a šířky 27—29 mm.; hnízdívá se až v červnu.

13. rod: Numenius, Linné.

Obličej s bradou jsou opeřeny; zobák velice dlouhý (2—3krát delší hlavy), slabý, ku konci mírně dolů zahnutý, u kořene mnohem vyšší než širší a svrchní čelist o málo delší spodní; špička jeho jest se stran slabě rozšířena, dolů pak baňatě ztloustlá; po každé straně obou čelistí se táhne rýha; celý zobák je měkký, toliko na konci rohovitě ztvrdlý; chřípě poblíž čela jsou postranní, uzounké a uložené v rýhách svrchní čelisti. Nohy štíhlé, vysoké, dosti silné a vysoko nad patu holé; běháky a holeně ze předu objaty příčnými štítky, ze zadu síťkovány; přední tři prsty nejsou dlouhé ale všechny na kořeni spěnuškami opatřeny; výše vkloubený prstík zadní je malý. Křídla veliká, silně nazad vykrojená

a v nich 1. letka nejdelší. Ocas 12perý je prostředně dlouhý a zaokrouhlený. Skřivánkovitě šedé peří přeměňují toliko jednou a proto není rozdílu mezi letním a zimním šatem, ani šatem mladých.

Jsou největšími ptáky z řádu slukovitých, honosíce se krásnou ztepilou postavou, dlouhým krkem a zobákem. velikými hrotitými křídly a vysokýma nohama. U volbě bydliště jsou rozmarnými, obývajíce jednak břehy vod nitrozemských, střídavě ve vlhku, tu opět v suchu se usazujíce, zdržují se na úhorech, vřesovištích, ladech, stepech i pastvištích a zaletují odtud opět ku vodě jak se jim to právě hodí. Čilými jsou i za jasných nocí, leč daleko ne tak jako sluky. Kráčejí lehce, ale přece ne tak hbitě a čile jako kulíci a není na nich zřejma taková elegance, nemálo tak připomínajíce volavky a ibisy. Krásně létají, rychle a mocně ku předu se ženou; za tahu vysoko se nesou u větších tlupách, tvoříce jednu šikmou řadu. Hlas mají velmi příjemný, pronikavý, hvizdavý.

Potravou jsou jim žížaly a jiní červi, larvy, brouci a všeliký hmyz, drobné konchylie, ale i součásti rostlinné, jako bobule borůvek a šichy.

Na doklad, že oba staří ptáci vejce vylehují, mívaji na břiše lysá místa (nažiny). Hnízdiště vyhledávají si v močálech a vlhkých nižinách, slatinách, nejvíce v nesmírných močálech sev. Sibíře. Middendorf viděl je 11. máje v horách Stannových a 11. července na Ochotském moři. Na drnu snášejí 4 velice hruškovitá vejce temně a hustě skvrnitá. Asi 20 druhů jich známo všech; my promluvíme toliko o 3 druzích evropských.

Koliha velká (Numenius arquatus, L.).

Kulich, hvizdák, hvízdač.

Rus.: Bolšoj kronšnep, kronšpil, kulik, kulen; pol.: Kulig wielki, kulik ugorowy, najwiekszy, kulon stepowy, bekas krziwodzіób; chorv.: Velika ugara, veliki čurlin, pozvizd, ulijavac, zlovremenica, velika parložkinja, vodir; srb.: Pozviždač šibičar; slovin.: Veliki škurh (škurch), sevec; luž. srb.: Skulej, skurliš, bjakut, skurlink, pěščava, kvičata kara; něm.: Der grosse Brachvogel, Brachhuhn.

Druhový znak: Rezavožlutý vrch hlavy je černohnědě čárkován bez jakéhokoli pruhu středního; ocas bílý, černě příčkovaný a stvoly obou středních jeho per jsou ostře šedě stínovány; slabiny bílé řídko tmavohnědě proužkovány; postranní opeření spodní čelisti vystupuje na čelist svrchní a to až pod zadní konec obou chřípí; zobák přes 10 cm dlouhý. — Délka 48 cm, křídlo 30 cm, zobák 15·6 cm, ocas 12 cm, běhák 8·4 cm.

Tab. XXIII. obr. 176

Povrchu zahnědle rezavožlutá a černohnědě skvrnitá, temeno rezavožluté temně lemovaných pírek; na okrově naběhlém krku jsou podélné černohnědé skvrny; vole, boky a slabiny jsou rezavožlutě bělavé a úzce tmavěji čárkovány (osténky); kostřec je bílý, podél hnědě skvrnit; ocas rovněž tak, jen že jest úzce tmavohnědě příčkován. Zobák narudle šedý, na konci černavý, oči temnohnědy, běháky šedomodré. Mezi oběma po-

1. Břehouš černoocasý. — 2. Břehouš rudý. — 3. Koliha malá. — 4. Drop velký. —
5. Drop malý. — 6. Jeřáb.

hlavními nelze rozlišujících znaků (vyjma anatomických) uvésti. — Hnízdoši jsou žlutošedí, povrchu černohnědě skvrniti, temena tmavého s podélným úzkým proužkem žlutošedým.

Sibířské kolihy mají mnohem silnější zobák, povrchu jsou mdlého zbarvení a vespod řídčeji skvrnity (= Num. arquatus lineatus, Cur.).

Vlastí kolihy velké je sever Starého Světa; v Evropě a na Sibíři a tudy až do Japonska je obecnou, v zimě zaletuje pak až do sever. Afriky. Hnízdí se však toliko v zemích severních, na jihu jen přezimuje. Náš země등íl obývají od polárního kruhu až do nejjižnějších a nejzápadnějších jeho končin, obzvláště hojně se vyskytuje podél pobřeží a proto také v pobřežních zemích Východního a Severního moře, Atlantského oceanu, Středozemního moře, je praobyčejným ptákem. Ale i v nitrozemí, jako v Němcích, Švýcarsku vyskytuje se na příhodných místech a z našich vlastí známo je dost míst, kde za tahu kolihy velké se objevují a byly již pozorovány a zastřeleny a nikterak ji nelze pokládati za vzácnost. Je-li udání Vařečkovo správné (viz Ornit. Jahrb. II.) měla se prý u Podeřiště blíže Netolic 1890 i hnízditi (sbírka měšť. školy v Netolicích) a dle pověsti i u Vráže a Putimi (také na Písecku) se prý hnízdila. Ani Palliardi ani Frič však o jejím hnízdění se nemluví.*) Podobně s otazníkem o její hnízdění se u Lednice v již. Moravě píše Schade (Ornit. Jahrb. XII.). Ale v sousedním Bavorsku, jižně od Dunaje často se hnízdí a neméně hnízdišť uvádí Jäckel i s levého břehu dunajského, nejsevernější Nördlingeny. V okolí Ornbau se hnízdí ročně 10—12 párů a násady vajec odtud dostal farář Jäckel 5krát, všechny v dubnu. Arciť, jest nápadný rozdíl v krajinách a v zemědělství českém a bavorském! Také v Braniborsku a později ve Vorarlbergu ji Bau nalézal. Leč i z okolí Lvova z močálů pod Dublanami dostal Dzieduszyski její vejce.

Podzimní stěhování začíná v srpnu (ale i v červenci) a trvá přes celé září, avšak mnoho se jich cestou pozdrží i přes říjen a listopad, neboť 6. prosince 1899 střelena koliha velká u Zdechovic na Přeloučsku a v Bavořích ve středních Frankách zabili 20. prosince 1851 kolihu u Thalmessingenu. Za krutých pozdních mrazů jarních mnoho jest jim vytrpěti; 1865 koncem března a v dubnu leželo mnoho sněhu a tu byly hladem pošlé a vyhublé kolihy nalezeny u Augšburgu, při Dunaji a j. Táhnou k nám totiž záhy na jaře v březnu, nejvíc však v dubnu (ač i v máji se ukazují opozdilci) a přibudou do svých severských domovů sotva že z nich zmizel sníh, ač-li dosud neleží. Za hlavního tahu, počátkem dubna, možno nezřídka slýchati tak od 10. hodiny počínajíc, po celou noc křik a volání kolih velkých; nesčetná hejna jich přeletují a křikem jednak si ukracují cestu bavíce se a současně jím také cestu označují zadním družkám. Dr. Quistorp pozoroval v Novém Pomořansku táhnoucí sluky k severu a dokazuje, že všechna ta spousta ptáků do sta-

*) Leda to, že ji kdysi u Hluboké vyplašil v polovici máje, což není bez významu.

tisíců jdoucí, namnoze za jedinou noc přeletí čili že se tah odbude za jedinou noc a jen zřídka trvá více nocí (Ornit. Centralbl. 1880.).

Jest hned ptákem mořským, hned zase bahenním, brzo polním, brzo opět stepním, jelikož během dne různé ty krajiny střídá. Dává však přednost písečnaté půdě a byť sebe chudší a pustější, jen když tu voda neschází; spíše a častěji se s ní setkáš než v územích půd tučných, bujně zarostlých. Na vhodných místech, jak jsem byl předem uvedl, hnízdí se i v nitrozemí, leč to považuji jen za dočasné, pohostinské vystoupení, pravou domovinou, rodnou zemí, jsou jí přerozsáhlé tundry laponské, severoruské a celá sev. Sibiř. Násada záleží ze 4 hruškovitých nebo kuželovitých vajec a bývá uložena na mechu nebo v krátké trávě mokřadní; ve hnízdě, lze-li toto místečko s vejci tak zváti, leží vejce špičatými pouky do středu (jako vejce čejčí). Jsou základní barvy špinavě olivově zelenavé nebo žlutavé nebo i hnědavé a na té se rozkládají nejdřív olivověšedé obláčky a body a na tom všem povrchu jsou pak rozsety zelenavě černohnědé skvrny, ťupky, čárky, škrty, zejména hustě při tupém pouku. Skořápky jsou silné, málo lesklé a hladké; průměr. velikost 42 vajec je 66·6 × 46·5 mm., váha 4·28 g.

Mimo červy, larvy a všeliký jiný hmyz vyvinutý, požírá koliha i brusinky a bobule šichové (Empetrum nigrum). V zimních bydlištích na arabských stepech (kde jí říkají »karnán ghedi«) lapá s ibisem hnědým kobylky anebo se popásá na kamenitém pobřeží nilském v Nubii. V zajetí se dá snadno chovati při bedlivém hledění a krmení známým zobem (viz vodouši a jespáci) a baví člověka svojí odměřenou, ale půvabnou chůzí. Na svobodě lítá obratně s krkem a běháky nataženými, často se nese plavmo a před zapadnutím se třepetavě vznášívá. Nedůvěřivá a plachá je vždy dbalá své kůže a jako vrána dobře rozeznává lidi škůdce od lidí neškodných, oráčů, pastýřů, dělníků, dětí; rolníků — se dnes říci neodvažuji. Před každým nápadně ustrojeným, podezřelým prchá. Brehm vypravuje: »Černým sluhům mým mnohem častěji se podařilo kolihu uloviti, ač jsem si dal všemožnou práci chytré ty ptáky obelstíti.« Při mladých jeví větší smělost; podaří-li se polapiti mladé pískle a to začne v ruce křičeti, nezřídka lze lovci, jako Taczanowskému, starého ptáka přilákati na blízko a zastřeliti. Samec vždy je smělejší než samice. Vůči ostatním ptákům není pranic společenskou, za to tím více se sobě rovnými se snáší a následuje vždy poslušně vábení svých ostatních družek. Na hnízdišti pronásleduje zuřivě přeletující vrány, pochopy a jinou škodnou a neustává, pokud nezmizí.

Ze všech bahňáků má snad nejpříjemnější hlas koliha velká; její plné, zvučné, melodické tóny zní jako flétna a tak silně, že daleko, daleko se nesou. Pro pozorovatele ptáků není bez zvláštního neporovnatelného půvabu, píše Naumann a zní táhle, jako »tají, tají« nebo »tlayíd« (také »tlojít« nebo »trraujít«); kromě toho slýchati lze jakési mazlivé »tví tví« a je-li zle i jakési skřehotavé »kry«. Opakováním popsaných zvuků povstává samečkova jarní píseň lásky.

Jakožto plachý, ostražitý pták nedočká nikdy na dostřel, prchá na sta kroků, nezapadne tak hned a teprve později do těch míst se vracívá. Někdy vyevičený střelec, dovede-li dobře vábiti může ji oklamati a přivábiti, ale — ne vždycky. Známe-li místo, kam každodenně k vodě zaletují, možno v úkrytu nějakém (také i v díře v zemi) trpělivě a oddaně čekati, až přiletnou; jakýkoli pohyb ovšem je naprosto vyloučen: A byť i dobře vábiti dovedl člověk ten a věci rozuměl, nesmí se zase ozývati v nepravou dobu a načeká se do omrzení, často i marně. Je však opravdu zvláštní, že lze do tlupy kolih vypáliti ránu, aniž by se tím poplašily, arci jen tehdá nevidí-li nikoho; proto z dokonalého úkrytu lze dva i třikrát vypáliti. Patrně, jak se zdá, mají výstřel z ručnice za hromobití. Učiníme však dobře po dobré ráně hned z úkrytu nevycházeti a zůstati tu, neboť se někdy ptáci ti vracívají a zapadnou ku mrtvé družce; postřehnou-li však lovce, pak místu tomu více nedůvěřují a nezřídka i krajinu opouštějí na dobro. Jak se u hnízda chovají píše zase Bau svoje zkušenosti z údolí rýnského ve Vorarlbergu; on shledal, že nejen v době hnízdění se, ale i později velice často na dobrý dostřel člověka obletují (jako čejky) anebo přímo na něho mířice jej přeletují. Ráda si usedá koliha také na hromady starého steliva anebo na malé dřevěné chaty, aby se odtud lépe porozhledla (Ornith. Jahrb. XIV. 1903). Jäckel píše, že jeho známý v horních Frankách u Sanspareilu jednou ranou zabil 5 kolih, což je dokladem o její veliké družnosti. Kdysi v srpnu přišel na tři tlupy kolih — 24, 16 a 9 kusů — a ty se tak polekaly orlem říčním, náhle se tu zjevivším, že zděšeně se srazily v jediné hejno a z plna hrdla křičíce ulétaly do dáli. Kachny, lysky a slípky vodní, jak známo, se orla toho nebojí (Vögel Bayerns 1891).

Zvěřina její na podzim bývá výborná.

O hornobavorských myslivcích se vypravuje že vejce jejich rozšlapávají, protože kolihy křikem svým prý prozrazují plížícího se lovce; jinde zase rybáři vybírají vejce kolihám a dobře je zpeněžují jako vejce čejčí.

Koliha tenkozobá (Numenius tenuirostris, Vieill.).

Pol.: Kulig szczuplodzióby; chorv.: Srednja ugara; srb.: Pozviždač ulijavac; slovin.: Tenkokljuni škurh (škurch); něm.: Der dünnschnäbelige Brachvogel.

Druhový znak: Hlava rzivožlutá, černě skvrnitá bez podélného pruhu temenního; ocas bílý, ostře černě příčkovaný; slabinky (pod křídly) bílé, zdobené širokými, krátkými, trojhrannými a srdcovitými skvrnami tmavohnědými; postranní opeření spodní čelisti sotva dosahuje dále než opeření čelisti svrchní, ale nesahá až pod nozdry; zobák kratší než 11 cm. — Délka 38·4 cm, křídlo 27 cm, ocas 9·6 cm, zobák 9 cm, běhák 6 cm.

Krk vzadu je na bělavém základě podélně hnědě pruhován; horní hřbet je světle hnědý, peří bělavě lemovaného a každé z nich je zdobeno tmavohnědým jádrem s černou osténkou; hřbet dolní a kostřec

jsou čistě bílý; ramena se zadním hrotem křídelním jsou barvy hřbetu a nezřetelně tmavě příčkovány; nadoční pruh bělavý; celý spodek bílý, na krku podlouhlými, na volátku více okrouhlými a na hrudi, bocích a slabinách ostře srdcovitými skvrnami kropenatý; bérce (lýtka) bílé; ocas je protažen 6 úzkými, široce bíle oddělenými příčkami hnědočernými. Zobák hnědočerný, duhovka temnohnědá, běháky tmavě modrošedy.

Vzácná koliha ta je obyvatelkou již. Francie, Italie a celé sev. Afriky a pravděpodobně i na Balearech a snad také v Andalusii (Homeyer). Byla však také přistižena, ana se hnízdila na stepech orenburských a astrachanských na Rusi. Reiser se domnívá, že se hnízdí i v Dobrudži (Ornis balc. II.). Do střední a sever. Evropy jen velmi zřídka zabloudí, ale byla tu přece již několikrát ulovena a to v Německu asi třikrát, v Hollandsku čtyřikrát, v Belgii třikrát. U nás ani Palliardi ani Frič (Obratlovci země české 1876) o ní nemluví, ačkoli v museu ve sbírce českého ptactva jedna je vystavena (čes. museum), rovněž ani Bayer se o ní se Šírem nezmiňují. Na Moravě byla blíže Brna chycena (1899), byvši na křídle o telegrafní drát poraněna (Ornit. Jahrb. 1901.). Ve Vídni mají jedinou z Dalmacie a museum lvovské má také jednu od 20. máje 1895 u Zaleszicky na Dněstru ulovenou (Jour. f. Ornitth. 1898). Tím více ale překvapuje zpráva sarajevského kustoda Reisera, že byla ulovena koliha tenkozobá v Čechách u Chebu (»Ornis« 1888 a »Schwalbe« IX. 1885 str. 15.). Je-li zpráva tato jeho vlastní nebo z druhé ruky přejatá, neznámo, leč autor její je známý a proslulý ornitholog, že se nelze odvážiti o jeho udání pochybovati. Pták ten totiž se dostal s jinými kolihami počátkem března 1885. na vídeňský trh zvěřinářský, kde byl nalezen a určen.

Vejce její se podobají úplně vejcím následujícího druhu (Rey) a měří 55—57 × 38—42 mm., váží 2·38 g. O způsobu života lze sotva více pověděti než u obou příbuzných. Führer praví: »Vysoký táhlý hvizd její jest nejlepší rozeznávací známkou, mimo to pak letíc vypadá již z daleka mnohem světleji. Zvěřina její byla zcela výborná.« —

Koliha malá (Numenius phaeopus, L. = atricapillus, Vieill. = melanorhynchus, Bp.).

Rus.: Malyj kronšnep, kulik; pol.: Kulig mniejszy, kulik czerwonodzióby, bekas blotnik, kulon funtowy; chorv.: Mala ugara, parložkinja; srb.: Pozvizdač jatar, počurlin jatar; slovin.: Mali škurh (škurch); něm.: Der Regenbrachvogel, kleine Kronšnepfe.

Druhový znak: Hlava temnohnědá a s t ř e d e m p ř e s t e m e n o s e t á h n e s v ě t l ý p o d é l n ý p r u h; ocas na kořeni je šedě bělavý, na konci popelavý a tmavě splývavě pruhovaný; slabiny jsou bílé a černohnědými příčkami a šipkami zdobené; postranní opeření spodní čelisti sotva dosahuje dále než na čelisti svrchní a není posunuto až pod nozdry. — Délka 37·8 cm, křídlo 24 cm, ocas 10·2 cm, zobák 8·4 cm, běhák 6 cm.

Povšechné zbarvení skřivánčí; povrchu tmavohnědá s temně žlutohnědými obrubami a zubatými skvrnami; dolní hřbet a kostřec jsou bílý a jsou na nich znáti jemné černavé osténkové čárečky, jež na svrchních krovkách ocasních přecházejí v pruhovité a šipkovité skvrnky; nadoční pruh je bělavý; krk na hlínožlutém základě je černohnědě pruhovitě skvrnit; horní hruď s peřím na slabinách je kalně zažloutle bílá a na osténkách uzounce černohnědými čárkami, štětcovitě ukončenými a šipkami zdobena; dále na zad však je čistě bílá; spodní ocasní krovky černohnědě skvrnity; ruční letky hnědočerné, zadní světlejší; ocas je zahnědle šedý, na konci bílý a 7—8 příčkami označený. Mladí ptáci vyhlížejí ve svém žlutavějším šatě svěžeji. — Zobák starých je delší a zahnutější, barvy načervenale černošedé, u špičky černé; mladší ptáci mají zobák kratší a méně zahnutý; oko tmavohnědé s bílým kroužkem, běháky světle nebo tmavěji šedomodré.

V Číně a Japonsku jsou tyto kolihy tmavší a silněji či výrazněji skvrnité tělo mají, jakož i spodní ocasní krovky pruhované = Numenius phaeopus variegatus, Scop.

Sever Evropy a Asie je vlastí i domovem této kolihy; hnízdí se v Grónsku, zhusta na Islandě a Faroërách, kde nemají kolihy velké, dále v Norsku a odtud pak na východ přes celou severní a střední Asii až na Kamčatka. Za tahu se objevuje po celé Evropě a v Africe ji pozorovali až v Kapsku a na Madagaskaru, ptáci asijšti zase v Číně, Indii, malajském souostroví i v Australii. Na některých místech pobřeží Východního moře, na Rujaně, na ostrově Hiddensee, na pobřežích šlesvických i holštýnských, podél Severního moře až do Hollandska pravidelně rok co rok se vyskytuje. Avšak v nitru zemí těch, ve Švýcarsku i ve vlastech našich je vzácným ptákem jako ve Francii. V Hollandsku i v Anglii patří ku častým a hojným zjevům. V Čechách ji zastřelil Fierlinger v září 1839 u Pardubic a Lokaj ji dostal do práce jednou od Rumburku a podruhé od Radnic. Dále byly pozorovány 4. máje 1886 tři kusy u Lomnice v již. Čechách a jedna z nich (♀) ulovena a v museu ohradském uložena (Vesmír XVI.). U Podmoklí ji nalezli poraněnou pod telegrafem v září 1897 (Ornith. Jahrb. IX.). Dle Vařečky byla dopadena třikrát v píseckém kraji a to u Kestřan (1878) u Talína (1881) a u Nepodřic (1884) a jsou majetkem vůkolních lesníků (z pozůstalosti Vařečkovy). Zprávy o této kolize v Šírově díle »Ptactvo české« IV. týkají se čejky, které místy také koliha říkají.

Na Moravě byla polapena živá (1876), ale utekla (Talský) a ve Slezsku rovněž byla ulovena (Želízko). V Haliči je vzácná za tahu jako u nás a toliko jedním exemplářem se může pochlubiti lvovské museum (od 27. dubna 1872) jako české a obě vídeňské mají domovské právo v Uhrách na Nezideru; také ji mají v Lublani.

Co se týče tahu a bydliště odkazuji ku předešlým. 4 hruškovitá vejce jsou špinavě olivově zeleného základu, na kterém je málo skvrn narudle šedých a velice tmavě olivově hnědých; jsou ostatně velmi proměnli-

vého zbarvení i skvrnění, leč nelze si je zmásti (ovšem více méně znalci!). Skořápky jsou hrubozrnné a málo lesklé. Průměr. velikost 38 vajec jest 58·2 × 41·2 mm, váha 2·87 g.

Koliha malá je menším obrazem své velké tetky a to i v barvě i co do postavy, chování a hlasu. Má-li nastati změna počasí, krouží a rojí se mnoho semo tamo a křičívají mnohem více nežli jindy (odtud Regenbrachvogel); také se nebojí blesku a hromu a vesele se prohání i za bouře, cítíc se docela spokojenou jako koliha velká.

S jinými ptáky nežije příliš snášelivě, ale k sobě rovným projevuje vřelou náklonnost, jak z hlučného pokřikování a poslušnosti vábení ostatních družek vysvítá. Toho hledí zkušení myslivci využitkovati, a aby se jí zmocnili, snaží se dobře napodobiti vábení toto; stává se pak, že zrovna slepě přiletuje před ohnipalku. Zvuky ty se podobají velmi volání kolih předešlých, jsou však tenčí, vyšší a pronikavější; daly by se znázorniti asi »tejí tejí« a při horlivějším vábení i »tlejí« znívají. Leknutím nebo v úzkostech se ozývá »gyk gyk gyk«. —

Při jarních námluvách opětováním předešlých zvuků a vznášení se ve vzduchu vzniká její jásavá píseň lásky.

III. podčeleď: Sluky pravé (Scolopacinae).

Hlava se stran stlačená s čelem velmi dlouze vysokým a malým plochým temenem; velmi veliké oči jsou postaveny daleko nazad a vysoko; zobák dlouhý, přímý, úzký, na konci přítupý a jednoduchý, protože špička spodní čelisti jsouc kratší, zapadá do čelisti svrchní; mimo to jest měkký a ohebný a toliko špička jest poněkud rohovitě ztvrdlá, baňkovitě ztloustlá a pokryta jemnými póry; koutky ústní jsou poněkud zduřené a podélně rýhované; jiná podélná rýha běží vpředu po slemeni, jiná opět dole prostředkem spodní čelisti probíhá; jazyk velice dlouhý a úzký, postranní chřípě uzounké a malé jsou uloženy u kořene zobáku. Nohy nevysoké, měkké, nad patním kloubem buď jen málo anebo pranic lysé, tři štíhlé přední prsty jsou úplně navzájem odděleny (rozeklány) a prostřední z nich bývá nápadněji delší, zadní, vysoko vkloubený prstík, jest jen krátký. Křídla prostředně veliká, poněkud široká, na zadním okraji mělčeji vykrojená, prvé dvě ruční letky jsou nejdelší a před prvou (jako u ostatních ptáků slukovitých) nalézá se malé, úzké tuhé pírko. 12—26perý ocas je krátký, široký, zaokrouhlený a složená křídla jen s polovic jej zakrývají.

Drobné peří po těle je hebké, dobře přiléhá a kryje, je pestrobarvé, leč zbarvení málo nápadného, živého, spíše zbarvení přizpůsobeného (až klamně) okolí a prostředí, v němž ptáci žijí. Rázovitá jest kresba na povrchu těla jejich tím, že několik velikých, světlých pruhů podélných z ostatního skvrnění nápadně vyniká. V červenci počínají pelichati, leč změna peří nemá valného vlivu na rozdíl šatů; také mladí ptáci jsou rodičům podobni.

Obývají sever mírného zeměpásu, avšak na podzim až do jižního se stěhují. Zdržují se v močálech a bažinách, některé výhradně v lesích, kde vyhledávají rády všeliké mokřady a místa přivlhlá. Jsou samotáři a čily jsou namnoze za soumraku; bez příčiny se skoro nikdy za jasného dne neukazují. Nepřátelům svým hledí se vždy tichým přikrčením anebo přitisknutím k zemi s očí ztratiti, chráněny jsouce svým nenápadným (ku okolí) zbarvením. Přitiskne-li se pták k zemi splývá s nejbližším okolím v jedno tak znamenitě, že i sebe cvičenější oko lovcovo nebo chtivý zrak pernaté škodné je snadno přehlédá. Cesty své konají v noci a ojediněle; ačkoli se jich touže cestou mnoho ubírá a často na jednom a témž místě zapadají ku odpočinku, přece jen nelze u nich mluviti o nějakých vlastních společnostech, tlupách, houfech, hejnech souvislých.

Živí se červy, larvami a hmyzy, které jemně citlivým zobákem z bahna anebo zpod trouchu a listí vyhmatávají (výkon ten zove myslivec »červiti«). Oblíbenou potravou jsou jim žížaly, jež podivuhodně zařízeným zobákem velmi obratně z jich rourek dovedou vytahovati. Uchopí pevně hlísta koncem zobáku jako kleštkami a nepatrné, nazad směřující zoubky na okrajích obou čelistí, jakož i zpětné háčky na dlouhém jazyku nedovolují nikterak vyklouznouti jednou již uchvácenému červu. A zdá se, jakoby týž, aby se zbavil bolestí, sám od sebe dále do dlouhého zobáku lezl, protože sluky, jak se pozorovalo, docela a ku podivu klidně »červí« beze všeho namahání a spěšných pohybů (viz kos).

V době námluv vyluzují samci zvláštní zvuky a chovají se a létají také podivně oproti době jiné; odpovídá to době jarního toku u kurů lesních. Vábivé zvuky a hlas v toku liší se velice od zvučných a jasných zvuků ptáků kulíkovitých. Mnohé druhy provozují se svými samičkami prazvláštní a zajímavé hry letmo, při kterých s veliké výše rázem k zemi se řítí a za zvláštní polohy těla vyluzují pomocí chvění krajních per rýdovacích, jimiž prudce proudí vzduch, podivuhodné zvuky, jež možno s mekáním kozy stotožňovati. 4 hruškovitá vejce jsou základní barvy temnější a hnědě skvrnitá a hnízdoši hned po oschnutí s mateří hnízdo opouštějí, jako známe u ptáků kurovitých.

Rod vlastních sluk, poznamenává Nitzsch po prozkoumání všech 4 domácích i jiných druhů, shoduje se sice úplně v povšechných rázovitých poměrech útvaru s ostatními členy slukovitých ptáků, jest však ze všech nejznamenitější a vyniká nanejvýš podivuhodným útvarem hlavy, jakého bychom ve všem ostatním ptactvu marně hledali. Dutinu mozkovou mají pošinutu tak dolů a opět ku předu že zadní části lebky jsou nezvykle sraženy a do jisté míry pošinuty. Ušní otvory, jež mívají všichni ptáci za očima, jsou u sluk umístěny pod očima, přibližujíce se přednímu koutku očnímu atd. Tímto uspořádáním pak jsou oči postaveny daleko nahoru a na zad, což ptáku umožňuje i při horlivém pátrání po potravě, kdy je zobák neustále v mechu nebo v bahně zapíchnut, viděti i nahoru nad sebe a možnému nebezpečí se vy-

hnouti. Potravu si hledají výhradně hmatáním zobáku a při tom jim výborné služby koná kostnatobuněčný aparát hmatový na konci zobáku uložený. Podlouhle šestihranné kostnaté buňky, které objímají vlákna nervová, jež končí v pokožce zobákové, jsou u sluk zřetelnější, početnější i větší než u oněch málo čeledí, které taktéž podobnými hmatovými ústrojími jsou opatřeny. Okraje těchto buněk jsou to, jež po smrti ptákově když měkká pokožka zobáku zaschne a do prohlubinek buňkových jaksi zapadne, dodávají povrchu špičky zobákové nápadného síťnatého nebo pilníkovitě drsného vzezření, zejména u druhu gallinago a major.

Podobně jako u četných ostatních čeledí slukovitých nalézá se i u sluk pravých bod ohybu svrchní čelisti před nozdrami, takže toliko přední část této čelisti (u kořene jinak ztrnule nehybné) může pták zvedati a a svírati. Tato pohyblivost přední polovice svrchní čelisti jest u sluk obzvláště silně a nápadně vyvinuta. — Asi na 30 druhů sluk je po světě známo; u nás máme pouze 4 druhy.

1. rod: Gallinago, Leach.

Zobák protáhlý, před koncem poněkud sploštělý, stojáky nad patním kloubem jen nepatrný kousek lysé a mnohem kratší středního prstu; posláblý prstík zadní má drápek, který se podobá ostatním, jen že je mnohem menší; běhák je zpředu i ze zadu štítkován, po stranách jemně síťkován; ocas bývá 12—16perý; křídla hrotitá. Obývají volné močály beze stromů skrývajíce se v nízké trávě a bahenních rostlinách, jakož i mezi nižším křovím a vlhkých okrajích lesních, nikdy však v lesích samých, ačli v nich nejsou, jak také někdy bývá, rozsáhlé slatiny a močály. Rozmnožují se pouze na otevřených mokrých lučinách a mokřadech vůbec.

Kozlík *) (Gallinago gallinula, L. = Scolopax (Ascolopax) gallinula K. et Bl.).

Sluka němá, šipkovitá, šnipek, malá sluka bahenní. — Rus.: Bekas stučik, garšnep; pol.: Ficlauz, bekas kurka bekas maly; chorv. a srb.: Šljuka kozica, šljička kokošica, tuljavičica, bekašin mali, mali priljegac, tuljavac (Dalm.); slovin.: Puklež, grbež, poklez, pukrl, fugrl, kozica; luž. srb.: Bjakut maly kožlik, šnepfa, keča; něm.: Die kleine Sumpfschnepfe, Haar = Moor = Maus = Halb-schnepfe.

---

*) Jen nerad užívám toho jednou nešťastně zavedeného a přijatého názvu kozlík: ten by lépe slušel druhu následujícímu. Navrhuji spíše název sluka němá (Hodoval) anebo sluka menší (Palliardi).

Druhový znak: Zobák kratší 5 cm; temeno černohnědé bez světlého pruhu středního; po hřbetě sbíhají tři širší zeleně nebo fialově se lesknoucí podélné pruhy, které jsou 4 velkými zahnědle žlutými pruhy mezi sebou odděleny a omezeny (na spořádaném peří pěkně zřetelno); kostřec je leskle černý, spodek uprostřed břicha bílý; krovky křídelní jsou světlo šedě zažloutle lemovány a lemy ty bývají u konců pírek protáhlou špičkou temné osténkové skvrny přerušeny; 12perý ocas je hrotitě zaokrouhlen a dvě střední pera prodloužena a zahrocena. — Délka 18 cm (jako drozd), křídlo 10 cm, ocas 4·2 cm, zobák 4·2 cm, běhák 2·4 cm.

Na hlavě široký, černý, rezavožlutě čárečkovaný pruh, s prava i leva zažloutle bělavým proužkem omezený; krk vzadu rezavošedý a hnědočerně skvrnit; hřbet černý a rezavohnědě napříč skvrnit a krásně do modra nebo purpurova se lesknoucí; dolní hřbet je černý, bíle a rezavě skvrnit; spodek bílý, na krku, volátku a hrudi šedý a rezavě naběhlý a hustě hnědočernými skvrnami posázený; křídla hnědočerná a rezavě páskovaná; přední (ruční) letky světle lemované, ocas černý, střední jeho pera rezavě pruhována. Zobák je u konce černý, u kořene špinavě zažloutle pleťové barvy; oko tmavohnědé, běháky nečistě masobarvé se na kloubech lesknou do zelena. Obě pohlaví ztěží lze rozeznati a rovněž sézonní šat i šat mladých se nepatrně mezi sebou liší. Hnízdoši jsou povrchu kaštanově hnědí a černě skvrnití, chmýří pak má bělavé špičky, jež tvoří 4 podélné proužky; na spodku jsou šedohnědí; na stranách hlavy se táhne od zobáčku široký černý a bíle pomíšený pruh.

Nejmenší evropská sluka obývá sever Asie a Evropy, ale právě tu není nikde tak hojná a obecná jako následující bekasin. V Německu i u nás vyskytuje se namnoze jen za tahu, zřídka jako hnízdivec. V Němcích zjistili, že se hnízdí v Hanoversku, Pomořansku, ve Slezsku, v Braniborsku, ve Vých. Prusku. V Norsku, zejména v Laponsku a Finsku se hnízdí skoro všude, ještě více na Rusi a v záp. Sibiři, ale také v sev. Africe a v těchže šířkách asijských. Jednotlivé přezimovaly i v Holštýnsku, v Bavorsku, ale i v Čechách a na Moravě. Koncem ledna 1898 uloven na rybníku u Okoře. Exemplář mojí sbírky byl polapen živý 2. prosince 1903 u potůčku blíže Bíl. Podolí pod Železnými horami. 3. ledna 1905 nalezen u Brna zabitý pod telegrafním drátem (Lov. Obzor VIII.). 10. ledna 1905 uloven na sněhu prostém svahu u Svinošic (tamtéž v srpnu) a 31. ledna 1907 zastřelen u Boušovic blíže říčky Klabavy na Rokycansku (tamtéž XII.).

Middendorf přistihl prvé tyto slučky 8. června na Bogdanidě (70° s. š.), později pak spářené páry a 31. srpna už střelil poslední. Táhnou od polovic března do počátku máje a na podzim opět od srpna až do října; soudím však, že i četní opozdilci protahují později, neboť u Močovic blíže Čáslavě zastřelili na lukách u rybníka za vsí 3. listopadu 1908 dva kozlíky a 5. listopadu opět 3 kusy, v týdnu tedy 5 kusů. Ve Španělsku a Řecku bývají v zimě pole vytrvalými dešti vysoko vodou zaplavená a místa ona jsou oblíbeným dostaveníčkem nesčetných sluk otavních i kozlíků; těchto sice je méně, ale vždy ještě dost hojně jsou zastoupeni. Střelí-li kdo do houfů sedících nebo pobíhajících ptáků přivádějí jej ta

mračna vzlétnuvších sluk až do rozpaků a je celý pomatený, píše Dr. Lindermayer.

Bydlištěm naší slučky jsou vodnaté močálovité krajiny, mokré lučiny (slatiny), rašeliniště, pastviště s bahnitou půdou, jakož i veliké opuštěné lomy a hliníky, zejména s blízkým houštím olšovým. Avšak hluboké bažiny ani hluboká voda nejsou takovými místy, anobrž mělká vodička na pokrajích bažin, rybníků, močálů. Na těch a podobných místech (na Šumavě na př. dle Friče) se hnízdí v ostřicích a trsech travných. Vejce (4) velice se podobají vejcím sluky otavní či bekasina, jsouce poměrně menší, lehčí, někdy pěknějšího skvrnění i zrnění a hladšího povrchu. Základního zbarvení jsou slabě olivově zelenavého se šedými obláčky, na čemž je dosť tmavých až černých skvrn. Průměr. velikost 21 vajec je 38·1 × 26·7 mm., váha 0·638 g.

Áčkoli je co do zbarvení oběma druhým slukám bahenním podobna, jest sluka němá přec jen menší a stojí-li mívá krk vtažený, zobák poněkud skloněný a tělo vodorovně drživá. S večerem čile pobíhá, zpříma tělo držíc, za dne však jako perlička celá shrbená se plíží. Lítá tichým, lehkým a motavým letem, velice netopýřímu poletování podobným (= Fledermausschnepfe). Za dne jenom těsně nad močálem, přímo a nízko létává, obracejíc tělo brzo na tu brzo na onu stranu, n i k d y n e v š a k k l i k a t ě a daleko. Pouze za tiché noci za tahu sama vzletuje do vyšších sfer.

Vábí jemným, ostrým zvukem, asi jako »kyc«, hlasu některých netopýrů se podobajícím; druhdy zaslechneme při vyletování tiché chraplavé »eč«, které zase bekasina připomíná; tón ten však ku konci klesá, kdežto u onoho spíše stoupá a mnohem jasněji zní. Leč zvuk ten (»eč«) tak zřídka uslyšíme, že často tucet i více jich musíme vyplašiti, nežli toto »eč« postřehneme. V době toku na jaře ozývá se však za teplých večerů za neustálého podivného třepání dost nízko nad zemí nebo nad močálem jednotvárným »tettettettettett« rychle, jako když klepe známý brouček červotoč umrlčí (hodinky), což potrvá asi 4—6 vteřin. Rusov ve svém spise »Ornis Esth-, Liv- und Curlands«, že při poletování této sluky lze slyšeti šumot, jenž by se dal dobře vyjádřiti slabikami »loktogi, log-togi« asi jako zní rachot jedoucího kola s poškozeným ráfem.

Pomocí vycvičeného koroptváře, který dobře hledá a vytrvale staví, střílejí se tyto slučky dobře a snadno. Zalehují však tak pevně, že na sebe dá skoro šlápnouti; z nenadání vytahuje pod nohama a uletuje nízko nad zemí, načež brzo opět zapadá, byla-li chybena a možno chybu podruhé opraviti. Kdo je dobrým střelcem v letu, střílí kozlíky hravě jako křepelky, alespoň tak většina loveů dokazuje. Loví se ovšem jen za jasného dne a nikoli při měsíčku, jak staré myslivecké spisy k tomu naváděly. Na podzim důkladně vypasení jsou tuční a tak líní, že je může člověk před klidným stavěcím psem dovede-li se opatrně připlížiti, síťkou na motýle přikrýti jako se přikrývají křepelky příkrajníkem. Zvěřina jeho jest tuze vychvalována; jest jemná a chutná.

Sluka otavní (Gallinago gallinago, L. = Gall. caelestis, Dress. = scolopacina Bp., gallinaria, Gray.).

Otavnice (mysl.) otavník, bekasin, pekasín, šnep, psluka, sluka bahní, sluka travní kozlík. — Rus.: Bekas, barachet, barašok, lesnoj baraček; pol.: Kszyk, kozielek, baranek; chorv.: Šljuka kljunaša, kozica, puljavac, prkačin, bekačin, bekanot, kljun baba, velika barska šljuka; srb.: Šljuka kokačica; slovin.: Kozica; bulh.: Kololjače; luž. srb.: Bjakut mjakotava, jaska koza pjekaz, dživi kózlik, njebjeska koza, baračka; něm.: Die gemeine Sumpfschnepfe, Bekassine, Heerschnepfe, Himmelsziege.

Druhový znak: Zobák delší než 5 cm; krajní rýdovací pera na kořenové polovici vnitřních praporů jsou černavá; před rezavou nebo bílou koncovou částí jest jedna nebo více černých příček; ocas 14perý, zaokrouhlený; přes hnědočerné temeno se táhne světlý podélný pruh. — Délka 21·6 cm, křídlo 13 cm, zobák 6·6 cm ocas 6 cm běhák 3·4 cm. Tab. XXIII. obr. 178

Přes temeno se táhnoucí široký hnědočerný podélný pruh, jest uprostřed rozdělen úzkým proužkem světle rezavožlutým; od zobáku nad okem probíhá narezavěle žlutý proužek; krk s hrudí jsou temně rezavožluty a hnědočerně skvrnity (kropenaty); slabiny pod křídly jsou světlejší a příčně tmavě skvrnity; horní hřbet a ramena jsou černy, drobounce tmavorezavě kropenaty; na urovnaném peří jsou na hřbetě znáti čtyři podélné rezavožluté pruhy (viz totéž u předešlého); dolní hřbet mdle hnědočerný, bělavě a rezohnědě napříč skvrnit; rýdovací pera na polovině kořenové černá ku konci rezavá a dvěma černými příčkami zdobena; letky přismahle černé, zadní mají světlé zubovaté příčné pásky; prvá letka má vnější uzounký prapor bělavý a skoro černou osténku.*) Hnízdoši jsou povrchu a na krku tmavo rezavožlutí s temnými a světlejšími pruhy podélnými a bílými skvrnkami; vespod jsou bílí, běháčky a zobáčky maji šedavě masobarvé, očka šedá. — Zobák starých ptáků zpředu je načernalý vzadu kalně červenožlutý; oko temnohnědé, běháky špinavě pleťové, na kloubech nazelenale naběhlé (staří) anebo bledě šedozelenavé (mladí na podzim).

Otavnice východsibířská = Gall. gallinago raddei, Burt. má mnohem širší a bledší podélné pruhy na zádech.

Barevné zrůdy vyskytují se také: V Hollandsku ulovili ♀ na níž hněď je nahrazena krásnou barvou rezavě oranžovou a museum v Rize má exemplář částečným albinismem stížený.

Bekasin je v celé Evropě obecným ptákem a byl už také bezpečně zjištěn v Grónsku, na Islandě a Faroërách; velmi hojným je ve Skandinavii, také ve Vel. Britanii, Dánsku, Hollandsku, sev. Německu, Finsku, Livonsku a Estonsku, Rusku a v podobných šířkách i v Asii až do nejzazšího východu v Číně a Japonsku. Dle Middendorfa hnizdí se v sev. Asii a také v tundrách, neboť 31. července už nalezl na Bogdanidě vzletná

*) Znak tento nebývá však spolehlivý, mnozí ptáci jej mívají, u mnohých však zrovna tomu naopak, na což i Janda upozorňuje a co i já jsem shledal.

mláďata. Jinak se hnízdí všude, kde nalézá rozsáhlé močály, místy až úžasně mnoho. Brehm ml. má za to, že i v již. Evropě a dokonce v sev. Africe se hnízdí. V podunajských nižinách podél celého středního a dolního toku Dunaje až po jeho ústí (Dobrudža) na všech kalužích, mokřinách a močálech je velice hojným ptákem.

V našich vlastech je rovněž tak známým hnízdivcem a kde jen trochu vhodné bydliště nalezne, najdeme tu třeba 1—2 párky usazeny. Tak znám na Železných horách, jež lemují požehnanou kotlinu čáslavskou na východě a severu četně míst, kde bekasin je každoročně doma. Jsou to vlhké pastviny a louky poblíž lesů i osad u Zdechovic, Zbraňovsi, Moračic, Krasnice, Litošic, Sobolusk Hošťalovic, Mičova, Kraskova, Proseče a j. a j. A tak je tomu i jinde a nejvíce pohraniční kraje zvolil si za letní svá bydliště. Šír napočítal ve 13 krajích českých 399 míst (a jistě že jich jest několikrát víc), kde otavnici znají, nejvíc zpráv došlo z chebského kraje. Na slatinách rudohorských se hnízdí s linduškami lučními a čejkami ještě ve výši 1000 m (Berge 1908) a oněch 135 míst jež (prý!) o kozlíku se zmiňují, patří rozhodně otavnici, neboť té po právu název kozlík přísluší a nikoli předešlí, jak také lidové rčení zcela dobře postihlo. Podobně i na Moravě a ve Slezsku nalézá vhodných hnízdišť; v Haliči vysoušením močálů ztrácí příhodných hnizdišť, leč ještě daleko do toho, než bude ficlauz nebo kozielek vzácným ptákem tamním.

Bydlištěm jeho jsou mokrá, slatinná luka a vlhké nižiny, jež se střídají s močály a blaty a křovisky jsou prohozena anebo s lesem hraničívají; všelikých močálů, slatin, rašelinišť používá za pobyt, tím spíše pak, roste-li tu křoví olšové, jež tuze miluje. Rovnou, hladkou a holou půdu nesmí letní jeho domov míti spíše travnatou, kratšími sítinami a jinými bahenními rostlinami porostlou, aby tu nalézal potřebných úkrytů, zákoutí, kde by mohl zalehnouti; ani husté bylinstvo mu nesvědčí, raději roste-li roztroušeně a řidčeji v mokřadech a mělké vodičce, aby v čas potřeby odtud mohl vyletovati. K jeho oblíbeným bydlištím náležejí bažinatá pastviště s trsy chudičké sítiny mezi rozšlapanou půdou od dobytka, mezi nimiž kalužinky vody travou probleskují nebo pod nohama půda se boří a čvachtá. Konečně jej nalezneme i na slatinných místech s rašelinnou zemí, která je po jaru důkladně jako myci houba vodou nasáklá a pod zeleňoučkou travičkou voda v bahně a kalu se nadržuje, taková plovoucí zrádná bahniska, ve kterých lidé i dobytek se boří, kde zbloudilci i smrt hrozívá a za noci »bludné duše« ve světýlkách své reje provozují. Míst takových však všude valem ubývá, populace roste, musí i orná půda narůstati aby uživila lidstvo; lehkokřídlý pták si musí hledati jiná bydliště, vždyť svět je tak veliký. —

Za tahu je mu každá mokřina, každá kalužina polní nebo luční vítána, jen když to trošku močálu podobno, byť to bylo v nižině nebo na pahorkatině a objemu sebe menšího. Naše kraje proletují otavnice již v březnu, zvláště ve druhé polovině, což potrvá až do dubna a zpáteční tah začne od polovic srpna a trvá celý měsíc září a říjen; stěhuje se

v noci. Bütov má za to, že nikoli jednotlivě nýbrž v tlupách po 25 až 30 kusech společně táhne. V močálech středomořských a v okolí Říma přezimuje jich velice mnoho, leč jiní (a to bezpochyby jižnější usedlíci) přeletují až do sever. Afriky, Egypta, Indie, ba i na malajském souostroví ho pozorovali a tu okupují všechny močály a zejména zaplavovaná rýžoviště. Také někteří jednotlivci se odhodlávají ku přezimování u nás i severněji ve střední Evropě jako předešlá sluka němá a dokonce i v nezvyklou dobu tu tokají (Wemer u Barumu »Mitteil. üb. d. Vogelw. 1908.). U Poznaně za prudkého mrazu 29. ledna 1907 pozorován byl bekasin a touž dobou i u Eichfeldu v Němcích ho viděli (Deutsch. Jägerztg. 1907.). Bau zase jej nalezl v zimě u Bodamského jezera (Ornit. Jahrb. 1903.) a Janda zastřelil 3 bekasiny 20. prosince 1893 na lukách u Uher. Hradiště (Atlas středoev. pt. 1902).

Hnízdo zakládá si uprostřed mokřin na malé vyvýšenině, na lukách v trsech travných i na volných místech mezi vrbovím a olšovím. Pták vytlačí obyčejně v takovém místě, jako trsu, mělký důlek, vykrouží jej čistě a prostě vystele suchými částkami rostlin a hnízdo, příští kolébka, hotovo. V druhé polovici dubna nebo v máji nalezneme tu 4 krásná hruškovitá vejce, která jsou na kalně zelenavě olivovém, někdy i šedozeleném základě několika mdle šedými obláčky pokryta a po těch a dále na celém povrchu naseto více méně drobnějších i větších, často podlouhlých černohnědých skvrn, jež jsou kolem tupého pouku zvlášť seskupeny; sem tam i černé ťupky a škrty v kresbě té se objevují. Podobají se ostatně nejvíc vejcím druhu následujícího, jen že jsou mnohem menší, jemnějšího zrna, hladká a beze všeho lesku. Průměr. velikost 52 vajec je 39·2 × 27·9 mm., váha 0·805 g. Asi po třech nedělích bývají pestrá kuřátka na světě; sotva že oschnou opouštějí hnízdo a výborně se ukrývají mezi rostlinami a v trávě a bez dobrého psa jich marně hledáš, neboť spíše zašlápnout se dá některé, než by uteklo. Za další čtyři neděle dovedou už létati a jsou samostatná.

Otavnice se zdá v klidném postoji krátkonohou, ale v rozčílení nebo vzrušení hned se objeví štíhlou. Za večerního soumraku velmi hbitě pobíhá po močále, častěji i skloněnou hlavou a zastaví-li se, pohybuje zadečkem. Litá velmi obratně a rychle, neodtahujíc křídel daleko od těla, zobákem při tom směřujíc k zemi a co zvláštního, jakmile vzlétne či vyvstane (po myslivecku), letí klikatě semo tamo, brzy na pravo, hned opět na levo, nežli se po chvíli pustí rovným směrem ku předu (kozlík hned po vzlétnutí rovně odtahuje). Ačkoli v líhništích nikdy ji nenalezáme ojediněle přece jen se zdá, že není příliš společenským ptákem. Naproti tomu Chernel viděl v Uhrách v srpnu na menších močálech při dolním Dunaji hejna na dobrých 200 kusů bekasinů čítající.

Na jaře bavívá ♂ sebe i svoji vyvolenou zajímavým poletováním v době lásky. Vylítne mrštně se země šikmo do výše, krouží tu závitkovitě výše a zas níže a kolíbá se a třepetá se tu rozmarně kolem do kola.

V této výši, kde se zdá býti skřivanem, vrhá se s roztaženými, leč nehybně držícími křídly, v jednom tahu asi 10—15 m šikmo dolů a opět vzhůru a to s takovou prudkostí, že při řícení tom slyšeti daleko a zřetelně mekavé zvuky, nic jinak než jako by koza kdesi opodál zamečela (viz něm. Himmelsziege). Pamatuji se dobře na podobný dojem z Litošic, asi před 25—26 lety, když ohlížeje se marně kol kolem po koze — bylo to za vsí na hrázi rybníka — věru jsem netušil, že to nade mnou ve výši malý černý bod se mihající zvuky tyto vyluzoval.*)

Při kroužívém reji vydává někdy ♂ i jiné zvuky, vlastní »zpěv«, jejž Ziemer slabikami »peděp peděp, peděp« znázorňuje, při čemž ono »děp« vyšším tonem se ozývá. Skončen-li lásky rej a píseň milostná, řítí se sameček svištivě kamenem k zemi ku své družce, aby dokonal to, k čemu jej taneček ve výši nadchnul. Ale Wemer, jinak bystrý pozorovatel ptáků, nechce tomu, že by bekasin jako kámen s hůry k zemi dopadal, on tvrdí, alespoň co viděl, že sletuje zvolna jako čejka s roztaženými křídly, při čemž se nejdříve dotýká spuštěnými stojáčky země (Zool. Beobachter 1908). Tuto zajímavou hru nejčastěji provozuje sameček za večerního nebo ranního šera, avšak druhdy i za dne. Tokává pak netoliko v době jarních námluv, ale i v létě a na podzim si zarejdí a zameká, jedno druhé totiž vylučuje. Po prvním toku si dopoledne odpočívá.

Také se o to hádají; jeden dokonce dokazuje: »toká jen za dne a nejspíš ještě z večera« (Rothe), druhý zase tomu rozhodně odporuje a tvrdí opak (Bütow). Nebudeme při nikom — bekasin toká, kdy jemu se zlíbí!

Na počátku doby hnízdění odbývá se rej a mekot vždy pomalu, jako introdukce některého valčíku, leč průběhem doby, když samička snáší vejce, jest nejživější, nejohnivější tok ten, aby zase ku konci sezeni na vejcích ponenáhlu, než nastanou starosti s krmením dětí ustál. Někdy i více samečků provozuje hru tuto, ale každý na svém vyhraženém vzdušném rejdišti, které odpovídá dole ležícímu okrsku hnizdiště a třeba že dost blízko sebe rejdí, přece jeden druhému nepřekáží. Nedivno tedy, když pak taková mekavá symfonie s hůry zaznívá, pověrčiví venkované, jací dosud u nás a jinde jsou, v jednotvárné pustině při nezřetelném osvětlení podvečerním slyšíce kolem sebe zdánlivě je obklopující mečení koz, aniž by původu byli s to objeviti, pociťují nevolnost a příšerný nezřídka děs se jich zmocňuje a oni s kvapem se touží s někým o podivném strašidle a nevysvětlitelném úkazu sděliti. Toto se sběhlo před několika lety v údolí Ohebky (Chrudimky) u Proseče a lid putoval houfně a zdaleka na očarovaná místa, aby žasnul a trnul, až lesník jeden až od Malče jej poučil, oč jde.

Shledalo se, že sameček tokal horlivě i když mláďata Ziemer v rukou držel. A na podzim jen nejvýš zřídka za obzvlášť mírného podletí

---

*) Po několika letech došel mne od přítele kollegy ze Zdechovic u Kladrub n. L. dotaz, abych mu pověděl, co jim to tam vždy u Zbraňovsi na večer ve výšce mekává. Že to pták, tušili, ale který?

ozve se tu a tam některý pták, neboť celé to jeho mekání je obdobným s bubnováním datlů nebo tokáním kurovitých ptáků lesních a p.

Podle nejnovějších pečlivě konaných pokusů a pozorování Dr. E. Ziemra v Pomořansku a prof. J. Rohwedra ze Šlesvik-Holštýnska jest na jisto postaveno a dokázáno, že »mekání« samečkovo při toku vzniká takto: Pták ve výši poletující řítí se s napolo rozpjatými a strnule či nehybně držícími křídly nakloněným směrem šikmo dolů, při čemž má tělo o 1/4 své osy buď na pravo nebo na levo stočené. Ocas je při tom úplně vějířovitě rozestřen, tak že nejkrajnější jeho pera volně odstávají, aniž by se jedno druhého dotýkalo. Na ně naráží nyní proud vzdušný pod křídly zhuštěný a přivádí je do chvění, čímž vzniká onen zvuk. Současně potrhuje pták rychle křídly a tak se nepřetržité chvění ono a s ním i »mekání« trvale udržuje a ke sluchu našemu dostává. Mekání potrvá asi 2 vteřiny, pokud pták šikmo a prudce sletuje, načež se opět v oblouku vznese do výše. Při tomto vzletování mekot ihned ustává. Na základě nestejné rychlosti dojmů zrakových a sluchových, slyšívá pozorovatel zpravidla mekání později při vzletování, místo při šikmém vrhání se dolů, čili v pravý okamžik.

Ziemer se pokusil popsati celý tento zajímavý výkon a zjev asi takto: Čím je otavnice unavenější, tím delší přestávky činí, než si odpočine a se zotaví. Zpočátku každých 6—8 vteřin se řítí šikmo vzduchem a meká, leč na konec toku na to potřebuje již 30 vteřin a celek potrvá obyčejně tak dlouho, pokud jej (samečka) na zemi sedící samička k sobě nepozve hlasem »tykkyp«. Mnozí pozorovatelé toto »tykkyp« vůbec neslyšeli anebo snad nemohli slyšeti, protože nebylo samičky. Rej v toku trvá od doby páření až do doby vylíhnutí mláďat, avšak už ulevuje po dobu sezení. O tomto »tykkyp« rovněž se vedl spor; jedni, že jen ♀ tak volává (Ziemer, Rothe), druzí, že obě pohlaví tak činí a klasický je v ohledu tom jakýsi muž, jménem p. z Raminů, který »nesčíslněkráte« (!!) pozoroval a slyšel bekasiny na zemi seděti a mekati (!) a soudí z toho, že zvuky ty hrdlem vyluzují (!!) a každé jiné mínění o tom prohlašuje docela kategoricky za — nesmysl. Ale to nemá ten pán ze sebe. Starý Doebel ve své »Jäger-Practica« I. díl (1783) str. 73 kap. 107. praví, když se byl prve zmínil o třesavých zvucích, kozímu mekotu podobných a ve vzduchu provozovaných, že »v noci, když sedí na zemi, v močále nebo ve vodě, zvláště před změnou počasí, podobné zvuky od sebe vydává, takže, kdo to neví, mínil by, že to pochází od mladé kozy«. Podobně soudil i Bechstein; všichni tito pokládali mekání za »hudbu vokální«. Avšak starý Naumann otec (koncem XVIII. věku) byl přesvědčen o tom — arci také nesprávně — že mekání bekasina nepochází z hrdla, nýbrž že vzniká chvěním »letek« — tedy, že to »hudba instrumentální«.*) Jest opravdu zvláštní, že zvuky tyto se zdají každému zpočátku, vzdor tomu že s hůry

*) Podrobněji lze se o zjevu tom dočísti v autorově článku »O bekasinu čili otavnici« v Lov. Obzoru XIII. 1910 čís. 1.—3.

přicházejí, jakoby zcela blízko u země kolem člověka se ozývaly a odtud ten klam.

Obvyklý denní hlas bekasinův je chraptivé »éč éč«, jež si můžete znázorniti, přejedete-li rychle nehtem po napjatém kusu hedvábí. Čím vypasenější, tučnější pták, tím chraptivěji se ozývá, takže vycvičený, zkušený lovec předem dovede určiti, je-li kořist jeho tučná či hubená. V noci za tahu se ozývá s hůry »grek gek gé«, které nemá s hlasem jeho denním nic společného. Mimo zvuky uvedené ještě vysokým »cip« se dává slyšeti jako drozd.

Živí se larvami jepic a jiných much a hmyzů, plži, drobnými mlži, červy, broučky, což vše nalézá na měkké půdě močálů a slatin. V zajetí si zvykne na žížaly a housku v mléce vlhčenou, tvaroh i chléb, ale vše dobře masem promíšené. Je tichým, klidným ptákem, který konečně časem přece zkrotne; protože je nejčilejší večer a v noci není zrovna pro svou ospalost a netečnost za dne valným společníkem. Do malého vězení se nehodí, spíše do prostranné voliery s náležitě mechem a kyprou zemí naplněným dřevěným okřínem, aby si zobák při vybírání potravy neporanil.

Náleží ku nízké zvěři a jest nejobecnější slukou našich krajin a dosti proslulou a pamětihodnou u loveckých sportmanů. Za pomoci vycvičeného psa koroptváře, který musí proti větru bažinu, močál, slatinu prohledávati, střílejí se bekasini při vzletování. Ale vyžaduje honba ta statečného se všemi strapacemi při ní obeznámeného lovce. Není právě dvakrát příjemné namáhavě se čvachtati a brouzdati bahnem, ještě k tomu neznámým a druhdy tak zrádným a kdo není náležitě otužen raději z vážné obavy o zdraví své toho zanechej. »Kdo se bojíš rýmy nebo růže a kdo náležíš jen ku náhodným střelcům, tomu radím, aby zůstal na suchu« — píše p. z Wildungu ve svém loveckém »Taschenbuchu«.

Nejpříhodnější dobou ku lovu na bekasiny jest doba podzimního tahu, méně vhodnou na jaře. Počínati jest si při ní chladnokrevně a neradno ve vodě příliš hlučně šlapati (ač někteří právě tomu zase chtějí). V trávě skrytá otavnice dá k sobě blízko přijíti než vytáhne, pak ale je to bleskem a asi na 20 kroků klikatě a nízko při zemi než zaměří rovně dále. Vyplaší-li se pták na hnízdišti, vyletuje vlnovitou čarou vzhůru do vzduchu. Protože hned po vytáhnutí klikatě a hbitě s sebou kmitá, tu buď i h n e d musíme střileti, než se dá do zmítání anebo zase s ranou vyčkati, až přestane tu neposednost a táhne rovně.

Kdo je dobrý a jistý střelec může při psovi za den tucet i více ptáků složiti. Kdo se však bojíš namáhavého brouzdání močálem, postav se večer na jeho okraj a střílej po přeletujících otavnicích; buď však předem ujištěn, že toho mnoho nepopadneš. Také je lapají do sítí, tu a tam i příkrajníkem před dobrým psem stavěčem je přiklopují a p.

Jsa letounem obratným, nedá se lecjakému dravci polapiti, ale ferina lišák ji také v močále navětří a pochopové decimují rovněž jejich potomstvo. Daleko horší všech těchto nepřátel je však náhlé stoupnutí vody

v nižinách močálovitých tím na sta hnízd současně za své béře. Korunou všech škůdců jest však člověk; jeť výborná chuť zvěřiny sluči všem požitkářům příliš dobře známa, neboť předčí daleko zvěřinu sluky lesní. Čím je mladší a tučnější bekasin, tím šťavnatější a chutnější je masíčko jeho. A aby — právě pro tu jeho dobrotu — ničeho nazmar nepřišlo (vyjma peří, zobáku a stojáčků) upravují se i vnitřnosti jejich po náležité kuchařské přípravě sebou a — jsou skvostným a báječným požitkem! Hotová »báseň labužnická«!

Ale tím, že je tak jemného masíčka, náramně rychle se kazí (bříško hraje všemi barvami) a nehodí se ku požívání. Jest se proto lovci starati o pečlivé přechovávání vzácné zvěřiny. Ne tedy ulovené ptáky nacpati do brašny, kde se umažou, pomačkají a zpravidla zapaří, nýbrž pěkně na řemínkách mimo brašnu každou zvlášť nositi, aby brzo oschly a déle vydržely a přece slušně vypadaly, ať už je to trhové zboží anebo na dar a konečně i pro vlastní požitek.

Sluka střední (Gallinago major, Gmel. = media Br.).

Ležák, sluka větší, velká (Palliardi), velký bekasin. — Rus.: Leženok, dupelj; pol.: Dubelt, bekas wiekszy, albo szredni, bekas funtowy; chorv. a srb.: Šljuka livadarka, čoketa, bekašin, veliki priljegač; slovin.: Čoketa, veliki prilegač; bulh.: Koboljače; luž. srb.: Šnepfa lučnik, lužovka; něm.: Die grosse Sumpfschnepfe, Doppel-, Mittel-, Pfuhl-, Bruchschnepfe, grosser Bekasin, Dublette.

Druhový znak: Zobák přes 5 cm dlouhý: ocas 16perý, tři krajní jeho pera po každé straně jsou na koncové polovici b í l á, jakož i celý vnitřní prapor nejkrajnějšího z nich: prvá ruční letka je hnědá s bělavým stvolem*) leč vnější prapor může býti bělavý, ale nemusí a také vždy nebývá: většina krovek křídelních je zdobena bílými, velikými poloměsíčnými špičkami. — Délka 23·4 cm, křídlo 15 cm, ocas 6·6 cm, zobák 6 cm, běhák 3·6 cm. Tab. XXIII obr. 179.

Hlavní zbarvení je povrchu černé a světle rezavohnědě kropenaté; po hřbetě splývají rovněž 4 širší bělavě žluté podélné pruhy a podobný proužek jde od zobáku středem temene, jakož i nad každým okem; černé a bílé příčky na křídlech a černohnědé letky; břicho bělavé, ocas rezavý několika černými páskami a bílými špičkami zdoben; hrdlo bílé krk, hruď, boky a slabiny na zažloutlém spodku černohnědě skvrnité. — Zobák u kořene špinavě zažloutle masobarvý, na konci rohově černý; temnohnědé oči jsou veliké a vysoko při temeně postavené, běháky (stojáky) zažloutle pleťové do šeda naběhlé, na kloubech nazelenalé. ♀ bývá o poznání větší, jinak pohlaví nelze rozeznati. Š a t m l a d ý c h bývá více do žlutorezava a zejména veškeré bílé partie nebývají tak čisté jako na starých ptácích; temná kresba povrchní se však shoduje. Na podzim je peří poněkud tmavší, ale ne tak krásné.

---

*) Můj exemplář má právě takovou 1. letku. Janda tvrdí, že tento znak není spolehlivý (Atl. střed. pt. 1902).

Ležák obývá hlavně severovýchodní Evropu a severozápadní Asii až po Jenisej; zhusta se hnízdí v severních močálech (tundrách) ruských a sibiřských a na zimu táhne celou Evropou až do již. Afriky. Také v již. Rusku a Polsku po pravém břehu Visly jenom (Taczanowski) je skoro obecnou slukou, leč nikde tak hojnou jako bekasin. »U nas do niedawna jeszcze bylo dužo blot, na których sie dubelty gnieždziely«, píše Dzieduszycki z Haliče a dodává, »liczba dubeltow u nas w ogólnošci zmniejsza sie bardzo«. V Uhrách není nyní tak hojným jako býval dříve, příčina táž jako v Haliči a jinde — vysušování močálů. V Německu namnoze jen za tahu se vyskytuje a jako hnízdivec je tu velmi vzácným, přece však jej nalezli ve Westfalsku, Hanoversku, Oldenbursku, Vých. Friežsku, Braniborsku Pomořansku, v okresu Gumbinnském a dle Harterta i v nižině okolo Tylže. O hnízdění se ležáků v Jutsku pěkné poznámky přináší »Zeitschrift f. Ool.« 1898 a 1899. V gubernii Tomské je častým hnízdivcem (Johannsen). V Čechách, na Moravě i ve Slezsku se objevuje za tahu, ale jen pořídku a vzácně a byl tu již nejednou uloven; možno míti za to, že třeba dost často, ale že jej lovci pokládají namnoze za většího nebo »starého« bekasina; při zběžném pohledu necvičených zraků je to zcela snadno a možno. Na Moravě střelil Feuereisen 16. máje 1897 ♀, která měla břicho od sezení holé a v těchže místech rok na to (1898) pozoroval Knotek 2. a 8. června sluky ty opět, aniž by byl však mohl zjistiti, zdali se tu hnízdily. Mnohý exemplář zhyne na moderním dopravním prostředku, telegrafu a telefonu, jako u Děčína 1896, nebo u Chotusic 11. května 1906 o jedinÿ drát. Šírovy zpravodaje nelze bráti vážně známosti o ptactvu nejsou dnes valné u naší intelligence, natož před 32—33 lety.

Letním domovem sluky střední jsou holé močály a bažiny, porostlé kratičkou travou s mělce bažinatou půdou a málo vodnaté, tedy dosti suché půdy, čímž se podstatně liší od předešlého druhu. V močálech vyhledává si jen zcela určitá místa; v tundrách obývá nejraději mechem porostlé půdy mezi zakrslými a řídko rostoucími břízkami nebo ostřicemi. Také se vyskytuje na slatinatých lukách, kolem rybníků a jezer anebo kde se vine mělká řeka zelenými slatinami. Nebývá okrsek její rozsáhlý, často i pastviště dobytkem rozšlapané, mokré lado s kalužkami vody, která stopy zvířat zpola vyplňuje, anebo kde prameny vyvěrají ze země a kolem svěží zeleň se prostírá. Na podzim za tahu se spokojuje s lecjakou krajinou, nevybírá si a lovci ji naleznou místy i tam, kde se jim o nějaké sluce ani nezdálo. Na jaře táhnou od polovice dubna, když už otavnice jsou skoro všechny na svých místech a nespěchají neboť do svých hnízdišt v tundrách dříve než před koncem dubna nemohou, protože tu jarní tání později nastává. Z té příčiny protáhne se také jarní tah až daleko do května a směr jeho jest namnoze severovýchodní. Na podzim počínají se stěhovati od polovice srpna a tah trvá až do polovice září; putují v noci obyčejně ojediněle, po párech nejspíš na jaře.

Kde pobývá v létě, tu se i hnízdí; bývá to na sušších vyvýšeninách v močálech, kde ♀ vystýlá jen povrchně mělký důlek v trávě a koncem máje nebo v červnu (hlavně na severu) snáší sem 4 vejce, která se podobají vejcím obou druhů předešlých. Průměr. velikost 15 vajec je 46·8 × 31 mm, váha 1·012 g. Skořápky jsou jemnozrnné, hladké, neleskllé. Po 3 nedělích se líhnou mláďata, která se podobají hnízdošům otavnice tak mnoho, že jedině velikost jejich je rozlišuje; dovedou se neobyčejně mistrně skrývati a velmi nesnadno lze je vyplašiti.

Sluka střední je bázlivý a úzkostlivý pták a za dne jest ji jen tehdá viděti, byla-li náhodou vyplašena. Před pasoucím se dobytkem anebo samotným člověkem leží tak vytrvale, že často pod samýma nohama vyletují. Zbarvením svým tak mnoho se přizpůsobuje okolí svého bydliště že jen neobyčejně ostrý a vycvičený zrak je s to nalézti ji na zemi zalehlou; častokrát hledáš a hledáš a najednou ti vyrazí při nejpozornější práci a ty zíráš na prázdné místečko, ačkoli si pevně přesvědčen, že jsi právě na něm a jen na něm co nejvíce zrak namáhal. Letí dost rychle ačkoli poněkud těžkopádně, ale n i k d y k l i k a t ě jako otavnice, čímž se také od nich rozeznává. Také neuletuje vysoko a vždy přímou čarou. Vzletuje-li, lze zaslechnouti jakýsi svištivý zvuk a také jinak ani za tahu ve výšce ani vyplašena-li na louce leknutím hlasu nevydává. Při poletování přitahuje křídla silně k tělu, běháky opět od sebe a špičkou zobáku směřuje dolů. V čas potřeby plove a se potápí, ale jen tuze zřídka umění toho používá, nejspíše je-li pronásledována škodnou.

Ačkoli jinak němě si vede, pře i ona toká, nikoli však letmo ve vzduchu, anobrž stojmo na zemi a k tomu sborově s průvodem klapotu zobáků. »Pěvci« buď se seběhnou neb sletí na jisté místečko svého bydliště a postaví se do dlouhé řady; na to spustí první solo a když skončuje začíná soused a tak dále se pokračuje až se celý sbor vyzpívá. Takovéto pěvecké turnaje trvají od máje do konce června, počínajíce vždy dost brzo před západem slunce a končívají v noci. Ve Švédsku bylo známo toliko jediné takové tokaniště do r. 1858 dle Nilsona a Gadamera, kteří »pěvecký sbor« tamtéž pozorovali a popsali. Ve Šlesvik-Holštýnsku jich známo několik ve střední a severní části provincie a většinu z nich každoročně ptáci ti od nepaměti navštěvují, pokud ovšem nejsou vyrušeni, na př. střelbou anebo pokud krajina nedoznala nějaké změny. Rohweder, který několikrát tři taková tokaniště navštívil, byl se svým průvodčím svědkem takového turnaje, na kterém téměř 100 ptáků konečně bralo podíl a nikdo dosud tak věrně, podrobně a krásně nevylíčil tokání málo známého ležáka jako on.

Podáváme zcela stručný výňatek z vylíčení toho. Ani bezprostřední blízkost obou i psíka, ani hovor, zapalování doutníků, hvízdání na psisko ptáky nevyrušilo, ano až na dosah ruky se jeden z »pěvců« k němu přiblížil. Tento autor jmenuje takové tokaniště (asi 400 m²) »knebberplatz« (z dánského) neboť každý se dostavivší ♂ se uvede přerychlým klapo-

tem zobáku, což znázorňují »knebbebbebbebbebbebbebb« *), po němž na kapelníkovo znamení začne sólo nejprve jeho »bibellibibibibi.... biié«, po něm druhý, třetí po řadě až všichni spustí jako při žabím koncertě, arci jiným hlasem, načež skončí tichým »biéé«; po krátkém oddechu začnou znova. Nikdy nepozoroval, že by z prostředka řady »zpěvák« počínal, nýbrž od kraje vycházel pokyn kapelníkův. Sluší dodati, že při přednášení různé pantomimy se provozují a krajní bílá rýdovací pera rozloženého ocasu šerem večerním kmitala a se odrážela od temného pozadí trávy jako fosforeskující jiskry svatojánských broučků a s nastalou tmou zmizely. Nežli začnou »bibelovat« stavívají se dva ptáci proti sobě v bojovný postoj, aby krátký a nekrvavý sehráli souboj zobákovými rapíry; průběh jeho však nikdy nebývá vybojován s takou vznešeností a hodností kavalírskou jako jsme poznali u jespáků bojovných. Zobák proti zobáku, tělo proti tělu, vzpřímí se, uhodí několikrát křídly, odskočí od sebe a — stojí tak klidně a lhostejně jako dva rytíři smutné postavy (Naumann 1902. IX. díl). Poznali jsme, že při toku nejsou daleko tak bázlivy a opatrny jako jindy a lze se k nim až na 3—4 kroky ponenáhlu přiblížiti.

Jinou neméně zajímavou zprávu po sobě zanechal Taczanowski z Pinsku na Volyni. Na rozsáhlých močálovitých a rašelinatých lukách, kde se hnízdil větší počet ležáků, vyhledávají samečkové výše položená suchá místa krátkým drnem porostlá. Sem se sletují nebo scházejí ráno před východem a na večer po západu slunce, aby tu prováděli svatební hry a turnaje, zápasy do živého zváti to nelze. Každý sameček zabere určité místečko, odkud proti soupeři útočí, navzájem se ukláněií, vyskakují proti sobě, křídly mávají a rozmanité pohyby provozují, jakých bychom v tak zdánlivě nemotorných tvorech ani nikdy nehledali; té mrštnosti a komičnosti při tom! Tak živě připomínají jespáků bojovných či batalionů!

Střelci toho využitkují a stavíce poblíž tokaništ budky, střílejí odtud a často jednou ranou několik jich složí; na chvíli ptáci ztichnou leč brzo pokračují dále. Také jim tu kladou léčky (žíněná oka), do kterých se chytají a to tak hloupě, že mnohý ani nepozoruje, že je za nohu polapen a dlouho se nemůže zpamatovati a zkouší odběhnouti na různé strany. Konečně začne se třepati a zmítati, druzí se na něho vrhají a bodají ho do hlavy. Takhle je ale u nás — píše Taczanowski dále — brzo vychytají a vyhubí právě v době, kdy se mají šetřiti; také jich neustále proto ubývá (»Ptáki krajowe« II. díl. 1882).

Obvyklý hlas, který však jen zřídka lze slyšeti, je přidušené »bed, bed, bed«. Za potravu jsou jim všelicí hmyzové vodní, bahenní, dešťovky,

---

*) Přidržme pevně kousek kostice na desce stolu, aby druhým koncem přečnívala asi 7—10 cm přes okraj jeho a druhou rukou jej zvedněme a pusťme; chvěním povstane zvuk, který dobře znázorňuje klapot ležákův na přivítanou na tokaništi.

brouci a drobní měkkýši. V zajetí si s nimi dlužno dáti práci jako se slukami vůbec.

Uloviti ležáka není tak dalece žádným uměním a drobnými brůčky střílejí se hravě. Také je lov na ně daleko pohodlnější než na mrštného neposedného bekasina, protože se nezdržuje ve hlubokých bažinách. U nás arci o takovém lovu nelze ani mluviti, leda že se někdy nahodile připlete do rány. Za zmínku stojí, že prý psi příliš tučné ležáky na podzim jen s nechutí a neradi apportují. A přece masíčko jejich platí za náramnou delikatesu, všech bahenních sluk nejlepší, jsouc měkko a jemno. Pekou je také se vším všudy (ovšem po oškubání), tedy i s vnitřnostmi a nalezli se lidé, kteří na výsost slučí zvěřinu takto upravenou vychválili!

2. rod: Scolopax, Linné.

Zobák na konci silnější a oblý slouží také těmto ptákům za ústrojí hmatové, jsa zřetelnými jemňoučkými póry na pokožce přední polovice opatřen a velice nápadně, ale jen od přední poloviny počínajíc, rozevřitelný, kdežto celá polovička zadní (ku kořeni) při tom zůstává zavřena; celé lýtko (»stehno«) až ku běháku je opeřeno; běhák sám je zpředu i ze zadu štítkován, po stranách síťkován a celkem kratší středního prstu; drápek zadního prstíku je krátký, tupě kuželovitý a do výše namířen a nepřečnívá konec prstíku. Křídla dosti vyklenutá a přítupá; osténky všech 12. per rýdovacích jsou dovnitř zahnuty.

Obývají listnaté i jehličnaté lesy, nejraději ve vlhkých nížinách a ani chlumnatým pohořím se nevyhýbají, avšak do vlastních a pravých močálů nikdy nejdou. Pravých sluk lesních jsou známy dosud 3 druhy, z nichž jeden je domovem v Sev. Americe = Scolopax minor, Gmel. a jeden na Jávě = Scolopax saturata, Horsf. Evropa hostí toliko 1 druh.

Sluka lesní (Scolopax rusticula, L. = Rusticola vulgaris, Vieill. = major, L. Leach.).

Sluka obecná, krásnoočka dlouhozobá (mysl.). — Rus.: Valdšnep obšujak, valšuje, bekas slomka, šabaška; pol.: Slomka, slaka; chorv.: Šumska šljuka; srb.: Šljuka bena, podlešnjak, kokočka, beng (Bos. a Herc.), bekasa (Čer. Hora); slovin.: Kljunač, sloka, podlesek; luž. srb.: Bjakut slomka, šnepfa, jurkava, piščata kara; něm.: Die Waldschnepfe, Eulenkopf.

Druhový znak: Čelo s temenem popelavě šedé; vrch hlavy černě a rezavě příčkován; šedožlutavý spodek je temnohnědě vlnkován; vnější prapory rýdovacích per a ručních letek jsou zdobeny trojhrannými rezavožlutými okrajními skvrnami; konec ocasu je svrchu šedý, vespod stříbrobílý. — Délka 27—30 cm, křídlo 18—20 cm, ocas 9 cm, zobák 7—8 cm, běhák 3·5 cm, váha 25—40 dkg. **Tab. XXIII. obr. 177.**

Čelo zažloutle šedé, temně vlnkované; středem jeho černý podélný proužek; přes temeno napříč jsou 3 černé a 3 rezavožluté prouhy,

které sestupují až na záhlaví do týlu; nadoční proužek světle rezavožlutý, hrdlo žlutobílé, tváře rezavožluté a černě čárkované; krk žlutošedý, rezavě naběhlý a jakoby černě šupinkatý; spodek rudohnědavě bílý, hnědočernými proužkami napříč vlnitý; horní hřbet rezavohnědý, posázený hranatými a zubatými černými skvrnami, mezi nimiž se často objevují šedá místa a v té směsi jsou zřetelně znáti rezavožluté konečky per, jakož i nažloutle šedé skvrny, které vytvářejí 4 nedosti zřetelné podélné pruhy; drobné křídelní krovky a letky jsou rudohnědy a pokryty černými šipkovitými a příčnými skvrnkami, tmavošedými příčkami a světle žlutošedými skvrnami všecky vespolek jsou pak do příčných pruhů seřaděné; větší (ruční) letky hnědočerny úzce rezavě příčkovány; před nejdelší prvou letkou je maličké, sotva 3 cm dlouhé, uzounké, jemné a tuhé pírko (»slučí pírko«), jemuž předchází ještě jedno menší; rýdovací pera jsou černá, po krajích rezavě skvrnitá a na konci shora šedá, zespod bílá. — Hnízdoši jsou pokryti hustým a měkkým chmýřím, povrchu rezavým a kaštanově hnědým, hnědočerně a bíle skvrnitým, zejména v okolí oček; vespod jsou rezavožlutí, na bércích bělaví, zobáček i běháčky mají krátké na omak velice měkké barvy nečistě masové; očka šedá.

Rozdílu mezi ♂ a ♀ ve zbarvení není žádného spolehlivého, přesného, rozhodujícího. Caster (St. Hubertus 1898) píše, že východ kloaky u ♂ tvoří dosti ostrý zářezek s koncem břicha, čehož nelze pozorovati u ♀. — Zobák je nadmíru měkký a ohebný, jako u žádného jiného ptáka, toliko na samém konci je poněkud ztvrdlý; zpředu je barvy černošedé, na kořeni špinavě masové barvy; veliké, krásné oko temnohnědé, černý kroužek oční není pernatý; běháky jsou silné a šedavě pleťové barvy.

Barevné zrůdy nejsou právě časté, ale přece už byly uloveny sluky bílé, zažloutle bílé, nebo bíle strakaté; uloven byl exemplář s rezavožlutým spodkem beze všech příčných vlnek, jiný opět s malou chocholkou na hlavě, jejíž základ činil bradavičnatý nárůstek. Přepeřovati počínají v červenci a celý pochod ten jde pomalu před se, konče až v listopadu. Při tak obecně a valně rozšířeném ptáku nelze jinak, než že také variety si lidé učinili, které ovšem mohou záležeti na podnebí poměrech půdy a potravě.

Menší forma, u myslivců zvaná »trnovka« je sluka vyrostlá a žijící na vysokém severu anebo v drsném podnebí horském za nepříznivých poměrů; také se zdá, že to jsou asi malé, v prvém roce žijící sluky, kdežto tak zvané »sluky se soví hlavou« jsou z nižin, kde žijí v poměrech daleko příznivějších. Hoffmann našel mnoho přechodních forem mezi oběma extremy *) a shledal, že veškeré ty a podobné rozeznávací známky, jako i ty anatomické, jsou **nestálé** a tudíž i nespolehlivé **). Mimo

*) Viz Dr. Jul. Hoffmann: »Die Waldschnepfe« Stuttgart 1887. II. vyd.

**) Viz Jos. Hodoval: »Sluka a její lov« 1902 v knih. Lov. Obzoru čís. 2. a téhož článek: »Něco o ní«. Lov. Obzor IV. 1901.

tyto znají myslivci ještě »sluky modronohé«, patrně to také problematická varieta jako obě hoření.

Sluka lesní je rozšířena po celé Evropě a Asii až ku nejzazšímu východu a za tahu se objevuje i na velikém díle Afriky. V Evropě ji nalezli až na 67° s š., až pokud ještě do jisté míry sahají lesy. O Anglii se dokazovalo a dosud se udržuje mínění, že se tam sluka lesní jen velice pořídku hnízdí ale to vše už je dávno vyvráceno. Dali si mnozí pozorovatelé, jako More a Monk práci a přesvědčili svět, že se hnízdí v Irsku, Anglii i Skotsku a v letech sedmdesátých nalezeno v hrabství East Sussex na 150—200 párů sluk se hnízdících. (The Zoologist 1879.) Ve Francii také není hojnou, hnízdí se tu též jako na Madeiře, Azorech a Kanárech, velmi vzácným hnízdivcem je v Dánsku, za tahu však hojnější, nanejvýš vzácnou na Islandu, za to hojnou ve Švédsku. V Německu i u nás je všeobecně proslulým lovným ptákem a také přilehlé ostrovy Severního a Východního moře jsou jí domovem, zvláště ostrov Rujana a j. jak za tahu tak i v čase hnízdění se (St. Hubertus 1908). V záp. Švýcarsku a Tyrolsku se rovněž za tahu hojně vyskytuje, není tu však mnoho známa jako hnízdivec.

Všemi zeměmi naší monarchie dále na východ prostírají se bydliště dloahozobky, přes Rusko a Sibíř až ku Tichému okeanu. V Řecku a M. Asii je všedním ptákem na podzim; nejdříve se tu vyskytuje v pohořích a pokryje-li hory sníh, přitahují i do městských a vesnických zahrad do nižin. Sotva že odtáhne většina křepelek, zjevují se sluky lesní v Morei a to na těchže místech, jež dříve křepelky měly osazeny, v křovištích a houštinách podél hrází odvodních stok nebo na skalnatých pahrbcích mezi šalvějí a divokou myrtou se ukrývajíce.*) Severní větry zahánějí do těchto končin veliké spousty sluk, takže tři posedlí angličtí lovci, kteří sem ovšem schválně na sluky přijeli, postříleli jich v krajině mezi Patrasem a Pyrgosem v Peloponesu za tři dny 1000 kusů a ani kapánek se nestyděli veřejně se v novinách tímto »rekordem« pochlubiti.

Největší snad pohroma, která kdy sluky stihla a v annalech ornithologických byla zaznamenána, udála se 1858 ve Smyrně a její nejbližším okolí, kam nesmírné množství ptactva následkem náhle přikvapivší zimní nepohody (sníh, ledový déšť) se sletlo a ve třech dnech (od 19. až 21. ledna) přes 20 000 sluk bylo ubito (Cab. Jour. 1858). Radde v »Ornis caucasica« píše, že kdysi při plavbě po Černém moři byl očitým svědkem, když sluky byvše protivným větrem s bouří spojeným z cesty sraženy, právě nad mořem padaly na palubu a do vln mořských, kde hynuly. Něco podobného jako o křepelkách jsme četli, přihází se slukám bezpochyby i za přeletu moře Středozemního.

Také ohromné množství sluk přiletuje na Černou Horu, aby tu přezimovaly v nižině při řece Bojaně vytékající ze Skaderského jezera. Následník černohorský, princ Danilo, se tu každé zimy bavívá lovem

*) Viz Vác. Čapek. »Kde jsou sluky v zimě?« Lov. Obzor II. 1899.

na sluky nadháňkou pomocí psů houštiny prohledávajících. V málo hodinách jich může střelec 20 uloviti. 5. února 1894 zabilo jich 10 střelců s princem v čele 146 kusů, princ sám 65 kusů, jeť výborným střelcem.

Již únorem počínajíc nastává zpáteční tah od jihu. U nás a v Německu už na ně čekají před polovicí března. Avšak není jižní Evropa snad jediným jejich cílem za poutí podzimních, nýbrž přeletujíce moře octají se na záp. pobřeží africkém v Senegambii a přilehlých ostrovech i na Kanárech, a v celé sev. Africe; na východě je tu vzácnou. Píšeť Heuglin: »V březnu jednotlivě v zahradách a křovinách u Alexandrie a Rosety.« V horských krajinách asijských zaletují do vysokých hvozdů horských, kde panuje mírnější teplota a toliko v zimě sletují do údolí a nižin.

V našich vlastech je dávno známo, že tu sluka lesní hnízdí a z novějších zpráv uveřejněných se dovídáme, že tu i přezimují; 4. ledna 1903 střelena sluka v Dubenečském revíru v Posázaví (Čes. Myslivost VI.), 28. ledna 1907 v Inačovském revíru na Moravě (Les. Stráž V.). O tomto thematě se také rozepsal M. Šmelík v Lov. Obzoru VII. (1904). — Ve východ. Čechách u Telecího (581 m) nalezena 9. června 1907 mladá sluka a u Proseče (680 m) v srpnu taktéž u Vonoklas nalezeno 16. května 1905 hnízdo (2 st. a 3 ml.) viz Čes. Myslivost IX. 1905. Ve Smrčinách (700 m) a v Českém Lese (1300 m) — píše Komárek — hnízdí se častěji než v nižinách (Lov. Obzor VIII. 1904). V plném toku na Českomoravské vysočině (790 m) ji pozoroval Rakušan 14. června 1904 a Macháček viděl ♀ mládě přenášející v severových. Čechách (Lov. Obzor VII. 1903). Na Nechánicku je ptákem stálým, tedy i hnízdivcem (Trdlica v Lov. Obzoru X. 1907), na Železných horách před lety nalezl lesní Schönsgibl u Moračic hnízdo s mladými (úst. sděl.). V Krkonoších (800 m) se hnízdí, na Šumavě na Jezerní stěně, v Písecku a také v samé blízkosti Prahy se druhdy hnízdila, neboť Lokaj dostal mladé, které vybrali kdesi u Chuchle.

Na Moravě se hnízdí (dle Hamböcka) v horských revírech Možkovském a Věřovickém (900 m); nalezl tu 4 mladé sluky. Již Talský před lety psal, že se sluka lesní hnízdí také v revíru Rožnovském; v revíru Frenštatském na vých. svahu Javorníka napočítáno 30 párků a dle všeho i na Radhošti by se hnízda její nalezla.*) Schade a Janda uvádějí ji jako řídkého hnízdivce z okolí Brna a Želízko rovněž ze Slezska se v tom smyslu zmiňuje. Dzieduszycki píše: »Gnieždža sie u nas w bardzo wielu okolicach.« —

Že se tah podzimní daleko protáhne, svědčí okolnost, že 26. listopadu 1907 nalezena zabita o drát telegraf., 18. prosince 1906 u N. Hradů v již. Čechách viděli sluku v sněhové vánici, 1. prosince 1903 postřelenou a vyhublou nalezli sluku na dvoře statku v Hor. Bučicích u Čáslavě.

*) Viz »Sluka lesní na Moravě« Lov. Obzor X. 1907.

Ve svém bydlišti vyhledává lesy všeho druhu a nebylo dosud shledáno, že by porostům jednoho druhu před ostatními druhy přednost dávala, jen když v nich nalezá vlhká místa s měkkou půdou a různé sníženiny; výslovným močálům a volným bažinám se vyhýbá a toliko v souvislých polesích se rozmnožuje, menším nedůvěřujíc. Že se ani horským hvozdům nevyhýbá, vysvítá z předeslaného. Ku delšímu pobytu vyvolí si nejraději hluboko ležící lesní údoliny houštím a stromovím zarostlé, kde půda bývá vlhká, často pramenitou vodou prosáklá anebo slatinná místa, která různým křovím souvisí s většími porosty lesními. V suchých nebo jednotvárných lesích, jakých v přítomné době až mnoho se zakládá, ji nikdo nehledej a uhlídáte, že moderní ulízané hospodářství lesní i o těch málo sluk nás pomalu připraví.

Nejopuštěnější, nejtemnější místa zvolí si tu ku pobytu dennímu a v podvečer je opouštějí, aby se proháněly na volnějších světlinách lesních, také na cestách, blízkých pastvištích anebo na vlhkých okrajích lesů. Shledalo se, že po svém příchodu sletují se četně v některých místech obzvláště rády, hlavně v hustém podrostu, dílem již do poloviční tyčkoviny vzrostlém nebo pod husté až k zemi větvemi dosahující smrky a jedle, kde jsou hodně stinná místa, kde už ani travičky na zemi neroste a kde skoro ani mechu se nedaří, ale za to zase dost starého listí a jehličí tlí a zahnívá. Zaletují také do živých plotů a ohrad trnkových, šípkových nebo ostružinníkových, kde je dole půda holá, jakož i do olšin, vrbin či rokytí, osičí, jež vykazují holá místa bez trávy a jen nepatrně vody. Za tahu však není tak přísně vyběračnou, tu se spokojuje i starým vysokým lesem, vrbami i houštinami parky a zahradami u vesnic a měst, živými ploty v polích i prostými mezemi a na pobřežních dynách také na krátkou dobu prodlí.

Ačkoli, jak jsem byl uvedl, sem tam u nás dlouhozobky přezimují, přece jen jí nelze pokládati za ptáka stálého, nýbrž t a ž n é h o. Jarní tah počíná březnem, asi tak v polovici téhož měsíce a trvá až do polovic dubna, někdy i déle. A protože naši myslivci tak neobyčejný jeví zájem o krásnookou dlouhozobku, vypozorovali jednak sami, jednak od svých předchůdců podědili všeliká znamení příchod sluk věstící. Když kvíčaly a cvrčaly hlučně se od nás počnou stěhovati dále na sever, když zvučná píseň kosa a jásavé strofy drozdí porosty lesními se rozléhají, příchod vesny ohlašujíce, když červenky svoje zádumčivé hlásky již zanesly do domácích lesů a parků, zvláště pak když náš domácí přítelíček rehek (kominíček, třaslák, čermák a j.) s vyviklaným ocáskem za neustálého poklonkování svým »fít čekček« s hřebene střechy se ozve a staré své známé ploty, chlívky a zákoutí i domácího hafana a macka pozdravuje a vítá, když bledule a podsněžníky i modrý jaterník se zlatým orsejem ze zimních úkrytů pučeti a kvésti počínají: tenkrát smíme a můžeme v podvečer naše poutnice od jihu očekávati. Jakmile však pupeny listnáčů, křoví nebo stromů jsou na puknutí nalité a svěží

zeleň jeřábů počíná se ukazovati a prvé vlaštovice ubytovatelky poletují nad krajinou — toť jsou neomylné známky, že tahu je konec.

Pro nás by byl příchod rehka domácího (18.—20. březen) skoro nejbezpečnějším znamením, ačkoli na př. Hoffmann všecky tyto známky neuznává za spolehlivé, neshledal tak, záleží mnoho na počasí a je tomu tak opravdu. Mnohdy jsou tu kolik neděl prvé sluky, než se dostaví rehkové anebo vlaštovky jsou již kolik dní tady, když ještě tah sluk není skončen. Pro krajinu kolem Štuttgartu je normální den 8. březen (Friderich), pro Quistorp v Pomořansku 12. březen. Svých záznamů nemám, ale porůzné některé zprávy; tak »první« sluka ulovena 13. března 1905 v jižní Moravě, a 19. března u Brna, 21. března u Plzně a j.*) Od 17. března do 7. dubna 1907 zastřeleno na Nechánicku 45 sluk.

Je škoda, že někdo neuveřejní své záznamy lovecké z Čech, abychom i my měli svůj průměrný den tahu slučího!

Nedočkavý lovec praktikus už ze vzduchu »navětří« příhodnou dobu, kdy asi už by tu mohly býti a sézonní slova: »Pozor na ně!« čísti lze v četných časopisech loveckých. Jaká by to byla škoda a — ostuda promeškati tah sluk a nemoci se »prvou« pochlubiti! A který z našich pravodatných zelenokabátníků by neznal »slučích nedělí postních«? Němci »národ básníků« už od pradávna mají zveršovaný tah sluk a to dvojí: pro dobrá léta a jiný pro špatná a naši lesáci se ovšem musili i jim po starém »chvalném« zvyku přizpůsobiti, avšak zůstali při jednom. Podávám tuto na vybranou a posouzenou.

J. Černý v »Myslivosti« verše ty pronáší takto:

V postní dobu — sluky v lovu,
na kýchavnou — přitáhnou,
o družebné — nejvíc jich zde,
na smrtelnou — ještě tu jsou,
na květnou — hou, hou, hou,
po veliké noci — odpočívají lovci.

V. Čapek z Moravy je podává zas jinak:

Reminiscere — pozor dejte!
Oculi — sluky se k nám přitulí — přitáhly,
Laetare — množí se stále — toť pravé!
Judica — mnoho jich už utíká — nemnohá!
Palmarum — tralarum! — trararum!

Jak se to ve skutečnosti shoduje, poví kalendář, kdy ku př. Palmarum (květná neděle) připadne na konec března (1910 20. III.) třeba náhodou v týž den, kdy loni nebo třebas napřesrok právě byla nebo bude neděle družebná nebo smrtelná a p.!? . . . . .

---

*) Na Helgolandu patřívala prvá rána na sluky guverneru ostrova, jemuž ji představenstvo obce slavnostně nabídlo a za první sluku stříbrný tolar platilo, po prastarém zvyku. Zdali dosud, nevíme. (Hodoval »Sluka«.) —

Méně znám je podzimní tah, který koncem září začíná; trvá po celý říjen a průběhem listopadu přestává, ač to není žádným zákonem ustanoveno, že tak má býti a že se i déle protáhne, poznali jsme již. Jest to arci povážlivé zdržeti se tak dlouho u nás v dobu, kdy vše v té boží přírodě odpočívá a jak se asi ubohé dlouhozobky přebědují! Při podzimních honech každoročně se několik sluk zastřelí (na Nechánicku 1907 ku př. 55 kusů). Myslivci někde takovým říkají »ležáci«. Podzimní tah u nás i v Němcích vede směrem jihozápadním, na jaře opět obráceně. Na jihu evropském táhnou jiným směrem, soudě z toho, že jich v Řecku mnoho přezimuje a do Afriky přetahuje a dle zimních bydlišť řídí se patrně celý tah. Na úpatí Kavkazu pozoroval Radde neobyčejně silný tah sluk, o jakém si u nás nikdo ani pomysliti nemůže, kdo tam neprodělal takový jarní tah dlouhozobek. Počátkem jara na tisíce sluk přeletuje hory a zapadají na pokraji pohoří. »Dali jsme«, napsal nebožtík Radde, »libovolná místa vojáky (honci) projíti a při tom se rozvinula střelba, jako by vojsko manevrovalo a na tucty sluk za den bylo nastříleno, takže tito ptáci — dříve mi tou nejmilejší pečinkou — dnes mi nesmí přijíti na stůl!«

Že má počasí nemalý, možno říci rozhodný často vliv na tah ptáků, tedy i sluk, o tom už několikrát se stala zmínka. Hlavně studené počasí jarní s pozdními mrazy a sněhem zadržují a maří jarní tah, kdežto zase mírná povětrnost jej velice podporuje, o tom není žádného sporu. Dále se zjistilo, že ani dráhy ptactva nejsou vždy tytéž a tak se přihází, že jeden rok se vyskytují v té které krajině hojně, kde snad příští rok nebo roky jen řídko je nalezáme. —

Sluky lesní nastupují cestu obyčejně před skončením večerního soumraku a letí až do ranního svítání, kdy jednotlivé nebo po párech, ale nikdy houfně, přetahují. Obzvláště se pozoruje dobrý tah po vlažném nočním jarním deštíku a myslivci tu říkávají »dnes v noci sluky pršely«. Po takovém teplém deštíčku zavane obyčejně jihozápadní vítr a s ním se dostavují toužebně očekávané dlouhozobky, které táhnou po větru. Ostatně je dosti nesnadno směr takového větru zjistiti, protože sluky táhnouce, letí vysoko a po větru (po našem pozorování při zemi) kdežto ve výši kudy ptáci se právě ubírají, může panovati docela jiný proud vzdušný, nežli dole.

Také byly sluky v toku pozorovány i v jinou dobu než pouze na jaře, jak až do nedávna se myslilo, i v červnu a ještě později a z toho usuzují mnozí lovečtí spisovatelé, že někdy se hnízdí sluky dvakrát za rok (Hoffmann), přijde-li o prvou násadu. Mohlo by to býti také, vždyť u jiných ptáků se stává totéž.

Od 48° na sever všude se v Evropě sluky lesní hnízdí, rovněž tak v Asii, zejména v rozsáhlých lesích pahorkatin a pohoří. Čím dále na východ, tím hojněji proti na západě, kde na př. ve Francii, na lesy chudé, náležejí již ku vzácným hnízdivcům tamním kdežto v pahorkatinách a středohořích německých i poměrně u nás zdá se býti pravi-

delným, více méně hojným hnízdivcem. Nejhlavnější hnízdiště její sluší hledati však severněji, mezi 48° s. š. až asi po 66°, pokud až stromům se ještě jakž takž daří, zejména v sev. Rusku a pak východně v těchže šířkách v Sibiři. Ony spousty tažných sluk, jež skoro každoročně v jižních zemích se postřílejí a uloví vůbec a v nezteněeném počtu vždy a vždy se zase vracívají druhým rokem znova, přivádějí člověka na myšlénky a takořka ku bezpečnému závěru nutkají, že jenom v nesmírných a velmi příhodných hnízdištích taková síla dlouhozobek se může vylíhnouti a rozmnožovati. A takovými líhništi jsou ona málo zalidněná severní, tichá a pustá území porostlá nekonečnými lesy. Již v gubernii petrohradské (59° a 60° s. š.) je sluka »rozšířeným hnízdivcem«. V limbových lesích pohoří Bajkalského v Asii už není tak příliš hojnou (Cab. Journ. 1873).

Hnízdo její vejci osazené nalezne se sotva kdy dříve než ve druhé polovici dubna nebo v máji. Bývá umístěno na tichých, opuštěných vlhkých místech v lese, v mechu nebo trávě, za křovisky, nikoli v houští nýbrž na místech volných mezi kořeny silných stromů nebo pařezů, často na suchých jižních svazích morav. Bezkyd — píše Hamböck. Jest to prostinký důlek několika hrubšími suchými stonky a stébly travními mechem neb lupínky vystlaný a v něm zpravidla 4, vyjímkou také jen 3 (Hamböck píše 3—5) dosti břichatá vejce, základní barvy bledě rezavožluté, poněkud do rezava se měnící a pokryté šedými nebo narudle šedými obláčky a poseté více méně hustě temně rudohnědými a žlutohnědými skvrnami a ťupkami, často při tupém pouku nahloučenými. Uvnitř prosvitají žlutočervenavě a i poněkud skvrny je znáti. Průměr. velikost 25 vajec je 44·1 × 32·9 mm, váha 1·385 g. Asi za 3 neděle*) se mláďata klubou a brzyčko po oschnutí hnízdo za vedení matčina opouštějí. Na starostech a péči o výživu béře i sameček podíl, ač zase dokazují někteří, že prý ne a že žije samotářsky. Tam, kde oba staří ptáci nad malým okrskem kolisavým poletují letem, ozývajíce se úzkostlivým »dak dak« a hned se snášejí nebo docela pitvorně nad zemí válejí anebo ochromenými se staví aby rušitele klidu rodinného oklamali a zavedli, tam také někde tiše skryta jsou mláďata. Nalézti je náleží ku velikému štěstí a nejspíše náhoda může tu býti nápomocna; ve skrývání jsou malí ti drobečkové dokonalými mistry za pomoci svého ochranného zbarvení. Asi po 8 dnech vypučí jim už mnoho peří z puchového odění, zejména peroutky rychle rostou, takže za krátko se mohou už kousek cesty odtřepetati. Ve 4—5 týdnech už jsou vzletná a brzy nastane rozluka starých s dospělými dětmi navždy.

Prve se stala zmínka o chování se starých při mláďatech i nesmím opomenouti uvésti i to, že v čas nebezpečí stará své mladé přenáší na

---

*) Někteří tvrdí za 15—16 dní, jiní za 18—19, opět jiní konečně za 20—21 dní. Jinak ♀ sedí pevně a ani tehdá hnízda nezanechá, dotknul-li se kdo násady anebo byla-li jí 1 nebo 2 vejce uzmuta.

jiná bezpečnější místa, ale že by to bylo »několik set kroků« — nelze připustiti. Dosud to není rozhodnuto a vede se o tom příležitostně papírová debatta, nosí-li je mezi stojáčky a »stehynky« anebo toliko uchváceny v prstech anebo konečně tiskne-li je pod krkem pomocí zobáku k tělu. Tedy tři možnosti, tři domněnky a každá měla a má se zastánce. Kdo má pravdu? Všichni? Nikdo? To říci nesmíme, níže se doví čtenáři proč. Možná také, že mají pravdu všichni a že to záleží (píše Hodoval) na velikosti a tíži mladých anebo na vzdálenosti, kam až je hodlá přenésti anebo na náhodě, jak právě ve spěchu mládě popadla.

Slyšme pozorované případy *): Starý Dietzel (1839) píše, že mládě jedno po druhém přenáší pod krkem, čehož častým a očitým svědkem býval lesník Kurz z Hufhausu v Německu a o čem hned 1818 lovecké veřejnosti zprávu podal. Bavor. lesník Mainz v Reupelsdorfu (okres mohanský) opět pozoroval sluku (1812 v máji v pravé poledne), ana tři mladé, jedno po druhém, ve stojácích odnášela a nad tyčkovinu vzlétnuvši asi po 60 krocích zapadla. Po 10 letech viděl případ tento po druhé a také třikrát po sobě mládě v prstech držíc pod sebou nesla. Hartig pozoroval několikrát sluky mladé mezi stojáky odnášející, ale Dietzel toho způsobu nechce připustiti a Mainzův případ shledává za nejpřirozenější. Anglický přírodozpytec Scopoli tvrdil, že sluka v zobáku mláďata odnáší **), ale to vyvrátil Gilbert White dobře připomínaje, že slučí zobák se nehodí k takovému výkonu a také nikdo víc o podobném se nezmiňuje, aby Scopoliho tvrzení podepřel. Lloyd zase píše, že mezi své nohy mládě béře (between her feet) a žalostně křičíc před psem odtahuje. Jeden z bratří Stuartů ve Skotsku měl příležitost sluky na hnízdištích (nalezl jednoho jara 19 osazených hnízd) pozorovati a názorně líčí v »Lays of the Deer Forest«, kterak slučí máti svoje děti v nebezpečí vězící, prsty svých nohou uchopila a je 50—100 yardů (à 0·914 m) daleko odnesla. Ve dlouhých stojácích klátilo a kolisalo se toto malé břímě semo tamo jako břímě balonového padáku. Tomuhle Ch. St. John odporuje a dle svého pozorování v »Natural History and Sport in Moray« přesvědčuje svět, že stará sevře mládě mezi svoje »stehna« (between her thigs) a tlačí a tiskne je tak pevně k svému tělu.

Jiní dva pozorovatelé: prvý »mezi hrudí a stojáky« mládě sevře; druhý zřel opět »mládě tisknouti stojáky k tělu«. W. Colquhoun ujišťuje, že viděl ana mládě tiskla a tlačila mezi svoje nohy. A. Hammond s přítelem myslivcem bezpečně viděli sluku zaměstnanou přenášením mladých v drápech.

Ale i novější zprávy máme po ruce. Lesní kontrolor Grossbauer uveřejnil ve »Wiener Jagdztg.« 1874 (což ornitholog Tschusi i ve svém Ornit. Jahrb. 1878 uveřejnil) následující:

---

*) Použito aut. článku »O dlouhozobce krásnooké« v Lov. Obzoru VII. 1904.

**) »Pullos rostro portat fugiens ab hoste« píše v »Annus Primus Historico Naturalis«.

»Bylo to 16. června 1874, když jsme měřili a přijímali dříví ve veliké pasece Kobernauského lesa a kde mimo mne ještě několik les. úředníků kupec a asi 10 dřevařů bylo přítomno. Vyvolávání čísel a výměry klad, jakož i tlučení znamenačkami a p. vše to působilo nezvyklý v lese lomoz. Právě jsme měřili v bučině asi uprostřed lesa, nějakých 50 kroků od boudy ležící kmen, když mne praktikant upozorňoval na psa, který »stál« jako socha. Hned na to se před ním zdvihne sluka a odtáhne asi 100 kroků dál. Co však divného a nás všechny překvapilo bylo, když se opět vrátila, letíc přímo na nás a před nohama, takřka možno říci z našeho středu, popadla mládě a pryč s ním. To se opětovalo ještě po dvakrát asi během 5 minut. Tři mladé tedy odnesla před našima očima a ta byla sotva pět kroků od naší skupiny na zemi přikrčena. Při tom žádného hlasu nevydala. Žasli jsme nad hbitostí s jakou stará svými běháčky popadala mladé zvící drozda (!) a činilo to dojem dravce kořist ve spárech nesoucího. Nejkomičtější při tom bylo, že každé mládě stará zanesla na jinou stranu.« — Havel viděl v revíru »Špičáku« v Rudohoří sluku, ana odnášela v běhácích mladé (Hugo's Jagdztg. XXXX. 1897). Sluku nesoucí své mládě pozoroval Svoboda při pochůzce revírem. Šel po průseku s hajným maje sebou svého stavěcího psa, který pojednou vyběhnuv z hustšího porostu na řidší místo, zarazil a pevně stál. Sotva že učinil několik kroků, vytáhly před psem dvě sluky, z nichž jedna nesla ve stojáčcích již úplně vyvinuté (?), od staré sluky nic se nelíšící mládě, druhá táhla stranou do houštiny. Domníval se, že to byla matka — sluka se dvěma mladými, z nichž snad jedna zakrněla nebo byla poraněna a nebyla s to sama se vznésti. Jak stará mládě držela, nemohl zjistiti, protože než se z překvapení zpamatoval, zmizely obě zase v houštině (Lov. Obzor IX. 1906). Carlo Togram píše, že dokud byl lesním ve Švédsku nedaleko Jönköjsingu byl se svým hajným svědkem případu, kterak sluka sedící před nimi na cestě, nechtěla vytahnouti; když ji pak přinutili, aby vytáhla, viděli, že nese mládě ve stojácích. Zapadla hned do houštiny a odtud slyšeli oba hlas mláděte podobající se asi řehotu sojčímu (Lov. Obzor IX. 1906).

Ve všech vylíčených případech jednalo se sluce, aby při náhlém nebezpečí svojí mladé zachránila. A pak věc sama není konečně nic tak podivuhodného, vždyť i jiní ptáci za podobných okolností svoje mladé někdy odnášívají (lelek) — ano i s vejci tak činí — na místa bezpečná. Vysoce zajímavým, leč zároveň dalšího potvrzení velice potřebným, zdá se býti a také jest udání Ch. St. Johna, že totiž sluky lesní každého večera svoje 3, někdy i 4 mladé, i když už dorostly velikosti bekasina, z houštinatých úkrytů zanášejí na místa močálovitá do nižin, kde hojně pastvy pro ně se naskytá a před východem slunce opět do lesa je odnášejí.

Ze všeho toho přece jest jen viděti, že celá ta dlouhá léta pilného pozorování a všímání si sličné a tak vážené krásnoočky, dosud nám nepřinesla mnoho jasného a že způsob života jejího je obestřen tajuplným závojem pochybností, dohadů, nejistoty. Jeden lesní dokonce mi doka-

zoval, že nalezl kdysi 4 mláďata slučí, jež stará obrátila na znak, aby ji nemohla zaběhnouti, nežli se k nim vrátí aby je odnesla.

Tolik vyneslo klasobraní o dlouhozobce, totiž o jediném jen momentu z jejího tajemného, nezbádaného žití. —

Krátkoocasé tělo, nízké, zavalité běháky, neobyčejně ustrojená hlava, na niž vysoko a nazad na stlačeném temeni veliká světla (oči) jsou uložena, toť vše dodává naší sluce lesní zvláštního, podivného vzezření. Vždyť se zdá, jakoby oči nikoli po stranách hlavy, nýbrž na hlavě stály. Konec zobáku bývá obyčejně více méně hluboko k zemi skloněn a jen zřídka jej nosívá vodorovně. Máme-li ji v ruce strachy otvírá měkký zobák, který na kořeni však těsně stisknut, zavřen bývá. Týž pohyb možno demonstrovati i na mrtvém ptáku, jestliže smačkneme dvěma prsty proti sobě tváře mezi zobákem a ušima.

Povahou svou jest vždy nespolečenským ptákem a sotva více než 3 lze za tahu pohromadě vídati. Chodí jaksi z nízka, skrčeně, plíživě; někdy drobně cupe a nikdy dlouho nekráčívá. Raději si doletí tam, kde má co na práci; avšak nezřídka po její stopě táhnoucímu psovi jedině běžmo uniká. Křídlovanou sluku lze i bez psa snadno chytiti, ovšem nesmí jí ponechati mnoho času, sice by přece dále zalezla a přitiskla se k zemi, leč daleko nikdy neprchá. Ze všech ptáků slukovitých lítá obyčejně nejvolněji, nejváhavěji, ale v čas potřeby dovede také »přidati páry« anebo si pospíšiti a při tom neobyčejně bystře a obratně proletuje křovím a stromovím takže pozorovateli jen několik vteřin je popřáno ji viděti, zmizíc ihned zase za houštinou nějakou, že ani za nejobratnějším dravcem nezůstává v ohledu tomto pozadu.

Prchá-li, letí také mnohem rychleji než obyčejně, ne však tuze vysoko, asi tak do 15 m nad zemí, spíš vždy níže a jen nerada se odhodlává, je-li úsilovně pronásledována a zděšena anebo je-li po ní marně stříleno, volnější prostranství 500 kroků přeletěti. Raději se vrhá cestou do křoví anebo někam mezi stromy anebo se na poloviční cestě vrátí velikým obloukem na své dřívější místo. Při náhlém prudkém vzletování, byvši uleknuta, tak prudce křídloma mává, že pak slyšeti přidušený šumot perutí jako »vub, vub, vub«. —

Docela jinak lítá však za jarního tahu tokající (zamilovaný) sameček. Prve nežli skutečně z některé krajiny dále odtáhne, prohání se kolem asi čtvrt hodiny na různých místech, tak zvaných tokaništích zvláštním letem. Buďto to má za účel vyhledati samičku, anebo šťastně-li už zasnouben, hledí si získati v očích jejích více lásky a náklonnosti a jí pevněji upoutati na sebe; jest to tedy »kratochvíle lásky« čili po myslivecku tok (tokání). Sameček celý jako nafouknutý, rozčepýřený, jakoby mdle a znaveně krátkými machy křídel a volným letem přímo ku předu ulétá, při čemž někdy i více takových paniců se objeví a tu po sobě píchají zobáky, napadajíce druh druha, zápasí a druhdy až na zem se dostanou. Mnohý adept Dianina cechu domnívá se před sebou nebo nad sebou viděti velkohlavé sovy při tomto poletování. Nezřídka postřehujeme

i ostrý ton, krátce vyrážený hvizd jako »psíb psíb« a jiný hlubší, hrdelní zvuk »kvor kvor« (také »quarrk quarrk«). Brzo ten brzo zas onen se ozývá v různých tónech, ale ne rychle za sebou, byť i sebe podrážděnější byli. Někdy z pohodlí se ozývají velmi zřídka, ano táhnou i zcela němy. Dr. Hoffmann po dlouholetých studiích zjistil, že ony vysoké tóny vydávají obě pohlaví, kdežto hlubší »kvor kvor« jest pouze tokajícím samečkům vlastní a jest to tedy jejich tokání. Kromě toho poletující spáření párky a honící se vzduchem vyráží zvuky jako »flit flit flit«; o původci jich dosud není rozhodnuto, jsou-li to samečkové jen anebo pohlaví obě. Takhle také poraněná sluka někdy se ozve při dohledávce, když se snaží před chápající rukou lovcovou zachrániti.

Sameček před sebou uletující krasotinku ohnivě pronásleduje a to tak těsně často za ní, že svým zobákem se dotýká jejího ocasu. Někdy se v této posici tři ba i čtyři sluky objeví, ovšem samí nápadníci za jedinou krasotinkou. Jak musí býti při tom v zášeří na to hledícímu »čekateli«! Poletují-li (balcují-li«) jen samí samci, činí při tom různé obraty a »nápady«, píchajíce po sobě, křídly o sebe tlukou, pískají a bručí. Tokání toto neprovozují vysoko, obyčejně tak ve výši 12—15 m a pozorovateli se tudíž naskýtá vzácná příležitost pozorovati sluky na jich »svatební cestě« — neboť jiného to vlastně není — po případě je loviti. Dlouho tato kýžená pro lovce chvíle netrvá s klekáním večerním počíná a po 15—20 minutách končí, načež se sluky vydavají dále za svým cílem, nastupujíce vlastní cestu, tah, stěhování. I ranní tok, opakování večerního, byl pozorován. Za chladna nebo východního větru netokají (netáhnou), tím více však za teplých, jasných nebo deštivých večerů.

Vyskytly se a dosud ještě tu a tam se čte, že by mělo od jarního střílení sluk býti nadobro upuštěno. Jsou důvody pro i proti *) a v těch se uvidí, že téměř všechny při jarním toku zastřelené sluky jsou samečkové, kterých je početně daleko více než samiček. V polesí Mcelském u Loučeně (na Nymbursku **) 1903 zastřeleno 33 sluk od 13. III. do 27. V. a z těch bylo 30 kohoutků a 3 slepičky a z těchto zase toliko dvě na počátku tahu. Při tom nalezeno v této sézoně hnízdo s vejci, kuřátka i mladé sluky. Jinak se věc má, kde z jara střílejí sluky před psem a při tom se mnoho sluk pobije na účet jarního tahu (toku). Tento způsob honby se nemá provozovati, tím se pohubí mnoho slípek chystajících se ku hnízdění, ne-li dokonce už se hnízdících.

Zastanci šetření sluk na jaře v toku namítají, že odstřelování kohoutků je hříchem, když slípka se snášením vajec nebo sezením započala, protože zabitím samečka je i plod sluky zničen. (Dr. Pfeil.) Zde se naráží na okolnost, že na př. na Sádovsku u Nechánic známo více případů zjištěných, že sameček po dobu sezení věrně družce své po boku

---

*) Zd. Kubíček: »Oprávněnost jarního čekání na sluky« v Lov. Obzoru X. 1907 a Svoboda pod tímtéž názvem tamtéž str. 163.

**) Vác. John: »Šetřte sluk v jarním toku« v Lov. Obzoru XL 1908.

dlí a v bezprostřední blízkosti se zdržuje. Hodoval tak ale nesoudí a píše právě o opaku.

Skutečná fakta dle pokusů na Loučensku a Meelsku nasvědčují, že jarním šetřením (odstřel dovolen jen do 8. dubna) se sluky rozmnožují a pak podzimní odstřel je za to vydatnější.

Za 8 roků od incl. 1892—1899 činil jarní odstřel až do 31. května 72·5%, podzimní 27·5%.

Za 8 roků od incl. 1900—1907 činil jarní odstřel až do 8. dubna 48·7% podzimní však stoupl na 51·3%.

Za prvých 8 roků připadá na 1 rok 19·5 sluky.

Ve druhých 8 letech při jar. šetření připadá na 1 rok — 53·1 sluky.

Za prvých 8 roků volného odstřelu na jaře činí úlovek 26·8% celkového odstřelu.

Za 8 roků obmezeného odstřelu na jaře (do 8. dubna) činí úlovek 73·2% celkového odstřelu.

Zvýšil se tedy odstřel při jar. šetření o 46·4% (John).

Něco ze statistiky povšechné:

R. 1857	v celých	Čechách	se	ulovilo	3375	sluk.
R. 1878	»	»	»	»	3797	»
R. 1886	»	»	»	»	2414	»
R. 1890	»	»	»	»	2930	»

Průměrně v posledním desítiletí ročně se zastřelí v Čechách asi 3000 sluk, na Moravě 1700 a ve Slezsku 650; ve skutečnosti zajisté více. Palliardi píše, že 1827 na litomyšlském panství zastřelili 1757 sluk.

Jako ostatní, také naše dlouhozobka nedrží letíc zobák přímo, nýbrž v pravém úhlu k zemi jej sklání; činí tak patrně proto, aby citlivý a choulostivý tento apparát ušetřila možného nárazu. Postřelené nebo za tahu bouří, nepohodou znavené sluky, je-li potřeba, i ve vodě dobře plavou.

Za dne je sluka bázlivá a nedůvěřivá a jen vyplašena-li jest odváží se přes volnou plochu nějakou přeletěti, ale zapadnouc ihned zaléhá ploše na zem, aby se v listí nebo někde ukryla a stala se neviditelnou (víme proč). Otec Naumann, znamenitý pozorovatel ptáků praví »že nikdy by nebyl s to zalehlou sluku nalézti kdyby ji černé vyvalené oči její jako skleněné korále nebyly prozradily.«

Živí se larvami hmyzu, nejvíce žížalami, drobnými broučky, komáry, plži a p., vytahujíc je z měkké půdy nebo je vybírá zpod listí. Také prý sbírá borůvky a jeřabiny. Setlelé listí obrací v celých kusech a aby se snaze dostala ku hmyzu a červům, propíchá je zobákem, který až po nozdry (nikdy hloub) zabodává, majíc v něm takový cit a bezpochyby i čich, že i nejmenší hmyzy vypatrá. Tady teprve pochopíme účelné zařízení zobáku, který může u špičky otevříti a červíka v zemi pozříti, aniž by z dírky nástroj ten musila vytahovati. Podobně tak si vede i ve

vlhké, kypré a měkké půdě, vrtajíc dírku vedle dírky, pátrajíc po potravě, »červí« říkají myslivci. Práci tu koná s takovou jistotou, že málo kdy bodne do půdy zadarmo. Podobně píchá i do mechu, do kravinců, kde je hojně larev hnojíků, výkalníků a j. lejnožroutů.*) Jistý lesník viděl, ana zabodnou zobák do země obíhala kolem a shledal, že tak činí v tvrdší půdě, aby tím otvor rozšířila a hlouběji mohla za červy vniknouti. Několik pozorovatelů vidělo sluky se zabodnutým zobákem, kterak při tom stojáky cupaly a to zase svorně vysvětlovali tím, že cupáním hledí přivábiti červy za panujícího sucha na dosah zobáku. Vl. Neumann našel 1892 párek sluk v Brdech a pozoroval po třikrát, kterak strkaly zobáky pod kameny ležící kolem potůčku. Braly to vždy po řadě, každá po jednom břehu. Vysvětlení je na bíledni. Žížaly stahují se v létě k vodě a pod kameny do vlhka a na březích vod jest jich dosti, a půda také měkká než několik kroků dále.*)

Také mnozí pozorovali, že večer sluka vyhledává mělké vody, aby si tu omyla zemí znečištěný zobák od bodání. Zdá se býti i toto správné pozorování jako předešlá. V zajetí pěstovati sluky se pokoušeli také někteří, ku př. Friderich (viz IV. vydání Naturgesch. der deutsch. Vög.) a se zdarem při velice pečlivém a důmyslném zařízení; my se tím sotva obírati budeme.

Sluka náleží ku nízké honbě a jest hlavně trojího způsobu lovu v Evropě užíváno: střílení v tahu na čekání, nadháňkou či lépe řečeno »shůňkou« a hledání se psem. Mimo to je lapají také do tenat, léček, ok a p. Nebudeme se ani o těchto způsobech lovu šířiti, odkazujíce na zmíněný již spisek Hodovalův, kde se možno dokonale o všem dočísti ve III. části »Lov na sluky«. Povíme si raději něco o její zvěřině. Zvěřina bekasina jen nepatrně (!) zůstává co do jemnosti za slukou lesní, neboť labužníkům, požitkářům (a o ty nejvíce jde) jest tato pravou delikatesou. Za tahu na jihu mají sluky cenu poměrně nevelkou a v hostincích i soukromých domech připravují z nich výtečné »risotto«.*) U nás, v Němcích i jinde připravují z rozsekaných slučích vnitřností všelijak a řádně okořeněných takovou kaši či haši, která se po myslivecku jmenuje »sluči mázka«. Ta se maže na koláčky či řízky žemliček a s nimi se peče a proslulý »Schnepfendreck« platí za veliký mls! A v čem že záleží ta výtečnost a jemnost sluči mázky? Inu od velikého množství různých tasemnic a škrkavek, jimiž jsou střívka všech sluk a ptáků vůbec četně osazena. A co dále? Žížaly, larvy, atd. — četli jste.

---

*) Avšak nesmíme souditi z navrtaných děr v suchých kravincích vždy na přítomnost a práci sluk, to činí brouci chrobáci. Teprve, když takový ztvrdlý livanec rozmokne, pak v něm může sluka »červiti«, do tvrdého, uschlého koláče by se měkkým zobákem nedostala a v čerstvém není zase ještě »hojně larev«.

*) Vlad. Neumann »Jak sluka »červí«? v Lov. Obzoru X. 1907.

*) Hostinský v Gravose, gosp. Petrovič, krevní příbuzný knížete černohor. Nikity (Mikuláše) ujišťoval Hodovala, že »na ceom svietu nitko neznado bolje prigotoviti risotto ze šljuka nego on«. (»Sluka«.)

Na ránu je sluka velice náhlá, »měkká« po lovecku, a při nepatrném poranění padá, umírá, ale někdy přece »křídlovaná« nebo »štanglovaná« na stojáčku zaběhne do houštiny; dobrý pes ji najde.

Maličkého »pírka slučího« před prvou letkou na palci u ruky se nalézajícího používali a snad dosud užívají malíři ku miniaturám za štětec, dajíť se jím ty nejjemnější vlásky vytahovati. Mimo to z nich odborní zlatníci robí roztomilé »šperky« pro myslivce (Weber v Písku a j.).

IV. čeleď: Ouhorlíci (Glareolidae).

Zvláštní to organisace ptáků! Jednomu se zdají býti pozemními, jinému opět bahňáky, třetímu třeba vodními ptáky. Však také přivedly učené pány systematiky nejednou do rozpaků, kam s nimi které místo jim náleží?

Vlaštovčí ústrojí letací: dlouhá úzká křídla a vidlicovitý ocas, poněkud tenká hlava na krátkém, silném krku, to vše jim dodává podoby rybáků (mořských vlaštovek). Avšak podle anatomických nálezů — dle Wagnera — hlavně útvarem kostry přibližují se nejvíce ptákům slukovatým, zejména čeledi kulíků, ačkoli se v mnohém zase od ní liší. Proto někteří systematikové je uvádějí jako rod čeledi kulíků, jiní je vřadili do samostatné čeledi a toho jsme se i my přidrželi.

Zobák mají krátký, se stran smačknutý, okrajů ostrých; hltan obšírný a široký; slemeno zobáku je obloukovitě zahnuté; chřípě leží po stranách u kořene zobáku, tvoříce krátkou, šikmo vzhůru směřující štěrbinky, nad nimiž jest měkká blanitá pokryvka dutinky nosní vpředu zaokrouhlená a nad touto počíná do špičky zabíhající náčelní opeření. Posláblé nohy jsou délky prostřední nepatrně nad patou lysé, opatřené třemi předními prsty, ze kterých je prostřední nápadně dlouhý proti ostatním a na kořeni s vnějším je spojen kratičkou blankou; slabý a kratičký prstík zadní je poněkud výše vklouben; slaboučké drápky jsou mírně zahnuté, drápek prostředního prstu velmi prodloužený, skoro rovný a u starých ptáků bývá jeho vnitřní široký okraj pilovitý. Až na to, že nemají plovacích blan, jsou nohy ouhorlíků nápadně podobny nohám rybáků. Křídla, podobna vlaštovčím, jsou dlouhá, úzká, hrotitá, o krátké kosti ramenní a dlouhých letkách ručních, ze kterých jest 1. nejdelší a přečnívá poněkud ocas, který je 12perý, více méně hluboko vidlicovitý jako u vlaštovek. Obě pohlaví se ve zbarvení od sebe neliší a mladí ptáci jsou povrchu temně a světle strakatí, kdežto staří jsou tu jednobarevní. Zdá se, že toliko jednou a to na podzim pelichají.

Obývají teplé, vodnaté kraje Starého Světa, ačkoli žijí po přednosti na suchu, ale za to často k vodám zaletují. Jsou výbornými, vytrvalými a obratnými letouny, v čemž se tedy opět rybákům podobají; běhají také velmi rychle po zemi a potravu svou brzy po zemi sbírají, brzy ve

vzduchu chytají. Jako vlaštovky lapají často u větších tlupách nad pobřežními rákosinami, nad úhory, lukami poletující větší i menší hmyz, lišíce se tak neobyčejně ode všech ostatních čeledí běžců. Hnízdíce se na zemi snášejí svoje skvrnitá vejce do prostých neumělých hnízd. — 9 druhů.

1. rod: Glareola, Brisson.

Ocas hluboko vidlicovitě vykrojen. — 2. druhy. (Rod Stiltia, Bp. v 1 druhu s ocasem rovně zastřiženým a rod Galactochrysea Bp. o 5 druzích s mírně vykrojeným ocasem v Evropě se nevyskytují).

Ouhorlík obecný (Glareola pratincola, L. = torquata, Briss. = austriaca, Gm.).

Rus.: Tircuška lugovaja, derichwost, kirgis; pol.: Zwirowiec obrožny, piaskovec, piaskownik europejski; chorv. a srb.: Zijavac obični, čičavac, krpušar, ljegavac; slovin.: Komatna tekica; něm.: Der Halsbandgiarol, die gemeine Brachschwalbe, Brachhuhn, Schwalbenstelze.

Druhový znak: Ocas hluboce vidličnatý; svrchní ocasní krovky bílé; největší krovky vespod křídla jsou rezavé; hrdlo je obroubeno černou souvislou čárkou. — Délka 29 cm, křídlo 20 cm, nejdelší pero ocasní 12 cm, nejkratší pero prostřední 5·2 cm, zobák 1·5 cm, běhák 3·7 cm, drápek, zvláště středního prstu, je ploše zahnutý a protáhlý a až 12 mm dlouhý. Tab. XXIII obr. 175.

Brada a hrdlo s krkem jsou příjemně plavé barvy, kolkolem sametově černě lemované, tvoříc nápadnou ozdobu ptákovu; obruba ta počíná těsně u koutku ústních, dotýká se vespod oka a odtud sestupujíc dolů až ku volátku, ubírá se kolem po druhé straně opět vzhůru končíc u druhého koutku; uvnitř je tato černá obruba ještě zvýrazněna uzounkým bílým odleskem. Převládající povrchní zbarvení a na širokém pásu na volátku je myšová šeď, slabounce světle popelavě nadechnutá; horní hruď je barvy náhrdelního štítku, ostatní spodek čistě bílý, jako dlouhé svrchní ocasní krovky; ruční letky tmavě černošedy, ostenky prvých dvou jsou bílé; přední okraj křídla vespod je bělavě šupinatý, střední a velké krovky vespod křídla kaštanově hnědy. Ocas shora černohnědý, vespod bílý a nejkrajnější jeho pera ze dvou třetin od kořene také bílá. Za mládí jsou okraje per rezožlutavě bílé a tmavohnědě skvrnité; hrdelní štít jest jen slabounce naznačen, břicho bílé, spodek křídel však skoro jako u starých. Sameček se samičkou jsou stejně zbarveni, toliko ♂ má štít na hrdle výrazněji zbarven. Hnízdoši jsou zažloutle šedí, povrchu mají chmýří s hnědými špičkami, které tvoří temné podélné proužky vespod světlejší zobáček a běháčky načernalé. — Zobák je leskle černý, u koutků tvrdě rumělkově červený (staří) nebo jen mdle hnědočerný (mladí); oko temnohnědé, běháky narudle černé nebo kalně rudavošedé.

Ouhorlík obec. východní (Glar. pratinc. orientalis Leach) liší se od předešlého kratším a méně vykrojeným ocasem (nejkrajnější rýdovací pero toliko 2·5 cm delší prostředních, nejkratších). Je menší, celkem méně šedý více do rudava, zvlášť na spodku těla; hruď narudle okrová, ramenní letky bez bílých špiček. Obývá vých. Sibiř, již. Asii až do Australie.

Vlastí podivuhodného a u nás neznámého ptáka jest vlastně Afrika a Asie, kde je valně a četně rozšířen; tuto nejvíce ve střední Sibiři a Tatarsku, onde více na severu nežli na jihu. Avšak i v jihových. zemích evropských není žádnou vzacností, v Uhrách i Řecku je hojně zastoupen; v jihozáp. Evropě jest však vzácnějším, leč ve Španělích, již. Francii, na Sardinii a na Sicilii se hnízdí. Zbloudilci či tuláci se objevili už také v Anglii, Německu i v Čechách, kde jej proslulý střelec a znatel ptactva, Ostrdal, ulovil 16. května 1862 na rybníce »Oplatile« u Pardubic z houfce rybáků černých (Frič), více zpráv z Čech o něm nemáme. V okolí Nového Jičína v severových. Moravě domníval se jej pozorovati Chlebovský 10. srpna 1904 (Příroda III.). Do Haliče, kde je ku podivu vzácným hostem, zaletěl se jich dosti četný houfec, z něhož Przychowski 25. července 1871 zastřelil 3 ptáky (2 ♂♂ 1 ♀) a 26. na to ještě ♀ a všechny zaslal hrab. Dzieduszyskimu; dnes zdobí lvovské museum. Vídeň. museum má 1 st. ♂ od Freudenavy u Vídně na Dunaji uloveného, dále 6 kusů z Uher a 1 z Dalmacie (1887). Exemplář českého musea je onen Ostrdalův úlovek a exemplář st. ptáka mojí sbírky je původu rumunského (1907).

Hejna ouhorlíků do tisíců jdoucí zdržují se na jihoruských jezerech, kolem Černého a Kaspického moře až ku jezeru Aralskému, v nižinách povolžských i podunajských a tu opět nejvíce v pověstné ptactvem, Dobrudži, ve stepech střední a jižní Sibiře, dále v sev. Africe a M. Asii. Heuglin napsal: »Hojný v celé severových. Africe a ve skalnaté Arabii, nejhojnější na Bílém Nilu a v Kordofanu od jara až do záplavy nilské«. Dle Dr. Krüpera jest v Řecku a M. Asii toliko letním ptákem, který se zdržuje a vyhnízdí na lagunách mořských a písčitých ostrovech větších řek, jako na př. při ústích řek Achelovs a Phydaris, nebo v Akarnanii na lagunách u Missolunghi. U Smyrny v tamních solivarech bývala také kolonie. Objevují se tu v dubnu a v srpnu a září zase opouštějí svůj letní domov, putujíce u velikých společnostech.

V Uhrách nám nejblíže, se hnízdí u Veleneczského jezera, ve Velkém Kumansku, na pustě Hortobagy všude tam, kde jsou slané stepi. Reiser nalezl na bulharském jezeru u Svišťova 1890 na sta hnízdících se párků a Alf. Brehm jich spousty vídal po opadnutí nilských vod na rozbahnělých a nánosem pokrytých polích a místech, jakož i u Rudého moře. Sclater jako hnízdivce jej zjistil v Natalu v již. Africe.

Ouhorlíci oživují nepřehledné stepi uvedených zemí, přerozsáhlá to pustá (beze stromů) zelená území čili pastviska, hlavně však slaná, málo úrodná, jimiž se líně vlekou vody s plochými břehy. Hraničí-li

s půdou vzdělávanou, pak se i tady zdržují, zejména v nižších polohách anebo kde po deštích či záplavách kalužiny vody zůstávají, druhdy i na ouhorech, odkud i české ouhorlík a německé jméno Brachschwalbe vzalo svůj původ. Vždy spíše a více na suchu než u vody se zdržuje ačkoli jí jako větší kulici nemohou naprosto postrádati. Lze je vídati na sklízených polích, jako na suchých, napolo ztvrdlých bahništích i na drnovitých prostorách mezi tisíci havrany, špačky a nesčetnými čejkami, když tato pestrá okřídlená společnost před početím tahu nezřídka přerozsáhlé pokrývá plochy, až pokud lze zrakem obsáhnouti. Avšak přece je ouhorlíky více viděti ani poletují než běhají, při čemž — jak pozoroval Reiser — zraky své po způsobu rybáků slídivě semo tamo obracejí. Zdržují se vždy jen na volných místech, kde nejen že sami jsou již zdaleka patrni, ale i oni mají také volný rozhled po okolí. Letící škodné se neleká, neboť se spoléhá tuze na svoje mrštné a dokonalé perutě.

Ona místa, o nichž jsme se jako o bydlištích zmínili (také ještě ostrovy), jsou jim i líhništi. Hnízdí se zpravidla v koloniích a — dle Reisera — při ústí Bojany na Černé Hoře »v klidném sousedství a pestré směsi rybáků, racků, ústřičníků a kulíků«. Hnízdo představuje malá jamka v zemi podle trsu travného nebo větší byliny nějaké anebo i prostě na nějaké větší hroudě, ba i na starém kravinci upravená a buď zhola ničím nebo jen ledabyle suchými stonky a kořínky vystlaná. Snáší sem od počátku máje 3 hladká, skoro nelesklá, dost hluboce porovitá, krátce nebo stlačeně břichatá, ale také podlouhlá vejce. Ta mají základní tón bledě zelenavě hlínožlutý a po tom se prostírají zahnědle šedé obláčky, kdežto povrchní skvrnění je světle nebo tmavohnědé až hnědočerné, jevíc se ve způsobu škrtů, čárek a hustě i rozmazaně různě velikých skvrn. Průměr. velikost 38 vajec je 31·4 × 23·8 mm, váha 0·612 g. Brzo po vylíhnutí opouštějí mláďata hnízdo, hned dobře běhají a dovedou se jako mladé čejky a jiní příbuzní ptáci dobře na zemi skrývati, při čemž jím jest na ochranu vhodně zbarvené chmýří.

Ouhorlík je neobyčejně živý a výborný letoun a pro svoji neposednost nikde dlouho nepobude; vůči sobě rovným je tak neobyčejně družným, že zřídka kdy jednoho či samotného ptáka nalezneme nejčastěji v tlupách o 12—15 kusech. Stojí-li klidně, činí docela dojem kulíka, odmyslíme-li si arci dlouhé konce křídel a vlaštovčí vidličnatý ocas a přimyslime-li si trochu jinakou hlavu (kuličí). Jako kulíci místo od místa rychle běhá v přestávkách. Také zadkem a ocasem zvláštně pohybuje, hmitaje jím dolů za ustavičného rozvírání a svírání, jako známe u bělořita a j. Daleko větší ale jest jeho schopnost létací, v umění tom vyrovná se zúplna rybáku černému (Sterna nigra), ba pohyby jeho jsou namnoze ještě bystřejší. Hlas je úplně podoben volání rybáků; obyčejné zvuky zní mocně jako: »karja, karja« a když jich tak více pohromadě štěbetá, ozývá se to jako »karja vedre bimvedre«.

Živí se většími hmyzy, brouky, kobylkami, hlavně saranči stěhovavými, cvrčky, krtonožkami a p. Sbírá je dílem běžmo po zemi, dílem

letmo ze vzduchu je velice obratně lapá. Zejména neunavně nahoru dolů poletují nad močály, poli obilnými a zvláště jetelišti, při čemž hluboce rozeklaným zobákem postřehnutý hmyz ať letící ať sedící na stonku nebo lupem za stálého lupání obou čelistí uchvacují a polykají. Velice oblíbenou potravou jsou jim veškeré druhy kobylek různé velikosti.

Na zajetí snadno si navyká a při náležitém ošetřování a krmení (drozdí žír) dosti dlouho vydrží; svědčí mu volné pobíhání (peroutky zastřížené) a prostranná nádoba s vodou.

Ouhorlík jižní (Glareola melanoptera, Norden. = pallasi Br. = nordmanni, Bp.).

Ouhorlík černokřídlý. — Rus.: Tircuška stepnaja, krasnostik; pol.: Zwirowiec czarnoskrzidly; chorv. a srb.: Crnokrili zijavac; něm.: Die schwarzflügelige Brachschwalbe, Giarol.

Druhový znak: Ocas hluboce vidlicovitý a svrchní jeho krovky bílé; spodní křídelní krovky jsou černé; drápky krátké a hákovitě zahnuté, drápek středního prstu jen 6—7 mm dlouhý. — Délka 30 cm, křídlo 21 cm, ocas 12 cm, zobák 1·6 cm, běhák 3·8 cm.

Uvedené znaky úplně dostačují ku rozeznání tohoto druhu od předešlého, s nímž se ve všem všudy i způsobech života shoduje. Jako hnízdivec obývá zejména donské stepi, severně pak až k Omsku je rozšířen. Reiser jej nalezl jako hnízdivce v Bulharsku u Svišťova mezi předešlými a bratři Sintenisové oba druhy v Dobrudži. Také v Uhrách už se hnízdil tento ouhorlík. Zimu přebude v Africe a zaletuje až do Kapska, kde pilně hospodaří v houfech kobylek stěhovavých. Vejce se podobají vejcím předcházejícího druhu.

V. čeleď: Kulíci (Charadriidae).

Sem náležející ptáci vyznamenávají se krátkým krkem, velikou kulatou hlavou, na které jsou nápadny veliké oči a namnoze krátký, sotva zdélí hlavy dlouhý zobák, který je ku konci mírně baňatý, má tvrdou špičku, avšak na kořeni je měkký. Čelo je jaksi kulovitě napuchlé, jamky nosní většinou uprostřed okrouhle uzavřené. Běháky v kloubu patním (kotníku) poněkud jsou ztlustlé a mívají buď toliko tři přední prsty anebo tři přední a velice kratičký, zakrnělý prstík zadní; všechny tři přední anebo jen oba vnější spojeny jsou (někdy velice kratičkou) spěnuškou; drápek středního prstu je vespod dutý, ostatní jsou mělce rýhovány; běháky zpředu štítkované, vzadu síťkované. Křídla dost dlouhá hrotitá, úzká, 1. nebo 2. letka bývá nejdelší; prodloužené letky ramenní (zadní) tvoří na rozpjatém křídle druhou špičku či hrot. Ocas je krátký, o 12—14 perech. — Obývají břehy moře, vod nitrozemských nebo i širé pusté krajiny a jsou rychlými běhouny

i bystrými letouny. Lebka jejich má vysoké čelo a veliké dutiny oční, dutina lebeční má dvě blanitá místa vedle velkého zadního otvoru. Jazyk je úzký a ostrohranný, vzadu pilovit. Žaludeční svaly nejsou obzvláště silné. 12—13 obratlů krčních, 9 hřbetních 7—9 ocasních; prsní kost veliká, delší než širší. — Obě pohlaví béřou podíl na vysezování vajec. Chmýrnatí hnízdoši opouštějí brzy po vylíhnutí hnízdo. Známo jich asi na 100 druhů.

1. rod: Cursorius, Latham.

Zobák prostřední velikosti a kratší hlavy, na kořenové polovici měkký a poněkud sploštělý, ku předu tvrdý, dolů zahnutý, na špičce trochu vyklenutý; koutky měkké a hluboko rozeklané; chřípě položeny poblíž kořene zobákového, jsou postranní, oválni, průhledny a horní okraj poněkud nad ně přečnívá. Štíhlé nožky jsou vysoké, zpředu štítky objaty, vzadu oddělenými destičkami kryty a nad patním kloubem kousek lysy; 3 přední slabé prsty jsou téměř volny, střední je pak nejdelší a z a d n í p r s t í k s c h á z í; drápky malé zahnuté. Křídla prostředně dlouhá, delší krátkého ocasu; 1. a 2. letka jsou nejdelší; ramenní letky jsou tak dlouhé, že dosahují skoro přední špičky křídel. Krátký ocas složen ze 12—14 per. Drobné peří po těle je měkké a husté. Jsou to praví ptáci pouštní (něm. Wüstenläufer), neboť jen suchá a pustá území, kde písek a kamení převládá a kde sotva trsek travičky nalézá ještě potřebné ku vzrůstu vlažičky a místečka, taková jsou jejich bydlišti. Mnohé druhy se usazují na písčitých pobřežích řek nebo písčinách vůbec. Tomuto životu přizpůsobeno jest i jejich zbarvení, jsou barvy písku t. j. plavé nebo zlutočerveně nášedé. Živí se všelikým hmyzem, který v oněch pustých bydlištích s nimi přebývá a dovedou tak výborně ubíhati a při tom tak hbitě běháky pohybují, že pohybů těch ani nelze postřehnouti. Oni ale také výborně litají a během dne proletují nesmírná prostranství za potravou, již tu musí daleko široko sháněti. Při pronásledování spoléhají vždy nejvíce na běh, hledí se pokud možno jen jím spasiti nežli ulétnou; ale zvlášť plachými nejsou. Dosud jich zná věda 6 druhů.

Běhulík evropský (Cursorius gallicus, Gmel. = isabellinus M. et W. = europaeus, Lath.).

Pol.: Raczak izabilowaty; chorv. a srb.: Trkalica plava; slovin.: Tekalec; něm.: Der Rennvogel, Wüstenläufer.

Druhový znak: H l a v n í z b a r v e n í j e b l e d ě n a r u d l e ž l u t é (plavé, isabelové): v týlu je modrosedá (jako mák) po straně bíle a pod tím černé zalemovaná skvrna; ruční letky černé; ocas 14perý. — Délka 22·8 cm, křídlo 16 cm, ocas 7 cm, zobák 2·2 cm, běhák 5 cm.

Mimo uvedené znaky ty sluší dodati, že hrdlo má pták bělavé, ramenní letky na konci také bělavé, rýdovací pera mají špičky bílé a

před nimi jsou černé skvrnky tvořící v celku úzkou příčku. Mladí jsou povrchu tmavohnědě napříč vlnkatí, v týlu jest jen skvrna malá a letky jsou hnědočerné, světle lemované. — Zobák barvy černého rohu u kořene je žlutavý, oko temnohnědé, běháky bledě žluté.

Území rozšíření jeho prostírá se po sever. Africe, od Rudého moře až na ostrovy Kanárské a mysu Zeleného, v záp. Asii od Palestiny a záp. Syrie až do Indie; toť jeho pravá domovina. Avšak jednotlivci, ale to ještě velice zřídka, jako vzácnost zbloudili do již. Evropy, již. Španěl, Italie, Řecka; ještě vzácněji do Francie, Švýcarska, Anglie (21krát) Německa (asi 9krát) Dánska (1), Finska (1), na Helgoland (1), byv tady na písčitých a pustých místech opětovně (místy) pozorován nebo uloven. V Čechách jej dopadli dvakrát, pokud ovšem zprávy o tom jsou bezpečné, a to 1891 nalezen mrtvý pod telegraf. drátem u Hodkovic v Jizerských horách (Schwalbe XIII. str. 397. — Vesmír XIX.) a 29. srpna 1893 byl zastřelen ♂ u Žatce při koroptvím honu v revíru u vsi Bezdic a je majetkem L. Kaisra v Žatci (Jägerztg. f. Böhm. u. Mähr. IX. 1893, Oestrr. Forstztg. XI. 1893 Tschusi ve Schwalbe XVIII. str. 91. a Vesmír XXIII.). Zprávu Pražákovu, dle níž měli býti 2 kusy u Plácku na píseč. ostrově labském blíž Hradce Králové 1878 uloveny (Ornith. Jahrb.), protože neprokázána, pomíjím. Že by nějaký český exemplář chovalo české museum neznámo a také ani Palliardi ani Frič se o něm v seznamech českého ptactva nezmiňují. Taczanowski ani Dzieduszycki jej z Haliče neznají a vídeň. dvor. museum má starého ♂ z máje 1859 od Dubrovníka z Dalmacie a lublaňské museum vystavuje domácího ptáka z 1847. Ve Štýrsku 1898 uloven kus u Sv. Jana a v Uhrách jednou jej dostali 1882. I proslulé museum prof. Arrigoniho v Caddo u Padui má jen 1 ml. ptáka domácího. Na Sicilii se mělo několik párků hnízditi, což tvrdí i o suchých písčitých stepech ve Španělích.

Hnízdiště jeho se nalézá na suchých vyprahlých, rostlinstvem chudých písčinách nebo kamenitých rovinách. Mělký, prostičký důlek v písku nebo na zemi vůbec a 2—3 vejce v něm, toť celá domácnost párku. Vajíčka jsou tvaru vejčitého nebo břichatého, druhdy skoro kulovité podoby, o jemné, málo lesklé skořápce a řídkých dost hlubokých porech. Základní tón tvoří zbarvení písku (plavobělavé) a po celé ploše je poskrovnu okrouhlých skvrn a ťupek šedých, ale za to tím více háčkovité kresby barvy žlutošedé nebo hnědošedé. Průměr. velikost 32 vajec je 34·1 × 26·8 mm, váha 0·933 g. Na Kanárech nalézají vejce jeho již koncem února nebo v březnu.

V nekonečné poušti zmizí běhulík, jsa barvy písku, jako když jej země pohltí. Ale — píše Brehm — zjev jeho a celé jeho chování má do sebe něco tak nápadného, že jej přece nelze přehlédnouti. S bezpříkladnou rychlostí uhání po poušti a je-li párek pohromadě, obyčejně samička bývá při tom asi o 15 kroků pozadu, zřídka kdy blíže nebo dále. Při běhu viděti toliko tělo nad zemí, běháky pro přerychlý pohyb mizí

oku, takže se zdá, jako by se beznohý tvor šinul po zemi. Najednou se pták zastaví, popadne patrně nějaký hmyz a shlédne-li pozorovatele upaluje zase dále. A tak za ním možno po celé hodiny choditi a nevyletí a jen utíká a utíká. Proto také nezkušení chlapci se domnívají, že ho rukama polapí, což se ovšem nikdy nestalo. Jedině je-li tuze vážně ohrožován, zdvihne se a lehce odlétá jsa také výborným letounem; lítá rozhodně rychleji než naše čejky. Tato nevinná lest, jak praví Bolle, vynesla mu na Kanárech jméno »klamač dětí«. Před lovcem prchá již zdaleka, míří-li totiž přímo na něj. Chce-li se mu přiblížiti, nesmí jej zdánlivě dbáti a musí jej neustále v užších a užších kruzích obcházeti a zacházeti.

Živí se hmyzem svého bydliště. Zajatého ptáka krmil Crespon hovězími jatrami a drobnými rozmačkanými hlemýždi a Favierovi, který choval samičku po kolik let v zajetí, snášela opět a opět vejce.

2. rod: Arenaria, Brisson.

Kuželovitě protáhlý zobák je kratší hlavy, která je poněkud o vysokém čele, není silný a ku konci se znenáhla zahrocuje, nejsa tu pranic ztlustlý, ale za to m í r n ě v z h ů r u zahnut; slemeno se špičkou jsou sploštěly, oboje tvrdé a ostré, sotva u vyššího kořene trochu měkké; postranní chřípě jsou umístěny před středem zobáku a jsou to jen kratičké štěrbinky. Nohy krátké a dosti silné, jen maličko nad patou lysé o prostředně dlouhých prstech skoro zúplna oddělených, volných, toliko nepatrná spěnuška je na kořeni jich zřetelná; zadní, vysoko vkloubený prstík je maličký, ale přece se země dotýká; běháky zpředu jsou napříč štítkovány, vzadu a po stranách síťovány. Křídla štíhlá a hrotitá, 1. letka v nich nejdelší, letky zadní jsou úzké a tvoří pak druhý hrot křídelní při těle. Zaokrouhlený ocas má 12 per a není dlouhý. Podle stáří jsou tito ptáci nápadně rozdílní, podle pohlaví při stejném věku jen málo se liší. Pelichají dvakrát za rok, v srpnu a březnu. Co do vzezření (do těla) podobají se kulíkům, mají ale mnohem menší oči a žijí většinou na pobřeží mořském; zobáku pak používají za nástroj jímž o b r a c e j í drobné kamínky. Jsou rozšířeni po celém světě; ve studených krajinách jsou tažnými, v teplejších dílem přeletavými nebo stálými ptáky, jichž bydlištěm jsou ploché břehy. Žijí buď ojediněle nebo v malých tlupách a poblíž vody potravu si hledají. Ta záleží z červů a hmyzu hlavně pod kamením ukrytého a p r o t o obracejí zobákem kamení. — 2 druhy.

Ústřičník malý (Arenaria interpres, L. = Strepsilas interpres Naum. = collaris, Temm. = Tringa morinella, Jug.).

Kameník (Palliardi). — Rus.: Sěvernaja kamnečarka; pol.: Kamusznik, biegus tlomacz, kamusznik zwrotek; chorv.: Mali kameničar;

srb.: Kameničar kovačič; něm.: Der Steinwälzer, Halsbandsteinwälzer, Mornellstrandläufer.

Druhový znak: Hrdlo, spodek, dolní hřbet s kořenem ocasu a příčný proužek přes křídlo jsou bílý; vole a ocas před koncem černý; přes kostřec se táhne šedočerná obloukovitá příčka. — Délka 23·5 cm, křídlo 14·5 cm, ocas 6 cm, zobák 2·5 cm, běhák 2·5 cm.

P o d z i m n í š a t: Hrdlo čistě bílé a podél něho sbíhá s každé strany černá proužka, která se pak připojuje ku černě šupinatému obojku, který ale není vzadu spojen, sestupuje široce a pod volátkem se pak rozdvojuje a končí po obou stranách hrudi; odtud opět vystupuje a úzkou páskou dole kořen krku objímá; veliké pole na straně krku jím uzavřené je nahoru bělavé, dolů načernalé a rezavožlutě čárkované; spodek je bílý; povrchu rezavo hnědavý a černohnědě skvrnitý; čelo zahnědle bělavé, temeno načernale hnědé a žlutošedě čárečkované; dolní hřbet s horními ocasními krovkami bílý, přes kostřec šedočerná příčná páska; letky hnědočerné s bílými stvoly a od šesté počínajíc až ku posledním letkám ramenním (docela posledním nikoli) jsou všechny u kořene bíle skvrnity, což u spojení s bílými konečky hnědočerných krovek křídelních tvoří onu bílou příčku přes křídlo; ramenní pera (lopatková) jsou u kořene bílá, čehož ale na ptáku v klidu nelze pozorovati. Ocas u kořene bílý jest na konci hnědošedý s černobílým lemem koncovým. — J a r n í š a t je trojbarevný: Hlava s krkem sněhobílý; od zobáku na čele k oku a pod ním je černá proužka, k té se připojuje jiná taková prouha a takto splynulé objímají bílé hrdlo vytvořujíce pod lícemi černý půlměsíc nahoru otevřený; na hrudi černý štít a odtud jako pásek opět stoupá až na kořen krku; horní hřbet je černý a rezavými pery pomíšený, jinak ostatní jako na šatě podzimním. Čím je sameček starší, tím krásnější je rezavé zbarvení povrchní a tím intensivnější a čistší je černá kresba na krku. Mladší ♂♂ nejsou tak čistě bílí. — ♀ má jaksi užší hlavu s krkem a spodek těla má čistě bílý. — Zobák černý, oko tmavohnědé s bělavým kroužkem; běháky oranžově žluté (mladí) nebo oranžově červené (staří).

Vlastí slíčného tohoto běžce je vlastně celý svět, sever. Ameriky, Evropy i Asie; v zimě pak vymění studené končiny za teplé a zaletuje na jižní polokouli. Hnízdiště jeho jsou však v severních krajinách. V Evropě se vyskytuje na Islandu, ve Skandinavii kolem moře Severního i Východního (Baltu), v zálivu Finském i Botnickém, dále na pobřeží Sever. moře ledového přes celou sev. Sibiř a ve východní Asii. Sever. Ameriku s Grónskem také obývá a dle Homeyera má se hnízditi i na Balearských ostrovech v moři Středozemním. Za tahu v srpnu a září, vyhledává teplejší kraje uvedených světadílů a pak se vyskytuje — hlavně pobřeží mořská sleduje — v již. Evropě a přilehlých ostrovech, v Africe, (jednotliví u již. mysu Dobré naděje), v Asii v Indii, Číně a Japonsku, ba i v Australii zdá se býti pravidelným hostem na podzim a v zimě; v Americe zaletuje do Chile a Peruanska. V dubnu

a máji se opět navrací do svých severních hnízdišť. Vnitřního Německa a našich vlastí dotýká se jen velice zřídka na výročních cestách svých, neboť jako pták pobřeží mořského jen v čas veliké nouze zapadá na břehy vod sladkých. Přes to byl přece na různých místech pozorován jako u Eislebenu a Münsteru; v Čechách pak dle Feldeggova udání měl býti několikrát zastřelen, alespoň tak tvrdil o exemplářích svojí sbírky (Frič). Že by se zdržoval a nezřídka i hnízdil na Krkonoších, jak zase píše Palliardi ve svém »System. Übersicht der Vög. Böhm.« 1852 str. 62. dle domnění Wobořilova, který prý měl odtud svého ustřičníka malého, zakládá se rozhodně na slovním omylu a jde tu patrně o kulíka hnědého něm. »Mornellregenpfeifer« (ustřičník malý něm. Mornellsteinwälzer«). Přijmeme-li původ exemplářů sbírky Feldeggovy a Wobořilovy za český (což je možno) a povšimneme-li si poznámky Bayerovy v »Prodromu čes. obratlovců« 1894 str. 151 že »byl u nás pozorován na výročních cestách u Lomnice (které?), pak vším právem mu náleží místo v české ovifauně. Skutečně byl 30. září 1886 uloven ♂ u Lomnice nad Luž. a je uložen v museu švarcenberském na Ohradě u Hluboké (Vesmír XVI. str. 226.). V Haliči mají uloženy 2 domácí kusy ve lvovském museu a dvorní ústav vídeňský vystavuje ml. ptáka od Neziderského jezera a české má také 1 kus. V sousedním Bavorsku byli uloveni ml. ptáci na Bodamském jezeru (Koch) u Augšburku (Leu 1872) a u Offenbachu (Dr. Meyer 1809) — dle Jäckela. Veliká sbírka vlašského prof. Arrigoniho jich vystavuje 30 kusů italských. (Ornit. Jahrb. XII.)

Zjištěno jest, že se hnízdí na ostrůvcích v Kattegatu (Niels-Hedin 1908), jakož i na ostr. Hiddensee, sem tam na Rujaně a Poelu, hojněji v holland. Friežsku (záp.), kde počet jejich však mizí; vinu toho nesou sběrači vajec.

Za pobyt vyhledává písčitá brodiště pobřežní s kamenitými břehy, kde buď sám nebo celá rodina se prochází. Vzdor svému obrovskému rozšíření po celé zeměkouli, přece nepodléhá žádným klimatickým proměnám, nýbrž zůstává stále a všude týmž.

Hnízdo zakládá si více méně daleko od moře, často docela volně, jindy pod trsem rostlinným a je to »vlastnoručně« v zemi vyhrabaný důlek chudičce vystlaný a počátkem června se v něm objeví 3—4 větší hruškovitá vejce pokrytá několika málo šedými obláčky, za to však hojně tmavě olivově hnědými a černými skvrnami, ťupkami a škrty; jsou tenké skořápky slabě lesklé a hladké. Průměr. velikost 28 vajec je 40·7 × 29·1 mm, váha 0·915 g. Ptáků těchto všude stále ubývá a není daleka doba, kdy na př. v Německu i s jeho rozsáhlými pobřežími bude náležeti ku nejvzácnějším zjevům ptačího světa.

Jak bylo v čeledních znacích zmíněno, potravu si vyhledává tak, že pilně obrací zobákem malé kamínky a sbírá ukryté mořské červíky, ráčky, hmyz všeliký, škebličky, zejména masité součástky větších měkkýšů. Hlas jeho zní neobyčejně jasně, je vysoký a čistý a lze jej na-

zvati hvízdáním: »kyít, kit, kit kitt, kittkittítt«, zprvu táhle a pomalu, čím dále rychleji a pronikavěji; není nepodoben volání pisíkovu, jen že je silnější a hlubší. V době lásky zní jeho písnička rychle jako »kittekittekittekitte« atd. — Nemusím uváděti, že i jemu strojí lidé léčky, na zvěřině jeho si pochutnávajíce.

3. rod: Haematopus, Linné.

Zobák, mnohem delší než veliká hlava s vysokým čelem, je přímý, uprostřed mírně prohloubený, se stran smačknutý, tvrdý a u špičky tupě ufaté ještě tvrdší a úzce kolmo stlačený jako ostří nože; obě čelisti jsou u konce také trochu shora zúženy; chřípě blízko kořene jsou postranní a štěrbinovité. Běháky jsou trojprsté (zadní prstík schází), silné, nevysoké a nad ztlustlými klouby patními jen málo lysé; nártí jest síťkované, zpředu hruběji, ze zadu jemněji; prsty krátké o širokých chodidlech, jichž okraje poněkud po stranách prstů přečnívají a mezi vnějšími sahá spěnuška až po prvý kloubek. Křídla jsou veliká, hrotitá a vykrojená, takže mají vlastně po dvou hrotech, zadní asi o 3 cm kratší předního; 1. letka je nejdelší. Prostředně dlouhý ocas je složen ze 12 per a na konci rovný. Drobné peří je velice husté, bohaté a hladce přiléhavé, postava ptáků silná, zavalitá, krk krátký, hlava veliká skoro s kolmým čelem. Nitzsch praví, že svaly, jimiž se zobák pohybuje jsou obzvláště silné, jazyk krátký, na zadním okraji rohovitě zoubkovaný, svalnaté vole má tlusté stěny, vlastní žaludek je však svalů slabých. Pelichají dvakrát, leč za nepatrných změn u zbarvení; ani pohlavím se od sebe neliší. Hlavní barvy jsou bílá a černá. — Známo jich 10 druhů.

Ustřičník obecný (Haematopus ostralegus, L. = ostrilegus Rchw.).

Petuška ustřiční (Presl). — Rus.: Morskaja soroka, krivok morskoj; pol.: Ostrzygojad srokaty lub czerwononogi; chorv.: Obični kameničar; srb.: Ćonda kovač, morska svraka; slovin.: Morska sraka (srakavica); něm.: Der europäische Austernfischer, Strandelster, Elsterschnepfe.

Druhový znak: Přes křídlo se táhne široká bílá páska (zrcádko), většina ostének na ručních letkách, potom kořen ocasu, kostřec, dolní hřbet a celičký spodek jsou svítivě bílý; hlava, krk, horní hřbet, křídla a konec ocasu černy, zobák, běháky a oko červeny. — Délka 37·5 cm, křídlo 23·5 cm, ocas 11·5 cm, zobák 7 cm, běhák 4·8 cm.

V zimním šatě má pták na krku velikou poloměsíčnou bílou skvrnu. Šat mladých: Hlava krk a horní hřbet jsou hnědočerny. Hnízdoši mají chmýří na hlavě, krčku a hřbetu temnošedé, na hrudi a břišku bílé, zobáček žlutý, běháčky narudle šedé. — U ♀ nesahá černá partie na volátku nikdy tak hluboko jako u ♂, ačkoli i přes to jich nelze skoro rozeznati. Zobák u špičky jako dláto ostrý a tvrdý,

ohnivě červený, ku konci žlutý (staří) nebo šedočervenavý (mladí); velké oko karmínově červené s červeným kroužkem a pod ním je bílá skvrnka; běháky masobarvě červené, u mladých pleťově růžové.

Na kurilských ostrovech žije úplně černý ustřičník (Haematopus niger, Pall.) s červeným zobákem i běháky; je poněkud větší našeho evropského. — Čínští a indičtí ptáci s delšími zobáky nazývají se Haemat. ostralegus osculans, Gray.

Pták náš snad proto ustřičníkem se nazývá, že ustřic nepožívá a s nimi nemá nijakých styků. Jest také dosti rozšířen a v Evropě obývá severní pobřeží mořská až ku polárnímu kruhu. Na Islandu, Faröerach, Hebridách, ve Vel. Britanii, Švédsku a Norsku, od Estonska podél Baltu až do Holštýnska, Dánska, Hollandska, ve Francii, Portugalsku a Španělích všude je obecným, místy dokonce velice hojným; na pobřežích severních je hnízdivcem, na jižních hostem. Avšak zajistili jej jako hnízdivce i na ostrově Camargue ve rhônské deltě, Reiser ho nalezl v deltě řeky Bojany na Čer. Hoře dle Comte Alléona má se hnízditi i na velkých jezerech v Dobrudži a dle Middendorfa jest obyčejným hnízdivcem u Eupatorie na Čer. moři. V podobných šířkách obývá i Asii, zejména v Sibíři až na nejdalším východě. Middendorf nalezl ho na velkých ostrovech Šantarských; ti pak, kteří žijí na pobřeží čínského moře zaletují na zimu až do jižní Indie.

Na německých pobřežích je ptákem tažným a zalétá odtud až do Italie; ačkoli je tu tak velice hojný i na přilehlých ostrovech, přece dost zřídka na tahu zavadí o pobřeží tamních vod nitrozemských. Tím vzácněji lze to říci o zemích našich. Přece však se může ornis československá pochlubiti nejedním domácím úlovkem. Tak ve Feldeggově sbírce pocházel ustřičník od Hluboké, jiný tam byl pozorován ve Třtitenském revíru, ve sbírce Hromádkově jest exemplář od Pardubic z 1847, Frič koupil ml. ptáka na pražském trhu 1850, Wobořil měl jednoho od Kostelce n. L., třikrát byl postřelen v píseckém kraji: 1862 a 1883 u samého Písku (tamní gymnasium) a 1886 u Mirovic (Vařečka ve Vesmíru XVIII.). Můj exemplář, starý ♂ v let. šatě bez bílé skvrny na krku, byl uloven na podzim 1892 u řeky Doubravky mezi Vrdy a Žleby. Mimo to má krušovické museum ustřičníka od Nižboru na Berounce 1817 zastřeleného. Z Moravy a Slezska nemám určitých zpráv po ruce. V Haliči je rovněž tak vzácným jako u nás a byl tu do 1876 uloven asi 4krát (lvovské museum); ve Vídni mají 1 kus z Uher a 1 z Dalmacie, lublaňské má 3 domácí exempláře (Schulz).

Na jaře protahuje střední Evropou od konce března až daleko do máje a na podzim se počíná hýbati v září, ale trvá to dlouho než zmizí nadobro, až konečně za největších mrazů jsou všichni titam.

Tah jeho je v mnohém ohledu zajímaví. Tak ku př. pobřeží Baltu opouštívá pravidelně, co zatím na Islandě stěhuje se ze severního pobřeží na jižní, což se dá vysvětliti známou okolností, že totiž teplý proud Golfový omývá jižní břeh ostrovní, takže voda i půda tamní je do té míry

vlahou, že při ní pták může obstáti. Kde však moře zamrzá, musí pryč odtud. I břehy slaných jezer od moře vzdálených obývá a zvláště si libuje v kamenitém nebo skalinatém pobřeží, kde se místy střídají zelené loučky a plochy vůbec.

Brzo po svém návratu z jihu oddělují se párky od sebe, sameččkové se navzájem škádlí, vábí, honíce se letmo i běžmo za neustálého volání »kvip«, zápasí o samičky, které se někdy i do patalie žárlivých milovníků připlichtí, až konečně, jako všude po zápase, nastane mír, vychladnutí, a uzavřené sňatky jsou zárukou zdárného vývoje příštího potomstva. Jak oživnou jednotvárné břehy příchodem těchto sličných obyvatel, jak zvláštní život se tu usídlí! A nežijí odděleně snad od ostatního ptactva pobřežního! Zvěčnělý prof. Dr. Rohweder pozoroval a napsal, že na břehu Severního moře se prohánějí v nejbližši blízkosti tamních ostrůvků a výsep mořských stále houfy ustřičníků, aniž by pomýšleli na nějaké hnízdění se. Podle neúplného vybarvení a zvláště dle zobáků shledalo se, že jsou to mladí roční ptáci (Homeyer).

Na zelených trávnicích nebo na písčitém břehu nedaleko moře nebo jiných vod v místech kam až příliv nedostupuje, často i na kolik set kroků od vody anebo třeba zase tak blízko, že až sem na pár kroků voda s hukotem se přibližuje vyhrabe si nepatrnou jamku. Toť hnízdo, které je troškem stebel, kamínky anebo drobnými mušličkami vyzdobeno; někdy prostě beze všeho toho mezi kamením snese vejce. Ve Škotsku obyčejně již koncem dubna, jinak zpravidla v máji nebo až dokonce v červnu snáší svoje 3 veliká vejce, která vejcím čejčím co do formy i co do barvy a kresby se dosti podobají. Průměrná velikost 38 vajec je 55·4 × 39·7 mm, váha 3·2 g; skořápky jsou hladké s patrnými póry a jen nepatrně lesklé. Mnoho jich sesbírají všelijací »oologové« za vejce »čejčí«. Dr. Dietrich píše v »Ztschrift für Ool. u. Ornit.« 1905 že pouze na ostrůvku Süderoogu, jedné z nejmenších výsep Severního moře sesbírají 2—3000 vajec racka stříbřitého, 1000 vajec ustřičníka a 8—10.000 vajec rybáků. A což na ostatních ostrovech! Nyní však — když už nemocný má dušičku na jazyku, jak se říká — volají doktora, honem se píšou resoluce, petice, vyhlášky, určují se reservace, platí hlídači a p. aby ještě ten trošek pobřežního ptactva, co tam jest, pomalu nezmizel.*) Kromě vajíčkářů natropí tam hrozné neplechy tak zvaní »lázenští střelci« kteří tam spíše proto přijíždějí, než pro nabytí pošramoceného organismu svého.

Po 3 nedělích se líhnou kuřátka, která se však ve hnízdě dlouho nezdrží; odběhnou s matkou, která je vodí jako domácí kvočna svoje kuřátka, zahřívá je a stará se jim o potravu, než se tomu brzy naučí sama. Ve dne je staří zavádějí na taková místa, kde by se v čas nebezpečí mohla ukrýti mezi rostlinami, kamením a jinde a lze se vším uznáním konstatovati, že se jim to výborně daří. Jinak ale také k vodě přicházejí, plovou

*) Viz aut. článek „Ochrana mořského ptactva“ Lov. Obzor XIV. 1911, čís. 1.

i se potápějí velmi dobře a věru že tu pes má s nimi pernou práci, neřku-li člověk, jenž by si snad zamanul v mokrém živlu je chtíti lapiti.

Staří lnou ku plodu svému neobyčejně a už zdaleka letí vstříc vyrušovateli z klidu, křičíce jako naše čejky a tím úzkostlivěji, čím více se ku hnízdu přibližuje. Zkrátka, zaprou tu svoji jinak známou nedůvěřivou povahu úplně, jsouce i v tom čejce podobni. Nejen že se tím stává ochráncem vlastního hnízda, ale i jiní v okolí se hnízdící ptáci, s nimiž ostatně žije v pokoji a míru, ačkoli si nad nimi vždy osobuje do jisté míry vrchní moc a udává ton, zvyknou brzy na vábení a varování jeho, jakož i významu toho pochopí a dle toho zařizují i svoje chování.

Nelze upříti, že je ptákem rozhodně zajímavým a veliké hejno letících ustřičníků tak výrazně a ostře černobíle zbarvených skýtá pozorovateli pohled opravdu rozkošný. Vykračuje si drobnými kroky a švižně běháky pohybuje; také rychle běhá, častěji se při tom zastavuje. Je výborným plavcem, avšak nikoli snad plavcem z nouze, jako bývají druzí bahňáci pobřežní; je-li pronásledován, snaží se potápěním zachrániti. Let jeho připomíná let kachní. Chytrým, nedůvěřivým a společensky věrným jaký jest napadá s ostatními sousedy zuřivě a hlučně blížící se škodnou, krkavce, racky, dravce, třeba že se jim vzrůstem nevyrovná a kus cesty je pronásleduje. Pastevce nebo rybáře chytrý pták velmi dobře zná jako nevinné (!!) a klidné sousedy a dovolí jim blízko k sobě; avšak každého jiného člověka, zejména lovce, s nedůvěrou prohlíží a zpravidla skoro vždy z dostřelu odlétá, což také Janda z vlastní zkušenosti potvrzuje.

Hlas má pronikavý, »hýip« nebo také »kvíp« jej označují a je v tom vzdálená podobnost volání čejčího »knihy« zejména ukončení jeho; zní však přece výše a čistěji.

Na hnízdišti se ozývá sameček zamilovaným »kevig kevig vikvikvikvik virrr« a to zprvu zvolna, stále však zrychluje tempo až téměř trilkem ukončuje.

Sleduje pohyb vody při odlivu a přílivu, sbírá hlavně drobné rybky a ráčky, požívá mnoho červů pobřežních (Arenicola lumbricoides), které silným zobákem z mokrého písku vytahuje. Thompson v žaludcích jejich nalezl maso plžů a mlžů břichonohých, zejména z břeženky (Littorina communis), přílipky (Patella vulgaris) a nachovce obecného (Purpura lapillus). V žaludku ptáka v listopadu střeleného shledány také kořínky a zelené lupínky. V zajetí — dle Brehma — snadno jej lze krmiti kraby, rozsekaným masem rybím a mlžím a k tomu housku v mléce máčenou. Vedou si krotce a přítulně a puštěni-li do zahrady shltají mnoho žížal, plžů i hmyzu, aniž by rostlinám škodili.

Mimo na hnízdišti nelze jej tak snadno zastřeliti, leč snad z dobrého úkrytu anebo z díry v zemi. Spíše jej chytíme do léček na zemi nastražených. Zvěřina starých za mnoho nestojí, ale mladí a pak vajíčka mají ctitelů dosti.

4. rod: Charadrius, Linné.

Zobák kratší veliké hlavy o vysokém čele, často sotva s polovic její délky; jest slabý, přímý, užší než vyšší, na špičce baňatější, tvrdší; štěrbinovité chřípě uloženy jsou uprostřed nosní jamky, která sahá až ku koncovému hrbolku zobákovému. Nohy prostředně dlouhé, štíhlé, na patě poněkud ztlustlé a měkkou pokožkou pokryté; nad patou více méně jsou lysé; přední prsty krátké o širokých chodidlech, vnější s prostředním spojeny kratičkou spěnuškou, která u vnitřního prstu namnoze schází; zadní prstík chybí úplně; běháky (nártí) zpředu pokrývají dvě řady větších štítků. Křídla jsou prostředně veliká, hrotitá a poslední (zadní) letky jsou tak dlouhé, že na rozpjatém křídle viděti vlastně dvě špičky; 1. letka je nejdelší a buď dosahuje nebo také přesahuje konec 12perého rovného ocasu. Drobné peří po těle je husté a měkké a dvakrát za rok se vyměňuje, následkem čehož rozeznáváme zimní a letní (jarní) šat; mladí jsou podobni ve svém prvém odění starým ptákům v zimním šatě. Co do pohlaví není ve zbarvení rozdílu.

Obývají břehy vod, močálů a rašelinišť leč i na suchá pole a paseky zaletují a také v naprosto neúrodných krajinách se zdržují. Na podzim konají druhdy cesty v přečetných společnostech, jichž cílem jsou teplé končiny a na jaře daleko menším počtem se opět navracejí. Staří obyčejně táhnou odděleně, zvlášť od mladých. Jsou to pohybliví a nepokojní ptáci, kteří se shání za potravou na večer i z rána a také za jasných nocí sobě nelenují zaletovati i na vzdálenější a daleká pole a travnatá místa, aby tu pátrali po hmyzu a červech; nepohrdají ani semeny a bobulemi. Běhají výborně a neobyčejně rychle v delších přestávkách; ale i let jejich je lehký a hbitý, při čemž drží srpovitě vykrojená křídla mírně zahnuta.

Hnízdí se prostě na zemi bez vlastního hnízda a snášejí 3—4 hruškovitá strakatá vejce, jež vždy pěkně srovnána, úzkým poukem do středu, leží. Mláďata mají vespod bílé, povrchu strakaté chmýří a hned po vylíhnutí opouštějí se starými hnízdo; v čas nebezpečí zalehnutím výborně se dovedou ukrýti a neviditelnými učiniti. Před deštěm hvízdají daleko slyšitelným hlasem, odkudž jim dali Němci případné pojmenování »Regenpfeifer«. — Asi 40 druhů jich dosud známo.

Kulík písečný (Charadrius hiaticula, L. = Aegialites hiaticula, Boje.).

Kulík pískový, hvízdavý. — Rus.: Svek galstučik; pol.: Siewka ispówka, dżdżownik obrożny, siewka białoszyja, piszczek, żołtodziob; chorv.: Grljata vivka; srb.: Kulik blatarič; slovin.: Beločeli (grivasti) deževnik; něm.: Der Sandregenpfeifer, Halsbandregenpfeifer, Sandler.

Druhový znak: Krátký zobák je na přední polovici černý, na zadní žlutý jako běháky; první čtyři letky jsou na prostředku svých ostének bílé **Tab. XXIII. obr. 173.**

a před tím i za tím tmavohnědé; vnější prapory následujících letek mají na prostředku bílé podlouhlé skvrny těsně při ostěnkách, avšak ku vnějšímu okraji nedosahují; vnitřní letky ramenní jsou buď celé nebo z většího dílu bílé; konce velkých krovek křídelních tvoří na křídle bílou příčku. — Délka 18·5 cm, křídlo 12 cm, ocas 5·5 cm, zobák 1·5 cm, běhák 2·5 cm.

J a r n í š a t (svatební): Čelo bílé, přes temeno se táhne napříč černá páska; tváře, uši a uzdy jsou také černé, za okem je bílá skvrna; kolem krku je bílý obojek a kolem voláťka široký černý pruh, vzadu na krku silně zúžený; záhlaví a celý povrch je červenavě hnědošedý, spodek bílý jako okraj křídel; prvá letka černohnědá s bílým stvolem uprostřed, střední letky temně šedohnědé, předposlední bíle, poslední jako hřbet zbarveny; konce rýdovacích per černohnědé s bílými špičkami.

P o d z i m n í š a t (po vypelichání) je právě popsanému velice podobný, avšak povrchní partie jsou mnohem temnější a peří je světle rezavošedě lemováno. Š a t m l a d ý c h mívá čelo bílé, ale za ním není černé pásky jako mají staří; vrch hlavy s tvářemi je prostě zbarven jako hřbet, totiž hnědošedě jako hlína; hrdlo s krkem níže je bílé, obojek kolem voláťka jen šedohnědý, zpředu po hrdle dolů zahnědle bíle lemovaného peří a dole na krku vzadu je tmavý proužek. H n í z d o š i jsou povrchu světle šedí a šedočerně vlnkováni a skropeni a spodek mají bílý; tmavý obojek jest jen na stranách naznačen; zobáček mají tlustý a krátký a stejně zbarvený jako tlusté běháčky, totiž nažloutle pleťově. — ♀ je o něco menší a na hrudi jen slabého nádechu hnědošedého. — Zobák starých je u kořene žlutý, dále ku konci černý, anebo jen žlutavý (mladí); veliké oko temnohnědé a kroužek oční je ve svatebním šatě zlatožlutý, jinak načernalý; běháky za mládí nažloutlé, poněkud do růžova, v stáří žluté až oranžové.

Kulík písečný (na rozdíl od jespáka písečného) je tím pamětihodný, že mu svědčí všechna podnebí na světě, neboť jej nalezáme od severního pólu až k jižnímu, kde jen ještě nějaký život a vegetace je možná. Tak se s ním shledali v Grónsku jako na mysu Dobré naděje, na ostrovech Sandwichských, v Nubii, již. Španělsku, na Balearech i v sever. Sibiři. A to lze říci ostatně i o všech jeho strýčcích kulících; jsou to praví kosmopoliti. Výborná schopnost létací dovoluje mu přebrousiti celý svět i nezměrné oceany. Na pobřeží moře Východního a Severního a na přilehlých ostrovech nikde neschází a v Hollandsku je obecným ptákem. Na svých potulkách zalétne se i do nitra zemí středoevropských, Německa, Švýcarska, zemí rakouských a rozumí se i do vlastí našich, kde však natrefí zpravidla špatné znalce ptáků a tak mnohý úlovek zůstane neznám; je to škoda.

Za obou tahů nás tito kulíci navštěvují. Frič zastřelil jednoho u Břežan na malém rybníčku, Lokaj jej několikrát vycpával na jaře a Palliardi napsal, že u Frant. Lázní na jaře je vzácným, na podzim — v září a říjnu — hojnějším; v již. Čechách uloven 1887 u Čakova, několikrát u Dobříše (Kraus), u Putimě blíž Písku 2 kusy 1880 (jeden je uložen v pi-

seckém gymnasiu) a Bartuška jej prohlásil dokonce za hnízdivce na rybníku Dechtaři u Budějovic (Vesmír XVIII.) ač-li se nejedná o kulíka říčního. Na Kestřanských rybnících 1869 uloveni 3 kusy, u Smrkovic 1873 v máji 5 kusů, 1884 u Heřmaně 3 kusy (Vesmír XVII.), 1886 u Sudoměře blíž Strakonic 5 kusů. Že by se na Písecku hnízdil (Šír) není známo; obávám se, že v mnohém případě tu jde o kulíka říčního. Janda koupil na pražském trhu tři tyto kulíky koncem dubna 1889. (Atlas středoev. pt.). Na Moravě byl uloven i pozorován Knotkem a Schadem a podobně jej ulovili ve Slezsku. V Haliči se hnízdí (Dzieduszycki) a 4 kusy uloženy v domácím museu; vídeňské vystavuje 2, české pak 3 druhy domácí.

Tažným ptákem je tento kulík pouze ve studených krajinách, odletuje odtud až k rovníku. Na jaře se vracívá o něco dříve než kulík mořský. Pravým jeho bydlištěm jsou písečné břehy mořské, ale také, hlavně za tahu, se objevují na březích sladkých vod, na polích, úhorech, pastvinách, ale nikdy tu dlouho neprodlí.

Middendorf jej přistihl 25. máje na Bogdanidě a koncem máje ještě severněji na řece Taimyru. 10. července nalezl tu a tam vejce, ale jiní už byli 2. srpna na tahu. Jest viděti s jakým spěchem se odbývá rozplozování ptáků těchto a vůbec všech v těchto končinách vysokého severu. Jako hnízdivce na větších vodách nitrozemských jen zřídka ho nalezneme (viz Halič).

Hnízdí se na místech podobných jako předešlý ustřičník, t. j. na nedohledných místech písečnatého a kamenitého pobřeží mořského v malé jamce, dílem na holém písku, dílem také na zelených slatinách a to buď bez jakékoli podložky nebo jen chudičce vyložené. Koncem dubna (v Němcích) snášívá 3 zpravidla však 4 hruškovitá vejce a to veliká na tak malého ptáka; co do barvy a kresby jsou to miniaturní vajíčka čejčí. Doba sezení trvá 3 neděle. Průměr. velikost 35 vajec je 34 × 24·3 mm, váha 0·628 g.

Živí se larvami hmyzu, žížalami a různými drobnými červy. V zajetí se dá vychovati a udržeti podobným způsobem, jako vylíčeno u předešlých některých bahňáků. Janda si libuje, že se chovali »velmi dobře« a snášelivě ku ostatním soudruhům.

Zdaleka vábení jeho se podobá vábení kulíka říčního, leč znalec jej poznává po hlubším hlase. Zní flétnovitě jako »tryi« nebo »trý«. V době jarních námluv volání své vyráží horlivěji a opakuje jako by »trylylylylyl«. Zastřeliti ho doma není právě lehké, spíše jej polapí do ok nebo léček nastražených. Zvěřina jeho je chutná a velmi ceněna.

Kulík mořský (Charadrius alexandrinus, L. = cantianus, Lath. = littoralis, Bechst. = trochilus, Cuv. = Aegialites cantianus, Boje.).

Kulík běločelý (Palliardi). — Rus.: Pigolica, čibis; pol.: Siewka polobrożna; chorv.: Morska vivka; srb.: Kulik morski, lisasti doždevnik;

slovin.: Beločeli deževnik; něm.: Der Seeregenpfeifer, weissstirniger Regenpfeifer.

Tab. XXIII. obr. 174

Druhový znak: Zobák a běháky černé (předešlý žluté); čelo s kraje bílé; krk zpředu je celý bílý, protože černý obojek je nad volátkem široce přerušen: 4 až 6 prvých ručních letek má nahoře osténku úplně bílou, všechny ostatní na vnějším praporu od prostředka ku kořeni až k samému okraji jsou bílé. -- Délka 16·5 cm, křídlo 10 cm, ocas 4·8 cm, zobák 1·4 cm, běhák 2·8 cm.

Jarní šat: Čelo bílé a bílým je také nadoční pruh odtud vycházející; kolem krku je bílý obojek, vole a celý spodek taktéž jsou bíly; nad čelem je černá skvrna temenní, černé jsou uzdy i uši a po každé straně krku je černá skvrna (zbytky to přetrženého obojku); týl se šíjí jsou rezavošedy a celý povrch s křídly světle šedohnědý, světleji lemovaného peří; letky tmavo šedohnědy s bílými stvoly a obrubkami (viz druhový znak). Podzimní šat je celkem temnějšího zbarvení, zejména povrchu je skoro hlínově šedý a zdoben světlými obrubkami; černé kresby jsou málo nápadny, jelikož všude jsou černá pírka šedohnědě lemována a těmi se stává kresba nevzhlednou. Avšak během zimy otrou se ony lemy znenáhla tou měrou že se pták k jaru tak pěkně vybarví, jak shora popsáno bez jakéhokoli pelichání. Úkaz tento u četných ptáků nalezáme a jest to prosté přebarvování. Hnízdoši se podobají mláďatům předešlého, leč po tmavošedých běháčcích se snadno rozeznávají. — Zobák černý, oko hnědé, kroužek oční černý, běháky černošedé. Mezi manžely není patrného rozdílu.

Pěkný tento pták je typickým obyvatelem pobřežním a je domovem na severních březích evropských i na ostrovech k nim náležejících; dále než přes jižní Skandinavii a Vel. Britanii zdá se že nedostupuje, ale obývá i břehy středomořské, sev. Afriku i s Kanáry, celou Asii až do Číny, zejména veliká jezera tatarská; mimo to i kol moří Černého a Kaspického.

Hnízdí se také na některých velkých jezerech uherských, dále v Bulharsku a na Černé Hoře (Reiser). V nitrozemí německém a vlastech našich je velikou vzácností. Palliardi o něm píše, že »v pražském museu je viděti českého běločelého kulika«. A proč o jeho původu pochybovati? Proč by nemohl býti za tahu také u nás uloven, vždyť z Dol. Rakous dva exempláře uloženy jsou ve dvorním museu vídeňském. V Haliči dosud (1882) nebyl nikdy uloven. Dle Rohwedrových pozorování velice rád si libuje v sousedství rybáka malého.

Oblíbenými jeho bydlišti jsou zelené nízkou travičkou zarostlé břehy mořské, které jsou tu a tam prostoupeny úzkými písčinami; zkrátka kde nižší slanomilné rostliny v pestré směsi půdu pokrývají. Jsa tažným ptákem stěhuje se k jihu až v říjnu (v četných společnostech) přeletuje pevniny až do Kapska a již. Indie, načež v dubnu se opět nalézá na svých loňských hnízdištích.

Hnízdo zakládá nedaleko vody, ale tak, aby mu přibýváním neškodila. Bývá umístěno na holém písku nebo mezi drobným štěrkem, kde si

je pak obkládá několika drobnými úlomky mušliček anebo prostince travičkou je vyloží. Od polovice května až do června bývá v něm násada záležející ze 3—4 vajec. Nejčastěji v mnohých krajinách bývají 3, kde zase kulík písečný zpravidla 4 snášívá (Homeyer). Jsou tvaru podlouhlého nebo typického, hladká, nelesklá a bledě rezavožlutě bělavá, velice slabě do olivova hrající barvy základní s popelavými obláčky a tmavo hnědočernými krátkými čárkami, škrty, ťupkami a skvrnkami různě posetá. Průměr. velikost 18 vajec je 33·6 × 23·8 mm, váha 0·625 g. Za 3 neděle se mláďata líhnou.

Všeliký hmyz a jeho larvy, deštovky, červi jsou mu potravou. Hlas jeho je podoben hvizdu kulíka hnědého, je však slabší a vyšší, zní jako jednoslabičné »pí« a opět příjemné »pit pit«, varovné »tyrr tyrr« a zpěv lásky je souhrnem předešlých, jež ku konci trylkovitě vyznívá.

Honba na něj, jako plachého a pohyblivého ptáka, není právě snadná; nejspíš ještě při hnízdě se dá uloviti.

Kulík říční (Charadrius dubius, Scop. = curonicus, Bes. = fluviatilis Bchst., = minor M. et. W. = Aegialites minor, Boje.).

Kulík menší (Palliardi). — Rus.: Rečnoj suek; pol.: Siewka rzeczna lub mniejsza, dždžownik rzeczny; chorv.: Mala vivka; srb.: Kulik slijepčič; slovin.: Mali deževnik; luž. srb.: Zoldnja deščeř, deščovnik, kulik; něm.: Der Flussregenpfeifer.

Druhový znak: Zobák slabý a černý, vyjma maličkého světlého místečka na kořeni spodní čelisti; běháčky bledě žluto pleťové osténky ručních letek jsou nahoře hnědé, toliko prvá má po celé délce bílou osténku; prvé 4 letky jsou hnědočerné, osatní za nimi pouze šedé beze skvrn; velké křídelní krovky jsou plavošedě smývané a netvoří žádné bílé pásky křídelní; vnitř ruční letky také nemají bílého pruhu na vnějším praporu. — Délka 16 cm, křídlo 11·5 cm, ocas 6 cm, zobák 1·2 cm, běhák 2·2 cm.

Je podoben velice kulíku písečnému, jenže jest trochu menší, asi jako chocholouš. V jarním šatě je počátek čela, kolem očí a široký příčný pruh na temeně černý; čelo samo je bílé; kolem krku široký bílý obojek, pod nimiž je široká černá náprsenka, vzadu úzce krk objímající, jsouc zároveň obrubou bílého obojku; ostatní spodek je zakaleně bílý; část temene, záhlaví a povrch těla jsou světle hnědošedy, hedvábitě leskly a docela nepatrně do zelenava se lesknoucí; pírka na ohbí jsou černohnědá, na konečkách bílá; rýdovací pera tmavě hnědošedá, nejkrajnější bíle zbarvena. Oko tmavohnědé s citronově žlutým kroužkem.

Podzimní šat po vypelichání mívá na černých partiích pírka bělošedě lemovaná a proto ani kresba tu nevyniká, až po otření oněch lemů.

Šatu mladých schází černá kresba na hlavě; náprsenka jest jen tmavě černošedá, uprostřed hnědošedá a bíle vlnkatá; šedohnědé peří povrchu těla má světlejší bělavé konečky. — ♀ má kresbu na hlavě a

krku místo černou toliko černohnědou a černá náprsenka její jest jen úzká. Hnízdoši mají čelo, nadoční proužek, krček a celý spodek bílý; od zobáčku prochází očkem načernalý proužek; na temeně je šedohnědá čepička, tmavěji lemovaná; povrchu jsou temnošedí a světleji kropenatí; běháčky mají namodrale bílé, zobáček černomodrý.

Pravým kosmolitou je tento kulíček (»Allerweltsvogel« mu Němci přezděli), neboť všude se s ním cestovatelé přírodozpytci setkali, tak dobře v Laponsku jako v Habeši, ale za polární kruh na sever se daleko neodvažuje. V Anglii jej znají pouze jako zbloudilce. Není vzácným ve Španělích, Francii, Italii, Uhrách, již. Rusku a ostatní již. Evropě a v Němcích, jakož i u nás je všech kulíků nejznámější a nejobecnější, a krk za to dám, že Šírovi zpravodajové ze 77. roku min. věku a mnozí jiní mýlí se s tímto kulíkem a jeho předchozím strýčkem písečným. V Asii je po celé Sibiři, v Číně i Japonsku rozšířen a na jihu ho viděti na Molluckých ostrovech také.

Obývá křemenité nebo písečné břehy řek, kde buď ani stopy nebývá po nějaké vegetaci anebo kde jen řídko byliny rostou. Rád však navštěvuje blíže položená pole, hlavně úhory, kde lapá hmyz. Také u jiých vod, byť i zcela malých, jen když vhodně položených, lze jej nalézti ovšem; břehy musí býti, jak pověděno, a proto se mu také tuze zamlouvají říční ostrovy a ostrůvky. Po kolik let jsem jej míval za souseda na malých rybničcích v Litošicích a Krasnici na Želez. Horách (300 *m*) a pozoroval jsem jej přečasto na písčitých holinách a pasekách lesních nedaleko těchto vod se prostírající. Exemplář své sbírky ulovil jsem v červnu 1888 na morašické pasece, dobrých 350 kroků od vody. Přitahuje z jara již v březnu nebo dubnu a koncem srpna nebo v září odtahuje a jih. V Daurii (Asie) teprve v máji se zjevuje a prodlí tu do konce srpna.

Hnízdí se většinou na půdě štěrkovité, křemenité, někdy ale také velmi daleko od vody (moji kulíci se hnízdili vždy na písčitých lesních pasekách po kolik let, jak jsem se přesvědčil), dále u malých kalužin a nádrží, pokud mají písčité břehy. Také hluboko v lesích na tůních a jezírkách i na písčinách dalekých bylo hnízdo jeho nalezeno. Pěkná, okrouhlá jamka beze všeho tvoří hnízdo, do něhož zpravidla 3, řídčeji 4 vejce ukládá, a ta bývají špičatými pouky dovnitř obrácena a co zvláštního — nalézti je a vyhráti ambo, leč to je málo, spíše terno, to je asi stejné. Jen hledejte! Jsou podobna vejcím předešlého, jenže jsou menší. Průměrná velikost 49 vajec je 29·7 × 22 mm, váha 0·444 g. Až v polovici máje můžeme vejce hledati; mláďata se líhnou po 3 nedělích.

Takový malý pták a jaký to běžec! Jen se mihá po břehu nebo po zemi vůbec a zarazí-li náhle a stane, a ty zraky strhneš s místa toho, víc jej potom nenajdeš, pokud se nepohne. Při tom tělíčko nosí vodorovně, hlavu s krkem vtaženy a půvabně se pohybuje. Přestávky v běhu koná, aby se mohl porozhlédnouti nemá při úžasné rychlosti ani času k tomu. Liebe počítá, že za vteřinu 8 krůčků udělá. A. Walter ještě po-

drobněji se rozepisuje o rychlosti a vytrvalosti v běhu našeho kulíčka (Liebe Monatssch. 1888.). A Dr. Ziemer se přesvědčil, že kulík říční (»Sandkiebitz«) tak rychle dovede běhati, jako velmi dobrý chodec člověk (tamtéž 1890). Při poklonkách nahne tělo šikmo jako váhu či páku u studně, aniž by běháky v patním kloubu ohnul či poklesnul. Pohyby ty dělá také zadkem těla (nikoli ocasem!), několikrát jím rychle nahoru a dolů kývne.

Létá rychle a lehce, vykrojená křídla přitahuje k tělu a při námluvách se motá a přehazuje se strany na stranu prudce letě nízko a rovně při zemi. Je snášelivým vůči sobě rovným i ostatním příbuzným a nezřídka i více rodinek na jednom místě obývá a klidně se hnízdí. Toliko samečkové z vrozené jim bujnosti a žárlivosti jako kohouti se někdy potýkají; nejprve skláníce hlavu vrhají na sebe vyzývavé pohledy a kývají se, až konečně některý z nich cítě se slabším, ustupuje, prchá a druhý jej kus cesty pronásleduje; nevinná to zábava! Jako u veškerých druhů kulíkův a sluk je večerní a ranní soumrak dobou nejčilejší života tohoto našeho čipery; to je běhání, honění, poletování semo tamo bez ustání, škádlení se soudruhy! Že se to bez častého křiku neobejde, lze si pomysliti; je to hvízdavé, příjemně znějící »deé« nebo spíše »dýo«, vyšší než u kulíka mořského a ještě vyšší než u písečného, a tudíž při pozornosti snadno je lze určiti. Zpěv lásky zní asi takto: »dý dý dý dryv dryv drydrydry drylrrr«, zprvu volněji, čím dál tím rychleji a trylkem skončí.

Živí se ruzným hmyzem, který mezi kamínky se ukrývá; drobné dešťovky požírá řídčeji. V zajetí při slavičím žíru daří se mu nejlépe a klec vyžaduje vždy prostornější, hrubým pískem vysypanou a raději větší než menší okřín s čerstvou vodou do ní. Jandovi chovanci dobře snášeli zajetí, libovali si v teple a na sluníčku a jedna ze samiček dokonce snesla do důlku 3 vajíčka, která však nevyseděla. (Atlas střed. pt. 104.)

Kulík stepní (Charadrius asiaticus, Pall. = caspius, Pall. = jugularis, Mag. = Eudromias asiaticus K. et Bl. = gigas Br.).

Kulík asijský. — Rus.: Pustynnyj suek; něm.: Der Steppenregenpfeifer, asiatischer Regenpfeifer.

Druhový znak: Letky hnědé; šestou počínaje jest každá na vnějším praporu bílou skvrnou zdobena; osténka prvé letky ruční je bílá, následující hnědé, uprostřed bělavé; čelo, uzdy, nadoční pruh a strany hlavy jsou bílé; temeno se záhlavím hnědošedé, ušní skvrna hnědá; povrch šedohnědý bez jakýchkoli lemů; běháky zpředu nepravidelně štítkovány, vzadu hrubě síťkovány; prsty nahoře jsou také napříč štítkovány a oba vnější silnou spěnuškou spojeny; lysina nadpatní sahá asi 16 mm vysoko; brada, hrdlo, břicho a spodní ocasní krovky jsou bílé. Staří ptáci mají vole, přední část hrudi krásně rezavy a dole úzkou obrubkou černohnědou od bílého břicha odděleny; 1. letka je nejdelší. — Délka 20·5 cm, křídlo 14·5 cm, ocas 5·5 cm, zobák 2 cm, běhák 4 cm.

V zimním šatě ztrácí krásný rezavý štít na prsou a místo něho se objeví světlá nahoře i dole smývaná rezavá šeď, bílé partie na hlavě i na břiše nejsou tak čisté jako na jaře a tomuto šatu i roucho mladých ptáků se podobá, jenže ti jsou povrchu světle rezavě lemováni a na hrudi mají jen hnědošedé skvrny. — Zobák černý, oko hnědé, běháky okrově zažloutlé.

Vlastí kulíka tohoto je teplejší Asie, stepi Kirgizské i středoasijské náhorní roviny, zvláště pak kol moře Kaspického, slaných jezer tatarských stepí a p. Zimu tráví v Indii a na pobřeží vých. Afriky až po Kapsko. Na Helgolandě byl uloven dvakrát (Gätke), v Bulharsku ulovil Janovski mladšího ptáka (Reiser) a v okolí Oděsy má se rovněž vyskytovati (Nordmann).

Vejce jeho se podobají vejcím druhů předešlých, jsouce rozměrů 36 × 26 *mm* (Nehrkorn).

Kulík hnědý (Charadrius morinellus, L. — Eudromias morinellus, Boje).

Rus.: Suek glupoj; pol.: Siewka górna, sybirska, mornel, dżdżownik górny, żartowniś; chorv.: Siva vivka; srb.: Kulik lakrdijaš; slovin.: Severni dular; něm.: Der Mornellregenpfeifer, die Bergschnepfe.

Druhový znak: Černohnědý, světle hnědě kropenatý povrch hlavy až na šíji jest bíle omezen; ocas není příčkován, ani žádného bílého obojku není kolem krku; přední strana běháku je dvěma podélnými řádkami rozdělených, nikoli objímavých štítků pokryta a z těch jsou vnější větší a položeny napříč; osténka prvé letky je bílá, ostatní jsou hnědé; peří na hřbetě hnědošedé a ostře rezavě lemované. — Délka 32 cm, křídlo 15 cm, ocas 7 cm, zobák 1·6 cm, běhák 3·5 cm.

Letní šat: Čelo, uzdy a částečně i tváře jsou na rezavožlutém základě drobně temně hnědošedě skvrnitý; široký bílý pásek vybíhá od zobáku, jde přes oko do záhlaví a odtud po šíji kolem druhé strany hlavy, až u druhého koutku končí a úplně uzavírá temeno se záhlavím (= čepička); hrdlo bílé; volátko a hruď nahoře tvoří široký pás; boky jsou světle zahnědle šedy a volátko samo dole je špinavě bílé a nad tím černošedě obroubeno; hruď ostatní s břichem jsou jasně zažloutle rezavy a uprostřed této partie je černý štít na počátku břicha; spodní ocasní krovky bledě oranžově žluty. V zimním šatě je povrchu tmavěji šedý a rezavě lemován; dolní hruď s břichem není černým štítkem v rezavém poli zdobena, naopak jsou partie ty bílé jako opeření berců (lýtek), toliko dále ku břišku jsou zažloutle narezavěly; letky černohnědy, prvá z nich znamenána bílou osténkou; ocas je hnědošedý, na konci temnější s bělavou obroubkou. Mladí nemají bílého proužku kolem hlavy a nepřepeřené dosud krovky křídelní jsou klikatě zdobeny a lemovány; břicho se spodními krovkami ocasními bývají u většiny ptáků úplně bíly. Hnízdoši jsou vespod bílí, povrchu našedivělí a pruhovitě černě skvrnití. — Zobák je mdle černý, oko tmavohnědo; běháky okrově žluty. — ♀ v letním šatě je prý (dle Gätkeho) krásněji zbar-

vena, čepičku má černou (♂ temně hnědou), bílý pruh přes oči je čistší a takřka svítí (♂ nažloutle pokalený), rezavé partie hrudní je živější a černý štítek u ♂ jest jen černohnědý.

Ve vyšším severu Asie a Evropy vyskytuje se kulík hnědý velmi hojně, ale nehnízdí se ještě ani ve Švédsku ani v teplejší Sibíři, nýbrž až od 67° dále na sever; ve vysočinách škotských se hnízdí, v Anglii jen za tahu se objevuje. Zajímavé jest ale to, že se druhdy hnízdíval i na Krkonoších na Studničné Hoře a v horách Jesenických na Pradědu, byl tu však horlivými sběrateli vyhuben; říkali mu tady bůhví proč, »Bierschnepfe«. Jenom známý sběratel Fierlinger ve své horlivosti zašel tak daleko, že jich v roce 1858 neméně než 17 zastřelil a na 30 vajec tu sebral (Frič 1876). A což pak Němci z říše? — Na Pradědu jej r. 1858 Dr. Kolenatý nenalezl, nevyskytoval se tu, avšak Rzehak jej tam viděl 1889 o svatodušních svátcích (Ornit. Jahrb. I. 1890). Jinak v našich vlastech dost často, hlavně na podzim, bývají v polích zastřeleni; tak Knotek píše, že v září 1892 o koroptvím honu byli zastřeleni u Olomouce 3 kusy; u Paběnic na Kutnohorsku zastřelen počátkem září 1905 st. ♂, na němž jemná okrasa na spodku těla počíná vyrůstajícím bílým peřím zimním jako řídkým závojem se zahalovati, ač jinak ještě je velmi dobře patrna a z povrchního peří již mnoho je nově vyměněno. Jest nyní inventárním kusem mojí sbírky. V Haliči patří ku velice vzácným hostům (2 ve lvovském museu) a z Dol. Rakous vystavuje dvorní museum také 2. Naše české museum má dva domácí kulíky, Hromádkova sbírka honosí se ptáky v jar. šatě z Krkonoš a Šír měl svoje také odtud.

Obývá jen suché, neúrodné krajiny, při čemž v horách dostupuje výše hranice stromové, kde pomalu sněhová čára počíná. Tak Radde jej nalezl na Munku-Sardiku ve výši 3000 m. V pustinách hor laponských a finnmarkských je velmi četný. Middendorf 27. května ho přistihl na Bogdanidě, ale to ještě za tahu do severnějších hor Baranžských (74° s. š.), v jichž údolích velmi hojně se hnízdí. 3. srpna všude již byla vzletná mláďata a 15. téhož měsíce již odtáhli.

Na podzim proletuje houfně Německem a našimi zeměmi, aby přezimoval kolem Středozemního moře. Jest sice obzvláštním ctitelem čistého horského vzduchu, ale oproti chladnu je přece jen choulostiv, neboť již od polovice srpna (mladí ještě dřív), hlavně však v září, už je na tahu ze severu u nás, což asi říjnem skončí; v Dalmacii ještě 5. listopadu 1887 byl pozorován. Na jaře před dubnem se k nám nikdy nevrací a divné je to, že jarní cesty ho jinudy vedou než podzimní, jak dlouholetá pozorování potvrzují.

Pustá, odlehlá místa letního jeho bydliště volívá si ku zřízení domácnosti. V ploché, nevelíké jamce na zemi ledabyle vypravené uložena bývají 3, častěji 4 vejce známého typu s olivově zelenavým nebo žlutohnědým spodkem a na tom hustě šedými, hnědými a temnými skvrnami a ťupkami. Průměrná velikost 14 vajec je 40·5 × 28·4 mm, váha 0·801 g.

Gloger, Homeyer a Fierlinger (Cabanis Journ. 1876) pozorovali na různých místech v Krkonoších (na Studničné Hoře, Vysokém Kole, Kozích Hřbetech) každoročně více párků se hnízdivších ve výši 1200 až 1500 m na tamních suchopárech, pustých a opuštěných místech beze vší vlhkosti (pramenů nebo potoků), kratičkou, chudou travičkou, mechem a lišejníky porostlých. V polovici července 1886 Čapek z Oslavan nenalezl tu nikde žádného kulíka více na celých Krkonoších. Fukárek z Vřetenního mlýna oznamuje v Ornis (1889—90), že se sice vyskytuje na »Bílé louce« každoročně, ale nyní (1887) už jen velmi zřídka, protože dílem pastevci dobytka jeho vejce velmi dobře zpeněžovali (do Němec), dílem i nepříznivým počasím v době hnízdění se mnoho utrpěl. Dne 3. července 1887 pozoroval zpravodaj na vrchu jednom, »Eisenkoppe« zvaném ♀ se 3 mladými dosud nedospělými; hvízdáním jejím a uděšeným poletováním obou starých byl na rodinku tu upozorněn.

V článku »Mitt. aus dem Riesengebirge« píše K. Deditius, pokladník ornith. společnosti berlínské, že až do 18. července 1903 nebylo hostinskému Bönchovi v Luční boudě ničeho známo o kulíku hnědém, prostě ho neznal. Když však autor 18. července přinesl s sebou vejce kulíka toho a dotazoval se po podobných atd., poznala hostinská, že muž její má také něco zvláštního v pokoji, a přinesla mu ukázati živé mládě ptačí, které krmil. Bylo to kuřátko kulíka hnědého. Bönsch nalezl týž den párek starých ptáků se 3 mláďaty na svahu Studničné Hory; jedno si vzal, aby je vychoval, než bylo jen tři dny živo. Vycpané daroval je Deditiovi pro král. zool. museum v Berlíně. Vypravoval dále, že ptáci ti byli jen málo plaší a dali se z blízka a dlouho pozorovati. I později tuto rodinu ještě vidíval, takže dobře popsal podobu i zbarvení ptáků těch. Byli to rozhodně kulíci hnědí. Brehm se domníval že sběratelé vajec vyhubili tuto středoevropskou raritu na Krkonoších. Jako tetřívek tak i kulík se hnízdíval v horách těchto velmi pozdě, ač přece ve vysokém severu oba ptáci se i o kolik neděl dřív hnízdili než tuto. 18. července 1903 polapené mládě mohlo býti teprve několik dní staré. (Ornith. Monatsberichte XI. 1903 str. 166—7.)

Farář Blasius Hanf z Mariahofu ve Štyrsku pozoroval kulíka hnědého na Seetalských a Judenburgských Alpách jako letního hosta a 18. dubna byl u Mariahofu střelen roční ♂. Na Zollneru v Korutanech se hnízdily dva páry 1887 (Keller v Ornis 1889).

Kulík hnědý se pohybuje při chůzi půvabnými a hbitými krůčky a létá prudce a rychle jako druzí kulíci se srpovitými křídly k tělu přitaženými. Hlas má příjemný; je to flétnový hvizd jako »drý« a kromě toho slýchati lze přidušované »dyt« (říkají mu také »Dütchen«).

Živí se i v zajetí podobně jako druh následující. Povahy je mírné a vězení snadno zvyká. Ani není tuze plachý a blížíme-li se mu přese všecko rovně, tu se k němu lze dostati až na dostřel, což platí hlavně o zabloudilých k nám ptácích ze severu.

Zvěřina jeho má prý býti tak výtečná, že i jinak výborná sluka se musí před ní schovati.

Kulík obecný (Charadrius pluvialis, L. = apricarius (st. pták), L. = auratus, Suck.).

Kulík zlatý (deštní, výslunní, Palliardi). — Rus.: Polevaja sifka, semenucha; pol.: Siewka złota, pospolitu, złocista, zwyczajna; chorv.: Žuta vivka; srb.: Zlatar troprsti, čurlin batoglavac, mali čurlin; slovin: Deževnik, pipar, prosenka; luž. srb.: Kulik piščak, hvizdačk, hvizdula; něm.: Der Goldregenpfeifer, Feldläufer, Pfeifschnepfe.

Druhový znak: Celý povrch těla i s ocasem je černavý a kropenatý od malých zelenožlutých nebo zlatožlutých skvrnek; dlouhá pera podpaždní a spodní křídelní krovky jsou bílý, ocas zdoben 7—9 světlými příčkami; běháky zpředu jen síťnaty. — Délka 25·5 cm, křídlo 18·5 cm, ocas 7 cm, zobák 2·5 cm, běhák 4·2 cm. Tab. XXIII. obr. 170.

Letní šat (svatební) jak uvedeno shora; k tomu jsou uzdy, kol očí, brada a hrdlo černy a odtud čerň tato probíhá úzkým pruhem až ku volátku, rozšiřujíc se tu opět a šíří se dále po celém spodku; bérce (lýtka) a spodní ocasní krovky jsou bílé; od zobáku směrem nad oči, odtud po stranách krku dolů kol hrudi až na boky sbíhá úzký bílý pruh, který dílem lemuje černou partii spodní, dílem činí hranici mezi kropenatým povrchem a černým spodkem; křídla jsou mdle černá, rýdovací pera olivově černá o několika světlých příčkách; zobák černý, oko hnědo, běháky mdle černé. Na podzim. šatě (u nás nejčastějším) jsou skvrnky poněkud do zelena zlatožluté; krk nazelenale žlutavý je hustě černošedě a černě skvrnit; hruď s celým spodkem je nyní bílá, onano poněkud šedě zakalená. — ♀ má na jaře čerň na hrudi několika bílými pírky promíšenou. Šat mladých je v základě hnědočerný, skropení bledě zelenožluté a také vpředu na krku jsou trojhranné skvrny více šedé; jinak vypadají jako staří na podzim. Hnízdoši jsou vespod bílí, povrchu bělošedí a žlutě a černě kropenatí; skvrnky ty pak tvoří na hlavě 3 a na zádech 4 proužky; zobák s běháčky šedé.

Pěkný tento kulík má svůj domov také na severu Evropy a Asie; na zimu se stěhuje u velikých houfech na pobřeží středomořské, aby na obou jeho stranách přezimoval. Na Helgolandu, Maltě i jinde ho pozorují na obou tazích mezi jinými ptáky, kteří na jih se ubírajíce tuto po nějakou dobu odpočívají. Za mírných zim byl už přistižen na Bodamském jezeru a za tahu v mnohých krajinách středoevropských jako v Němcích kde se v severních územích hnízdí, hlavně na rašeliništích sever. pásma pobřežního, na pláních Lüneburských, v Oldenbursku, Vých. Prusku, sev. Šlesviku; avšak i ve Velké Britanii, ve Skandinavii, na Faroërách, na Islandu a nepochybně i ve vých. Grónsku se také hnízdí. V našich vlastech úlovek kulíka zlatého není právě vzácností a každoročně se jich při koroptvích honech několik zastřelí, aniž by o tom svět zvěděl. Vzácnějším je však na jaře; exemplář kulíka toho

ve svatebním šatě mám ve své sbírce z dubna 1903; byl zastřelen u Lípy nedaleko Něm. Brodu. Jiný kus můj ze 20. září 1903. dělá svému jménu »zlatý« všechnu čest; pochází od Loučic na Čáslavsku. Talskýho 2 úlovky pocházejí z Moravy 1874 a 1879 z listopadu a Dzieduszycki píše o něm, že »długo jeszcze nawet v mrozy widzieč sie daje«.

Bydlištěm jsou mu suchá vřesoviště, pustá a vyschlá rašeliniště, úhory a pláně nedělávané bez ohledu na to či v nížinách či na horách. Za tahu celá hejnka 30—50 kusů se jich vyskytují, po polích se potulujíce třeba s čejkami; vždy ale se drží stranou pohromadě dle sdělení Dr. Kopeckého, který je měl příležitost o honu u Bučic blíž Čáslavě pozorovati. Na podzim i z jara rád zapadá na chudé zelenající se osení. V severnějších šířkách zdržuje se na oněch stepech mechem a lišejníky porostlých, které v nezměrných spoustách pokrývají severní končiny pevniny evropské, jsouce neobydleny lidmi, ale za to jsou eldoradem ptactva. Po kolik měsíců tu slunko do opravdy nezapadá a myriady hmyzu oživují smutný a zakletý ten kraj, objímající v přeohromném kruhu pevninu všech tří dílů světa kol sever. pólu až pokud jen pevnina sahá. Jsou to strašné pustiny, prohozené většími a menšími močály, jezery, prorývané řekami a zelenající se mechy a sobím lišejníkem jako plsť hustými. Tady jsou naši kulíci obecní či zlatí. Tady jsou také jeho přirozená a pravá hnízdiště a bydliště; všude jinde se hnízdí jen zřídka a vzácně. Middendorf pozoroval, že se dostavují na Bogdanidu kolem 24. máje a do tundry při řece Taimyru až 29. máje v plné parádě jarního hávu, ačkoli teprve 4. června se dostavuje hlavní sbor. Vejce byla na Taimyru už 17. června a 5. srpna už byli zase rodiny na zpátečním tahu, kdežto na Bogdanidě (jižněji) prodleli až do 31. srpna. Táhnouce letí většinou vysoko a za noci, druhdy v houfech náramných a to tak, že tvoří klínovitou formaci podoby obráceného V; nezřídka bývá slyšeti s výše křik jejich. Hlavní měsíc tahu je říjen, ale za mírného počasí přezimují někteří, někdy dost hojně v sever. Německu (viz Halič); jinak doletují na pobřeží středomořské a v březnu se již tlupy o 16 až 40 kusech počínají vraceti.

Hnízdo jeho nalézá se zcela na suchu; malý důlek a v něm v máji (i později na severu) 4 vejce. Toť celá domácnost kulíkova. Vejce jsou podobna vejcím druhů předchozích a průměr. velikost 24 vajec je 51·9×34·8 *mm*, váha 1·693 *g*. Uložena bývají v jamce hnízdní vždy špičkami k sobě a tupými pouky ku okraji; vylehování trvá asi 4 neděle. Živí se larvami hmyzu, brouky, komáry, mouchami, drobnými hlemýždi, dešťovkami, bobulemi i semeny. V zajetí zvykáme jej pomocí červů a hmyzu na žemličku v mléce vlhčenou, kousky vařeného hovězího srdce, tvaroh a p. Je milým zajatcem a zejména z mládí vychovaný velice zkrotne. V době pelichání, dvakrát do roka, dopřejme mu zvlášť hojně masa.

Jasné, hvízdavé a příjemně se poslouchající dvojslabičné »tlyi« nebo i trojslabičné »tly-e-i« podobá se mnoho volání kulíka bledého. V sever

ských tundrách slýchal Middendorf vždy jen ono trojslabičné volání a nikdy žádných zvuků trylkovitých. Obě pohlaví hvízdají sedě i letmo, ale přece jen při vzdušném reji nebo při vzletování více a častěji.

V době hnízdění se poletují v polokruzích nad hnízdištěm, anebo se šikmo k zemi vrhajíce, zvláštní zpěv vyluzují. Sestává vlastně z opětovaných zvuků vábivých, jež volným »trylkem« pták dosti těžkopádně pronáší; zní: »talydltalydltalydltalydl« a velmi se podobá tokání předešlých kulíků.

Jedině při hnízdě lze je snáze uloviti, jinak je plachý a nikomu nevěří. Střelec nesmí především přímo na něho kráčeti, ale na oko lhostejně a nevšímavě svojí cestou se ubírati a při tom ponenáhlu v polokruhu se mu přibližuje. Podaří-li se tak a ocitne se u něho nebo u nich na dostřel, nebudiž opomenuto, aby — jakmile se ptáci postaví na hrudku nebo kámen nějaký, obrátí se čelem ku střelci a tiše stojí nebo dokonce křídla pozdvihují — ihned stiskl, protože po těchto výkonech obyčejně celá tlupa najednou a jako když foukne zmizí. Také je chytají na zvláštních čihadlech jako předešlého a masíčko cení se při nejmenším jako sluči.

Kulík zlatý americký (Charadrius dominicus, St. Müll. = virginicus, Naum.).

Kulík zlatý menší. — Něm.: Der amerikanische (kleine) Goldregenpfeifer.

Druhový znak: Na hřbetě světle zlatožlutě kropenatý, podpaždní pera a spodní křídelní krovky jsou bledě šedohnědy; dole na křídle není bílých per. Jest o malé poznání menší našeho kulíka zlatého. V letním šatě je celkem podoben ve zbarvení předešlému, leč je matnějšího vzezření; zejména na černém spodku je to nejpatrnější; ocas hnědočerný o 6—8 šedých a zažloutlých příčkách. V zimním šatě se takřka od našeho neliší. Nejspolehlivějším znakem rozeznávacím vždy však zůstanou šedá křídla vespod.

Obývá sever. Asii s Amerikou, v zimě se pak objevuje na N. Zeelandě, Australii a Patagonii. Rozeznávají formu americkou (Char. domin. dominicus, St. Müll.) o křídle 17·5—18·5 cm dlouhém a formu severní či sibířskou (Char. domin. fulvus, Rahw.) s křídly 15·5 až 17 cm dlouhými. Sharpe prozkoumal 450 ptáků obou forem a shledal, že tvoří jediný druh.

Již několikrát byl v Evropě pozorován a také uloven (obě »formy«!) na Helgolandu, v Anglii a 1908 z Friežska (Hollandsko) dostal Char. fulvus Snouckaert ze Schauburgu.

Vejce má menši vajec kulíka našeho, leč kresby téže.

5. rod: Squatarola, Cuvier.

Postava totožna s kulíky předešlého rodu, jenom že zobák je silnější a na běháku jest maličký, zakrnělý zadní prstík, vlastně je to jen bradavka drápkem opatřená, čehož u předešlých není;

běháky zpředu štítkovány podlouhle šestihrannými šupinami, kterých vždy 5—6 se nalézá v jedné příčné řadě; vzadu jsou jemně síťnaty; ocas je slabě zaokrouhlen, křídla hrotitá, protože 1. letka, u některých i 2. jsou nejdelší a ostatní po řadě jsou náhle zkracovány. Obě pohlaví jsou stejné barvy i kresby. Obývají ploché břehy jezerní, rybničné, řiční i mořské a na tahu zapadávají také na volná, širá pole a pastviště. V ostatním se shodují s předešlými. — 4 druhy.

Kulík bledý (Squatarola squatarola, L. = helvetica Cuv., L. = Vanellus helveticus et varius, Briss. = Tringa helvetica (let. š.) et pardella (zim. š.), Pall. = Charadrius squat., Naum.).

Čejka ladevní. — Rus.: Ržanka tules; pol.: Siewka siewnica, północna,, czajka podczarniała; chorv.: Sjeverna vivka; srb.: Zlatar piju kavac; něm.: Der Kiebitzregenpfeifer, schwarzbunter Kiebitz.

Druhový znak: Velké spodní křídelní krovky jsou podpaždí černé; na ocase jest 6—7 černých příček; kostřec bílý; staří ptáci jsou povrchu bíle kropenatí. — Délka 28·5 cm, křídlo 19 cm, ocas 7·5 cm, zobák 3 cm, běhák 4·8 cm.

V podzimním šatě je nad každým okem široký, bílý, černě skvrnitý pruh; čelo šedobílé; téměř hnědobílé a žlutavě skropené; hřbet je mdle hnědočerný, bledými zažloutle bílými skvrnami poset, dále nazad bíle příčně skvrnit; skvrnky ty jsou v mládí sice širší, ale nezřetelné; volátko je šedě zachmuřeno; krovky křídelní našedě černohnědy s bílými konečky; pět prvých letek má uprostřed bílé osténkové proužky; střední letky jsou bíle skvrnity a na konci bíle lemovány. V letním (svatebním) šatě jest kořen čela, uzdy, skráně, krk zpředu, vole, celá hruď až daleko za břicho černy; ostatek čela, vrch hlavy, partie po obou stranách vole jsou čistě bíly; zbytek povrchu je černý a bíle kropenatý; bílý ocas je hnědočerně příčkován. Šat mladých se podobá podzimnímu odění starých. ♀ bývá v let. šatě barev méně výrazných a mladší mívají na černém spodku vtroušena bílá pírka. — Hnízdoši vypadají skoro jako kuřátka předešlého druhu, až na to, že jsou povrchu bledší a bledšího skvrnění, na záhlaví jsouce bíle znamenány; i vespod jsou bělejší. — Zobák černý oko temnohnědé, běháky břidlicově černy.

Tento poslední z evropských kulíků obývá severových. končiny Evropy, sever Asie a Ameriky; na Islandu a v Norsku jej neznají a v Němcích toliko za tahu na jih se vyskytuje. V zimě byl pozorován v severových. Africe a po vých. pobřeží táhne jižně až do Transvaalu, na Madagaskar, do Port Natalu až do samého Kapska; v Asii dobu tu tráví na ostrovech ku Zad. Indii přilehlých a v Australii. Za tahu je dost hojný také na východ. pobřeží Severního moře, proháněje se tu na mělčinách a brodištích mezi písečnými ostrovy; kol Východního moře je vzácným a vzácnějším pak v nitrozemí. Nejčastěji bývá ještě přistižen na takových rašeliništích, kde se zdržuje kulík obecný. Na východ. pobřeží údolu středomořského, v M. Asii a Syrii, se nejčastěji vyskytuje.

Do českomoravské ornis také je zařaděn jako vzácnost. Frič jej viděl 1850 na pražském ptačím trhu, Lokaj také odtud jednoho dostal, Palliardi jej má za velmi vzácného a jen jedinou ♀ měl od Frant. Lázní. Sbírka na Ohradě i sbírka pardubická po Hromádkovi jej mají (dle Friče z 1876), avšak Špatný píše v »Ornis« II. 1889—90, že jediný exemplář kulíka bledého byl zastřelen teprve 24. září 1886, tedy o 10 let později na rybníce u Kamenných trub u Lomnice (písečné břehy bez rákosí) a uložen jako novum v knížecím museu na Ohradě, což i Michel ve Schwalbe XVI. 1892 potvrzuje. Krausovi se podařilo na Svatopolském rybníce u Dobříše ze 6 kusů 1891 se tam objevivších jednoho pro svoji sbírku uloviti. Královéhradecké gymnasium má míti exemplář od Libřic z 1887 (Schwalbe XVII. 1893).

Známý praeparator pražský Hofmann dostal do práce tohoto kulíka v září 1906 od Hořovic (Pulchart střelec; »Lov. Obzor« IX. 1906). Z Moravy zaznamenal o něm Čapek ve »Věst. klubu přírodověd. v Prostějově« 1904, že Ad. Schwab dostal jednoho na podzim 1852, jiný uloven 1886 poblíž Uh. Hradiště (tamní gymnasium) a 1892 na podzim zastřelen třetí moravský pták v podzim. šatě na polní kaluži u Jamolic blíže Mor. Krumlova a tou dobou je majetkem Čapkovým. V Haliči je rovněž vzácným na tahu, přes to však se lvovské museum chlubí 8 domácími úlovky (5 ♂♂, 3 ♀♀) od 1851—1879 nasbíranými. Vídeň. museum vystavuje 4 kusy (jediný jen z D. Rakous 1852, ostatní od Nezideru z Uher).

Bydlištěm vlastním jsou mu plochá pobřeží mořská, větších jezer, zvláště blízko moře. Je tažným ptákem, který cestuje za dne i za noci. Letí-li jich více pohromadě, tvoří taková tlupa ostrý úhel nazad otevřený. Na podzim se stěhuje od srpna do října a na jaře již koncem března počíná a protáhne příchod svůj až daleko do máje. V sever. Sibíři se hnízdí na podobných místech jako předešlý kulík zlatý. V místa tato toliko v zimě lze se člověku dostati, neboť — v létě se proměňují bydliště ta v neproniknutelné bažiny, ptactvu arci velevítané. Middendorf je nalezl na Bogdanidě (71° s. š.) jako v horách Barranžských na 74° s. š., ačkoli daleko řídčeji než kulíka zlatého. Před 25. květnem nebylo tu dosud žádného ptáka tohoto druhu viděti, avšak 26. června nalezl ještě sedící samičku na 4 vejcích.

Ku zařízení domácnosti vyhledá si tu jako předešlý suchá místa, pahrbečky. Vedou si při hnízdě podobně jako příbuzní jejich a jako naše čejky. Oba staří neustále žijí pohromadě, vábíce se skoro pořád navzájem. Asi v polovici nebo koncem června bývá ze suchého listí a lišejníků hnízdo hotovo a v něm 4 vejce ne tuze význačné podoby hruškovité, ale přece dosti zašpičatělá. Jsou celkem podobna některým vejcím čejčím anebo kulíka obecného a co do velikosti jsou dost proměnlivá (délka 47—56 mm., šířka od 34—37·3 mm.).

Létá krásně a prudce, přitahuje zahrocená, srpovitá křídla k tělu. Je plachý a ostražitý a zdaleka rozeznává blížícího se »dobroděje«. Za povšimnutí stojí zmínka o neobyčejné jeho družnosti; rád se zdržuje

mezi sobě rovnými jako mezi jinými ptáky bahenními, a drobní druhové z nich rádi se podrobují jeho komandu, ať už tu jde o varování nebo o útěk. Prchá-li on, prchají také, křičí-li on, jsou všichni na skoku.

Při zběžném povrchním pohledu lze si jej hravě splésti a zaměniti s kulíkem obecným či zlatým a nelze upříti jsou si opravdu mnoho podobni, leč mrknutí na prsty, t. j. na zakrnělý prstík zadní (zlatému nadobro schází), patrná velikost, silnější zobák a b l e d é skvrnění s hodně bílou hlavou povrchu, nezůstavují člověka dlouho v pochybách. I hlasem jsou si velice podobni, avšak shledali, že vyšším tónem se ozývá, uprostřed jej snižuje a konec zase výše vyzní; je to trojslabičné jakési »tli-e-i«, táhlé, zvučné a čisté. O námluvách se ♂ ve vzduchu zrovna klouže, křídly nepohna a jodluje ve výšce podobné, jako naše čejka.

Živí se podobně jako předešlí a v zajetí právě tak s ním dlužno zacházeti; navyknou-li si činí pánu svému nemalé potěšení. Zvěřina jeho je **výborná.**

6. rod: Vanellus, Linné.

Čejky jsou nejbližší přátelé kulíků; majíť zobák podobný jako oni, jen poněkud silnější; nohy mají tři přední a dokonalé vyvinutý, leč malý prstík zadní; běháky jsou zpředu štítkovány celistvými příčnými destičkami, těsně pod patou síťkovány jako na zadní straně; 2. a 3. letka nejdelší a jsou tudíž křídla zaokrouhlená a nikoli hrotitá a buď dosahují nebo přesahují konec rovného ocasu; ze zadu hlavy vlaje chocholka.

Obývají vlhké, bažinaté krajiny, rozsáhlé mokřady nebo lada, močály a za tahu se zdržují také na polích daleko od vody vzdálených a po způsobu pisíků nastupují při chůzi toliko na střední a přední část prstů a nikdy na chodidlo, kde prsty se společně stýkají. Stopa jejich se právě hodí na tři poloměry kruhu na 5 dílů rozděleného. Známo jest asi 30 druhů čejek, které — vyjmouce Sev. Ameriku — obývají všecky ostatní díly světa. A dle toho, mají-li nebo schází-li jim zadní prstík, nebo mají-li na ohbí křídelním osten (trn) anebo lalůček kožní kolem oka nebo zobáku, dělí se ve více rodů. Pouze o 4 druzích lze mluviti jako o **evropských.**

Čejka obecná (Vanellus vanellus, L. = cristatus M. et W. = capella, Schäff. = vulgaris, Bchst.)

Čajka, kniha, knihora, koliha. — Rus.: Všivica, pigalica, čibis, čajka: pol.: Czajka właściwa; chorv.: Obični vivak, bibica, bibok kuviza, gizdac, dumnica (Dalm.); srb.: Vivak pozviždač, klepavac, macudan, tibec; slovin.: Priba, gavec, gavek, kevčica, pipulica, ribič vivek, cibes mojzes; luž. srb.: kibica, kibut, kivica, kivita, ščavica, ščejca; něm.: Der gemeine Kiebitz, Kiewitz.

1. Kolpík. — 2. Ibis hnědý. — 3. Čáp bílý. — 4. Čáp černý. — 5. Bukač noční. — 6. Bukač velký.

Druhový znak: Široká, okrouhlá křídla bez ostnů na ohbí; pera v záhlaví jsou prodloužena v končitou, úzkou a dlouhou, vzhůru zahnutou chocholku; na kořeni ocasu je příčná rezavá páska; osténky a prapory prvých 3 letek jsou před špičkou bílé, ostatní hnědočerny; povrch těla temně zelenavého kovového třpytu a z toho na ramenou vyniká purpurově třpytivý štítek; břicho bílé. — Délka 31 cm, křídlo 23 cm, ocas 11 cm, zobák 2·5 cm, běhák 5 cm. **Tab. XXIII. obr. 171.**

Letní šat: Vrch hlavy s chocholkou druhdy až 9 *cm* dlouhou jsou černy a krásně ocelově modře třpytivy; brada a hrdlo až po vole jsou jako samet černy a nepatrně leskly; ostatní spodek s bérci je svítivě bílý, jakož i tváře a krk po stranách, který dole nazad je olivově šedý; dolní hřbet s kostřecem je zelenavě olivověšedý; rýdovací pera u kořene čistě bílá, dále ku konci černá, nejkrajnější je buď úplně bílé nebo nanejvýš na konci vnitřního praporu je černá skvrna; svrchní ocas. krovky rezavé, spodní bledší, plavožluté. Na podzim tváře dostanou rezavožlutý nádech, hrdlo s krkem níže je bílé a černě skvrnité; hřbetní peří a konce ocasu jsou narezavěle lemovány. — ♀ jest zbarvena jako pták v šatě podzimním, a to i s kresbou náhrdelní a chocholku mívá kratší; lesku je celkem mdlého. — Mladí ptáci (roční) se podobají ♀♀, až na ještě kratší chocholku; vrch hlavy je hnědočerný a pírka jsou rezavě lemována; na kořeni svrchní čelisti je s každé strany okrouhlá rezavá skvrnka; zobák mají černošedý, běháky bledě rudohnědé nebo narudle šedé. Hnízdoši mají vrch hlavy rudošedý a černě kropenatý, nazad hlavy je větší černá skvrna; povrchu jsou světlí, zahnědlé rezavošedí a černě skvrnití, vespod bílí na stranách krku s černou podlouhlou skvrnkou, na volátku je černá skvrna. — Zobák starých je černý, oko temnohnědé, běháky vysoko nad patu lysé, masově červené, zejména na jaře jsou živě zbarveny.

Čejka jako hnízdivec obývá většinu zemí evropských až po 62° s. š.; na východě je rozšířena přes celou Asii až na Kamčatce a v Japonsku Na zimu se stěhuje do již. Evropy, na Kanáry, Azory, Madeiru do sev. Afriky, kde mnohé páry i zůstávají při jarním návratu, aby se tu hnízdily; dále přezimují v M. Asii, Palestině, jihozáp. Asii a v sev. Indii. V Evropě je hojnou v Německu, Hollandsku, Dánsku a Anglii a v močálovitých krajinách je velmi obecným ptákem jako v podunajských nižinách až do Dobrudži. V již. Německu, na Bodamském jezeru a jinde na vhodných místech, jakož i v našich vlastech a v Haliči zná čejku téměř každé dítě.

Bydlištěm jsou jí slatinná, vlhká močálovitá místa níže položených krajin a na cestách svých navštěvuje i pobřeží mořská, jezerní a říční. Ze všeho jsou jí nejmilejší však zelená, travnatá, krátkým drnem a sítím porostlá bažinatá území, mokřady, kde pod nohama chodce voda ve šlepějích mlaští a kalužinky tvoří; mnoho jí býti nemusí, ale přítomnost její jest však vždy žádoucí. Břehy větších vod, řek, jezer a moře obývá sice též, ale jen když sousedí s močálovitými lučinami a mokřady. Nemusí to však býti jenom údolní nižiny, aby se tu čejky usadily, Radde je nalezl často na Amuru a na Tarai-nooru (slané jezero), v létě však nikoli na

březích jezera toho, nýbrž — což je vskutku podivno — ve vysoko položené suché stepi. Severzov se s nimi setkával v Turkestanu ještě ve výši 3500 m nad mořem. Berge v Rudohoří saském je vídal na tamních slatinách přes 1000 m vysoko. Pravým eldoradem čejek jsou však ruskoněmecké provincie pobaltické. Tam je půda na četných místech vlhká a bažinatá, tak že v jistých dobách ročních celé lány pozemků zdají se býti jediným močálem.

Jsouc ptákem tažným koná čejka cesty svoje větším dílem za dne, někdy však také za noci; jsou to měsíce září a březen s dubnem jako hlavní doba největšího tahu, avšak na podzim tu pobývají na př., pokud nejsou rozsáhlé lány řepných polí nadobro sklízeny, t. j. po celý říjen a často počátkem listopadu jsem pozoroval čejky v houfcích po polích přeletovati anebo ve výši manevrovati, což je velmi zajímavé podívání. Zdá se, že i ona náleží ku ptákům, kteří výjimkou zkusí někdy v našich šířkách přezimovati. Poblíž Cöthenu v Anhaltsku byl pozorován párek 13. prosince 1904 a před léty tady dokonce pár úplně přezimoval (Ornit. Monatsschr. 1905).

Po všecka léta svého pozorování ptactva mám čejku za jednoho z prvních zvěstovatelů jara se skřivany, konipasy, špačky a holuby doupňáky. Tak na př. ze 22letých záznamů (1884—1905) prvé objevení čejky v severní části kotliny čáslavské, na Želez. Horách ji omezujících, připadlo na únor 8krát, ostatní na březen; nejrannější záznam byl 10. února 1888, nejpozdější 18. března 1889 a normální den příchodu jejího vypadá tedy na 28. (29.) únor a 1. březen.*) Často, ba velmi často se přiházívá, že po příchodu jejich na jaře je překvapí nová zima s mrazy a vánicemi; v tomto případě jsou tak dalece chytry, že se seberou a odletí nazpět do krajin s povětrností snesitelnější ač to bez oběti vždycky nebývá. Spějí jako všichni ostatní druhové toho rodu za tmavých nocí jen krátkou dobu a to zpravidla u samé vody; za jasných nocí bez ustání krouží a rejdí kolem, hlasně se ozývajíce a večery si ukracují na plochých březích vzájemným vábením a škádlením.

Prvé hřejivé jarní paprsky slunka nově zrozeného stačí k tomu, aby dosavadní houfy čejek se rozptýlily ponenáhlu v páry. Děje se tak ku vyzvání samečků, kteří plni milostného ohně a bujnosti zápasí mezi sebou o samičky. Hnízdí se na místech drnovitých blíže mokřin a močálů, ale i daleko od nich na suchých polích, starých oranicích, jetelištích, kde si vyhrabe samička okrouhlý důlek, anebo použije i staré, dosud znaié dobytčí stopy, jiiž vyloží trochou kořínků pýrových, stonků, slámy a p. a kolébka úplně postačitelná pro 3—4 veliká krásná vejce buď podlouhle vejčitá, zřídka břichatě baňatá, obyčejně známé hruškovité podoby, která jsou tu více tu méně, tu zas většími nebo drobnějšími olivově hnědočernými skvrnami, ťupkami, kaňkami poseta a mezi nimi tu a tam pro-

*) Viz aut. článek »O čejce čili živé knize« v Lov. Obzoru X. 1907.

kukují bledší tmavošedohnědé obláčky (spodní skvrny) a olivově žlutá místečka zbarvení základního; kolem tupého pouku bývá obyčejně skvrn nejvíce. Skořápka je sice hladká, ale nelesklá. Průměrná velikost 200 vajec je 45·5 × 32·6 mm, váha 1·552 g (jsou však i maxima 52 × 34·5 mm a minima 39·4 × 30 mm). Bau jich svého času v Berlíně po řadu let prohlédl na 20.000 kusů a jen 2 vejce nalezl, jichž zbarvení bylo úplně rezavé. Násadu někdy nalezneme koncem března, je-li počasí pěkné, obyčejně však v dubnu. Nejprvnější čejčí vejce sbíráno bylo 10. března 1872. Samice vylehuje vejce sama za 25—26 dní.

Vejce ve hnízdě jsou vždy obrácena špičkou do středu a byť bychom je obrátili vícekrát denně obráceně, špičkou ven vždycky je navrátivší se pták opět srovná po svém.

Staří ptáci neobyčejně lnou ku svému plodu; drobnou nebo slabší škodnou na místě a hned klofci zapuzují. Cítí-li se však slabým nebo nedostatečným, počne ♂ naříkati a vší možné lsti používá, aby na sebe obrátil veškeren zřetel nepřítele, jako unavený, nemožný, váhavě a nízko poletuje, co zatím ♀ ve vší tichosti a nepozorovaně skrčena hnízdo opouští, aby kus cesty poodběhnouc brala účast na manevrech mužíčkových. A což teprve, když člověk zabloudí takhle do větší kolonie čejčí! Toho křiku a rámusu k ohluchnutí! Kuřátka, sotva že oschnou, opouštějí hnízdo a nezřídka ještě leckterému lpí část skořápky na zadečku; znamenitě se dovedou v rostlinstvu skrývati. Matka jim vyhledává červíky a hmyz, který jim zpočátku předkládá avšak brzy se dovedou sama živiti. Doma v zajetí dlužno je vyživovati mravenčími kuklami, žemličkou v mléce máčenou, rozstrouhaným hovězím srdcem atp.

Pěkný pták je čejka; půvabně a hbitě kráčí a běhá a hodlá-li cos se země zdvihnouti zváží tělo do předu jako dvouramenná páka, aniž by běháků ohnula. A v letu? Každý ji hravě pozná, kdo jen jednou si jí dobře všimnul, po zaokrouhlených a tím také širokých křídlech. Vyjímá se opravdu krásně, když tak uhání s přitaženými křídly k tělu a motavými, kolisavými pohyby brzo černý vrch, hned opět bílý spodek pozorovateli ukazuje. Je výborným letounem a kejklířkou uznanou, jen si, prosím, všimněte těch přerozmanitých obratů a přemetů, zátoček, toho klesání a prudkého opět vzletování a houpání se ve vzduchu, a jaksi strojeně namáhavého letu. Druhdy ji lze pozorovati, ana těsně nad vodou letí volnými rozmachy křídel nápadně vydutých; ona totiž při létání nemá křídel napjatých, od těla odtažených, anobrž konce letek jakoby k tělu přitahovala, a odtud vydutými se jeví. Nežli zapadne na zem podrží je klidně ve výšce.

»Zvláštní šumot, který vzniká při její prudkém letu, činí jej tak patrným a rozeznatelným, že letící čejku dle toho i za tmavé noci lze poznati. Neméně i její známé volání »kivit kivit« (»knihy knihy«) slýcháme v různých modulacích častokrát nejen za dne, ale i za večera a v noci. Její kejklavý let a tento křik při něm jsou nerozlučitelny.« (Naumann.) Mám za to, že nejeden ze čtenářů již čejky pozlobil a schválně zabloudil

do jich revíru aby si popřál sluchového požitečku a potěšil se jejími kejklemi ve vzduchu. Zajisté mu při tom nešlo ono »vuch vuch vuch vuch (rychle vysloviti), jež provází let její, když pták po rozletu prudce mířil na něho div mu klobouk s hlavy nesrazil. Mnohý bezděčně i hlavu sehne, aby se tak nestalo. Zvuky ony pocházejí od rozestřených, rozpjatých ručních letek, jež prudce vzduch rozrážejí (malá obdoba se slukou otavnicí).

Čejky jsou ptáci družní a velice rády nejen se sobě rovnými, ale i s jinými, zcela jinorodými (špačky, havrany u nás) se slučují zcela po sousedsku; avšak hnízdiště, svoji domácnost chtějí míti jen a výhradně pro sebe. »Můj dům — můj hrad,« zcela po anglicku a o žádného souseda nestojí. Při tom jsou až na div statečny a smělý a nerozpakují se zaútočiti si na čápa, volavku, vránu havrana i dravce, psa a shluknuvše se v tlupu spustí tak nehorázný hluk jako vadivé ženy z lidu, a dílem tímto dílem i vydatnými klofci škodnou zapuzují. Je-li šťastně rušitel domácího klidu vyprovozen »za humna«, tlupa se rozptýlí a každá účastnice navrací se k svému krbu, kde samečkové triumfálně oslavují vítězství a šťastný návrat z vojny domů novými kozelci a obraty nad a kolem sedící samičky anebo uděšeně skrytých kuřátek, čejčat. Nelze upříti, že odvaha jejich jest nemalým dobrodiním slabším a drobným pisíkům v sousedství čejek se zdržujícím. Tam, kde se hodně čejek hnízdí, není takřka ani chvilky, kdy by se neozývalo varovné a útočné volání jejich, neboť při neobyčejné ostražitosti a bdělosti mní se býti neustále a při každé maličkosti ohrožovány. Kočky, psi i lidé jsou jimi napadáni a diviti se musí člověk té neohroženosti s jakou se vrhají na jakéhokoli všetečku. Drbaný ferina lišák leckdy si zaopatří pečinku čejčí, dělaje nevšímavého a lhostejně se válejícího krajánka, až některá křiklounka svou odvahu odpyká životem, když si v přílišné troufalosti zalétne až k němu.

Jestřábu a sokolu se však co nejchytřeji snaží vyhnouti, necítíce se dosti obratnými, lupiče takového letmo přetrumfnouti. Pronásleduje-li některý z nich čejku, hledí se vždy za úzkostlivého křiku ponořením zachrániti« je-li však močál jen mělký, jest přece jen často ztracena. To děje se ve velkých osadách čejčích.

Veškeří skoro národové použili volání jejího ku vytvoření názvu ptákova; lid náš obyčejně říká, že slyšeti z něho slova »knihy knihy«, jiní a to Němci, hlavně slyší »kiebit« nebo »kiewit« a p. V úzkosti vyráží chraptivě dvojslabičné »chre-it«; mladé křičí skoro jednoslabičným »kivt«. Nad hnízdištěm při známém reji volává ♂ hlasitě »kyv koroj kivit kivit kivit kjut«.

Živí se žížalami, vodními hmyzy plži nahými i skořepatými larvami, kobylkami, brouky a p.; hlístové zemní jsou však její výhradní potravou. V zajetí si zvyká za hojného přimíšení rozsekaných žížal i na žemličku v mléce máčenou, chléb, tvaroh, navlhčenou pšenici i maso. Je pravda, na papání si potrpí a hodně toho spotřebuje, ale také hojně vody ku zapíjení. Nemá-li příležitosti upláchnouti, poddává se s resignací osudu zajetí, zkrotne a stává se přítulnou, neobtěžuje tak mnoho svým

křikem a pro její sličnost a způsobnost lze ji dobře vystáti, je milou společnicí jak na dvoře tak v ptačinci, který zrovna salonního vzezření býti nemusí.

Pro neobyčejnou plachost a ostražitost není právě snadné čejku zastřeliti. Nejsnáze dá se polapiti do léček, ok na zemi položených, a místy se to dost často provozuje.

Mladé čejky jsou dobrou pečinkou, kdežto maso starých je tuhé a odporné. Velice chutná vejce sbírají se v mnohých zemích a krajinách (také místy u nás) a prodávají mlsným labužníkům velkoměstským, kteří je draho platí, ačkoli, ne-li ani slepičí, tož perliččí vejce se jim docela vyrovnají, a vraní — myslím, že též. Ostatně, co se sní vajec racčích a jiných pod signaturou čejčích vajec!

Takovýmto způsobem arci jich nepřibývá a jsou v Němcích krajiny, kde s bolestí konstatují úbytek těchto ptáků užitečných a hospodářství polnímu prospěšných, nehledě ani k tomu, že jsou milou a půvabnou stafáží vlhčím krajinám, zejména v době jarní. Já si alespoň nedovedu takovou krajinu bez čejek pomysliti, jako osadu bez vrabců a pole bez skřivanů.

7. rod: Chettusia, Bonaparte.

Předešlému rodu velice podobný a taktéž zadní prstík je krátký« na hlavě schází prodloužený chochol.

Keptuška obecná (Chettusia gregaria, Pall. = Vanellus gregarius, Pall.).

Rus. a chorv.: Pigalica keptuška; pol.: Czajka towaryszka; něm.: Der Herdenkiebitz, Steppenkiebitz.

Druhový znak: Téměř černé; povrch nahnědle popelavý (rudošedý); ramenní letky bílé; nejkrajnější svrchní křídelní krovky černé; ocas bílý a na jeho prostředních perech je před bílou špičkou široká černá páska (mimo dvě pokrajní); hrdlo rezavožluté; běháky černé. — Délka 30 cm, křídlo 20 cm, ocas 8 cm, zobák 2·2 cm.

Mimo uvedené znaky dlužno uvésti ještě černé uzdy a proužek přes oko, jakož i černou část dolní hrudi; čelo a proužek nadoční až do týlu sahající, dále brada, slabiny a spodní i svrchní ocasní krovky, jakož i křídla vespod jsou bílý« krk se stran a tváře jsou rezavožluty; vole a horní hruď zahnědle popelavy, kteráž barva níže přechází v čerň, na kterou se připojuje níže na hrudi a na břiše krásná partie jasně rudohnědá; ruční letky jsou leskle černy; drobné křídelní krovky s pery lopatkovými jsou jako hřbet zahnědle popelavy; slabší zobák je černohnědý, oko jako káva hnědé. — ♀ se liší jedině méně čistým zbarvením.

Keptuška tato obývá výhradně jihoruské a asijské stepi a za tahu se vyskytuje po celé jihozáp. a již. Asii, M. Asii, v severových. a vých.

Africe. Jednou se zatoulala až do Irska, do Anglie, dvakrát do Polska*) a jednou byla ulovena u Cadixu (již. Španěly), v Uhrách, Dalmácii, na Maltě, pětkrát v Italii (posledně 1903) ulovena a mimo to pozorována. V Turecku ani v Řecku nebyla pozorována, což je dost nápadné a — zase není.

Bydlištěm jsou jí, na rozdíl od naší čejky, suchopáry, stepi a nezdělávaná půda vůbec; tu si hledá potravu, brouky a jiný hmyz, pavouky, plže, červy a zde také se hnízdí. Vejce svou velikostí, tvarem i zbarvením se od vajec čejky naší neliší. Mají však silnější skořápku a jsou stejných rozměrů a u porovnání s předešlými o 1·1 g těžší.

Blízka její příbuzná jest keptuška bělorepá (Chettusia leucura, Licht. = flavipes Sav. = Vanellus leucurus, A Br.) něm.: Sumpfkiebitz. Znaky její jsou. Temeno a týl šedohnědy; na povrchu těla a na ramenou je zbarvena jako hlína; ramenní letky bílé, částečně před koncem černě lemovány; svrchní křídelní krovky bílé, na kořeni černé; kostřec a ocas bílý, hrdlo popelavé; běháky světle žluté. — Délka 27 cm, křídlo 18 cm, ocas 7 cm, zobák 2 cm. Mimo to líší se od předchozího šedožlutavým čelem a bradou, běiavě lemovaným peřím na hrdle a volátku, bledě lososově červenou dolní hrudí a břichem. Zobák má černohnědý, oko rudohnědé.

Vlastí její jsou sev. a střed. Afrika, Turkestan, Afganistan a Indie a dvakrát ji ulovili na Maltě. Je ptákem bahenním jako naše čejka.

8. rod. Hoplopterus, Bonaparte.

Líší se od předešlého tím, že nemá zadního prstíku a na ohbí křídelním že má ostrou ostrul.u (osten, trn, bodec). Od ostatních čejek pak také tím, že jim scházejí masité oční lalůčky; křídla špičatá, 2. letka v nich nejdelší, vzadu na hlavě jest kratičká, tupá pernatá chocholka.

Čejka trnitá (Hoplopterus spinosus, L. = vanellus melanosomus, Sw. = spinosus, A. Br.).

Keptuška trnitá. — Pol.: Siewka czubata; chorv. a srb.: Ostrugasti vivak; něm.: Der Spornkiebitz.

Druhový znak: Čelo, temeno i s chocholkou, brada, hrdlo, prsa i břicho jsou černy; hlava a krk po stranách, jakož i strany těla s kostřecem, spodní polovička ocasu s oběma nejkrajnějšími pery rýdovacími, říti a konci velkých krovek křídelních jsou bíly, hřbet šedohnědý. — Délka 28 cm, křídlo 18 cm, ocas 9 cm, zobák 2·2 cm, běhák 6·5 cm.

Dále jsou ruční letky a koncové polovičky rýdovacích per — až na obě nejkrajnější — černé. Podle šatu, stáří a podle pohlaví se dospělí ptáci skvrnami neliší. Domovinou tohoto ptáka je Egypt, kde jich spousty žijí, dále Nubie, Habeš, vých. Sudan a polostrov Arabie.

---

*) »Przed czterdziestu (1842) laty par starych ptaków w Lubelskiém przy kóncu Wrzešnia. Byly one na roli v blizkošci stada sievek (kulíků), z ktoremi gdy sie zmieszaly, nie podobna bylo žadnéj zastrzelié (Taczanowski: Ptaki krajowe II. 1882).

A z těchto končin světa zabloudí některý pták i přes moře do Evropy, neboť byla již ulovena v Řecku několikrát; jako velkou vzácnost sluší uvésti úlovek st. ptáka z měsíce máje 1859 u Kotoru v Dalmacii (nyní pod čís. 335. ve dvor. museu vídeňském) a konečně na ostrově Maltě. Ve své domovině nikdy se daleko nevzdaluje od vody a vyskytuje se u pobřežních jezer s brakickou a částečně i slanou vodou. Brehm píše, že co do chování se mnoho shoduje s naší čejkou, ale možno-li, jest ještě ostražitější než ona a blížícího se člověka obletuje s hlučným křikem »sik sak sik sé«; srstnatou i pernatou škodnou rovněž zuřivě a neohroženě napadá a nezřídka na útěk obrací. Od konce března až do počátku máje trvá doba hnízdění se a vejce své snáší na vlhkých polích nebo písčinách pobřežních. Nehrkorn udává velikost jejich na 35—39×25—28 mm. a zbarvení jsou šedožlutého až slamožlutého a celá stejnoměrně pokryta fialovými, hnědožlutými a černými skvrnami.

VI. čeleď: Dytíci (Oedicnemidae).

Hlava veliká, poněkud se stran smáčknutá, veliké, žluté soví oči, silný zobák, dosti mocné tělo, vysoké nohy, které mají nártí jako napuchlé (oteklé) a obzvlášť ztlustlé jsou na patních kloubech, odkudž se jim dostalo německého názvu »Dickfuss« (tlustonožec). Bydlištěm svým, běháky a hlavně chůzí upomínají na d r o p y, leč postavou svou a celým chováním jsou to opět k u l í c i. I se stanoviska anatomického jeví úplnou shodu s kulíky, až na to že mají svalnatější žaludek.

Zobák jest poněkud kratší než veliká hlava o vysokém čele (obvyklá kulíkovitá hlava), dále je přímý, dost tlustý, při čele trochu zvýšený, uprostřed vtlačený a na konci opět baňatě ztlustlý; m l a d š í p t á c i jej mají ještě přímější a špičatější; na spodku jeho ve vidlici čelistní hrdelní pokožka sahá daleko do předu; zadní polovice zobáková je měkká, přední tvrdá; nozdry jsou dlouhé štěrbiny do středu zobáku dosahující, a hltan je rozeklán až po veliké oči. Nohy nahoře silné, svalnaté; běháky (nártí) jsou vzadu síťkovány, zpředu velikými příčnými štítky pokryty; přední 3 prsty jsou krátké, tlusté, o širokých chodidlech, u kořene maličkou spěnuškou opatřené; malé drápky na nich leží vysoko; z a d n í p r s t í k c h y b í. Křídla jsou délky prostřední a 2. a 3. letku mají nejdelší; dosahují skoro na konec ocasu; dlouhé zadní letky vytvořují druhou špičku křídelní (zadní). Klínovitý ocas je složen ze 12—14 per.

Pelíchají toliko j e d n o u a to v červenci, a celkové jich zbarvení bývá pravé čili typické b a r v y s k ř i v á n č í. Jsou to s polovic ptáci noční, kteří sice za dne velmi dobře vidí, ale teprve s večerním soumrakem a v noci jsou čilými a pohyblivými; jsou také znamenitými běžci. Bydlištěm jsou jim suchá pole, širošíré písečné pláně a neúrodné, nezdělávané krajiny. Živí se hmyzem a drobnými živočichy a nepoží-

vají nic zeleného; snášejí 2 skvrnitá vejce do malého důlku na zemi. — Asi 10 druhů jich zná věda dosud.

Jediný rod: Oedicnemus, Temminek.

Čelední znaky úplně dostačují.

Dytík (Oedicnemus oedicnemus, L. = Charadrius oedic., L. = Oedic. crepitans, Temm. = europaeus, Vieill. = griseus, Koch. = scolopax, Dress.).

Dytík chřastavý, tlustonohý, tlustonoh (Presl), dědik. — Rus.: Andotka, lešin, lešen; pol.: Grubopietek europejski, kułon właściwy, grubonóg; chorv.: Kulik; srb.: Tjukavica potrk, čnkavica, čurlin; slovin.: Prlivka; něm.: Der Triel, europäischer Dickfuss, Eulenkopf.

Druhový znak: Povrchu barvy skřivánčí; na každém křídle jsou patrny dvě bledší temnější stínované, šikmé příčky; brada s hrdlem, uzdy a okolí oka je bílé; zobák zpředu černý, u kořene zažloutlý; běháky žlutavé; ruční letky hnědočerny, oko nápadně veliké (jako oko sýčka). — Délka 37—40 cm, křídlo 25 cm, ocas 12 cm, zobák 3·8 cm, běhák 7·5 cm.

Zbarvení shora naznačeno; od zobáku jde pod okem přes tváře hnědý pruh až ku šíji; okraj křídla a konce krajních per rýdovacích jsou černy; zřetelné příčky bělavé na křídlech vznikají od špiček velkých a středních křídelních krovek; letky jsou hnědočerné, prvé dvě uprostřed mají bílou skvrnu, která na prvé i ostěnku zasahuje; následující letky mívají někdy bílé konce; nejkrajnější rýdovací pera jsou o 3 cm. kratší prostředních; vole, horní hruď a boky na bledě hnědožluté půdě jsou podélně čárkovány, břicho s řítí bílé, spodní ocasní krovky bledě plavé; nad patním kloubem je lysé místo 2·7 cm dlouhé. Oko je světle žluté (jako u sýčka), běháky žluté (staří) nebo slabě do zelena jdoucí (mladí). — ♀ jest vždy poněkud menší a temněji zbarvena, a příčky křídelní jsou sotva patrné. Hnízdoši jsou povrchu jako zaprášené barvy hnědavé a na hlavičkách mají dvě proužky, jež běží i po hřbetě a mimo ně i hojně tmavých skvrnek; vespod jsou bělošedí a duhovku mají bílou.

Na Sahaře již. od pohoří Atlasu, v Tunisu a Alžírsku žijící dytík poušťní (Oedicn. oedicnemis saharae, Rchw.), je světlejšího, barvě tamní půdy přizpůsobeného zbarvení. — Jiný druh jižně od řeky Senegalu až do Kapska rozšířený je dytík senegalský (Oedicn. senegalensis, Sw.) byl jednou uloven v Toskansku (Ornit. Jahrb. 1892.). Je co do zbarvení podoben našemu, avšak ramenní letky a krovky jsou rezavé, černě a bílé pruhované, na křídlech nemá žádných bělavých příček, hruď hustěji skvrnitou, zobák i prsty kratší, běháky delší.

Dytíkovo rozšíření je velice rozsáhlé, žijeť v celé mírné a teplé Evropě, od zemí středomořských na sever a v týchže šířkách i Asii obývá. Velmi hojným je v státech jihoevropských a severoafrických zemích.

Heuglin píše: »Velice obecný po celé severových. Africe.« Rovněž v Syrii, Arabii, Persii, Indii a j. je obecným ptákem. Ve Španělích a jižní Francii je hojným, za to v Německu a u nás nesmíme jej ku obecným, pouze ku občasným hostům počítati. Na písčitých, nízkým vrbovím porostlých ostrovech dunajských, od lužních lesů blíž Vídně až do Dobrudži, všude se s ním lze setkati a zvláště tuto je hojným, jak na černomořském pobřeží, tak na pustých stepech. Také jej Reiser uvádí mezi ptactvem bosenským a černohorským a shledalo se, že jeho bydliště nezřídka se shoduje a společným bývá s dropím.

V našich vlastech se objevuje za obou tahů každoročně (někdy i hustěji), zvláště na podzim, a dle záznamů Fričových a Lokajových měl se hnízditi v blízkosti Prahy u Modřan a pak u Mělníka (Kühnel); vejce jeho tu byla nalezena a Frič odtud dostal neopeřené mládě, a dle domění jeho dříve také u Roudnice a Loun se hnízdil, ačkoli tamní nyní tak kultivovaný kraj nezdá se býti vhodným pro něho bydlištěm.*) Na Moravě Kašpar i Čapek znali jeho hnízdo a Janda se právem domnívá o hnízdění se jeho tam, neboť jej pozoroval u Hustopeče v květnu a červnu na vhodných místech. Uloveni tu byli dytíci jako v Čechách i ve Slezsku častokrát. R. 1900 v okolí mého bývalého působiště uloveni byli 4 dytíci, 3 na podzim a 1 v dubnu byl chycen; přepadla jej sněhová vánice a hladov a unaven byl nalezen u Zaříčan; druhý den pošel. V každé téměř větší sbírce nalezneme dytíka domácího původu. Můj exemplář (st. ♀) byl nalezen mrtev 1. listopadu 1900 v době myší záplavy na poli u Starkoče; nejspíš sebral někde otrávenou myš. V Haliči nalezli hnízdo jeho u řeky Sanu a mládě ve chmýří od Wiaznowic z 18. července 1878 má ve sbírkách museum lvovské, kde mimo ně 5 dospělých ptáků vystavují, jako ve Vídni; tu mají také tolik dolnorakouských exemplářů.

Větší, rozsáhlejší roviny, stepi s chudou vegetací nebo pouštního rázu, kde mezi písečnými přesypy a na kamenité půdě se uchytila hubená travička a tady živoří, toť jsou namnoze jeho útulky a bydliště si v nich vyhledává ještě ta nejodlehlejší, nejosamělejší. Opakem toho však je zase tento případ, kde (dle Järische) se hnízdili 2 páry dytíků na prostranném vojenském cvičišti (!) těsně u Grudenze (Deut. Jägerztg. 1908.). Obzvláště pak miluje taková písečná území, jež se zalesňují borovicí buď osevem nebo kulturou a třeba byla i mlazinami porostlá; ale nikoli zapojené husté mlází, anobrž řídčí takové porostliny, jež kolem sebe mají rozsáhlé lány země. Borovice je mu tak milým stromem, že byli už dytíci přistiženi dokonce i ve starých porostech borových, častými probírkami důkladně prosvětlených a částečně vyholených. Navzdor zálibě v polohách pustých, vřesovištních, přece jen nelze mu postrádati vody a proto

*) Hnízdí se přece na Liběchovském panství (mezi Mělníkem a Litoměřicemi) každoročně asi 10 párů. Viz o tom Kurta Loosa „Beobacht. über den Triel aus der Umgebung von Liboch“ v Ornith. Monatsschr. XXXV. 1910. čís. 10. s 8 fotogr. snímky vajec a mláďat.

s tím větší oblibou se usazuje poblíž, ačkoli mu je někdy zase daleko k ní zaletovati.

Stěhovací pud uchvacuje dytíka již v září, leč teprve v říjnu se sdružují na cestu v menší tlupy. Za mírného podzimku a zimy kdy půda nezamrzá, setkati se lze s ním tu a tam i dost pozdě (v polovici prosince byl už také uloven) hlavně na zoraništích, jetelištích a úhorech. Kromě doby hnízdění se je ptákem společenským. Tlupy letí za tahu v dlouhé klínovité řadě, pokřikujíce při tom jasným »krerlit«.

Na uvedených bydlištích, leč i také na polích zakládá si hnízdo v nevelikém důlku, kam ♀ beze vší podložky snese koncem máje nebo až na počátku června 2 vejce. Bau nalezl na Tempelhofské pláni u Berlína 21. srpna 1872 dvě jen nepatrně nasezelá vejce, s nichž hnízdící se pták sletěl. (Jour. f. Ornit. 1872.). Jsou základní barvy bledě olivově žluté nebo narudle žluté a nejprve šedými tečkami a čárkami kreslena a mimo to hustě poseta tmavohnědými skvrnami, škrty a vlásky. Na svěžích vejcích bývá zbarvení slabě zelenavého nádechu, starší bývají odřena a světlejší. Formy jsou pěkně podlouhle vejčité, zřídka kratší, zhusta však ovální. Leží velice volně v jamce a jako ledabyle a bezstarostně uložena, ale není snadné jich nalézti v prostředí, kde se právě nalézají. Jakmile pták pozoruje nějaké nebezpečí, ihned s nich sběhne a uhání skrčen dost daleko od hnízda. Kdo však je klidným pozorovatelem a může ptáky ty obzorkou pozorovati a sledovati, snadno si dovede nalézti neveliký kruh, ve kterém potom má hledati hnízdo. Také četné stopy ptáků v písku k jistému místu se sbíhající mohou býti dobrým vodítkem hledači, jinak jen šťastná náhoda nás někdy přivede k cíli. Průměrná velikost 32 vajec je 54·2 × 38·5 milimetrů, váha 3·195 g. Za 26—27 dní se mláďata líhnou a ♂ má prý na tom také svůj podíl. Stane-li se, že náhodou stádo pasoucích se ovec se přežene přes místo, kde se dytík hnízdí, neprchá plachý pták, anobrž klidně sedí a okukuje vypulenýma žlutýma očima zvířata, která se hned plaše vyhýbají, aniž by pták nebo hnízdo doznali nějaké pohromy. Tak dokazují pozorní a všímající si ovčáci (Friedrich).

Jako výborný běžec je dytík s to veliké dálky proběhnouti; nespěchá-li však, jest chůze jeho jaksi směšná, drží tělo skoro vodorovně, krk jen mírně natažený a běháky jako ztuhlé. Let jeho za dne se zdá poněkud těžkopádný, ale v noci lítá obratně a rychle. On také ve dne mnoho toho nepodělá a vede si docela tiše a skrytě, za to v podvečer a za ranního šera, i ve světlých nocech je tím čilejší. Brehm vypravuje: »Za jednoho z prvých večerů, jejž jsem strávil v jednom z kahýrských předměstí, viděl jsem z plochých střech domů sletovati veliké ptáky, kteří vždy zmizeli v zahradní houštině. Domníval jsem se, že jsou to sovy, ale ten let jejich byl docela jinaký. Čím dále noc pokračovala, tím čilejší život panoval v zahradě jasem měsíčním ozářené. Jako strašidla vystupovaly postavy ptáků z houští oranžovníků a jak se objevily, tak také zmizely. Byli to dytíci, kteří se ničím ve způsobu života nelišili od svých evropských příbuzných.« —

Schrader také skutečně píše, že se tu hnízdí na velkých plochých střechách domovních, odkud záhy z rána a na večer křičíce proletují ulicemi a zaletují do okolních polí (Ornith. Jahrb. 1892.). Lstivě, bázlivě a nedůvěřivě dovede se dytík — blíží-li se nepřítel — přitlačiti k zemi, při čemž mu skřivánčí, šedohnědé, tmavě pruhované peří koná služby neocenitelné; vypadá spíše jako hruda z hlíny než jako pták. Nelze-li této záchrany použiti, nuže pak zbývají hbité běháky, aby co nejspěšněji se dostal z dohledu a pak dále uletěl. S jinorodými ptáky se nekamarádí.

Zvučný, hvizdavý jeho hlas znázorňují dobře slabiky »krerlít« nebo jen »kreít«; za dne jich často neuslyšíme, tím častěji ale na večer a z rána, jakož i při měsíčku v noci. Více křičívá v letu než na zemi. Nelze upřiti, že hlas ten nemálo je podoben křiku kolihy velké, není však tak čistě flétnový, spíše skřehotavý a v prvé slabice vždy drsnější. Mimo to se ozývá vábením »dyk dyk« a silnějším poněkud »dylitt«; mláďata volají »kei«.

Potravu shání větším dílem v noci; za dne jen tak co se mu nahodile dostane pod zobák. Jsou to žížaly, slimáci polní, drobní hlemýždi, brouci, larvy a jiný hmyz; kromě toho požírá i žáby, hraboše polní, drobné ještěrky a hady, jež notnými klofci usmrcuje, o zem otlouká, až je tak zpracuje (kosti rozdrtí), že mu je lze pozříti. V zajetí si brzo navykají žíru, staří i mladí; zprvu žížaly a hmyz to bývá než si zvyknou na chléb s masem. Mravenčí kukly a »moučné červi« jsou jim lahůdkami. Nesmí se jim nikdy nedostávati čisté vody k pití a koupání. Zpočátku se chová v zajetí velice úzkostlivě a dobře učiníme zakryjeme-li mu klec. Štěstí s ním neudělá ve světnici ani ve kleci nikdo, žere tuze mnoho, nu a je-li zvýšený příjem, neschází pak ani na větším vydání. Mimo to v noci je velmi nepokojný, ačkoli ta jeho soví hlava a podivné manýry nejsou nezajímavy.

Zastřeliti jej není zrovna hračkou, je plachý. Indové, Peršané a Arabové lovívají je pomocí vycvičených sokolů. Jeho stopa je také zvláštní; žádný pták nemá tak těsně stažené prsty k sobě jako on a prostřední proti vnitřnímu je nápadně delší. Na vlhkém písku proto obratní lovci obeznají dříve tyto stopy u napojišť a potom tu na ně v díře skryté čekají. Samici lze polapiti do oka při hnízdě. A co s ním konečně? Maso jeho není žádnou pochoutkou.

Řád vrubozobých (Lamellirostres).

Ptáci mu náležející zřídka mají zobák delší hlavy, často i kratší, tvrdý, avšak potažený měkkou pokožkou, shora zaoblený, u předu nízký, často širší než vyšší; konec svrchní čelisti je nehtovitou destičkou tak přikrytý, že nejen na konec spodní čelisti dobře přiléhá, ale i zahnutě ji přečnívá; podél obou čelistí probíhá po každé straně (okraji) úzká rýha až ku koncovému nehtu, oddělujíc tvrdou rohovinu krajů zobáku od jeho měkké pokožky, ve které se rozvětvují nervy; jest tedy hmatově citlivý; vnitřní kraje obou čelistí jsou přetvořeny ve tvrdé lupenité čili hřebenovité vroubky (lamelly), které stojíce zpříčeně ku podélné ose zobáku do sebe zapadají a vnější konce jejich u mnohých druhů prodlužují se v ostré zoubky (odtud německý název řádu toho: Zahnschnäbler). Masitý, jemnocitný jazyk rohovitých, třásnitých nebo pilovitých okrajů je výborným cedníkem, kterým se zadržují i ty nejjemnější součástky potravy a přebytečná voda protéká na pravo a na levo. Nohy čili plováky většinou krátké či nízké mají 4 prsty, z nichž 3 přední jsou spojeny namnoze dvěma úplnými plovacími blanami a maličký zadní prstík je úplně volný, poněkud výše vkloubený, leč koncem půdy se přece dotýká; nártí je zpředu dílem síťkováno, dílem štítky pokryto. Křídla jsou rozdílně uzpůsobena, avšak hrot jejich vytvořují prvé letky. Ocas skládá se z více než 12 per rýdovacích. Opeření těla je bohaté, husté, a kůže mimo to je namnoze hustě pokryta pružným puchem či peřím prachovým. Samičky bývají menší samečků a také chudšího, všedního jen zbarvení. Hnízdí se téměř všichni na vodách nebo při vodách sladkých a teprv později navštěvují pobřeží mořské nebo hladinu moře samotnu; tu také jich mnoho přezimuje. Doba sezení trvá (dle velikosti) 3—4½ týdne. Hustým chmýřím pokrytá mláďata (housata kačata) brzy po vylíhnutí opouštějí hnízda a pod ochranou starých (výhradně skoro matky) ubírají se na vodu, kde se pasou t. j. vyhledávají si potravu.

Pelichání jest jim dobou vážnou a trapnou, neboť ztrácejí při něm skoro veškeré letky či perutě rázem, jako by jim je někdo schválně vyškubal a po 3 neděle nejsou s to létati. Proto se skrývají v bezpečí v nejodlehlejších a nejnepřístupnějších houštinách a rákosinách, vedouce tu tichý, opatrný život.

Živí se semenim, bylinami, jikrami, konchyliemi, potěrem rybím, pulci, žabami, červy jakož i jinými druhy hmyzu. Snášejí chutná vejce, mezi 5—15 na počet a pro svojí výbornou zvěřinu a zvláště jakost a dobrotu peří jsou všeobecně předmětem čilého lovu nebo vítanou kořistí vůbec.

Zvláštním znakem vrubozobých jest veliký počet krčních obratlů (labuť 23—46, kachny a husy 13—18). Poměr trupu ku délce střev jeví se jako 1 : 11—12. Průduška bývá u četných ptáků kachnovitých zcela rázovitě rozšířena anebo dokonce trubkovitými závity opatřena; většinou to znak samců. Řád vrubozobých je bohat na druhy, ze kterých (asi 180) jich tu popsáno 60 druhů ve 4 čeledích.

Uvedeným rozměrům délkovým vždy jest rozuměti b e z z o b á k u.

I. čeleď: Labutě (Cygnidae).

Tenký, štíhlý krk je neobyčejně dlouhý, mnohem delší protáhlého, člunovitého trupu. Zobák je stejně široký, spíše vpředu poněkud rozšířen, zaoblen a zaokrouhleným nehtem, jenž zaujímá polovici svrchní čelisti, opatřený; okrajové vroubky vybíhají v plochou stlačenou špičku. Masitý jazyk vyplňuje skoro celou dutinu zobákovou úplně a je po krajích třásnit a pilovit; vejčité, průhledné nozdry umístěny jsou uprostřed délky zobákové ve veliké jamce nosní vrchem pokožkou překlenuté a vpředu otevřené. M e z i z o b á k e m a o č i m a j e v e l i k á l y s i n a (kůže bez peří). Nízké a silné nohy (plováky) jsou hodně nazad pošinuty; nártí jest mnohem kratší středního prstu bez drápku; tři přední prsty jsou velmi dlouhé, uvnitř se širokými plovacími blanami, vně pak podél volného okraje jsou blanité laloky; malý prstík zadní je výše vkloubeu, takže se půdy nedotýká; nártí je síťkováno, blány mřížkovány. Mohutná křídla mají poměrně krátké letky (kosinky), za to však nápadně dlouhé kosti ramenní; všech letek se čítá 31—33. Ocas mívá 18—24 rýdovacích per, která ku vnějším krajům jeho se stupňovitě zkracují. Trup pokryt hustým, bohatým peřím a zvláště peří drobné je neobyčejně husté a kypré, vespod povahy kožišinovité, povrchu velkoperé, nelesklé a pod ním na kůži se nalézá nadmíru hustý jemný a pružný puch (chmýří, prach). Klidně složená křídla jsou jako u všech ptáků plovacích podepřena silnými pery na slabinách, zvanými nosiči.

Labutě jsou velicí ptáci a jsou v ohledu tom podobni pelikánům; jsou však hřmotnější, těžkopádnější. Dále je známo o nich, že jsou vytrvalými a silnými plavci, kteří se na vodě pohybují obratně a půvabně. Veslují také jediným plovákem a druhdy používají ku pohybu nazvednutých křídel, do nichž se vítr opírá jako do plachet, při tom drží krk v ladné esovité formě zahnutý. Naproti tomu chůze po zemi je dosti nemotorná a kolíbavá a také vzletování působí jim nesnáze, poskakují a plácají rozpjatými křídly na vodě na dálku 20—25 m nežli docílí potřebného náběhu, pokud možno p r o t i v ě t r u. Po té konečně o nataženém krku,

poněkud se skloněnou hlavou a ne příliš silnými machy perutí dost rychle a často i vysoko uletují vzduchem. Při zapadání na vodu jsou opatrny a vznášejíce se skluzmo na ni klesají, když byly pro zmírnění prudkého nárazu dříve plováky své proti hladině natáhly, vzepřely. Vzlétnutí s pevné země nebo zapadnutí na ni jest jim daleko obtížnější a proto se obojímu, seč jsou, raději vyhýbají. Let její jest provázen hučivým svistem a šumot perutí jejích dost daleko jest slyšeti. Potápěti se labutě nedovedou, překáží jim v tom přílišný objem vzdušného pernatého kožichu, ale za to mohou dlouhý svůj krk dost hluboko pod vodu vnořiti aby tu zobákem pod vodou pátraly.

Oba manželé žijí pospolu láskyplně a věrně, často se laskají a zobáčkují, zejména před svatbami a v době snášení vajec, při čemž dlouhými krky navzájem se objímají, zpříma na vodu se staví, hruď na hruď, břicho na břicho přitiskují — —.

Hnízda staví ohromná; snesou hromadu rostlin, a to buď přímo na vodu, t. j. plovoucí, nebo zpola plovoucí, neb na malém pahorečku blíž vody a sem snáší samice 5—8 špinavě bílých velikých vajec, která asi ve 5 nedělích vylehují. Hustě ochmýřená mláďata (housata) zůstávají dlouho pod ochranou rodičů a teprv, když náležitě dospějí a stanou se »svéprávnými« ponenáhlu se trhá vzájemná páska rodinná, odcizují se, až úplně se neznají a staré páry potomky své zapuzují z blízkosti svého hnízdiště. Kromě doby hnízdění se, zvláště ale při blížícím se stěhování projevují větší družnost vůči sobě rovným a v celých tlupách se udržují pohromadě.

Potravou jsou jim hlavně bylinstvo, vodní hmyz, červy, příležitostně i drobné rybky, žáby a p., které dílem buď na břehu, dílem ze dna zobákem vylovují, a nestačí-li krkem, ponořují se celou přední polovinou těla, aby dosáhly. Vysoko na severu jsou jim potravou jako ostatnímu ptactvu vodnímu vajíčka, larvy a kukly komára pisklavého (Culex pipiens), jimiž bývají hladiny řek a jezer v Laponsku a Sibiři často hustě pokryty. — Známo jich asi 10 druhů.

1. rod: Cygnus, Linné.

Viz znaky čelední, druhý rod P s e u d o l o r ve 2 druzích žije v Americe a Východní Asii a liší se od tohoto rodu kratším krkem, delšíma nohama a opeřenými uzdami.

Labuť velká (Cygnus olor, Gm.).

Labuť hrbolatá — krotká. — Rus.: Lebed šipun; pol.: Labedž nadobny, domowy; chorv. a srb.: Labud crvenokljuni; slovin.: Nema (němá) labod; luž.-srb.: Son, kolp; něm.: Der Höckerschwan, stummer Rotschnabelschwan.

Druhový znak: Starý pták má svrchní čelist zobákovou tvrdě červenou a okraje, nehet na konci, spodní čelist, hrbol na kořeni u čela a lysé místo okolo uzd jsou černy. Ml. ptáci mají zobák šedý jako olovo nebo nafialovělý a kůži pod opeřenými uzdami černou. V ocase je 22—24 per a plný počet letek bývá 31. Svrchní čelist je po celé délce na okraji špičatě zoubkována; náčelní opeření vybíhá ostrým úhlem vpřed; nozdry šikmé. — Délka 155 cm, v rozpjetí 235 cm, křídlo 62 cm, ocas 25 cm, zobák 10 cm, plovák 10·5 cm, samotný krk až 75 cm, u samice asi o 10 cm kratší. **Tab. XXVI. obr. 201.**

Hlavní zbarvení je sněhobílé; hlava s krkem druhdy bývají rezavě žlutavého nádechu, duhovka temně hnědá, plováky mdle černé. — ♀ má hrbol zobákový o něco menší. Mladé jsou hnědošedé a plováků světle šedých. Po druhém přepeření jsou již světlejší a sem tam se už vyskytují partie čistě bílého peří nového a tím nabudou ptáci strakatého vzezření, ale už při třetím pelichání úplně zbělí. Ve třetím roce života (rok zrození v to čítaje) jsou pohlavně dospělé. Vyskytují se však i docela bílá mláďata s lilově růžovým zobákem, a ta-li dorostou mívají hrbol na zobáku maličký a plováky světle šedé. Yarrell je popsal jako druh: labuť neproměnnou (dle Jandy) (Cygnus immutabilis), něm. Unveränderlicher Schwan. Podle výzkumů novějších jsou bílá ta mláďata prostě barevné zrůdy (variety), neboť Schlegel viděl z jedné a téže násady vylíhlá mláďata šedá i bílá.

Podle A. B. Meyera a F. Helma (Vög. des Königr. Sachsen) obývá labuť velká v létě od již. Skandinavie až do sever. Německa, střed. a již. Rusko, poloostr. Balkánský, Asii přes Turkestan až do Mongolska a již. Sibiř. V ústí řeky Peeny na pobřeží Baltu hnízdí se několik párů divokých labutí těch, ale jako všude i zde roztomilí hosté lázenští mnoho je znepokojují. (Wild u. Hund 1908.) V zimě opět již. a vých. země středomořské (Španěly, řidčeji Italii) obývají, dále Černé moře a na východ až do severozáp. Indie Přední zaletují.

V Orientu od nepamětných dob byla chována v domácnostech na rybnících a řekách buď úplně nebo polokrotká a odtud šířila se záliba v chovu labutí dále po celé mírné i teplé Evropě, kde ji ještě dnes nalezáme, kdežto v původní své vlasti — až na jednotlivé krajiny — stala se skoro vzácností. Staří dokonce zanechali poznámky, z nichž se dovídáme o některých řekách, které se honosily množstvím svých labutí a prosluly byly. Tak řeka Meandr v M. Asii, Strymon v Thracii, Kaystros v Jonii, Mincio v Milánsku a j.

V našem zemědíle žije labuť velká po divoku kromě ve shora uvedených zemích také v Dobrudži, kde je obecným hnízdivcem a tamních jezerech a blatech, zdržují se tu v zimě u větším ještě počtu než v létě; od severu táhnoucí labutě sesilují stav ptáků domácích. Také se hnízdí — dle Dr. Krüpera — na některých velkých jezerech řeckých, jako na Kopaiském a podobně i v Turecku. Krotká, poloochočená a částečně opět zdivočelá vyskytuje se od již. Skandinavie a Dánska až do jihoevropských zemí, všude jsouc namnoze buď okrasou parků a zahrad mocných a mocnějších tohoto světa anebo konečně všedním již a samozřejmým, stálým zjevem velkoměstským. Tak na př. na řece Havole

v Berlíně — píše Hocke 1908 — jich bylo před 11 lety okrouhle na 1200 kusů, kdežto dnes následkem silnější dopravy, většího ruchu jich také ubylo takže jich tu bylo jen na 150 kusů. R. 1909 byl příznivějším pro dorost labutí než 1908, kdy mimo nepohodu i škodná o vejce je připravovala. Na Sprévě a Havole se letos (1909) projížděly staré matky se svými dětmi. Dvorní úřad lovčí, jemuž ptáci ti jsou poddáni, počítá na přírůstku asi 500 kusů (Mitteil. ü. d. Vogelw. 1909.).

Avšak i těchto ptáků »krotkých« po vyvedení se zmocňuje na podzim pud stěhovací a mnohé odletují až do Středomoří, leč zřídka kdy do západních míst svého rozšíření; ostantě přeletují i na severoafrické pobřeží, neboť Heuglin píše: »v zimě buď jednotlivé nebo v malých tlupách v dol. Egyptě, hlavně u Damietty. Také v Alžíru je Arabové pronásledují.« Za mírných zim bývá mnoho polokrotkých labutí na pobřeží Východního moře, kdežto na pobřeží Sever. moře jen protahují. Ještě řídčím úkazem je, aby zapadl houfec obrovských plavců na nitrozemskou vodu, ty rády zamrzají a ptáci jsou nuceni odtahovati dále. Několikrát u nás sice byly uloveny velké labutě, jako u Brandýsa n. O. (1906), na Jihlavce u Něm. Branice (1908) a j., ale kdož ví nebyly-li to uprchlíci z některého parku a p.*)

Doba tahu počíná v říjnu a potrvá několik neděl; směr letu vede je ku volným a přes volné vody a v březnu opět se vracejí do svých loňských domovů. V letu udržují se větší nebo menší tlupy pohromadě, zachovávají při tom formaci šikmé přímky. Takto táhnouce letí velmi vysoko a jsou nadmíru ostražity a plachy, nechť už členové družin těch jsou polokrotké, zdivočelé anebo úplně divoké labutě. A při tomto přeletování po volných vodách stává se, že se objeví v nitrozemí Německa, Švýcar i v našich zemích.

Vedle »státních« labutí v nejbližším okolí Berlína, má také své, pověstně špinavé, labutě přístav hamburský (doky tamní) za stálou svojí stafáž (Janda). Takovéto polokrotké labutě jen velmi zřídka možno vídati lítati, neboť hned mláďata zbavují schopnosti této. Rybáři je zaženou do zátok řeky Havoly, sítěmi je pochytají a po odstranění jednoho křídelního kloubku jsou pojištěny proti odlétnutí; toliko neoperované mohou lítati a také toho někdy některá použije a prchne. Zabíjení, chytání nebo vybírání vajec z hnízda stíženo velikým trestem.

Postava labutě je vskutku imposantní a ušlechtilá a proto již v mythických dobách starověkých hrála nemalou roli. Od nepamětných dob její tělo bylo považováno za vzor poměrnosti a proto výtvarníkům byla častým modelem a básníci všech dob ji opěvali. Dlouhý, štíhlý krk zřídka jen rovně držívá, namnoze jej esovitě zahýbá a poloha jeho se jeví vůbec v tolika různých obměnách, že se člověk pohledu na krásného ptáka ani nasytiti nemůže. Skvostně se vyjímá na př., když houser na jaře pokládá ladně zahnutý krk na záda a křídla povznesená drže, majestátně a sebevědomě křižuje hladinu vodní. Pluje hned pomalu a

*) Jako na podzim 1910 na malém rybníčku u Pouchobrad blíž Slatiňan (dvouletý pták).

nenuceně, hned zase hybněji a mocnými rázy plováků brázdí hladinu vodní, mohutných křídel jako plachet používaje.

Neprávem zvána tato labuť »němou labutí« neboť v divokém stavu vydává hlasité troubení, jež u ♂ jako »kiurr«, u ♀ vyšším »keiorr« dalo by se naznačiti; zkrotlé labutě jen tuze vzácně se ozývají. Je to snad hrdost otrocká? Zpravidla jen mručivé, duté zvuky lze postřehnouti, nebo v rozčilení syčívá jako husa.

Naše dobrácké husy a kachny nemá nijak ráda a vůbec je vůči drobné havěti vodní nesnášelivá, zejména nemá-li dost prostranné hladiny, kde by mohla neobmezeně panovati. Tu prohání je neustále anebo je uklove nadobro leč husy jsou do té míry chytré, že se zdržují neustále v uctivé vzdálenosti od své vznešené tetky. Společenský smysl a pud projevuje labuť jedině ku sobě rovným a ještě i tu se vyskytují vyjímky, zvláště na hnízdišti, kde se houseři nezřídka utkávají v boj, rvou se zobáky nebo se ovíjí navzájem krky, načež mohutnými kostmi křídelními se bijí, až některý ze soupeřů podlehne anebo utopen na hladině zůstává. Stává se totiž, že mocnější drží hlavu jeho tak dlouho pod vodou, až dojde druhému dech a vodní pták — utone. Samice (husy) nebéřou podílu na zápasech těch, anobrž klidně jim přihlížejí. Jest tudíž někdy potřeba všechny takové tyrany odstraniti, aby byl pro ostatní ptactvo zjednán potřebný klid. Kdo by se nechtěl zbaviti tímto způsobem ušlechtilé okrasy na vodě, tomu bylo by poraditi, aby buď jednu nebo dvě samice samotné pěstoval, pak je pokoj a mír, ač ovšem nelze pak počítati na potomstvo. Stavějí jim domky (jako psí boudy), kde se rády hnizdí; takový domek nesmí vyčnívati mnoho nad vodu, musí býti dokonale pevný a prostranný, všech tří rozměrů po 120 cm. se vchodem asi 70 cm vysokým a pohodlnými schůdky z vody šikmo dovnitř vedoucími.

Divoká labuť velká se hnízdí na volných velikých jezerech, jež jsou kolkolem vroubena hojně rákosím, sítinami, orobinci a p., a zvláště kde vhodné ostrůvky a ostrovy se nalézají. Bau, který od r. 1869 do r. 1879 viděl na Havole přes 100 hnízd, shledal je dílem na trsech rákosových na vodě, dílem také ve více méně hustém rákosí, jakož i na malých ostrovech za rákosím na pevné půdě ve vysoké trávě. Hnízdící se ♀ je pak viděti již zdaleka na takovém hnízdě. Avšak ne vždycky hnízda labutí takto jsou umístěna aby z nich byl volný pohled na vodu. Obrovské hnízdo má v základech oddenky, kořeny, stonky rákosové, pak listí a p., takže hotová stavba tvoří hromadu až 1—2 m v průměru mající. Pokud se tu může nerušeně pták hnízditi, používá hnízda takového po kolik let po náležité restauraci, takže stavba vyrůstá druhdy až do výše 1 m.

Brání-li vejce nebo mláďata, jest s to silnými kostmi křídelními způsobiti člověku povážlivé rány, ano i dočasné ochromení nohou, a menší tvory přímo usmrtiti. Mořský orel má co dělati, aby odolal nebo přemohl bránící se labuť, která se načepejří jako veliký chumáč peří, hlavu položí na zad a křídla drží jako ochranné štíty vpřed, mrštně a silně jimi

bijíc lupiče, který dost často musí zanechati kořisti a prchati. Ve vodě se nebojí labuť ani toho největšího psa, brání-li svoje děti. A člověku se nevede lépe, chce-li jí škoditi. Ornitholog a oolog Bau si vyjel 28. dubna 1872 s jedním rybářem na malý ostrůvek v řece Havole, aby tu prohlédl hnízdo labutí. Veslem ♀ z hnízda vystrčili a ona jsouc nyní na zemi se nebránila. Po změření hnízda a 5 vajec oba odjeli. Leč mezitím se vrátil sám »přednosta domácnosti«, který trochu daleko se byl zatoulal, a zuřivě napadl člun s oběma plavci, až voda vysoko stříkala. Bau, člověk zkušený, chopil se dřevěné lopaty na vyhazování vody a postříkl důkladně dorážejícího samce. Hned ustoupil a po dvou dalších útocích, jež opětně vodou byly odraženy, se uklidnil a majestátně odtáhl, neboť postříkování vodou nesnese jako i jiní tvorové a člověk s nimi.

Koncem dubna zřídka kdy dříve, nebo počátkem máje snese ♀ 5—8 a jen málo kdy 9 vajec. Jsou pěkně podlouhle oválni, o stejných poukách a silné, hrubozrné skořápce, která je jednobarevně světle zelená a jsouc vápenitým bílým povlakem pokryta pouze prosvitá anebo po oškrábnutí teprve se objeví. Průměrná velikost 33 vajec jest 110·9 × 73 mm (max. 121·5 × 76, min. 99 × 68 mm) a váha 33—45 g. Teprve za 34—36 dní se líhnou housata; funkci mateřskou vykonává jedině ♀, manžel ji při tom střeže a doprovází po opuštění hnízda. Šedivá housátka ještě den zůstávají pod matčinými křídly, ale pak už musí na vodu a starosti je od té chvíle více neopustí — shánění se za potravou. Požívají křehké součásti bylin, zejména okřehek jim chutná a drobné živočichy vodní. Na rybnících chovaným se přidává salát a křehké lupeny zelné na drobno sekané a s otrubami promíšené. Také navlhčený chléb (nikoli čerstvý) s otrubami dobře jim jde k duhu. Stará tak dlouho mladé pod křídly zahřívá, pokud jen pod ní místa mají; nezřídka se ulebedí i na širokém hřbetě matčině a roztomile odtud vykukují zpod křídel do světa. Později, když už jim peří vyráží, sedávají těsně pohromadě ve hnízdech a pod ochranou matčinou zůstávají, pokud nejsou vzletnými, pokud »dětské« jejich hlásky nepřecházejí v kručivé zvuky a pokud se nenaučí syčeti, toť počátek dospělosti a samostatnosti, načež se sobě rovnými se zdržují pohromadě. Také míšence labuť hrbolatá zplozuje s jinými druhy labutí, jakož i s některými druhy hus.

Potravou její jsou kořínky, semena a lupeny vodních rostlin, dále vodní hmyzi, červi skořepatí plži, jikry a p. a jen zřídka kdy uchvátí rybku. Vlastním »rybožravcem« není, nemá ku lapání ryb, jak se zdá, ani chuti ani potřebné dovednosti. Celkem lze ji pokládati za býložravce jako husu, aniž by tak byla masa chtivá jako kachna. V parcích chované labutě za tuhé zimy dlužno zahnati do chléva, který je vystlán slamou, pilinami, suchým pískem, rašelinnou drtí a p. a držeti je vůbec v čistotě při hojnosti vody a řádném žíru. Jakmile pohoda dovoluje, pouštějí se ven.

Labuť se počítá ku vysoké zvěři, ačkoli na př. v Němcích jsou takovému nebezpečí jen velice zřídka vysazeny, zvěří býti jmíny. Za to v Dán-

sku v jistých dobách ročních je labutí lov velmi oblíben a holduje se mu poblíž ostrovů, kde se na moři zdržují; tu jich pár set bývá uloveno a snědeno.

Od konce července až do konce srpna vypadávají labutím veškeré letky a ony se vydávají pak na moře. Ačkoli plují dost rychle, přece rybáři se jim snaží přiblížiti a pomocí dlouhých háků živých se zmocniti. V Sibíři je zase chytají do ok pod vodou nastražených a kameny zatížených.

Zvěřina starých ptáků je tuhá, mladé za to poskytují výborné pečinky. Tučná prsíčka mladých nebo ročních ptáků nasolují, udí a jsou pochoutkou. Peří neméně dobře se zužitkuje; perutě (kosinka) mají velice tuhé a dlouhé brky a silné stvoly a za stara řezali z nich důkladná a trvanlivá pera. Nejjemnější je však peří prachové (puch), které si mnoho nezadá od kajčího. Kůže, na níž zůstal puch, poskytuje známou podšívku »labutěnku« a také rukávníky z ní dělají; z puchu se robí i boa a jiné »potřebnosti« dámské i pánské (holiči). I domácí lékařství se jí chopilo a nic tak rychle a dobře nezahřeje nastydlé údy jako taková labutěnka.

Praví se, že labutě dosáhnou stáří až 100 let.

Labuť zpěvná (Cygnus cygnus, L. = ferus, Briss. = musicus, Bchst.).

Labuť divoká. — Rus.: Lebed krikoun; pol.: Labedž gedziec lub dziki; chorv. a srb.: Labud žutokljuni; slovin.: Labod pevec bulh.: Lobod; něm.: Singschwan, Gelbschnabel.

Druhový znak s popisem: Zobák i s lysinou na uzdách a pokožkou na bradě žlutý, toliko přední polovice jeho s okraji je černá: mladé mají kůži pod opeřenými uzdami žlutavou nebo pleťovou; chřípě probíhají rovnoběžně s okrajem čelisti, jsouce průhledny; vroubky či lamelly svrchní čelisti nevynikají na krajích; zobák bez hrbolu; letek 33, rýdovacích per 20—22. Vše ostatní i velikost a zbarvení jako u předešlého.

Labuť zpěvná čili divoká obývá jako hnízdivec sever Evropy i Asie, a to na Islandu, v Laponsku, sev. Rusku, po celé severových. Sibíři i v Kamčatce; vyhledává zálivy mořské, veliké i menší vody jezer nitrozemských, rozsáhlé močály a delta říční. Dle Pennanta je v Sibíři vysoko na severu rozšířena a v létě jich hojně přeletuje na jezerech a močálech veliké sibiřské tundry; v zimě sletují se u veliká hejna a odtahují k mořím Černému a Kaspickému a ovšem i na jiná jihosibiřská jezera, pokud jsou nezamrzlá. Middendorf ji přistihl 24. května v Taimyrsku na Bogdanidě (70° s. š.) a 27. máje na řece Taimyru (74—74½° s. š.), any se tu hnízdily. 8. srpna nalezl je v plném pelichání na velkém ostrovu Šantarském (vých. Sibíř), takže mu bylo hračkou v několika málo hodinách 21 labutí zastřeliti. V zimě až u Šanghaje v Číně se vyskytují a v Pekingu jich někdy mnoho přezimuje na rybnících kolem vnitřního města císařského, kde jsou chráněny; krmí je tu a jsou proto přítulny a důvěřivy.

V naší staré Evropě zůstávají některé labutě tyto po celý rok na Islandu, přebývajíce na volném moři když sladkovodní ostrovní vody zamrzají; avšak většina jich odtahuje k jihu do mírných krajů. Pak jsou pravidelnými hostmi na Severním i Baltickém moři, kolem Rujany, Usedomu ale i na proudech tohoto moře, protože dlouho nezamrzá. O množství těchto labutí píše H. Maier z Vých. Pruska: »Za tahu odpočívá tato labuť na Frišském limanu v takovém množství, že luka, na něž zapadají jsou úplně bílá.« (Cab. Jour. 1885.)

Nejvíce jich lze nalézti v Laponsku a sever. Rusku. Od pobřeží zaletují druhdy daleko do pevniny, až na Bodamské jezero a jiná švýcarská a rakouská jezera, ano i malé vody se jim hodí, jsou-li jen bezpečny a dostatečné potravy jim poskytují. Objevují se v Německu i ve vlastech našich na různých vodách, často jen na krátko, druhdy však i kolik neděl se tu potulují, pokud potravy nalézají a pokud jim nimrodi všelicí dají pokoj. Na malý rybník u Lískovic blíže Vostroměře zapadl 25. března 1906 houfec 24 labutí zpěvných a dvě z nich byly zastřeleny (Lov. Obz. 1906). U Segedina v Uhrách 5. února 1906 se zjevily 4 kusy a jeden tu také život zanechal. V Čechách byly uloveny mimo to labutě zpěvné na Sázavě 1870 (Světozor IV.) u Křestovic 1884 (gymn. písecké), u Skočic 7. prosince 1890 (tamní škola), u Mlčechvost na Vltavě ml. pták (?), na němž ještě převládalo šedé zbarvení (Nár. Listy ze 10. dubna 1898), na Lužnici na Třeboňsku 30. prosince 1894 (Jägerztg. f. Böhm. u Mähr. XI.), na rybníce u Břežan (Horažďovice) 3 kusy koncem října pozorovány; 1 střelena a druhé dvě teprve po několika dnech odlétly. (Lov. Obzor 1907), u Rokycan lapili živou v listopadu za tuhých mrazů 1903 (Lov. Obzor 1903). Také na Moravě i ve Slezsku se občas objevují a v Haliči není zrovna vzácností; hlavně uprostřed zimy se tu objevují a z 5 kusů lvovského musea 4 uloveny v listopadu. Obě vídeňské labutě (dvor. musea) pocházejí z února (Dol. Rakousy a Dalmacie).

Labutě tyto zaletují daleko na jih a odbudou tu návštěvy větších vod severoafrických od Egypta až do Marokka. Nejčastěji — zdá se — že putují na jezera a větší toky na jihovýchodě evropském, do již. Uher a zemí sousedních (také do Hercegoviny), Dobrudži, již. Ruska, Turecka, Řecka M. Asie a zejména na Černé a Kaspické moře. Přezimují také na Skaderském jezeru (Führer). Tah počíná v říjnu (na Východ. moři) a dle počasí potrvá přes celý listopad až do prosince a v únoru a březnu až se zase navracejí do svých starých hnízdišť, kde se konečně koncem dubna a počátkem máje ocitají. Takovéto labutě na tahu jsou u nás velice plaché a opatrné. Letí velmi vysoko a čas od času se dávají s hůry slyšeti příjemnými zvuky posounovými, čímž se podstatně liší od labutě hrbolaté (němé).

Hnízdí se na rozsáhlých zarostlých močálech, na osamělých velikých vodách, prorostlých bylinstvem, zejména jsou-li lesem obklopeny, na pobřežích, ostrovech a ještě raději na vodách nitrozemských, nechť už jsou v nižinách nebo na vysočině, vždy a vždy touží po místech lidu-

prázdných, klidných samotách. Také staví veliké a široké hnízdo z různého vodního bylinstva a do něho snášívá 5—7 vajec již v dubnu; jsou poněkud kratší podoby, ač jinak co do velikosti se podobají vejcím labuti velké, jsouce barvy nažloutle bílé, hladší, jemnozrnné skořápky. Rozměr délkový 106—119 mm, šířkový 68—74 mm a váží 34—42 g.

Zkrotiti tuto labuť není nesnadné, leč co do půvabu a ušlechtilosti se přece předešlé nevyrovná; má také silnější krk, který neumí tak ladně esovitě zahnouti jako labuť velká a spíše jej nosí zpříma natažený. V Rusku je pro svůj hlas melodický oblíbenější a četněji chována než předešlá a rovněž se v přiměřeném zajetí rozplozuje.

Hlas její skládá se z melodických, protáhlých zvuků, které dle různých jedinců buď výše buď níže zní, leč přece vždy celkově harmonicky. Podle okolností jsou to pak zvuky vábivé, varovné, zábavné, poutní, když tak velebně, mořem vzduchovým plujíce, se ozývají. Hned starého Pallasa to přimělo ku následujícímu: »Hlas její zní líbezně jako hlas stříbrných zvonků; zpívá také letmo a daleko se hlas její rozléhá a to co se o zpěvu umírající labutě vypravuje, není žádnou bajkou, neboť i na smrt zraněná labuť vyráží libozvučné zvuky poslední«. — Avšak to je bajkou, mluví-li se, že by j e n p ř e d s m r t í se ozývala; to upředla lidská fantasie (— píseň její jako »harfa Aeolova« zní! —) .

Nejobyčejnější její hlas, husímu nepodobný, označuje Naumann »kil klí« a libé zvuky její jako »úgh, úgh«, jež nejen za tahu, ale i ve společnosti sobě rovných na vodě sedíc vydává v rozmanitých modulacích. Jest rovněž povahy rváčské a násilnické jako tetka její předešlá, kterou prý ani tuze ráda nemá a jsou-li pohromadě na menší nádrži vodní zkusí hrbolatá od ní mnoho a nezřídka musí prchati. Na severu jest dosti pronásledována dílem pro chutnou zvěřinu (mladé), dílem pro peří a to hlavně v době pelichání, od konce července do konce srpna, kdy nemohou pro ztrátu všech perutí létati; štvou je buď pomocí psů anebo je na člunech dohánějí a klacky prostě ubíjí.

Labuť malá (Cygnus bewicki, Yarell = minor, Vieill. = islandicus Br. = melanorhynchus, Naum.).

Rus.: Lebed malyj; pol.: Labedž czarnodzióby; chorv. a srb.: Mali labud; něm.: Schwarznasigez Schwan, Zwergschwan.

Druhový znak: Lysinka na uzdách žlutá nebo pleťová a barva tato rozšířena je toliko na čtvrtině svrchní čelisti a n e d o s a h u j e k u n o z d r á m; ostatní tři čtvrtiny zobákové s pokožkou na bradě j s o u č e r n é; zobák bez hrbolu; postranní nozdry u předu šikmo vystupující a jen v jednom bodu jsou průhledné; letek 32—34, rýdovacích per 18—20. Celkové zbarvení jako u předešlých sněhobílé (st. ptáci) anebo šedavé (ml. ptáci). — Délka 110 cm, křídlo 50—55 cm, ocas 18 cm, zobák 9 cm, plovák 11 cm.

Mimo tuto uvedené znaky druhové liší se tato labuť hlavně svojí velikosti od labutě zpěvné, s níž je však velmi blízce spřízněna. Mladé la-

butě malé — dle Reichenowa — mívají křídla pod 50 cm, kdežto ml. labutě zpěvné přes 55 cm dlouhá.

Obývá sever. Asii na východ od Bílého moře a ostrovy ledomořské. Za tahu zaletuje do Turkestanu, Mongolska, Číny a Japonska. Hojně protahuje u Astrachanu a na Kaspickém moři přezimuje. Do Německa přitahuje od severovýchodu v říjnu a přeletujíc napříč moře Baltické objevuje se na záp. pobřeží Jutském, v Holštýnsku, Oldenbursku, dále se zalétne do Hanoverska Westfálska, Anglie severně pak do Finska a na Island. V krajinách jmenovaných není zrovna vzácností, anobrž skoro pravidelným a u větších tlupách se vyskytujícím poutníkem. Zejména mělké zátoky oldenburského pobřeží ji hostí pravidelně v říjnu a v březnu. Uloveny byly na vých. pobřeží Gothlandu 1908 a téhož roku i na Kurském limanu byla ulovena. Také ve středních Frankách byla ukořistěna (Jäckel). Na Helgolandu nebyla ještě pozorována, kdežto labuť zpěvná se tu každoročně v zimě vyskytuje. Většina labutí malých v Oldenbursku ulovených měla zmrzlé plovací blány, patrný to doklad jich vysoko na sever ležícího domova. Jsou známy také úlovky z Uher, již. Francie, Italie a Dalmacie. Dle Pražákova seznamu čes. ptactva z 1894 měla býti i v Čechách ulovena (viz Hodek jun. v Mitt. des ornit. Ver. XII. 177). —

Letící labuť malá poznává se po rychlejším mávání křídel a po jemnějším a vyšším hlase. Jinak se shledalo, že u velikosti je dosti proměnlivá a že mnohé labutě malé bezmála se rovnají labuti zpěvné; samice bývají asi a 7 cm menší. Hojně se hnízdí na jihozáp. konci Nové Země asi pod 72° s. š. v tak zvané »Husí zemi«. Nordenskiöld nalezl tu mnoho ptáků těch i hnízd (28. července 1878).

Vejce její podobají se vejcím předešlých dvou, jsou však lehčí (vždy méně než 32 g). Hnízdo její — dle Trevor-Battye — má býti zbudováno celé z mechu. Zkrotne snadno a pojistíme-li si ji po každém pelichání tím, že ji prvých 9 letek až po krovky ustřihneme, neodletí, avšak není tak vytrvalou jako její příbuzné.

II. čeleď: Husy (Anseridae).

Zobák namnoze zdélí hlavy, u kořene mnohem vyšší než širší a ku předu znenáhla se snižující jak shora tak zdola širokým vyklenutým a ostrohranným nehtem zakončený; hltan až ku hlavě rozštěpen; okraje svrchní čelisti přesahují, uvnitř jsouce opatřeny silnými příčnými zářezy čili vruby, jichž nejkrajnější konce vycházejí v kuželovité zuby a kterým odpovídají opět ještě ostřejší zuby v čelisti spodní; na patře či podlebí je rovněž řada kratších zubů (vrubů); průhledné chřípě se otvírají zpředu uprostřed zobáku v dutině nosní, měkkou blankou překlenuté. Nohy či plováky prostředně dlouhé a silné; tři přední prsty jsou spojeny úplnými plovacími blanami, malý, volný prstík zadní je poněkud

výše nasazen a toliko drápkem se půdy dotýká; nártí je zpředu síťkováno podélnými pokožními šestiúhelnými šupinami, které po stranách jsou menší a podoby čtyrhranější; blány plovací jsou mřížkovány. Křídla mají poměrně dlouhá a při složení buď až ku konci ocasu dosahují anebo jej i přesahují; u předu špičatá, s 1. a 2. letkou nejdelší a před nimi jsou dvě zakrnělá, tuhá a hrotitá pírka palcová, jen asi 4—5 cm dlouhá; na ohbí lze nahmatati tvrdou bradavici či mozol ku rozdávání ran se hodící. Ocas je délky mírné, na konci rovný nebo zaokrouhlený a skládá se ze 14—20 per. Drobné peří konturové je velmi husté a měkké a u pravých hus možno pozorovati, kterak se na krku řadí v nepravidelné podélné pruhy. Hlava je úzká, poněkud malá krk dost dlouhý a tenký. Peří je zbarveno buď bíle nebo černě nebo šedě (popelavě) s kresbou šupinatou. Pelichají pouze jednou, a to jest husám dobou trudnou, neboť i ony ztrácejí při tom veškery letky skoro současně a nemohou po jistou dobu létati; vyhledávají proto nejodlehlejších koutů, žijí v ústraní a dbají největšího bezpečí. Lebka husí podobá se lebce kachní úplně, obratlů krčních většinou nalezeno 17 (u husy egyptské jen 14), hřbetních 9 a ocasních 7. Průdušky jsou rovné, vole obšírné, žaludek svalnatý.

Husy jsou dobří chodci, ba nejlepší všech vodních ptáků, a neméně vytrvale a rychle létají, většinou velmi vysoko a jen za počasí mlhavého nebo při zamračené obloze létávají tak nízko, že je možno i střileti. Pohyby křídel jsou jaksi měkké mírné, beze svistu; leda při vzletování lze postříci prudšími rázy a pohyby křídel jakýsi hlomoz a při zapadání opět jakési hrčení. Té obratnosti na vodě, jakou známe u kachen, husy nemají, ani dlouho pod vodou nevydrží; ostatně potápění u hus spíše lze považovati za kratochvíli, jako zvláště housata ráda činívají. Jde-li však do tuha v čas nebezpečí, pak se také hluboko ponořují. Plovouce noří předek trupu hlouběji než zadek.

Živí se výhradně stravou rostlinnou, kterou hledají a nalézají častěji na suché zemi, spíše než ve vodě; rovněž dovedou zobákem na dně vody pátrati po soustě, stavíce se zadkem vzhůru. Pásají se na lukách, na osení i jetelištích. Ostře zubatým či vrubovaným zobákem dokonale mohou rostliny uštipovati nebo utrhovati.

Táhnou společně v menších nebo větších tlupách, které se někdy páčí na hejno do tisíců kusů jdoucí; takové vzniká z četných menších rodů, které přísně k sobě se druží své vlastní vůdce mívají a tak se připlichťují ku velikému zástupu, aby s ním společně zapadaly na pašu. Různé druhy hus pasou se odděleně, aniž by se však hlavního zástupu zúplna vzdalovaly. S kachnami, labutěmi a jinými ptáky vodními netouží uzavírati přátelství, ač jinak jsou ptáky k sobě rovným pospolitými.

Za tahu tvořívají menší tlupy šikmou řadu, u větším počtu však dvě, a ty se spojují pak v ostrém úhlu (tvoří radlici). Jsou ostražité, velice opatrné a plaché; ačkoli jsou ptáky denními, kteří v noci odpočívají, přece slýcháme někdy na tahu za jasných nocí kejhání jejich s výše se

nesoucí. Hustý, teplý a pernatý kožich umožňuje jim že mnohé druhy i v nejvyšším severu krátké leto mohou prožíti a zde se i vyhnízditi, ačkoli i horký zeměpás může se pochlubiti mnoha a krásnými druhy hus. Naše severní husy přezimují v jižní Evropě, jihozáp. Asii a sev. Africe. Hlavní tah spadá do září a října, ačkoli »ubytovatelky« koncem srpna lze vídati a slýchati. Doba návratu připadá — dle počasi — na březen a duben.

Husy divoké žijí monogamicky a manželství jednou sezdané trvá po celý život. Hnízdo zakládají skrytě na místech nesnadno přístupných v močálech v rákosí, sítí a skřípinách; snášejí veliká, bělavá vejce. Členové jednoho rodu lnou k sobě velice a zůstávají pod trvalou ochranou houserovu až do příštího jara, kdy se konečně mladé oddělují. Vodám sladkým přednost dávají před slanými, avšak většinu času tráví na suchu. Ku čeledi té je dosud přiděleno 45 druhů.

1. rod: Cygnopis, Brandt.

Zobák vypadá skoro jako husí, leč na kořeni u čela je nápadný hrbol; plováky, zbarvení i podoba trupu jsou husí, leč krk je dlouhý, labutí; v horní čelisti má pták 24, v dolní na 30 přímo vzhůru stojících vrubů (zubů = lamell), letek 24, rýdovacích per 14—16; stvoly velkých letek jsou bílé; pod zobákem visívá blanitý, asi 5 cm dlouhý vak, jenž na 2·5 centimetrův od krku odstává a je porostlý jemným, srstnatým chmýřím; křičíce nadýmají jej. — 1 druh.

Husa labutí (Cygnopis cygnoides, L. = Anser sinensis, Frish.).

Husa čínská, hrbolatá, japonská; něm.: Höckergans, Schwanengans, Trompetengans, sibirische (chinesische) Gans.

Druhový znak: Zobák vzadu více méně velkým náčelním hrbolem opatřen a kolem bílým věnečkem zdoben, jedině v tom případě, je-li celkové zbarvení popelavé, neboť u formy bílé (variety) znak tento odpadá; od hlavy shora dolů po šíji se táhne velmi temný pruh. — Délka bezmála 1 m, v rozpjetí 1·36 cm.

Divoce zbarvené husy labutí jsou povrchu i po stranách holení popelavě šedé, od vrchu hlavy se známým temným pruhem šijovým, který se nápadně odráží od bílého okraje, jímž jest obrouben; krk zpředu je šedobílý, hruď světle šedá, břicho a spodní ocasní krovky bílé, ocas krátký a tupý a pták jej nosívá poněkud vzhůru pozvednut, zejména při plování. — ♀ má menší lalok na hrdle a mláďata ani jej nemají vyvinutý, což platí i o hrbolu náčelím. Zobák i s touto vyvýšenou ozdobou je černý, oko tmavohnědé, plováky oranžově červené.

Zdomácnělé husy labutí vyskytují se také v různě pestrých varietách barevných, které většinou ve světlejší než ve tmavší přecházejí tóny a následkem toho mívají i různě zbarvené zobáky i plováky. Čistě bílá husa labutí mívá zobák i s hrbolem a plováky krásně oran-

žově červeny a takto zbarvené kusy v bělostně lesklém hedvábitém hávu jsou skutečnou a skvostnou ozdobou vodní.

Vlastí její jest vých. Sibíř, hlavně poblíž jezera Bajkalského a na větších jezerech a řekách v Altaji, kde se v létě prohánějí s housaty a ani za bouřlivého počasí vody neopouštějí. Také na Kurillských ostrovech a na Kamčatce je husa labutí doma. Přezimuje v Číně a Japonsku, odkud se na jaře zase nazpět ubírá do svých severních hnizdišť. V Číně i Japonsku od nepamětných dob je chovají jako my naše husičky za domácí ptáky, a také v Sibíři, Persii a v krajích kolem moře Kaspického a černého a v celém skoro Rusku jsou oblíbenými domácími ptáky. Odtud pak ji zavedli i do jiných zemí evropských, ano až do Sev. Ameriky. U nás ji možno vídati na rybnících (v Praze bývaly v měst. parku) a dvorech panských sídel a i mnozí soukromníci si dopřávají požitku míti něco zvláštního, co každý míti nemůže a nemá; vždy ji tedy u nás sluší pokládati za drůbež spíše okrasnou nežli užitkovou.

V chování svém prozrazuje veskrz husu, jest ale svéhlavá, ráda si přes noc venku zůstane a ku jmenovkyním domácím nechová ani špetky přátelství a náklonnosti, vedouc si násilně a s menší vody je zapuzujíc. Ptákem jest pěkným, což o to a užitku také poskytuje a všude se pěkně vyjímá, na vodě jako na suchu; není choulostivou a vydrží jako naše husa všecku psotu venku i za mrazu. Hlas její jest jakýsi chraptivě vyrážený zvuk, ale zatroubí-li takový houser z plna hrdla, třepetá se zvuk ten daleko a člověk má dojem našeho domácího housera.

Se snášením vajec počíná již v únoru a vyrobí ob den po vejci; odebíráním jich dovedeme to až a 30—40 (a mluví se ještě o více) vajec, která jsou vejcím domácí husy podobna, nejsou však tolik zašpičatělá, spíše válcovitá a průměrná velikost se udává na 79 × 56 mm. Dávají je vyseděti slepicím nebo krůtám; v prvém případě jen 3, ve druhém 7 jich stačí a asi po 28 dnech se líhnou housata, jež se podobají housátkům domácím a také se tak s nimi zachází.

Zdomácnělá tato husa vyrůstá větší a bývá těžší než její divocí předkové, až 6 kg i více váživá dorostlý pták; také se prý s domácí husou páří a bastardi jsou plodní, jenže mívají menší a menši hrbol. Dalším křížením těchto bastardů lze docíliti dokonalé a výborné racy, která je větší než domácí a o málo menší divoké husy labutí. Při husách těch zhusta vídáme známé velice visuté »břicho«. Jsou velmi ostražité a hrozným rámusem prozrazují každý podezřelý hluk a šust; také za dne hlásí a vítají každého příchozího dvou nebo čtveronožce do dvora a nezřídka jej i zuřivě odtud vyprovázejí, snažíce se jej štípnouti do lejtek, což dovedou silným zobákem velmi dobře a citelně.

2. rod: Chen, Boje.

Zobák je skoro tak dlouhý jako hlava, a na kořeni se rovná jeho výška poloviční jeho délce; okraje svrchní čelisti po celé délce jsou opa-

třeny vyčnívajícími vruby, jež jsou patrny i při zavřeném zobáku; svrchní čelist je zřetelně podél rýhována.

Husa sněžní (Chen hyperboreus, Pall. = Anser (Chenalopex) hyperboreus, Licht.).

Rus.: Belyj gus; pol.: Geš snieżyca; chorv. a srb.: Sjeverna guska; něm.: Die Schneegans,*) Polargans.

Tab. XXVI. obr. 200. **Druhový znak s popisem:** Starý ♂: Sněhobílý, hlava bývá zhusta do rezava naběhlá: ruční letky černé, u kořene našedivělé a také jejich svrchní krovky, jakož i peří pod paždí jsou šedivé; zobák purpurově červený s bělavým nehtem: okraje jeho na čelistech a s obou stran mají po 23 vrubech (zubech): duhovka temnohnědá, kroužek kolem oka bělavý; plováky oranžově nebo purpurově červeny, chodidla žlutá. Mladá: Hlava světle šedá rezavého nádechu; krk a povrch těla je světle šedý, avšak střed jednotlivých per, t. j. temnější »jádro«, bývá světleji omezen; svrchní krovky ocasní, na slabinách a vespod jsou bílé, zobák načernalý, duhovka hnědá, plováky jako olovo šedé. — Délka 71 cm, křídlo 43 cm, ocas 14·5 cm, zobák 6 cm, běhák 7·5 cm; ♀ a ml. ptáci jsou menší.

Severní a nejsevernější končiny celého světa jsou její domovem; zřídka kdy bývá pozorována za tahu v Evropě avšak dále na asijském východě na př. na Kosogolském jezeru *) celé houfy hus těchto se zdržují a mají prý se tam také hnízditi podle udání tamních obyvatelů. Na Kaspickém moři jen zřídka kdy některá přezimuje, ale za to v Japonsku, na Koreji a v Číně někdy na tisíce se jich objevuje na podzim, aby v březnu se tudy ubíraly dále na sever do hnízdišť, která jsou v nejvyšším severu americkém západně od zálivu Hudsonova až po Aleuty, kde jsou sněžné husy všeobecně známými ptáky a náležejí tady k nejčetněji zastoupeným rodům čeledi hus. Hnízdí se tu přehojně v nedozírných močálech a slatinách tamních tunder. V září odtahují do jižnějších států, až se někdy objeví v Karolině, Mexiku a na Antillách. Nadmíru vzácným zjevem bývá v severových. Evropě a jen několik exemplářů, krutou zimou a prudkými bouřemi zahnaných, bylo zastřeleno v Německu. V naší říši byla také pozorována či ulovena (kdy? kde? — Dr. Lorenz). Avšak dvorní museum jí nemá, jako české, lvovské, lublaňské a m. j.

Hnízda na tundře vystýlají hojně prachem a snášejí 5—8 pěkně formovaných vajec, která dle Sharpeka jsou 80—86 mm dlouhá a 51 až 55·8 mm široká.

Pro svítivě bílý šat svůj již zdaleka a vysoka je rozeznatelnou od hus ostatních. Chodcem je výborným a letěti vydrží také dlouho a rychle; za tahu tvořívají tupší klín než ostatní táhnoucí husy. Obyvatelstvu nehostinných krajin severních jsou velice užitečny; poskytujíť mu výbor-

---

*) Západoněmečtí venkované říkají také táhnoucím jeřábům »Schneegänse«. —

*) Odtokem jezera toho (36 mil dlouhého), který slove Iga, jest spojeno se řekou Selengou a jezerem Bajkalským.

ného masa, jehož se sní za rok mnoho doma i v blízké cizině (koloniích evropských). A jak jim vydrží? Do tvrdé, nerozmrzající půdy, jež sotva na 20 cm hluboko v létě povoluje, vykopou hluboké jámy, které se naplní vrstvami oškubaných a vykuchaných hus, načež se takový sklípek opět zmrzlou zemí přikryje. Zde zůstanou čerstvé až ku spotřebě jako v lednici. Také peří se upotřebuje a prodává.

3. rod: Anser, Brisson.

Zobák podobný jako u předchozího druhu, toliko nejkrajnější rohy vrubů zobákových jsou při semknutých čelistech viditelny.

Husa velká (Anser anser, L. = ferus, L. = cinereus, M. et. W.).

Husa divoká, popelavá. — Rus.: Šeryj gus, dikij gus; pol.: Ges dzika, popielata, pospolita; chorv. a srb.: Siva guska, divlja guska, vlasulja guska, labudača (Čer. Hora); slovin.: Rumenokljunasta gos, divlja gos; luž. srb.: Gus, husa, husyca, dživja husa; něm.: Die Graugans, Märzgans, Wildgans.

Druhový znak: Oranžově červený zobák bez jakékoli černé barvy s bělavým nehtem; na předku hlavy není žádné bílé nápadné skvrny; celý hrbet dolní, křídla vespod a velice široký okraj svrchního křídla jsou světle šedě popelavy; staří ptáci mívají hruď černě skvrnitou. — Délka 83 cm, křídlo 44 cm, ocas 15·5 cm, zobák 7 cm, plovák 8·5 cm. **Tab. XXVI. obr. 198.**

Celkové či hlavní zbarvení je popelavé, hřbet hnědý a šedě vlnkatý (typ. barva div. hus), letky tmavohnědé s černými konečky; břicho světlejší, bělavé. Za mládí je všechno peří učouzeně šedé, vespod beze všech temných skvrn. Housátka mají hustý kožíšek z hebounkého puchu ušitý, povrchu kalně olivově zelený, po stranách žlutavý, vespod světle běložlutý; duhovku temně hnědou, lysý kroužek kolem oka a plovácky bledě pleťové. — ♀ je o několik cm menší.

Východní husu velkou (Anser rubrirostris, Hodgs.) mnohými za dobrý druh uznávanou, považuje Seebohm toliko za formu husy velké a přísluší jí tedy název Anser anser rubrirostris, Seeb.; jest větší, vespod výrazněji černě skvrnitá, má větší a červenější zobák a silnější plováky. Obývá sever. Asii.

Husa popelavá je více méně častým hnízdivcem evropským; jsou to Island, Irsko, Škotsko, Norsko, Švédsko, Dánsko, Šlesvik-Holštýnsko, Meklenbursko, Pomořany, Prus. Slezsko, Čechy, Halič, Uhry, Valašsko, Bulharsko, již. Rusko zejména pak Dobrudža, kde je praobyčejnou a konečně Španěly. V zimě ji znají v Turecku, Řecku i M. Asii. V ostatní Asii je doma po celé mírné a již. Sibiři až do Číny a Japonska; v zimě se zdržuje v Indii a v okolí Šanghaje.

Jako tažný pták objevuje se již v únoru, a za nepříznivého počasí až v březnu, a to buď v rodech nebo větších tlupách ve svých loňských hnízdištích, kde namnoze dosud ještě ani sníh a led nesešel. Nic jim to nevadí, naopak radostným kejháním pozdravují svůj rodný kraj. Za to podzimní odlet bývá mnohem méně nápadný. Vyvedená a vzletná housata již brzo, v červenci někdy, častěji až v srpnu beze starých se na cestu vydávají; z násad opožděných ovšem až v září a říjnu. Později se vyskytující husy velké jsou potulní opozdilci.

V zimě jich u nás nevídáme a rovněž na již. pobřežích západoevropských je v zimě vzácnou jako v již. Francii a Italii. Za to tím hojnější je v již. Rusku a v Dobrudži, na Kaspickém moři, kde na neobydlených ostrovech se časně hnízdívá, dále ji nesčetně hostí jihosibiřská jezera a dle Blasia a Keyserlinga přezimují i na Tichém oceanu. Táhnouce tvoří vzadu otevřený trojúhelník, jemuž ve vrcholu jak se praví, letí starý houser.

Osamělé krajiny v nižinách, veliké, vodnaté a bažinaté pustiny plné rákosí a jiného bylinstva, jež se střídá s většími, volnými hladinami, kde pobřeží mimo to křovím a rostlinami je zarostlé nebo kolem zarostlá jezera anebo krajiny podobného rázu, to jsou místa, kde se nezřídka houfně hnízdívají a kam každoročně se vracívají, nejsou-li snad nápadně vyrušovány anebo nenastane-li veliká změna v krajině. Blízkost pastvišť, rolí a lučin jest obzvláště hledanou, ano žádoucí.

Staří ptáci navracují se na jaře obyčejně už spářeni, mladší houseři teprve chodí na námluvy a se soky svádějí zápasy o nevěsty, kdežto dosud nedospělé, nezralé husy se shlukují a prohánějí se společně ne příliš daleko od svých sester. Místa určená pro líhniště jsou daleko od břehu vzdálena anebo alespoň v nejodlehlejších a nejosamělejších místech a dílem nepřístupným močálem, dílem hlubokou vodou chráněných anebo bývají skryta v rákosí i křoví vrbovém a p. Hnízdo je zrobeno z veliké hromady různého staviva, stonků, větévek, úponků, stébel, listů, třtiny, sítí, ostřice a p. Nejhrubší bývá zpravidla v základě a celá stavba činí dojem bez zvláštního pořádku a plánu nanesené hromady, na jejímž vrcholu jest jamka. Do té snáší husa 5—10 vajec, mladší méně starší více. Jsou tvaru dost pravidelně oválního hladké a hustě pórovité skořápky, beze všeho lesku, druhdy i na omak drsné, barvy špinavě bílé, na pórech nažloutlé. Průměr. velikost 30 vajec je 85·7 × 57·4 mm, váha 16—24 g. Uvnitř prosvitá skořápka špinavožlutě. Vejce snášejí v dubnu nebo v květnu a jakmile je násada úplnou, vyškube si husa na dolní hrudi a na břiše prachové peří, kterým vejce obalí a proloží, a sedíc skoro holým tělem se jich dotýká; kdykoli opouští hnízdo, vždycky vejce prachem přikrývá. Po 27—28 dnech (jako u naší husy domácí) klubou se housátka, jež matka ještě den pod sebou zahřívá a osouší načež s nimi na vodu se odebéře, kde se učí oštipovati křehoučké konečky vodních travin, okřehku a pod. Pokud lze brzo s nimi vychází na zelené ostrůvky nebo břehy, aby se popásala na travičce. S večerem se rodina vracívá do hnízda, kde se

housata krčí a hřejí pod křídly matčinými. Tak to trvá po několik neděl, až už se housata pod matku nevejdou a sedají pak v chumáči přes noc sáma.

Jdou-li na pastvu, kráčí panímáma napřed a děti hustě pohromadě za ní, na to se dostavuje pan otec s krkem napřímeným a bystře se rozhlíží a pátrá, bdě nad svými milými, aby při nejmenším podezření mohl dáti znamení ku opatrnosti nebo k útěku. Je-li skutečně nebezpečí tu, bývá houser s hlasitým křikem první, jenž prchá, kdežto husa si vede statečně a více dbá o bezpečí dětí než vlastní vybízí je křikem ku skrytí anebo, je-li voda poblíž, rychle na ni a ponořením se zachrániti. Popadneme-li house, vrhá se křičíc lupiči skoro na hlavu a kus cesty ještě ho pronásleduje. Odlétne-li však přece, nebývá to daleko a hnedle se navrací, aby rodinku shromáždila a teprv později »opatrný otec« se také vrátí ku své rodině.

Převádí-li staří housata na jinou vodu, z malé na větší anebo naopak, jest při tom chování jejich plno odporů a záhad a z provádění celého nápadu toho je zřejma umíněnost a tvrdohlavost — hloupost. Hodlají-li rybník opustiti, provedou to, byť i všechna housata měla při tom vzíti za své. Slabé tvorečky, často sotva 14 dní stará housátka, převádějí mnohdy na vodu 2—3 hodiny cesty vzdálenou, a to přese všecko přes pole, silnice, cesty, kol mlýnů i vesnic docela, takže při tom dílem škodnou, dílem únavou pocházejí. A chytíme-li několikrát housata a doneseme je na dřívější bezpečnou vodu, nic platno, staří svéhlavci přece provedou nesmyslný nápad a při nejbližší příležitcsti jsou s nimi pryč. Přijdou-li housata o rodiče, připojují se k některé jiné rodině, kde jsou celkem vlídně přijata. Žerou pšenici, žito, hrách, čočku, pohanku nejraději ječmen a oves, které z nedozralých klasů nebo lusků vyzobávají; žitné zrno nejméně jim chutná, ale osení žitné naproti tomu znamenitě. Hrachové zrní i zelená hrachovina, jakož i vikvovina jsou vítány, ale vikev (zrno) naprosto odmítají patrně jim nesvědčí. Rády také požírají kukuřici, žaludy a bukvice. Silným ozubeným zobákem ohlodávají i kořeny řepovité a hlízy, jako mrkev, tuřín, brambory, hrachor hlíznatý, kořeny smetaníku, kmínu, pastináku, mrkvousu, rákosí, sítí, skřípin a j. Ohlodávají také rády nehtem zobákovým i kůru a dřevo, to vše spíše pro kratochvíli jak se zdá, než pro co jiného. Neobyčejně rády si pochutnávají na mléčí čili mlíčí (Sonchus olerac., palustr. a arvesis). Mladá, svěží, kyprá travička jest jim však přece jen »chlebíčkem vezdejším« jako jetýlek, zvláště jarní. A tohle všechno podědila od husy divoké i n a š e h u s a d o m á c í.

Paství-li se, tu hlavu naklání hned na tu, hned na onu stranu, aby postranními vruby na zobáku mohla se chopiti travičky a aby i tak co nejdříve si naplnila vole. Housátkům velice chutná semeno zblochanu (Glyceria fluitans) a okřehek (Lemna). Na hlubší vodě ponořují hlavu i s krkem, aby odtud něco jedlého vylovily; tam, kde nestačí, noří celý předek těla do vody, takže zadek ční pak kolmo do výše (viz kachny) a

tak se snaží hloub zobákem dosáhnouti. Hrubý písek a hlínu také polykají pro rychlejší rozmělnění potravy rostlinné (zrní) v žaludku.

Chovati divoká housata nebo staré husy doma nepůsobí nijakých obtíží, třeba s nimi zacházeli podobně jako s husami domácími, co ta ráda, i této chutná a svědčí. V zimě jsou choulostivy proti mrazům a jest jim popřáti útulku v teplé stáji; leč sotva že se oteplí, hned s nimi ven, zakrňujíť při neustálém věznění.

Žízeň hasí husa velká nejraději čistou vodou; ráda se koupe po známém způsobu, ponořujíc hlavu s krkem přímo před sebe do vody, aby jí po zádech stékala, při čemž potřásá a tluče křídly o vodu. Je-li nádržka dost hluboká vjede i pod vodu několikrát úplně na opláchnutí. Na to se odbude toiletta, řádné promaštění peří z »biskupské« zásobárny.

Z mládí vychované nebo chycené husy brzo uvykají zajetí, ochočují se a mohou s přistřiženými nebo coupírovanými křídly svobodně po dvoře se pohybovati. Po kolikaletém zajetí se i kříží s jinými husami, poskytne-li jí k tomu odděleného a prostranného místa s rybníčkem nebo basinem. Divokou svoji povahu a přirozenost však nikdy nezaprou a nadobro jí nepozbudou. Boje měl příležitost pozorovati čtyři z mládí vychované, které však neměly křídla ochromená; tři z nich hned prvý rok prchly navždy a toliko jedna se pravidelně dostavovala na jaře »domů«, a to po 13 let a nikdy dřív ani později než mezi 1. a 4. dubnem. Na dvoře byla husa ta vždy velmi krotkou, mimo dvůr však tak plachá jako všecky husy divoké. V prvých týdnech po příchodu byla toliko ráno a u večer hostem u okřínu se žírem, asi půl hodinky prodlela mezi ostatní drůbeží a na noc se odebrala na blízké jezero. Později, v době kdy husy mívají mladé, zůstávala na dvoře déle, skoro celý den až do 10 hodin, kdy se ale pravidelně zdvihla a odlétla na vodu. Než vzlétla obyčejně několikrát rychle za sebou zakejhala, až se octla v tahu, načež umlkla. Přilétnutí na dvůr se dálo tiše. Jednou si přivedla sebou družku, když byly dříve vysoko ve vzduchu nade dvorem kroužily. Divoká ji sice následovala, ale vše nasvědčovalo, že tak činí se strachem; najednou křičíc se zvedla a navždy tatam. Na podzim s jinými divokými husami odlétala, až se pak víckrát (po 13 letech) nevrátila.

Jest švarnější a štíhlejší než husa domácí a má jemnější hlavu i krk, lstivější a nedůvěřivější pohled. Hlasem jsou si však úplně podobny a jen dokonalý znalec by je snad rozeznal. Kdo zná kejhání a štěbetání hus domácích, jako by znal křik housera nebo husy divoké. Zlobí-li se syčí a housata se ozývají jako domácí baničky. Celkem jsou to chytří ptáci a dost opatrní, aby mlčeli tam, kde by se mohli snadno prozraditi.

Housata odrostlejší mají chutné maso a střílívají se tak počátkem žní. Jsou však nadmíru opatrnými a plachými tvory a lovci dlužno tudíž šetřiti největší opatrnosti, aby ze zálohy mohl stříleti. Také na čekání je střílívají buď záhy z rána před východem nebo na večer hned po západu slunce na místech odkud s vody odletují a kam zase rády se na-

vraceji, arcif dříve po řádném obeznání. Při zapadání je slyšeti jakýsi vířivý šumot perutí. V červnu, kdy pelichají, ztrácejí staré husy skoro všecky letky najednou a tu pak jsou nuceny žíti skrytě v rákosí. Dobrý pes vodě zvyklý je může potom chytiti. Že i železa na ně líčí nebo jiného druhu léčky jim strojí, aby se jich za živa zmocnili, jen ještě podotýkám, ale nejen že je to namáhavé, ale také nejisté. Peří hus divokých je pružnější než husy domácí.

Husa malá (Anser erythropus, L. = finmarchicus, Lath. = brevirostris Chr. Br. = minutus, Naum. = Anser albifrons finmarchicus, Cher.).

Husa zakrslá, krátkozobá. — Rus.: Malaja kazara, kazarka; pol.: Geš krótkodzioba; chorv.: Gecava guska; srb.: Guska mala; slovin.: Gos mala; něm.: Die Zwerggans, kleine Bläsgans.

Druhový znak: Kolem zobáku bílá a podobně bílé je čelo mezi očima až do prostřed temene sáhající; bílá partie ocasní je s obou stran černě omezena; zobák malý, světle oranžový, beze skvrn; dolní hřbet je temnohnědý, spodek křídla a hoření okraj jeho je popelavý. Mladá nemá bílého čela, zobák šedavý nebo špinavě zažloutlý. — Délka 53 cm, křídlo 40 cm, ocas 8 cm, zobák 3·2 cm, plovák 6 cm.

Jinak se podobá druhu následujícímu, od něhož se liší udanými znaky druhovými a menší velikostí i vahou. Hruď má velice tmavou, skoro černou, oko temně hnědé u housat světlejší; kroužek oční je oranžový, u housat špinavě žlutý; plováky živě oranžově žluté (stará) nebo nečistě žluté (mladé).

Domovem její jest Laponskem počínaje na východ celá sever. Sibiř a početně se hnízdí na Varangerském fjordu a horských jezerech laponských. V Laponsku a ve Finsku hnízdí se jen tento druh s husou polní, nikoli však husa tato (malá) s husou turkyní. Tak nalezl obě Middendorf na řece Taimyru a na Bogdanidě. Tady viděl 13. června a 29. července malá housátka. Za tahu proletujíc Evropou bývá jen tuze zřídko ulovena anebo také zjištěna. V našich vlastech byla ulovena u Hluboké a nalézá se v čes. museu (Feldegg) u Bohdanče st. ♀ (Hromádko 1863, Bělohlávek) a nepochybně i jinde, leč zůstala nepoznána.

Přezimuje hojně na Kaspickém moři. Co do způsobu života nutno vytknouti na rozdíl od hus ostatních, že jest ptákem více horským. Vejce snáší běložlutavá, pěkné typické formy nebo také protáhlejší. Průměr velikost je 75 × 48·6 mm a váha 5·8—8·2 g.

Husa turkyně (Anser albifrons, L. = intermedius, Naum.).

Husa běločelá (Palliardi). — Rus.: Bělolobaja kazarka; pol.: Geš białoczelna; chorv. a srb.: Lisata guska; slovin.: Lisata gos; něm.: Die Bläsgans, Weisstirngans, Kolgans, Lachgans.

Druhový znak: Zobák beze skvrn, světle oranžově žlutý s bělavým nehtem; křídla vespod a na hořením okraji krásně šedá; dolní hřbet tmavě hnědošedý;

přední letky (kosinky) černé, zadní hnědočerné s bílými konečky. St. ♂ i ♀ mají na čele velikou bílou lysinu a také celý zobák kolem kořene je bíle obrouben a mimo to je bílý lem tento ještě černě zaokrouhlen, avšak nikoli až vzhůru mezi oči; hruď je zdobena velkými černými a hustými skvrnami. Odrostlá housata nemají ani černých skvrn hrudních ani bílé lysiny náčelní místo té jen několik skvrnek. Konce křídel dosahují skoro na konec ocasu. — Délka 68 cm, křídlo 41 cm, ocas 11 cm, zobák 5 cm, plovák 6·5 cm.

Celkové zbarvení je známé hnědošedé zbarvení hus divokých, od vole počínajíc bělavé a na prsou posázené pravidelnými černými skvrnami; spodní ocasní k ovky se řítí jsou bílé; oko temnohnědé; plováky živě červenožluté, u mladých světlejší ale nečisté. — ♀ je trochu menší.

Za samostatný druh bývá pokládána **husa turkyně prostřední** (Anser albifrons intermedius, Rchw. = Anser bruchi, Brehm; něm.: Die isländische Blässgans = Mittelgans). Ta má okraje zobáku černé a nepatrně černá jest i na čele; křídla jsou hojně popelavě šedá; dolní hřbet černošedý; konce křídel nedosahují konce ocasu. Hnízdí se na Islandu a za tahu byla ulovena v Německu. České muse m vystavuje exemplář, který popochází od Hluboké (Frič).

Husa turkyně obývá rovněž vysoký sever a ještě hustěji severovýchod Evropy a odtud pak dále na východ až nejzazší Asii. Domovem její jest Grónsko, Island, sev. Rusko a sev. Sibiř. Za podzimního tahu se vyskytuje na vých. a již pobřeží V. Britanie, již. Švédska sev. Německa, Dánska, Hollandska, sev. Francie; na východě pak v Polsku, Uhrách, na střed. a dol. Dunaji až po jeho ústí, v Řecku a M. Asii jak na pobřeží tak i ve vodách nitrozemských, zejména pak na pobřeží Kaspického moře. V severových. Africe se vyskytuje v údolí nilském, odkud opět v únoru a březnu se houfně odebírají k severu. V Asii zaletuje na zimu až do sev. Indie, Japonska a Číny až ku Šanghai. V nitrozemí nebývá tak častým a četným hostem jako na př. v Německu, Švýcarsku, Francii a na italském pobřeží rovněž většinou ojediněle se objevuje. Do vlastí našich zaletne se take jen zřídka, ale přece, neboť krásná řada turkyň v museu ohradském svědčí o její návštěvách jihočeských rybníků. Rovněž 6 turkyň z Haliče uloženo ve lvovském museu, kdežto vídeňské dvorní má 1 z Uher a 1 z Dalmacie. V Krajině zastřelili na řece Gurce 1908 jednu a je to celkem druhý známý kus tamní (Ponebšek v Ornit. Monatsschr. 1908). Soudím, že z neznalosti leckterá husička divoká nepoznána na chvíli zastupuje husu domácí — aspoň na pekáči a lepší znalost ptactva vynesla by jistě i větší bohatství české ornis než až dosud.

Podzimní tah této husy spadá do měsíců září a října, návrat k severu počíná březnem a končí se teprve květnem nebo až počátkem června. Ráda se přidružuje k husám polním, leč přece se za tahu jarního zpozďuje a dříve zase na podzim odtahuje než ony. 14. dubna — píše Middendorf — dostavily se na Bagdanidu prvé čety, leč teprve 27. května přitahovaly hejna hus k severu od 73° a 3. června dostavily se i na řeku Taimyr,

Vejce její jsou nažloutle bílá, jemnozrnná a na délku měří 71 až 83 mm, v šířce mívají 48—57 mm. Násada bývá o 5—7 vejcích, ale i 10 vajec bylo už nalezeno. Middendorf dále uvádí, že 10. července nalezl hnízdo o 2 vejcích v jamce kuželovitého vysokého trsu travního; vejce byla přímo pohřbena ve spoustě puchu. V tu dobu husy které se nehnízdí, počínají pelichati a 15. července setkával se s hejny, která vůbec nebyla letu schopna; jiné pelichaly však ještě 27. července. Konečně 3. srpna se vyváděla čili byla vzletnými poslední housata. 6. září odtahovala hejna těchto hus na již. pobřeží Ochotského moře.

U porovnání s husou polní (následující) líší se turkyně kratšími a tupšími křídly, jakož i menší velikostí (ač je rozdíl nepatrný), jestliže ani černé a bílé skvrny na spodku nám nepostačí ku rozeznání. Hlas její se vyjímá zvláštně a činí spíše dojem hlasu některých volavek; třeba že zní »husovitě«, přece hlavní zvuk zní krátce jako uťaté »klek, klek«, někdy »kleny, kleny«; ostatně se dá tuze nesnadno graficky vyjádřiti. Štěbetá-li jich mnoho pospolu, zní prý to skoro jako chechtot. U Hluboké je známa pode jménem »Lachgans« (Frič).

Zajetí zvyká brzo, pěkně se ochočí a při náležité péči vydrží mnoho let. S jinými husami jsouc zavřena se nepřátelí. Pro chutnou pečinku jsou jako jiné husy předmětem čilé honby a možno říci, že jsou dobrodiním seveřanům nemalým. Avšak pro svoji ostražitost a plachost není snadno jim přijíti na kobylku. Nejjistější prostředek několik jich složiti jest večerní čekání a místo, kam jich na noc houfy zapadají. Pozná se po množství trusu kde bývá hlavní jejich tábor. Není pak třeba, než se ukryti do houští rákosí nebo jiného bylinstva v dokonale nepropustných botách, až se jich shlukne tolik a tak blízko se octnou, že jsou na 3—4 délky ručnice před lovcem. Pak se vypálí obě hlavně do nejbližšího a nejhustšího zástupu. Účinek ran těch je užasný a hluk a lomoz poděšených hus je ještě stokrát horší, nežli při ráně samé. Rychle nabíti (a nyní to jde teprve pěkně) a možno ještě 1—2 doubletty vyslati a pak — je »výlož«! —

Husa polní (Anser fabalis, Lath. = segetum, Bonn. = sylvestris, Briss.).

Husa polní (Presl-Palliardi). — Rus.: Gumenik; pol.: Geš posiewnica, litewska, zbožowa; chorv.: Guska ligarica« srb.: Guska glogonjača, krža; slovin.: Divja gos; luž. srb.: Chiva gus, dživja husyca; něm.: Die Saatgans, kleine Saatgans, ringel-schnäbelige Moorgans, Wintergans.

Druhový znak: Nehet zobáku je tmavý nebo černý; zobák černý s oranžovým kroužkem okolo jeho přední polovice; slemeno 6·6 cm dlouhé; plováky oranžové; dolní hřbet temně šedohnědý; horní okraj křídla a jeho spodek kalně šedý; rýdovacích per 18—20. — Délka 67 cm, křídlo 44 cm, ocas 12·5 cm, zobák 6·5 cm, plovák 7 cm.

Celkové a hlavní zbarvení je hnědošedé, světle lemovaného peří; hruď bledší, šedá, stříbrobíle šupinatá; na slabinách je peří temně hnědé, světleji obrubované; letky hnědočerny; zobák černý, uprostřed oran

žový, duhovka tmavohnědá, plováky oranžově červeny. Mladé husy mívají zobák skoro celý černý a jsou jako samice menší nežli je shora udáno.

Odchylná forma husy polní jest **husa rolní** (Anser fabalis arvensis, Br. = sylvestris, Briss.), něm. Ackergans; zobák její jest jen na slemeni od čela do polovic (do středu), potom na okrajích a na nehtu černý, jinak žlutočervený; dolní hřbet má černošedý. — Husa polní žijící od Bogdanidy dále na východ po Sibiři mívá silnější zobák a známa je pode jménem Anser fabalis serrirostris, Swinhoe.

Domovem husy polní je opět sever, a to západní palaearktické území a byla zjištěna i v Grónsku. Na Islandu, Nové Zemi, Laponsku, sev. Rusku a v celé sev. Sibiři až na Kamčatku jest známým hnízdivcem. Odtud v září a říjnu odlétají a objevují se v našich krajinách. aby se tudy zase v měsíci dubnu nebo i dříve navracely. Forma rolní objevuje se skoro současně, ač i později než polní. Od podzimu do jara zdržují se často v některých středoevropských krajinách hejna těchto hus, aby tu přezimovala, ovšem potud pokud nenapadne sněhu a vody nezamrznou; pak odlétají jinam, kde pro ně příznivo. Tím se vysvětluje na př. i vyskytování se hus těchto v zimě v naší čáslavské kotlině, kde skoro každoročně nějaká nalezne hrob. Tak 18. prosince 1908 ze 5 kusů na zoranici u Starkoče postřeleny dvě; jedné se podařilo přece prchnouti, ale druhá s nepatrnou ranou na krku byla chována až do 27. února 1909 na dvoře, byvši bezděčně zabita. Kolem vánoc 1909 zastřelen u Potěh krásný starý a vybarvený houser, který činí dojem husy krátkozobé s bílou obrubou na čele kolem zobáku. Před 18—19 lety počátkem ledna podařilo se rolníku Štěpánovi v Zaříčanech z hejnka táhnoucích hus polních na 3 rány 3 kusy sraziti a mydlář Jelínek v Malšovicích u Hradce Kr. jednou ranou složil 1 ♀ a 1 house. Podobně se objevuje i na Moravě a ve Slezsku (Talský a Želízko) v Haliči (Dzieduszycki): »U nas na przelotach pospolita« s formou »rolní« a není jediné snad krajiny, kde by neznali divoké husy, které i v zimě létají (píše týž). Frič vypravuje ve svých »Obratlovcích«, že v říjnu 1869 na rybníku »Blatci« na Hlubocku 30 střelců složilo jednou ranou 110 divokých hus polních i rolních. Nemalá hejna se jich objevují každoročně v Uhrách, Turecku, Řecku a není-li ani tu vhodného pobytí, pak přeletují přes moře do sev. Afriky. Za tahu letí vysoko a zachovávají formaci buď jednoramennou anebo dvojramennou (známý klín). Pokud pobývají u nás a vůbec na severu, jsou většinou ptáky suchozemskými než vodními a se zálibou vyhledávají role a nivy ne příliš vodstva vzdálené (nejvýš 1—2 hod. cesty). Tady se popásají za dne a noc stráví pro bezpečí na vodě.

Pozoruhodná jest vzájemná nevraživost a antipatie husy polní ku huse velké. Kde se polní na vodě objeví, odtud zmizí husy velké a také u zkrotlých se tento rys shledal. A zase na př. se pozorovaly nezřídka husy polní, sněžní a turkyně pospolu hejna skládající, avšak nikoli pomíšeně, nýbrž druhy se udržovaly pohromadě. V Číně spousty hus pol

nich přezimují až do jara a zhusta uprostřed nejživějšího ruchu uvnitř měst zapadají a vůbec se chovají daleko přítulněji k lidem tamním než u nás. Vědí asi dobře, že jsou zákony čínskými chráněny ode všeho zlého a u nás? — každý šelma, kdo se na ni podívá. Počátkem července lze staré husy hravě chytiti, ztrácejí téměř všechny letky.

Husa polní se hnízdí četně na pobřeží evropské části moře Ledového od Severního mysu počínajíc; také na ostrově Tamsoë v Porsangerském fjordu a na jiných ostrovech vhodně položených. Začátkem dubna se tu objevují a hned počnou se stavbou hnízda, jamku s vejci vystelou hojně peřím prachovým, kterým pokaždé vejce dokonale přikrývají, je-li jim na chvíli hnízdo opustiti. Sharpe se zmiňuje o 3—4 vejcích v násadě, jiní autoři chtějí 6—12 vajec a oba proslulí němečtí obchodníci s přírodninami, Schlütter v Halle n./S. a Kricheldorff v Berlíně ve svých cenníkách udávají 3—6 vajec pro jednu násadu, jež nabízejí. Vejce polní husy jsou podobna vejcím husy velké, avšak jsou průměrně menší a vždy lehčí. Průměr. velikost 24 vajec je 81 × 54·9 mm a váha 9—11·8 g.

Co pak se týče dalšího, t. j. vylehování vajec a výchovy housat, odkazuji ku huse velké. Dle Middendorfa vyskytují se prvé husy polní na 70° s. š. na Bogdanidě kolem 16. dubna, táhnouce severozápadně v tlupách 6—30 kusů a na celé tundře řeky Taimyru se chystají ku hnízdění se. 1. června nalezl na 74° s. š. hnízdo o 4 silně nasezelých vejcích na vršku kuželovitého trsu travního a to na samém břehu řeky, asi na 3½ m nad její hladinou. 17. července nastalo pelichání a po 26. červenci nesčetné zástupy bezmocných hus všude se vyskytovaly. 8. září ještě jen nepatrná hejnka o 3—7 kusech zbývala na hnízdištích, kdežto ostatní zase už vzletné husy neustále odletovaly na sever k moři. Rovněž i na jihovýchodu Sibíře hnízdí se tato husa, netoliko na četných vodách Stannových hor, ale i na velkém ostrově Šantarském. 30. srpna navracely se prvé veliké zástupy hus na již. pobřeží moře Ochotského, kde asi do 19. září setrvaly v počtu přímo báječném, neocenitelném a to nikoli snad na samém břehu, nýbrž i na mechovitých slatinách se proháněly, živíce se tu patrně různými bobulemi.

Při vzletování hlasitě křičívá či troubí »kajak — kajajá«, ♀ se ozývá vyšším »kejakek kejiki klivce kljiigik«. V zajetí dá se zkrotiti a v odděleném prostoru vhodně upraveném se páří s domácími husami, avšak kříženci prý nejsou tak vytrvalí (Bechstein). Pokud však je mi známo, nechtěly domácí husy Vášovy ve Starkoči s touto divoškou ničeho míti a musila žití »na zvlášť« a také jí všecko »nejelo«; mimo to šlapala do nádoby s vodou i do okřínu se žrádlem až ji rozšlapala. Inu necivilisovaný divoch to byl, jenž za 9nedělního zajetí se mnoho »neobrousil«.

Husy polní jsou jinak neobyčejně ostražité, ku kterému konci vystavují prý kolem »ležení« stráže, které nebezpečného lovce dobře rozeznávají od prostého venkovana a spíše dočekají na ránu vůz kravičkami tažený než jednotlivce člověka, ženskou snáze pak než mužského.

Mimo to jsou ale také zvědavé kteréž vlastnosti dovedou lovci využitkovati, aby je přilákali spíše na ránu a to pomocí psíka pobíhajícího po břehu, sami jsouce v dobrém úkrytu (Janda).

Čítají se ku nízké zvěři jako ostatní husy vůbec a spousty se jich pobije také tak, že pomocí ochočených družek se lákají, nebo že se lovec ustrojí za sedláka nebo na voze se k nim hledí se nejblíže dostati, nebo zavázán jako »medvěd« do otepi slámy šoulá se blíž a blíže a p. Také na čekání na povědomých místech nebo spíše nahodile se podaří z letících hus některou »sundati« (viz případ ze Zaříčan).

Poznámka: Někdy jako odrůda divoké husy polní a nyní za samostatný druh považovaná jest:

Husa růžonohá či krátkozobá (Anser brachyrhynchus, Baill. = brevirostris, Th. = Anser fabalis brachyrchynchus, Chernel.).

Husa rudonohá (Bayer), růžonohá (Janda). — Něm.: Die Kurzschnabelgans, Rotfussgans.

Druhový znak s popisem: Zobák velmi krátký, na kořeni velice vysoký, uprostřed silně zúžený, černý, toliko mezi černým nehtem a chřípěmi jest sytě růžově červený kroužek či pásek; peří po těle co do zbarvení je totožno skoro s peřím husy polní, spíše ale temnější; vrch hlavy je černohnědý, na krku je narezavěle hnědá; povrch a slabiny mdle černošedé, světleji lemovaného peří; plováky růžově červené (světle růžové dle Jandy) Naumann o této huse píše, že se podobá do jisté míry huse velké, která co celkového zbarvení více s krátkozobou než s polní se shoduje. Mimo to huse krátkozobé přečnívají křídla ocas o 4 cm, u husy polní jsou stejně dlouhá s ocasem, u husy velké ani konce ocasu nedosahují. — Délka 67 cm, křídlo 41—42 cm, ocas 14 cm, zobák 4·3 cm (polní = 7 cm, velká 5·7—6 cm) plovák 7·5 cm, střední prst 7·5 cm.

Bydlištěm této vzácné husy jsou Špicberky, pravděpodobně i Země císaře Frant. Josefa; hnízdící se byla však teprve na Islandě nalezena. Na zimu odtahuje do teplejších krajin a objevuje se na Islandě na Faroërách, ve Skandinavii, sev. Německu, Hollandsku, Vel. Britanii, Belgii, Francii a rovněž i v Uhrách (1887 u Szent Agoty) byla ulovena. Pražák ji uvádí ve svém »Kritische Übersicht« ve »Schwalbe« 1894 jako ptáka českého, což netřeba bráti v pochybnost, zabloudí sem v zimě leckterá vzácnost a zůstane náhodou nepovšimnuta a neznáma. Pozoruhodná je v ohledu tom zpráva M. Novákova, dle níž měla býti zastřelena na rybníce »Velký« u Horažďovic 29. září 1906 ♀, kterou on sám praeparoval. (Lov. Obzor 1907.)

Malmgren ji nalézal na Špicberkách nejčastěji v Isfjordu se hnízdící. Je plachá a opatrná a zdržuje se v tlupách na zelených nebo mechem porostlých plochách na pobřeží nebo na skalních úbočích. V době páření však po párech se vyskytují. Hnízdo si zrobí na výstupku příkře spadajícího skaliska nebo na nepřístupných mořských úskalích. Bývá to veliká stavba z mechu a trávy a teplounce puchem vystlaná. Dle dvou násad na sever. pobřeží Špicberků (19. května a v polovic června) nalezených, jež sestávaly ze 3 a 4 vajec, shledána vejce ta o silné, drsné

a hrubozrnné skořápce, jenom nepatrně lesklé, podlouhlé ovální formy, čistě bílá bez jakéhokoli nádechu žlutavého a měřila v průměru 77 × 49·7 mm a vážila 11·09 g. Akt vylehovací trvá 30 dní. —

4. rod: Branta, Scopoli.

Ptáci postavou husí, avšak zobáku krátkého, tmavého; vroubky ve svrchní čelisti jeho jsou buď vůbec neviditelny anebo sotva viditelny; posláblé plováky jsou černé a mají delší nártí; tuhé a husté peří na krku buď málo nebo vůbec nesplývá, na plášti je však téže struktury jako pravých hus a je na něm pěkně znáti zřetelná pravidelná příčná kresba. Celkové zbarvení bývá popelavé s většími partiemi černými, bílými a rudými. Dorostlá housata jsou jinak kreslena než staří ptáci. Potravou jsou jim převážně součásti rostlinné, leč vedle toho požírají larvy, červy, plže a hmyzy. Libují si více na slané vodě ale v době rozplozování a za tahu vezmou i sladkou vodu za vděk, ovšem vždy nejraději co nejblíž moře anebo ve chráněných zátokách jeho, kde nalézají výdatná pastviště na blízku. K tomu konci podnikají daleké zálety do pevniny. — Asi 17 druhů.

Husa bělolící (Branta leucopsis, Behst. = Anser leucopsis, Behst.).

Turkyně menší (Palliardi). — Pol.: Geś bialolica; chorv. a srb.: Guska bjelica; něm.: Die Weisswangengans, Nonnengans.

Druhový znak: Hlava zpředu a celý obličej s hrdlem bíly; záhlaví, krk, vole a ocas černy; zobák s plováky černy. — Délka 67 cm, křídlo 40 cm, ocas 13 cm, zobák 3·3 cm, plovák přes 7 cm.

Obličej, strany hlavy a hrdlo bílé; od horní čelisti až ku oku je černý uzdový proužek; týl se šíjí a krkem zpředu až na vole je černý, od čehož bílý spodek těla ostře odráží a vyniká; svrchní i spodní ocasní krovky jsou čistě bílé; 14perý, téměř rovný (nepatrně zaokrouhlený) ocas je hnědočerný; horní hřbet a pera ramenní jsou základní barvy světle modravě šedé jako mák a každé pero je tu na konci černohnědé a za tím ku špičce ostře bíle lemované; křídla povšechně zbarvena světle šedě; ruční letky ku konci jsou hnědočerné, slabiny světle šedé a široce žlutobíle obrubované; bílé zbarvení obličeje zvlášť po vypelichání, jeví rezavožlutý nádech, který však později vybledá. — ♀ jsouc menší jest také barev méně živých. Housata v prvém šatě jsou mnohem temnější než popis ukazuje, ač jinak jsou zbarvena, resp. kreslena podobně. Po stranách zobáku mladých prosvitá červenavé zbarvení. Oko je černohnědé; plováky štíhlé, prsty poněkud krátké, černé, toliko do červenava prosvitají (u housat).

Husa bělolící je obyvatelkou vysokého severu obou zemských polokoulí; na severu Ameriky Severní jest hojnou, v Asii, jak se zdá, více v severových. částech se zdržuje. V Evropě se hnízdí uvnitř polárního

kruhu na Špicberkách, Islandu, Lofotech, potom v Grónsku a v sever. přilehlých částech Nového Světa. Na podzim zaletuje na pobřeží již. Švédska, na německé břehy Severního a Východního moře, na záp. pobřeží Jutska, Hollandska a sev. Francie. Vzácným zjevem jest u vnitrozemí, ku př. v zemích středoevropských, u nás, kam pouze nahodile zabloudí. Ve vlasti české dosud jen dva (tři?) úlovky jsou za jisté považovány, jeden od Libáně 1842 (Hromádko-Frič), který se má nalézati v Brně (Bělohlávek) a druhý (♂) od Hluboké, nyní v ohradském museu (Palliardi). Mimo to píše Jul. Michel z Podmoklí o jednom exempláři od Netolic (Schwalbe XVI. 1892, str. 164.); zpravodaj tento je věrohodný a známý pracovník v ornithologii. Znám je též úlovek z naší říše, bezpochyby z Uher, avšak ani české ani lvovské, ani vídeňské, ani lublaňské museum jí nemají.

Táhnouce drží se tyto husy hlavně pobřeží mořského a na 6 mil daleko od břehu uvnitř pevniny zřídka se udá některou pozorovati. Na některých místech se vyskytují skoro každoročně a velice početně, jako na př. na hollandském a šlesvickém pobřeží, kde se hlavně na ustřicových rybnících ve spoustách objevují, a právě tak jako v Hollandsku. Ráda se zastavuje na takových místech (březích a ostrůvcích), kde roste hojně slanomilných travin, jako Poa distans, Carex bulbosus a j. Na jih se stěhují v září a v dubnu se opět dostavují do severských hnízdišť. Příbuzné svojí, huse bernešce, všude se vyhne, kde se po cestě setkají, anebo — jak Naumann shledal — co nejdále se od ní zdržuje.

O jejím hnízdění se ještě velice málo je známo. Na Islandě 20. dubna 1900 nalezená 4 vejce její jsou čistě bílá a jen sem tam slabounce žlutavě zakalena. Dlouhá jsou 74—78 mm a široká 48·5—52 mm váží od 9·5—10·05 gramů (Ztschrft. f. Oolog. 1901).

Půvabně a lehce chodí, obratně lítá a již z daleka se liší ode všech hus svojí nápadnou barvou a hrotitými křídly. Hlas má drsný a zní táhle jako »ka«, mimo to i krátkými »kak kak« se ozývá a také syčívá. I v zajetí se dá pěstovati a vydrží při náležitém ošetřování mnoho let, jsouc tichým, příjemným ptákem. Žere všecko jako ostatní husy, zvláště chléb, oves, zelí, jetel, trávu a p.; dost vody a sluníčka miluje, ale při 20° tepla horkem už supá s otevřeným zobákem. Pud rozplozovací v zajetí dosud nebyl pozorován.

Není tak plachou jako na př. husa polní a lze se k ní snadno přišoulati.

Husa kanadská (Branta canadensis, L.).

Něm.: Die kanadische Gans.

Druhový znak s popisem: Hlava a horní část krku jsou černy; na hrdle je bílá skvrna, která odtud stoupá za očima vzhůru až na záhlaví; povrch těla je šedohnědý, světleji lemovaného peří, spodek bělavý; kostřec a ocas černý, oko hnědo, zobák s plováky taktéž černy. — ♀ je poněkud menší. — Délka 90 cm, křídlo 48 cm, ocas 20 cm.

Forma její blízká je **malá husa kanadská** (Branta canadensis hutschinzi, Rich.), shodující se s popsanou úplně, až na to, že jest menší a žije v nejvyšším severu americkém.

Tato statná a pěkná husa již svým přívlastkem prozrazuje svůj původ, svoji domovinu; je to Sev. Amerika. Jsouc tu osadníky úsilovně pronásledována, opovrhuje lidmi a žije nyní pokud možno v pustinách liduprázdných; tady se jich ještě spousty hnízdí. Brehm uvádí, že se již také do Evropy zaletěla, a jest tedy naší povinností se o ní zmíniti. Ale také v Čechách byla prý 1890 u Kardašovy Řečice zastřelena (Janda: »Atlas středoevr. ptactva 1902 str. 182.) a Dr. Bayer se domnívá (a snad ne neprávem v tomto případě) že prchla odkudsi ze zajetí.

Krotká, ochočená tato husa je právě tak užitečna jako naše husa domácí a touto dobou ji chovají na větších farmách na kuřích dvorech. Také se snadno páří s jinými husami, zvláště s naší domácí husou. Maso dává delikátní pečinku, peří a prach předčí toto oboje od naší husičky; rovněž na panských dvorech a rybníčcích velmožů lze ji viděti.

Husa berneška (Branta bernicla, L. — Anas bernicla, L. — Bernicla torquata, Boje.).

Rus.: Kazarka; pol.: Geš Bernikla, północna; chorv. a srb.: Guska grivasta; něm.: Die Ringelgans, Brantgans, Bernikel.

Druhový znak: Hlava s krkem černy jako ocas; oboje krovky ocasní jsou velmi dlouhé a bílé; n a k r k u j e s o b o u s t r a n r á z o v i t á p o l o m ě s í č n á b í l á s k v r n a, kterou mladé nemají; ostatní peří je šedohnědé, zobák černý. — Délka 58 cm, křídlo 35 cm, ocas 10·5 cm, zobák 3·6 cm, plovák 6·2 cm. Tab. XXVI. obr. 199.

Hlava, krk a vole jsou černy jako uhel; po stranách horního krku je bílá výrazná skvrna; letky i pera rýdovací jsou černé; břicho i se svými stranami, jakož i svrchní a spodní krovky ocasní jsou bílé; ostatní tělo od černého krku počínajíc je přičmoudle šedohnědé a veškero peří je světle hnědě lemované rovněž tak i peří na bocích a slabinách. U v y s o k é m v ě k u bývá hřbet téměř úplně popelavý bez obrub, zobák černý, plováky takovétéž, poněkud do rudava prosvitavé, oko černohnědé. M l a d ý m p t á k ů m schází především bílé skvrny nákrční anebo jsou jen velice slabě naznačeny; celkové zbarvení jejich je bledší, špinavější a lemů světlejších. H o u s á t k a po vylíhnutí mají chmýří povrchu tmavošedé, vespod nášedě bílé bez žlutavého nádechu; špička nehýtku zobákového je bělavá.

Berneška východní (Branta bernicla nigricans, Law.) má obě nákrční skvrny vpředu spojeny, takže vzniká bílý, toliko vzadu přetržený obojek; břicho má černé nebo načernalé. Domovem jejím jest severových. Asie od řeky Leny počínajíc až ku pohoří Chippewayskému v Sev. Americe. — Ještě dále na východ od území této husy až na záp. pobřeží grónské obývá **berneška americká** (Branta bernicla glaucogaster), které se liší od naší čistě bílým spodkem.

Vzácná v našich šířkách husa berneška obývá v létě Zemi Františka Josefa, Novou Zemi, Špicberky a poloostrov Taimyr. V našem zemědílu vyskytují se v září s jinými husami nejdříve na ostrovech v ústí Pečory, zejména na ostrově Vaigači, Kalgujevu a j. a táhnou pak na břehy Bílého moře a zálivu Čuchonského, na záp. břehy Jutska, Šlesvik-Holštýnska a to u velikých hejnech. Menší zástupy bývají pozorovány na jiných částech pobřeží německého na Sev. moři, kdežto ohromné houfy jich vídají břehy hollandské a severofrancouzské, kde jich některý rok na milliony přezimuje. Až kam oko dosíci je s to jest viděti písčiny a mělčiny pokryté spoustami těmito a křik jejich — praví Naumann — přehlušuje i hučení příboje mořského. Po vzlétnutí zdaleka se podobají temnému mračnu, jenž nebe zahaluje.

Při mnohé podobnosti s husou bělolící, jakož i s ohledem na jich stanoviště shledalo se, že v určité krajině přece jen různých, oddělených míst ku zastavení a odpočinku používají, tak ku př. v Pelwormu jen berneška, v Deichsandu jen bělolící husy se objevují, ačkoli není podstatného rozdílu v těchto místech.

Do nitrozemí zabloudí některá nebo několik ve společnosti hus polních nebo bělolících. Z vlastí československých známe také některé úlovky. Palliardi střílel 1841 v podvečer na hejnko hus těchto a sám znal 4 bernešky domácího původu, které se nalezaly ve sbírkách českých ornithologů a jeden v českém museu. Frič dostal jednu 1850 od Eisenberka a Hromádko v říjnu 1851 od Pardubic. Lokay před lety koupil dvě na pražském trhu; i Šír v prosinci 1877 jednu tu koupil. Že by snad nepřišla do jižních Čech, jak se domnívá Frič, podle toho, že ji nemají v ohradském museu, je mylné, neboť Bartuška tu dostal krásný kus 1888 na známém rybníku »Dechtaři« u Čes. Budějovic (Vesmír XVIII. str. 217) a lze tedy Šírovou domněnku o častějším její vyskytování se v již. Čechách potvrditi. Bude to zase jenom náhoda, která toho více dokladů přinese.*) Ve Lvově mají jen 2 kusy (♂♂) z okolí Jaska a Dzieduszycki k tomu poznamenává: »U nas do bardzo rzadkich gósei naležy.« Vídeňské dvorní museum vystavuje st. ♂ z prosince 1844 od Vídně pocházejícího.

O tahu divokých hus na západě Šlesvik-Holštýnska a ostrůvcích v Sev. moři rozepsal se zvěčnělý prof. Dr. Rohweder z Husum velmi podrobně, hlavně co týče se tamních nitrozemských vod a její osadníků a hostů. Extrakt z toho si dovoluji podati. Ze 5 druhů pravidelně se tu vyskytujících divokých hus: turkyně, husy polní, velké, bernešky a husy bělolící jest husa velká spíše přeletavým než tažným ptákem, turkyně a husy bělolící jsou spíše jen pouhými passanty, husy polní jsou částečnými hostmi zimními jako bernešky, které mimo to tudy také proletují. Koncem září počnou se sletovati menší tlupy turkyň, hus polních a bělolících s houfky hus velkých, které už od srpna,

*) 31. ledna 1911 zastřelena byla u Hostoulic blíže Žleb na Čáslavsku (♂ v mojí sbírce), byla tu samojediná na polích po 2 dny pozorována. 1. února právě takový ♂ zastřelen byl u Lince v Hor. Rakousích (Tschusi v dopise). Nebyly-li to družky z většího houfu bouří do vnitrozemí zahnaného?

kdy opustily svoje hnízdiště, navštěvují pobřeží. Dva i tři dny na počátku října postačí, aby se tu objevily takové spousty bernešek, že každý ostrůvek jako širokým kruhem jest objat nesčetnými těmi husami. Namnoze odděleně od tohoto druhu, leč přece v uvolněné souvislosti pokrývají zástupy hus polních, turkyň a hus bělolících volné vodní plochy na mělčinách. Koncem října a začátkem listopadu bývá zpravidla počet divokých hus tady největší; ku konci listopadu a v prosinci — přijde arci na počasí — znenáhla hlavní zástupy zmizí.

Bernešky však ani nejkrutší mráz nezažene a i některé husy polní obyčejně tu zbudou, vyčkávajíce jarního návratu svých spolusester a příbuzných od jihu. V březnu a dubnu opět nastává čilý ruch a život v místech uvedených, avšak počet jedinců valně prořídl; spěchajíť k severu a nikdy počtem svým tou měrou neimponují jako o pouti podzimní. Jedinými, jež tu ještě meškají jsou naše bernešky, kterých menší tlupy v průplavech mezi ostrovy a ostrůvky vídal Rohweder ještě 10. června. Při tom jest nápadnou také ta okolnost, že tito opozdilci, kteří přece musí promeškati dobu hnízdění se, nikdy klidně a bezstarostně tady už nezůstávají, anobrž přece vždy a vždy, byť ne spěšně, tož přece touží se dostati dále na sever, a tak také od polovic června do polovice září nespatříme na Severním moři žádných bernešek.

Za dne zdržují se veškeré husy buďto na větších hlubinách anebo poblíž pobřeží odkrytého při odlivu. Tady bývá tak mělko, že brodíce se v nepatrné vodě, popásají se na hustých trávnících pásemnicových (mořské trávy« — Zostera minor). S večerem zaletuje většina hus — vyjmouc bernešky — na řeky, jež se tu ústí do moře proti ostrovům, aby se dílem na okolních lučinách, dílem na polích obilných — nezřídka daleko od břehu — v noci pastvily. Jiná část jich zůstává na ostrůvcích a ostrovech, které důkladně spásají, že na svých tábořištích zničí zárodky bylinstva, které se nemůže dlouho zpamatovati a místa taková ještě koncem jara lze od okolních rozeznati. I bernešky se tu pasou, postupujíce před přibývající vodou na suchých paloucích pásemnicových až se dostanou za úplného přílivu opět na pobřeží ostrovů. Husy se tu střílejí málo; na hladině mořské nelze se k nim na dostřel přiblížiti a přeletování namnoze počíná z večera tak pozdě, že jen kratičkou chvíli, než se úplně setmí, je možno býti na čekání (Homeyer).

Koncem června bývá ve hnízdě 4—5 slabě zažloutlých vajec se žlutými póry. Průměr. velikost 10 vajec je 70·7 × 46·1 mm, váha 7·456 g. Middendorf píše o bernešce, že 4. června se objevila na řece Taimyru a 15. července viděl právě vylíhlá housátka. Od 11. do 15. srpna veliká hejna jich viděl na 75° táhnouti severněji, blíže k moři.

Celkem je to mírný, nesmělý tvor, který v zajetí v uzavřené prostoře s větší nádržkou vodní (zvláště s mořskou vodou) a zeleným trávníkem dá se dobře udržeti, leč tak vytrvalá není jako husy ostatní.

Hlavní její volání je silné zakejhání »kneng« pak hlubší a úsečné »rot, rot«; odtud na Sever. moři v Hollandsku a Friežsku ji zovou Rott-

gans. Mimo to syčívá, a tak všecky ty zvuky svědčí že to je husa. Živí se hlavně potravou rostlinnou a drobnými i většími měkkýši mořskými (Schalov 1899).

Husa rudokrká (Branta ruficollis, Pall. = Anser ruficollis, Pall.

Husa ryšokrká (Palliardi). — Rus.: Čagvoj, krasnozobaja kazarka; pol.: Geš rdzawoszyja; chorv.: Guska crvenovrata; srb.: Guska crvenovoljka; něm.: Die Rothalsgans.

Druhový znak: Krk zpředu i vole krásně rezavy, pod volem bílý pás hrudní: téměř, zad krku a ocas černy; zobák hnědý s černým nehtem. — Délka 53 cm, křídlo 37 cm, ocas 10·5 cm, zobák 2·8 cm, plovák 5·5 cm.

Ku znakům těmto dlužno dodati že brada s hrdlem jsou černy, kteréžto zbarvení sáhá úhlem do výšky až k oku; uzdy přesahují oko, část lící a úzký pásek po straně krku dolů je bílý; v bílé partii lícní je temnohnědá skoro trojhranná skvrna; peří na slabinách (nosiči křídel) je zdobeno bílými poloměsíčnými obrubami; střed dolní hrudi, břicho a oboje krovky ocasní jsou bíly; na černém křídle jsou zřetelny 2 světlé příčky. — ♀ je menší a barev mdlejších. — Zobák černý jako plováky, oko temno hnědé, kroužek oční černý.

Opět severský obyvatel, neboť vlast této zdobné husy prostírá se pod polárním kruhem v severní Asii, jak se zdá v Sibíři a na Ledovém moři mezi řekami Obí a Lenou. Za tahu zaletuje až k moři Kaspickému, odtud navštěvuje široširé solné stepi, které se tu kolem prostírají. Tady spásá různá semena a lupení rostlin slanomilných, jimž se tu jako na bývalém mořském dně výtečně daří a které tvoří hlavní součástku její potravy. Již záhy z jara nastupují zpáteční cestu a při tom tlupy postranní od hlavního zástupu se oddalujíce vyskytují se také v již. Rusku. Ale jen tuze zřídka se zatoulá dále na evropský západ a jen vzácně byla až dosud ulovena v Haliči (ačkoli se o ní Dzieduszyski v »Museum« 1880 ani nezmiňuje), Italii, Vých. Prusku, Meklenbursku Würtembersku, u Štrassburku, v Hollandsku, sev. Francii a Vel. Britanii. V Dánsku ji zastřelili r. 1908 (Helms).

V Sibíři, kde se hnízdí, byla nalezena na Bogdanidě 25. června ještě málo nasezelá její vejce. Jsou skořápky jemnozrnné, slabě lesklé, za žloutle bílé a délka jejich kolísá mezi 63—72 mm, šířka mezi 45—49 mm; vyfouknuté váží 6—7 g. Násada záleží ze 7—9 vajec (dle Pophama v Ibis 1897), která však Dresser popisuje »tmavě smetanové barvy, nepatrně nazelenalá« (Ztschr. f. Ool. 1901.).

Nadherný tento pták se dá v zajetí dobře chovati, je snášeliv ku ostatní drůbeži a zejména ráda se druží ku kachnám. Půvabně lehce a rychle kráčí a jako všichni severští ptáci, vyžaduje hojnost čerstvé vody ku pití i koupání. A co se týče žíru, postačí jí totéž, co jiným husám, ječmen, ovesný šrot a dost zeleniny. Vábí »čakoj« (viz ruské pojmenování). Pallas zkoumal tělesnou teplotu její a shledal, že něco málo nad 27° C přesahuje a jest jí tudíž i naše teplo v létě téměř nesnesitelné, neposta-

ráme-li se, aby stálým přítokem studené pramenité vody a nějakou ochranou proti vedru měla přiměřené chladno. Škoda, že nikdy dlouho nevydrží a na rozplozování v zajetí není dosud ani pomyšlení. Masíčko má míti obzvláště jemné.

5. rod: Chenalopex, Stephens.

Zobák zpola kachní, zpola husí, při sevřených čelistech nejsou drobné jeho postranní vroubky ani viditelny; plováky dost vysoké a nad patou lysé; křídla veliká a široká, konci svými buď konce ocasu dosahují anebo jej i přečnívají; na ohbí křídelním je patrný tupý, ostruhovitý hrbolek, ocas složen ze 14 široce zaokrouhlených per. Peří na těle pěkně přiléhavé a měkké, kachnovité povahy, pestrobarevné, hojně a výrazně rezavou barvou pomíšené s kovově lesklým zrcádkem na každém křídle. Živí se střídavě rostlinnou i živočišnou potravou, žijí na řekách i stojatých vodách zhusta suchých, vodou chudých krajinách a v chování svém připomínají husy; také tak plovou, t. j. s předkem těla hlouběji ponořeným než zadkem. Lítají hlučně, ale lehce a hbitě, také rychle kráčejí a od ostatních vlastních hus liší se tím, že se hnízdí nejraději n a s t r o m e c h. — 2 druhy.

Husa egyptská (Chenalopex aegyptiacus, L.).

Slovin.: Nilska gos; něm.: Die Nilgans, aegyptische Entengans.

Druhový znak: Zobák a plováky červeny; peří jako na kachním těle, totiž na křídlech je modrozelené zrcádko, které na straně hřbetní je hnědě omezeno; před ním ležící křídelní krovky tvoří bílé políčko s černou příčkou; spodní ocasní krovky jsou nahnědle rezavé a ostatní peří na těle je jemně tmavě čeřito; na prsou je temný skořicově hnědý štít; ramenní letky jsou rezavé. — Délka 68 cm, křídlo 42 cm, ocas 15 cm, zobák 4·8 cm, plovák 8·5 cm.

Čelo s temenem zažloutle bělavé; kolem oka je rezavá ploška (rozšířené to uzdy), líce s hrdlem nečistě narezavělé bělavé, krk slabě rezavožlutý, na šíji temnější; vole žlutohnědé a hustě temně šeřité; hřbet rezavě šedobílý, temněji a hustě vlnkatý; nejdelší ramenní pera jsou čistě rezavá jako menší z letek; střední letky (loketní) tvoří ono zmíněné černé, krásně zeleně lesklé a do modra a fialova se nesoucí zrcádko; krovky křídelní jsou bílé s úzkou černou příčkou, největší (ruční) letky jsou černé; dolní hřbet černý jemně bíle kropenatý; ocas s kostřecem lesklé černý. Zobák se podobá více husímu než kachnímu (v profilu). ♂ mívá na kořeni jeho právě před čelem maličký výrůstek, jenž v době námluv silněji nabíhá. Jest barvy červené s černým nehtem, za mládí bledší; duhovka žlutohnědá, plováky žlutavé (mladé) později jsou barvy pleti a konečně zčervenají. — ♀ je sice stejně zbarvena a kreslena, leč barev je méně výrazných. Housátka jsou povrchu šedobílá a střídavě tmavohnědě pruhovaná vespod je chmýří bílé. Mladým, nedospělým ptákům chybí hnědý štít hrudní.

Domovinou této husy jest tentokrát teplý zemědíl, Afrika, v cele svojí rozsáhlosti, dále Syrie s Anatolií, ostrovy řeckého a tureckého archipelagu, odkud se někdy zatoulá i do Italie, ano i do již. Německa se zaletěla. Stalo se, že na kachním čihadle u Werthu, 3 hod. cesty od Karlsruhe, polapili před mnoha desítiletími jednu z celého párku. V srpnu 1887 jich pozorovali u Gothy 5 kusů a také nějakou z nich ukořistili. To vše ale nemusí ještě znamenati, že až z Afriky sem se dostaly. Člověk se neubrání pochybám a takořka si žádá a přeje, aby to byli uprchlíci ze zajetí. Kdož ví?

Ptákem je pěkným, což o to statně vypadá a nedivno tedy, že milovníci vodní drůbeže ji rádi chovají na rybníčcích a nádržích vodních. Má však nejednu necnost; je panovačná a svárlivá a v době rozplozování rvou se a bojují ♂♂ na život a na smrt, bijí se křídly, štípají zobákem a znavují se navzájem až oba klesnou anebo se snaží soupeř zemdleného protivníka pod vodu zatáhnouti nebo zatlačiti a stálým štípáním, tlačením a srážením tak dlouho jej pod vodou udržeti, až se utopí. A k jiné havěti se chová zrovna tak neurvale a krutě a proto se brzy zprotivuje. Živiti je dlužno jako jiné husy; na svobodě chytají i hmyzy, neboť housata velice ráda žerou kobylky.

O její hnízdění se napsal Brehm toto: V krajinách, kde stromů není, stává se, že se husa egyptská hnízdí na zemi; ale kde břehy říční jsou lesem porostlý anebo i tam, kde ojedinělé stromy na blízku se vyskytují vždy si zbuduje hnízdo na nich. V severových. Africe bývá k tomu konci nejoblíbenějším stromem trnitá mimosa (citlivka), zvaná »harasi«. Hnízdo zrobeno bývá ze samých větví a haluzek, uvnitř však jemně travičkou a jinými součástkami rostlin měkce vyloženo. Průměrně snášívá 6 až 8 vajec kulovité formy, o silné a tvrdé skořápce barvy zažloutle bílé nebo šedozelenavě bílá. Délka se udává na 55—64 *mm*, šířka na 44 až 47 *mm*. V zajetí snášívá dvakrát, v dubnu a září 6—8 vajec, jež ♀ sama za 26—28 dní vylehuje, jsou po celou tu dobu hlídána houserem, který své příbuzné statečně zapuzuje. Housátka jdou hned na vodu a podél břehu oštipují zeleninu a pátrají po hmyzu.

Dr. R. Böhm pozoroval na břehu jezera Tanganjiky zvláštní obyčej její. Píše: »Husy tyto počnou pojednou komicky poskočmo cupati a dupati a hned na to pátrají zobákem v bahně po vyplašené drobotině živočišné.«

Křiči, kejhá skoro jako naše husa spíše ale vyšším hlasem. Domorodci tamní hus těchto neloví, spíše Evropané je pronásledují hlavně pro peří, ačkoli je — jako husy divoké vůbec — velice nedůvěřivá a dovede se v čas vyhnouti nebezpečí s ohnipalkou. Velikými škůdníky jejími jsou různí orlové a krokodilové. Tito leží jako nehybné klády na mělčině nebo na bahnitém břehu a když se ničeho netušící husička octne na dosah tlamy netvorovy, stačí jen rychlé sklapnutí její, aby beze stopy zmizela.

6. rod: Tadorna, Brisson.

Druhové sem náležející tvoří spojovací článek mezi husami a kachnami a dříve bývali napořád ku kachnám čítáni. Leč vyšší nohy (plováky), délka a útvar ocasu a způsob života stále ještě svědčí o tom, že se od kachen uchylují; malým nehtem na zobáku a útvarem jeho vrubů a dále pokryvkou plováků líší se opět od hus. Zobák je jaksi lopatovitý s velice uzounkým nehtem a jemnými vroubky ve svrchní čelisti; na špičce je však širší než na kořeni. Ocas složen ze 14 per, plováky jsou masobarvé. Peří jsou krásného a obě pohlaví se mezi sebou ani neliší (jako u hus). Žijí skoro jen na vodě slané a rády se hnízdí v děrách zemních, doupatech liščích, dutinách stromů, byť se i na hodinu cesty od moře nalezaly. — 2 druhy.

Husa liščí (Tadorna tadorna, L. = Tad. vulpanser, Flemm. = damiatica, Rchw. = Anas cornuta, Gm.).

Kachna liščí (Frič), kacholka (Palliardi). — Rus.: Peganuška; pol.: Kaczka ohar, kaczka norowa, podgorzelec; chorv.: Morska utva; srb.: Utva turpan; slovin.: Morska raca; něm.: Die Brandgans, Fuchs-, Höhlen-, Berg-, Erdente.

Druhový znak: Karmínový zobák je na slemeně a na okrajích obloukovitě prohnut; na kořeni je zduřený hrbol (u ♂); vruby zobákové stojí kolmo a jsou po celé délce veskrz viditelny; náčelní opeření jest rovně zastříženo; plováky barvy masové, někdy také načervenale šedé, hlava a horní část krku jsou leskle černy a do zelena měňavy, dolní krk je široce bílý, pod tím objímá celý trup rudohnědý (kaštanový) široký pruh, jdoucí přes horní hřbet po bocích a přes prsa na druhou stranu; hřbet, kostřec, krovky křídelní, slabiny a ocas (mimo černé krovky) jsou bílý; prostředkem těla vespod prochází černá, asi na 4 prsty široká podélná prouha; křídlo je zdobeno velkým, leskle zeleným na zad rudým zrcádkem. — Délka 58·5 cm, křídlo 36 cm, ocas 11·5 cm, zobák 4·5 cm, plovák 4·8 cm. Tab. XXVII. obr. 209.

Mimo uvedené znaky je přední polovina partie lopatkové černá, tvoříc podélný pruh krajem křídla; zadní letky celé bílé, na krajích vnějších praporů černě lemované, kdežto prostřední jsou rudé; ruční letky s příslušnými krovkami jsou hnědočerné pera palcová na ohbí bílá. Zobák je pěkně karmínově červený, toliko na konci černý, oči tmavohnědé, plováky živě masobarvé, za mládí poněkud do olovově šeda s černými drápky. — ♀ se liší od ♂ oproti jiným kachnovitým ptákům jenom zcela nepatrně; je toliko o něco menší a zbarvení ne tak živého a lze ji tudíž dosti nesnadno (bez přirovnání) rozeznati. Mladým ptákům, kteří jsou vrch hlavy, vzadu na krku a na hřbetě tmavo šedohnědi, chybí široký rezavý prsní pás; vespod jsou špinavě bílí, na bocích a slabinách hnědavě skvrnití. Hnízdoši jsou vrchem šedohnědí s rezavými konečky chmýří, vespod bělaví, po stranách do hnědava naběhlí.

Pestrý tento pták je pobřežním obyvatelem všech moří v mírném zeměpásu ležících a to jak v Evropě, tak v Asii až do Číny a Japonska. V naší staré Evropě dostupuje na sever nejdále po 60° s. š., na jihu se

vyskytuje až v sev. Africe kde zejména v zimě je obecnou na všech tamních jezerech a jak se Heuglin domnívá, pravděpodobně se tu i hnízdí. Na Kaspickém a Černém moři, jakož i na všech slaných jezerech středoasijských se též zdržuje a hnízdí. Obzvláště se pak vyskytuje v Anglii, Norsku, na pobřeží a ostrovech moří Severního a Východního; v Dobrudži je obecným hnízdivcem. Za tuhých zim také do Německa a sem tam i na jezero Bodamské se zatoulá. V Uhrách záhy na jaře 1907 byla opětovně zastřelena (Aquila 1907.). Po přednosti libuje si však ve vodě slané a proto nejvíce jen u moře se zdržuje, dílem i na solných jezerech; sladkovodním jen občas odbude nějakou tu návštěvu.

Ve vlastech našich je celkem hostem vzácným, ale přece známy jsou některé úlovky. Palliardi píše, že byla nalezena na pražském zvěřinovém trhu, 1846 jednu dostal Hromádko z »Čeperky« od Pardubic a 1858 Fierlinger od Doks (Frič). Šír uvadí úlovky od Kotvic (Haida), Čejkovic (Žatecko) a Hroznětína (K. Vary). Vařečka ve své pozůstalosti zanechal z Písecka zprávy o zastřelení husy liščí 1862 na Klášterských rybnících 1870 na rybníku u Purkartic, 1872 u Putimě, 1879 u Heřmaně na řece Blanici a nejposlednější 1885 u Semic v červenci (ve sbírce písec. gymnasia — Vesmír XVIII.). Mimo to je znám úlovek 1862 od Nepomuk. Ale i z nejnovější doby mám záznamy: u Šestajovic blíže Počernic u Prahy 1904 st. ♂ (Hofmann v Lov. Obzoru VII.), na Letovském rybníce na panství Nalžovském v jihoz. Čechách 26. srpna 1908 (Dvořák v Lov. Obzoru XI.), u Opatovic na Labi st. ♂ 1909 (Tykal v Rozmar. Les. Týdenníku III. 1909).*) Z Moravy je znám úlovek Dr. Macků od Volfířova na Dačicku, kde střelen na Novém rybníku 22. června 1907 st. ♂. Má to býti (dle střelce) prvý toho druhu úlovek moravský (Příroda VI. 1907.), ačkoli ve vídeň. dvor. museu je uložen st. kačer ve svateb. rouchu a katalog výslovně uvádí, že pochází z Moravy a darem se dostal do Vídně. Kde byl střelen není udáno, ale jisto je, že zmíněný exemplář od Volfířova prvým už není. V Haliči »naležy do nadzwyczajnych rzadkošci« (Dzieduszycki). Jediný kus z r. 1837 od Malechova je tu znám.

Zvláštností této husy nebo kachny je záliba hnízditi se v děrách, doupatech, norách pod zemí, stavbách to lišek jezevců, králíků a možno, že se bude zdáti někomu proti mysli, řeknu-li, že současně jednoho a téhož doupěte používala husa a liška a jedním a týmž otvorem či branou vycházely odtud; arci každý z nich měl svoji domácnost v jiném oddělení a kmotřinka se neodvažovala ani v nejmenším ublížiti huse, naopak s respektem jako strašidlu uděšeně se jí vyhýbala. Jezevec i liška nejspíše se lekají syčení jejího, jež jim připomíná hada a kdož ví, není-li také protivný zápach po rybím tuku, kterým husa liščí velice páchne, příčinou onoho úkazu v přírodě bezmála ojedinělého (symbiosa?). Novější dobou se však usadil a rozmnožil na ostrově Syltu (v Sev. moři)

*) Špatný referuje o 2 exemplářích z 1888 (Schwalbe XII.).

tichošlápek ježek a ten vniká bez rozpaků do nitra doupat husích, jež zapuzuje.

Zřídka kdy používá ku hnízdění se dutiny stromové anebo opuštěného hnízda vraního. Na ostrově Norderoogu (v Sev. moři) není žádných dutin nebo doupat a proto si tu založila jedna z hus těchto hnízdo docela volně ve vysoké trávě, kde se tuze krásně vyjímala skupina vajec barvy slonoviny kolkolem hradbou puchovou objata. Jiná dvě hnízda se nalézala částečně shora zakryta u chomáčů v zimě připlaveného roští kručinkového a prorůstající travou nadzdviženého (Ornith. Monatschr. 1910). Löns oznamuje, že v Hanoversku několikrát už byla nalezena nedaleko pobřeží husa liščí hnízdící se také v doupatech liščích (tamtéž 1907. a 1908).

V máji nebo červnu bývá v něm 7—12 vajec krátce vejčitých až oválních, barvy zažloutlé, skoro nelesklých a pórů sotva zřetelných. Průměr. velikost 18 vajec je 64·9 × 46·5 mm., váha 7·42 g. Asi za 26 dní jsou vysezelá. Obyvatelé ostrova Syltu a okolních ostrovů pěstují tuto husí kachnu (nebo kachní husu) takřka zpola po domácku. Vyhrabávají jim tam na vhodných místech v dynách, hliněných stěnách, hrázích umělá doupata, která během řady let nabyla různé formy a konstrukce a těch husy ty rády používají. Obyvatelé tamní vísky Lystu dovedou nosnost jejich zvýšiti až na 30 vajec a z těch arci dobré dvě třetiny beřou desátkem pro sebe a poslední nechají vyseděti. V Bulharsku je Reiser pozoroval, any se hnízdily ve příkrých březích. Starým Egypťanům husa liščí byla posvátnou a v hieroglyfech značí mateřskou lásku, která, aby děti zachránila, raději sama sebe obětuje.

Jest jednou z nejsličnějších celého rodu a proto i se zálibou ji chovají na kuřích dvorech. Staré však jen pomalu krotnou a nutno jim zkrátiti perutě anebo odníti prvý článek křídel. Avšak domácími kachnami z vajec vysezelá a vychovaná mláďata zkrotnou velice dosahují plné své krásy a žijí s ostatní havětí domácí na dobré noze, ačkoli vždy se držívají poněkud stranou a zůstávají velice ostražitými. Samečkové rádi zapřádají milostné románky s domácími kachnami a plodí tak křížence. Stářím stávají se despoty na dvoře, cítí v sobě jinou krev a jsou v každém ohledu statečnými ptáky.

Živí se různými součástkami rostlin, semením, zrním obilným, ale také hmyzem, měkkýši, drobnými konchyliemi, rybkami, jichž hlavně na pobřeží, méně ve hlubší vodě vyhledávají. V zajetí se krmí chlebem a drobně sekaným masem rybkami, okřehkem, salátem a p. Má-li se hnízditi, třeba jim přilepšovati hojnou stravou masitou, jako později i mláďatům, sic jinak chřadnou a hynou. Kde jsou laciné mravenčí kukly, ty pak jsou arci výtečnou náhradou; také s tvarohem se dály pokusy, neboť platí za dobrou potravinu. Krupici není radno mladým dávati, oslepnou prý po ní (Bodin).

Hlas samice je kachní káchání, sameček se ozývá hlubším »kor kor«. V době rozplozování, když houser před sebou horlivě husičku prohání

ozývá se on jakousi hvízdavou písničkou, ve které nebožtík Naumann zřetelně slyšel tyto krásné slabiky »tyuioiaiuiei« (rychle vyslovovati).

7. rod: Casarca, Bonaparte.

Od předešlého rodu se liší stejně širokým zobákem a temnými plováky; pohlaví se ve zbarvení poněkud liší. — 4 druhy.

Husa rudá (Casarca casarca, L. = rutila, Bonap. = Tadorna casarca, Macg. = Vulpanser rutila, Rchw.).

Kachna rudá. — Rus.: Krasnaja ootka, karagatka, krasnaja utica, turpan (na Kavkaze); pol.: Kaczka kazarka: chorv.: Rdjava utva; srb.: Utva zlatokrila; bulh.: Kilifari, angut; něm.: Die Rostente, Rostgans, Höhlenente.

Druhový znak: Celkové zbarvení skvostně rezavé, hlava bledě rezavožlutá; na křídle je veliké, zeleně lesklé zrcádko; ramenní pera světle rudohnědá, horní i spodní krovky křídelní jsou bílé; ocas a kostřec leskle černy, zeleně měňavy; zobák přímý, toliko na konci slabounce zduřelý a černavý, vroubky šikmo řaděné a pouze na zad viditelné. ♂ má kolem krku černý obojek. — Délka 88 cm, křídlo 36 cm, ocas 14 cm, zobák 4·2 cm, plovák 6 cm.

Hlava s krkem nášedě bělavá; temeno, tváře a strany krku rezavožlutě naběhly; volátko je skoro měďově rudé; od ohbí dolů je kraj polovice křídla bílý; ruční letky i se svými krovkami jsou černy. — ♀ nemá černého obojku a celkové rezavé zbarvení její nemá té živosti. — Zobák je modročerný s úplně černým nehtem, ostré vruby zobákové směřují poněkud nazad, oko světle žluté (st.) nebo nahnědle žluté (ml.) plováky červenošedé, temné.

Husa či kachna rudá je vlastně Asiatkou, neboť střední a vých. Asie jest její pravou vlastí; častým obyvatelem je v krajinách kol Kaspického moře a Aralského jezera, na vodách tatarských a mongolských, kde zvláště se jí se strany lamaitů božská úcta prokazuje; je tudíž chráněna a proto si tu vede jako zpola ochočená. Vzácnější jest na Černém moři. Na podzim se také stěhuje jižněji, zhusta u velikých hejnech a objevuje se v již. Asii, M. Asii, jihových. Evropě a sev. Africe až v Marokku. Na četných jihoruských jezerech a hlavně v Dobrudži a v Bulharsku (tady dle Reisera), východně od Nikopole hojně se hnízdí. Ale hnízdící se byla nalezena také už ve Španělích u San Lucas na Guadalquiviru (dle Saundersa). V Německu je neobyčejnou vzácností, v Uhrách už častěji bývá vídána, ale zřídka kdy zavítá do Italie. Co se týče naší vlasti, cituji prostě z Palliardiho: »Vyskytuje se dle lesníka Špatného u Hluboké a v kabinetě na Ohradě jest vycpána.« A k tomu hned z Friče: »Krásná tato kachna byla dříve jen omylem uváděna mezi ptáky českými nové doby pak skutečně zde byla zastřelena, a sice ♀ na počátku srpna při lovu na kachny u Dříteně u Hluboké; ♂ tam byl také, ale střelec, ač jinak výborný, se jej chybil.« Správně ptáka toho určil Špatný

1. Ustřičník obecný. — 2. Ustřičník malý, — 3. Kulík bledý, — 4. Kulík obecný, — 5. Kulík hnědý. — 6. Kulík písečný. — 7. Kulík říční. — 8. Kulík mořský.

dle musejního exempláře, jak píše Frič dále, a nadlesní Hojdar ji poznal dle vyobrazení v »Evrop. ptactvu«, tab. 47., obr. 9 a udání Špatného potvrdil. Mimo to měla býti zastřelena u Kotvice (blíže Haidy), u Křečkova a j. (?). Z Moravy, ze Slezska ani z Haliče není zpráv, a dvorní museum vídeňské má st. ♂ od Holicse z Uher.

Krásná bez odporu kachna, dle jiných, husa rudá zakládá si hnízdo svoje v přirozených dutinách a skulinách pobřežních a vyhledává hlavně a ráda takové jež vyhrabány jsou ssavci, obzvláště ruským svištěm bobakem (Arctomys bobak); ty bývají nezřídka dost daleko od vody vzdáleny, leč to jí nevadí, protože je přiměřeně rozšíří a zařídí v nich kolébku pro potomky. Také ve dravčích hnízdech nalezl Dybowski husu tuto, ana se hnízdila. Vejce její, na počet 8—16, podobají se vejcím předešlé, jsou však hladší a velmi jemně zrnité skořápky. Průměr. velikost 21 vajec je 64 × 46·7 mm, váha 7·5 g. ♂ ostříhá sedící ♀ a později je i ostražitým hlídačem vylíhlých mláďat. Je ku podivu, že mláďata vylíhnutá ve výšce na stromě seskakují na zem bez ublížení.

V zajetí si zvyká husa tato brzy na své ošetřovatele a dbá-li se pečlivého krmení a ošetření také se zdarem se rozmnožuje. Rostlinná strava jí svědčí skoro líp než masitá a proto je třeba starati se o hojnou pastvu pro ni; tímto se valně pravým husám přibližuje. Mimo obvyklou zeleninu dává se jí také zrní, hlavně oves, a maso jen jako mls. Oves všechny husy rády žerou jako okřehek vodní. Hlas její se příjemně poslouchá; zvučné »ang« nebo »ung« je vábením, k němuž se i jiné zvuky připojují. Houser křičí vyšším hlasem než husa, ale nikoli snad rozdílně.

Kráčí křepce, půvabně, hbitě plove a v čas potřeby se i potápí; let její je rychlý a vytrvalý. Okrasnou husu tuto lze viděti spíše v zool. zahradách než u soukromníků, jimž patrně jest trochu drahou a vzácnou.

III. čeleď: Kachny (Anatidae).

Široký zobák jejich jest toliko u kořene zřetelně vroubován a jsa potažen měkkou blanou čili ozobím, jest ku konci sploštělý a na špičce uzounkým nehtem opatřen; velký jazyk je svalnatý, na okrajích rohovitý, leč přes to citu velmi jemného. Takovéto zařízení zobáku a jazyku je přirozeným cedníkem, kterým se zadržují při žvachtání v bahně a kalu i ty nejjemnější poživatelné částečky, kdežto ostatní snadno se odstraňuje. I ono měkké ozobí je vyzbrojeno výborným hmatem a jemným citem, hlavně také u těch druhů, jež potravu svou v bahně vyhledávají.

Nohy či plováky postaveny jsou hodně nazad a zadní jejich prstík je zakrnělý; nártí zpředu bývá příčně štítkováno, vzadu jemně síťnato. Křídla jsou velikosti prostřední, nízká a v předu hrotitá; hrot ten tvoří prvé tři nejdelší letky; 2. letka bývá jen nepatrně delší 3. Ocas krátký, široký, na konci buď zaokrouhlený, nebo špičatý a ze 14—20 per složený. Drobné, obrysové peří tvoří hustou a teplou pokryvku, jsouc při doteku jako hedvábí měkké. Letky ramenní bývají někdy zvláštní podoby, ne-

málo ptáka zdobice. Samečkové kachen = kačeři ve svém svatebním rouchu jarním náležejí vůbec ku nejkrásnějším z vodních ptáků.

Co do postavy liší se kachny od hus hlavně nízkýma nohama, sploštělým zobákem, náhle spadajícím zadem hlavy a slabším krkem; mimo to většina jich se po suchu špatně a nemotorně pohybuje proti husám. Velikosti bývají prostřední; největší kachny jsou zvící maličké husy a nejmenší bývají ještě skoro menší koroptve.

Samice či kachny pelichají namnoze jednou, samci či kačeři dvakráte. Hlavní čili letní pelichání kačerů se dostavuje ještě v době, kdy kachny sedí na vejcích, a zabírá veškeré peří. Po skončení objevuje se pták v prostém šatě (řekl bych v nedbalkách), který se podobá šatu samiččinu, a to je tak zvaný letní šat. Nežli nastane zima dříve či později, dostavuje se pelichání druhé čili zimní, které však ani letek ani ocasu se netýká, anobrž jen peří drobné se při něm vyměňuje a nový šat kačerův zove se pak svatební (jarní). Kachny pelichají v létě o dva měsíce později, když se mladé učí létati. Ze všeho peří při pelichání letky ztrácejí jak kačeři, tak kachny naposledy, ale pak skoro všecky současně, najednou, takže po několik neděl nemohou ptáci létati. Jest to pro ně nejhorší doba, kdy pomějí nejvíce strachu a proto žijí nadmíru skrytě v rákosí a ústraní všelikém. Šat mladých po vyvedení podobá se šatu st. ♀; kačátka se líhnou z vajec neobyčejně vyvinutá, očka mají hned otevřená, chmýří pěkně přilehlé mdle lesklé (jako poolejované) a ocasní chmýří je opatřeno zřetelnými tuhými paprsky pernatými, puchová podsada je měkká, vlnatá a silně vyvinutá. Drobná tato kačátka všech druhů jsou zvláštními umělci ve chytání nejrozmanitějšího hmyzu vodního, neboť s neomylnou jistotou lapají vše na dosah kolem létající a často i vysoko se za kořistí vymršťují, vyskakujíce při tom nad vodu.

Jest dokázáno a doloženo, že se různé druhy kachen navzájem snadno kříží.

Jsou rozšířeny po celém světě ve všech zemědílech, avšak nejčetněji přece jen obývají zeměpás mírný, horký a studený už tolika druhy se nemůže honositi. Mnohé druhy bohaty jsou přečetnými jedinci, kteří pokrývají, za tahu se shlukujíce, nezřídka veliké plochy vodní; jsou ptáky společenskými. Takováto shromaždiště s ohledem na naši Evropu jsou zvláště břehy moří Severního a Východního (Balt.). Také na veliké a hlavní trati poutnické, kterou řeka Dunaj tvoří, objevují se každého podzimku spousty kachen různých druhů. Rozdílu mezi dnem a nocí neznají, ba za noci bývají nejčilejší; toliko za tmavých nocí spávají. Celkem ale dlouho nespí a jen velmi lehce — na půl očka.

Chůze kachní je kolebavá (mimo některé druhy sladkovodní) a nikdy ne tak lehká jako u hus; za to ale výborně plovou a se potápějí a dle potřeby i dlouho pod vodou vydrží. Lehce a hbitě lítají mávajíce rychle daleko rozpjatýma křídloma a vyluzujíce při tom hučivé,

svištivé nebo hvízdavé tóny, dle druhů různé, takže dokonalý znalec i za tmavé noci je s to rozeznati druh letících kachen. Za podzimních poutí, které je vedou do krajin mírnějších již. Evropy, M. Asie a sev. Afriky, letí vysoko u početných hejnech, ale tak, že jednotlivé druhy letí odděleně a je-li druhů v hejně víc, tedy v šikmé řadě nebo i v řadách dvou čili klínu; vůdcem bývá pak starý kačer. Vidíme-li letěti toliko jediný párek kachen, na př. na jaře, vězme, že napřed zpravidla letí ženský rod a za ním teprve rod mužský, (o čemž se už popsalo dost papíru).

Kachny jsou chytří a lstiví ptáci a mají výborný zrak i sluch. Hlas jejich jest skřehotavý, vřeštivý, káchavý někdy přidušeně hvízdavý; zpravidla kačer jinak se ozývá než kachna, která funívá, jak lze spíše syčení její označiti. Kačátka pískají.

Živí se potravou rostlinnou i živočišnou; z rostlin jsou to byliny samy, kořínky, semena i obilí, ze živočišstva různí hmyzové, červi, plži, mlži, žabí i rybí jikry rybky, pulci, žáby, i zdechlinou a různými odpadky nepohrdají.

Kachny plovací vyžvachtávají velice citlivým zobákem lecjaká soustečka z měkkého kalu a bahna anebo se staví hlavou dolů do vody zadkem vzhůru (známá posice kachní), aby delší dobu tak vydržely, pomáhajíce si neustále plováky, aby snáze dna dosáhly.

Většina kachen se hnízdí na sladkých vodách a močálech, kde roste hojně rákosí, orobince, sítí, skřípin, křovin a p. Manželství uzavírají se u nich po krátké známosti krátce před vlastními svatbami, resp. kopulací a dlouho netrvá, sotva déle než tato. Ucházejí-li se kačeři o přízeň milostenek svádějí mezi sebou svatební zápasy a rvačky, štípou se důkladně navzájem, mlátí se jako bůh ví co a zatím to nejsou žádní spolehliví a věrní manželové.

Hnízda zakládají brzo ve křoví, brzo na trsech ostřicových, hned v rákosí, sítí, skřípinách hned na louce, v obilí, pod křovím, v hromadách kamení, na hlavách vrb a dokonce i na vyšších stromech ve starém hnízdě vraním či dravčím se zařizují. Toliko některé druhy se hnízdívají i v hlubokých podzemních doupatech nebo jiných dutinách. Hnízdo vlastní je neuměle nanesená hromádka suchých bylin vodních, uprostřed s hlubokou jamkou hnízdní, která bývá bohatě vycpána puchem či prachovým peřím které si ♀♀ vyškubávají vespod těla, od čehož pak tu mívají větší lysiny či mažiny hnízdní. Je-li nucena hnízdo opustiti, pečlivě vejce puchem tím přikrývá, dílem aby tak nevychladla, dílem aby slídivým zrakům skryta zůstala. Násada záleží ze 6—16 vajec jemnozrnné skořápky, dost často lesklé, zbarvení bělavého a poněkud nazelenalého nádechu. Doba vylehování se řídí dle velikosti ptákovy; tak drobné kachynky jsou hotovy s funkcí touto ve 22—24 dnech, velké teprve za 28 dní mívají pod sebou kačátka. Vše to obstarává kachna sama, jakož i vychování dětí leží na jejích bedrách; hlava rodiny, kačer, se o takové věci nestará.

Skupinu vlastních kachen tvoří četné rody vespolek a zbarvení těch je velmi rozmanité. Bylo by je snadno a hravě rozeznati, kdyby nebylo u každého rodu rozdílů pohlavních, jakož i dvojího šatu samců (svatebního či jarního a pak letního). A to je právě kamenem úrazu a příčinou omylů a chyb při ledabylém určování. U většiny kachen vynikají široké letky II. řádu (loketní) svojí nápadnou kresbou, která tvoří známé »zrcádko«, které mívají kačeři vždy živější a nádhernější než samice a mladí ptáci.

Pro chutné, jemné masíčko jsou váženým objektem loveckým a myslivost je zařadila ku »nízké zvěři« (třeba že je s výšky sestřelují). Kde nejsou zákonem chráněny, i chutná vejce jejich se cíle sbírají a požívají.

Asi na 100 druhů čítají k této neobyčejně bohaté čeledi, a ty jsou — často pro nepatrné rozdíly — roztříděny v četné rody.

I. podčeleď: Kachny plovací.

(Anatinae.)

Kachny sem náležející potápějí se buď hrozí-li jim nebezpečí anebo pro kratochvíli, avšak nikdy za účelem hledání potravy. Jsou postavy štíhlejší, protáhlejší než kachny potápěcí čili norky; mají delší krk a menší plováky, lépe chodí po suchu a rády se živí semením a zrním. Zadní prstík jejich nemá žádného širokého blanitého laloku; 4. prst je kratší 3.; drápek 4. prstu (vnějšího) spočívá jen kořenem, nanejvýš až do polovice v plovací bláně; vůbec jsou prsty těchto kachen celkem kratší než kachen norek. Při plování neklesají tak hluboko trupem do vody a ocas vždy nosí nad hladinou vodní. — Znamo jich na 50 druhů.

1. rod: Cairina, Flemming.

Od ostatních kachen rozeznávají se snadno mnohem nápadnější velikostí, protáhlým trupem, delším ocasem, poněkud vystřiženými blanami plovacími a silnými drápky. Mimo to kolem očí a na uzdách mají bradavičnaté lysiny a na zobáku hrbol, jenž páchne pižmem. — Pouze 1 druh.

Kachna pižmová (Cairina moschata, L. — Hyonetta moschata, Rchw.).

Něm.: Die Moschusente, Bisamente, türkische Ente.

Druhový znak: Obličej lysý a plný bradavic, na kořeni zobáku u čela hrbol; náčelní opeření jest na slemeni zobáku zaokrouhleno, vystupujíc obloukovitě vpřed; čelisti ku předu zcela mírně rozšířeny. — ♀ má bradavičnaté vyrůstky drobnější a je zbarvení mdlejšího. Délka 76 cm, v rozpjetí 112 cm, ocas 18·5 cm.

Divoce žijící tato kachna je celá černohnědá, nahoře zeleně a fialově lesklá; veliké křídelní krovky jsou bílé, dole světlejší; obličej lysý, černě a červeně bradavičnatý; zobák začernalý s červeným hrbolem na basi; ♀ hrbolu nemá; před nozdrami je světlomodrá páska, nehet

zobáku bledě růžový, oko žluté, uzdy, kolem očí a plováky červené; rýdovacích per 18.

Vlastí této veliké kachny je Již. Amerika, hlavně Quyana, Brasilie a Paraguay. Kolumbus ji nalezl ochočenou již na ostrově Hispaniole (nynější St. Domingo). V Evropě je ode dávna zdomácnělá jako ve střední Asii, kde netoliko krotce se vyskytuje a chová, ale na Kaspickém moři, v již. územích povolžských, na jezerech stepi kaspické, zejména na Sarpě úplně zdivočele žije, takže mnozí autoři její odtud ji odvozují. V Brasilii žije divoce na jezerech a řekách pralesních, nikoli v krajinách otevřených. Živí se vodním bylinstvem, semeny, hmyzem a zvláště plži. Lítá velice rychle a hlučně a hřaduje na vodorovných větvích stromů.

»V Brasilii ji zovou pato a jest tu jedinou krotkou domácí kachnou, která mění svoji barvu ve strakatou, bílou nebo černou. Snáší 10—14 vajec do dutin stromových nebo do husté spleti větví vidličnatých; hnízdo je zrobeno ze samého peří, jež si ♀ ze spodku vyškube. Mláďata prý přenáší v zobáku na vodu, jak ujišťují domorodci. Indiáni, kteří jsou s to sdělení toto také potvrditi. Hlas má slabý, skoro jako naše kachna.« Takto o ní napsali princ z Wiedu i Azara, kteří oba Již Ameriku prozkoumali a co viděli náležitě popsali.

V zajetí se s ní zachází jako s kachnou domácí, leč před velikou zimou dlužno ji chrániti jinak by ji umrzly plováky. Kdo by ji chtěl upraviti k jídlu, tomu můžeme poraditi, aby ptáka před pečením zbavil hlavy a »biskupa«, obou konců těla, sic by mu protivný pižmový zápach zkazil požitek docela. I u nás vídal jsem kachnu tuto jako zvláštnost na kuřím dvoře a jest svým zjevem (velikostí a z barvením) každému hned nápadnou. I čistě bílé (vedle strakatých) byly u nás už vypěstovány (Palliardi).

2. rod: Anas, Linné.

Zobák rovný, přímý téměř stejně široký s úzkým nehtem na konci, hlava úzká, krk poměrně dlouhý a tenký, trup štíhlý, plováky krátké. Vruby svrchní čelisti jsou v koncové třetině její postaveny šikmo ku okraji, na vnějším okraji směřují na zad a jsou protaženy v tupoúhlou špičku. Na složených křídlech krásně se vyjímá veliké zrcádko, lesku kovového, namnoze bíle a černě zaobroubené; ocas u většiny druhů mívá 16 per a jen někdy také více.

V žádném rodu kachním není tak veliká a nápadná různost ve zbarvení peří obou pohlaví jakož i podvojným pelicháním přivoděná změna nevzhledného šatu letního v nádherný šat jarní či svatební u starého kačera jako právě tu. Menší ♀ nejsou skoro pranic podobny svým manželům ku svatbám vystrojeným, až na povrch křídla se zrcádkem, a to ještě nebývá tak svěžích barev. U kačátek vyrůstá ze chmýří dříve peří na spodku než na povrchu, kde delší čas dlouhé

chmýří zůstává viditelno, což u většiny vodních ptáků shledáváme. Letky jejich ještě po 6nedělním životě jsou dosud krátké a teprve po 3 měsících mohou se odvážiti ku prvým pokusům letacím. Mezi ♂ a ♀ je patrný rozdíl i ve hlase; on se ozývá hlubokým, ona opět vysokým, daleko slyšitelným hlasem, kácháním.

Zdržují se a žijí skoro jen na vodách sladkých, nejraději na mělkých tichých vodách, kde se mohou v rákosí a jiném bylinstvu skrývati. Větší hladiny nebo moře poskytují jim pouze příležitostného útulku. Stěhují se dost pozdě na podzim do mírnějších krajin, jako na jih Evropy, do sev. Afriky a j. Hlavní tah připadá na druhou polovici září až do polovice října, ačkoli známe hojně dokladů o opozdilcích a potulovačích z listopadu a prosince a dokonce i v lednu na otevřených vodách byly kachny divoké uloveny anebo pozorovány.

Za potravu jsou jim křehké a svěží součásti rostlin různé semení, hmyzi, konchylie, jikry, potěr a p. Pro delikátní zvěřinu se zálibou se loví a způsobů je veliké množství, různé dle krajin a druhů. — Známo jich asi na 50 druhů.

Březnačka *) (Anas boschas, L.).

Kachna divoká, kačka (Presl): Rus.: Krjakovnaja utka; pol.: Kaczka krzyżówka, krakwa, dzika, szarka, burka; chorv.: Patka gluvara, beretuša, šotka; srb.: Patka divlja; slovin.: Navadna divja raca; luž. srb.: Vulka kačka, dživja kačka; něm.: Die Stockente, Märzente, die Grosse a m. j.

Tab. XXVI. obr. 203. **Druhový znak:** Zobák špinavě žlutozelený nebo také šedozelený, žlutočerveně skvrnitý: veliké zrcádko leskne se modrozeleně a fialově, jsouc nahoře i dole (u letícího ptáka jest to vpředu a vzadu) bílou proužkou omezeno; počet rýdovacích per kolísá mezi 16—20. Jest menší, leč krásnější domácího kačera, který právě od něho pochází. Kačeři mívají dole na průdušce před její rozvětvením chrupavkovité měchýřky; obě prostřední horní ocasní krovky jsou pěkně vzhůru zakrouceny = »kačeří pírka«; jest to rozeznávací známka i u čistě bílých kačerů domácích (albínů?); kachny pírek takových nemají. — Délka 57·5 cm, křídlo 30 cm, ocas 8·7 cm, zobák 5·5 cm, běhák 6 cm.

Svatební šat ♂: Hlava s krkem je zeleně černá a krásně lesklá; uprostřed kolem krku je bílý obojek; celé vole je leskle kaštanově hnědé, na zad mírně se ztracející barvy; kořen krku, boky, hruď, břicho i bérce jsou světle šedy (zdaleka), vlastně to jsou přejemně tupkované černohnědé vlničky na bílém základě; slabiny či nosiči křídel jsou světle popelavy; spodní ocasní krovky jsou černé jako samet; pera lopatková a ramenní jsou světle bělošedá a jemně temněji a hustě

*) Přimlouvám se a užívám názvu tohoto, značí se jím užší pojem kachny divoké. Dosavadní zhusta a napořád užívaný název kachna divoká nepraví vlastně nic určitého, je mnoho různých »kachen divokých« jak z následujícího lze poznati. Viz také aut. článek »O březnačce čili kachně divoké« Lov. Obzor VIII. 1905 čís. 1. a násl.

čeřitá (= vlnkovaná); stvoly ručních letek jsou hnědé, tmavší nežli vnitřní prapory; největší pera ramenní poněkud zahrocená, jsou jasně šedá, a ku okrajům černavě čeřitá; horní hřbet temnohnědý, bělošedě stříknut; dolní hřbet, kostřec a svrchní ocasní krovky jsou černy. Ocasní péra jsou zahnědle šedá se širokými bílými okraji, oba střední páry z nich jsou černé; na kostřeci několik středních per bývá spirálně vzhůru natočeno; u st. ♂♂ 2 páry, u mladších toliko 1 pár. Toto označení »silného pohlaví« nenaleznete u žádných jiných kachen divokých.

Popsané roucho nosí kačer od listopadu až do konce května, tedy přes půl roku. Na to přepeřením se objeví v jednoduchém a prostém šatě letním, v němž se podobá velice kachně, jen že je více do rezavo šedožluta, světle hnědé vole je poseto černými skvrnami a ke všemu ještě přichází tu o znak mužství vzadu na kostřeci.

Kachna (♀) je stále mnohem jednodušeji a prostěji oděna než kačer, proto se na prvý pohled (jako u všech kachen) od něho rozeznává. Hlavní či základní zbarvení je rezavě hnědé a po něm černohnědé skvrnění (známá kachní šedohnědá barva); křídlo je také zdobeno fialově zeleným zrcadkem; zobák je šedozelený.

Při zobaku nápadna je pohyblivost svrchní čelisti, hlavně při zívání nebo křiku. ♂ v svateb. rouchu mívá jej olivově žlutozelený, v letním načernale olivovězelený, za mládí zažloutle masobarvý; oko tmavohnědé (staré) nebo mdle šedohnědé (mladé), plováky jsou krásně oranžovy.

Hnízdoši jsou pokryti hebkým a srstnatým chmýřím barvy žluté s olivově šedozelenou kresbou, t. j. široký proužek jde přes čelo, temeno až po šíji úzké uzdičky, proužek po skráních a dvě skvrnky lícní; podobně vypadá volátko, hřbet a trup po stranách.

Při tomto tak velice četném rodu naskytuje se mnoho odchylek a zrůd v celkovém zbarvení i u velikosti; také čistě sněhobílé březnačky, arci velice zřídka, leč přece se vyskytly. Dále je známo, že se zhusta páří i na svobodě s četnými jinými druhy kachen, čímž vznikají zajímaví bastardi, po nichž je stále čilá poptávka pro sbírky zámožných jednotlivců.

Březnačka je neobyčejně rozšířenou kachnou na severní polokouli; vyskytujeť se po celé Evropě a Asii, v sev. Africe i Americe. V našem díle světa je domovem po celém severu, od Islandu, Skandinavie a sev. Rusi až do již. Německa, Švýcar a Rakousko-Uherska, kde se všude dost hojně hnízdí. Na střed. a dol. Dunaji je pravšedním ptákem a na jezerech v Dobrudži na tisíce se jich zdržuje a hnízdí a do statisíců se jich tu za tahu objevuje, podobně jako na Sardinii a jiných místech. Ve Finsku je všude známa mimo nejvyšší sever; hranice rozšíření jejího na severu ani nedostupuje hranice lesů. V území řeky Kemi hnízdí se až po 68° s. š.; u Archangelska je hojnou, leč na pobřeží Ledového moře se nevyskytuje.

V našich krajinách ji nalezáme na všech větších i menších jezerech, rybnících, řekách i potocích docela, jen když tu nalezá potřebného bez-

pečí; vodnaté krajiny jsou její eldoradem. Ku přezimování odtahuje většina jich do již. Evropy, do Španěl, již. Francie, Italie a Řecka a jen nepatrné množství jich zaletuje až do sev. Afriky. V podobných šířkách i Asii obývá a to na nejdalnějším východě v Číně i Japonsku. V Sever. Americe žijící březnačky proletují celým Soustátím až do Mexika a jen velmi zřídka objevují se na Antillách.

Sladké vody jsou téměř výhradním jejich útulkem a domovem; nejraději mívají tiché, měkké, třeba ne rozsáhlé vody, rybníčky a také na močálech je nalezneme, mají tu ve vrbinách, rákosí a bylinstvu bahenním vhodných úkrytů. V zemích severnějších, kde v zimě vody zamrzají jsou ptáky tažnými v mírných krajinách však spíše přeletavými nebo stálými. Táhnouti počínají v říjnu a listopadu, na jaře se objevují zase již koncem února nebo v březnu. Dostaví-li se na podzim záhy mrazy, pak jsou nuceny dříve prchnouti ze svých tichých vod na běhuté vody říční a tu se jich pak shromažďují veliká hejna. Jestliže i tu, mráz ledem vodu spoutá, nastává nutnost dalšího útěku a vyhledávání přiměřených útulků v končinách mrazů prostých, kde však dlouho nepobudou a hodně brzy zatouží opět po svých loňských bydlištích. Mrazy a nepohodou zahnána odvážila se březnačka před několika lety v Dačicích u Pardubic do domku čís. 7. a s husami při korýtku hodovala; večer ji chytili na hřádě a po čase zkrotla. Táhnou namnoze za noci v nesčetných zástupech; mají-li však na popil i dne používají, letíce vysoko ve známé formaci (viz husy). Řídký a zároveň zajímavý úkaz pozoroval lesník Jelínek; na 150 březnaček zahřadovalo na veliký dub na hrázi rybníka u Jedovnice na Moravě a delší dobu tu odpočívaly (Lov. Obzor VII. 1904).

Ze všech divokých kachen hnízdí se březnačka u nás nejčastěji a nejhojněji. Hnízdo zakládá na zarostlých březích pod vrbovím, olšovím, v rákosí a jiných bylinách, v trávě, v dutinách vrb nebo na jejich hlavách; i v lese na dubech a jiných stromech v opuštěných hnízdech vraních nebo dravčích, ve vřesu, na řepkovištích, úhorech a p. Je to ledabylé snesená kupka stonků, rákosí, ostřic, suchého listí a nahoře vykroužená jamka, v níž počátkem dubna (někdy i dříve již) na severu arci později (v Laponsku v polovici máje) bývá uložena násada 8—14 vajec. Jsou podoby více méně protáhle vejčité, hladké, jemně zrnité a porovité skořápky, barvy světle nebo zelenavě nášedé nebo olivově zelenavé. Průměr. velikost 94 vajec je 55·7 × 40·2 *cm*. váha 44 *g*. Při každém opuštění hnízda pokrývá ♀ vejce listím a suchými rostlinami. Celkem trvá doba vylehování 26 dní. Proti škodné chrání kachna nejen vejce, ale i kuřátka velmi statečně a vrány nebo pochopy napadá a vítá důkladnými štipci a bystře vedenými rázy křídel.

Má-li hnízdo na stromě, uchvacuje (dle jedněch) vylíhlá mláďata do zobáku a snáší jedno po druhém na vodu anebo prý je klade do koleje na zádička, aby se jí nerozutekla (fantasírují druzí). Zpravidla však mláďata seskakují s výše sama jako kaučukové hračky beze vší nehody.

Matka je zavede hned nejkratší cestou přese všecko na zarostlou hladinu vodní, kde je o úkryty postaráno; v noci béře je pod svá křídla a zůstává s nimi tak dlouho, pokud nedovedou obstojně létati (asi čtvrt roku). Kačátka jsou poslušna každého pokynu matčina a takořka na ní visí. Jsou to lstiví a mrštní tvorečkové: jako vodní myši (hraboši) rychle mizí a skrývají se před nepřítelem; jsou-li právě na vodě, bez rozpaků vjedou pod ni, kousek cesty tu plovou a vynoří z vody daleko — pokud možno, mezi rostlinstvem — hlavičku až po oči, takže jen velice obeznalý a cvičený pozorovatel je s to opět je nalézti. Mezitím opět stará máma hledí nízkým, předstíraně ochromeným poletováním nepřítele odlákati a, zdaří-li se to, co nejspěšněji prchnouti, aby se dalekou oklikou zase ku svým dětem vrátila, k nim se připlížila a tiše je svolala. Při lapání komárů jeví kačátka neobyčejnou zručnost, za niž by se ani lejsek styděti nemusil; nikdy nechybí. Nezřídka při tom musí i do výšky poposkočiti anebo kousek ku předu po vodě popoběhnouti. V říjnu počnou odkládati svůj »dětský« šat a vybarvují se dle pohlaví na jaro. O hnízdění se březnaček v Asii sděluje Middendorf: »29. dubna se dostavily do Amginsku a v celém pásmu Stannových hor až k jich hřebenům byly rozšířeny. Na již. pobřeží Ochotského moře, jakož i v horách Zajanských vyskytuje se taktéž tento druh kachen, a to ne zřídka.«

Třeba že to ten nejobyčejnější druh divokých kachen, naše březnačka, přece jen ta čest se jí musí dáti, jest také jednou z nejsličnějších. Když tak vybarveného kačera svatebním hávem oděného prohlížíme, nic platno, uznati to musíme. O pelichání kachen pověděno již ve znacích čeledních a platí to také o březnačce, právě tak jako vylíčený způsob hledání potravy pod vodou z bahnitého dna. Připomenouti dlužno, že jest březnačka také obratným potápěčem a dokonce i kousek cesty pod vodou uplove, činíc tak spíše pro zábavu anebo v čas nebezpečí, nikoli za potravou. Letíc odtahuje křídla daleko od těla, krk přímo vpřed natáhne a perutěmi pohybuje velmi prudce, při čemž jí cesty rychle ubývá. Machy křídel jsou provázeny zřetelným svistem »vich vich vich«, dle kterého ucho znalcovo poznává i za tmy táhnoucí březnačky.

Plove lehce a příjemně a zhusta na vodě i plavmo spává. Stojí na zemi vodorovně, přitažený krk majíc esovitě zahnutý, dost hbitě kráčí, leč přece jen kolébavě.

Živí se svěžím lupením různých travin, mnohých rostlin bahenních, poupaty, zárodky, semeny (zvláště zblochanu vzplývavého), obilím, kořínky, řepou, žaludy a jinými plody stromovými, mimo to brouky, mouchami, vážkami, šídly, larvami, žížalami, drobnými plži, jikrami, žabkami, rybkami a j. Ve Švýcarsku prozkoumali mnoho žaludků březnaček a výsledek ukázal, že ptáci ti jsou převážnými bylinožravci a rybářství jen velice nepatrnou měrou škodí (Diana 1907.). Po celý den prožvachtávají kalužiny nebo močálovitá místa a majíce jemný cit v zobáku, vyhmatávají vše poživatelné a kalu s vodou nechávají stranami obou

čelistí mezi vroubky unikati. Na stojatých vodách mohou nejen březňačky, ale i jiné kachny nesmírně mnoho drobných larev požíti; z těch by beztoho krvelační komáři byli lidstvu za obtíž.

Kachny stěhovavé, které během dne odpočívají na vodách, pravidelně večer se zvedají a zaletují za noci na tichá a opuštěná místa, kalužiny, svodnice a p., rozdělujíce se po jedné a tady se celou noc sytí. S prvým svítáním shlukují se v tlupy o 5—15 kusech a odletují nezřídka na hodně vzdálené vody, jezera, rybníky atd., kde přes den tráví, co před tím byly požily. Byly takové kachny už zastřeleny a ty byly semenem a všelikými hlízkami tak nacpány, že jim div ze zobáku nelezly.

V zajetí není uměním březňačku pěstovati nebo z mládí vychovati, leč tulácký život v nich dříme neustále a dříve či později »vezmou roha« přece; znám četné toho případy.

Březňačky sluší rozhodně míti za praroďiče našich domácích kachen; tam, kde se s nimi zachází mírně, kde vedle potravy a ošetření i ochrany se jim dostává, tam brzy zvykají a zkrotnou a vzdor své divokosti ponenáhlu blízkosti člověka přivykají. Vedle toho nezřídka se páří i s domácími kachnami. Takové pak, jež za podobných okolností vyrostly, na lidi si zvykly, jako na př. v parcích na rybníčcích, kde je pro okrasu chovají, možno pokládati za polodivoké. Jich stěhovací pud nebývá přece tak mocný a není-li nadobro, tož alespoň už silně bývá potlačen. Případy toho se vyskytují na mnoha místech, na př. v parcích, kde nejen že se hnízdí, že z vody na vodu přeletují, ale dožebrávají se konečně i sousta z lidských rukou a p.; tak ve Stuttgartě, Berlíně a jinde. Druhdy jich vždy bylo trochu odstřelováno, avšak tím se jen ostatní poplašily a březňaček začalo ubývati. Lépe bylo by zříditi snad kachní čihadla čili koje, kde by se při valném jich rozmnožení mohly bez hluku chytati.

Že chytří tito ptáci dovedou oceniti blahovolné s nimi zacházení a s tím spojenou bezpečnost, dokazuje tento zaručený případ, který se sběhl v berlínské zoolog. zahradě a o němž psaly odborné i jiné časopisy (ku př. Schweiz. Bl. 1886.). Kachna přivedla nedávno o 10 hod. večer 14člennou svoji rodinku před uzavřenou bránu zoolog. zahrady říšského města. Byla to březňačka se svými nevzletnými kačaty. Matce nebyly kdysi na jaře letky řádně přistřiženy a podařilo se jí tudíž prchnouti na sousední »Nové jezero«, kde se hnízdila a založila četné rodiny, jež svojí přítulností k lidem brzy si získaly lásku všech, kteří tu ve člunech projížděli. Avšak touha staré matky a stesk po rodné hroudě, jakož i zpomínka na hojně zásobenou tabuli hodovní, dohnaly ji konečně k tomu, že se dožadovala u brány zahradní hlasitým kácháním vpuštění. Vrátný také tentokráte učinil vyjímku a zadarmo bránu otevřel. Případ tento stal se tím hodnověrnější a pochopitelnější, že nyní večer jak večer po 10 hodině, jakmile poslední ptačí zpěv umlká, celé houfy břez-

naček zaletují do zoolog. zahrady k údivu všech lovců. Tady vzdor šumnému ruchu lidskému a hlučným koncertům zapadají kačeny na kachní rybník, jsouce vesele vítány zde žijícími příbuznými.«

Březnačku, jako všechny kachny počítají ku nízké zvěři lovné. Dobrá brokovnice, důkladné boty do vody a vycvičený pes ve vodě jsou nejpotřebnější rekvisity ku lovu kachen. Jest naše kachna ptákem velice plachým a opatrným a dlužno si vésti při lovu zkušeně a s rozvahou, aby se jim člověk připlížil pokud možno nepozorovaně. Jest mnoho způsobů lovu kachního a nelze se nám o nich rozepisovati; o tom dlužno pojednati ve zvláštních statích, článcích i spisech, jako autor před lety učinil, sebrav přerůzné zprávy a popisy lovu na divoké kachny ve světě.*) Ze všech těchto způsobů shledáváme, že s malými obměnami jsou si celkem dost podobné (čekání, nadháňka ve člunech, udice s vnadou a p.). Ale nejvelikolepější, nejobšírnější a nejvydatnější způsob lovu provádí se na kojích či kachních čihadlech. Byli to praktičtí Holanďané, kteří připadli na tuto myšlénku a dle nich pak zakládali koje (vlastně kooje) ve vých. Friežsku, Oldenbursku, sev. Francii, v Anglii a také na Moravě mezi Hodonínem a Holičí a v Německu na různých místech. První vzorná koje vznikla na ostrově Föhru hned 1730 a později 1746 a 1790 ještě dvě; dnes jest na severofriežském ostrově tom 6 takových čihadel. Na Syltu prvá koje 1767 založena mezi Kampem a Listem, druhá 1874 jižněji od Westerlandu a třetí konečně 1880 v údolí u Hörnumu. Dvě koje jsou také na ostrově Amrummu.

Pro obmezenost místa nelze mi podati popis čihadla takového, ale řeknu jen, že to raffinovaně sestrojený rybníček sladkovodní a že »ochočené« kachny — jako volavci — hrají tu nemalou úlohu. Raději povím o výsledcích dříve a nyní. Za vydatného dne ulovilo se na Syltu dříve 600—800 kachen, nyní zřídka kdy více než 100—150 kusů. Na Föhru (sousední ostrov) vyjímkou polapeno 2000—2200 kachen za 1 den, celkem vždy víc než na Syltu. R. 1841 (dle přesných a zachovaných záznamů) ulovilo se na Syltu v jedné koji celkem 25.244 kachen proti 6.260 kusům r. 1887 (tedy po 46 letech). Jediná koje na Föhru poskytla 1841 na 52.334 kachen, naproti tomu 1887 ve všech šesti kojích zdejších nachytalo se všeho všudy jenom 33.000 kachen. Jak se časy mění! Amrummští kojenmanni polapili v obou těchto jmenovaných letech asi 10.000 kusů, takže celkový výtěžek kachního lovu na 11 kojích na zmíněných ostrovech roku 1887 možno páčiti na 56.000 kachen.

Prvé kachny se chytají na Föhru v předvečer sv. Michala (29. září), budoucího to patrona všech Němců na zeměkouli. Úlovek tohoto dne rozdílí se po starém zvyku mezi chudé a potřebné lidi zdarma.

---

*) Viz článek: »Kterak se ve světě kachny loví« v Lov. Obzoru XI. (1908—9) str. 1 a násl.

Zaskočme si na Moravu, na nejbližší koji u Holíče na řece Moravě. Dle Fingra (viz Naumanie 1856 str. 266.) poskytla během 10 let (1845 až 1854) na 9524 velkých (březnačky), 303 prostředních (hvízdáci, ostralky, poláci velcí, lžičáci a kachny černé) a 2209 malých (čírky obec. a modré, poláci malí). Od počátku XIX. století (1800) až do 1854 bylo na této nitrozemské koji moravské nachytáno přes 400.000 různých kachen. Nejslabší výtěžek byl 1822, za to vydatná byla leta 1814, 1830 a 1831, neboť na 41.104 kachen tu polapali. Lov trval od polovice srpna až po první led na vodě (často až do listopadu) potom na jaře v druhé polovici března a několika dnech dubnových; v říjnu bývaly nejlepší dny.

Kopřivka (Anas strepera, L. = Chaulelasmus streperus, Gray.)

Skřípka, kachna gaga (Palliardi), hoholka. — Rus.: Serucha; pol.: Kaczka grzechotka, krakwa; chorv. a srb.: Patka kreketaljka; slovin.: Konopnica; hornoluž.: Skřipka; něm.: Die Mittelente, Schnatterente, Nesselente.

Druhový znak: ♂ má černý zobák a toliko ♀ a mladé mívají jej po stranách trochu kalně žlutý; jemnější vroubky zobákové jsou vespod vyniklejší; plováky oranžové s černavými blanami; zrcádko u většího dílu bílé, vpředu tmavošedé, vzadu úplně šedobílé, pod tím černě a bíle lemované; střední pera rýdovací jsou nepatrně delší, ale daleko ne tak nápadně jako u ostralky; ocas 16perý. — Délka 48 cm, křídlo 24 cm, ocas 8 cm, zobák 2·6 cm, plovák 4·2 cm.

S v a t e b n í š a t ♂: Hlava s krkem bledě rudošedá a hustě temnohnědě ťupkovaná, temeno je popelavé; střed hrudi a břicha bílý; horní hřbet s rameny popelavý (vlastně bělošedý a hnědočerně čeřitý), dolní hřbet temnohnědý a poněkud světleji skropený; kostřec a horní ocasní krovky se spodními jsou černé; drobné křídelní krovky jsou zahnědle popelavé, střední vpředu rezavé, vzadu hnědočerné; největší krovky jsou vpředu popelavé; nazad černé; ruční letky hnědošedé, ostatní dále nazad popelavé a krásně lesklé; bíle lemovaný ocas je hnědošedý. **Č i m j e k a č e r s t a r š í**, tím je peří jeho světlejší a krásná partie kaštanová uprostřed křídla je větší, nápadnější a tvoří u hodně starého ♂ veliké rezavohnědé políčko (druhé zrcádko) vespod černě omezené. L e t n í š a t (po prvém vypelichání): Černá barva na kostřeci a ocase chybí, hlava a krk jsou šedohnědavé a černě ťupkované, horní hřbet a ramena jsou temnohnědé, uzounce světle hnědě lemovaného peří; vole s peřím bočním a slabinami je našedle hnědé a černohnědě skvrnité. Takto je podoben kačer kachně, jenže je povrchu mnohem temněji zbarven a rovněž po černě skvrnitém zobáku je rozeznatelný. — ♀ a mladé jsou známé kachní barvy, t. j. hnědé, poněkud do rezava se nesoucí. ♀♀ jsou však vždy světlejší, na hlavě a na krku jen čárečkované, nikoli ťupkované; zrcádko je šedobílé a mimo to jsou menší. Kačátka jsou klamně podobna kačatům březnaček. — Zobák kopřivky je protáhlý, úzký, s dosti dlouhými

vruby;*) za mládí je na slemeně načernalý, po stranách pomorančový, stářím přibývá černé barvy tou měrou, že st. ♂ na jaře jej mívá až modročerný, v létě bledší; oko tmavohnědé, plováky mladých svěže šafránově žluté, starých do pomorančova, blány načernalé.

Domovem skřipky je sever Evropy, Asie i Ameriky. Náš díl světa obývá od Islandu až do již. Německa jako hnízdivec, avšak i v Čechách, na Moravě, v Haliči, Uhrách (Velencské jezero), v Bulharsku, Dobrudži, Rusku i ve Španělích. V zimě bývá pozorována v Anglii, již. Francii, Italii, Řecku a sev. Africe. Heuglin píše: »dost hojná při ústí Nilu a na sousedních jezerech.« V Sibíři ji nalezl Middendorf na již. pobřeží moře Ochotského; hojně jich přezimuje v Šanghai. Dobou tahu se shoduje s březnačkou. Jäckel píše, že za mírné pohody přezimuje na Bodamském jezeře (Vögel Bayerns 1891.).

Kopřivku vším právem možno nazvati nejvzácnější sladkovodní kachnou našich krajin, která sice tu a tam se u nás hnízdívala (Palliardi a Frič) a snad dosud ještě hnízdí, třeba nepozorována, neznáma. V Prusku (dle Harterta) není příliš vzácnou. Šír zmiňuje se o ní jako o vzácném hnízdivci od Obříství, Benešova (již. Čechy), Třeboně, Pištína, Hluboké a j. (ač-li zpravodajové skutečnou kopřivku znali). Za tahu dost často s jinými kačenami bývá ukořistěna. Tak v VI. Jahresber. aus Oesterr.-Ung. 1887, str. 436, píše Špatný z Lomnice n. Luž., že 1887 tam bylo zastřeleno 48 kopřivek.

Domnívám se, soudě z jiných záznamů, že tato kachna není ani tak vzácnou, jak by se z řídkých o ní zpráv mohlo souditi. Mnohá soukromá sbírka se jí může pochlubiti. V Haliči je »wszedzie pospolita (obecná), gnieždzi sie, ma swoje ulubione stawy (rybníky) i jeszcze v mrozy spotykač ja možna« píše o ní Dzieduszyski, který jich daroval 6 kusů lvovskému museu; z těch mladá kachnička ve chmýří ze 16. července 1855. Vídeňské dvorní museum vystavuje 2 kusy od Neziderského jezera. Domácí kopřivky vystavuje české museum.

Hnízdo její stává v hustém rákosí nebo na trsech jeho, ale i dále od vody pod vrbinami nebo jiným křovím bývá a Reiser je vídal i na travnatých místech štěrkovitých i na polích. Od polovice května až do počátku června snáší 6—12 vajec nazelenale olivově žlutavých anebo světle nažloutle šedozelených. Průměr. velikost 30 vajec jest 56·2 × 40·3 *mm*, váha 4·159 g. Po 21 (?) dnech se líhnou mladé (Ornis 1890) a ♀ sedí velmi vytrvale a vyletuje s hnízda hlasitě křičíc. Nalezená vejce lze dáti domácí kvočně vyseděti a vylíhlá kačata vychovati; brzo se ochočí a možno je pak dobře v domácnosti dále chovati. Krmí se ovsem, chlebem, zeleninou, řepou, vařenými brambory s ječnou drtí smíchanými a při tom dobře vydrží. Jsou trochu choulostivy na krutou zimu a vůbec je patrno

---

*) Přísní systematikové vystavili ji jako zástupce zvláštního rodu: Chaulelasmus.

že jsou jaksi náhlejší proti březnačkám. Že i jim třeba křídla kupírovati, aby byly pojištěny před uprchnutím, netřeba zdůrazňovati.

Mnoho křičí a je celkem velice čilá a hodí se tudíž výborně za »volavou« kachnu na kachní čihadla (koje). Hlas její zní jasně, zvučně »kvék«, a to buď jednou nebo několikrát po sobě; ♂♂ se ozývají chraptivěji, sípavěji. Mimo to ♀♀ volají kachním »rek rek rek«. Za tmy, když táhnou, již zdaleka bývá slyšeti toto volání a mezitím kačeři hvízdají zvučným »pip pip«, po kterých zvláštních tónech rozeznáváme je od jiných. I let její jest jaksi rozdílný, zcela »zvláštně houpavý«, jak se zdálo Blasiovi.

Čírka modrá (Anas querquedula, L. = Querquedula circia, L. (let. šat).

Neklov (Presl). — Rus.: Čirok, kunčik, treskun, čiruka; pol.: Cyranka; chorv.: Patka krža, krokotavak (Bos. a Herc.), krzulja (Dalm.), čkruga (Čer. Hora); srb.: Patka pupčanica; slovin.: Regelc; bulh.: Krečital; něm.: Die Knäkente, Halb- =, Schäck- =, Krautente.

Tato a následující druh jsou maličké kachny, o málo větší holuba, mající slabou chocholku na záhlaví a zahrocená pera ramenní, která jeví povahu per vlajkových. V leckterých spisech o ptactvu tvoří zvláštní čeleď Querquedula, Steph.

Druhový znak: Zrcádko malé, tmavo šedohnědé, mdlého zeleného lesku a jak zpředu tak ze zadu bíle omezené; zobák černavý, plováky šedé; ocas 14perý; nad okem až po šíji se táhne bílý pruh; hruď temně skvrnitá. — Délka 35 cm, křídlo 20 cm, ocas 8 cm, zobák 4 cm, plovák 3·2 cm.

Svatební šat ♂: Zmíněný bílý pruh nadoční omezuje temnohnědé temeno i záhlaví, čelo je bledší a jemně čárečkované; uzdy, hlava po stranách (tváře) a krk jsou světle rezavohnědy a jemňounce bledě čárečkovány, hrdlo černé, vole bledě žlutohnědé, polokruhovými tmavohnědými obloučky zdobeno; pera na slabinách a poboční jsou bílá, nahoře jaksi modrošedá a jemně černě napříč a krouceně vlnkatá (čeřitá); střed hrudi a břicha je čistě bílý, řiť a spodní ocasní krovky narezavěle bílé; tmavě skvrnitý povrch těla je temnohnědý a jednotlivá pera jsou zdobena zahnědle šedými polokruhovými obrubkami; křídelní krovky a hřbet nad nimi jsou modrošedy a téže barvy jsou hrotitá pera lopatková či ramenní, jsouce nad to středem bíle a černě nadél pruhována; rýdovací péra tmavě popelavá.

V letním šatě je kačírek podoben kachynce, leda že jest přece v celku tmavší a na volátku světle rezavě nahnědlý, horní část křídla je šedomodrá a zrcádko je živějších barev. — ♀ je oděna obvyklou kachní robou a má také horní část křídla temně popelavou; zrcádko tmavohnědavé a jen nepatrně lesklé a podobně bíle na obou stranách lemováno. Mladé kachny vůbec podobají se staré ♀, ačkoli jsou přece temnějšího zbarvení a hruď mívají rezavě naběhlou; ♂♂ v tomto věku se liší už čistším modrošedým políčkem na křídle. — Kačátka vypadají jako kačata březnaček, ale zobáčky a plováčky mají tmavší a jsou celkem drob-

nějšího těla. — Zobák starých je mdle černý a jen nepatrně do zelena se měnící, oko temnohnědé, plováky narudle popelavé.

S čírkou obecnou si čírku modrou nelze poplésti, navzdor tomu, že jsou skoro stejně veliké a samičky a mladé dost podobné; třeba si jen povšímnouti náležitě zrcádek, ta je určují přesně. Čírka obecná je má skvostně zelené a vpředu černé; ostatně ♂♂ na jaře rozezná každý smrtelník pohledem na hlavu (na její výzdobu).

Tato hezoučká kačenka obývá ponejvíce mírné končiny evropské i asijské a v zimě odtahuje jižněji, až i do sev. Afriky. V Německu je v nižinách známa všude, vyjmouc kraje vodou chudé, anebo alespoň po párech ji tu nalezneme skoro ve všech zemích, podobně jako v našich vlastech československých a monarchii vůbec. V Haliči, v Uhrách podél Dunaje až do Dobrudži je místy hojná a četně se tu hnízdívá. Na Bodamském jezeru jich někdy bývá mnoho, ač se tu jen občas hnízdívá. Táhne již v srpnu a celé září i déle tah potrvá a navrací se v březnu a dubnu. Lépe jí svědčí podnebí mírné a proto sotva do již. Švédska se odvažuje nejdále na sever. Vedle březnačky zdá se býti v létě nejčastější kachnou, ačkoli odlétá později a dostavuje se dříve. Hnízdí se v močálovitých místech svého bydliště v rákosí nebo nějakém houští, ale také na tisíc kroků od vody vzdálena byla její hnízda nalezena, a to na místech docela suchých; zhusta si volívá podobná místa jako lžičák. Koncem dubna mívá ve hnízdě 9—12 vajec, podoby typické, jen někdy také silně zahrocené nebo podlouhlé; jsou velice málo lesklá, hladká a buď světleji nebo temněji zažloutlá (smetanové barvy). Průměr. velikost 52 vajec je 46·7 × 33 millimetrů, váha 2·073 g. Kačátka se líhnou po 3 nedělích.

Jsouc povahy mírné, brzo zkrotne a zvykne si i na uzavřený rybníček, kde i jiné druhy kachen se proháněji. Pro dvůr nebo podobnou místnost se nehodí, a nemůže nikterak postrádati vhodné nádrže, kde přece částečně přirozené potravy si může nalézti, sice jinak zakrní. Párky k sobě lnou nadmíru, jich vroucí vzájemná náklonnost, způsobené a přítulné chování působí tak mile na člověka a pěstiteli způsobuje mnoho potěšení. Vejce jejich také dávají domácí kvočně vysezovati a volí k tomu nejraději zakrslé slípky a s kačátky dlužno opatrně a pečlivě zacházeti, chrániti je před zimou v teplé místnosti a p. — Nejlépe se jim daří při jahelníku, kanářím zobu, chlebíčku s masem nebo vajíčkem a také si libují okřehek vodní.

Kachnička tato neobyčejně rychle a obratně lítá a při tom nehlučí. Nadmíru zajímavou podívanou poskytuje zápas sokola s touto čírkou, je-li jím pronásledována, při čemž se hledí nárazům a útokům jeho náhlými obraty vyhnouti, nad něho se dostati anebo strmo dolů se sřítiti a novým kličkováním mařiti jeho vytrvalé útočení. Obyčejně přílišným napjetím sil sokol ochabuje a je nucen zanechati marného namáhání a s prázdnou odtáhnouti. Při takovémto manevru je teprve viděti, že naše

čírka je jedním z nejbystřejších ptáků letounů a že předčí v ohledu tom i našeho holuba letáka.

Mimo obvyklý hlas kachní, který zní vysoce a zároveň slaběji než hlas březňačky, asi jako »knek knek knek«, lze na jaře ještě slýchati hlavně v době námluv zvláštní chřestivě znějící »klerrrrreb« jako rachot či klepot kastaněť nebo dětské řehtačky, praví Jäckel. Dají se zvuky ty dobře napodobiti takovou řehtačkou a dobře-li ladí, je možno jí zamilovaného kačírka snadno přivábiti; tuší tu svého soka.

Poznámka: V Evropě byla již několikráte ulovena severoamerická čírka modrá (Anas discors, L. = Cyanopterus discors, Eyton). Profesor Blasius v novém Naumannu (III. vyd.) píše, že jen tři případy jsou na jisto postaveny a to 1858 u Nithu, 1886 u Säby a 1899 u Dokumu, ale není vyloučena možnost, že to byli třeba uprchlíci ze zajetí. Obývá střední a západní Ameriku Severní.

Čírka obecná (Anas crecca, L. = Querquedula crecca, Steph.).

Stířek, čírek, šírka, blatařka, plechačka. — Rus.: Čirok; pol.: Cyraneczka; chorv.: Patka kričara; srb.: Patka kržulja; slovin.: Krehelc; luž. srb.: Krika, cerka, cyranka, mala kačka; něm.: Die Krickente.

Druhový znak: Veliké a skvostné zrcádko je dole sametově černé, nad tím třpytivě zelenofialové, zpředu široce bílé a rezavé, vzadu uzounce bíle lemováno; zobák načernalý, plováky šedé; ocas 16perý. Nejmenší evropský druh kachen. — Délka 29 cm, křídlo 19 cm, ocas 7 cm, zobák 3·6 cm, plovák 3 cm.

Tab XXVI. obr. 202. Svatební šat ♂: Nazad hlavy jsou mírně prodloužená pera, která může pták libovolně rozčepýřiti v chocholku; celá hlava a přes polovic krku jsou příjemně kaštanově hnědé, kolem oka a po skráních za ním prostírá se krásně zelenofialově lesklá pruhovitá skvrna, která po stranách šíje sestupujíc končí vzadu na krku černou třpytnou skvrnou; pod i nad okem je tato okrasná skvrna zažloutle bíle obrubována. Volátko je bílé, rezavě naběhlé a posázené ledvinkovitými, drobnými černými skvrnami; hruď po stranách (boky) s nosiči křídel na slabinách je popelavá, vlastně čeřitá; ostatek šíje, horní hřbet a ramena jsou rovněž popelavy; úzce kopinatá pera na lopatkách šedá s černými osténkovými čárkami; dolní hřbet s kostřecem je namodrale černý, někdy přejemně bíle stříknutý; svrchní ocasní krovky jsou černé a bíle lemované; břicho je bílé, a od řiti vycházejí napříč na obě strany černé pásky nahoru na strany kostřecne a jedna širší prochází středem spodních ocasních krovek, majíc s obou stran podle sebe zažloutlá políčka; 16perý ocas je hnědočerný, bíle obrubován.

V letním šatě se podobá sice ♂ kačence, je však přece temnějšího zbarvení a vždycky se odlišuje živěji zbarveným zrcádkem. — ♀ i mladé jsou obvyklé kachní barvy i kresby, zrcádko není přece tak čisté a výrazné, jsouc mimo to o poznání menší. Kačátka mají hlavu s krčkem vzadu černou, od zobáčku jde žlutý proužek nad i pod okem, od hrdélka až na bříško je spodek žlutý, nazad ne tak čistý; na hnědém

a černém hřbetě jsou po každé straně dvě žluté skvrny. Stářím povrchu více hnědnou, žluť se znečišťuje a bříško jim šediví, svrchní zobáček je černý, spodní žlutý, plováčky načernalé. — Zobák starých bývá na jaře úplně černý nebo černošedý (♀); duhovka hněda, plováky narudle popelavé.

Čírka obecná obývá Evropu i Asii asi po 70° s. š., neboť není daleko tak citliva a choulostiva na čiperný vzduch vysokého severu jako příbuzná její modrá tetka; mimo to není nikde vzácností. V Asii Middendorf už ji nalezl na hnízdě 26. dubna v okolí Amginsku na celém již pobřeží moře Ochotského. Tyto Asiatky zhusta přebývají zimu v Číně a na ostrovech Japonských. V Německu — ne příliš hojná, ani zase vzácná — bývá v létě ptákem spíše při pobřeží než v nitrozemí se zdržujícím. V naší říši se hnízdí četně a hojně tudy protahuje; v Dobrudži je pravšedním ptákem. V našich vlastech se hnízdí také dost zhusta a často při malých rybníčcích a nádržích a je také známa mezi lidem.

Na velikých pobřežních jezerech dolnoegyptských přezimuje s jinými ještě druhy kačen, ale také jich ještě mnoho zaletuje jižněji, často až do nitra Afriky. Hnízdí se, kde jen poněkud nalézá vhodného místa, a v Německu to jsou spíše severní a severových. části než střední a jižnější. Také se hnízdí sem tam v Sedmihradsku, Bosně, Bulharsku a na Černé Hoře. Zvláštní jest, že Dzieduszyski nevěděl, hnízdí-li se v Haliči (Muzeum 1880), ačkoli v severnější Kongresovce ji Taczanowski uvádí jako hnízdivce (Ptaki krajowe II. 1882.).

Hnízdo stavívá poblíž vody ve vysoké trávě anebo pod ochranou nějakého křoví. Bau našel 3. máje 1871 její hnízdo hluboko v listnatém lese (asi 4 míle od Berlína) na veliké lesní lučině. Já pak 2. máje 1891 v Litošicích rovněž v lese, v řídkém borovém porostu asi 20letém za hrází blízkého nevelikého rybníka pode vsí; uloženo bylo v řídké trávě u samého stromku a 10 vajec v něm, z těch jsem si dvě vzal pro sbírku a ostatních osm a na nich sedící kachynku jsem navštěvoval skoro každodenně; 24. den jsem nalezl hnízdo prázdné, ale neporušené a bez skořápek a vedle něho jediné mrtvé mládě — někdo to zkazil. Jindy 1883 na jaře tamtéž vedla kačenka z lesa přímo přes vesnickou zahradu 12 kačátek k rybníku; tu však byla překážka, a sice plot čili taras (jak tu říkají) ze srovnaného kamení a v tom všechna ta drobotina uvázla, nemohouc dále. Zbývalo jim ještě přejíti silnici a přes konec vsi a kousek zelené »Obce« a byly by dorazily teprve k vodě. Kačenku nízko nad místem nehody poletující jsem uhlídal ze zahrádky a při bližším pátrání po příčině toho zaslechli jsme hlásky kačat v kamení zalezlých. Všechna jsme je šťastně sesbírali a v košíku na rybník donesli. Stará při tom nevysoko nad námi letíc nás provázela. Později 9 mladých bylo odstřeleno a ostatní zmizely. Třetí mi známé hnízdo nalezeno 3. května 1889 v lese »na Bahnách« také u Litošic, odkud pochází můj párek ve sbírce.

Kromě dubna nebo na počátku máje bývá hnízdo osazeno 8 až 12 vejci, která se od vajec čírky předešlé takřka neliší. Jsou však celkem o něco kratší a žluté. Průměr. velikost 55 vajec je 45·3×32·7 *mm*, váha 1·995 *g*.

Létá lehce, rychle a dost tiše a potápí se jedině pro kratochvíli nebo když jest zle; ale dovede to znamenitě a daleký kus pod vodou urazí. Aby se nadýchala čerstvého vzduchu, vynořuje toliko zobák s hlavou až po oči. Zkrotlé čírky tyto jsou roztomilí a něžní tvorové; v zimě jest jim však dopřáti ochrany, jsou choulostivější (zejména staré) než čírky modré. Takovíto staří zajatci neradi žerou ječmen nebo oves a dlužno je proto navykati jako předchozí; okřehku jim popřejme co nejvíce. Polorozvařené jáhly raději žerou než tvrdé zrní a rozdrobený chlebíček s mrkvičkou a masíčkem v pěkné směsi jim tuze dobře jde k duhu.

Hlas čírky této je hlasité kvákání »knék knek«; jiné zvuky, spíše jarní volání, zní dosti měkce »kryk« vždy jen jednou vyrážené anebo v dlouhých přestávkách. Z blízka to zní vlastně »krlyk«. — Hledá-li která uděšeně ztracenou společnost svých družek také se tímto tónem ozývá (Krickente). Mimo to kačírek vydává ještě zvláštní řezavé zvuky, jež zvukům předešlého příbuzného nejsou si podobny.

Shledalo se, že je ze všech kachen co nejméně plachá a také nejsnáze lze ji uloviti. Zvěřináři dokazují a také jsem se o tom přesvědčil, že čírky se v létě nehodí ku zasílání. Ze 4 kachen čerstvě střelených počátkem srpna a hned z Písku zaslaných březnačku se lžičákem bylo lze k jídlu výborně připraviti, avšak obě čírky obecné došly naprosto zkaženy.

Čírka srpoperá (Anas falcata, Georgi. — Querquedula falcata, Eyt. — Eunetta falcata, Bp.).

Rus.: Razkrasivyj selezen; pol.: Kaczka kosatka; chor. a srb.: Patka srpasta; něm.: Die Sichelente.

Druhový znak: Černý zobák je stejně široký a delší než nártí; plováky zahnědle pleťové; zrcádko má vzadu rezavě bílé konečky, vpředu je šedočerné a kovově lesklé, krovky jeho jsou však u předu šedé nazad bílé s obrubou rezavou; nahoře i dole je zrcádko omezeno šedými letkami a mimo to nad ním splývají srpovitá pera ramenní. Délka 45 cm, křídlo 23 cm, ocas 10 cm, zobák 4·2 cm, plovák 4 cm.

Svatební šat ♂: Hlava je nahoře tmavě kaštanová a opatřena prodlouženými pery, která splývají přes týl po šíji; tváře a skráně jsou barvy měďové, vzadu kovově zeleně lesklé; vpředu na čele nad zobákem jest bílá okrouhlá skvrna; brada, hrdlo a krk jsou bílý a uprostřed toho je černý, zeleně lesklý obojek; povrch těla je šedý jako spodek; je to vlastně černé zbarvení, které je hustě bíle proužkováno, vlnkováno, nahoře jemněji čeřito než dole; svrchní ocasní krovky jsou na koncích a po stranách do středu sametově černé, ku stranám ocasu

bílé a středem bílé poloviny praporu se táhne černá příčná páska; pera rýdovací jsou hnědošedá; prvých 10 letek i s jejich krovkami jest šedých, střední — počtem 15 — jsou černé, vně zeleně třpytivé, ku konci pak světle lemované, nejdelší jsou již poněkud zahnuty, jako oněch 5 per rameních, která jsouce srpovitě dolů zahnuta visí přes ruční letky (při složených křídlech) a jsou sametově černá s bílými stvoly a světlými obrubami. Věru, zvláštní to vskutku ozdoba! — ♀ je rezavošedá, na osténkách černohnědě skvrnitá a na bocích a slabinách skvrny ty se šikmo zpříčují; zrcádko není tak čisté jako u kačera a dlouhá pera zdobná nejsou zahnuta, nýbrž přímá. Podobně vyhlížejí i mladé. Dle Middendorfa rozeznávají ♀♀ kopřivky a čírky srpoperé (jinak velice podobné) podle zrcádek ihned, neboť čírka je má černé, kopřivka šedobílé a tato má kromě toho vždy bílé břicho beze skvrn, kdežto čírka je tady skvrnita. — Zobák černý, oko tmavohnědé, plováky hnědé s tmavými blanami.

Vlastí čírky této, ptáka to opravdu krásného, třebaže ne právě pestrého, jest severových. a střed. Asie, od Jeniseje až na Kamčatku; nejobecnější jest na řece Leně a na Bajkalu. V dubnu se objevuje ve svých hnízdištích a přezimuje v jižnější Asii, hlavně v Číně a Japonsku. Hnízdí se — dle Middendorfa — hojně ve Stannových horách, a to bezmála až do výše hřebene horského; na Udskoj Ostrog doletěly 3. máje, na Atšuru 14. máje. Na Udském byly 4. srpna už dorostlé mladé. Jako veliká zvláštnost byla ulovena ve Švédsku v dubnu 1853 u Norrlandu a je nyní vystavena v říš. museu ve Štockholmu. Na Nezideru v Uhrách zastřelen byl ♂ 1839 v září a je opět uložen ve sbírce dvor. musea vídeňského. O těchto úlovcích svět ornithologický ví, že ale byla také v Čechách ulovena, a to nedaleko Křivoklátu u Skrej, jak píše Hüttenbacher, který ji sám vycpával pro knížete Fürstenberka, který ji daroval knížeti Hohenlohovi do Italie, neví skoro nikdo. Kromě toho měla býti zastřelena u Nezdášova a u Hradce (na Stříbrsku). (Viz Bayerův »Prodromus českých obratlovců« 1894. a »Schwalbe« IV.)

Čírka dvouskvrnná (Anas formosa Georgi = Querquedula formosa, Degl.)

Ném.: Die Prachtente, Zierente.

Druhový znak: Zrcádko veliké a černé a jak zpředu tak vzadu kovově zeleně lesklé, nahoře kaštanově, dole černobíle omezeno; zobák černavý, plováky hnědé. — Délka 43 cm, křídlo 21 cm, ocas 10 cm, zobák 3·8 cm, plovák 3·6 cm.

Svatební šat ♂: Vrch hlavy, týl a poněkud šikmo sbíhající pruh od oka ku hrdlu a jiný podobný po stranách krku jdoucí jsou černé; vzadu na skráních je pěkné zelené políčko a podle něho se pěkně, ba až křiklavě vyjímají běložluté skvrny na tvářích a skráních. Celá tato kresba černo-zeleno-žlutá je jaksi oddělena od ostatního zbarvení úzkým nebo širším bílým okrajem, povrch těla a slabiny jsou šedé, přejemně tmavě čeřité; volátko je rezavohnědavé, tmavě kropenaté; spodek šedo-

bílý, řiť černá, letky a rýdovací péra hnědé a na záhlaví a šíji visí mírně jen prodloužená péra. — ♀ je horem tmavhonědá, peří světle lemovaného, spodem a na hrdle bělavá; křídla a zrcádko má jako ♂, leč přece jen mdlejšího výrazu, oči hnědé.

Také obyvatelka východoasijská, jsouc domovem v severových. Sibíři, byvši opětovně zastřelena ve Francii (2krát) a jednou v Italii (♂ uložen ve florencském museu). Hnízdí se východně od řeky Leny, sdílíc společně území s čírkou předešlou.

Čírka úzkozobá (Anas angustirostris, Ménétr. = marmorata, Temm. = Querquedula angust., Bp. = Chaulelasmus angust., Heugl. = Marmaronetta angust., Gigl.).

Čírka mramorovaná. — Rus.: Letnaja utka; srb. a chorv.: Patka neretvanska; něm.: Die Marmelente, Schmalschnabelente.

Druhový znak: Žádné zrcádko na křídlech nevyniká, ony letky loketní, které je obyčejně tvoří jsou zažloutle plavošedé; celkové zbarvení je temnohnědé a peří je široce světle lemováno. — Délka 42 cm, křídlo 20 cm, ocas 9 cm, zobák 4·6 cm, plovák 3·6 cm.

Peří veměs tmavě šedohnědé, na vrchu hlavy, na hřbetě a kolem očí nejtemnější, všude je však peří světle plavošedě a široce lemováno nebo zakončeno, takže ze základní barvy na hlavě zbývají okrouhlé, na krku podléně řaděné ťupky, na hřbetě a po stranách trupu pak široké příčné pruhy; spodek je bělošedý, vole a horní hruď jsou tmavě kropenaty; ruční letky jsou hnědé na vnějším praporu stříbrošedě naběhlé; hnědý ocas je na konci šedý; spodní ocasní krovky jsou hnědavě příčkovány. Zobák štíhlý, téměř stejně široký, na čele bez hrbolku, s malým černým nehtem, nad nímž je modrošedý podélný pruh; oko hnědé s bělavým kroužkem, plováky krásně olivově zeleny (Reiser). — ♀ je menší a její hnědá, příčně vlnitá kresba spodních ocasních krovek je rozmazaně splývavá, svrchní čelist její jest z většího dílu olivově zelená. Mladé kačeny jsou podobny ♀, skvrnění po těle je více rozmazané, neurčité, obrysů neostrých. Kačátka mají temeno a prostředek záhlaví a horní hřbet tmavohnědý, po stranách jsou bíle skvrnita; nadoční proužek je zahnědle světložlutý, od zobáku prochází okem zase temný proužek; vespod jsou zahnědle světložlutá.

Zvláštní, nezvyklá kresba této kachny hned je nápadna a určuje ji snadno. Domov její dlužno však hledati od nás na jih; obývá Portugalsko a již. Španěly, Kanárské souostroví, celou sev. Afriku, Palestinu, M. Asii, zhusta na Kaspickém moři ji vídají, dále v již. Rusku a na Kavkaze a odtud pak na východ až do Indie sahají bydliště její. V neuvedených zemích středomořských i na přilehlých ostrovech také se vyskytuje nezřídka a objevuje se i v Hercegovině, kde 28. května r. 1889 u Ostrozace na řece Neretvě 3 tyto čírky byly Kautem pozorovány a celý párek šťastně uloven; zdržovaly se tam již několik dní předtím, ale

měli je za domácí kachny tamního převozníka. Vycpaný párek lze viděti ve vzorně seřízené sbírce zem. musea sarajevského (Reiser v Ornith. Jahrbuch I. 1890). V jižních Uhrách na známém jezeru Velencsském zastřelena ♀ 1. srpna 1893 a jiný kus (ml. pták) 15. září 1894 a 6. září 1895; soudí se, že se tu vylíhly, neboť 26. září 1896 bylo jich tu pozorováno hejnko 15—20 kusů a jedna z nich postřelena.

Také naše vlast stala se hrobem vzácného toho hostě a zároveň jím obohacena česká ornis, neboť při kachním lovu 25. července 1892 konaném na Zlivském rybníku v polesí Pičína u Hluboké zastřeleni 3 ♂♂ a den na to (26.) 1 ♀. Dva kačeři a kachna vystaveny v knížecím museu švarcenberském na Ohradě a 1 ♂ dostal se darem do českého musea (Lověna IV. — Vesmír XXII.). Dle zprávy »Deutsch. Jäger 1893« byla také zastřelena v lednu 1893 u Kladna. Dále koncem června 1892 zastřelili u Wasserburgu na Bodamském jezeru v Bavořích dvě čírky mramorové. Tolik známo o její vyskytování se ve střed. Evropě.

Evropská svoje hnízdiště opouští na podzim, zaletujíc do vnitřní Afriky, odkud se obyčejně v březnu a dubnu vracívá.

Co do způsobu života se shoduje s ostatními našimi čírkami (Lilford). Lehce a rychle lítá a hlas má hvízdavý. Reiser ji zase vyličuje jako výborného a vytrvalého potapěče a praví, že letem vyluzuje zvláštní vrzavé zvuky.

Hnízdí se v jmenovaných zemích a — jak se za to má — také v Uhrách (viz shora). A kdož ví, zdali onen párek na Bodamském jezeru v červnu u Wasserburgu ulovený si nehledal vhodné bydliště? Hnízdo stává v trsech ostřic, skřipin a j. a z těchže rostlin je také zbudováno a jak náleží prachovým peřím vystláno. V máji nebo červnu snáší ♀ 6 až 10 zažloutle bílých vajec (jako čírka obecná). Průměr. velikost 12 vajec je 45·3 × 33·8 *mm*, váha 2·8 *g*. — Živí se, jak nám sdělují různí pozorovatelé, hlemýždi, mlži a součástkami rostlin.

Hvizdák (Anas penelope, L. = Mareca penelope, Steph.)

Hvízďák, kuliš. — Rus.: Svijas, svestun; pol.: Świstun, kaczka piszczalka, lub gwiždzaca, swistula; chorv. a srb.: Patka zwiždara, zviždarka; slovin.: Navadna žvižgavka: luž. srb.: Hvizdak; něm.: Die Pfeifente, Rothals.

Druhový znak: Ne příliš veliké zrcádko mívá ♂ tmavozelené, zpředu i ze zadu černě zalemované a nejbližší pero za ním bývá vně bílé, zhusta černě vroubené. ♀ má také tmavolezené zrcádko, leč bělavě lemované a nejzadnější pero je bezmála celé bílé; hruď i břicho jsou bělavy a beze skvrn; ostěnky či stvoly ručních letek jsou šedobílé; 14perý ocas mírně zahrocený; malý zobák je modravý, plováky šedivé. — Délka 45·5 cm, křídlo 28·3 cm, ocas 10 cm, zobák 3·6 cm, plováky 3·6 cm.

S v a t e b n í š a t ♂: Na čele a temeně je podlouhlá bílá skvrna, ostatní hlava s krkem jsou krásně rudohnědy či rezavy; brada s hrdlem

jsou načervenaly, vole okrově žluté, prsa a břicho bělostné; nosiči křídel (na bocích a slabinách) ramena a horní hřbet, to vše je popelavé (rozuměj: zblízka tmavošedě čeřito); dolní hřbet a kostřec jsou temně hnědošedy a tento poslední je bíle kropenat; strany svrchních ocasních krovek jsou černé, spodní ocasní krovky černé jako samet; krovky křídelní u mladých kačerů jsou zahnědle popelavé, leč třetím rokem počínaje zbělí dokonale, že tím povstává veliký bílý štít nad zrcádkem, který se pěkně odráží; ocas je načernale hnědý a po stranách úzce bělavě zaobrouben.

Letní šat pro své živější zbarvení je mnohem pěknější nežli je skoro pravidlem u ostatních kačerů, kde je tomu opačně. Hlava s krkem do polovice je skoro taková jako na jaře, jen že jsou drobně ťupkovány, vole je žlutohnědé, úzce napříč tmavohnědě vlnité; spodek zůstal od jara čistě bílý, postranní peří na trupu je živě rezavé; ramenní a hřbetní péra jsou také krásně rezavá a černohnědě skvrnitá, největší pak z per těch jsou světle příčkována; kresba křídel zůstává táž jako na svatebním šatě, ale barvy jsou svěžejší. ♀ je obvyklého, spíše zasmušilejšího zbarvení kachního aneb na poprášeném základě mdle tmavohnědě skvrnita; střed spodku je bílý. Od kačeny rozeznává se mladý nevybarvený kačer snadno, základní jeho zbarvení světle žlutošedé, jako poprášené přechází více do rezavožluta, zrcádko je načernalé, zeleného lesku, kdežto ♀ je má šedé a bíle zalemované. Kačata mají zobáčky a nožky tmavošedé a chmýří je povrchu temně olivově zelené, vespod špinavě žluté, na břišku bílé; hlavička je bělavého nádechu. — Zobák není dlouhý a u čela poněkud zvýšený, ovální chřípě jsou blízko čela, otevírajíce se na stranách širší polovičky zobákové; za mládí bývá zobák popelavý s černým nehtem, ♀ jej mívá modravější, ♂ světle šedomodrý, oko je tmavohnědé, plováky světle, někdy také narudle šedé.

Hvizdák obývá mírné kraje na severu Starého světa. V Evropě jej nalezli na Islandu, ve Skandinavii, Laponsku, Finsku, Rusku, Dánsku; v Asii obývá veškeré tundry sibiřské. Za tahu proletuje celou Evropou až do zemí středomořských a do severní Afriky do nilské delty; dále v nitru temné pevniny pozorován nebyl. V Asii přezimuje u množství v již. Číně a Japonsku, jakož i ve Vých. Indii. Také v Německu a našich užších i širších vlastech se v tu dobu vyskytuje a nepatří ku vzácnostem československé ornis. Podzimní tah již v září započíná a trvá dle toho, jak brzy se dostaví prvé mrazy, až daleko do prosince. Na pobřeží Severního moře v tu dobu bývá mnoho hvizdáků, místy na tisíce jich oživuje vhodné mělčiny; podobně tak bývá v Dobrudži. Jarní návrat k nám odbude se v březnu a dubnu. Ale už také jednotlivci z příčin dosud arci neznámých zkusili přezimovati i v našich šířkách i severněji, jako v Anglii a na již. pobřeží Skandinavie, resp. Norska.

Hnízdí se v uvedených zemích, ale velmi zřídka jen pod 54° s. š.; přes to však se hnízdil už v Oldenbursku, Meklenbursku, Westfalsku a Prus.

Slezsku a také v Čechách má se tu a tam hnízditi, alespoň Šírovi zpravodajové naznačili několik míst. Nevím, jsou-li spolehlivá, ale Palliardi také tvrdí s Fričem, že ano — tož ano! O hnízdění se hvizdáka v Haliči Dzieduszycki mlčí. 9—12 vajec, která v polovici máje ve vodnatých krajinách se naleznou, jsou žlutavě zahnědlé bílé barvy bez zelenavého nádechu; skořápka je hladká, jemnozrnná, pevná a dost lesklá.

Dle Sandmanna z Finska bývají dlouhá 53·2—57·3 mm a široká 36·8 až 40·7 mm a váží 3·3 g. Bamberg nalezl hvizdáky 25. května 1892 při Kaspickém moři hnízdící (Ztschrft. f. Ool. 1902). Vylehování trvá 24—25 dní. V Amginsku u Jakutsku v severových. Asii objevují se — dle Middendorfa — kolem 23. dubna, leč na vých. svahu Stannových hor nelze jich nikde uhlídati; také se hnízdí v Taymirsku na Bogdanidě.

Hvizdák vyniká počtem jedinců jako březnačka a jest jednou z často se vyskytujících druhů kachen. Lítá velmi prudce a lehce a téměř neslyšitelně, leda když se jich tak hejno s hůry k zemi vrhá, lze postříci šumot perutí. Jemu přináleží název kachny sladkovodní měrou nejvrchovatější; slaná voda mořská jest mu protivná, ačkoli za tahu je nucen se zastavovati na pobřežních mělčinách mořských zátok nebo na vodách brakických. Dlouho se tu však nikdy nezdrží a proto také o hnízdění se jeho na pobřeží mořském nemůže býti snad ani řeči.

Jméno své dostal (a to ve všech řečech) dle nápadného hvizdavého hlasu a mezi tisíci kachnami lze jej dle toho poznati; je ho slyšeti daleko a ozývá se jím letě i pluje. Z dálky zní jako »vibvý vibvý« a jsme-li blízko, slýchati lze k tomu ještě jakési kručivé finale »dyt hojarr!«. Druhdy střídává hvízdání s mručivým krákáním, jež by se mohlo přibližně naznačiti slabikou »charr«. Mimo to umí syčeti a funěti jako ostatní kachny.

Zajetí uvyká brzo a nelze upříti, že kačer na jaře ku svatbám vyšňořený i později v létě přepeřující jest nemalou ozdobou rybníka nebo kuřího dvora. Jest však vůči zimě choulostiv a proto mu třeba náležité ochrany. Zachází se s nimi jako s březnačkami a rovněž nesmí býti zapomenuto na pojištění proti útěku. Při pečlivém hledění vydrží kolik let a také se rozmnožuje a kříží. V žaludcích hvizdáků nalezl Jäckel výhradně zblochan vzplývavý (Glyceria fluitans), listy pryskyřníku plazivého (Ranunculus repens) a semena rdesna pálečníku (Polygonum hydropiper). (Vögel Bayerns 1891.)

Ostralka (Anas acuta, L. = longicauda, Briss. = Dafila acuta, Leach.).

Kopřivka (Presl). — Rus.: Šilochvost; pol.: Roženiec, kaczka strzalogon, dlugosterna czyli jaskólczyogon; chorv. a srb.: Patka lastarka; slovin.: Raca dolgorepka; luž.-srb.: Čeřvjenač; něm.: Die Spitzente, Spiessente, Fasan-, Schwalbenente, Pfeilschwanz.

Druhový znak: Obě střední pera rýdovací jsou nápadně prodloužena a jsou mnohem hrotitější ostatních; ♂ má menší zrcádko měďové barvy, zeleně lesklé, vpředu rezavě, vzadu černobíle napříč omezené; ♀ je má světle žluté a šedohnědavé; zobák zamodralý, plováky šedé; ve svatebním rouše mívá ♂ také ramenní pera prodloužená a visutá; v ocase je 16 per. — Délka 65 cm, křídlo 28 cm, ocas 20 cm, zobák 5 cm, plovák 4·8 cm.

Tab. XXVI. obr. 205.

S v a t e b n í š a t ♂: Povrchu jemně černě a bíle čeřit, což z jisté vzdálenosti činí dojem příjemné modrošedi; vespod je bílý, celá hlava i s hrdlem je krásně kávově hnědá (t. j. barvy pražené kávy); skráně se mírně lesknou do zelena; po každé straně vzadu na dlouhém krku sbíhá od týlu bílý pruh, který zároveň lemuje temnohnědý pruh po celé šíji až na hřbet se táhnoucí; prodloužená ramenní péra jsou černá, bledošedě lemovaná; spodní ocasní krovky černé, po krajích zubatě bíle zdobené; ocas našedivělý, střední péra jeho černá, p r o d l o u ž e n á, o 6—9·5 cm d e l š í p e r n e j b l í ž e s o u s e d n í h o p á r u. — L e t n í š a t je temně černohnědý a peří šedě lemovaného; hlava s krkem bledě rezavohnědá a temně čárečkovaná, podobně jako na horní hrudi, leč přece rezavěji; hoření péra černohnědá, bělavě příčkovaná se šedými obrubkami; obě střední péra ocasní jsou sice pořád ještě delší, leč daleko ne tak jako na jaře, jsou celkem jen 12 cm dlouhá. Roucho toto je podobno šatu ♀, líšíc se tmavším povrchem a světlejším spodkem, dle čehož dobře a lehce rozdíl postřehneme, porovnáme-li je navzájem. — ♀ je mnohem menší (asi 53 cm dlouhá), zbarvení skřivánčího nebo spíše kachního, zrcádko má zahnědle žluté, ocas krátký a střední péra v něm jen o 2·5 cm delší ostatních. K a č á t k a vypadají jako kačenky březnačky, jsouce jen trochu tmavší a toliko menší zobáčky mohly by do jisté míry býti jakousi značkou druhovou. — Staří ptáci mají zobák protáhlý, u kořene nepatrně zvýšený, velice úzký a šedý jako olovo; mladé jej mívají tmavší, slemeno a nehet jsou černy; oko zprvu hnědé, později bývá žlutavě hnědé a druhým rokem pak krásně sežloutnou; ♀ nemívá zobák a oči nikdy tak krásny jako ♂; plováky jsou zprvu popelavy, potom světle šedy jako olovo s blanami načernalými.

Ostralka se zdržuje na severu Evropy, Asie i Sev. Ameriky a to v podobných územích jako březnačka, leč hnízdiště její sáhají dále na sever než této, asi tak od 50° počínaje. Bamberg ji pozoroval hnízdící se u Carycinu na Kaspickém moři (Ztschrft f. Ool.) 1902). V celé Sibiři až na Kamčatku je praobyčejnou kachnou a toliko v Přiamursku má býti vzácnější. V našich vlastech se také hnízdí, hlavně v již. Čechách (Vařečka 12 osad z Písecka uvádí, kde se měla hnízditi). Janda nalezl její hnízdo u Lanštorfa na Moravě koncem května 1900 a v Haliči je rovněž častým hnízdivcem.

Jinak za tahu se u nás vyskytuje dost často, leč přece ne tak hojně jako na př. hvízdák. V říjnu se počíná stěhovati a prolétnouc Evropu zastavuje se v jihoevropských zemích až u Středozemního a Černého moře, načež přelétnouc moře Středozemní ocitá se v sev. Africe a putuje

tu jednak proti vodě řeky Nilu až do nitra pevniny, jednak na západě až ku Senegalu zalétá. V podobných šířkách koná výroční cesty své i v Asii a Sev. Americe. V březnu a dubnu se vracívá zpravidla na svá stará hnízdiště. Za tahu bývá s čírkou a hvízdákem na severoněmeckém pobřeží jednou z nejhojněji zastoupených kachen.

Přednost dává rozsáhlým hladinám jezerním, rybničným, močálům a p., kde roste a bují všemožné rostlinstvo vodní a bahenní; houštin nebo vodních nádrží leckde v lesích zastrčených jako některé kachny ostralka nemiluje. Můj ♂ byl zastřelen na nepatrném rybníčku u Krasnice na Želez. horách na jaře 1883; hajný jej na večer postřelil a druhý den ráno nalezl jej mrtva ve smrčině za vodou, kam odešel umřít.

Hnízdí se u nás, arci ne tak hojně jako březnačka, na větších, volných, hojných svodnicemi a zase hladinami prostoupených močálech a blatech, na zarostlých, málo kultivovaných rybnících a jiných rákosnatých vodách stojatých. Kachna snese ve druhé polovině dubna, v Laponsku až koncem máje a ještě dále na sever dokonce až v červnu, 6—10 vajec buď typ. nebo i podlouhlejších, hladkých, zelenavěšedých a nepatrně lesklých. Průměr. velikost 47 vajec je 53·9 × 38·3 mm, váha 3·275 g. Za 28 dní klubou se kačátka.

Sličná tato kachna lítá dosti tiše a rychle, majíc při tom hlavu dost vysoko; plove-li, vtahuje ji, zakrucujíc pěkně esovitě krk. Také se výborně potápí a je nadmíru plachou. Co se týče hlasu jejího jest »pák« to nejobyčejnější, co od ní slýcháme; je to poněkud vyšší než od březnačky a vyrážívá jej toliko jednou. Jinak však křičívá ♂ na svoji polovičku; vypadá to skoro jako vřeštění dřevěné troubky dětské.

Při námluvách vypne kačer celé tělo anebo alespoň krk a tiše a roztouženě hvizdaje anebo se ozývaje, honí se za řehotající kačenou a seká kompliment za komplimentem předkem těla jako holub (zapsal Hesse v Jour. f. Ornith. 1908.).

O zajetí a chovu o něm platí totéž co bylo pověděno o březnačce.

3. rod: Aix. Boje.

Oba druhy kachen, jež sem náležejí, jsou z nejnádhernějších zjevů z říše ptačí, najmě ptáků vodních. Mají zobák úzký a kratší hlavy, vroubky na něm jsou kachní i husí zároveň a nehet na špičce je velmi silně přehnutý, zaujímaje celý přední okraj svrchní čelisti. Náčelní opeření ostře sestupuje až na slemeno, naproti tomu zobák opět zasahuje po každé straně do opeření na hlavě; plováky jsou na prstech opatřeny velikými zahnutými drápy; 16perý ocas je stupňovitě zaokrouhlen a přečnívá složená křídla, která jsou obzvláště vyzdobena. Co do povahy a chování svého podobají se příbuzným svým, jsouce jinak výtečnými letouny i obratnými chodci, usedají na stromy a hnízdí se v jejich dutinách.

Kachna karolinská (Aix sponsa, L. = Anas sponsa, L. = Anas aestiva, Briss.).

Kachna nádherná. — Něm.: Die Brautente, Schmuckente; ang.: Wood Duck; franc.: Canard carolin; špan.: Huyuyo (na Kubě).

Druhový znak: Vrch hlavy krásně leskle zelený a velice prodlouženými pery v záhlavy zdoben; líce a záuší jsou temně fialově a purpurově leskly; brada a hrdlo a po každé straně dva odtud se rozbíhající pruhy jsou bílé, jeden z nich končí za ušima, druhý v zátylí; vole je kaštanově hnědé a bíle kropenaté; trup po stranách je žlutohnědý a jemně černě čeřitý a jak zpředu tak ze zadu černým a bílým přímým pruhem omezen; spodek bílý, veliké zrcádko je modroleskl. — Délka 44 cm, křídlo 20·5 cm, ocas 9·5 cm, zobák 5 cm.

Mimo uvedený znak dlužno uvésti, že prodloužený zlatozelený chochol v záhlaví je vyzdoben dvěma úzkými bílými podélnými pruhy; ramenní pera, přední letky a pera rýdovací do purpurova modra zelena a černa douškují čili třpytivě se mění; hřbet se svrchními krovkami ocasními jsou černozeleny; několik postranních prodloužených krovek ocasních je barvy oranžové; spodní ocasní krovky jsou hnědé; oko krásně červené s oranžovým kroužkem, zobák bělavý, uprostřed žlutý, u kořene namdle hnědý a ku konci černý; plováky narudle žluté. — ♀ schází chochol, přes to že temenní peří je poněkud delší; povrchu je hnědě zelenavá, purpurově lesklá se smytými velikými skvrnami; hlavu má šedozelenou, krk zahnědle šedý, na hrdle je bílá jako na prsou, která jsou mimo to hnědě skvrnita; břicho sněhobílé, a široký bílý pruh obejímá oko až do záuší.

Domovem jest v Sev. Americe od jezera Ontarie až na Floridu, ale i Mexiku a Záp. Indii, zejmena na Kubě a Jamaice, je usazena. Ve státech severních a středních se hnízdí, jižní státy toliko za tahu navštěvuje. Bydlištěm jsou jí sladkovodní jezera nebo klidně a volně plynoucí toky, jež buď zúplna nebo částečně jsou lesy obklopeny a mimo to bujně bylinstvem vodním zarostly. Několikrát byla již ulovena v Evropě, jako 1854 u Berlína, 1884 u Štyr. Hradce, 1890 ve Slavonii, u Gmundenu, ve Štýrsku, Dol. Rakousích *). Dvor. museum vídeňské má ♂ v rouchu svatebním z pozůstalosti korun. prince Rudolfa původu neznámého. Původní americký exemplář má ve své sbírce praepar. Drobek v Čáslavi.

Nádherný tento pták je ozdobou kuřího dvora. Pohyby její jsou lehké, chůze mrštná, hbitá, let nadobyčej obratný; neboť tak rychle a bezpečně proletuje větvemi stromů jako holub řivnáč, je-li pronásledována škodnou. Roztomile se vyjímá zvedání a skládání chocholu na hlavě, což činí po libosti. Plujíc vyjímá se nadmíru půvabně a zdobně a také se dokonale vyzná v potápění se. Ráda zahřaduje na stromy a prohledává je, pídíc se po vhodné nějaké dutině ku hnízdění se; proto také zcela bezpečně semo tamo po větvích kráčívá.

---

*) Viz o tom Tschusiho článek ve »Schwalbe« XV. Autor všechny úlovky tyto má za uprchlíky ze zajetí.

Neobyčejně překvapuje, v jak zdánlivě malém otvoru se dovede kachna ulebediti a tady si ustrojiti hnízdo, co zatím kačírek ji venku někde hlídá a opatruje. Nalezenou dutinu, obyčejně to tesařská práce datla knížecího (Picus imperialis), podržuje řadu let za sebou, nebyla-li snad vyrušena. Manželství udržují spolu věrně a kačírek je učiněná něžnost a pomilování hodný druh. Jakmile však začne kachna seděti, ponechává ji samu sobě a na ní jest o vše ostatní pečovati. 7—12 vajec je barvy zažloutle bílé, někdy jakoby do červenava a mají hladkou skořápku; celkem trvá vylehování 25—26 dní. Velikost vajec se udává na 50 × 39 mm, váha 3·6 g.

Potravou jsou jí různá semena a bobule, křehké součásti bylin vodních, obilí, červi a jiný hmyz, potěr, drobní obratlovci a p. Lze ji snadno ochočiti a zvykají i staří ptáci snadno zajetí, kde jest jim tak sloužiti, jako jiným kačenám. Hlas její příjemně se poslouchá a zní »piii«; varuje »hujk, hujk«. Zámožní ji chovají jako následující pro okrasu basinů a jiných nádrží vodních.

Kachna mandarinská (Aix galericulata, L. — Anas galer., L. — Cosmonessa galer., Kaup.).

Něm.: Die Mandarinente, chinesische Brautente; angl.: Mandarin Duck; franc.: Canard mandarin.

Druhový znak: Hlava zdobena nazad skloněným chocholem, nahoře zeleným se stran široce bíle lemovaným; prodloužená pera krční tvoří jakýsi límec barvy rudohnědé; zvláštní okrasou kačera jsou nezvykle široké, skoro trojhranné vnitřní letky ramenní, jež jako dvě veliká křídla motýlí ční do výše s každé strany hřbetu. — Délka 43 cm, křídlo 23 cm, ocas 10·5 cm, zobák 4·6 cm.

Chochol kačerův je navrchu měnivě zelený a purpurově modrý, přecházeje na zad a pak úzce po stranách do hněda; od oka vychází a nad ním se táhne široký, nažloutle bílý pruh až do záhlaví; krk zpředu a horní hruď po stranách jsou rudohnědy; ona shora zmíněná široká péra podle hřbetu čnějící mají na vnější straně brku neobyčejně dlouhé paprsky a při složených křídlech tvoří onu rázovitou ozdobu, dle níž ♂ tohoto druhu ode všech ostatních ihned lze rozeznati. Je barvy světle rudohnědé, bíle a černě lemovaná, vespod modrá, ku konci kaštanová; boky jsou zdobeny dvěma bílými příčkami; nosiči křídel na slabinách jsou v základě hnědě žlutaví a hnědě temně čeřití; spodek je bílý, letky zahnědle šedé, vně bíle lemované. — ♀ je podobna ♀ kachny karolinské, avšak je bledšího tónu základního, spíše plavobarvá, a kresba kol očí a na záhlaví je užší. Také mladá kačátka se podobají kačatům kachny předešlé. Počátkem června odkládá ♂ už svůj nádherný háv svatební a převlíká se do prostého nevzhledného šatu letního, v němž nevalně se liší od své paničky.

Neméně nádherná kachna ta, jak už přívlastek její zdá se nasvědčovati, žije v říších vycházejícího slunce, v sever. Číně, Japonsku a Přiamursku, a na podzim odtud zaletuje až do již. Číny. V máji 1884 byla ulovena v Laponsku a v lednu 1901 u Lipska. Leč bezděky se vtírá člověku myšlénka, zvlášť co té druhé se týče, že to byly asi uprchlíci ze zajetí. Podobného asi původu je také kačer ve svateb. rouchu od Hodonína na Moravě (kdy?) pocházející a vystavený ve sbírce ptáků (pod č. 156.) vídeňského dvorního musea, vřaděný sem z pozůstalosti korunního prince Rudolfa.

Velice zřídka lze se s ní u nás v zajetí setkati, je přece jen drahá; avšak ve mnohých zool. zahradách přece ji mají. Životem svým na svobodě, chováním, hnízděním se v dutinách stromů a počtem vajec velmi se shoduje se svou předešlou příbuznou; vejce jsou však světle žlutavošedá s vyniklými póry. Na délku mívají 50—53 mm, na šířku 36·5—39·5 millimetru a vážívají 37 g.

Ku chování a pěstování v zajetí se právě mnoho nehodí, snad jen dokonalou a dobře volenou potravou dalo by se docíliti lepších výsledků při rozplozování. Ačkoli jsou si obě tyto nádherné kachny tak tuze v mnohém podobny, jest možno, že tato na svobodě více a spíše se živí potravou živočišnou než rostlinnou.

4. rod: Spatula, Boje.

Sem náležejí kachny, které hravě lze poznati po neobyčejně a podivuhodně vystrojeném zobáku. Jest veliký, vzadu úzký, zpředu široký, lžicovitě vyklenutý a jakoby koží potažený, opatřený mimo to nervy a dlouhými štětinkovitými zoubky, jež u kořene zobáku směřují nazad, směrem ku špičce však míří ku předu. Chřípě a jazyk jsou přiměřeně ku zobáku veliky. Ocas přečnívá složená křídla, jsa ze 14 per složen. Žijí na vodách sladkých, kde hojně bahenním rostlinstvem jsou pokryty, ale i poblíž mořského pobřeží, ačkoli na vysokém moři jich skoro neuzříš anebo tuze zřídka. — Známo jich 5 druhů.

Lžičák (Spatula clypeata, L. = Anas clypeata, L. = Rhynchaspis clypeata, Leach.).

Ploskozobka, kachna štítnatá (Palliardi), soksuň (Presl). — Rus.: Širokonoska; pol.: Plaskonos, plytonos korsuň; chorv.: Patka žličarka kašikara; srb.: Patka šupljača; slovin.: Žličarica; něm.: Die Löffelente, Spatelente, Breitschnabel, Taschenmaul.

Druhový znak: Prostředně veliké zrcádko je zpředu bíle omezeno, kačer je má krásně zelené, ♀ špinavě temnozelené anebo do šeda přecházející; horní křídlo u ♂ leskle blankytně modré, u ♀ leskle popelavé. — Délka 44 cm, křídlo 24 cm, ocas 7·5 cm, zobák 6·5 cm, plovák 3·5 cm.

S v a t e b n í š a t ♂: Hlava s krkem černá lesku zlatozeleného, spodní část krku zpředu a vole jsou sněhobílý; celá hruď a břicho jsou krásně kaštanově hnědy, svrchní ocasní krovky černé, zeleného lesku a mezi břichem a kostřecem je po každé straně po větší bílé skvrně; horní hřbet je černohnědý, šedohnědě lemovaného peří, hřbet dolní a kostřec hnědočerny. Partie ramenní jest velmi pestrá, zpředu bílá, uprostřed směrem vzad černohnědá, větší péra zelenočerná, velmi prodloužená a široce bíle podél osténky zdobená; nahoře u samého zrcádka jsou dvě veliká modrá péra, přes něž splývají ramenní péra. Dosti dlouhé letky vzadu na křídle jsou tmavohnědočerné a mají úzkou bílou osténkovou čárku po sobě; krovky horního křídla (nad zrcádkem) jsou světlomodré. Čím je ♂ starší, tím peří jeho bývá skvělejších barev; 14perý ocas je tmavě popelavý, na konci se širokým bílým lemem. — V l e t n í m š a t ě je ♂ zbarvení kachního a je tudíž velmi ♀ podoben, ač jest nápadně tmavší a dle krásnějšího zrcádka a křídel není nesnadno obě pohlaví rozeznati. — Šat ♀ se podobá velice šatu ♀ březnačky, leč zobák se zrcádkem okamžitě rozdíl mezi nimi prozradí; zrcádko je totiž načernalé a jen poněkud do zelena lesklé, vzadu uzounce, u předu šíře bělavě omezené; modré partie křídelní má čistě popelavé. — Zobák ♂ je povrchu načernale olivově zelený, na okrajích a vespod bledě oranžový, u ♀ patrně světlejší; oko žluté, plováky oranžově červené. — Kačátka jsou povrchu zelenavě černohnědá s takovýmtéž proužkem uzdovým a vespod barva ta přechází do špinavě žlutavého zbarvení; zobáčky šedivé jako olovo a plováčky bledě narůžovělé..

Lžičák, mimo vysoký sever, je domovem po celé severní polovině Evropy, Asie i Ameriky a odtud se každoročně stěhují, koncem srpna počínajíce, do již. zemí až hluboko do Afriky; i v Kapsku dokonce jej zastihli. Někteří jedinci zůstávají však v našich šířkách na zimu, jako na př. na ostrovech velkobritanských, ale i v Bavořích byli v zimě lžičáci uloveni (Jäckel). Koncem března a v dubnu navracejí se do svých hnízdišť. Je známým ptákem v celém Německu, hlavně v sever. provinciích, i na ostrovech Gothlandu a Hiddensee, dále v Rusku. Hnízdiště jeho jsou mimo to známa z Hebryd, Vel. Britanie, Norska, Finska, Čech, Moravy, Haliče, Uher, Bulharska, Dobrudži, Turecka, z Kavkazu, Francie, Španěl i Sicilie. V máji anebo až v červnu (v Leukoranu již koncem dubna) nalezne se ve hnízdě, jež bývá ukryto v rákosí a skřípinách stojatých vod, 7—12 vajec kalně narezavěle bílých a většinou poněkud krátce vejčitých, hladkých a neleskIých. Průměr. velikost 44 vajec je 53·4 × 36·8 millimetru, váha 3·136 g. Za 22—23 dní se klubou kačata, která velice teničkým se ozývají hláskem.

Ačkoli lehce lítá a dost obratně, přece jen ne tak rychle jako čírka modrá a kromě toho vede si při tom hlučně jako březnačky, poněkud však tišším svistem »vich, vich vich«. Při zapadání na vodu je šumot perutí mnohem silnější než u větší březnačky. Lžičák není ani tak tuze pla-

chým, leč málo pospolitým, třeba že v hejnech kachen divokých bývá ho viděti, tož přece se držívá jaksi stranou. Ozývá se obvyklým u kachen hlasem dost silně; ♀ »vák«, ♂ hlubším a jaksi dušeným, sípavým »voak, voak«.

Zkrotiti jej možno právě tak jako jiné kachny, ale daleko hůře jest jej chovati a vyživovati, neboť na svobodě hlavní jeho potravou je přerozmanitá vodní fauna: mouchy, larvy, drobné konchylie, korýši, žabky, pulci, potěr, jikry a t. p., samé takové jemné animalní látky, které procezuje z vody a kalu svým cedníkovitým zobákem. Dle toho musí býti také přiměřeně upravena i krmě jeho v zajetí; musí to býti směs drobných látek živočišných. Vedle práce i dost peněz by to stálo. Lepších a bezpečnějších výsledků dalo by se docíliti vypiplánim kačat z vajec doma vylíhnutých (slavičí žír).

Hmyzy, hlavně komáry, lapají lžičáci obratně jako konipasi, nezřídka si při tom i povyskočí. Jelikož nejsou tak plaší, lze se jich snáze zmocniti. Zvěřina mladých dobře upravená jest poživatelna.

II. podčeleď: Kachny potápěcí čili norky (Fuligulinae).

Jak název sám značí, potápějí se veškeré rody sem náležející netoliko v čas hrozícího nebezpečí, anobrž i za potravou, a to činí celým tělem až na dno vody a jsou jim tedy volnější a hlubší vody vždy milejší. Mívají velikou hlavu, kratší krk a zavalitější a nemotornější trup, který spočívá na nohách hodně nazad pošinutých; bérce jejich jsou více v pokožce břišní zarostly, nártí smačknutější, prsty delší, zadní prstík bývá opatřen širokým, chabě visutým lalůčkem kožním, v němž také drápek jeho je uložen; vnější prst roveň je co do délky vnitřnímu; nártí zpředu napříč štítkováno, se stran a vzadu jemně síťnaté. Křídla mají kratší a rýdovací péra v širokém ocasu jsou tužší než u předešlé podčeledi kachen plovacích. Od následující čeledi morčáků, u níž jinak shledáváme tytéž poměry prstů předních i blanitý lalůček zadního prstíku, liší se norky zobákem. Není — od náčelního opeření až ku špičce měřeno — ani třikrát tak dlouhý jako široký, jsa u předního koutku chřípí přes 10 mm zšíří; svrchní čelist přikrývá úplně čelist spodní (dle Reichenowa).

Kachny potapěcí (také nořivé) špatně chodí, s tělem poněkud vzpříměným, roztahujíce nohy daleko od sebe. Létají rychle, leč namáhavě, ale za to tím lépe plovou a potápějí se. Až 2 minuty mohou pod vodou vydržeti a nalezenou tu potravu také spolknouti. Zpravidla se ponořují za potravou svisle dolů a skoro na témž místě se opět vynořují. Nehoní se za plovoucími rybkami jako morčáci, nýbrž sbírají, co právě na dně pod sebou naleznou. Chce-li se taková kačena potopiti, stačí jí odraziti se plováky nahoru, současně mrskne ocasem dolů a po hlavě, téměř bez hluku rázem zmizí pod hladinou veslujíc do hlubin. Plovou-li, mívají

široký svůj trup hloub ve vodě ponořený než kachny předešlé podčeledi; při tom ocas ležívá na vodě a dle toho, jakož i po ploščím hřbetě, vtaženějším (protože kratším) krku a silnější hlavě možno je i plovoucí na větší vzdálenost rozeznati. Hlas nemají káchavý, spíše hluboce vrzavý, řezavý. Rády pobývají na moři, ale s nepatrnými výjimkami hnízdí se i na vodách sladkých.

Domněnka, že by postřelené kachny norky (ač i o předešlých se to tvrdívá) »zaštipovaly« (zakously) se pod vodou na rostlinách a tam dodělaly, byla už novějšími pozorováními vyvrácena. Takovéto kačeny potápěcí nebo i jiné potápky plují pod vodou stále ku předu, pokud jim lze, leda že nanejvýše špičkou zobáku se nad vodu vynoří, aby vzduchu nabraly. A tak se snaží dostati do úkrytu na břehu, do rákosí a p. a jen zdánlivě zůstaly pod vodou dle mínění pozorovatelova.

Živí se více drobnými rybkami, hmyzem vodním, měkkýši, korýši, červy, méně vegetabiliemi. — Známo jich asi na 30 druhů.

1. rod: Fuligula, Flemming.

Zobák delší než nártí, běhák téměř zdélí středního prstu, drápky úzké, delší než širší; chřípě leží ve třetině délky zobákové od kořene počínající; konce náčelního opeření vytvořují tři nazad vyduté obloučky; střední prst při nejmenším dvakrát tak dlouhý jako nártí; zaokrouhlený ocas bývá složen většinou ze 16 per; zrcádko šedé nebo bílé, zřetelné sice, ale beze všeho lesku; plováky načervenalé zhusta s černými blanami plovacími a klouby na prstech. Hlava st. ♂♂ bývá větším dílem ozdobena hustým peřím vzpřímeným anebo skutečným chocholem visutým; mimo to jsou také pěknější než mdle a chudě zbarvené, ale jinak se jim dost podobající ♀♀, kterým jsou zase ml. ptáci podobni. Jméno své vděčí častému pobytu v močálech a slatinách, ačkoli žijí více na sladkých vodách než na moři.

Kachna zrzohlavá (Fuligula rufina, Pall. = Anas rufina, Pall. = Branta rufina Degl. = Nyroca rufina Rchw.).

Kachna rezavá (Palliardi). — Rus.: Nyrok krasnonosyj, nyrok chochlatyj (Lenkoran); pol.; Kaczka helmiasta, pustelnicszka, rdzawoczub; chor.: Crvena patka; srb.: Patka gogoljica, gogolj (Bos. a Herc.); slovin.: Tarkasta žvižgavka; bulh.: Alma bas; něm.: Die Kolbenente, Rotkopfente.

Druhový znak: Zobák velmi protáhlý, zpředu úzký a nízký, světlo červený; hlava pokryta vzpřímeným chomáčkovitým peřím, které je u ♂ rezavé, u ♀ shora hnědé, vespod šedobílé; zrcádko nášedě bílé, vpředu i vzadu do šediva přecházející; plováky červenavé neb žlutavé. — Délka 55 cm, křídlo 29 cm, ocas 7·5 cm, zobák 5 cm, plovák 4·5 cm.

S v a t e b n í š a t ♂: Od čela až po týl je peří na hlavě prodlouženo, tvoříc kyprý, vzpřímený chochol; celá hlava i s její stranami až po horní krk je krásně rezavá, vzadu ku šíji do rezavožluta přecházejíc; úzký pruh na šíji a volátko s horní hrudí jsou černé; spodek hnědočerný, na stranách bílý a podél křídel na bocích světle hnědý; na lopatkách (ramenou) je zřetelná, skoro trojhranná bílá skvrna; hřbet temně šedohnědý, křídelní krovky příjemné barvy hnědošedé; střední letky, které zrcádko tvoří, jsou mdle bílé se šedým příčným pruhem za bílými okraji; svrchní ocasní krovky černé, zeleně lesklé; krátký a široký ocas je tmavošedý. — ♀ má sice taktéž peří na hlavě poněkud prodloužené, avšak leží-li hladce, netvoří chocholu; vrch hlavy se záhlavím jsou hnědy, napřed rezavohnědy a dosti ostře od šedobílého hrdla odděleny; vole, boky a slabiny, ramena a svrchní ocasní krovky jsou hnědy se světlejšími okraji jednotlivých per; střed břicha a hrudi je bělavý, na řiti zahnědlý; hřbet hnědý, dále nazad tmavohnědý, křídelní krovky kalně hnědošedy, zrcádko šedobílé, na konci šedě napříč omezené. — St. ♂ v letním šatě je velmi popsané kachně podoben. Mimo to sluší uvésti, že silní a zdraví ♂♂ bývají na bílých partiích po těle lehce do růžova nadechnuti. Dlouhý, úzký zobák, u kořene nižší, mívá ♂ světle červený (jako naše husa domácí), ♀ zahnědle červený; oko je krásně žlutočervené, u ♂ hnědožluté; plováky ♂ žlutavě červené, ♀ špinavě žluté s černými blanami.

Druh tento je pro nás vlastně ptákem jižním a jihovýchodním, neboť domov její jest střední Asie, od mírné Sibíře až do Persie a Indie (hojná), zvláště slanovodní jezera tatarských stepí, Kaspické moře (obecná), Černé moře se Středozemním, Turecko, Italie, již. Francie, Španěly, sev. Afrika, již Uhry, tu a tam ojediněle v Německu, kde zvláště dříve bývala pravidelným hnízdivcem u Eislebenu, potom v Holštýnsku a Meklenbursku. Něco podobného bývalo i v Čechách, kde ji hostily rybníky pardubicko-bohdanečské a odkud jimi zásobovány různé sbírky (Frič). Museum ohradské má dva párky (Ornith. Jahrb. II.) v okolí Písku bylo jich už několik uloveno (1869 tři a 1885 jeden kus. — Vesmír XVIII.). Z doby nejnovější (16. XI. 1908) pochází exemplář od Křivoklátu (praep. Hofmann v Lov. Obzoru XII.). Celkem možno říci, že se zřídka kdy o ní u nás vyskytne zpráva nějaká, podobně jako z Moravy a Slezska, čili že je vzácná. Vídeň. dvorní museum, jako tak mnohé vodní ptáky, má také celý párek těchto kachen s Neziderského jezera a Dzieduszycki dostal jediného ♂ roku 1858 na řece Prutu pod Kolomyjí střeleného; jeť v Haliči »nadzwyczaj rzadka« (lvovské museum, čís. 1343.).

Za tahu zpravidla jen ojediněle bývá skoro všude pozorována, také severněji, leč přes 50° jen zřídka kdy; také ji vídají na Bodamském jezeru a jezerech švýcarských. Není ptákem mořským, naopak nejvíce si libuje rozsáhlé, objemné vody stojaté s vodou jakoukoli, jen když jsou po kraji hojně zarostly rákosím a zvláště uvnitř-li se nalézají ostrůvky.

Navštěvuje však i vody menší, jezera, rybníky, močály a slatiny. Táhne v březnu a dubnu na podzim dost pozdě, až v říjnu a listopadu.

Hnízdí se jako jiné kachny v rákosí a mívá v máji nebo červnu 6—9 vajec; jsou krátce ovální, o hlubokých pórech a jemné skořápce, světleji nebo temněji žlutavé nebo zažloutle bílé. Průměr. velikost 23 vajec je 59·6×42·9 mm., váha 5·1 g.

Sličná tato kachna naráz se rozeznává od podobného jí poláka velkého ve svateb. rouchu svým červeným zobákem a světlejší hlavou. Hlas její jsou řezavé či vrzavé zvuky spíš podobny krákání vranímu než kachání kachnímu.

Polák velký (Fuligula ferina, L. = Anas ferina, L. = Aithia ferina, Boje. = Nyroca ferina, Rchw.).

Kachna holubní (Presl), hnědokachna (Palliardi). — Rus.: Rijegolovka krasnogolovyj nyrok; pol.: Glowienka, kaczka ponur, kaczka podgorzalka lub kasztanowata, gražyca rdzáwoglowa; chorv.: Pakta kaljuša, ridžak (Bos. a Herc.), golubok (Dalm.); srb.: Patka glavata; slovin.: Sivka; luž. srb.: Šurka, čurka; něm.: Die Tafelente, Rothalsente, Rotkopf.

Druhový znak: Zrcádko světle šedé; hlava s krkem rezava nebo rudohněda; vole černé nebo temnohnědé; zobák černý, napříč světle znamenán a to u ♂ namodrale, u ♀ modrošedě, u mladých nezřetelně. — Délka 42 cm, křídlo 24 cm, ocas 6·5 cm, zobák 4·8 cm, plovák 4·2 cm.

Svatební šat ♂: Hlava a krk rezavy; vole, horní hruď a kořen krku černy, jakož i dolní hřbet a oboje ocasní krovky; horní hřbet a nosiči křídel na bocích a slabinách jsou bělošedy a jemně černošedě čeřity; krovky horní části křídla jsou tmavošedé, zrcádko pod nimi světle popelavé a uzounce bělavě obroubené; ocas je temně popelavý. Tři barvy tedy značí poláka velkého (♂): rezavá, černá a šedá — a ty stačí ku poznání.

V letním šatě je hlava s krkem rezavohnědá, před okem přecházejíc do bělava; vole a boky se slabinami černohnědy a pírka na nich rudohnědě a rezavožlutě obrubována; hruď je bělavá a hustě šedě skvrnitá; hřbet kostřec a pera ramenní jsou na venek břidlicově šedy, jinak však zahnědle černy; křídla se zrcádkem jako na jaře. — ♀ se podobá dosti právě popsanému ♂ v létě, má však hlavu hnědou, špinavější hněď na volátku a po stranách trupu a na povrchu těla také převládá více hnědá barva; křídla jako u ♂, jen poněkud chmurnějšího nádechu. — Kačátka mají rezavohnědou hlavičku, povrchu jsou černohnědá, vespod nažloutle bělavá, zobák s plováčky jsou namodraly, očka šedá. — Zobák starých modročerný, uprostřed světlý; oko žluté, stářím ohnivější; plováky světle šedomodré, mírně do zelenava jdoucí s černavými klouby a blanami.

Delší dobou byl považován míšenec poláka velkého a malého za

zvláštní samostatný druh, který Bädecker nazval **polákem Homeyerovým** (Anas homeyeri, Bäd.).

Celá hlava jeho i s krkem až ku voleti je živě rezavá na krku s malou bílou skvrnou; hřbet bělošedý, dole bílý a jemně čeřitý; kostřec hnědočerný, zeleně lesklý, ocas černošedý, letky světle šedy, zobák jako olovo šedý, duhovka perlově bílá s červeným kroužkem; plováky šedé s černými klouby.

Polák velký obývá veškeré mírné krajiny Asie a Evropy od Anglie počínajíc dále k východu; v Evropě rozšíření jeho sáhá až ku Středozemnímu moři se všemi ostrovy, dílem i v Egyptě je znám. V zimě se vyskytuje hojně v sever. Číně, zvláště v Šanghai. V střední Evropě na vhodných místech hostí jej mnohé a mnohé krajiny a přezimuje od října na švýcarských jezerech i jezeru Bodamském a j., přeletuje jedno od druhého. Janda dostal ♀ 1895 uprostřed zimy od Kroměříže.*) Také v našich krajinách není polák vzácností a jisto je, že se tu hnízdíval a vzácně hnízdí dosud; hlavně jsou to jihočeské rybničnaté kraje a nepochybně i v jižní Moravě. Za tahu nezřídka bývá uloven, a to na jaře i na podzim. Jarní tah odbývá v březnu a dubnu, jakmile »rozpuknou ledy a volný je proud«.

Hojně zarostlé stojaté vody, jako rozsáhlé rybníky a močály o hlubokých a volných hladinách jsou obvyklá jeho stanoviště; odtud pak hlavně v noci zaletuje a navštěvuje okolní vody menší. Táhnou v početných hejnech ne příliš vysoko a páté přes deváté; málokdy v šikmé řadě bývají sešikováni.

Hnízdo bývá osazeno 8—10 i více vejci, obyčejně až ve druhé polovici máje; uloženo bývá na kraji trsu rákosí nebo uprostřed trsu ostřicového buď ve vodě nebo blízko ní. Vejce jsou podlouhlé podoby, někdy také břichaté, skoro o stejných poucích; skřápky jsou velmi silné, mdlé až mírně lesklé, zazelenalé světlošedé nebo šedohnědavé bez jakéhokoli přimísení žlutavé barvy. Průměr. velikost 35 vajec je 61·6 × 43·5 mm, váha 6·337 g.

Lítá dost hlučně, jest jej slyšeti, a zvedá-li se s hladiny, činí tak vždy s malým náběhem; zapadá-li zase, tu trochu sebou těžkopádně uhodí na vodu po chvílkovém třepání se. Po zemi chodí daleko nemotorněji, než jsme zvykli u kachen vídati, ale na vodě je ve svém živlu, tuť hbitě a čile plove jakoby se klouzal a potápí se až ke dnu za potravou. Ozývá se hlubším chraplavým tónem, ♂ jako »char, char«, ♀ ještě chraplavějším »chor, chor«.

V zajetí vyžaduje asi takového ošetření jako březnačka a snese více přísady masové. Zvěřina jeho má býti nadmíru chutná, nejlepší všech norek, skoro bez příchuti tukové a na podzim, kdy je jako buchtička, je zdravému žaludku dobrou pečínkou. Jandovi však se zvěřina čírky ještě lépe zamlouvá a můj předposlední smysl není tuto kompetentní.

---

*) Viz J. Janda: »Polák velký«. Lov. Obzor V. 1902.

Polák malý (Fuligula nyroca, Güld. — Anas nyroca, Gül. — Nyroca leucophtalma, Flemm. — N. ferruginea, Drers.

Běloočka, nyrok. — Rus.: Otka nyrok; pol.: Podgorzalka, kaczka białooka, grażyca białooka; chorv.: Patka bjelokrila, crnin (Dalm.); srb.: Patka njorka; slovin.: Kostanjeva raca; něm.: Die Moorente, Weissaugenente.

Druhový znak: Hlava s krkem tmavě hnědy nebo hnědorudy; na bradě je naznačena buď bílá nebo běložlutavá trojhranná skvrnka; říť bílá; zrcádko úzké, vpředu čistě bíle, vzadu hnědočerně omezené; plováky nazelenale šedé s černými kloubky a blanami; zobák šedý jako olovo, duhovka perlově bílá (staří) nebo hnědá (mladí). — Délka 39 cm, křídlo 18 cm, ocas 5·5 cm, zobák 4·8 cm, plovák 3·2 cm.

S v a t e b n í š a t ♂: Na temeně a v týle možno ptáku vztýčiti chomáčovité peří v chochol; hlava, krk a vole jsou temně hnědorudy a nápadně měďově leskly; kolkolem krku je patrný černohnědý obojek zšíří prstu a téže barvy je i šíje se hřbetem a rovněž ostrým úhlem zabíhá v rudohnědé strany volátka; křídelní nosiči na bocích jsou tmavohnědí, světleji lemovaní; hruď je leskle bílá, břicho a lýtka hnědě kropenaty, na řiti je hnědočerný příčný pruh a spodní ocasní krovky jsou bílé; horní hřbet a ramena hnědočerny a jemně tmavě rezavě kropenaty; dolní hřbet s horními krovkami ocasními jsou černy; ocas mdle černý; složená křídla vespod jsou bílá. — ♀ má hlavu bez chocholu a bradu bez bělavé skvrny, neboť je sotva světlejší hrdla sama; hlava s krkem tmavě rudohnědy, vole s boky a slabinami temně hnědy s peřím světleji na konci lemovaným; hruď je barvy bílého atlasu, na kterém proniká šedá hněď; horní hřbet černohnědý, dále ku ocasu hnědočerný; křídla se zrcádkem jako ♂. — Na letním šatě ♂ jsou podobné barvy, jenže mnohem lesklejší a pěknější, chocholky na hlavě není, ale na bradě vždy je ona bělavá skvrnka; hlava i vole mění se více do měďové barvy. — Šat těchto mladých kachen je velmi zachmuřených, šerých barev, horní hřbet černohnědý, hlava s krkem velmi tmavě rezavohnědy, takže v jisté vzdálenosti zdají se býti téměř černými. — Kačátka jsou povrchu velice tmavohnědá, vespod špinavě zahnědle žlutá, zobáček s plováčky bledě šedomodry, duhovka světle zahnědle šedá. — Zobák starých šedočerný a nehtem černým, oko nejdříve šedohnědé potom tmavohnědé, světle šedé a stářím barvy perlově bílé nabývá; plováky namodrale černy, zpředu poněkud na prstech do zelenava přecházející, kloubky načernalé, blány černé.

Běloočka je pták východní; vyskytujeť se v území řek Volhy, Donu a Dněstru, četnou jest v Multánsku, Valašsku, v Uhrách a praobyčejnou je v Dobrudži; za to už vzácnějším úkazem jest ve vých. Německu, jakož i v Brunšvicku, Pomořansku, Braniborsku Prus. Slezsku, Lužici, zemích československých, ačkoli v Haliči se objevuje hojněji než u nás. V zimě se vyskytují rodinky až na Bodamském jezeru. V Istrii je od podzimku všude známou kachnou, ale zaletují mnohé a mnohé

i do sev. Afriky, ačkoli Heuglin píše: »Ne hojný v dol. Egyptě.« Severzov jej také zjistil v Turkestanu.

Jest kachna sladkovodní a moře jest mu vlastně jen příležitostným útočištěm, a to ještě tu vyhledává tiché, nehluboké a daleko do pevniny zabíhající zátoky, povahy jezerní s bahnitým dnem a stinnými, zarostlými břehy. Stojaté vody sladké, zarostlé, zejména pod vodou a bahnité dno pode vším, tyť jsou mu nejmilejším bydlištěm a zdá se, že spíše dává přednost i menším a prostředním rybníkům za těchže podmínek před rozsáhlými a prostrannými jezery. Proto také lysky a vodní slípky bývají zhusta jeho sousedkami.

V září zmocňuje se jich zprvu tulácký život, a to v celých rodinách; v říjnu se shlukují rodiny u větší společnosti, aby koncem téhož měsíce konečně opustili svoji letní domovinu a vyměnili ji za podnebí teplejší. Sotva však sv. Matěj ledy poseká, počátkem března, už opět se trousí menší tlupy poláků, ubírající se do loňských hnízdišť.

Žádná z kachen u nás se hnizdících není v době námluv tak bojechtivá a nenadělá tolik hluku a rámusu jako tento polák malý. Kačeři se zuřivě rvou a štípají, honí se po vodě křičíce při tom a bezmála na vlastní bezpečí zapomínají, neboť ve slepém vzteku a zápasu přeslechnou snadno varovné zvuky klidně přihlížející kačenky. Nevěsta musí zpravidla prchati do nejhustšího rákosí před velikou láskou rozdrážděných ženichů; leč po svatbách žijí manželé pěkně pohromadě a raději se pro svatý klid a mír odklidí v ústraní, aby měli pokoj od rozvaděné společnosti.

Hnízdo bývá ukryto při břehu v rostlinstvu; namnoze však je stavívá těsně u vody anebo blízko ní. Bývá obvyklé podoby hnízd kachních a plná násada bývá o 9—12 vejcích, která dlužno řaditi ku malým; jsou vejcovité podoby, přítupých pouků, skoro oválné se skořápkou silnou, nepatrně nebo docela nelesklou, načervenale žlutou, jež za čerstva do zelena zahrává. Jihoevropští hnízdivci počátkem dubna, u nás a severněji až v máji snášejí plnou násadu. Průměrná velikost 56 vajec je $53{\cdot}6 \times 39{\cdot}9$ mm, váha 4·358 g a za 22—24 dní se z nich vyvalí kačátka. Dáme-li vejce ta vyseděti malé domácí slípce a krmíme-li řádně mláďata, daří se jim při známém žíru maličkých březnaček docela dobře.

Poláka tohoto poznáme mezi ostatními druhy a družkami po širokém, bílém, černě omezeném příčném pruhu na křídlech a po bílém spodku. Černé slípky vodní rády se připletou a vederou mezi ně a že jsou samy nedůvěřivy a plachy, stávají se i malí poláci opatrnými, ačkoli takovými jindy nebývají; naopak dají k sobě často i na malých rybnících a loužích, zvláště ojedinělí, samotnému člověku na 30 kroků přijíti a někdy i blíže, nežli se vznesou. Lítají velice rychle ale zdánlivě těžkopádně a hlučivě, při chůzi se velice kolébají; za to jsou mistry v potápění se. Hlas jejich zní asi jako »kerr kerr kerr«, ♀ se ozývá vyššími a kratšími tóny, asi »krekrekre«.

Zvěřina jeho nemá tak žluklé příchuti jako mnohých jiných kachen potápěcích a je dosti chutná. Komu by i to snad vadilo, tomu bychom poradili, aby tělo uvařil, nacpal rozkrájenou mrkví, která do sebe pojme onu příchuť (může se pak drůbeži hoditi), a pak teprve pekl. Takto se dá i mnohem horší maso kachní a maso potápek učiniti poživatelným.

Kachna chocholatá (Fuligula fuligula, L. = cristata, Leach. = Anas fuligula, L.).

Černeť (Presl z rus.), bělotice, kachna čubatá (Palliardi). — Rus.: Černet chochlataja; pol.: Kaczka czernica lub czarnoczub; chorv.: Patka čapljarka; srb.: Patka krunata, krunata (crna) norvá (Bosn. a Herc.), crninka (Dalm.), crnka rybolovka (Čern. Hora); slovin.: Čopasta črnica; něm.: Die Reiherente, Hauben-, Zopf-, Schopfenente.

Druhový znak: V záhlaví je visutý, zahrocený chochol, který se stářím prodlužuje; hlava s krkem černy nebo hnědy, za mládí bývá na čele bělavá kresba; zrcádko bílé, vzadu hnědočerně lemované; zobák barvy olova, oko žluté, plováky šedé; běhák vzadu, klouby a blány černé. — Délka 38 cm, křídlo 20 cm, ocas 5·6 cm, zobák 4·2 cm, plovák 3·5 cm. **Tab. XXVII. obr. 211.**

S v a t e b n í š a t ♂: Chochol složen z měkkých vláknitých, 6 cm. dlouhých, visutých pírek; týž, pak hlava, krk a vole jsou úplně černy, kovově se na hlavě a krku třpytíce; celý spodek od černého vole počínajíc je sněhobílý a zářivě se zdaleka odráží; pera na stranách trupu jsou žlutohnědavě napříč vlnitě ťupkována; bérce černohnědy; říť se spodními ocasními krovkami jest hnědočerna; horní hřbet s rameny jsou na hnědočerné půdě jemně světle žlutavohnědě jakoby pokropeny (popískovány); svrchní ocasní krovky temně hnědočerny, poněkud leskly; křídla zeleně černohnědá, vespod jsou uprostřed a podpaždí čistě bílá; 16perý ocas je hnědočerný. — V l e t n í m š a t ě bývá visutý chochol sotva 5 cm. dlouhý, povrch těla s volem a peřím po stranách trupu hnědočerný a na hlavě beze všeho lesku, pírka na volátku a po stranách jsou bledě hnědavě lemována; dále ku hrudi jsou lemy ty rezavější a širší, hruď sama uprostřed je však bělostná; křídlo a zrcádko na nich jako na jaře. — M l a d í p t á c i jsou velice pochmurného zbarvení a vzadu na temeně mají chocholík jen nepatrný, podobný špičatému štětečku; celá hlava je hnědočerná (jako hodně upražená káva) a od toho se odráží veliká náčelní bělavá lysina; krk a vole černohnědy, peří slabinové a boční tmavohnědé a vesměs světle lemované, čím dále ku bílé hrudi světleji; povrch těla je jednobarvě hnědočerný u křídla jako shora udáno jenže barvy ne tak čisté. — ♀ je celkem podobna ml. ptákům právě popsaným, leč náčelní lysinu mívá bledší, nezřídka hnědavě skvrnitou, chochol také je menší, více hřívovitý; temná hněď těla na jaře nápadně vybledá na světlou hněď. — Kačata jsou povrchu zelenavě hnědočerná, vespod zažloutle bílá; čelo mají zdobeno velkou hranatou skvrnou bělavou a mimo to ještě malá skvrnka je pod okem; kří-

délka jsou světlejší než tělo povrchu, zobáček a plováčky mají šedivé. — Zobák starých je šedý jako olovo, ku konci temnější, ♀ jej mívá zase blíže ku čelu černější, mladé poněkud méně; oko sírově žluté (st.) nebo světle šedé (ml.); plováky jak udáno.

Kachna chocholatá obývá téměř celou Evropu od 70° na jih, v Asii v těchže šířkách. Ačkoli výhradní hnízdiště její jsou v sever. Evropě, přece se hnízdila a hnízdí dosud (v Hollandsku dle Lechnera 1908) na různých místech středního a sever. Německa v Sasku (Dr. Helmer 1908), v Bosně a Hercegovině, kde všude byla již nalezena; na ostrově Medstedborgu v sev. Jutsku shledal Hamsen 1908, že kachny chocholaté tu ubývá, jest zatlačována množícím se polákem velkým. Kazbunda zcela určitě tvrdil, že se měla hnízditi v sedmdesátých letech min. století v okolí Jičína (Frič). 3. června 1897 zastřelili u Mirešovic (na vysoč. českomoravské) dospělého ♂ a zpravodaj a známý pozorovatel V. Richlý píše (Vesmír XXVII.), že se zdá, jakoby tu někde v tomto roce (1897) se hnízdila a přišla o vejce, načež se potulovaly po okolních vodách. Dále se hnízdí v sev. Africe, Habeši, v Zakavkazsku a již. Mongolsku. Na britických ostrovech v zimě se hojně vyskytuje, méně ve Francii a v Italii. Roku 1896 pobylo jich větší hejno skoro celou zimu na rybnících kol Hluboké (Frič).

Přeletujíc moře Středozemní zaletuje do sev. Afriky a tady pak zvláště v dol. Egyptě je obecnou kachnou. Cestuje jako jiné kachny zpravidla za noci, neboť se shledalo nejednou že na večer tisíce jich oživovalo vodní hladinu a druhého dne z rána obyčejně nebylo žádné viděti.

Ku pobytu si volívá namnoze stojaté vody sladké, čisté s bohatou zvířenou vodní, hlavně v době hnízdění se, kdežto v jinou dobu navštěvuje zhusta moře, pobřežní mělčiny ve chráněných zátokách. Za tahu se zastavuje u nás i na malých vodách, třeba v bezprostřední blízkosti osad lidských, o čemž jsem měl příležitost se přesvědčiti 1888 na malém rybníčku u samé osady Litošic, kde po 14 dní (od konce dubna do 8. května) se zdržovali 2 ♂♂, přeletujíce odtud, byvše ranami zaplašeni, na blízký rybník za lesem u Krasnic aby se opět a opět vrátili na prvý rybníček mezi domácí kachny a husy; jeden z nich stal se mojí kořistí a zdobí doposud moji sbírku ptáků. Na podzimním tahu teprv když všechny stojaté vody zamrzají, vyhledávají ledu prostá místa na řekách, ač tu nikdy dlouho nepobudou.

Hnízdo, které bývá buď blízko vody, hned zase 60—80 kroků od ní vzdáleno, bývá od konce dubna do počátku června (hlavně na severu) osazeno 6—9 vejci hrubší, mdle lesklé skořápky, nejčastěji souměrné podoby podlouhle vejčité. Jsou barvy špinavě šedě zahnědlé nebo žlutavé s červenavým nádechem; průměr. velikost 43 vajec je 57·6×40·6 mm., váha 4·536 g. Počítají, že za 22—23 dní bývají vysezena. Rázovitý rys povahy kachen potápěcích, že při pronásledování hned se nezvedají, anobrž

dříve plováním a ponořováním se pokoušejí zachrániti, jeví se u těchto kachen chocholatých hlavně v jich hnízdištích; tím se podstatně líší od plachých a prchavých kachen plovacích.

Po visutém chocholu a temném zdaleka úplně černé povrchu těla a svítivě bílém spodku a slabinách hravě se na vodě i na větší vzdálenost rozeznávají. Ačkoli chochol neustálým potápěním, jsa z měkkého peří, přilepí se na šíji, že naprosto na dálku mizí. Co se týče potápění, podotýkám, že neobyčejně, mrštně tak činí a že s velikou zálibou jsem konal studia na obou těch vzácných hostech, kteří se zrovna mezi bílými kachnami domácími předstihovali v této své dovednosti. To a záliba v přítomnosti domácích družek byly také příčinou, že tak dlouho žádný z nich na věčnost se neodebral, až podvečer 8. května, když úplně na hladině osaměli, z úkrytu pod hrází za mohutným dubem jednoho jsem složil a teprve časně ráno, když po marném úsilí »proslulého« Lorda pana nadlesního do vody dostati vlnky kačírka (břichem vzhůru) ku břehu do puškvorce zanesly. Zprvu jsem se domníval, že se potápějí přede mnou podobně jako malé potápky s nimi na téže vodě se zdržující. Avšak vynořovali se vždy skoro po minutě na témž místě, kde se potopili, kdežto potápky o kus dále od místa ponoru se vyhouply na hladinu, prchajíce přede mnou. Z toho jsem poznal, že účel potápění se je docela jiný, totiž hledání potravy na dně. Toto neustálé střídání nad vodou a pod vodou každého musí upoutati na delší dobu — je zkrátka zajímavé. Že je ptákem společenským, jde z uvedeného obcování s domácími kachnami a husami, jakož i lyskami a potápkami na jevo; ale i s jinými kachnami v ohromných hejnech pospolu se zdržují, ač se ve skutečnosti druhdy nikdy mezi sebou nepomísí, držíce dohromady. Lítá hlučně, zejména za noci slyšitelně a ozývá se hlasitým »kar karrkarr« nebo »ker ker«; mimo to, bezpochyby na jaře přidušeně krátce hvízdává, jako hvízdák, asi jako »hoia«.

Kaholka (Fuligula marila, L. = Anas frenata, Sparrm. = Aithya marila, Alph. Gail.).

Kachna chlumní (Palliardi). — Rus.: Golubaja černět, beloglaska, morjanka; pol.: Ogorzałka, kaczka górna; chorv.: Patka rujavka; srb.: Patka orninka; slovin.: Rujavka; něm.: Die Bergente.

Druhový znak: Hlava, krk a vole ve svateb. šatě ♂ jsou černy, hlava pak se mimo to temně zeleně leskne; ♀ má tytéž části těla hnědé, kol kořene zobáku je široká bílá lysina a za ušima bílá skvrna: tak asi podobně vypadá ♂ v letním hávu, jenže je na hlavě tmavohnědý a má krásně šedomodrý zobák; hřbet je šedobíle čeřit a to u ♂ na půdě černé u ♀ na šedé; zrcádko čistě bílé, vpřed i vzad zelenočerně omezeno. Zobák silný, dosti široký, světleji nebo temněji šedý s černým nehtem; duhovka žlutá, plováky šedé s černými klouby a blanami. — Délka 47 cm, křídlo 21·5 cm, ocas 5·8 cm, zobák 4·4 cm, plovák 3·7 cm.

S v a t e b n í š a t ♂ má mimo uvedené znaky bílou hruď a nosiči křídel na bocích a slabinách jsou zahnědle žlutavobělavy; svrchní

i spodní ocasní krovky, kostřec a řiť, toť vše je černé, křídelní krovky mdle hnědočerny, světle ťupkovány; spodek křídel je uprostřed bílý; 14- někdy i 16perý ocas je hnědočerný, vrchem šedě pomoučený. — ♀ má peří na volátku a na bocích světleji lemované, hruď bílou, hřbet s křídly načernale hnědy a jemňounce hnědavě bíle čeřity a mezi tím světle žlutavohnědě skvrnity; zrcádko její jest čistě bílé, černohnědě ukončené, spodní i svrchní ocasní krovky, kostřec a ocas jsou hnědočerny, tento poslední poněkud světlejší. — ♂ v letním šatě vypadá skoro jako popsaná právě ♀, leč hned na hlavě jest mnohem temnější a bílou lysinu kol kořenu zobáku (na čele) má mnohem menši, jakož i záušní skvrnu nezřetelnou; mimo to pak zadní lem zrcádka se hedvábitě zeleně leskne; peří poboční i ramenní je hnědočerné, žlutavě počmárané a konečky per jsou tu namnoze žlutohnědavé. — Kačátka jsou na hlavě, šíji a hřbetu světle zahnědlá, do zelena se lesknoucí, později vše to zhnědne; hrdlo, tváře a krk zpředu jsou žlutavobíly jako slabiny, které časem sešediví, vespod na krčku je slabounký šedý pásek; zobáček černý se žlutavou skvrnou, spodní čelist žlutá. Od kačat čírky, jimž se dosti podobají, liší se širším a kratším zobákem a jednobarevným hřbetem.

V jisté vzdálenosti jsou si kachna chocholatá s kaholkou dosti podobny (i já jsem měl onu za kaholku, až mne chochol poučil o jiném), zejména ♀♀ a mladé, ♂♂ kaholky jsou na hřbetě vždy bělaví (onino černí).

Druh tento náleží ku oněm, jež se vyskytují u velikém počtu jedinců a obývá sever obou Světů, asi mezi 55°—70° s. š., jak v Americe tak v Evropě i Asii, kde — zvláště tuto — až v nejdalším východě na Ochotském moři a v Číně a Japonsku velice četně přezimuje. V Evropě na zimu zaletuje do jižních zemí na vody nitrozemské až ku moři Středozemnímu, na Cypr, do dol. Egypta i Arabie. V Němcích obývá spíše severní končiny, obšírná ústí řek a blíže moře ležící veliká jezera. V hollandském (záp.) Friežsku je všeobecně známou kachnou jak za tahu, tak i v zimě na pobřeži a blízkých jezerech. V našich vlastech náleží však ku vzácným zjevům kachním, ačkoli tu byly a jsou sem tam uloveny, hlavně na podzim a v zimě, z jara zřídka. 30. ledna 1850 dostal Frič krásně vybarveného ♂ na důkaz, že se mu hodí někdy i naše kraje ku přezimování, 1869 střelena na Lužné na Křivoklátsku. Zajímavá je zpráva Heyrovského v Mitt. orn. Ver. »Schwalbe« XVI. a ve Vesmíru XXII., dle níž v Pičínském revíru na Hlubocku zastřelena na rybníce Medenici 20. července 1892 kaholka, takže se lze domnívati, že se tu v okolí hnízdila. Říha v Ornit. Jahrb. III. 1892 píše: »26. července 1892 dostali jsme ze Zlivského rybníka (kde střeleny 3 čírky úzkozobé — viz tam) mládě kaholky ve chmýři, na to ještě ♀ a mládě téhož druhu.« — Kdož by dle toho mohl pochybovati o jejím hnízdění se v Čechách?

Nejdůležitější a nejhlavnější hnízdiště její jsou ve vysokém severu, na souostroví Faroërském, kde je ptákem stálým, na Islandě, v Grónsku,

1. Roháč velký. — 2. Roháč rudokrký. — 3. Roháč žlutorohý. — 4. Roháč černokrký. — 5. Potápka. — 6. Buřňák lední. — 7. Buřňák malý.

v Hudsonově zálivu, na celém ruském severu. Na Bogdanidě (poloostr. Taimyrský) je velice častá až teprve od počátku června (Middendorf). V sever. Německu ji už několikrát také nalezli jako hnízdivce, na př. na rybnících v okolí Brunšviku, na Badenském rybníku u Zerlestu, v Pomořansku a Meklenbursku. Bamberg našel 28. června 1902 dvě násady její na lučinatém břehu u Saratova v Rusku (Ztschrft. f. Ool. 1902). Na Islandsku není právě vzácným úkazem, že dvě ♀♀ ku snášení vajec často používají jednoho a téhož hnízda. Na severu Islandu je tak obyčejnou a hojnou, že Angličané H. Sclater a Th. Carter (v červnu a červenci 1885) za jediný den sesbírali 160 vajec kaholčích. Možno, že čtenáře bude zajímati, co oba tito pánové toho dne »lupičského« ještě mimo to nasbírali: 40 vajec rybáčích, 40 vajec roháče žlutorohého, 3 vejce morčáka prostřed., 7 vajec hohola island., 1 vejce kachny černé, 30 vajec kachny lední, 3 vejce hvízdáka, 45 vajec lyskonoha úzkozobého, 1 vejce konipasa bílého. Toť vskutku čilý život ptactva a zároveň pěkný obrázek sběratelské činnosti »skořápkářů« (oologů). Více o tom lze se dočísti ve Wiener Mitteilg. 1886. Kaholek tu však bylo ze všech ptáků nejvíce.

6—10 vajec, podoby spíše protáhlejší než kulaté, má jemnozrnnou, hladkou a poněkud lesklou skořápku, barvy bledě hnědavě šedozelené nebo hnědošedé. Celkem lze uvésti, že jsou vejce ta tmavší než vejce poláka velkého a při stejné skoro velikosti lehčí. Průměr. velikost 38 vajec je 62·5 × 42·8 mm, váha 5·668 g. Samice jeví mnohdy neobyčejnou lásku a péči o svá kačátka a nezřídka i vlastní život na pospas vydává škodné, stavějíc se ochromenou, třepetá se semo tamo za naříkavých tónů často jen 10—15 kroků od nich vzdálena a teprve jsou-li děti bezpečny, spěšně za nimi dolétá.

Živí se více potravou živočišnou než rostlinnou a jsou to hlavně drobounké konchylie, jež na dně vody loví, nejraději tak v hloubce od 2½ do 4 m, neboť hlavně jen taková místa vyhledává a často podél pobřeží veliké houfy lovících kaholek tvoří jakoby řetěz do daleka se táhnoucí. Ozývá se hlasitě hlubokým »karr karr«.

Lidé vymyslili zvláštní způsob chytání těchto a jiných kachen potápěcích. Jsou to veliké vodní sítě, které nastražují na oblíbených lovištích jejich. Majíť sítě ty veliké otvory a jsou napjaty na kůlech asi půl metru hluboko pod hladinou, kam kachny se ponořují. Při tom hlava s krkem prochází otvorem a tady uvázne, protože se snaží jedině hlavou vzhůru se dostati a nazpět osvoboditi se nedovedou a utopí se. V zálivu Kielském takto pochytají tisíce kachen potápěcích všeho druhu. Zvěřina kaholek jako u ostatních příbuzných za mnoho nestojí, páchne rybím tukem a teprve zručná kuchařka je s to učiniti ji poněkud jedlejší.

Hohol (Fuligula clangula, L. = Anas clangula, L. = Clangula glaucion Br. = Nyroca clang. Rchw.).

Rus.: Gogolj, gogol, gogolek; pol Gagoł, kaczka glošna lub zimowa, kaczka krzykliwa gogol wlašciwy, zimowka; chorv.: Norka svrakarica,

ribarica, bronzulja (Bos. a Herc.), glavoč (Čer. Hora); srb.: Patka batoglavica; slovin.: Zvonec; něm.: Die Schellente, Dickkopf.

Druhový znak: Starý ♂ je ve velkých partiích více bílý než černý; velikou hlavu má černozelenou (roční ♂ však černohnědou) a vedle zobáku je nápadná bílá okrouhlá skvrna; ramena z většího dílu bílá, veliké zrcádko také bílé, jenže v bílém okolí mizí, jsouc nepatrným šedým příčným proužkem vpředu omezeno. ♀ je většinou břidlicově šedá, na hnědé hlavě bez bílé skvrny, zrcádko vpředu je odděleno černavou proužkou a nad ním bílé barvy jest jen málo. Zobák černý s úzkým nehtem, plováky oranžově žluté s tmavými blanami a klouby; duhovka žlutá. — Délka 43 cm, křídlo 22·5 cm, ocas 8·3 cm, zobák 3·6 cm, plovák 3·8 cm.

Tab. XXVII. obr. 213.

Svatební šat ♂. Na temeni prodloužená péra při vztyčení tvoří malou chocholku; celá hlava až po začátek krku je červená, zeleně lesklá s bílou již zmíněnou skvrnou vedle kořene zobáku (více u spodní čelisti); krk, vole a hruď jsou svítivě bílý, péra po stranách břicha a na bércích jsou hnědočerná; střed břicha se spodními ocasními krovkami je bílý; hřbet dolů až po 16perý ocas je černý; nad křídlem na ramenou je bílá partie, černým pruhem od křídla oddělená; horní křídlo je bílé, jakož i zrcádko, které je z předu, dole a vzadu černě omezeno; nosiči křídel jsou jemně černě olemováni. — ♀ je menší a povrchu břidlicově šedá; hlavu má hnědou bez bílé skvrny, nad bílým zrcádkem je jen malé bílé místečko (u ♂ mnohem větší); spodek bělavý a boky se slabinami temně šedého a světle lemovaného peří. Většina ♀♀ mívá u špičky zobáku bledě oranžovou skvrnu, která však také mnohým chybí a není tudíž stálým znakem; plováky má šafránově žluty s temnými blanami.

Kačer v letním šatě je velmi podoben ♀, má však bledší hlavu a bílé partie křídelní jsou čistší a větší. — Mladí koholové jsou taktéž ♀ podobni, leč ♀♀ mívají v tu dobu temnější hlavy a hřbety a více bělejších míst na křídlech. — Kačátka jsou povrchu olivověhnědá s tmavým proužkem přes oko, vespod šedožlutavá; jinak jsou dost podobna kačatům březnaček, ale skvrnění jejich tak nevyniká.

Pro krátký, malý, úzký a na slemeni vysoký zobák, který je u špičky užší nž vzadu, pro kratičký nehet a pro ostré náčelní a ploše obloukovité postranní pernaté omezení jeho navrhl Flemming 1828 druhový název Clangula (= Glaucion, Koup 1829 = Bucephala, Baird 1858).

Hohol tento je rozhodně ptákem severským, který prožívá léto v studeném zeměpásu evropském, asijském i americkém; obzvláště hojným je v Rusku a Sibiři až daleko na nejzazším východě, na Islandu a v Grónsku však je dost vzácným. Amerického hohola novější autoři nerozeznávají od našeho; dříve tak nebývalo. Počátkem studenější doby roční opouštějí letní domovy, ubírajíce se na jih, při čemž navštěvují nejen mnohé kraje pobřežní, jako Holštýnsko, Meklenbursko a Pomořansko, ale i v nitru středoevropském se ocitají, byvše pozorováni i na vodách německých, na jezerech švýcarských a rozsáhlých rybnících českých a j. zemí sousedních. Uloveni však byli i na malých řekách (můj exemplář na Doubravce) a rybnících. Znají je v zimě v Hollandsku, Francii, Vel. Bri-

tanii, kde zvláště je hojným a přezimuje tu; právě tak zaletuje na pobřeží Portugalska, Španělska a všech ostatních moří evropských na jihu. Není tedy hohol žádnou vzácností v našich krajinách vůbec a často se stává zemní kořistí lovcovou. Tak 4. prosince 1910 zastřelil lihovarník z Lipy u Něm. Brodu jedinou ranou 4 hoholy, z nichž 2 ♂♂ a 1 ♀ dostal, čtvrtý postřelen zmizel pod vodou. Hejno asi 200 kusů odpočívalo tu na malém rybníčku poblíž cesty.

Co se týče hnízdění, známo, že se hnízdí tu a tam v sever. Německu na velikých jezerech v Meklenbursku, Pomořanech, Branibořích, ve Vých. Prusku i Pruském Slezsku. Palliardi vyslovil domněnku, že se v Čechách hnízdí (Syst. Übersicht 1852, str. 72.). V marce Braniborské v polovici dubna, ve Finsku však začátkem máje teprv se nalézá 6—14 i více vajec ve hnízdě; jsou špinavě modrozelená, o silné skořápce, nepatrně lesklá a formy podlouhle vejčité. Průměrná velikost 42 vajec je 60·1 × 42·6 mm, váha 6·6 g a za 22 dní bývají vysezena. Middendorf vídal v sev. Finsku ptačí budky na stromech pro kachny, hlavně pro tyto hoholy, březnačky, kachny temné a morčáky prostřední. Jsou kachny ty tamním lidem to, co našim hospodyním slepice; určitý počet vajec seberou, ostatní ponechají, aby ptáky nezapudili. Johannsen (Ornith. Jahrb. 1904) píše, že na Kulundinské stepi v Sibiři mají obyvatelé ve zvyku na březích jezer zarážeti koly nebo tyče s budníky pro hoholy, jako u nás pro špačky vyvěšujeme. Arci jsou větší s velikým otvorem, 2—8 m vysoko od země. Účel je týž jako ve Finsku — vybírati vejce. Činí tak dvakrát a přece snáší kachna ještě do třetice, a ta se pak nechají vyseděti. V severním Německu hnízdí se hohol při Lebaském jezeru v dutinách velikánů dubů. (Wild u. Hund 1908.)

Zvláštní je způsob, jímž kačeři vyjadřují svoji něžnost a náklonnost. Plují o natažených krcích semo tamo, na to je zahnou nazad tak, že až na hřbetě leží a zvednouce zobák do výše ozvou se vysokým »kuyrr«. Jest pravým virtuosem v umění potápěčském a vyrovná se i vlastním potápkám (Colymbus). Ony bílé skvrny po stranách zobáku vypadají jako dvě oči a již z daleka lze je dle nich poznati. Při vzletování pohybuje se zprvu poněkud těžkopádně potom ale, jakmile se jednou octne ve výši a jde to rovně před se, ubývá mu to dost rychle. Jde-li mu o kůži, vrhá se střemhlav do vody, v níž okamžitě zmizí a ponořen daleko pluje. Jedním z nepřátel kachen je také veliký racek žlutonohý, který si takřka nezadá ve výpadech před jestřábem nebo sokolem, jak bylo pozorováno.

Let hoholův provázen bývá zvláštním, jen jemu vlastním šumotem, který činí takový dojem na posluchače, jakoby někdo malými rolničkami (zvící lískového oříšku) zvonil, potřepával; odtud i jeho něm. název »Schellente« a slovin. »Zvonec«. Obvyklý hlas jeho je hrubé »krrá«, skoro jako vraní v době námluv rychle vyrážené »pak pak pak pak«; ♀ varuje velice přidušeným »vach, vach«.

Živí se hlavně mušličkami, drobnými vodními hmyzy, ráčky, ryb-

kami, vodními plži, hlízkami, pupeny a semením.*) V těsném zajetí brzo umírá, leč na vodních nádržích dobře vydrží, jestliže jim na vodu na prkénko naložíme rozsekané vnitřnosti, maso, zrní, chléb a zeleninu; zřídka jen z vody vycházejí.

Hohol islandský (Fuligula islandica, Penn. — Anas islandica Penn. — Clangula isl., Degl. — Glaucion islandicum K. et Bl.).

Grónsky: Niakortok, kaertlutorpiarsuk, analortalik, avolartulik; něm.: Die Spatelente, grosse Schellente.

Druhový znak: ♂ na jaře je bílý a černý a to u velikých partiích, téměř s polovic každé barvy; velká hlava je černá, modrofialově lesklá a po stranách kořene zobáku je veliká bílá skvrna podoby rohlíku; na černých ramenou je řada bílých lopatkovitých skvrn; velké zrcádko je bělostné a od bílých krovek křídelních je odděleno širokým černým pruhem. ♀ má hlavu a horní krk hnědou beze skvrn na uzdách; jinak je tmavošedá a na křídlech má bílé barvy jen nepatrně. Délka 52·5 cm, křidlo 24 cm, ocas 9·2 cm, zobák 3·6 cm, plovák 4·8 cm.

Svatební šat ♂: Mimo uvedené znaky na hlavě jest, počínajíc spodním krkem, kraj horního hřbetu s celým spodkem čistě bílý; nosiči křídel jsou nahoře i dole širokým černým okrajem lemovány a vzadu na stranách řiti konce obou těchto okrajů se spojují; horní hřbet s rameny, kostřec, přední a zadní letky jsou černy; na ramenou je řada bílých skvrn, které jsou podivuhodně vytvořeny, jakoby do vystřižených na konci černých per vsazena byla bílá skvrna klínová; ocas hnědočerný o černých osténkách. — ♀ má mimo hnědou hlavu na krku bělavý obojek, vole a nosiči křídel jsou břidlicově šedy peří světle lemovaného; střed těla vespod se spodními ocasními krovkami jsou svítivě bílý, řiť temnošedá, povrchu je šedočerná, bledších lemů a malé bílé zrcádko její je také černou příčkou od horního křídla odděleno; toto je sice také bílé, ale šedě skvrnité. — Ml. hoholové se podobají staré ♀. Šat ročních ♂♂ na jaře se poněkud liší jako u předešlého druhu. — Zobák starých je poměrně větší než u předešlého hohola, barvy černé (♂) nebo mdle černý, často hned za nehtem s oranžovou skvrnou (♀); oko ohnivě žluté, u st. ♂♂ mimo to na vnější straně červenožluté, pláváky oranžové (♂) nebo více do žluta (♀ a ml.) s černavými kloubky a blanami.

Tento hohol je občanem americkým, kde je rozšířen od Skalních hor až po východní pobřeží, dále na Labradoru a v Grónsku, kde všude je obecný; také se hnízdí na Islandu. Jednotlivci byli však už dopadeni ve Vých. Finnmarkách, Finsku, Belgii a jednou ve Španělích. Že by byl také hohol islandský střelen u nás, jak B. Kuben v Lov. Obzoru VII. 1904 str. 58. oznamuje nelze věřiti a týče se to patrně hohola obec., který byl uloven 25. prosince 1903 na zámeckém rybníce v Žamberku (nyní ve sbírce zámec. pána); zapadl tam s jinými soudruhy. Na Komářím je-

*) Jäckel nalezl v žaludcích jejich mnoho blešivců obec. (Gammarus pulex).

zeru (Myvatn) na Islandu hnízdí se jich mnoho párů. 6—12 vajec, která koncem června nebo až v červenci ve hnízdě se nalézají, má hladkou, nápadně pevnou a tvrdou skořápku. Barvy jsou dosti čistě modrozelené nebo nazelenale světle šedé. Průměr. velikost 18 vajec je 61 × 44·2 mm, váha 7·23 g. Jsou to největší a nejchutnější vejce na Myvatnu a proto hlavně vznešení cestovatelé bývají jimi počastováni.

Od obecného hohola liší se jeho islandský strýc nápadnou velikostí, černějším povrchem na hřbetě a křídlech, černým pruhem nad zrcádkem, rohlíkovitou skvrnou u kořene zobáku a modrofialově (nikoli zeleně) lesklou hlavou. ♀ islandská je na celém trupu temněji zbarvena, zrcádko má širší s větší bílou partií a černý příčný proužek nad ním není mnoho nápadný.

Létají-li párky v době jarních námluv pospolu, tu ♂ křičívá »gegegegegegegearr«, k čemuž ♀ slaběji odpovídá.

Poznámka: Mimo tyto dva druhy hoholů žije ještě v arktické Americe Severní tak zvaný hohol bělavý (Fuligula albeola, L.) něm. Büffelente, který byl již pětkrát uloven ve Velké Britanii a nabyl tak evropské příslušnosti. ♂ má hlavu a horní krk černou, zpředu na če e se le-kne zeleně, na temeně pak fialově a purpurově, vzadu od každého oka vychází široký bílý pruh kol týlu, kde se spojuje na šíji; drobné křídelní krovky, péra ramenní, zrcádko, dolní krk a celý ostatní spodek, vše to je atlasově bílé, zbývající části těla jsou zbarvení černého. — ♀ je tmavohnědá, na hřbetě načernale hnědá, po stranách hlavy za okem a pod ním je po bílé skvrně; zrcádko má velké a bílé, spodek rovněž bílý, vole a boky jakož i spodní ocasní krovky jsou nádechu hnědavého; velké spodní krovky křídelní nahnědle šedé. Černý zobák má velice uzoučký nehet, oko tmavohnědé (dle Brehma žluté) plováky oranžové. — Délka 36 cm, křídlo 15 cm, ocas 8 cm, zobák 2·8 cm, plovák 3·2 cm.

2. rod: Harelda, Leach.

Zobák krátký, zdélí nártí a před nehtem, jenž zaujímá celou šířku špičky jeho a zřetelně je vysedlý silně se zúžuje; chřípě asi uprostřed umístěny; vroubky čelistní po stranách daleko vystupují; náčelní opeření není uhlovitě ukončeno; ocas, namnoze ze 14 per složený, bývá zahrocen a prostřední jeho pera mívají ♂♂ nápadně dlouhá.

Kachna lední (Harelda hyemalis, L. = glacialis = Anas hyemalis, L. (jar. šat) = Anas glacialis, L. (letní šat) = Anas longicauda, Briss. = nyroca hyem., Rchw.).

Savka (Presl), hoholka (Palliardi). — Rus.: Vostrochvostka, sauk, morjanka; pol.: Lodówka; chorv.: Norka savka; srb.: Patka ledara; slovin.: Zimska raca; něm.: Die Eisente, isländische Spiessente.

Druhový znak ♂ na jaře: Hlava a celý krk bílý a na každé jeho straně jest pod okem tmavohnědá skvrna podélná; hruď, střed hřbetu a napřed oboje ty části spojující pruh je tmavohnědý; ramenní pera a střední pera rýdovací jsou prodloužena; spodek bílý se světle šedými slabinami; zrcádko temné a téměř nezřetelné; zobák černý, uprostřed oranžový. Letní šat ♂ popsán níže. ♀♀ a mladí ptáci jsou po- **Tab XXVII. obr. 208.**

vrchu hnědé, vespod bílé; v ocase není prodloužených per. — Délka je tuze proměnlivá pro dlouhá střední pera ocasní; ♂ bývá někdy až 55 cm. ♀ až 40 cm; křídla 22 cm, ocas od 6·5 cm (♀) až do 25 cm (♀ st.), zobák 2·8 cm, plovák 3·8 cm.

Svatební šat ♂: Hlava krk, vole a horní hřbet jsou bílý; oko obdáno narudle šedým políčkem, pod nímž je čokoládově hnědá veliká skvrna sestupující na krk; na hrudi je veliký černohnědý štít, ze kterého na obou horních rozích vycházejí úzké pruhy, jež na hřbetě se spojujíce, sbíhají po něm v jednom súžujícím se pruhu ku kostřeci; křídla tmavohnědá, zrcádko nepatrně do rezava přibarveno; dolní hřbet, s ocasními krovkami narudle černý; ramenní pera bílá, nádechu perleťového a veliká z nich jsou prodloužená, zahrocená a tak jemná, že větrem vlají; slabiny (nosiči křídel) velice světle šedé, ostatní spodek bílý. Ze 14 (16) per rýdovacích jsou obě černá prostřední kopinatě vytáhlá, od 16·5 až 21·5 cm, kratší pera ostatní jsou bíle lemována. — V letním šatě (po vypelichání) jsou veškery barvy mnohem zachmuřenější; hlava, krk a vole až hluboko na hruď jsou temně čokoládově hnědy jako celý povrch těla; tuto však, ale hlavně na ramenou, jsou pera výrazně světle rezavě lemována, větší pera ramenní jsou sice také dlouhá, ale daleko ne tak jako v jarním hávu o svatbách; okolí oka činí narudle šedé, ovální políčko, které vybíhá na skráních v bílou špičku; od temnohnědé hrudi počínajíc je celý spodek bílý s nášedě naběhlými slabinami; střední pera rýdovací dost prodloužená. — ♀ je od čela přes temeno až na šíji hnědá a touže barvou jsou i její líce vzadu označeny, hrdlo pak je trochu mdlejší; ostatní části hlavy a krku jsou bílý; na voleti je tmavohnědý a rezavě hnědě skvrnitý štít; spodek bílý, slabiny zahnědlé; hřbet s ocasem leskle černohnědý; drobnější pera ramenní světlešedá, větší z nich rezavožlutě a výrazně lemována; podobného zbarvení jako hřbet jsou i křídla, jichž zrcádko, narudle temnohnědé, není zřetelné. — Ml. ptáci se podobají popsané ♀, leč nedostatek rezavého zbarvení je zcela určitě charakterisuje. Ml. ♂♂ v tomto prvém rouchu mají čistší běl na hlavě ramenní péra mají světlejší lemy, strany ocasu jsou více bílé a střední jeho temná pera mají poněkud delší špičky. — Zobák buď šedočerný (ml.) nebo tmavší, skoro černý a ♂ jej má za nehtem oranžový, což se jeví u ♀ jako malá skvrnka mezi nehtem a chřípěmi a to až ve vyšším stáří; oko žluté nebo hnědé; plováky zamodrale šedé s černými kloubky a blanami.

Kachna lední je ptákem vysokého severu, žijíc tu na pobřeží Ameriky, Evropy i Asie, zvláště pak v Sibiři kde také obývá i veliká jezera nitrozemská. Hnízdí se však také v horských jezerech laponských jako na pobřeží a bezpochyby i uvnitř sever. části poloostrova. Všude jinde pouze za tahu se vyskytuje, objevujíc se na podzim také v mírnějších zemích a na poloostrově Skandinavském a v Rusku v dobu tu je na pobřežích obecnou; v zimě jich houfy přiletují na severoněmecké pobřeží, jakož i na břehy Belgie, Anglie a Francie, kde všude přezimují. Jedno-

tlivé se dostanou však ještě jižněji do Uher, na Bodamské jezero, ano až do sev. Italie, asijské pak k Černému a Kaspickému moři.

Do vlastí československých jen za tuhé zimy zabloudí; tak 1842 bylo několik kusů zabito na chlumeckých rybnících (Fierlinger-Frič), mimo to i na pražském trhu zvěřinářském koupil Frič v prosinci 1851 ml. ♂. Lokaj vycpával 2 st. ♂♂ zastřelené na Vltavě u Chuchle. 3. března 1863 střelil Morávek na Labi u Král. Hradce několik kusů (Ostrdal-Frič), což by bylo dokladem slov Palliardiho, který píše: »Přichází k nám na jaře« a dále pokračuje »a protože tu bylo uloveno i několik ještě ne zúplna vzletných mláďat(?), zdá se býti pravděpodobným, že se u nás někdy také hnízdívá«(!). Mínění toto však dosud nikdo s autorem nesdílel a nesdílí. V okolí Dobříše, Písku a j. se objevují také na podzim. Čapek má z jihozáp. Moravy úlovky: ml. ptáka ze 20. ledna 1891 na Oslavě a 11. listopadu 1898 na Jihlavce u Ivančic. V král. polském je vzácnou (Taczanowski), rovněž tak v Haliči (Dzieduszycki), a to ojediněle nebo v houfcích někdy v zimě na volných vodách. R. 1879 v březnu (31.) bylo jich tam uloveno 9 kusů na lvovské bažině (6 ♂♂ a 3 ♀♀) a všechny vycpány, takže s ostatními jich vystavuje haličské museum toto na 16 kusů. Vídeň. museum má z Haliče ♂ ve svat. šatě a jinou (st. ♀) od Mannswörthu z Dol. Rakous. Za příliš vzácnou ji celkem nelze u nás pokládati.

V severních hnízdištích svých mívají hnízdo mezi kamením a travou sotva poněkud ukryté a v něm od polovice června 6—10 slabě lesklých, hladkých, souměrných vajec, zhusta s otupělými pouky. Jsou světle šedé nebo šedozelenavé barvy a průměrná velikost 37 vajec je 51·7 × 37·4 mm, váha 3·2 g. Na Bogdanidě se objevily tyto kachny 29. května a 17. června nalezeno bylo hnízdo o 6 vejcích, 8. srpna jinde viděna kačata ještě ve chmýří a bez peří na hřbetě. Na Taimyr až 31. května doletěly, oznamujíce křikem jako signálovou trubkou, příchod svůj. Od 16. června do 10. července nalézána tu osazená hnízda, která stála v tundře na mechu pod zakrslými vrbami a nezřídka až půl hodiny cesty od vody vzdálena a hustě černavým prachem vystlána. Kačery na Bogdanidě ve vší nadheře jarní viděl Middendorf 29. května, ale mimo ty bylo jich dost ještě v rouchu letním nebo ve strakatém šatě přechodním.

Lední kachna je tak málo plachá, že ojedinělí ml. ptáci nebo i tlupy jich, které se na podzim zalétnou na vody nitrozemské, vydrží opatrně se blížícímu člunu až na 30 kroků. St. ♂ pozná se ihned po dlouhých tenkých pérech rýdovacích, mladé a ♀♀ vynikají opět menší velikostí a větší bělostí peří nad ostatní kachny. Hlas jejich zní jako »vak vak«, za to příjemnější a hlučnější jest jarní »zpěv« kačerův, zníť jako »a—a—au—lik«. Zvuky tyto vyráží honě před sebou plovoucí svoji vyvolenou.

Na Islandě říkají kachně lední hauvedla (= vysoko pějící). Kdo měl příležitost v zimě těmto zvukům naslouchati, může skutečně mluviti o zvláštním, velice příjemném koncertě. V Kielu, Petrohradě, Inger-

manlandu a ve Finsku mnoho se jich v zimě pochytá do sítí a s kaholkami, hoholy a jinými kačenami na vozech na trhy severoněmeckých měst je přivážejí (Hamburk a j.).

3. rod. Histrionicus, Lesson.

(Cosmonetta, Kaup.)

Zobák krátký s velmi širokým, leč nezřetelně nasazeným nehtem; u kořene bývá vyšší než širší; vroubky jsou mělké, nepatrně vyvýšené a konce jejich nevynikají z čelistí; náčelní opeření jest směrem ku zobáku ostře obloukovitě vypuklé, nikoli ostroúhle vybíhající; 1. a 2. letka bývají nejdelší; delší ocas je klínovitý. Zbarvení ♂ je velmi pestré s hojnou dávkou běli, ♀♀ a mladé bývají většinou hnědé. Na sladkých vodách pouze v době rozplozování se objevují, jinak žijí na moři vysokého severu a moři Ledovém. — 2 druhy.

Kachna strakatá (Histrionicus histrionicus, L. = Cosmonetta histrionica, Kaup. = Anas histrion., L. = Fuligula hist., Steph. = Harelda histr., Leach.).

Rus.: Černaja polosataja utka; pol.: Kaczka wzorzysta; chorv.: Šarena norka; srb.: Patka šarkica; něm.: Die Kragenente, Harlekinente.

Druhový znak s popisem: Zobák malý, černozelenavý, průhledné nozdry rovnoběžně položeny za středem horní čelisti; 1. a 2. letka nejdelší, pera rýdovací černá; duhovka hnědá; plováky modrozelenavé s tmavými kloubky a blanami. ♂ v jarním šatě má fialově černou hlavu a podle kořene zobáku velikou trojhranou bílou skvrnu, malou skvrnku bílou za okem a za touto obloukovitou dlouhou skvrnu po stranách šíje, nad okem je podélná skvrna rezavá černě lemovaná; na kořeni krku a stranou horní hrudi je po bílém obojku, vole, hruď a horní hřbet jsou tmavošedy, břicho temnohnědé, říť a spodní ocasní krovky modročerny, vedle kořene ocasu bílá skvrna; slabiny rezavé, zrcádko fialově černé; na ramenou je veliká bílá skvrna podélná, černě obroubená. — ♀ je zachmuřeně hnědá, peří na křídle a slabinách je světle lemováno; podle čela, pod okem a na uších jsou okrouhlé bělavé skvrny; střed hrudi je bíle šupinatý; zrcádko nezřetelné. — Délka st. 43 cm, křídlo 19 cm, ocas 9 cm, zobák 2·6 cm, plovák 3 cm.

Ve všech třech dílech světa je tato kachna v severních zemích obecnou, nejčastěji však v Sibíři, kde až ku Bajkalu je rozšířena a v zimě pobyt svůj překládá až ku Kaspickému moři a jezeru Aralskému. Na Islandu není však příliš četně zastoupena, ale hnízdí se tu, jsouc zároveň zdejším stálým ptákem; říkají jí tu »Streumönd« (= Stromente t. j. kachna proudní) pro její zálibu v silně proudící vodě. Tu a tam se objevují jedinci na pobřeží Anglie a sev. Německa, zřídka jen na Rýně, Mohanu, Labi nebo horním Dunaji; byla také pozorována na Bodamském jezeru. Zajímavé je, že dvorní museum vídeňské má st. ♂ ve svatebním rouchu z Moravy od Hodonína (dar Fingrův) ze dne 28. února 1867. Jde tu o tuláka nebo uprchlíka? Ještě hojnější než v Asii jest v Severní Americe.

Břehy bystře pádících řek a potoků jsou její oblíbená hnízdiště; zde ukládá v dobře ukrytém hnízdě pod bylinstvem nebo vrbovím, někdy i v děrách pobřežních svých 4—8 vajec počátkem července. Jsou tvrdé, hladké, buď málo nebo nelesklé skořápky, ovální formy krátké nebo podelší zbarvení bělavě nebo hnědavě žlutého. Průměrná velikost 18 vajec je 57·4 × 41·4 mm, váha 3·52 g.

Na jaře, pokud se ještě zdržují v houfech pohromadě, často a mnoho křičívají »ek-ek-ek-ek« nebo »yk yk yk yk« a mezi to kačeři vkládají chraplavé »he-he«. Na hnízdišti volává ♂ hlasně »gi-ek«, na to kachna »gi-ak«.

Co do povahy a chování jejího poukazuji na hohola a jako on, tak i tato straka je mistrem v čiperném potápění se. Svým neustálým pokyvováním hlavou při plování na prudkých horských bystřinách, kde ráda pobývá, připomíná slípky vodní nebo lyskonohy. Živí se různými měkkýši, ráčky, plůdkem rybím, jikrami, hmyzem a vodním rostlinstvem. V době hnízdění se jsou hmyzi výhradní její potravou, a to nejvíce larvy jistého druhu jepice které přehojně nalézá na štěrkovitých březích těch nejdivočejších řek a vod. Největší část potravy však vylovuje ze dna vody, kam se proto neustále ponořuje, byť se dmuly vlny sebe více, buď si to ve příboji nebo pod vodopádem.

4. rod: Eniconetta, Gray.

Zobák krátký, široký, u kořene velice vysoký, na konci opatřený širokým silným nehtem; široké chřípě ovální jsou blíže kořene; křídla krátká s 1. letkou nejdelší; ocas krátký, klínovitý, nártí kratší středního prstu; prsty dlouhé, zadní zakrnělý a blanitý. — 1 druh.

Kachna Stellerova (Eniconetta stelleri, Pall. = Cosmonetta stelleri, Pall. = Somateria = Harelda = Fuligula stell.).

Kajka krásná (Nekut v Brehm. Ptácích III. díl). Něm.: Die Scheckente Kamtschatkaente.

Druhový znak: Šedý jak olovo zobák u čela je velmi vysoký a ku předu se patrně súžuje, chřípě jsou uloženy za středem délky jeho, 1. letka nejdelší; pera rýdovací černá, nejkrajnější mají bílé konečky; plováky modře zelenavé a černé, zrcádko zřetelné. ♂ je povrchu bíle a černě strakatý, vespod bledě rezavý: v týle sedí malý jako přistřižený chomáček zeleného peří a zelenou skvrnu spatřujeme i na uzdách poblíž zobáku. bílá ramena jsou zdobena stužkovitými pery srpovitými, polo bílými polo fialově černými; zrcádko je černé, fialově lesklé, vzadu bíle olemováno. ♀ je zasmušile rezavohnědá černě skvrnitá a příčkovaná, zrcádko má temnohnědé, vpředu i vzadu bělavé, dole zeleno-černě omezené. — Délka 45·5 cm, křídlo 21·5 cm, ocas 7·7 cm, zobák 3·8 cm plovák 4 cm.

♂ ve svatebním rouchu má hlavu s horním krkem bílou se známou okrouhlou skvrnou zelenou mezi okem a zobákem; pernatý chomáček

v týle sedící také zelený a pod ním modročerná skvrnka; kolem oka je úzký zelený kroužek; brada s hrdlem sametově černy a kol bílého krku se vine modročerný obojek; po stranách vole a na horní hrudi je bílý a dále na volátku, hrudi dolení a břichu přechází běl tato ve příjemnou světlou hněď; na horní hrudi blíže ohbí křídelního s každé strany je sametově černá skvrnka jako knoflík se vyjímající; dále nazad i na spodních ocasních krovkách je pták černohnědý, na hřbetě černý a podlé něho s obou stran je bílý podélný pruh; úzká, nahrocená péra ramenní mají velice úzké bělostné vnitřní prapory, kdežto pětkrát širší prapory vnější jsou černy; k nim se připojuje zadní část křídla s právě tak kreslenými obloukovitými péry, jenže u těch jsou vnitřní bílé prapory mnohem širší; zrcádko fialově sametově černé, vzadu bíle lemované; krovky křídelní jsou bílé, ruční letky a ocas hnědočerny. — ♀, jak shora zmíněno, je celkem zbarvení kachního; jí pak se podobají poněkud i ♂♂ po letním vypelichání, líšíce se krásnějším zrcádkem toliko. — Zobák má čerstvě zabitý kačer na jaře šedý jako olovo se světlejším nehtem; plováky šedohnědavé s temnějšími blanami; oko krásně žluté (♂) nebo hnědožluté (♀ a mladí ptáci).

Severovýchod a dílem i sever a to vysoký, jsou její domovem; obývá Aljašku v Asii moře a pobřeží na Kamčatce, souostroví Kurilské, pobřeží severosibiřské, sev. Rusko a vých. Finnmarky, kde však toliko za tahu se zjevuje a bývá také přistižena ojediněle na skandinávských a britických pobřežích. U Gdansku bylo jich už několik zastřeleno, ale proto přece jest jen v Evropě, zejména jižnější, velikou raritou. Oblíbená stanoviště její jsou skalnaté břehy mořské. Na poloostrově Taimyrském nádherná tato kachna hnízdí se četně. Hnízda její jsou nápadně hluboká, skoro tvaru polokoule, hebounce prachem vycpaná a založena v mechu na rovné tundře. Asi ve druhé polovině červnové nalézá se v nich 7—9 vajec (60 × 41 mm), poměrně ku velikosti ptákově také dost veliká. Middendorf udává barvu jejich nášedě žlutavou jako všech severských kachen. ♀ velice nerada opouští hnízdo s vejci a vždycky zle bručívá na rušitele.

5. rod: Oidemia, Flemming.

Temné tyto kachny již svou barvou se ode všech ostatních rozeznávají; ♂♂ bývají většinou jednobarevně černí, ♀♀ a mladé zachmuřeně hnědé. Zobák mají dost sploštělý, u kořene hrbolovitě zduřený, nehet jeho, stejně dlouhý jako široký, zabírá celý přední okraj zobákové špičky; ovální, průhledné chřípě jsou umístěny uprostřed délky zobákové. Opeření náčelní hraničí mírně do oblouku s kořenem zobáku; ocas 14perý je přihrocený; prsty velice dlouhé a tudíž i plovací blány obšírné; nártí kratší zobáku. Milují moře, leč ku hnízdění se vyhledávají opodál ležících vod sladkých. Živí se výhradně konchyliemi, méně měkkými červy,

rybkami, hmyzem, součástmi rostlin. Zdá se, že dávají přednost slávce jedlé přede vším jiným. — 3 druhy.

Kachna černá (Oidemia nigra, L. = Anas nigra, L. = Fuligula nigra, Steph.).

Rus.: Černaja utka; pol.: Kaczka czarna; chorv.: Crni turpan; srb.: Patka črna; luž. srb.: Čorna kačka, mórka, nórka; něm.: Die Trauerente, Mohrente, Ducker.

Druhový znak: St. ♂ má veškero peří černé, na kořeni zobáku před čelem je hrbol, který je na prostředku červený jako okolí chřípí; pernatý cípek po stranách spodní čelisti sáhá dále ku předu než na čelisti svrchní; křídla bez zrcádka. ♀ a ml. ptáci jsou temnohnědí a toliko střed a hrdlo jsou špinavě bělavy; hrbol má ♀ jen nepatrný a mladým schází docela; duhovka tmavohnědá, plováky zahnědle zelené s černými blanami. — Délka 46·5 cm, křídlo 24 cm, ocas 9 cm, zobák 4·8 cm, plovák 4·2 cm.

S v a t e b n í š a t st. ♂ je sametově černý, na hlavě a na hřbetě fialově modře se lesknoucí (jako u havrana); na modročerném zobáku je oranžově červená skvrna s hrbolkem. — L e t n í š a t je černohnědý s bělavými tvářemi a hrdlem; vespod taktéž bělavý, hnědošedě skvrnitý. ♀ má celkem obruby per světlejší po těle černohnědé, zdá se tedy šedivější a je také patrně menší. Zrcádka tato kachna nemá; zobák bývá za mládí celý černý, starší ♂♂ jej mívají, jak udáno nahoře, leč v době námluv bývá hrbol naběhlejší a vůbec větší i u ml. kačerů; blány ♀♀ jsou s klouby špinavě olivově žluté.

Domov této kachny jsou polární pobřeží Evropy, Asie i Ameriky, od Islandu přes celou Sibíř až do nejzazšího východu a po celé arktické Americe až ku Hudsonovu zálivu.

Prof. Königovi se podařilo zjistiti ji jako hnízdivce na Špicberkách (Jour. f. Ornith. 1907). V zimě se někdy zatoulá až do Italie. Na pobřeží Irska a Vel. Britanie, zvláště pak Hollandska a Francie vyskytuje se v zimě v nesčetných houfech s kaholkami a kachnami chocholatými, tvoříce vespolek hotová mračna. Rovněž pobřeží severoněmecká až po ústí Labe v tu dobu velice hojně oživuje, avšak v nitru země je řídkým zjevem, vzácností. Jen nahodile byla pozorována nebo ulovena ve Švýcarsku, na Bodamském jezeru a jiných jezerech a některých řekách. Podobně i v našich vlastech je vzácnou; Palliardi uvádí úlovek lékárníka Khittla od Frant. Lázní (1839), Frič zmiňuje se o jedné od Vrchlabí (prosinec 1846 — Kablík) a o jiné od Hostinného (týž 17. dubna 1848), od Prahy u Klecan na Vltavě (Vobořil), pak od Budějovic (tam. realka). Na Buquoiském panství v již. Čechách byla též ulovena (jub. výstava 1891), u Jenšovic 1 ♂ (Myslivec II. 1898), u N. Huti na Křivoklátsku, 1888 objevila se tlupa asi 30 kusů na rybníku »Strži« u Dobříše a jedna ulovena (Kraus ve Vesmíru XXVII.), mimo to u Novosedlí (1880) a u Chvaletic na Písecku (1885). V Haliči je velice vzácnou (2 kusy ve lvov.

museu) a vídeň. dvorní museum má párek v jar. šatě z Uher. Obyčejně v březnu a dubnu se vracívá ku severu a tu se stává, že některý opozdilec se připlichtí mezi kachny jiné a potlouká se po krajinách.

Moře jest jí potřebou a i v létě poblíž něho pobývá. Malým rákosnatým rybníkům se vyhýbá, toužíc po hluboké, volné a dosti rozsáhlé hladině vodní. Mimo dobu rozplozování nikdy nevkročí dobrovolně na suchou zemi. Kromě mlže, slávky jedlé (Mytilus edulis) požírá ráda i bokosanky baltické (Fallina baltica).

Hnízdí se někdy i dost daleko od moře, hlavně na sladkovodních jezerech v pustých krajích pod vrbami nebo zakrslými břízami, trsy angeliky, mezi travou a kamením. Dle výzkumů novějších mělo býti hnízdo její nalezeno i v Anglii a Škotsku. Počátkem června bývá osazeno 9—10 vejci zahnědle žlutavobílými, o hladké a jemnozrnné skořápce mírně lesklé a formy buď břichaté, buď protáhlejší s oběma pouky zakulacenými. Průměr. velikost 8 vajec je 67·1 × 44·7 mm, váha 5·89 g. Veškeru starost s vylehováním a vychováváním mláďat nese na bedrách svých ♀ sama. V sever. Islandu nalézá se tato kachna »Rafföndt« (= havraní kachna) jedině na Komářím jezeru (Myvatn) a na jezeru Westmannském, a to ještě skrovným počtem. Na Bogdanidě byl — dle Middendorfa — jeden pár, který byl odstřelen. ♀ se tu hnízdila 27. června na 5 vejcích hodně nasezelých.

Vybarvený ♂ na jaře rozeznává se od následujícího druhu velmi snadno jsa černý jako havran a bez zrcádka, kdežto kachna temná či hnědá má bělostné zrcádko ve všech sézoních šatech svých. Podobná pak kachna brejlatá mívá ve svateb. šatě bílou kresbu na hlavě a červené plováky, jež u kachny černé jsou olivově zelené nebo žlutavé; arci tvar zobáku (hrbol) zůstává vždy nejpádnějším znakem.

Obyčejný hlas má jako jiné příbuzné, leč při námluvách je to příjemné, zvonivé »skryk lík« ve dvou tónech, velikou terc tvořících a zvláště za ticha nočního při poletování pěkně se vyjímají zvuky ty.

Je plachým ptákem a nesnadno dosažitelným. Zvěřina její jako všech požíračů mořských měkkýšů je chuti odporné.

Kachna hnědá (Oidemia fusca, L. = Anas fusca, L. = Fuligula fusca, Steph. L.).

Kachna temná. — Rus.: Tjulpan, turpan; pol.: Kaczka uhła, brunatna, glowienska; chorv.: Baršunasti turpan; srb.: Patka kulašica; slovin.: Črna raca; něm.: Die Samtente, Turpane.

Tab. XXVII. obr. 212. **Druhový znak**: St. ♂ je celý černý; zrcádko a skvrna pod samým okem bílé; oko perleťově bílé; zobák krásně černožlutý, na okrajích a na chřípích černý a při kořeni z každé strany hrbolek; na spodní čelisti není žádných pernatých cípků; plováky červené s černými klouby a blanami. V letním šatě je ♂ hnědočerný; mezi zobákem a okem je bílá skvrna jedna a za okem na uchu je druhá taková; hruď je šedobílá, hnědě vlnkatá; plováky barvy narůžovělé masové, zobák prostě začernalý. — ♀ je podobna ♂ v letnim šatě, jest však celkem světleji zbarvena

a bílé skvrny na hlavě mívá mnohem větší; plováky olivově žlutavé, oko temnohnědé a tělo celkem menší. — Délka 52·5 cm, křídlo 29 cm, ocas 8·5, zobák 4·4 cm plovák 4·6 cm.

Pitvou se shledalo že má ♂ uprostřed průdušky rozšířeninu zvící ořechu, ale v místech, kde se obě bronchie rozvětvují není téměř žádného rozšíření znáti.

Velmi blízce příbuzny — dle Seebohma — jsou **východosibiřská kachna hnědá** (Oidemia carbo, Pall. = stejnegeri, Ridg.) v severových. Asii. Má velmi silně vyvinutý, zobák přečnívající hrbol, náčelní opeření sahá dále než u druhu evropského, leč chřípí přece nedosahuje. — **Americká kachna hnědá** (Oidemia deglandi, Bon. = velvetina, Cass.) ze Sever. Ameriky má hrbolek větší než naše a zase menší než asijská.

Domov kachny temné jsou polární země evropské a západoasijské; schází na Islandu a v Grónsku. V Sibíři je obecnou až po Ochotské moře. Za tahu se zhusta vyskytuje ve Švédsku, na Alandských ostrovech na Hiddenském jezeru a j. a v středním Německu i v našich zemích a dále až ve Švýcarsku se objevuje. Jednotlivé byly dopadeny až v Italii a druhdy zabloudí nejedna až do sev. Afriky. Břehy Baltu ji hostí i v zimě pravidelně, avšak ne příliš hojně na počet. V létě vagírují také mnohé semo tamo; celkem však není u nás vzácnější předešlé a ve všech větších sbírkách se s ní možno setkati. Krásnou nikterak není, ale zajímavou. U Dobříše ji už 3krát dostali (Kraus), jednou u Písku (Vařečka), u Prahy a j. a j.*) V Haliči také není vzácností, ale pamětihodno je uvésti, že se tu 1874 hnízdila na rybníce v Miedzigórach v okolí Brodů a není nemožno, že i také jinde. Doklad k tomu podává sbírka hr. Dzieduszyckého, nyní ve Lvově, kde mají 2 kačátka ve chmýří, polapená 10. července 1874 na zmíněném rybníce. Mimo to 7 dospělých ptáků v letním šatě je zde vystaveno. Z pozůstalosti korun. prince Rudolfa má dvorní museum víd. 3 kusy uherského původu.

Liší se netoliko v každém věku, ale i pohlavím od kachny černé (předešlé) i brejlaté (následující) dílem větší velikostí a zejména bílým zrcádkem. Hlas její zní skoro jako krákot havraní. Vejce její (8—10), jiř koncem června nebo až v červenci se naleznou, jsou hladká a lesklá, podlouhle ovální nebo i kratší, zakulacených pouků. Průměr. velikost 11 vajec je 72·7 × 46·1 mm, váha 7·48 g. Není tak plachou jako předešlá, avšak plujíc hodně hluboko ponořena jako všechny norky, neposkytuje výstřelu. Lépe je tedy stříleti po zvédnutí v letu. Má tuhý život a posledních jeho okamžiků používá ku ponoření se a nezřídka bývá ztracena, nezasáhly-li broky buď mozek nebo obratle krční. Lákají je vycpaným ♂ a tak jich hojně polapají do léček. U Kamčatky se jich vyskytuje tolik, že v době pelichání, kdy nemohou létati, pomocí člunů je nadháněji a zaháněji do zálivů pobřežních kde je prostě klacky ubíjejí. Polapena-li živa ani hlásku nevydá, ale za to zuřivě syčí a štípe a ohání se zle po člověku i po psovi.

---

*) Na „Brabcově“ u Třebešic (Kut. Hora) 1909.

Malé měkkýše polykají celé a přece ve výkalech jejich je znáti jen drobounké kousky lasturek, takže by to mohl leckdo pokládati za břidličnatý písek. Z nedosatku slávek jedlých, krmívají je i vnitřnostmi ze zvířat a rybím masem; žere v zajetí i mrkev, zelené lupeny a semena, ale čisté vody musí míti k tomu hojnost. Zvěřina její odporně páchne, avšak peří její má pověst i cenu peří kajčího.

Kachna brejlatá (Oidemia perspicillata, L. = Anas persp., L. = Fuligula perspic., Step.).

V Americe: Surf Coot, Hollow Coot (st.), Grey Coot (ml.); finsky: Valkoniska merilintu; něm.: Die Brillenente amer. Samtente.

Druhový znak s popisem: ♂ ve svatebním šatě mívá zobák oranžově žlutý, nahoře u kořene a pak mezi nozdrami a koutky s každé strany je lysý hrbol nad čelistním okrajem, následkem čehož vypadá kořen zobáku jako oteklý a na „otekline" té je poblíž uzd černá skoro čtverhranná skvrna, nápadně vynikající; duhovka bílá; peří černé; přední část temene a týl se šíjí jsou bílý; plováky červeny s černými blanami. Na oranžovém zobáku vybíhá náčelní opeření na slemeni daleko do předu, ze stran však spíše ustupuje, skoro kolom jsouc jako uťato; zrcádko je nezřetelné. — ♀ je zasmušile hnědá; střed hrudi je bělavý a pod okem i za ním na uchu je s každé strany po bělavé skvrně; zobák černý, duhovka šedočerná, plováky šedočervenavé. — Délka 46·5 cm, křídlo 24 cm, ocas 8·3 cm, zobák 5·6 cm, plovák 4·5 cm.

Kachna brejlatá náleží vlastně Sev. Americe, kde je velice hojnou v Baffinově a Hudsonově zálivu, na větších jezerech a vodách nitrozemských a v zimě se objevuje na řekách Misisipi až ku Misouri a ještě jižněji. Jako zvláštnost a vzácnost při jednom byla zjištěna na Orkádách, Shetlandech, pobřeží velkobritanském a skandinavském, v Belgii, Francii a na Helgolandu.

Vejce její jsou žlutavě bílá, menší vajec kachny černé, jinak jim ale podobná; rozměry jejich jsou udány na 57·5 × 41 mm. Kačera ve svat. rouchu nelze si zmýliti se žádnou jinou kachnou, neboť bílé skvrny na hlavě a šíji, jakož i napuchlý zobák jej více než dostatečně charakterisují. Kachnu značí mimo zobák ještě zbarvení plováků. Postranní opeření svrchní čelisti stoupá u kachny černé od koutků příčně vzhůru, na spodní čelisti je pernatý hrotitý cípek, který sahá ku předu dál než na čelisti svrchní. U kachny hnědé dosahuje postranní opeření svrchní čelisti skoro až ku chřípím a spodní čelist je bez hrotitého cípku.

6. rod: Somateria. Leach.

Velmi protáhlý zobák zasahuje s obou stran čela dvěma cípy (úhly) daleko do náčelního opeření; veliký, knoflíkovitý nehet zabírá celý přední kraj svrchní čelisti; chřípě jsou před polovinou zobákovou; náčelní opeření tvoří mezi oběma zobákovými cípy ostrý, dlouhý a úzký cíp, nízké plováky mají dlouhé prsty; ocas složen ze 14—16 zahrocených per. Svatební šat ♂ je v podstatě dvojbarevný, bílý a černý, v partiích

dost rozsáhlých a k tomu se druží zelené tváře a plavé vole. 2—3 nejhořenější pera ramenní tvoří zvláštní příkrasu, zakřivujíce se vnějším praporem vně a nahoru. Žijí po celý rok na vodě, ať na moři nebo jezerech poblíž něho. Povahou a způsobem života se líší nejen od hus, ale i od kachen a tvoří dosti ostře vymezenou skupinu. Výborně a vytrvale se potápějí a hluboko ponořeny dlouho vydrží pod vodou pomáhajíce si tu křídly; že by vydržely pod vodou 6—8 minut, je prostě tlach, spočívající na špatném odhadu času, ale 2—$2^{1}/_{2}$ minuty dokážou tu pobýti. — 4 druhy.

Kajka či kahajka obecná. (Somateria mollissima, L. = Anas mollissima, L.).

Rus.: Gaga normota; pol.: Miekkopiór, kaczka erdredonova, ges mietkopiór; chorv.: Lagana gavka; srb.: Patka gavka; něm.: Die gemeine Eiderente, Eidergans; island.: Eddarfugel.

Druhový znak: ♂ ve svat. rouše má trup bílý, vespod od vole počínajíc černý; od uší přes oči až po zobák se táhne černý, fialově lesklý, široký pruh, za lícemi prostírá se světle zelená podélná skvrna; bílé letky ramenní (zadní) jsou srpovitě dolů zahnuty. — ♀ je zbarvení kachního vůbec, t. j. žlutohnědá, černě různě skvrnitá. Mladé ♂♂ jsou povrchu ještě zasmušilejšího nádechu a líce mají tmavohnědé. Spodní opeření svrchní čelisti vybíhá ostrým úhlem až po chřípě, tedy dále než úzký pernatý cípek slemenní a skoro tak daleko jako opeření vespod na bradě. Zobák a plováky tmavě olivovězelené, nehet jako žlutý roh, duhovka hnědá — Délka 55 až 60 cm, křídlo 27·5 cm. ocas 9·7 cm, zobák od špičky náčelního opeření až ku konci nehtu 4·8 cm, od konců výběžků zobákových do čela 7·5 cm, plovák 5·1 cm.

Tab. XXVII. obr. 206a ♂
Tab. XXVII. obr. 206b ♀

Ve svateb. šatě ♂ jsou zelená pera po stranách hlavy nápadně prodloužena a na koncích jako kartáč zastřižena; dolní hřbet, kostřec a ocasní krovky jsou černy a podle černého kostřece je bílá skvrna; křídelní krovky jsou bílé, ruční letky se svými krovkami však hnědočerné jako ocas; ostatní uvedeno ve druhových znacích, jakož i popis ♀. Mladé kajky vypadají jako matka, jsou však celkem pochmurnějšího tónu; ♂♂ se pak liší světlým pruhem od oka na krk sbíhajícím a jsou také větší. — V červnu se převlékne ♂ do šatu letního, ve kterém vypadá jako mladík, jenže je přece hodně temnějšího zbarvení a na dolním hřbetě, kostřeci a vespod je černý, všechny svrchní křídelní krovky i zakřivené, srpovité letky ramenní jsou bílé. Podobně oděn je ml. ♂ v prvém rouchu svatebním. — Kačata mají hustý a dlouhý kožíšek prachový, který je povrchu hnědošedý, vespod světlejší a po stranách hlavy zdobena jsou světlejším proužkem; zobáček mají vyjma běložluté špičky, černý jako plováčky.

V sever. Asii a Sev. Americe mají větší ještě příbuznou kajku **Somateria V nigrum,** Gray, proto tak latin. zvaná, že má st. ♂ na hrdle černou skvrnu podoby V, a zeleň na tvářích vystupuje skoro až ku zobáku pod černou prouhou nadoční; zobák má oranžově červený. — Druhá příbuzná zase žije v severozáp. Americe Severní a nazvána Somate-

ria dresseri, Shar.; ta má opět postranní opeření na zobáku širší a zaokrouhlené, zelené zbarvení hlavy jako V nigrum, hrdlo pak je slabě naznačenou skvrnou V zdobeno. Schiöler ji dostal z Grónska, odkud dosud nebyla známa.

Proslulá tato kachna svým peřím prachovým jen ve vysokém severu tří dílu světa se zdržuje. Hojnou je na Islandě a v Grónsku, taktéž v Norsku a na různých místech švédského pobřeží, na sever. ledovém skalnatém pomoří ruském všude je doma, zejména při ústí veletoků Obu, Jeniseje a Leny. Na Bílé moře se vracívá na jaře a pozdě na podzim je opouští. Na Špicberkách a na Nové Zemi je nejhojnější kachnou. V Čuchonském zálivu východně od Wiborgu a v zálivu Brtnickém až po Larsun (64° s. š.) všude se zdržuje, až kam úskalí mořská sáhají. Přezimuje také v Novém Pomořansku. Za krutých zim byla již nejednou pozorována na různých pobřežích mořských v sev. Německu a dokonce i v nitrozemí byly též kajky dopadeny nebo pozorovány, jako na př. na Bodamském jezeru 25. června 1906 ulovena kajka tato (Rössler v Mitt. über d. Vogelw. 1907). V Čechách byl zastřelen ml. ♂ 11. listop. 1867 na rybníce »Podhradu« mezi Stolany a Chrudimí a je uložen v chrud. museu. Mimo tento kus uloveny 1875 z 8 kajek dvě ♀♀ u Křivoklátu (Vesmír XIV.), na podzim 1882 u Mimoně ♀ (Dr. Salač) 1884 u Plánice a 1890 u Mukařova (Schwalbe VIII.). Jedna ♀ zastřelena na bahnivé louce mezi Čekanicemi a Sedlicí 15. října 1898 (Myslivec III. 1899). O úlovcích na Moravě nemám zpráv a také z Haliče není známa, kdežto z Kongresovky uvádí Taczanowski případ z 1836 (st. ♂ ve varšavském museu) a z 8. března 1880. Ve Vídni vystavují st. ♂ ve svat. šatě z Dalmacie (1850).

Nejjižnější známá hnízdiště kajky obecné v Evropě jsou na Hebridách, ale také při skotském a anglickém pobřeží až dolů po Northumberland; na některých ostrovech v Kategatu; na Christiansoe, Bornholmu, Fünen a také na nejsevernějším cípu známého ostrova Syltu (při záp. pobřeží Šlesviku), kde Naumann v červnu 1819 jich napočítal na 100 párů; nyní scvrknul se počet párů tamních sotva na 50, avšak novější dobou, dle Rohwedra z 1880, zdá se, že v těchto místech se opět počet jich vzmáhá; odtud pak se dostaly kajky i na blízké ostrovy Hörnum a Amrum kde se také po několika párech hnízdí. Lechner je nalezl na hollandském ostrově Terschellingu (1908) a dle Kerberta hnízdí se od 1906 také na ostrově Vlielandu (Verslag en Med. Nederl. Ornit. Vereen 1908).

Hnízda svého nikdy nezakládá na vodě nebo při vodě sladké, anobrž důsledně a všude s vyhlídkou na moře, na volné pobřeží nebo v zálivech, na úskalích, ostrůvcích v rozsáhlých ústích řek, leč přece alespoň s jedné strany mořem omývaných, jež také nebývají ledem spojeny s pevninou, sic jinak se jim vyhýbá pro slídivé lišky polární. Miluje povlovné, svahovité břehy a místa nepříliš vysoko nad vodou vyvýšená, aby však netrpěla ani nejvýš se dmoucími vlnami a sem tam přece alespoň mechem,

lišejníky, zakrslými břízkami, jalovcem a pod. byla porostlá; velice vhod jsou jí místa, kde jsou hromady mořem vyvržené pásemnice čili »mořské trávy«, neboť v těch si ráda hnízda zakládá. Hnědé zbarvení pásemnice velice se shoduje s hnědým peřím matky kachny, takže je nesnadno téměř sedícího ptáka od jeho okolí rozeznati; pěkný to příklad ochranného zbarvení vůči škodné.

V březnu se odbývají námluvy se svatbami, které se neobejdou bez hlučných scen a zápasů ♂♂ o ♀♀. Po té spářené páry se odlučují, pokud není zřízena domácnost a vejce snesena; jakmile však ♀ zasedne a trvale sedí (4 neděle to trvá), ♂♂ se ponenáhlu oddalují od svých poloviček, aby na širém moři si odbyli toilettu, převlékli se do letních šatů. Později, když už jsou mladé vychovány a vyvedeny, o co jedině stará péči vede, slučují se celé rodiny u veliké zástupy, aby se společně o dobré i zlé dělily.

Hnízdo kajčí je prostá podložka z pásemnice, trávy, mechu, a vše to ♀ množstvím prachového peří vystele; vytrhává si je zespod těla. Jest ho taková vrstva, že sedíc je v něm kachna takřka ukryta. Nucena-li hnízdo opustiti, přikrývá jím vejce, což z opatrnosti nikdy neopomene učiniti. Prvá násada odbyta koncem máje nebo v červnu a bývá namnoze ze 4—5, ale také 6—9 vajec, která jsou nápadně protáhle vejčité formy. Tvrdá, silná skořápka je velmi jemného zrna, hladká, za čerstva velice lesklá, barvy bledě šedozelené, někdy zahnědlejší nebo zelenavější; některá mívají takovou vrstvu barvy na sobě, že se zdají jemně vlnkatými a vzniklé skvrny jsou temně jablkově zeleny, leč bez lesku. Průměrná velikost 24 vajec jest 76·3 × 50·7 mm, váha 10·8 g. Druhdy 10 i více vajec se nalezne v jednom hnízdě, ta však pocházejí od dvou ♀♀, které buď také společně je vylehují anebo se ve funkci té střídají. Zřídka jen se stává, aby první násadu šťastně vyseděly a vyvedly; příčina toho leží jednak ve vejcích samých, jednak v přejemném puchu či prachu, který jako drahocenný artikl obchodní bývá domorodci sbírán a prodáván, vejce pak prostě snědena.

Islanďané přesazují kajky na vlastní malé a vhodné ostrůvky, kde tak zkrotnou, že se hnízdí i na chatách a lidé chodí mezi nimi jako mezi domácí drůbeží. Ale po čas hnízdění se musí býti psi a p. odstraněni. Norové si vedou podobně, zřizujíce jim hnizda a jako daň sbírají prvá vejce i puch, čímž získají slušného výtěžku. Ostrůvky neboli holmy, na nichž kajky a jiní ptáci se ochočují krotnou a chovají, aby lidem poskytli vajec jmenují tu »Aeggewär« a statek, k němuž přináležejí takové plantáže, je vždy daleko cennější. Na ostrovech Froských, záp. od Drontheimu ležících, má se hnízditi na 4000 párů těchto kajek.

Jelikož, jak patrno, o prvou násadu přicházejí, bez rozpakování se hnízdí po druhé (3 vejce) a přijdou-li i o tato, tedy do třetice alespoň 2 snese ♀ pro radost, ne-li pouze jediné. Sbírají-li se jim však veškerá ta vejce, tu prý místa taková nadobro opouštějí.

Sotva že kačata po vylíhnutí oschnou, odkolébá se matka s nimi na moře, kde je učí hledati potravu udržujíc je stálým vábením »orr orr« pohromadě, což potrvá až do září. Jsou-li unavena, vylézají matce na záda, kde si odpočívají. Brzo nabudou také cviku v potápění se a vynášení drobných slávek se dna mořského, které jim zpočátku stará vynáší a na hladině rozdrobujíc předkládá. Konečně se však přidružují ku tatíkům, kteří na vysokém moři se zdržují a vyhýbajíce se zlým účinkům severní zimy, ubírají se jižněji do leduprostých míst, jež teplé proudy mořské udržují v stejné teplotě. Tady vyčkávají oživujících paprsků jarního slunka, aby se vrátily do milých severských domovů svých a započaly znova boje o nevěsty, plození a vychovávání potomstva. Toť asi tak běh života jejich i ostatních opeřených spolubydlitelů studených končin světa.

Průběh pelichání kajčího studoval velmi podrobně Schiöler. Ml. ♀ přepeřuje úplně na podzim teprve ve věku 14—18 měsíců a na to dostává hned šat starých ♀♀, načež ve 2. roce je schopna rozplozování. Ml. ♂ každoročně přepeřuje úplně, t. j. veškero peří promění, což trvá více měsíců a mimo toto pelichání ještě naň čeká zvláštní přeměna drobného peří, takže ml. ♂ nadobro se přioděje svateb. šatem teprve ve 30 měsících a až tříletý je schopen ploditi. (Danske ornith. Forenin. Tidskr. 1908.)

Rušiteli jich klidného žití jsou mimo člověka i sokolové lovečtí a jiní okřídlení lupiči tamní. Jako kuriositu uvádím, že Norové, kteří mají své kajčí holmy (osady) a znají přesně den, kdy se mláďata klubou a líhnou, sbírají právě vylíhlé kačenky do košů, pokračujíce tak hnízdo od hnízda, až veškerá mláďata během dne vylíhlá sesbírají. Každá takováto »betlemská matka«, oloupená o své děti, běží za lupičem, resp. za košem s pískajícími dětmi, a nezřídka 10—12 se jich úsilovně kolíbá a klopýtá za člověkem. Ten kvapí rovnou k moři, vysype tu děti do vody a přenechá další přispěchavším matkám, které se pak o sirotečky dělí, popadajíce jich každá, kolik se dá. Jsou-li to vlastní děti či pastorkové, vše jedno, čím více jich která získá, tím je blaženější a spokojenější. Táżete se, proč se to děje? Patron činí tak z dobrých důvodů, pojišťuje se, neboť nežli by se stará machna s dětmi od hnízda k vodě dokolébala, což by jich číhající škodná (dravci, chaluhy, krkavci) a ostatní chāska podobna pohubila a odnesla. A takto octnuvše se rychle v nesmírném živlu svém, jeví se jako droboulincí bodečkové, kteří oku i bystrému mizí a o bezpečí je postaráno.

Velká, protáhlá hlava, slušná velikost ptákova, jakož i jasné, svítivé barvy v ostře omezených partiích na rouše svatebním zdaleka již určují pěknou tuto kachnu kajku, vlastně kačera; leč všedním šatem kachním oděná ♀ podobá se velice kachně hnědé nebo černé. I v největším příboji výborně plovou a se potápějí a také dobře lítají, leč po zemi chodí kolébavě a klopýtavě. Když se v zimě shluknou u veliká hejna, vedou si velmi divoce a nadělají takového hluku, že nezkušenému

se zdaleka zdá naslouchati »lidovému parlamentu«. Jakmile něco podezřelého zpozorují, blížící se člun nebo loď, poradí se s Vaňkem mnohem dříve než je třeba býti z dostřelu. Jinak jsou to ptáci mírné povahy, pokojní a proto není s podivením, pozorují-li se v jich společnosti i jiní mořští ptáci.

Přes pevninu nelétají, aby si »nadešly«, nýbrž sledují při tom vždy všechny záhyby pobřežní a proto dostanou-li se jednou hlouběji do pevniny, pak obyčejně sledují směr řeky.

Samice se ozývá hlubokým »korerkorkorrkorrr«; jarní zvuky ♂ zní také hluboko a zvučně přidušeným »aa aa«, po němž následuje vyšší a slabší »ahuh«. Kačata pískají skoro jako domácí.

Za potravu jsou jim »mořské trávy«, vodní červi, nereidky, slávky a jiní mlži, drobní korýši, rybky a p., za nimiž i při nejprudším příboji se pod vodu odvažují a kde obyčejně po 2 minuty pobývají. Slávkami jedlými si nezřídka svoje vnitřní zásobárny tak napěchují, div jim »nelezou z huby«, jak se vulgárně říká. Lastury, skořápky sebou požité odcházejí jako hrubý břidlicovitý písek s výkaly.

Největší užitek poskytují kajky svým proslaveným peřím prachovým či puchem, zvaným obyčejně »kajčí peří«, které nic na světě podobného svojí jemností, hebkostí, kyprostí a pružností nepředčí. Jest jemnější prachu husího, labutího a kachního vůbec až na prach s kachny liščí, jenž se mu poměrně hodnotou skoro vyrovná.

»Kajčí peří« je barvy zahnědle šedé, na spodku (u kořene) bíle skvrnité a tak dokonale na sobě lpí, že ne tak snadno částka odlítne; leč vzdor tomu se nesbaluje (necuckuje — říkají naše hospodyňky), nýbrž dá se pěkně na malou plochu stlačiti, ale hned opět se načechrá, jakmile tlak ustane. Je nadmíru hebké a teplé. 1 kg dobře vyčištěného prachu kajčího se platí 46 K i více. Do celé postele je prý ho potřeba jen asi $2\frac{1}{2}$ kg. Pro chudé obyvatelstvo pobřeží severních je obchod peřím tímto velmi důležitý. Obyčejně přináleží sběrné právo z hnizd na určitých místech (i také jiných ptáků mořských) poblíž usedlému majiteli půdy. V dánských státech, k nimž také Island náleží, jest pod přísným trestem zakázáno poblíž hnízdišť kajčích stříleti.

Vývoz prachu však silně poslední dobou poklesl. Sledujme: 1862 se páčil na 3321 liber, což odpovídá asi 60.000 hnízd; 1895 toliko 834 liber odpovídajíc 7—8000 hnízd. Krabbe, z něhož toto vyňato, navrhuje různá opatření, aby veleužitečných ptáků těch neubývalo. Brumm vypravuje, že na Islandě jinak si vedou, aby ptáků více ušetřili, nevybírají hlavně vajec a prach sbírají teprvé, když mají kačata hnízdo opustiti. (Danske ornit. Foren. Tidskr. 1908.) Avšak po vyhnízdění se bývá pomíšeno materiálem hnízdním, a proto jej musí pečlivě trávy a pásemnice zbaviti, při čemž zejména tato pro své kadeřavé okraje a kožovitou povahu hůře se odstraňuje než tráva. Proto také prach z trávy je cennější než z pásemnice. Prach z hnízd, prve než kachna seděti počne, jest však nejjem-

nější. Z jednoho hnízda lze podle naší váhy docíliti 65 g prachu a proto se musí dobrý madel hnízd pořádně vybrati, než se 1 kg vzácného »peří kajčího« dobude. Nebylo by to ani možno se domnívati, že by se i při tom mohla šidba provozovati, a přece; míchají do toho nezřídka prach divokých hus nebo jiný. Z kožek, jež vydělávají se na způsob kožišin, robí Groňané svoje nejlepší a nejteplejší šaty a přikryvky (koberce), které jsou velmi drahé. Vejce sbírají se v červnu a v červenci u velikém množství a upotřebuje se jich jako vajec slepičích. I masa se tu místo jiného požívá, třeba že prý je chuti odporné, páchnoucí rybím tukem.

Domorodci jich nikdy nestřílejí ve svých holmech, dovedou se jich jinak zmocniti; jsouť chované kajky krotké. Za to musí evropský střelec užíti hrubého střeliva, aby proniklo hustý kožich s náležitým účinkem. Má tuhý život a poraněna-li, dovede se zachrániti potápěním se a střelec skoro vždy o kořist přicházívá.

Kajka krásná (Somateria spectabilis, L.).

Kahajka královská. — Rus.: Pistrak; pol.: Kaczka okazala; chorv.: Krasna gavka; srb.: Krasna patka; něm.: Die Prachtente, Prechteiderente; island.: Aédarkongur, Blikakongur; grónsky: Sioradiksok, Kingalik (♂), Kaiortok (♀).

Druhový znak s popisem: ♂ ve svatebním rouchu má temenní pera nazad poněkud chocholovitě prodloužená, vrch hlavy je světle šedomodrý; líce leskle zelené, oko horem bíle, dolem černě lemované; kořen zobáku jest od čela oddělen a zároveň obrouben černým pruhem; postranní opeření na zobáku nesáhá až po chřípě, ani ne tak daleko ku předu jako opeření náčelní a spodní čelisti; krk bílý, na hrdle černými /\ označen, jehož vrchol míří na spodní čelist; vole je příjemně plavé barvy (jako u předešlé); horní hřbet je zdoben bílým štítem nazad hrotitým; hruď, břicho, křídlo a hřbet dolní jsou prostě černy; nad černým křídlem je napříč veliká bílá partie a po stranách kostřece je po veliké ovální příčné a bílé skvrně; černé ramenní letky (zadní) jsou úzké zahrocené a srpovitě přes křídlo visuté; ocas hnědočerný. — ♀ jako předešlá, obvyklé barvy a kresby kachní, zrcádko má tmavě čokoládově hnědé, vpředu bělavě zalemované; ramenní letky jsou dosti prodloužené a mírně dolů zahnuté. Mladí ♂♂ jsou mnohem temnější než ♀, povrchu více temnohnědí a černavé ʌ na hrdle už se u nich patrně jeví. — Zobák má kratší a širší než kajka obecná a v jarním hávu svatebním mívá na něm ♂ vzadu u čela dva jako kohoutí hřebínek vzpřímené výrůstky podle sebe; stářím se více a více vyvinují až nabíhají, zejména v době námluv ve větší hrbolce, jsouce barvy růmělkové jako zobák; nehet jeho jest žlutavě hnědý. Ml. ♂ má zobák černý, pouze hrbolce jsou oranžové, ♀ nemá vůbec nárůstků těchto a zobák její je červený jen poněkud za nehtem; oko je malé, od čela daleko vzdálené a výše položené (slučí vzezření); duhovka temnohnědá, plováky za mlada narudle tmavošedé, za stara zčervenají, takže st. ♂ na jaře je má úplně červené s temnými blanami a klouby. — Kačata jsou velmi podobná kačatům předešlého druhu až na světlejší povrch. — Délka 50—56 cm, křídlo 26 cm, ocas 7·5 cm, zobák od náčelního opeření 3·5 cm, plovák 4·3 cm.

Kajka královská obývá arktická pobřeží hlavně Ameriky a Asie, řídčeji Evropy. Hnízdí se v Grónsku, na Islandě, Špicberkách, N. Zemi,

sev. Sibíři a Nové Sibíři. Přibývajícím ledem bývá zapuzována jižněji a objevuje se pak v našem díle světa na ostr. Lofotských, ojediněle někdy i na škotských ostrovech na již. březích Finska a nanejvýš zřídka na severoněmeckém pobřeží. Jednou ji zabili na Helgolandě, jednou u ostr. Usedomu a u Gdanska, v únoru 1907 byla nalezena na zvěřinářském trhu v Bukovci, byvši v tamním zálivu zastřelena; jest to zároveň novum ornis meklenburské (Ornith. Monatsschr. 1907). Jednou se objevila až u vlašských Benátek.

V Grónsku je obecnou tak jako předešlá, s níž se v podstatě velice shoduje. Líší se však od ní hlavně menší postavou, čerností povrchu, červeným zobákem a plováky; rovněž i mladí ptáci červenavými plováky od ostatních podobných druhů snadno se rozeznají.

V době rozplozování postupuje ještě severněji ku točně nežli předešlé. 4—5 vajec, která v červnu snášívá, shodují se s vejci kajky předešlé dosti, ale jsou lehčí, menší, zelenější, hladší a jemnější skořápky. Průměrná velikost 9 vajec je 72·2 × 48·2 mm, váha 6·55 g. Do velké sibířské tundry na Bogdanidě přitáhla tato kajka poprvé 6. června a 16. téhož měsíce objevila se na řece Taimyru (na $72^3/_4{}^0$ s. š.) a brzo po té následovala teprve veliká hejna ostatních. 25. června nalezl tu Middendorf hnízdo o zcela čerstvých vejcích a až 24. července konečně napadl kačátka ve chmýří. Vábivé zvuky staré kachny jsou tak zpola krákavé, vraní, zpola kvákavé, žabí. Kolem 11. července poletovaly na Taimyru menší tlupy 3—14 kusů, které považoval M. pro jich prostičké zbarvení za ♀♀, byli to však — po bližší ohledání — rozvedení ♂♂.

Prachové peří této kajky má tytéž vlastnosti jako známe od předešlé, jenže jest trochu tmavší. Avšak v domovině její se obyvatelé nezabývají sbíráním prachu jejího, spíše kachny loví, stahují, konturové peří oškubávají, při čemž prach spodní na kožce zůstane; ty pak vydělávají a robí z nich výborné a teplé košile, které chmýřím na holém těle se nosívají.

Groňané je dovedou loviti svými oštěpy a šípy hlavně tehdá, když pelichají a nemohou létati. Zaskočí si tlupu nějakou a obklopí čluny. Na to spustí křik a uděšené, bezmocné kačeny ihned zmizí pod vodou. Nyní rychle veslují na to místo, a kachny polekané potápějí se neustále, o překot, až už prostě nemohou, a pak jednak zbraněmi, jednak i vesly se jich zmocňují. Místo, kde se kajka vynoří, poznávají snadno po vystupujících bublinách vzduchu. Dle zkušeností se tvrdí, že prý tato kajka ze všech vodních ptáků nejlépe a nejdéle se potápí. Brehm ml. však shledal, že zpravidla po $1^1/_2$, nanejvýš po 2 minutách se vynořuje.

7. rod: Erismatura, Bonaparte.

Zobák na kořeni široký a vysoký, ku předu velice náhle se snižující a na slemeni jaksi lopatkovitě prohnut se zdviženou špičkou; široký okraj svrchní čelisti silně přečnívá; nehet zabírá jen nepatrnou část

předního okraje, je delší než širší a v pravém úhlu jako hák dolů sehnut; ovální nozdry jsou umístěny nad kořenovou třetinou otvoru ústního, náčelní opeření zasahuje úhlovitě do slemene zobáku na stranách spíše ustupujíc. Plováky krátké, silné, o dlouhých prstech a velkých blanách. Ocas je prazvláštní na kachnu; je velice prodloužený, klínovitý, složený z 18 úzkých hrotitých per, která jsou mimo to tuhá, pružná a rýhovitá, oboje ocasní krovky jsou kratičké, takže ocas tento vším tím upomíná na ocas kormorání. Malá křídla jsou nápadně vyklenuta, skoro jako u ptáků kurovitých; zrcádka nemají; peří těsně přiléhavé. Na větší vzdálenost rozeznává se tím, že plujíc rozkládá ocas vějířovitě do kola a drží jej takřka kolmo vzhůru, aby z vody vyčníval. Výtečně se potápějí, třeba to bylo v rákosí nebo jiných rostlinách, a na suchou zemi také vycházejí, zdržujíce se tu pod křovím anebo na vrbách, leč vždy u vody. — 7 druhů.

Kachna bělohlavá (Erismatura leucocephala, Scop. = Anas leucoc., Scop. = Anas mersa, Pall. = Undina mersa, Keys. et Blas.).

Rus.: Savka; pol.: Kaczka białogłowa; chorv.: Norka kržuljica; srb.: Patka kržuljica; něm.: Die Ruderente, Weissköpfige-, Kupfer-, Scharbenente.

Druhový znak: Veškero peří je zbarveni rezavohnědého, černě čárečkováno, čeřito a kropenato; zrcádko schází; st. ♂ má čistě bílou hlavu s černým temenním pruhem; menší ♀ má celou hlavu povrchu a velikou ovální skvrnu na lících temnohnědou, ostatek až po začátek krku bílé. — Délka 40·5 cm, křídlo 16 cm, ocas 11 cm, zobák 5 cm, na kořeni 2·7 cm vysoký a ve zduřenině také tak široký, plovák 3·9 cm

♂ ve svatebním rouchu mimo to má na krku hnědočerný obojek oddělující bílou partii hlavy; vole je kaštanově hnědé přecházejíc do ruda, jsouc mimo to tmavě vlnkaté; povrch je rezavožlutý, rudě pomíšen a jemně klikatě čeřit a podobně tak i na slabinkách a bocích; břicho a bérce jsou špinavě bělavy a hnědošedě skvrnity; křídla šedohnědá, ocas nahnědle černý. — ♀ mimo již zpomenuté jest od žlutavěbílého krku nahoře počínajíc bledě rezavožlutavě hnědá a hustě temněji kropenatá a vlnkatá; celý hřbet, ramena a slabiny jsou zbarveny podobně; hruď a břicho i spodní ocasní krovky špinavě bílý, šedě vlnity; ocas hnědočernavý, šedého nádechu. Staré ♀ podoben je ♂ v letním hávu a také mladé v prvém šatě skoro tak vypadají, jsouce jen trochu mdlejšího zbarvení. — Kačatka ode všech ostatních kačat se poznávají po krátkém, širokém a u čela naběhlém zobáčku, po hustém chmýří, na němž jsou velice zřetelně naznačeny veškeré příští hlavní barvy; tuhé, dlouhé, ocasní peří je tmavohnědé. — Zobák starých je šedomodrý, duhovka černohnědá, plováky šedohnědé s černými blanami.

Kachna bělohlavá jest pro nás ptákem jihovýchodním, protože její pravou, vlastní domovinou jest střední Asie, kde jest na všech větších vodách, od Kaspického moře počínajíc až do Mongolska, obecnou, hojnou

kachnou. Na sever dostupuje až do Sibiře a zatoulává se až na Azovské a Černé moře, do již. Ruska, Haliče, Uher, Sedmihradska, Dalmacie, Sardinie, Řecka i Alžíru; ojediněle i na Rýnu, Bodamském jezeru a v přilehlých zemích byla pozorována a ulovena. V našich vlastech, pokud známo, byla ulovena toliko ve Slezsku (Želízko 1888). Překvapilo mne následující sdělení Palliardiho (viz »Krit. Übersicht« 1852 str. 77.). Čte se tam v překladu: »Bělohlavá kachna se zdržuje ve Slezsku, na Moravě a Rakousích tak dlouho, pokud nalézá vody volné, nezamrzlé a mohla by se tak snadno i do Čech dostati, na což tuto činím jen pozorna.« — Kterak se mohlo něco podobného do dílka toho dostati, věru nechápu. Odkud čerpal autor tuto zprávu? Omyl s jinou kachnou je tu vyloučen. Frič sám ji ani v české ornis neuvádí a také Moravané jí neznají. V Haliči je velmi vzácnou, ačkoli hr. Platter o ní napsal: »Ma byč w kraju widziana.« Lvovské museum má 3 exempláře domácího původu: ♂ od 2. února 1862 od Tarnopole a 2 ♂♂ jednou ranou ubité 26. května 1863 na Bugu z okolí Buska. Ve Vídni vystavuje dvor. museum párek jehož ♂ z 1865 pochází od Neziderského jezera.

Hnízdí se v Evropě v zemích středomořských a na velikých ostrovech, v sever. Africe, jednotlivě i na Velencském jezeru v Uhrách, na jezerech sedmihradských a dále od jihových. Ruska na východ. Hnízdo neobyčejně pečlivě skrývá mezi mladým, rychle rostoucím rákosím a ostřicemi a opouští-li je, vždy vejce zakrývá lupením bylin těch. V červnu v něm bývá 4—8 nápadně drsných, hrubozrnných a bělavých vajec břichaté nebo krátce ovální formy. Průměr. velikost 12 vajec je 65·1 × 50·3 mm, váha 9 g.

V Sedmihradsku se objevuje každoročně jako pravidelný hnízdivec; přitahuje v polovici máje, vyhledá si hustě zarostlé vodní nádrže, tůně, jezírka, kde od menších tlup se oddělují párky. Pojednou zmizí z párku takového ♀ a pouze ♂ lze vídati samotna na vodě, neboť bílá jeho hlava již od daleka svítí; po té a vzpřímeném ocase se hravě poznává. Svojí pohotovostí v umění potápěčském předčí ostatní příbuzné a dobře se může postaviti po bok kormoranům nebo potápkám; pod vodou dobrou minutu se zdrží. Při lítání rychle mává krátkými křídly jako chřástalové bahenní. Hlas její zní vrzavě. Živí se vodním hmyzem, potěrem rybím, měkkýši a vodním rostlinstvem, čeho se zmocňuje za neustálého ponořování. Jelikož není na hnízdišti nikterak plachou, zdálo by se, že ji lze snadno zastřeliti, ale — jen kdyby se tak mrštně nepotápěla, pak ano. Obyčejně nadělají broky jen trochu dírek do vody v místech, kde dříve zajímavá kachna a toužebná kořist s poloponořeným tělem meškala.

IV. čeleď: Morčáci (Mergidae).

Dlouhý nebo prostředně dlouhý, přímý a štíhlý zobák, vpředu tenký, má ostrý nehet přes okraj spodní čelisti náhle hákovitě zahnutý; od chřípí, ne docela uprostřed umístěných, táhne se až ku nehtu úzká,

ostrá rýha; okraje obou čelistí jsou opatřeny pilovitě ostrými, špičatými a nazad směřujícími zuby (vruby); ve svrchní čelisti z každé strany jest jich dvojitá řada, do mezery mezi ně zapadá jednoduchá řada zoubků takových v čelisti spodní, která je o poznání užší než vrchní; jazyk je dle toho také úzký, kopinatý a daleko ne tak svalnatý jako jazyk kachní. Toliko u druhů albellus je širší.

Nohy jsou ustrojeny jako u kachen potápěcích nártí pak jest zpředu napříč štítkováno; tři přední štíhlé prsty jsou spojeny dvěma dokonalými blanami, vnitřní pak na volné straně má mimo to po celé délce blanitý okraj; krátký, slaboučký prstík zadní je poněkud výše nasazen než u kachen a jest opatřen kolmo postavenou širokou blankou. Křídla prostředně dlouhá, sotva delší (anebo ani ne) než u většiny kachen a velmi hrotitá; 1. a 2. letka nejdelší; letky II. řádu (loketní) vytvářejí křídelní zrcádko; ocas 16—18perý. Drobné peří obrysové je husté, přiléhavé a na omak tuhé a drsné, na rozdíl od peří kachen předešlých; za to na hlavě jest hebké, jemné, chomáčovité. Postavou jsou to úplné kachny, až na to, že hlava má nižší čelo a zobák že je úzký, spíše jako u kormoránů nebo potáplic; trup je skoro tak štíhlý jako mají plovací kachny sladkovodní. ♂♂ mívají dvojí šat a v letním jsou podobni svým ženuškám, které šatí podobně tak i svoje dospívající děti.

Co do vnitřního ustrojení shodují se s kachnami.

Jsou to čilí, ostražití a plaší ptáci a projevují vůči sobě rovným velikou pospolitost. Obývají sever zemský a v zimě se stěhují jižněji a rádi se přidržují směru toků řek. Znamenitě se dovedou potápěti a v zimě i otvory pod led se odvažují a při vynoření vždy zase přesně otvor takový naleznou. Živí se po přednosti rybami *) a vejce jejich se podobají kachním. — 6 druhů.

Jediný rod: Mergus, Linné.

Viz znaky čeledni.

Morčák velký (Mergus merganser, L. = castor, L. (♀) = gulo, (♀) Scop.).

Křehař trač (Presl), nůrek veliký (Palliardi). Pol.: Tracz hohol, nurogeš, szlachar; chorv.: Veliký ronac; srb.: Ronac oraš; slovin.: Veliki žagar, ribič, velika savčica, veliki potapljavec; luž. srb.: Huska, mórjak, nórjak; něm.: Der grosse Säger, Gänsesager, Sagetaucher, Tauchgans. (island.: Toppönd = copatá kachna).

Druhový znak: Zobák zdélí vnitřního prstu; postranní opeření svrchní čelisti
Tab. XXVII. tvoří krátký, tupý úhel a na spodní čelisti sahá skoro tak daleko jako ono na
obr. 207. ♂ svrchní, tudíž mnohem dále nežli špička rohoviny zobákové nahoře do čela ustupuje; zrcádko je bílé, zřídka kdy protažené příčkou slabého šedého nádechu; černo-

---

*) Prof. Dr. Eckstein z Eberswalde uvádí je jako veliké škůdce ryb; 99% vší potravy tvoří šupináči (u orla říčního pak 100%).

zelené nebo rudohnědé zbarvení hlavy sahá až do polovic krku, tedy patrně hlouběji než u druhu následujícího; dolní krk s horní hrudí jsou bílý nebo šedobílý bez hnědi; zobák a plováky červené; ocas 18perý. — Délka 70 cm, křídlo 27·5 cm, ocas 7 cm, zobák 5·8 cm, plovák 4·5 cm.

♂ ve svateb. šatě mívá hlavu se zřetelnou chocholkou barvy černé, lesku zeleného až po horní část krku, ostatní krk s celým spodkem, jakož i široký pruh podél ramen nad křídly jsou bílý, narudlého nádechu, který je obzvlášť patrný na spodku těla; horní hřbet s větší polovinou zadní partie ramen jsou černy jako samet; dolní hřbet s ocasem břidlicově modrošedy; křídla u kořene s obrubou jsou černá, horní a střední části křídel se zrcádkem zase bílá; střední ze zadních letek poněkud jsou prodlouženy, tři přední podle zrcádka jsou bílé s černou obroubou a ostatní téměř celé černé.

V letním šatě je vzadu na hlavě nápadný hustý chochol, pod týlem jakoby vystřižený (tedy dvojitý chochol); hlava je s horním krkem rudohnědá, uzdy a kraj krčního zbarvení hnědočerny; spodní část krku zpředu, jakož i celý spodek jsou čistě bílý; vole a slabiny světle šedé jako břidlice, na kostřeci ještě bledší. — ♀ je podobna ♂ v let. šatě, mající horní křídlo tmavě šedé a bílým zrcádkem prochází šedivá příčka; celková šeď povrchu je světlejší a nazad hlavy je zřetelně dvojitý chochol, u mladších ptáků kratší, ano i prostě jednoduchý. — Mladí ptáci jsou podobni ♀ až na to, že ♂♂ u věku tom jsou vždy o něco větší a kol krku buď černý obojek mívají anebo alespoň stopy jeho jsou patrny; také na křídlech jest již znáti více bílých míst. — Kačata (hnízdoši) tohoto a následujícího druhu jsou téměř nerozeznatelná a tuze snadno lze si je zaměniti. Čítáme-li u velkého morčáka od špičky zobáčku až ku přednímu kraji nozder vroubky čelistní, napočítáme jich 13, u prostředního morčáka (káčete) v téže délce 17—18 (Meves v Ornis 1880). — Zobák starých je leskle tvrdě červený nebo bledší (mladší), oko hnědé, plováky ohnivě žlutočervené anebo více oranžové (mladší).

Ve střed. Asii mají menší formu tohoto druhu, mající šedivější hřbet = Mergus merganser cornatus, Salv. — Severoamerický morčák velký (Mergus merganser americanus, Cass.) mimo jiné má přes křídelní krovky zřetelnou širokou černou pásku.

Od vysokého severu až po 54° s. š. na jih a dle okolností ještě jižněji do mírného pásma obývá tento vodní pták Evropu i Asii až po Čínu a Japonsko. Zvláště hojným je na jezeru Bajkalském kde se i hnízdí a když koncem prosince zamrzne, zaletuje jich většina na řeku Angaru, která asi na vzdálenost 10—12 km od svého ústí do jezera nezamrzá Z Islandu, Orkad a Hebrid přiletují morčáci v zimě na britické ostrovy, do Hollandska, Dánska, Německa, Francie, Švýcar a ze všech tří druhů morčáků evropských je právě tento jak v Němcích, tak i u nás nejobecnějším, ač tím není řečeno, že zrovna nejhojnějším. Obyčejně zimu jak zimu, od listopadu až do února, vyskytuje se na Bodamském jezeru, Du-

naji a jiných větších vodách středoevropských. Podobně o něm píše i Dzieduszycki z Haliče. Na pobřeží švédském a dánském se objevují rodiny již v září; na Baltu se pak shlukují ponenáhlu v mocné houfy, které počínají na jaře tah zpáteční. Putují obyčejně v noci, za dne jen je-li na spěch, a k tomu velmi vysoko v jedné nebo dvou kosých řadách jako husy. Od moře vnikají až hluboko do pevniny ústím řek a jelikož ty mívají i za tuhé zimy sem tam otevřena, leduprostá místa, zůstávají tu přes zimu, zvláště je-li to dále od moře. Zdálo by se, že je příliš zvyklý na slanou vodu, leč běhuté vodě sladké přece jen dává jaksi přednost. Kde břehy jsou hojně zarostlé anebo lesy pokryté, tu rád rozbíjí svůj tábor, ačkoli se mu jest někdy spokojiti i pustými skalnatými břehy anebo i močály s většími hladinami, jen když tu hojně rybek.

Hnízdícího morčáka velkého nalezli v Prus. Slezsku a koncem 60. let min. věku nalézal jej Bau hojně na řece Havole, zejména mezi Špandavou a Postupimí, kde měl hnízda na starých, kotlavých dubech; ještě nyní jej, ač řídko, v Braniborsku naleznou. Několikrát se hnízdil také na Bodamském jezeru a ve Švýcarsku; v Bosně hnízdí se pravidelně (Reiser). Na Lebaském jezeru v Německu hnízdí se v koloniích (Fromholz ve »Wild u. Hund« 1908).

Hnízdo všelijak zakládá; brzo v jamce na zemi pod rostlinstvem nebo křovím ukryté, brzo mezi kmeny na zemi, hned v hromadách kamení nebo ve skulinách vyšších rozervaných skalin, tu opět v dutině stromu, třeba až na 9 m vysoko od země, na hlavách vrb nebo ve starých dravčích hnízdech vysoko na stromech; spíše a raději vždy ve výšce než na zemi. Právě tak nalezne se jeho hnízdo buď těsně na samém břehu, brzo čtvrt nebo půl hodiny cesty od vody; nezřídka i uprostřed vysokého lesa. Bylo také nalezeno hnízdo morčákovo v »troubě« liščího doupěte. Na Finském pobřeží Botnického zálivu bydlící Karelci zachovávají dosud starý obyčej zavěšovati vhodné a prostorné budky na stromy poblíž vody. Morčáci pak zaplatí částí nanesených vajec nájem. Mají mimo otvor (vchod) ještě zvláštní poklop ku vybírání vajec a netoliko velký, ale i prostřední morčáci a mnohé jiné druhy kachen velice rádi jich používají.

Násada obnáší 8, 10—15 vajec a rozumným odebíráním jich až na 30—40 kusů lze produkci tu zvýšiti. Často bývají vejce ve hnízdě, které leží v dutině dubu kolik metrů hluboko od otvoru. V Braniborsku nalézají se vejce obyčejně počátkem dubna, druhdy i koncem března. Jsou podlouhlá, zřídka kdy břichatá, hladké a mírně lesklé skořápky, barvy slonoviny nebo jaksi zachmuřenější. Průměrná velikost 76 vajec je 68·3 × 46·7 mm, váha 7·61 g. Kachna sama je vylehuje a vylíhlá kačata seskakují buď sama s vysoko položených hnízd, anebo je stará v zobáku snášívá a potom nezřídka i daleko na vodu se s nimi vydává.

Morčák je dobrý a dle okolností i výborný plavec i potápěč, a jako kajka i 2 minuty se dovede zdržeti pod vodou, jakož i 60—100 kroků po-

nořen uplavati, a to rychlostí v pravdě rybí. I v otvorech a prohlubních v ledu se vyzná dokonale v umění tomto a vždy opět správně otvor zpod ledu nalézá, byť i jen docela malý byl. Lítá jako kachny a podobně sviští při tom křídly jako naše březnačka. Na vodu střelou zapadá a na kratičko se při tom ponořuje. Zvláštní a na brnkačku či brumajzla připomínající jsou zvuky morčáků, ozývá-li se jich více dohromady (Brehm). Živí se nejvíc drobným potěrem rybím, asi tak zdélí prstu až ruky. ale i vodní hmyz všeliký s larvami, dešťovky a žáby požírá. Loví-li jich více společně, pozorujeme, kterak se skoro současně ponořují a každý svoji kořist pronásleduje uchvacuje a pak porůznu se vynořují, aby tutéž cestu opakovali, pokud se nenasytí nebo ryby nejsou rozplašeny. Takovýmto společným potápěním a proháněním ryby se poděsí a zmatou a snáze jest se jim jich zmocniti, nežli když samotný pták loví.

Rozumí se, že v zajetí nesmí mu rybky a žáby scházeti, ačkoli dlouhé radosti v těsném vězení nikomu nepopřeje; spíše vydrží ve volnosti, pokud jen lze největší, jako v zoolog. zahradách nebo na rybníčcích uzavřených anebo ochromí-li se jim křídla. Kačata snáze uvykají a zpočátku se chovají jako obyčejná kačata, avšak brzy se stávají ještě čilejšími; živočišné potravy se jim nesmí nedostávati.

Jsa velice ostražitým a plachým ptákem, nedá si tak snadno na kůži přijíti. Hustý kožich pernatý snese malou nebo lehkou dávku broků a nutno stříleti hrubším střelivem. Poraněn-li bývá ztracen, potopí se a někde na skrytém místě vynoří hlavu až po oči, vydýchne, znovu zmizí a jinde se opět vynoří, takže střelec věru si neví rady, kam se poděl, a jednoduše se — »zaštípl« (jak se praví). Vejce chutnají výborně a tuku a peří se užívá; z kožek se vyrábí drahá kožišina. Zvěřina je nechutná.

Morčák prostřední (Mergus serrator, L.).

Morčák menší (Palliardi), křehař troč, roháč (Presl). — Rus.: Krahoj dlinnonosoj; pol.: Tracz dlugodzióh, tracz czubaty; chorv.: Srednji ronac; srb.: Ronac brskavac; slovin.: Srednji žagar, savski (srednji) potapljavec; něm.: Der Mittelsäger, Halsbandsäger, Meerachen.

Druhový znak: Zobák delší vnitřního prstu; postranní opeření svrchní čelisti vystupuje v dlouhém ostrém úhlu vpřed, ale spodní pernatý cípek, ještě ostřejší, však tak daleko do předu nesáhá; zrcádko bílé a úplnou černou příčkou od horních křídelních krovek oddělené; zeleně lesklá čerň anebo rudá hněď hlavy zaujímá jen asi třetinu horního krku; spodní krk s horní hrudí jsou rezavohnědě skvrnity a temnými osténkami zdobeny; zobák červený, plováky žlutočervené; ocas 15perý. — Délka 52—55 cm, křídlo 24 cm, ocas 8 cm, zobák 7 cm, plovák 4·5 cm.

Svatební šat ♂: Zad hlavy přečnívá o několik centimetrů dvojitý položený chochol, který může pták paprskovitě rozložiti; pod černým okrajem krčního zbarvení je bílý obojek asi 5 cm široký; spodek je bílý; slabiny, dolní hřbet, kostřec a svrchní ocasní krovky jsou popelavy;

horní hřbet s rameny černy; podél křídla je bílý štít a na obou složených křídlech jeví se bílá barva v četných příčkách; zadní letky na zrcádko hraničící jsou bílé, vně černě lemované; na ramenou při ohbí křídelním je zvláštní skupina velkých per, která jsou bíle a černě omezena; velké (ruční) letky a ocas jsou temně hnědočerny. — V letním šatě je dvojdílný chochol kratší a místo černě nastupuje na hlavě a krku živá, rudá hněď, na temeně a v týle poněkud temnější; hřbet se slabinami jsou břidlicově šedy a tyto pak světleji lemovány; krk zpředu s volátkem je bělavý a šedivě vlnkatý, malé a prostřední křídelní krovky jsou rovněž šedivy.

Starší jedinci mívají na krovkách těch bílé skvrny; zrcádko jako v šatě jarním. — St. ♀ má dvojitou chocholku, t. j. chumáč peří v záhlaví a hned pod ním druhý; ve zbarvení činí dojem ♂ v let. šatě, jest však hnědošedá a nikoli břidlicově šedá. Právě tak vypadá šat ptáků mladých, který jde více do šeda než do hněda. Kačátka jsou podobna kačatům předešlého. — Zobák starých je rumělkově červený s úzkým černým pruhem podél slemene; mladí jej mívají mdle žlutočervený; duhovka červenožlutá (♂) nebo žlutohnědá (♀); plováky suříkově červeny (st.) nebo žlutočerveny (ml.).

Tytéž země a krajiny jako morčák velký obývá i tento jeho příbuzný. Hnízdí se až po 70° s. š. a také se zdá, že severní kruh polární v obou světech prochází asi středem území jeho rozšíření, kde se hojně hnízdí. Od poloostrova Skandinavského, kde je četným usedlíkem, sestupuje ku dánským pobřežím a ostrovům; jednotlivce přistihli jako hnízdivce v severním Německu, někdy ve vých. Holštýnsku, na jezerech meklenburských, pomořanských a pruských. Četně prý se hnízdí také na Rujaně a u Greifswaldu (Fromholz ve »Wild u. Hund« 1908). V našich vlastech se tak často nevyskytuje jako předešlý a tím řidší jsou staří vybarvení a krásní ♂♂; ale byli dopadeni také již u nás i na Moravě. Ve dnech 16., 17. a 18 ledna 1898 zamrzlo 6 těchto morčáků na Mlazu u Žatce; kluci je zničili a pouze plováky v ledu svědčily o místě nehody (Lov. Obzor I.). V Haliči je »bardzo rzadki« (morčák velký zase »wszedzie pospolity«) a museum lvovské vystavuje 3 ♀♀. Ve Vídni mají 4 dospělé ptáky a mládě, kdežto morčáků velkých mají celou suitu 15 kusů, namnoze ve svateb. rouchu z let 1890 a 1891.

V máji a na severu až v červnu bývá uloženo v prostém, neumělém hnízdě z rákosí, kořínků, listí, starých stonků a stébel rostlinných naneseném 9—12, zřídka kdy 14 vajec. Hledati hnízdo je dlužno na podobných místech jako mívá březnačka. Vejce jsou namnoze formy štíhlejší, o silné, jemnozrnné skořápce skoro nelesklé a šedožlutavého do zelena přecházejícího zbarvení. Průměr. velikost 45 vajec je 64·9 × 44·9 mm, váha 6·1 g.

Matka hned se s dětmi ubírá na vodu a vzorně tu o ně pečuje; později pak je provází na moře i na pouti k jihu a proto také přistížené

menší tlupy *) u nás skládají se na mnoze jen ze šedých ptáků (♂ s mladými). Pan otec velmi zřídka před skutečnou zimou se připojuje ku své rodině a staří páni brousí raději sami po světě.

Zdaleka jsou si oba tito morčáci tak velice podobni, že jen dobrý znalec rozezná je dle postavy (tento je menší a štíhlejší předešlého). Držení těla, chůze i let je kachní a při letu slyšeti na blízku známé svištění perutí; plovou jako potápěči s hluboko ponořeným trupem. Znamenitě a vytrvale se potápějí a pod vodou se prohání jako štika všemi směry. Hlas jeho je pronikavé »kerrr« a většinou je letmo vyluzuje a častěji se ozývá ona než on. Na hnízdištích severských, kde jej nepronásledují, jest celkem dosti důvěřivý, za to u nás je plachý a opatrný a nevěří nikomu a proto pokud jen možno neustálým potápěním hledí zmizeti, až konečně ulétá. Rád se však vracívá na ta místa, odkud prchl a lze jej tu tedy dobře skrytému lovci dočekati.

Morčák bílý (Mergus albellus, L.).

Křehař rybuška (Presl), nůrek malý, křehař bělavý (Palliardi). — Rus.: Krahol lutok; pol.: Tracz dniestrówka, bielaczek maly; chorv.: Mali ronac; srb.: Ronac bijeli; slovin.: Mali žagar, belič, mali potapljavec; něm.: Der Zwergsäger, der kleine Säger, Eiskönig, Elstertaucher.

Druhový znak: Zobák mnohem kratší vnitřního prstu; opeření svrchní čelisti je velice zaokrouhlené a krátké a na čelisti spodní menší a ještě kratší; zrcádko černé, vpřed vzad bíle omezené; krk zpředu čistě bílý; zobák s plováky šedý jako olovo, blány černé; ocas o 16 perech. — Délka 40·5 cm, křídlo 20 cm, ocas 6·5 cm, zobák od čela 3 cm, od ústních koutků 4·4 cm, plovák 3·4 cm. **Tab. XXVII. obr. 210 ♂**

Svatební šat ♂: Temeno ozdobeno malým chocholem pěkně obloukovitě po záhlaví položeným; hlava, krk, hruď a celý spodek jsou svítivě bělostny; od uzdy přes celé oko a kolem něho je černá skvrna a podél týlu je s obou stran černá prouha, spojující se nazad u V; po stranách volátka jsou na každé straně dvě černé pásky mírně ohnuté; slabiny a boky jsou hustě bledošedě čeřity; větší díl partií ramenních je bělostný; podél křídla táhne se úzký sametově černý pruh, hřbet je dokonale černý, dále do zadu hnědočerný; kostřec se svrchními ocasními krovkami a všemi 16, nezřídka i 18 pery rýdovacími jsou břidlicově černy a šedivě napudrovány; horní krovky křídelní čistě bíly, za nimi je černá příčka, od které je černé zrcádko bílým proužkem odděleno; ruční letky i se svými krovkami jsou hnědočerny.

Letní šat: Chochol kratší než na jaře; hlava, týl i šíje jsou kaštanově hnědy na zad temněji, uzdy a skráně černy, tyto pak bíle čárečkovány; brada, hrdlo a horní krk zpředu bíly, odtud pak přes hřbet s boky a slabinami, dále kostřec i ocas vše je břidlicově šedé, na ramenou nejsvětlejší, na hřbetě a podél křídel nejtemnější, skoro do černa; po

---

*) Na Berounce v zimě 1888—9 pozorováno jich 13 kusů blíže Nižboru.

stranách volátka je poloměsíčná temná páska; před ohbím křídelním jsou černobíle skvrnitá pírka; křídla jako na jaře, toliko zadní hrot jejich je skoro černý; střed těla vespod je (od vole počínajíc) bílý. — ♀ nosí skoro týž šat, leč ona černobílá zdoba na ohbí křídelním jí schází; křídla nahoře jsou šedočerná s bílým štítkem, chochol má mnohem kratší a celá je menší než ♂. — Kačátka jsou tmavohnědá a zdobena bílými skvrnami po těle, dále krk po stranách mají bílý. — Zobák je malý a krátký a vruby na něm nepatrně vystupují; brzo bývá přímý, brzo zase mírně prohnutý, barvy světle modrošedé, na nehtu temnější; duhovka perlově bílá (st ♂), hnědošedá (ml.) nebo tmavohnědá (♀) plováky šedivé s temnými klouby a blanami.

Severovýchod evropský a odtud dále všechen kraj přes celou Asii až po úžinu Behringovu jest především jeho vlastní domovinou. V Grónsku na Islandě a Faroërách ho není, vzácným je v sever. Norsku, ale hnízdí se v Laponsku a dále po evrop. a asij. Rusku jižněji polárního kruhu a blíže něho. V zimě jako druzí i on táhne jižněji až do končin středomořských, v Asii jednak ku Kaspickému a Černému moři, jednak na východ do Číny a na souostroví Japonské. V Hollandsku, Anglii, Dánsku i Švédsku není obyčejným zjevem. Za to jej nezřídka uloví ve Vých. Prusku a na četných místech v Německu a vodách švýcarských. Podobně i naše vlasti československé bývají tímto morčákem navštěvovány, ale spíše ptáky ml. a ♀♀; staří vybarvení ♂♂ jsou přece vždy jen vzácní. Uloven byl jako druzí příbuzní ve Slezsku a na Moravě nejednou (Čapek a j.) a v Čechách také máme dosti zpráv jak ze zimy, tak i z obou tahů o jedincích v různém odění dopadených. V Haliči jest dosti obecným hostem od pozdního podzimku do časného jara na plynoucích nezamrzlých vodách. Lvovské museum se honosí 10 kusy domácími (7 ♂♂ 3 ♀♀) a vídeňské jich vystavuje rovněž 10 a to 5 vybarv. ♂♂, 1 v přechod. šatě a 4 st. ♀♀, většinou na Dunaji u Vídně ulovených.

Hnízdo zakládá tento malý morčák také v doupných stromech, mezi kořáním stromů nebo i v děrách zemních a používá prý i vyvěšených budníků pro kachny a morčáky velké. V červnu uloženo v něm 6—10 podlouhlých nebo úplně oválních vajec o tenké, hladké a lesklé skořápce, barvy zažloutle bílé. Průměr. velikost 12 vajec je 51·4 × 37·4 mm, váha 3·2 g. Dle zpráv Middendorfových hnízdí se hojně v horách Stannových (severových. Asie) na záp. úbočích horstva přistihl je 3. května. Na velkých ostrovech Šantarských 9. srpna vedle kačátek ještě malých stříleli mladé už s vyvinutými pery rýdovacími a rok na to na Udskoj Ostrogu nalezl již 20. června polovzrostlé morčáky tyto.

Zdaleka mohl by býti morčák bílý snadno pokládán za kachnu hohola, avšak menší postava, špičatější hlava především mnoho bílé barvy po těle jej i tak dostatečně odlišují. Rovněž v letu se poznává po štíhlejším těle, delším krku a užších hrotech křídelních. Litá rychle a tiše a po zapadnutí na vodu obyčejně se na kratičko ponořuje. Je nadmíru čilým,

opatrným a plachým ptákem a ztěží jej lze oblouditi. Střelci jest si počínati velice obezřetně a blížiti se mu nutno při dobrém větru (proti němu), chce-li bezpečně vypáliti. Jako příbuzní jeho i on se hledí spasiti zprvu neustálým ponořováním, pokud není z dostřelu, načež ulétá. Sluší si pamatovati, že se také rád vrací na prvá místa svého pobytu, odkud byl vyplašen. Hlas jeho je krátký, vrzavý zvuk.

Také pamětihodna je zvláštní náklonnost tohoto morčáka ku hoholu (Fuligula clangula), která konečně nezůstává bez následků, povážíme-li, že zřídka kdy menší tlupu morčáků lze viděti, aby mezi nimi nebyl buď jeden nebo více hoholů. Nejednou byli uloveni míšenci obou těchto ptáků.

Poznámka. Na pobřeží anglickém byl už několikrát uloven severoamerický morčák bílý = Mergus cucullatus, L. = Lophodytes cucullatus, Salvad., který má mnohem delší chochol, jenž jest se hřbetem, malými křídelními krovkami, letkami ručními a ocasem hnědočerný; skráně, horní krk, ramena, vnitřek ramenních letek a velké křídelní krovky jsou pak sametově černy: veliká skvrna za okem, spodek krku, hruď, břicho a zrcádko jsou bílý; slabiny a spodní ocasní krovky žluté a černohnědě napříč vlnkovány. — ♀ je trochu menší, leč chochol má také dlouhý a rezavohnědý, krk zpředu světle hnědý, světleji lemovaného peří a na bradě a vespod těla je bílá. — Zobák černý, oko krásně žluté, plováky červené. — Délka 42 cm, křídlo 19·5 cm, ocas 10 cm, zobák 4·8 cm, plovák 3·5 cm.

Řád veslařů (Steganopodes).

Ptáci sem náležející rázem upoutají svými plováky; mají totiž všecky čtyři prsty plovací blanou spojeny. Jest tedy zadní prstík vždy dlouhý a dovnitř obrácen a vkloubeu stejně vysoko jako přední, zřídka kdy výše. Zobák je vždy přímý, prostředně nebo hodně dlouhý, zahrocený a na špičce buď dolů zahnutý anebo hákovitým hrotem opatřený; okrajů je ostrých, někdy pilovitých; nozdry těsné, uložené po straně v podélné rýze; oční kruh, hrdlo a líce u mnohých bývají lysé a na hrdle mívají některé druhy lysou, tažnou kůži. Plováky buď krátké nebo velmi krátké, běrce zhusta až po patu (u Tachypetes i nártí) bývají opeřeny. Drobné peří přiléhavé, krk obyčejně dost dlouhý, trup štíhlejší.

Žijí ve všech pásmech po celém světě a potravou jsou jim ryby, které buď ponořováním lapají nebo také — létající ryby — ze vzduchu chytají. Hnízdí se na stromech, na skalách, dílem i v močálech, snášejí nečistě bílá vejce a mladé dlouho krmí ve hnízdě z jícnu. Slepá mláďata jsou zpočátku právě tak bezmocná jako holátka pěvců a musí jim vkládati do zobáku jen drobné kousky ze začátku než se naučí chňapati sama po předloženém soustu, které dovedou konečně sama s hnízda bráti (Meves 1886).

Známo jich na 54 druhů. — Udaným rozměrům délkovým jest rozuměti od čela ku konci ocasu (tedy bez zobáku).

I. čeleď: **Pelikáni (Pelecanidae).**

Zobák náramně veliký a dlouhý a dosti přímý; svrchní čelist je nízce sploštělá a slemeno její je rýhami od postranních částí odděleno a na konci přechází v úzký, hákovitý (drápovitý) a břitký nehet; mimo to je zobák skoro stejně široký, ačkoli před prostředkem je přece nejužší; jsa dále buněčnatý a vzdušný je celkem lehký při svojí velikosti; spodní čelist tvoří dvě dlouhá, velmi ohebná ramena kostní (vidlice), která se nazad rozstupují, vpředu pak se spojujíce končí krátkým a ostrým nehtem, který zasahuje do nehtu na čelisti svrchní; obě tato ramena jsou spojena kožnatým, roztažitelným vakem hrdelním, který

vytvořuje neobyčejně obšírný hltan, v jehož hlubinách titěrně malý jazýček se ztrácí. Nozdry blíž čela představují sotva patrné štěrbinky. Nártí mají silné, málo dohromady stlačené, poněkud vyšší než mají kormoráni a síťkované; střední prst je nejdelší, zadní prstík je hluboko vkloubeu, drápy všech jsou tupé a žádný není pilovit. Dlouhá, úzká a velmi veliká křídla mají neobyčejně dlouhé kosti ramenní a hojně, leč krátkých, letek, ze kterých jsou 3. a 4. nejdelší. Krátký a široký ocas složen je ze 20—24 tuhých per. Drobné peří konturové jest měkké a přiléhavé, podoby štíhlé a úzce hrotité, zejména na starých ptácích.

Nadmíru zvláštní a charakteristická se stanoviska anatomického jest u této čeledi kostra (dle Wagnera); nejen větší kosti ramenní jsou pneumatické, nýbrž i mimo ostatní vzduchem naplněné kosti nalézají se v těle ještě různé buňky či váčky vzduchové, tak pod koží jamek podpaždních, na hrudi i na břiše. Buňky ty vnikají dále krovkami křídelními i mezi brky ručních letek; na povrchu těla buněk vzdušných není. Podobně rozdělen je vzduch i v těle terejů (Sula). Pelikáni jsou největší z ptáků plovacích; krásně létají přitahujíce hlavu ku tělu, dobře plovou, leč pro husté opeření a »vzdušné«, lehké tělo nemohou se potápěti a proto loví ryby z vody plavmo jako keserem a jsou s to i veliké ryby pozříti. Jen některé druhy (americké) dovedou nárazem do vody ryby chytati. — 9 druhů.

Jediný rod: Pelecanus, Linné.

Znaky tytéž jako u čeledi.

Pelikán obecný (Pelecanus onocrotalus, L. = phönix, Less. = roseus, Evers.).

Nejasyt, nejes (Presl), nejesyt. — Rus.: Rosovaja baba; pol.: Pelikan baba, olbrzym, pelikan właściwy; chorv.: Prosti gem; srb.: Nesit ružičasti; slovin. Nesit, pelikan, nenasit; něm.: Der gemeine Pelikan, Kropfgans, Eselschreier.

Druhový znak. Pernatá pokrývka hlavy sahá jen cípkem do čela poblíž slemeni zobákového; místo okolo očí a na uzdách je dosti objemné a lysé; slemenní pruh po svrchní čelisti je namodralý s nehtem červeným, postranní části této čelisti jsou pravidelně a hrubě šupinaty; ramenní peří a ocas jsou bíly a stářím však zrůžovatí. Plováky velmi široké, nártí dosahuje sotva dvojité délky zadního prstíku; temeno s týlem jsou krátce opeřeny, toliko u vyšším věku bývá hlava zdobena ležatým chocholem z úzkých vlajících per; obšírný hltan (otvor od špičky až ku koutkům zobáku) je 45 cm dlouhý, ocas 24perý; větší než labuť. — Délka 120—135 cm, křídlo 60—70 cm, v rozpjetí až 2 m, ocas 15—17 cm, zobák 36 cm, plovák 13 cm. **Tab. XXVII. Obr. 220.**

Šat mladých ptáků je barvy zaprášené, hlínové; zobák ještě nápadně užší a povrch jeho plošší, kalně okrově žlutý; ruční letky hnědočerné, letky loketní černé, spodek popelavý. Po prvém pelichání

dostávají šat bílý až na černé letky a po dokonané této změně objevují se na záhlaví trochu delší pírka a na povrchu i zpředu je už patrný slabý nádech růžový. Ve třetím roce jest veškero peří až na nejdelší péra ramenní a letky, příjemně růžové anebo bledě pleťové, u různých jedinců různé; na hlavě, krku, hrudi a hřbetu barva ta nejvíce vyniká. Ale není stálá, vybledá ponenáhlu takže pták před novým přepeřováním je skoro bílý. Před volem je chumáček tvrdých, rozčeslých per rezavožlutých, nazad hlavy visí asi 12 cm dlouhý, vlající chochol. Zobák žlutý, červeně skvrnitý, slemeno svrchní a kořen spodní čelisti jsou modrošedé, nehet červený, kožnatý vak bleděžlutý, lysiny obličejové běložluté, duhovka tmavě rudohnědá, plováky barvy masové. — ♀♀ jsou menší, bledší a mají jen malý chocholík.

Bydlištěm pelikánů je větší část Afriky, již. Asie a již. Evropa, moře Azovské a Černé, na Krimu, v Taurii, Besarabii; četně se vyskytují na vodách pobliž ústí dunajského a v tamní deltě nalézá se na plovoucích ostrůvcích veliká kolonie pelikánů. Mimo to v Turecku, Řecku, již. Uhrách, někdy také v Italii, odkud se zatoulá některý až do nitra střední Evropy. Tak 1768 celý houf 130 kusů náhle se objevil na Bodamském jezeru a také jindy tady a ve Švýcarech byli jedinci pozorováni. Ze starých zápisů zachoval se jeden, dle něhož 1793 byl střelen pelikán u Köplova ostrova na Vltavě a do císařského musea vycpán (Amerling »Zvířena česká« 1852). Ostatně (píše Frič v »Obratl. země české« 1873) ze starých rukopisů jest vidno, že před 200—300 léty i pelikáni v Čechách se zdržovali. V archivu třeboňském uvedeni jsou pode jménem »Nimmersatt« v době od 1650—1750 se stručným popisem, z něhož zřejmo, že skutečně slovem tím nemíněn kormorán, anobrž pelikán. 8. října 1896 zastřelil nájemce honitby Schug v Hartessenreuthu u Chebu pelikána obecného (Deutsche Jägerztg. XXVIII 1896. — St. Hubertus XIV. 1896. — Hugo's Jagdztg. XXXIX 1896. — Weidmannsheil XVI. 1896. — Ornith. Jahrb. IX. 1896 a j.). Byl by to prvý český exemplář z nové doby; ten kterého vystavuje české museum, pochází z Bělehradu. Druhý, zaručeně český pelikán, byl pozorován 25. května 1910 hajným J. Demlem ze Zádolky na rybníku »Sternteich«. Jím pronásledován odletěl na vedlejší rybník »Neuteich«, kde ho týž hajný na pravém břehu střelou z obojetnice složil. Pták měl v hrdelním vaku velikého kapra. Byl darován nadlesním Münchem do Svitav na Moravě tamnímu gymnasiu, kde je uložen v kabinetě. Rybníky však jsou v Čechách v okresu Litomyšlském a jest to tedy úlovek český (Podhajský v »Háji« XXXIX. 1910, str. 278.). V Haliči se zjevuje na jaře i na podzim dost často (píše Dzieduszycki) a také dokladů k tomu hojně podává lvovské museum; vystavujeť jich celkem 9 kusů, dva z nich na podzim 1878 v Malechově u Lvova na ráz složeni na lípě. Ve Vídni mají jediného neznámého původu. V Bavorsku ulovili pelikána tohoto 26. dubna 1911 na Ammerském jezeru (Weidmannsheil 1911).

Brehm píše: »Na pobřežních jezerech egyptských, při záplavě nilské a dále na jih na Bílém a Modrém Nilu a přilehlých jezerech na Rudém

moři vyskytují se pelikáni v takovém množství, že člověku nelze ony spousty ani přehlédnouti. Tlupy o 10—12 kusech jsou něčím vzácným, avšak houfy do set a tisíců jdoucí něco praobyčejného.«

V již. Evropě je pelikán tažným ptákem, který koncem dubna a počátkem máje se dostavuje a v říjnu opět odlétá, aby v černém zemědílu přezimoval; asijští osadníci volívají již. Asii ku zimnímu pobytu. Schrader je přistihl na Cypru v listopadu. Dříve se hnízdívali také v Uhrách na řece Tise i jinde, avšak nyní asi sotva se tu naleznou. Kultura! Nežli na podzim odtáhnou proletují vysoko ve vzduchu a není-li jich zrovna mnoho pohromadě, letí v šikmé řadě za sebou; je-li jich však mnoho, utvoří formaci jinou, radlici. Hodlají-li se někde zastaviti, formace se rozvine, ruší, nastane po jistou dobu kroužení v obšírných kruzích, jakýsi společenský rej, vznášejí se jako supi, načež u velikých spirálách snesou se k zemi.

Vlastní bydliště pelikánů jsou rybnaté a rozsáhlé zátoky mořské, veliká jezera i veliká ústí řek, prostorné močály, veletoky, hlavně jsou-li četně drobnými ostrůvky prostoupené; o širý okeán nestojí. Tím raději na vodách takových se usazuje, jsou-li dokonale zarostly rákosím a podobným rostlinstvem, kolem stromy osázeny a co hlavního — slušným bohatstvím ryb se mohou vykázati. Rozdílu ve vodě slané nebo sladké neznají, ale pro pohodlnější lov ryb jsou jim mělké vody velice milé. Na stromy rádi se usazují, aby tu na silných větvích odpočinuli a peří srovnali; nezřídka je taková větev ztěží unese, jak se jich tu sejde najednou mnoho.

Nepřístupná, hluboká a vodnatá místa zarostlá volívá si ku zbudování hnízda. Základy jsou pojednou hotovy, sešlape okolní byliny do kruhu a na to nanosí suchého rákosí, rostlinstva a trávy a palác hotov.

Obyčejně snášívá ♀ 2 a jen zřídka 3 vejce neveliká, jak by se mohlo souditi u tak velikého ptáka; sotva jsou o maličko větší vajec našich domácích hus. Za to mají silnou a hrubozrnnou skořápku, která je mimo to ještě pokryta vápnitou vrstvou, již lze dobře seškrábati. Povlak ten je špinavě bílý, ale skořápka pod ním zamodrale bílá; formy jsou podlouhle oválni. Průměr. velikost 15 vajec je $94{\cdot}9 \times 59{\cdot}8$ mm, váha 22 g; doba vylehování trvá 6 neděl.

Mláďata se líhnou velice malá a jsou to pravá holátka; avšak brzo jim vyrůstá bělošedý oděv chmýřový a v něm vypadají tvorečkové ti jako malé sůvičky a zároveň se také chraptivě a cvrlikavě hlásí o sousto. Pokud jsou malými, žerou z hrdelního vaku starých jako z nějakého korýtka; vyrostou-li poněkud, pak jim staří už předkládají, vydavujíce jim malé rybky. Ostatně láska starých pelikánů k potomkům je tak veliká, že zhusta vrozenou jim plachost docela odkládají a bezpečnost svoji ve psí dávají.

V zajetí velmi dlouho vydrží a při dobrém opatrování až 50 i více let dosáhne; leč potřebuje denně 1—1½ kg ryb anebo tomu odpovídající

množství potravy masité, myši nebo drobné ptáčky, všecko to jako pravý nejesyt shltne. Zkrotne docela a klidně a pokojně snáší zajetí a svého ošetřovatele zná brzy, neboť je chytrým ptákem. Bývá jednou z obvyklých atrakcí různých menažerií a obecenstvo se může přesvědčiti nejen z řečí vyvolávačů nebo ošetřovatelé, ale i na vlastní oči o roztažitelnosti hrdelního vaku tím, že dobrý muž ten svou hlavu mu do něho vstrčí nebo roztahuje rukama podajnou a ohebnou spodní čelist. Pro ohromný jeho zobák mají před ním všetečkové a psi respekt, ačkoli jím nikoho neohrožuje ani nezraní. Hlas jeho je silné řvání nepodobné hýkání oslímu (Eselschreier), mimo to se ozývá hlubokým kručením.

Vzdor svojí velikosti lítá lehce, krásně a vytrvale jako čáp, s nímž ostatně si jej v letu nemůžeme splésti, protože mívá krk esovitě nazad položen, takže zobák leží na krku a ten opět zadem (šíjí) na tělo (hřbet) se přimyká. Jak s hladiny vodní, tak se země velice snadno se zvédá, při čemž daleko od těla roztaženými křídly volně mává. Ve výši krouží a pluje mezi tím bez pohnutí perutěmi u velikých kruzích, šroubovitě se vznášeje a šina až ku mrakům, takže se zdá posléze pozorovateli býti vlaštovkou; podobně snášívá se zase k zemi.

Zvédaje se s vody činí tak vždy p r o t i v ě t r u s malým rozběhem; vítr výkon tento jen podporuje a teprve v jisté výšce letí p o v ě t r u. Úkaz tento jest ostatně obvyklým u všech těžkých ptáků (labuť a j.).

Plove rychle, vytrvale a při tom leží lehce na vodě jako korek, proč? — Už je nám známo; je pln vzduchu pod koží i v kostech a právě proto nemůže tělo hloub ponořiti (viz nadmutý měchýř). Ani potapěčem není a jen pomocí dlouhého krku a keserovitého zobanu od povrchu vody ke dnu může pracovati, loviti. K tomu konci shlukují se větší společnosti, které se rozdělí v jistém pořádku na veliké ploše vodní, zaujmouce polokruh a tak postupně vylovují mezi nimi ležící vodu, sbližujíce se ku břehu víc a více a tlukouce křídly o hladinu způsobují veliký hluk, čímž natlačují uděšené ryby před sebou na malý prostor, kde pak snadno se jim kořistí. Jsou to hlavně ryby kaprovité, jimiž se zpravidla živí a mohou býti až $1^1/_2$ kg těžké. Ale netoliko šupináči i jiní živočichové jsou jim vítáni a jsou s to i poloodrostlé kachny pohltiti; jsou hltavými žrouty.

Loviti pelikány střelnou zbraní není zrovna snadné při známé jejich plachosti. U nás by četnější stav pelikánů byl velice škodliv chovu ryb. Tam však, kde jeho domov, je pustý, málo zalidněný kraj a lapáním ryb, beztak ve spoustách se tu vyskytujících, nikomu neškodí.

Turci upravují si z vydělaného vaku hrdelního váčky na tabák, které pojmou až 1 kg vzácného toho koření; z dlouhých trubičnatých kostí ramenních robí buď troubele nebo kostky k dýmkám a vyhloubená svrchní čelist zobáku dá se upotřebiti za pochvu nože nebo podobného zabijáku. Na Menzaležském jezeru v Egyptě je celou zimu chytají

a masa jejich požívají, ačkoli je tuhé a nemálo pachne po rybím tuku. (Schrader).

Poznámka. V Uhrách v červnu 1887 zastřelili u St. Kšavy pelikána Sharpeova (Pelecanus sharpei, Du Boc.); dle jedněch druh, dle Reichenowa toliko forma předešlého, od něhož se liší růžovou lysinou obličejovou, okrově žlutým spodkem a rudohnědou prsní skvrnou. Domovem jest ve střední a jižní Africe,

Pelikán malý (Pelecanus roseus, Gm. = minor, Rüpp. = mitratus, Licht.).

Rus.: Malaja baba; pol.: Pelikan maly; chorv.: Mali gem; srb.: Nesit supski; něm.: Der Zwergpelikan.

Druhový znak s popisem. Je mnohem menší předešlého, zřídka tak veliký jako labuť hrbolatá, nebo dokonce o málo větší domácí husy; opeření na hlavě sbíhá úzkým cípkem po lysém čele až ku kořeni zobáku, na tvářích pak dosahuje až na spodní rameno vidlice dolní čelisti; nártí bezmála třikrát tak dlouhé jako zadní prstík; hltan měří 38 cm; kopinatá péra v záhlaví tvoří dlouhý chochol; hlavní zbarvení je bílé bez jakéhokoli růžového zbarvení; letky krásně stříbrošedě poprášeny; ocas složen z 22 per. — Délka 100—120 cm, křídlo 40 až 45 cm, ocas 18—20 cm, zobák od konce opeření náčelního až ku konci nehtu 25—35 cm, plovák 12—14 cm.

Vzácný v jihových. Evropě, v Multánsku, na Černém a Kaspickém moři; v Africe je za to hojně zastoupen v dol. Egyptě, dále v M. Asii, Indii a na Filipinách. Jednou a to 1868 byl uloven v Uhrách. Reiser (Ornis balcanica II.) uvádí jej od Burgosu a Varny z Bulharska a rozměry jednoho vejce z Dobrudži pocházejícího udává na 87·8 × 54·7 mm, váhu 18·47 g.

Jak povahou, tak i způsobem života a potravou shoduje se s předešlým.

Pelikán kadeřavý (Pelecanus crispus, Bruch. = patagiatus, Br.).

Rus.: Kudrvaja baba, barbušja; pol.: Pelikan kedzierżawy; chorv.: Ružičasti gem; srb.: Nesit dalmatinski vodeni bik, palekan; něm.: Der Krauskopfpelikan, Riesenpelikan.

Druhový znak. Kolem oka je malá lysina, protože opeření hlavy na čele zabíhá široce na kořen zobáku; svrchní čelist bledě zelenavá, po stranách pruhovaná, tence šupinatá a žlutě obroubená; hák (nehet) koncový je žlutý (nikdy červený), ramenní pera s ocasem jsou slabě šedočerveně naběhlá; pod koutky ústními je po kratičce pernatém trojhranném štítku, před kterým je několik fialových teček; záhlaví a šíje jsou pokryty jemně kadeřavým peřím, jež stářím zkučeraví, a pak až 15 cm dlouhý chochol vytváří. Ocas složen ze 20—23 per. Jest větší pelikána obecného. — Délka 140 cm, křídlo 76 cm, v rozpjetí až 3 m, ocas 19 cm, zobák 34—40 cm, hltan 36—45 cm, plovák 10—13 cm.

Mladí ptáci jsou povrchu šedohnědí a na hřbetě je peří světleji lemováno, vespod špinavě bělošedé; hnědočerné letky mají černé stvoly. Přechodní šat vyznačuje se četnými šedými skvrnami osténkovými

a stojí mezi šatem mladých a starých ptáků vybarvených. Ti mají šat bělavý a povrchu i vespod světle namodrale šedý nebo stříbrošedý a černé osténky; křídla, peří palcové (ohbí) a ruční letky jsou hnědočerny. Ve vysokém věku je tento pelikán ještě bělejší a perlový nádech sotva bývá patrný. — ♀ je menší, má kratší zobák i menší chochol. — Zobák bledězlutý, šedivě žilkovaný, a bleděžlutá spodní čelist poněkud jde do červena; hrdelní vak je tvrdě žlutý a v době námluv překrvením zčervená; oko zarudle šedé, plováky černošedé (staří) nebo špinavé barvy olova (mladí).

Největší evropský plovací pták, který je mnohem větší albatrosa. Domov jeho dlužno hledati v zemích dolního Podunají, kde je četným, hlavně v Dobrudži, dále v Řecku, již. Rusku, zejména na Volze, na moři Kaspickém, v deltě řek Kury a Akuši, leč nikde není tak bohat na jedince, jako právě příbuzný pelikán obecný. V Uhrách a Dalmacii jen sem tam se někdy vyskytne, leč nikde se tu více nehnízdí. V Egyptě a Nubii — píše Heugliu — jest také hojným ptákem. U Nové Alexandrie v území řeky Visly byl už pozorován. Rzaczynski uvádí, že se měl objeviti také v Ruském Podolí a na Volyni. Tyzenhaus píše, že pokud ví, toliko jednou byl v Rus. Polsku zabit, a ten že jest v jeho sbírce. Lvovské museum vystavuje jediného z 1868 z okolí Brzežan a ve Vídni mají jednoho z Dalmacie z pozůstalosti Nattererovy. Není vyloučeno, že někdy bývá uloven s pelikány obecnými (Dzieduszycki).

O jeho rozšíření píše Reiser (Ornis balc. II.): »Lze míti za jisté, že veškeří pelikáni západně od 48° v. d. a Černé Vody se hnízdící náležejí k tomuto druhu, kdežto na východ odtud více a více počíná území pelikána obecného, aniž by proto kadeřavý snad Dobrudžu míjel. S tím v souvislosti jest ta okolnost, že všichni pelikáni vod řeckých a jezera Skaderského jsou druh kadeřavý. V Uhrách a Dalmacii žádný pelikán se více nehnízdí.«

»Na Černé Hoře,« píše Führer (Ornis balc. IV.), »se vyskytuje toliko pelikán kadeřavý. Od polovice října do počátku února objevují se tu jen po jednotlivu, avšak potom se jich dostavují veliká hejna od jihu, páří se koncem února, při čemž dochází k urputným pranicím o samičky. Počátkem března začnou se stavbou hnízd, což v několika dnech bývá ukončeno. K tomu konci ohnou a sešlapou rákosí a v tom sedící pták vykrouží jakž takž velice mělkou jamku. Mívá v průměru až přes metr a bývá jich nezřídka vedle sebe tak hustě, že se vzájemně dotýkají. V druhé polovici března bývá v nich násada 1—3 vajec; počet poslední, zdá se, že se objevuje tím způsobem že se sousední hromady (hnízda) se někdy vejce skutálí. Většinu násad tvoří jedno vejce tvaru více kulatého, druhé více podlouhlého. Dále mívá většina vajec vápnitou povrchní vrstvu více méně žlutavě až hnědavě zbarvenou a jen málo které je barvy čistě bílé. Na mnohých lze vrstvu tu viděti tak pošinutou že tím povstávají nádory a vyvýšeniny až 3 mm silné. Průměrná velikost 14 vajec s jezera

Skaderského a Jogajského jeví se 92·4 × 59 mm, váha 18·14 g (max. 22·66 g, minim. 13·54 g).

Samička toliko sama vejce vylehuje a zhusta přes hodinu ponechána práce ta žhoucím paprskům slunečním a v hnízdě panuje vlhké teplo, které se vyrovná tělesné (přirozené) teplotě ptákově. Za 42 dní se proklubou bílým chmýřím obalená a jako pěst veliká housátka, kterým po 13 dnech vypučí žlutošedá péra rýdovací i křídelní, při čemž jsou zvíci prostředně veliké slepice; po 32 dnech dosahují velikosti husy a ostatní peří jim naroste. Duhovku mají zprvu bělošedou, později červenošedou.«

Co do způsobu jeho života a potravy, odkazuji čtenáře ku pelikánu obecnému.

II. čeleď: Terejové (Sulidae).

Zobák velký, silný, zpředu stlačený a opatřený násadcovitým nehtem bez háku; svrchní čelist je trojdílná, což naznačeno hlubokými podélnými rýhami; kloub spodní čelisti uložen jest zcela vzadu na voleti, kde jest ještě jedna příčná rýha anebo okrajovými svazy vespolek udržovaný průřez, který připouští neobyčejné rozšíření hluboko, až daleko za oči rozštěpeného zobáku (hltan); okraje či ostří zobáku jsou poněkud vehnuté, velmi ostré a nazad hustě pilovité; nozdry leží po stranách čela v postranní rýze na svrchní čelisti a představují sotva patrné štěrbinky; obličej je lysý a úzký, lysý proužek běží podél středu hrdla; hranice opeření na hlavě probíhá vydutým obloukem pod okem ku koutkům ústním nazad. Velmi krátké, ale silné nohy jsou až po patu opeřeny, nártí je siťkováno, zadní prstík je silně dovnitř obrácen a s ostatními úplnou blanou plovací spojen; dráp středního prstu je na vnitřním okraji hřebenitě zubatý. Křídla, neobyčejně dlouhá a úzká, mají dlouhé kosti ramenní i loketní; 2. letka bývá nejdelší; v klínovitém ocasu jsou obě prostřední péra prodloužena.

Ptáci sem náležející mají velikou hlavu na silném krku, ploché čelo a trup poněkud protáhlý a pro svoje krátké nohy zdají se býti na pohled nemotorní a protože se na suchu jen pomalu a hloupě pohybují, dostalo se jim německého názvu »Tölpel« (ťulpas). — Čeleď tato zahrnuje v sobě 9 druhů.

Jediný rod: Sula, Brisson.

Stačí znaky čelední.

Terej bílý (Sula bassana, L. = Pelecanus bassanus, L. = Dysporus bassanus, Ill.).

Pol.: Gap biały; chorv. a srb.: Bijela bluna; hornoluž.: Culpak; něm.: Der Basstölpel, Schottengans, weisser Seerabe.

Druhový znak. Starý pták je prostě bílý, na hlavě a na šíji jest rezavě žlutý a jen nejkrajnější ruční letky jsou hnědočervené; 10 prvých letek
Tab. XXVIII. má vespod na špičce po bílé skvrně; zobák zamodralý. Ml. ptáci jsou povrchu
obr. 217. tmavošedohnědí, bělavě kropenatí, vespod světlejší a špinavě bíle a šedohnědě skvrnití, nejsvětleji uprostřed hrudi; po 2—4 letech teprve ponenáhlu přechází šat v barvu bílou a jen velké letky zůstávají tmavé. — Délka 88 cm, křídla 60 cm, ocas 25·5 cm, zobák 10·5 cm, plovák 5·8 cm.

Udané stačí ku popisu sluší dodati, že teprve třetím rokem, když pták zbělí, je také pohlavně dospělým. Pravidelné pelichání připadá počátkem podzimu a potrvá dost dlouho. — ♀ je o poznání menší. — Zobák starých s lysými kroužky očními je barvy olova, na špičce a po krajích bělavý, obličej a hrdelní váček jsou černy; vzletná mláďata mají zobáky zelenavě šedé, mladší načernale modré; malá očka leží velmi blízko zobáku a mají duhovku šedobílou, perlově bílou, až konečně běložlutou; plováky mladých jsou olivově zelené s blanami a hřbety prstů olivově žlutými, u starých zeleně černavé se zelenými blanami.

Terej, pták u nás neznámý, je obyvatelem moří mezi 30° až 70° s. š. ve všech dílech světa na severní polokouli. Na již. pobřeží Islandu, u Faroëru, Orkad, Hebrid, u Škotska a Irska jich obývají spousty. Na zimu zaletují na teplejší rybnatá místa, namnoze podél pobřeží táhnouce a tu se pak vyskytují i na březích Norska a Dánska, putují dále na jih až do Francie, Španělska, Portugalska a vyskytují se i na pobřeží Marokka, sem tam některý zbloudí i do Italie, na Madeiru, Kanáry a dokonce i u mysu Zeleného se objevili. V Evropě jsou nejjižnější jeho bydliště při ústí zálivu edinburského naproti městečku Nord Berwicku. Jest tu neveliký, skalnatý ostrůvek Bath Rock (Bass) zvaný a sotva námořní míli v obvodu mající a ten jest pravým ostrovem ptačím, jsa obydlen ohromnými spoustami mořských ptáků, mezi nimiž hrají prim naši ťulpasové terejové. Dle odhadu nájemce této ptačí hory, který je zároveň majitelem malého hotelu, jenž stojí na břehu proti skále, obývalo tu 1881 na 150.000 terejů, kteří snesli na 75.000 vajec. Z těch měl majitel právo sebrati 1000 kusů, mimo to pak 1000 mladých a 1000 starých ptáků podle smlouvy směl odstřeliti (O. C. 1882). Také v Sever. Americe je známo 5 nebo 6 osad terejů; kolonisté zdejší se stěhují na zimu až ku zálivu mexickému.

Terej jest v nejvlastnějším významu toho slova ptákem mořským, neboť bývá-li prudkou bouří od moře zahnán na pevninu, poletuje bez cíle přes hory a doly, pokud jej perutě jeho jsou s to unésti, až pak někde klesá k zemi a dá se buď lapiti nebo ubíti. A v takovémto stavu ho někdy naleznou v Německu, ano až ve Švýcarsku. Je-li hodno zmíniti se také o »českém ťulpasovi« a je-li dotyčná zpráva jistá, také nevím, ale registruji prostě, co jsem nalezl a četl: »Terej bílý byl koncem listopadu 1903 u Lipice (Littnitz) v Čechách (na Litoměřicku) zastřelen.« (Mitteil. böhm. Escurs. Klub 1908.)

Po vyhnízdění se opouštějí hnízdiště a rozptylují se po moři do růz-

ných míst, kde nalézají nejvíce potravy, až konečně v říjnu odtahují, aby se opět v březnu vrátili.

Již záhy tedy se objevují ve starém domově a pak tu zříti jen samé staré ptáky vybarvené, neboť mladí, tmavohnědí ptáci neodvažují se mezi staré, protože by jich mezi sebou nestrpěli.

Hnízda zakládají namnoze na výstupcích příkrých a strmých stěn skalních a útesů pobřežních, částečně i na hřbetech jejich trávníčkem pokrytých; nikdy však tak nízko, aby příbojem vln mořských trpěla. Při vyhledávání míst a stavbě hnízd panuje v takové kolonii pekelný rámus; kradou si stavivo, vadí se o místo a rvou neustále skoro jako v kolonii havraní na jaře. Obyčejně jeden z manželů hlídá, co zatím druhý snáší v zobáku materiál hnízdní: pásemnici, bylinné stonky, seno, slámu a p. Obzvláště pilní ptáci nanesou toho hromadu 15—20 cm vysokou a 40 cm v průměru mající, kdežto pohodlní, nedbalí manželé neseženou ani na prostou podložku pro vejce a snášejí je na holou zem či skálu. Prosím vás, je to jako s námi — lidmi.

Nikdy se nenalezne hnízdící se pár terejů osamotněle, nýbrž vždy pospolitě, do tisíců a tisíců párků jdoucích koloniích, takže ten, kdo něco podobného neviděl, nedovede si ani představiti ony spousty, ona mračna tvorů, jimiž se až obloha zatemňuje za neustálého přiletování a odletování spolu s ohlušujícím lomozem a křikem, hašteřících se ptáků. Hnízda stávají velmi hustě pohromadě, sotva na šlápotu od sebe.

Každá samice snáší toliko jediné vejce, které v poměru k její velikosti je malé. Je potaženo vápnitou vrstvou, kterou lze oškrabati a během vylehování bílé to vejce znečistí a zbarví se do hněda jako vejce roháčů a j. Jest podlouhlé podoby, silné a hrubozrnné skořápky a za čerstva namodrale bílé. Průměrná velikost 26 vajec je 77·3 × 48·8 mm, váha 12·3 g. Po 5—6 nedělích vylíhne prý se mládě, kterému až po 8 dnech vyroste bílý vlnitý chmýr po těle; lysý obličej a zobák jsou černy, což činí pak dojem masky. V šatě tomto zdá se veliké, ale je tak nemotorné a nemožné, že není s to ani potravu vzíti, kterou mu zrovna staří nevydávili před samým zobákem. V prvé době mládí krmí je kaší do zobáku a až po 6—7 nedělích jest tak dalece opeřeno že se může s rodiči na vodu odvážiti, aby zvykalo samostatnosti. Mladí terejové jsou hledaným objektem na masných tržištích, mají prý znamenitě chutnati. O vejce však lidé nestojí, jsou odporné chuti.

Cizinec, toužící po zajímavostech, má příležitost na ptačí hoře Bathu pozorovati neobyčejně poutavý život takové kolonie za jistý poplatek. K tomu konci navštíví zmíněnou horu z malého hotelu, Kauty Bay Inn zvaného, který právě leží naproti na břehu. Hostinský, nájemce hory, přijímá »vstupné« a jeho prostřednictvím umožní se návštěva kolonie. Povšimnutí hodna je krotkost terejů na hnízdech; někteří ani neodletí, zavadíme-li o ně nohou, anebo sedí klidně, když je hladíme. Pro zvlášt-

nost bývá každý návštěvník vyzván nebo pobídnut, aby snědl jednoho mladého fulpasa, k čemuž arci náleží dobrý žaludek, »vytříbená chuť« a ne tuze chlupatý jazyk, protože pečinka silně chutná po sledích na rybím tuku pečených. To je ovšem kuriosita.

Pro krátké nohy nazad pošinuté širokou plochu chodidlovou a břicho skoro až na zem dosahující jen velice neobratně se pohybuje po zemi, podpíraje se mimo to o tuhý ocas, nad nímž vysoko skřížena leží křídla. Ale za to je výborným potapěčem a znamenitým letounem. Machy křídel jsou rychlejší a mocnější než u velikých racků mořských a často přerušuje pohyby tyto skutečným vznášením se bez nejmenšího hnutí křídel a zdá se, jakoby člověk viděl čápa letěti. Někdy ho také napadne do závratné výše se vyšroubovati. Na vodě spává druhdy tak pevně, že ani nepozoruje blížícího se člunu a snadno bývá skolen.

Ryby jsou jeho nejmilejší potravou (druhy sledí, sardelí, šprotek); požírá však i měkké červy. Houpaje se ve vzduchu a bystrý zrak pátravě maje dolů upřený, vrhá se s přitaženými křídly do vody, uchopí vyhlédnutou rybu do zobáku a shltne ji než se z vody vynoří. Jdou-li ryby hluboko, je nucen vnikati kolik stop do hlubin, takže je hodnou chvíli neviditelným. A zase, jsou-li ryby při hladině, zůstává jen část těla při tom neviditelnou. To se poznává hned po prudkosti vrhu a větším přitažení křídel k tělu, nucen-li hloub se potopiti. K tomu konci si výše popoletne, aby zvětšil pád (rozběh). Avšak není mu právě snadno se potápěti, vyžaduje to velikého namahání; vzduchem naplněné kosti a podkožní vaky jako u pelikánů činí tělo pneumatickým a proto spíše a více s výše ze vzduchu než při plování lze se mu potopiti. Tvrdilo se, že plující terej vůbec se nemůže potopiti, leč shledalo se opět, že »křídlovaný« pták po ráně na dlouho a hluboko se potápí, hodlá-li se ho střelec ve člunu zmocniti.

Polyká ryby až 30 cm dlouhé a naplní si jimi hrdelní vak a jícen tak, že nemůže po jistou dobu ani čelisti zobáku dovříti a ocas poslední oběti »z huby mu leze«. Jest to rovněž pravý a vyslovený nenasyta. V krajinách, kde současně žijí a se zdržují fregatky, zneužívají tito praví piráti mezi mořským ptactvem břichopásků terejů, kteří se stávají dodavateli jich potravy. Fregatka střelou se vrhá na nacpaného tereje bije do něho křídly anebo ostrým zobanem štipce mu uděluje, až uděšený žrout pohlcené ryby opět vydavuje a obratný lupič je ještě ve vzduchu lapne než do vody dopadnou.

Hlas terejův jest krkavčí, úsečné »rab rab rab«, zlobí-li se, tož rychle »rabrabrabrab«. Na hnízdišti jako kachna se ozývá a mladí křičí skřehotavě.

V zajetí ho lze snadno chovati tomu, kdo má stále po ruce ryby a to hodně ryb a třeba byly mrtvé přijme je, ale nikoli hnijící. K tomu mnoho vody ku koupání a pak teprve mnoho radosti z něho nekouká. Je to zlý, potutelný patron, který vztekle kolem sebe kouše a zasáhne-li kůži, hned teče »červená«. Stojí za zmínku, že se podařilo také párek

přiměti ku hnízdění se v zajetí a vychovali také mladé, ale laciný pokus ten nebyl. (Ornith. Centralb. 1881.)

III. čeleď: Faetoni (Phaëtontidae).

Druhové sem patřící podobají se rybákům čili mořským vlaštovkám, jsou však silnějšího těla. Hlava je celá opeřená, veliký zobák je silně stlačený, zahrocený a ku konci se dolů sklání, ostří jemně pilovitého a podlouhlé nozdry jdou veskrz (průhledné). Nohy mají krátké a výše vkloubený prstík zadní je spojen s předními prsty úzkou blanou plovací. Ve klínovitém, ze 12—14 per složeném ocasu jsou dvě prostřední pera velice dlouhá a uzounká. Bydliště jejich je skoro celé meziobratníkové pásmo a známo o nich, že zaletují nesmírně daleko od pevniny na moře, aby tu pohodlně lovili, vedouce si při tom jako terejové, t. j. vrážením či vrháním se do vody vylovují šupináče, ponořujíce se při tom dost hluboko do vody, vždy na okamžik v ní mizíce. — 5 druhů.

Jediný rod: Phaëton, Linné.

Postačí znaky čelední.

Faeton běloocasý (Phaëton aetherus, L.).

Slovin.: Belorepi zrakoplovec; něm.: Der Tropikvogel, Sonnenvogel.

Druhový znak s popisem. Starý pták je bělostný, slabounkého růžového nádechu s úzkou černou proužou od zobáku přes uzdy a oko nazad až ku týlu; ruční letky mají černé vnější prapory a bílé špičky; letky zadní či ramenní i péra lopatková jsou na konci široce černá a bíle zalemovaná; ocas bílý. Mladí ptáci mají hlavu, krk a spodek bílý, hřbet a plášť černě vlnkatý anebo (u docela mladých) mají hřbetní péra na konci poloměsíčné skvrny. Zobák je korálově červený (mladí tmavohnědavý), oko hnědé, plováky žluté. — Délka od čela na konec ocasu (bez prodloužených per) 45 cm, křídlo 30 cm, ocas 12 cm, střední jeho péra 50—70 cm, zobák 6 cm, plovák 2·5 cm. Tab. XXVIII. Obr. 216.

Vlastí jeho jsou ostrovy a skaliny v tropických a subtropických částech Atlantského, Indického a Tichého oceánu. Zjev jeho věstí mořeplavcům vstup do horkého zeměpásu od jihu jako od severu plujícím a to poblíž rovníku po celém světě. Za 40.° zdá se že nikdy dobrovolně se neobjevuje a kde se tak přece stává, sluší jej tu pokládati za »trosečníka«, který byl prudkou bouří zahnán do neznáma. Je-li skutečným evropským ptákem není dosud najisto postaveno, ačkoli měl býti uloven na Helgolandu. To však není bezpečně prokázáno a také ostatní zprávy z Evropy nelze bráti vážně.

Hnízdí se na souostroví Bermudském, zvláště na skalním ostrově Gurnet Neat; jiná hnízdiště jeho jsou známá ze skalnatých ostrovů Bahamských. Praví tito mořští ptáci zakládají si hnízda na neobydlených ostrovech daleko od pevniny anebo na nedostupných úskalích a bradlech pobřežních. V máji snáší ♀ do skalní rozsedliny nebo sluje jediné vejce ovální formy o tenké, ale dosti drsné skořápce, které na bledě čokoládově

hnědém spodku je pokryto menšími černohnědými a rozmazanými skvrnami. Jsou rozměrů 60—64 × 42—46 mm. Po skončeném hnízdění se vytahují opět ven na daleké pustiny mořské, aby tu strávily ostatní část roku za neustálého shánění se za potravou. Neobyčejná schopnost v letání jim arci velice umožňuje takovýto pohyblivý, věčně potulný život vésti a tak úžasně daleko na moři, vlasti to jeho, prodlévati.

Pro lehký a půvabný let a bělostný šat ptákův, který na temně modré obloze tropické tak podivuhodně se odráží, jakož i pro svoji přítulnost je miláčkem všech námořníkův, které často po kolik dní na vysokém moři, nezřídka až na 300 námoř. mil (550 km) daleko od pevniny provázívá, aniž by se zdálo, že při tom úzkými a dlouhými křídly pohybuje. Snad žádný pták nelétá tak spanile, uhlazeně a vůbec tak elegantně a lehce v závratné výši skoro bez pohnutí křídel se nevznáší a tak rychle ku předu se nežene jako právě tento faeton. Jen když loví anebo se zjeví na obzoru loď, »přidá páry« ještě víc a rychle u velikých obloucích sletuje neopomena alespoň několikrát pátravě loď oblétnouti. Choditi ani neumí a když už musí po suchu, šine se ku předu hrudí na zemi jsa položen a ještě si roztaženýma křídlama při tom pomáhá; máť jen krátké, příliš nazad pošinuté nohy. Křičí skoro jako rackové. V zajetí nevydrží dlouho tento král vzduchu a moře, ani při hojné rybí stravě. Jest také kousavý a citelně dovede zobákem zraniti.

Živí se rybami, zejmena létavými jakož i měkkýši. Vznáší se větším dílem 12—20 m nad hladinou. Tu a tam se chvílemi zastavuje, třepetá se nebo vznáší a náhle šipkou se vrhá do vody na rybu, při čemž se hlouběji ponoří než rybáci a hned zase skoro kolmo vzhůru (strměji než oni) do výše vyletuje. Za bouřlivého počasí skrývá se ve slujích skalních, kdežto za klidného a jasného počasí se ustavičně pohybuje na křídlech nebo na vodě.

IV. čeleď: Fregatky (Fregatidae).

Velice štíhlý zobák je u kořene poněkud sploštělý, ku konci mírně stoupá a na špičce obou čelistí je patrně násadovitý, dolů zahnutý, ostrý nehet. Opeřené běháky jsou velmi krátké, zpředu příčně štítkované a veškeré prsty jsou spojeny toliko poloviční blanou plovací a každý z nich opatřen zahnutým břitkým drápem; onen na středním prstu je pilovit. Křídla neobyčejně dlouhá, úzce hrotitá s 1. letkou nejdelší a ostatními náhle za sebou se ztracujícími; hluboce vidličnatý ocas složen je ze 12 per. — 2 druhy.

Jediný rod: Fregata, Brisson.

Čelední znaky postačují.

Fregatka (Fregata aquila, L. = Pelecanus aquilus, L. = Trachypetes aquilus, Vieill.).

Slovin.: Burjevka, burnica; něm.: Der Fregattvogel, Kriegsvogel, Meergeier; angl.: Frigate Bird; franc.: Frégate márine.

Druhový znak s popisem. Starý ♂ je hnědočerný a zeleně a purpurově se leskne, křídla jsou šedého nádechu; letky ramenní a ocas zahnědly; lysý vak hrdelní je pomorančový. — ♀ je podobně zbarvena, leč celkem světleji a neleskne se tak; na hrudi bývá více méně bílá. Mladí ptáci jsou na hřbetě a ramenou hnědí, světle lemovaní: letky, kostřec a všecka pera rýdovací jsou černy, ostatek těla bílý, na hrudi a bocích sem tam hnědé pírko. Oko je tmavohnědé a leží v purpurově modré lysině; zobák je na špičce tmavé barvy rohové, uprostřed bílý, u kořene světle modrý. Hnízdoši jsou žlutobílí. — Délka 90 cm, křídlo 70 cm, ocas 47 cm, slemeno zobáku 11 cm, plovák 2·7 cm. **Tab. XXVIII. Obr. 219.**

Vlast předešlého faetona je zároveň vlastí fregatky a to kolem celé zeměkoule; všude není však stejně hojnou. Na pobřeží tropických zemí pevniny americké, na Antillách a ostrovech Bahamských je známa všude a na Kubě je obecným a stálým ptákem na celém pobřeží. Velikou vzácností, zrovna epochalním zjevem jest, vyskytne-li se pták tento, byv zahnán prudkou trvalou bouří, ze svého obvyklého domova v severnějších končinách světových. Starý Bechstein zaznamenal takový případ z 1792, kdy měla býti fregatka ulovena na řece Weseře. Rozumí se, že ji Němci také hned adoptovali a byla pojata mezi evropské ptactvo. Více o ní z Evropy není známo. —

Jest nejrychlejším mořským letounem; ačkoli rybáci a rackové jsou také bystří letouni, přece fregatce nepůsobí nijakých obtíží je předstihnouti. Až 70 zeměp. mil daleko od pevniny byla pozorována, ačkoli není její obyčejem tak daleké výlety podnikati. Upjatě sleduje a neustále pozoruje delfíny, jak píše Audubon, aby si mohla zaloviti na vyplašených jimi rybách létacích, svojí to pochoutce. Do vody se nevrhá, nýbrž nad samou hladinou změní směr letu, letíc těsně nad vodou a opět se vznese, při čemž zobákem kořist uchvacuje. Jsou to ryby při povrchu plující anebo mrtvá zvířata mořská, odpadky masa a p., co jí slouží za potravu. Prudkými útoky donucuje také rybáky, racky, tereje, kormorány a j. rybolovce a rybožrouty, aby svoji kořist pustili nebo vydávili a uchvacuje ji potom dříve než do vody spadne. I mladé ptáky, kde na ně přijde, uloupiti se nerozpakuje. Zvláštní jest, že vodním ptákem jsouc nepluje, neboť má jednak kratičké plováky a jednak velice dlouhá křídla patrně jí plování znesnadňují. Obyčejný let její je majestátní, při němž téměř křídloma nepohne jako sup mrchožrout.

Někdy dlouhou dobu kroužívají fregatky ve vzduchu, hrajíce si navzájem při podivuhodných obratech; jen když spěchají, mávají zvolna perutěmi. Na pevnině jsou rovněž velice neobratny pro své krátké nohy a jen obtížně vzletují. Jsou to rorýsi ve velkém.

Na Kubě se hnízdí v máji často v koloniích a staví si hnízda na vodorovných větvích vysokých stromů na samém břehu mořském rostoucích. Je to plochá, neumělá stavba z proutí, kde 2—3 podlouhle ovální, zelenavě bílá a neleskIá vejce bývají uložena. Rozměry jejich udávají se na 64—70 × 45—49 mm a váha na 5·6—7·6 g. Jiní zpravodajové sdělují, že se hnízdí na skalách, a to ráda mezi tereji a v takových hnízdech jen jediné vejce anebo mládě že bylo nalezeno.

Fregatka je pták bojovný a hlas má krákavý. Zvykem jejich jest záhy již ještě za dne, o 3. hodině odpolední jíti na hřad a jsou-li ze spaní vyrušeny, ihned na moře zaletují, krouží ve výši a teprve s večerem se vracejí opět na hřadoviště. (Gosse.)

V. čeleď: Anhingy (Plotidae).

Zobák slabý, dlouhý, rovný a velice břitký, okrajů ostrých, u konce hustě pilovitých. Hlava malá a ploská, hadovitý krk tenký a velmi dlouhý. Nohy krátké, silné a daleko na zad pošinuté, o velice dlouhých prstech blanou spojených. Dlouhá křídla mají jen krátké hroty a 3. letka je v nich nejdelší; za to ocas, ze 12 silných a na konci širších per složený, je velmi dlouhý, per mimo to pružných a na praporech vlnitě zkadeřených. Drobné peří obrysové je krásně lesklé místy prodloužené, vespod jako samet roztřepené. Ústrojím vnitřním podobají se kormoránům, až na značně menší lebku a protáhlými obratly krčními jsou zase podobny volavkám. — Více druhů.

Jediný rod: Plotus, Linné.

Znaky jak uvedeno.

Anhinga africká (Plotus levalliantii, L.).

Druhový znak s popisem. Starý pták je celkem černý, zeleně kovového lesku; hřbet a krovky křídelní jsou zdobeny širokými stříbrobílými pruhy středem křídel; krk je rezavý; na hlavě jest žlutozelená lysina; od oka se táhne a po stranách krku sestupuje černohnědý pruh, dole bíle zalemovaný; letky a ocas jsou černy, tento ku konci světlejší. — ♀ je zbarvena podobně, leč méně jasně a výrazně. — Zobák je barvy žlutého rohu, oko růžové nebo pomorančové, plováky zelenavě šedé. — Délka 86 cm, v rozpjetí 108 cm, křídlo 34 cm, ocas 25 cm.

Tab. XXVIII. Obr. 222.

Vlastí anhingy, jak přídomek udává, jest Afrika, a to od 15° s. š. až ku mysu Dobré naděje; v Americe mají její příbuznou. Bydlištěm jsou jí všechny tamní vody jakékoli, zvláště kde poblíž rostou stromy, které obklopují zarostlé ostrovy. Jsou jim místy odpočinku i ložnicemi a také se na nich zpravidla hnízdívají a jen když jich není, běřou za vděk skalami jako kormoráni. Hnízdo z chrastí a proutí na vysokém stromě umístěné, vypadá jako volavčí. Snášívá prý 3—4 světle zelená vejce s vápnitým povlakem a celý způsob hnízdění se je týž jako u kormoránů. Rozměry vajec 55 × 36 mm. Mláďata jsou pokryta špinavě bílým chmýřím.

Jméno anhinga je původu hottentotského a značí hada; případnějšího není (Brehm). Krk její je jako hadi znamenán a také jím tak pohybuje. Pod vodou plující anhinga dělá dojem hada a brání-li se, vymršťuje krk bleskem vpřed jako zmije. Ačkoli kormoráni jsou mistry v potápění se, přece s anhingou prý se nemohou měřiti, zůstávaji hudlaři. Také výborně plove a při spatření nepřítele ponoří tělo tak, že jen te-

ničký krk z vody vyčnívá, jako to činí naši roháči. Pod vodou plujíc překoná prý i nejrychlejší rybu a 60 m za minutu přeměři. Domnívají se, že se pohybuje pod vodou mnohem rychleji než na vodě. Chodí sice špatně po suchu, batolí se však dost rychle, ale v koši stromovém nikdo by nehledal té zručnosti, s jakou se netoliko udržuje na větvích, ale i po nich za pomoci křídel a zobáku pobíhá. Lítá podobně jako kormorán a snadno by se mohli oba ptáci zaměniti.

Žijí v míru navzájem, leč závist nezřídka způsobuje mezi nimi mrzutosti. Jsou plaché, opatrné a lstivé. Ryby loví pod vodou jako kormoráni načež s kořistí se vynořují na povrch a tu ji spolknou. Spotřebují mnoho potravy, neboť jsou až příslovečně žravé jako všichni ptáci veslaři. Na zajaté anhinze americké se pozorovalo, že až 40 malých (8 cm) rybek shltala. A zdá se, že ani jinými živočichy nepovrhují. Chovali je i v zajetí a dobře-li je o ně postaráno, brzy se jakž takž ochočují. Loví se tam, kde člověka nepoznaly, dost lehce pod oblíbenými stromy na čekání. Na vodě střileti po ní jest mrzuté, mnoho prachu a olova se vyplýtvá bez výsledku, protože tělo má pod vodou a tenký krk je, panečku, špatným cílem.

VI. čeleď: Kormoráni (Phalacrocoracidae).

Zobák přímý, prostředně dlouhý; nohy krátké a silné, nártí zpředu síťnaté, prsty vesměs blanou spojené jsou dlouhé, vnější z nich bývá nejdelší; dráp třetího je pilovit; křídla mírně dlouhá nebo krátká, 3. letka v nich obyčejně bývá nejdelší; čelo nízké, peří husté a přiléhavé. Jsou to ptáci společenští, obývající krajiny přímořské, ne však příliš vysoko na sever; mnohé druhy žijí i na vodách sladkých. Živí se hlavně rybami a proto nejsou v nitrozemí vítanými hosty a pronásledováním jich mnoho v krajinách těch ubylo. Mimo ryby i jiné živočichy napadají. — Známo jich asi 34 druhů.

1. rod: Phalacrocorax, Brisson.

Zobák přímý, krátký, na špičce silně zahnutým nehtem (hákem) opatřený; křídla krátká, ocas o 12—14 pérech je dlouhý, klínovitý, na konci zaokrouhlen; rýdovací péra mají tuhé, kosticovité stvoly či osténky; svrchní i spodní ocasní krovky jsou neobyčejně krátky; peří bércové bývá poněkud prodloužené. — Jest jich známo na 30 druhů.

Kormorán obecný (Phalacrocorax carbo, L. = Pelecanus carbo, L. = Carbo cormoranus, M. et W.).

Nesyt černý, krkavec vodní (Palliardi). — Rus.: Baklaun bolšoj; pol.: Kormoran, kruk morski; chorv. a srb.: Veliki vranac, morski gavran, morovraw veliki, veliki lapišdo, vodeni gavran, korovran (Dalm.), vra-

nac (Čer. Hora); slovin.: Črni morski vran, pomorski vran, povodni vran; něm.: Die Kormoranscharbe, Wasserrabe, Seerabe, Gänsetaucher.

Druhový znak. Zobák zdélí hlavy, silný, u kořene mnohem silnější než pobliž háku; oční kroužek a lysá kůže na hrdle žlutavá; od oka se táhne kolem hrdla pernatý bílý pruh; hřbetní peří zaokrouhlené (u pelikánů hrotité), měďově hnědé a červenozeleně výrazně lemované; ocas složen ze 14 per. — Délka 80 cm, křídlo 36 cm, ocas 16 cm, zobák 7 cm, plovák 6 cm.

Tab. XXVIII. Obr. 218.

V e s v a t e b n í m neboli z i m n í m š a t ě jsou tváře s hrdlem bílé; šíje zdobena je úzkými, vlajícími péry, která od týlu počínajíce sesilují krk jako hříva a bíle prokukují skrze obyčejné peří zelenočerné; krk a celý spodek s ocasem jsou černy, zeleně třpytivy; na vnější straně stehenní tvoří chomáčovitá pírka skoro čtverhranné bílé pole; horní hřbet a křídelní krovky bronzově leskle a od černých obrub jako šupinaté; zadní letky šedočerné s černými lemy; prvé (ruční) letky černé s černými ostny.

V l e t n í m š a t ě jsou chomáče jemných bílých per na šíji a na stehnech jako ulámány a místa ona zčernají. Š a t m l a d ý c h je více zelenavě černošedý než černý a vespod přechází ve zbarvení špinavě bílé; horní hřbet, ramena a krovky křídelní se bronzově lesknou a jsou mimo to leskle úzce tmavohnědě lemovány. P ř e c h o d n í r o u c h o ku dokonalému vybarvení je povrchu mnohem temněji hnědé a lesklé. H n í z d o š i jsou přičmoudle plaví a lysinu kol oček mají pleťovou. — Zobák rozeklán až po oči a je šedě načernalý, na kořeni spodní čelisti žlutý, na slemeni černý; vak šedozelenavý, ostatní lysá místa kalně žlutá; malé oko blízko zobáku jest buď tmavozelené (staří) nebo hnědé (mladí); plováky silné, měkkoblanné, černé. — ♀ je o poznání menší. Ostatně co do poměru velikosti těchto ptáků jeví se nápadné rozdíly, jako u počtu per rýdovacích, kterých bývá 12—16.

Kormorán obecný je rozšířen po celé Evropě, od střed. Norska až na jih; v zimě jest hojně zastoupen v Africe a veliké četně v středomořských zemích; právě tak se objevuje v Asii a Sev. Americe. Na pobřeží poloostrova Skandinavského je obecným ptákem a také mnohé vody již. Švédska jej hostí, jakož i Dánsko, Hollandsko, Anglie, Francie a Sardinie. Na Dunaji jest také hojným až v samé Dobrudži. Podobně platí to i pro jihoruské rybnaté kraje. Na dolním Poodří a v Pomořansku se vyskytuje a odtud se pak zatuluje různými směry do Pruska, k nám a p. Vzácným je ve Švýcarsku a v již. Německu jen občas v zimě se objeví na Bodamském jezeru a jiných vodách a naše vlasti bývají také jen příležitostně poctěny návštěvou jejich. Známo je dostatek domácích úlovků v různých sbírkách soukromých i školních.

Byly doby, že se v Čechách platívalo 18 kr. zástřelného za kormorána a větší nebo menší tlupy za obou tahů byly tu pozorovány. Lokaj vypravoval tuto příhodu: »V Ruzíni u Prahy vypukl v noci požár (1871), a tu se objevili 2 kormoráni, kteří nejspíš v oboře ve Hvězdě nocovali,

a dlouho kroužili nad ohněm, až konečně jeden padl do ohně a druhý vedle na zem a živý byl polapen.« (Frič: Obratl. země České 1873).

Nejvíce kormoránů se potlouká světem na podzim, kdy vyhledávají rybnaté vody; většina jich však uvízne na moři, tam přece pro rybáře eldorado. Obyčejně se na jaře vracívají do starých loňských hnízdišť, k nimž jeví velikou lásku a jenom násilí ustupují, a to dost houževnatě. Na vysokém severu obývají holé a drsné skalní partie, které svým bílým povlakem jsou hned nápadnými, jižněji usazení vyhledávají lesnatá pobřeží. Zaletují-li do nitrozemí, tož tiše plynoucí toky, veliká jezera, močálovité kraje jsou jim vděk a vedou tu život ptáků zpola lesních, ostrými, žíravými výkaly ničíce znenáhla stromy nadobro.

Hnízdí se na holých skalách, stromech, křovích i v rákosí, jak právě přikazují místní poměry. Ústím řeky Odry vnikl houfec kormoránů proti vodě až do Přívozu ve Slezsku, zapudil tu kolonii volavek a tak se tu úžasně rozmnožili, že musili býti vším úsilím zaháněni, což trvalo kolik let. Právě tak vznikla velká osada kormoránů v Malém Schönebecku v Braniborsku a taktéž jen násilím byla zničena. Jednoho dne tu zastřelili na 400 mláďat a takto pokračovali, až docílili, čeho chtěli, jinak by byli ti rybožrouti zničili veškeré rybářství v Prusku. Jiná taková nám nejbližší kolonie kormoránů těchto — a dost málo známá — je na Lobavském ostrově dunajském u Vídně.*) Zachovává ji tu z příkazu dvorní loveí úřad jako přírodní zvláštnost a zemskou památku a jest jakousi filiálkou zoolog. zahrady schönbrunnské. Čítá na 200—300 hnízd, po 20 až 30 na jednom stromě a každoročně se z ní odstřelí kolik set mláďat, a to z důvodů na snadě jsoucích.

Hnízdo představuje veliká a široká hromada klestu, stonků, kořínků, pásemnice (u moře), rákosí a j. bylin a je uvnitř vždy velice nečistá a mokrá pravý to záchod. Také rádi zapuzují volavky, krkavce, vrány z hnízd, aby takto okupované stavby použiti mohli jako základu ku další adaptaci. 3—4 vejce bývají podlouhlé formy a dost špičatá; vlastní skořápka je světle zelená nebo modrozelenavě bílá, avšak jest pokryta silnou bělavou vrstvou vápnitou, která za krátko tak je zamazána, že pak vejce vypadají jako olivověhnědě mramorovaná, což však lze teplou vodou dobře smýti. Průměr. velikost 38 vajec je 63·3 × 35·2 mm, váha 5·56 g. Poprve snášejí již koncem března a po 4 nedělích jsou mláďata na světě. V Německu se hnízdívají dvakrát do roka; ukončují prvý »kout« koncem června, a mláďata z druhé násady opouštějí hnízdo koncem srpna.

Na zemi je kormorán také nešika, jako ti jeho příbuzní, jsa k tomu ještě nemotorným a líným; za to zase ve vodě jeví opak toho všeho, jsa čilým a mrštným na podiv.

---

*) Viz aut. článek «Kolonie kormoránů u Vídně» v Lov. Obzoru VII. 1904. str. 65—66.

Stojí-li, mívá hruď vysoko vztýčenu, opíraje se o ocas, zejména když plováky na zem spustí. Rád usedá na stromy a širokými chodidly se dovede dobře přidržovati. Plove výborně a může při tom libovolně tělo hloub či mělko ve vodě udržovati. Je-li pronásledován neviděti než hlavu s krkem jako u roháče. Sotva patrným škubnutím těla mizí pod vodou a hluboko se dovede ponořovati, setrvávaje tu po delší dobu (2 minuty jistě!) a na dobrých 100 metrů při tom daleko uplove. Vynořiv se rychle vydýchne a zmizí v čas nebezpečí opět a střelou, dlouhými rázy uhání dále, že ho není s to ani člun, dobře cvičenými veslaři poháněný, dohoniti. Opustí-li vodu rád větrá silně křídloma, aby je osušil, neboť — ku podivu — voda se jich chytá.

Kormorán tak mnoho času nestráví na křídlech či v letu jako terej a rackové, přece však zase mnohem víc než potápky. Je to lstivý pták a opatrný, na hnízdišti sice méně ale i tu rozumí se v čas kliditi před nebezpečím, vznášeje se z dostřelu. Bylo řečeno že je družným tovaryšem, zejména k sobě rovným, ba i společnosti ptáků jiných vyhledává (arci jen proto, aby jim hnízda vyplenil). ale je vždy potutelným soudruhem. Potměšile blýštící se zelená očka dodávají mu vzezření kuního nebo hadího a vskutku nižádné příležitosti si nedá ujíti, aby blížícího se tvora zobanem svým nenapadl nebo nezranil. Prof. G. Jäger vypravuje příhodu sběhnuvší se v schönbrunnské zool. zahradě (1863): »Za deštivých dnů se kormoráni položili ploše na vodu a chňapali s úžasnou dovedností těsně nad hladinou vodní poletující vlaštovky; nikdy jsem neviděl kormorána chybiti.«

Při zajatém kormoránu jest se míti velmi na pozoru přijíti ve styk s jeho zobákem; rád vráží do obličeje. Z mládí vypiplaní jsou přítulnější a naučí se svého ošetřovatele znáti, leč vůči cizím jsou vždy nebezpečni.

Hlas má drsný, krkaveovitý, zní jako »kra kra«; hnízdoši protivně a šeredně skřehotají.

Ryby polyká až do 30 cm zdéli a 7 cm zšíří a zvláště mu dobře chutnají úhoři, třeba půlmetroví i nad to. Za platýzem se potopí až na dno do hloubi třeba 40 m a i ty nejbystřejší ryby hračkou dopadá. V Prusku vylovili tito rybáři jezero Werbelinské nadobro. Jaká to byla rána a kolik nadějí zmařeno, ani jedné marény tu nezbylo! Kolonie konečně zdolána; kormoráni pryč ale to nejvzácnější také pryč! Na širošírém moři nikomu svým rybolovem neškodí, leč v rybníkářských krajích naprosto jej nemohou trpěti, jeť tomuto odvětví národního hospodářství velice škodliv. Píše Palliardi: »Před několika lety objevilo se tolik kormoránů na pardubických rybnících, že činili veliké škody na rybách.« V Egyptě tyto ptáky od listopadu do března chytají a jedí.

Malou statistiku: Dejme tomu, že v lobavské kolonii jest jen 200 osazených hnízd, tedy 400 st. ptáků, ze kterých každý denně dobré 4 kg ryb spotřebuje, to činí denní spotřebu 1600 kg ryb a jelikož tu prodlé-

vají asi 200 dní v roce, tož skoro 320.000 kg (= 3200 kg = 320 tun) ryb shltají. To jsou stále ale jen staří ptáci a co mláďata? Jsou to ohromná čísla, ale příznivě tu padá na váhu, že tu jde o ryby pro rybáře téměř bezcenné. Ale proto pardon žádnému nedají, objeví-li se který v lovišti rybářů, třeba že stojí pod ochranou následníka trůnu a usilují stále o zničení přírodní památky této.

Poznámka. Čínský kormorán (Phalacrocorax capillatus, Temm. = sinensis, Briss.) je větší našeho a povrchu světlejší. Žije v Číně a Japansku, kde jej vycvičují ku lovu ryb; 15—20 roků koná prý službu takový lovec a každý má své jméno, na něž poslouchá a po řadě volán bývá. Druh tento se rozmnožuje také v zajetí a vejce dávají pod domácí kvočny vysezovati. Ptáci lapají ryby pod vodou a vynořujíce se usedají na bambusový voreček, kde jim kořist vezmou. Aby rybu nemohl shltnouti, má kolem krku kroužek. Po krátkém odpočinku začíná práci znova: polapí-li rybu velikou, která se prudce brání, chytne Číňan potapěče i s kořistí do čeřenu, načež rybu uloží a ptáka pustí. Druhdy i na dvorech evropských králů ve Francii a Anglii pěstovali tento sport.

Kormorán chocholatý (Phalacrocorax graculus, L. = Pelecanus cristatus, Brünn. = Carbo graculus M. et W. = cristatus, Temm.).

Pol.: Kormoran gavronek; chorv.: Sojkasti vranac; srb.: Vranac chucholjač, crni žumrak; slovin.: Vranski vran, mali kavran; něm.: Krähenscharbe, Wasserkrähe.

Druhový znak. Zobák protáhlý a delší hlavy, u špičky nepatrně jen slabší než u kořene; povrchní peří má na konci malé špičky; plováky černé; obličej a hrdelní vak zpředu jsou lysy a načervenaly; ocas složen ze 12 per. — Délka 66 cm, křídlo 27 cm, ocas 13 cm, zobák 6·5 cm, plovák 5·5 cm.

Hlava s krkem a celý spodek jsou černozeleny, hedvábitě leskly; povrchu je mdle černý, slabounkého měďového lesku a s černými jako samet obrubami per. Starým ptákům narůstá na čele mezi očima malý, 5—8 cm dlouhý, pohyblivý pernatý chochol a u velice st. ptáků jsou nejdelší pera chocholová horem poněkud ku předu zahnuta. Za toutо ozdobou je lysá drsná kůže tvořící jakousi pleš; v letním šatě chocholky postrádají. Ml. ptáci jsou povrchu tmavě šedohnědí, nepatrně bronzově lesklí a obruby per jsou tu kávově hnědy, přecházejíce rychle do zahnědle bílého tónu; dál nazad černohnědí jako na kostřeci a na stehnech; hrdlo bílé, spodek bělavý na stranách smývaný barvou hřbetu. — Zobák starých je černý, ve středním věku na kořeni žlutý, za mládí špinavě červenožlutý a podél slemene šedočerný; oko živé barvy zelené, u mladých šedohnědé; plováky stářím zčernají a nezřídka jsou bělavě skvrnity; mladí je mají zažloutle hnědé.

Jižní kormorán chocholatý čili středomořský (Phalacr. graculus desmarestii, Payr.) má delší, štíhlejší a bělavější zobák než severní jeho strýc a mladí jsou vespod bílí. Obývá pobřeží Korsiky a Sardinie, dále na východ pobřeží středomořská s ostrovy, Černé a Kaspické moře.

Kormorán chocholatý je obyvatelem severních moří kolem Grónska, Islandu, Laponska a Norska. Také je hojným ještě na pobřeží Škotska a Irska, na Faroërách, dále pak na březích francouzských až na jih a u Helgolandu; také na holl. ostrově Texelu byl již uloven. Jest to pták mořský leč i na vodách nitrozemských se vyskytuje; na Bajkalu se jich zdržují nesčetná hejna. Obývají místa, kde z vody vyčnívají nebo vystupují příkré nebo převislé stěny skalní nebo úskalí a bradla mořská. Zdaleka se činí patrnými hnízdiště taková po bílých výkalech. Ve výši 30—45 m nad hladinou v malých koloniích mezi jinými ptáky mořskými zakládá svoje hnízda společně. Hojnými výkaly jejich jest vše jako vápnem postříkáno a zpola vydávenými rybami vše pokryto, až hnusno z toho a okluzko.

Ve hnízdě dost velikém a stále mokrém od konce dubna a v máji bývají 3—4 podlouhlá vejce a vejcím předešlého druhu klamně podobná. Průměr. velikost 17 vajec je 62·8 × 38·1 mm, váha 5·1. Na stromech nebo na křovích se tento kormorán nehnízdívá. Ozývá se tuze zřídka a je to hluboký vranímu podobný křik. Co do způsobu života a potravy shoduje se s předešlým.

Kormorán malý (Phalacrocorax pygmaeus, Pall. = Carbo pygmaeus, Drap. = Graculus pygmaeus, Gray.).

Rus.: Malyj baklan; pol.: Kormoran korzel; chorv.: Mali vranac, mali ritski gavran; srb.: Vranac kaloser, lapišdo, fendak (Čer. Hora); slovin.: Mali vran, mali morski vran; něm.: Die Zwergscharbe.

Druhový znak. Zobák kratší hlavy se slabým hákem na konci; ocas ze 12 per složený je dosti dlouhý a péra jeho jsou stupňovitě zakončena; peří povrchu je podlouhlé, černě lemované bez koncových skvrnek: lysý kruh oční a opeřené hrdlo jsou černy. — Délka 54 cm, křídlo 20·5 cm, ocas 15·5 cm, zobák 2·9 cm, plovák 3·5 cm.

Svatební šat: Hlava s polovinou krku je pokryta hustým, hebkým peřím vlasovým které zpředu na temeni je prodlouženo a tvoří jen malou špičku; vše to je barvy kaštanové, ostatní peří je tvrdě černé, neobyčejně lesklé, a slabým třpytem kalené; velká pera ramenní a křídelní, jakož i letky I. a II. řádu jsou temně šedy, ostře černě lemovany a mají černé osténky. Nejrázovitější jest na tomto šatě množství jemných bílých čáreček po těle, najmě vespod a jen na ramenou jich není viděti. Zobák je černý jako hrdlo a plováky; oko je tmavohnědé (nikoli zelené). V létě není šat jeho tak pěkný, celá hlava s krkem až ku hrudi je hnědá, zpředu světlejší, vzadu na týle a šíji tmavší, hrdlo je špinavě bílé, zobák na okrajích a v koutcích špinavě žlutý. V přechodním šatě jsou hlava i krk hnědy, hrdlo bílé, horní hřbet hnědočerný, světle a úzce lemovaného peří; na ramenou je tmavošedý, dolní hřbet, slabiny a břicho celé hnědočerny, hruď špinavě bílá, šedě a rezavě skvrnitá. — ♀ je malá, ne tak černá a čepičku má jen nepatrnou. Zobák mladých

je nečistě žlutý, stářím zhnědne; plováky rudohnědé, potom hnědočerné až docela zčernají.

Kormorán malý žije od nás na jihovýchod, od Uher a Dalmacie východně až ku Kaspickému moři a jezeru Aralskému. Vyskytuje se však i v Persii, již. Asii a sev. Africe a všude tam byl jako hnízdivec pozorován. Za tahu na podzim zaletuje do již. krajin svého rozšíření, aby tu přezimoval. Do Uher a Hercegoviny přiletuje v dubnu a v říjnu se zase stěhuje. Zdržuje se hned u moře, hned zase u jezer a vod nitrozemských; velice hojně se usazuje na rozsáhlých močálech a blatech, jakých ještě v Uhrách a celém dolním Podunají až do Dobrudži dost se naskytuje. Na Skaderském jezeru se hnízdí velmi hojně (Führer). Reiser popisuje v »Ornith. Monatsschrift« 1907 velikou kolonii těchto kormoránů na Utovo Blatě v Hercegovině, která potěšitelně na rozdíl od volavek a houževnatě se udržuje. Jest zajímavo, že v Italii i na tahu je velmi vzácným.

Hnízdiště jeho bývají takřka v nepřístupných místech hlubokých a zarostlých a tudíž nebezpečných močálů; bývají to větší tu menší kolonie, někdy až na 100 párů čítající. K nim se rády přidružují ještě menší druhy volavek, kolpíci, ibisové hnědí a j., a to v takové bujné směsi, jako toho dokladem proslulá a nyní chráněná Obedska bara ve Slavonii. Na jediné jívě lze tu viděti vedle 3—4 hnízd našeho kormorána právě tolik hnízd hnědého ibisa, více hnízd volavky stříbřité, bukače nočního i volavky vlasaté a na nejnižších větvích 1—2 hnízda kolpíka. Inu hnízdo na hnízdě, hustě vedle sebe i nad sebou. A což toho rámusu a shonu všech ptáků, kteří se tu rozplozují, to nelze popsati. K takovýmto hnízdům chtíti se dostati není zrovna příjemným ani lehkým úkolem; člunu pro spleť bylinstva buď naprosto nelze nebo jen tuze nesnadno se bráti ku předu a pustiti se sem pěšky a broditi se k nim je neradno pro hloubku ošemetnou a nebezpečí. Na takovém osazeném stromě nebo vrbovém houští jsou hnízda kormoránů výše nebo nejvýše (2—2½ m) nad vodou a jsou vystavěna ze suchých větviček a celá jako vápnem obílená; koncem máje jest v nich po 4—5, málokdy 6 vajec pěkně štíhlých barvy zelenavě bílé s vápnitým povlakem. Průměr. velikost 12 vajec je 46·7 × 30·6 mm, váha 1·995 g.

Na stromy nejde, ale za to se mistrně dovede usaditi na vzpřímené lodyhy rákosové; dlouhými prsty jich vždy několik obejme, opře se o ocas a tak docela pohodlně odpočívá. Totéž dělává na okrajních větévkách a prutech houštin vrbových. Jinak jsa ptákem plachým, nedůvěřivým a lstivým, na hnízdišti projevuje ku blížícímu se člověku takovou bezstarostnost a klid, jakoby tu panoval vždy věčný mír. Leč častějším znepokojováním přece jen se stává poněkud nedůvěřivým a opatrným

Řád dlouhokřídlých (Longipennes).

U těchto ptáků nejvíce bijí do očí nápadně vyvinutá křídla: jsou dlouhá, úzká a hrotitá, o 1. letce nejdelší; osténky mají velmi silné a tuhé, ku špičce mírně vzhůru zahnuté, ostatní letky náhle se zkracují (na rozdíl od buřňáka v již. oceánu žijícího, který má krátká křídla, krátký ocas a plováky daleko vzad pošinuty). Zobák mají prostředně dlouhý, stlačený, s břitkými okraji a je buď přímo dýkovitý anebo zahnutý a hákem na špičce opatřený; na spodní čelisti vyniká zvláštní roh, který bývá někdy až velmi nápadným. Plováky nejsou veliké a bývají za to silné v kloubu patním, nad nímž jsou kousek lysé; toliko tři přední prsty jsou blanou vespolek spojeny, zadní prstík, neschází-li, bývá jen malý a vysoko vkloubený; nártí pokryta bývají různě, jsou buď síťnatá, šupinatá, příčně štítkovaná, na blanách mřížkovitá a u některých zámořských druhů docela botkami opatřena; bývají postaveny buď úplně anebo skoro uprostřed těla. Peří mívají vespod husté, kožišinaté, hebké povrchu namnoze rozčísnuté bez určitých obrysů. Hodí se ku vycpávání podušek a peřin jako husí peří.

Většina ptáků dlouhokřídlých jest vrholovců, poletují totiž za klidného povětří jakoby si hráli nebo tančili nad hladinou vodní ne příliš vysoko, pilně při tom pátrajíce po životě ve vodě pod nimi; někdy se i chvíli třepetají na jednom místě načež se vrhají po hlavě dolů, až voda vystříkne, zobákem popadnou kořist, obyčejně rybku, kterou letmo pohlcují. Při vrhání se na hladinu za kořistí zdá se pozorovateli, jakoby to činili s namaháním a jakoby tudíž hluboko pod vodu vnikali; zatím však jen zobák projede vodou, nanejvýš ještě hlava s krkem, prsa málokdy, takže křídla s ocasem vždy zůstávají viditelna.

Rybáci řídí vrhy svoje více kolmo, rackové zase více obloukem k vodě tak činí ačkoli to u všech druhů není stejné. Mnoho druhů prostě kořist letmo sbírá s hladiny a jest jim tudíž vždy milejší klidná hladina vodní, než bouřlivě se zmítající vlny, které jim velice znesnadňují hledání potravy, k čemuž se druží ještě veliké přemahání protivného větru, čímž i nejbystřejší letouni se znavují. Ryby při povrchu se zdržující jsou jejich hlavní potravou. Ale i vše jiné, co moře skýtá a co po něm

pluje, sbírají, jako zbytky zdechlin velrybích, jež často daleko široko hladinu pokrývají, drobné korýše, slimejše, červy a p. a z hladu i výměty velrybí a tulení. Mnozí z nich požírají žáby, hmyz, brouky, dešťovky, příležitostně i myši, které lapají na pobřežních lučinách, úhorech, rolích, ba i za pluhem se odvažují sbírati vyoraný hmyz jako havrani, kavky, špačkové a j. a j.

Litají lehce, obratně a vytrvale a stráví daleko více času na perutích ve vzduchu, než na vodě nebo na zemi. Všichni jsou více méně dobrými plavci a onino, jichž bydlištěm je oceán, také plavmo na vodě spávají. Stojí-li, drží tělo vodorovně, nezřídka vzadu výše, a dlouhá, šavlovitá křídla mají vysoko nad ocasem zkřížena, krk při tom přitahujíce k tělu; na vodě leží, plujíce jako korek. Jsou mezi nimi i někteří druhové pravými dravci a požírají i drobné ptactvo, mláďata jejich i vejce anebo honíce příbuzné své, donucují je tak ulovenou kořist pustiti, aby se jí sami zmocnili; zpravidla lapají živou kořist, při čemž nikterak nepovrhují i mršinou.

Pelichají v červenci a to velice zdlouhavě; opětným přepeřením na jaře dostávají letní šat (svatební). P r o t o s e t a k v e l i c e l i š í p t á c i j e d n o h o a t é h o ž d r u h u co do šatu mladých (prvý šat), svatebního a zimního a nedivno, že se člověk domnívá míti před sebou různé druhy, n a c o ž d ů r a z n ě b u d i ž u p o z o r n ě n o. U mnoha druhů je nápadnou v p r v é m š a t ě z a m l á d í n a k o n c i o c a s u t m a v á k r e s b a, která někdy se jeví jako p ř í č n á p á s k a.

Jsou rozšířeni po celém světě, více však v studeném a mírném pásmu než v horkém. Počtem jedinců velice vynikají a zdržují se často pospolitě u velikých houfech do tisíců jdoucích. Mnozí se stěhují na jaře do severních krajin, ano i do studeného zeměpásu aby se tu vyhnízdili, načež opět koncem srpna domov svůj opouštějí v menších větších nebo ohromných zástupech. Putují podél pobřeží a nikdy se daleko břehů nevzdalují, obyčejně asi tak na 150 *km* a dle toho námořníkům zjev jejich bývá znamením blízkosti země. Jedině buřňáci a albastrosové odvažují se velikých dálek na ocean (často 6—700 mil = 1000—1300 *km*). Větší druhové obývají moře na pobřežích, ostrovech, úskalích, druhové drobní navštěvují také sladké vody na pevnině. Pro zajetí se všechny druhy nehodí. Jest jich známo na 250 druhů. — Udané délky (těla) jsou bez zobáků.

I. čeleď: Rybáci Sternidae).

Zobák sotva zdélí anebo o málo delší hlavy; je tvrdý, skoro přímý nebo mírně zahnutý, spodní čelist je na spodním slemeni, kde vidlice končí, opatřena slabě vyniklou lištovitou hranou; z p ř e d u j e z a h r o c e n a b e z h á k u, velmi stlačený; slemeno horní zabíhá cípovitě do náčelního opeření; štěrbinovité nozdry jsou uloženy blíže čela ve

volné jamce nosní. Nožky mají velice malé o krátkých prstech (střední nejdelší), jichž spojovací blány jsou více méně vykrojeny; prstík zadní je o něco výše postaven; nártí zpředu příčně štítkované; plováky postaveny skoro uprostřed trupu a lýtka jsou trochu nad patou lysá. Křídla mají dlouhá úzká, hrotitá, nepodobna křídlům vlaštovčím a 1. letka v nich je nejdelší; ruční letky o tuhých, silných stvolech a vnější prapory jsou jako napudrovány. Ocas prostředně dlouhý, vidličnatý nebo jen vykrojený, ze 12 per složený. Pelichají dvakrát.

Lítají jako vlaštovky a zdržují se na moři, menší část i sladké vody nitrozemské vyhledává. Hřadují na suché zemi blizounko vody s ocasem na břeh obráceným; jsou-li odtud vyplašeni, zaletují na vodu, kde potom přenocují. Obývají mírné a horké pásmo, ale i do studených končin v létě zaletují na krátkou dobu, od máje do července. Snášejí 2—3 vejce do malého důlku na zemi, do trávy nebo na písek a hnízdí se společně po 3 neděle. Mláďata brzy po vylíhnutí pobíhají kolem po zemi, kde je starší krmí, pokud nejsou vzletná. V čas nebezpečí přitlačují se k zemi a bez hnutí tak setrvávají, pokud neminulo. Stěhují se většinou za noci v malých tlupách nebo větších hejnech a to vysoko v povětří; táhnou-li za dne, děje se tak volněji, neboť činí často zastávky, aby se nasytili. — Asi na 70 druhů jich známo.

1. rod: Hydrochelidon, Boje.

Blány plovací hluboko vystřížené, vnitřní částka sahá toliko na konec prvého kloubu obou prstů, vnitřního a středního, vnější opět až ku druhému kloubku středního a vnějšího prstu; krajní pera rýdovací jsou tupě končitá, nikoli vidličnatě prodloužená, ostatní pak ponenáhlu jsou zaokrouhlena, takže celý ocas nanejvýš do $^{1}/_{5}$ svojí délky je vykrojen. Peří mají barev zasmušilých, černé nebo temnošedé, v zimě vespod a v předu na hlavě bílé. Jsou jen malými ptáky, těla zvící chocholouše, cvrčaly, kosa, leč v peří se zdají většími. Žijí velmi rádi pospolitě a obývají volně plynoucí nebo stojaté vody, močály, nikoli však moře. Mláďata déle zůstávají ve hnízdě než u rodů následujících. Hřadují daleko od břehu buď na hromadách bahna nebo nánosu. — Asi 14 druhů.

Rybák bahní (Hydrochelidon hybrida, Pall. — Sterna hyb., Pall. — leucogenus, Br.).

Pal.: Rybolówka bialowasa; chorv. a srb.: Bjelobrada čigra, kukaleta; slovin.: Belobrada čigra; něm.: Die weissbärtige Seeschwalbe, schnurbärtige See-, Meer-, Wasserschwalbe.

Druhový znak. Nártí přes 18 mm; ocas silně vykrojen, světle popelavý a bělavě lemovaný, vespod bílý. Letní šat: Vrch hlavy se šíjí černý, po stranách hlavy široce bílý (vous). Zimní šat: Čelo, líce a hrdlo bílé; temeno, záhlaví a

šíje černě čárkovány nebo skvrnity na bílém základě. — Délka 25 cm, křídlo 22 až 24 cm, ocas 9 cm, zobák 3 cm, plovák 2·2 cm.

V letním šatě černé zbarvení hlavy zasahuje až do polou očí; povrchu je pták světle modravěšedý i s ocasem; od hrdla počínaje jest spodek světle břidlicově modrošedý, dále nazad a na slabinách skoro jako černá břidlice. Mezi černou čepičkou na hlavě a šedým spodkem jsou brada, tváře a skráně čistě bílou partií zdobeny a bílé jest také břicho se spodními krovkami ocasními. V zimním šatě je čelo a předek hlavy bílý, záhlaví se šíjí černy a celý spodek sněhobílý. Mladí ptáci mají bílé čelo a záhlaví skoro černé; hřbet s rameny bledě rezavožluty, široce zubovatě tmavě příčkovány, křídla namodrale šedá s prosvítající barvou bledě narezavělou; ocas bledošedý, na konci rovněž zarezavělý a temně skvrnitý. — Zobák silný, krásně krvavě červený, na špičce začernalý (staří) anebo bledě rudohnědý (mladí); oko hnědé, horní víčko černé, spodní bílé, mladí obě bílá; plováky červeny jako zobák, u mladých rudohnědy.

Rybák bahní je obyvatelem jihoevropským, na východě hojně, na západě spíše pořídku se vyskytujícím; severně byl pozorován nejdál v Šlesviku. V Asii je rozšířen až do Číny a na Formose a obecným ptákem jest kolem Kaspického moře a v M. Asii. V Africe se zdržuje po celý rok v Egyptě a Nubii. V již. Uhrách a Dobrudži je velmi známým ptákem, avšak v našich vlastech a v Němcích jenom ojediněle se objevuje, ačkoli se měl hnízditi u Pardubic, jak Ostadal sdělil Fričovi. Že se také v Čechách skutečně hnízdí o tom neklamný důkaz podává celý pár se 4 hnízdoši, kteří byli v okolí Hluboké 11. července 1882 uloveni a vystaven jest v museu na Ohradě (Ornith. Jahrbuch II., Vesmír XVI.). U Dobříše asi třikrát byl uloven (Kraus) a zajisté, že jinde a leckdy zůstal střelcem nepoznán anebo o něm zpráva nepronikla. Ve Slezsku byl uloven před lety Diellesem (Želízko 1888) a na Moravě zajisté lze jej za příslušníka také pokládati. I v Haliči jest celkem vzácným, avšak na rybníce Markopolském v okolí Bródů se hnízdil (Dzieduszycki); lvovské museum vystavuje 7 domácích ptáků, hlavně v létě zastřelených. Ve Vídni mají 3 kusy z Uher a Haliče (tento v přechodním šatě ze 22.. července 1866). Také ve středních Frankách se má hnízditi (Besserr 1907). Veliká kolonie o 6—800 hnízdech žije na Ženevském jezeru u Villarsu (Ghidini v »Dianě« 1907).

Bydlištěm jsou mu rozsáhlé rybníky, jež vybíhají v močálovité zátočiny a mělčiny do zelených lučin, kde hojně ostřic a sítin roste anebo plovoucí rostliny hladinu pokrývají. Koncem dubna se tu objevuje a opět koncem srpna mizívá. Na nějakém bahnitém kopečku, na trsu požatého sítí nebo lupenech leknínových a pro případ vysoké vody také na spletitých větévkách z vody vyčnívajících vrbin nebo nízkých stromů robívá si hnízdo. To je ledabyle z různého materialu okolního složeno a 3—4 vejci, krátce břichaté, poněkud kuželovité podoby osazeno. Va-

jička jsou jemnozrnné skořápky, barvy bledě šedé nebo kalně olivově zelené, často zažloutlé a na tomto základě jsou roztroušeny nečetné zahnědle šedé obláčky a černohnědé a černé nepravidelné skvrny, na tupém pouku hustěji skupené nebo místy i splynulé. Průměr. velikost 28 vajec je 38·8 × 27·9 mm, váha 0·862 g. Mláďata dříve hnízda neopustí, pokud nejsou úplně vzletná a později i letmo je staří krmívají; proto také nadějní potomci neustále za nimi a s nimi poletují žebroníce o sousto.

Nepřítelem jest jim pochop i moták, kterého zejména osadníci četnějších kolonií spojenými silami a statečným křikem se hledí zbaviti. Černá čepička, šedá hruď, bílý vous a červený zobák, to vše jej zdaleka určuje. Poletuje váhavě, ale mile a obratně; ku plování se jen zřídka odhodlává a spíše na vodu usedá, aby si odpočinul. Křičí vřeštivým ne tuze hlučným »šréb«, v rozčilení »skirerrerk« a vábení jeho lze označiti jako drsné »skré«, před mladými opět »skirre«. Doráží-li rybák tento na nějakého živočicha na suchu sedícího, sedne si vedle něho, načež jej uchopí a odlétá s ním, jako činí ostatní rybáci. Drobné skákající žabky lapají polo běžmo, polo letmo. V Italii mají na ně, chlapíci, zvláštní čihadla, kde je lapají a — snědí.

Rybák černý (Hydrochelidon nigra, L. = fissipes, Rchw. = Sterna nigra, L. = fissipes, Frič).

Mart černý, morská vlaštovka (Palliardi), martiška (Presl). — Rus.: Černaja martyška; pol.: Rybołówka krzyczek, czarna rybitw; chorv. a srb.: Crna čigra, kalebič mušičar; slovin.: Črna čigra, machavka, črni rybič« něm.: Die schwarze (graue) Seeschwalbe.

Druhový znak. Nártí kratší 17 mm. Letní šat: Hlava, krk, hruď a břicho černé; hřbet, křídla a ocas šedý. Zimní šat: Záhlaví a šíje černy, čelo a celý spodek bílý; ocas slabě vystřižen a konce křídel jej přečnívají asi o 5 cm. — Délka 22 cm, křídlo 22 cm, ocas 8·5 cm, zobák 3 cm, plovák 1·6 cm.

Letní (svatební) šat: Celá hlava s krkem dokonale černá, spodek břidlicově šedý, vzadu nejsvětlejší; povrch je příjemně zamodrale popelavý a rovněž ku ocasu bledší; zobák černý, koutky jeho červené. — ♀ v tomto šatě je bledši a je-li mladší, bývá na hrdle bíle skvrnita. Zimní šat mívá spodek čistě bílý jakož i čelo, za nímž je hlava zdobena černou čepičkou až na šíji; hřbet a křídla (plášť) jako v létě. Mladí ptáci vypadají skoro jako staří v zimě, toliko povrchu je peří rezavohnědě lemované a před okem je černá skvrnka, pak na uších skoro trojhranná taková skvrna a s obou stran volátka jsou velké břidlicově šedé skvrny a temná prouha podél ramenní kosti. V každém věku je kraj křídla i ohbí křídelního bílý. Zobák dlouhý, velmi úzký, leskle černý s červenými koutky oko bledohnědé, plováčky narudle šedohnědé.

Vlastí rybáka černého, velice na jedince bohatého, jsou — vyjma Australii — všecky ostatní díly světa. V Evropě nepřestupuje hranice rozšíření jeho 60° s. š. Ve střední Evropě je na všech, ne právě malých, vodách a močálech takřka obecným ba všedním zjevem. V Jutsku, Hollandsku, Uhrách a zvláště v Dobrudži jich žijí spousty a neméně hojným jest i v Anglii. V Egyptě se zdržuje, jak Schrader píše, po celý rok. Také v našich vlastech není vzácností v rybničnatých krajinách a hnízdí se tu, protože tu bývá uloven ve všech zbarveních a různém věku. V Haliči je také nejobecnějším rybákem a zároveň i hnízdivcem.

Jako stěhovavý pták přilétá k nám dost pozdě až koncem dubna nebo až v máji*) a opět brzo odtahuje, koncem července nebo v srpnu, ačkoli opozdilci i v září se tudy ubírají. Exemplář mojí sbírky se dvěma jinými byl střelen koncem září u Zbyšova (blíže Čáslavě). Cesty koná ve společnostech menších nebo větších, u nás 2—6—10—20 kusů, v Uhrách však daleko větší hejna se jich vyskytují, nezřídka na sta ptáků pospolu. Putují dílem v noci, dílem i ve dne a spěchají-li, tož letí vysoko, že jest je ztěží viděti, a v hustých houfech se řítí ku předu. Nad slibnými vodami kroužívají a krásně rejdíce snášejí se a zapadají na kolik hodin, aby se popásli a odpočinuli a po té touž cestou zase vzhůru a za krátko zmizí s obzoru.

Břehům mořským a čistým běhutým vodám se vyhýbá, jedná-li se o vyhledání příhodného hnízdiště. Za to nepřístupné bažiny a močály plovoucím bylinstvem pokryté, tyť jsou jeho zaslíbenou zemí, tu ho hledejme. Hnízda bývají uložena na rákosí nebo ostřicových trsech, na plovoucích ostrůvcích ze starého nánosu všelikého, na spletených stoncích a lupení kotvice vzplývavé (Trapa natans) nebo listech leknínu, kde jsou kolikaleté vrstvy na sobě, že mohou hnízdo tohoto lehoučkého ptáka unésti; také se hnízdívá i on ve větších koloniích.

Ve hnízdě prostě spleteném v polovině máje až do začátku června bývají 2—3, zřídka kdy 4 vejce krátké a silně břichaté formy. Podobají se vejcím druhu předešlého; průměrná velikost 73 vajec je 34·5 × 24·7 millimetrů, váha 0·702 g. Za 14—16 dní vykulí se mláďata na světlo a ve hnízdě pobudou asi 14 dní.

Sedí-li, vtahuje velice šíji k tělu a dlouhá křídla skříží vysoko nad ocasem. V letu zdají se křídla jeho ještě delší a užší než ostatních rybáků. Hlas má příjemně naříkavý, žalostný a slýchati lze měkké, krátké »gik« a vrkavé »kyrrr«, pak protáhlé, vábivé »kliiié«.

Dr. Tobias jich jednou zastřelil na Hammerském jezeru u Karolathu (Pr. Slezsko) za hodinu 24, a to jedině proto, že po prvé ráně veliké hejno padlého soudruha obletovalo a střelci bylo hračkou stříleti dál. V Italii je také chytají a jedí.

---

*) 24. a 28. května 1911 střelil Jelínek u Malšovic na Orlici st. ptáky

Rybák bělokřídlý (Hydrochelidon fissipes, Pall. = leucoptera, Schintz. = nigra, Boje = Sterna leucoptera, Meis.).

Mart bělokřídlý. — Pol.: Rybołówka białoskrzydła; chorv. a srb.: Bijelokrila čigra; slovin.: Beloperutna čigra, machavka; něm.: Die weissflügelige Seeschwalbe, schwarzrückige See-, Meer-, Wasserschwalbe.

Druhový znak. Nártí přes 18 mm dlouhé, křídla ani 22 cm. V letním šatě jsou hlava, krk, hřbet, prsa, břicho a spodní křídelní krovky úplně černy; mírně vykrojený ocas i se svými svrchními krovkami a kostřec jsou bíly; na okraji bíle lemovaná křídla asi o 6—7 cm přečnívají ocas. — Zimní šat popsán níže. — Délka 22 cm. křídlo 20—21·5 cm, ocas 7·5 cm, zobák 2·5 cm, plovák 2 cm.

Svatební (letní) šat je částečně svrchu popsán; okraj křídel je bílý, ostatní části jejich světle popelavy, na ramenou a letkách loketních bělošedy. V zimním šatě jsou vrch hlavy, šíje a uši černošedy a bělavě skvrnity; před okem stojí černá skvrnka; čelo, předek temene, líce a celý spodek s ocasem bíly; povrch těla je světle popelavý; podél ramenní kosti je na křídle temný pruh jako u předešlého; ohbí je bíle lemováno. Ml. ptáci mají hřbet mdle hnědočerný a rezavě obrubovaný, ramenní a rýdovací péra světle šedá s bělavými lemy. Zobák kratší a silnější než má předešlý, ostře hrotitý, černý, s nádechem červenavým; oko tmavohnědo, plováčky žlutočervené, v zimě červenožluté; u mladých vše to bledší.

Rybák bělokřídlý je spíše obyvatelem jižních a jihovýchodních končin světa (směrem od nás), obývaje všechny země teplého pásma mírného i Australii. V našem světadílu jsou to Španěly, Italie, Dalmacie, Uhry, hojně Dobrudža. Reiser jej vídíval jak v Bulharsku, tak i na Černé Hoře. Někdy se zatoulá i do severnějších území, jako do vlastí našich, do Haliče i Polska, již. Německa, Švýcarska atd. V Čechách byl nejednou dopaden a sbírka Hromádkova (nyní měst. sbírka pardubická) honosí se krásnými ptáky českými, jako i jiné domácí sbírky. Má se také nebo měl se u nás hnízditi v již. Čechách u Talína, Radomyšle (Vařečka), v okolí Pardubic (Ostadal-Frič); na Moravě pak u Lednice (Schade). V Haliči i v pol. Polesí se hnízdí, neboť doklady jsou uloženy ve lvovském museu (7 kusů) ve Vídni mají 3 ptáky vesměs uherské. V severových. Německu je vzácností. Johannsen jej nalezl jako hnízdivce na Ubinském jezeru v Sibíři (Tomská gubernie), dle Menzbiera v již. Sibíři je častým zjevem a u Damietty v dol. Egyptě po celý rok se zdržuje (Schrader).

Co do bydliště se shoduje s předešlým a i hnízdiště jeho bývají uprostřed rozsáhlých močálů a bažin na místech zcela nepřístupných a snadno jej lze již z daleka poznati po veselém a neustálém poletování

ptáků nad ním. V Uhrách koncem máje nebo v červnu mívají 3—4 vejce podobná předešlým, a průměr. velikost 28 vajec činí 34·3 × 25·1 mm, váha 0·619 g.

Ve svém »Ornis balcanica« II. díl píše Reiser: »Když se tak různí rybáci nad vodou vznášejí, pozorný badatel vždy obrátí svoje zraky na ostře se odrážející křídla tohoto druhu, která se tak velice nápadně u starých ptáků vyjímají.« Světlým povrchem a černým spodkem křídel liší se tento pěkný pták již zdaleka od ostatních. V zimním šatě a v šatě mladých je však třeba bystrého a zkušeného oka i znalosti, aby kdo rozeznal rybáka černého, bahenního a bělokřídlého mezi sebou.

2. rod: Sterna, Linné.

Vnitřní části plovací blány jsou vykrojeny; náčelní opeření zabíhá po stranách zobáku krátkým cípkem dále než na slemeni. Ocas je vždy hluboce, 1/4—2/3 svojí délky vidličnatě vykrojen a proto krajní jeho pera jsou šídlovitě prodloužena, každé další pak je kratší a úzce a dlouze špičaté; tělo bílé nebo modravě šedé, v létě s černou čepičkou na hlavě, v zimě toliko černě skvrnitým záhlavím a bílým předkem hlavy. — Známo jich na 40 druhů.

Rybák anglický (Sterna nilotica, Hasselg. — anglica, Mont. — Gelochelidon anglica, Br.).

Rus.: Černonosaja martyška; pol.: Rybolówka krátkodzioba; chorv.: Engleska čigra; srb.: Čigra debelokljuna; něm.: Die Lachseeschwalbe, englische amerikanische, baltische Lachschwalbe oder Meerschwalbe.

Druhový znak. Zobák černý a poněkud rackovitého tvaru, krátký a silný; plováky štíhlé, černé, nártí 3·2—3·6 cm dlouhé, ocas daleko přečnívají dlouhá křídla; v zimě je hlava a šíje běološedá. — Délka 33 cm, křídlo 32 cm, ocas 12·5 cm, zobák 3·8 cm, plovák 3·6 cm.

V letním hávu vrch hlavy se šíjí jest sametově černý; plášť (hřbet s křídly) s ocasem něžně sivomodrý (modravě šedý); spodek bílý. Na podzim a v zimě hlava zbělí a pouze v záhlaví jsou patrny černé čárky a okem prochází černá proužka. Mladí mají hlavu se šíjí bílou a černavě skvrnitou; povrchu jsou světle popelaví, hnědě šupinatí a bledě lemovaného peří na hřbetě a křídelních krovkách (podobni velmi ml. rackům chechtavým). — Zobák černý (st.) nebo černohnědý (ml.), oko hnědo nebo šedavo (ml.) plováky černé (st.) nebo zahnědlé (ml.), nártí vpředu kryto velikými štítky, vzadu jemně síťnaté, blány šagrénovité.

Rozšířen je sice po velikém povrchu země, leč nikde u velmi velikém počtu, nejméně pak v územích severnějších. Vyskytuje se v Evropě od 55° s. š. na jih, zejména v středomořských zemích, ve střední a již. Asii, na Sundajských ostrovech, v sev. Australii a v Sev. Americe až na

jih soustátí. V zimě zaletuje — dle Reichenowa — až ku jezeru Viktoria Njanza ve vých. Africe a do Argentiny. V našem světadílu se vyskytuje jako letní host někdy u Helgolandu potom na škotském a baltickém pobřeží; hojnější jest v jihových. Evropě, hnízdí se v Dobrudži a na Černé Hoře, dle přesného zjištění Reiserova, dále v Istrii, Dalmacii, Řecku a na východ na Černém a Kaspickém moři. Vzácným je na záp. březích italských, jihofrancouzských a anglických. Tím větší raritou je pak v nitrozemí, kde byl však přece pozorován na jezeru Bodamském a na řece Illeře a jako německá zvláštnost hnízdí se na písčitých ostrovech v řece Lechu nad Augšburkem a u Kaufbeuren (Cab. Jour. 1887). Objevil jej tu Dr. Wagler 1827 na řekách Isaře, Lechu a Wertachu, již. od Dunaje tekoucích a způsob jeho života a hnízdění se podrobně popsal ve Sturmově zpracovaném spise »Deutschlands Fauna« II. odd. (vyšel v Norimberku 1834).*) Moderní doba však zdá se, že jim tu už také nejde k duhu, ač se jim dostává všemožné ochrany. Dnes toliko dvě kolonie o 20—30 a o 60 párech existují na lešských ostrovech u kláštera Lechfeldu (Besserer ve »Verh. der ornit Gesell. in Bayern« 1907).

Jsa tažným ptákem zimu přebude v teplejších krajích a začátkem května se opět dostavuje do svých hnízdišť, odkud odlétá v polovic září. Pobřeží mořské jest mu milejší než vody nitrozemské, ačkoli Dr. Wagler tvrdí toho opak.

Od podobného a stejně velikého rybáka severního líší se kratším a silnějším tělem a zobákem, menší hlavou, kratčeji vypadajícím ocasem a vytrvalým letem. Je ptákem družným a zřídka kdy ojediněle se vyskytuje. Hlas jeho prý se podobá smíchu člověka, zní »he he he« nebo jen jednotlivě »he«. — Jeho 2—3 vejce leživají na zvýšeném poněkud místě v nepatrné jamce na drnu nebo na písku a při zběžném pohledu se neliší valně od vajec příbuzných druhů; jsou dosti proměnlivá a bratří Sintenisové nalézali často čistě bílá jeho vejce (zvláštnost zoologická). Průměr. velikost 27 vajec je 48·6 × 35·4 cm, váha 1·935 g.

Živí se rybami, hmyzem, hlavně kobylkami; žere také pavouky, ještěrky a loupí slabším ptákům nejen vejce, ale i mladé. Praeparator Leu nalézal v žaludku jeho ryby jen zřídka, ptáky nebo vejce někdy, ale obyčejně ještěrky, žabky, myši, vážky a mnoho chroustů, jimiž mívali mnozí ptáci žaludky napěchované. Gistl konstantoval jako oblíbenou potravu střevlíkovitého brouka z rodu tečkokřídlců (Feronica) — Abax parallelus (Jäckel).

Rybák kaspický (Sterna tschegrava, Lépèd. = caspia, Pall. = megarhynchus, M. et. W. = melanotis, Sws.).

Rus.: Kraska čegrava; pol.: Rybołówka wielkodzióba; chorv.: Kaspijska čigra; srb.: Čigra kotorska, mali gačič (Herc.); něm.: Die Raubseeschwalbe, grosse Meerschwalbe.

*) Více o tom viz: Jäckel „Vögel Bayerns" vydal Dr R Blasius 1891.

Druhový znak. Zobák veliký a silný, za mládí načervenalý, stářím úplně zčervená, avšak na konci je načernalý; plováky černé nebo zahnědlé (ml.); křídla přes 35 cm dlouhá; nártí 4·2—4·8 cm vysoké; ocas krátký a ne příliš vidličnatý; stvoly letek a rýdovacích per bělavé, oba prapory letek černošedé; nezakrytá jejich část i spodek jejich jest černošedý. — Délka 48 cm, křídlo 41 cm, ocas 15·5 cm, střední jeho pera 11 cm, zobák 6·5—7 cm, plovák přes 4·5 cm.

V letním šatě jsou vrch hlavy, týl a šíje pokryty černou čepičkou, do níž i skoro celé oči jsou pojaty; spodek a ocas jsou bílý; někdy je znáti na hrudi slabý nádech našedivělý; plášť je světle šedý, letky o něco tmavší. V zimním šatě je čepička na hlavě bílá a nazad tmavošedě a černě skvrnitá. Mladí mají každé pero na plášti tmavohnědě a bělavě lemováno; nejdelší letky (ruční) jsou také na špičkách zahnědle černy; rýdovací pera mělce vykrojeného ocasu jsou světle šedá a jako peří povrchní lemována; vrch hlavy zbarven jako hřbet; přes oko a podél loketní kosti temné pruhy. — Zobák mladých je mdle červenožlutý, u starých ohnivě červený a černě na konci stínovaný; oko černohnědé nebo šedé (ml.); plováky malé a silné síťnaté černé, u mladých zahnědlé.

Rybák kaspický obývá hlavně středomořské země, dále Asii asi od 60° na jih a odtud přestupuje na Sundajské ostrovy a tudy do Australie a na Nový Zeeland; mimo to je doma i v Africe a v Sev. Americe od Michiganu do Kalifornie. V naší Evropě je dost řídkým ptákem na březích Vel. Britanie, Hollandska, Francie a Španěl, po jednotlivu se hnízdí na ostrově Syltu. Také se má hnízditi na pobřeží dánském a švédském, hojným je v Dobrudži na jezeru Sinoë, v ostrovním moři řeckém, na Černém moři a obecným ptákem na moři Kaspickém, dále na velkých slaných jezerech Barabinské stepi v poříčí řeky Obu.

Jest rozhodným ptákem mořským, a tu hlavně vyhledává místa s čistou vodou. Na duben pak srpen i září připadá doba obou tahů. Na Syltu se objevuje kolem 20. dubna od jihovýchodu a odtahuje odtud v polou září.

Hnízdí se pospolitě; 1819 Naumann navštívil a prohlížel na Syltu takovou kolonii a napočítal tu tehdá na 300 párů. Dosud hnízdiště ta existují; je to dlouhý a úzký poloostrov na ostrově a říkají tu Ellenbogen. Ale jak uboze to tam nyní s ptactvem vypadá! Zvěčnělý Leverkühn psal 1886: »Přes dyny šlo se dále na severní konec Syltu ku kolonii rybáků kaspických. Ve vzdálenosti 200 kroků zvedly se veliké ty vlaštovky ze svých hnízd a kroužily dost vysoko nad našimi hlavami. Výsledek sčítání byl — 35 párů. Veškerá vejce ležela prostě na písku bez jakékoli bylinné podložky. Jest to jediná německá kolonie. Rybák severní, jichž Naumann ještě tisíce tu viděl se hnízditi, vůbec na Syltu se již nehnízdí.« (»Mitt. d. Ver. z. Vogelsch.« 1886.) — Dr. K. Hennicke píše 1909, že rybáků kaspických nyní jen 10—11 párů se tu hnízdí. Přírodní to památka a zároveň zbytek krásných těch ptáků, jimiž se dnes může Německo pochlubiti (Ornith. Monatsschr. 1909 str. 198, se 2 snímky

Schulzovými: ptáci na hnízdech). Podotýkám, že i náš Janda před léty tuto kolonii navštívil a vyfouknuté vajíčko rybáka kaspického si přinesl. Je dost hladké, kalně žluto nebo zahnědle bělavé, šedě a hnědočerně skvrnité; celkem také dosti varírují. Průměrná velikost 11 vajec je 62·5 × 43·1 mm, váha 3·75 g. Mláďata jsou povrchu šedá, černě skvrnitá, vespod bílá, brzo opouštějí tak zvané hnízdo a staří je krmí drobounkými rybičkami.

Sedí-li krásný veliký pták tento, nevypadá příliš vábně, spíše trochu nemotorně, protože veliká hlava, krátký poměrně ocas tvar těla jeho jaksi zneušlechťují. Trup nosí vodorovně, často však napřed níže než vzadu, dlouhá, ocas přečnívající, křídla vysoko mívá skřížena a krk vtažený. Kráčí-li, drobně cupá. Jest klidný, pohodlný, leč vážný a nedůvěřivý, avšak společnost rybáků severních zdá se, že mu je milá. Zpravidla létává asi 15 m vysoko nad vodou, drže korálový zoban svismo dolů namířený a perutěmi zvolna vesluje a někdy vrhá se pádem na vodu; přece však není tak prchavý jako větší rackové. Letí-li přímo na člověka, zdají se konce křídel černy a také nohy činí na bílém spodku temnou skvrnu. Křičí silně a drsně skoro jako volavka »krreik«.

Potravou jsou mu živé rybky, zejména sledi, jež sám z vody lapá, neponořuje se celý, anobrž toliko zobákem proniká hladinu vodní. Na to s kořistí ulétá, cestou ji stiskne a hlavou napřed pohltí; vše v letu. Jiným ptákům pobřežním také plení vejce nebo mláďata. Dá se přilákati vyhozenou čepicí; pak zvědavost svoji někdy životem pykne.

Poznámka. V Anglii měl býti také uloven velice blízký příbuzný rybák Sterna bergii, Licht. = velox, Cretz. = poliocerca, Gould; domovem jeho je Indický a Tichý oceán a také v Rudém moři je četně zastoupen.

Rybák severní (Sterna cantiaca, Gmel. = columbiana, Schr. = canescens, M. et W.).

Pol.: Rybołówka czubata; chorv.: Sjeverna čigra, riječka čigra; srb. Čigra hrvatska; slovin.: Čigra sjeverni, plavka, sivkasta mahalka (machavka); něm.: Die Brandseeschwalbe, kentische Meerschwalbe.

Druhový znak. Zobák přes 4·5 cm dlouhý, úzký, štíhlý, černý, na špičce žlutý; zbarvení to může zasahovati i dále až na kořen jeho; prapor 1. letky
Tab. XXIX. bělošedý s bílým vnitřním okrajem; plováky černé se žlutým cho
Obr. 229. didlem; vrch hlavy černý, hřbet a křídla stříbrošedá, spodek s hluboce vidličnatým ocasem bílý. — Délka 38 cm, křídlo 31 cm, ocas 16·5 cm, střední jeho pera 8 cm, zobák 5·2 cm, plovák 2·6 cm.

Mimo zmíněné znaky letního šatu bývá hruď jeho něžně zarůžovělá, což po smrti mizívá. V zimním rouchu je hlava bílá, záhlaví černě skvrnité. Mladí vypadají jako ml. rybáci angličtí a špička zobáku místo žlutá (st.) je nahnědle bělavá; oko temnohnědé, u mladých světlejší, plováky mladých narudle černošedé a chodidla žlutá.

Blízký příbuzný, žijící na arabském perském a indickém pobřeží, zvaný rybák jižní (Sterna media Horsf. = affinis, Rüpp.) liší se menší velikostí, ne tak hluboko vidličnatým ocasem a celým žlutým zobákem. Délka 36 cm, křídlo 30 cm, ocas 17 cm, zobák 6 cm, plovák 2·6 cm. Byl dvakrát uloven v Italii u Syrakus a u Messiny a také v řeckém archipelu na Bosporu, v ústí dunajském a na Gibraltaru byl pozorován.

Rybák severní obývá od Orkneyských ostrovů na jih ležíci pobřeží evropská, středomořská, na Černém a Kaspickém moři, na březích Indie, Afriky a Střed. Ameriky. Severněji nad 57° s. š. v Evropě nebyl pozorován; na pobřeží a ostrovech Severního moře je všeobecně (a dříve ještě více) rozšířen, zvláště v době hnízděni se. Proslulá v ohledu tom jsou anglická pobřeží u Kentu a Sandwichu; taktéž některé části pobřeží francouzského, hollandského a friežského, ostrov Eierland blíže Texelu. Na německých březích jako hnízdivec vzal už za své; r. 1892 hnízdili se na malé výspě Jordsandu blíže Syltu a na Hornumě, r. 1903 ještě na Rottumu (dle Schustra); r. 1909 byla 2 hnízda na Jordsandu, leč ptáci je opustili. Na Norderoogu 1600—1800 hnízd napočteno (Dr. Dietrich v »Ornith. Monatsschr.« 1910 str. 45. a násl.). Na jezeru Sinoë hnízdí se těchto rybáků na statisíce (br. Sintenisové).

V nitrozemí jest nadmíru vzácným zjevem, leč vlast naše česká může se jím přece pochlubiti. Jako české novum zjistil jej Hauptvogel; 16. listopadu 1886 byl zastřelen na Labi u Povrhel (Pömmerle) a o něco později Michl zjistil 2 kusy u Vel. Března obě místa blíže Podmoklí (viz Ornis VI., Mitt. d. orn. Ver. Wien XII. a Ornith. Jahrb. I.). — Obývá pobřeží mořská s mělkou, čistou vodou a hojně oživenou drobotinou rybí; zvláště vyhledává příboje, které na podmořských bradlech a útesech povstávají a snad žádný mořský pták není při bouři tak pilně zaměstnán kolem obrovských vln, jež v oněch místech vznikají, jako on (odtud německé Brandseeschwalbe). Tam, kde se hojně vyskytují, hnízdívají se hustě pohromadě a hnízda bývají tak blízko sebe, že sotva člověk nohu mezi ně může položiti a návštěvník jen na zem musí hleděti, aby vajec nerozšlapal. Vyplašení ptáci obletují sběratele vajec tak nízko, že div mu čepici nebo klobouk s hlavy perutěmi nesrazí a mimo to četnými »navštívenkami« na šatstvu dokumentují návštěvu rybáčí kolonie.

Násada leží buď v přirozené nebo uměle zrobené jamce na zemi a koncem máje nebo v červnu obyčejně snášejí 2—3 hruškovitá vejce s drsnou a mdlou skořápkou; jsou podobna vejcím rybáků ostatních. Průměr. velikost 46 vajec je 51·2 × 35·9 mm, váha 2·23 g. Bratří Sintenisové také bílá vejce beze skvrn nejednou nalezli. Za dne staří nesedí mnoho na vejcích a za horka denního vůbec ne, za to vytrvale v noci.

V letu rozeznává se tento rybák tlustou hlavou a dlouhým černým zobákem, jakož i dlouhými a velmi úzkými křídly a černými plováky od

podobných druhů. Lítá energicky, hbitě a rozmanitě. Hlas má také zvláštní, ne zrovna nepříjemný; křičí hlasitě a skřehotavě »kirek kirrejke kikejke« a zřídka jen jakýmsi krákavým »kree« se ozývá.

Rybák indický (Sterna fuliginosa, Gmel. — gouldii, Reichb.).

Něm.: Die russbraune Seeschwalbe.

Druhový znak s popisem. Staří: Vrch hlavy až na šíji a oční pruh od zobáku vycházející jsou černy; celý povrch černohnědý; čelo, celý spodek i spodní krovky ocasní jsou bílé; ocas hnědošedý, u kořene světlejší, letky se stran černé; štíhlý zobák dlouhý a černý jako plováky. Mladí: Povrchu kalně hnědí, na horním křídle (u ramen) a na dolním hřbetě mají péra bílé konečky; spodek světle hnědošedý, nazad světlejší. — Délka 37 cm, křídlo 29 cm, ocas 17·8 cm, nejkratší střední péra rýdovací 8 cm, zobák 4 cm, plovák 2·6 cm.

Tento druh je obyvatelem tropických a subtropických pobřežních zemí jihoamerických, zejména pak souostroví v Tichém oceanu, souborně Polynesie zvaných; také v Australii se vyskytuje a co zvláštního — byl již pozorován na pobřeží Severního moře a u Magdeburka byl dokonce živý polapen. V Italii před lety byl jeden uloven v Piemontsku a druhý v Toskansku (de Beaux v »Ornith. Monatsber. 1908). Snáší, dle Dr. Finshe, zcela určitě toliko jedno vejce (Ornis 1887).

Rybák rajský (Sterna dougalli, Mont.).

Rybák tenkozobý. — Něm. Paradiesseeschwalbe.

Druhový znak. Velice protáhlý, štíhlý zobák je černý s červeným kořenem; žluté nártí zdélí středního prstu bez drápku; velice vidličnatě vykrojený ocas přečnívá 4 cm daleko stržená křídla; vnější prapor 1. letky černý, vnitřní pak bělošedý s bílým okrajem; vnější prapory ostatních jsou bělošedé. Mladý pták má velmi široce černě zbarvené záhlaví a rýdovací péra beze skvrn. — Délka 37 cm, křídlo 24 cm, ocas 19 cm, střední péra 7 cm, zobák 3·6 cm, plovák 2 cm.

V letním šatě je vrch hlavy až na šíji jako atlas černý; spodek čistě bílý a krásně růžově nadechnutý; plášť je něžně světle zamodrale šedý; ocas bílý slabého nasivělého nádechu. V zimním šatě je čelo bílé, ostatní hlava se šíjí černě skvrnitá. V šatě mladých je také čelo bílé a záhlaví se šíjí černé; peří na hřbetě žlutavobíle a hnědě lemované; zobák je hnědočerný. Oko tmavohnědé, plováky malé, blány nepatrně vykrojené a krásně žlutě červené (st.) nebo žlutě pleťové (ml.).

Krásný tento rybák obývá břehy oceanu Atlantického, moře Středozemního břehy africké, indické, čínské, ostrovy Sundajské až do Australie a Nové Kaledonie, vých. pobřeží americká od Massachnsettu až do Venezuely. V Evropě znají ho pobřeží Anglie, Škotska, Pikardie, místy i Norska a záp. břehy Šlesvické. Jest výslovným ptákem mořským a v nitrozemí do této doby není znám. Táhne jako ostatní rybáci.

Vejce jeho jsou podobna do jisté míry vejcím předešlých druhů. Průměr. velikost 11 vajec je 43·4 × 30·2 mm, váha 1·2 g.

Jest to nejobyčejně milý, něžný a sličný pták štíhlého těla a bez odporu nejhezčí všech evropských druhů rybáků. Užší křídla, velice dlouhý ocas s jemnými pery nejdelšími ve spojení se štíhlou postavou, černým zobákem a žlutýma nožkama, to vše ho tak dokonale charakterisuje a odlišuje od ostatních příbuzných. Je mlčelivým ptákem a poletuje váhavě a vznesmo nad pospíchajícími rybáky dlouhoocasými, malými a severními; při tom dlouhá pera rýdovací skládá v jediný celek dohromady, což vypadá jakoby za sebou vlekl tkanici (Rohweder). V letu je podoben rybáku dlouhoocasému leč dle zmíněného tvaru ocasu přece je lze na vzájem rozpoznati. Hlas jeho je táhlé »krijé«.

Rybák obecný (Sterna hirundo, L. = fluviatilis, Naum.).

Rybář (Presl), mart obecný, mořská vlaštovka. — Rus.: Martyška, kraska; pol.: Rybołówka zwyczajna, pospolita; chorv.: Crnoglava čigra; srb.: Čigra obična, strigna, glebič, djipalo, kačič, fikelj, artina, artinica rybič; slovin.: Navadana machavka, mahalka, bela čgra, beli ribič; luž. srb.: Ryborak, rybornak; něm.: Die Flussseeschwalbe, Seekrähe, aschgraue, rotfüssige Seeschwalbe.

Druhový znak: Zobák a plováky tvrdě červené; na vnitřním praporu 1. letky jest asi 7 cm od špičky tmavý proužek; nártí 18—21 mm vysoké, delší prostředního prstu bez drápku; křídla přečnívají ocas jen o málo; temeno se zátylavím černé, povrch těla modravě šedý, spodek bílý, ocas hluboce vidličnatý. **Tab. XXIX. obr. 230.** Mladí mají plášť stříbrošedý a bledě vlnitý a skvrnitý, zobák načernalý, u kořene žlutočervenavý. — Délka 35 cm, křídla 27 cm, ocas 15 cm, střední jeho pera 7 cm, zobák 3·5 cm, plovák 2 cm.

V letním šatě mimo již uvedené znaky jsou letky břidlicově černy, bělavé jejich vnitřní prapory kromě bílých ostének jsou zdobeny přímou černou linkou, podle které jest ještě břidlicově šedý proužek; spodek bílý, na hrudi s nádechem stříbrošedým; kostřec a svrchní ocasní krovky bílé a na ocasní vidlici jsou krajní pera temně popelavá, prostřední bílá. V zimním šatě je čelo s uzdami bílé, nazad černě skvrnité. Mladí mají čelo a temeno zpředu bílé s hnědavým nádechem vzadu, týl se šíjí mdle černý, podél loketní kosti tmavošedý pruh; plášť jejich je světle modravošedý a jednotlivá pera jsou žlutavě a zahnědle obrubovaná. — Zobák krásně červený, na konci černý; mladí jej mají více černý nebo hnědý; duhovka hnědá, plováky živě červené nebo pleťové (ml.) blány mírně jsou vykrojeny.

V Sibiři až do Číny, na pobřeží severoamerickém je ptákem letním, v zimě prodlévá v Indii, po celé Africe až do Kapska a v Brasilii. V Evropě snad všude u moře i na nitrozemských vodách a až po 62° s. š. obývá všechna jezera i větší toky, jako Bodamské, Curyšské, Blatenské a j., pak Dunaj, Illeru, Mohan, Rýn, Labe, Muldu a p. a pak je více ptá-

kem sladkovodním než mořským. Ve vlastech našich se sice vyskytuje časem, ale daleko ne tak často a hojně jako rybáci prvého rodu Hydrochelidon; v jihočeských, jihomoravských a podobných vodnatých krajích se také některé párky hnízdí. Podobně v Haliči není za tahu vzácným, ale o jeho hnízdění se nebylo tam do 1880 žádných dokladů. V Dobrudži je praobyčejným ptákem a na pisčinách proslulého jezera Sinoë se jich hnízdí na tisíce párků. P. Schmitz ho nalezl jako hnízdivce na Madeiře a na ostrovech Desertas.

Koncem dubna přitahuje a opouští nás již na konec července. Na pobřeží mořském hnízdívá se společně s rybáky rajskými, ovšem mnohem četněji než tito jsa zastoupen. Na friežských ostrovech v Severním moři hnízdí se jich spousty; tak na samotné výspě Jordsandu, kde jest nyní chráněná osada ptačí, napočítáno 1909 na 1200 hnízd rybáka obecného a dlouhoocasého a podobně i na ostatních tamních ostrovech je velice zastoupen v koloniích rybáků a racků.

Hnizdiště jeho na řekách sluší hledati na místech, kde řečiště činí oblouk a to na jeho vnitřní straně. Hnízdí se také při zátokách mořských, na písčitých dynách, lučinách a močálech, vůbec není v ohledu tom žádným vyběráčkem. Malá jamka bez vší podložky postačí ♀ k uložení 2—3 vajec (koncem máje nebo v červnu); barvou ani kresbou se neliší valně od vajec rybáků předchozích, ač mezi sebou velice varirují. Průměr. velikost 54 vajec jeví se 41·3×30·1 *mm*, váha 1·06 *g*. Za 16½ dne proklubou se mladí rybáci a hnízdo opouštějí dost brzo; ochranu jim skýtá kamení, písek, rostlinky k tomu přiměřené, nebo se dovedou výborně skrývati a nebýti neprozřetelnosti starých, kteří uděšeně a hlučně poletujíce je prozrazují věru ztěžka by je kdo našel. Staří jim potravu do zobáčku vkládají, ne však dlouho; potom jim ji prostě předkládají anebo jen ji docela před ně s hůry pouštějí a ta se o ni křičíce servou. Po 3 nedělích trochu, po 6 nedělích však úplně jsou vzletná. Hlas rybáka toho je vranímu krákání podoben a v čas nebezpečí křičí »krek, krek« v různých modulacích.

Při pátrání po potravě poletují zvolna a nevysoko nad vodou a chvílemi se třepetají na jednom místě a mají-li kořist »na mušce«, kamenem do vody padají, ponořujíce se jen potud, aby křídla nad vodou zůstala nesmočená; uchvácenou kořist ihned shltnou, není-li právě určena mláďatům. Výborně lapají oukleje (Cyprinus alburnus), kteří v čisté vodičce při hladině hledají potravu. Velice dlouho setrvávají v letu, zvroubíce loviště svoje křížem krážem a všecko důkladně proslídí, pokud se řádně nenasytí. Po úplném strávení potravy, jež se odbude v klidu na břehu, počíná starost a sháňka po soustu nanovo.

Hřadují jako ostatní ptáci rackovití vždy poblíž vody, hlavou k ní směřujíce; obyčejně v menších tlupách se navzájem potichu baví až ztichnou na dobro. Náš rybák rád přespává na volných písečných nebo

štěrkovitých jespech, jiní však i na skalinách, o něž mocně příboj se rozráží. Míst těchto i za dne ku odpočinku používají.

Hlavním nepřítelem těchto ptáků je ostříž a Naumann vylíčil pěkně úchvatný lov takový, který zhusta pro lupiče s nezdarem končívá.

Rybák dlouhoocasý (Sterna macrura, Naum. = arctica, Temm. = argentata, Br.).

Mart severní (Palliardi). — Rus.: Kraska morskaja, kraska dlinnochvostaja; chorv.: Čigra dugorepa; něm.: Die Küstenseeschwalbe, nordische Meerschwalbe.

Druhový znak: Plováky a zobák karmínově červeny, tento bez černé špičky; tmavý pruh na vnitřním praporu 1. letky je nejvýš 3 mm široký; nártí 1·5 cm vysoké. Mladí jsou na plášti temně vlnkatí a měsíčkovitě skvrniti. — Délka 34·5 cm, křídlo 27 cm, ocas 18 cm, střední pera 7 cm, zobák 3 cm, plovák 1·5 cm.

V letním šatě je vrch hlavy až po oči a nazad po celé šíji až ku hřbetu sametově černý; brada, líce až ku záhlaví bílé, ostatní tělo vespod je světle popelavě šedé; zbarvení pláště je o něco tmavší; křídla vespod a ocas jsou bíly. V zimním šatě jsou čelo a přední kraj temene bílé, dále nazad do černa přecházející; před okem černá skvrnka; povrchu je trochu tmavší než vybledne, a spodek opět světlejší než v létě. Mladí mají čelo bílé, záhlaví černé, plášť něžně modrošedý; pera hřbetní, ramenní a zadní letky jsou bělavě žluté a mdle hnědočerně obrubované, podobně jako pera rýdovací; ohbí křídelní má bílý lem a podél pruh. Hnízdoši mají hlavu s povrchem černou a žlutavě bílou; krček zespod s hrdlem jsou začernaly, nožky a zobáček světle zahnědle žluty. — Zobák má menší, ale vyšší než rybák obecný a na červené barvě jeho zřídka kdy se objevuje před samou špičkou jeho drobná černá proužka; mladí ptáci mívají zobák oranžový; oko je tmavohnědo, plováky karminově červeny a na nich blány jen velice nepatrně vykrojeny.

Rybák dlouhoocasý podobá se velmi předešlému a jest dosud v soudech, popisoval-li Linné pod názvem Sterna hirundo tento druh anebo předešlý. Teprve Naumann v »Isis« 1819. rozlíšil oba druhy a tento nazval Sterna macrura. V českém překladu Brehma (I. vyd. III. díl) je tímto jménem míněn rybák obecný a předešlý zván rybák říční, kteréž názvy sloučili jsme u předešlého, jako to učinil Frič v »Evrop. ptactvu«: Sterna fluviatilis = St. hirundo. Název rajský (Frič) náleží druhu St. dougalli.

Tento rybák žije a hnízdí se ze všech rybáků nejseverněji, neboť byl pozorován až za polárním kruhem na př. v zálivu Baffinově, v Gronsku, na Špicberkách, na arktickém pobřeží Sibíře i Kamčatky a slušel by mu tudíž vším právem název severní, nežli druhu tímže jménem přizvanému (viz Sterna cantiaca, Gm.). V Americe a Evropě

je mezi 45°—80° s. š. místy docela obecným ptákem, jako na pobřeží Velké Britanie, Irska, Dánska, částečně i Norska a na mnoha místech obývá německé břehy Severního moře, hnízdě se ku př. hojně na ostrovech a výspách friežských. Na Jordsandu s předešlým 1909 na 1200 hnízd, na Norderoogu 450 hnízd a j. a j. Palliardi píše o tomto rybáku (severním), že byl zastřelen lékárníkem Khittlem u Frant Lázní v srpnu 1893. (System. Übersicht« 1852 str. 84—85.) Frič se o tom nezmiňuje. Žije nejvíce na moři a nitrozemí navštěvuje jen tehdá, leží-li zcela na blízku a proto jen málo mil daleko sem zalétá. Táhne také koncem dubna i později a v září opět vyhledává teplejší krajiny, zaletuje až na záp. a jihozáp. břehy Afriky a Již. Ameriky. Hnízdí se buď u moře nebo na ostrovních a poloostrovních vodách, na blízkých jezerech a výtocích jezer do moře. Jsa ptákem družným zakládá veliké osady na sta hnízd čítající. Na drnu nebo křemení snáší svá 2—3 vejce nevalně od vajec předešlých se lišící, tvaru krátce břichatého, ačkoli co do velikosti, tak i formy a kresby velice jsou proměnlivá. Průměr. velikost 48 vajec jest 40·8×29·7 *mm*, váha 1·125 *g*. Za 15—16 dní se líhnou mláďata, jež po několika dnech »hnízdo« již opouštějí a všelikým hmyzem, červy a drobotinou rybí krmena bývají. Staří o ně velice pečují a nezřídka i na psy se odvažují, kloťajíce je a také člověku po hlavě miřívají, což vše se děje za hrozného křiku. Vůbec počínají si daleko zmužileji než ostatní rybáci. Middendorfovi se stalo, když 25. června poblíž řeky Taimyru našel 2 vejce jeho v tundře na mechu že oba staří s ním takřka o ně zápasili. Dne 15. srpna poslední z těchto rybáků odtud zmizeli; činí tak vždy dřív nežli rackové.

Od rybáka říčního čili obecního se liší (ovšem vycvičenému oku) již v jisté vzdálenosti štíhlejším tělem, menší postavou, užším a delším ocasem a něžnějšími pohyby. Velmi lehce a půvabně poletuje, zdánlivě volněji než druzí, protože konce velkých a úzkých křídel nemívá při tom daleko od těla a odměřenými rázy nahoru dolů jimi mává. Dovede ale také lehce a rychle zatáčeti a bez hnutí křídel se vznášeti.

Ozývá se jakýmsi žalostným »krier« nebo »ki ki ki krie«, což je pozdravem mimoletících soudruhů a hašteří-li se, tuť prudce křičí »re re tetetetorie rie;. Za krásného počasí pátrá po potravě na moři, při bouři a vlnobití držívá se spíše břehů; tu se hemžívají za hrázemi nad lučinami, nalézajíce tu ochrany před větrem.

Živí se rybkami, drobnými kraby, garnelami, dešťovkami, červy a hmyzem.

Rybák malý (Sterna minuta, L. — parva, Penn. — antarctica, Forst.)

Mart malý martiška. — Rus.: Kraska malaja, malaja martyška; pol.: Rybołówka białoczelna, rybolow maly; chorv.: Žutonoga čigra, mali gačić (Herc.); srb.: Čigra mala; slovin.: Mala čigra, machavka; něm.: Die Zwergseeschwalbe, kleine Schwalbenmöve.

Druhový znak: Záhlaví, šíje a pruh oční jako samet černy; plášť světle šedý; čelo a ocas bílý; 2—3 přední (ruční) letky jsou temně břidlicově šedy a na vnitřním praporku široce bíle lemovány: osténka 2 letky je tmavohnědá, 1. a 3. však trochu světleji hnědá; ocas do $^1/_3$ délky svojí je vidličnatý a složená křídla jej přečnívají: zobák a plováky oranžově žluté (st.) nebo pleťové (mł.). — Délka 20 cm, křídlo 18 cm, ocas 8 cm, střední jeho pera 4·8 cm, zobák 3 cm, plovák 1·5 cm. **Tab. XXIX. Obr. 227.**

V letním hávu má čelo běloučké; skráně, vrch hlavy s týlem a šíjí černy; okem prochází černý pruh, jenž na skráních splývá; hřbet je roztomile modrošedý, kostřec bílý, prvé tři letky šedočerny, celý spodek bílý jako ocas. V zimě je modrošedý plášť mnohem svěžejší barvy a zabírá i kostřec a obě střední péra rýdovací. Mladý pták má čelo žlutavohnědavě bílé, záhlaví je tmavošedě vlnkaté a šupinaté; horní hřbet je zahnědle žlutavý s prorážející světlou šedí tmavší kresbou a světlejšími obrubami. — Zobák je dost veliký, štíhlý, stlačený a břitký, krásně oranžový, ku konci černý (st.) nebo nažloutle pleťový (ml.), oko černohnědé, plováky malé, posláblé, s blanami silně vykrojenými, barvy oranžové nebo pleťové (ml.).

Nejmenší z rybáků obývá všecky díly světa severní polokoule, ale ne severněji než až po 60° s. š. Svědčí mu moře tak dobře jako větší vody nitrozemské. Na pobřežích holštýnském, friežském, pomořanském meklenburském, na Hiddensoë je místy obecným jako na západě na březích Šlesvíku Hollandska a severní Francie. Uvnitř Německa jen na některých řekách je hostem, jako na Lavi, Odře, Rýnu až po jezero Bodamské; ve Švýcarsku je tak vzácným jako ve vlastech našich. Zprávy o ulovení jeho v Čechách jsou přece nějaké; tak u Lán blíže Křivoklátu (kníž. museum v Krušovicích), u N. Hradu v již. Čechách (hrab. museum buquoyské). Z Moravy a Slezska nemám o něm zpráv. V Haliči je velmi vzácným a pouze jednou se jich objevilo hejnko nad Świcou, poblíž jejího ústí do Dněstru, z těch pak 2. května 1862 1 ♂ — 7. května tamtéž ♂ a ♀♀ — a 14. května ještě ♀, celkem 5 kusů uloveno a ve lvovském museu uloženo. V Dol. Rakousích u Aspru a Mannswörthu 1854 byli uloveni 3 a s nimi ještě 2 kusy cizího původu zdobí sbírky ornith. ve dvor. museu vídeňském.

V jihových Evropě se hnízdí hojně na dol. Dunaji od Lom Polanky až k ústí jeho a také četně hnízdícího jej nalezl Reiser na Černé Hoře. Na Sinajském poloostrově, jakož i na Damiettě v Egyptě hnízdí se také hojně Schrader). Vyskytuje se také na Balearech, Sardinii, v Řecku, již. Rusku, sev. Africe (ale jen na veletocích a pobřežních jezerech) i na Madeiře; rovněž jej hostí M. Asie, Indie, Čína, Formosa. V bydlištích svých vyžaduje veskrze jen písek neb křemenitou (štěrkovitou) půdu a čistou vodu.

Hnízdí se netoliko na břehu mořském v malých koloniích (na Jordsandu 1909 napočteno 70 hnízd a právě tolik na Norderoogu — »Ornith. Monatsschr. 1910«) anebo ve společnosti rybáka obecného a rajského, ale i po jednotlivu na písčinách řek a veletoků; zřídka jen na jezerech. Na

hnízdištích jeho bývá častým nájemníkem kulík říční, v osadách pobřežních pak kulík mořský. Plochá jamka hnízdní na zemi nezřídka bývá vyložena stebélky nebo pásemnicí a vejce ukládá sem od konce máje do konce července (od 26. května do 22. července 1909 na ostrovech severofriežských) a to 2—3 na počet; jsou podobna vejcím druhů předešlých. Průměrná vlikost 80 vajec je 32·1 × 23·8 mm., váha 0·6 g. Po 14—15 dnech je sezení odbyto a nadmíru něžná a roztomilá kuřátka jsou obalena velmi jemňoučkým puchem, povrchu strakatým, vespod bílým. Po 18 dnech už dovedou za starými litati a ti je pak krmí letmo jako vlaštovky.

Od ostatních rybáků liší se menší velikostí a velikou pohyblivostí; jest čilý a vždy veselé mysli a potkají-li se dva tito rytíři radují se z toho, dávajíce to na jevo veselým a hlučným pozdravem. Sejde-li se kamarádů více, je z toho hotová sněmovna při obstrukci, dráždění a škádlení nebéře konce, při čemž provozují krkolomné obraty a reje. Slídí-li po potravě, nelítá vždy nízko, sotva níže 3 m., často až třikrát tak vysoko; pojednou na okamžik zarazí, postřehne-li kořist, načež křídla k tělu a pádem do vody, až vysoko vystříkne, aniž by se ale při tom úplně ponořil. Chybí zřídka kdy a kořist spolkne, sotva že se ocitl opět ve vzduchu.

Na hnízdišti křičívá mnoho vysokým, řezavým »krek krek« anebo táhlejším »kréjik«, při kratochvíli vábivým »kekerrek«; hlavní vábení zní jako »krié«.

3. rod: Anous, Leach.

Okraj plovacích blan není vykrojen; náčelní opeření zabíhá na slemeno zobáku dále než na jeho stranách; ocas vidličnatý nebo klínovitý. — 8 druhů.

Noddy (Anous stolidus, L. = Sterna stolida, L.).

Rybák nejapný. — Něm.: Die dumme Seeschwalbe, Tölpelseeschwalbe.

Druhový znak s popisem: Starý pták má vrch hlavy něžně šedý, na čele bělavý, na uzdách černý; líce s hrdlem zahnědle popelavy, ostatní tělo s křídly a ocasem načernale hnědé; největší z křídelních krovek primerních jsou delší než 9. ruční letka, ale zase o něco kratší letky 8. Černý zobák dosahuje dvojnásobné délky nártí; plováky černé. Mladý pták nemá čela tak bělavého, kol oka bílý kroužek, líce a hrdlo jako ostatní tělo jsou temnohnědy, zobák černavý, plováky zahnědlé. — Délka 33—40 cm, křídlo 25·5 cm, ocas 15 cm, zobák 4·5 cm.

Vlastí u nás neznámého rybáka jsou ostrovy a pobřeží teplých krajin jižní polokoule (v již. Americe) až po 35.° j. š. V Evropě byl už několikrát pozorován, jako ve Francii a Irsku. Žije v četných společnostech, jež za neustálého křiku se zabývají lovem ryb. Zaletují při tom dále na moře než druzí rybáci a také způsobem hnízdění se liší od nich; hnízda staví na stromech častěji než na zemi a toliko jedno vejce prý snášejí. Na ostrovech Bahamských v máji je nalézají. Je ptákem přítulným a žije životem večerním.

II. čeleď: Rackové (Laridae).

Prostředně dlouhý zobák bývá většinou silný, o slemeni až do polovice rovném a zabíhajícím úhlovitě do náčelního opeření; špička svrchní čelisti je hákovitě dolů zahnuta a po každé straně kořene jejího je ostrý pernatý cípek; spodní čelist značí se tupou vyniklou hranou (rohem); hltan rozeklán daleko až po oči a kožnaté koutky ústní jsou roztažitelné; úzký jazyk svalnatý a jeho tvrdá špička bývá nezřídka rozpoltěna; postranní nozdry jsou uloženy ve velké podlouhlé jamce nosní téměř uprostřed zobáku, jsou štěrbinovité, leč zpředu rozšířené a průhledné. Nohy či plováky jsou prostředně veliké a ne až ku patě opeřeny, nýbrž malá část lýtka (berce) lysou zůstává; tři přední prsty jsou spojeny úplnou, nevykrojenou plovací blanou, pouze u rodu Pagophila je vykrojena; střední prst je delší vnějšího; posláblý prstík zadní je krátký; nártí zpředu je příčně štítkováno a mřížkováno. Křídla mají veliká dlouhá a široká, na konci však úzce hrotitá o velice silných, tuhých osténkách; 1. letka nejdelší. Prostředně dlouhý ocas je 12perý, široký, namnoze rovný nebo uprostřed prodloužený. Drobné peří obrysové je husté, vespod kožišinaté. Zbarvení jejich jest něžné a u různých druhů dosti shodné, leč dle doby roční a dle stáří přece zase rozdílné, neboť šat mladých je vždy zahnědlý a výraznou známkou mládí je černá příčka na konci ocasu, dle níž se vždy na ráz od starých rozeznávají. Zdá se, že malé druhy racků teprve druhým, velicí pak až třetím rokem náležitě se vybarvují.

Známo jich dobře na 80 druhů, které jsou po celé zeměkouli rozšířeny, oživujíce netoliko pobřeží mořská, ale i vody nitrozemské, jsou to tedy dokonalí kosmopoliti. Nezaletují daleko do moře, vyjma racka tříprstého a jakmile se objevují kolem korábu vlny brázdícího rackové, vždy to pro lodníky znamením blízkosti země. Hřadují plavmo spíše na volné hladině a hnízdí se rádi společensky a blízko sebe.

1. rod: Pagophila, Kaup.

Plovací blány poněkud vykrojeny, nártí krátké, menší středního prstu; v ohledu tom jsou blízci rybákům. — 2 druhy.

Racek bílý (Pagophila eburnea, Phipps. = Larus eburneus, Ph. — Gavia eburnea, Boje = alba, Rchw.).

Pol.: Mewa biała; chorv.: Sniežni galeb; srb.: Galeb bijeli; něm.: Die Elfenbeinmöve.

Druhový znak: Plováky černé; zobák šedomodrý se žlutou nebo oranžovou špičkou, za mládí načernalý. Peří starých je jako padlý sníh, mladí mají ve křídlech a v ocase každé větší pero na špičce černou skvrnkou zdobeno. — Délka 45 cm, křídlo 33 cm, ocas 14 cm, zobák 3·4 cm, plovák 3·7 cm.

Hoření znaky stačí při té jednoduchosti šatu ptákova; sluší dodati, že ruční letky a jich krovky, zejména v době námluv, nabudou jemného nádechu růžového. Mladí jsou kolem zobáku šedí a na krku s malou černošedou skvrnkou nebo i bez ní. Zobák zprvu hnědý šediví a špičku dostává žlutou jako ústní koutky; podobně se mění oko, hnědé — hnědožluté — sírožluté; plováky z mládí temnošedy, konečně zčernají. Snad žádný z ptáků tak vysoko na severu nežije jako tento sněhobílý racek; ještě severněji než až kam dosud nejsmělejší cestovatelé pronikli. V létě jsou to ledové ostrovy a břehy Evropy daleko za polární kruh, v sev. Asii za úžinou Behringovou a v Sev. Americe daleko na sever v zálivu Baffinově, sev. Grónsku, na Labradoru a j. Nejjižnější pověstná hnízdiště jeho jsou v severových. výběžku Špicberků a na přilehlém malém ostrůvku Storoënu. Na zimu opouští tuto ztuhlou přírodu severskou, kde ani v létě mnoho zeleného není (chudé mechy a lišejníky), a zaletují přes moře do krajin mírnějších. V Evropě na př. až ku Bílému moři a na sever. a severozáp. břehy Norska. Pevná skaliska ledová mu stačí, aby si bezpečně odpočinul a jen málokterý pták tak úporně lne ku nehostinnému severu jako on. Vzácností jsou úlovky racka bílého v Hollandsku, Švédsku, před ústím labským a dokonce i na Ženevském jezeru; se vší jistotou lze tyto ptáky pokládati za bouří zahnané zbloudilce. Je ptákem výslovně mořským a dobrovolně se živlu svého nevzdaluje. Provázívají často velrybáře a lovce tuleňů v nejvyšších šířkách na volném moři, kde vzdorují větru i počasí a kde kry a hory ledové mu poskytují, jak řečeno, odpočinku.

V místech, kam zřídka (nebo nikdy) noha lidská zabloudí, hnízdí se v četnějších společnostech na holé půdě skalní.*) Hnízdo mívá z mechu, nějakým lupínkem nebo stonečkem, řasou nebo lišejníkem a peřím vystlané a v něm až v druhé polovici července 1—2 vejce uložena. Jsou velmi podobna vejcím racka bouřního a měří na délku 58—63 mm., na šířku 41·5—44 mm., váží asi 4 g.

Bělost jeho peří vyniká takřka nad bělost sněhu, což patrno, kráčí-li pták po ledě. Sedávají tiše u děr v ledu, jež slouží tuleňům nebo mrožům ku větrání nebo jako záchod, a trpělivě čekají na kořist, až se dostaví, načež ji ihned shltnou. Hlas jeho jest drsné »kar«. —

2. rod: Rodostethia, Macgilliwray.

Nozdry na kořeni zobákovém hluboko na stranách uloženy, pod středem jeho výšky; ocas klínovitý. — 2 druhy.

Racek růžový (Rodostethia rosea, Mac. — Larus roseus, Mac.).

Něm.: Die Rosenmöve, Keilschwanzmöve.

---

*) Jsa ptákem ledním i na ledě se hnízdívá (Haage 1908).

Druhový znak: Ocas klínovitý, neboť obě prostřední jeho pera jsou o 2 cm prodloužena; plášť šedý, spodek bílý, živě růžově naběhlý; hlava bílá a v létě černým obojkem (jako u hrdličky chechtavé) od krku oddělena; v zimě tato okrasa ptákovi schází: letky bílé, toliko vnější prapor prvé je černý. — Délka 32 cm, křídlo 26 cm, ocas 12 cm, zobák 2 cm, plovák 3·2 cm.

Mimo podané mívá před okem a pod ním tmavošedě setřelou skvrnku, plášť světle šedý, kostřec bílý, růžově naběhlý, přední letka černá s bílým vnitřním praporem; na složeném křídle je zřejma bělavá příčka. V zimě nemá obojku a na šíji je modrošedě zbarven; letky světlošedé, konec ocasu šedý, bíle lemovaný. — Zobák černý, oko hnědé, plováky krásně červené.

Obývá jako předešlý nejvyšší sever a byl pozorován na Faroërách, na Helgolandu a v Anglii. Koncem roku 1903 nebyla ještě známa ani jeho hnízdiště ani jeho vejce (Naumann III. vyd. 1903). V angl. časopise »The Ibis« 1906 čís 23. vyobrazuje poprvé proslulý ornitholog a oolog anglický Dresser na str. 610. šest vajec racka růžového, která sebral Rus Buturlin při ústí řeky Kolymy.*) Tam tedy jsou dosud neznámá hnízdiště podivuhodného racka, jehož poznali mnozí polární cestovatelé a o němž také se zmiňují posledně Nansen i Johannsen, leč tajuplný závoj zastíral do r. 1905 neznámou a nehostinnou jeho vlast.

Nyní každý dovede posouditi, jakých peněz dlužno zaplatiti za vejce jeho, jaká to vzácná rarita! Dr. Otto Ottoson ve Švédsku má ve své sbírce vajec (zvláště vzácných) 5 násad i s páry k nim náležejícími jakož i hnízdoše (Bamberg v »Zeitschrift f. Oolog. u. Ornith. XVII. 1907.).

3. rod: Rissa, Leach.

Rod tento lehce poznáme po nepřítomnosti zadního prstíku a po krátkém nártí, které nedosahuje ani délky středního prstu i s drápkem. — 3 druhy, z nichž 1 evropský.

Racek tříprstý (Rissa tridactyla, L. = Larus tridactylus, L. = rissa, Brünn.).

Tříkloubec (Presl), racka trojprstá. — Pol.: Mewa trypalcowa; chorv. a srb.: Troprsti galeb; slovin.: Trikrempasta tonovčica (čajka); něm.: Die dreizehige Möve, Dreizehenmöve.

Druhový znak: Zadní prstík je nahrazen jenom bradavkovitým hrbolkem s velice nepatrným drápkem. — Délka 39 cm, křídlo 32·5 cm, ocas 12·5 cm, zobák 3·5 cm, plovák 3 cm. **Tab. XXIX. obr. 225.**

V letním šatě je plášť sytě popelavě šedý, spíše tmavší než u ostatních druhů; hlava, krk a spodek jsou bělostny; konečky ručních letek jsou černé, na prvých je úzký, černý proužek na vnějším praporu,

---

*) Pramenní v Stannových horách, protéká guber. Jakutskou a vlévá se do Sev. Ledového moře.

5. a 6. má bílý koneček; prostřední a zadní letky jsou rackově šedomodry s bílými konci. V zimním šatě je krk vzadu nášedě naběhlý a před okem je černá skvrnka, na uších po tmavošedé skvrně. Mladí mají plášť tmavě popelavý a z toho je hřbet s rameny černohnědě šupinatý; všecky drobné krovky křídelní jsou hnědočerné; hlava, krk a spodek s ocasem bíly a na tomto je u konce černá široká příčná prouha; před okem černá štětinatá skvrnka a hnědočerná na uchu, v týlu pak veliká taková skvrna se nalézá; prvé čtyři ruční letky jsou vně na konci černé, na třech dalších špičky ty jsou menší a menší, ostatní jsou pak bílé, vně sivomodré. — Zobák je ku konci velmi stlačen a má ostré okraje, za mládí je černozelenavý, později zelenavě žlutý, až konečně čistě žlutý, z jara jako citron a vnitř vedle koutků ohnivě oranžový; oko černohnědé, na jaře s oranžovým kroužkem, který je za mládí bílý a pak žlutý; plováky zprvu nečistě plefové, později jsou zahnědle žluty a konečně rudohnědy.

Jako předešlí dva i tento racek je obyvatelem severu obou světů až za polárním kruhem. Za přeletu a za tahu dostává se v zimě až na pobřeží severoněmecké a pak je v ústí Labe, Wesery a jiných toků více méně hojným, obecným ptákem. A nastane-li zima zlá, zaletují pak dále až ku Středozemnímu moři a leckdy zabloudí i do nitrozemí až na jezera švýcarská a nezřídka přezimuje v deltě rhonské. Také na Rýně, Mohanu, Dunaji a jiných vodách se vyskytuje v dobu tu. Avšak vzdor pověděnému, přece jest jen vzácným zjevem v našich šířkách na pevnině.

Pallardi píše, že v únoru 1848 bylo jich v jeho okolí asi na 20 kusů zastřeleno. Ptáci jím zabití byli úplně zemdleni, nebyli ani s to se vznésti, celí vyhublí, žaludek prázdný a byl jenom nedostatek potravy příčinou toho stavu. Také u Prahy v lednu a únoru 1848 se vyskytli a 5 jich tu střelili na Vltavě (Wobořil-Palliardi-Frič). Dále u Jičína 1865 (Kazbunda), u Pardubic nejednou (Hromádko-Bělohlávek) u hostinného 1836 a v novější době na Čáslavsku uloven 1907. — Ani lvovské (do 1880) ani vídeňské dvorní museum jej nemají.

Jest pravým ptákem mořským, kterému volný, pohnutý ocean a vysoké skály a útesy pobřežní s mocným příbojem nebo neustálým vlněním je nade vše; nikoli ploché břehy tichých vod. Proto rád a dost daleko do moře zalétá anebo podél pobřeží přeletuje vyhýbaje se lidskému shonu a ruchu a nestoje o všecku tu kulturu. Je-li však přece nucen přes pevninu cestovati, jsa prudkou a trvalou bouří sem zapuzen, zemdlívá, slábne a hyne. Nenalézá tu ryb, hlavní to svojí potravy, a jiného nežere a proto obyčejně mívají exempláře nalezené nebo ulovené prázdné žaludky. (Viz Palliardiho zprávu shora.)

»Kdo ještě nikdy neviděl ptačí hory osazené racky tříprstými«, líčí na jistém místě Holböll, »nedovede si učiniti pojem o nesčíslném množství pěkných těch ptáků. Až slunce se zatmí, vzletnou-li a křikem

jejich člověku smysly přecházejí.« A Nilson praví o faroërských, — »pokrývají skály, sedí-li — zatemňují vzduch, vzletnou-li — ohlušují sluch, křičí-li — a obarvují skály svými výkaly.«

Kolonie takové nalézají se na Faroërách, na Islandu, v sev. Norsku, na Lofotech a j. Největší ptačí hora evropská nalézá se (dle Dr. W. Hartwiga v »Cab. Journ.«; 1889) mezi Hammerfestem a Norkynem (71^0 s. š.) v Sev. Ledovém moři norském. Jest to asi 300 m. vysoká skála z černé břidlice, proslulý Swärholtklubben, jehož osadníky jsou rackové tříprstí, alky malé a papuchalkové a to v tak imposatním počtu, že není přehnáno, řekne-li se »na milliony« že jich tady jest. Nejpočetnější jsou právě naši rackové. Jiná podobná hora ptačí je u Grimsoës na Islandu.

Hnízdiště jejich jsou strmá skaliska a stěny skalní na 30—300 m. nad moře čnějící. Na Špicberkách hnízdí se na jedněch horách s racky šedými a bílými, majíce tu osazenu střední část, výše jsou šedí příbuzní, níže bílí (Malmgren v »Journ. f. Ornith. 1863.). Hnízdo samo je veliká neumělá stavba z pásemnice, řas, suché trávy, kalu a hlíny a koncem máje 3 vejce činí úplnou násadu. Jsou bledě šedožlutavé nebo špinavě narezavěle bílé, druhdy do červena nebo do hněda zabíhající barvy základní a na té nejdřív šedé obláčky a po nich žlutohnědé až tmavé skvrnění je naneseno; skvrny jsou drobné ne příliš hojné a okrouhlejší formy. Skořápka je hrubozrnná a neleskla. Průměr. velikost 23 vajec je 55·6×40·7 mm. váha 2·955 g.

O vylehování starají se oba staří střídavě a trvá asi tak 3 neděle. Zhyne-li jeden nebo oba rodičové ujímají se svobodní rackové vajec i mláďat. Zkoušky o tom podaly důkaz a zjev ten i u jiných mořských, pospolitě se hnizdících, ptáků byl pozorován. Vylíhnutým mláďatům staří pilně potravu předkládají, vydavujíce ji na hnízdo. V tu dobu bývá na ptačích horách hlučno a rušno, křičí kde kdo, děti hlady, staří zase starostmi, prací, leckdy domluvou vzájemnou a nejvíc z veliké lásky a něžnosti se dávají slyšeti.

Po zemi chodí jen zřídka a ještě špatně, ale plove za to výborně, byť to bylo i za vysokého dmutí vln a daleko od břehu v celých houfech odpočívají; na plovoucí led řídčeji si usednou. Lítá lehce, půvabně a vytrvale, jakož i hbitě a zdobně se zatáčí a manevruje. Na hnízdišti křičí žalobným »kekedei«, jindy jako dětská trumpetka dřevěná se skoro ozývá »he hié« a chraplavým »dak«.

Živí se výlučně drobnými rybkami, které může celé polknouti. Chaluhy je (kde s nimi žijí) velice pronásledují a tak úsilovně honí, pokud ulovenou rybku nepustí, aby ji rychle ještě ve vzduchu popadly. Často ze 3—4 ulovených rybek zbývá jediná pro racka ostatní odvádí chaluhám jako desátek; věru že dost veliký! Polapí-li náhodou většího šupináče, zaletuje s ním na břeh, kde jej rozruší a po kouscích shltá. Loví podobně skoro jako rybáci, s tím toliko rozdílem, že ti skoro kolmo se

vrhají na hladinu, kdežto rackové dolů prohnutým obloukem tak činí, ponořujíce toliko hlavu s krkem. Na souš nikdy nepřichází hledati potravy; ven, jen daleko ven na moře, kde tuleni a jiní dravci mořští vyplašují drobotinu rybí z hlubin ku povrchu. Také provázívají různé sleďovité ryby za tahu ku břehu a zvěstují o tom rybářům.

4. rod: Xema, Leach.

Mělce vykrojený ocas a dlouhá křídla dostatečně charakterisují tento rod; zadní prstík nepatrný. — 2 rody.

Racek Sabinův (Xema sabinei, Lab.).

Pol.: Meva obrožna; chorv.: Rašljati galebac; něm.: Die Schwalbenmöve, Gabelschwanzmöve.

Druhový znak: V létě mají staří šedočernou hlavu s černým obojkem; šíji a svrchní ocasní krovky bílé, plášť popelavě šedý. Mladí jsou povrchu plavošedí, výrazně bíle lemovaného peří; osténky prvých 5 letek i s jejich vnějšími prapory jsou černé. — Délka 34 cm, křídlo 27 cm, ocas 12 cm, zobák 2·8 cm, plovák 3 cm.

Kromě uvedeného má 5 prvých černých letek bílé vnitřní prapory s bílými špičkami; mimo to je na křídle bílý pruh; krátce vidličnatý ocas a celý spodek jsou bílý. V přechodním šatě je za okem šedá skvrna, šíje a drobné křídelní krovky jsou mdle černy, ostatní plášť je modrošedý; rýdovací pera bíla, ku konci černá. Mladí ptáci jak shora udáno, a bílý ocas je také zdoben rázovitou černou příčkou. — Zobák je černohnědý (st.) nebo jen načernalý (ml.) na konci oranžový; kroužek oční a hltan karmínově červený; plováky černé (st.) nebo nažloutlé (ml.).

Jak pevnina tak ostrovy severní polokoule uvnitř severotočnového kruhu jsou jeho letním bydlištěm. Je to vzácný racek, ale byl také v Evropě už zastřelen, jako v Anglii, Irsku, Francii, Hollandsku, na Rýně, ve Švýcarsku a na Helgolandu; rovněž z naší monarchie jest znám úlovek (»Verzeich. Oesterr. Vögel« 1886); bývají to většinou mladí ptáci.

Obývá vedle pobřeží mořského také vody nitrozemské a živí se rybami korýši a podob. mořskými živočichy. Middendorf jej nalezl teprve na 74° s. š., kde se hojně hnízdil s rybáky dlouhoocasými na kalužinách v tundře a na malých alluvialních ostrovech v řece Taimyru a jinde. 10. června našel vejce již mnoho nasezelá a vždy jen 2 ležela v jamce na zemi travou vyložené. Jsou podobna — dle Seebohma — vejcím chaluh a na délku mají 42—49 cm., na šířku 30—34. Hnízdoši byli nalezeni už 17. července a ještě 15. srpna byla pozorována nedosti opeřená, ale zrostlá mláďata, která se výborně potápěla, co zatím lomo-

zící máť prudce se s hůry vrhala na kazimíry. Vole starých i mláďat shledal Middendorf naplněna larvami jistého druhu komárů, jichž se tu v močálech na milliony zdržuje.

5. rod: Larus, Linné.

Nozdry uloženy uprostřed zobáku nebo v jeho kořenové polovici; ocas je mírně dlouhý a na konci rovný. — Asi 60 nezřídka velmi si podobných druhů.

Racek malý (Larus minutus, Pall. — Xema minutum, Boje.).

Racek menší. — Rus.: Čajka malaja; pol.: Mewa mała, najmniejsza; chorv.: Patuljasti galebac; srb.: Galeb maleni; slovin: Mala tonovčica; něm.: Die Zwergmöve, Zwergkappenmöve.

Druhový znak: Křídlo nedosahuje délky 25 cm. Starý pták má ruční letky světle šedomodré s bílými, nepatrně černě stínovanými konečky a černým praporem vnějším na nejkrajnější z nich; křídla vespod jsou načernale hnědá, mnohem tmavší než nahoře (povrchu); zobák kratší středního prstu bez drápku, tmavohnědý nebo až černý; plováky červené. Mladí ptáci mají drobné krovky křídelní, pak velkou skvrnu na kořeni krku a na záhlaví tmavě rezavohnědou. Zobák a plováky jsou velice posláblé a chřípě blízko čela umístěny. — Délka 28 cm, křídlo 21·5 cm, ocas 8 cm, zobák 2·4 cm, plovák 2·6 cm.

V letním šatě svatebním má pták celou hlavu až na krk (i s hrdlem) černou a zbarvení to jako uťato na krku končí; plášť příjemně bledě modrošedý, ocas s celým spodkem čistě bílý, na jaře růžově naběhlý. V zimním šatě je u samého oka černá skvrnka, na uších po tmavošedé skvrně a touže barvou je kresleno i záhlaví se šíjí; povrch je šedomodrý, čelo, spodek a ocas čistě bíly. Mladí podobně vypadají, jenže hlavu mají bělošedou, hřbetní peří hnědé a bíle lemované, ostatní je mdlejší a bíle špičaté; hlava zpředu, spodek a ocas bíly, a na konci tohoto je známá černá příčka = znak mládí. Oko temnohnědé, zobák a plováky mladých pleťové.

Nejmenší z racků je pro Evropu vlastně ptákem východním který sice spíše přináleží krajům teplejším, ale ku podivu hojně se hnízdí na Ladožském jezeru v sev. Rusi (60° s. š.). Sandmann nalezl mimo to hnízdo jeho o 3 vejcích na ostrově Karlö na 65° s. š. ležícím. Ve střední Asii jest jeho pravou vlast hledati a hojným je také v deltě volžské a na Kaspickém moři, ne tak četným na moři Černém. Velmi mnoho se jich hnízdí na Ubinském jezeru v Sibíři. V zimě a na jaře není právě neobyčejným zjevem na středomořském pobřeží (Heugliu), na Cypru a v Egyptě (Schrader). Z jihových. Evropy a M. Asie přeletuje, jak zmíněno, až do sever. Ruska. U vsi Dubna (gub. volyňská) propátrali počátkem července některé blízko sebe plovoucí ostrovy, jež bahno a kal s vodním rostlinstvem vytváří a nezřídka tak jsou řídké, že nebezpečno na ně se odvážiti a nalezli tu velice mnoho hnízd tohoto racka (Meves).

Častokrát už byl v různém odění zastřelen v Německu, v Čechách i zemích sousedních. U Pardubic jej dostal Hromádko 4. května 1844 na rybníce »Čeperce« a Frič odtud dostal ml. ptáka. Šír zastřelil mladého v září na Křešickém rybníku u Jičína, Lokaj vycpával st. ptáka 1870 od Ruzíně u Prahy, Fierlinger se najisto domníval, že se v Čechách i hnízdí. U Lán na Křivoklátsku byl uloven na malém rybníčku a uložen v kníž. museu fürstenberském. Říha zastřelil 2 kusy (♀ a ♂ ml.) 11. a 12. listopadu 1894; jsou vystaveny v museu na Ohradě (Ornith. Jahrb. V.). Písecké gymnasium má exemplář z 1886 u města ulovený a jiný tu byl zabit u Maletic 1881. Z Moravy není sice zpráv, ale zajisté se tam jako v Čechách občas objeví; ve Slezsku jej dostal Schwab 1886 v zimě od Drahomyšle. V Haliči se objevila tlupa 15 těchto racků na nevelikém rybníčku u Batkova (v okolí Brodů) a po tři dny se tu zdržovali; 6 jich tu jedním dnem (6. května 1864) složilo kosti (2 ♂♂ a 4 ♀♀) a vřaděni do sbírek musea lvovského. »A przedtem ani potem o zabiciu tej mewy u nas nie mialem wiadomości,« končí Dzieduszycki svůj záznam. Ve Vídni jich vystavují 10 kusů v různých šatech z jihu mocnařství i z Dol. Rakous a rovněž lublaňské museum jej počítá ku svým.

Nejzápadnější jeho hnízdiště v Evropě má býti dle Dra Henriciho na Drausenském jezeru u Elbing, kde 1899 jich byla malá kolonie s racky chechtavými a rybáky černými.

Hnízdištěm jsou mu mělké bahnité ostrovy a břehy a hnízdo staví podobně jako racek chechtavý z rákosí, stébel travných a jiných rostlin a dosti pečlivě bývá vyvedeno. 2—3 (zřídka 4) vejce jsou skoro kulovatá, často přišpičatělá, o jemné a tenké skořápce; barvou základní jest hned měděnková zeleň, hned zase bývají olivově zelenožlutavá nebo hnědavá a fialově šedými obláčky a různě temným skvrněním poseta. Průměr. velikost 38 vajec je 41·5 × 29·9 mm., váha 1·15 g.; uvnitř prosvitají zeleně. Jsou nápadně olejnatého lesku, čímž se liší od podobných vajec rybáka obecného. Ve hnízdě je nalezneme od polovice máje do polovice června.

Racek malý je roztomilý, něžný tvor, který do jisté míry se podobá rybákům; nesedá ani neplove tak často jako druzí rackové, tím více však lítá, a to lehkým obratným a hbitým letem. Je zvědavý, při tom však ostražitý a dobře rozeznává střelce od nestřelce. Touha a pud společenský nutí jej vyhledávati dílem sobě rovné, dílem i jiné příbuzné druhy, s nimiž tvoří veliké do set jdoucí houfy. Hlas jeho je krátký, skřehotavý tón.

Živí se vodním hmyzem, larvami, vodními brouky, měkkýši a drobnými rybkami.

Racek černohlavý (Larus melanocephalus, Natt.).

Pol.: Mewa czarnoglawa; chorv.: Crnoglavi galebac; srb.: Galeb jadranski ili crnoglavi; něm.: Die Schwarzkopfmöve, Kappenmöve, Hutmöve.

1. Chaluha obecná. — 2. Chaluha velká. — 3. Racek stříbřitý. — 4. Racek bouřní. — 5. Racek mořský. — 6. Racek žlutonohý. — 7. Racek tříprstý.

Druhový znak: S t a r ý p t á k má ruční letky skoro úplně bílé, nejprvnější má na vnějším praporu dlouhou černou pokrajní linku; hlava a krk jsou v l é t ě č e r n y jako saze. M l a d í p t á c i mají 6 prvých ručních letek černých s uzounkým bílým pruhem na vnějším praporu, který od 1. až ku 6. stále zvětšuje; pruh oční a skráňový je šedočerný, hlava s krkem bíly. — Zobák v létě krásně červený jest v zimě oranžový se žlutou špičkou, za mládí načernalý s červenou čelistí spodní u kořene, plováky červené. — Délka 42 cm, křídlo 32 cm, ocas 12 cm, zobák 3·4 cm, plovák 5·2 cm.

Černá kukle na hlavě jest ostře omezena od bílého krku; nad okem a pod ním nazad je po malé bělostné skvrnce; plášť světle šedomodrý, krk a celý spodek sněhobílý, na jaře na hrudi do růžova naběhlý. V zimě jsou hlava i spodek s ocasem čistě bíly, mladší ptáci mívají pak před okem černou ťupku; temeno se záhlavím je hustě šedě čárečkováno. Z a m l á d í jsou ramena čokoládově hnědá s bělavými obrubami per (tmavšími než u ml. racků chechtavých); okem jde přes skráň temný proužek; přední ruční letky černé, úzce bělavě lemované, ostatek povrchu je světle šedý jako u starých; hlava, spodek i ocas bílý a tento s obvyklou na konci černou příčkou. — Zobák silný a vysoký, vespod s vyniklým rohem, v létě je krásně rumělkový, v zimě oranžový, ku špičce červenější, až docela žlutý; u mladých v předu zahnědle černý; oko tmavohnědé, plováky červené (v létě) nebo více do žluta (v zimě), nebo zahnědle pleťové (mladí); holeň je na 2 cm. nad patou lysá a zpředu i s nártím štítkována.

Vlastí tohoto racka jsou veškerá pobřeží středomořská a kol Černého moře, kde obývá sladkovodní i slanovodní močály, bažiny a rozsáhlá mělká jezera. Obecným ptákem je v M. Asii u Singory, a to ve společnostech, jež každodenně s hrozným křikem táhnou do nitrozemí, odkud s večerem se zase navracejí. Na jezeru Sinoë v Dobrudži na tisíce se jich hnízdí. Byl také jako hnízdivec nalezen na ostrově Veglii u pobřeží chorvatského. Až do 1847 se pravidelně vyskytoval v uherském Banátu, r. 1903 (v srpnu a září) bylo jich pozorováno několik na jezeru Blatenském. Jednou byl dopaden v Dol. Rakousích (víden. museum má 4 kusy v různém šatě, z Terstu 3 a jednoho z Dalmacie), dále na pobřeží Anglie, Francie a Portugalska byl pozorován. V zimě a na jaře jest hojným u Alexandrie, Port Saidu a Beirutu.

Hnízdí se na malých ostrůvcích, plovoucích kusech drnu, v rákosí poblíž moře i dále od něho. Hnízdo bývá dost vysoko nakupeno a zrobeno je ze součástí rostlinných. Průměr. velikost 17 vajec je 54·9 × 38·5 millimetru, váha 1·705 g. Co do způsobů života, potravy a chování svého nezadá v ničem rackům příbuzným.

Racek chechtavý (Larus ridibundus, L. — Xema ridibundum, Boje).

Chechtoň (Presl), m o r k a, mořská vlaštovka, morčák bílý, rybák, vodní káně, kozáček, koníček, morče, chmelíček (Palliardi), rybářka (Mor.). — Rus.: Čajka, kloucha; pol.: Mewa śmieszka, krzykliwa wronka

morska; chorv.: Prosti galebac; srb.: Galeb obični; slovin.: Navadna ili rudežonogna tonovčica, pijal, pijalo, pivek, plavka, posavka, rudečonoga čajka; luž.-srb.: Rybnica, tonuška, rybačka, voščěrjata tonuška; něm.: Die Lachmöve, Seekrähe, Speckmöve.

Druhový znak: Hlava je v létě černohnědá (maska); zobák, kroužek oční a plováky červené; ostěnky dvou nejprvnějších letek jsou až na černou špičku bílé; nosní jamka je dlouhá a nízká a v ní štěrbinovité, zpředu rozšířené, průhledné, 6 mm dlouhé nozdry nejsou daleko od čela; složená, křídla přesahují ocas o více než 6 cm; v zimě hnědá maska schází. — Délka 39 cm, křídlo 31 cm, ocas 12 cm, zobák 3·3 cm, plovák 5 cm.

V e s v a t e b n í m š a t ě (v létě) hnědá maska nesahá do zadu daleko na šíji, avšak zpředu pokrývá hrdlo s části krku; těsně za okem je bílá poloměsíčná skvrnka; plášť něžně šedomodrý; krk, jakož i celý spodek s ocasem je bělounký a jen někdy (ne vždy!) bývá hruď slabě do růžova zardělá; letky jsou na špičkách černé, k čemuž i černý proužek lemový se pojí; obě krajní jsou vně uzounce černě obroubeny. V z i m ě je hlava bílá, před okem a na uších jsou menši a větší tmavošedé skvrny. M l a d í p t á c i mají obličej, polovici krku, břicho a kostřec bílý, před okem černavý poloměsíček; temeno a uši jsou hnědošedy a v partii této s obou stran temene je bílá skvrna; vzadu na krku je jakýsi poloviční obojek hnědého zbarvení, cíp to, vycházející z hnědé šíje a horního hřbetu, na kterém dále nazad je peří světle lemováno; dolní hřbet je šedavý jako křídla jichž střední krovky jsou hnědé, světle žlutavě lemované, zadní letky taktéž; střední modrošedy a ruční (přední) jsou bílé s černými konci; obě nejprvnější jsou černé, vyjma bílé stvoly a konečky; na konci ocasu neschází ovšem černá příčka. V p r v é m r o u š e letním a zimním (po odložení šatu mládí) jsou znáti na křídlech ještě hnědavá péra a svatebního šatu úplného se jim dostane pelicháním. — Poněkud posláblý zobák má také nepatrný spodní růžek čelistní; bývá červený (st.) nebo oranžový (ml.) nebo hnědavý, před tím však pleťový (nejml.), což i o plovácích platí; temnohnědé oko stářím zčervená jako karmín.

Na všech skoro větších i menších (ale vhodných) vodách nitrozemských od 30° do 60° s. š. je tento racek domovem, a to ve všech třech dílech světa na severní polokouli. V zimě je velmi hojným v Řecku a M. Asii. U nás a v Němcích je nejhojnějším a nejznámějším všech racků. Rybníky i rybníčky, jezera a řeky, které jsou místy na poloostrovech a ostrovech zarostly rákosím, sítím, skřípinami, vysokou travou, ostřicí a p., a obzvláště kalužinami prostoupené jsou oblíbenými letními jejich bydlišti. Koncem března (na Moravě už kolem 6. března první ubytovatelé se zjevují, opět ale zmizí) se sem dostavují a koncem července probouzí se v nich opět pud stěhovavý, který je nutká opustiti rodný kraj. Avšak nejednou byli už uloveni rackové chechtaví i v zimě u nás i v Německu, hlavně v ústích větších toků. U Memelu na Baltickém moři jednotliví přezimují. Ve společnosti racků bouřních vyskytují se v zimě a na jaře

také na Sprévě v zoolog. zahradě berlínské. Stěhuje se v menších společnostech a za tahu jsou sformováni do šikmé řady nebo také do klínu, jako bylo promluveno o tom u jeřábů nebo divokých hus; avšak každou chvíli ruší tuto formaci, aby se opět rychle do ní sešikovali, a za neustálého střídání takového mizí zrakům pozorovatele.

Racek chechtavý není mořským ptákem, ačkoli po jistou dobu rád blízkosti moře vyhledává a na pobřeží jeho prodlévá; na vysoké moře se však neodvažuje, nanejvýš za tahu, vede-li jej přes ně cesta a musí-li tedy.

Hnízdí se vždycky rád společensky v koloniích, jichž známo po vlastech našich několik a mnohé jsou i proslulé, jako jihočeské, zvláště pak kolonie chropiňská na Moravě, kde v okolí Kroměříže je »význačným ptákem« okolí.*) Zde se jich na poměrně malém prostranství, jež jazykovitě jako poloostrov do středu rybníčka zabíhá, hnízdí dle odhadu nadlesního Rollera na 10.000 párů, a hnízda jsou tak blízko sebe, že se vzájemně dotýkají. A tak činí i jinde. Na jezeru Sinoë v Dobrudži, kde je racků těch a jiných spousty, nalézají se hnízda nezřídka na silně zvrstveném lupení leknínu a stulíku.

Od druhé poloviny dubna do polovice máje bývá v nich násada 2—3 vajec velice proměnlivých. Krause ve svém obsáhlém díle »Oologia universalis« vyobrazuje 16 variet vajec racka tohoto, netoliko v základní barvě, velikosti a formě, ale i v kresbě rozdílných; nejvzácnější jsou tmavohnědá, ještě temněji skvrnitá s modrým kroužkem kolem špičky. Obvyklou barvou základní bývá buď špinavá zeleň nebo bledě olivová žluť nebo olivová hněď a po té rozhozeny jsou šedé obláčky, jakož i ťupky, někdy škrty a klikatiny všeliké. Proti světlu prosvitají zelenavě a skvrny povrchní je znáti přesně omezené; toto shledáváme u všech vajec této čeledi. Jsou poněkud veliká vejce ta s ohledem na velikost ptákovu. Skořápka je silná, hrubozrnná a velmi málo lesklá. Průměr. velikost 84 vajec je 52·2×36·5 mm. váha 2·25 g. Janda měřil 30 vajec moravských a shledal max. 56·3×38·2 mm., min 51×35 mm. Za 17 dní se líhnou mláďata. Kde se hnízdí u velikých koloniích jako v Německu na Kunickém jezeru, sbírají od 18. dubna do 6. máje každé 3 dny vejce račí a prodávají je za pochoutku jako vejce čejčí. Toliko poslední násada se nechá vyseděti, aby se počet hnízdících se párů nezmenšil.

Nespáření ptáci, svobodní panici, nejsou na hnízdištích trpěni a manželé zapuzují takové »domácí přátele«; ti jsou ovšem nuceni žíti jinde ve vyhnanství. Rackové chechtaví pečují o svůj plod měrou nemalou a jeví takřka nepřetržitou ostražitost. Sotva že se objeví nepřítel daleko na obzoru, vrhají se proti němu staří zuřivě a vytrvale

---

*) Viz Jos. Talský »Hnízdiště rybářek na chropiňském rybníku« Lov. Obzor II. 1899 a J. Janda »Ptactvo okolí Kroměřížského« 1906.

dorážejíce na člověka jako na psa až těsně k tělu a tak pekelně při tom křičí, že čáp, pochop nebo jiný dravec raději kvapně se poradí s Vaňkem. Po zemi běhá tak jako kavka; lítá obratně a lehce, mávaje pohodlně dlouze vyklenutýma křídloma, aniž by při tom chybělo na půvabných a smělých obratech. Dovede jako ostatní rackové i plovati drže ocas poněkud výše a přes něj obě křídla vysoko překládá.

Živí se výhradně či po přednosti hmyzem (proč tedy po moravsku rybářka?), který buď na vodě buď na zemi vyhledává. Jsou to červi, komáři, tiplice, mravenci housenky osenice, larvy kobylky, cvrčkové, krtonožky, různí brouci a p. Vedle toho drobounký potěr rybí dílem vrhmo ze vzduchu nebo na mělké vodě plujíce uchvacují, aniž by tím však nějaké škody patrné působili. Poblíž své kolonie proháněji se po polích a jako havrani, kavky, špačkové i oni za oráčem na jaře po čerstvě obrácené ornici sbírají vše živoucí, co se objeví. Jako hejna bílých holubů zdaleka jsou již viditelní a není člověka, jehož by zjev ten na jaře neupoutal. Tak v okolí Chropíně, na Lednicku (Morava), poblíž Žehuně (při severozáp. dráze ku Chlumci), Rychnova n. K., v již. Čechách a j. a j. Bau jich vídal na lukách východně od Bodamského jezera na pastvě veliké spousty.

O »tom velkém suchu« 1904, kdy Labe tak vyschlo, že na dlouho plavba se neprovozovala a lučiny vyschly nadobro, nalezli v okolí Litoměřic na 100 racků hlady pošlých a v okolí Ústí n. L. zase je pozorovali ve druhé polovici června ani se stromů třešňových zralé plody letmo trhali a dosti škody prý natropili; po sklizni třešňové pak odtud zmizeli (Ornith. Jahrb. 1905.).

Vábivý zvuk našeho racka je pronikavé »krijé«, žene-li se za škodnou »krrr krek-ek-ek«; také volávají »kekekekek« a »kirrr«. Mnozí a mezi těmi i náš Janda vypiplali mladé až dospěli; ale to každý nedovede aby dělal samičku a z vlastních úst je krmil. Později se nahradí dutina ústní sevřenou hrstí atd. A čím že je krmili? Mravenčími kuklami a syrovým masem; později žrali všelijaké odpadky živočišné.

Racek Bonapartův (Larus philadelphia, Ord. = bonapartii, Swain.).

Něm.: Bonapart's Möve.

Druhový znak s popisem: Zobák černý. Starý pták má 1. letku bílou s černým lemem a špičkou, 2. a 3. letka má černou špičku s bílou skvrnkou na samém konci; hlava s horní částí krku je v létě černá, povrch těla modravě černošedý, spodek sněhobílý, něžného růžového nádechu. V zimě je hlava s krkem bílá a před okem je šedá skvrnka; záhlaví se šíjí jsou šedě naběhly. Mladí mají 1. letku bílou s černým praporem vnějším a špičkou, 2. a 3. letka je bílá a na konci černá a odtud vychází částečně i černý jejich lem; vrch hlavy hnědošedý, šíje a hřbet hnědožlutě skvrnit. Plováky červené, v zimě pleťově zrůžovatí. — Délka 30 cm, křídlo 26 cm, ocas 11·5 cm, zobák 3·7 cm, plovák 3·6 cm.

Tento druh obývá Sev. Ameriku a již několikrát uloven byl v Anglii a jednou také na Helgolandě. Na rozdíl od racků ostatních

staví hnízda na stromech a v houštinách a v červnu snášívá 3 vejce v délce 48—52 mm. a šířce 34—37 mm. Jinak je povahou a ostatním životem dokonalý racek.

Racek rybářský (Larus ichthyaëtus, Pall.).

Racek veliký. — Něm.: Die Fischmöve, grosse Schwarzkopfmöve.

Druhový znak s popisem: 1. letka černá na špičce a na délce vnitřního praporu bílá, 2. letka černá s bílou skvrnou před špičkou, čtyři další jsou značeny před koncem černou širokou páskou; hlava, krk zpředu a týl jsou černy; další krk, šíje střed hřbetu, kostřec, spodek i ocas jsou bíly, plášť rackovitě šedomodrý jako zadní letky ramenní. V zimě bývá černá maska na hlavě nahrazena několika tmavými pírky. Zobák oranžově žlutý, před špičkou je červená skvrna a dvě černé kolmé proužky; duhovka temnohnědá, plováky hnědočervené. — Délka 62 cm, křídlo 48 cm, ocas 19 cm, zobák 8 cm, plovák 7·5 cm.

Vlastí jeho jest již. Asie a severových. Afrika. Obývá také nížiny mezi mořem Kaspickým a Aralským jezerem, jakož i na dol. Dunaji; odtud hlavně v zimě se zatuluje na západ až na Středozemní moře a jihozáp. a záp. pobřeží evropská. Byl též pozorován ve Švýcarsku, v Uhrách, v Anglii a na Helgolandě. Schrader jej přistihl v listopadu na Menzaležském jezeru v dol. Egyptě.

Vejce jeho se podobají vejcím racka mořského a stříbřitého; co do velikosti stojí uprostřed obojích. Bývají 68—80 mm. dlouhá a 50—54 mm. široká, vážíce 6·4—10·5 g. (Ztschft. f. Ool. 1902.).

Racek bělooký (Larus leucophtalmus, Lichten.).

Něm.: Die Weissaugenmöve.

Druhový znak s popisem: Prvé tři letky jsou černé. V letním šatě je hlava s horním krkem černá a po stranách krku je kukle tato bíle omezená; nad i pod okem je po bílé tupce; povrch těla se svrchními krovkami křídelními je hnědošedý; ramenní letky šedy s bílými špičkami a černým vnějším lemem; krk zpředu, střed hrudi, břicho a spodní ocasní krovky s ocasem jsou bíly, boky šedivy. V zimě hlava s horním krkem jest tmavohnědá, povrch těla šedohnědý, střed hrudi a břicho jsou bílé, krk a boky šedé. Mladí jsou povrchu světle šedohnědí, peří rezavě lemovaného; ocas mají hnědý u kořene a u konce šedý; zobák černý plováky hnědé. — Starší mají zobák korálově červený s černou špičkou (v létě) nebo červenožlutý (v zimě); oko bílé; plováky oranžové. — Délka 34 cm, křídlo 30·5 cm, ocas 12 cm, zobák 5 cm, plovák 4·5 cm.

Druh tento je domovem na Rudém moři a byl pozorován také už na řeckých ostrovech a na Sicilii.

Poznámka. Vzpomenuto budiž ještě racka šedohlavého (Larus atricilla, L. = něm. Kapuzenmöve), jehož domovinou je Sev. Amerika a v Anglii, Francii a Illyrii se měl vyskytnouti, což však teprve potřebuje sankce. Rázovitou je u něho jako olovo šedá hlava a horní krk.

Racek tenkozobý (Larus gelastes, Lichtenst. = tenuirostris Temm. = Chroicocephalus gelastes, Rad.).

Něm.: Die dünnschnäbelige Möve.

Druhový znak. Nozdry jsou krátké; křídla přečnívají ocas nanejvýš o 4 cm; hlava je vždycky bílá; zobák zdélí nebo delší vnějšího prstu; střední prst opět kratší nártí. — Délka 39—40·5 cm, křídlo 30—31·5 cm, ocas 11·3—12·7 cm, zobák 5·7 cm, plovák 4·8—5 cm.

Plášť se hřbetem popelavě modrý, křídelní krovky však o něco temnější, hlava, krk, ocas a spodek bílý a zde živě narůžovělý; 1. letka bílá, zalemovaná černě na celém vnějším okraji a na vnitřním toliko nahoře; 2. až 4. jsou sice také bílé leč vždy jest černá vnitřní obruba širší a širší; 5. 6. jsou šedé, u konce černé a široce černě vnitř lemovány. V zimním šatě jest nádech růžový na spodku pranepatrný a mladým schází vůbec. Ti jsou před a za okem šedě skvrniti a svrchní křídelní krovky jsou prohozeny hnědými skvrnami; ocas je bílý s obvyklou temnou koncovou příčkou; prvé čtyři letky jsou bílé s hnědými špičkami a lemy; zobák a plováky žluté, oko světle hnědé. Staří ptáci mají duhovku perlově bílou, zobák korálově černý, plováky červené.

Jest obyvatelem střední a východní části Středozemního moře, jihových. Evropy, sever. Afriky, a M. Asie, Turkestanu a již. zemí východoasijských. Šestkrát byl uloven na Sardinii také v Benátsku a u Pulje. Schrader jej viděl na Sinajském poloostrově a v Egyptě jej pozoroval od počátku listopadu do konce března. V již. Francii opětovně se hnízdil a v Dobrudži na jmenovaném již několikrát jezeru Sinoë se jich tisíce hnízdí na písečných jespech; tady se pozdrží až do konce srpna.

Vejce jeho, 2—3 na počet, liší se světlejším zbarvením snadno od ostatních právě tak velkých vajec racčích. Průměrná velikost 23 vajec je 55 × 38·8 mm., váha 2·794 g. Způsobem života se neliši od ostatních racků.

Racek bouřní (Larus canus, L. = hybernus, Gnul.).

Rus.: Kluša, bakluša, sivaja čajka; pol.: Mewa pospolita lub siwa, wrona morska; chorv. a srb.: Galeb burni, olujni galeb; slovin.: Siva tonovčica, siva čajka; luž.-srb.: Měžka; něm.: Die Sturmmöve, Wintermöve.

Druhový znak. Zobák žlutý jako vosk, hltan oranžový, plováky špinavé
Tab. XXIX. barvy pleťové, navrchu šedý, vespod bílý; osténky obou prvých letek ručních
obr. 225. jsou černé. — Délka 41·5 cm, křídlo 37 cm, ocas 14 cm, zobák 3·3 cm, plovák 5 centimetrů.

Letní šat (svatební): Celý běloskvoucí, plášť přelahodně světle šedomodrý, přední letky černé, až na 4·8 cm dlouhou skvrnu před bílou špičkou, ostatní jsou jen více a více ku konci černé, všechny pak mají

bílé konečky; zadní letky přecházejí do popelava. Z i m n í š a t: Temeno a krk po stranách a na šíji jsou posázeny oválními hnědými skvrnami. M l a d í p t á c i liší se od ml. racků chechtavých; obličej mají bělavý s malou černou skvrnkou před okem; temeno se šíjí jsou hnědošedy, boky žlutavé, hruď uprostřed šedobílá; hřbet šedohnědý a každé pírko, ku kraji temnější, je světle lemováno, na křídlech proráží šedá barva a zadní letky jsou hnědy, ku konci tmavě kresleny a široce bělavě lemovány; střední letky jsou popelavy, velké čili ruční hnědočerny s černými ostny a světlými obrubami; ocas je bělavý, na konci bělavě zalemován a před tím zdoben širokou hnědočernou příčkou. P r v ý š a t z i m n í se vyznačuje hřbetem šedomodrým, pomíšeným hnědými pírky, hrudí nečistě bílou a mdle hnědě skvrnitou, nejnápadněji na slabinách. — Zobák silný, ne mnoho zahnutý, leč u konce je přece zřetelný hák; roh na spodní čelisti ostřeji vyniká, než u racka chechtavého; kořenová polovice bývá zelenavě žlutá, na podzim šedomodrá a špička citronově žlutá; hltan s ústními koutky oranžově červený; mladí mají zobák zažloutle pleťový, svrchu a ku konci hnědočerný, později do červena sežloutne a na špičce zůstane jako světlý roh; oko tmavohnědé, plováky v létě červenavě bledožluté, na kloubech do zelena, na podzim a v zimě dostanou barvu světle šedomodrou, za mládí jsou šedé jako olovo, potom se změní do pleťova.

Sibířští ptáci, kteří mají býti poněkud větší našich, určeni jsou jako forma L a r u s c a n u s n i v e u s, P a l l., ačkoli Reiser nikterak správnost toho neuznává, neboť jsou přechody s našimi evropany navzájem sloučeny.

Severní Evropa s Asií jsou vlastí racka bouřního asi v šířce mezi pobřežím severoněmeckým a polárním kruhem. Jsou to ostrovy, pobřeží a blízké vodstvo nitrozemní při mořích Baltickém a Severním až po Hollandsko, Francii a Anglii. V rozsáhlých ústích veletoků Labe, Vesery a j. na pobřeží zmíněných moří přezimuje velice mnoho racků těchto. Daleko řídčeji se objevuje na březích středomořských. Schrader jej pozoroval v Egyptě v listopadu. Také uvnitř pevniny bývá hostem, arci už vzácnějším, a to daleko od moře, jako na jezeru Bodamském a vodách švýcarských, nebo také v našich vlastech československých, Haliči Uhrách a j. K nám se zalétne každou zimu nějaký, nejspíše mladý pták, o záznamy z Čech není právě nouze. 22. prosince 1899 byl střelen jeden u Zbyslavě (Čáslavsko) na Doubravce; pták zapadl do hlubokého sněhu a druhý den nalezen od havranů rozklován, avšak dal se dobře určiti. Čapek z Moravy se zmiňuje asi o 7 kusech (od 1884 do 1902) z okolí Ivančic a Oslavan, Talský uvádí jej z 1875 od Paskova a Janda od Hustopeče z 1897. V Haliči není na podzim také vzácným. Je viděti, že není právě na pevnině raritou a že jest to přeletavý pták, který celou zimu (Wintermöve) se potuluje, aby na jaře opět svůj rodný kraj vyhledal. Bydlištěm však jest mu více moře než odlehlé vody a toky, kde jen z nouze se usadí.

Má rád čistou vodu s písečným nebo křemenitým dnem a proto kalným vodám se vyhne. Na pobřeží jej vídáme netoliko na skalních útesech a bradlech, ale i na nízkých ostrovech a mělkých březích. Stromů se nebojí a tu a tam usedne i na suchý pahýl. Chystá-li se k bouři na moři, opouští je (ze strachu?) a zaletuje nezřídka i kolik mil do pevniny a na větších vodách a rolích se potuluje. Zdá se tudíž že jest věstitelem bouře a že snad si tak přivodil svoje příjmení »bouřní«.

Na pobřeží moře Východního (Baltu) hnízdí se racek bouřní v uzavřených koloniích, nejraději na malých ostrůvcích; na moři Severním je jen častým zjevem za tahu; na Syltu je však kolonie těchto racků. Hnízda se nalézaji na močálovitých místech v trsech skřípin anebo jiných trav, ale také zase třeba na úplně suchých, dokonce i v obilí; zpravidla hnízdívá se pospolitě u velkých společnostech, zhusta na tisíce párků čítajících. Menší kolonie jsou vzácnější. V nedbale postaveném velikém a hlubokém hnízdě nalézají se (dle podnebí) od počátku máje až do polovice června 2—3 vejce, podobná vejcím racků ostatních. Průměrná velikost 64 vajec je 58·1 × 41·1 mm., váha 3·305 g. Sběratelé vajec mnoho jich sesbírají (za čejčí) a tím počet ptáků, připočteme-li k nim i oběti střelecké vášně různých lidiček = lázeňských hostů, neustále se na německém pobřeží málí (ku př. na ostr. Hiddensoë).

Vzdor svému prajednoduchému odění je racek tento přece jen krásný pták a ačkoli je racku stříbřitému velice podoben, přece se snadno od něho rozezná již z daleka po menší velikosti (jest to miniatura onoho, jako krahuj je miniaturou jestřába) po štíhlejší postavě, delších a užších křídlech a větší hybnosti. Křičí »skia skia«, v rozčilení drsným »skak« a v úzkosti řezavým »kiri«.

Racek žlutonohý (Larus fuscus, L. = flavipes, M. et W.).

Racek hnědý (Paliardi). — Rus.: Syjeldělov; pol.: Mewa rybołów, żółtonoga; chorv.: Smedji galeb; srb.: Galeb čukavac; slovin.: Rujava tonovčica, srednja čajka, grahlja; něm.: Die Heringsmöve, gelbfüssige Möwe.

Druhový znak. Staří ptáci mají plášť s křídly černý jako břidlice; plováky světle žluté, letky černé. Mladí jsou povrchu šedohnědí, zažloutle hnědě lemovaného peří; zobák před nozdrami není vyšší než těsně za nimi; svrchní čelist slabě, ani ne do čtvrt kruhu na konci zahnuta; složená křídla přečnívají ocas až na 10 cm. Ze všech příbuzných druhů má poměrně nejvyšší a nejpěknější plováky. — Délka 51·5 cm, křídlo 43·5 cm, ocas 14 cm, zobák 8 cm, plovák 6 cm.

Letní šat: Mimo shora uvedené mají největší péra ramenní se zadními letkami bílé špičky, které na složeném křídle tvoří bílou příčku; nejpřednější letky (ruční) jsou černé, na špičce bílé; 1. má pod špičkou napříč větší, 2. jen nepatrnou bílou skvrnu, ostatní vše na celém těle (hlava, krk, spodek a ocas) je bělostné. V zimě má před okem drobnou

tmavou skvrnku a hlava se šíjí až na hřbet je hnědošedě čárkována. Mladí jsou vespod bělaví, hnědošedě skvrnití, řidčeji poněkud než u podobných druhů; hřbet s povrchem vůbec je načernale šedohnědého peří světle lemovaného; hrdlo čistě bílé před okem známá temná skvrnka; ruční letky celé černé; ocas bělavý, černě skvrnitý, příčkou koncovou zdobený. Zobák, asi 14—18 mm. vysoký, je buď pleťový s tmavou špičkou (ml.), potom sežloutne stářím tak, že při dokonalém vybarvení je tvrdě žlutý s červeným rohem (na spodní čelisti) a oranžovými koutky; oko, zprvu tmavohnědé, později sežloutne a bývá obdáno oranžovým kroužkem; plováky z mládí růžové, stářím krásně sežloutnou (chromovou žlutí).

Racek žlutonohý obývá nejsevernější moře evropská, na východ se vyskytuje asi po řeku Dvínu severní. Zdá se, že norská pobřeží až za severotočnový kruh jsou jeho nejobyčejnějšími bydlišti; také navštěvuje Faroëry, Orkneye ale až na Island se nedostal. Na podzim, když ryby táhnou, sleduje spousty ony na severoněmecké pobřeží, ku Francii, Hollandsku, Španělsku a Italii, na ostrovy středomořské, zejména Rhodus a zaletuje i na břehy M. Asie, a to až do zálivů a ústí řek, kde se jich pak spousty sletují. P. Schmitz jej pozoroval také na Madeiře, Schrader jej pak vídal po celé léto v zálivu beyrutském a od září do března v Egyptě. Také se vyskytuje na Černém moři a na jezeru Sinoë v Dobrudži byl též pozorován jako na jezerech německé vých. Afriky. Často menší tlupy racků těchto ocitují se uvnitř Německa, někdy ve Švýcarech na tamních jezerech dále na Bodamském jezeru, na Rýně, Nekaru, Mohanu, Weseře, Dunaji, Labi, Odře; i na větších rybnících se pak jednotlivci objevují. V Čechách byli uloveni staří i mladí ptáci, tak 10. března 1851 na rybníčku »Kobecném« v plánském polesí u Tábora (Palliardi), je uložen v čes. museu, u Dašic 1843 (Hromádko), na Vltavě u Krumlova (Frič). O úlovcích moravských nemám zpráv, ale ve Slezsku byl uloven 1862 (Želízko). V Haliči hlavně na podzim nebývá prý vzácností a lvovské museum jich vystavuje 7 domácích kusů. Vídeňské dvor. museum má st. ptáka z Prateru a mladého (1890) u Vídně střeleného, mimo to st. ♀ právě v pelichání od Nezideru 1891 v červenci. Rovněž Lublaň má domácí kus ve své zemské sbírce.

Život prožívá po přednosti na moři, nejraději kolem skalisk nebo ostrovů pokud možno nejdále od pevniny a také v době hnízdění se podobných míst vyžaduje. Zvláštní — a přece se nijak neděsí poletovati nad poli a lučinami; nedivno že komplexům lesním nevěří a bojí se, neboť je přeletuje ve veliké výši.

Tohoto racka nemohou Němci prohlašovati za německého hnízdivce. nikde se tu nehnízdí; avšak již na ostrově Gothlandu v Baltickém moři jsou usazeni. Hnízdo si staví na krajních výstupcích skalin a útesů pobřežních a je to stavba veliká z travin mořských i pobřežních. Sem snáší ♀ 2—3 vejce až na počátku června, obvyklé podoby a kresby vajec

druhů příbuzných. Průměr. velikost 36 vajec je 66·6×46·1 mm., váha 4·805 g.

Jako o předešlém dlužno i o tomto rackovi s pochvalou se zmíniti: vskutku v jednoduchosti spočívá krása, sličnost, lepost! Černým svým pláštěm liší se už z daleka od šedopláštníků ostatních. Jedině by mohl býti zaměněn s rackem mořským, ale tu zase velikost hned poučí pozorovatele o jiném, ačkoli jsou si co do zbarvení na prvý pohled velmi podobni. Také hlas jejich se shoduje, až na to, že žlutonohý svoje »agagagagag« »vyzpěvuje« vyšším tónem. Mezi velikými racky je náš pták nejméně plachým a proto jej lze při kroužení a manevrování nad vodou snadno sestřeliti. Živí se hlavně drobnými rybkami, hlavně sleďovitými (Heringsmöve), avšak také loupeživé má choutky, přepadá totiž po způsobu dravých chaluh jiné ptáky vodní, jich vejce nebo mláďata loupí a způsobuje v koloniích jejich pravé zděšení.

Racek mořský (arus marinus, L. — Dominicanus marinus, Bouch.)

Pol.: Mewa czarnolbista, siodlata; chorv.: Morski galeb; srb.: Galeb veliki; slovin.: Morska (velika) čajka, tonovčica; něm.: Die Mantelmöve, grosse Heringsmöve.

Druhový znak. Staří ptáci mají plášť černý jako břidlice, plováky růžové; vnější prapory ručních letek jsou černé, na vnitřních pak černá barva od kořene postupuje u každé následující výš a výše: špičky letek těch jsou bílé: složená křídla buď jen nepatrně ocas přesahují anebo jej nepřesahují vůbec: zobák před nozdrami je vyšší než těsně za nimi: konec svrchní čelisti od nozder je ztlustlejší a do čtvrtkruhu na špičce zahnut: celý je oranžově žlutý, na spodním rohu je červená skvrna. — Délka 58—72 cm, křídlo 48 cm, ocas 17—20 cm, zobák 9 cm, plovák 6·8 cm. Jest to největší evropský racek (veliký jako husa polní).

Úplně vybarveného letního šatu nabude pták teprve ve 4. až i v 5. roce, a tu pak je plášť jeho černý, ostatek těla (hlava, krk, spodek a ocas jsou sněhobílý); konce letek a ramenních per jsou bílé a tvoří na složeném křídle bílý pruh. V zimě jest hlava s krkem hnědošedě čárkována (jako u předešlého). Mladí (v prvém roce) mají čelo a hrdlo bílé, plášť chmurně hnědošedý se zažloutle hnědými obrubami per; ostatní části jsou bílé, posázené hnědošedými osténkovými skvrnami, které na slabinách tvoří jakousi vlnitou kresbu; ruční letky hnědočerné, ocas bělavý, při kořeni černě skvrnitý s koncovou černou příčkou, která je zase bíle zalemována. Ve druhém roce je základní zbarvení povrchní mnohem bledší a poseto je klikatými příčnými, hnědočernými pruhy; ocas bílý, nesouvisle hnědočerně pruhován. — Zobák velmi silný a vysoký se silným hákem; v prvém mládí jsa šedočerný, mění se postupně v pleťový, zažloutlý a konečně tvrdě žlutý, vespod na vyčnívajícím rohu červený, za nozdrami 20—24 mm. vysoký; koutky a hltan jsou oranžově červeny; oko postupně tmavohnědé, hnědožluté na

konec citronově žluté s oranžovým kroužkem; plováky za mládí nečistě pleťové, potom růžově masové barvy.

Pták severní, obývající evropská a severoamerická moře mezi 60° až 70° s. š. a vyskytuje se i za polárním kruhem. Stojí jaksi na rozhraní, jsa spojujícím článkem všech těch druhů racků nejseverněji a jižně žijících (racek stříbřitý) stýkaje se se všemi. V Evropě jej nalezneme v Norsku, na Islandu, Faroërách, Shetlandech, Orkneyích, Hebridách, sever. Škotsku a Irsku, na sever. pobřeží Dánska a hlavně na brodištích a mělčinách moře Severního u Šlesvik-Holštýnska, kde i v létě někteří vybarvení jedinci se potulují; v zimě arci je tu hojnějším a zaletují často i do nitrozemí na sladké vody poblíž moře. Ale i daleko na kontinent už zabloudili mnozí a na velkých řekách a vodách vůbec byli uloveni (Rýn, jezera švýcarská) také ve Francii, na pobřeží středomořském a jednotliví až do sev. Afriky se zatoulali. Byli dále pozorováni na Madeiře, Sardinii u Janova, v Egyptě a j. Schrader také v létě jej viděl v přístavu beyrutském. Severně dostupuje k východu asi po ústí Pečory. Jednotlivci se hnízdí i na anglickém pobřeží.

Náleží rovněž do české avifauny a několikrát sem už zaletěl, spíše mladí ptáci bouřemi zahnaní a hlady zmoření tu byli nalezeni. Tak hned na př. u Jilemnice nedaleko Branné 1864 takový mladík padl mdlobou na zem a tu byl ještě hajným postřelen; byl živý domů donesen, kde po 3 dnech pošel. Dostal ho Dr. Šír v Jičíně a ten v něm nalezl 3 zaječí broky. U Třeboně na sv. Václava 1870 také mladý pták byl zastřelen. Starého vybarveného ptáka ulovili 3. listopadu 1881 u vsi Vrát na tamním rybníce a je uložen v měst. museu budějovickém. Mimo to Janda pozoroval na dostřel st. a ml. ptáka v září 1894 na Vltavě u Chuchle (Atl. střed. ptactva 1903). Ve Slezsku ulovili 1852 také jednoho (Želízko). V haličské ornis jej Dzieduszycki neuvádí (Muzeum 1880) a v Dol. Rakousích zabili st. ♂ na řece Moravě 10. června 1856; doklad uložen ve vídeň. dvor. museu. Také v Lublani mají jednoho, není však známo, zdali domácí to pták.

Jako přeletavec opouští svoje letní bydliště, aby se vyhnul kruté zimě severní, aniž by se vázal při tom na určitou dobu. Spíše to jsou panující bouře jakož i tah některých druhů ryb, které mají na tom lví podíl. Mladší, dosud pohlavně nedospělí ptáci, nesmí mezi staré a jsou proto nuceni potloukati se a žíti samotářsky. Zdržují se potom brzy na plochém brzy zase na skalnatém pobřeží a zbloudilý nebo zahnaný pták složí kosti leckde na pevnině.

Koncem máje bývá na vysokých skalách umístěné hnízdo hotovo a v něm uložena násada o 2—3 vejcích známého typu vajec racků vůbec. Průměrná velikost 33 vajec je 77·9 × 54·1 mm., váha 8·595 g.

Racek mořský je nádherným zjevem, když se tak půvabně vznáší a černý povrch jeho se sněhobílým spodkem nápadně kontrastují. Je největším a nejsilnějším mezi svými příbuznými a na zmužilosti jakož

i žravosti a svárlivosti se mu nikterak nedostává. Všichni přátelé jeho se mu musí vyhnouti a prchati před ním, jakmile si s nimi jednou začne šarvátku. Prodlévá-li někdy dlouho na moři, musí sobě často na vlnách plavmo odpočívati a shledalo se, že ani nejprudšího vlnobití se neleká. Zapadne na hladinu, zmizí za vodní horou, aby se zase v příštím okamžiku objevil na vrcholu vlny jiné, a je v pravém toho slova smyslu hříčkou vln, aniž by projevil té nejmenší bázně a úzkosti. Lítá volně, majestátně, ale při tom lehce a vytrvale a sebe většímu větru, pokud jen je s to vydržeti, čelí a vzdoruje. Když konečně po dlouhém namahání hledá ochrany za vlnami, klouže se v pohyblivých údolích mezi horami a dolinami vodními a těsně nad vodou sleduje měnivý povrch rozbouřené hladiny v nesmírných hadovkách do daleka a neznáma uletuje.

Potravou jeho jsou výhradně ryby, které si opatřuje podobně jako dravé chaluhy; k tomu konci přepadá a honí také jiné ptáky, aby jim kořist uzmul. Napadá i menší ptactvo a dravce a olupuje hnízda o vejce i mláďata. Hluboké a drsné jest jeho »ag ag ag« a neméně drsně se ozývá hlavní volání jeho »kjauvis«. Je velmi plachý a nesnadno si dá přiblížiti na dostřel. Ještě nejsnáz na čekání na plochém břehu (ležmo) lze jej dočkati a — složiti. Ale třeba naň důkladné rány hrubými broky, má husté peří; postřelen obyčejně zaletuje na moře a více se s ním střelec neshledá. Křídlován štípe a ohání se zuřivě kolem a mohutným zobákem způsobuje veliké rány.

Racek černošedý (Larus affinis, Reinh.)

Stříbřitý racek sibířský. — Něm.: Die sibirische Silbermöve.

Druhový znak s popisem. V létě se podobá jak racku žlutonohému tak stříbřitému: plášť má světle břidlicové barvy, a sice bledší než prvý, avšak tmavší než druhý; ruční letky jsou černé a bíle zakončené, na vnitřním praporu čistě šedé; plováky i zobák žlutý a na tomto je na růžku spodní čelisti červená skvrna jako u předešlého. V zimě vypadá podobně, jenže hlava se šíjí jsou hnědě skvrnity, zobák bývá zelenožlutý. Mladé ptáky nelze od mláďat následujícího druhu rozeznati. — Délka 60 cm, křídlo 45·5 cm, ocas 20 cm, zobák 7 cm, běhák 7 centimetrů.

Domov jeho se prostírá v severním Rusku a Sibíři, od řeky Dviny až po Jenisej a bezpochyby že i dále na východ. V zimě zaletuje do Indie, na Rudé moře a dokonce na ostrově Sokotoře byl pozorován. Na Helgolandu byl 4krát uloven. Vejce jeho se podobají vejcím racka žlutonohého.

Racek stříbřitý (Larus argentatus, Brünn.).

Racek šedostříbrný, šedivý (Palliardi). — Rus.: Čajka serebristaja, chochotunja; pol.: Mewa srebrzysta; chorv.: Srebrnasti galeb; srb.: Galeb riječki; něm. Die Silbermöve Blaumantel.

Druhový znak. Osténky obou nejprvnějších (ručních) letek i s prapory jsou skoro celé černé nebo černohnědé a podobně i konce letek následujících až asi po desátou; hřbet s křídly (plášť) je břidlicově šedý; zobák před nozdrami vyšší než zrovna za nimi a konec svrchní čelisti odtud počínaje silně se zahybá. — Délka 58 cm, křídlo 44 cm, ocas 18 cm, zobák 5·4 cm, plovák 6 cm. **Tab. XXIX. obr. 223.**

V e s v a t e b n í m (l e t n í m) š a t ě mimo zmíněné mají velká péra ramenní se zadními letkami bílé konce; nejprvnější letka celá černá s bílou špičkou asi 5 cm. dlouhou, ve které někdy ještě černá skvrnka bývá; u ostatních 8—9 černi té znenáhla ubývá, až přejde do šedé barvy; všecky mimo to mají bílé konečky; ostatek těla je bělostný. V z i m ě jest před okem černá skvrnka a hlava se šíjí a krkem po stranách jsou mdle hnědě skvrnity, ostatní tělo jako v létě. M l a d í p t á c i mají plášť šedohnědý a peří na něm světle lemované; spodek je špinavě bílý, do šeda zakalený a četnými světle šedohnědými a různě utvořenými skvrnami poset; nejdelší letky jsou hnědočerny a na ostatních barvy té znenáhla ubývá; před okem je černá skvrnka; hrdlo mají bílé; hlava se šíjí je na bílém základě světle šedohnědě čárkovaná; ocas bílý, klikatě příčkován a hnědočernou koncovou prouhou (příčkou) zdoben. V p ř e c h o d n í m š a t ě je hlava světlejší a na plášti se objevují šedé partie mezi velikými krovkami křídelními a letkami prvého i druhého řádu. — Zobák silný a hákovitá jeho špička jest jaksi protáhlá a na spodní čelisti je hodně zřetelný roh; za mládí bývá pleťové barvy s černou špičkou, na to přechází v nahnědle šedý a staří jej mívají krásně žlutý s červeným rohem vespod; oko je zprvu temné, potom žlutohnědé, konečně bledožluté a kroužek okolo oranžově červený; plováky mladých jsou jako olovo šedé až pleťové, stářím se znění do žluta.

Mladý racek stříbřitý vypadá právě tak jako mladý racek žlutonohý anebo mořský a u velikosti stojí uprostřed mezi oběma. Obyčejně mívá křídlo pod 45 cm. dlouhé, ale vyskytují se mezi nimi také jedinci o delších křídlech. Výška zobáku také kolisá mezi největší racka žlutonohého (18 mm.) a nejmenší racka mořského (20 mm.), takže nejmenší racky stříbřité nelze rozeznati od racků žlutonohých a největší jedince z nich nerozeznáš opět od racků mořských (Reichenow). Je tudíž třeba bedlivého vyšetření úlovku některého mladíka z těchto velikých racků k nám zabloudivších.

Vlastí toho roztomilého ptáka jsou břehy severní a severovýchodní Evropy až po 66° s. š. a na východ až po Bílé moře. V zálivu Archangelském (na Bílém moři) blíže poutního kláštera Solověckého a v něm samém hnízdí a zdržuje se jich spousty. Jsou pod ochranou tamních mnichů a proto jsou tak krotci a příchylní k těmto dobrodějům, že se dají i na hnízdě od nich krmiti. Někteří z ptáků vletují okny i do jídelny klášterní, aby pohodovali na zbytcích hostiny a p.*) Na Islandě není

*) Více ještě zajímavého lze se dočísti v aut. článku »Zvláštnost kláštera Solověckého« Vesmír XXXV. 1906 str. 88.

příliš častým zjevem, v létě však tím hojněji obývá břehy Vel. Britanie a Skandinavie. Rovněž na pobřeží Sev. Ameriky se vyskytuje. Z velikých racků je tento v nitrozemí nejčastějším hostem. Byl už několikrát postřelen na Bodamském jezeru, přes to však zůstává řídkostí, ač zase ne tak velikou jako racek žlutonohý nebo dokonce mořský. Bývají to nazvíce ptáci mladí, nevybarvení, osamělí »sirotci«; vybarvený, starý pták je u nás přímo vzácnou raritou.

Frič píše ve svých »Obratlovcích země české« 1873, že exempláře, které viděl jako racky stříbřité ve sbírce na Ohradě a jinde, byli mladí rackové žlutonozí. Je velmi nesnadno ml. ptáky rozličných druhů racků dle barvy rozeznati. Avšak je-li tomu tak, pak veškeré záznamy o úlovcích racků stříbřitých, které máme po ruce (a jest jich několik), jsou více méně pochybné. Frič sám se vyslovuje pochybně o jeho vyskytování se u nás, ačkoli možnost toho přece připouští. Nelze nám o tom bez studia dokladů rozhodného slova pronésti a snad jen to byl racek stříbřitý, kterého dostal Palliardi od Häringa z Prahy, kde byl koupen na trhu, a pak exemplář musejní v »Aves bohemicae«. Svého mladíka také pokládám za racka stříbřitého už ode dávna, od 4. října 1894, kdy byl záhy z rána sestřelen, an kroužil nad Starkočí; při praeparování nalezen žaludek úplně prázdný. Touž dobu střelen takový ve Slezsku u Opavy. Připomínám, že před tím asi 2 dny panovala prudká vichřice severní. Podobně v Haliči mají jen jediného ptáka domácího z 2. května 1872 z okolí Lvova. Vídeňské dvorní museum vystavuje 3 st. ptáky ze Splitu a Terstu a 2 mladé z Angernu a Terstu, ačli tu nejde o druh následující.

Náš racek je ptákem spíše přeletavým nežli tažným a přezimuje již na severoněmeckém pobřeží, odkud také zaletuje až na Středozemní moře. Baron Laudon viděl veliké hejno racků stříbřitých na oase Mervské ve střední Asii. Je věrným nohsledou rybářů sleďů a před ústími velkých řek jest takřka typickým ptákem, jako na Helgolandu. Ačkoli je výslovným ptákem mořským, zaletuje druhdy daleko proti vodě do pevniny anebo navštěvuje sousední jezera a rybníky; činí tak i za velikých a vytrvalých bouří mořských. A jedince v krajinách našich lze vším právem pokládati sotva za víc než za takové nahodilé zbloudilce (viz úlovek starkočský a slezský z 1894). Zelené zarostlé břehy vod nemá příliš rád a proto také vysoko přeletuje sady a pole za svých toulek s vody na vodu, leč v širých lánech rolí naproti tomu poletuje nízko a leckdy tu i usedá, aby sebral larvu, brouka nebo drobného obratlovce se země.

Ostatně není tento racek tak hrozným rybářem, jak se obyčejně za to má. Na pobřeží se živí raky, mrtvými rybami a jinými živočichy mořem vyvrženými. Loví-li na širém moři rybky, vrhá se za nimi nezřídka tak prudce do vody, že až na půl metru hluboko se v ní ocituje.

Hnízdí se na pobřeží, ostrovech, poloostrovech a jespech písečných na moři Severním, řídčeji na Baltickém a to vždy v koloniích. Hned

plochý písečný břeh, hned zase vyšší pobřeží nebo chudě porostlé dyny a přesypy písečné, tu roviny, jindy opět travnatá místa výběžků skalních, vůbec všeliká a rozmanitá místa poblíž moře. Na ostrovech v Kattegatu nalezl Niels Hedin hnízda jejich dobře skryta pod houštím, kde i holubi řivnáči a jiřice či konopky se hnízdili (Dansk. ornit. Foren. 1908.). Na severských horách ptačích hustě hnízdícími se páry všelikého ptactva pokrytých, zabírají rackové stříbřití obyčejně druhé místo od hora, kdežto papuchalkové a mořští rackové v nejvyšších regionech svoje domácí krby zakládají. Koncem máje v prostém neumělém hnízdě na zemi bývají 2—3 vejce olivově zelenavé, šedé, žlutavé až hnědé barvy základní, na níž jsou mdle šedé nebo šedožluté obláčky a přes to opět hojně olivověžlutých, hnědých až černohnědých skvrn povrchních je rozseto. Jsou podoby více štíhlé než pokrátké, mají tlustou, hrubozrnnou a drsnou skořápku, zřetelně pórovitou a tudíž nelesklou. Velice mnoho varirují v barvě, tvaru i velikosti a to druhdy ku nerozeznání (viz racek chechtavý). A příčina toho? Je na snadě; sběrači vajec dovedou využitkovati příležitosti a racka tohoto o ně vydatně olupují.*) A tu mnohé ♀♀ snášením velmi seslabené mívají pak vejce sotva zvící vajec slepičích. Odtud také lze si vysvětliti vyskytování se malých ptáků tohoto druhu, kteří snadno bývají za jiné než stříbřité pokládáni a vejce od takových nedochůdčat pak arci jsou zcela jiného rázu. Pravost ptáků a vajec takových možno zjistiti toliko na místě samém. A vsadil bych se, že mnohý oolog takto vyrábí anebo se alespoň snaží vyrobiti ty různé variety vajec jednoho druhu, rarity ku větší cti a chvále vědy, neboť od »vynesené« slepice nelze nikdy očekávati dokonalého plodu. Průměr. velikost 55 vajec jeví se 70·1×48·6 mm. (max. 79·8×53·1 mm., min. 58·5×44·1 mm.) a váha 6·25 g.

Na řece Taimyru se objevují tito rackové až na samém počátku června a nezřídka se hnízdí v tundře; jest ostatně nejhojnější všech zdejších racků. Vydrží tu také s rackem šedým dlouho do podzimku; také se hnízdí na Bogdanidě (Middendorf).

V povaze jeví prý mnoho zlomyslnosti a shledalo se, že jeden takový spoluzajatec racka mořského ustavičně pronásledoval, až jej konečně usmrtil. Křik jeho je silný, zvučný jako »kjau«; mimo to pak hluboké, chraptivé a rychlé »hahahaha«, smíchu mnohého člověka podobné vyrážívá. Kuřata pískají. Střílejí naň ležmo na zemi, když zvědavý pták se přiblíží; třeba se jen obrátiti na břicho, stisknouti a —

Jemu velice podobný a blízký druh u mnohých ornithologů novějších pouze za jižní formu pokládaný jest:

---

*) Jenom na samotném malém ostrůvku Süderoogu (Sev. moře) sesbírají ročně na 2—3000 jeho vajec, 1000 vajec ústřičníků a 8—10.000 vajec rybáka dlouhoocasého. Vyfouknutá vejce rybáka sever. odtud kupují berlin. čokoládoví fabrikanti a používají jich ku výrobě velikonočních vajíček cukrových (Zeitschrift für Oolog. 1905.).

Racek šedopláštíkový (Larus cachinans, Pall. = michahellesi, Bp. = leucophaeus, Licht. = argent. michahell., Reiser.).

Racek Michahellesiův nebo stříbřitý racek jižní. — Pol.: Mewa srebrzysta; chorv.: Južni galeb; srb.: Galeb klaukavac, martinka; něm.: Die südliche Silbermöve, Graumantelmöve.

Druhový znak. Od předešlého se liší oranžově žlutým kroužkem očním a světležlutými plováky a prsty. — Délka 58 cm, křídlo 43—45 cm, ocas 17—18·5 cm, zobák 7·5 cm, plovák 7 cm.

Mimo uvedené jest plášť jeho více myšobarvý nežli modrošedý. V zimě se mezi sebou neliší až na to, že zřídka je sotva zřetelně na hlavě a na trhu čárečkován. Mladí také se od předešlých nerozeznávají. — Zobák je tvrdě žlutý a na spodním růžku červený.

Forma tato (či druh) je domovem na pobřežích a ostrovech Středozemního moře; západně se vyskytuje ještě na Kanárech a na Madeiře jej zastihl P. Schmitz jako ptáka stálého. V podobné šířce zeměp. obývá i na východě Asii, od Černého moře až po Bajkal. Reiser ve svém proslulém díle »Ornis balcanica« II. díl 1895 (Bulharsko) přináší krásné a podrobné vylíčení jeho způsobů života, z čehož vyjímáme některá místa.

V Dobrudži se jich hnízdí na tisíce na rákosnatých ostrovech jezera Sinoë (Sintenisové)), jakož i na ostrovech jezera Razun (Alleon). Na bulharském pobřeží je obecným a velmi hojným ptákem v přístavech ve Varně, Mesembrii, Anchialosu, Burgasu a Sozopoli. Ve Varně se usadili na starých, vrakům lodním podobných, tělesech lodních, takže paluby jejich jsou peřím a trusem racků úplně pokryty. V červnu tu viděl Reiser jen málo starých ptáků, důkaz to, že se tu nehnízdí. V obou místech, Anchialosu a Mesembrii, asi na 150—200 párů se hnízdilo a poletovali tu těsně nad domy, mladí se starými. Řecké obyvatelstvo chrání racky ty, s nimiž se dělí o půdu, daleko méně než ku př. Bulhaři čápy, ačkoli tamní rybáři velmi dobře znají službu, jakou jim rackové při lovu ryb, tak mnoho vážených makrel (zde palamydy zvaných) prokazují. Sotva že se rybky ty objeví na povrchu moře, shluknou se rackové stříbřití a vrhají se tu neustále do vody, prozrazujíce tak místa lovu příhodná. Zde se ptáci tito usazují zcela pohodlně na budovách jako holubi, protože jim nic jiného ani nezbývá; všecka vhodná místa na pobřeží jsou zastavena, kde dříve za dávných dob se mohli rackové nerušeně hnízditi. A tu by se buď musili vystěhovati anebo přizpůsobiti se novým změněným poměrům. To také učinili a dnes široké hřebeny střech jsou jejich oblíbenými hnízdišti a domácím lidem po orientálském zvyku ani nenapadne o opeřené ty nájemníky se starati.

O vyskytování se jižního racka stříbřitého na Černé Hoře píše týž autor ve IV. díle zmíněného spisu (Černá Hora), že racka toho dlužno pokládati za nenahraditelnou okrasu vodstva jižní Černé Hory. Oživuje

tamní pobřeží a řeky po celý rok a v ústí Bojany se i hnízdí. Celé jezero Skaderské a okolní vody sem padající propátrají a proloví a nezřídka daleko na pevnině se objevují. Staří jsou o svou mláď velice pečlivi a křičí, blíží-li se jim kdo, nesmírně, dorážejíce při tom téměř až k hlavě. Mláďata jsou na písku neviditelna, protože se jak náleží do něho přikrčí a zbarvení jejich je v pravém slova smyslu ochranným zbarvením.

Hnizdo představuje obyčejně mělký důlek v písku, několika travičkami vystlaný anebo prostě beze všeho. Také na holou skálu nebo do skuliny skalní vejce snášejí a na střechách domů že se hnízdí, bylo už zmíněno. Násadu činí 2—3 vejce ku konci dubna nebo v máji snesená a podobná vejcím předešlého. Průměrná velikost 17 vajec je 71·9 × 50·4 mm., váha 6·464 g. P. Schmitz nalezl na Madeiře 3 úplně bledě modrá vejce, z nichž 2 byla zcela beze skvrn.

Racek Auduinův (Larus audouini, Payr.).

Pol.: Mewa Audouina; chorv.: Crvenokljuni galeb; srb.: Galeb korzikavac; něm.: Die Korallenmöve, Korallenschnabelmöve.

Druhový znak. Hlava s krkem bílá, něžně růžového nádechu; celý spodek s ocasem čistě bílý, onen rovněž červenavě naběhlý; hřbet, plášť a křídelní krovky jemně světle šedomodré; nejprvnější ruční letky jsou u kořene bílé nebo alespoň bělošedé, potom celé černé s bílými špičkami a 1. z nich má mimo to ještě na vnitřním praporu před špičkou bílou skvrnu. — Délka 50·5 cm, křídlo 37—41 cm, ocas 14·6—15·5 cm, zobák 6—6·5 cm, plovák 5·5—5·8 cm.

M l a d í p t á c i jsou celí šedě a hnědě zbarveni; na hnědém plášti jsou světleji a rezavěji nepravidelně skvrniti; ocas načernalý a hnědě skvrnitý. — Zobák delší vnitřního prstu, krásné barvy korálově červené, před špičkou zdoben 1—2 černými příčkami; oko hnědé, kroužek oční červený, plováky černohnědé.

Vlastí jeho jsou především západní části Středozemního moře, ale i na východním díle se vyskytuje, protože Heuglin jej pozoroval v severovýchodní Africe, Brehm na Nilu, Lindermayer v Řecku a Brusina ho rovněž uvádí mezi chorvatsko-srbským ptactvem. Dr. Rey dostal jednoho z Latakieh v Syrii. Dvorní museum má neúplně vybarvený exemplář od 9. dubna 1815 z Terstu. Na Korsice a Sardinii a menších ostrovech se hnízdí. Dle Bonomi-ho staví si tu hnízdo své pod nízkými křovisky. Násada počátkem června, záleží ze 2—3 vajec krásně vejčitých, skoro oválních, zřídka zašpičatělých, skořápky hladké, jemné, mírně lesklé proti vejcím jižního racka stříbřitého, kterým se sice velice podobají, leč jsou menší a při stejné velikosti lehčí. Průměrná velikost 6 autentických vajec je 64·7 × 44 mm. váha 4 g. Stojí tudíž uprostřed mezi vejci racka stříbřitého a tenkozobého. Podrobné pojednání o vejcích jeho přinesl z péra A. Baua »Ornith. Jahrb.« 1904.

Hlas tohoto racka zní jako jemné poštěkávání malého psíka (prof. Bonomi).

Racek šedý (Larus glaucus, Brünn. — glacialis, Ben. — consul, Boje.).

Rus.: Morskaja čajka; pol.: Mewa blada; chorv. a srb.: Sjeverni galeb; slovin.: Pepelnata tonovčica (čajka); něm.: Die Eismöve, Bürgermeistermöve, weissgraue Möve.

Druhový znak. Zobák od náčelního opeření přímou čarou ku špičce je 5 cm dlouhý i delší, za nozdrami je 1·6 cm vysoký neb vyšší. Staří mají letky velmi bledě modravěšedé s bílými špičkami, mladí je mají světle zahnědle šedé, ku konci do běla přecházející; složená křídla buď jen málo nebo ani ocasu nepřečnívají; zobák delší středního prstu bez drápku; 2. letka je stejně dlouhá nebo i delší než 1. — Délka 64 cm, křídlo 45·5 cm, ocas 19 cm, zobák 6·8 cm, plovák 7 cm.

V létě je plášť jeho roztomile a bleďoučce modrošedý a celý spodek i s hlavou, krkem a ocasem jsou sněhobílý. V zimním hávu jsou hlava s krkem rozmazaně hnědošedě skvrnity. V šatě mladých je celý pták šedobílý a šedohnědě skropený a skvrnitý, vrch hlavy nejtemněji; strany hlavy jsou špinavě bílé, před okem známá temná skvrnka (chomáček to štětinek); letky ku konci světlejší s hnědavými obrubami koncovými. — Zobák má za mládí skoro černý, potom mdle černý s prosvitající pleťovou barvou, pak ku konci sežloutne, až konečně nabude barvy krásně žluté a na spodním růžku se objeví červená skvrna a koutky ústní zoranžoví; oko se také mění postupně jsouc hnědé, hnědožluté, až sírově žluté a kolem je oranžový kroužek; bledě masobarvé či pleťové plováky později do růžova sežloutnou.

Nejvyšší sever kol točny jest jeho domovem a hnízdí se také na Islandě, na Nové Zemi a ve fjordu Warangerském. V zimě se potuluje a zalétá podél pobřeží i přes otevřený oceán jižněji až na Faroëry, Shetlandy, do Norska, Jutska, jednotlivci i na pobřeží Severního moře, jako u Kuxhavenu; v nitru Německa byl až dosud jedenkrát uloven, a to v prosinci 1880 u Trothy nad Saalou. Christoleit nalezl na břehu Kurského limanu u Nidden 6. května 1906 mrtvého (Ornith. Monatsschr. 1907.). V ohledu tom — ač-li se nejedná o omyl — byla by česká země bohatší, neboť známy jsou některé úlovky. Wohořil měl ve své sbírce jednoho domácího ptáka, druhého dostal Frič od Berouna živého (starého či mladého?) a konečně fürstenberské museum v Krušovicích má exemplář z okolí Berouna (není to snad týž, jejž Frič uvádí? Vesmír XXII.). Konečně písecké gymnasium má míti 1 exemplář 1884 na Otavě u Písku zastřelený (Vesmír XVIII. str. 239.). Ve Slezsku byl uloven (Želízko), ale z Moravy nevím o něm ničeho. Zaletuje také k Černému, Kaspickému, Středozemnímu moři a také ho ulovili jednou na Sardinii a v zálivu Janovském.

Oblíbeným jeho bydlištěm jsou drsná skalnatá, rozervaná pobřeží, skalní ostrovy, a na širém moři se často prohánívá mezi plovoucím ledem nebo na něm také odpočívá; kde ledu nemá, spí plavmo na vodě. Hnízdí se v malých společnostech, často poblíž osad jiných mořských letounů,

ale vždy nejvýš na skalách. Middendorf (1853) o tomto rackovi píše: »V tundře se hnízdí na zemi na travném trsu. Ještě na 74° s. š. na Taimyru byl řídkým zjevem, teprv na 75° častěji jsem jej pozoroval. 15. srpna ještě všichni tito rackové se zdržovali na 75° na svých hnízdištích v tundrách; 3. a 4. září jich většina odtáhla, načež mnoho sněhu napadlo a řeka Taimyr pokryla se ledem. Ale ještě 21. září jsem přistihl staré ptáky, ani se s mladými na sever od Taimyru ubírali.«

Dost veliká hromádka různých vodních i suchozemských bylin s důlkem uprostřed je celé jeho hnízdo, v němž bývají v máji uložena 2—3 vejce, která dosti varirují a celkově se mnoho neliší od podobných vajec racků předchozích a jako tato ztrácejí ve sbírce zelenavý tón zbarvení a více zhnědnou. Průměrná velikost 18 vajec je 77·6 × 52·2 mm., váha 8·53 g.

Tento veliký racek zjevem svým skutečně každému imponuje; jest skvostný, třeba že barev tak tuze střízlivých, a letí-li, maně na menšího orla upomíná. Pohybuje se letmo pomalu, vážně ale lehce a i té nejprudší vzteklici bouřní na otevřeném moři hravě vzdoruje, vznášeje se těsně proti větru nad vlnami; unaví-li se, zapadá na vodu anebo zaletí na nejbližší pevninu. Je opatrný, mohutný, žravý pták, jehož potravou jsou ryby, raci, konchylie, dále je »tichým společníkem« velrybářů a jiných lovců, aby také něco nalezl ze zbytků jimi zanechaných; rozumí se, že také hnízda slabších ptáků s chutí plení, nejsou-li právě doma, a ve svém neukojitelném hladu (a jaký také div býti stále v povětří!) hltá i výkaly a nižádnou mršinou nepovrhne.

Hlas má krkavcovitý; jeho »agag« zní tvrdě, drsně, jen u hnízda naříkavě »knyí knyí« neho zase jakoby vyl »gyový« anebo (dle Heuglinova záznamu) »gogeu gogeu« a »rogrogrogru«.

Racek bělokřídlý (Larus leucopterus, Faber. = glaucoides, Temm.).

Racek polární. — Pol.: Mewa białoskrzydla; chorv. a srb.: Galeb belokrili; něm.: Die Polarmöve, weisschwingige Möve.

Druhový znak. Zobák od náčelního opeření až ku špičce (přímou čarou měřeno) je nejvýš 4·5 cm dlouhý a za nozdrami 1·4—1·5 cm vysoký. Staří mají letky ruční čistě bílé, mladí poněkud modrošedě zakalené a tmavou skvrnkou před bílým koncem zdobené; 1. letka je nejdelší a složená křídla přesahují vždycky na 5 cm konec ocasu. — Délka 58 cm, křídlo 42 cm, ocas 18 cm, zobák 4·6 cm, plovák 6 cm.

V létě má plášť velice bledě šedomodrý, vše ostatní i s velkými (ručními) letkami bělostné; zadní letky s péry lopatkovými mají bílé konce a také ohbí křídelní jest bílé. V zimě je hlava s krkem bleďounce hnědošedě po osténkách čárečkována. Mladí mají hřbetní peří barvy bělošedé a mdle hnědošedě příčkované a lemované, hlavu s krkem podobně čárkovanou« vespod jsou vybledle popelaví s hnědošedými konečky per, hrdlo skoro čistě bílé, ocas pruhovaně skvrnit a konec jeho zdoben hnědošedou a bílou příčkou. Nejmladší ptáci bývají

temnější barvy základní. — Zobák zprvu pleťový a u špičky černý, potom ze změní na žlutočervený, zelenavě žlutý, až konečně úplně sežloutne a na spodním růžku se objeví známá červená skvrna« oko hnědé (ml.) nebo světle žluté (st.), kroužek červenavý; plováky světle pleťové, stářím zažloutnou poněkud na kloubech a blanách.

Nejvyšší sever obou polokoulí je vlastí racka polárního: Labrador, Melville, Grónsko, Island, Špicberky, sev. Sibiř. V zimě se objevuje v mírnějších končinách, až na Shetlandy zaletuje a někdy bývá bouřemi zahnán až na pobřeží dánská a německá jak moře Severního tak Východního (Baltu), druhdy i v ústí labském se objeví a sotva kdy se vrátí. V únoru 1907 se náhle zjevil u Bukovce (Ornith. Monatsber. 1907.), na Sylvestra 1906 na ostrově Juistu v Sever. moři (Leege v Ornith. Monatsschrift 1907.). Uvnitř Německa doposud nebyl pozorován.

Hnízdí se na pobřeží grónském na příkrých a nebetyčných stěnách skalních v malých nebo větších koloniích, nezřídka ve společnosti racků tříprstých, ale vždy odděleně, zvláště jsouce usazeni na nejvyšších místech nad nimi. Násada z 2—3 vajec vejcím racka žlutonohého podobných. Průměrná velikost 17 vajec je 69·1 × 47·9 mm., váha 5·755 g.

Ač podoben předešlému liší se přece nejen dle uvedených vpředu znaků, ale i daleko menší velikostí a štíhlejší postavou, jakož i zcela jinou kresbou konců křídel úplně bílých. Létá také lehce a obratně a nikterak se nerozpakuje pustiti se v zápas se hřmotnějším, ale nemotornějším rackem šedým. Jako bystrý vrholovec živí se po přednosti živými rybami, které polyká celé, větší arciť prve rozrušuje. Celé houfy jich sledují za neutuchajícího křiku táhnoucí velryby, tuleně nebo větší dravé ryby, které z hlubin mořských spousty drobotiny rybí vypuzují ku hladině a tím vydatnou jim skytají kořist. Rozumí se, že pobřežní rybáři brzy vypozorovali tuto jeho vlastnost a rádi vidí takovéto lovící racky, kterým se pak odpadků za odměnu dostává. Dle Fabera liší se hlasem od předešlého velice, zní prý skřehotavě jako »ik knyrr« a kromě toho ještě křičívá »giruo«. Hantsch na své cestě po Islandu 1907 zaznamenal hlas jeho opět jako podobný hlasu racka šedého, který křičívá hluboce a sonorně »gak gak guklak«, racek polární vyššími a kratšími zvuky.

III. čeleď: Chaluhy (Stercorariidae).

Zobák silný a mohutný, zahnutý, na němž jakoby byla zvlášť nasazena hákovitá kolmo dolů směřující špička (násadec), okrajů břitkých a obšírného hltanu; na spodní čelisti dost vyniká roh (hrana); zvláštní, od špičky oddělená rohovitá pokryvka (ozobí podobná) sahá od kořene až ku středu svrchní čelisti a až v ní u předního konce (tedy v koncové polovici zobáku) jsou umístěny štěrbinovité nozdry, v předu rozšířené a mírně nahoru zahnuté a průhledné. Plováky ani ne tuze vysoké, ani silné a nad patou trochu lysé; nártí je zpředu příčně štítkováno; prostředně dlouhé prsty jsou spojeny dokonalou plovací blanou, která upro-

střed ještě spíše ku předu vyčnívá, než aby byla vykrojena; drápy jsou veliké, silně zahnuté a ostré, zejména na vnitřním prstu je veliký a hákovitě zahnutý jako u dravčího spáru; prstík zadní je krátký a malý, poněkud nad chodidlem vkloubený. Křídla jsou dlouhá, veliká a dosti úzká, zaokrouhlená. Ocas složen ze 12 per, ze kterých obě prostřední bývají více méně (až velmi) prodloužena. Od rybáků a racků se liší — navzdor četným znakům skoro společným — především jinak ustrojeným zobákem plováky, zbarvením peří, letem a jinými způsoby života. Obratně kráčejí po suchu, výborně plovou, ač více v povětří se zdržují nežli na vodě a nežli stojí a chodí. V potápění jsou méně dovedné, neboť lovíce sotva po křídla do vody se vrhají a proto mohou lapiti kořist jen u povrchu plovoucí. Vzdušné opeření a lehké tělo nedovoluje jim hluboko do vody vnikati právě tak jako rackům. Let jejich je vskutku obdivuhodný, samé mrštné obraty, brzy obloukem vzhůru, hned zase dolů, tu pomalu a jakoby váhavě, brzy zase rychle; chvílemi se vznášívají, někdy jako skočmo uhánějí a jen zřídka přímou čarou kus cesty uletí. Již zdaleka lze je mezi všemi evropskými ptáky po tomto nepokojném letu poznati. Pronásledují-li jiné ptáky, aby se zmocnili jejich kořisti, letí prudce jako sokol a jsou to hlavně rybáci rackové a alkouni, na něž mají neustále spadeno, a tak dlouho je štvou a na ně dorážejí, pokud uděšeni a umdleni ulovenou rybku nevyvrhnou, aby se tak zbavili jednak přítěže, jednak obtížného příživníka a snáze unikli. O to však chaluze nejvíce jde, neboť šipkou se vrhá za vydáveným soustem a v pádu je polapí dříve, než do vody může spadnouti. To jest jejich povolání čili poslání, proto »Raubmöven« jim Němci říkají (Presl je pokřtil rybitev); stále jen slídí po rybolovcích ostatních a odvažují se i na velké druhy, jsouce jim velice na obtíž. Také plení hnízda kradouce vejce nebo mláďata, kde jen na ně přijdou. Že však také váženým a užitečným kajkám takto škodí, pokládají je na severu za ptáky škodlivé a jako takové je pronásledují.

Oba staří vylehují vejce za 21—28 dní dle velikosti druhu a mláďata krmívají poblíž hnízdiště zpočátku rybí kaší, již z jícnu do zobáku vydávují, později rybami a ptáčaty. Lnou neobyčejně ku svým potomkům a také srdnatě a rozhodně je brání proti člověku nebo psovi, užívajíce při tom lsti, po případě i násilí. Přistoupí-li člověk ku hnízdu — píše Olafson — a není-li pozorliv, dostane takovou ránu po hlavě, až se zamotá. Psi naříkají hrozně, jsou-li od chaluhy velké takto biti. Vlnité chmýří mláďat jest jednobarevné, beze skvrn jako u předešlých racků. Vlastí jejich je studený zeměpás kolem polu.

Ještě na jednu zvláštnost třeba upozorniti. Jejich letky jsou velkou většinou hnědočerné, avšak osténky či stvoly ručních letek jsou až skoro ku špičce bílé, vespod křídel jsou pak osténky skoro všech letek bílé, což také zespod na ocase spatřujeme. — Lupičů těchto je známo 7 druhů.

Jediný rod: Stercorarius, Brisson.

Znaky uvedeny shora.

Chaluha veliká či skua (Stercorarius skua, Brünn. = catarractes, L. = Lestris catarrhactes, L. = Catharracta skua, Brünn.).

Pol.: Wydrzyk białopior, rybolów; chorv.: Veliki otimač; srb.: Veliki pomornik; slovin.: Velika govnačka; něm.: Die grosse Raubmöve, Riesenraubmöve, Skua.

Druhový znak. Na klidně složených křídlech je u kořene ručních letek veliká čtverhranná bílá skvrna; prostřední rýdovací péra jsou jen o málo delší ostatních a na konci rovná; nártí je poněkud kratší středního prstu s drápem, jsouc vzadu skoro hladké. — Délka 53 cm, křídlo 43·5 cm, ocas 16 cm, zobák 5·2 cm, plovák 7 cm.

Celý pták je zbarven chmurnou hnědí, na temeně, ramenou a hřbetě nejtmavší a všecka péra jsou zdobena tmavě rezavožlutými osténkovými skvrnami, které na šíji, na malých křídelních krovkách a na slabinách jsou světlejší; pod hrdlem, na bércích a na břiše je přimíšeno hojně rezavé barvy, které u mladých ptáků nepozorujeme; střední letky (loketní) jsou černohnědy, ruční pak hnědočerny a po celé kořenové třetině jsou bílé, tvoříce na křídle jasné zrcádko. Šat mladých je velice jednotvárný, povrchu černohnědý, vespod tmavohnědý a toliko peří na krku a na hrudi je světleji lemováno. — Zobák za mládí je u kořene jako olovo šedý, stářím nabude barvy modrozelenavě černé leč špička vždycky zůstává černá; oko temnohnědé, plováky, ozbrojené káními drápy, jsou černé, za mládí temně šedé.

Vlastí její je studený zeměpás po celé zemi a vyskytuje se kolem obou točen jejích. V Sev. Americe zvláště Grónsko obývá, v Evropě pak Island, Faroëry a Shetlandy, odkud jako přeletavý pták v zimě zaletuje na pobřeží škotská, irská, anglická, řídčeji na břehy Francie, Hollandska a Německa (Sev. moře). Dovnitř říše německé a ostatních zemí evropských jen velice zřídka se zatoulá a hlavně jen mladí ptáci (dle šatu). Také byli osamělí jedinci i na Středozemním moři a na jihových pobřeži evropském pozorováni a uloveni. P. Schmitz ji pozoroval na Madeiře. Velice romanticky zní Fričova zpráva podle které byla tato chaluha utlučena v září 1865 na rybníce u Sádové a byvši praeparována K. Maixnerem dostala se do sbírky tamního assistenta v cukrovaru Siedka (Obratl. země české 1873), a podruhé u Stružnice na Českolipsku 1889. Ve Slezsku 12. září 1851 uloven pár ml. ptáků na horském potoce do Ostravice tekoucím (Ad. Schwab-Želízko). Ani ve Lvově ani ve Vídni druh tento není, kdežto české museum má svůj exemplář (odkud?).

Hnízdí se na skalnatém pobřeží a vyhledává si tu vyvýšené zelené plochy, trávníky, slatinná místa s pramenitou vodou nebo jezírky, která se střídají s písčinami. Avšak hnízda nemívají blízko samého moře, nýbrž dále od něho i kolik kilometrů a třeba 300 m. nad hladinou. Bý-

vají to menší kolonie, ale nikdy mezi jinými ptáky, docela zvlášť — jsouť obávanými a nenáviděnými sousedy. Zdá se však, že tomu tak vždycky nebývá, neboť Bachmann nalezl na travnatém ostrůvku v řece Oelfsá na Islandě poblíž dvou hnízd této chaluhy 8 hnízd lyskonoha (10. července 1904), každé o 3 vejcích, v jednom byla 4 a mimo to hnízdily se tu kajky a labutě zpěvné a na sousedním ostrůvku rackové mořští.

Hnízdem je malá prohlubinka v písku, trávě nebo mechu, prostě plováky vyšlapaná,*) a v ní leží od polovice máje 2 vejce silně břichatá, zakulacených pouků, tvrdé, ale jemné, mírně lesklé skořápky, jejíž základní zbarvení je bledě olivově zelené nebo zahnědlé a na tom nepravidelné šedé obláčky a olivově žluté až hnědé povrchní skvrny jsou řídko (u špičky) nebo hustěji (u širšího pouku) nakupeny; zhusta variruji. Průměrná velikost 18 vajec je 69·4 × 50·3 mm., váha 6·55 g. Po 4 nedělích se líhnou mláďata hnědočerným pychem pokrytá a brzy hnízdo opouštějí, skrývajíce se. Staří je krmívají měkkou potravou živočišnou, podobně jako holubi holoubata. Málokteří ptáci tak svoje děti milují jako tito lupiči. Píše Bachmann z Islandu, že samci i samičky zuřivě napadají vetřelce člověka a těsně nad samou hlavou až perutěmi nebo nataženými spáry se ho dotýkají, aby jej zastrašili a zahnali. Na psa mají teprve kuráž, neboť klofci a ranami brzo jej zapuzují.

Hltá všeliké mořské živočichy, jedno, mrtvé-li či živé, zvláště ale ryby, které dílem samy chytají, nebo se jich lupem zmocňují. I obr albatros bývá jimi tou měrou obtěžován a poděšen, že jim raději kořist svou pouští a sám se do moře vrhá. Na menší ptáky útočí zrovna jako každý pravodatný dravec, mocně a prudce, urve jim hlavu a kus po kuse shltá, přidržujíc ostrými spáry kořist při práci. Také zřídka kdy se pravý dravec odváží tuto chaluhu nebo hnízdo její napadnouti, se zlou by se potázal a směle postaví se orlu mořskému jako sokolu loveckému vstříc, nejevíc ani za mák bázně.

»Všeobecný výkřik zděšení zavzní z tisícerých hrdel současně, zjeví-li se veliký tento lupič na hnízdišti jiných mořských ptáků. Popadne nejbližší vzrostlé mládě, jež se mu svíjí v zobáku, když svou cestou uletuje, při čemž ubohá matka křičíc, kus cesty za ním letí, arciť marně — bez výsledku. Jakmile shledá se býti chaluha nerušenou, zapadá na hladinu, usmrtí kořist a shltne ji, a na to zaletuje k mladým, aby jim ji vyvrhla. Jedině smělý a drzý ustřičník je tím odvážlivcem, který blížící se chaluhu zoufale napadá a od vyloupení hnízda ji zdrží. Zdá se, že to je ten jediný pták, který bez trestu si může dovoliti sprostého lupiče zahnati a svým dlouhým zobcem pobodati.« Asi podobně vyličuje chaluhu Naumann.

---

*) Bachmann fotografoval jedno takové hnízdo, viz tab. III. v »Ornithol. Monatsschr.« 1906.

Na jednom větším místě na již. Islandu je kolonie chaluh na 250 párů čítající a blízko ní jsou usazeni rackové mořští a chaluhy obecné. Pět tamních sedláků, blízko tu bydlících, snědlo 382 vajec a ještě jich 68 prodali. Nejsou lidé tito mnoho vyběraví a sníti uvařená vejce i třeba s úplně vyvinutým embryem se pranic nerozpakují. Jak pustě a divoce si vede chaluha velká, líčí Bachmann, z jehož článku toto vyňato: »Roháč žlutokrký seděl na hnízdě na vejcích; tu se přižene skua, popadne jej zobákem za krk a uhání s ním pryč pár set metrů daleko, kde jej pustí do vody. Současně pak se snažili oba ptáci dosíci co nejrychleji opět hnízda, při kterémž letu o závod však roháč byl prvý u cíle a chaluha musila s nepořízenou odtáhnouti. Případ ten pozoroval Nielsen, farmář a hostitel autorův« (Ornith. Monatsschr. 1906.).

Má tuhý život a jsouc na křídle poraněna tak snadno neumírá. Vrhne se na znak a brání se zuřivě zobákem a drápy, jimiž rozdává nejen bolestné, ale i nebezpečné rány. Hlas její jest drsné, letmo vyrážené »ag ag«, sedí-li, ozývá se »jia« a při útocích na rušitele klidu svého domácího krbu hlubokým »hor« křičívá.

Chaluha pomořanská *) (Stercorarius pomarinus, Temm. = pomatorhinus, New. = Lestris pomarinus, Temm.).

Chaluha pomořní (Šír) nebo prostřední (Palliardi), rybitev kouloocasý (Presl). — Rus.: Pomornik srednyj; pol.: Wydrzyk żółtoszyjny; chorv.: Kratorepi otimač; srb.: Pomornik širorepi; slovin.: Roparska tonovčica, grahasta govnačka, grahasti lanjar (otimač); něm.: Die mittlere (breitschwänzige) Raubmöve, Spatelmöve.

Druhový znak. Střední rýdovací péra jsou prodloužena a téměř až ku zaokrouhlenému konci stejně široká; mladé je mají nepatrně delší ostatních per; nártí je delší než střední prst s drápem, vzadu jsouc velmi drsně šupinato od hranatých štítků; povrch těla je tmavočernohnědý, spodek bílý, strany krku okrově žlutého nádechu a na volátku jsou zahnědle příčkovány. — Délka (od čela až ku konci prodloužených per) 51 cm, křídlo 36 cm, ocas (s prostř. péry 22 cm, zobák 3·6 cm, plovák 5·5 cm.

V létě je starý pták povrchu tmavě ořechově hnědý a vespod rovněž tak jednobarevný, leč mnohem světlejší a jen na stranách horního krku nazad jsou lesklé konečky per tmavě rezavožluté. V prvém šatě letním je hlava pokryta tmavě čokoládově hnědou čepičkou, zároveň to barvou povrchu; krk, hrdlo a spodek má bílý základ, na krku je nádech světle rezavožlutý a hnědé osténkové skvrny, které přecházejí na volátku, na bocích a na slabinách ve přetrhované pruhy nebo měsíčné skvrny; ruční letky jsou hnědočerné a široká péra rýdovací rezavě černohnědá, obě prostřední (v tomto věku) jen o 4·8 cm. ostatní přečnívají. V šatě ptáků mladých je peří pochmurné

*) Nikoli od Pomořanska nazvaná.

barvy černohnědé, na povrchu ještě temnější a rezavožlutavě lemované; spodek jest téměř celý pokryt rezavošedými obrubami a vlnkami; střední péra rýdovací jsou jen o 12 mm. delší. — Zobák světle šedý, špička černá; oko tmavohnědé, plováky světle modré s černými blanami; zadní prst a kořen prstů předních mají docela mladí ptáci bílý.

Podobně jako ostatní příbuzné i tato chaluha je domovem na vysokém severu a v Grónsku je velice obecným ptákem jako na Nové Zemi. V Evropě a sev. Asii není tak hojnou. V létě bydliště své mívá v horním Norsku a řídčeji na Islandu. Mimo dobu kdy se hnízdí, přeletuje jižněji na Orkády a Hebridy, břehy velkobritanské, vzácněji navštěvuje severní pobřeží Francie, Hollandsko Německo a Dánsko. Chaluhy pak, které v nitrozemí bývají dopadeny, dlužno pokládati za bouří zahnané jedince; zpravidla to bývají mladí ptáci, jako u Domašic (u Hor. Ročova) 18. října 1887 (Ornith. Jahrb. II.) nebo u Strašecí, kde ji školní děti chytily živou (Vesmír XVII.). Bau viděl 19. ledna 1904 ml. chaluhu tuto na Bodamském jezeru; před tím 15. a 16. ledna zuřily prudké vánice sněhové od severu a severozápadu. Také ve Slezsku (v Čechách mimo uvedené již případy ještě 8. října 1892 na Lánech u Jezbořic (Mikura v Lov. Obzoru II.) u Hloubětína blíž Prahy 24. září 1909 (Háj. XXXVIII. 1909), v Haliči 30. září 1879 se objevily 4 kusy na rybníce v Ratyszczach, jímž protéká řeka Seret a všecky uloveny, 2 ♂♂ a 2 ♀♀ — lvovské museum), v Dol. Rakousích Korutanech, Krajině, Chorvatsku, Uhrách byli zastřeleni tito nucení emigranti. Nejen to, ale i v již. Africe, Australii a Již. Americe byla pozorována a ulovena.

Jako pravý pták mořský toliko v době hnízdění se navštěvuje pevninu, hnízdíc se tu poněkud dále od břehu, ale vždy zase poblíž moře, a to na vysokém pobřeži nebo na ostrovech, na slatinných, pramenitých místech vysokých náhorních planin. Sladkou vodou opovrhuje tou měrou, že zbloudivší taková chaluha zapadne raději na pole nebo luka, nežli by se snesla na řeku, jezero a p., prodlévajíc i tu nedlouhou dobu.

Na tundrách podél řeky Taimyru — píše Middendorf — hnízdí se obzvlášť hojně; naproti tomu na Bogdanidě byla zastřelena toliko jediná na proletu 31. května. Nejdříve zpozoroval tyto chaluhy 6. června a 7. července nalezl na 74° s. š. prvá vejce která beze vší podložky byla snesena prostě do mechu. Dle území a jeho teploty vyskytují se vejce její od konce máje do počátku července, jak v Asii tak v Americe. Podobají se vejcím ostatních chaluh, jsou však více formy kuželovité v silné a jemnozrnné skořápce (jemnější než u vajec racků), mírně lesklé a skvrnité; délka jejich se udává na 55—60 mm, šířka 38—40 mm.

Nelítá tak motavě a kejklířsky jako následující druhy, spíše klidněji a po letu tom, jakož i po větší, zavalitější postavě lze ji od chaluhy obecné rozeznati již z daleka. Hlas její zní jako dvouslabičné »ji-jé« a vydává jej nejčastěji za pronásledování jiných ptáků; na hnízdišti křičívá štěkavým »mev mev«.

Chaluha obecná (Stercorarius parasiticus, L. = crepidatus, Banks. = Catarracta parasitica, Brünn. = Lestris richardsoni, Swains. = parasitica, Ill.).

Rus.: Pomornik čužejadnyj; pol.: Wydrzyk pasorzytny, rybolow czarny; chorv.: Dugorepi otimač; srb.: Pomornik; něm.: Die Schmarotzermöve; švéd.: Elaf, jofugl, kio, vlabben.

Druhový znak. Celkové zbarvení starých v létě je sazově hnědé. V zimě jsou na hrdle zažloutlé, vespod šedobílé; střední péra rýdovací jsou o 9—10 cm delší ostatních a v koncové třetině svojí délky vybíhají znenáhla ve zůžující se ostrou špičku; u mladých přečnívají toliko o 2·5 cm z celého ocasu; osténky 4 prvých letek jsou v každém věku bílé, leč (pozor!) vyskytují se mladí ptáci, kteří toliko 2 prvé letky mají s bílými stvoly; přední okraj chřípí leží mnohem blíže špičky zobáku nežli sahá postranní opeření čelisti (Rchw.). Šat mladých ptáků tohoto a následujícího druhu jest si velmi podoben, leč nártí chaluhy obecné — dle Colleta — zřídka kdy bývá pod 4·2 cm dlouhé, kdežto u druhu následujícího zřídka kdy zase přesahuje délku 3·8 cm. — Délka (bez prodloužených per rýdovacích) 38 cm, křídlo 32 cm, ocas 18 cm, zobák 3 cm, plovák 4·4 cm.

Tab. XXIX. obr. 226.

Za mládí bývá hřbet temně šedohnědý jako hlína peří světle lemovaného; letky hnědočerné, šíje šedožlutavá, temně proužkovaná, vole šedohnědé s obrubami světlejšími, ostatní spodek na bělavém základě šedohnědě skvrnit a příčkován. Ve druhém šatě letním bývá temeno černohnědé, šíje světlejší, plášť popelavě hnědý, spodek základu bělavého má horní hruď šedou, břicho zase je do hněda, a krk po stranách narezavělý. Vybarvený pták je celkem černohnědý, na temeně a záhlaví nejtmavši, vespod více méně temný; strany krku okrově žluté, letky hnědočerné. Zobák šedomodrý, zpředu černý (ml.) nebo na ozobí olivově zelenavý a jinak černý (st.); oko temnohnědé; plováky mladých světle modré s blanami vpředu černými, nazad bílými, ve druhém roce jsou prsty s blanami zúplna černé a konečně zčerná i nártí.

Jest jednou z nejobecnějších chaluh, opravdu obecnou, leč hned budiž podotknuto, že se nikde nevyskytuje u větším počtu pohromadě, a jest to vůbec druh na jedince chudý proti jiným druhům mořských ptáků. Domovem jest na severu Evropy, Asie i Ameriky, poblíž polárního kruhu, jako v Cumberlandu, Labradoru, Grónsku, Islandu, sev. Norsku, na Shetlandech, Orkadách, Hebridách, v Sibíři, na N. Zemi a j. Jednotlivé chaluhy tyto byly nejednou dopadeny na pevnině, hlavně za zimních toulek, kdy se ocitají dokonce až v již. Africe a na Kanarech. Ulovili ji také u nás v Čechách,*) ve Slezsku, v Uhrách (víd. museum dvor. má 2 kusy staré z Neziderského jezera z 1829 a 1836), v Haliči (3 domácí

*) Švarcemberské museum má několik domácích kusů; i v českém je vystavena. Dále u Ronova n. D., u Bukové (Křivoklátsko); odtud pochází exemplář fürstenberského musea v Krušovicích (Vesmír XXII.). Většinou to jsou mladí ptáci.

kasy ve Lvově uloženy), ve Štyrsku, v Italii a j. Na severoněmeckém pobřeží je častějším hostem než druhé chaluhy.

Jako předešlá i tato valně nedbá o sladké vody, byvši bouří zahnána a zřídka kdy na ně zapadne, a to jen jako mimochodem a »na skok«. Spíše se tu jeví jako polní ptáci a pobíhají po polích jako čejky; zejména na lukách a úhorech hledají po zemi zrovna jako ony potravu. Jsou to opět a opět nezkušené mladice, neboť staré se drží více směru tekoucích vod.

Hnízdiště svá — dle Colleta — mívá v pahorkatých místech šichou a jiným bylinstvem slatinným porostlých a vždy poblíž vody. Ale i v tundře, na nesmírných slatinách si každý párek vyhlídne určitý okrsek, který proti vetřelcům statečně obhajuje a i velké dravce se odvažují neustálými útoky a dorážením odtud zapuditi. Hnízdí se sice také ráda pospolitě, než nikoli u velikých společnostech jako to známo o četných raccích anebo jiných mořských ptácích. 2—3 vejce, jež koncem máje nebo v červnu snášívá jsou olivově zelené barvy základní, na níž je šedých obláčků a tmavohnědých až skoro černých ťupek, škrtů, vlásků a skvrnek dosti rozseto. Jsou jemnozrnná, břichatá, lesklá a zašpičatělá. Průměrná velikost 18 vajec je 56 × 41·1 mm., váha 3·055 g.

Mladí ptáci této chaluhy i následující jsou si tak podobni, že je snad v 99·99% lze zaměniti a proto také nesnadno rozhodnouti, jsou-li dosud známé úlovky skutečně obecné nebo ne obecné. Křičí hlasitě jako »i—a« (také »i—o«) nebo »je—eu«; na hnízdišti úzkostlivě pokřikuje »ty—au«.

Živí se rybami živými jako leklými i jinými mořskými živočichy, červy, hmyzy, mršinou a v době hnízdění se hlavně vejci a mláďaty ptačími. Leč i staré ptáky honí a usmrcuje, jak bylo pozorováno mnohými na Islandu.

Chaluha malá (Stercorarius longicaudus, Vieill. = Lestris buffoni, Boje = crepidata, Br. = cephus, K. et Bl. = parasiticus, Dress.).

Chaluha skalní (Palliardi), chaluha obecná Buffonova (Šír). — Rus.: Fomka, pomornik čužejadnyj; pol.: Wydrzyk dlugoogonwy, brudny; chorv.: Mali otimač; srb.: Pomornik dugorepi; slovin.: Rujava govnačka; něm.: Die kleine Raubmöve, lanzettschwänzige Schmarotzermöve.

Druhový znak. Hlavní zbarvení starých ptáků je popelavé; na hlavě je ostře omezená temnohnědá čepička a po stranách její i na krku je zažloutle bělavá; v ocase jsou dvě neobyčejně prodloužená péra rýdovací víc než jednou tak (skoro o 15 cm). Mladí ptáci je mívají toliko o 2·5 cm delší ostatních, ale už vždy trochu zahrocená. Osténky 1. a 2. letky jsou čistě bílé (u předešlé 2.—4. osténka je bílá), ostatní hnědé. V létě mladší ptáci jsou povrchu temnohnědí a jako divoké husy světleji šupinovitě kresleny. V zimě je vrch hlavy černohnědý, hřbet s křídly jako v létě, na hrdle, krku a vespod těla má peří bělošedé lemy; na hrudi jsou ťupkovány; svrchní čelist má těsně vedle koncového háku malý výkrojek (zoubek); přední okraj nozder stojí

uprostřed mezi postranním opeřením čelisti a hákovitým násadcem na špičce (Rchw.). — Délka — bez prodloužených per — 37 cm, křídlo 32 cm, ocas (st.) s dlouhými péry 30 cm, bez nich toliko 13—14 cm, zobák 2·6 cm, plovák 4 cm.

Mimo uvedené buď přidáno, že plášť vybarvených starých ptáků od okrově žluté šíje přechází do příjemné šedi (u ml. více do hnědošedi) a taktéž spodek je téže barvy, jenže světlejší letky jsou hnědočerny a rýdovací pera také, ku konci nejtemněji. M l a d í p t á c i mají čokoládově hnědý plášť do šeda nabíhající a na něm peří je špinavě bíle lemováno; obličej, hlavu a šíji mají světle zahnědle šedy s temnými čárečkami; hrdlo bělavé, hruď slabě temnošedě skvrnitou, břicho čistě bílé slabiny světle zahnědlé a tmavošedě příčkovány. Tato mláďata jsou téměř úplně podobna mladým chaluhám obecným. Ani to, že jsou na hlavě, krku a hrudi nápadně bledší a střední hrotitá pera rýdovací mají delší a ostřeji vytažená, že také dále jsou v těle poněkud menší a že mají hladší nártí a ne tak drsné jako předešlé — to vše nestačí a člověk bezděky musí přiznati, že po přesném určení by nemohl vzíti jed na svou diagnosu, a bezradně si mne čelo. Jest velmi těžko bez typického a bezpečného srovnávacího materiálu rozeznati obě tyto mladé chaluhy (v prvém roce) a takové ale nejspíš se k nám dostanou.

Zobák je šedý jako olovo (mladí), později ozobí olivově sezelená (staří), leč hákovitý násadec na konci vždy je černý; oko tmavohnědé; plováky mají nártí světle šedomodré, prsty s blanami v předu černé, vzadu ke kořeni bílé ale později zčernají úplně celé; někdy se objevují na nártí modrošedé skvrny.

Chaluha malá či Buffonova, či dlouhoocasá je celkem vzácnější předešlé a zdá se, že ona ze všech příbuzných nejdále na severu se zdržuje okolo točny. Nalezli ji na N. Zemi, na Špicberkách, na zemi Frant. Josefa, podél pobřeží Ledového moře v Evropě i Asii, na Kamčatce, na březích Sev. Ameriky v Hudsonově zálivu, na Labradoru, Nov. Foundlandě, řídčeji na Islandu a v Norsku. Na podzim také vyhledává končiny s mírnější teplotou a objevuje se jednotlivě i na severoněmeckém pobřeží a bouřemi zahnáni dostanou se mladí ptáci namnoze i do nitra kontinentu evropského. Tak netoliko v Němcích, ale i ve Švýcarsku byla ulovena a tu dokonce na Brienzském jezeru zabili jednou starého ptáka což je teprve událostí nemalého významu ve světě ornithologickém. V Čechách byla ulovena několikrát, jak hned Palliardi sděluje: poblíž Frant. Lázní v srpnu 1841 byla na poli kamením ubita. Museum švarcenberské vystavuje také několik exemplářů, které by, s ohledem na svoji velikost, m o h l y b ý t i chaluhy malé (Frič). Podobně s pochybou sluší bráti záznamy z 1909, kterýžto rok nám přinesl zvlášť mnoho těchto vzácných seveřanů. Pár chaluh malých (?) zastřelen byl v již. Čechách u Suchdola v září (majetek Dra Píchy). Před tím 30. srpna se vyskytla u Haber (na Čáslavsku) na poli v brambořišti a po vyplašení děvčetem zapadla na blízký městský rybník, kde dočkala než přichvátavší střelec si urobil

doma nábojnice a pohodlně ji potom »složil«; majetek odb. uč. A. Boháče tamtéž). U Slivence za Smíchovem při koroptvím honu ukořistěna také jedna a praeparator Hoffmann z Prahy oznamuje tři chaluhy malé (1 st. a 2 ml.) také z počátku září u Slaného ulcvené a jím určené a vycpané. (Lov. Obzor XII. a Háj XXXVIII. 1909.). V Rakousích Dol. (?) ulovili ptáka v letním šatě a je vystaven ve sbírce dvor. musea vídeňského; také lublaňské a české museum má po exempláři (domácí?), ale ve Lvově druhu toho nemají.

V severním Norsku, sev. Islandu, záp. Grónsku a na N. Foundlandě nalezli její hnízda. Bývají uložena na travnatých místech na pahorkatých vřesovištích, na slatinách namnoze blíž moře, ale také daleko od něho. 2 zřídka 3 vejce podoby a kresby nám známé od druhů předešlých jsou chuději skvrnita. Průměrná velikost 27 vajec je 55·1 × 37·2 mm, váha 2·75 g.

Mezi všemi evrop. chaluhami je tato nejmenší, ale také nejpěknější; lítá podobně skočmo, vznášivě, vlnovitě jako ty druhé a i povahou dravčí se jim vyrovná. Dle delších křídel a pak těch dlouhých jejích dvou per v ocase rozeznává se od větších svých tetek a z daleka činí spíše dojem letícího faetona. O obtížích při rozeznávání mladých (ročních) ptáků byla již učiněna zmínka. Po zemi běhá tak pěkně jako naše čejka.

Řád buřňáků (Tubinares).

Docela jinak ustrojenými nozdrami liší se tento řád velice od ostatních mořských ptáků. Systematika řadí je namnoze ku předešlému řádu dlouhokřídlých jako samostatnou čeleď je pojímajíc. Obě chřípě či nozdry spojují se ve zřetelně položených a vyniklých rourkách (trubičkách) na slemeni zobáku položených (zřídka kdy po stranách); vně vyhlížejí buď jako jednoduchá, buď jako dvojitá rourka, avšak uvnitř jsou vždy mezistěnou odděleny. Zobák sám je prostředně dlouhý, silný, ostrý, na konci zahnutý a vypadá jako by byl z několika kusů či částí složen; svrchní špička je hákovitě dolů sehnuta, ale různě utvářena; hranice náčelního opeření je obloukovitá a u koutků ústních ustupuje. Křídla mají velmi dlouhá, čím delší tím také užší, ocas za to jen kratičký. Tři přední prsty spojují veliké plovací blány, které bývají dost hluboko vykrojeny; vnější prst je zdélí středního; nártí mívají mnohé druhy síťnaté.

Vnitřnosti jejich liší se od vnitřností racků; jícen je obšírný a vrásčitý (plný záhybů), přední žaludek (vole) velmi veliký, o tenkých stěnách; pravý žaludek není zvlášť svalnatý; tenké střevo je mírně dlouhé, tlusté nápadně kratičké, játra široká a pravý lalok jejich zvlášť veliký, slezina nepatrná atd.

K řádu tomuto náležejí nejodvážnější ptáci mořští, kteří směle a vší bázně prosti poletují nad nesmírným oceanem, nezbloudí a hrdě, jako na posměch, vzdorují vztekání se bouří a vlnobití, pohybujíce se bezpečně a vesele nad pohnutým živlem tím, při čemž — jak Buffon praví — bledne a chvěje se druhdy i nejotužilejší mořeplavec. Co do vytrvalosti v letu všechny ostatní ptáky vůbec překonávají. Avšak přece jen možno konstatovati že klidná, usměvavá hladina mořská více jest jim po chuti, než když obrovskými vlnami se rozhoupe tato přehrozná vodní tůň. Veškerá moře světová až ku točnám téměř obývají, ale v horkém pásmu daleko hojněji; kol jižní točny vodou bohatší a liduprázdné zase početněji než kolem severní. Jedině v době hnízdění se vyhledávají pevniny, a to odlehlé poustky, skalní ostrovy a útesy opuštěných a nehostinných pobřeží, kde také časem si odpočinou. Hnízda zakládají v děrách nebo trhlinách skalních, nebo si sami, kde to možno, vyhrabávají díry či nory

v zemi. Většina jich snáší po jednom vejci, ale za to poměrně velikém. Živí se rybami a jinými živočichy mořskými a mršinou neopovrhují. Jsou vesměs vrholovci, mnozí zvláště znamenití, avšak nemalý počet druhů není ani s to svým hustě opeřeným lehoučkým tělem pod vodu se ponořiti, anobrž jsou nuceni loviti buď jen co povrchu plove nebo mělko pod hladinou se nalézá. Za počasí bouřlivého přiletují k lodím spíše než za jasného a klidného; jsou si vědomi, že vždy nějaké sousto se odtud dá očekávati (po případě i záchodové výkaly). Pověrčiví námořníci jací bývají, neradi buřňáky (bouřliváčky) vidí, domnívají se, že ohlašují blízkou bouři, a zatím oni bouře nenesou, spíše se jí v blízkosti lodí hledí vyhnouti. — Jest jich známo dobře na 100 druhů. — Udané míře délkové rozuměti jest vždy bez zobáku.

Jediná čeleď: Buřňáci (Procellaridae).

Znaky řádové dostačují.

1. rod: Hydrobates, Boje.

Zobák malý, přímý, na konci obou čelistí poněkud dolů sehnutý, svrchní hák přečnívá spodní špičku; čelist spodní s vyniklým růžkem (viz rackové), na kořeni zaoblený, ku konci smačknutý, zvláštní chřípě, ležící ve dvojité rource na slemeni zobáku, sahají až do jeho prostředka, kde jsou náhle uťaty, takže okrouhlé otvory zpředu jsou viditelny. Nohy posláblé, nikoli krátké, nártí síťkováno a patrně delší středního prstu; načernalé úplné plovací blány spojují všecky tři přední prsty a zadní, vysoko vkloubený p r s t í k j e v e l m i z a k r n ě l ý. Křídla vlaštovčí povahy mají dlouhé letky, z těch je 2. nejdelší. Ocas o 12 perech, rovně zastřižený nebo vidličnatý. Opeření těla je husté a kožišinovité a převládající zbarvení je pochmurné, temné, rorýsovité.

Prožívají svůj život v neustálém letu jako vlaštovky a rorýsi. Za bouře blíži se plujícím korábům, které do nesmírných dálav provázívají, sbírajíce za nimi nebo na chráněném od větru boku lodním všeliké zbytky a vedle toho tu ochrany před povětrností vyhledávají. Za klidného počasí nebo po dobu tišin nikde jich neviděti, až teprve s večerem se objevují a je-li jasno, po celou noc až do svítání jsou činní jako praví noční ptáci. Umdleni odpočívají plovouce na moři a ze známostí o nich nutno je považovati také za dobré potápěče. Jsou to tvorové bezstarostní a plachosti neznají. Hlas mají švitořivý, vlaštovčí. Živí se zvláštním způsobem. Vznášejí či houpají se na křídlech buď vodorovných nebo trochu vyvýšených tak těsně nad vodou, že se jí s v ý m i p l o v á k y d o t ý k a j í, a tak sbírají, co jedlého povrchu plove, jako různé měkkýše, kteří se v žaludcích jejich velice rychle rozkládají a stravují, při čemž se z nich tvoří smrdutá látka, hlen, jehož používají jako obranného prostředku.

Hnízdí se v děrách zemních společensky, leč ne blízko sebe. Mláďata se vyvádějí až dokonale dovedou létati. Obrana jejich jest také zvláštní a méně zajímavá«; vystřikují totiž člověku nebo vůbec škodné protivně páchnoucí proud tukového hlenu zobákem do očí a kamkoli. — Dva druhy, leč pro veškeré druhy buřňáků asi 23 druhů.

Buřňák malý (Hydrobates pelagicus, L. — Procellaria pelagica, L. — Thalassidroma pelagica, Vig.).

Pol.: Navalnik burzowy; chorv.: Mali črn; srb.: Zlogodnica burna; slovin.: Strakoš, mala viharnica; něm.: Die kleine Sturmschwalbe, kleiner Schwalbensturmvogel, Sturmmöve, kleiner Petrell, Petersvogel.

Druhový znak: Konec ocasu vypadá jako nůžkami zastřihnut a složená
Tab. XXIIIV. křídla jej přečnívají; nártí sotva 2·5 cm. vysoké, spodní ocasní krovky čistě bílé,
obr. 214. ostěnky bílých per kostřečných jsou černé. — Délka 14 cm., křídlo 12 cm., ocas 5·5 cm., zobák 1·2 cm., plovák 2·5 cm.

Skoro veškero peří sazově nebo hnědočerné, nejzadnější letky a velké krovky křídelní jsou na konci bělavě lemovány a tím vzniká slabá světlá příčka na křídlech; kostřec se spodními ocasními krovkami jsou bílý; tři krajní páry černých per rýdovacích jsou u kořene bílé. Zobák černý, hltan načervenalý, dost veliké oko hnědé, plováky mdle černé. Mladí ptáci jsou starým podobni, jsou však břidlicovitě černí.

Obývá severní Atlantický ocean mezi Amerikou a Evropou, a to až ku polárnímu kruhu nebo mezi 40° až 60° s. š., ale i jižněji se vyskytuje neboť Dr Reichenow jej pozoroval poblíž západoafrických ostrovů Fernando Po, Elobi a ostrova Sv. Tomáše. Koráby plující ze sev. Francie a záp. Anglie na N. Foundland setkávají se s nimi hojně všude na cestě. Dorážejí-li k nám prudké severozáp. bouře, octne se některý z nich i na území německém, i ve Švýcarech a pak je vždy ztracen, neboť jest na pevnině bezmocen. V naší říši byl už také uloven, protože ve Vídni dvorní museum vystavuje 2 st. ptáky, jednoho u Vídně (na Glacis) chyceného (10. října 1828) a druhého z Prateru (kdy?). V Dalmacii (1), v Krajině (1) byli také uloveni a v Čechách jej nalezl lesmistr Fürst 1879 u Žacléře na Krkonoších ve starém porostu lesním; dnes je uložen ve sbírkách vyš. lesnického učeliště (akademie) v Zákupech (dříve v Bělé) dle »Mitt. ornith. Verein. in Wien« XVI. str. 209.

Na ostrovech Hebridách, Faroërách, Orkádách, na vysokých skalnatých pobřežích Škotska, Irska Bretagne a j. hnízdí se tito roztomilí ptáci (velikosti skřivana). Vejce svoje snášejí do skalních trhlin, štěrbin a dutin blízko moře, ale také v králičích norách byla už nalezena; mimo to si sám hrabe vlastní díry ve svahovité zemi až na metr dlouhé (viz ledňáčka, břehuli, vlhu). V době hnízdění se, jakmile přiletí, okamžitě mizí v díře a hrabeme-li se za ním, nikterak se nepokouší prchnouti, jsa na souši celý zaražený, pomatený; avšak to mu nikterak nevadí aby přece rušitele klidu domácího několikrát nepřivítal vchrstnutím pronikavě páchnou-

cího tránu ze žaludku třeba do očí anebo jinam, pokud zásoba stačí. Pak se dá beze všeho polapiti.

Jediné vejce, které se vždy v hnízdě jeho nalézá, je o něco větší hrdliččina, podoby krátce oválni, bílé a někdy na tupém pouku je sotva patrný věneček z něžných rezavých skvrnek. Až v druhé polovině června aneb v červenci (i později) je snášívá. Průměrná velikost 12 vajec je 27·9 × 21·8 mm, váha 0·415 g.

Tento nejmenší všech buřňáků, usedne-li, vypadá nic jinak než jako maličký racek, letí-li však a člověk pozorovatel náhodou-li s hůry jej vidí, zase nic jinak než jako náš obyčejný jiříček s bílým kostřecem, který od temných vln mořských, zejména za soumraku, nápadně se odráží, asi jako zpoza tmavé chmury v létě mihá se bílá nadocasní skvrna jiříčkova. Nejvíce se ozývá na večer a v noci, jinak jen zřídka se dává slyšeti svým »vib vib yá yá«; v době námluv opět jinak hlaholí, asi jako »kekerek-i«, toto koncové i hlasněji, slabiky prvé jen tiše vyrážeje.

2. rod: Oceanodroma, Reichenbach.

Od předešlého rodu se liší kratším nártím, které nepřesahuje ani délky středního prstu s drápkem; ocas je vidlicovitě vystřižen a jeho krajnější pera se ku konci zřetelně zúžují.

Buřňák obecný (Oceanodroma leucorrhoa, Vieill. = Procellaria leucorrhoa, Vieill. = leachii, Temm. = Thalassidroma leucor., Degl. = Hydrobates leuc., Rchw.).

Něm.: Der braune Gabelschwanzsturmvogel, der gabelschwänzige Schwalbensturmvogel, grosser Petrell.

Druhový znak: Ocas na 12—20 cm. hluboko vykrojen a složená křídla buď ani nepřesahují anebo jen nepatrně přečnívají jeho konce: kostřec s ocasními krovkami zejména po stranách, bílý a žlutavě pomíšený; povrchu začmoudle šedý, vespod chmurně hnědavý; svrchní krovky ocasní bílé s černými osténkami a úzkými, černými špičkami; krajní pera ocasní jsou načervenalá u kořene vnitřního praporu malou bílou skvrnkou označena. — Délka 19 cm., křídlo 16 cm., ocas 9 cm., zobák 1·6 cm., plovák 2·5 cm.

Spodní ocasní krovky toliko na stranách jsou bílé; letky hnědočerné; zbarvení hlavy a hřbetu je nejtemnější, konce velkých krovek křídelních jsou světle zahnědle lemovány. Zobák černý oko tmavohnědé, plováky černé a hnědá barva na nich prosvitá.

Jest obyvatelem Tichého a Atlantického oceanu a letním jeho bydlištěm je Amerika, hlavně Grónsko a Labrador; v Evropě znám jest jako hnízdivec jen na některých z ostrovů Hebridských, ze Sv. Kildy a ostrovů Blacketských. Zaletuje však až do Portugalska a na břehy záp. Afriky; ulovili jej také v Italii. I on bývá někdy trvalými bouřemi za-

hnán do nitra pevniny, ku př. do Německa, kde jako zemdlený poutník hrob svůj nalezne.

Vejce jeho jsou skoro stejnoměrně zakulacená, jemně zrnitá, bílého základu a zhusta velice slabými rezavými tupkami na širším pouku skropena. Připomínají živě vejce našeho rorýsa a jsou 30—36 mm dlouhá, 22—26 mm široká a váží 0·5 g. Jinak co do shánění potravy a způsobu života, letu atd. odkázati třeba bezpečně ku předešlému.

Poznámka: Na Madeiře je celoročním osadníkem jiný, ale podobný buřňák madeirský čili načernalý (Oceanodroma castro, Harcourt = cryptoleucura, Dress.), který mimo to i na Kanárech, Zelených ostrovech a v Tichém oceanu ostrovy Sandwichské, Havajské a Gallopažské obývá. Má méně vykrojený ocas (6—10 mm.), zbarvení je černějšího a na svrchních bílých krovkách ocasních má široké černé špičky. Dle P. Schmitze (Ornith. Jahrb. 1899) jest hlavní hnízdiště jeho na Porto Santo, kde v červnu a v prosinci se hnízdívá. V prosinci 1895 nalezen byl na anglickém pobřeží a zdá se, že by se mohl také vyskytovati na západoevropském pobřeží, protože jej tu zmíněný autor pozoroval mezi Lisabonem a Porto Santo. V ostatním se neliší od buřňáka obecného.

3. rod: Oceanites, Keys. et Blas.

Nártí zpředu pokryto celistvou botkou, tedy neštítkováno, dvojnásob tak dlouhé jako holeň; široké drápy silně jsou zahnuté; 2. prst kratší 3. a 4., plovací blány načernalé, uprostřed žluté. — 3 druhy.

Buřňák americký (Oceanites oceanicus, Kuhl. = Procellaria oceanica, Kuhl. = wilsoni, Bp.).

Něm.: Die buntfüssige Sturmschwalbe, Wilsonssturmschwalbe.

Druhový znak s popisem: Zahnědle sazově černý, vespod a na křídelních krovkách světlejší, na těchto jsou také patrny světlejší obruby per: letky i ocas jsou černy, krajní pera rýdovací mají na kořeni vnitřního praporu trojhranné bílé skvrny; ocas jen nepatrně vykrojen a křídla jej přečnívají; svrchní ocasní krovky, přilehlá pera na kostřeci a postranní spodní krovky ocasní jsou čistě bíly. Zobák černý, oko bílé, plováky černé, blány jejich uprostřed široce žluté. — Délka 18·5 cm., křídlo 15 cm., ocas 7·5 cm., zobák 1·2 cm., plovák 3·2 cm.

Domovem jeho jest téměř celý ocean Atlantický, sever. části oceanu Tichého a ocean Indický. Ve Velké Britanii byl už nejednou a v Italii toliko jednou, a to u Cagliari, uloven. P. Schmitz jej pozoroval také na Madeiře.

Buřňák mořský (Oceanites marinus, Latham. = Procellaria marina, Lath. = Pelagodroma fregata, Bp.).

Něm.: Fregatten-Sturmschwalbe.

Druhový znak s popisem: Vrch hlavy s její stranami a záhlavím jsou černošedy; hřbet hnědošedý, kostřec a svrchní ocasní krovky světle šedé; čelo, nadoční pruh, uzdy, křídla a tělo vespod jsou bíly; boky šedé, letky černé a na

kořeni vnitřního praporu bílé; černý ocas je na basi hnědý. Zobák a plováky černé, blány žluté s černým okrajem. — Délka 18·5 cm., křídlo 15·5 cm., ocas 8 cm., zobák 1·6 cm., plovák 4·3 cm.

Obývá jižní moře a nejsevernější jeho hnízdiště jsou Selvagenské ostrovy u Madeiry, na Kanarech a ostrovech Zeleného mysu. V listopadu 1890 byl nalezen mrtvý pták na anglickém pobřeží.

4. rod: Procellaria, Linné.

Zobák kratši hlavy anebo zdélí hlavy, tedy krátký, silný a jeho předek zdá se býti jako zvláště nasazený, okrajů ostrých poněkud přes sebe zapadajících, nozdry v jediné společné rource, avšak uvnitř přepaženy podélnou mezistěnou a sahají téměř do polovice zobáku; na předním konci jsou kolmo uťaté, takže na řezu se jeví dva okrouhlé otvory; jazyk velký, vzadu masitý, vpředu tenký, pergamenovitý. Plováky prostřední, nártí se stran velice stlačeného; dlouhé prsty jsou úplně blanami spojené a ukončené ostrými úzkými drápy; prstík zadní se jeví jako malá bradavka s nepatrným drápkem. Veliká a dlouhá křídla jsou úzce hrotitá, 1. letka nejdelší; 12—14perý ocas je zaokrouhlen a spodní jeho krovky dosahují až ku konci. Zobák s plováky světlebarvé, základní zbarvení peří bílé; drobného peří po těle mají velmi mnoho a jest měkké a strukturou svojí spíše peří husímu než racčímu podobné, na plášti jeví zřetelné obrysy, leč vespod je povahy kožišinovité. Pelichají dvakrát.

Jsou podobni rackům, ale mají kulatější (kulíkovitou) hlavu a vyšším čele, menší a špičatější křídla, při chůzi poklesávají v patě a jsou celkem méně obratní. Jako praví námořníci obývají širošírá moře všech zemských pásem, zvláště však studeného při obou točnách. Litají výborně a takřka po celý den zdánlivě beze všeho namáhání a nejčileji si vedou právě za nejděsnější bouře mořské, všemu vzdorujíce. Po vlnách horem dolem se klouzají, aniž by jim voda ublížila. Jsou činni až do večera a pak i za jasných nocí polárních. Kořist sbírají s povrchu hladiny a jsou to hlavně ryby živé i mrtvé, slimejši, měkkýši a p.; jsou špatnými vrholovci. Na zdechliny velikánů mořských přiletují si rovněž pro podíl. Jsou společenští, člověka se mnoho nebojí a při hnízdě se dají i rukou polapiti, útočíce jako všichni smrdutým střikem se stran zobáku vedeným, tedy zrovna dvojitým. Hnízda zakládají na vysokých úskalích, často kolkolem příbojem omývaných, vždy tedy u moře, a snášejí na holou zemi jediné bílé vejce, na němž střídavě po 5 neděl sedí.

Buřňák lední (Procellaria glacialis, L. = hiemalis, Br. = Fulmarus glacialis, Gray.).

Srb.: Zlogodnica ledna; slovin.: Sjeverni strakoš; něm.: Der Eissturmvogel, Fulmar, Mameluk; na Islandě: Filungur.

Druhový znak: Velice silný, hákovitý a žlutý zobák je dvojnásob tak dlouhý jako vysoký; zaokrouhlený ocas složen ze 14 per; peří světle šedé a stářím hlava, krk a spodek zbělí; ruční letky šedé s bělavými osténkami. — Délka 45 cm., křídlo 34 cm., ocas 13·5 cm., zobák 3·8 cm, plovák 5 cm.

M l a d í p t á c i až do d r u h é h o roku jsou po celém povrchu šedě nahnědlí nebo světle popelavě šedí a ještě světleji lemováni; hrdlo mají bílé, spodek světle šedý a temněji vlnkatý, ruční letky černošedé. S t a ř í mívají těsně před okem jako rackové tmavou skvrnku; hlava, krk a celý spodek jsou bílé; svrchní ocasní krovky jsou světle popelavé a na konci bílé; ocas má vnější obruby také bílé; celý plášť je světle rackově šedý a peří je po něm uzounce bělavě lemováno. Zobák žlutý, rourky nosní břidlicově modry (ml.) neb vpředu do oranžova přecházející (st.); oko nejprve tmavohnědé stářím sežloutne; plováky bledě pleťové, později na kloubech a blanách dostávají žlutavý nádech.

Blízká forma jeho, žijící na Ochotském moři, na Kurilech a v sever. oceánu Tichém, jest b u ř ň á k l e d n í v ý c h o d n í (Procell. glacialis glupischa, Stejn.); jest celkem tmavší než evropský a má zobák úplně žlutý. — Druhá forma, b u ř ň á k l e d n í t m a v o o c a s ý (Procellaria glacialis rodgersi, Cassin) žije také v Tichém oceánu na severu; ten má temný ocas a šedé povrchní zbarvení je bíle pomíšeno.

Vlastí buřňáka ledního jsou severní končiny Atlantického moře kol Grónska a moře vůbec od 80° s. š. až po Hebridy. Prudkými bouřemi severními a severozápadními mohou býti jedinci zahnáni až na Severní moře, což se také již stalo; ale uvnitř pevniny dosud nebyl ani pozorován ani uloven.

Letí-li, podobá se racku, ne však klidně-li sedí; nedovede dlouho o natažených plovácích státi a brzo usedá, což rackové nečiní. Také tlustším, zavalitějším trupem se liší od racků zdaleka. Chodí po zemi velmi špatně, ale lítá lehce a obratně a také v době hnizdění se zaletuje daleko od pevniny, aby tu hledal potravy, kterou jsou rozmanití tvorové mořští. Sbírá plovoucí ryby živé i leklé, slimejše, medusy, drobné měkkýše a vůbec všecko živočišné po vodě plovoucí anebo ku povrchu se právě blížící. Požírá výkaly velryb a zapadá na hřbet tohoto obra mořského, aby na něm sbíral různé cizopasníky, což ostatně činí i rackové a jiní mořští ptáci. Sleduje rybářské čluny zejména jsou-li v nich ryby, i větší lodi, kde zase se přiživuje na všelikých odpadcích; menší kousky dovedně umí lapati letmo, ku větším zapadne na vodu a tu je kus po kuse shltá. Nejveseleji si však vede na hodech na mrtvé velrybě, mroži, tuleni anebo nějaké veliké rybě; to jsou pak časy, přijdou četní přátelé a známí z daleka široka a hodují labužnicky a tak si popřávají, že si ani blížícího se člunu skoro nevšímají a lodníkům se podaří mnohého z nich zabiti.

Při takovéto příležitosti velmi dobrou službu koná buřňáku tvrdý a ostrý zoban, jakož i ostrý bodec na zakrnělém prstíku zadním (drápek). Jsou zrovna stvořeny k tomuto zaměstnání, neboť kůže vodních velikánů

je sliznatá, kluzká. Tu zapadne buřňák na ohnuté nártí, vtlačí (vbodne) zadní bodec do kůže a tím získá pevné opory, aby pak mohl bezpečně ostrým zobákem tuhou kůži rozrušovati a rychle se nasytiti. Jakmile jednou je otvor do kůže proražen, pak se mohou i jiní mořští letouni pevněji zadržeti a pohodlně žráti.

Hnízdí se na ostrově Sv. Kildy a snad i na jiných ostrovech z Hebrid, dále na Westmanských ostrůvcích*) u Islandu na Grimsoë, na Špicberkách a sev. Norsku, a to na příkrých, vysokých, mořem omývaných stěnách skalních ostrovů a úskalí pobřežních. Nalezeny kolonie o stech, ba tisících ptácích pospolitě se hnízdících, druhdy toliko jednoho druhu, jindy s alkami, alkouny, papuchalky, tereji, racky a p. společně. Koncem máje snáší ♀ svoje jediné vejce na holou zemi do nepatrného důlku, aby nespadlo. Je v poměru ku ptákovi velmi veliké o silné, hrubozrnné skořápce, poněkud protáhlé podoby, čistě bílé, avšak sem tam naleznou se vejce s patrnými stopami po šedavých ťupkách. Průměrná velikost 18 vajec je 74·2 × 50·1 mm, váha 8·95 g. Vyfouknutá vejce páchnou pižmem a po mnoho let je zápach ten ve sbírce patrný. Oba staří se střídají u vylehování a sedí tak pevně, že se dají nezřídka rukou s vejce vzíti. To přimělo přírodozpytce Fabera provozovati s ptáky těmi všelijakou kratochvíli. Tak pouštěl na sedícího ptáka s hůry kousky hlíny, a když se toho nelekal, pouštěl kaménky; zasažený pták se poněkud sice s vejce vzdálil, když však další »déšť kamenů« ustál, odkolébal se opět pohodlně na vejce, vsunul je zobákem pod tělo a seděl zase tak pevně jako dříve. Mládě jest hustým, dlouhým chmýřím pokryto; shora světle zahnědle šedým, vespod bledším. Polodospělé mládě sedí pohodlně a nemotorně na skále beze vší podložky. Staří však jsou nedůvěřiví a cizího vetřelce dlouho pozorují, semo tamo poletujíce než se v největším chvatu odhodlají mládě nakrmiti. Jak se zdá — píše Bachmann — vpravují mu do jícnu pouze jistou dávku tuku. Na jedné obtížné pasáži na Ystaklettu (skalní poloostrov na Westmanech) při šplhání vrchstlo mu mládě buřňáka ledního asi ze vzdálenosti půl metru celý náboj smrdutého tuku do očí. Nežli se mohl vzpamatovati, na které straně má útočníka hledati, a volnou rukou nadělení z očí vytíral, přiletěla druhá salva přes ucho.

Hlas tohoto ptáka je kvokavé »gegegegeger« a u hnízda opět jiný, hluboké: »karó«.

Poznámka: Sem také náleží pověstný buřňák kapský (Procellaria capensis, L. = Daption capensis, Salv. = něm.: die Kaptaube), který dle Saunderse 3krát se měl vyskytnouti v Anglii a jehož domovinou jsou moře jižní polokoule asi od 10° s. š. a který je veliký jako známý náš racek chechtavý.

5. rod: Oestrelata, Bonaparte.

Zobák úzký, se stran silně smačknutý, kratší hlavy; špička svrchní čelisti je velmi veliká, silně zahnutá, zaujímajíc skoro polovici této če-

*) Viz aut. článek »O životě ptačím na Islandě« Vesmír XXVIII. 1904. str. 86. a násl.

listi; nosní rourky jsou velmi krátké, asi čtvrtinu délky zobákové zabírající; 1. letka nejdelší, nártí nanejvýš zdélí středního prstu; plovací blány v předu rovné; prsty ozbrojeny ostrými drápy. — Asi 30 druhů jich zná věda.

Buřňák jižní (Oestrelata haesitata, Kuhl — Procellaria haesitata, Kuhl).

Buřňák ďábelský. — Pol.: Petrel czarnolbisty.; chorv.: Olujna burnica; něm.: Der Teufelssturmvogel.

Druhový znak s popisem: Čelo bílé, bledohnědě skvrnité a vlnkaté; témě, záhlaví a hlava po stranách jsou temnohnědy; šíje bělavá nebo bílá; horní hřbet zpředu šedohnědý, dále ku kostřeci temnější; svrchní ocasní krovky, strany krku a spodek jsou bíly: boky a slabiny zahnědly, spodní ocasní krovky na konci popelavy; letky černohnědé, uvnitř světleji lemované; ocas temně černohnědý, ku kořeni bílý. Zobák černý, nártí a kořen prstů s blanami pleťové, zpředu černých okrajů. Délka 36 cm., křídlo 20 cm., ocas 13 cm., zobák 3·2 cm., plovák 4 cm.

Velice vzácný buřňák tento býval před časy obyvatelem západoindických ostrovů; touto dobou zdá se tu však býti vyhuben. Hnízdí se v děrách zemních a dvakrát byl uloven v Evropě, a to v Anglii a Francii.

Jemu podobný pták je buřňák šedokrký (Oestrelata arminjonicana, Gigl. et Salv.) z jižního oceánu Atlantického, kterého Dr. Hartert objevil v provincii 1889 na londýnském trhu zvěřinářském; má krk zpředu šedivý.

Buřňák krátkonohý (Oestrelata brevipes, Paele).

Něm.: Der kurzfüssige Teufelssturmvogel.

Druhový znak s popisem: Čelo bělavé; uzdy, tváře a spodek bílé; povrchu tmavě modročerný, světle šedého nádechu; hruď je taktéž šedivě nabėhlá; boky tmavošedé s obou stran od středu hrudi se odrážejíce. — Délka 23·5 cm., křídlo 21 cm., ocas 10 cm., zobák 2·3 cm., plovák 2·4 cm.

Druh tento obývá rovníkové končiny západního oceanu Tichého, obzvláště na souostroví Fidžijském. Jednou v zimě — 1889 — zabloudivší pták podobný uloven v Anglii.

Buřňák pochybný (Oestrelata incerta, Schlegl.).

Něm.: Der unsichere Teufelssturmvogel.

Druhový znak s popisem: Celý povrch hnědý, nejsvětlejší na šíji, nejtemnější ku kostřeci; na hořeních křídelních krovkách a na středu hřbetu je peří světle lemováno; střed hrdla bělavý, spodek bílý, boky a slabiny zahnědlé; letky, spodní křídelní i ocasní krovky tmavohnědy. Zobák černý, plováky načervenale žluté, 4. prst a plovací blány až za pravý kloub černé. — Délka 38 cm., křídlo 32 cm., ocas 13 cm., zobák 5 cm., plovák 4·3 cm.

Obývá jižní cíp Afriky a jižní oceán Atlantický. Jeden exemplář uloven byl 1870 v Uhrách.

6. rod: Bulweria, Bonaparte.

Nozdry velmi veliké, do předu i do výšky směřující a středem přepážkou odděleny; ocas dlouhý a poněkud klínovitě zaokrouhlený, spodní ocasní krovky zdélí rýdovacích per.

Buřňák holubí (Bulweria anjinho, Heinecken. = Procell. bulweri, Jard. = Puffinus columbinus, Webb. = Bulweria bulweri, Schm.).

Druhový znak s popisem: Povrchu je temně, vespod světleji ořechově hnědý; zobák černý, plováky zahnědle žluté, střední pera rýdovací poněkud prodloužená. — Délka 26 cm., křídlo 20·5 cm., ocas 11 cm., zobák 2·5 cm., plovák 2·8 cm.

Buřňak holubí se hnízdí — dle P. Schmitze — na všech ostrovech skupiny Madeirské, a to v červnu; také na Kanárech byl už pozorován. Pravým jeho domovem jsou sever. části Atlantického a Tichého oceánu. V máji 1837 nalezen 1 kus v Anglii, pročež se tu také o něm děje zmínka.

7. rod: Ossifraga, Cuvier.

Velicí ptáci s velkou hlavou a krátkým krkem; zobák jejich podobá se zobáku buřňáků ostatních, jenže má jednu nosní rourku, dosahující bezmála až ku silně do háku zahnuté a ostré špici; mimo to jest po stranách velice rýhován a na spodní čelisti jest ostře vyniklý růžek (jako u racků); okraje jsou velmi břitké, hltan až skoro po oči rozeklán; plováky silné, leč o krátkém nártí; přední prsty spojeny úplnými blanami plovacími; zadní prstík tvoří malou bradavku drápkem opatřenou. Křídla rackovitá ne však tak dlouhá ani hrotitá, 1. letka je nejdelší. Silně zaokrouhlený ocas je složen ze 12—14 per.

Tito ptáci činí spojovací článek mezi buřňáky a albatrosy; vynikají velikostí a útvarem zobáku i těla. Jinak jsou to praví buřňáci a obývají zvláště jižní moře světová, živíce se rybami a zdechlinami. — 1 druh.

Buřňák obrovský (Ossifraga gigantea, Gmel. = Procell. gigan. Gmel. = Fulmarus giganteus, Bp.).

Srb.: Zlogodnica gorostasna; něm.: Der Riesensturmvogel, Knochenbrecher.

Druhový znak s popisem: Staří ptáci jsou povrchu zahnědle břidlicově zbarveni; drobné peří za čerstva je světleji lemováno; spodek bývá zhusta bílými pery pomíšen, druhdy bývá i celý bílý; zobák žlutý, oko oranžově žluté, plováky zazelenale hnědé. Ml. ptáci jsou tmavě čokoládově hnědí nebo světle rezavě lemovaného peří; zobák žlutavě plefový, oko černohnědé. — Délka 80 cm., křídlo 54 cm., ocas 19 cm., zobák 10 cm., plovák 9·5 cm.

Veliký tento mořský letoun obývá ostrovy a pobřeží jižní polokoule za obratníkem kozorožce, kde jej mořeplavci vídají každodenně jen v ma

lých tlupách najednou, nikdy u velkém množství. Ve 40. letech minulého věku byl obr tento zastřelen u Mohanu na Rýnu. Jest náramně žravý patron, ale opatrný, plachý, nevěří nikomu a ničemu a jen zřídka kdy pohltí lodníky nastraženou udici, na kterou se jiní buřňáci hravě chytí. Polapen a na palubu vytažen brání se zmužile, klobe ostrým zobanem zuřivě kolem sebe a běda ruce, již zasáhne. Na hnízdišti naproti tomu tento kostilom dá se snadno dopadnout, neboť je na souši neobratný a nesnadno s ní vyletuje. Mladí jsou s to až na 2 m daleko hnusně smrdutý tuk (olej) proti vetřelci vystřikovati.

Žravý pták ten nejraději slídí po zdechlinách velryb nebo tuleňů a p., ale žere také ryby a jiné mořské ptáky pronásleduje jako činí chaluhy, aby snáze ku soustu přišel. Podaří-li se mu dostati se k hodům na veliké mršině, tu se tak důkladně nacpe, že se ani hýbati nemůže a o letu nelze pak ani mluviti.

8. rod: Diomedea, Linné.

Zobák velmi veliký, přímý, okrajů břitkých, na konci jako nefouklý, zduřený a ostře zahnutým hákovitým nehtem opatřený; nozdry jsou umístěny v horní čelisti v kořenové čtvrtině zobáku, a j e s t o t e v ř e n a k a ž d á v e s v é v l a s t n í o d d ě l e n é r o u r c e; zaoblené robovité slemeno probíhá hladce za nosními otvory až do rýh rourek nosních; náčelní opeření je uhlovitě chobotnaté a tvoří na obou čelistech u předu tupé cípky; plováky jsou trojprsté, neboť zadní prstík jest jen zakrnělým drápkem označen; blány plovací velmi veliké; křídla tuze dlouhá a docela úzká (15 cm), loketní kost nápadně dlouhá; všech letek 38, takže albatros se může pochlubiti nejvíce letkami ze všech ptáků, však jest mu jich také třeba. Ocas je poněkud zaokrouhlen. Jsou to praví a dokonalí letouni mořští, kteří na sta mil ze svých skalních ostrovů se vydávají na moře a žerou ryby, měkkýše a zdechliny. — Známo jich 17 druhů, jež se dělí ve 3 podrody.

Albatros (Diomedea exulans, L.).

Něm.: Der wandernde Albatros, Kapschaf (po námořnicku).

Druhový znak: Celý bílý, toliko příčné vlnky na hřbetě a po stranách těla jsou černy; zobák žlutavě rohové barvy. — Délka 120 cm. (o něco menší labutě) v rozpjetí 300 cm., křídlo 72 cm., ocas 22 cm., zobák 16·5 cm., plovák 12·5 cm.

U v y s o k é m v ě k u je peří jeho čistě bílé mimo černé letky a černé vlnité příčky na hřbetě a slabinách. M l a d š í p t á c i jsou na hřbetě a na křídlech hnědě napříč vlnkováni, křídla nahoře jsou šedohnědá, světleji obrubovaná, letky hnědočerné; rýdovací pera bílá, černohnědě příčkovaná, nejkrajnější mají vnější prapory temné.

M l a d í p t á c i jsou světle hnědí, kol obličeje, na hrdle a krku bílí, křídla nahoře mají černohnědá, letky tmavohnědé.

Albatrosové vůbec náležejí jižní polokouli světa, kde se zdržují mezi 30° až 54° j. š. (Tschusi). Sotva že loď z Atlantického oceánu plující zahýbá ku předhoří mysu Dobré naděje, vidívají mořeplavci jen někde nějakého albatrosa, avšak sotva překročí 30° j. š., tu každým skoro okamžikem se s ním setkávají a ještě o několik stupňů jižněji vyskytují se tito obři v celých hejnech. Od této chvíle na dlouho loď provázejí. Je-li příznivé počasí, neopouštějí lodi po celou plavbu z Afriky až do Australie, se západem slunce zmizíce a záhy z rána se objevujíce. Že by tu kde mohli na moři nocleh vyhledati jest zhola vyloučeno, neboť mezi Kapštatem a ostrovy Pavlovými a odtud na australskou pevninu jsou přece vzdálenosti, jež ve 12 hodinách (jak dlouho noc trvá) nemohou přeletěti i při čtvernásobné rychlosti. Ráno drží se při zádi lodní ve stopě její, která se dlouho na hladině udržuje, a jako slídiví psi shánějí se po potravě. Kdykoli v tuto dobu byli očekáváni, vždy se objevovali na obzoru jako smečka ohařů směrem, odkud loď plula, a v několika minutách svištěli lanovím lodním nad hlavami. Mimo odpadky lodní popadají příležitostně i ryby, slimejše a pod. Cestující házívají jim kusy lodních sucharů, které v letu popadají a veliké kusy ve vodě navlhčujíce potom shltají. Tím arci vždy kus cesty zpátky zůstávají, leč mžiknutím oka jsou tu zase.

Ačkoli je veliký skoro jako labuť, má přece protáhlejší tělo a jinak utvořená křídla, která vlastně tvoří jedinou letku a jsou proto nadobyčej úzká a tím pak vzniká ten nejštíhlejší poměr. Celý pták, úplně nasycený váží nejméně 8 kg a při délce obou křídel 150 cm a šířce 15 cm činí tedy jeho nosná plocha 0·45 m², velikost to ještě menší nežli křídelní plocha čápova, ačkoli ten váží polovic toho co albatros. Arci kroužívá čáp sice bez pohnutí křídel, dostane-li se výše do příznivého větru. Albatros jen tuze zřídka křídly zamává; zdržuje se skoro neustále v oblastech pasátních větrů, které vanou tak silně, že bychom je my suchozemci vichřicí, bouří nazvali.

S vody vzletuje albatros prostým rozepnutím mohutných křídel a vítr jej ihned zvedá kolmo do výše, někdy i šikmo v před, bez jakéhokoli mávání. Prostým obracením a zatáčením o více méně rozpjatých perutích, jsou ptáci ti s to za každého větru lítati. Je to honba, když tak půl tuctu těchto obrů na pustém moři celý den loď obletuje bez jediného hlesnutí, slídivýma očima vše pozorujíce, co kde s paluby padá.

Lodníci je chytají; líčí na ně plovoucí udici, která je ukryta ve vnadě a upevněna na lanu. Většina kapitánů lodních zakazuje toto surové a barbarské počínání, ale přes to jich mnoho polapají. Kůže zespod těla jako pernaté kožišiny lze použiti. Osvobozeného ptáka s udice nechají volně na palubě pobíhati, není s to za větrem s rovné podlahy na palubě se vznésti. Smutně poskakuje kolem nebo sedá tiše v koutku — málo vábný to obrázek. Životní potřebou albatrosovou je oboje moře, vzduchové i vodní.

Jest dosud hádankou let albatrosův i jiných ptáků mořských. Znalci neujde, že vyklenutá křídelní plocha má velikou nosnost při větru anebo při rychlosti vítr předstihující. Ale čím a jak se tato rychlost udržuje? Bez hnutí křídel letí pták proti větru, po větru a údolími mezi vlnami, zšíří ruky nad nimi. Také rackové jsou, jak víme, podobnými letouny a týž autor, z něhož částečně tu čerpáno o albatrosu, píše, že na zpáteční cestě z Australie pozorovali racky na Severním moři. Zvláště jeden poutal jeho pozornost. Letěl zcela blízko za lodí, a tu několik cestujících s hodinkami v rukou upjatě sledovalo let jeho a shledali (vzdálenost byla asi 15 mil a 5 m vysoko nad nimi), že během 45 minut pták ten ani toho nejmenšího hnutí křídel neučinil. Loď plula s polovičním větrem a směr těla ptákova ležel přesně v polovici úhlu směru větru a pohybu lodi.

V Evropě byl tento albatros dvakrát uloven, a to 1833 u Antverp, po druhé u Dieppu. Hnízdí se na pustých lidu prázdných skalnatých ostrůvcích a snáší také jen jedno bílé vejce, velice hrubozrnné a drsné skořápky, délky asi 119—133 mm, šířky 74—79 mm. Sedí na něm velice pevně a lze hnízdícího se ptáka klackem utlouci.

Albatros černobrvý (Diomedea melanophrys, Boje.).

Něm.: Der schwarzzügelige Albatros.

Druhový znak s popisem: Hlava, celý krk, horní část hřbetu, kostřec, svrchní ocasní krovky s kořenec ocasu a celý spodek jsou čistě bíly; ostatní hřbet, křídla a ocas (až na jeho basi) zase zahnědle břidlicově černy; před okem je krátký, tmavý proužek; zobák špinavě žlutý, oko také žluté, plováky oranžově žluté. — Délka 65 cm., křídlo 52 cm., ocas 19 cm., zobák 11·5 cm., plovák 8 cm. Tab. XXVIII. Obr. 221

Jako předešlý i tento přebývá na jižní polokouli, avšak občas i severní moře navštěvuje. Na ptačích útesech skalních Myggenäsských na Faroërách po 34 let se zdržovala samice tohoto albatrosa, žijíc mezi tamními tereji; ostrované jí říkali »Sulkonge« — »královna terejů«. 1894 byla zastřelena. Mimo to byl 1897 uloven kus v Anglii a 1878 severozápadně od Špicberků. Vejce jeho jest mdle bílé, drsné a rezavými skvrnami a čárkami na tupém pouku kropenaté (96—100 × 54—68 mm).

Mimo oba uvedené druhy albatrosů vyskytuje se také v Evropě: Albatros malý či zelenonohý (Diomedea culminatus, Gould — chlororhynchos, Degl. et G. — Thalassogeron culminatus, Hart.) s velikým, černým, na slemeni žlutým zobákem a takovou spodní čelistí; hlavu s krkem má světle šedou. Obývá jižní moře a jednou (1834) byl zastřelen v Norsku. Bachmann se zmiňuje také o podobném úlovku z Westmannského souostroví. Po dlouhá léta zván byl »králem« tamních ptačích hor, až konečně byl zastřelen a vycpán a nyní vystaven v kodaňském museu. — Albatros pestrozobý (Diomedea chlororhynchos, Gmel. — Thalassogeron chlororh., Hartert.) má zase štíhlý, černý, jedině

na slemeni žlutý zobák a hlavu s krkem bílou. Domov jeho jižní moře a ve 40. letech min. stol. uloven na Islandu (dle Dra Harterta). Není-li to onen Bachmannem uvedený?

9. rod: Puffinus, Brisson.

Zobák prostředně dlouhý, o maličko kratší anebo zdélí hlavy, štíhlý nebo u konce poněkud zduřený; svrchní čelist přechází v zaklíněný špičatý hák dolů zahnutý; čelist spodní má rovněž na konci zaklíněný nehet mírně dolů sehnutý; nozdry jsou ve dvou zřetelně oddělených rourkách na slemeni blíž kořene zobákového uložených, jsou však krátky a šikmo na konci seříznuty, a proto otvory jejich poněkud vzhůru směřují. Plováky jsou povahy nohou potápěcích, neboť jsou na nártí silně se stran stlačeny a neobyčejně tenky; délka nártí rovna délce prstů, tyto jsou úzce štítkovány, ony síťkovány; blány úplné, ale úžeji rozpjaté; místo prstíku zadního je toliko pohyblivý drápek. Křídla, velikosti prostřední, mají dlouhé kosti ramenní, ale hroty jejich nejsou tak příliš úzce protáhlé; složena dosahují nebo i přečnívají konce ocasu, který je složen ze 12 per, jsa celkem krátký a zaokrouhlený. Drobné peří obrysové je tuhé, husté a kožišinovité.

Jako praví mořští letouni vyhledávají souš jedině v době rozplozování se. Kráčejí vzpřímeně, stavíce se pevně na nártí, ačkoli chůze jejich je těžkopádná, kolébavá a nikdy dlouho netrvá. Za to jsou to výborní plavci a potápěči i na vysoko vzedmutém moři a nezřídka je lze vídati, ani plovou na vlnách, které je s sebou do hlubin strhují. Také však jsou nesmírně obratnými, vytrvalými a všem psotám a bouřím vzdorujícími letouny, kteří šípem proletují, hbitě se obracejí, takže pozorovateli ukazují hned povrch hned zase spodek těla. — Čítá se jich na 20 druhů.

Buřňák severní (Puffinus puffinus, Brünn. = anglorum, Schinz. = arcticus, Faber = Procellar. puffinus, Brünn. = Nectris anglosum, Kuhl.).

Pol.: Nurzec; chorv.: Sjeverni burnjak, klaukal, artina, laprina; srb.: Zovoj mali gregula; něm.: Nordischer Tauchersturmvogel, der nordische Sturmtaucher, Wasserscherer; island.: Skrofa.

Druhový znak: Štíhlý zobák se poněkud u koncového háku zduřením zvedá a je asi 4·8 cm. dlouhý, nártí je trochu delší; konce křídel v klidu kříží se nad ocasem a přečnívají jej o 4·8 cm.; spodek bílý (st.) anebo šedí pomíšený (ml.); povrch hnědočerný do temnošeda naběhlý; 1. letka nejdelší. — Délka 27 cm., křídla 24 cm., ocas 6·5 cm., zobák 4·8 cm., plovák 5 cm. **Tab. XXVIII. obr. 215.**

Starý pták je vespod bílý, povrchu hnědočerný a hranice obou barev jsou šedě šupinaty; bérce jsou mdle hnědočerny; pera na slabinách (nosiči) dílem po krajích, dílem na osténkách jsou znamenána sem

tam jen několika nepravidelnými hnědočernými skvrnami. Zobák mdle černý, u mladších ptáků u kořene šedý jako olovo; oko temnohnědé, plováky na vnější polovině nártí, na vnějším prstu a na vnější polovině plovacích blan jsou zelenavě černy (st.) nebo šedy (mladší ptáci), ostatní části plováků žluté nebo masobarvé. Šat mladých ptáků se podobá právě popsanému šatu ptáků starých.

Velice blízce příbuzný druh či pouze forma (?), žijící na celém moři Středozemním, jest buřňák středomořský (Puffinus yelkuan, Acerbi), který je povrchu světlejší a hnědší; spodní ocasní krovky má hnědě a bíle pomíšené anebo úplně hnědé; podpaždní pera mají smývané špičky. Byl opětovně v Anglii uloven.

Rozšíření buřňáka severního nesáhá tak daleko na sever a kolem Islandu není zrovna hojným; hnízdí se však na Faroërách, ještě více na Orkádách, Hebridách a zvláště na ostrově Sv. Kildě, dále i na velkobritanském pobřeží a jednotliví se vyskytují i na Středozemním moři až po Bospor. Na Atlantickém oceánu mezi Evropou a Afrikou až po Kanárské ostrovy objevuje se všude hojně. Na Madeiře a ostrůvcích sousedních se hnízdí, a to už v březnu (P. Schmitz). Na moři při Norsku je také jen hostem a také nevalně je zastoupen na německém pobřeží moře Severního u Helgolandu a jen někdy se objeví v Hollandsku. Na pevninu zahnán bývá velmi vzácně, ale proto přece už byl kdysi uloven na Dunaji u Vídně, neboť exemplář (st. pták) ten je vystaven ve sbírkách dvorního musea tamního. Do Slezska prý se měl také zaletěti (Želízko).

Také pravý mořský pták, který na souš toliko v době rozplozování zaletuje; jsou to strmé, vysoké skály, o něž příboj věčně se rozráží, skalní ostrovy a bradla mořská, kde se na hoře travička uchytila, jako na ostrově Manu, Sv. Kildě, pravém to ráji nesčetné »mořské drůbeže«, na jihu Islandu, Faroërách a p. Na těchto ptačích horách usazuje se se svými příbuznými na místech nejvyšších, kde si vyhrabává pod drnem přímou, kolik stop dlouhou rouru hnízdní, v jejíž rozšířeném konci je chudičké hnízdo. Sem počátkem června ukládá jediné vejce, krátké břichaté formy a silné, hrubozrnné a mírně lesklé, bílé skořápky, délky 59—64 mm, šířky 38—44 mm; váží 4·5 g.

Živí se jako druzí příbuzní rybami a různými měkkýši, které lapá jednak pod vodou, ponořuje se nebo se za nimi honí plavmo, při čemž křídla poněkud odtahuje anebo pod vodou jimi vesluje. Plují-li ryby při povrchu, také letmo se jich zmocňuje aniž by se však hluboko pod vodu potopil, pouze zobákem ji sebere.

Povahy je neobyčejně lupičské a kruté; největším lososům ze živého těla kusy masa rve a vytrhává. Nejčilejšími jsou pod večer a v noci, vyluzujíce drsné, hrdelní zvuky jako »kek-u-a-u, kek-u-a-u« (také kyttyku-ru, kytty-ku-ru). Brehm o nich píše: »Neznám žádného mořského ptáka, který by se tak bouřlivě svojí cestou ubíral jako on. Nezřídka zase

lze jej viděti, an klidně pluje po vodě a rázem mizí v hlubinách. Obyčejně však jest jej vídati letmo; nevznáší se ale, nýbrž střelou se smyká nad vlnami anebo jimi prostě proletuje. S rozpjatými perutěmi se žene ku předu, několika rychlými rozmachy křídel pošine se dále, obrací se kolisavě stranou, s vlnami do výše stoupá, aby opět v hlubinách mezi nimi se zjevil a mžikem asi 3 m nad vodu se vznese, šikmo na ni se vrhá, zmizí v ní, vesluje kus cesty dále a opět vzletuje. Žádný z předešlých buřňáků tak střídavým, tak rozmanitým způsobem se nepohybuje jako právě on.«

Letící pták činí dojem kříže jako rorýs, pro rovně napjatá úzká křídla a také tak rychlým a obratným letem jeví s tímto naším ptákem velikou podobnost. Lodi často na svých potulkách potkává, ale nenásleduje jich a jest, jako všichni mořští ptáci, tak málo plachý, ba i docela důvěřivý, že ho lze i veslem zasáhnouti. U hnízda pak veškeru bázeň nadobro odkládá. Bachmannovi na Westmannech v kolonii těchto buřňáků podařilo se jej rukou několikráte chytiti při hnízdě.

Buřňák šedý (Puffinus kuhli, Boje — cinereus, Temm. — Procellaria kuhli, Boje — Nectris cinerea, K. et Bl.).

Pol.: Nurzec Kuhla; chorv.: Sivi burnjak; srb.: Zovoj veliki; něm.: Der graue Sturmtaucher, Kuhl's Sturmtaucher, Cagarra; na Madeiře: Pardela.

Druhový znak: Povrchu světle šedohnědý, horní část křídla a svrchní ocasní krovky jsou světleji lemovány; spodek bílý; ruční letky načernalé, vnitř na kořeni bílá skvrna; ramenní letky a pera tmavohnědy; rýdovací pera jsou na konci temnější; spodní krovky křídelní i ocasní jsou bíly. ♂ je o málo větší, má širší hlavu a silnější krk, ač jinak se od ♀ neliší. — Zobák u kořene žlutavý, ku konci zamodralý, oko temnohnědé, plováky světle žluté. — Délka 45 cm., křídlo 35 cm., ocas 13—14 cm., zobák 5·5 cm., plovák 5·5 cm.

Buřňák šedý si zvolil za sídlo skoro výhradně Středozemní moře, na východ až po Malou Asii a Řecko, západně až na přilehlé pobřeží Atlantu, na celé skupině souostroví Madeirského, na Azorech a Kanárech. Obzvláště hojně se hnízdí na ostrůvcích Desertas a Selvangenách (asi 277 kilometrů jižně od Madeiry). V říjnu odtahuje.

V »Ornith. Jahrb.« 1893 vypravuje o něm kněz P. Schmitz (nyní v Jerusalemě) toto: »Doba hnízdění se buřňáků šedých spadá do května a června. Koncem máje snášívá většina po 1 vejci a jeho vylehování trvá 4 neděle. Dlouho před hnízděním mají buřňáci mnoho práce s vyklízením hnízdních dutin. Raději si vyhledávají místa krytá, jako skaliny a dutiny skalní, králičí nory a p. nežli otevřená, ku kterým se odhodlávají jenom z nouze, není-li oněch. Mozí z buřňáků přinášejí drobné kaménky na hromádku, již nakupí před vchodem do hnízda. Prve se stala zmínka o vyklízení dutiny; děje se tak proto, že každoročně po-

užívá párek téhož hnízda. Chce-li jim je však jiný okupovati, vznikne boj, a to zuřivý boj, který končívá druhdy smrtí slabšího soupeře. Zamilovaný párek zobáčkuje se jako naši holoubkové. S večerem odpočívajíce na suchu, tvoří takořka kompaktní massu, ano až na pěšinách jsou usazeni a skoro jim ani nenapadá chodci z cesty ustoupiti a nezbývá než nohou je odstrčiti. Večer pak si povídají, besedují, což se poslouchá, jakoby se houf lidiček bavil. Na jednotlivých místech bývají hnízda hustě pohromadě. Sedíce na hnízdě jsou pardely připraveny vždy ku obraně a i mozolnatou kůži na ruce jsou s to silným zobákem roztrhnouti. Přiletují-li s moře, nezapadají nikdy direktně, ani neletí přímo ku hnízdištím, nýbrž krouží chvilku, načež zapadnuvše běží (nekráčejí) s vtaženým krkem a hlavou skloněnou přímo do hnízda.« — Vejce jest čistě bílé jako vápno, ovální nebo s protáhlou špičkou a povrchu jsou na skořápce zřetelny jemné rýhy, dolíčky a pichy. Průměrná velikost 25 vajec je 75·6 × 49·8 mm, váha 5·1—7·65 g.

Na Selvagenách každoročně na 20.000 pardel se pobije a oškubaní ptáci se nasolují; tuk vyškvařují a místo oleje se používá. Peří, maso i tuk přiváží se do Funchalu (hl. město na Madeiře). P. Schmitz vyličuje podobně takovou honbu na pardely ve zmíněném svém článku a praví, že spíše název porážky či jatek zasluhuje než lovu.

Buřňák temný (Puffinus griseus, Gmel. = cinereus, Gould. = Procell. grisea, Gmel. = Nestria fuliginosa, Borgg.).

Něm.: Der dunkle Sturmtaucher, Russsturmtaucher.

Druhový znak s popisem: Povrchu temně sazově hnědý a světleji lemovaný; spodek tmavě šedohnědý; letky a pera rýdovací černohnědá, vespod je křídlo světle šedé nebo šedohnědé. Zobák zahnědle černý, oko tmavohnědé, plováky vnitř žlutohnědé, vně černohnědé. — Délka 40 cm., křídlo 30 cm., ocas 9 cm., zobák 4·5 cm., plovák 6 cm.

Obývá severní části Atlantického i Tichého oceánu, od Kuril až po Nový Zeeland. Na Helgolandě jej ulovili dvakrát a vedle toho i na pobřeží anglickém francouzském a portugalském byl dopaden. Hnízdí se však jen na ostrovech a pobřežích moří jižních a hrabe si v zemi dlouhé, na konci zahnuté roury, kde pak si zřídí ze stébel a listí chudičké hnízdo a v únoru sem ukládá jediné vejce (66—72, 47—50 mm).

Buřňák veliký (Puffinus gravis, O'Reill. = major, Faber).

Něm.: Der grosse Sturmtaucher oder Wasserscherer.

Druhový znak s popisem: Povrchu tmavohnědý, vzadu na krku a šíji světlejší, až zahnědle bílý, plášť a křídelní krovky mají peří světleji lemované; spodek je bílý, střed břicha a spodní ocasní krovky tmavě hnědošedy, peří na

slabinách má černé špičky: letky a pera rýdovací jsou načernale hnědy, prvé vnitř na kořeni bílé. Zobák začernalé barvy rohové, oko temnohnědé, plováky hnědavé s pleťovými blanami. — Délka 46 cm., křídlo 32 cm., ocas 12 cm., zobák 6 cm., plovák 8 cm.

Veliký buřňák obývá celý Atlantický ocean od severu až na jih. Hnízdiště jeho, ku podivu, do dneška nejsou známa ani způsob rozplozování; zdá se, že to budou krajiny při jižním pólu. Uloven byl na Islandu, na Faroërách, na norském pobřeží několikrát, jakož i na jihozáp. březích anglických. 1896 zastřelen byl exemplář na Helgolandu.

Poznámka: Ku konci jest se zmíniti ještě o malém buřňáku, který se stal dvakrát kořistí anglických lovců. Obyčejně jej označují za buřňáka malého (Puffinus obscurus, Vieill.), sluší mu však — neboť se od tohoto liší — název Puff. obscurus bailloni, Bp. (dle Harterta). Obývá souostroví u Madeiry, na Kanárech a ostrovy mysu Zeleného. Hnízdí se také (dle P. Schmitze) na Porto Santo v polovici března. Typický obscurus obývá střední oceán Tichý a od předešlého se mnoho neliší.

Řád potápěčů (Urinatores).

Zobák krátký, vždy přímý, tvrdý s nozdrami štěrbinovitými a u většiny druhů uzavíratelnými. Plováky jsou pošinuty na protáhlém těle velice nazad; jsou krátké a velmi stlačené, takže nártí zpředu i ze zadu vypadá úzce jako hřbet nože. Ocas buď kratičký nebo docela schází. Hlava je vzadu na stranách stlačená, a silně svalnatá. Veškeří potápěči výtečně plovou s hluboko ponořeným tělem a jak již název řádu svědčí, jsou mistry v potápění se; za to velice bídně chodí po zemi a neradi létají. Pohlavím se liší hlavně u velikosti (♀ menší), nikoli ve zbarvení. Pelichají d v a k r á t, proto podzimní šat mají jednoduchý, prostý, šat jarní (svatební) krásnější. Peří má většina druhů husté a kožišinaté. — Známo jich na 90 druhů. —

Udaným měrám délkovým sluší rozuměti bez zobáku.

I. čeleď: Potápky (Colymbidae = Podicipedidae).

Celý trup je protáhlý, se stran stlačený; plováky daleko, až u řiti nasazené mají nártí velmi široké se stran sploštělé, zpředu a ze zadu úzké, o prstech dost dlouhých; konec trubičnaté kosti bércové na patě poněkud vyčnívá, což dodává plovákům zvláštní schopnosti ku mocnému a vytrvalému plování pod vodou; zadní prstík je opatřen dolů směřujícím blanitým lalůčkem; nejdelší je prst vnější, po něm následuje teprve prostřední a vnitřní je nejkratší; všecky tyto prsty jsou celkem velmi dlouhé a buďto úplnými blanami spojené anebo hluboce zařezovanými blanitými laloky opatřené. Potápějíce se, činí tak s pevně přimknutými křídly a veslují pouze plováky. Husté, pěkné a lesklé peří jako spratek (pernatá kožišina) hodí se na hotovení límců, rukávníků, klobouků, čapek a p. — Jest jich známo asi 24 druhů.

Jediný rod: Colymbus, Linné.

Roháči mají tělo široké a ploché krk tenký, malou a poněkud podlouhlou hlavu jaksi hadího vzezření, povystrčí-li ji ponořený pták z vody; zobák úzký, přiměřeně dlouhý, okrajů břitkých a mírně vehnutých, z nichž spodní nepatrně jen do svrchních zapadají; úzké a prů-

1. Kormorán obecný. — 2. Terej bílý. — 3. Labuť zpěvná. — 4. Labuť velká. — 5. Morčák velký. — 6. Morčák prostřední. — 7. Morčák malý.

hledné nozdry uloženy skoro ve středu zobáku; jazyk je dlouhý, šídlovitý, nazad slabě zubovitý; uzdy lysé. Plováky úplně dozadu pošinuté a nártí jejich silně stlačené, po stranách štítkované, zpředu jednoduchou vzadu dvojitou lištkou ostře vyniklých šupin pokryté, čímž povstává ostrá, drsná hrana; zadní prstík nepatrný a opatřený širokou blankou (lalůčkem), která ku nártí není přirostlá; přední prsty obroubeny širokými, zařezávanými a na kořeni spojenými blanami; jak prsty tak blanité laloky kolem nich jsou kryty destičkami; drápy ploché, velmi široké a dlouhé, a přední kraj středního drápu pilovit. Ocas jim chybí a je nahrazen malým štětečkem rozčísnutých pírek. Peří je velice husté, pravá to pernatá kožišina atlasově lesklá. Hlava v době jarních námluv bývá zdobena zvláštní okrasou, ku př. límcem z licousů a kolem krku nebo chocholy na vrchu hlavy a p. Křídla mají krátká a úzká, o dlouhé kosti ramenní a dosti chabých letkách, ze kterých 11 je ručních a z těch zase 2. bývá nejdelší, ač jen nepatrně proti 1. a 3.; ramenní pera přečnívají letky na složených křídlech.

Žijí v krajinách teplých i mírných a vysoko na severu se nevyskytují. Stojaté vody, jezera, rybníky, vodou bohaté močály, tiché zátoky volně plynoucích řek i konečně zálivy mořské různým rostlinstvem porostlé jsou jejich oblíbená bydliště. Jsou ptáky stěhovavými, kteří putují za noci; v listopadu odtahují na jih a v březnu se navracejí.

Potápky jsou výslovnými a rázovitými ptáky vodními, neboť skoro jedině se na vodě a ve vodě zdržují. Jsou dokonalými a rozenými virtuosy v umění plaveckém a potápěčském; sotva se z vejce vykulí, dovede takový tvoreček již všecko to. Ačkoli plují na vodě rychle, pod vodou ještě hbitěji jim cesty ubývá, takže běžící člověk po břehu pod vodou plujícímu roháči nestačí. V několika vteřinách zrovna střelou dobrých 50 kroků urazí od místa ponoru, načež vynoří jen zobák až po oči, vydýchne a opět pod ní. Plovou-li klidně, leží na vodě jako korek; než nedůvěřujíce, »čijí-li cos ve vzduchu«, klesají hloub takže jen krk se hřbetem z vody vyčnívá. Neobyčejná jest jejich chůze pro plováky velmi nazad pošinuté; trup při ní drží téměř přímo. Mohou sice trhavě dost rychle běžeti, avšak brzo padají na prsa a břicho a při tom obyčejně plováky jako rozčísnuté nebo vykloubené položí stranou. Hodlají-li vzlétnouti musí se k tomu po vodě rozběhnouti. Letíce mávají rychle křídloma a je patrně viděti, kterak se namahají, ačkoli jsou-li jednou v povětří a v tahu, pak to jde, když vítr pomůže.

Potravu hledají více pod vodou než na vodě, odtud ono neustálé potápění se. Zajímavo jest zvěděti, což již Naumann otec 1802 připomíná, že v žaludcích potápek se vyskytují vždy chumáče peří (pernaté chuchvalce). Dr. Biedrmann o nich píše: »Pernatá hmota vyplňuje dutinu žaludeční jako více méně pravidelná a pro větší (hrubší) součástky potravy těžko propustná plsfovina« (Ornit. Jahrb. 1897). Peří to polykají ptáci úmyslně, dobrovolně a také v žaludcích ml. ptáků se

nalézá; musí jim je tedy staří s kaší zároveň do jícnu vpravovati a »jeví se to býti nutnou fysiologickou potřebou« (Dr. Biedrmann).

Hnízda zakládají na sladkých vodách poblíž rákosí, sítí, skřípin, trav a jiných bahenních rostlin. Plovoucí hnízda jejich jsouce z vlhkého materialu stavěna, liší se tím od hnízd jiných ptáků vodních; vejce vylehují ve vlhku. Láska s jakou lnou ku svému plodu je až dojemná; jsou známy případy, kde postřelená ♀ ve smrtelném zápasu ještě se doplížila na hnízdo a tu na vejcích dodělala. V čas nebezpečí béřou mláďata rychle pod křídla a zmizí s nimi pod vodou. Dokladem k tomu je případ, který se stal Jandovi v Čáslavi, který zastřelil ♀ roháče na vodě a po vynesení ptáka psem, vypadlo zpod křídla mláďátko asi 3—4 dny staré (uloženo v biologické skupině roháčů v »Aves bohemiae« v českém museu). Jinak hřbet matčin jest jim loďkou na níž si odpočívají a v noci tu jako na teplém loži vyspávají, zachytivše se pevně v peří. Někdy je staří takto také přenášejí letmo na jinou vodu. O takovém případě zase Brehm vypráví, že jeho známý sestřelil roháče ze vzduchu a v jeho peří ku svému velikému podivení nalezl dvě zalezlá mláďata. Dalo by se z toho uzavírati, zdali snad divoké kachny nesnášejí na vodu podobným způsobem kačátka v hnízdě na stromě vylíhlá.

Husté peří svoje často mastí, při čemž se pták objevuje ve všech možných posicích, nezřídka celý na jedné straně na vodě, na to po důkladném protáhnutí oudů po skončené toilettě zatřepou sebou několikrát a pak zase plují po svých.

Loviti je náleží ku dovednosti; nejen proto, že jsou plaší a ostražití, ale také proto, že se mžikem potápějí a broky doletují obyčejně na prázdnou hladinu, kde ptáka více není. $1^1/_2$—2 minuty nejdéle mohou zůstati pod vodou a neobjeví-li se po té době, jsou jistě někde ukryty, majíce venku z vody zobák s hlavou až po oči vynořeny, aby vydychly a tu bývají přehlédnuty.

Zvěřina jejich je chuti odporné a nejídá se; snad po stažení kůže a za čerstva připravena dala by se požívati. O užitku jejich či škodě těžko co říci bez ublížení, ani jedno ani druhé nebije do očí. — Známo jich asi 20 druhů.

Roháč velký (Colymbus cristatus, L. = cornutus, Briss. = Podiceps cristatus, Lath.).

Kahara roháč obecný (Presl), roháč větší (Palliardi), kahara čubatá, chocholatá. — Rus.: Gagara chochlataja, chochlatyj nyrez; pol.: Perkoz pernykoza, dwuczubny, nurek czubaty, wielki, koza (lid.); chorv.: Velika pondurka, ušatka, pljenor, norak, norac, betina, kikaš; srb.: Veliki gnjurac, gnjurac čubasti; slovin.: Čopasti ponirek; luž.-srb.:

Nórk, nurk, rohač, chocholkaty nórk; něm.: Der Haubensteissfuss, der grosse Lappentaucher, Haubentaucher a j.

Druhový znak: Krk zpředu bílý, zobák červený, plováky vně olivově hnědé, vnitř žlutozelenavé; načernalé temeno zdobeno velikým, zdaleka patrným dvoudílným chocholem či růžky (odtud roháč); kromě toho má veliký rezavohnědý a černě lemovaný límec kolem hlavy, věru zvláštní to a rázovitá okrasa ptákova; tváře, hrdlo a celý spodek těla, potom horní okraj křídla s krátkými pery ramenními a šikmé zrcádko jsou stříbrobílý, atlasově lesklý. — ♀ a mladí jsou zbarvení bledšího a okrasy na hlavě mají kratší. — Délka 55 cm., křídlo 18 cm., zobák 4·8 cm., plovák 6 cm. Tab. XXX. obr. 232.

Na podzim je jednoduchý a krátký límec bílý, jen uzounce zalemován a nepatrně zaryzlý; růžky také jsou mnohem menší a černohnědý povrch těla je poněkud šedě nadechnutý. Mláďata z vajec nemají růžků; hlava s krčkem je bílá, podél černě pruhovaná a skvrnitá, na šíji šedavá, povrchu jsou barvy myšové, na prostřed hřbetu nejtmavší, vespod bílí. — Mladí ptáci (v prvém šatě) jsou zbarveni skoro podobně, ale povrchu našedě černohnědě a teprve po druhém vypelichání jim narůstají růžky s límcem který ale ještě není rezavý. — ♀ je nápadně menší, má malé růžky i límec a je mdlejšího a chmurnějšího zbarvení. — Zobák bývá z jara temně růžový na podzim špinavě červený (st. ♂) anebo načervenale bílý (ml. pt.); oko mladých je perlově bílé, sežloutne a později konečně přechází do červena; plováky zelenavě žluté, klouby a laloky náprstní olivovězelené.

Obývá střední a jižní Evropu a na sever asi po 60° s. š. je rozšířen i také v Asii (Japonsko), na jihu pak jej znají v Indii a dále v Australii a na N. Zeelandě; mimo to celá sever. Afrika a Habeš jej hostí. V Řecku a Turecku je všedním hostem zimním a v Dobrudži praobyčejným hnízdivcem a podle Reisera na močálovitém jezeru Srebernickém v Bulharsku žije v »neuvěřitelném množství«; rovněž na Skaderském jezeru lze jej v každou dobu roční nalézti. V Německu, jakož i ve vlastech našich na vhodných místech (rybnících a jezerech) není vzácným a také větší řeky s tichými zarostlými zátokami poskytují mu útulku (Rýn, Mohan, Odra, Labe, Dunaj a j.). Bydliště mívá rád vždy zarostlé, ale nemusí to býti právě husté a vysoké rákosiny. Menší řeky toliko někdy a to za tahu navštěvuje. Od nás odletuje již v září a vyhledává rozsáhlé vodní hladiny a ledu prostá místa, aby tu zimu přebyl. Bývá to už Bodamské, Blatenské a j. jezera švýcarská, pokud vody jejich mráz nespoutá. Koncem března začnou se hýbati, aby svá stará hnízdiště vyhledali. Také jich — hlavně mladých ptáků — přezimuje hojně při březích poblíž zálivů mořských, na př. v cařihradském přístavu je mladých roháčů v zimě plno viděti.

Hnízdo si zakládá v rákosí nebo jiných rostlinách, nejčastěji na pokraji k vodě obráceném; bývá buď na pevném základě zbudováno nebo také plovoucí (viz o tom více při potápce malé) a to někdy tak, že úplně volně na vodě mimo bylinstvo splývá. Ve druhé polovině máje bývá

v něm 3—6 vajec velmi protáhlé, někdy téměř válcovité podoby a na obou poukách zašpičátělé. Nelesknou se a za čerstva jsou slabě zelenavě bílé barvy, leč později vlivem zahnívajících látek hnízdních jeví se špinavě žluté čmouhaná až skoro zahnědlá. Průměr. velikost 44 vajec je 53·3 × 35·8 mm, váha 4·55 g; vnitř prosvitají zeleně. Za 3 neděle pilného sezení (i ♂) vylíhnou se mláďata. Horko, jaké při tom v těle ptáků povstává, přenáší se netoliko na velké hnízdo, ale i na okolní vodu, která je docela vlažná. Mají zvyk při opouštění hnízda přikrýti vejce hromádečkou rostlinných zbytků. Kde žije mnoho roháčů, bývají hnízda jejich blízko sebe. Tak na Plönském jezeru (vých. Holštýnsko) nalezl Dr. Leverkühn 10 hnízd na jednom z malých ostrůvků tamních a píše, že by je byl na prvý pohled snadno přehlédl; všechna byla položena těsně u vody a průměrný počet vajec jedné násady byl 4. Podobně se hnízdí v koloniích i na mazurských jezerech, na rybnících jihočeských, v Uhrách, Haliči i jinde. Oba staří statečně brání svého hnízda, obzvláště pak ♀ mláďata.

Je-li v bezpečné vzdálenosti od člověka a pozoruje-li jej mívá krk vzpřímený, natažený, jinak jej nosívá mírně esovitě zahnutý. Plují-li oba manželé těsně podle sebe (a jsou to věrní a oddaní manželé) a střídavě se potápějí a vynořují, jsou vskutku v jarním svém hávu nemalou a zvláštní okrasou tiché hladiny jezerní nebo rybničné. Mimo labuť snad žádný jiný pták si nevede na vodě tak pyšně a sebevědomě jako pan roháč na hnízdišti, ve svém království. Míní-li se býti sám a nepozorovan a ponořuje se toliko za potravou, činí tak lehkým trhnutím; leč byl-li pobliž břehu někým překvapen mžikem a tiše zmizí pod vodou a po půl minutě často 60 m i dále ku středu hladiny se objeví. A nezdá-li se mu ani to dost jisté, potopí se opět až se dostane do úplně bezpečné vzdálenosti, kde potom hrdě a klidně krouží po hladině, ale při tom domnělého nepřítele s očí nepouští. Někdy se ponoří, aby na témž místě se zase objevil.

Let jeho se zdá býti těžkopádný, a člověk tomu hnedle dá za pravdu, uváží-li, že ta krátká, úzká křídla se musí seč jsou namáhati, aby těžké tělo ve vzduchu unesla. Letí sice poměrně rychle, ale bez zatáček, přímo ku předu. Zapadá-li, je to spíše opravdový pád na vodu, nikoli sklouznutí na hladinu. Na jaře a v létě jen neradi roháči létají a v době pelichání v pozdním létě ani vůbec po nějaký čas nemohou, ale na podzim, blíží-li se doba tahu, častěji se zdvihají a beze vší příčiny větší plochy nad hladinou přeletují — trenují se.

Křičí silným, rozléhajícím se »kek kek kek«, ♀ trochu vyšším hlasem; nezřídka toto »kek« přechází v hlasitější a mocnější »kraorrr«, na něž ♀ »kruorrr« odpovídá. Oboje toto nejvíce lze slýchati v době svateb a lze to pokládati za vyznání lásky a touhy milostné.

Krásná »kožišina« jeho se platí až 5 K i více za kus.

Roháč rudokrký (Colymbus griseigena, Bodd. = subcristatus, Jacq. = rubricollis, Gm. = Podiceps subcrist., Bechst. = griseigena, Dress.).

Kahara červenokrká. — Rus.: Čirok, poganka krasocheja, kogara; pol.: Perkoz rdzawoszyjny, nurek rdzawoszyj; chorv.: Cervenovrata pondurka; srb.: Gnjurac ritjogrli, crvenovrati gnjurac; slovin.: Rujavovratni ponirec; něm.: Der Rothalssteissfuss, der rothalsiger Lappentaucher.

Druhový znak: Krk zpředu živě rudohnědý nebo šedý (u mladých bílý) a také strany krku jsou rudě zbarveny; zobák černý, na kořeni červenožlutý, plováky vně temnošedé, uvnitř olivovězelené; temeno se šíjí je černé, nad ušima na obou stranách je krátce přistížený chocholík, který poněkud sbíhá dolů jako licousy; tváře s hrdlem jsou krásně světle popelavy a bíle zalemovány; spodek je stříbrobílý, povrch hnědočerný, zrcádko a křídelní okraj bílý. — Délka 44 cm., křídlo 17·5 cm., zobák 2·4 cm., plovák 5·4 cm.

Svatební šat: Růžky s límcem nejsou tak nápadně prodlouženy a proto ne valně zřetelny, přiléhají pevněji k tělu; temeno až po záhlaví a po šíji dolů jest černé; hrdlo a hlava se stran jsou šedivy; pod okem začíná bílý lem a v oblouku končí pod hrdlem, ostatek krku je krásné živé barvy kaštanově rezavohnědé; pera na slabinách jsou temně hnědošedá, spodek atlasově bílý, šedavě skvrnit, povrchu hnědočerný a lesklý, na křídle bílé zrcádko. V zimě zmizí rudé zbarvení krku i šedé partie na hlavě, na křídle je patrná bílá příčka mimo zrcádko. Mladí ptáci mají bradu s hrdlem bílou a po stranách hlavy jdou 3 hnědočerné podélné pruhy; krk s volátkem zažloutle rezavý a slabiny temně hnědošedé. — Co do pohlaví nelze téměř oba ptáky rozeznati. Zobák na jaře mívá černou špičku u kořene jsa oranžově žlutý, na podzim bývá bledě načervenale žlutý; oko rudohnědé, plováky olivově zelenošedy.

Roháč tento je domovem v mírných a teplejších zemích evropských i asijských a také v sev. Africe. U nás v Evropě nejdále do středního Švédska bydliště jeho jsou jen známa; velice hojně se hnízdí v Uhrách a v Rusku. V Němcích také na vhodných místech není vzácností, leč přece tak hojným není jako předešlý. Podobné asi poměry panují také v našich zemích československých, ačkoli nedostatek vodstva má nemalý vliv na jeho se tady vyskytování a proto je vzácnějším. Frič dokonce uvádí, že museum na Ohradě u Hluboké ani jej nevystavuje, ačkoli touto dobou je tam párek roháčů rudokrkých umístěn. Hnízdíval se druhdy zajisté častěji u nás, jako u Chlumce, u Bohdanče, u Kopidlna na Dymokursku a p. Nyní hlavně za tahu (v dubnu nebo říjnu) bývá tu a tam uloven mladý pták a třeba i nepoznán nebo zaměněn zůstává.

Vejce jeho jsou podobně zbarvena jako roháče velkého, jsou jen poměrně menší. V máji obyčejně bývá násada úplná, a průměr. velikost

38 vajec jest 49·2 × 34 mm, váha 2·95 g. Jsou podlouhlá, někdy zase břichatá, skoro ovální formy typické a bývají zhusta hnědě mramorována od špiny a kalu.

V době páření na jaře s večerem provozují tito roháči hlučný koncert, vyluzujíce zvuky nepodobné řičení mladého hříbátka. Není daleko tak plachým a opatrným jako předešlý a lze jej snáze uloviti.

Roháč žlutorohý (Colymbus auritus, Lin. = cornutus, Gm. = Podiceps auritus, Boje. = cornutus Lath.).

Roháč rohatý (Palliardi), prostřední, severní. — Pol.: Perkoz rogaty, uzsaty, pólnocny, nůrek rdzawoszyj; chorv.: Perjušasta pondurka; srb.: Gnjurac ušati; slovin.: Severni ponirek; něm:. Der Ohrensteissfuss, Hornsteissfuss, gehörnter Lappentaucher.

Druhový znak: Zobák černý, na špičce barvy bílého rohu, u kořene růžový; plováky vně šedé jako olovo, uvnitř žlutavě šedozelené, patní kloub tmavý; povrch těla je černavý, krk zpředu a hruď rezavy (jako u předešlého), spodek stříbrobílý; na křídle veliké bílé zrcádko. 11—12 předních letek je tmavohnědých. Staří ptáci mají zdánlivě velikou hlavu, což pochodí od velice chomáčkovitého jejího opeření, které se na temeni rozděluje ve dva zřetelné chocholy či růžky a mimo to vytvořuje po stranách veliký límec; od kořene horní čelisti vychází široký rezavý pruh přes oko až ku záhlaví; krk zpředu rudohnědý. Mladí ptáci mají hlavu hladkou, bez růžků a límce, tváře zažloutle bělavé a bělavý krk mírně zarezavělý nebo šedavý; kolem zornice je stříbrobílý jemný kroužek. — Délka 28 cm., křídlo 14·5 cm., zobák 2—2·3 cm., plovák 3·6 cm.

Svatební šat je značen párem růžků (také oušek), jež jsou většího objemu než u roháče velkého; černavý límec jest jako kruhovitě zastřižen a objímá celou hlavu až po hrdlo; hlava sama až po horní krk je mdle černá, na čele jen poněkud do šeda naběhlá; rezavý pruh přes oči bývá sírově žlutě nahoře lemován a rezavá barva jeho zasahuje také vnější kraje oušek; hrdlo, vole a slabiny až skoro na bérce jsou krásně tmavě rudohnědy, bílý spodek atlasově lesklý. Na podzim je povrch černohnědý a u půlletních ptáků temnošedý, spodek bělostný, lesklý u krku narudle šedý. — Zobák černý, u špičky bledý, zarůžovělý; uzdy rezavé, duhovka karmínově červená, od zornice bílým kroužkem oddělená; plováky zažloutle bílé, šedě naběhlé, na kloubu zelenavé.

Jest rozšířen v četných zemích. V létě obývá hlavně mírné a severní krajiny na sever. polokouli jako v Grónsku, na Islandu, v Jutsku, Norsku, Švédsku, v celé evropské a asijské Rusi až daleko na východ, jakož i v Sev. Americe. Za tahu (v říjnu a březnu objevuje se ve Francii, sev. Italii, ve Švýcarech, na Rýnu a Mohanu, častěji než jinde v Německu. Zdá se, že v Anglii a ve Skotsku se nehnízdí, ač tu již byl v letním rouchu zastřelen. Co pak se týče vlasti našich je známo, že se tu roháč žlutorohý častokrát objevil a objevuje a to jak staří tak mladí a není

ani tak vzácným jako předešlý. Frič se také zmiňuje o formě severní (arcticus) a formě jižní (cornutus), jak je Naumann rozeznával *). Leč hned po jeho smrti se shledalo, že tu jde o jediný druh v různém toliko stupni vývoje a šatu. Ve Lvově ho v museu nemají a ve Vídni vystavují 2 staré ptáky v let. šatě, jeden pochází z Uher z Nezideru a druhý z pozůstalosti korun. prince Rudolfa.

Způsobem hnízdění se jakož i vzezřením vajec shoduje se s předešlým druhem a 4—6 vajec snášívá v červnu. Průměr. velikost 31 vajec je 44·3 × 30·5 mm, váha 2·205 g. Ze všech roháčů je tento nejmíň plachý a jen zřídka se potopí, je-li chyben, naopak spíše vzletuje a odlétá malý kousek cesty, aniž by byl tím opatrnější; nezná patrně co dobroděj člověk dovede. Jest také velice družným vůči sobě rovným a byl-li z párku jeden zastřelen, až dojemné jest podívání, když druhý z pozůstalých manželů kolem mrtvého soudruha stále pluje, tiše jej zobákem pobízí, jakoby jej chtěl povzbuditi a donutiti, aby vstal. Jen nerad se od něho odlučuje.

Roháč černokrký (Colymbus nigricollis, Brehm = auritus, Gm. = Podiceps nigricollis, Br. = auritus, Lath.).

Roháč malý, kahara ušata (Presl). — Rus.: Uchastaja gagara; pol.: Zausznik; chorv.: Zlatouha pondurka; srb.: Gnjurac zlatouhi; slovin.: Zlatouhi ponirek, černovrati ponirek; něm.: Der Schwarzhalssteissfuss, schwarzhalsiger Lappentaucher, kleines Goldohr.

Druhový znak: Černý zobák je celkem slabý a celá jeho špička je zřetelně vzhůru pozvednuta; kroužek oční s duhovkou karmínovy; za každým okem je hnědavězlatý chochol (ouško); povrch hnědočerný, na každém křídle veliké bílé zrcádko; hrdlo, krk a poněkud prodloužená péra temenní jsou černy; horní hruď s boky a slabinami rudohnědá, spodek bílý; prvých 5 letek hnědočerných, na ostatních přibývá víc a více bílých partií na vnitřních praporech, čímž pak zmíněné zrcádko povstává; zadní letky také hnědočerny; předek krku starých ptáků je černý, u mladých bělavý nebo šedý. — Délka 30·5 cm., křídlo 14 cm., zobák 2 cm., plovák 4·2 cm.

Svatební šat: Nazad temene je malý chocholík uprostřed mírně prohlouben; hlava černá, se strany do zelena lesklá; líce a uši krásně rezavy s okrově žlutými konečky; veškeré peří na tvářích lze ptákovi nadmouti, že se pak obličej jeví buclatý; krk je černý; hruď se slabinami temně rezavá a černým peřím promíšená, ostatní spodek leskle bílý; povrch temně hnědočerný. — St. ♀ je o poznání menší a mdlejších ba-

*) Synonymika tohoto a předešlého i následujícího druhu je trochu popletena a názvem auritus míněn také druh černokrký. Podobně shledáno i u Dzieduszyckiho (polské názvy), ačkoli Taczanowski oba druhy správně rozeznává.

rev a mimo to její rezavá okrasa náušní je menší a světlejší. Z a m l á d í jsou tváře s hrdlem bílý a tuto, trochu i na uších a skráních špinavě narezavěly; pod lysými uzdami a pod očima je černý proužek; krk hnědošedý a boky a slabiny široce černě hnědošedě příčkovány, spodek atlasově bílý, povrch s křídly temně černohnědý. P o d z i m n í š a t starých se vyznačuje temným pruhem s obou stran hlavy pod očima a rezavějším zbarvením skrání; jinak vypadá jako šat mladých. — Zobák černý, duhovka červená, plováky tmavě olivověšedé.

Mírná a severní Evropa a Asie jsou jeho letní domovinou a vyskytuje se tu jen místy hojněji jako ve Vých. Prusku, Pomořansku, Braniborsku, Prus. Slezsku, v Čechách a na Moravě i v Haliči, dále v již. Francii, Italii, Uhrách, Rusku, zejména jižním, v Řecku, kde na lagunách a jezerech v Epiru jich mnoho přezimuje jako v dol. Egyptě a zálivu Suezském, v Habeši, Alžíru, Tunisu. Hnízdí se však i v Transvaalu a v Kapsku. Oblíbenými jeho bydlišti jsou zarostlé rybníky a jezera i hluboká místa v močálech kde v létě je dost vody. Přednost dává takovým rybníkům nebo alespoň místům, kde orobince, zevary, ostřice, puškvorec, kosatec, skřípiny, haluchy, sevláky, žabniky, šípatky a jiné ještě rostliny vodní bujně rostou a houštiny vytvářejí a kde zároveň také volná místa na hladině lze nalézti. Za to v pouhých rákosinách jen tuze zřídka jej nalezneme. Rozumí se, že i bahnité dno vody musí míti zarostlé, nikoli však okřehkem pokryté hladiny. A ta nejosamělejší místa právě mu jsou nejmilejší. Tady si urobí hnízdo, někdy i mnoho hnízd v husté kolonii bývá seskupeno a druhdy i hnízda volná zakládá. Takové kolonie máme i na rybnících jihočeských a také na Dobříšsku a jinde se u nás hnízdí. Bývají pokud možno nejdále od břehu, vždy na straně k vodě obrácené a lze se k nim buď dobroditi nebo na člunu přiblížiti. Kdo však neměl příležitost hnízda těchto vodních ptáků studovati, hravě je přehlédneš, neboť chomáč hnijících rostlin vodních sotva budeš míti za hnízdo. Na severu rádi i rackové hnízda jejich anektují pro sebe a celou násadu roháčovou často zastaví při úpravě.

Počet vajec kolísá mezi 4—6; jsou štíhlé podoby a zbarvení obvyklého u roháčů, t. j. špinavě zahnědlého, jež sezením konečně jako cibulovými slupkami obarvená vyhlížejí. Průměr. velikost 28 vajec je 43·5 × 30·2 mm, váha 1·86 g a za střídavého obou ptáků sezení je mláď za 3 neděle na světě, ač-li je o vejce nepřipraví pochop nebo vrána a p.

Také není tento roháč plachým, spíše jej dlužno zváti důvěřivým. Nerad, tuze nerad vzletuje a milejší jest mu potápěním a skrýváním se ochrany nalézti. Janda vypravuje ve svém »Atlantu středoevrop. ptactva«, že přiletělo 5 těchto ptáků na malý rybníček a všichni byli pobiti do jednoho, místo aby po prvé ráně odtud uletěli.

Hlas jeho jest dost příjemný hvizd, jejž nejvíce za tichých večerů, zřídka jen v noci anebo za dne vydává; zní vysoko a daleko se nese po vodě to jeho »bib bib«, a z něho hned trilek »bidevidevidevide«. —

Potápka malá (Colymbus fluviatilis, Tunst. = minor, Gm. = nigricans, Scop. = Podiceps minor, Lath. = fluviatilis, Degl.).

Potápka obecná, roháč menší, roháček. — Pol. Perkozek, nur (nurek) mniejszy; chorv.: Mala pondurka; srb.: Gnjurac pilironac, pilinorac, betič, njorac mali, njorčič, mali gnjurac, gnjurčič; slovin.: Mali ponirek, mali ponderek, savski potapljavec, mala potapljavka; luž.-srb.: Huska, nórjak; něm.: Der kleine Lappentaucher, Zwergtaucher, Zwergsteissfuss. Tab. XXX. obr. 237.

Druhový znak: Snadno se poznává od ostatních příbuzných svojí nepatrnou velikostí (trochu větší křepelky): nemá ani růžků ani límce; složená křídla jsou vně temnohnědá a tudíž žádného zrcádka na nich; střední letky toliko na vnitřním praporu bílé; povrchu temnohnědá, vespod šedobílá; líce s krkem rudohnědy (st. pt.) nebo žlutošedy (ml.). — Délka 23·5 cm., křídlo 9·5 cm., zobák 1·7 cm., plovák 3·2 cm.

Svatební šat: Povrchu leskle černý do hněda douškující (měnivý), vespod leskle stříbrobílý, temně vlnkatý, hrdlo černavé; hlava, strany krku i jeho předek jsou kaštanově hnědy, břicho temnošedé, křídla hnědočerná bez zrcádka. Oba staří se od sebe liší tím, že ♂ je nepatrně větší a hlavu má hustším a delším peřím pokrytou, kaštanová hněď na krku je krásnější a černý zad hlavy a šije se více leskne. Mladé potápky jsou povrchu tmavé, černohnědé; přes bělavé skráně a pod nimi je černý proužek; kol uší jest rezavé místečko; hrdlo a střed hrudi bílé, krk zpředu a vole narezavělé, slabiny hnědošedé. Na podzim nemají staří žádných pruhů na tvářích a skráních a jinak vypadají jako mladí ptáci, avšak zobák jejich bývá vždy temnější, u mladých pouze hnědošedý, někdy také zelenavý s temným slemenem. Hnízdoši jsou povrchu černí, rezavě pruhovaní a čelíčko mají stříbrošedé, vespod jsou čistě bílí. — Zobák krátký a poměrně dost silný, černý s bělavou špičkou (na jaře) nebo světlejší (na podzim), duhovka rudohnědá, plováky tmavě olivovězelené.

V Africe žije příbuzná forma, potápka kapská (Colym. fluviatilis capensis, Licht.); jsou rozšířena až do Kapska, liší se od naší tím, že má na ramenních letkách prapory vnější bílé.

Zdá se, že tato potápka je rozšířena pouze v mírných a teplých končinách evropských i asijských. Na severu ji mají ještě v již. Švédsku, ale už jako vzácnost, leč ve všech ostatních zemích od Španěl až po již. Rusko (kde již v okolí Kijeva je vzácnější) se vyskytuje. Dále na východ nastupují blízké její příbuzné druhy. Na menších i větších močálech a jezerech jihoevropských se nejen hnizdí, ale i přezimuje a zejména v Turecku, Řecku a M. Asii jest hojnou. V sev. Africe jen jednotlivé párky pozorovali Rüppell a Heuglin a v zimě ji Schrader viděl u Mersiny a jezera Menzaleh v dol. Egyptě. V Němcích i v zemích naší monarchie je všude na vhodných vodách zastoupena a všeobecně známa.

Stěhuje se v březnu a dubnu k nám a v říjnu a listopadu putuje od nás; při takovém cestování ji zastihneme nezřídka na malých kalužinách potocích, nadržích i v samém sousedství osad a příbytků lidských.

Není vyloučena možnost většího ještě rozšíření jejího dále na východ a na jih, leč plachý, nepatrný a nenápadný pták ten velmi snadno unikne pozornosti cestovatelů přírodozpytců.

Veliké i malé rybníky, jezera, močály, kde jen není příliš hluboko a kde břehy hustě jsou zarostly jsou všelikým bylinstvem a kde i hladina vodní pokryta bývá, alespoň místy, vzplývavým lupením leknínu a p. — to jsou její bydliště. Za bouřlivého počasí za tahu sráží je vichřice k zemi a tu je pak lidé snadno polapí. Přibývající zimou jsou nuceny zimní svoje bydliště, volné vody, pošinovati neustále k jihu; jsou-li však takové u nás i v zimě, přezimují tu, leckteré i v Německu.

Hnízdo si vyrobí z materialu, který částečně i ze dna vody přináší (Bau) a je to hromádka všelikých součásti rostlinných, čerstvějších i zahnívajících, promíšeně nakupených a dle toho buď vyšších, buď nižších. Všude pak dbáno toho, aby vejce více méně ve vodě ležela a nezřídka některé buď pohnutá voda vyplaví nebo pták hnízdo opouštějící vyhodí; jest jamka hnízdní jen plochá a mělká.

Samička opouští hnízdo při dost malém vyrušení a pokrývá vejce několika lupeny nebo stonky s hnízda vzatými, takže taková opuštěná domácnost vypadá jako malá, kuželovitá vyvýšeninka zvíci ruky, jakoby nahodile větrem nebo vodou nanesených shnilých zbytků rostlinných. Okolní voda bývá vlažná, zejména čím dále ku vrcholu hnízda; buď je tak veliká teplota ptákova anebo snad hnitím látek teplo to se v okolí hnízda tvoří? Nemožné to není, aby ve směsi různého staviva ve smačknuté hromádce tlením teplo nevzniklo.

Berlinští slidiči po vejcích v okolí sídelního města každoročně pobrali na menších tůních potápkám vejce, aniž by se tím byly daly zapuditi; teprve zasypání tůní těch je nadobro zahnalo. Násada ze 4—6 podlouhlých, někdy také břichatých, oválních vajec koncem máje nebo v červnu bývá ve hnízdě úplná; čerstvá vejce jsou zazelenale žlutobílá, avšak brzy se na nich objevují skvrny špinavé, hnědozelené od staviva hnízdního pocházející. Průměr. velikost 67 vajec je 37·6 × 26·1 mm, váha 1·18 g. Natvrdo uvařená vejce ta mají zelenavý bílek, žloutek ohnivě červený a jsou opravdu výborná, jemná.

Potápka je plavec i potápěč par exellenz, virtuos. Je úžasně plachou a ostražitou a spozoruje-li člověka zdaleka, okamžitě zmizí s povrchu vody, aby ho někde ve skrytu pod lupením pozorovala. Nalezá-li se na širé hladině, odplave pár set kroků na opáčnou stranu od rušitele a vynoří z vody jen hlavu s krkem. Vidí-li se vážně ohroženou, pak uhání pod vodou dobrý kus cesty a vynoří pouze zobák až po oči. Člověk trne nad její lstivostí, s jakou vždy při vynoření dovede použíti míst, kde ně-

jaký nepatrný předmět z vody vyčnívá, aby se vedle něho nepohnutě položila a tak pozorovatele svého oklamala, aby ji přehlédl. Blíží-li se kdo ku hnízdu, objeví se nejdřív ♀ — jak Bau častokrát měl příležitost pozorovati — těsně u něho a potápí se a šplouchá kolem slidiče.

Hlas její jest příjemný, něžný a krátký hvizd »bib bibib« a při námluvách jej častokrát opětují, při čemž se ozývá jaksi trylkovitě. Volání její — píše bar. Fischer — není nepodobno u vysoké míře křiku žluny šedé. Mláďata pískají jako u všech roháčů.

Živí se hlavně všelikými červy, hmyzy, a jich larvami. Lítá, jak praví Naumann, cvrčivě jako kobylka nebo saranče. Chytiti potápku lze vždy více méně náhodou; buď unavenou a bouří k zemi sraženou za tahu někdy ji polapí, nebo na spuštěném rybníce v bahně uvázne anebo konečně se nahodile zaplete do rybářské sítě.

V zajetí se ji pokoušeli mnozí chovati, mezi jinými i náš Janda, který nadšeně píše o její chování se v nádržce vodní, o dovednosti s jakou se potápí, jak pod vodou se pohybuje, vynořuje atd. (Atlas střed. pt.) Také Friderich podrobně popisuje ve svém díle »Naturg. der deutsch. Vögel« chování se zajatých potápek.

II. čeleď: Potáplice mořské (Urinatoridae = Colymbidae).

Nártí vždycky se stran velice stlačené a tudíž ploché, široké, zpředu i ze zadu užší hřbetu nože; tři dlouhé, úplně blanami spojené přední prsty a zadní prstík. Plováky vetknuty jsou daleko do zadu štíhlého těla a kloub patní je tak ustrojen jako u čeledi našich potápek (roháčů — viz tam), pročež právě tak namáhavě chodí jako ony; nártí je mimo to kolkolem jako prsty na kořeni síťnato, nahoře štítkováno; střední dráp je dvojnásob tak dlouhý jako široký. Křídla krátká, úzká, hrotitá o tuhých, tvrdých letkách a o dlouhé kosti ramenní; 1. letka nejdelší. Úzký zobák zdélí hlavy je ostrý, špičatý a až pod oči rozeklán; chřípě ležící na kořeni zobáku jsou úzké a nahoře meziblankou oddělené; jazyk dlouhý, hrotitý, u kořene oboustranně pilovitý. Hlava je větší a krk kratší než u roháčů; uzdy opeřené; postranní cípky náčelního opeření dosahují nad zadní konec chřípí. Krátký ocas je zaokrouhlen a složen ze 16—20 rýdovacích per. Opeření těla je husté a přiléhavé, na spodku rozcíslé, bez obrysů, povahy kožišinovité, na krku krátké jako sametové. V jarním rouchu vypadají ptáci daleko krásněji než po druhém vypelichání v prostém šatě podzimním, který je zároveň typem šatu ptáků mladých. Nepelichají však všechny v jistou určitou dobu jako pozorujeme i u jiných ptáků.

Čím jsou roháči vodám sladkým, tím jsou potáplice na moři. Vlastí jejich je vysoký sever, kde se zdržují nejvíce na moři při pobřeží pevniny nebo ostrovů; po čas hnízdění se však vyhledávají sladkovodní

jezera poblíž moře. Nežijí v hejnech, nýbrž jen po párech anebo v malých družinách a veškeré druhy jsou celkem chudší svými jedinci, než kteříkoli jiní ptáci mořští, s nimiž se také tuze málo stýkají. Jako přeletaví ptáci nastupují za drsného počasí zimního cestu jižněji a vzdor zdánlivě nemotornému letu ubírají se velmi vysoko v šikmých řadách ku předu, přeletujíce tak daleké trati a přidržujíce se namnoze směru toků a řek. Při zapadání na vodu nejsou s to zmírniti prudkost pádu a proto po hlavě se smyknou pod hladinu, aby teprv po krátkém ponoření se objevily. Zrovna tak jako roháči nejsou s to se země se vznésti a proto taková chuděra, která nějakou nehodou postižena se octne na zemi, na suchu, bývá často rukou polapena. Případ takový znám z Čáslavě, kde 1909 v podzimní večer listopadový narazila patrně mladá potáplice na telefonní dráty nad náměstím a spadnouc nemohla se více vznésti, ač nebyla dokonce vážně poraněna; živou nalezl důstojník.

Jsou dokonalými mořeplavci, kteří nejen že výborně plují n a v o d ě, anobrž znamenitě, ba daleko lépe se pohybují p o d v o d o u. Tiše a klidně zmizí pod hladinou, kde se honí, veslujíce pouze plováky, za rybami i v hlubinách a trvá to dvě, ne-li snad i 3 minuty než se objeví nahoře. Až 200 kroků lze jim pod vodou uraziti a po vteřinovém vynoření opět pokračovati a jsou-li ohrožovány znova a znova. Mimo to se dovedou nésti buď lehce na vodě anebo dle potřeby plují s trupem větším dílem ponořeným, což ostatně i strýcové jejich, roháči také dovedou a činí.

Jsou ptáky dále lstivými, plachými a opatrnými a jest třeba se k nim skrytě přibližovati, ačkoli za jistých neznámých nám okolností vedou si naopak jako pomatený. Cituji zprávu, kterou jsem poslal do »Lov. Obzoru« IX. 1906: »Dne 18. října zapadly z hejna asi 15—20 kusů potáplic severních 3 kusy na rybník u vsi Zbýšova blíž Čáslavě. Po celodenní »kanonádě« různých Nimrodů byli ptáci šťastně ubiti. Všichni 3 ptáci jsou v šatě zimním (mladí).«

Pro husté peří jejich je třeba hrubších broků, má-li býti ranou docíleno žádoucího úspěchu. Poraněny hledají spásy pod vodou a ku nadýchání stačí jim vystrčiti toliko zobák a proto se s nimi střelec někdy víc ani neshledá. Stojí-li na zemi, musí hodně zpříma udržovati tělo, neboť plováky daleko nazad pošinuté a bérce úplně břišní koží objaté jinak nedovolují a chůze jejich také dle toho vypadá — jest to bídné capání a jsou-li už opravdu nuceny po suchu se pohybovati, tož ne krokem, anobrž skokem jako žába poskakují anebo ležíce na hrudi plováky se postrkují vpřed. Vyspávají na vodě s hlavou a zobákem na zádech uloženými a je-li úplně ticho a klidno i plováky pod tělo vtahují, takže jako korek po vodě se nesou; spí lehce, na půl očka.

Hlas mají drsný, nepříjemný, rachotivý. Živí se výhradně rybami až přes $^1/_2$ kila těžkými; drobné hltají celé, větší rozrušují, jako na př.

platejse, jejž stisknutím čelistí pod vodou již polomrtvého na povrch vynášejí a položíce jej, kus z něho vytrhnou a shltnou, načež za klesající rybou opět pod vodu zajedou, zase kus urvou, až konečně se vší horlivostí ji takto celou pozřou.

Družné potáplice mnoho nejsou a na hnízdištích je známo o nich, že jsou závistivé a panovačné a okolo sebe nikoho nestrpí, vyjma toliko statečného rybáka dlouhoocasého (Sterna macrura).

Hnízdišti jejich bývají dost často i malé nádrže sladkovodní blíž moře v tichých osamělých krajinách, všeho lidského ruchu dalekých; nezřídka, ba často i vysoko v horách, ale blízkost moře (ne přes 2 hodiny cesty) vždy je žádoucí. V době hnízdění se jsou velice nepokojny, mnoho semo tamo i daleko přeletují a hlasně se ozývají. Rybníky a vody vůbec musí míti ploché břehy nebo nízké ostrůvky travou porostlé a dost (raději více) rybnaté; není-li takových, nuže zaletují za potravou na jiné podobné, byť i vzdálené vody. Zpravidla na malé vodě 1 pár se hnízdívá, na větších jezerech však i dva, ale ve přesně vymezených územích; překročení hranic mívá za následek zuřivý boj a zapuzení.

Hnízdo staví v trávě nejblíže u vody, aby se na ně mohly přímo z vody dohrabati, při čemž natahují krk a pomocí křídel a plováků se pošinují ku předu; právě tak slézají s hnízda, které sotva s výši prstů nad povrch vody ční a tudíž neustále skoro je vlhké. Bývá to stavba chudá, neumělá z různých stonků, stebel, vodních bylin pořízená a koncem máje osazena 2 velikými, podlouhlými vejci o pevné skořápce barvy kalně zelenohnědé a šedě a černě skvrnité. Jsou podobna tmavě zbarveným vejcím mnohých racků, leč pevnější a lesklejší skořápkou se liší. Za to velice se rozeznávají od známých nám už vajec roháčů. Oba staří béřou střídavě podíl na vylehování jich a nejsou v dobu tu plachými; také statečně brání svůj plod. Sotva že opustí mláďata těsnou skořápku, již jsou s to vytrvale a dlouho se potápěti a tak jsou bezpečna svým životem. Také brzy se musí starati o drobounké rybky sama. Zachce-li se jim odpočinku, vyšplhaji mateři nebo tatíkovi na záda, kde se zahrabou do peří, aby se zahřála.

Zvěřina jejich jest nechutná a vejce nejsou lepší; jen méně mlsné jazyky Eskymáků si na nich pochutnávají. Obyvatelé, kteři o ně nestojí, obyčejně je rozšlapávají, vždyť jsou to vejce rozkřičených rybožroutů!

Kůžky či spratky jsou hustou, teplou, třeba že rybinou páchnoucí »kožišinou«. — 3 druhy.

Jediný rod: Gavia, Forst.

Znaky tytéž jako u čeledi.

Potaplice lední západní. (Gavia torquata, Brünn. — Urinator imber, Gunner — glacialis, Rohw. — torquatus, Brus. — Eudytes glacialis, Naum. — Colymbus torquatus, Gm.).

Potápka lední (Palliardi). — Rus.: Morskaja gagara; pol.: Nur lodowiec; chorv. a srb.: Pljenor veliki; slovin.: Ledeni slapnik, veliki slapnik; něm.: Der schwarzschnäbelige Eisseetaucher.

Druhový znak: V šatě letním bývá hlava s celým krkem leskle zeleně černá; dolní hřbet, kostřec se svrchními ocasními krovkami jsou černy, bíle skvrnity (skvrny tak široké jako dlouhé). Na podzim a v šatě mladých je celý povrch těla zasmušile šedohnědý. Slemeno silné svrchní čelisti zobákové je mírně dolů zahnuto a pod nosem poněkud zduřené, od chřípí vychází podélná rýha, která mizí v okraji přední třetiny; spodní čelist bývá uprostřed vyšší než u kořene a rovněž po stranách poněkud zduřena a rýhována; okraje jsou trochu vehnuté. Jinak je barvy černé, nanejvýš na špičce žlutavý, 7 cm. dlouhý (asi jako nártí); náčelní opeření sahá až ku středu chřípí. — Délka 80—90 cm., křídlo 41 cm., ocas 5·8 cm., zobák 7—8 cm., plovák 8 cm.

Svatební šat: Mimo uvedené znaky mívá pod hrdlem bělavou skvrnu a podobná je i na šíji, obě pak jsou podél černě a ostře pruhovány; po stranách bílého vole také jsou černé rýhovité pruhy; spodek leskle bílý a nad bércemi černě a bíle tupkovaný; nad řiti je černá, úzká páska. Povrchu je pták černý a hustě poset čistě bílými perličkami, které na ramenou tvoří velké čtverhranné skvrny; křídla vespod čistě bílá, na špičkách černá. Podzimní šat povrchu a se stran vole je černohnědý, vespod bílý a po stranách vole černě podél pruhován. Mladé jsou světlejší a povrchu prostě šedohnědé, vespod bílé a podle vole mírně jen a nespořádaně proužkovány; hrdlo mají černé. — Zobák černý (st.) nebo šedý (ml.), oko tmavohnědé, plováky vně a na prstech tmavé barvy olivovězelené, vnitř pak a blány jsou bledě pleťově zbarveny.

Tento statný pták bydlí na pobřeží Labradoru, Grónska, Špicberků, Finska a Laponska, sever. Ruska evrop. i asijského, na Kamčatce, Aljašce a ve všech přilehlých ostrovech tamních. Dále je hostí Island, Faroéry, Orkády, Hebridy, zvláště ostrov Sv. Kilda. Za počasí drsného na podzim podél pobřeží zatulují se jižněji a potom se vyskytují jednotlivé na pobřeží německém, hollandském, anglickém, francouzském a také jako rarita i v sev. Italii, na Sardinii, Madeiře a v Alžírsku se zjevují. Je všech potáplic v nitrozemí nejzvácnější a nepochybně špatně anebo mylně určována, protože mladí, nevybarvení ptáci všech druhů jsou si velmi podobni a ti jsou to obyčejně, kteří se v našich krajinách objevují a uloví. V Čechách zastřelili st. ♂ v Hřensku (Lokaj-Frič); v zimním šatě a ml. ptáci (?) zastřeleni už byli několikrát, mezi jinými také u Struhařova 23. září 1870 (Hamböck), u Kar. Týna v listopadu 1893 ♂ (Hüttenbacher), u Skrej 1886; u Dobříše uloven krásně vybarvený pták, nyní ve sbírce učitel. ústavu v Příbrami (Kraus ve Vesmíru

XXVII.). Rovněž na Moravě a ve Štýrsku i v Haliči (ve Lvově) a v Dol. Rakousích (u Vöslavy vybarvený ♂ 12. ledna 1856 nyní ve dvor. museu vídeňském). Hnízdí se v nejvyšším severu a pro východní Grónsko se uvádí jako obyčejný hnízdivec jako na Islandě a dále na východ. Na řece Taimyru je vzácnou (Middendorf). Hnízdo (prosté a neumělé) staví hodně blízko vody buď v trávě nebo pod chudým křovíčkem a snáší 2 vejce velice dlouhá, tak že je nelze zmýliti s vejci jiných evropských ptáků, ale za to velmi se podobají vejcím ostatních potáplic, až na to, že jsou mnohem větši. Mají silnou drsnou skořápku hrubého zrna, dost lesklou, zasmušile do hněda olivovězelenou a ne hustě skvrnami a tupkami popelavými a hnědošedými (obláčky ve skořápce) a černohnědými povrchními skvrnami zdobenou. Délka jejich obnáší 83—100 mm, šířka 54×61·5 mm (průměr 91×57·5 mm) a váha od 13 do 19 g. Ostatní vylíčeno ve společných znacích čeledních.

Potáplice lední východní (Gavia adamsi, Gray. = Urinator adamsi, Gr. = Colymbus glacialis adamsi, Tschusi).

Potáplice Adamsova (žlutozobá). — Něm.: Der gelbschnäbelige Eisseetaucher, östlicher Eisseetaucher.

Druhový znak: Hlavu s krkem jako předešlá (modročerná), které se velice podobá; dolní část hřbetu není kropenatá; veliké bílé skvrny na hřbetě jsou delší než širší; slemenö zobáku a koutky ústní jsou rovné; zobák je světle žlutý s temnějším kořenem a delší nártí; náčelní opeření sahá až do středu chřípí. Ostěnky letek po celé délce jsou světlé barvy rohu (u předešlé hnědočerné). — Délka 78—81 cm., křídlo 38—41 cm., ocas 7 cm., zobák 9—11 cm., plovák 7—8 cm.

Tato potáplice, kterou považují jedni za samostatný druh, jiní jen za východní formu předešlé, obývá nejvyšší sever asijský, od N. Země až do záp. Ameriky. Byla již opětovně ulovena ve Vel. Britanii a jednou mladší ♂ na Atterském jezeru v Hor. Rakousích (viz podrob. popis v Ornith. Jahrb. 1894 — Tschusi). 2. prosince 1902 lapili živou ♀ na Chiusijském jezeru ve střední Italii a na Trasimenském jezeru zastřelili ♂. Každoročním hostem v zimě bývá na norském pobřeží.

Potáplice severní (Gavia arctica, L. = Urinator arcticus, L. = Colymbus arcticus, L. = Eudytes arcticus, Ill.).

Potápka severní (Palliardi). — Rus.: Gagara polozataja; pol.: Nur czernoszyjny, polarny, czarnogardl; chorv.: Sjeverni gnjurac; srb.: Pljenor srednji; slovin.: Severni slapnik; luž. srb.: Nórjavka; něm.: Der Polarseetaucher, Meertaucher.

Druhový znak: Svatební šat: Vrch hlavy a šíje jsou popelavě šedy, toliko hrdlo je violetově leskle černé; dolní hřbet, kostřec a svrchní ocasní krovky **Tab. XXX obr. 231.**

jsou prostě černy. Staří na podzim a mladí ptáci mají vrch hlavy se šíjí popelavý a povrchu a na křídlech jsou toliko zasmušile šedohnědí. — Zobák je posláblejjší, svrchní čelist je ku špičce mírně dolů sehnuta a rovnoběžně se slemenem probíhá na ní slabá rýha, která se brzo ztrácí; čelist spodní je na kořenové polovině stejně vysoká, na stranách od kořene počínajíc je slabě naznačená kratičká podélná rýžka; strany zobáku sploštělé, okrajů vehnutých. — Délka 64 až 70 cm., křídla 34 cm., ocas 5·8 cm., zobák 6·7 cm., plovák 7 cm.

Svatební roucho mimo uvedené značí se dále ještě takto: Strany krku jsou bílé, černými páskami dolů sbíhajícími zdobené a právě tak vyšňořeno jest vole po stranách; brada, hrdlo a tváře jsou černé jako samet a dole omezeny jsou černě a bíle pruhovaným poloobojkem, pod nímž následuje zpředu krku černá fialově lesklá skvrna; celý spodek je atlasově bílý; slabiny jsou asi uprostřed skvrnity, bérce a uzoučký proužek nadřítní jsou černy; povrch těla je rovněž černý a na ramenou i na lopatkách jest nápadné mřížkování, t. j. řady čtvercových bílých skvrn. Jest to vskutku velice pravidelná a také zvláštní rázovitá kresba! Povrchu jsou křídla černá a bíle kropenatá, vespod sněhobílá a toliko špička je leskle černohnědá. Na podzimním šatě převládá popelavá barva na vrchu hlavy a na šíji, jakož i celý povrch je tmavě šedohnědý, temněji skvrnitý a světleji lemovaný; spodek bílý jako hrdlo s tvářemi, po stranách vole řady černých skvrn. Podobně vypadají i mladí ptáci, jenže jsou ještě bledší a černé skvrnění podle vole nepravidelnější. — Zobák do modra černý, za mládí světle šedý, oko kaštanově hnědé, plováky narůžovělé bílé, vnější jejich strana (nártí) je nazelenale hnědočerná.

V Sev. Americe žijící potáplice severní je na hřbetě bledší a je považována za zvláštní formu (Urinator arcticus, Lawr.).

Potáplice severní náleží spíše severovýchodu a zdá se, že tak vysoko ku točně území jejího rozšíření nesáhají jako druhu předešlého. Alespoň marně domov její bychom hledali na Špicberkách, na Islandu nebo v Grónsku, neboť i v Norsku je dost vzácnou, ve Švédsku již spíše častěji, ale ve Finsku, sev. Rusku, v. Sibíři až na Kamčatku a dále v arktické Americe je všude obecnou. Eldorádem jejím jest ku př. veliké jezero ruské Ladoga a i jiná z tamních jezer je početně hostí. Také se hnízdí na Litvě; arci že vzácně. V zimě je obyčejným zjevem na Černém moři a nezřídka i celé tlupy se jich objevují ve vodnatých krajích německých, českých, moravských, štýrských, švýcarskych, kde zvláště prý se každoročně dost mladých ptáků vyskytuje. Avšak i v Italii a úžině Gibraltarské byly pozorovány a uloveny. Staří ptáci ve svateb. šatě byli uloveni v Prus. Slezsku i u nás (9. listopadu 1838 st. ♂ na Ohři a 16. října 1844 blíž Frant. Lázní st. ♀). V říjnu 1843 objevilo se jich na sta na jihočeském rybníce »Bestrevi« a pobyly tu do zámrzu. U Prahy a v Praze samé byli ml. ptáci uloveni a hojných úlovků mám zaznamenáno ve svých ornith. zápiskách za posledních 25 let. Fierbinger dokazoval, že prý se hnizdila 1842 na rybníce u Doks

a v Palliardiho »Krit. Übersicht« se dočteme, že u Pardubic zastřelili ♀ s úplně donošeným (tedy vyvinutým) vejcem a tím podepřeno bylo tvrzení Fierlingerovo. Faktických dokladů však se nedostává. Podobně v Haliči se objevuje takřka pravidelně a 9 kusů jich stojí ve lvovském museu a možno říci, že mladé nescházejí skoro v žádné větší sbírce ptáků. Ale i krásně vybarvené ptáky jsem tu a tam viděl v domácnostech jako ojedinělou ozdobu příbytku, místy pak jako embrya příští možné sbírky ptáků.

Hnízdí se nezřídka na Bogdanidě a na Taimyru, kam se dostavují počátkem (6.) června. 26. téhož měsíce a 1. července nalezl Middendorf dvě hnízda těsně na břehu a to bez jakékoli podložky, pouze na sešlapaném mechu ležela 2 vejce, která ♀ důrazně bránila proti útokům chaluhy. Koncem července už viděl puchem oděná mláďata. 15. srpna větší už, ale dosud také ještě jiná ve chmýří, beze všech známek puků per. Na některých jezerech pomořanských a západopruských se hnízdí, ovšem jen vzácně a není nemožno, že i ve Vých. Prusku by se nalezla; stalo se tak již na Litvě, jak víme.

Dvě, někdy (ač velmi vzácně) i 3 vejce jsou podlouhlá, o pevné hrubozrnné a lesklé skořápce, základní barvy mdle olivověhnědé s okrouhlými tmavošedými obláčky a hnědočernými, řídko rozhozenými skvrnami. Průměr. velikost 19 vajec je 86×51·7 cm, váha 10·55 g; ve Finsku je nalézají v polovic června.

Je právě tak plachou jako ostatní potáplice a jedině na hnízdišti činí vyjímku. Křičí silným, po vodě se nesoucím hlasem, z dálky jako protáhlé »kají«, z blízka však jako dvojslabičné »krau« nebo docela trojslabičné »kra-o-u«; druhdy pouze »krýýk« se ozývá. Ostatní se dovídá čtenář ve znacích čeledních.

Meves choval jednu ještě puchem oděnou v zajetí, ale již tu se jevila zlomyslnou a za svým pánem jako žába poskakovala — aby jej mohla štípnouti. (Ornis 1886.)

Potáplice malá (Gavia lumme, Brünn. = Urinator lumme, Gunn. = Colymbus lumme, Gunn. = septentrionalis, L. = rufogularis, M. et W. = Eudytes [Cepphus] septentrionalis, Ill. [Pall.]).

Potápka půlnoční (Palliardi). — Pol.: Nur rdzavoszyjny, pólnocny, rdzawogardlisty; chorv.: Crvenogrli gnjurac; srb.: Pljenor mali, plinor, laskava morski gak, gik, njorba popovača; slovin.: Rujavogrlasti slapnik; luž. srb.: Nórjavka mala; něm.: Der Nordseetaucher, rotkehliger Taucher.

Druhový znak: Svatební šat: Hlava s krkem popelavý, vpředu na krku se táhne podélný kaštanový pruh; povrch těla je temně hnědý, žlutě a bělavě kropenatý. Na podzim bývají hrdlo, líce, strany a předek krku bílý. Za mládí jsou jmenované části těla šedivy až na bílé hrdlo. Svrchní čelist posláb-

lého zobáku je buďto zcela rovná anebo před nozdrami poněkud vyvýšená; rýhování po stranách není, okraje však jsou nápadně vehnuty. — Délka 57 cm., křídlo 30 cm., ocas 5·2 cm., zobák 6 cm., plovák 7·5 cm.

Mimo uvedené budiž poznamenáno, že ve svatebním rouchu bývají nazad temene hnědočerné skvrnky, které pruhovitě po šíji sbíhají; spodek těla od šedého a kaštanového krku počínaje jest atlasově bílý a bílé vole jest po stranách černohnědě skvrnito (proužkováno); také slabiny a bérce jsou černohnědě skvrnity. St. ptáci na podzim a mladí v prvém šatě mívají celý spodek bílý, pouze vole je několika černými proužkami zdobeno; slabiny jsou značeny hnědočernými skvrnami osténkovými a podél křídel jsou hnědočerně nadechnuty; uzoučký pásek nad řítí a nejposlednější ocasní krovky spodní jsou hnědočerny. — Zobák buď světle šedý (ml.) nebo šedočerný (st.), oko hnědé, plováky na vnějšku nártí a prstů jsou zelenavě černohnědy, ostatek je barvy pleťové.

Bydliště nejmenší evropské potáplice sluší hledati na všech severních mořích kolem točny. Jest tu všude nejhojněji a nepočetněji zastoupena oproti předešlým a za svých výročních poutí docela ve velkých tlupách pohromadě bývá pozorována. Z těch odrazí jednotlivé kusy a zatulují se až do střed. Evropy a nezřídka i dále na jih. V Asii zaletuje v zimě až na Formosu. Pravidelným zjevem je v Grónsku, na Islandě, na Špicberkách, N. Zemi, Faroërách, Shetlandech, Hebridách a Orkneyích, v sev. a střed. částech skandinavského poloostrova, ve Finsku, na Rusi, v celé Sibíři až na Kamčatce a odtud přes Kurily dále po celé nejsevernější Americe, pak v zálivu Hudsonově a na Labradoru, odkud v zimě přeletuje přes celé Soustátí a navštěvuje Floridu s jedné a Kalifornii s druhé strany.

Zdá se, že nejhustěji se vyskytuje spíše od nás na severovýchod (jako předešlá) než na sever. V Němcích se objevuje v zimě zejména na Severním moři jako nejobecnější všech ostatních potáplic a také v nitrozemí není tak vzácnou jako ony, ale vždy spíše ml. ptáci (podle šatu) se tu vyskytují. Táhnou hlavně proti vodě velkých toků do nitra zemí a bývá mimo jiné i na Bodamském jezeru a na vodách švýcarských pozorovány a nejednou jí ulovili také v Italii a na Gibraltaru. Ve vlastech našich také dost často byla a bývá dosud ukořistěna a v Korutanech u Krieglachu lapili neporušenou živou 1906 na poli a druhou tam zastřelili na Drávě (Zool. Beobachter 1907). »V Haliči,« píše Dzieduszycki, »je velmi obecnou a jsou léta, kdy u velikých houfech se tu zdržuje, jako na př. 1878, ve kterémž roce mi jich přišlo do rukou s různých částí země 100 kusů, ale vesměs mladí ptáci. Exemplář s rudým krkem toliko jeden jsem viděl a to je týž, který mám ve sbírce od 9. listopadu 1875 (Muzeum 1880).« Mimo tento kus ještě 6 jiných ml. ptáků tu vystavuje (od října do února dopadených). Podobně ve Vídni vystavují jednoho star. ptáka ve svatebním rouchu a

ten je moravského původu, jiného starého ptáka v letním šatě mají z Opočna (16. listopadu 1884) tedy českého příslušníka a ostatní 4 kusy dílem z Dol. Rakous dílem z Haliče pocházejí. V českém museu máme také domácí kusy potáplic.

Hnízdí se na jihozáp. straně ostrova Islandu, na Lofotech u norského pobřeží a jinde v těchže šířkách. Nanejvýš zajímavé je domnění starých našich ornithologů, dle něhož se měla tato potáplice hnízditi 1842 a 1850 na pardubických rybnících a Frič to uvádí jako jistotné faktum a na doklad toho zmiňuje se o ulovení st. ♂ s rudým hrdlem 27. dubna 1843 a před tím také jednoho takového v květnu 1839 na rybníce »Čeperce« u Bohdanče (Hromádkova sbírka v měst. museu pardubickém).

Není ptákem snášelivým ani k sobě rovným ani k jiným ptákům vodním a jedině statečného rybáka dlouhoocasého strpí poblíž sebe. Naproti tomu je vzájemná náklonnost obou manželů veliká. Neustále jsou pohromadě, společně se potápějí, společně plují, pospolu i lítají a stihne-li jednoho z obou smrt, brzy se dostavuje druhý na místa ona a za hlasitého »nářku« dává také plně i svůj život ve psí, skýtaje střelci bezpečný cíl.

Middendorf je nalezl hnízdící netoliko na Bogdanidě ale i na Taimyru, stejně hustě jako potáplici severní. Koncem července byla už na řece Taimyru mláďata. Vejce její (2 na počet) jsou rovněž podlouhlá, skořápky pevné, hrubozrnné, o hlubokých porech, mírně lesklé, zbarvení a kresby podobného jako vejce předešlých druhů. Na ostrově Karlö nalézal Sandmann jejich vejce koncem máje nebo v červnu. Průměr. velikost 49 vajec je 73.7×45·8 mm, váha 6·795 g. Vejce vylehují oba staří střídavě, milujíce plod svůj stejnou měrou, takže zhyne-li jeden z nich, druhý do konce funkci roditelskou přejímá.

Hlas její popisuje Hantsch jako více méně dlouhé husí, »gakgaga gak«, různou rychlostí a modulací vyluzované; o svatbách vydávají pronikavý, na kilometr daleko slyšitelný hlas, velice rozmanitý a graficky nesnadno znázornitelný. Friderich je znázorňuje dle Naumanna jako protivné »amahurit«.

Způsob života vylíčen ve znacích čeledních.

III. čeleď: Alky (Alcidae).

Plováky mají 3 prostředně dlouhé prsty úplnými blanami spojené, a jsou bez jakéhokoli hrotu kosti trubičnaté na kolenním kloubu. Těla jsou dosti protáhlého; zadního prstíku nemají; vnější prst je roveň prostřednímu, drápy štíhlé, vyšší než širší; nártí se stran sploštělé bez zadních lístek; zpředu jsou štítkovány, vzadu a po stranách jemně síťnaty. Křídla jsou krátká, leč skutečnými letkami opa-

třena a ku létání způsobilá; 1. letka bývá nejdelší a ramenní pera ji nezakrývají. Slemeno zobáku vniká cípatě do náčelního opeření. Pokožka zobáková se každoročně vyměňuje. Po zemi chodí špatně, shýbajíce mnoho nártí, jelikož jsou plováky velmi daleko nazad vkloubeny; za to však dobře lezou po útesech skalních a bradlech mořských, plovou a potápějí se mistrně, pomáhajíce si zvláště pod vodou svými křídly, jichž zpola roztažených jako vesel používají. — Je známo z této čeledi na 30 druhů.

1. rod: Uria, Brisson.

Zobák střední délky, přímý, zahrocený, u špičky obě čelisti mírně dolů zahnuté, po straně svrchní čelisti u konce je rýha, která zabíhá do výkrojku koncového; náčelní opeření krátkým cípkem dosahuje k oválním chřípím. Plováky jsou téměř až ku hořenímu kloubu nártí (patě) v břišním svalstvu zarostly; nártí samo je velmi stlačené. Křídla malá, velice úzká a hrotitá; ruční letky tvoří dlouhou, úzkou, poněkud dovnitř nahnutou špičku; spodní křídelní krovky nepřikrývají letek daleko. Kratičký ocas ze 12 per složený bývá zaokrouhlen. Drobné peří po těle je husté a tuhé, shora přiléhavé, vespod kožišinovité; hlava s krkem bývají, zvláště ve svatebním šatě, na omak povahy krátce postříhaného sametu.

Alkouni mají nízké a dlouhé čelo, malou hlavu, silný krk a podlouhle ovální, shora i zdola sploštělý trup, který nesou nohy zcela nazad pošinuté. Sedí-li nebo kráčí-li vždy mívají nártí s prsty na zemi položené a těžkopádně se krok za krokem šourají a pošinují ku předu. Zbarvení jsou velice jednoduchého, povrchu načernalého, vespod bílého, po stranách jsou černě žíhaní. Dvakrát do roka pelichají (v únoru a září) a mají tudíž svůj jarní a podzimní šat a tomuto je také podoben šat mladých. Mláďata jsou pokryta černošedým a šedobílým chmýřím a nelze ve věku tom jednotlivých druhů rozeznati.

Jako kurové lesní mění i alkouni každoročně zobákovou pokožku.

Jsouce pravými »mořeplavci« obývají severní končiny a ledovité kraje poblíž točny a jen někteří v zimě se zatulují jižněji do pásma mírnějšího. Pud stěhovavý jest u nich jen nepatrnou měrou vyvinut, proto jsou to velikou většinou ptáci stálí a přeletaví a jenom někteří se stěhují. Ještě na 82° s. š. nalezl kapitán Payer na nově objevené zemi Františka Josefa 12. dubna 1874 veškeré tamní skalní stěny osazeny spoustami alk, alkounů a různých severských racků, kteří oživovali ledové pustiny svými hlasy — počínal se právě probouzeti pohlavní pud. Podle letu těchto ptáků, kteří — ku podivu — od severu sem se dostavovali, dalo se souditi, že dále na sever se nachází otevřené, ledu prosté moře!

Faber píše, že na severu v nesčetném počtu se vyskytují a náležejí tam ku nejobecnějším mořským ptákům. Spousty alkounů, alk, papuchalků pokrývají tu mnohdy širou plochu hladiny mořské, takže pouhým okem nelze dohlédnouti konce takového zástupu, který bývá zpravidla delší než širší. A právě tak společensky se vyskytují na hnízdištích, jimiž jsou na překot strmé pobřežní skalní stěny a tu se jich tlačí a tísní nesmírné massy pohromadě, takže každý výstupek hustě osazen je tisíci a tisíci ptáky, hlava na hlavě, jak se říká, a činí to dojem šiků vojska, jehož bílá poprsí daleko do moře svítí a září jako bělostné obruby skalisk. Jiní opět obletují a víří vzduchem jako rojící se včely a v to nejsou započítáni ještě ti, kteří v děrách vězíce jsou neviditelni anebo na odlehlých místech v menších tlupách rozbili své stánky. Alkouni s uvedenými druhy, k nimž nezřídka tříprstí a jiní rackové, kormoráni, terejové, buřňáci se druží, tvoří hlavní kmen či kádr takových ptačích hor či lépe ptačích skalisk, která chudým seveřanům poskytují hlavní součásti potravy, za jejíž dobýváním leckterý z nich svůj život na krkolomných cestách buď položil nebo v šanc vydává.

Jsou ptáky opravdu zvláštními. Chůze jejich je nemotorné pošinování plováků celým nártím po zemi, neustále odpočívají, při čemž buď na zadku sedí anebo na prsou leží. Lépe dovedou již lézti, šplhati, zavěšujíce se drsnými chodidly a velkými ostrými drápy. Plovou obratně, nehluboko ponořeni, s ocasem mírně vzhůru pozdviženým a krkem silně vtaženým. Ponořují se po hlavě, aniž by bylo zříti nějaké trhnutí tělem nebo slyšeti šplíchnutí vody a rozevrou napolo křídla, jimiž pod vodou veslují. Potápějí se 9—20 m i hlouběji, aby tu po potravě pátrali a obyčejně se potom vynořují zase nedaleko od místa ponoru; prchají-li však vynořují se daleko na vodní pláni. Létají namáhavě, přerychle křídly mávajíce, takřka bzučivě a ne vysoko; mají však zvláštní zvyk, že když se hodlají vznésti na svůj »hrad« (posed) činí tak rychle stoupajícím obloukem a podobně se opět vrhají dolů, aby se octli v nižších polohách, jak to pozorujeme u našich ťuhýků, bramborníčků a j. Ačkoli let jejich možno zváti dosti rychlým, přece jen nepřipouští žádných hbitých obratů a této neschopnosti hledí pro sebe využitkovati tamní seveřané při chytání těchto ptáků; nastavují jim do cesty rozestřené sítě na dlouhých tyčích upevněné, na něž oni narážejíce buď se v nich zamotávají anebo padají po nárazu k zemi.

Spářený párek alkounů vede si velice něžně; zobáčkují se často, trou krk o krk, dělají si navzájem »pukrlátka« a sedají těsně u sebe. Co do chování jsou poněkud nemotorní, bezstarostní, skoro přihlouplí, zejména ti, které bouře náhodou zapudí na pevninu, kde ztrácí pak teprve naprosto všechnu rozvahu, že je lze rukama uchopiti.

Na ptačích horách zaujímají alkouni obyčejně střední pásma, aby se tu hnízdili a to zpravidla vždy stejná skaliska, stejné výstupky a

na těch táž místa, která již před sty léty předkům jejich ku podobnému účelu sloužívala. Hnízdiště (resp. hnízda) stojí těsně podle sebe a vejce leží prostě na holé skále v nějakém důlečku a nezřídka se to a ono skulí a o spodní výstupky rozbije. Každá ♀ snáší pouze jediné, ale veliké vejce, které u některých druhů dosahuje velikosti vejce krůtího. Mláďata se líhnou oděna pucheni či chmýřím a jsou vidomá, ač jinak úplně bezmocná, takže vyžadují delší dobu krmenu býti, než jsou s to samostatně přinesenou potravu sama uchvacovati.

Ačkoli na takové ptačí hoře či skále i v době snášení vajec a vylehování jich je živo, tož po vylíhnutí mláďat neustálým přinášením šupináčů ryb a pípáním mladých nastává hluk omamující. Jsou-li pak mladí alkouni už skoro dorostlí (bývá tak obyčejně za měsíc) vrhají se jednoho krásného dne, obyčejně za přílivu velikým skokem dolů do moře, kde je staří zaučují v potápění se a lovení ryb tak dlouho, pokud nemohou pomoci jich postrádati. Při takovém skoku s vysokého rodného místečka do chladných vln, pravého to jejich domova, v němž celý život jest jim prožiti, leckdy se mládě poraní nebo i zabije (není-li skok dokonale vyměřen) na úpatí skalisk.

Gätke měl často příležitost na Helgolandě pozorovati tento prvý skok mladých alkounů tenkozobých a alk malých, kteří se tu hnízdí. Viděl tu úzkostlivost starých, kteří své děti očekávali dole na hladině, vábíce je hlubokými »arr arr« k sobě. Ty se dlouho rozmýšlely a žalostně křičely »irr, irr« až konečně — jak se setmělo — přes okraj skaliska se vrhaly do vody k rodičům, kteří je ihned mezi sebe vzali a vedli dále na moře, na němž počaly žíti a kde i zemrou.

Velice zajímavé je také pozorování Faberovo, který líčí útok krkavce na alkouna, jenž se mu statečně zobákem brání, aniž by prchal a nejeví ani takové bázně jako před opravdovými dravci, před nimiž bez obrany hned prchají; byť to byl i jen drobný dřemlík, ihned před ním alkoun zmizí pod hladinou.

Na Islandě, Faroërách a vůbec skoro všude, kde ptačí hory jsou, zabývají se lidé tím, že slézají takové kolonie a vybírají tu vejce a mladé a chytají staré jednak pro výdělek, jednak pro vlastní potřebu, živobytí a p. Je to bez odporu zaměstnání odvážné, které mnohého ze smělců život stojí. Používají hlavně tří způsobů lovu toho; buď zdola se tam snaží dostati, buď se strany anebo konečně shora (lano z lidských vlasů), o čemž není možno se tuto podrobně rozepisovati.

Obyvatelům vysokého severu žijícím hlavně od ryb jsou ptačí vejce, byť i nasezelá, jemné masíčko mláďat i zvěřina starých, vzdor tránovité příchuti, zcela delikátním požitkem, jemuž se také plně oddávají. A když se pak dostaví nekonečná doba zimní, jak tu přijdou vhod zásoby sušeného, uzeného nebo nasoleného masa ptačího vedle ryb! Vydělané kožky jednak prodávají, jednak sami si z nich oděv robí.

Alkoun úzkozobý (Uria lomvia, L. = troile, L. = Colymbus troile, L. = Alca troile, Malm.).

Alkoun tenkozobý. — Pol.: Nurzyk szczuplodzioby; chorv.: Potapljač; něm.: Die Schmalschnabellumme, Trottellumme, Mallemuk.

Druhový znak: Vzdálenost špičky zobákové od předního koutku nozder činí 40—45 mm.; okraje svrchní čelisti po celé délce jsou černé; hlava a kroužek oční jsou temně zbarveny, bez jakéhokoli bílého proužku, anebo (při odrůdě) bývá kroužek oční i proužek po skráních bílý; bílé slabiny jsou zdobeny černými plámami podélnými. — Délka 44 cm., křídlo 21·5 cm., ocas 6 cm., zobák 4 cm., plovák 3·6 cm. Tab. XXX. obr. 138.

Na svatebním šatě je hlava s krkem pokryta hustým, jemným (jako samet) peřím a mezi skráněmi a ušima je znáti v peří úžlabinka; hlava, horní krk až po vole a celý povrch jsou hnědočerny (barvy upražené kávy) s narudlým nádechem na hlavě; na křídlech je bílá příčka a celý spodek je bílý. Na podzim jsou hrdlo a krk zpředu bíly a od skrání vychází obloukovitý pruh ku šíji pod kterým jest jiný černohnědý; ostatek jako na jaře. — Zobák mdle černý, oko temně hnědé, plováky šedé barvy olova a na prstech olivověžlutě stínovány.

Poněkud odchylná forma, kterou dříve (a někteří dosud) pokládali za samostatný druh, jest Alkoun kroužkovaný (Uria lomvia rhingvia, Brünn. = U. rhingvia, Degl., Rchw. = něm.: Ringellumme).

Liší se od předešlého bílým kroužkem očním a bílým obloučkem na skráních. Obývá nejsevernější končiny Islandu, avšak čím dále jižněji na ostrově tom jest četnější; nejhustěji obývá souostroví Westmannské (při jihozáp. cípu Islandu). Malmgren jej uvádí zhusta se Špicberků. Nám nejbližší hnízdiště alkouna tohoto jsou Faroery, kde tvoří pětinu celého množství alkounů tamních. Druhdy býval i častým ptákem na Helgolandu a sem tam některý se dostal i na německé pobřeží, leč nebyvše plachými a skoro bezstarostně si vedše, snadno bývali četnými turisty nebo obyvatelstvem uloveni, takže jsou tu dnes téměř vyhubeni a jen velmi zřídka se tu nějaký objeví.

Alkoun úzkozobý (něm. přezdívka: fulpas) rozšířen je až asi po 70° s. š. kolem severní točny a ze všech alkounů nejjižněji se vyskytuje. Obývá severní pobřeží Sev. Ameriky, sev. Asie a Evropy, jsa zvláště tady obyčejným a hojným zjevem po celém pobřeží norském, na Hebridách, Orkneyích, Shetlandech, Faroërach, Islandu (více na již. jeho polovině) a za tahu byl už pozorován v mořské úžině u Calais, na záp. březích Francie až Portugalska a také v Italii byl už uloven. Častým hostem zimním bývá na sever. pobřeží Německa (od října do března) a jedinci i v létě se tu vyskytli. Dne 17. listopadu 1908 zastřelen byl u Weidenu v Bavorsku (Der Deutsch. Jäger 1908).

Vejce jeho je podlouhle hruškovité a často silně zašpičatělé. Má silnou, hrubozrnnou skořápku s nápadně zřetelnými póry, ač na omak drsné není, ani se neleskne. Základní barva jeho jest zelenavě bílá, modrozelená, modravě buď světle nebo tmavozelená a na té jsou malé fialově šedé obláčky a černohnědé drobné i větší skvrny, čárky, škráby a podivně zkřivené háčky a p. Vejce to nalézají na Islandu a na Faroërách

až v polovici června. Průměrná velikost 48 vajec je 80·1 × 49·4 mm., váha 12 g. Některá, a to s bledým základem a bez háčků, podobají se vejcím alky malé a liší se při stejné velikosti jen svojí tíží. Za 30—33 dní se líhne mládě.

Jsa jinak po celý rok němý, v době námluv a na hnízdišti natropí hluku ze všech alkounů nejvíce. Ve příčině životopisu odkazuji ku čeledním znakům.

Alkoun tlustozobý (Uria brünnichi, Sabin. = troile, Brünn. = lomvia, Gät., Rchw. = Cepphus ara, Pall.)

Alkoun Brünnichův. — Pol.: Nurzyk grubodzioby; chorv.: Tlustokljuni potapljač; něm.: Die Dickschnabellumme.

Druhový znak: Vzdálenost špičky zobákové od předního koutku nozder činí 30—33 mm.; okraje svrchní čelisti jsou u kořene žlutavé, t. j. žlutobílý proužek na horním okraji koutku zobákového sahá až ku chřípím; hlava a oční kroužek jsou temně zbarveny a podél skrání není žádného bílého obloučku: bílé slabiny jsou nazad jen několika černohnědými plámami zdobeny. — Délka 43·5 cm., křídlo 22 cm., ocas 5·4 cm., zobák 3·3 cm., plováky 3·9 cm.

Ve svatebním šatě je hlava s krkem a celý povrch téměř černý s bílým příčným pruhem na křídlech; celý spodek je bílý až na zmíněné plámy vzadu na slabinách. V šatě podzimním jen brada, hrdlo a krk zpředu zbělí, vše ostatní na těle zůstává beze změny. Zobák je černý, okraje u koutků zažloutlé, čímž se tento druh ihned od ostatních rozeznává, oko tmavohnědé, plováky žlutohnědavé s černými kloubky a načernalým zadkem.

Tento alkoun obývá taktéž severní pásmo kolem točny až po 80° s. š.; jsou to skalnaté ostrovy severoamer. moří kolem Grónska, Grimseye až nov. Islandu, Špicberk, N. Země, N. Sibíře a jiné v Sev. Ledovém moři se vyskytující ostrovy a skalní partie pobřežní. O nějakém stěhování u něho nelze mluviti a toliko jako potulovač zabrousí někdy jižněji až na pobřeží Severního moře, kdežto na Baltu dosud nebyl pozorován. V seznamu ptactva našeho mocnářství se vyskytuje tento alkoun a pátraje dále shledal jsem, že r. 1861 zastřelený exemplář v rak. Slezsku (Ad. Schwab) nalézá se touto dobou v přírod. kabinetě opavského gymnasia. Jiní 2 ml. ptáci byli uloveni u Halleinu v Solnohradsku 20. června 1882. (Tschusi v »Ornith. Jahrbuch« V. a »Ornith. Monatsber.« II.)

Vejce jeho nalézají na Islandě ve druhé polovici červnové a jsou co do tvaru, zbarvení i kresby podobna vejcím předešlého druhu, leč jsou jen poněkud břichatější. Průměrná velikost 29 vajec jest 82·1 × 50·6 mm., váha 11·75 g. Samice snáší každoročně jen jediné vejce. Způsobem života se shoduje s předešlým.

2. rod: Cepphus, Pallas.

Zobák prostředně dlouhý, poněkud slabý, kratší hlavy, přímý a na samém konci trochu dolů skloněný, kdežto na spodní čelisti vyslupuje

mírná hrana, velice ostré okraje jsou trochu vehnuty, leč před špičkou je okraj hladký a nerýhovaný; slemenem zabíhá ostře do náčelního opeření, které opět po každé straně ostrým úhlem zasahuje až přes prostředek štěrbinovitých chřípí; postranní opeření na spodní čelisti je ku předu zahroceno; hltan je hluboko rozeklán. Plováky nejsou veliké a jsou taktéž daleko nazad pošinuty; mají toliko 3 prsty úplnými blanami spojené. Pelichají dvakrát. Ptáci tito se podobají vlastním alkounům, jsou však menší, mají červené plováky a v černém rouchu svatebním je na křídlech čistě bílý štít; dále mívají dvě holé skvrny hnízdní čili nažiny od sezení na 2 vejcích, která obyčejně snášejí; živí se více korýši než rybami a vydávají zvláštní hlas. — 1 druh.

Alkoun holubí (Cepphus grylle, L. = columba, Pall. = Alca grylle, L. = Uria grylle, Brünn.).

Rus.: Kaura; něm.: Die Grylllumme, Gryllteist, Seetaube, Taubenlumme.

Druhový znak: Střední a velké křídelní krovky bílé: st. pták ve svatebním hávu jest úplně černý. Na podzim nebo v zimě však je vespod všude bílý. Ml. ptáci se podobají starým v zimě, leč bílý křídelní štít netvořívá u nich celistvé políčko, nýbrž je příčnými řádkami černých skvrn pokryt; konce letek loketních i ramenních jsou vždy černé, leč letky ruční bývají na kořeni vnitřních praporů (jež sotva dosahují dále než spodní křídelní krovky) bílé; ocas 12perý; hltan a plováky červené. — Délka 33·5 cm., křídlo 17·8 cm., ocas 4·6 cm., zobák 2·5—3 cm., plovák 3·4 cm.

Při přepeřování, kdy na spodku čerň v běl přechází a zase naopak, vypadají ptáci tito často velice strakatí. — Zobák černý, jazyk s hltanem krásně suříkově červený, duhovka černohnědá, plováky oranžově červeny, v zimě poněkud mdlejšího tónu bývají a za mládí pak jsou trochu zahnědlý.

U Špicberků žije o poznání menší forma s menším zobákem a namnoze hrotitými letkami ručními a loketními, Cepphus grylle mandtii, Lichten., kterého lesmistr Goebel vídal v září a říjnu na Murmanském pobřeží.

Alkoun holubí je obecným ptákem severních moří obou polokoulí, avšak přece jen počtem svým zůstává za ostatními alkouny. Na Labradoru, v Grónsku, na Islandě a blízkých ostrůvcích je praobyčejným zjevem a také na Špicberkách a ještě na Faroërách, Sv. Kildě, na Bassu (Škotsko), v již. a vých. Norsku se zdržuje a odtud v zimě zaletuje na břehy francouzské, hollandské a severoněmecké. R. 1869 uváděn jest ještě v avifauně ostrova Gothlandu. Jsa výslovným ptákem mořským moře také nikdy neopouští, ale při tom přece velice jest mu milá blízkost pevniny a klidnější vody pod ochranou holých a strmých útesů skalisk pobřežních. Na mělčinách nikdy neprodlí, avšak také ne na velkých hlubinách, neboť potravu svou hledá z většího dílu na dně. Rád plove na

volných místech mezi ledem, neboť je tu voda nejklidnější; usazuje se druhdy na plující kry ledové, na kterých za krutých mrazů nezřídka plováky mu přimrzají.

Na ptačích horách najímá si vždy »přízemek« pro sebe a svou domácnost, ale vždy tak vysoko, aby mu voda za přílivu neškodila. Přirozené rozsedliny a skuliny, které vypadalým kamením vznikají, vyhledává ku založení hnízda a ty bývají hned větší, tu zase těsné, ne hluboké a do nich na holou zem snese ♀ 2 vejce, obyčejné typické podoby vejcovité. Jsou to pěkná vajíčka a přes to, že jsou skořápky hrubozrnné, drsné, nelesklé, jsou velice křehká; barvy jsou bělavé do žluta nebo do zelenava přecházející a pokryta četnými většími i menšími ostře omezenými skvrnami a ťupkami, jež někdy u tupého pouku jsou nahloučeny. Ve sbírce zelenavé zbarvení základní vybledá, kdežto žlutavé zůstává patrným. Průměrná velikost 38 vajec je 58·8 × 40 mm., váha 8·74 g. Mláďata, která se octnou náhodou ještě ve chmýří na vodě, dovedou sice již plovati, ale nikoli potápěti se, tomu se naučí, až se dokonale vypeří.

Alkoun tento pluje bystře, hbitě a při malém ponoru; daleko hbitějším je však pod vodou. Při potápění se okamžitě rozvírá křídla a vesluje jimi jakoby letěl, pomáhaje si statečně plováky a vydrží tak skoro po 2 minuty pod vodou. Let jeho je lehčí než druhých alkounů, leč provádí jej podobně vířivě, bzučivě; jen nerad a zřídka se k němu odhodlává a toliko v době hnízdění se musí letmo domů a z domu. Oba manželé se velice milují a těsně se k sobě tulíce často se zobáčkují a celují; jsou povahy mírné a snášelivé, takže ne bez důvodu dostalo se mu přívlastku h o l u b í.

Hlas jeho jest jemné, vysoké a jasné »íp« a v době jarních svateb »zpívá« ♂ ostře »ist, ist, ist, ist« jako linduška luční. Při tom rozvírá zobák a hltan ku podivu daleko. Živí se hlavně tím, co na dně moře sebere, potápěje se hluboko; požírá drobné červy, rybky, ráčky a různé jiné korýše. V zajetí zkrotne a dá se krmiti, leč bez mořské vody brzy hyne. Nejsa plachým dá se dobře zastřeliti.

Faber kdysi pozoroval mořského orla, který na plovoucího alkouna holubího útočil; ten ovšem se mu vždy na dlouho ponořil. Avšak dravec bystrým a cvičeným zrakem sledoval kořist svou nad vodou a při vynoření opětoval svůj útok ihned, načež pták opět zmizel. Častým opakováním však alkoun zemdlel tak, že konečně strachy a únavou nebyl více s to se ponořiti a zůstal s roztaženými křídly ležeti na vodě a lupiči nebylo za těžko se jej zmocniti a odvléci. Vše se odbylo za 20 minut.

3. rod: Mergulus, Ray.

Krátký, shora klenutý zobák je skoro tak široký jako vysoký, leč výška jeho není s polovic tak veliká jako je rozeklán; ostré okraje jsou velice vehnuté a obě čelisti před ostrou špičkou jsou opatřeny zářezy

staří ptáci jej mívají před vejčitými nozdrami rýhovaný; vidlice spodní čelisti je zpředu zaokrouhlena, úplně opeřena a vystupuje přes dvě třetiny hltanového otvoru do předu; postranní cípky také mírně ku předu zabíhají. Plováky nejsou tak mnoho nazad pošinuty jako u předchozích druhů; v ostatním se shodují. Pelichají dvakrát.

Sem náležející alkouni patří ku nejmenším mořským ptákům, nemnoho velikost křepelky přesahujíce. Veškeré moře nejvyššího severu jest jich bydlištěm, rodištěm i hrobem; v houfech nesčetných zdržují se tu pohromadě, pokrývajíce hladinu moře daleko široko. Ledem byvše zaháněni potulují se nepravidelně s místa na místo, kde tolik ledu není a sebe větším mrazům vzdorují jako těm nejhroznějším bouřím zimním, jaké tady řádívají; jen málo jich zažene špatné počasí jižněji. Běhají po chodidlech prstů a blan jako kachny snadněji než předešlí alkouni a také obratněji létají, ale v plování a potápění se s nimi shodují, veslujíce rovněž pod vodou křídly. Jsou povahy živé, pohyblivé a téměř nic nejsou plaší. Vydávají pronikavý hlas při všem svém konání. Živí se korýšovitými živočichy, jichž krunýře dost rozmělněné s výkaly červeně zbarvenými vycházejí.

Kde se těchto ptáků množství zdržuje, tam jistě se voda hemží ráčky, měkkýši a medusami a proto je o ně vskutku velmi dobře postaráno. Hnízdí se u velikých koloniích vlastních těsně párek podle párku, ne tedy na ptačích horách mezi ostatními osadníky tamními. K tomu konci vyhledávají si nižší skalnaté partie pobřežní mezi zřícenými skalisky a balvany, osazujíce všeliké skuliny a sluje, kde se pak nezřídka i více párků docela pokojně hnízdí. Samice snášívá jediné modrozelenavě bílé vejce, které oba staří střídavě zahřívají.

Kytolovcům (velrybářům), kteří se v těchto nehostinných končinách občas objevují, jsou tito drobní ptáci velmi užiteční, poskytujíce jim čerstvého masa. Jednou ranou hravě lze jich více zastřeliti. Tak s jedné takové lodi v Grónském moři na výzkumné výpravě se právě nalézající zastřelil jediný střelec (na 76° s. š.) 8. srpna z hejna jedinou ranou 32 alkounů malých a 15. srpna uspořádalo lodní mužstvo honbu o 3 ručnicích a výsledek (během 5—6 hodin) byl 1263 alkounů malých. To svědčí netoliko o hustém mačkání se ptáků na malém prostoru, ale i o nemístné, ba pitomé a hloupé jejich neohroženosti. — Jediný druh.

Alkoun malý (Mergulus alle, L. = arcticus, Br. = Alca alle, L. = Uria minor, Briss. = alle, Temm.).

Něm. Krabentaucher, Zwergalk, Zwerglumme, kleine Seetaube.

Druhový znak: Na vyklenutém zobáku je hltan (rozeklaná ústa) kratší hlavy; silně zahnuté slemeno jeho není delší vnitřního prstu bez drápku; přes černé křídlo je bílý příčný proužek; největší péra ramenní jsou po stranách bíle podél čárkována. — Délka 24 cm., křídlo 13 cm., 12perý ocas 3·2 cm., zobák 1·5 cm., plovák 1·9 cm. Tab. XXX. obr. 236.

Ve svatebním šatě je hlava s krkem černá do modrava se měnící; nad víčkem očním je malá bílá skvrnka; celý povrch je černý až na bílé konečky letek II. a III. řádu, které tvoří pak bílou příčku; celý spodek od rovně omezené černé hlavy je čistě bílý; vzadu na slabinách jsou hnědočerné plámy. V zimním šatě jsou hrdlo, líce a krk vespod bílý a od uší vzhůru se táhne obloučkem bílý záhyb. Mladí jsou podobni starým v tomto šatě, až na to, že jsou bledší. — Zobák černý, oko tmavohnědo, plováčky mdle šedočerné.

Tomuto ptáčeti svědčí, jak se zdá, jedině led, neboť v těch nejsevernějších a nejledovatějších končinách severotočnových nalezli jej mořeplavci a dosud nalézají. až kam lidská noha proniknouti byla s to. Jsou to Špicberky (spousty), země Frant. Josefa, krále Karla, N. Země, Nová Sibiř, země Wranglova. Na Špicberkách je obecným, ale na východním a záp. Grónsku přímo všedním zjevem, v zimě pak i na již. cípu tohoto ostrova. Na ostrůvku Grimsey (při sever. pobřeží Islandu), a to na severní jeho straně, jsou pravděpodobně jeho nejjižnější hnízdiště a letní bydliště. V zimě se pak četně vyskytuje na Islandu samém a odtud pak stále v menším počtu bývá pozorován na evrop. Severním moři na březích Norska, Hollandska i Francie a něco málo jich proniká Kattegatem až do Sundů. Jednotlivci však až při Kanárských ostrovech se objevili a také byl uloven již u Pomořanska a Meklenburska.

Nesmírné zástupy jich obývají polární moře mezi záp. Grónskem a protilehlým pobřežím americkým v průlivech Davisově a Hudsonově, v sev. zálivu Hudsonově, moři Baffinově a Lankastrově průlivu.

Jest mořským ptákem v nejpřísnějším toho slova smyslu a nikdy dobrovolně slanou vodu za sladkou nezmění, žije neustále daleko v moři, často až na 20 mil od pevniny, jíž se toliko v době rozplozování se přibližuje. Sebe krutější bouře jest jim lhostejná, avšak běda jim, jsou-li zahnáni do úzkých zálivů, a dvakrát běda, vyvrženi-li jsou na suchou zemi; tu se dají beze vší obrany a beze všeho útěku psy lapiti. Jakmile se však donese na vodu, ihned začne létati, podivno — a s pevniny se toho neodváží.

V máji jsou hnízdiště osazena a všude a všude manželské párky jsou vyšňořeny ku svatbám; za hrozného křiku a hluku provádí se pronájem a dělba místností, spodních slují a skulin na úpatí skalnatého pobřeží, kde se hodlají hnízditi. Po snesení jednoho, a to nápadně velikého vejce (jako tetřívčí) na tak nepatrného ptáka, počíná střídavé vylehování a vylíhlé mládě je oděno šedým puchem. Průměrná velikost 18 vajec je 45·8 × 32·9 mm., váha 2·05 g.

Svojí nepatrnou velikostí a svými hbitějšími pohyby v letu již z daleka se rozeznává od podobně zbarvených ptáků. Po suchu cape drobnými krůčky semo tamo a na hnízdišti velmi hbitě dovede do kamení a skulin všelikých zalézati; šplhati po skalách však nedovede a proto se

snaží vyšších míst letmo dosíci. Píská vysokým »gif« nebo »try-hy-hy-hy«; také trilkovitě »allll-ré-é-é-é« se ozývá.

Všichni severští dravci našeho alkouna pronásledují, a to s výsledkem, neboť jedině potápěním se hledívá zachrániti. Mnoho jich bývá poškrceno, když celé houfy jich na ledě přimrzají, což se dost zhusta přiházívá, a na čemž lví podíl mívají velicí rackové. Při potápění se číhá na ně opět hladové nitro studenokrevných šupinatých dravců, a tak všude jsou ohrožováni — všude smrt jen a záhuba.

4. rod: Fratercula, Brisson.

Zobák velký a velice nápadné podoby, neboť se strany se podobá trojúhelníku o obloukovitých stranách; u kořene je vyšší nežli čelo s bradou dohromady a při tom je neobyčejně úzký, t. j. se stran stlačený, jsa vzadu nanejvýš s polovice tak široký jako vysoký, zpředu však ještě mnohem užší; obě slemena, jak svrchní tak spodní, jsou dle toho dosti ostrohranná; postranní plocha jest patrně oddělena na přední a zadní partii; tato je hladká a rovná a nad nozdrami neopeřená, onano je napříč rýhována; svrchní čelist je mimo to také na hranici náčelního opeření obou čelistí opatřena jakýmsi obrubovitým ozobím, které mladí ptáci mívají kratičkým peříčkem pokryté, leč to se později otře na štětinky a když konečně i ty zmizí, zůstanou po nich jen dírky (lůžka, pichy). Ostré okraje čelistní nevelikého hltanu jsou rovné, až na poněkud přečnívající špičku čelisti svrchní. Koutky ústní mají u těchto ptáků zvláštní důležitou úlohu při donášení potravy mladým; jsou totiž silně dolů zahnuty a obloženy měkkou, pružnou a napříč svraštělou koží, která tvoří ovální plošinku. Štěrbinovité nozdry leží před zduřeným ozobím těsně dole při okraji na zadní partii zobákové, parallelně s okrajem. Zobák se obnovuje každoročně, t. j. starý r o h o v i t ý povlak jeho (rammphoteka) odpadne, načež pod ním se objevuje nový. Výměna tato počíná u kořene, kde nejprve se objevují černá pírka, která se však brzy otrou. Plováky jsou silné, nemnoho stlačené a hodně nazad pošinuté, leč běrce nejsou příliš daleko ve břišní koži zarostly; drápy silně zahnuté a onen na vnitřním prstu je tím pamětihodný, že není jako obyčejně dolů zahnut, anobrž dovnitř a tudíž postranní plochou půdy se dotýká. Křídla jsou malá a úzká, 16perý ocas velice krátký a zaokrouhlený. Tělo je hustě a přiléhavě opeřeno, vespod kožišinovitě. Obě p o h l a v í jsou stejně zbarvena, m l a d í bývají pouze matnější a nelze tudíž ani rozdílu v jarním a podzimním šatě rozeznati.

Papuchalk severní (Fratercula arctica, L. = Alca arctica, L. = Lunda arctica, Pall. = Mormmon fratercula, Temm.).

Pol.: Maskonur mnich; chorv.: Sjeverna krabonosica; srb.: Tupik sjeverni; slovin.: Mormon; něm.: Der nordische Larventaucher, Arktischer Lund, Mormon, Seepapagei. Papageitaucher.

Tab. XXX. obr. 233. **Druhový znak:** Temeno a veškeren povrch a úzký obojek na krku jsou černohnědy, hrdlo s obličejem bělošedé, od koutku ústního sestupuje zřetelný, temnošedý vous podél hrdla dolů; spodek bílý, plováky červené. — Délka 30·5 cm, křídlo 18 cm., ocas 6 cm., zobák po slemeni 6 cm., přímo 5·4 cm., u kořene 4·4 cm. vysoký, plovák 3·6 cm.

Neobyčejně vytvořený zobák ihned ptáka dokumentuje. Samička jest poměrně menší a zobák m l a d ý c h je nevyvinut, nerýhován, menší a matněji zbarven. Dospělý pták má zobák dosti pestře malovaný; jedno políčko (při hlavě) jest modrošedé, zduřené ozobí u náčelního opeření je oranžové, slemeno svrchní i spodní a zduřené koutky ústní ohnivě červené rýhy v přední části tvrdě žluté; oko za mládí hnědé, potom hnědošedé, konečně perlově bílé, kroužky oční červené a dva malé lysé mozolky nad i pod okem jsou šedomodré; mozolky ty objevují se teprvé po vyvedení u mladých papuchalků; plováky suříkově červené (st.) nebo jen hnědavé (ml.). Hnízdoši jsou pokryti dlouhým hustým chmýřím majíce hlavu, krk i povrch mdle zahnědlé barvy, hruď a spodek bělavy.

V sever. Tichém oceánu, na březích a ostrovech severových. Asie a severozáp. Ameriky Severní žije příbuzný p a p u c h a l k r ů ž k a t ý (Fratrcula corniculata, Kitt.), který měl býti (dle Deglanda) uloven v Norsku a dle Baca r. 1875 poblíž Malagy, o čemž je ostatně ještě dovoleno pochybovati. Ten má místo mozolků nad i pod okem špičatý, dlouhý a kožnatý lalůček a v ostatním se takřka s evropským shoduje.

Papuchalk obývá v nesčetném množství hlavně severozápadní Grónsko, na blízku ležící ostrov Disko a protilehlé briticko-americké pobřeží; dále je hojným na Islandu, Špicberkách, v Laponsku, v celém sev. Norsku, na Faroërách, Shetlandech, Orkádách, Hebridách, zejména na ostr. Sv. Kildě, jižně až na normanských ostrovech a na východě až na N. Zemi. Tu a tam zabloudí některý i na severoněmecké pobřeží a dokonce k jihoevropským státům, protože byl uloven na Madeiře, na Kanárech a na různých místech Středozemního moře byl pozorován. Zaujímá také místo v rakousko-uherské avifauně (Verzeichniss der bisher in Oesterr.-Ung. beob. Vögel, 1886.).

Hnízdiště jeho jsou namnoze malé, skalnaté, vysoké a neobydlené ostrovy, jichž břehy přímo do moře spadají, zejména takové, jež se vyskytují hojně v mořských zálivech. Druhdy to bývají vysoko strmící basaltové stěny, kde by sotva jiní ptáci se mohli hnízditi a jichž vrcholky jsou ale pokryty zemí a trávníkem, kde si papulchové vyhrabávají až 2½ m. hluboké nory ku hnízdění se. Na konci bývá chodba rozšířena, aby se tu mohl pták obrátiti. Ale i na ptačích horách se hnízdí, kde se vždy pro něj najde nějaké místečko. Snáší jen jedno vejce (v červnu) břichatě vejčité se špičatým poukem; jest drsné skořápky o zřetelných pórech základní barvy špinavožlutavé se světlými a temnými obláčky fialově šedými a řídce, často do věnečku seskupenými, olivověhnědými skvrnami povrchními zdobené. Průměrná velikost 24 vajec je 59·2 × 43 mm., váha 4 g.

Celá postava ptákova má něco podivného do sebe a také pitomé jeho pohyby nemálo k tomu ještě přispívají. Zvláště nápadně a fantasticky se vyjímá jeho pestrobarevný zobák. Velmi účelně jsou zařízeny i jeho ústní koutky, do kterých může s každé strany několik drobných rybek vtěsnati a zobák i při tom ještě pohodlně otvírati. Chodí-li po zemi nebo stojí-li, mívá tělo vodorovně položeno jako kachny a nikoli jako alky kolmo, jak by se mohlo souditi. Po chodidlech běhají lehce a hbitě, avšak vzlétání se země neb s vody přicházívá jim dost za těžko. Leč jakmile se jednou zvednou, letí přímo a rychle před se, někdy i v obšírném oblouku; náhlé a prudké záhyby v letu nebyly pozorovány. Zapadá-li na vodu, činí tak po hlavě s krátkým ponořením. Dobře plove a se potápí, arci pomocí křídel, jež ne příliš roztahuje, ale hlavně mocnými rázy ramenních kostí účinně si pomáhá; zajíždí hluboko pod hladinu a tady se jako ryba rychle prohání, pobývaje tu asi 2 minuty.

V letu lze jej snadno od ostatních ptáků poznati po tlusté hlavě a po utatém těle vzadu. Časté poklonkování hlavou a krkem má společné s alkouny jako s alkami, avšak ukláněni a otáčení hlavy jest u něho nápadnější a střídavější. I oni sedávají často v přečetných společnostech příbuzných ptáků mořských na okrajích úzkých útesů a temen okolních v jedné řadě, druh vedle druha, těsně se dotýkajíce a bílými spodky těl k moři obráceni, odkud, zvláště pod večer, kdy odbývají před svými domácnostmi »černou hodinku«, poskytují bílé a živé ty řady a »obruby skal« pozorovateli vskutku nadmíru zajímavý pohled.

Ve svém mocném zobáku má také neobyčejnou sílu a i proti silnějšímu nepříteli brání se jím statečně, zejména jde-li mu o kůži v dutině hnízdní, krvavé rány jím způsobuje. Hlas jeho dutě a drsně znějící »orrr orrr« a u hnízda, když u večer na chvíli dutinu opouštívají, aby si v záři zapadajícího slunka údy protáhli a se zotavili, bývá slýchati »á-huo«, skoro jako když si lenoch nebo ospalec pořádně, na celé kolo zívne. Podrážděný pták bručí, zlobí se a do nastrčené hole tak pevně se zakousne, že na ni zůstane viseti jako náš hospodář křeček.

Živí se výhradně rakovitými živočichy (korýši), avšak mládě krmívají většinou jen drobotinou rybí. Zajisté, že také různé červy mořské, sepie, slimejše a podobné požírají, ačkoli dotyčných pozorování se dosud o tom nedostává. A jak také? Vždyť jsou neustále jen na širém oceáně.

Seveřanům zvěřina papuchalčí chutná, musí a proto je loví. Na hnízdištích, která dosud nebyla mnoho v »ohni«, bývá lov střelnou zbraní dosti vydatný. Vypálená rána do takové »ptačí hory«, která dosud podobného vyrušování nepoznala, mívá ohromný účinek. Většina ptáků po ní se vrhá střemhlav do hlubin a hledá spásu ve vodě za ohlušujícího křiku. Avšak brzy se zase navracejí ku ostatním, kteří na hluk střelbou způsobený nikterak nereagovali a klidně zůstali seděti. Po druhé ráně je účinek na osadníky ty již slabší a při třetí ráně vyletují pouze nejbližší. Mladí ptáci mívají nejméně strachu; po ráně vylézají z děr a za

komických posunku a grimasu zahubují hlubokým »orrr«, načež se klidně navracejí do svého brlohu, aby se tu skryli. Lovci používají tudíž dlouhých tyčí ostrým hákem na konci opatřených, jimiž staré nebo mladé z děr vytahují. Také psů jamníků (anebo alespoň jim podobných) bývá ku vypuzování papuchalků z děr používáno. Avšak naproti těm se ptáci zuřivě brání a nezřídka s krvavou mordou jest štěkáčkovi od brlohu prchati; také oka před díru na ně poličují.

Někde chytají pouze ptáky staré, které po usmrcení stahují, dobře na šňůrách usuší a pak jimi topí (Westmannské ostrovy u Islandu).*) A ještě prosaičtějšímu osudu propadají však mladí. Ti bývají nejdříve usušeni a uloženi a když nastane doba tmy, té dlouhé tmy polární, protahují řití knot, který zobákem vytahují a lampičku mají hotovu — vydrží hořeti 6 hodin.

5. rod: Alca, Linné.

Zobák krátký nebo prostřední, velice úzce stlačený, ale naproti tomu opět neobyčejně vysoký; úzké slemeno jeho je buď obloukovitě vypnuté nebo alespoň zahnuté a tam, kde se vidlice čelistní vespod zobáku spojují, nápadně vystupuje hrana či roh; postranní plochy jsou příčně rýhovány a lištkami střídavě pokryty; okraje obou čelistí, jež na špičce jsou dolů zahnuty, přesně a ostře do sebe zapadají, jsouce u kořene téměř rovny a na to poněkud zduřeny; úplně otevřené nozdry jsou krátké, průhledné štěrbinky, rovnoběžné s ústními koutky a položené těsně u špičky cípku postranního opeření náčelního. Plováky daleko nazad pošinuté jsou skoro až po samou patu v břišní kůži ukryty; prstík zadní schází. Křídla jsou malá, úzká, přední hrot protáhlý a štíhlý, klinovitý, zadní hrot velice nepatrný a zaokrouhlený; 3. letka bývá nejdelší. 12perý ocas je zakrnělý a zaokrouhleně klínovitý. Drobné peří po těle je husté, vespod jako kožich, na krku a na hlavě kratičké jako samet. Zbarvení jsou podobného jako alkouni, povrchu nahnědle černí, vespod čistě bílí. Pelichají dvakrát do roka.

Jsou to ptáci severní, ze kterých prvý druh je velice společenským a proto v nesmírných houfech se vyskytuje. Co do chování mnoho se podobají alkounům (viz tam), lišíce se hlavně tím, že snášejí své jediné vejce raději pod výstupky skalní, do skulin nebo mělkých dutin než jen tak volně na zemi. — 2 druhy, ze kterých jest jeden vyhynulý.

Alka malá (Alca torda, L.).

Rus.: Gagarka; chorv.: Mrka alka; srb.: Njorba mala; něm.: Der Tordalk, Klubalk, Scherschnabel, Razorbile.

---

*) Viz aut. článek »O životě ptačím na Islandě« Vesmír XXXIII. (1904) č. 8. a násl.

Druhový znak: Povrchu temně hnědočerná, vespod bílá; od čela ku oku probíhá jemná bílá proužka rýhou v peří, leč nezřídka také v zimním šatě jí nebývá. Zobák má nejvýš 4 příčné rýhy; postranní opeření svrchní čelisti sahá svojí špičkou daleko za střed otvoru ústního, asi tak daleko, jako ono na čelisti spodní. Konce křídel sotva konce ocasu dosahují. — Délka 40 cm., křídlo 21 cm., ocas 8 cm., slemeno zobáku 4·1 cm., plovák 3·6 cm. Tab. XXX. obr. 239.

Ve svatebním šatě je hlava, krk a celý povrch tmavě hnědočerný; po nelesklé hlavě a krku se prostírá rudavý nádech; na křídle je zřetelná tenká bílá příčka, kterou tvoří konečky loketních letek; počínajíc od černého vole je celý spodek bílý. V zimním hávu jsou brada s krkem bílý, od oka přes uši jde bílý oblouk; černohnědé zbarvení povrchní tvoří po každé straně krku cíp. Podobně i mladí ptáci jsou zbarveni, majíce bílý oblouk přes uši širší. — Zobák modročerný, prvá jeho rýha zdobena obloukovitou bílou příční páskou; oko zpočátku hnědočerné, později se změní v perlově bílé; plováky černohnědé, na blanách a hřbetech prstů zažloutle hnědé.

Alka malá je obecným ptákem skalnatých pobřeží, útesů a bradel severních moří kolem pólu, ač tak vysoko na sever přece nedostupuje jako mnozí její příbuzní; nejčastějším bydlištěm jejím jsou končiny mezi 60°—70° s. š. Spousty alk těch se zdržují na březích Ledového moře evropského i asijského až po Kamčatku a odtud až na ledové pobřeží severoamerické. Dle Colleta jsou její nejsevernější bydliště ještě na Severním mysu, ve Svärholtskluppu a na Hornöbai-Varnö. Jižně se hnízdí na Shetlandech, Orkádách, Hebridách, velmi hojně na Sv. Kildě, v již. Skandinavii, na ostrově Bornholmu, Gothlandu a nemnoho párů dosud Helgoland obývá. V zimě zaletuje jižněji a bývá pozorována v říjnu ve vodách dánských, na pobřežích Vých. Pruska, Pomořanska, Meklenburska, Hollandska, Francie, Španělska, jednotlivě pak i v moři Středozemním byly uloveny. V průlivu messinském prvá alka chycena r. 1835; později pořád jen řídkým, leč od r. 1880 je zde alka velmi častým hostem jako papuchalk, který tu byl po prvé poznán r. 1838 a od těch čas každou zimu tlupy o 7—8 kusech tam vidívají (Martone v Ornith. Jahrb. II.). Že by se byla kdy vyskytla v nitrozemí německém není vůbec známo (píše se v Naumannu a po něm i Friedrich) a přece Schlüter oznamuje, že 30. října 1884 byla polapena živá u Dobrosoli a Dr. Mushack z Drážďan píše o alce malé, která jsouc v zimním ještě šatě byla zastřelena v březnu r. 1891 u Pegavy v Sasku a je uložena v jeho soukromé sbírce (Ornith. Monatsber. 1905.). A ne dosti na tom, i naše vlasti byly poctěny návštěvou těchto převzácných mořských seveřanů. Baron Bed z Dalbergu oznamuje v »Ornith. Jahrb.« II. (1891) str. 38., že v únoru 1890 byly na Moravě při ústí potoka, který poblíž Slavkova do Svratky se vlévá, střeleny na ledě 4 alky malé jednou ranou. Tři šťastný střelec dostal a čtvrtá byla teprve druhý nebo třetí den nalezena. Prvá z nich (st. ♂) se dostala do sbírky p. Irku ve Vídni (bratr majitele honitby) a čtvrtá, také st. ♂, uložena ve sbírce Dalbergově. Ostatní dvě

nebylo možno praeparovati, byly psem při apportování zle poškozeny. Kdyby tuto zprávu nepřinesl tak vážný a řádně odborníkem (Tschusi) vedený časopis, prostě by se tomu nevěřilo a řeklo by se, že tu je mýlka třeba s potápliceemi, jako se to stalo před léty kdesi pod Šumavou.

V březnu nastává zase opáčná pout k severu. Podivuhodná jest příchylnost této alky k alkounům a ztěžka by se nalezla krajina těmito obývaná, aby tu také oněch nebylo (na př. Helgoland).

Hnízdiště její na srázných skalách vždy jsou obrácena k volnému moři a jen někdy k ústí rozsáhlých zálivů. Na Helgolandu nalezl r. 1840 Naumann ještě kolonii o 50 párech, r. 1890 hnízdilo se tu jen 10 párů. Bydliště svá mívá ve středních anebo vyšších regionech až do výše 180 m. a vyhledává holé výstupky skalní beze vší vegetace a zejména trhliny a sluje různé osazuje. Je-li zle a nemá vhodného hnízda, snáší vejce prostě na nějaké volné místo. Ve druhé polovici máje nebo v červnu snese ♀ jediné vejce, jež má silnou, hrubozrnnou skořápku, hustě pórovitou a nelesklou. Základní barvy je nečistě bílé, poněkud do žlutava nebo do rudava jdoucí, na té se objevují světlejší i temnější fialověšedé obláčky a posléze černohnědé skvrny, některé s rezavými okraji, jakoby žíhané, čímž se liší od vejce alkouního. Kolem tupého pouku bývá často mnoho skvrn nahloučeno a pak ostatní plocha vejce bývá kresbou chuda. Jsou břichatá nebo podlouhle hruškovité podoby. Průměr. velikost 41 vajec je 75·2 × 47·6 mm., váha 8·605 g.

Odebere-li se ♀ vejce, snáší ještě jedno a i o to-li přijde, tož i třetí, pak už ale se zdá, že je vyčerpána. 30 dní na něm sedí oba staří, střídajíce se a jsou tak horlivými že lze sedícího ptáka při tom snadno chytiti. Vylíhlé mládě krmí nepřetržitě drobnými rybkami a přilétání a odletování starých nemá takřka konce, protože donášejí pouze po jedné rybce. Jsouce polovzletná (asi třínedělní) opouštějí nečistá svoje hnízda a vrhají se do moře, provozujíce tu za vedení rodičů rybolov. Tento prvý krok (resp. skok) do světa bývá osudným takovému kloučkovi nebo žábě alčí a leckteré to mládě místo do vody padne na kamení.

Ve svém chování alka malá v mnohém připomíná alkouny a nelze upříti blízké jich příbuzenstvo. Hlas má drsný; zní »arrr« a mimo to vydává zvuky podobné lidským zvukům při zívání »a óh óh«. Drobné rybky všeho druhu, avšak méně korýšovití živočichové, jsou jim výhradní potravou, u alkounů je tomu spíše naopak.

Jsou to ptáci líní, obmezení hlupáčkové, kteří si dají dobráckу a trpělivě hoditi nebo navléci kličku na krk při vylehování svého vejce anebo klackem se ubíti. Jak na vodě, tak na skalách dočkají střelce dobře, ale musí dostati důkladnou dávku broků, sic jinak ponořením se o ni střelec přicházívá.

Alka velká (Alca impennis, L.).

Chorv.: Velika alka; srb.: Njorba velika; slovin.: Veliki alk, severni pingvin; něm.: Der Riesenalk, Brillenalk, Geierfogel.

Druhový znak: Mezi čelem a okem po každé straně hlavy je vejčitá položená bílá skvrna: zobák protáhlý a nezvýšený s mírně zahnutým slemenem a po stranách s 8—10 rýhami: postranní náčelní opeření svrchní čelisti nesáhá koncem svým nikdy tak daleko jako opeření čelisti spodní na bradě. Konce malých, zakrnělých, ku létání neschopných křídel nedosahují ani na kostřec. — Délka 67 až 70 cm., křídlo 18 cm., ocas 7 cm., slemeno zobáku 9·5 cm., plovák 6 cm.

Ve svatebním šatě hlava, krk, celý hřbet, ocas i křídla jsou černy, po stranách hlavy a krku, lesklého nádechu narudlého, jakož i celý spodek jsou čistě bíly, toliko na slabinách poněkud zašedly; letky loketní (II. řádu) svými konci tvoří bílou příčku na křídle. V zimě však hrdlo s krkem je bílé jako spodek; před okem je bílá skvrna a za okem vychází po skráních také bílý pruh, pod nímž probíhá pruh černohnědý do zadu ku šíji. Tomuto zimnímu šatu je podobno roucho mladých ptáků. Veliký zobák, nad míru zúžený, ale za to vysoký, má na spodní čelisti vysedlý roh (hranu) a na stranách ku předu směřující lištky, rovnoběžně položené; je barvy černé a úzké rýhy na koncové polovici jsou bledě žluty, oko temnohnědé, plováky mdle černé.

Tato alka jest již vyhynulým ptákem vůbec a evropským zvláště. Poslední zaručený její zjev sahá dobou do r. 1844. minulého věku a od těch čas nebylo a není o ní vidu ani slechu. Bydliště tohoto velikého a zvláštního, nelétajícího ptáka mořského sevrklo se v dobách těch na konec jedině na skupinu skalních ostrovů a ostrůvků Westmannských na jihozápadě Islandu (u mysu Rejkjanes) ležících. Jsou to skalnaté výspy a bradla, vyšší a nižší, věčně prudkým příbojem vln omývané a dosud Geier Fuglasker zvané (alku tu totiž zvali Geierfugl). Ostrůvek nejbližší Islandu, 13 angl. mil vzdálený, jmenuje se Eldey, u Islanďanů »Ohnivý ostrov« u Dánů »Mehlsack«. Je to sopečná vyvřelina a pro hrozný a neustálý téměř příboj nelze se naň tak snadno a bez nebezpečí dostati, leda jen za tichého moře což jest v těchto šířkách úkazem velice řídkým. Tady byli za různých dob takoví ptáci pozorováni a jak se dle všeho podobá, také poslední chyceni a ubiti. Třeba však připomenouti, že to nebyla jen lidská ruka, která zavinila vyhynutí alky velké, ale že to byly také prudké výbuchy sopečné na Islandě, zejména onen z r. 1830, jimiž byla odtud částečně zapuzena, částečně i zahubena; to také uspíšilo její úplný zánik. Byly sice ještě v letech 1831—1844 alky velké pozorovány a uloveny, ale ubývalo jich rapidně a dle hodnověrných zpráv byly poslední dva »Mohykáni« a repraesentanti druhu toho na světě 3. června 1844 od islandských lovců chyceni a usmrceni.

Dva angličtí badatelé a přírodozpytci, John Wolley (viz brkoslav, I. díl, str. 335.) a jeho přítel Dr. Alfred Newton, vydali se o své újmě r. 1858 na Island a propátrali vše, co dílem ve starších spisech, dílem dotazováním se obyvatelů islandských o alce velké se dalo shledati, a od nich se dovídáme o pravděpodobném vyhynutí mořského ptáka tohoto asi následující;

»Roku 1813 bylo ubito asi 20 alk velkých lodníky na úskalích jihozápadního Islandu ležících a Geierfuglaskjär zvaných (Faber). R. 1814 zabil jistý Islanďan 7 kusů na malém úskalí mořském a až do r. 1830 bylo jich ještě mnoho uloveno, aniž by byl počet kořisti znám. R. 1830 a 1831 po prudkém výbuchu sopečném podnikl jistý Islanďan, jménem Gudmundson, několik loveckých výprav na ostrov Eldey a ukořistil tu celkem 36 alk velkých, které byly vesměs uchovány a praeparovány pro evropská musea. R. 1833 jich bylo uloveno 13, r. 1834 pak 9 kusů, r. 1840 nebo 1841 už jen 3 kusy a konečně r. 1844 poslední 2, snad — jak se až dosud všeobecně má za to — poslední polapeny, a to, jak shora již uvedeno, 14člennou islandskou společností na ostrově Eldeyi při mysu Rejkjanes. Výslovně buď podotknuto, že »Geierfuglové« ti neprojevovali toho nejmenšího odporu, naopak ulekáni odtud prchali a dali se chytiti a odpraviti. — Podrobné vylíčení tohoto stručného výňatku přináší »Cab. Journal« 1866 na str. 310—338. Jiný, dříve uveřejněný článek o alce »brejlaté« od Dr. W. Preyera nalézá se v témž časopise r. 1862. Celá obsáhlá literatura o alce velké citována jest v Naumannovi III. vyd. a do set článků a zpráv nejvíce arci anglických a také jiných severských snesl tu s úctyhodnou a mravenčí pílí Dr. W. Blasius z Brunšviku.

Alce velké nebyl domovem, jak nejnovější a důkladná badání potvrdila, nejvyšší sever, jak se za to alespoň dříve mělo, anobrž území jejího rozšíření prostíralo se mezi 42°—62° s. š. Dřívějšími bydlišti a hnízdišti v Americe byly skalnaté ostrovy v zálivu Sv. Vavřince a na protějším pobřeží N. Foundlandu, jakož i břehy Labradoru a dále již. cíp Grónska. V Evropě to byla již dříve zmíněná souostroví již. a jihozáp. od Islandu a v téže šířce i pobřeží norské; také Faroëry, Shetlandy, Orkneye a Hebridy, tuto zvláště Sv. Kilda a mimo to byla to asi ještě četná úskalí v širém oceánu, kde také bydlila. Tato však s vyhynutím druhu toho, ne-li zapomenuta, tož alespoň na své proslulosti jako ptačí hory ztratila.

Hned prof. Steenstrup (1856—1857) dokazoval, že alka velká není žádným arktickým ptákem, a měl úplně pravdu, dokázalo se to. Byl to pták čistě a ryze mořský, který většinu života trávil na vodě a ve vodě a zdržoval se tudíž neustále skoro kolem úskalí a útesů skalních ostrovů a ostrůvků, které více méně daleko od pevniny nebo velkých ostrovů ležely. Dle téhož autora lze pokládati v historické době za vlast alky velké západní končiny sever. oceánu Atlantického a v posledních desítiletích svého pobytu na světě byla ještě zastoupena na vzpomenutých již ostrovech Westmannských, kde ostrůvek Eldey byl jejím posledním útulkem a hrobem zároveň.

Takovéto skalnaté výspy mořské bývaly jejími hnízdišti; tady bývaly samy a 10—20 párů společně založilo tu osadu. Vejce nebývala daleko od sebe ležela na holém kameni beze vší podložky. V prvé polovici června snesla ♀ jediné vejce, které jest jedním z největších skvrnitých

vajec evropských. Jsouc podoby podlouhlé, kuželovité, mělo silnou, hrubozrnnou skořápku se zřetelnými póry, na omak drsnou a neleskiou. Základní zbarvení bylo žlutavé nebo bílé se slabým zelenavým nádechem, které ve sbírce skoro úplně vybledlo. Hluboko ve skořápku sahající skvrny spodní (obláčky) byly světle šedé, vrchnější hnědé nebo černošedé, nejvrchnější černohnědé a mnohé z nich mívaly temnohnědé obruby. Brzy jen řídce se objevovaly, brzy hustěji jich bylo naseto, leč nikdy na nich nebývalo mnoho tupek, čárek, klikatin neb různě velikých skvrn. Dlouhá byla od 111 do 140 mm., široká 69·4—88·2 mm. a vážila 39—50 g. Doba vylehování dobře mohla trvati 5 neděl. Nelze skutečně ani pomysliti, že by staří a tak nemotorní ptáci mláděti potravu na skálu »do hnízda« donášeli, spíše se lze vším právem domnívati, že mládě hned po vylíhnutí následovalo rodiče na vodu a tu že bylo živeno a vychováno. Alespoň nikde tam, kde dříve vejce ležela, nebylo nalezeno útlého mláděte (dle dochovaných zpráv).

Bělostné skvrny = brejle na černé hlavě zdaleka již dávaly tušiti alku velkou a také nebyl zrovna název seveřanů »brejlatá« tak nevhodným. Lehce šplhaly po skaliskách a šikmé plochy hbitě slézaly; dobře jim v tom pomáhala široká a drsná chodidla plováků. Pravými mistry byly v umění plaveckém i potápěčském a to hlavně v nepokojné příboji pobřežním. I ten nejprudší a nejhroznější prorážely odhodlaně a houpajíce se na temenech dorážejících vln hravě odtud přestupovaly na omývaná skaliska, aby tu na vyvoleném místě odpočinuly. Létati naprosto nemohly, zakrnělá křídla nebyla na to stvořena.

Živila se snad jen tím, co ve hlubinách při potápění se ulovila a byly to ryby prostředně veliké.

Třeba že útočištěm jejich byla ta nejosamělejší místa v oceánu, přece nebyly plaché, spíše ztrácely, byvše při odpočinku překvapeny, veškeru rozvahu a bez veliké obrany se daly snadno ubiti. Lovci byli už tak obezřetní, že obsadili těch několik míst výstupu na skaliska, a tu alky buď proti nim přímo prchaly nebo ani vůbec o útěk se nepokoušely. Dle zpráv cestovatelů kousaly prý silně kolem sebe a mohutným zobákem také velice poranily. Hlas jejich zněl silně jako »ángla«, někdy slabším, řehovatým »kroak«.

Za minulých století, kdy těchto ptáků bylo dosti, bylo prý tučné a křehké maso její hledanou krmí severním mořeplavcům, kytolovcům a obyvatelům tamním a lze si tudíž vysvětliti ponenáhlé, ale jisté ubývání jich, což umožňovala ještě snadná honba na nemotorné ty tvory, jakmile se octli na pevnině a byli tu překvapeni. Nyní kožky jejich a vyfouknuté skořápky zlatem vyvažují a ve sbírkách ptactva jako velikou vzácnost vystavují. Není jich mnoho, vycpaných alk a vajec, a vedou je v evidenci jako členy vysoké a nižší šlechty v gothajském almanachu. Dnes ji a částečně i vejce (také imitace) nalezneme v museích v Londýně, Paříži, Berlíně, ve Vídni, v Petrohradě, Strassburgu, Mohuči, Mnichově, Gothě,

Köthenu, Frankfurtě nad M., Stuttgartě, Vratislavi, P r a z e (Wobořil), Oldenburgu, Flensburgu, Brehmách, Amsterodamě, Leydenu, Kodani, Aaravi. V Edinburgu r. 1880 byla prodávána vejce alky velké (ovšem skořápka) kus za 207 liber šterlingu (= 4968 K); později docíleno ceny 300 liber (7200 K) a na jisté dražbě v máji r. 1904 v Londýně konané bylo za dobře zachovalé vejce zaplaceno 4800 K, suma to poměrně velice malá. Všech alčích vajec na světě není ani plné sto kusů (rozuměj originálů), imitací arci dost a dost. Ale co je nejlepší, že také celé alky vycpané naleznou se imitované. Vždyť se naleznou umělci i na jemnější věci na světě, neřku-li na ptáka pouhým peřím pokrytého!

IV. čeleď: **Tučňáci (Aptenodytidae).**

Podivní tvorové, na nejnižším stupni vývoje ptáků se nalézající, činí přechod od ptáků k rybám (Brehm). Z daleka se do jisté míry podobají alkám i alkounům, přihlížíme-li ku postavě jejich na vodě, leč tělo mají jaksi kuželovité, zdola nahoru se zúžující. Krk není dlouhý, ale silný a na něm sedí malá hlava. Zobák zdélí hlavy, rovný, silný, tvrdý, se stran stlačený, rýhovaný, okrajů břitkých a na konci přitupělý. Plováky mají všecky prsty ku předu namířeny; tři z nich jsou spojeny blanou. Křídla jsou zakrnělá, spíše ploutvím podobná a jsou pokryta kratičkým peřím šupinám podobným a ptákům na suchu pomáhají udržovati rovnováhu, ve vodě jsou zase výbornými vesly. I ostatní peří, stále silně promaštěné, na něm sedí malá hlava. Zobák zdélí hlavy, rovný, silný, tvrdý, se stran kterak upřílišněno, nazývají-li tučňáky — ryboptáky.

Anatomicky vzato, liší se rovněž od ostatních ptáků; kosti jejich jsou nadmíru tvrdy a těžky, nemají průduchů, jimiž vzduch do kostí vniká, a kosti bércové jsou morkem naplněny.

Domov jejich sluší hledati na již. polokouli mezi 30°—75° j. š. a jako alky, hlavně v době rozplozování se, vyhledávají pevninu. Co do způsobu života se mezi sebou jednotlivé druhy v mnohém rozeznávají.

Dosud jich známo asi 18 druhů.

1. rod: Aptenodytes, Linné.

Zobák dlouhý, štíhlý, na konci obou čelistí nepatrně zahnutý, u kořene spodní čelisti opeřený a pernatý cíp vyplňuje tu i mezeru mezi vidlicemi (větvemi); plováky silné, v e l i c e n a z a d p o š i n u t é, o dlouhých prstech a mocných drápech a až po prsty opeřené; křídla podobají se ploutvím, jsou dlouhá a úzká a v krátkém ocase je asi 30 úzkých, tuhých per, neboť slouží ptáku za podporu na suchu.

Tučňák obrovský (Aptenodytes patagonica, L. = imperator, L. = Pinguinaria patagonica).

Tučňák patagonský. — Něm.: Der Riesenpinguine, Flossentaucher, Fettgans.

Druhový znak s popisem: Hlava, týl, hrdlo a vole jsou hnědočerny; za uchem je vejčitá skvrna, od které sbíhá po stranách krku pruh až ku hrudi; skvrny a pruhy i krk zpředu jsou oranžově žluty; povrchu je barvy ocelově šedé, tmavěji pruhované; spodek je bílý od zažloutlé hrudi počínaje a partie ty jsou úzkým černým páskem od povrchu odděleny; letky i rýdovací péra jsou zbarveny jako povrch těla; ony jsou povrchu podélně pruhovány, vespod bíly. — Zobák černý jako roh, větší část spodní čelisti je růžová, plováky zahnědlé. — ♀ se podobá co do zbarvení úplně ♂, jest však patrně menší. — Délka 100 i více cm., křídlo 35 cm., ocas 8 cm. Tab. XXX obr. 234

Jiný příbuzný v podobných končinách světa se zdržující jest tučňák zakrslý čili malý. Tab. XXX Obr. 235

Domov tučňáka obrovského i druhů ostatních jest hledati v již. části Jižní Ameriky přes Patagonii, na Ohnivé Zemi a ostrovu Tristanu d'Acunha, dále na jihu oceánu Tichého až po souostroví Kerguelské a ostrovy Stewartovy. Soudí se, že se potulují daleko široko, neboť byli pozorovány jednotlivé exempláře i velmi daleko od pevniny. V určitou dobu roční vyhledávají svoje obvyklá hnízdiště, kde pak nastává neobyčejně čilý ruch a život, neboť se jich tu shromažďuje takové množství, že jich nelze (zdali ještě dosud?) ani odhadnouti. Co jedni meškají na pevnině, jiní opět na vodu odcházejí anebo tu pobývají a hemžení to trvá neustále. Na souši meškající stávají v řadách jako vojáci v šiku postavení, docela stáří při tom prý je dbáno. Mladí jinde, pelichající ptáci opět jinde a samice na vejcích také jsou »na zvlášť«; onde zase samci mají svoje vyhražené stanoviště a žádný se neopováží tam, kam nepatří (Benett). Za pěkných večerů tropívají hrozný koncert jako obstrukčníci v parlamentu (Liardet).

Od vody vedou často daleko do pevniny hladce vyšlapané, všech kamínků prosté jejich pěšinky, že až obdiv vzbuzují. Vejce ukládají buď do hlubokých děr v zemi nebo jen mělkých důlků na zemi, jež si sami vyhrabávají. Jediné vejce bývá velké jako vejce naší husy a na zelenavé půdě jest hnědě skvrnité. Co zatím ♀♀ jedna podle druhé na hnízdě sedí, je povinností ♂♂ donášeti jim potravu, což oni také horlivě činí a jen tak mimochodem někdy je popřáno samečkovi na chvilku si zahráti na »sedminedělku«. Zvláštní a pamětihodná je při vylehování ta okolnost, že jediné svoje vejce vetknou si mezi »stehna«, která se skoro navzájem dotýkají a v koži břišní jsou zarostlá, a drží je tu sevřeno tak pevně, že s ním i kus cesty prchati může. Asi po 7 nedělích, v srpnu, nejstudenějším měsíci v celém roce, líhnou se mláďata, jichž největším nepřítelem není snad »tropická« zima, nýbrž tučňáci sami, neboť u mnohých pinguinů jest láska a touha po dětech tak význačnou, tak mocnou, že i na mrtvole svého jedináčka horlivě sedí, až tento úplně shnije. Proto také

není mezi nimi žádnou vzácností, že si kradou vejce nebo mláďata navzájem, totiž silnější slabším sousedům je násilím berou, aby ukojen byl pud rozplozovací. Rozumí se, že při loupení a krádežích těch dost a dost mladých v prvých dvou měsících hyne.

Mláďata jsou pokryta šedým chmýřím a staří je mohou potravou zanésti, jakož i statečně je chrání. Za nedlouho je berou s sebou do vody.

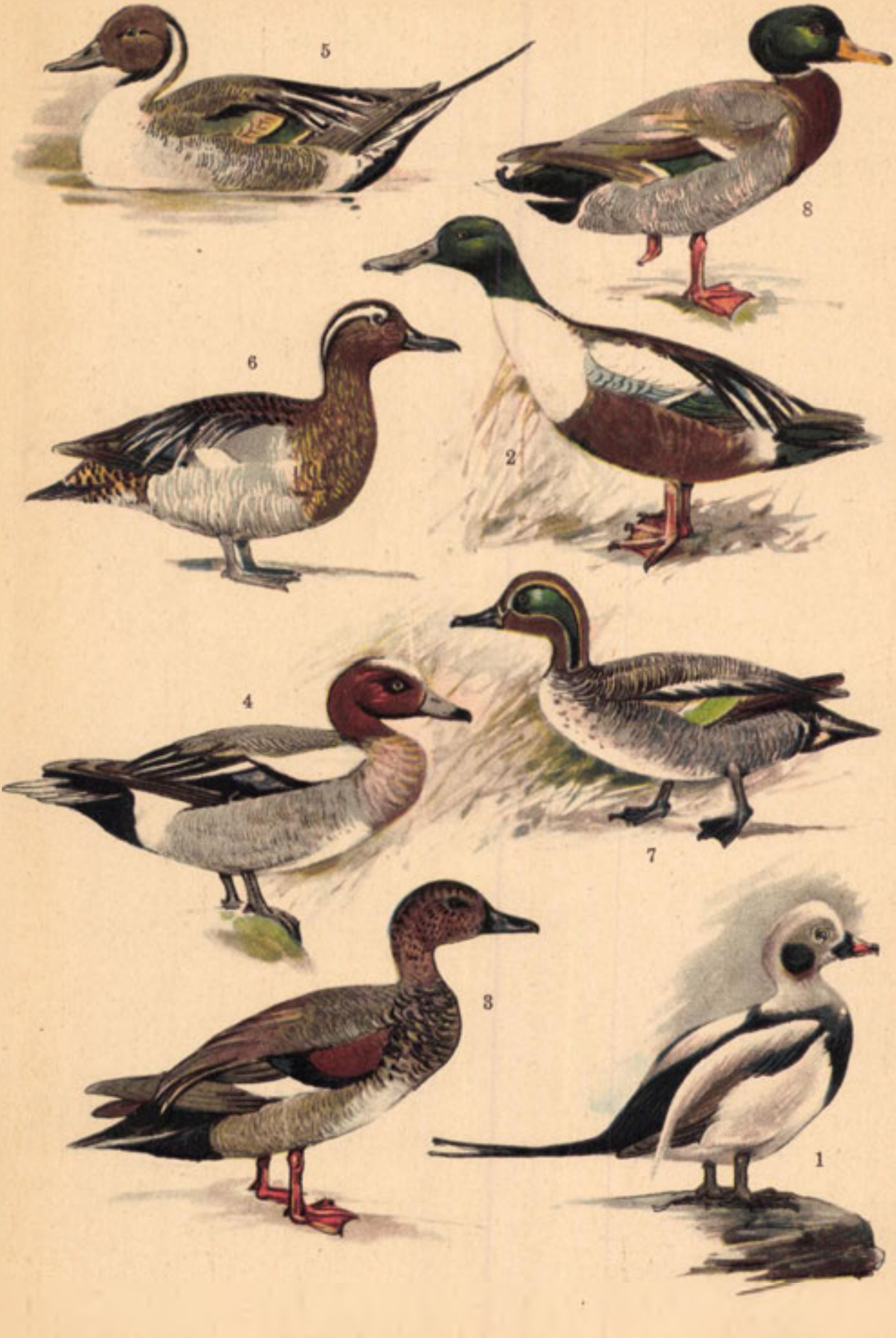
Tučňáky přirovnávají k delfínům či pliskavicím, neboť vedou podobný život ve vodě a pohyby svými zde se jim mnoho podobají. Jsou těžcí a hustě opeření a plujíce jsou hluboko ponořeni, takže jim jen hlava s krkem z vody vyčnívá. Křídel pod vodou užívají, vedle plováků jako vesel a tak mocně plují, že i vlny mořské přemáhají, vynořujíce a potápějíce se i při prudké bouři. Ale i po zemi si vedou ku podivu čile, ani by toho nikdo neřekl; chodí zpříma, protože nohy jinak nedovolují, ale staví nohu za nohu a proto se stále se strany na stranu vrtí a kolébají a ku podivu — přece jim to ubývá. Jsou-li vyplašeni a musí-li »sebou hoditi«, padají na břicho a smýkají se po zemi za pomoci křídel a plováků tak hbitě, že prý je má člověk co dohoniti. Se strmých skalin podobně se vrhají dolů a jakmile se jednou octnou ve svém živlu, jsou najisto zachráněni.

Živí se různými druhy ryb a měkkýšů, které buď pod vodou lapají nebo na koralových útesech nebo mezi rostlinstvem vyhledávají a sbírají. Spí na vodě a s toilettou mnoho práce si nedávají, neboť z nich neustále prýští tuk a voda se jich nechytí.

Mladí tučňáci se dají snadno zkrotiti a zvykají na pána svého jako psi; staří jsou nezkrotní a potutelní, koušou velice a nechtějí se nikoho báti.

Žel, že novější dobou přílišný zřetel obrátili »praktičtí« lidé v Australii také k tučňákům. Pořádají lovecké výpravy hlavně na Kerguely a tam po továrnicku tučňáky loví, po továrnicku zabíjí a po továrnicku těla jejich proměňují v tuk, který hojného odbytu nalézá. A čeho se lidé takto chopí, pak běda, třikrát běda! — Bisoni američtí, volavky bílé, alligatoři na Floridě a p. mluví za všecko. A ostatně — obraťte pár stránek nazpět a čtěte o alce velké!

Obyvatelé jihoafričtí a jihoameričtí (již 30° j. š.) znají ode dávna výživnost a chuť vajec tučňáků a kytolovci v jihopolárních mořích nedají si ujíti příležitosti, aby si na nehostinných ostrovech tamních vedle zvěřiny nepopřáli i vajec pinguinů. V Evropě dosud vajec těchto nepožívali. Ačkoli za tucet vajec těch 5—6 marek se žádalo, přece znalci a labužníci ocenivše je shledali, že dobře »padnou« a rádi je nyní přes Londýn do Němec dovážená dobře platí. Předčí prý i ta nejlepší vejce slepičí a protože jsou veliká skoro jako vejce labutí, není cena jejich nikterak přemrštěna. Nejvíce vajec těch posílají s četných ostrovů východně a západně Kapstatu ležících. Vláda tu pronajímá podnikatelům hnízdiště za vysoké sumy peněz. Jak to ale dlouho potrvá?

1. Kachna lední. — 2. Lžičák. — 3. Kopřivka. — 4. Hvízdák. — 5, Ostralka, — 6. Čirka modrá. — 7. Čirka obecná. — 8. Kachna divoká.

Dodatek.*)

Rod: Geronticus, Wagler.

Ptáci sem náležející podobají se sice ibisům hnědým, leč liší se od nich mnohem zavalitějšími stojáky, jež jsou šestihrannými šupinami cele pokryty; zobák mají dlouhý, mírně dolů zahnutý, po němž od chřípí až téměř ku konci probíhá rýha; staří ptáci mívají hlavu a hrdlo lysé; vnitřní letky ramenní vypadají jako ostatní letky. — 1 druh.

Ibis hřívnatý (Geronticus eremita, L. = Corvus eremita, L. = Ibis comata, Rüpp. = Comatibis comata, Bp.).

Krkavec horní**) (Balbín). — Něm.: Kahlibis, Schopfibis, Waldrapp.

Druhový znak s popisem: Hlava a horní části krku lysé; vrch hlavy mimo to je pokryt temnou, na temeni čepičkovitě ztlustlou rohovitou deskou; lysé části na krku jsou jemně vrásčité a nečistě červené; peří po těle je černé, ocelově zeleně lesklé, kol krku je zvláště na šíji jakási hříva z dlouhých, úzkých, zahrocených a purpurově lesklých pírek; křídla jsou zdobena měďově lesklým štítkem; zobák nečistě červený, oko oranžově červené, stojáky rovněž barvy špinavě červené. Ml. ptáci mají hlavu pokrytou šedým chmýřím, rohovitá destička temenní není dosud vyvinuta; peří je beze všeho lesku kovového, jsouc barvy špinavě bílé a hnědavě pruhované, tělo je temné. — Jest o něco větší ibisa hnědého.

Druhdy býval ptákem evropským, dnes žije dosud v Marokku, Alžírsku, Tunisu, Egyptě, Habeši, dále v Arabii a M. Asii na Eufratu. Dle nejnovějších výzkumů a badání žil ve středověku ve Švýcarech, Lotrinsku, Bavorsku, Uhrách, Štyrsku, Italii Polsku a Illyrii. Že také u nás se mohl vyskytovati, je pravděpodobno, neboť v seznamu ptactva českého od Balbína v »Miscellanea regni Bohemiae«, cap. LXV., p. 148., který pro něho napsal jezovita P. Joannes Viktorinus, znalec českého ptactva, a jejž Frič uvádí při seznamu »Ptactvo země české«*), vyskytuje se jméno ptáka havranovitého Corvus montanus a zove jej (patrně dle Veleslavína) krkavcem horním. Frič sám se nedomnívá (soudě dle otazníku u jména toho), že by tím byl míněn krkavčík čili vrána černá (Corvus corone), která není než západní odrůdou naší vrány šedivky (viz tam!). A u této Balbín sám poznamenává, že jich je více druhů a tedy k nim zajisté jsou počítány i vrána černá a míšenci obou; a pak ta jest ptákem stálým a nestěhuje se.

Po prvé tohoto bývalého ptáka evropského trefně popisuje starý Gessner (1555) a nazývá jej Corvus sylvaticus. Zdá se, že již před Lin-

---

*) Ve »Velkém atlase ptáků« (doplňku to přítomného díla) vyskytují se dvě tabule ptáků, o kterých není pojednáno, proto na ně mohlo dojíti až v dodatku.

**) Viz aut. článek »O vyhynulém ptáku evropském« v Přírodě V. 1906-7 str. 3. s kol. obr.

***) Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech II. díl II. polovice 1873 str. 32.

ném v Evropě vyhynul a nejen jím samým, ale i pozdějšími popisovateli byl špatně určován. Linné sám ho považoval zprvu za dudka, ale poopravil se později. Teprve v nejnovější době zásluhou Angličana Dressera (viz jeho »Birds of Europe« 1880!) a pilným studiem mnohých ornithologů (Harterta, Kleinschmidta a j.) zjištěn v Gessnerově ptáku Corvus sylvaticus skutečný ibis hřívnatý, dosud v Africe žijící (a od r. 1832 opět nově v Egyptě objevený).

Gessner jej líčí jako ptáka stěhovavého (pro Německo), který na jaře s čápy se objevoval a koncem července opět odlétal. Obýval skalnaté partie horské (viz kavče podhorní a alpské) a staré zříceniny, kde se i hnízdil. Dle Heugliua žije společensky v menších nebo větších tlupách a dle Tristana se hnízdí společně na saracenské tvrzi Biredjiku nad Eufratem. Násada záležela ze 3 vajec (Gessner) a major Loche uvádí pro alžírské ptáky také 2—3 vejce. Nehrkorn je popisuje jako namodrale bílá, řídko hnědě skvrnitá vejce o velikosti 63—69 × 44—45 mm.

Hlas ibisa tohoto zněl — dle Gessnera — »ke ke ke« a slýchali jej zvláště při hnízdě, kdy v něm měl mladé, která se dala snadno ochočiti. Na rozdíl od svých příbuzných (ibisů) žije na suchých místech a živí se hmyzem, ještěrkami a hady. Vedle stati v doplněném III. vydání Naumannově (1896—1904) vylíčil znamenitě tento druh Otto Hermann, ředitel ornith. centrály uherské v »Aquile« 1903.

Čeleď: **Vlhovci (Icteridae).**

Z velikého řádu pěvců (Oscines) jsou zástupci našich špačků v Novém Světě vlhovci, kterých zná věda skoro na 300 druhů, od velikosti hýla až do velikosti našeho datla černého. Zobák mají kuželovitý, bez hákovité špičky a bez štětinatého ozobí; 12perý ocas bývá prostředně dlouhý, běháky veliké a silné, prvá letka je úplně redukována a ze spod křídla ji není ani znáti. Čeleď tato obývá vesměs Ameriku a patří sem druhy žijící monogamicky, kteří staví vlastní visutá a veliká hnízda s dlouhým rourovitým vchodem, jiní opět (Dolichonyx) se hnízdí prostě na zemi a opět jiní (Molothrus) žijí v mnohoženství a, jako naše kukačka, rozplozují se parasiticky.

1. rod: Dolichonyx, Swains.

Zobák kratší hlavy a vůbec kratší než mívají ostatní vlhovci; střední prst s drápkem je delší běháku; křídla dlouhá, hrotitá, s první letkou nejdelší. Rod tento je tím pamětihodný, že ♂♂ po vyhnízdění se oblékají se do takového šatu žlutohnědého, jaký nosí ♀♀ a mladí ptáci. Ten však zaměňují pelicháním (zpravidla před svým návratem od jihu) ve svatební šat černý, pestrý. Chadbourne zaznamenal v »The Auk« 1898 jeden případ, kde beze všeho pelichání se st. ♂ vybarvil.

Vlhovec rýžový (Dolichonyx orizyvorus, L.).

Americky: Bobolink, Skunk Blackbird, Ricebird, Butterbird; něm.: Reisstärling, Bobolink, Paperling.*)

Druhový znak s popisem: Prostředně dlouhý, silný, kuželovitý zobák a ostře zahrocená péra rýdovací prozrazují ihned tohoto cizince od ostatních ptáků evropských. St. ♂ ve svatebním šatě je na hlavě a vespod těla černý, na šíji zahnědle žlutý, na horním hřbetě černý a žlutě skvrnitý, na hřbetě uprostřed šedý a ramenní letky s kostřecem jsou bílé; ruční letky se svými krovkami jsou černé, žlutavě lemované, péra rýdovací černá; oko hnědé; zobák tmavohnědý, běháčky modravě hnědé. V zimním šatě vypadá jako ml. ♀ nebo pták v prvém šatě. — ♀ je o poznání menší, vespod zahnědle žlutá, na slabinách tmavě pruhovaná; vrch hlavy je hnědočerný, světleji nad okem a středem temene pruhovaný, ostatek povrchu je zažloutle hnědý a černě skvrnitý; zobák a běháčky jsou světle hnědé. — Délka asi 18 cm., křídlo 10 cm., ocas 7 cm.

Zdržuje se v Sev. Americe od 39°—40° až do již. Kanady, v Soustátí západně až do Uralu a východní Nevady. Na zimu se stěhuje u velikých zástupech na jih, kde přezimuje téměř v celé Již. Americe a Záp. Indii. Darwin jej přistihl i na tichomořském souostroví Galopagos, odkud i v nejnovější době zaslány exempláře do Tringu. Evropské příslušnosti se mu dostalo následkem dopadení dvou ptáků těch na Helgolandě. Píše o tom Gätke: »Po dvakrát tu byl v létě zastřelen starý ♂ tohoto druhu a oba byli vždy čerství přinešeni. Jeden z nich měl velmi otřený ocas a konce křídel, ačkoli jinak veškero peří po těle nenasvědčovalo zajetí. Druhý pták byl úplně neporušený a jistě nikdy klece nepoznal.« — Při tom je však nápadno, že Gätke neuvádí ani dne ani roku, kdy se to událo. Dresser se domnívá, že oba bobolinkové prchli ze zajetí přes »ujišťování« Gätkeovo. Ale — proč by zrovna zaletěli na Helgoland? A kdyby je tu někdo v kleci byl choval, zajisté by o tom byl takový »ptáčník« věděl. S druhé strany je na pováženou, že by tak nápadní ptáci byli letěli přes Anglii, v cestě jim ležící, aby tu nikde nebyli pozorováni. V Anglii!!

V domovině své náleží ku známým, rázovitým ptákům, kteří jednak svým velice pestrým zevnějškem, svým čilým a veselým životem jednak příjemným kovovým zpěvem nemálo oživují krajinu. V druhé polovině července umlká. Je povahy společenské a ani při hnízdění se nebývá rád sám. Po zemi kráčívá spíše než skáče a mimo to se vyzná velice dobře i ve šplhání po stéblech obilných nebo rýžových, kde si vede po způsobu našich rákosníků.

Hnízdo stavívá si zpravidla na zemi, takhle třeba v jetelišti nebo na louce a nezřídka i více hnizd bývá poblíž založeno. Není je snadno nalézti, neboť ♀ neopouští hnízda přímo, nýbrž vstanouc kousek cesty běží, než vzlétne, a podobně tak do hnízda se navrací. Násada záleží ze 5—6

*) Viz aut. článek »Noví evropští ptáci« Vesmír XXXIII. 1904.

(zřídka 7) vajíček asi 21·08 × 15·71 mm. (nebo 22 × 16 mm.) průměrně velikých. Jsou buď perlově šedé nebo nášedě smetanové anebo zaryzlé barvy základní a nepravidelně skvrnitá; vůbec neobyčejně varirují a nenaleznou se snad ani dvě násady úplně stejné.

Živí se zrním a různým semením; nejmilejší jest mu však vždycky rýže v jakémkoli stupni vývoje svého. Hmyzem živí sebe a děti své v době hnízdění se a jsou to namnoze housenky a rovnokřídlíci. V Americe jej mají za nejškodlivějšího ptáka (a co vrabec?), který v již. státech místy každoročně ohrožuje úrodu rýžovou (Dr. Hart-Merriam). Když nepohodou řádně zrno rýžové neuzrává a jest ještě měkké a mléčnaté, tu škodívají houfy »rýžovníků« nesmírně a ani za sklízeň kolikrát taková úroda nestojí. Po 4—5 neděl trvá hospodaření bobolinků a lid nemá na práci, než je plašiti a zaháněti — bez výsledku.

2. rod: Molothrus, Swains.

Od ostatních příbuzných rodů (celkem asi 12) liší se co do zevnějších znaků jen nepatrně; zobák v podstatě vypadá jako u předešlého, jsa jen poněkud delší; rýdovací péra jsou tvaru normálního a nejsou zahrocena. ♂♂ většiny druhů bývají temně modrolesklá nebo purpurově lesklá v různých odstínech; toliko o 2 druzích nelze toho říci, jsou šedohnědí s rudohnědými křídly.

Jsou rozšířeni v Sever. Americe a odtud až na pampy venezuelské. Pamětihodný jest tento rod svým parasitickým rozplozováním, jsa úplně podoben v ohledu tom cizopasným kukačkám. A tím pamětihodnější je tato okolnost, jelikož se netýče celé čeledi vlhovců, anobrž — pokud ovšem dnešní naše známosti sahají — toliko druhů rodu Molothrus a Cassidix oryzivora, Gm. (nemýliti se s předešlým Dolichonyx oryzivora, L.).

Vlhovec kravský (Molothrus cabanisii, Cassin).

Angl.: Cassins Cow-Bird; něm.: Cassins Kuhvogel.

Druhový znak s popisem: ♂ je jak povrchu tak vespod leskle purpurově modrý, kdežto křídla s ocasem jsou více lesku ocelově modrého; zobák i běháky černé, duhovka tmavohnědá. ♀ je povrchu hnědá, slabounce lesklá, nadoční proužek je sice úzký, ale výrazný; vespod je šedohnědá, na hrdle světlejší, duhovku má hnědou. Ml. ptáci se podobají ♀. — Délka asi 23 cm., křídlo 12·8—13 cm., ocas asi 10·5 cm., běhák 2·7 cm., zobák 2 cm.

Obývá horské hřbety Kolumbie v Již. Americe, jakož i západní části Venezuely. Mezi evropské ptáky se dostal prapodivně a dosud jen se dohaduje, kterak se mohl ze vzdálené tropické a horské domoviny zaletěti, a k tomu ještě jako pták nestěhovavý, až na nehostinný, pustý Helgoland v Sev. moři. Stalo se, že 1. října 1899 (pták sám po prve po-

psán Cassinem r. 1866) tu byl zastřelen st. ♂ a zrovna tři učenci jej určili za vlhovce kravského (Dři. bratři Hartlaubové a prof. R. Blasius). Nelze uvěřiti, že by tropický pták tento beze všeho lidského přičinění se mohl dostati na Helgoland. Lze-li tak konečně připustiti u severoamerického občana, u tropického ptáka stálého s tak omezeným bydlištěm je to přímo nemyslitelné.

O způsobu života tohoto vlhovce nevíme sice dohromady ničeho, ale za to o některých jeho velice blízkých příbuzných, z nichž jsou mnozí ptáky tažnými a zaletují do sever. i středních států severoamerických, jiní zůstávají stále v tropech anebo toliko přeletují. Jsou rovněž ptáky společenskými, a to i po čas hnízdění se a ♀♀ se prohánívají s četnými ♂♂, jež bez rozdílu a nenuceně dařívají svou přízní. Všichni se ozývají žvatlavým zpěvem špaččím, hned jemnějším, hned zase drsnějším.

Lze míti skoro bezpečně za to, že jako ostatní druhové tohoto rodu, tak i vlhovec kravský svěřuje svoje vejce ku vylehování jiným ptákům. Známosti o tom více méně určité máme o vlhovcích severoamerických a brasilských, jakož i o oněch druzích, jež se vyskytují v Peru, Argentině a Paraguayi, za to však scházejí zkušenosti o druzích venezuelských a kolumbijských.

Bendire uvádí, že vejce vlhovce Molothrus ater byla nalezena už ve hnízdech 101 druhů různých ptáků. Sternberg nalezl vejce severoamer. vlhovce Molothrus bonariensis, Gm. ve hnízdech 8 druhů ptačích. O nějaké snad zvláštní podobnosti vajec, alespoň přibližné, vejcím zvolených pěstounů, jako u některých kukaček shledáno, nelze u vlhovců ani mluviti. A zpravidla jen jediné, leč někdy také více vajec (dokonce o 7 se píše) se nalezlo v cizím hnízdě.

Obsah II. dílu.

Systematický přehled řádů, čeledí, podčeledí, rodů, druhů a některých odrůd ptáků, o nichž pojednáno.*)

*) Hvězdičkou označené druhy a formy byly v Cechách pozorovány nebo uloveny (buď jako hnízdivci nebo občasní hosté).

Index

jmen českých, latinských a německých.*)

*) Římská číslice značí díl I. nebo II.

C.

Č.

D.

E.

F.

G.

H.

Ch.

I.

J.

M.

N.

Q.

R.

Ř.

S.

U.

V.

W.

X.

Z.

Ž.

Seznam vyobrazených ptáků na barevných tabulích.

*) Čís. 102. a 103. sluší zaměniti.

**) Čís. 112. a 113. buďtež také zaměněna.

Tab. XV. Kavka. — Straka obec. — Krkavec. — Havran polní. — Ořešník. — Sojka. — Špaček.

Tab. XVI. — Skřítek dvojlaloký. — Skřítek ozdobný. — Kolibřík Saphin. — Kolibřík topasový. — Sylfa vlajková. — Šoupálek zední (zedníček). — Šoupálek obecný. — Brhlík obec. — Dudek.

Tab. XVII. — Hrdlička chechtavá. — Doupňák. — Hřivnáč. — Holub stěhovavý. — Anglický voláč. — Holub skalní. — Holub korunáč. — Hrdlička divoká.

Tab. XVIII. Tetřev hlušec (kohout). — Tetřev hlušec (slípka). — Jeřábek. — Křepelka. — Tetřívek. — Kur alpský (zim. šat). — Koroptev. — Orebice řecká.

Tab. XIX. — Bažant zlatý (kohout). — Bažant zlatý (slípka). — Páv. (kohout). — Páv (slípka). — Bažant obec. — Bažant stříbrný.

Tab. XX. — Argus (kohout). — Argus (slípka). — Perlička. — Krocan. — Kur domácí (kohout). — Kur domácí (slípka).

Tab. XXI. — Pštros africký. — Nandu (pštros americký). — Kasuar. — Kivi.

Tab. XXII. — Jeřáb (zorav) obecný. — Drop malý ♂. — Chřástal vodní. — Chřástal malý. — Slípka zelenonohá. — Chřástal kropenatý. — Lyska černá. — Chřástal polní. — Drop velký.

Tab. XXIII. — Kulík zlatý (obecný) (letní šat). — Čejka. — Tenkozobec čáponohý (pisila rudonohá). — Kulík písečný. — Kulík mořský. — Ouhorlík obecný. — Koliha velká. — Sluka lesní. — Sluka otavní (bekasin). — Sluka prostřední (ležák).

Tab. XXIV. — Vodouš šedý. — Jespák bojovný. — Vodouš rudonohý. — Jespák malý. — Tenkozobec opáčný (šavlozobec). — Jespák obecný. — Jespák křivozobý (let. šat). — Jespák islandský. — Jespák písečný.

Tab. XXV. — Plameňák růžový. — Kolpík obecný. — Čáp bílý. — Volavka popelavá. — Volavka bílá. — Bukáč velký. — Marabu. — Ibis posvátný. — Jeřáb (zorav) nádherný.

Tab. XXVI. — Husa divoká. — Husa berneška. — Husa sněžní. — Labuť krotká (hrbolatá). — Čírka obecná (kačer). — Kachna divoká (březnačka ♂). — Hvízdák (kačer). — Ostralka (kačer).

Tab. XXVII. — Kajka obec. (kačer). — Kajka obec. (kachna). — Morčák velký (jar. šat). — Kachna ledni (♂ jarní šat). — Husa (kachna) liščí. — Morčák bílý (♂ jar. šat). — Kachna chocholatá. — Kachna hnědá. — Hohol.

Tab. XXVIII. — Buřňák malý. — Buřňák šedý. — Faeton. — Terej bílý. — Kormorán obec. — Fregatka. — Pelikán obec. — Albatros. — Anhinga.

Tab. XXIX. — Racek stříbřitý (st. ♂). — Racek bouřní (st. ♂). — Racek trojprstý (st. ♂). — Chaluha obecná (st. ♂). — Rybák malý (st. ♂). — Racek chechtavý (st. ♂. jar. šat). — Rybák severní (st. ♂). — Rybák obecný (st. ♂).

Tab. XXX. — Potáplice severní (st. pt.). — Roháč veliký. — Papuchalk severní. — Tučňák obrovský (pinguin). — Tučňák zakrslý. — Alkoun malý. — Potápka. — Alkoun úzkozobý. — Alka malá.

Opravy a nedopatření v I. dílu.*)

Str. VIII. na 1. řádku shora místo ústrojí čti ústředí.
» XII. » 13. » » » horských čti horkých.
» XV. » 18. » » » pocitu čti posilu.
» 24. » 18. » zdola » Pallasii stůj pallasii.**)
» 37. » 16. » » » milovné čti usilovné.
» 132. » 10. » shora » konipasově čti konipasovy.
» 142. » 2. » zdola » modré čti modrého.
» 146. » 9. » » » dočkaly čti dočkala.
» 166. » 9. » shora » jej čti je.
» 171. označení: »Tab. XII. obr. 85.« patří dolů ku strnadu ob.
» 173. na 15. řádku shora místo Jak čti Jinak.
» 183. » 15. » » vlož z před černohnědých.
» 188. » 15. » » místo hučivých čti hrčivých.
» 190. » 1. » zdola vlož od před naší.
» 192. » 12. » » místo Jsouce čti Jsouc.
» 234. » 22. » shora » usedajíc čti usedají.
» 272. » 6. » zdola » Senka čti Schenka.
» 351. » 22. » shora » vracely čti vraceli.
» 362. » 1. » » » nímž čti nimiž.
» 366. » konci 10. řádku zdola sluší doplniti za slovem vysoko — »v dutinách stromů jako dubů a p., leč zřídka —« (pod čáru).
Str. 375. na 8. řádku shora vypusť slůvko se.
» 384. » 16. » zdola místo Apupa čti Upupa.
» 385. » 16. » » vypusť »na konci« a tamtéž na 7. řádku zdola místo 1903 stůjž 1905.
Str. 421. na 18. řádku shora má zníti nadpis »Čeleď: Tukani«.
» 423. » 1. » » má zníti nadpis »Čeleď: Hlodozobci«.
» 443. » 6. » zdola místo Násada čti Násadou.
» 458. » 8. » shora » peháčů čti pcháčů.
» 458. » 14. » » » skruží čti skruší.
» 458. » 18. » zdola vlož za »sebou« slůvko se.
» 462. » 10. » shora stůjž Picoides, Lacépède.
» 476. » 20. » v nadpise místo Nystea čti Nyctea.

---

*) Při tisku odražených háčků v opravách neuvádím; laskavý čtenář snadno si »chybu« takovou opraví.

**) Latinská druhová jména, odvozená z jmen vlastních, buďtež všude malou písmenou označena, kde tak není.

Str.	493.	na 11.	řádku	shora	patří za úmrtí »v d o m ě«.
»	494.	» 10.	»	»	místo 1 cm čti 17 cm.
»	508.	» 5.	»	zdola	za Hume patří = a dále místo a čti s.
»	512.	» 12.	»	»	místo silnou čti s i l o u.
»	516.	» 6.	»	shora	» ozubím čti o z o b í m.
»	522.	» 14.	»	»	» odděleny čti o d d ě l e n a.
»	523.	» 24.	»	»	» muchožroutů čti m r c h o ž r o u t ů.
»	525.	» 3.	»	zdola	» lebky čti l e t k y.
»	590.	» 16.	»	shora	stůjž c o e r u l e u s.
»	590.	» 18.	»	zdola	místo Nestria čti N e c t r i s.
»	602.	» 19.	»	shora	» v půdu čti o p ů d u.
»	636.	» 7.	»	zdola	učiň znamení *) za »V k v ě t n u«.
»	641.	» 19.	»	»	vlož a po slově zahýbá.
»	649.	» 6.	»	shora	místo Žlebů čti Ž l e b.

Opravy a nedopatření v II. dílu.

Str. 3. na 11. řádku shora místo bobě čti době.
» 3. » 14. » zdola stůjž: aurites, Gr. =.
» 18. » 16. » » místo v tlustých čti o tlustých.
» 20. » 12. » » » holubi čti holuby.
» 25. » 5. » shora » uzavřena čti uzavřeny.
» 25. » 6. » » » zakryta čti zakryty.
» 51. » 4. » zdola » slepice čti slepici.
» 56. » 5. » zdola stůjž nepřizpůsobila se.
» 66. » 12. » » místo Der čti Das.
» 72. » 2. » shora » kruhy čti kresbu.
» 97. » 5. » (pod čarou) má státi kjökkenmedingách.
» 134. » 20. » shora místo Jsa čti Jest.
» 197. » 22. » » » sedání čti udání.
» 204. » 22. » » » proti žádnému rákosníku čti před žádným rákosníkem.
Str. 226. na 6. řádku shora místo pucilla čti pusilla.
» 227. » 17. » » » rostlin čti rostlinách.
» 242. » 19. » » název má zníti Recurvirostra.
» 249. » 13. » má státi II. podčeleď:
» 266. » 16. » zdola místo opuštěných čti spuštěných.
» 267. » 13. » shora » nikdy čti někdy.
» 267. » 21. » » » neodtrhují čti neodtahují.
» 296. » 12. » » vynechej »a hrdlo jsou«.
» 304. » 14. » » místo spěničkou čti spěnuškou.
» 317. » 22. » » » ptáci asijští čti ptáky asijské.
» 322. » 14. » zdola vlož píše před »ve svém«.
» 343. » 19. » shora místo nesmí jí čti nesmí se jí.
» 347. » 22. » » » krátkou čti krátké.
» 358. » 4. » zdola » zajímaví čti zajímavý.
» 365. » 7. » » » krajněší čti krajnější.
» 366. » 19. » » » »a jih« stůjž »na jih«.
» 371. » 6. » shora » pospolitu čti pospolita.
» 382. v nadpisu místo vanellus stůjž Vanellus.
» 384. na 3. řádku shora místo Temminek stůjž Temminck.
» 407. » 3. » zdola stůjž Weissstirngans.

Str. 453.	na 10.	řádku	zdola	místo	Leukoranu čti Lenkoranu.
» 454.	» 9.	»	»	»	potapěcí čti potápěcí.
» 455.	» 2.	»	shora	»	ploščím čti plošším.
» 461.	» 12.	»	»	»	Schopfenente čti Schopfente.
» 467.	» 20.	»	zdola	»	Lebaském čti Lebašském.
» 469.	» 9.	»	»	»	nyroca stůjž Nyroca.
» 475.	» 7.	»	shora	»	Mohrente čti Mohrenente.
» 512.	» 15.	»	zdola	»	veliké čti velice.
» 526.	» 7.	»	»	»	Feronica čti Feronia.